

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

MAGYAROK
KISEBBSÉGBEN
ÉS
SZÓRVÁNYBAN

Budapest

A Magyarságkutatás könyvtára

•XVI•

Sorozatszerkesztő

DIÓSZEGI LÁSZLÓ
FEJŐS ZOLTÁN

A kötet az OTKA 14. és az OKTK Magyarságkutatás főirány
397. számú kutatási pályázat keretében készült
és támogatásával jelent meg.

MAGYAROK KISEBBSÉGBEN ÉS SZÓRVÁNYBAN

A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi
és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai,
1919—1944

Szerkesztette

BÁN D. ANDRÁS, DIÓSZEGI LÁSZLÓ,
FEJŐS ZOLTÁN, ROMSICS IGNÁC (főszerkesztő)
és VINNAI GYŐZŐ

Teleki László Alapítvány
Budapest
1995

158.501

A dokumentumokat gyűjtötte

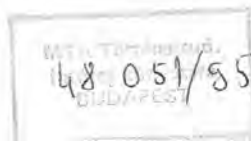
BÁN D. ANDRÁS (Szlovákia és Kárpátalja),
DIÓSZEGI LÁSZLÓ (Erdély), FEJŐS ZOLTÁN (nyugati magyarság),
ROMSICS IGNÁC (általános ügyek és hivataltörténet),
R. SÜLE ANDREA (Erdély) és VINNAI GYÖZŐ (Délvidék)

A mutatókat összeállította

VARANNAI ZOLTÁN

ISSN 0865-3925
ISBN 963 85166 6 6

R12

Volt kollégánk és barátunk
R. SÜLE ANDREA
emlékének ajánljuk

Tartalomjegyzék

Előszó (<i>Romsics Ignác</i>)	1
---------------------------------------	---

DOKUMENTUMOK

I.

Szlovákia és Kárpátalja

Bevezetés (<i>Bán D. András</i>)	11
1. Budapest, 1920—1923. Kivonatok újságcikkekből a Felvidékről az Amerikába irányuló kivándorlásról	17
2. [Budapest], [1921.] március. Vegyes információk és hangulatjelentések a Felvidékről	23
3. [Budapest], 1922. [?] Ismeretlen szerző tanulmánya a Csehszlovákiában élő magyar kisebbség helyzetéről	32
4. [Budapest], 1928. [november] Ismeretlen szerző tanulmánya a csehszlovákiai magyar kisebbségről és a földbirtokreformról	39
5. [Budapest], [1930.] Ismeretlen szerző tanulmánya a Csehszlovák Köztársaság közoktatásügyéről	46
6. [Budapest], 1932. Ismeretlen szerző beszámolója és a csehszlovák statisztikai hivatal osztályvezetőjének tanulmánya Kárpátalja nemzetiségi viszonyairól az 1930. évi népszámlálás eredményei alapján	54
7. Pozsony, 1937. augusztus 19. A pozsonyi magyar konzulátus jelentése a prágai magyar követségnek a magyar nyelvű könyvek és sajtótermékek behozatali és terjesztési nehézségeiről a Felvidéken és Kárpátalján	61
8. [Pozsony], 1938. április [?] Bizalmi jelentések a Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának a csehszlovákiai magyarok egyéni sérelmeiről és a köztársaságban folyó csehszlovák katonai tevékenységről	63
9. Tornalja, 1939. február 12. Az Egyesült Magyar Párt gömöri szervezeteinek memoranduma a párt parlamenti képviselőihez a felvidéki magyarság első bécsi döntés utáni panaszairól	69
10. Pozsony, 1939. február 25. A pozsonyi magyar konzul jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a szlovák miniszterelnök kormánynyilatkozatáról és a szlovák kormány munkaprogramjáról	73
11. Pécs, 1939. június 7. A pécsi egyetem kisebbségi intézete igazgatójának a felvidéki ügyek tárca nélküli miniszteréhez küldött tervezete Kárpátalja autonómiájáról	76

12. Pozsony, 1939. november 21. A pozsonyi magyar követ jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a pozsonyi magyarellenos tüntetésről	78
13. Munkács, 1939. november 28. A Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület kérelme a magyar miniszterelnökhöz az egyesület tevékenységének támogatása tárgyában	81
14. Pozsony, 1939. december 4. A pozsonyi magyar ügyvivő jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a szlovák parlament nemzetiségi vitájáról	83
15. Pozsony, 1941. április 30. A szlovákiai magyar reformátusok emlékirata a magyar miniszterelnökhöz és külügyminiszterhez a Szlovákiában maradt egyházközségeknek a szlovákiai magyar református egyház keretében való megszervezéséről és fenntartásáról	87
16. Pozsony, 1941. július 10. Gróf Esterházy Jánosnak, a Magyar Párt elnökének levele a szlovák miniszterelnökhöz szlovákiai pártszervező körútján szerzett tapasztalatairól	90
17. [Budapest], 1941. szeptember 3. Feljegyzés a magyar miniszterelnök és a budapesti szlovák követ tárgyalásáról a szlovákiai magyar iskolaügy egyes kérdéseiről	96
18. [Budapest], 1941. szeptember 13. Feljegyzés a magyar miniszterelnök és a budapesti szlovák követ tárgyalásáról a szlovákiai magyar iskolaügyről és egyéb kérdésekről	98
19. Pozsony, 1941. december 19. Gróf Esterházy Jánosnak, a Magyar Párt vezetőjének beszéde a szlovák parlament költségvetési vitájában a szlovákiai magyarság sérelmeiről	100
20. Pozsony, 1942. április 27. Gróf Esterházy Jánosnak, a Magyar Párt elnökének beszámoló jelentése a pozsonyi magyar követnek pártszervező körútjáról	104
21. Pozsony, 1942. május 5. A Magyar Párt vezetőségének memoranduma a szlovák iskolaügyi miniszterhez a szlovákiai magyarság iskolaügyi sérelmeiről	108
22. Pozsony, 1942. május 9. A pozsonyi magyar követ jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a gróf Esterházy János és a szlovák belügyminiszter közötti megbeszélésről	112
23. Pozsony, 1942. szeptember 2. A pozsonyi ideiglenes magyar ügyvivő jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a szlovák revíziós igényekről	114
24. Pozsony, 1942. október 15. A pozsonyi magyar követ jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a szlovákiai magyarság iskolaügyi kívánságairól	115
25. Pozsony, 1942. december 4. A pozsonyi magyar követ jelentése a magyar külügyminiszternek a szlovákiai magyar kisebbség sérelmeiről	116

26. Budapest, 1943. március 1. Dr. Fleischmann Gyulának, a szlovákiai tartománygyűlés egykori képviselőjének jelentése a szlovákiai nemzetiségi, kulturális és politikai viszonyokról 119
27. Pozsony, 1943. október 1. A pozsonyi magyar követ jelentése a magyar Külügyminisztériumnak a szlovák revíziós remény újraéledéséről 130
28. Kassa, 1943. november 2. A kassai rendőrkapitány jelentése a magyar belügyminiszternek a szlovákiai politikai hangulatról 132

II. Erdély

- Bevezetés (*Diószegi László*) 137
1. Budapest, 1921. október 4. Imre Sándor jelentése Papp Antalnak (továbbítva Petri Pálnak) az erdélyi egyházakat és iskolákat ért sérelmekről 143
2. Budapest, 1921. október 28. A Népies Irodalmi Társaság elnökének jelentése Bethlen István miniszterelnöknek a Temesváron 1921/22. tanévre beiratkozott tanulók nemzetiségi megoszlásáról 146
3. Csenger, 1922. január 11. Szabolcs megye főispánjának jelentése a Határmegállapító Központnak a határ menti román lakosság Romániához való csatlakozási szándékának tárgyában 150
4. Budapest 1922. május 30. Dr. Papp Antal jelentése a miniszterelnök számára Krassó-Szörény megye népszámlálási adatairól. 152
5. Budapest 1922. május 30. Dr. Papp Antal jelentése a miniszterelnöknek Krassó-Szörény megye közoktatásügyéről 153
6. Budapest, 1922. október 20. Glattfelder Gyula püspök pásztorlevele, amelyben a román agrárreform intézkedéseit sérelmezi, és eltiltja a papságot, hogy az agrárreform végrehajtásával kapcsolatos ünnepeken közreműködjön 160
7. Temesvár, 1923. április 3. Glattfelder Gyula csanádi püspök búcsúzó pásztorlevele az egyházmegye papságához püspökségének elhagyása tárgyában 162
8. [?], 1924. március 14. A román közoktatásügyi miniszter körrendelete a kisebbségi felekezeti iskolák működéséről 166
9. Budapest, 1924. június 4. A Külügyminisztérium átíratva gróf Bethlen István miniszterelnöknek Jakabffy Elemér erdélyi közíró üldöztetése tárgyában 168
10. Budapest, 1924. július 26. Bizalmi jelentés a román vasutak állapotáról, felszereltségéről és a vasutasok hangulatáról 170
11. Sinaia, 1924. augusztus 8. Rubidó-Zichy Iván bukaresti magyar követ jelentése a Külügyminisztériumnak Szatmár megyébe történő román betelepítésekről 172

12. Nagyvárad, 1925. augusztus 30. Bizalmi jelentés a román Közoktatási Minisztérium rendeleteiről a magyar anyanyelvű hitoktatók és a tanárok román nyelvből, történelemből, földrajzból és alkotmánytanból való vizsgakötelezettségéről, valamint a vizsgáztatás módszereiről	173
13. [?], 1925. Ismeretlen szerző tanulmánya az erdélyi magyar kisebbség jogsérelmeiről	174
14. [?], 1925. [?] Tanulmány az erdélyi szászok egyház- és oktatásügyi helyzetéről, feladatairól	204
15. Budapest, 1927. február 9. Kimutatás a Romániában megjelenő román, német és magyar nyelvű napilapokról és azok szellemiségéről	212
16. Bukarest, 1927. március 25. Báró Villani Frigyes bukaresti magyar követ jelentése a Külügyminisztériumnak romániai ki- és bevándorlásról	220
17. Róma, 1927. március 23. Nagy Elek vatikáni magyar követ jelentése a Külügyminisztériumnak a romániai katolikus szerzetes iskolák helyzetéről	221
18. [?], 1933. Részletek a kisebbségi nyelvhasználatról folytatott román parlamenti viták jegyzőkönyvéből	223
19. [Bukarest], 1933. április—május. Kisebbségi iskolaügy és az egyház állami támogatásának kérdése a román parlament 1933/34. évi költségvetési vitájában (Részletek)	228
20. [Bukarest], 1933. május 18., 20. Részletek a román parlament vitájából a nemzetiségi nyelv cégtáblákon való megjelenésének különadóztatásáról	240
21. Budapest, 1936. április 21. S. Nagy László és Papp Antal államtitkár megbeszélése egy erdélyi magyar irodalmi hetilap kiadásának támogatásáról	241
22. [?], 1937. [?] Jelentések a Szatmár és Bihar megyei magyar lakosságot ért sérelmekről és elrománosítási törekvésekről	242
23. [?], 1927. április 19. Tanulmány az agrárreform következtében a kisebbségeket ért károkról	243
24. Budapest, 1938. augusztus 6. Békássy László miniszteri osztálytanácsos jelentése a külügyminiszternek a kishatárforgalommal kapcsolatban Bukarestben folytatott magyar—román vegyesbizottsági tárgyalásról	246
25. Budapest, 1939. április 14. A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának feljegyzése a román hadsereg hiányos ellátásáról, valamint az erdélyi magyar lakosság hangulatáról	252
26. Budapest, 1939. április 26. A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának összefoglalása a romániai mozgósításokról és a nemzetiségi ellentétek éleződéséről	253

27. Budapest, 1939. augusztus 7. A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának feljegyzése a romániai földhitelintézetéről szóló törvényről	254
28. Budapest, 1939. augusztus 10. — augusztus 26. — szeptember 16. Hangulatjelentések a román kormány és hadvezetőség gazdasági és katonai intézkedéseinek hatásáról Erdélyben	256
29. Budapest, 1939. szeptember. A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának feljegyzése a romániai háborús hangulatról	259
30. Budapest, 1940. március 9. Jelentés a Magyarországgal szembeni hadkészültségről és ezzel kapcsolatosan a román és magyar lakosság hangulatáról	260
31. Budapest, 1940. július 10. A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának feljegyzése az Erdélyben élő román lakosság pánikhangulatáról	262
32. Budapest, 1940. augusztus 5. Újlaki Nagy Árpád tanulmánya Erdély területi felosztásáról	262
33. Budapest, 1940. augusztus 12. Bizalmas jelentés a Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának a román hatóságok magyar- és németellenességéről.	275
34. Budapest, 1940. [aug. 30. után] Baumgartner Sándor külügyi sajtóelőadó kimutatása a Moldvában és Havasalföldön lakó magyarság számáról és felekezeti megoszlásáról az 1930. évi román statisztika alapján	276
35. Budapest, 1940. november 9. Észak-Erdély közigazgatási (megyei, járási) beosztása és járásonkénti lélekszáma a II. bécsi döntés után	291
36. Budapest, 1941. január 10. Varga József kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter levele Teleki Pál miniszterelnökhöz a Romániából érkezett irredenta bélyeges postai küldemények kitiltásáról.	295
37. Brassó, 1941. február 20. Ifj. Csopey Dénes brassói magyar konzul jelentése a Külügyminisztériumnak az 1940. novemberi romániai német népszámlálás eredményéről	296
38. Budapest, 1941. március 7. Az 1930. évi román népszámlálás alapján készített statisztikai kimutatás Észak- és Dél-Erdély lakosságának nemzetiségi, anyanyelvi és felekezeti hovatartozásáról 1940. augusztus 30-án.	297
39. Bukarest, 1941. március 7. A bukaresti magyar követségi tanácsos jelentése a Külügyminisztériumnak a romániai német népcsoport jogállásáról	301

40. Bukarest, 1941. május 7. Vladár Ervin bukaresti magyar követségi tanácsos jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak Antonescu államvezető és miniszterelnök három újabb törvényéről, melyek célja az államosítás és románizálás gyorsítása, valamint a zsidóság vagyonának kisajátítása	304
41. Sinaia, 1941. július 16. Nagy László bukaresti magyar nagykövet bizalmas jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a magyar nyelvnek nyilvános helyiségekben való használatáról.	307
42. Brassó, 1941. augusztus 8. Sztankay Zoltán brassói magyar konzul jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a Romániában élő német nemzetiség hangulatáról	308
43. Kolozsvár, 1941. szeptember 10. Észak-Erdély pénz- és hitelügyéről készített feljegyzés	309
44. Kolozsvár, 1941. november 11. Kolozs megye főispánjának hangulatjelentése a bánffyhungyadi román lakosság köréből	311
45. Székelyudvarhely, 1941. augusztus 22. A helyi magyar rendőrkapitányság jelentése a Belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályának a bécsi döntés elleni román revíziós politikáról	312
46. [?], 1942. [?] Jelentés a Népies Irodalmi Társaság 1942. évi működéséről, valamint a román irredenta mozgalom kiszélesedéséről	313
47. Budapest, 1942. június (?) Kimutatás a romániai református egyházközségekről és lelkészeikről 1941. dec. 31-i állapot szerint.	326
48. Brassó, 1942. július 19. Jelentés Vladár Ervin romániai magyar követségi tanácsostól a magyar királyi Külügyminisztériumnak a német és olasz különmegbízottak dél-erdélyi útjának tapasztalatairól	333
49. Brassó, 1942. augusztus 28. A brassói alkonzul jelentése a Külügyminisztériumnak a román kormány észak-erdélyi revíziós céljairól, s a magyar lakosság üldöztetéséről Dél-Erdélyben	336
50. Kolozsvár. 1942. augusztus 31. Hun Nándor kolozsvári ötödéves orvostanhallgató jelentése az Erdélyi Párt Országos Központjának temesvári tapasztalatairól	339
51. Nagyvárad, 1942. szeptember 5. A nagyváradai rendőrkapitányság kivonatos hangulatjelentése Dél-Erdély politikai és gazdasági helyzetéről	344
52. [?], 1941. október 31. — Bukarest, 1942. október 23. Kimutatás a Dél-Erdélyben 1941-ben megjelent magyar nyelvű sajtótermékekről, valamint azok egy esztendő alatt történt betiltásáról.	345
53. Bukarest, 1942. október 29. A Miniszterelnökség II. osztályának feljegyzése bizalmas román rendeletről, mellyel a magyar nyelv használatát megtiltják	348

54. Budapest, 1943. április 29. Tájékoztató a Honvédelmi Minisztérium számára Románia hadügyi és gazdasági helyzetéről, valamint a magyar kisebbségek elleni politikájáról	349
55. Budapest, 1943. június 4. A tengelyhatalmak különmegbízottainak jelentése a magyar kormányhoz az 1942-ben Észak-Erdélyben folytatott vizsgálatok eredményéről	352
56. Budapest, 1943. szeptember 2. Csatay Lajos honvédelmi miniszter válasza Ghyczy Jenő külügyminiszternek a tengelyhatalmak különmegbízottainak Észak-Erdélyről szóló jelentésére	365
57. Arad, 1943. szeptember 11. Az aradi magyar konzulátus jelentése a magyar Külügyminisztériumnak román titkos rádióleadók Észak-Erdélyért folytatott revanspolitikájáról és az ehhez kapcsolódó rémhírekről.	376
58. Szászrégen, 1943. október 10. Szászrégen rendőrtanácsosának jelentése a belügyminiszternek a város lakosságának hangulatáról.	378
59. Kolozsvár, 1943. október 26. Ismeretlen tordai magyar menekült helyzetjelentése a Honvédelmi Minisztériumnak a Dél-Erdélyben élő magyarsággal szembeni atrocitásokról	380
60. Kolozsvár, 1943. november 5. A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság kolozsvári kirendeltségének tájékoztatója Siménfalvy Sándor miniszteri tanácsosnak a dél-erdélyi helyzetről	384
61. Marosvásárhely, 1943. november 8. Offenberger (Abafáy) Gusztáv dél-erdélyi író levele Csopey Dénes követségi tanácsosnak a Târgu-Jiu-i internálótáborban szerzett tapasztalatairól	386
62. Budapest, 1944. február 25. A Miniszterelnökség II. osztályának feljegyzése arról, hogy a dél-erdélyi román egyetemi oktatók magyar—román megegyezést sürgetnek	391
63. [?], 1944. február 26. Helyzetjelentés Románia kül- és belpolitikájáról, valamint a magyar kisebbséggel szembeni retorziók erősödéséről	392
64. Kolozsvár, 1944. március 4. A kolozsvári rendőrkapitányság jelentése a Belügyminisztériumnak a város magyar egyetemistái és a román görög katolikus papnövendékek közötti verekedésről	396
65. Budapest, 1944. március 6. Buza Lászlónak, a kolozsvári egyetem rektorának jelentése a hallgatók rokonszenvtüntetéséről a brassói magyar konzulátus bántalmazott tisztviselője mellett	398
66. Budapest, 1944. március 16. Jelentés a kolozsvári egyetemi hallgatók tüntetésének hatásáról Dél-Erdélyben és Bukarestben	399
67. Arad, 1944. április 13. Parcher Félix aradi magyar konzul jelentése a magyar Külügyminisztériumnak, személyi törzslapok rendszeresítéséről Aradon	400

III. Délvidék

Bevezetés (<i>Vinnai Győző</i>)	405
1. Budapest, 1919. október 25. A Julián Egyesület jelentése a miniszterelnöknek a horvátországi magyar iskolákról	410
2. Budapest, 1920. június 7. A njemcei református lelkész helyettes jelentése a konvent elnökségének a szlavóniai református egyházközségek állapotáról	414
3. [Budapest,] 1920. A Magyar Külügyi Társaság emlékirata a Nemzetek Szövetségéhez a horvát-szlavóniai és boszniai iskolák bezáratásáról	417
4. Budapest, 1920. március 12. A Nemzeti Kisebbségi Minisztérium beszámolója a miniszterelnöknek a megszállt délvidéki területekről szerzett információiról	421
5. Szeged, 1921. május 21. Szabadka elmenekült rendőrkapitányának jelentése a belügyminiszternek a városban uralkodó állapotokról	425
6. [?], 1922. Jelentés a muraközi magyarság helyzetéről	429
7. Budapest, 1923. június 8. A Miniszterelnökség Nemzetiségi Kisebbségi Osztályának álláspontja a Jugoszláviába szállítandó magyar folyóiratok ügyében	430
8. Szeged, 1923. szeptember 6. Bizalmas jelentés a Miniszterelnökségnek a zombori és Zombor környéki magyarokat ért sérelmekről	432
9. Makó, 1925. február 11. Bizalmas jelentés a Miniszterelnökségnek az 1925-ös jugoszláviai parlamenti választások néhány kerületének eredményéről	433
10. Budapest, 1925. február 18. Összefoglaló jelentés az 1925-ös jugoszláviai parlamenti választásokról, különös tekintettel a magyarok lakta területekre	435
11. Budapest, 1926. Kimutatás a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság protestáns vallásfelekezeteiről	448
12. Budapest, 1927. március 30. A Szent Gellért Társaság jelentése a délvidéki magyarokat ért újabb sérelmekről	452
13. Budapest, 1927. A Szent Gellért Társaság helyzetjelentése a vajdasági viszonyokról	454
14. Budapest, 1927. Jelentés a vajdasági magyarság politikai és kulturális törekvéseiről	457
15. Bled, 1937. augusztus 15. A belgrádi magyar követ jelentése a külügyminiszternek a magyar nyelvű könyvek és folyóiratok Jugoszláviába történő beengedéséről	459

16. Budapest, 1939. július. A Miniszterelnökség állásfoglalása a magyar—jugoszláv határszéli igazolványok engedélyezéséről	461
17. [Budapest], 1939. Bizalmas jelentés a belügyminiszternek az ún. baranyai háromszögben tartózkodó jugoszláv katonaságról és a magyarok elleni fellépésekről	462
18. [Budapest], 1940. Helyzetkép Jugoszláviáról, valamint a jugoszláviai magyarság megosztottságáról és sérelmeiről	463
19. Budapest, 1940. május 3. A Magyar Honvéd Vezérkar főnökének jelentése a miniszterelnöknek Jugoszlávia belpolitikai helyzetéről	468
20. [Budapest], 1941. január 14. Bizalmas jelentés a jugoszláviai magyarság kisebbségi jogokat követelő törekvéseiről	471
21. Budapest, 1941. május 24. Jelentés a miniszterelnöknek a délvidéki iskolák helyzetéről, a magyar tagozatok bővítésének lehetőségeiről	473
22. Újvidék, 1941. szeptember 11. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kérelme a miniszterelnökhöz a szerémségi tanulók újvidéki iskolákba történő beíratásáról	481
23. Budapest, 1941. Jelentések a Bánság (Bánát) és a bánági (bánati) magyar kisebbség helyzetéről	482
24. Budapest, 1941. A magyar kormány nemzetiségi és valláspolitikájának alapelvei a visszacsatolt Délvidéken	491
25. Budapest, 1942. március 21. A Miniszterelnökség átírtára a belügyminiszternek a szabadkai köztisztviselői kar magatartásáról és tevékenységéről	493
26. Belgrád, 1941. július 5. Bolla Lajos főkonzul jelentése a külügyminiszternek a bánati magyar közművelődési egyesületek bezárásáról	494
27. [?], 1942. november 28. A horvátországi magyarság kérelme a magyar kormányhoz helyzetének sürgős javításáért	495
28. Újvidék, 1943. április 27. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kérelme a miniszterelnökhöz egy szórványkutató iroda felállítására	498
29. Budapest, 1943. október 22. A belügyminiszter leirata a visszacsatolt délvidéki területek főispánjainak a közigazgatási tisztviselők „kishitű” magatartásáról	500
30. Zágráb, 1944. június 16. A zágrábi követség jelentése a horvátországi magyarok sérelmeiről	501
31. [Budapest], 1944. Adatok Bácska és a 4 bácskai törvényhatósági jogú város lakosságának nemzetiségi összetételéről	502

IV.
Nyugati magyarság

Bevezetés (<i>Fejős Zoltán</i>)	513
1. Bécs, 1919. augusztus 28. Hoffmann Géza konzul jelentése a Magyarországi Református Egyház felügyelete alatt álló amerikai magyar egyházak ügyében	518
2. New York, 1919. szeptember 12. Kuthy Zoltánnak, az amerikai magyar református keleti egyházmegye esperesének kérelme az amerikai magyar akció jövőjének rendezése ügyében	522
3. Hága, 1920. január 1. Gróf Bánffy Miklós jelentése a párizsi béke delegációt vezető Bethlen Istvánnak az amerikai magyar református egyházak szervezeti problémájáról ...	524
4. Pittsburgh, Pennsylvania, 1920. június 1. Jegyzőkönyv az Amerikai Magyar lelkészegyesület megalakulásáról és céljairól	528
5. Budapest, 1920. július 24. Az Egyesült Államok Református Egyháza, a Presbyteriánus Egyház és a Magyarországi Református Egyház megegyezése az amerikai magyar egyházközségek fennhatóságának tárgyában	532
6. New York, 1921. január 20. Pelényi János követségi tanácsos jelentése az amerikai magyar reformátusok egyházi szervezkedéséről (részlet)	535
7. Budapest, 1921. május 30. A belügyminiszter körrendelete a Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda felállítása tárgyában	539
8. Budapest, 1925. augusztus 28. A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály átírata a belügyminiszternek a kanadai magyarok iskoláztatása tárgyában	544
9. Budapest, 1921. november 23. A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a kanadai reformátusok gondozása tárgyában	546
10. Budapest, 1925. december 15. A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály átírata a külügyminiszternek a kanadai magyarok iskoláztatása ügyében.	548
11. [Bécs], 1926. Ambrózy Lajos bécsi követ jelentése a Külügyminisztériumnak a bécsi magyar kolónia helyzetéről	550
12. Bécs, 1926. január 31. A Bécsi Magyar Szövetség 1925. évi jelentése. ...	558
13. Montreal, 1926. április 6. A montreali konzul jelentése a Külügyminisztériumnak a nyugat-kanadai bevándorlás problémáiról és az ottani magyarok helyzetéről	562

14. München, 1926. november 3. A müncheni konzul kérvénye a Külügyminisztériumnak anyagi okok miatt hazatérni nem tudó magyar állampolgárok hazaszállítását biztosító segélyekre vonatkozóan	572
15. Montreal, 1926. december 28. A montreali főkonzul kérvénye a Külügyminisztériumnak a kanadai magyar egyházak számára küldendő tankönyvek és tanszerek tárgyában	574
16. New York, 1927. február 14. A NewYork-i főkonzul jelentése a washingtoni magyar nagykövetségnek az Egyesült Államok keleti parti államaiban élő magyarok helyzetéről	577
17. Budapest, 1927. október 8. A belügyminiszter jelentése a miniszterelnöknek a braziliai magyarok helyzetéről	590
18. Hénin—Liétard, Franciaország, 1929. március 12. Bodnár Ödön tanító jelentése a Julián Egyesületnek az észak-franciaországi bányavidéken lakó magyarok helyzetéről és iskoláztatásáról	592
19. Budapest, 1929. augusztus 1. A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály átirata a külügyminiszternek a franciaországi magyar gyerekek magyarországi nyaraltatása ügyében	595
20. München, 1930. május 29. A müncheni konzul jelentése a Külügyminisztériumnak a müncheni magyar iskola tevékenységéről	596
21. [Budapest, 1930.] A Vallás- és Közoktatási Minisztérium népművelési ügyosztályának tervezete a külföldi magyarság kulturális gondozása tárgyában	600
22. [Buenos Aires, 1930.] Scossa Gyula nyugalmazott huszárszázados tájékoztatója az Országos Gazdasági Munkaközvetítő Iroda vezetőjéhez a braziliai magyarok helyzetéről	602
23. Budapest, 1930. február 12. A Julián Egyesület elnökének felterjesztése a külügyminiszterhez a hollandiai magyar bányászok helyzetéről	603
24. Budapest, 1934. január 24. A Julián Egyesület elnökének tájékoztatója a miniszterelnökhöz az isztambuli magyar gyerekek helyzetéről	604
25. Budapest, 1934. február 21. A külügyminiszter szigorúan bizalmas jelentése a miniszterelnöknek a háború előtti Magyarország határain kívül élő magyarok helyzetéről és megszervezéséről	605
26. Budapest, 1934. április. Csathó Andor miniszteri osztálytanácsos beszámolója a Julián Egyesület elnökének a bécsi magyar tanfolyamokról	613

27. Budapest, 1934. május. Beszámoló a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája öt évi működéséről	615
28. Milánó, 1934. október 14. Jegyzőkönyv a Milánói Magyar Egyesület magyar tanfolyamának első szülői értekezletéről	618
29. [Szófia, 1935. január] Nagy József tanító jelentése a szófiai magyar iskola 1934. második félévi működéséről	621
30. Budapest, 1935. május. Jelentés a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája 1934. évi működéséről	623
31. Trieszt, 1935. június 5. A trieszti konzul jelentése a külügyminiszternek a fumei Magyar Kaszinó tevékenységéről	626
32. Budapest, 1936. április. Jelentés a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája 1935. évi működéséről	627
33. São Paulo, 1937. március 22. A São Paulo-i konzulátus jelentése a Buenos Aires-i követségnek a São Paulo-i magyarok március 15-ikei ünnepségeiről	630
34. Buenos Aires, 1937. április 16. A Buenos Aires-i követség jelentése a Külügyminisztériumnak a dél-amerikai magyar kolóniák március 15-iki ünnepélyeiről	633
35. Budapest, 1937. május. Jelentés a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája 1936. évi működéséről	636
36. Buenos Aires, 1937. május 6. Az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetségének tájékoztatója a magyar kormány részére az Argentínába kivándorolt magyarságról	638
37. Budapest, 1937. július 2. A Külügyminisztérium átirata a belügyminiszternek a külföldi magyarok gondozása és a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája anyagi támogatása ügyében	643
38. São Paulo, 1938. február 1. Kordás Ferenc tanító beszámolója a Julián Egyesület elnökségének az ypirangai magyar iskola működéséről és saját tevékenységéről	645
39. São Paulo, 1938. február 5. Gálos Rezső Julián-tanító beszámolója a Paraná állam északi részén fekvő magyar telepekről	651
40. São Paulo, 1938. február 8. Gálos Rezső Julián-tanító beszámolója a Villa Pompeia-i magyar iskola 1937. évi munkájáról	656
41. New York, 1938. május 24. Kovach Gyula levele a magyar miniszterelnöknek a New York-i magyar információs könyvtár feltételezett szerepéről	661
42. São Paulo, 1938. augusztus 6. Szentpétery Klára Julián-tanító jelentése az anasztációi, ill. más São Paulo környéki magyar iskolákról 1938. április hó 1-től augusztus 1-ig	663

43. Jeruzsálem, 1938. augusztus 29. A jeruzsálemi konzulátus jelentése a Külügyminisztériumnak a tartózkodási engedély nélkül Palesztinában élő magyar zsidók helyzetéről 665
44. [Budapest, 1938. december] Bizalmi egyén információja a miniszterelnöknek a magyarországi zsidó kivándorlási tanács Eviánhoz intézett jelentéséről 669
45. [Budapest, 1939. január] Bizalmi egyén jelentése a miniszterelnöknek a magyarországi zsidók Szovjetunióba való kivándorlási tervéről 670
46. [Budapest, 1939. február] Bizalmi egyén jelentése a miniszterelnöknek franciaországi magyarok baloldali szervezeteinek tevékenységéről 671
47. Santiago, 1940. december 31. A chilei konzulátus jelentése a magyar kolónia 1940. évi tevékenységéről 674
48. Budapest, 1941. január 16. A magyarországi református egyetemes konvent elnökségének levele a külügyminiszterhez az észak-franciaországi magyar reformátusok utolsó csoportjának hazatelepítése ügyében 676
49. Nizza, 1941. február 1. A Côte d'Azur-i Francia—Magyar Művészkör kérvénye a miniszterelnökhöz hazai élelmiszersegély juttatásáért a magyarok nagy nyomorára való tekintettel 677
50. Budapest, 1941. március. Összefoglaló jelentés a Magyarok Világszövetségének 1940. évi működéséről 679
51. São Paulo, 1941. március 6. A São Paulo-i konzul jelentése a Rio de Janeiro-i követségnek egy Magyar Ház létesítése ügyében 682
52. Cleveland, 1941. március 28. A clevelandi konzul jelentése a washingtoni követségnek az Amerikai Magyar Szövetség politikai tevékenységéről 685
53. [Budapest, 1941. augusztus] Bizalmi egyéntől származó jelentés a miniszterelnöknek az amerikai oktobrista emigráció tevékenységéről 688
54. Budapest, 1941. november 2. Egy magyar egyetemi hallgató jelentése a Külügyminisztériumnak a burgenlandi magyarság helyzetéről 689
55. Berlin, 1942. február 17. Szentirmay István tanító jelentése a Julián Egyesületnek a berlini magyar iskoláról és az ottani magyarok helyzetéről 694
56. Budapest, 1942. március. Összefoglaló jelentés a Magyarok Világszövetségének 1941. évi működéséről 697
57. Bécs, 1943. október. A bécsi főkonzulátus jelentése a miniszterelnöknek a felsöpulyai magyarok iskolai viszonyairól 700

58. Bécs, 1944. augusztus 9. A bécsi főkonzulátus jelentése a Külügyminisztériumnak a németországi (burgenlandi) magyar kisebbség helyzetéről	701
---	-----

Névmutató (<i>Varannai Zoltán</i>)	705
Helynévmutató (<i>Varannai Zoltán</i>)	715

Előszó

(A kutatási terv kialakulása.) A nemzettudattal, nemzetiségi kérdéssel és a magyar kisebbségekkel foglalkozó kutatások az 1980-as évek közepe óta ismét reneszánszukat élik. A korábbi hallgatás után napjainkban reprint könyvsorozatok, folyóiratok és egyedi kiadványok tucatjai jelennek meg a kérdéskörrel általában vagy annak egy-egy aspektusáról. Erről az újjáéledt érdeklődésről ma már számos, tudománytörténetileg is figyelemre méltó eredmény tanúskodik. Ezek mellett feltűnően sok azonban az olyan munkák száma, amelyek szerzői és kiadói — kihasználva a konjunkturális lehetőségeket — megelégedtek az ismert adatok és összefüggések újramagyarázásával vagy egyszerűen csak újraközlésével. Igazán mély és átfogó alapkutatások a 80-as évek végéig ugyanakkor alig folytak. E kötet szerkesztőit ez a historiográfiai hiányosság készítette arra, hogy 1990. januárjában kutatási tervet állítsanak össze a Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztálya 1919 és 1944 közötti iratanyagának feltárásáról és szelektív közzétételéről. Erről a fontos dokumentumegyüttesről a történészek közül sokan tudtak, de csak kevesen kutatták. Teljes egészében áttekinteni pedig — nagy terjedelme (265 levéltári csomó, azaz körülbelül 50 iratfolyóméter) miatt — valószínűleg senki sem tudta. Elképzelésünk az *Országos Tudományos Kutatási Alap* (OTKA) és az *Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások* (OKTK) megfelelő bizottságainál, amelyekhez kutatási tervünket pályázat formájában benyújtottuk, egyaránt támogatásra talált. Az anyag áttekintését és a releváns dokumentumok xeroxozását 1991-ben kezdtük és 1992-ben fejeztük be. 1993-ban az iratok további szelektálásával és a legfontosabbak szerkesztésével, 1994-ben pedig a bevezetők és mutatók elkészítésével foglalkoztunk. Az olvasó, akit a régi krónikások módján illő tisztelettel köszöntünk, e négyéves csoportmunka végeredményét tartja a kezében.

(A Nemzetiségi és Kisebbségi Ügyosztály hivataltörténete.) A hazai nemzetiségekkel és a külföldi magyarsággal való intenzívebb foglalkozás a századforduló óta tartozott a Miniszterelnökség hivatali teendői közé. Eleinte egy-két ember látta el ezt a feladatot. Az 1911—12-es átszervezés során azonban már külön osztályokat hoztak létre erre a célra. Az „idegenbe szakadt magyar állampolgárok”, azaz a külföldi magyarság ügyeivel a III., a hazai nemzetiségekkel pedig — egyéb ügyek mellett — a II/b. osztály foglalkozott.*

* Szücs László: *A Miniszterelnökség Levéltára 1867—1944.* (Levéltári leltárak 8.) Bp., 1958.

Az 1918—19-es forradalmi, majd a kommunista diktatúra bukását követő ellenforradalmi események a Miniszterelnökség feladat- és ügykörét is érintették. Hivataltörténeti szempontból legfontosabb változásnak az számított, hogy 1918. november 1-jén Jászi Oszkár vezetésével külön nemzetiségügyi minisztérium alakult. Ez — túlélve a Tanácsköztársaságot és a politikai fordulatoknak megfelelően természetesen több minisztért „elfogyasztva” — egészen 1921. április 12-ig működött. A nemzetiségügyi minisztérium a polgári demokratikus forradalom idején elsősorban az elszakadó területek problémáival, a békeelőkészítéssel és az új határokkal foglalkozott. 1919. őszétől viszont egyre inkább az új határok közötti nemzetiségi lakosság ügyei tartoztak a teendői közé. Mindeközben viszont a Miniszterelnökség két hasonló feladatot ellátó ügyosztálya is tovább működött, sőt a Külügyminisztérium, a Propaganda Minisztérium, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is érdeklődött a Monarchia utódállamaiba került magyarság iránt. Az adminisztratív, végrehajtó hatalom tehát felaprózódott; a különböző hivatalok kompetenciája tisztázatlan és bizonytalan volt; az ügykörök átfedték egymást.

Külön gondot okoztak az 1919—20-ban gombamód burjánzó társadalmi egyesületek. Ezek nemcsak egymással rivalizáltak, hanem számos esetben hatóságként fellépve kormányzati jogosítványokat is vindikáltak maguknak. Egy 1921-es kormányzati kimutatás 55 olyan társadalmi egyesületet sorolt fel, amelyeknek a „külföld felvilágosítása” is céljai közé tartozott. Ezek közül 28 kifejezetten olyan „védőliga”, egylet vagy szövetség volt, amely az elcsatolt területekkel, illetve az ottani magyarsággal foglalkozott.*

A különböző kormányhivatalok ügyköreinek világos elhatárolása és az ún. társadalmi szervezetek működésének korlátok közé szorítása már 1919 őszén elkezdődött, de csak 1921 nyarán és őszén, a Bethlen-kormány hivatalba lépését követően fejeződött be. Tekintettel a külön nemzetiségügyi minisztériumra és még inkább a magyarországi lakosság etnikai összetételének drasztikus átalakulására, a honi nemzetiségek ügye a Miniszterelnökség hivatali rendjén belül átmenetileg degradálódott, és 1919 őszén a III. ügyosztály feladatainak egyikévé vált. 1919. december 23-án, a Propaganda Minisztérium felszámolását követően a III. ügyosztály kötelességévé vált a hazai és a külföldi „felvilágosító munka” koordinálása is. A III. ügyosztály illetékességi köre 1920-ban ily módon az alábbiakat ölelte fel:

- hazai propaganda „a nemzeti eszme és tradíciók erősítése érdekében”;
- „A megszállt területeken élő honfitársaink és a régen is külföldet képező területen élő magyar állampolgárok gondozása”;
- hazai nemzetiségi ügyek;
- általános szociálpolitikai kérdések;
- általános egyházjogi kérdések.**

A Bethlen-kormány megalakulását (1921. április) követően ez az öt feladatkör háromra redukálódott. A propaganda és a szociálpolitika más osztályokhoz került;

* Országos Levéltár (továbbiakban: OL) K 26. 1921—XII—845 (1248. cs.)

** Uo. K 26. 1920—XLIII—szám nélkül. (1240. cs.)

maradtak a hazai nemzetiségek, amelyeknek a külön minisztériuma 1921. április 12-én megszűnt, a külföldi magyarok és az egyházak. Az osztály neve ezzel egyidejűleg Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály, sorszáma pedig az addigi III. helyett II. lett.

Ugyancsak 1921 nyarán és őszén került sor a társadalmi szervezetek és a Miniszterelnökség illetékességi köreinek elhatárolására és kapcsolattartásuk kodifikálására is. Petry Pál, a III. ügyosztály régi munkatársa (ez idő szerint vezetője) 1920. december 12-i előterjesztésében ezzel kapcsolatban így fogalmazott: a külföldi magyarság ügyei „csak társadalmi, egyházi úton intézhetők s az állam minden nyilvános közbelépése nemzetközi jogi okokból teljesen lehetetlen, sőt titkos közreműködésének beigazolása is a legélesebb diplomáciai konfliktusra vezetne. A társadalmi szervezeteknek azonban mégis az állami szervek titkos irányításához kell alkalmazkodniuk, feltűnés elkerülésével titkosan szabad működésüket folytatni (...) Javaslom tehát, hogy három-négy munkaképes és munkakedvvel bíró, vezetésre alkalmas egyén választassék ki. Egyet a románok, egyet a szerbek által megszállott terület, egyet a ruszka-krajnai és egyet a szlovenszkoí véreink gondozására. Ezek mindegyike vegyen maga mellé négy-öt munkatársat. Ezek alakítsanak társadalmi szervezeteket, mint amilyen például a Julián Egyesület, Bocskay Szövetség, s ezekre bízassék a feladat úgy, hogy csak a vezetők legyenek a minisztériummal, illetve annak ügyosztályaival szóbeli érintkezésben. A többi ügynevezett irredentisztikus szervezettel szakítson meg minden összeköttetést a kormány...”*

Petry előterjesztését Bethlen teljes mértékben magáévá tette, s az 1921. május 27-i és augusztus 12-i minisztertanács is vita nélkül elfogadta. A négy társadalmi szervezet, amelyeket a kormány a szomszédos országok magyar kisebbségeivel való foglalkozásra és kapcsolattartásra kiválasztott, és amelyeket ettől kezdve kiemelten szubvencionált, a következők voltak: Népies Irodalmi Társaság (Erdély), Szent Gellért Társaság (Délvidék), Rákóczi Szövetség (Felvidék), Thököly Szövetség (Kárpátalja). Ezek és a többi egyesület csúciszerveként ezzel egyidejűleg megalakult a Társadalmi Szervezetek Központja, amelynek politikai vezetője a leköszönt miniszterelnök, gróf Teleki Pál, adminisztratív vezetője pedig (helyettes államtitkári rangban) dr. Papp Antal lett. A magyar kisebbségekkel kapcsolatos ügyekben Bethlen partnere ezt követően Teleki Pál, a II. ügyosztály vezetőjéé pedig Papp Antal volt. Az osztály illetékes referensei közvetlenül a ligák vezetőivel tartották a kapcsolatot. Hozzáértése, szaktudása okán az utóbbiak közül kiemelkedett Jancsó Benedek, a Népies Irodalmi Társaság irányítója.** Praktikusán ez a munkakapcsolat azt jelentette, hogy a miniszterelnök nem a magyar diplomáciai képviselők útján, hanem az egyes szövetségek magánemberként utazgató munkatársain keresztül érintkezett a magyar kisebbségek vezetőivel. A területi ligák emberei hozták és vitték a híreket, beszámolókat, jelentéseket és időnként természetesen a pénzt is. Ahová azonban ezek a hírek és jelentések befutottak, ahol a

* Uo.

** *Iratok az ellenforradalom történeléhez*. II. köt. Szerk.: Nemes Dezső. Bp., 1956. 177—181.

döntések megszülettek, az utasításokat kiadták és honnan a szubvenciókat folyósították, az a Miniszterelnökség II. ügyosztálya volt.

A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály a magyar diaszpóra, vagyis a természetes elvándorlás következtében Nyugat-Európában és az amerikai kontinensen kialakult kolóniák, közösségek életével csak érintőleg foglalkozott. Különösen háttérbe szorult ez a problematika 1927. március 9. után, amikor a minisztertanács a külföldre vándorolt és ott megtelepedett magyarok gondozását a Külügyminisztérium egyik osztályára bízta. A Miniszterelnökség II. ügyosztályának ilyen vonatkozású iratai ezért csak töredékét teszik ki a Külügyminisztérium hasonló tárgyú dokumentumegyüttesének, és részben más fondokban is megtalálhatók.* Nem érdeklődött a III. ügyosztály a burgenlandi magyarok iránt sem, illetve csak nagyon érintőleg és esetlegesen. A felbukkanó dokumentumok általában az ausztriai magyarság részeként és nem elkülönítve kezelték őket.

1923-ig a II. ügyosztály a Miniszterelnökség központi épületében, a budai Sándor palotában székelte. Helyszüke miatt ekkor átköltözött az I. ker. Úri utca 48. szám alatti, illetve a II. ker. Fő utca 81. szám alatti épületbe. Az osztály vezetője, valamint a külföldi magyarsággal és az egyházakkal foglalkozó 4–5 „fogalmazó” az Úri utcában, a hazai nemzetiségek ügyeit intéző 4 munkatárs pedig a Fő utcában rendezkedett be. Az elköltözést követően az iktatási rend is megváltozott. Ettől kezdve az osztály iratait külön kezelték. Ebből adódik, hogy az osztály 1919 és 1923 közötti aktái a Miniszterelnökség más hivatalainak irataival együtt kerültek az Országos Levéltárba (K 26), az 1923 utániak viszont elkülönítve és külön fondot képezve (K 28). 1936-ban az Úri utcai csoport is leköltözött a Fő utcába, majd alig egy év múlva, 1937 őszén mindkét részleg az Úri utca 54–56. szám alatti épületben talált új otthonra.**

A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály vezetője 1921-ig Petry Pál, ezt követően pedig Pataky Tibor volt, előbb miniszteri tanácsosi, majd államtitkári rangban. Pataky munkatársainak száma az 1920-as években és az 1930-as évek első felében — nem számítva a segédhivatali beosztottakat és a napidíjas gyors- és gépiprónöket — 7 és 9 fő között mozgott. Az 1930-as évek második felében — összefüggésben a területi revíziókkal és az ezekből adódó új feladatokkal — az osztály létszáma felduzzadt és 1939-ben szervezetileg is kettévált. A II/a. osztály a Magyarországon belüli nemzetiségekkel és az egyházakkal, a II/b. osztály pedig a külföldi magyarsággal foglalkozott. Bár a szétválással együtt mindkét osztály külön vezetőt kapott, legfelsőbb szinten továbbra is Pataky felügyelte a munkát. A két ügyosztály fogalmazói karának létszáma ekkor 17 fő, a kezelők és egyéb segédek létszáma pedig 18 fő volt.***

A csaknem félszáz tisztviselő többsége, aki 1919 és 1945 között a III., II., illetve II/a. és II/b. osztály munkatársa volt, a szokásos kormánytisztviselői karriert futotta be. Nevüket a történelem nem jegyezte fel, és napjainkra elfeledett embe-

* OLK 28. 312—1927—T—34.

** Uo. 469—1936—L—15873 (213. cs.) és 1943—L—29116 (213. cs.)

*** *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára* 1939. Bp., 1940.

rekké váltak. Ilyen volt példának okáért Csatho András, aki még a háború alatt került a II/b. osztályra és a 30-as évek közepén vonult nyugállományba miniszteri tanácsosként. Vagy Oszwald György, akit mint fiatal miniszteri segédtitkárt 1928-ban osztottak be Pataky mellé, s aki — rangban egyre emelkedve — a 40-es évek első felében már az államtitkárnak osztálykeretektől független helyetteseként működött. Mások viszont különböző társadalomtudományi szakmák elismert művelőiként kerültek az osztályra, vagy ott váltak azzá. Könyveik és tanulmányaik alapján a tudományos emlékezet őket ma is nyilvántartja. Ilyen volt Kovrig Béla, a későbbi szociálpolitikus, egyetemi tanár és a háború alatt a kolozsvári egyetem rektora, aki 1920-tól 1928-ig dolgozott az osztályon; Ottlik László, előbb jogakadémiai, majd egyetemi tanár, aki a 20-as évek közepétől a 30-as évek közepéig tartozott Pataky munkatársai közé, továbbá Flachbart Ernő, aki a 20-as években a szlovákiai magyarság egyik vezetőjeként, a 30-as években pedig a kisebbségi jogvédelem szakértőjeként tette ismertté nevét, s a Miniszterelnökségre csak 1938-ban került. A kevésbé ismertek közül megemlíthető még Pásint Ödön, Bethlen egyik bizalmasa; Incze Péter, Teleki Pál tanítványa és később magántitkára, vagy az egészen fiatal Szabados Mihály, aki hosszú hallgatás után a Magyarországtudató Intézet 1988—1990-es évkönyveiben jelentkezett ismét tanulmányaival.*

A szervezeti átalakulás és a létszámnövekedés összefüggésben állott Pataky azon koncepciójával is, amely szerint a továbbiakban a II/a. osztály feladata lett volna az is, hogy „a szűkebb értelmű nemzetiségi, kormányzati problémákon felül” „a nemzetiségi területek politikai, gazdasági, kulturális, szociális és társadalmi viszonyainak alapos ismeretével és intézményesen történő szemmel tartása alapján konkrét és általános természetű javaslatokat iniciáljon, esetleg nagy vonalakban ki is dolgozzon az egyes kormányzati ágak számára”.** Pataky tehát egy operatív és napi ügyekkel foglalkozó kormányhivatal funkcióját kívánta egyesíteni egy kormányzati háttérintézet tanácsadói szerepkörével.

Az osztály megmaradt iratanyagát áttanulmányozva az a benyomásunk, hogy Pataky ambiciózus terve lényegében nem vált valóra. Igaz, ezt követően talán nagyobb arányban fordulnak elő koncepciózus kérdéseket taglaló és nagyobb lélegzetű írások, mint a korábbi években. Az iratok túlnyomó többsége azonban továbbra is „nyersanyag”: hangulatjelentés, beszámoló, statisztika és nem alternatívákat felállító és stratégiai döntések megalapozására alkalmas elemzés.

(A válogatás szempontjai és az iratközlés technikája.) A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály 1923 és 1945 között keletkezett aktáinak mai levéltári összterjedelme — ahogy erre már utaltunk — 265 csomó, tehát mintegy 50 iratfolyóméter. Az ügyköröknek megfelelően a dokumentumok egy része a trianoni Magyarország nemzetiségeivel, néhány csomó a hazai egyházakkal és vallásfelekezetekkel, né-

* Uo. 1927—1944.

** K 28. 370—1919—L—16088 (214. cs.)

hány pedig általános és egyes ügyekkel (békeszerződés végrehajtása, részvétel nemzetközi szervezetek munkájában stb.) foglalkozik. A szomszédos országokban élő magyarság helyzetével az iratok fele vagy több mint fele kapcsolatos. A kötet törzsanyagát ennek az irategyüttesnek a legfontosabb és legjellemzőbb dokumentumai adják. Ezt egészítettük ki a Miniszterelnökség 1919 és 1923 közötti, ún. együtt kezelt aktáiból (K 26) azokkal, amelyek témánk szempontjából leginkább relevánsnak tűntek.

A szelekció során két fő szempontunk volt. Legelsősorban is az egyes régiók magyarságának helyzetét egy vagy több szempontból hitelesen és jellemzően bemutató dokumentumokat kerestünk. Másodsorban viszont magának az osztálynak a munkájáról is képet akartunk adni. Ebből adódik, hogy a kötetet lapozgatva igen sokféle irattal találkozhat az olvasó. 40—50 gépelt oldalas, terjedelmes összeállítások ugyanúgy előfordulnak, mint néhány mondatos helyzetjelentések. Az osztály iratanyagának egészére ugyanez jellemző.

A közlésre kiválogatott 184 dokumentumot négy fejezetre bontva közöljük. Az egyes fejezetek megfelelnek a külföldi magyarság földrajzi, regionális elhelyezkedésének. A szomszédos országok magyarsága közül egyedül a burgenlandi, illetve ausztriai nem kapott külön fejezetet. Tekintettel az időben szórványos, tematikailag pedig igen esetleges iratanyagra, a velük kapcsolatos egy-két valóban fontos dokumentumot a diaszpórával (nyugati magyarság) foglalkozó fejezetbe illesztettük. Az egyes fejezeteket a szerkesztők által írt rövid tanulmányok vezetik be. Ezek az adott régió magyarságának helyzetéről és a közölt iratanyagról egyaránt tájékoztatást adnak.

Összhangban a nemzetközi archeográfiai gyakorlattal, minden dokumentum az irat keletkezésének helyével és idejével kezdődik. Ezeket általában a szövegből emeltük ki, és eredeti helyükön csak a magánlevelek esetében hagytuk meg. Ha az irat keletkezésének pontos helyét vagy idejét nem tudtuk megállapítani, akkor ezek az adatok vagy nem szerepelnek a dokumentum fejlécében, vagy — mint feltételezések — szögletes zárójelben találhatóak. A hely és az idő után a dokumentum címe következik. Valamennyi címünk szerkesztett, és — amennyiben megállapítható volt — tartalmazza az irat szerzőjének (küldőjének) és címzettjének nevét vagy beosztását, továbbá az irat tárgyát és fajtáját (típusát).

Az iratok reprodukálásakor szöveghűsége és teljessége törekedtünk. Külön jelzés nélkül csak a géphibákat, a nyilvánvaló elírásokat és az értelemzavaró helyesírási hibákat javítottuk. A korra jellemző nyelvi fordulatokon és kifejezéseken természetesen sohasem változtattunk, sőt a kor helyesírási *standard*jét sem írtuk át maira. Ha a szövegben értelemzavaró hibát találtunk, akkor szögletes zárójelbe tett toldalékkal igyekeztünk a mondatot érthetővé tenni, vagy megjegyeztük: [sic!].

Minden dokumentumot legenda követ. A legenda tartalmazza az irat ügyviteli helyét (fogalmazvány, tisztázat, másolat) és ha nem írógéppel írták, akkor az irat előállításának módját (tintával vagy ceruzával írt, illetve nyomtatvány) is. Mind ezt gondolatjel választja el az irat levéltári jelzetétől. A jelzet a levéltári fond

jeléből és számából, valamint az irat visszakeresését biztosító azonosító jelekből és számokból (tételszám, évszám, tárgyi csoport jele, alapszám és zárójelben a raktári csomó száma) áll. A K 28-as fondból származó iratok esetében az eltérő iktatási és irattározási rend miatt a tételszám nem releváns, ezért ezt nem közöljük.

A dokumentumhoz kétféle jegyzetek tartozhatnak. Az irat szerzőjének esetleges eredeti jegyzeteit — függetlenül az általa választott jegyzetelési módtól — mindig arab számokkal jelöljük és a dokumentum végén, a legenda után közöljük. A szerkesztői jegyzetek viszont a lap alján találhatóak és a dokumentum szövegében csillaggal [*] vagy csillagokkal utalunk a kommentárra. A szerkesztői jegyzetek részben archeográfiai, szövegkritikai természetűek, tehát szövegváltozatokban található eltérésekre, törlésekre vagy betoldásokra hívják fel a figyelmet. Részben pedig magyarázó, kommentáló jellegűek, amelyek vonatkozhatnak az ügy elintézésére, lehetnek az irat által ki nem fejtett kérdések megvilágításai, vagy egyszerű utalások, helyreigazítások.

A kötethez — kezelhetőségét biztosítandó — hely- és névmutató csatlakozik.

A szerkesztők köszönetet mondanak mindazoknak, akik a kötet megjelenését segítették. A kutatás finanszírozásáért az *Országos Tudományos Kutatási Alapnak* és az *Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások Bizottságának*; az anyagfeltárás során tanúsított előzékenységükért és segítőkészségükért az *Országos Levéltár munkatársainak*, a mutatók összeállításáért *Varannai Zoltánnak*, a kötet lemezre vitelért pedig *Erdei Mónikának*, *Dömök Zsuzsánnak*, *Mester Veronikának*, *Novotta Olgának* és *Szólik Andreának*.

Romsics Ignác

Bevezetés

1918. október 30-án az ún. tőrócszentmártoni szlovák nemzetgyűlés kimondta Szlovákia elszakadását Magyarországtól, és deklarálta csatlakozását a Prágában két nappal korábban kikiáltott Csehszlovák Köztársasághoz. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a mai Szlovákiának megfelelő területen 896 000 magyar nemzetiségű lakos élt, az 1921-es csehszlovák népszámlálás adatai szerint már csupán 635 000. Kárpátalján közel 104 000 a magukat magyar nemzetiségűeknek vallók száma 1921-ben, s a cseh országrészekben élő magyarokat is beleszámítva az 1918-as államfordulat után 744 621 a magyarok száma Csehszlovákiában.*

A Csehszlovákiában élő nemzeti kisebbségek, így a magyarok jogi státusáról az ország 1920-as alkotmányának hatodik fejezete így rendelkezett. „A Csehszlovák Köztársaság minden polgára a törvény előtt egymással teljesen egyenlő és ugyanazon polgári és politikai jogokat élvezi a fajra, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül.”** A kisebbségeknek nyújtott kollektív jogokról nem esett szó. Ugyancsak az alkotmány részét képezte a 122. sz. alatt becikkelyezett, a nyelvhasználati jog alapelveit szabályozó törvény. Eszerint a nemzeti kisebbségek azokban a járásokban, bírósági kerületekben és törvényhatósági városokban használhatták anyanyelvüket, ahol számarányuk legalább a 20%-ot elérte. Ezekben a területeken saját nyelvű beadványokkal fordulhattak a hatóságokhoz, s azok kötelesek voltak az ügyintézés a kisebbség nyelvén lebonyolítani. Ez a 20%-os arány viszonylagos garanciát jelenthetett volna a kisebbségi jogok egyik legfontosabbjának gyakorlására, ha a csehszlovák hatóságok nem akadályozták volna a legkülönbözőbb módokon e törvény megvalósulását. A zömmel magyarlakta területeket, ahol a magyarság számaránya meghaladta a 20%-ot, szlovák többségű községekkel kötötték össze, s így elérték, hogy a magyarok számaránya a nyelvhasználat szempontjából döntő 20% alá süllyedjen. Hasonló módszerek alkalmazására bőven van példa a húszas évek Csehszlovákiájában (például a sokszor egymásnak is ellentmondó állampolgársági törvények és rendeletek esetében). A magyar kisebbség politikai, gazdasági és kulturális helyzetét alapjában meghatározó törvényeket akkor hozták, amikor e kisebbség szerveződése még éppen csak megindult.

A csehszlovákiai magyarság politikai képviselőit a harmincas évek közepéig két magyar ellenzéki párt látta el, fennállásuk egész ideje alatt a budapesti kormányok pénzügyi támogatásával. Az Országos Keresztényszocialista Párt 1919 novemberében alakult meg, s programja közel állt a Magyarországon uralkodó

* Lásd erről Popély Gyula: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918—1945.* Régió-Könyvek, Budapest, 1991.

** *Csehszlovák Törvények és Rendeletek Tára.* Szerk.: Pálesch Ervin. Eperjes, 1921.

kurzus hivatalos ideológiájához. A másik nagy párt Országos Magyar Kisgazdapárt néven kezdett el működni, majd 1925-től Magyar Nemzeti Pártra változtatta a nevét. Főként a gazdasági élet megszervezésére törekedett. A két párt 1920 végén Ótátrafüreden közös szervezetet alakított, a Szlovén és Ruszin Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottságát, amelyből 1922-ben létrejött a Központi Iroda. Az Iroda deklarált célja az volt, hogy a magyar kisebbség gazdasági és kulturális vágyait számba vegye, összegyűjtse jogsérelmeit, és a törvényjavaslatokhoz, interpellációkhoz, népszövetségi panaszok beadásához előmunkákat folytasson. Keretében kultúrreferátus működött, amely a magyar iskolaügy helyzetét elemezte, és irányította a kulturális szervezkedést. A szervezet létrehozásában nagy szerepe volt Szent-Ivány József földbirtokosnak, a Magyar Nemzeti Párt elnökének, aki kezdettől egy egységes és ütőképes magyar párt megteremtésére törekedett. (Az Iroda Szent-Ivány ezen elképzelésének csíráját jelentette.) Az 1925-ös választásokon a két magyar párt közül az övé szerepelt jobban, mintegy 40 000-rel több szavazatot kapott (összesen 138 737-et), mint a keresztényszocialisták. Az egységtörekvések csak 1936-ban vezettek eredményre. Ez év június 21-én Érsekújváron a két párt elnöki tanácsa megalakította az Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Pártot (röviden Egyesült Magyar Pártot). Az új párt elnöke Jaross Andor, ügyvezető elnöke gróf Esterházy János lett, aki 1932 óta állt a keresztényszocialisták élén. (Szent-Ivány többszöri betegeskedése miatt nem kapott vezető pártfunkciót.) A húszas években Szüllő Géza földbirtokos és Szent-Ivány József tettek a legtöbbet a magyar kisebbség politikai megszervezéséért, később, különösen 1939 tavasza, a Szlovák Körtársaság megalakulása után, Esterházy.

A két világháború közötti időszakban a szlovákiai magyarság folyamatosan arra törekedett, hogy kulturális tradícióit megőrizze. Igyekezett fenntartani 1918 előtt működő tudományos, irodalmi, művészeti egyesületeit, sajtóját, iskolarendszerét. Mindez gyakran ütközött nehézségekbe, hiszen például több magyar egyesület (Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, eperjesi Széchényi Kör) a hatóságok feloszlattak, az újonnan szerveződőket pedig a működési engedély megadásának késleltetésével tették lehetetlenné. Ez utóbbiak közé tartozott a Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület (SZMKE), amely céljával a többi közt az alábbiakat jelölte meg: a szlovákiai magyarok szellemi értékeinek megőrzése, a magyar nemzeti öntudat ébren tartása, a népművelő törekvések anyagi, erkölcsi támogatása. Tevékenysége igazából a harmincas évekre vált jelentőssé, 1938-ban 182 helyi szervezete és kb. 10 000 tagja volt. Nagyszabású vállalkozásnak tűnt megalakulásakor a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság, közkedvelt néven a Masaryk Akadémia. Az 1931 végén megalakult szervezet előzménye az a 20 millió koronás adomány, amelyet az államelnök — törvényes rendelkezés alapján — a csehszlovák államtól 80. születésnapjára kapott. Masaryk ebből 1 millió koronát a magyar kisebbség számára visszatartott — ez teremtette meg az Akadémia pénzügyi feltételeit. A Masaryk Akadémia kimondta magáról, hogy nem politikai szervezet, célja a magyar tudomány, művészet és irodalom

ápolása Csehszlovákiában. Előadásokat, kiállításokat rendezett, évkönyveket és folyóiratokat (Magyar Figyelő, Fórum) adott ki, a kutatómunkát ösztöndíjakkal, pályázatokkal segítette elő. 1939. március 14. után Madách Társaság néven működött tovább, új alapszabály-tervezettel, szakosztályait összevonták. Popély Gyula monográfiájában ekképpen vonja meg az Akadémia mérlegét: „A Masaryk Akadémia — a kulturális, valamint a tömegszervezetekre vonatkozó törvények értelmében — alakulásától kezdve rendőrségi ellenőrzés alatt állt. Vezetőségi gyűlést, osztályülést, közgyűlést, előadást vagy kiállítást csak a rendőrség beleegyezésével tarthatott.”*

A fenti egyesületeken kívül potenciális fontossága miatt említhető a Magyar Szellemi Társaság, a Magyar Kisebbségi Társaság és a Magyar Demokrata Írókör. Ezek a szervezetek a harmincas évek közepén, végén alakultak, s mielőtt igazán kifejtették volna tevékenységüket, meg is szűntek. Az első bécsi döntés nyomán a szlovákiai magyarság döntő többsége visszakerült Magyarországra, Csehszlovákia feldarabolása és a Szlovák Köztársaság megalakulása után pedig már nem volt lehetőség fenntartásukra. Nemcsak az új politikai és államjogi viszonyok nem voltak erre alkalmasak, hanem működésük pénzügyi és személyi feltételei is elapadtak.

A csehszlovákiai magyar iskolák száma szintén visszaesett 1918 után, s az oktatás színvonala is messze állt az államfordulat és különösen az első világháború előttitől. Az 1913/14-es tanévben összesen 48 magyar középiskola működött a Felvidéken; 36 gimnázium, 7 főiskola és 5 líceum. Ehhez képest a húszas, harmincas évekre 8 magyar gimnáziumuk maradt a magyaroknak. Pozsonyban, Kassán, Komáromban, Érsekújváron, Ipolyságon, Rimaszombaton, Losoncon és Beregszászon volt magyar gimnázium. Az oktatás minősége is elmaradt a régítől, hiszen 1918 után a magyar köztisztviselők tömegével nagy számú magyar tanító is Magyarországra menekült. A felvidéki magyar iskolarendszer visszafejlesztése az egész két háború közötti korszakban a magyar kisebbség egyik legfájóbb pontja volt. Látható ez a közlésre kerülő dokumentumokból is (lásd a 3., 5., 17. és 18. számú iratot). 1918 előtt az alábbi négy város rendelkezett nagy tradíciójú felsőoktatási intézménnyel a Felvidéken: Pozsony, Eperjes, Kassa és Selmechánya. Pozsonyban működött az Erzsébet Tudományegyetem, Eperjesen jogi és teológiai akadémia, Kassán jogi és mezőgazdasági, Selmechányán bánya- és erdőmérnöki főiskola. Az államfordulat után mindegyikük hasonló sorsra jutott: vagy Magyarországra költöztek (az eperjesi és a selmechányai) vagy feloszlatták őket és helyükön új egyetemet létesítettek (a pozsonyi). Az 1921/22-es tanévben a csehszlovákiai egyetemeken és főiskolákon csaknem 900 magyar hallgató tanult. Többségük a prágai német egyetemet és a prágai és brünni német műszaki főiskolát látogatta. Helyzeténél fogva különleges szerepe volt a losonci református teológiának. Az 1925-ben megnyílt főiskola 1939. januári bezárásáig az egyetlen magyar nyelvű felsőoktatási intézmény Csehszlovákiában a jelzett időszakban.

* Popély Gyula: *A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság*. Madách, Pozsony, 1973.

A csehszlovák iskolapolitika nemcsak a közép- és felsőoktatásban, hanem alacsonyabb szinten is igen hatékony volt a saját szempontjából. A Slovenská liga (Szlovák Liga) elnevezésű szervezet 1920-ban alakult meg Pozsonyban. Deklarált céljaként szlovák nyelvű óvodák létesítését jelölte meg Dél-Szlovákiában, vagyis azokon a területeken, ahol zömében magyarok éltek. A szlovák tanítási nyelvű elemi és polgári iskolák megszervezéséből is kivette a részét, s különféle módon a szülőket rászorította, hogy gyermekeiket szlovák iskolákba írassák. A hivatalos csehszlovák iskolapolitika egy fejlett, jól kiépített iskolarendszert bomlasztott szét.

A régi magyar iskolarendszer szétbomlasztása mellett főként a csehszlovákiai földreform végrehajtásának módja tekinthető a magyar kisebbség másik fájó pontjának. Nemcsak hogy a magyarok messze nem részesültek számarányuknak megfelelő nagyságú földből, hanem a jó minőségű birtokokat gyakran távolról odatelepített cseh vagy szlovák telepések kapták meg. Ez is ahhoz vezetett, hogy a kisebbségi nyelvhasználat szempontjából oly fontos 20%-os arányt egyre lejjebb szorították. A földreform megvalósításának lényegét pregnánsan összegzi egy 1928-ban kelt tanulmány: *„A csehszlovák földreform tehát még a Jugoszláviában, Romániában és Amerikában élő, ott egzisztenciával rendelkező csehszlovákoknak is tud földet juttatni, de ezt megtagadja azoktól a magyar nemzetiségű állampolgáraitól, akik a felosztott birtokról való elbocsátásuk folytán kenyerüket veszítik...”* (Lásd a 4. számú iratot.)

Az első bécsi döntés nyomán 12 400 négyzetkilométer terület és 1 100 000 — többségében magyar — lakos került Magyarországhoz. Csehszlovákia megszűnése közvetlen előzményének nem a bécsi döntés, hanem a müncheni konferencia tekinthető. Néhány nappal München után, 1938. október 2-án, a lengyel csapatok megszállták a két állam között vita tárgyát képező Teschent és környékét, október 5-én Beneš elnök lemondott, egy nappal később Szlovákia autonómiát kapott, Kárpátalján október 9-én alakult meg az első önálló kormány. Közben a német csapatok megszállták a Szudéta-vidéket. Tiso, a szlovák néppárt vezére, a majdani miniszterelnök, majd államelnök a teljes elszakadásra törekedett. Ehhez jó ürügyet szolgáltatott, hogy 1939. március 10-én Prága — Tiso elszakadási törekvése miatt — fölfüggesztette a szlovák autonómiát. A parlamentté alakuló szlovák tartománygyűlés kimondta az elszakadást, és 1939. március 14-én megalakult a Szlovák Köztársaság, amely Németország védnökségét kérte. Közben Berlinben a német protektorátust elismerő nyilatkozat aláírására kényszerítették Hácha államelnököt. Március 15-én a németek bevonultak Prágába és ezzel Csehszlovákia felbomlása befejeződött.

A továbbra is Szlovákiában — most már a Szlovák Köztársaságban — élő mintegy 70 000 főnyi magyar kisebbségnek Esterházy János maradt politikai képviselője és pártvezére. Magyar Párt néven irányította tovább az Egyesült Magyar Pártot és egyedüli magyarként foglalt helyet a szlovák parlamentben. (E minőségében a képviselők közül csupán ő szavazott a zsidótörvény ellen 1942-ben.)

Esterházy politikai aktivitásába e kötet dokumentumaiból is bepillantást nyerhetünk, pártszervező körútjairól éppügy, mint a szlovák belügyminiszterrel folytatott tárgyalásáról és parlamenti beszédéről. (Lásd a 16., 19., 20. és 22. számú iratot.)

Az 1939. március 14-én megalakult Szlovák Köztársaságban — amely Németország védnökségét kérte — a magyar kisebbséget az 1939. július 21-i alkotmánytörvény „meghonosodott nemzetiségi csoportként” aposztrofálta. Az alkotmány hírhedt 95. §-a tartalmazta a viszonosság elvét. Ez kimondta, hogy a „nemzetiségi csoportoknak” az alkotmányban leszögezett jogai csupán annyiban érvényesek, amennyiben ugyanazokat a jogokat a szlovák kisebbség is élvezzi az illető „nemzetiségi csoport” anyaállamának a területén. E paragrafus a gyakorlatban megengedte a nemzetiségi jogok automatikus korlátozását akkor, ha a másik államban élő szlovák kisebbség helyzete rosszabb, azonban nem tartalmazta automatikus kiterjesztését akkor, ha a másik államban élő szlovák kisebbség helyzete jobb, mint a szlovák állam területén élő kisebbségeké. A Szlovákiában élő kisebbségek közül anyaállamuk a magyaroknak és a németeknek volt, nem kétséges tehát, hogy a 95. § rájuk vonatkozott. A németek jóval szélesebb körű jogokat élveztek az élet minden területén, mint a magyarok, így e paragrafus eufemisztikus megfogalmazása csakis a magyarokra vonatkozott.

Az 1939 és 1945 közötti időszakról igen sok dokumentum található e kötetben. Ezek az évek jelentős változást hoztak a szlovákiai magyar kisebbség életébe: számuk erőteljesen leapadt, s részben ennek is köszönhető, hogy sokkal inkább magukra maradtak, mint az előző két évtizedben. Nemcsak politikai képviselőiket veszítették el, hanem a budapesti kormányok sem tudták már azt a fajta anyagi és egyéb támogatást biztosítani, mint annak előtte. Háború folyt, amelyben Magyarország egyre közelebb került német szövetségeséhez, s az 1941. nyári magyar hadbalépéssel az országnak és kormányainak mind több problémával kellett foglalkoznia. Ezzel is magyarázható, hogy a szlovákiai magyar kisebbség helyzetének figyelemmel kísérésére kevesebb idő és energia jutott. A háborús éveket a kisebbségben élő magyarok még inkább megszenvedték, mint Magyarországhoz került honfitársaik. Kisebbségi létüket olyan új államkeretek között kellett fenntartaniuk, amely bizony, politikai berendezkedésében gyökeresen eltért az előzőtől s ebből is újabb és újabb problémák, jogsérelmek fakadtak.

Tudjuk, hogy a korabeli kelet-közép-európai térségben sokan, köztük nyugat-európai megfigyelők is (például a skót R. W. Seton-Watson) Csehszlovákiát tekintették a demokrácia mintaállamának. Valóban, az első köztársaság alkotmánya, törvényei, rendelkezései sok tekintetben nemzetközi összehasonlításban is megállták a helyüket. Még akkor is, ha olykor egymásnak is ellentmondtak. Ezek az iratok arról szólnak, hogy miképpen valósultak meg az elvek a mindennapokban. Arról, hogy a magyar kisebbségnek napról napra kellett megküzdenie, hogy az új államkeretben is megtalálja helyét, megőrizze anyanyelvét, tradícióit. Jó pár évig tartott, amíg a Csehszlovákiához került magyarság felismerte, hogy Trianonban nem ideiglenes, nem csupán néhány évre szóló területrendezés történt. Ez a fel-

ismerés nyilvánvalóan igen keserű volt az átlagpolgár szintjén, s az évek múlásával ahhoz vezetett, hogy a magyar kisebbség megszervezte politikai képviselőit, létrehozta gazdasági, tudományos, kulturális szervezeteit. Nemcsak megőrizte a hagyományokat, hanem új értékeket is teremtett. A közölt iratok előtt Peéry Rezső csehszlovákiai magyar író 1942-ben írt sorait idézzük: *„Ha egyszer még lesz alkalom arra, s egy kis nemzet politikusának szavaival élve, marad Európa s utókor, melynek sorsunkról és tapasztalatainkról beszámolót adjunk a gondolat szabad közlésének, az észlelet érdektől független kimondásának szabad világában, ez a beszámoló korántsem lesz érdektelen. Nyilván vannak és lesznek nagyobb és drámaibb sorsok a mienknél: időszerűségben és tanulságosságban azonban nem marasztalhatnak el. Minden uralmi rendszert és formát kisebbsége ítél meg a legreálisabban, habár elsősorban a hiányok és tökéletlenségek oldaláról. Ez az ítélet sokszor túlzó, nem tárgyilagos, sokszor csak a részletekre irányuló, de valóságos és nélkülözhetetlen.”**

Bán D. András

* Peéry Rezső: Peremmagyarok az idő sodrában. In: *Vagyunk és leszünk. A szlovenszkói magyarság társadalmi rajza 1918—1945*. Kalligram, 1993. 232—233. o.

1.

Budapest, 1920—1923.

Kivonatok újságcikkekből a Felvidékről az Amerikába irányuló kivándorlásról

Prager Presse, 1923. jan. 29.

Csehország kivándorlási statisztikája. Az 1922-ik év II-ik negyedében csehországi kivándorlók összes száma 9346 volt, ebből 3472 asszony. Nemzetiség szerint 5846 cseh—szlovák, 2738 német, 360 magyar, 192 rutén, 138 zsidó, 54 lengyel és 18 egyéb nemzetiségű. A kivándorlók összes számából 2864 tartósan, 3566 időlegesen, szezonmunkára 730 és bizonytalan időre 598 egyén hagyta el a köztársaság területét. 1598 kivándorlásnál a szándékolt távolmaradás ideje és célja nem volt megállapítható. A kivándorlók közül az Amerikai Egyesült Államokba ment 3350, Németországba 1895, Ausztriába 1403; ezenkívül Franciaországba 669, Jugoszláviába 486, Romániába [?] 15, Amerikába (az Egyesült Államokon kívül eső területekre [?]) és végül 923 egyéb országokba. A kivándorlók között a 15—25 éves korosztály (3765 személy) és a 25—39 éves korosztályok (3197 személy) vannak legjobban képviselve. Szlovenszkből a múlt év második negyedében 3177 egyén vándorolt ki és ebből 2524 volt csehszlovák nemzetiségű. A szlovenszkből kivándorlók legnagyobb része (2524) az Egyesült Államokba vándorolt ki. A ruténföldi kivándorlók száma 294 (minden közelebbi adat nélkül). A fenti kimutatásból kitűnik, hogy a köztársaság területén átlagban minden 100.000 lakóra 23 kivándorló esik, országrészenként pedig: magában Csehországban 20, Morvaországban 20, Sziléziában 17, Szlovenszkből 35 és Ruténföldön 16.

Szepesi Hírlap, 1922. XI. 19. „A határszélről”

Amerikába indult ólublóiak kálváriája.

Egy vonatkozás kellemetlen következményei.

Stará Lubovňa, nov. 15.

Bojársky Gyula ólublói polgár s ennek leánya: Gabriella direkte felkértek, hogy mások okulására írjak arról a zürzavaros állapotról, amely az Amerikába kivándorolni szándékozókkal mostanság történik.

Uram — mondja Bojársky —, nem bánt annyira a horribilis kiadás, mely engem, 7 gyermekes családapát ért, mint az a könnyelműség, mellyel a kivándor-

lasi felügyelőség a szlovák alattvalókkal elbánik. Szó nélkül nem hagyhatom a dolgot. Kérem, hallgassa meg Gabi leányomat, ki szülői beleegyezésünkkel, minden szükséges irattal felszerelve indult az Amerikai Egyesült Államokba, hogy ott férjénél levő idősebb nővére védőszárnyai alatt megélhetést keressen, s minket, szülőket a leányunk jövője iránti gondtól felszabadítson.

A 24 éves, komoly gondolkozású és IV. polgári iskolát végzett, bájos Gabi a következőképpen adta elő esetét:

Magam kíváncsi voltam ki Amerikába. Vágytam oda, ahol nem kérdik, milyen nemzetiségű valaki, hanem munkássága és becsületessége révén tud boldogulni. Amerikában férjénél levő nővérem leveleiből láttam, hogy ő ideálisan boldog feleség és családanya, hogy munkásságuk révén gyarapodnak, s anyagi gondokkal nem küzdenek. Míg idehaza azt tapasztaltam, hogy atyámnak minden szorgalma dacára csak tengődik. Atyámnak kétfestő ipara alig hoz annyi hasznot, hogy mindennapi megélhetésünk biztosítva legyen. Megyek hát Amerikába, dolgozni fogok s talán lesz annyi szerencsém, hogy napról napra öregedő s erőtlenedő, gondokkal örökösen küzdő szüleimnek és kisebb testvéreimnek segítségére lehessenek.

Amerikában élő nővérem és férje elvállalta értem a felelősséget, s hivatalos iratot küldtek nekem, hogy mint testvért várnak és hogy vagyoniilag garantálják, hogy az Egyesült Államok terhére nem leszek.

Minden szükséges irattal felszerelve, és a jövőbe vetett bizalommal indultam útnak ez év október hó 12-én négy ólublói kivándorló útitársammal, de mire Žilinára érkeztünk, felszaporodtunk legalább százra. Idővesztegetés kerülésével igyekeztünk Klčovba, hol nemcsak az orvosi, de politikai vizsgálatot kellett kiállanunk.

Dr. Rehák október 13-án nemcsak orvosilag vizsgált meg minket, de iratainkat is átvizsgálta s mindent rendben találva, avval bocsátott el minket, hogy miután most kivándorlást közvetítő hajó nem közlekedik, jelentkezünk november 17-én, amikor biztosan hajóra jutunk.

A megvizsgáltak s a kivándorlásra képesítettek között pedig cédulát osztott ki, mely a kivándorlás akadálytalanságát igazolta. Útunk ezen eltolása volt első csalódásunk, de mi a kényszerhelyzetbe belenyugodva, elszéledtünk. Haza utaztunk azon jó hiszemenben, hogy november 17-én már indulunk a kivándorlóhajóval.

Visszatértem hát szüleimhez, s a helyzetbe beletörődve vártam az egy hónap letelését, november 17-ét.

Ha jól emlékezem, október 30-án érkezett hozzám az a rendelet, mellyel a kivándorlási felügyelőség — vagy tudja a szösz, hogy miféle hatóság — megparancsolja, hogy azok, akik dr. Reháktól kivándorlási jogosító cédulát kaptak, nem november 17-én, de feltétlenül már nov. 2-ig jelentkezzenek a kivándorlók gyűhelyén: Svatoboricén.

Azonnal útra keltem négy ólublói útitársammal, s már november elsején legalább száz útitárral jelentkeztem. Itt mindnyájunkat újból megvizsgáltak, megnézték szemünket, himlő ellen beoltottak és megfürösztöttek. Persze mindezt pénzért, és ezután valamennyiünket visszatartottak éjjeli szállásra. Köszönöm az ilyen éjjeli szállást. Nem is akarok visszaemlékezni rá.

November 3-án hajnalban sorakoznunk kellett. Vonatra ültettek. Kiszálltunk a Prága mellett Libeň állomáson. Itt barakkokba vittek, hol e barakkok szennyét, fizikai és erkölcsi undorát át kellett szenvednünk. Végre jött a megváltás. Bevittek villamoson Prágába, hol a hajó ágenshez vezettek s miután itt személyenként lefizettük az 500-koronás előleget, tetszésünkre bízták, hogy további rendelkezésig tömeget befogadó barakkban vagy szállodában akarunk-e elhelyezkedni. Én néhány társnőmmel hotelt választottam.

November 4-én parancsszóra már hajnalban kellett sorakoznunk az amerikai konzulátus előtt. Hideg, esős idő volt, dermedező szél fúj s nekünk étlen-szomjan ott kellett rendőri fedezet alatt állni, amikor délben kijelentették, hogy ismét haza mehetünk, mert nem kapunk útlevél vízumot, már csak jövő év júliusban.

Ha látta és hallotta volna azt a sok odacsábított, csalódott és elgyötört embert, nem hiszen, hogy az általam elmondottakat elfogulatlanul megírni képes volna. Gyöngé nő vagyok uram, s nem vagyok képes oly erős kifejezésekkel élni, melyek a helyzetet s azt a szenvedést, melyen átmentem, kellően kifejeznék. Gondolja el megerőltetett fantáziával a svatoboricai állapotokat, ahol kételkednem kellett, hogy kultúrállamban vagyunk.

Miután pedig annyira érdeklődik a részletek iránt, elmondom azt is, hogy a hatósági, úgy látszik szolgálta-személyzet között akadt nem egy, ki arra bízta a visszautasított kivándorlót, hogy áldozzanak 2000.- koronát s akkor kieszközli a hajóra szállást.

Volt a kivándorolni szándékozók közt nem egy, aki októbertől novemberig várakozott Prágában, hogy a vízumot megkapja. Ez idő alatt elfogyott minden pénze, s mi kénytelenek voltunk könyöradományt gyűjteni részére.

A legvigasztalanabb helyzetbe jutott Maldonyi Antalné ólublói lakos is, kinek férje már 15 éve Amerikában van. Ez az asszony eladta ólublói házat és földjeit, s 2 gyermekével férje kívánságára Amerikába indult. A vízumot várta ő is. A várakozásában készpénzét költötte, s mikor november 4-én mégsem szállhatott hajóra, visszatért Ólublóra, s most itt ház nélkül, lakás nélkül s pénz nélkül tengődik, s nem tudja, jövő év júliusban mivel fog kivándorolni.

Magam tudom, hogy volt a kivándorlók között egy asszony, ki az elutasításba nem tudott belenyugodni s ezért a német konzulátus támogatását akarta igénybe venni. E konzulátus keresésénél oly házba tévedt, hol gyámoltalanságát kihasználva 500 koronáig zsarolták meg s a rendőség a zsarolók nyomára nem akadhatott, mert...

A te kétszeri utad mindenféle iratok beszerzésével, útiköltségekkel, orvosi vizsgálatokkal svatoboricai, libeňi és prágai tartózkodásoddal és egyéb nem részletezhető kiadásaiddal, nekem belekerült 2200 koronába. Kérdem, perelhetem-e ezért az Államot? És kérdem, miért hívta be a kivándorlásra jogosító cédulával ellátottakat a kivándorlási felügyelőség november 2-ára oly sürgősen Svatoboricére, mikor egy ily hatóságnak jóval előbb tudnia kell, vajon lehet-e a jogosított kivándorlókat útnak ereszteni vagy nem? Hát mi, szlovákok, csak arra vagyunk jók, hogy pénzünkkel hízlaljuk Svatoboricét és Prágát?

Kassai Újság, 1922. VII. 14. Kivándorlás. A múlt hóban a lőcsei zsupáni hivatal 1200 útlevelet állított ki Amerikába.

Kassai Újság, 1922. XI. 23. Ijesztően növekszik a szlovenszkói kivándorlók regimentje. Európában Csehszlovákia vezet a kivándorlás arányszámaival.

(Saját tudósítónktól) Egy állam legszomorúbb és legjellemzőbb statisztikai adatait, a tuberkulózis áldozatainak statisztikai adatait, a tuberkulózis számának rubrikáiban találhatjuk meg. A fiatal Csehszlovák Köztársaság alakulásának első két évében alig volt kivándorlás, de már 1920-ban tömegek kívánkoztak ki, jobb megélhetési lehetőségek után. 1921-ben jelentékenyen növekedett a kivándorlók regimentje, 1922-ben pedig egyenesen félelmes arányokat öltött a kivándorlás. Európa államai között ma Csehszlovákia vezet a kivándorlási arányszámával, a csehszlovák kivándorlók 75%-a Szlovenszkóból rekrutálódik. Ezekhez a számokhoz bővebb kommentár nem kell. Júliustól októberig 14 000 csehszlovák állampolgár vándorolt Amerikába, 7 ezernek pedig készen volt az útlevele, de az amerikai kivándorlási kvóta betelt és a kivándorolni akarók ittrekedtek. Az ez évi 14 ezer csehszlovák kivándorló közül 10 ezer szlovenszkói lakos. Szlovenszkón van a legjobb terepe a kivándorlási ügynökségeknek is. Rengeteg utazási iroda van itt, melyek jó pénzért hozzásegítik a szlovenszkóiakat ahhoz, hogy jobb vidékre költözzenek. Mert a kivándorlás nemcsak Amerikába folyik. Mennek az emberek a szélrőzsa minden irányába, itt hagyják ezt a jó csehszlovák valutát és a konzolidációt.

Szlovenszkón hozzávetőlegesen becslés szerint legalább 1500 kivándorlási ügynök dolgozik a kivándorlók kiuzsorázására.

Mellettük 10 hajótársaság engedélyezett ügynöksége szállítja az emberárut, és ezeknek sikerein felbuzdulva, még három társaság kér letelepedési engedélyt. A Szlovenszkót elárasztó kivándorlási ügynökök legtöbbször nem dolgozik tiszta kézzel. Az ügynökök hamis útlevelekkel árasztották el Szlovákiát, melynek [?] hiszékeny*... becsapták őket. Az illetékes minisztériumban több száz hamis útlevél fekszik. De még a visszaélések özöne sem riasztja vissza a menni akarókat. Amerikát elzárták előlük és az ügynökök Kanadát és Brazíliát ajánlgatják klienseiknek. Szegény, elvágó szlovenszkóiakból hetek alatt hatalmas transzportokat toboroztak az ügynökök, és több mint 100 szlovenszkói kivándorló már el is ment az egészségtelen klímájú Brazíliába. 5000-en állottak még mögöttük útra készen és a bratiszlavai minisztériumnak nagy munkájába került, míg le tudta szerelni az ügynökök meséitől elkábított kivándorlókat.

Szlovenszkó felszabadulásának negyedik évében egy kissé különösen hat a dühöngő kivándorlási láz.

* Több szó az iraton olvashatatlan.

Magyar Hírlap, 1922. október 9. Újabb megszorítások a kivándorlás terén. Košice, okt. 8. A népjóléti miniszter a következő rendeletet bocsátotta ki:

A népjóléti minisztérium az Észak-Amerikai Egyesült Államok konzulátusával történt megegyezés alapján beszüntette a külön meghívójegyek kiadását a svatoboricei egészségügyi ellenőrállomásra való szlovenszkói és ruszinszkói kivándorlók meghívását illetően.

A legutolsó kivándorlók f. évi okt. hó 10-ére vannak meghívva. A csehszlovák kivándorlók évi kvótája, amelynek az Egyesült Államokba való kivándorlás 1922. július 1-től 1923. június 30-ig engedélyeztetik, redukáltatott négyötöd részre, és ennek folytán az amerikai követség kijelentette, hogy f. évi okt. 10-től nem lesz módjában a jelentkező kivándorlók részére az útleveleket láttamozni, ellenben előnyben részesülnek az ún. rokonsági osztályok, úgymint: férjezett nők, szülők, fiú- és nőtestvérek, akik a 18-ik életévüket még be nem töltötték és a jegyesek, akik rokonsági, vagy jegyesi viszonyban állanak:

1. az Egyesült Államok polgáraival,

2. külföldiekkel, akik jelenleg az Egyesült Államokban tartózkodnak és ott a törvényben előírt állampolgárságukat kérvényezték és

3. az érdemekkel szerzett állampolgárság élvezetében álló személyekkel, akik az Egyesült Államok katonai vagy tengerészeti szolgálatában 1917. ápr. 5-től 1918. november 11-ig állottak, s katonai vagy tengerészeti szolgálatukból tisztesseséges úton elbocsáttattak.

Folyó évi október hó 10-ig jelentkezhetnek a svatoboricei kivándorlók [sic!] egészségügyi ellenőrállomásán csak azon kivándorlók, akik a népjóléti minisztériumtól piros meghívójegyeket kaptak, és csak aznap, amelyre a meghívás szól.

A népjóléti minisztérium nem bocsát ki több svatoboricei állomásra szóló meghívójegyeket [sic!], és ezért teljesen felesleges ezeknek kérvényezése, mivel a minisztérium ezen kérvényekre egyáltalában már nem ad feleletet.

Valamint teljesen felesleges az ilyen kérvényekkel a minisztériumhoz fordulni, mert az ilyen kérvényezők nem lesznek egyáltalában fogadva.

Folyó évi október 11-től jelentkezhetnek Svatoboricén meghívás nélküli kivándorlók, de figyelembe ajánljuk azon körülményt, hogy csak a fent jelzett osztályokhoz tartozó kivándorlók kaphatják meg az amerikai vízumot. Továbbá az amerikai követség megkeresésére Svatoborice naponta csak 30 személyt vizsgál meg orvosilag és Prágába továbbít, és mint ezideig, vásár- és ünnepnap nem fogad.

Azoknak, akik a fent jelzett osztályokhoz nem tartoznak, azt tanácsoljuk, hogy utazásukat 1923. június 30-ára halasszák, miszerint nagyon valószínű, hogy amerikai vízumot egyáltalában nem kapnak, el lesznek utasítva, s így felesleges költséget okoznak maguknak.

Szepesi Hírlap, 1922. november 3. Az Észak-Amerikába való kivándorlás korlátozása. Szepes megye zsupánhivatala figyelmezteti az Amerikába kivándorolni szándékozókat, hogy a csehszlovák állampolgárok részére engedélyezett beván-

dorlási kvóta már teljesen ki van merítve, s így a további kivándorlási útlevelek kiadásának beszüntetése már a felek érdekében is szükséges. Tekintettel arra, hogy az amerikai konzulátus a bevándorláshoz szükséges vízum megadását újabban csakis a kiváltságos osztályba tartozókra korlátozta, figyelmeztetnek azok, akik ebbe az osztályba nem tartoznak, hogy október 10-ike után útra ne keljenek, mert a svatoboricei egészségügyi ellenőrzőállomás, az amerikai konzulátus utasítása szerint, naponta csak 15 ilyen kiváltságos utazót engedhet át kivándorlás céljából Prágába. Ebbe a kiváltságos osztályba tartoznak: a feleség, szülők, fivérek, nővérek, 18 éven felüli gyermekek, jegyesek, kiknek hozzátartozói elsősorban amerikai polgárok, vagy olyan idegenek, kik már hosszabb idő óta laknak az Egyesült Államokban s ott állampolgárság elnyeréséért jelentkeztek, vagy akik 1917. április 15-től 1918. november 11-ig terjedő időközben az Egyesült Államok hadseregében vagy tengerészeténél szolgáltak s a hadsereg kötelékéből tisztességgel elbocsáttattak. Az amerikai konzulátus 1922. október 10-ike után ezeknek a kiváltságosoknak is csak kivételesen fog adni vízumot, úgyhogy a közösség helyesen cselekszik, ha Amerikába szándékolta kivándorlását saját érdekében 1923. évi június hó 30-ikáig elhalasztja.

Hiradó, 1922. november 18. Az Amerikába való kivándorlás beszüntetése. Többször közöltük már, hogy Amerikába egyelőre nem lehet kivándorolni, mert a kivándorlási kvóta e hó 4-én betelt. A prágai amerikai konzulátus újra felhívja a lakosság figyelmét a kivándorlási tilalomra és felsorolja azokat, akik a kivándorlási tilalom ellenére útlevelhez juthatnak, és pedig: 1. Államhivatalnokok, azok családjai és kísérete. 2. Turisták, üzleti ügyben utazók és kékutazók. 3. Amerikai alattvalók 18 éven aluli hozzátartozói. 4. Akik Amerikában laknak, de jelenleg itt látogatóban vannak. 5. Színészek, művészek, előadók. 6. Ápolók. 7. Lelkészek. 8. Egyetemi és szemináriumi tanárok. 9. Tudósok. 10. Cselédek, akik biztos alkalmazást nyernek. A nevezettekén kívül senki sem kaphat Amerikába szóló útlevelet és ezért minden erre irányuló kérvény felesleges.

Kassai Napló, 1922. november 28. Kivándorlás Palesztinába. A prágai Palesztina-hivatal közlése szerint ismét mintegy 20 szakképzett zsidó iparos kaphat útlevelet Palesztinába családostól, és pedig elsősorban az építő- és rokonszakmából (asztalos, berendező, betonmunkás stb.). Bővebb felvilágosítást a helybelicionista szervezet ad.

Kassai Napló, 1922. november 30. Kivándorlási ügynökök garázdálkodása Munkácson. Munkácsról jelenti tudósítónk: Az utóbbi időben az Amerikába való kivándorlás feltűnően nagy méreteket öltött. Az emberek, főleg a környékbeli falvak

parasztjai, százszámra kértek útlevelet, különösen Brazíliába. A rendőrség a szokatlanul erős kivándorlási áramlat okának felderítésére vizsgálatot indított és a nyomozás során megállapította, hogy egy nagyszerűen szervezett, veszedelmes ügynöktársaság csábítja kivándorlásra a hiszékeny falusi ruszinokat. A banda tagjai az elszédített parasztokat — köztük nagyon sok katonaköteles egyént is — Francesbadon keresztül csempézik át Németországba, ahol mint hajómunkásokat helyezik el őket az Amerikába induló áruszállító hajókon. A munkácsi rendőrség a kivándorlásra csábító társaság tagjai közül többeket tartóztatott le.

Tisztázat — K 28. 363—1923—446 (200. cs.)

2.

[Budapest], [1921.] március

Vegyes információk és hangulatjelentések a Felvidékről

(Részlet)

501.

A csehek megint népszámlálnak az elrabolt Felvidéken. Ez most ottlétük alatt már a második népszámlálás; az elsőt 1920 januárjában tartották meg*. Természetesen most is gondoskodnak arról, hogy a népszámlálás az ő szempontjukból „hiteles” legyen. E tekintetben jönnek mostanában a Felvidékről a legmeggrázóbb hírek.

Terroraktsaik az egész Felvidéket tartják ez idő szerint izgalomban. A legpi-maszabb módon folyik, így írja felvidéki levelezőnk, a munka a népszámlálás adatainak meghamisítása érdekében. A hivatalokban a hivatalfőnökök presszionálják és terrorizálják az ott maradt magyar tisztviselőket, azzal fenyegetik őket, hogy amennyiben nem írják be magukat a népszámlálásnál csehszlovákoknak, úgy elveszítik állásukat. A terrorizálás a közhivatalokon kívül a kényszerűségből cseh befolyás alá került magánintézeteknél és vállalatoknál is egyaránt folyik. És folytatják a népszámlálási biztosok, akik például a hivataloknál nem fogadják el azt a nyilatkozatot, hogy magyarok, hanem önhatalmúlag tótoknak írják be őket. Olyanokat, akik egy mukkot sem tudnak tótul, csehszlovákoknak írnak be, ha az illető hivatalnok. De egyéb eszközökről is gondoskodnak. Pozsonyban például a magyar érzelmű keresztényszocialista, magyar és német nyelven megjelenő lapokat, amelyek kivétel nélkül bátran felszólalni mertek e visszaélések ellen, mind betiltották a népszámlálás idejére. A magyar falvakban meg azzal izgatnak azok

* Az első csehszlovák népszámlálás (hivatalosan csak népösszeírásnak nevezték) nem 1920-ban, hanem 1919-ben zajlott le. Az első igazi népszámlálás ideje: 1921. február.

ellen, akik amellet kardoskodnak, hogy a magyar igenis magyarnak vallja magát most is, hogy akik nem vallják magukat csehszlovákoknak, azok Magyarországhoz lesznek csatolva, ott azonban akkor aztán elveszik tőlük vagyonuknak egynegyed részét.

A Felvidéken igen határozottan az a hír jár, hogy Pozsonyban a számlálóbiztosoknak ki van adva a parancs, hogy legfeljebb csak 14% magyart szabad a népszámlálásnál kimutatni, s hasonló adatokat emlegetnek Kassára vonatkozólag is. Felháborító disznóságok ezek, így folytatja felvidéki tudósítónk; s felháborodásában hozzáteszi, hogy sajnos Magyarországon úgy látszik, nem törődik vele senki. Levelezőnk sorait azzal zárja, hogy a felvidéki magyarokat ez a harc, ha még sokáig tart, teljesen, nemcsak lelkileg és testileg, hanem vagyoniilag is tönkreteszi. Kétségbeesésüket a cseh sajtószolgálat emeli, amennyiben a cseh hatóságok a külföldi lapok közül csak a bécsi, általuk jól pénzelt, s ezért a magyar állapotról mindenkor a legellenszenvesebben író lapokat engedik be.

502.

Felvidéki jelentés, március 4-ről.

1., A pozsonyi hadbírószágon fogva tartott Pápai nevű jegyző ügyében értesülés szerint február 10-én lesz a tárgyalás, ahol valószínűleg halálra ítélik. Kémkedéssel vádolják, s találtak nála tervrajzokat és térképeket. Szükséges volna érdekében közbelépni. Ezt Pozsonyban tudta meg.

2., Hajagos Pál komáromújvárosi lakost febr. 2-ika táján határátlépésnél elfogták s Pozsonyba vitték.

3., A pozsonyi „Propagačná kancelaria” vidéki szervezeteket létesít.

4., Szlovenszkóban több helyen elfogatások s nagy razziák vannak, egész vonatokat körülzárnak az állomásokon s mindenkit igazoltatnak.

Ezt Müller Rezső komáromi futár közlése alapján jelenti.

503.

Felvidéki jelentés III/2-áról.

Én 1920. évi november hó 28-ától egészen f. é. január hó 22-ig voltam a pozsonyi ügyészség fogházában elzárva, mely idő alatt november 20-tól december 12-ig egy cellában voltam elhelyezve Rudnay Béla vizsgálati fogollyal. De azon túl is, a séták alkalmával naponta kétszer találkoztam vele.

Poloskás, tetűs, bolhás zárkában van Rudnay 6—7-ed magával elzárva, az ún. írnoiki szobában, mely valamelyest tűrhetőbb a többinél s a fogolytársai is rendszerint jobb fajta emberek. Élelmezés és fűtés saját költségén történt. Kisebb előnyökben kivételesen részesítették ugyan őt, másrészt a cseh fogházigazgató Ka-

* Információs iroda. A Šrobár-féle Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium osztálya, amely a Csehszlovákiában élő nemzetiségekről gyűjtött információkat.

viak Vendelin igyekszik neki kellemetlenkedni. Törött kulcscontja még nincs rendben, bár a fogházorvos Bakay röntgenfelvétele alapján sürgette Rudnay sanatoriumi kezelését, hogy újból megoperálható legyen (egy csontszilánk veszélyezteti), mert különben, ha a dolog elmérgesedik, le kell vágni karját, de nem engedélyezték, legfeljebb az illavai rabkórházba volnának készek őt elhelyezni.

Rudnay úgy adja elő elfogatása okát és történetét, hogy egy innen átszökött őrmestert, ki a cseh hadseregbe akart belépni, a Propagačná kancellárián kihallgattak s utóbbi arra hivatkozott, hogy ha a magyarok szervezkedéséről többet akarnak megtudni, forduljanak Rudnay Bélához Alsózsemberen, ki a „nemezis elmaradhatatlan” jelszó hangoztatása mellett nyilatkozni fog. Erre Dukesz, Medveci Ferenc s még egy detektív felkeresték éjjel Rudnayt azzal, hogy ők magyar tiszték. Rudnay a jelszóra beengedte őket, mire a detektívek felfedték magukat s letartóztatták őt. Körülbelül 50 000 cseh korona értékű rendjelet vittek el a detektívek Rudnaytól minden jegyzőkönyv felvétele nélkül éspedig rendjeleket (Szt. István rend, Lipótrend), egy arany plakettot, régi érméket, hadikölcsönt. Rudnay tiltakozására a detektívek kijelentették, hogy e tárgyak elviteléről majd Pozsonyban jegyzőkönyvet vesznek fel, de ez meg nem történt.

Rudnay szerint a házkutatás eredménytelen volt. Üzleti levelezését foglalták le és abból, nevetséges, hogy mily részeket húztak alá. Ezeket az aláhúzott részeket az ügyészség nem is vette figyelembe. Egy névsort találtak ugyan nála, amelynek alapján történt a többi letartóztatás. De Rudnay azzal védekezett, hogy ez keresztényszocialista párti névsor és ezt valószínűleg akceptálják is, tekintve, hogy Rudnay keresztényszocialista párti elnök, a letartóztatottak, vagyis a névsorbeliek egy része nem is ismeri Rudnayt s mivel jól vallottak, kivéve egy Osztós nevű tanítót, ki azt vallotta, hogy Rudnay a nyáron egyszer megkérdezte tőle, hogy hajlandó volna-e örtüzeket gyűjtani, ha a magyarok bejönnek. Ő azt felelte rá: igen. Később mikor ismét találkozott Rudnayval, kérdezte utóbbtól, mi van az említett dologgal, mire Rudnay azt felelte, hogy ő nem tud semmiről. Továbbá Osztós még azt vallotta, hogy ő Rudnaynál azt, hogy 2 hét múlva már nem emlékezett a dologra, aggkori emlékezőképesség csökkenésének tulajdonította. Osztós azután társai előtt mentegetőzött, hogy ő azért vallott így, hogy kiutasítsák a csehek. Bár a gyorsított eljárás alapján folyik Rudnay ellen a bűnügy és aszerint legkésőbb 5 hónap alatt vádiratot kell adni, lehet, hogy e szabályt nála sem fogják betartani s nagyon el fog húzódni az ügy. Rudnaynak meggyőződése, hogy megszüntetik ellene az eljárást.

Rudnaynak magatartása önérzetes, büszke, kemény. Semmire sem hajlandó megkérni a cseh hatóságokat, így arra sem, hogy karját megoperálhassák, inkább vágják le.

Üzeni a magyaroknak; jöjjenek mielőbb, bár ő kész tovább is szenvedni.

Arra kéri az ittenieket, eszközöljék ki kicserélését egy cseh fogollyal. Kiszabadulása után is azonban a Felvidéken marad.

505.

53. számú őrszem jelentése március 5-ről.

A népszámlálást csúful végezték a legionaristák, egy adata sem felel meg a valóságnak. Aki magyarnak vallotta is magát, meghamisítva tótnak nyilvánították.

Jelenleg cseh katonaság van a határon, a magyar és tót fiúk Cseh- és Morvaországban vannak kis csoportokban elosztva, egy-egy századba 10—12 fő van bekeverve.

A határkiigazító bizottság működése nagyon szükséges lenne az oly területekre, ahol a határ ketté van vágva, s most nagyon szemtelenkednek s nem igen akarnak átengedni igazolvánnyal sem.

Katonaság alig van, csendőrök, fináncok. Az ellátás nagyon rossz, zúgolódik a nép, 2 kgr. rizslisztet és 4 kgr. kukoricalisztet kapnak fejenként, havonként.

506.

30. számú őrszem jelentése március 5-ről.

Hangulat: megszállt területen: Nap nap után nyomottabb. Testvéreink bár biztosra veszik a fölszabadulást, de ha sokáig késünk, belefáradnak a hosszú és hiábavaló várakozásba, és kénytelenek beletörödni a lehetetlen helyzetbe. Gyakran mondják Felvidékről jött testvéreink, hogy csak a demarkációs vonalat lépjük át, a „többit” ők elintézik. Vannak máris sokan, akik megalkudtak a jelenlegi helyzettel, sajnos ezek főleg „magyar” anyanyelvűek! A tótok jobb magyaroknak bizonyultak, mint a született magyarok.

Mint jellemző esetet említem a következőt: Egy Miaván született, tót származású vasúti pályafelügyelő, aki még régebben nevét Szilvásira magyarosította és e nevet most is büszkén viseli, a cseh megszállás előtt Trencsénben teljesített szolgálatot; mivel azonban a magyar vasutasok Trencsént otthagyták, és ő a cseh vasutasokkal együttérezni sehogy se tudott, áthelyeztette magát Nagyszombatba, ahol mint mondta, mégis inkább magyarok között van. Fiát, aki 4 gimnáziumot végzett, fűszeresinasnak adta, bár előzőleg a műegyetemre szánta, nehogy csehül kelljen az iskolában tanulnia. Ahhoz, hogy valahová, ahol esetleg magyar iskola van, kosztba adja, kevés a jövedelme. Szilvási a Máv-nál altiszt volt, most valami „Intelligenz Prüfung”^{*)} két aranyozettás hivatalnok,[sic!] kinevezésekor 10.000 sokolt kapott; ennek dacára várva-várja a Szűz Máriás lobogót.

Az elemi iskolákba be akarják hozni a tót oktatási nyelvet. Egyelőre, ahol a lakosság közt 20%-kal több a magyar a tótnál, még magyarul tanítanak, egyebütt tóttul.

Párkány: Minden leölt sertés után 20—30 sokol adót kell fizetni. A baromfi és tojás eladása ugyancsak adó alá esik. A kenyérhiány nagy! Liszt rossz! Rekvirálást

* Értelmiségi

várnak. Keresztényszocialistáknak nem engedélyezték gyűlésük megtartását. Kommunista agitáció mind nagyobb mértéket ölt.

Pöstyén: Vagyon- és életbiztonság gyenge lábon áll! Üzletek kifosztása napirenden.

Szered: Az összes zsidók, még az is, ki csak töri nyelvünket, feltűnő módon csak magyarul beszélnek, még egymás között is.

Cseh-szlovák hadsereg: Párkány: 21-én volt 99.900. és 901-es évfolyamok összeírása, míg sorozásuk ma, 28-án lesz.

A 98-as évfolyamot leszerelik.

A különféle nemzetiségű legénységet az egyes ezredekbe szétosztják. A legionistákat Sziléziába összpontosították.

507.

Jegyzőkönyv, felvéve a megszállott Tiszabökényben (Ugocsa vm) 1921. évi február hó 4-én (késve érkezett).

ad. 3., Az általános helyzetet a jelennel való elégedetlenség s a közeli felszabadulásunkba vetett erős hit jellemzi.

ad. 4., Községünkben e hó 2-án a „szocialista párt” tiszaujlaki kiküldöttei a helybeli szocialista párt és szövetkezet megalapítása ürügye alatt gyűlést tartottak. Azonban a fő tárgy — mire gyűlési engedélyt kaptak — mellékesnek bizonyult, amennyiben a vezetők jelszava az volt: „Le a burzsoáziával!”, „Proletárok egyesüljetek!” A négy kiküldött (3 zsidó s egy keresztény) a proletár indulót („Föl föl ti rabjai a földnek”) énekelték. Megválasztották az egylet — vagy mi a fene tagjait. Engem jegyzői tiszttel ruháztak fel, de minthogy nem voltam jelen, a kiküldött „proletártestvérek” azt felelték, hogy ha nincs itt, akkor nem lehet jegyző. Mint hallom, a többi megválasztott tisztviselőnek is hiányzott 60%-a s a másik 40% pedig midőn holmi külön gyűlésre visszamarasztottak a „bizalmiakat”, szintén nem volt hajlandó tovább tárgyalni a „proletártestvérek”-kel, minek következtében a gyűlés végeredménye 0-ra redukálódott.

ad. 5., Újabb sérelmes hatósági intézkedésről nem tudok. Annyit azonban konstatálhatok, hogy ránk nézve minden intézkedés sérelmes, mely tőlük ered, s a lakosságból lappangó gyűlöletet vált ki az összes ténykedésük, mely mint határszélieket, korlátozta őket mozgási szabadságukban.

ad. 7., Kivételes intézkedés a magyarokkal csak annyiban történik, hogy a falvakban lévő fináncokat csak magyar (református) háznál helyezik el kosztra. Gör. kath. vagy izraelita házhoz egyáltalán nem helyezhetik. Hogy aztán eme intézkedésnek mi a rugója, arra nézve többféle a felfogás.

ad. 8., Népszámlálási előkészületekről még nem tudok. Hallottam róla, hogy lesz, de még nem hiteles forrásból.

ad. 9., Mindkét iskolánk működik, a tanfelügyelőség által megszabott keretek között. Magyar történelem, alkotmánytan, földrajz, nem tanítható. Orosz nyelv heti 3 órában tanítandó. Magyar hazafias versek, dalok szintén száműzöttek ha-

tóságilag. Azonban amit nem szabad, azt még mindig lehet...!! A tanerők a régiiek. A kényszerfogadalmat letették, éppen a „Felvidéki Liga”⁸ utasítása folytán.

ad. 10., Állásukat vesztett tisztviselők az „útbiztos” kivételével nincsenek. Ennek azonban van megélhetése. A papokat fizeti — úgy ahogy — természetben, nekünk tanítóknak pedig államsegélyt adnak, miből aztán tengődünk egyik napról a másikra, a nagy drágaság miatt. Orosz nyelven kaptunk eddig minden rendeletet, mit természetesen nem értettünk. E sérelem ellen gyűlésen felszólaltunk s úgy látszik, eredményesen, mert a legutóbbi „iratcsomó” már két nyelven: csehül és magyarul van nyomtatva.

ad. 11., A földművelő helyzete jó volna, ha volna mit értékesíteni.

ad. 12., A búza métermázsája 1200—1300 c. korona, a tengeri: 400 c. kor.

ad. 13., Készáru-behozatal van. Az árak magasak. A pénzüintézetek pihennek. Senki sem mer kölcsönt venni.

ad. 14., Eddig csak községi adót szedtek. A vagyonbevallást sürgetik, de „blanketta” hiányában még nálunk nem történt meg.

ad. 15., A lelkésztől kikérték a fogadalmat, de államsegélyt ezideig nem kaptak.[sic!] Vallásuk gyakorlata korlátozva nincs.

ad. 19., A zsidóság csak a kilátásba helyezett nagy adó és kenyérínség miatt vágyik a magyar rezsim alá. Egy ízben a zsidó bírónkkal, Strak Dezsővel beszéltem az esetleges népszámlálás eredményének eshetőségeiről. Én kétkedőleg nyilatkoztam, akarván hallani az ő véleményét. Ő ezt felelte: „A zsidóság sokat fog tenni az esetleges népszavazás esetén”. Szóval úgy nyilatkozott, hogy velünk lesznek.

ad. 22., A Felvidéki Ligáról, eme szervezet természeténél fogva, csak én tudok.

ad. 25., A reformátusság feltétlenül hű. A görög kath. és zsidók között sok a megbízhatatlan.

508.

66. számú örszem jelentése Gömörből, III/1-én.

Jelentem, hogy a magyar nyelvű községekben a népszámlálást a leggyalázatosabban végezték. Szintiszta magyar községeket a cseh fináncok mind tótnak írtak be. Aszomszéd Kecő községben a népszámlálást Turák István r. k. tanító végezte, s a szintiszta magyar palóc községet tótnak vezette be. Emiatt vasárnap a lakosság felzúdult, a tanítót lakásából kizavarta, az iskolában lévő Masaryk-képet összetörte s kidobta, az iskolát pedig becsukta. Hogy emiatt lesz-e valami baj, még nem

* A Slovenská liga (Szlovák liga) elnevezésű szervezet 1920. október 22-én alakult meg Pozsonyban. Deklarált célja volt, hogy Dél-Szlovákiában (elsősorban tehát a magyarlakta területeken) szlovák övodákat létesítsen. Tényleges feladata azonban szlovák tanítási nyelvű elemi és polgári iskolák szervezése volt.

tudni, mert a cseh fináncok nem mernek a községben mutatkozni, katonaság a községben pedig nincs.

Gömörhosszúszón a népszámlálással megbízott tanító mindenkit olyan anyanyelvűnek írt be, amilyenek az illető bementa magát. Természetesen mindenki magyarnak vallotta magát. Mikor a fél községet elvégezte, a csehek nem engedték a község másik felét is elvégezni a tanítónak, hanem a közjegyzői irodába rendelték be az embereket, ott a község másik felét maguk írták össze, persze mindenkitőtnek kereszteltek.

Rozsnyón szombaton kidobolták, hogy ezután mindenki gondoskodjon élelméről úgy, ahogy tud, mert „a cseh testvérek több élelmet küldeni nem tudnak”.

509.

86. számú őrszem jelentése március 7-ről.

A löcsei városi szálloda és vendéglő tulajdonosa a következőket mondotta: aki becstelen, gonosz és rosszakaratú odaát, az mind magyar s pénzért mindenre kapható, azaz egy a szerencsénk, hogy vezető állásban kevés van közülük. A lányom férjhez ment Budapestre, akinek a bútorát most szállítom le, de mondhatom, hogy míg ott az egész engedélyt megszereztem, nem volt annyi bajom és kellemetlenségem, mint most a magyar hatósággal e néhány perc alatt, amióta ideértem. Természetes dolog, hogy mindezt a szabad ég alatt mondta, mert nincs egy helyiség, egy szék a hidasnémeti állomáson, ahova beülne az ember s jegyzőkönyvbe venné. A nevezett intelligens zipszer, s Lőcse városának egyik legtiszteltebb polgára, egyetlen leányát egy főhadnagy vette feleségül, aki a hadügybe volt beosztva, s így ahhoz ment oda.

Szerinte Lőcsén és vele együtt a megszállott terület nagy részén, teljesen békés állapot van. Magyarországhoz képest. Katonaság kevés van s még kevesebb a tiszt, de ami van az is összhangban dolgozik a többi hivatalokkal, s mondhatni, sokkal jobb akarattal bírálják el valamit, mint itt. Lőcse s vele együtt Igló, meg a többi városok igazán csendesek, s napról napra pusztulnak, úgy létszámban, mint vagyonban. Az erdők fogynak korlátozás nélkül és arra senki nem gondol, hogy pótolják. A csehek nagyszerű kereskedők, a „drusztvók” (szövetkezetek) minden árat letörnek (1 kg. marhahús 14 korona, sertéshús 26 kor. kgja.) A pénzszüke napról napra nagyobb, az adózás nagy, de a pénz értéke is nő. Jelenleg minden olcsóbbodik, az áresés nagy, főként az ipari termékeknél, minden raktár telve s mindent lehet kapni, még lisztet is, amennyi kell, csak drága, kilogrammja 13 korona (amerikai liszt). A liszt nem jó.

A munkásság nem a legnyugodtabb, a csehellenes hangulat igen fokozódik, a korompai vasgyár munkásai még nem dolgoznak, jelenleg a kassai Fleiser és Schürger cég [sic!] meg még két vasöntőben sztrájkolnak, mert a bizalmi férfiakat elengedték a munkából, s azok visszavételét követelik.

Az iskolatügy igazán gyenge, a tanítóság nem végzi kötelességét, mert most ismét revideálás alá vették a felekezeti tanítók államsegélyét, s négy hónapig csak

az 1918-ig érvényes államsegélyt kapják, azután pedig aki a tanfolyamot el nem végezte, s a fogadalmat újból le nem teszi, elengedik. Az elkeseredés nagy emiatt. [...]

510.

81. számú őrszem jelentése március 6-ról. (Sz. J.)

Kisszeben: Különös előkészületek (erdőirtások, dekungok stb.) nincsenek. Létszám: 80 csendőrből álló osztag egy főhadnagy vezetése mellett. 4 sz. gy. 2 zászlóalj, kb. 1000 ember, fele tót, fele deutschböhmen**. Cseh szempontból megbízhatatlan. Kis veres kórház. 8 csendőr. Vidéken semmi újság. Orlón erősebb osztagok, febr. 28.-án nagy hadászati gyakorlat volt az eperjesiekkel. (...) A tótok, deutschböhmekek többszörösen kijelentik, hogy ha harcra kerül a sor, megadják magukat.

A ker. szoc. párt a statárium miatt nem működhetett, Gallé hibája, hogy alapszabályokat nem szerzett annak idején, s most Schülzzel egyetértve csak mint kath. legényegyesület működhetik, s ott tömörítheti a megbízható embereket. Hasonló sors érte Bártfát is, ahol semmiféle munkásságot nem lehet kifejteni, mert vandalizmus uralkodik ott. Legalább kath. olvasókört sikerült ott létesíteni. Bártfán Urbány adótiszt gyanús lett, mindenféle érdeklődnek felőle. Legközelebb érkezik róla informátió.[...]

Az eperjesi ker. szoc. pártban csak titokban lehet a magyar szellemet erősíteni. Nagy hiba, hogy Pete szelleme működik ott, aki öntudatos szlovákságot erősített meg az iparosok körében. Az intelligencia félrevonult, a városban titkon dolgozunk. Egyszer fel akartam robbantani a vezető korhadt klikket, de Fleischmann kassai titkár ellenezte, hogy várjunk még, s hogy a hazafiasságot másképp kell most értékelni. Sikerült elérni, hogy testvérünket, Vojtovich tanítót minden intrika mellett gazdasági titkárrá tettük, aki a vidéken szervezi a gazdákat, s terünk szerint most másképp dolgozhatunk majd. A ker. szoc. pártra egyébként bázírozni nem lehet.

A nép szolgálalkü, ravasz, meghunyászkodó, félénk, szellemünket(?) csak titkos irredenta alapon folytathatjuk tovább. Mi állandóan megfigyelés alatt vagyunk, ha ez sokáig tart, mi is a kassaiak sorsára juthatunk.

Eperjesen van 1 Hegyi tüzérezred, 8 hegyilöveg, 2 tarack (deutschböhmen), megbízhatatlan. 2 zászlóalj (4 és 14-es) vegyes, hozzá géppuska osztag. Sok csendőr (csendőrképző tanf.). Állandó gyakorlatok éles töltésekkel. Lengyelektől félnek. Aszlovenszkói általános razzia oka a lengyelek fogdosása. A razziát Eperjesen durván s visszaélően folytatja többízben Brunner Államrend.[őrségi] főkap[itány], aki engem is kétszer letartóztatott. Ez az, akinek Tomka nem akarja a hivatalt átadni.

Becsehelt tiszték: Küffer, Berthold (67-ektől) és Perkó[...]

* Egy bekezdés itt olvashatatlan.

** szudétánémet.

Államrend.[örség] van Eperjesen, éjjel is lesznek razziák, benn a házakban, ezért van kidobolva, csináltasson mindenki csengőt.

A néphangulat igen kedvező. Nagyon kis kivétellel a csehek ellen vannak. Nézetem szerint pusztá passzivitással is megölhetjük a republikát egy-két éven belül. A nép a sok adó miatt el van keseredve (felemelt lakás, villany, vízvezeték, tűzhely, gyümölcsfa, barom, vámok stb.), most térnek át a dézsmára, osztják fel a telkeket, ami fokozni fogja az elkeseredést. Gabonarekvirálás nemigen sikerült, mert a paraszt az állatjaival etette meg. Liszthiány van. Hatósági lisztet most február végén utoljára,[sic!] amerikai liszttel próbálják egy darabig megakasztani (1 kiló 13 K.). Ezért volt a korompai zendülés, az ottani lapok politikai színezetben állítják be. A népszámlálás világcsalás. Ceruzával írják be. Terrorizálják a népet, s tényleg sok tisztviselő szlováknak írta be magát. Igen sok ruszinnak. Sok vasutast elbocsátottak. A vezető állásokba cseheket hoznak s még a régi exponált tótokat is félrelökik. Az odaözönlő csehek a műveltség nem nagy fokán állanak (muzikusok, légionisták), csak csehül tudnak beszélni. Rongyosan jönnek s megtollasodva távoznak. Főleg a nők között a legaljasabbak vannak. A nép türelmetlen, kommunizmus nem üthet ki, ezt bámulatosan tudják megakadályozni a csehek. Inkább horribilis fizetéseket adnak a tisztviselőknek. A javulást csak innen várhatjuk. Még egy telet a megbízhatók már nem bírnak ki, igen sokan szándékoznak elmenni. Hiszen legtöbbje felett a kötél lóg állandóan. A kassaiak ügyében tessék valamit tenni (dr. Kelemen, Hada, Linder, Polodcek). Az elvetemült hazáruló s koronatanú volt: Gyuk József, 9-es honv. szds., aki Szlovenszkóból megszökött: mert élete nincs biztonságban. (...)

Jól értesült bemondás alapján: Streblecy, Szikula, Jeszenszky is vallottak ügyükben.

Állandó mulatságok, ennek nyomán Sodoma—Gomorra. Az erkölcs a legalacsonyabb fokon. A népet a vidéken is inficiálták. A vallás ellen izgatnak (Huszitizmus Eperjesen, keresztletörés, Ferenc rendieknél a szent ostyákat kiszórták). Sokan ezért vannak elkeseredve, de sokan behódnak. Egy faluból a papot kiverték.

Az angolkisasszonyok újabban gőzzel tótosítanak (hazafiatlanok). Magyar népszövetség nem alakulhatott meg. Lengyel határ felé összpontosítások. Két kémre tessék ügyelni: (bemondás).

Másolat — K 26. 1921—XL—72 (1263. cs.)

3.

[Budapest], 1922 [?]

Ismeretlen szerző tanulmánya a Csehszlovákiában élő magyar kisebbség helyzetéről (Részlet)

I. Statisztika

A Csehszlovák Köztársaság összes lakossága 13 724 453, ebből a volt magyar területre (62 937 km²) 3 575 685 lakos esik.* A lakosság megoszlása nemzetiségek szerint a következő:

cseh	6 299 237	(45,9%)
tót	1 702 064	(12,4%)
német	3 778 729	(27,5%)
magyar	1 084 447	(7,9%)
lengyel	270 689	(2,5%)
rutén	467 772	(3,2%)
egyéb	143 515**	(1,1%)

A volt magyar terület lakosságához viszonyítva a magyarság száma 30,3%-nak felel meg. A magyar kisebbség földrajzi elhelyezkedése és megoszlása:**

A Csehszlovákia délkeleti határán a megcsonkított Magyarországgal szorosan összefüggő magyar nyelvterület nyugati részén 471 332, annak keleti részén pedig 382 244 magyar él kompakt tömegekben; Gömör megye tót többségű részén 26,4%, a Zemplén és Ung megyei tót területeken 17,7%, a Garamvíz vidékén 13,4%, a rutén nyelvterületen 12%, a Szepes és sárosi tótság között 11%, az Ipolyvíz vidékén 9,8%, a Nyitra és a középső Vág vidéken 8,2% a magyar. A tót és rutén többségű vidékeken élő magyarság különösen a városokban tömörül.

A fenti számadatokat az 1910. évi magyar népszámlálás adataiból vettük s megbízhatóságukról és pontosságukról föltétlenül meg vagyunk győződve. Sajnos, nem mondhatjuk ugyanezt a cseh uralom alá került volt magyar területeken

* Az 1921-es népszámlálás hivatalos eredményei jelentős mértékben eltérnek az itt közöltektől. Eszerint 1921 februárjában Csehszlovákia összlakossága 13 612 424 fő volt. Nemzetiségek szerint: „csehszlovák” 8 764 213 (65,53%); német 3 123 624 (23,36%); magyar 744 621 (5,57%); orosz, rutén, ukrán 461 449 (3,45%); zsidó 180 504 (1,35%); lengyel 75 987 (0,57%); román 18 174 (0,08%); cigány 8 478 (0,06%); szerb és horvát 2 107 (0,02%); egyéb 1306 (0,01%). Lásd erről: Popély Gyula: Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918—1945. Régió—Könyvek, Budapest, 1991.

** A számok összege nem egyezik az összes lakosság számával

tartott cseh népszámlálások eredményeiről: tudomásunk van számos visszaélésről, amelyet cseh népszámlálási közegek elkövettek. Magyarlakta vidékeken sok helyütt magyarul nem tudó népszámláló biztosokat alkalmaztak, a szavazólapokra ceruzával rávezetett adatokat meghamisították. Sok esetben rábeszéléssel, fenyegetésekkel igyekeztek a magyar kisebbséghez tartozókat rávenni arra, hogy ne magyaroknak vallják magukat. A szlovenszkói magyar újságok szóvá is tettek ilyen eseteket. Az egyik lap szerkesztője ellen hatóság megrágalmazása címén megindult az eljárás. A bíróság azonban a szerkesztőt a vád alól felmentette. (Szepesti Lapok. Telléri Gyula levóczai/lőcsei [sic!] törvényszék).

II. Történet

A Magyarországtól elszakított és csehszlovák impérium alá került területen a magyarok egy évezred óta laknak.

A magyar honfoglalás idejében (896 körül) a Duna bal partjának ez a része a rövid ideig fennállott magyar—szláv birodalomhoz tartozott, de a mai szlovákok nem azonosak az azóta kipusztult morva—szlávokkal és a honfoglalás idejében még nem laktak Magyarországon, letelepedésük csak a XII—XIII. században kezdődött.

III. A magyar kisebbség jelenlegi helyzete

A csehek úgy a gazdasági élet, mint a szellemi kultúra terén a legkíméletlenebb harcot folytatják a kisebbségek ellen.

A cseh iparosok és kereskedők teljesen kiszorítják a magyarokat és németeket, akikkel szemben állami megrendeléseknél, közszállításoknál előnyben részesülnek.

A szövetkezetekről szóló csehszlovák törvény a Szlovenszkó területén működő összes szövetkezeteket kötelezte, hogy záros határidőn belül szakítsanak meg minden összeköttetést volt magyar központjaikkal. A „Hangya” fogyasztási és értékesítő szövetkezet esete mutatja, hogy milyen kíméletlenséggel hajtották végre a fenti törvényt a magyar szövetkezeteken. A „Hangya” nagyszombati kirendeltségének árukészleteit, amelyek az akkori hivatalos becslés szerint is mintegy 1 900 000 korona értéket képviseltek, az árukészlet ellenértékének megtérítése nélkül lefoglalták.

Pénzintézetek alaptőke emelése vagy egyéb transzaksiói engedélyhez vannak kötve. Ezen engedélyeket csak hosszas tárgyalások után adják meg, amikor is az illető vállalat vezetőinek kilétébe beleszólnak. Így sikerült a cseheknek nagyszámú vállalatot, amelynek részvényesei és igazgatósági tagjai nagyobb részt magyarok voltak, cseh vezetők kezébe átjatszani.

A folyamatban lévő földbirtokreform és az azzal kapcsolatos telepítési akció végrehajtása kifejezetten a magyar kisebbség ellen irányul. (Az utóbbi kérdést részletesebben kifejti a „Törvényhozás és adók” című fejezetben.)

Áttérve a szellemi kultúrára, mindenelőtt a vallásélet terén mutatkozó türehtelen helyzettel kívánunk foglalkozni. Egyes egyházak (pl. az ágostai evangélikus egyház) autonómiáját a csehek felfüggesztették. Magyarlakta vidéken egyházközi gyűléseket, valamint istentiszteleteket titkosrendőrök és besúgók ellenőrzik. Szent szobrok, oltárképek lerombolása, templomok kirablása és meggyalázása napirenden van. Az 1921 közepéig terjedő statisztika adatai szerint több mint 1000 szent szobrot és oltárképet romboltak le és 300-nál több a kirabolt és meggyalázott templomok száma.

Az iskolaügyet nagy fontosságánál fogva külön fejezetben behatóan tárgyaljuk (ld. oktatás), s állításainkat statisztikai adatokkal is igazoljuk. A műemlékek elpusztítása, amelyek valamelyest összefüggésben állanak a magyar múlttal, szinte intézményessé vált. Hogy a csak legújabb esetet említsük, lerombolták Fadrusz János európai hírü mestertermét, a pozsonyi Mária Terézia szobrot.

A magyar színészetet adminisztrációs zaklatásokkal igyekszik tönkretenni a csehszlovák kormány. Űrügyül szolgálnak a tendenciózusan vezetett cseh népszámlálások nemzetiségi eredményei. Tekintélyes számú magyar kisebbség él pl. Iglón, Eperjesen, de az 1921-iki népszámlálás 20%-nál kevesebb magyart mutatott ki mindkét helyen, és ezen az alapon [a] magyar színházi előadásokat betiltották.

A sajtószabadság a magyar kisebbség szempontjából tartalom nélküli fogalom-má vált. A magyar napilapokat a legszigorúbban cenzúrázzák, sőt hosszabb-rövidebb időre betiltják megjelenésüket. Így pl. több magyar újságot betiltottak az 1921 elején tartott népszámlálás idejére államellenes tendenciával vádolván azokat a cikkeket, amelyek a magyarságnak a népszámlálással kapcsolatos sérelmeiket [sic!] szóvá merték tenni.

A betiltásokra jellemző a következő eset: az Esti Újságot a szlovenszkói teljhatalmú minisztérium rendeletére betiltották azzal az indokolással, hogy a velencei tárgyalások* alkalmával államellenes cikket közölt. A betiltás szóbelileg történt. Mikor a magyarság képviselői bebizonyították, hogy a lap a velencei tárgyalások alatt, előtt és után a nyomdászsztrájk miatt egyáltalán nem is jelent meg, a csehek igyekeztek valami ürügyet találni, de írásban nem adták ki a betiltó végzést, a lap pedig még a mai napig sem jelenhetett meg.

A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetének általános képét adva, nem hagyhatjuk végül szó nélkül a nagyarányú politikai üldözéseket, amelyeknek számai az úgynevezett Propagačna kancelariában futnak össze. 1920 júniusától 1921 július elejéig politikai okokból fogságra vetettek 1482 egyént, akik — bár a lefolytatott vizsgálat a legtöbbször ártatlanságát kiderítette — 44 268 napot töltöttek börtönben. Maga Beneš is kénytelen volt a prágai parlamentben a legutolsó költségvetési vita alkalmával elösmerni: Szlovenszkóban a letartóztatásoknál rendkívül sok törvénytelenység történt.

* 1921. október 11. és 13. között olasz közvetítéssel tárgyalások folytak Velencében Ausztria és Magyarország között. Megegyezés született arról, hogy Sopronnak és környékének hovatartozásáról népszavazás dönt majd.

a) Nyelvhasználat

Az 1920. évi február 29-iki 122. számú ún. nyelvtörvény rendelkezései szerint mindenütt, ahol az állampolgároknak legalább 20%-a egyazon nyelvi kisebbséghez tartozik, az illető állampolgárok a hatóságokkal való érintkezésben saját nyelvüket használhatják, illetve írásbeli beadványok elintézésénél a „csehszlovák” nyelv mellett hasábosan a beadvány nyelve is használandó.

E rendelkezések kijátszását illusztrálja a következő példa: Pozsonyban úgy a magyarok (31 705), mint a németek (32 790) száma külön-külön messze túlhaladja a város összes lakosságának (78 225) 20%-át. A csehek ezért legújabbán a pozsonyi járásbíróság területéből kiszakítottak 13 színmagyar községet, és hozzásátoltak tót községeket, hogy ilyképpen a járásbíróság területén a magyarság számát 20% alá szorítsák.

Egyes hatóságok és hivatalok vonakodnak elfogadni a kisebbségi nyelven szerkesztett beadványokat, sőt egyenesen visszautasítanak minden oly beadványt, amely nem az állam hivatalos nyelvén van írva.

Az idézett nyelvtörvény értelmében a kisebbségek részére felállított iskolákban a tanításnak a kisebbség nyelvén kell folynia, a magyar iskolák száma azonban a magyarság számarányához viszonyítva túl csekély és semmiképpen sem elégítheti ki a magyarok kultúrszükségeit. A magyar kisebbséghez tartozó állampolgárok nyelvüket még a magán- és üzleti életben sem használhatják szabadon. Különösen az erőszakosan fellépő cseh légionáriusok azok, akiknek részéről a magyarság állandó fenyegetéseknek és inzultusoknak van kitéve. Így pl. a légionáriusok megtámadtak az utcán magyarul beszélő úriasszonyt.

A légionáriusok magyargyűlöletét egyébként jellemzi a függelékben közölt terrorisztikus hangú hirdetmény, mely nyílt izgatás a magyarság és a magyar nyelv használata ellen.

A hatóságok nem mernek a légionáriusok túlkapásaival szemben kellő eréllyel fellépni. Sőt, akadnak hatósági közegek, akik a légionáriusokhoz hasonló terrorisztikus eszközöket alkalmaznak. Így Bellay József trencsényi zsupán 1921. augusztus 26-án 23 244. szám alatt kiadott rendeletében fölhatalmazza az összes hatóságokat és hatósági közegeket, hogy „mindenkit, aki Trencsén megye területén nyilvánosan és kihívóan magyar nyelven beszél, rögtön igazoltassanak”. Elrendeli továbbá, hogy „minden üzleti nyomtatvány, melynek magyar nyelvű fölirata van, elkoboztassék”, végül figyelmezteti a lakosságot, hogy „aki e rendelet ellen vét, az a következményeket magának tulajdonítsa”. (A rendelet szó szerinti teljes szövegét e függelékben közöljük.)

b) Köztisztviselők helyzete

A Felvidéknek a fegyverszüneti szerződés ellenére 1918. év végén történt megszállása óta a csehek mindent elkövettek, hogy a régi magyar közigazgatást megszüntessék és a régi tisztviselők állásukat elhagyják.

A tisztviselők nagy része a tőlük követelt esküt megtagadta azzal, hogy a magyar államnak tett tisztviselői esküjüket szegnék meg az által, ha a Felső-Magyar-

ország hovatartozandóságát eldönteni hivatott békeszerződés megkötése előtt más hatalomnak tennének újabb fogadalmat.

A csehek ezt az indoklást nem fogadták el. Akik az esküt letenni vonakodtak, azokat elbocsátották állásukból. A nem felső-magyarországi illetőségűeket 8 nap alatt kiutasították. Több hivatalnál, így a tanfelügyelőségeknél alkalmazott tisztviselőket meg sem kérdezték, hogy hajlandók-e az esküt letenni, hanem táviratilag felmentették őket.

Az elbocsátott tisztviselők helyére nagyobbára kellő kvalifikáció nélküli cseh hivatalnokokat alkalmaznak, akik rendes fizetésükön kívül még külön — felvidéki származású régi tót és magyar tisztviselőknek nem járó — pótlékot élveznek, tehát anyagilag sokkal kedvezőbb elbánásban részesülnek.

Maguk a tótok is állandóan panaszkodnak a cseh tisztviselők tömeges beözönlése miatt. Mudrony János tót néppárti szenátor a „Szlovák” 1921. december 12-iki számában a következőképpen nyilatkozik: „...Szlovenszón a csehek elfoglalták helyeinket a hivatalokban... A prágai kormány a határmenti magyar vidékekre kizárólag cseh hivatalnokokat küld, akik sem az országot, sem a nép jellemét és gondolkodását nem ismerik, nyelvét nem beszélik és politikai ellenfélként viselkednek”.

A tisztviselőkérdés a kisebbségek védelme szempontjából föltétlenül revízióra szorul, úgy az elbocsátott és kiutasított tisztviselők, mint magának a lakosságnak érdekében. A Csehszlovák Köztársaság a békeszerződésben kötelezettséget vállalt arra, hogy a volt magyar területen működő magyar köztisztviselőket átveszi. Lehetővé kellene tehát tennie az elbocsátott tisztviselőknek, hogy régi állomás helyükre visszatérhessenek. Ezek közül a legtöbben amúgy is tudnak tótul. Akik pedig nem tudnak, azok a magyarlakta városokban és a színmagyar déli területek községeiben lennének elhelyezhetők.

c) Oktatás

A csehek iskolapolitikájának kihívó vonása: az oktatás államosítására való törekvés. Ez a nemzeti kisebbségekre nézve súlyos veszedelmet jelent, mert a felekezeti iskolákban a fenntartók maguk állapíthatták meg a tanítás nyelvét, az államosítás pedig a legtöbb esetben ennek a magukválasztotta tanyelvnek a megváltoztatásával jár.

Az államosítást a cseh kormány a felekezeti oktató személyzet gazdasági kényszerhelyzetének kihasználásával igyekszik megvalósítani. Több helyütt beszüntetik, illetve nem rendesen folyósítják a községi és felekezeti tanítók államsegélyének fizetését, azzal a világos célzattal, hogy a tanítótság anyagi okokból maga szorgalmazza a felekezeti iskoláknak államosítását. Hogy azután az államosított iskolákban mennyire fölibe helyezik a pedagógiai és higiénikus követelményeknek a kisebbségek ellen irányuló nacionalista szempontokat, az kitűnik abból a tényből, hogy a csekély számú magyar és német tanítási nyelvű iskolák a tót iskolákhoz képest túl vannak zsúfolva. Így 1158 magyarra esik egy népiskola, 636 tóra pedig ugyancsak egy.

Cseh hivatalos adatok szerint az 1919—1920-as tanévben mindössze 747 magyar tanítási nyelvű iskola volt Szlovenszón, jöllehet a Csehszlovákiához csatolt magyar területen 1910. évi adatok szerint magyar anyanyelvű elemi iskolai tanulók száma 119 652. Az említett magyar iskolák közül mindössze 72 állami.

Osuský cseh delegátus ezzel szemben a legrózsásabb színűnek tünteti fel a csehszlovákiai kisebbségek kulturális helyzetét a Nemzetek Szövetségének 1921. szeptember 16-iki ülésén tartott beszédében. Osuský állítása szerint ugyanis a Csehszlovák Köztársaság a közoktatásügy terén a kisebbségi szerződésben vállalt kötelezettségeit jóval túlhaladó kedvezményekben részesíti a német és magyar kisebbséget. Így a köztársaság területén fennálló 14 748 elemi iskola 30,8%-ában német, illetve magyar a tanítási nyelv, holott a két kisebbség együttvéve a lakosságnak csupán 29%-át teszi ki. (Deuxieme Assemblée de la Société des Nations. Comptes rendus provisoires 14-eme séance plénière. p. 6.)

Osuský állítása azonban nem állja ki a komoly kritikát: 1) a német (27,5) és a magyar kisebbség (7,9%) együttvéve nem 29, hanem 35,4%-a Csehszlovákia összes lakosságának: 2) a volt magyar területen élő magyar kisebbségnek Szlovenszón, mint fentebb láttuk, 747, a Ruténföldön pedig ugyancsak cseh adatok szerint 117 magyar nyelvű népiskolája van. Összesen tehát 864 magyar elemi iskola van Csehszlovákiában, holott arányszámához viszonyítva a magyarságnak 1000-nél jóval több elemi iskolához volna joga.

A polgári iskolák statisztikája a következő: a magyar és német kisebbségre nézve szintén igen kedvezőtlen képet mutat. Szlovenszón 520 polgári iskolai osztály közül csak 107 magyar vagy német (21%), a Ruténföldön pedig 40 közül 9 magyar tanítási nyelvű, pedig a cseh impérium alá került volt magyar területen a magyar (31,3%), és a német (7,4%) együttvéve a lakosság 38,7%-át teszi ki.

A kereskedelmi iskolák tanulóinak 40%-a magyar anyanyelvű, ennek ellenére csak a pozsonyi kereskedelmi iskolán vannak párhuzamosan magyar osztályok.

A magyar uralom idején 11 férfi és 6 tanítónőképző intézet működött a Felvidéken, most egyetlen magyar tanítónőképző van, amely a még fennálló csekély számú magyar elemi iskolák részére szükséges tanerők utánpótlásáról sem képes gondoskodni.

A középfokú oktatás terén szintén kedvezőtlen a kisebbségek helyzete. Így Szlovenszón 38 csehszlovák gimnáziummal szemben 6 magyar és 1 német gimnázium van. Látszólag valamivel kedvezőbb, — de távolról sem kielégítő a helyzet, ha az osztályok számát vesszük az összehasonlítás alapjául. Egyes fokozatosan „csehszlovák” tanítási nyelvűvé átalakítandó középiskolák felsőbb osztályaiban ugyanis átmenetileg még magyarul folyik a tanítás. A magyar tannyelvű osztályok az összes osztályok 26%-át teszik, míg a magyar anyanyelvű középiskolai tanulók az összes középiskolai növendékek számának csaknem fele.

A felsőfokú oktatás terén teljesen vígasztalan a magyarság helyzete. A pozsonyi magyar tudományegyetemet átalakították csehszlovák egyetemmé. A jogi fakultást, amelyen még átmenetileg még magyarul tanítottak, a csehszlovák hivatalos lap 1921. aug. 20-iki számában megjelent rendelettel megszüntették.

A csehszlovákiai magyarságnak ilyképpen egyetlenegy magyarnyelvű egyeteme sincs. Hogy kulturális igénye megvan reá, azt legékebben bizonyítják az alábbi szám adatok. A folyó tanévben az orvosi fakultásra beiratkozott 228 rendes, és 19 rendkívüli hallgató anyanyelv szerint így oszlik meg:

szlovák	55
cseh	33
magyar	
német	189*

A „Národní listy” panaszkodik is azon, hogy a pozsonyi egyetemen a hallgatóknak csak mintegy 1/5-e cseh, és a cseh napilapokban sűrűn jelennek meg felhívások, melyek arra kérik a cseh ifjúságot, hogy minél tömegesebben iratkozzék be a bratiszlavai egyetemre, tandíjmentességet, kedvezményes ellátást ígérve a jelentkezőknek.

Ugyanakkor a magyarok anyanyelvű főiskolai hallgatók, [sic!] akik csonkagyarországi egyetemen kívánják folytatni magyarul megkezdett tanulmányaikat, a prágai belügyminisztérium 13 601/921. sz. rendelete értelmében nem kaphatnak Magyarországra szóló útlevelet.

d) Törvényhozás és adók

Azt vizsgálva, hogy a csehszlovák törvények közül melyek rónak igazságtalanul nagyobb terhet a magyar kisebbségre, elsősorban az agrárreformmal kapcsolatos törvényeket (1919. ápr. 16, 1920. jan. 3. és febr. 12.) kell megemlítenünk.

Ezek a törvények expressis verbis ugyan nem tartalmazzak a kisebbségek ellen irányuló rendelkezéseket, de végrehajtásuk a leghatározottabban a kisebbségek ellen irányul.

Egy-két konkrét példát hozunk fel ennek az állításnak az igazolására.

A földosztást a csehek a színmagyar Komárom megyében kezdték meg, de nem azon odavaló magyar földnélkülieknek, hanem a betelepített cseh légionáriusoknak juttattak földet.

Gömör megyében Coburg herceg birtokainak kisajátításánál és felosztásánál az odavaló magyaroktól, sőt még a tótoktól is 3—4000 cseh koronát követeltek egy hold földért, viszont a cseh légionáriusoknak 800—1000 koronáért ajánlották fel.

Ezen részrehajló végrehajtás következtében még inkább sérelmessé válik a kisebbségekre az a rendelkezés, amely egyrészt a kisajátítási árat a földek 1913—15-iki értéke átlagában, tehát a mai napi áraknak körülbelül egytizedében állapítja meg. Másrészt azonban az adók kivetésénél az ingatlanok jelenlegi piaci értékét veszik alapul.

* A statisztika nyilvánvalóan hibás, mert a hallgatók nemzetiségi megoszlása nem adja ki a feltüntetett végösszeget.

A csehek — amint a fenti példák különben bizonyítják — agrárreformjukkal nem a földbirtok helyesebb és igazságosabb megoszlását célozzák, hanem kifejezetten a kisebbségek számarányának eltolására, illetve leszorítására törekcszenek a telepítési akciójuk által. A magyar földbirtokos osztályt tehát tönkreteszik, de mivel a kisajátított földeket nem a magyar telepeseknek juttatják, nemcsak a magyar földbirtokos osztály, hanem az összes csehszlovákiai magyar kisebbségnek elszegényedését idézik elő.

A cseh uralom alá került magyar kisebbség helyzetét joggal mondhatjuk tehát gazdasági és kulturális téren egyaránt tarthatatlannak. S hiába van a kisebbségek védelme — ha mindjárt minimális keretek között — papíron biztosítva, mégpedig úgy nemzetközileg (ún. kisebbségi szerződés), mint a belső törvényhozás terén, a csehszlovák magyar kisebbség léte mégis komoly veszélyben forog, ha egyrészt a kisebbségi szerződést garantáló Népszövetség nem fogja az eddiginél erélyesebben ellenőrizni e szerződés rendelkezéseinek betartását, másrészt kellő nemzetközi ellenőrzés híján a cseh-szlovák kormány végrehajtó közegei továbbra is lépten-nyomon kijátsszák, megsértik a kisebbségi jogokat.

Tisztázat másodpéldánya — K 26. 1922—IV—45 (1269. cs.)

4.

[Budapest], 1928. [november]

Ismeretlen szerző tanulmánya a csehszlovákiai magyar kisebbségről és a földbirtokreformról

A világháború utolsó fázisában a Wilson-féle pontozatok^{*} hatása alatt, a népek „önrendelkezési joga” alapján kötendő békét tekintette eléréndő célnak a művelt világ, mert ebben látta a tartós béke biztosítékát is.

A békeszerződések létrejöttékor ez az irányelv háttérbe szorult, s így csatoltatunk mi is, elszakítva anyaországunktól, megkérdésünk nélkül és akarattunk ellenére a Csehszlovák Köztársasághoz.

A békefeltételek létrejöttére befolyást gyakorolt hatalmak tudatában voltak cselekedetüknek, mert a teremtett helyzetet enyhítendő, Saint-Germain-en-Laye-ban, a Szövetkezett és Társult Hatalmak és Csehszlovákia között kötött szerződésben kötelezték ez utóbbit, hogy nemzeti kisebbségeinek csehszlovák

* Az Egyesült Államok elnökének, Woodrow Wilsonnak 1918. január 8-i kongresszusi üzenetében kifejtett békeprogramja, amely 14 pontból állt. Egyebek közt meghirdette a tengerek és a kereskedelem szabadságát, „az önálló fejlődés leghababbb lehetőségeit” az Osztrák—Magyar Monarchia nemzetiségei számára, kilátásba helyezte a gyarmati rendszer átszervezését és a Nemzetek Szövetségének létrehozását.

nemzetiségű polgáraival egyenlő jogokat biztosít és nem veszélyezteti nemzeti létüket.*

A valóságban a Csehszlovák Köztársasághoz csatolt magyarság élete tíz év óta csak szenvedésből áll. Jogai nem vétetnek figyelembe, a kormányzó hatalom minden törekvése gazdasági és kulturális erejének gyengítésére és nemzetiségétől való megfosztására irányul.

A magyar tisztviselőket és alkalmazottakat az állami hivatalokból és üzemekből elbocsátották; új magyar tisztviselőket vagy alkalmazottakat nem vesznek fel; az elbocsátottak és a háború előtti nyugdíjasok kálváriája leírhatatlan; a magyar lakosság ezreinek állampolgárságát nem ismerik el, bár 30—40 éve laknak a köztársaság mai területén, s ezzel tömegesen romlásba döntik őket; az állami hivatalok által a magyarság nyelvi jogai nem respektáltak számos községben, ahol a magyar lakosság tekintélyes kisebbséget alkot, vagy sok esetben többségben is van, a magyar tannyelvű oktatást beszüntették; magyar tannyelvű főiskolák nincsenek; a parlamenti választásoknál a magyarság nem érvényesülhet számaránya szerint, mint a magyarlakta kerületekben stb. stb.

Ez a magyarságot elnyomó rendszernek csak néhány példája. Folytathatnám tovább is, de kizárólag a földbirtokreform végrehajtása során, a színmagyar területeken folyó csehszlovák telepítésekkel kívánok foglalkozni, melyek mindennél határozottabban kifejezésre juttatják a magyarság tönkre tevésére, a magyar vidékek vegyesekké tételére és teljes elnemzetlenítésére irányuló törekvést.

Az 1919. évi földbirtokreform törvény szerint a köztársaságban minden 150 ha. mezőgazdasági vagy 250 ha. vegyes területet meghaladó birtokrész felosztásra kerül, vagy az állam által átvetetik. A reform kimondott célja: a túl nagy birtokok redukálása és annak lehetővé tétele, hogy a kis- és törpebirtokosok olyan nagyságúra egészíthessék ki birtokaikat, melyen racionális gazdálkodás folytatható, valamint, hogy a mezőgazdasági munkásság önálló egzisztenciát alapíthasson.

A magyarság által lakott területeken azonban nem ez volt a valódi cél. Ha szociális és gazdasági szempontok irányították volna a földbirtokreformot, úgy nem lett volna szükséges a mai költséges és hosszadalmas végrehajtási módot választani. Egyszerűen kötelezni kellett volna a birtokosokat, hogy a maximálisnak megállapított területen felüli birtokukat, záros határidőn belül, a földhivatal által megállapított méltányos áron és méltányos törlesztési módon, a hivatal által előírt és felülbírált igényjogosultság alapján eladhassák. Így a földigénylő gyorsan

* 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban Csehszlovákia kisebbségvédelmi szerződést írt alá, amelynek 8. cikke így szól: „Azok a csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi csehszlovák állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jötekonysági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, vezetni és ellenőrizni, azzal a joggal, hogy azokban saját anyanyelvüket szabadon használják és vallásukat szabadon gyakorolják”.

és méltányos áron juthatott volna földhöz, a birtokos sem szenvedett volna oly nagy károsodást, mint ma, amikor 3—8000 korona forgalmi értékű földjeit 500—800 koronáért veszik át, aminek hasznát azonban az igénylő alig látja, mert a földhivatal regie-je 100—200%-kal emeli az átvételi árakat.

A földreform folyamatban lévő végrehajtása minden kétséget kizárólag igazolja, hogy annak magyarulakta területeken nem a birtokmegosztásnak gazdasági és szociális szempontból való megváltoztatása, hanem a magyar kezekben levő földeknek csehszlovák kezekre való juttatása, s ezzel a ma magyar területeknek vegegyessé tétele, majd teljes elnemzetlenítése a célja.

Ennek az állításnak határozott bizonyítékát már a hivatalos földbirtokreform-ankét gyorsírói jegyzőkönyvében is megtaláljuk, melyből a következőket idézzük:

Král a földhivatal közigazgatási bizottságának (37. oldal): „Szükséges volna csehjeinket felhívni, hogy a kisebbség által lakott területeken vegyenek birtokot, és őket biztosítani, hogy bár ezek a birtokok egyelőre lefoglalva maradnak, azonnal szabaddá tételnek számukra, amint cseh nemzetileg bevállanak és cseh emberek letelepülését elősegítik.”

Ugyanannak kijelentése: „A forradalmi földbirtokreform feladata a földnek elcsehesítése legyen.”

Dr. Duras (31. oldal): „Nem félek attól, hogy a birtokoknak majoronként való elosztása keveset használna nekünk, abból az okból, hogy ezeknek tulajdonosai az idegen nemzetiségek között tönkremennek; ellenkezőleg, lehető, hogy cseh munkásokat és cseh tisztviselőket hoznának magukkal és így egy egész kolónia létesülne. Lehet azt a feltételt állítani, hogy ezen birtokok vevői vagy bérlői csak cseh alkalmazottakat alkalmazhatnak.”

Bergman képviselő (29. oldal): „Az a nézetem, hogy a német (magyar) vidékeken csak úgy szabad eljárni, hogy egyes majorok, melyek az államtól átvételnek, csak cseheknek adhatók bérbe, melyek csak egy idő múlva adandók a cseh lakosságnak tulajdonul.”

Ugyanaz (21. oldal): „A birtokreform ismertettett keresztülvitelével szorosan összefügg a kolonizáció kérdése, mely elsősorban azokon a vidékeken hajtandó végre, melyek nem csehek által lakottak.”

Kafka igazgató (25—26. oldal): „Csak egy útunk van, megtartani azt, ami cseh kezekben van, és azt a földet, amely nincs cseh kezekben, cseh kezekre juttatni.”

Dr. Duras (28. oldal): „Nemzeti szempontból a birtokreform által el kell érniünk, hogy a német és magyar kezekben levő földet cseh tulajdonba vigyük át.”

Hasonló kijelentéseket úgy az ankétról, mint cseh miniszterek vagy azok helyetteseinek jelenlétében tartott gyűlésekről még sokat idézhetnénk, de elegendőnek tartjuk *Sladky képviselőnek*, *Beneš külügyminiszter pártja tagjának* egy gyűlésen tartott beszédéből a következőket idézni: „Arra kell törekedniünk, hogy a birtokreform főképp a nemzeti kisebbségek által lakott területeken gyorsítva végrehajtsák, mert ott nemcsak az az érdek van, hogy a kisembert kiemeljük a proletáriátusból, hanem az az eminens államérdek is, hogy a határvidékeken a földet csehszlovák kezekre juttassuk. Természetesen nem akarjuk azt, hogy a

parcellázás kivételek nélkül történjen, mert ez a földnek a német (magyar) nagybirtokostól a kis német (magyar) emberek kezére való juttatását jelentené, és ilyen irányban mi nem kívánhatjuk a földek felosztását, ellenkezőleg, kívánjuk a belső kolonizációt, hogy a birtokreform segítségével a ma német (magyar) vidékek vegyesekké tétessenek. A földbirtokreformnál ez a mi alapvető kívánságunk.”

A földbirtokreform-törvények végrehajtása igazolja ezt a célkitűzést.

Az 1921. évi csehszlovák népszámlálás adatai szerint a Magyarországtól elcsatolt területen 754 774 (Szlovenszón 650 697, Ruszinszón 104 177) magyar él. Ezt a számot azonban nem fogadhatjuk el helytállónak: Ez az 1919. évi ugyancsak csehszlovák népszámlálással összehasonlítva csak Szlovenszókban (Ruszinszókban 1919-ben nem volt népszámlálás), másfél év alatt a magyarságnak 42 939 fővel való csökkenését mutatja már ki. Felfogásunk helyessége magának a csehszlovák népszámlálás adatainak ellenmondásaival bizonyítható, nem kívánunk azonban ebbe a kérdésbe nagyon belemélyedni, s elegendőnek tartjuk megjegyezni, hogy az 1921. évi népszámlálás adatait maga Professor Rádl, a prágai cseh egyetem tanára („Válka Čechu s Nemcu”) sem tartja helytállónak.

Miután a Magyarországtól Csehszlovákiához csatolt területen a lakosság 63,5%-a foglalkozik földműveléssel, az 1921. évi csehszlovák statisztika szerint is 477 092 a magyar földművelők száma.

A háború előtti Magyarországon a legtöbb birtoktalan a magyarok között volt, mégpedig a földművesek 48,0%-a, míg a szlovákoknál csak 33,6%, a románoknál 31,5% volt gazdasági cseléd vagy napszámos. Ha tehát csak 477 092 magyar földművelőt veszünk is számításba, akkor is 230 912 a teljesen földtelen magyar.

Szlovenszókó magyar vidékei aránytalanul sűrűbben lakottak, mint a nem magyar vidékek, s ezeken fekszik a nagybirtokok túlnyomó része. Természetes következmény tehát, hogy ezeken a területeken van a legtöbb törpebirtokos, földtelen gazdasági cseléd és mezőgazdasági munkás.

Ehhez járul még az a körülmény, hogy a magyarság kizárólag a földművelésre van utalva. A szlovák lakosság, hegyes vidékeken lakván, kereseti alkalmat talál az erdészetnél, a bányászatban, s az ott elhelyezkedett ipartelegeken, valamint az állami hivatalokban és üzemekben. Ezek a munkaalkalmak a magyarságnak, mely sík földön lakik, nem állanak rendelkezésére, az állami hivatalokból és üzemekből pedig ki van zárva, mert oda nemhogy magyarokat nem vesznek fel, de az eddig alkalmazottakat is elbocsátották.

Mindezeknek konzekvenciája az volna, hogy a nagybirtokok felosztásánál első sorban az ott alkalmazásukat veszítő magyar gazdasági cselédek, a munkaalkalmukat veszítő magyar mezőgazdasági munkások és törpebirtokosok, valamint kisbirtokosok lennének földhöz juttatandók.

Ennek azonban mindenütt az ellenkezője történik. Színmagyar területekre cseheket, morvákat és szlovákokat telepítenek s ezzel a magyar mezőgazdasági cselédeket, napszámosokat, és törpebirtokosokat megfosztják kenyérkereseti lehetőségtől, rettenetes nyomorba döntik és a legkétségbeejtőbb jövő elé állítják.

A magyarok birtokában levő földnek csehszlovák kezekre való átjászsása háromféle módon történik:

- 1.) csehszlovák kisbirtokosokkal létesített telepítés;
- 2.) maradékirtokok (Kategorie I.) létesítése által;
- 3.) olyanformán, hogy az eddigi birtokos a földhivatal jóváhagyásával birtokát vagy annak egy részét (maradékirtok, Kategorie II.) eladhatja egy csehszlovák nemzetiségű vevőnek.

A telepítéseknél színmagyar vidékeken kis falvakat létesítenek, melynek lakóit nemcsak Cseh-, Morvaországból és Szlovenszko szlovák vidékeiről hozzák, de igen nagy számmal telepítenek vissza cseh és szlovák nemzetiségű földművelőket Jugoszláviából, Romániából, sőt Amerikából is. *A csehszlovák földreform tehát még a Jugoszláviában, Romániában és Amerikában élő, ott egzisztenciával rendelkező csehszlovákoknak is tud földet juttatni, de ezt megtagadja azoktól a magyar nemzetiségű állampolgáraitól, akik a felosztott birtokról való elbocsátásuk folytán kenyerüket veszítik, ezt megtagadja azoktól a magyar nemzetiségű állampolgáraitól, akik a birtok felosztásával munkaalkalom nélkül maradnak, s azoktól a magyar törpebirtokosoktól, kiknek a birtokkiegészítés életkérdés.*

A felsoroltakon kívül [?] még maradékirtokot kaptak, illetve szereztek a II. kategória szerint:

Ursini brünni tanár, Nagyszombat mellett; fiának Szlovenszkon szintén van már maradékirtoka.

Dr. Holubek. A földhivatal volt elnökének 400 holdas maradékirtoka van Sáró mellett.

Zuffa Holubek sógora Kovarc mellett jutott maradékirtokhoz.

Dr. Krno Iván követségi tanácsos a párizsi követségen.

Özv. Páلكáné, Vágújhely mellett.

Dr. Galla János pozsonyi ügyvéd, 500 holdat Galánta mellett.

Maček képviselő 150 holdat Čačovoban.

Dr. Vavro Šrobár szenátor, volt miniszter 300 holdat.

Teplánszky tanító 150 holdat.

Dvořák cseh agrárpárti titkár 200 holdat.

Kucsera cseh agrárpárti titkár 80 holdat.

Breuner örökösök (Zseliz) birtokából 6818 holdat átvett a földművelésügyi minisztérium és ezt bérbe adta az oroszokai cukorgyárnak. A Viskhez tartozó Szemerédpusztán maradékirtok létesült. Az Ipolyvisk határában elterülő kb. 1200 holdas birtokrészt nem ismert időre ifj. Bella Method, Bella Method volt pozsonyi zsupán fia kapta, állítólag haszonbérbe. Amikor tehát a tulajdonos egy birtokot nem tarthat meg, ugyanakkor az egy állami hivatal segélyével egy magas állami funkcionárius fiának, vagy valamely vállalatnak bérbe adható!

A kereken 20 000 hold kiterjedésű tótmegyéri Károlyi-féle uradalomból eddig is tekintélyes területek vétettek át a földhivatal által, most azonban újabb nagy átvételek vannak folyamatban, s értesülésünk szerint ezek a földek mind „maradékirtok” célokra lesznek felhasználva. Az uradalomból eddig maradékirtokhoz

jutottak: Stodola Kornél szenátor, kereskedelmi kamarai elnök, dr. Ivánka Milán volt kormánytanácsos, pozsonyi ügyvéd, dr. Kállay József volt miniszter, jelenleg pozsonyi közjegyző a Zemská Banka elnöke stb. További maradékbirtokok létesítésével tehát frappánsan találó lesz a volt Károlyi-birtok jelenleg közszájon forgó gúnyos elnevezése: „politikusok maradékbirtoka”.

A felsorolt telepítésekkel és maradékbirtokokkal azonban nem adhattunk teljes képet a magyar kezekből kivett és csehszlovák kezekre átjásztott birtokokról, mert a földbirtokreform végrehajtási módja nálunk olyan, hogy arról képtelenség tiszta képet alkotni. Ugyanis sok-sok ezer holdat tesznek ki az olyan birtokok, melyek már nincsenek a volt tulajdonos kezén, a földhivatal által már régen átvétettek, gazdálkodnak is rajtuk, de senki sem tudja, hogy kié is ez vagy amaz a birtok. A földhivatal ezen eljárását nagyon megkönnyíti a telekkönyvi hatóságok lassú eljárása, melyre nézve legjellemzőbb a földhivatal elnökének Vozenileknek a képviselőház költségvetési bizottságában f. év október 5-én elhangzott nyilatkozata, mely szerint az új földterületek telekkönyvezése körülbelül 1936-ig, sőt 1950-ig is eltarthat. Eszerint tehát még nagyon sok ideig fátyol borul arra, hogy mit is végzett a földhivatal, hogy kik is lettek a szerencsés „új földesurak”.

Ezen kizárólag színmagyar vidékeken, magyar községek határában történt telepítéseknél a magyar földművelő nép az igénylésre fel sem hívatott és csak elvétve, egy-két helyen kapott a telepéseknek valamilyen okból meg nem felelő, félvagy egyholdas parcellákat, de összességükben sem számbavehető területet. Ezek is a legtöbb esetben nem örök áron, hanem csak bérletként, rövid időre adtak.

Gúta, Nemesoroszi, Szimő községekben a magyar lakosság rövid lejáratú bérletbe kapott ugyan földet, ezen bérletek története azonban egyedülálló az egész világ politikai küzdelmeinek történetében. Ugyanis ezek a bérbeadások nem egyebek, mint a kormányzat részéről életre hívott és a csehszlovák agrárpárt egy szárnyát képező, az elmúlt választásokon is a csehszlovák agrárpárt listájával szavazó, a magyarság megbontását célzó „Köztársasági Magyar Kisgazda- és Földműves Párt”^{*} választási agitációs eszközei. Bármily furcsán hangzik is, hogy az állampolgári jogokban csak akkor részesül valaki, ha egy megjelölt pártnak tagja lesz, mégis tény, hogy 1925 közepéig Duhaj, volt csehszlovák agrárpárti szenátor, majd később Zoch Sámuel agrárpárti nemzetgyűlési képviselő által irányított fent nevezett párt mindenütt azt hirdeti, hogy a magyar lakosság csak akkor részesülhet a földosztásban, ha nevezett pártnak a tagja. Ennek bizonyítéka az ún. földbérlő szövetkezet, mely nevezett pártnak az alapítása — mert magyarnak még az előbbi feltétel teljesítése esetén is csak bérbe hajlandók földet adni — melynek 1925. május 4-én Kč Firm. 3032—1/25.-B. XXIII 2002—1. szám alatt a bratislavai törvényeséken bejegyzett alapszabályai 4.§-a szerint: „A szövetkezet tagja lehet minden önjogú egyén, aki egyszersmind tagja a köztársasági Magyar Kisgazda- és

^{*} Az 1920 elején önállósult Országos Magyar Kisgazdapárt a Nagyatádi-féle párt csehszlovákiai ágaként alakult meg. 1922-től 1925-ig Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt néven létezett. 1925-től mint Magyar Nemzeti Párt, az egyik legjelentősebb magyar ellenzéki pártként működött Csehszlovákiában.

Földműves Pártnak". Ilyenformán tehát intézményesen kívánják biztosítani azt az egész világon egyedülálló lehetőséget, hogy az állampolgárok egy része, ebben az esetben a magyar lakosság, csak akkor részesülhet a mindenkinek kijáró állampolgári jogokban, vagyis csak akkor juthat a földreform révén földhöz, s akkor sem örökáron, mint a csehszlovák nemzetiségű állampolgárok, hanem csak bérletbe, ha a kormánytöbbséghez tartozó csehszlovák agrárpártot, illetve annak egy általa teremtett szárnyát támogatja, melynek érdekében a falvakon az állami jegyzők és más állami alkalmazottak amúgy is a legszélsőbb terrorisztikus eszközöket alkalmazzák.

Ezen megsemmisítő és elnemzetlenítő törekvések ellen a Csehszlovák Köztársasághoz csatolt magyarság évek óta erős küzdelmet folytatott, sajnos eredmény nélkül, és a kormányzat nem hajlandó a magyarság gazdasági leromlását és nemzeti megsemmisítését célzó földbirtokreform politikáját sem jogos kérelmeinkre, sem pedig a földbirtokreformnál történt mellőzésük folytán kenyérkeresetüktől megfosztott földművelő magyarok tízezreinek jajszávára megváltoztatni. A földbirtokreform az eddigi módon változatlanul tovább folyik.

1926. február havában törvényjavaslatot nyújtottunk be a nemzetgyűlés képviselőházához, melyben törvényileg kimondatni javasoljuk, hogy a földosztás csak minden járás, illetve község nemzetiségi számaránya alapján történhetik. A javaslat, dacára, hogy a benyújtástól számítva két és háromnegyed év már elmúlt, a kezdeményező bizottságnál tovább ma sem jutott, és parlamenti rendszerünk mellett el vagyunk rá készülve, hogy a képviselőházig el sem jut, nemhogy valaha is törvényerőre emelkednék.

Számos, a földbirtokreform ügyében benyújtott interpellációnktól eltekintve, 1927. szeptember 7-én is nyújtottunk be ebben az ügyben interpellációt, mely részletesen felsorolja a magyarlakta területeken történt telepítéseket, és az ott élő földművelő magyar lakosság mellőzését, és rámutat az erkölcsi szempontból eléggé nem kifogásolható „maradékbirtok” rendszerre, valamint a földbirtokhivatal engedélyezésével történő „birtokvásárlásokra”, név szerint is felsorolva azokat a magas állami funkcionáriusokat, képviselőket, szenátorokat, zsupánokat (zsupa: közigazgatási terület 300—600 000 lakossal; főnöke a zsupán), volt minisztereket, akik így egyik vagy másik módon földbirtokot szereztek. Több mint egy éve elmúlt már ezen interpelláció benyújtásának, az interpelláció azonban a mai napig sem lett megválaszolva, ami ismét csak nagyon jellemző, nemcsak a kellemetlen kérdések elől könnyű kitérést engedő parlamenti rendszerünkre, hanem arra a módra is, ahogyan a nemzeti kisebbségek ügyei és képviselői kezeltetnek.

Az elmondottakban minden érzelmi momentumok nélkül a száraz tényállást igyekeztem visszaadni. Tudom, hogy az ügy így előadva, megközelítőleg sem tükrözi vissza azt a rettenetes rombolást, amit a kormányzat földbirtokreform-politikája a magyar nemzeti kisebbség gazdasági és nemzeti birtokállományában tett, nem akartam azonban, hogy látszólag bár, de elfogultság vádjával legyek illehető.

Mindenki, aki ezeket a sorokat elolvassa és figyelmesen megnézi a jelen füzethez csatolt, a hivatalos állami népszámlálás mellékletét képező etnográfiai térkép másolatát és rátekint az ugyancsak csatolt térképre, mely a magyarlakta területeken lefoglalt magán és egyházi birtokok képét, valamint az eddig történt csehszlovák telepítések és maradékirtokok nagyságát tünteti fel, tisztában lesz azzal, hogy mi folyik Csehszlovákiában a magyarság ellen.

Az eddig történt telepítések és maradékirtokok is kimondhatatlan csapást és veszteséget jelentenek már a magyarságnak, ha azonban a még rendelkezésre álló területek is betelepíttetnek, úgy ez katasztrofális lenne.

Eltekintve azonban a jövőben történendőktől, meg kell állapítanunk, hogy minden mástól eltekintve, ha semmi más sérelem nem érte volna a Csehszlovák Köztársasághoz csatolt magyarságot, mint amit a földbirtokreform végrehajtása során ellene elkövettek, ez is elegendő arra, hogy helyzetébe megnyugodni ne tudjon.

Mindenütt, az egész világon az emberiség megnyugvásának és a béke biztosításának módjait keresik. A sokat megpróbált magyar nép is megnyugvást óhajt, békét kíván. A megnyugvásnak és a békének azonban az igazság és a nemzetek egyenjogúsága az alapja. Amíg elnyomott és kizsákmányolt népek vannak, addig megnyugvás és béke nem lehet. Áll ez általánosságban is, de áll ez különösen reánk magyarokra vonatkozólag, mert egy ezeréves tradíciókkal bíró, nemzetéhez ragaszkodó, sok, nagy szenvedéseken átment nép, mely a legsúlyosabb helyzetéből is erős akarattal mindig felemelkedett, soha sem nyugodhatik meg abban, hogy bármely más nemzetnek, bármi tekintetben is prédája legyen.

A világ lelkiismeretéhez szólunk!

Szolgáltasson nekünk igazságot! Biztosítsa nemzeti, kulturális és gazdasági létünket! Ezzel nemcsak a magyar népnek, de az egész emberiségnek nagy szolgálat lesz téve.

A világ lelkiismeretéhez szólunk! Igazságot, csak igazságot kérünk!

Tisztázat — K 28. 266—1929—P—265 (134 cs.)

5.

[Budapest], [1930]

Ismeretlen szerző tanulmánya a Csehszlovák Köztársaság közoktatásügyéről

A csehszlovák köztársaság 1918. év végén alakult két, közjogilag különböző államrészből: egyrészt az úgynevezett történelmi országokból, melyekhez Csehország, Morvaország és Szilézia tartozik, másrészt a Magyarországtól elszakított, ma Szlovenszko név alatt szereplő Felvidékből és Ruténföldből. Amott az osztrák

állami érdekeknek, itt a hungarizmus szellemének megfelelő nevelő és oktató munkának végzése volt a közoktatás célja és kötelessége. Így tartott ez évszázadokon át. S minthogy egyrészt a történelmi országok, másrészt pedig a Felvidék és Ruténföld közt sem történelmi, sem néprajzi, sem nyelvi, de még közgazdasági érdekek sem voltak, a jelzett területeken élő népek között a szorosabb kapcsolat is hiányzott. Ezenkívül Csehszlovákiának megalkotása után, a köztársasági gondolat harcot jelentett a monarchikus gondolattal szemben, amely utóbbi úgy az Ausztriához kapcsolt Csehországban, Morvaországban és Sziléziában, valamint az évszázadokon át Magyarország szerves részét képező Felvidéken és Ruténföldön a közjog alapkövét képezte. A köztársaság alapítóinak tehát legnagyobb gondjuk és legsürgősebb teendőjük az volt, hogy céljaiknak és érdekeiknek, valamint a köztársasági gondolatnak megfelelő reformokat vigyenek keresztül, elsősorban pedig, hogy az eddigi egész tanügyi rendszert lehetőleg gyorsan átszervezzék. Egyrészt az osztrák, másrészt pedig a magyar közoktatásügyi törvényeket kellett megváltoztatni, vagy legalább lényegesen módosítani. Ennél nagy szerepet játszott a nemzetiségektől tarka csehszlovák államban a cseh impériumnak biztosítása. Ugyanis dacára annak, hogy a történelmi országokban a németek kisebbségben voltak a csehek mellett, mégis mindenütt a németek kultúrfölényét lehetett érezni, sőt, a szorosan vett cseh nemzeti kultúra is a német kultúra gyökereivel táplálkozott; az elszakított Felső-Magyarországon pedig a hungarizmus gondolata volt a kultúra közös kútforrása. A csehek törekvése tehát az volt, hogy egy új kultúralapot teremtsenek meg, amely egyrészt a köztársaság létérdekeinek, másrészt pedig a cseh imperialista törekvéseknek megfelelően.

Lényeges különbség a magyar és a csehszlovák közoktatási rendszer között az, hogy míg a magyar közoktatás az iskola és az egyház együttes nevelő hatását biztosítani akarja, addig a csehszlovák közoktatási rendszer az egyház és az iskola teljes elválasztására törekszik. Ez az elv már az 1920. évi csehszlovák alkotmánytörvényben — burkoltan bár — le van fektetve, s ezt az elvet a közoktatási kormányintézkedések fokozatosan érvényre juttatni iparkodnak, egyrészt a felekezeti iskolák megszüntetésével, illetőleg államosításával, másrészt a vallásoktatás háttérbe szorításával. Ugyanis már az 1922. évben hozott 226. törvénycikk 3.§-a így intézkedik: „A felekezet nélküli tanulók vagy az állam által el nem ismert hitfelekezeti tanulók általában nem kötelesek hittanításon részt venni. Más felekezeti tanulók a járási iskolaügyi hatóság által, Szlovákországban és a kisebbségi iskolákban az illetékes járási (kerületi) tanfelügyelő által ezen kötelezettség alól mentesíthetők, ha szüleik vagy ezek helyettesei ezt írásban vagy jegyzőkönyvben mondva kérik”. Ezzel a hittan az elemi és a polgári iskolákban a fakultatív tantárgyak közé soroltatott.

Ilyen körülmények közt természetes, hogy az egyházak minden erejükkel védik iskoláikat, mert a szabad szellemű, vallásnélküli, sőt vallásellenes oktatástól féltik a gyermekek és az egész nép lelkivilágát, viszont az általános elszegényedés következtében nem képesek a szükséges anyagi eszközöket előteremteni. A tanfelügyelők pedig mindig találhatnak okot egy-egy felekezeti iskola megszüntetésére,

főképpen ha az magyar tannyelvű iskola. Megjegyzendő, hogy „a Pozsonyban székelő” tartományi iskolaügyi hatóság tisztviselői karában, valamint a tanfelügyelői karban egyetlenegy magyar ember sincsen, de még csak olyan szlovák sem, aki méltányos, megértő viselkedésével méltó elismerést vagy a legcsekélyebb szimpátiát vívta volna is ki a magyarság előtt” — írja Sziklay Ferenc, a Szlovenszkoí és Ruszinszkoí Ellenzéki Pártok kultúrreferense. Az iskolabeszüntetés okai: rossz elhelyezés, túlszűfölség, a tanulók kis létszáma vagy az, hogy a földreform az iskola fenntartót birtokából kiforgatta, azután tanítóhiány és a csehszlovák iskola érdekében folytatott agitáció. Így aztán egyre fogy a magyar iskolák és a magyar tanulók száma. (1924 óta — írja Sziklay — pótlás nélkül megszűnt 32 magyar iskola és 11 magyar osztállyal lett kevesebb.)

Az első reformokat a tanügy terén már az 1918. évi december 10-én hozott 64. törvénycikkkel léptették életbe, tehát a Felvidék megszállásának második hónapjában. Ez a törvény feljogosítja a kormányközegeket, hogy bármely állami, önkormányzati vagy egyházi funkcionáriust, tanárokat és tanítókat elbocsáthassanak, levéltárakat és gyűjteményeket (ha mindjárt magánosok tulajdonai is) zár alá vehessenek. Ezt a jogot alaposan ki is használták a tanerők elbocsátásánál és kiutasításánál. Az 1919. évi április 3-án hozott 189. törvénycikk új elemi és polgári iskolák létesítéséről intézkedik. Eszerint népiskola létesíthető mindenütt, ahol három évi átlag szerint legalább negyven tanköteles gyermek van. E törvény elsősorban csak Csehországban, Morvaországban és Sziléziában lépett életbe, elveit azonban a megszállott területeken is alkalmazták. Ugyanis az országos iskolatanácsnak valamelyik funkcionáriusa azzal a joggal élhetett, hogy bármely iskolát feloszlatathatott (9. §), ha az illető iskolában negyvennél kevesebb tanköteles volt. Ezt az illető funkcionárius nem is mulasztotta el megtenni, ellenben állított csehszlovák iskolákat olyan helyeken is, ahol negyvennél kevesebb cseh vagy szlovák tanköteles akadt. Ez lehetővé tette, hogy a Felvidékre tömegesen tóduló csehek gyermekei számára azonnal cseh iskola állíttassék fel olyan vidéken is, ahol azelőtt cseh szót, de még tót szót sem lehetett hallani. Minden iskola mellett, melynek legalább 400 tanulója van, polgári iskola létesítendő, éspedig fiúk és lányok számára külön-külön, szükség esetén koedukációs alapon. Ebbe a polgári iskolába 4 km körzetből fel kell venni a jelentkező tanulókat, ha egy osztályban a tanulók száma a nyolcvanatot meg nem haladja. Minthogy a csehek az elemi és a polgári iskolai tanítók legnagyobb részét elbocsátották, sőt kiutasították, az újonnan szervezett polgári iskolákban, de még a régiekben is cseh tanerőket kellett alkalmazni, ami az iskolák elcsehesítésére vezetett.

Újabb jelentős reformokat léptetett életbe az 1922. évi 226. törvénycikk. Az alap gondolat: a köztársasági polgár demokratikus szellemben való nevelése. E célból a népoktatási intézetek (elemi, polgári iskolák) tananyagát új tantárggyal bővítették ki, nevezetesen az államismével kapcsolatos állampolgári neveléstanal. Ez magában foglalja a csehszlovák állam gazdasági, kulturális és politikai berendezésének és viszonyainak, nemkülönbén a polgári jogoknak és kötelesegeknek ismertetését. Ezért a tankönyvek átdolgozása, nemkülönbén az iskolai

felügyelet újjászervezése és szigorítása vált szükségessé. És rendes tantárgyak közé sorozta a csehszlovák nyelvet, amennyiben ez már mint az iskola tanítási nyelve nem szerepelt.

Az elemi iskolai osztályok száma a gyermekek számához igazodik. Az 1927-28. tanévtől az 1931-32. tanévig az egyosztályos elemi iskolákban a tanulók legmagasabb száma 65-ben, a többi elemi iskolákban 70-ben állapították meg. Az 1932-33. tanévben és a további tanévekre a tanulók legmagasabb száma az egyosztályos iskolákban 50, a többi iskolákban 60.

A polgári iskola egy osztálya tanulóinak legmagasabb száma az 1927-28. tanévtől 1931-32. tanévig 70-ben, azon túl pedig 60-ban állapították meg. Ha a tanulók száma valamelyik osztályban a legmagasabb számot túllépi, párhuzamos osztály létesítendő ideiglenesen. De ha az ideiglenes párhuzamos osztály három évig fennáll, akkor állandósították. A tanítók és tanítónők fiúkat és leányokat minden fokú és nemű elemi és polgári iskolákban taníthatnak, de arra kell ügyelni, hogy az összes állások fele tanítókkal és fele tanítónőkkel töltsék be.

Az elemi és a polgári iskolai látogatási kötelezettség a gyermek hatodik életévé betöltésének napját követő tanév elejével kezdődik és teljes nyolc tanévig tart. Bármely könnyítésnek az iskolalátogatást illetően nincs helye.

Az elemi és polgári iskoláknál továbbképző iskolák vagy tanfolyamok létesítendők a 14 és 16 év közti korban levő ifjúság számára s ezek látogatása kötelező, amennyiben ezen ifjúság ipari és kereskedelmi továbbképző iskolákban, mezőgazdasági, népoktatási iskolákban vagy egyéb, felsőbb vagy szakmai szakiskolákban nem képezi magát tovább. Tekintettel arra, hogy Csehországban az elemi iskolai tanulók nagy része középiskolákban vagy különböző szakiskolákban tovább tanul, alig van elemi iskola, melyben a hetedik s nyolcadik évfolyam tanulóinak száma az egy osztály tanulóinak maximális számát elérné. Sőt, ritka az elemi iskola hatodik osztálya is. Csehországban tehát az elemi iskolai tanfolyam tulajdonképpen a hatodik osztállyal végződik. Morvaországban és Sziléziában is csak 20 elemi iskola volt (1928-ban), melyben hetedik osztályt és csak egy volt, amelyben a nyolcadik osztályt meg lehetett nyitni. Szlovenszkon a hetedik és a nyolcadik elemi iskolai osztály megnyitása különösen a felekezeti iskolák létét fenyegeti, amennyiben az egyházak az anyagi eszközök hiányában új terhet nem bírnak, s így kénytelenek lesznek iskolájukat az államnak átengedni.

A szlovenszkoí elemi és polgári iskoláknál alkalmazott tanerők, akik legkésőbb 1918. december 31-ig valamelyik magyar képzőben nyertek oklevelet, az 1920. évi 276. t. c. szerint a szlovenszkoí iskolákban alkalmazhatók, ha legkésőbb 1923. december 31-ig a csehszlovák nyelvből és a honismeretből speciális vizsgát állottak ki.

Az állami tanítók (elemi, polgári) fizetését az 1919. évi 274. t. c. rendezte, mely szerint a tanítók fizetése a többi állami alkalmazottak fizetésével egyenlő és a legalsóbb fokon a XI. rangosztállyal kezdődik. Az előléptetés a XI., X., IX. osztályban három évenként, a többi osztályokban négy évenként történik. A teljes szolgálati idő 35 év.

A községi vagy felekezeti iskoláknál működő tanerők állami segítyt kapnak, mely fizetésüket az állami tanítók fizetésének színvonalára emeli, de csak azokat, akiknek magatartását és működését az állami tanfelügyelő közegek kifogástalanak tartják, ellenkező esetben a már élvezett segíty is megvonható. Az államilag segítyezett iskolák tanítói megkapják segítyképpen azt a különbözetet, amely fizetésük és az állami alkalmazottak fizetése közt van.

Az 1920. évi március 26-án kelt 181. számú kormányrendelet a törvényt a szlovenszkói és az 1923-ik évi február 8-án kiadott 25. szám alatti kormányrendelet a törvényt a Ruténföldön működő iskolákra is kiterjeszti.

A népoktatás fejlesztése körül a történelmi országokban három társadalmi egyesület szerzett magának érdemeket. Nevezetesen a cseh U. M. S. (Központi Iskolai Matica), azután a német Kulturverband és a lengyel Macierz. Ezeknek az egyesületeknek működése főképpen olyan vidékekre terjed ki, ahol az ott lakó nemzeti kisebbség segítyése és megóvása vált szükségessé, hogy a többségbe be ne olvadjon. Itt aztán az illető egyesületek állítanak és fenntartanak cseh, német, illetőleg lengyel iskolákat. Az 1927-ik évben az U. M. S. 286., a Kulturverband pedig 100 ilyen elemi iskolát tartott fenn.

A népoktatási intézetek állapotát az 1927—28. évben a következő statisztika mutatja. Elemi iskolák: 9544 csehszlovák tannyelvű iskola, 23 714 tanítóval és 955 916 tanulóval; 500 kisorosz, 800 tanítóval, 62 714 tanulóval; 3202 német, 7908 tanítóval, 299 869 tanulóval; 789 magyar, 1409 tanítóval, 14 417 tanulóval; 76 lengyel, 239 tanítóval, 9005 tanulóval; 2 román, 4 tanítóval, 295 tanulóval; 5 héber, 10 tanítóval, 293 tanulóval; végre 74 többnyelvű, 389 tanítóval, 20 483 tanulóval.

Polgári iskolák: 1274 csehszlovák, 5600 tanítóval, 206 528 tanulóval; 8 kisorosz, 43 tanítóval, 1532 tanulóval; 406 német, 1563 tanítóval, 55 894 tanulóval; 14 magyar, 46 tanítóval, 1763 tanulóval; 3 lengyel, 15 tanítóval, 539 tanulóval; 17 többnyelvű, 144 tanítóval, 5362 tanulóval.

Az óvodák és bölcsődék száma az egész köztársaságban 1585. Éspedig Csehországban 763, Morvaországban és Sziléziában 655, Szlovenszkón 127 és Ruténföldön 40.

Az iskolán kívüli oktatásról az 1918. évi 67-ik t. c. gondoskodik, melynek értelmében az egész Csehszlovák Köztársaság területén „az állampolgári nevelés céljából” díjtalan tanfolyamok rendeztetnek. Ezért minden nagyobb vidéki központban a közművelődési egyesületek kiküldötteiből s más szakképzett egyénekből külön kollégiumok létesítetnek, melyek valamennyi körzeti községben tanfolyamokat rendezni tartoznak. Az 1919. évi 430. t. c. pedig elrendeli, hogy minden politikai község köteles népkönyvtárt létesíteni. Ilyen népkönyvtár volt 1928-ban Cseh-, Morvaországban és Sziléziában 11 638 (3 682 410 kötettel), Szlovenszkón 3451 és Ruténföldön 271.

Az elemi és polgári iskolai tanítók képesítéséről az 1920. évi 276-ik t. c. intézkedik, amennyiben a történelmi országokban az eddig érvényes törvényt Szlovenszkóra is kiterjeszti. Az elemi iskolai tanítóképzés 65 tanítóképzőben történik, ezek közül 46 állami, melyekben a tannyelv csehszlovák, illetőleg cseh, mert a

tanárok úgyszólván kivétel nélkül csehek és ilyenek a tankönyvek is. Van aztán 11 német, egy lengyel és 4 rutén tannyelvű tanítóképző. A magyaroknak 1927-ig csak egy tanítóképzőjük volt, éspedig a pozsonyi Orsolya zárdában. 1927-ben egy magyar tanítói tanfolyamot szerveztek a pozsonyi magyar középiskolával kapcsolatban. Ennek fenntartási költségei a költségvetésben 28 000 cseh koronával vannak felvéve. Az állami költségvetésbe felvett 55 tanítóképző közül 37 koedukációs intézet, éspedig Csehországban 16, Morvaországban és Sziléziában 9, Szlovensz-kón 11 és Ruténföldön 4. — A szaktanítók képzése céljából felállított 12 intézet közül 13 cseh és 6 német tannyelvű. Ezek közül Csehországban van 7 cseh és 4 német, Morvaországban 4 cseh és 1 német, Sziléziában 5 cseh és 1 német és Szlovensz-kón 1 csehszlovák tanítóképző.[sic!]

A hivatalos statisztika beszámol „csehszlovák” tannyelvű iskoláról, azonban „csehszlovák” nyelv általában nem létezik. Azért a gyakorlatban úgy áll a dolog, hogy Csehországban, Morvaországban és Sziléziában az iskolákat nem is nevezik csehszlovák iskolának, hanem cseheknek s a tanítás tiszta cseh nyelven folyik. Ezzel szemben Szlovensz-kón a cseh tanerők csehül, a tót tanerők pedig tótul tanítanak. Az olvasókönyvekben a tót és a cseh olvasmányok váltakoznak. Ezt a megkülönböztetést látni itt-ott az iskolai bizonyítványokon is, amennyiben a történelmi tartományok számára készített blankettákon az van nyomva, hogy „cseh” iskola, a Szlovensz-kó számára készült blankettákon pedig „csehszlovák” iskola. Tisztán tót nyelven már csak az egyházak által fenntartott elemi iskolákban tanítanak. A Felvidék elszakítása előtt az elemi iskolák túlnyomó része az egyházak kezében volt, és állami iskolák nagyobbára csak ott állítottak fel, ahol azt az egyházi hatóság kívánta, vagy ahol egyáltalában iskola nem volt. Ma a felekezeti iskolák száma állandóan fogy, míg az állami iskolák száma rohamosan emelkedik. Egyre fogyatékosabb lesz a felekezeti tanítók képzése is. Az 1919. előtről 16 nem állami tanítóképző maradt, éspedig 12 római katolikus, melyek közül most tannyelvre nézve 10 csehszlovák, 1 német és egy magyar, 3 görögkatolikus és 1 városi tanítóképző, a többit államosították. De ezeknek száma is idővel megfogyatkozik, mert az egyházak a földreform céljaira lefoglalt birtokok elvesztése folytán tanítóképző intézeteket nem fognak tudni fenntartani.

A kereskedelmi szakoktatás szolgálatában állanak a kereskedelmi akadémiák (3 évfolyam), kereskedelmi középiskolák (2 évfolyam) és kereskedelmi továbbképző iskolák. A kereskedelmi akadémiába felvételi vizsga nélkül felvehetők azok a tanulók, akik a középiskola negyedik osztályát jó eredménnyel elvégezték. Azonban olyan tanulók, akik a tanítási nyelvből, a matematikából, vagy a földrajzból csak elégséges tanjegyet kaptak, az illető tantárgyból felvételi vizsgát kötelesek tenni. A negyedik polgári iskolát jeles eredménnyel végzett tanulók a tanítási nyelvből, a matematikából és a földrajzból felvételi vizsgát tesznek. A kereskedelmi iskolába felvehetők a középiskola negyedik osztályát elégséges eredménnyel vagy a polgári iskola negyedik osztályát jó eredménnyel végzett tanulók. Azonban a tanítási nyelvből, a számtanból és a földrajzból felvételi vizsgát kell tenniök. A kereskedelmi továbbképző iskolába a felvételhez az utolsó iskolai bizonyítvány

elégsges. Ebben az iskolában a tanítás szeptember 1-jén kezdődik és két éven át naponta 8-tól 10-ig tart. A csehszlovák köztársaságban az 1926—27. évben volt összesen 103 kereskedelmi (és pedig Csehországban 52, Sziléziában 29, Szlovenszkón 19, Ruténföldön 4). [sic!] A tanítási nyelvet illetőleg 62 csehszlovák, 1 rutén (ukrán—orosz), 28 német, 5 magyar és 7 vegyes tannyelvű iskola. A kereskedelmi továbbképző iskola volt 68, és pedig Csehországban 43, Morvaországban és Sziléziában 15, Szlovenszkón 9 és Ruténföldön 1. A tanítási nyelvet illetőleg 41 csehszlovák, 23 német és 4 magyar.

Gazdasági tanintézetek száma az egész köztársaságban 258. És pedig 200 csehszlovák, 3 rutén, 54 német és 1 lengyel tannyelvű. — Ipariskola van 270, és pedig 162 csehszlovák, 5 rutén, 94 német és 9 vegyes.

Az iskolák feletti főfelügyeletet a tartományi iskolatanács gyakorolja, mely egy tanügyi főreferensből, fogalmazói hivatalnokból és beosztott tanfelügyelők-, tanárok- és tanítókból áll. Csehországban az iskolatanács áll: 23 hivatalnokból, 16 beosztott tanfelügyelőből és 27 beosztott tanárból és tanítóból. Ezekon kívül van 5 szakfelügyelő, 34 kerületi rendes és 123 helyettes tanfelügyelő. Morvaországban 14 fogalmazói hivatalnok, ezenkívül beosztva 8 tanfelügyelő és 12 tanár és tanító. Aztán van 17 kerületi tanfelügyelő és 13 helyettes tanfelügyelő. Sziléziában 5 fogalmazó, beosztva két kerületi tanfelügyelő, 3 kiegészítő és 1 helyettes tanfelügyelő. Szlovenszkón és a Ruténföldön a főfelügyeletet a Pozsonyban székelő iskolai tanács gyakorolja. Van aztán Szlovenszkón 54, Ruténföldön 14 tanfelügyelői kerület, melyek felett a tankerületi felügyelő és helyettesei állanak.

A csehszlovák középiskoláknak négy típusa van: klasszikus gimnázium, reálgimnázium, reform-reálgimnázium és reáliskola. 1919 előtt a csehszlovák köztársaság mai területén a középiskolák tekintélyes száma összesen 117, az egyházak, községek vagy társulatok által fenntartott iskola volt. Magában Szlovenszkón volt 30 római katolikus, 12 ág. ev. és 3 görögkatolikus, 1 zsidó és 1 városi középiskola. E középiskolák száma államosítás folytán nemsokára 71-re, majd 1928-ban 22-re apadt; ezek közül az egész köztársaságban egyházi kezekben maradt 11, de Szlovenszkón a szerzetesrendek által fenntartott, valamint a királyi katolikus középiskolákat, nemkülönben az érsekújvári városi és a vágújhelyi zsidó középiskolákat mind államosították, csupán az egyetlen komáromi bencés gimnáziumot hagyták meg, de emellé is egy csehszlovák állami középiskolát állítottak. Az ág. ev. középiskolák közül meghagyták az eperjesit és a késmárkit, de a személyi kiadásokat itt is az állam fedezi. Tekintettel a nagy paphiányra, amely Szlovenszkón mutatkozik, a szlovák katolikusok 2 katolikus középiskolát létesítettek s közadakozásból tartanak fenn, és pedig a znióvárjai katolikus gimnáziumot és Malackán a franciskánus kolostorban létesített katolikus gimnáziumot. De ezeket a katolikus iskolákat az állam nem segíyezi, általában tudomást sem vesz róluk.

Az egyes típusok szerint gimnázium van Csehországban 13 cseh, 11 német, Morvaországban 4 cseh, 2 német, Sziléziában 1 német és Szlovenszkón 2 csehszlovák és 1 magyar. — Reálgimnázium Csehországban 38 cseh, 14 német, Morvaországban 22 cseh, 6 német, Sziléziában 3 cseh, 1 német, 1 lengyel, Szlovenszkón 24 csehszlovák,

(2 intézetben német és 4 intézetben magyar, parallel osztályokkal), Ruténföldön 2 cseh, 4 rutén és 1 magyar. — Reform-reálgymnázium: Csehországban 20 cseh, 11 német, Morvaországban 11 cseh, 6 német, Sziléziában 3 cseh, 3 német, Szlovenszékön 10 csehszlovák, 1 német (1 intézetben magyar parallel osztályok), Ruténföldön 1 cseh. — Reáliskolák: Csehországban 32 cseh, 10 német, Morvaországban 15 cseh, 7 német, Sziléziában 2 német és Szlovenszékön 3 csehszlovák. — Ezenkívül van Csehországban 3 felsőbb reálgymnázium német tannyelvvel.

A középiskolai és tanítóképző intézeti tanulók száma 1928-ban ez volt: Csehországban 48 436, Morvaországban 23 952, Sziléziában 4676, Szlovenszékön 18 509 és Ruténföldön 2699. — Nemzetiség szerint 68 192 csehszlovák, 21 970 német, 4438 magyar, 1569 zsidó, 1538 rutén (ukrán, orosz) és 478 lengyel. Eszerint minden tanuló nem járt olyan intézetbe, ahol anyanyelvén folyik a tanítás. Az iskolák típusa szerint klasszikus gymnasiumba járt 9492, reálgymnáziumba 40 372, reform-reálgymnáziumba 18 521, reáliskolába 21 660 és felső reform-reálgymnáziumba 970 tanuló.

Magyar tanárképző intézet egyáltalában nincs és a magyar középiskolákban túlnyomó részben a magyar nyelvben jártas csehszlovákok tanítanak. Ilyen körülmények közt bekövetkezhetik olyan idő is, amidőn a magyar tannyelvű osztályokat megfelelő tanerők hiányában be kell majd csukni. De tulajdonképpen a tótoknak sincsenek szlovák középiskoláik, mert hiszen a tanároknak túlnyomó része cseh (716 tanár közül csak 165, tehát 23% a tót tanár); ugyanez áll a tankönyvekről is. Némely középiskolában csak egy-két tót tanár van mutatványul; ezek tótul tanítanak, különben a tanítás cseh nyelven folyik. Ezt a tót nacionalisták már sokszor felpanaszolták, de minden eredmény nélkül, sőt újabban a már alkalmazott tót helyettes tanárok közül is a tanügyi hatóság többeket elbocsájtott azzal a megokolással, hogy a Csehországban és Morvaországban a tanulósám apadása miatt feleslegessé vált rendes tanárokat Szlovenszékóra kellett áthelyezni.

A csehszlovák köztársaságban van 3 cseh, illetőleg csehszlovák tudományegyetem (Prága, Brünn, Pozsony) és egy német tudományegyetem (Prága), van 2 (kettő) cseh (Prága, Brünn) és 2 német műegyetem (Prága, Brünn). A tudományegyetemi hallgatók száma (1927-28. tanév) összesen 15 400; ebből 2559 női hallgató. Nemzetiség szerint 9669 csehszlovák, 930 rutén (orosz, ukrán), 2907 német, 501 magyar, 76 lengyel és 1098 zsidó. A műegyetemi hallgatók száma: 5002 csehszlovák, 1526 rutén (ukrán, orosz), 2603 német, 378 magyar, 72 lengyel, 802 zsidó. Ezenkívül van Husz Jánosról elnevezett evangélikus theologiai fakultás Prágában 151 hallgatóval és Cyrill és Methódról elnevezett theologiai fakultás Olmützben 152 hallgatóval. Főiskolák vannak még: bányászati és kohászati főiskola (cseh) Příbramban (268 bányász, 161 kohász); felsőgazdasági és erdészeti iskola (cseh) Brünnben (114 gazdasz, 167 erdész); gazdasági főiskola (német, a prágai német egyetem fakultása) Detschinben; állatorvosi főiskola Brünnben (cseh); képzőművészeti akadémia (cseh) Prágában; zeneakadémia; kereskedelmi

főiskola (cseh) Prágában és van még 23 papnevelő intézet, 846 theológiai hallgatóval (321 csehszlovák, 66 rutén, 227 német, 81 magyar és 217 zsidó).

Tisztázat — K 28. 59—1930—P—5146 (15. cs.)

6.

[Budapest], 1932.

Ismeretlen szerző beszámolója és a csehszlovák statisztikai hivatal osztályvezetőjének tanulmánya Kárpátalja nemzetiségi viszonyairól az 1930. évi népszámlálás eredményei alapján

Mellékelten megtalálható Boháč A. dr.-nak, a csehszlovák statisztikai hivatalban a népszámlálási osztály vezetőjének a „Statistický obzor” 1932. februári számában Ruténia jelenlegi nemzetiségi viszonyairól megjelent tanulmánya teljes magyar fordításban.

E tanulmányból kiemeljük, hogy

1.) a magyarság arányszáma nem csupán 1910-hez és 1921-hez képest csökkent, hanem még az 1880-ban fennállott, tehát 50 évvel ezelőtti 25,04%-ról 15,36%-ra süllyesztetett. Ha ugyanis a most, 1930-ban megállapított százalékot összehasonlítjuk az 1880-ig visszamenőleg kiszámított és a „Statistický lexicon obci Podkarpatské Rusi” c. csehszlovák hivatalos kiadvány XV. oldalán leközölt adatokkal, úgy azt találjuk, hogy

Ruténiában			
	magyar	tót ill. csehszlovák	rutén
	százalékban		
1880-ban	25,04	2,17	62,52
1890-ben	24,47	2,00	59,18
1900-ban	26,95	1,55	59,38
1910-ben	29,60	1,30	56,20
1921-ben	17,35	3,31	62,32
1930-ban	15,36	4,96	63,04

2.) A belső vándorlásokra vonatkozólag Boháč mellékelt tanulmányából kitűnik (mellékelt tanulmány 2. old. közölt táblázat), hogy a rutén többségű járásokból tömeges elvándorlás van, viszont a magyar kisebbség által lakott járásokba odavándorlás mutatkozik. Azaz a magyar járásokba rutén bevándorlás folyik.

3.) A csehszlovákok Ruténiában

év	száma	növekedése			
		1910-hez képest		1921-hez képest	
1910-ben	7.932	—	—	—	—
1921-ben	19.775	11.843	149%	—	—
1930-ban	35.157	27.225	343%	15.382	77%

10 év alatt Ruténiába költözött 15 ezer csehszlovák, az impérium-változás kezdete óta odaköltözött 27 ezer cseh-szlovák. Ezek legnagyobb része bizonyára tisztviselő. Boháč cikke szerint ezeken kívül a cseh tartományokból németek is költöztek Ruténiába.

4.) 1921-ben 6 862 volt az idegen és ismeretlen állampolgárságúak száma Ruténiában, 1930-ban ez 16 300-ra növekedett és e bizonytalan állampolgárságú lakosok a 3-ik oldalon közölt csehszlovák statisztika szerint főleg a magyar járásokra, tehát a magyarságra esnek. Magát a statisztikai hivatal is megdöbbenetette a bizonytalan állampolgárságúaknak a nagy száma, úgyhogy Boháč tanulmányának bevezetése és a fordításban mellékelt bizalmas népszámlálási utasítás szerint Szlovákia és Ruténia népszámlálási anyagában az állampolgársági rovatot a bejegyzések tömeges bizonytalansága folytán közigazgatásilag kellett utólag kinyomoztatni. A 16 300 idegen és bizonytalan állampolgárságúak száma már ilyen közigazgatásilag leredukált eredményt jelent, amely azonban ilyen kis tartományban mégis nagyon nagy szám.

5.) A csehszlovák népmozgalmi statisztika szerint a magyarságnak természetes szaporodása 10 év alatt 18 934 születési többlet, tehát ha a ki- és bevándorlástól eltekintünk, legalább ennyivel kellene többnek lenni a magyarságnak, mint volt 1921-ben. A népszámlálás viszont csak 5260 magyart mutat ki a 18 934 közül, a többinek eltűnését Boháč az ismeretlen állampolgárok számának növekedésével és több kisebb okkal, inkább álérvvvel magyarázza (lásd 6. old.), azonban mintegy legalább 5000—7000 magyar elveszését ő is látja.

6.) A magyarság abszolút számát tekintve, Ruténiában volt

1910-ben	174.501 magyar
1921-ben	103.694 magyar
1930-ban	108.950 magyar

Igaz, hogy a ruténiai magyarságnak földrajzi elhelyezkedése és viszonylagos kultúrnívója számának alacsony voltát ellensúlyozhatja, de viszont városibb elem lévén, természetes szaporodása a ruténséghez képest valóban gyenge, úgyhogy nagy erőfeszítésre és összetartásra van szüksége, hogy megállhassa helyét a szláv hullámok közt.

Fordítás a cseh eredetiből

Boháč A. Dr.:

Ruténia nemzetiségei az 1930. évi népszámlálás előzetes eredményei szerint
(Statistický obzor. Revue Statistique Tchécoslovaque. 1932. febr. 1—4. o.)

Az utolsó népszámlálás anyagának előzetes feldolgozásánál azt találtuk, hogy Szlovákiában és Ruténiában több ezer lakosnál az állami hovatartozandóság nem volt meghatározható, mivel a számlálóbiztosok és revizorok megelégedtek gyakran ilyen fajta jelzésekkel: „ismeretlen”, „nem tudja” stb. Ezenkívül Morvaországban és Sziléziában a nemzetiség igen sok esetben bizonytalanul hangzó törzsi elnevezésekkel volt megjelölve (morva stb.). Ezen körülmények következtében a csehszlovák statisztika értéke jelentősen szenvedett volna. Ezért összeállítottuk azon személyek jegyzékét, akiknél az állami hovatartozandóság nem állapítható meg, vagy akiknek nemzetiségi hovatartozandósága tévesen volt megadva, és a népszámlálási kormányrendelet 29. §-a értelmében követeltük a népszámlálási anyag kiegészítését. A jegyzék előkészítése és a közigazgatási hatóságok eljárása hosszabb időt követelt, úgyhogy csak most közölhetünk a lakosság nemzetiségi megoszlására vonatkozólag további adatokat. A cseh tartományra vonatkozólag már közölt ilyen adatközlésünk után most Ruténia adatait közöljük, ahol legelőbb lehetett ezeket a munkákat elvégezni. Emellett hangsúlyozzuk, hogy csupán előzetes eredményekről van szó, és a részletes végleges feldolgozásnál nincsenek kizárva kisebb eltérések ezen adatoktól.

A lakosság növekedése Ruténiában szokatlanul nagy, 20,02%. Ebben a tartományban eddigelé nem került sor a natalitás csökkenésére (talán a nem nagy számú városi intelligencia kivételével), az egészségügyi és szociális viszonyok fejlődése következtében pedig a halandóság lényegesen csökkent, úgyhogy Ruténia jelenleg egyike a legnagyobb természetes szaporodását felmutató országoknak Európában, sőt az egész világon. Ruténiának aránylag ritka népsűrűsége mellett a növekedő lakosságot meg lehetett tartani hazai földjén; az elvándorlás nagyobb méretekben csak az utolsó időszakban kezdett megindulni és a tartomány lakosságához képest eddigelé még nem túlságosan előrehaladott. A kivándorlási veszteség az egész utóbbi 10 évre vonatkozóan csupán 14 954 lakos, azaz 2,47%. Mint-hogy a nemzetiségi adatok szerint megállapítható, hogy az elmúlt 10 évben a nyugatibb tartományokból Ruténiába költöztek néhány ezren, azon ruténiai lakosok száma, akik a cseh tartományokba, Szlovákiába vagy külföldre költöztek, magasabb, mint a fent megadott szám.

A tartomány lakossága erősen növekedett, azonban a születési arányszám (és ezáltal a természetes szaporodás) a magyar járásokban kisebb, mint a rutén járásokban. Ennek következménye vándorlás a magasabban fekvő vidékekről az alacsonyabbak felé és a rutén vidékekről a magyar vidékek felé. Ha a ruténiai járásokat a rutén lakosság aránylagos száma szerint négy csoportra osztjuk, úgy a lakosság növekedéséről az utóbbi 10 év alatt a következő képet nyerjük:

Jársók	lakosság száma			növekedés /csökkenés/	
	1921.	1931.	összesen	természetes	vándorlás
80%-on felül rutén	166.125	195.948	+29.843	+41.902	-12.079
50—80% rutén	324.549	392.265	+67.716	+75.218	-7.502
20—50% "	61.781	74.240	+12.459	+9.479	+2.980
0—20% "	52.138	63.162	+11.024	+9.377	+1.647
Egész Ruténia	604.593	725.615	+121.022	+135.976	-14.954

Jársók	összes	A lakosság növekedése ill. csökkenése %-okban	
		természetes	vándorlási
80%-on felül rutén	+17.95	+25.28	-7.33
50—80% rutén	+20.86	+23.17	-2.31
20—50% "	+20.17	+15.35	+4.82
0—20% "	+21.14	+17.98	+3.16
Egész Ruténia	+20.02	+22.49	-2.47

Ezen adatokból látható, hogy a rutén és magyar vidékek közötti különbség igen éles. A felsővidéki rutén járásoknak legnagyobb a természetes szaporodása, de hasonlóképpen legnagyobbak a vándorlási veszteségei. A beregi és ungvári járás, amelyben a rutének száma 50%-on alul van, sokkal alacsonyabb természetes szaporodást mutatnak fel, de ezzel szemben erős hozzávándorlást tüntetnek fel. Ezen tények alapján már előre meg lehet mondani, illetve feltételezni, hogy a rutén elem a magyar nyelvvidékeken terjeszkedést fog felmutatni.

Idegen állampolgárságúak számát az 1921. évi népszámlálás Ruténiában 6862-ben (1,13%) határozta meg. Ma kétségtelen, hogy ez a szám túlságosan alacsony és hogy az akkori Magyarország és Csehszlov[ákia] közti tisztázatlan állampolgársági viszonyok következtében a népszámlálásnál sokan csehszlovák állampolgárságúaknak vallották magukat, akik akkor sem voltak csehszlovák állampolgárok és később sem szerezték meg ezt a jogot. Ezért várni lehetett, hogy a második népszámlálás e számot ki fogja javítani és a külföldi állampolgárságúak száma lényegesen magasabb lesz.

Az előzetes feldolgozásnál nem volt lehetséges technikai okok következtében külön választani az ismeretlen állampolgárságúakat a külföldiektől. Mindkettőjüknek száma együttesen jelenleg 16 300-at tesz ki, azaz 2,25%. Nem tudjuk még, hogy mennyi ezekből valóban külföldi, de kétségtelen, hogy százalékuk valamivel magasabb, mint a cseh tartományokban, sőt magasabb, mint Csehország német

járásaiban. A magyar nyelvű járásokban az idegen állampolgárságú lakosság jelentősen magasabb, mint a ruténeknél. Így a külföldi és bizonytalan állampolgárságú lakosok száma a következő:

80%-on felüli rutén járásokban	2.747	1.40%
50—80%-ban	2.876	1.79%
20—50%	2.690	3.62%
0—20%	3.848	6.09%
Egész Ruténiában	16.300	2.25%

A beregi járásban a külföldi és bizonytalan állampolgárságúak nagy százaléka nem ejtsen csodálatba, ismervé a járás földrajzi helyzetét, hiszen Csehországban is magasabb a százalék az ašsky és chebsky járásokban.

A belföldi állampolgárságú lakosság *nemzetiségileg* a következőképpen oszlik meg:

	összlakosság		1000 csehszl. [ovák] állampolgár közül		növekedés	
	1921.	1930.	1921.	1930.	számban	%-ban
Csehszlovák	19.775	35.157	33.1	49.6	15.382	77.79
rutén	372.500	447.182	623.2	630.4	74.682	20.05
magyar	103.690	108.950	173.5	153.6	5.260	5.07
zsidó	79.715	90.509	133.3	127.6	10.794	13.54
német	10.326	13.223	17.3	18.6	2.897	28.06
román	10.810	12.650	18.1	17.8	1.840	17.02
cigány	418	1.341	0.7	1.9	923	220.81
egyéb	—	32	—	0.1	-194	-39.03
ismeretlen	497	271	0.8	0.4		
Egész Ruténiában	597.731	709.315	1000	1000		

Mint látható, csupán a szétszórtan élő egyéb nemzetiségűek száma csökkent, akik Ruténiában elsősorban lengyelek.

Aránylag erősen csökkent a magyar kisebbség, minthogy abszolút száma csak nagyon keveset nőtt, azonkívül kis mértékben csökkent a zsidó kisebbség arányszáma és a románságé. Ezen kisebbségek rovására terjeszkedett a rutén többség, erősen növekedett a németek száma, és különösen magas az aránylagos növekedése annak a lakosságnak, amely magát csehszlovák nemzetiségűnek vallotta.

Ezen adatoknak részletes elemzését csak a végleges feldolgozás alapján lehet majd megejteni, amidőn az idegen állampolgárságúak nemzetiségi megoszlása és az egyes felekezetek erőviszonyai is ki fognak tűnni. Addig is e számokhoz csupán néhány megjegyzést akarunk fűzni.

A zsidó kisebbség szétszlik egész Ruténia területén, azonban mint másutt, itt is különösen a nagyobb városokban telepedett meg. A ruténiai zsidóknak natali-

tása és hasonlóan természetes szaporodása valamivel alacsonyabb, mint a rutén lakosságé. A zsidó kisebbség azonban különösen gyengült a ruténiai zsidóknak nyugat felé való költözése által, főként — nézetem szerint — a cseh tartományok felé; kisebb számú zsidóság elköltözött külföldre is (pl. Palesztinába). Így történt, hogy az izraelita felekezetűek száma Ruténiában csupán 9 466, azaz 10,18%-kal növekedett, holott a lakosság növekedése az egész tartományban csaknem ennek kétszerese. Az izraelita kisebbség arányszáma 15.38%-ról 14.12%-ra csökkent. Ha összehasonlítjuk a nemzetiségi adatot a felekezetivel, azt találjuk, hogy a zsidó nemzetiségű lakosság abszolút számban és aránylag jobban növekedett, mint az izraelita felekezetű lakosság. A zsidó nemzetiséghez tartozónak vallotta magát jelenleg az izraelita felekezetűeknek nagyobb százaléka, mint 1921-ben. 1921-ben a zsidó nemzetiséghez az izraelita felekezetűeknek 85,7%-a vallotta magát, 1930-ban már 88,3%. Még jelenleg nem rendelkezünk nemzetiségi adatokkal kombinált felekezeti statisztikával, azonban úgy véljük, hogy a zsidó nemzetiségűeknek e megnövekedése különösen a magukat korábban magyar nemzetiségűeknek vallott zsidókból származik.

(Jegyzet: Ungváron 1921-ben volt 6 307 izraelita, akik közül 3 844 zsidó nemzetiségű és 2 038 magyar nemzetiségű volt. 1930-ban 7 375 izraelita közül 6 091 zsidó és csak 753 magyar.)

A zsidóságnak a magyar nemzetiségtől való elfordulása még nagyobb lesz valószínűleg, mint a zsidó nemzetiségűeknek megnövekedése, minthogy a ruténiai zsidók erősen hajlanak a cseh nyelv felé, amint azt az iskolastatisztika bizonyítja. Valószínű, hogy a csehszlovák kisebbség megnövekedése részben annak következménye, hogy a zsidó kisebbség hajlamos a cseh kultúrára és hajlik az államalkotó néphez, amint azt majdnem minden országban látjuk.

Figyelemre méltó a német kisebbség megnövekedése. A németek mint telepések elsősorban Munkács környékén helyezkedtek el, Szolyvánál és három községben, melyek a keleti Kárpátokban fekszenek. E három községben ú.m. Németmokra, Oroszmokra és Királymező községekben növekszik a német elem leggyorsabban: 1921-ben 1548, 1930-ban már 2259 német volt azokban. A munkácsi járásban (a városon kívül) a németek száma 3838-ról 4732-re emelkedett. Ehhez járult főleg az a körülmény, hogy Nové Selo (Újfalu vagy Alsóschönborn) lakossága 1921-ben helyi agitáció befolyása alatt főleg magyar nemzetiségűnek vallotta magát, míg 1930-ban visszatértek eredeti német nemzetiségükhöz. Feltűnő hasonlóképpen a szétszórott németiség növekedése, különösen Munkács városban és a beregi járásban. Ez azt látszik tanúsítani, hogy az elmúlt 10 év alatt Ruténiába költöztek elég jelentős számban németek is a cseh tartományokból.

Nemzetiségi szempontból legfontosabb a magyar kisebbség fejlődése, amely Ruténiában főleg a Bereg vidéki síkságon bír jelentőséggel és a határvidéken. A magyar kisebbség relatív csökkenése 17.35%-ról 15,36%-ra abszolút számban való növekedése mellett is kétségtelenül hanyatlás jele. Kérdés, hogy mivel lehet ezt magyarázni.

E cikk elején már rámutattunk, hogy a magyar lakosság szaporodása lassúbb, mint a ruténségé. Ez kitűnik a felekezeti adatokból is. A magyarok Ruténiában többségükben a református egyházhoz tartoznak, amelyet ott nemzeti magyar egyháznak lehet tekinteni. Ezért a magyar nemzetiség és a református felekezet fejlődése ott bizonyos tekintetben párhuzamos. Református volt 1921-ben 10,25%, 1930-ban csak 9,77%. Minthogy a református kisebbség csökkenése kisebb, mint a magyar kisebbségé, a magyarság aránylagos csökkenésének egyéb különleges okokkal is kell bírni.

Szlovákiában és Ruténiában a lakosság természetes szaporodására vonatkozó adatok nemzetiséggel kombináltan rendelkezésünkre állanak már az államfordulat kezdetétől fogva; örökségképpen vettük át (a magyar statisztikától). Ezeket az adatokat nem lehet minden tekintetben összehasonlítani a népszámlálási adatokkal és különösen gátló körülmény még népmozgalmi statisztikánkban az 1925-ben az új módszerre történt átmenet, amelynek különösen a zsidó lakosság nemzetiségi viszonyaira van befolyása. Ezen eltérések ellenére is a lakosság természetes szaporodására vonatkozó adatok nemzetiségi vonatkozásban értékesek. Ezek szerint a két népszámlálás között magyar nemzetiségű anyáktól született 42 361 élő gyermek, tehát csupán az összes élve születettek 15,45%-a, bár a magyarság arányszáma (idegenekkel együtt) megközelítőleg 17,5% volt 1921-ben. Meghalt 23 427 magyar, azaz 16,96%, úgyhogy a születési többlet kitett a magyar nemzetiségű lakoságnál 18 934-et, azaz 13,92%-ot (a lakosság összes természetes szaporodása után számítva).

A csehszlovák állampolgársággal bíró magyar nemzetiségűek tényleges növekedése 5 260-at tesz ki, tehát marad a különbség, azaz 13 674 magyar. Ezt a különbséget kell megmagyarázni. Ennek többsége nem vészett el, csupán el van rejtve az idegen és ismeretlen állampolgárságúak között, akiknek száma Ruténiában növekedett 9 438-cal. Már rámutattam a módszerbeli különbségre, amellyel az állampolgárságot az első és második népszámlálás között megállapítottuk. Az idegen állampolgárságúak részletezése megmutatja majd, hogy mennyit veszített a magyar kisebbség ténylegesen az elköltözéssel és más nemzetiséghez való áttéréssel. Úgy gondolom, hogy ez a veszteség nem tesz ki többet, mint 5000—7000. Ha meggondoljuk, hogy a zsidóknak jelentős része (különösen Ungvár városában) elfordult a magyar nemzetiségtől, amelyhez jelentkezett 1921-ben, továbbá, hogy a magyarság elvesztette Nové Selo német lakosságát, hogy erősen megnövekedett azon lakosok száma, akik cigány nemzetiségűeknek vallották magukat most, holott 1921-ben magyaroknak voltak bejegyezve, és ha végül tekintetbe vesszük a magyarok kivándorlását, bár ez nem nagy, továbbá, hogy az elmagyarosodott rutének közül sokan visszatértek az elmúlt 10 év alatt a rutén nemzetiséghez, illetve, hogy született magyarok rutén nemzetiségűeknek vallották magukat, bár ezekből kevés volt, ha egyáltalán volt, úgy a népszámlálás eredményeit helyeseknek fogjuk találni. A rutén nemzetiség főleg a zsidó kisebbség rovására erősítette helyzetét, minthogy a zsidó kisebbségről feltehető, hogy költözik és a jövőben még erősebben fog

költözni nyugat felé. A rutének előnyomulása a magyarsággal szemben aránylag gyenge [?] és a rutén elemnek megnövekedése néhány vegyes határmenti községben, különösen Nagyszöllős táján megmagyarázható a felső vidékekről a síkságra való költözéssel, tehát vándorlással. A rutén elemnél nagyobb mértékben erősödött meg a nagyobb ruténiai városokban az új bevándoroltak által a cseh-szlovák kisebbség, amelyhez láthatóan hajlik a zsidóságnak is egy része.

Az előzetes adatokból ennyi megállapítást tehetünk, a továbbiak csak a végleges nemzetiségi és felekezeti, valamint foglalkozási stb. adatok ismeretével lesznek megállapíthatók.

Tisztázat — K 763. B.*

7.

Pozsony, 1937. augusztus 19.

A pozsonyi magyar konzulátus jelentése a prágai magyar követségnek a magyar nyelvű könyvek és sajtótermékek behozatali és terjesztési nehézségeiről a Felvidéken és Kárpátalján

A magyarországi eredetű, magyar nyelvű nyomtatványoknak Szlovenszkó és Ruszinszkó területére való beengedését és terjesztését a szlovenszkói országos elnök 1936. évi december hó 20-án kiadott 68.000/el. rendelete szabályozza.

Ezen rendelet a régi állapottal szemben lényegesen megnehezíti a magyarországi nyomtatványoknak a Felvidékre való behozatalát. A rendelet értelmében az összes magyarországi sajtótermékek, az időszaki és egyéb kiadmányokat beleértve, általában összességükben ki vannak tiltva a Felvidék területéről és csak azok hozhatók be szabadon, amelyeknek Szlovenszkó és Ruszinszkó területére való behozatalát és terjesztését a belügyminiszter külön engedélyezte. Tiltja a rendelet a kitiltott könyvek vagy egyéb magyarországi kiadmányoknak még csak egyetlen példányban való behozatalát is. Minden magyarországi eredetű nyomtatvány akár vasúton, hajón, repülőposta vagy rendes postai szállítás útján irányítottik, bármely címre Szlovenszkó és Ruszinszkó területére, kizárólag a pozsonyi vámhivatal előzetes szemléje után kerülhet továbbításra és terjesztésre. A szemle

* Pontosabb jelzetet nem tudunk megadni, mivel ez az irat Flachbarth Ernő (1896—1955) jogász, egyetemi tanár, 1925 és 1929 között a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Irodájának vezetője, a Prágai Magyar Hírlap felelős szerkesztője töredékes hagyatékában található. Egyetlen csomóról van szó, tételszámot sem tudunk megadni.

alkalmával a pozsonyi rendőrigazgatóság állapítja meg teljesen diskrecionális alapon, hogy valamely nyomtatvány a Felvidékre beengedhető — vagy sem.

A pozsonyi rendőrigazgatóság lenne hivatva kiadni azon magyarországi eredetű nyomtatványok jegyzékét, amelyek Szlovenszkó és Ruzsinszkó területéről ki vannak tiltva. Ezen jegyzék azonban teljes egészében mind ez ideig nem került kiadásra és csupán a községi nyilvános könyvtárakból kitiltott magyar könyvek jegyzéke jelent meg. Így a cenzúra, jelen esetben a pozsonyi rendőrigazgatóság, teljesen szabad mérlegelése alapján enged be vagy tilt ki valamely magyarországi nyomtatványt Szlovenszkó és Ruzsinszkó területéről, és ezáltal a magyarországi nyomtatványok cenzúrája nem a törvényes rendelkezéseknek megfelelően történik, hanem arra nézve a pozsonyi rendőrigazgatóság bizalmas utasítása alapján kialakult gyakorlat mérvadó.

A 68.000/eln. sz. rendelet kiadása által a magyarországi sajtótermékek behozatalát illetőleg határozott rosszabbodás állott be, mert az idézett rendelet kiadása előtt érvényben volt és a szlovenszkói országos elnök által a belügyminiszterrel egyetértőleg 1932. évi május hó 24-én kiadott 1/5000. sz. országos hivatali rendelet engedélyezte bármely magyarországi nyomtatványnak egy példányban saját használatra való behozatalát. Ellenkezik továbbá a 68.000. sz. rendelet az 1933. és 34. évi sajtótörvények azon rendelkezéseivel is, amelyek egyrészt nem tesznek különbséget a Felvidék és a történelmi országok között, másrészt pedig, a belügyminiszter által kitiltott nyomtatványok kivételével általában engedélyezik minden nyomtatványnak Csehszlovákia területére való behozatalát.

A helyzet ezen a téren is megfelel a cseh kormány által a Felvidéken minden tekintetben követett azon gyakorlatnak, amely az általánosságban mozgó törvényi rendelkezések hatályát a gyakorlati végrehajtásban teszi illuzórikussá.

A 68.000. sz. elnöki hirdetmény (rendelet) szövegét magyar fordításban és eredetiben öt példányban csatoltan tisztelettel felterjesztem. Egyúttal öt példányban csatolom az 1932. évi 1/5000. számú elnöki rendelet eredeti szövegét is, amelynek magyar fordítását a rendelkezésre álló idő rövidségére és a rendeletek szövegének itteni beszerzési nehézségeire való tekintettel nem tudtam elkészíttetni.

Nagy s. k.
m. kir. konzuli attaché
ideiglenes hivatalvezető

Tisztázat másodpéldánya — K 28. 271—1937—P—16329 (136. cs.)

[Pozsony], 1938. április [?]

**Bizalmi jelentések a Magyar Miniszterelnökség
Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának a csehszlovákiai
magyarok egyéni sérelmeiről és a köztársaságban folyó
csehszlovák katonai tevékenységről**

Másolat a 7263/1938. VII. res. B. M. sz. iktatmányból

A Csehszlovák Köztársaságból származó március havi bizalmas értesüléseimet alázatosan jelentem az alábbiakban: Az ungvári rendőrség dr. Kerekes István orvost az ottani magyar keresztényszocialista párt elnökét, Köszörü Károly párttitkárt és Mikula Erzsébetet, a köztársaság egysége ellen irányuló bűncselekmény gyanúja miatt letartóztatta. Nevezettek ugyanis az utóbbi időben a magyarság érdekében erősebb szervező munkába fogtak s valószínű, hogy a letartóztatással ennek akarták a cseh hatóságok útját vágni. A Slovenska liga (tót szövetség) tovább folytatja a magyar vidékeken elszlovákosító munkáját. Kárpátalján újabb tót nyelvű iskolákat építenek. Viszont a csehek sem maradnak tétlenül, mert Nagybereznán, Ilosván és Técsön cseh polgári iskolát, Rahón, Munkácson cseh elemi iskolát, míg Ungváron egy második cseh nyelvű elemi iskolát létesítenek. Megjelent az iskolaügyi minisztérium rendelete is az összes iskolákban folytatandó honvédelmi nevelés programjáról. A rendelet szerint a növendékeket ez év április 1-től ápolói szolgálatra képezik ki, 14 éves koruktól már részt vesznek a polgári légvédelmi szervezet munkájában, 17 éves koruktól pedig fegyveres kiképzésben is részesülnek. Március 2-án Ungváron megalakították a „Demokratikus Spanyolországot pártoló egyesület”-et. Az alakuló ülésen a beszédet dr. Gáti József ismert kommunista, magyar ügyvéd mondta. A gyűlés résztvevőit felhívták a spanyol kommunisták segélyezésére. Ezt az egyesületet a közeli napokban meg fogják alakítani Beregszászon, Nagyszőlősen, Rahón, Aknaszlatinán és Munkácson is. A galántai járás munkássága március 6-án Diószegen nagy tüntető gyűlést rendezett a fascista államok ellen s hangoztatták, hogy a demokratikus köztársaságot minden eshetőséggel szemben meg fogják védelmezni. A légvédelmi gyakorlatok az egész köztársaság területén napirenden vannak. A német—osztrák eseményekkel* kapcsolatban általában nagy nyugtalanság van a köztársaság területén s ennek következtében adó se folyt be az állampénztárakba március hó-

* Utalás az 1938 márciusában végbement Anschlussra, Ausztria Németországhoz történő csatolására.

napban. A rémhírek terjesztői ellen a hatóságok széles körű nyomozást indítottak. Ugyancsak erre vezethető vissza az az intézkedés is, hogy az egész köztársaság területén beszédték a tartalékosok katonakönyvét. A sátoraljúj helyi határállomás mellett levő közúti hídfőnél, valamint a borsi út elágazása közötti szakaszon 3 polgári ruhás egyén március közepén mérési munkálatokat végzett. Március 12-én pedig a kassai hadtestparancsnok a határmenti Biste községben tartott vezérkari tisztjeivel terepszemlét. Végül nagy mennyiségű lovat vásárolt a katonaság. Bodrogszerdahelyen megkezdték a pénzügyőrség és csendőrség részére tervezett laktanya építését. Pöstyénfürdőnél a repülőállomást megnagyobbítják, ezenkívül kibővítik meteorológiai- és rádióállomással. Királyhelmece és Nagykapos között egy új műút építését vették tervbe. A kassai Bankó-hegyen és erdőségekben földalatti betonállásokat építenek. Mihályi községben a Bodrog folyón műszaki csapatok hidat építenek. Mihályi községben mintegy 150 főnyi katonai munkáscsapat állomásozik s nappali órákban állandóan az erdőségben táborozik, illetve idáig fel nem derített munkálatokat végeznek. Kozma, Szalánchuta községben egy-egy szakasz katonai csapat van elszállásolva. Ott tartózkodásuk célja szintén ismeretlen. Faluszlatinán egy új laktanyát építenek az ott állomásozó repülők részére. Ezen a repülőállomáson sok repülőgép van. A cseh—lengyel határ mentén Alsó-, Felső- és Középpapsa községek közelében az erdőségekben újabb repülőhangárokat építettek. Bizalmas értesülés szerint itt állítólag 500 repülőgép állomásozik, melyek között oroszok is vannak. A Faluszlatinán állomásozó gyalogezredet a lengyel határmenti erdőségekbe helyezték ki. Úgyszintén sok katona van összpontosítva az ugyanottani havasokban levő betonállásokban. Faluszlatinán március 27-én gyűlést tartottak, s ezen a községi főjegyző úgy nyilatkozott, hogy a háború minden percben bekövetkezhet, s felhívta a külföldre utazókat, hogy mielőtt a háború kitöréséről értesülnek, azonnal térjenek haza. Ezenfelül ezen a vidéken az 1917—19 évből most sorozzák.

Általában a mindenhol jövő hírek szerint óriási katonai védelmi előkészületek folynak, és arról is beszélnek, hogy háború esetén a cseh hadsereg francia hadvezetés alá kerül.

Másolat a 7729/1938. VII. res. B. M. sz. iktatmányból

Az osztrák eseményekkel kapcsolatban a csehek az egész köztársaság területén 1938. évi március hó 11-től az összes laktanyákban készülséget rendeltek el. Március 13-án a tiszteknek is állandóan a laktanyában kellett tartózkodniuk. A katonákat éles tölténnyel látták el. Ugyanekkor Szlovénia területéről az összes csendőrparancsnokokat táviratilag Prágába rendelték. Prágában nagy volt a feszültség és pánikszerű futkosás volt észlelhető.

A Duna-vonalra katonai járőröket állítottak fel egymástól 2 km távolságra. A párkányi hídnál állandóan két csendőr teljesít szolgálatot. Március 13-án reggel, Párkányból 2 század gyalogságot teherautókkal Ipolyszalkára vittek az Ipoly-vo-

nal biztosítására. Pozsonyból több vezérkari tiszt érkezett Párkányba, akik szintén kimentek Ipolyszalkára.

A csehek március 15-én megszüntették a szigorú katonai készültséget s csak részleges készültséget rendeltek el. A párkányi XI-es határőrzászlóalj és 7-ik gyalogezred létszámának felét kirendelték az Ipoly mentén épített erődítményekbe, ahol 24 órás felváltással teljesítenek szolgálatot.

Az érsekújvári, lévai és pozsonyi postahivatalokban katonai őrség van. A párkányi Duna-hidat sorompóval éjjel-nappal lezárva tartják, csak a hídon átkelő járműveknek nyitják fel.

A Kőhídgyarmat és Bajta között levő Szkala-hegyen ágyúkat állítottak fel. A hegyek körül katonai őrszemek figyelnek arra, hogy oda idegen ne mehessen. Március 14-én és 15-én Aranyosmaróton légvédelmi riadó volt. A póstyéni, nyitrai és pozsonyi katonai repülőket március 14-től állandóan gyakorlatoznak. A tartalékos katonák közül többen az egyes katonai parancsnokságoktól értesítést kaptak, melyben közlik velük, hogy esetleg mozgósításkor ne várjanak külön behívót, hanem a hirdetések megjelenése után 6 óra elteltével jelentkezzenek az illetékes csapatostüknél.

A komáromi 12-es gyalogezredtől 5 századot eddig ismeretlen helyre szállítottak teherautókon. Elindulásuk előtt ruházatukról az ezred jelzést eltávolították. Állítólag a 12-es gyalogezredhez több tartalékos már behívót kapott. A határszéli rendőrséget, csendőrséget és pénzügyőrséget megerősítettek. A megerősítés következtében a párkányi rendőrséghez 6 új rendőr s a dunamocsi csendőrséghez 20 csendőr érkezett.

Zalab községbe március hó 24-én állítólag tüzérség érkezett. Szete, Szakállas, Ipolybél és Ipolypásztó községekbe pedig gyalogságot vittek. Az Ipolypásztón levő gyalogság létszáma 500 fő, a Zalaba községben levő tüzéreké pedig 100 fő. Március 30-án Párkányból 650 főnyi katonaságot az Ipolyszalka és Bajta községek közt levő erődítményekbe vittek. Ugyanekkor Pozsonyból oda érkezett 2 tábornok és több törzstiszt is. Az egyik tábornok neve Eminger.

Március 25-én délelőtt 9—10 óra közti időben Csata állomáson keresztülhaladt egy katonavonat Ipolyság felé. A katonákon az ezredjelzés nem volt látható, miután azt a csapatszállításoknál eltávolítják.

Léván a Schöller-féle uradalom kocsijait katonai használatra elvitték.

Március 26-án Zselizen falragaszok útján kihirdették a csehek, hogy a rémhírtérjesztőket internálják s minden egyes esetben az illetőkkel a legszigorúbban fognak eljárni. A párkányi hídnál az útlevél- és vámvizsgálatot megszigorították annyira, hogy az útleveleket és a poggyászokat a legalaposabban átvizsgálják, s a ruhadarabokat úgyszólván darabonként kirázzák.

Muzslán a kultúrházban a kommunisták az osztrák eseményekkel kapcsolatosan gyűlést tartottak, amelyen kb. 200-an jelentek meg. A gyűlésen elhatározták, hogy a kommunista párt nevében oly értelmű nyilatkozatot küldenek Beneš elnöknek, hogy a németekkel szemben bármikor készek fegyverrel megvédeni a köztársaságot.

Egy Prágában szolgálatot teljesítő csehszlovák pénzügyőr azt írta Kürt községben lakó magyar nemzetiségű feleségének, hogy az osztrák eseményekkel kapcso-

latosan ne féltse őt, mert neki nem kell bevonulni, mivel csak cseh nemzetiségű tartalékosokat hívtak be katonai szolgálatra a csehek.

Ipolyszalkánál egymástól 300 méter távolságra vasbetonból 3 földalatti helyiség építése van folyamatban a katonaság részére.

A napokban Párkány községben a vadásztársulat tagjainak társas összejövelete volt. Az összejövetelen megjelentek a cseh tisztviselők is, többek között Spenik Sándor fő-komisszár, párkányi rendőrfőnök, és több katonatiszt feleségeikkel. Más hasonló összejöveteleknél a csehek csak távolról üdvözölték a vadásztársaság magyar tagjait, most azonban odamentek a magyar asztalokhoz, a bemutatott magyar asszonyoknak kezet csókoltak és a magyar asztaloknál foglaltak helyet.

Igen biztatólag hatott a felvidéki magyarságra az Egyesült Magyar Párt kiáltványa. A magyarság bizakodva várja a fejleményeket.....

A sátoraljaújhelyi rendőrkapitányság bizalmas értesülései szerint a nyitrai kerületi bíróság egy Polcsik Mihály nevű galgóci vasutast, mert társalgás közben egyik vasutastársa előtt a Csehszlovák Köztársaság ellen sértő kifejezést használt, 14 napi fogházra ítélte el.

Az ungvári rendőrség a csehszlovák állam egysége ellen irányuló bűncselekmény gyanúja miatt letartóztatta dr. Kerekes István orvost, a Magyar Szocialista Párt elnökét, Köszörü Károlyt, a Magyar Nemzeti Párt titkárát és egy Mikulka Erzsébet nevű nőt. Nevezettek a csehszlovákiai magyarság érdekében erős pártmunkát fejtettek ki, s ezen tevékenységüket a csehszlovák hatóságok rendtörvénybe ütköző cselekménynek minősítették, s ilyen címen megindították ellenük az eljárást főként azért, hogy a csehszlovákiai magyarságnak különösen az utóbbi időben megindult szervezkedését megbénítsák.

Az elszakított területeken a Slovenska liga újabb erős mozgalmat indított a csehszlovákiai magyarság elszlovákosítása céljából. A köztársaság jubileumi évében Kárpátalján újabb szlovák tannyelvű iskolákat építenek.

Nagyberezsnán, Ilosván és Técsön cseh polgári iskolát, Rahón és Munkácson cseh elemi iskolát, Ungváron egy újabb cseh tannyelvű elemi iskolát létesítenek.

Az iskolaügyi minisztérium rendeletet adott ki a népiskolák honvédelmi nevelésének programjáról. A rendelet szerint a népiskolák növendékeit 1938. április 1-től kezdődőleg ápoló szolgálatra képezik ki, s ezenkívül 14 éves koruktól részt vesznek a polgári légvédelmi szervezetek munkájában is. A tanulók 17 éves koruktól fegyveres kiképzésben is részesülnek.

1938. évi április hó 2-án Ungváron megalakult a Demokratikus Spanyolországot Pártoló Egyesület. Az alakuló gyűlésen a bevezető beszédet dr. Gáti József ügyvéd mondotta el. Dr. Gáti beszédében a spanyol kommunisták segélyezésére és támogatására hívta fel a gyűlés résztvevőit. A megalakult egyesület vezető tagjai a következők lettek: Maly Vacláv szerkesztő, dr. Gáti József ügyvéd, Fehér Vilmos, Burics Sándor, Hadzsega Mihály, dr. Markl Vlaszta, Priborszky Vladimir bírósági tanácsos, Eisner Ignác, Borovecz József, Bajcsuk Józsefné, dr. Ackerman Jenő, Langfelder Jenő mérnök, dr. Kellner Miklós, Litomsky tanár, Vesely Lajos tanár, dr. Fehér György, dr. Fudkovics Mózes, Patrus Endre író és Reiter Móric.

A közeljövőben Beregszászon, Nagyszöllösön, Rahón, Aknaszlatinán és Munkácson is megalakul a Demokratikus Spanyolországot Pártoló egyesület.

A galántai járás munkássága 1938. évi március hó 6-án Diószegen nagy manifesztációs gyűlést rendezett. A gyűlésen több száz munkás vett részt, azon nagy számban jelentek meg a gazdák, kereskedők és iparosok is. A gyűlésen résztvevőkhöz Schreiber Frigyes képviselőtestületi tag és Major István volt nemzetgyűlési képviselő intéztek beszédet. A szónokok beszédükben többször hangoztatták, hogy a csehszlovákiai munkásság minden erejével kész a demokratikus köztársaságot megvédelmezni a fasiszta államok elnyomásaival szemben.

1938. március 11-én Ungváron nagyszabású polgári légvédelmi gyakorlatot tartottak. A gyakorlaton légelhárító útegek is szerepeltek. Március hó 23-án több riadóztatással Prágában is tartottak légvédelmi gyakorlatokat. A gyakorlatokon repülőgépek és légelhárító útegek is részt vettek.

Az ausztriai eseményekkel kapcsolatban Csehszlovákiában, a sátorlajújhelyi rendőrkapitányság értesülései szerint, nagy nyugtalanság észlelhető. Csehszlovákiában az utóbbi időben olyan hírek terjedtek el, hogy az adózók ne fizessék be az esedékes adót, mert Németország úgylis rövidesen megszállja Csehszlovákiát. Az elszakított területen az adózók ezen hírek hatása alatt fizetési kötelezettségüknek annyira nem tettek eleget, hogy a március hóban befolyt adó csak egyharmad részét teszi ki a múlt évi márciusi adóbevételeknek.

A nyomozó hatóságok a hírek terjesztői után nagy eréllyel folytatják a nyomozást, azonban ez ideig nem sikerült a tetteseket kézre keríteni.

A csehszlovákiai Német Agrárpárt és Keresztényszocialista Párt kilépett a kormánypartból és egyesült a Szudétanémet Párttal. E két pártnak a kormánypartból való kiválása is nagy nyugtalanságot idézett elő. A cseh hivatalos körök úgy vélik, hogy az említett két pártnak a Szudéta Pártba való beolvadása a német—ausztriai eseményekkel esik egybe.

A csehszlovák katonai hatóságok rendelkezésére 1938. évi március 12-én a csörgői csehszlovák csendőrség járőre Slov. Nové Mesto község területén a kiszolgált tartalékos katonáktól bevonta a katonakönyvet. Állítólag az egész elszakított területen beszédtek a tartalékosok katonakönyveit. Hogy a katonakönyvek bevonása mily okból és célból történt, ez ideig nem volt megállapítható. Valószínű, hogy a folyamatban levő csapatáthelyezésekkel függ össze.

1938. évi március hó 16-án a délutáni órákban három polgári ruhás egyén Slov. Nové Mesto határállomáson a közúti hídfő és a borsi út elágazása közötti szakaszon mérési munkálatokat hajtott végre. A három egyén ez alkalommal lemérte a közúti határhíd szélességét, a hídlábat, továbbá a hídfő előtt a múlt év folyamán megépített hídfőerődöt is. A felmérések állítólag katonai szempontból történtek. A sátorlajújhelyi rendőrkapitányság értesülése szerint a határmenti Legenye községnél is történtek hasonló mérések.

1938. évi március hó 12-én a kassai hadtest parancsnoka a határmenti Biste községben járt, mely alkalommal több tisztársával terepszemlét tartott. A csehszlovákiai katonai lóvászárlo bizottság 1938. évi március hó 1-jén Csapon, 2-án

Szobráncon, 3-án Nagymihályban és Nagykaposon, 4-én Töketerében és Gálzécen háts, málhás és tüzérségi lovakat vásárolt a hadsereg részére.

Bodrogszerdahelyen a folyó évben a pénzügyország és a csendőrség részére laktanyát építenek. Az építkezés előmunkálatait már meg is kezdték.

Pöstyénfürdőnél a meglevő repülőállomást megnagyobbítják. Az állomásnak külön meteorológiai megfigyelője és rádióállomása lesz.

Királyhelme — Nagykapos között egy új országút építését vették tervbe. Az építkezés rövidesen megkezdődik.

A Kassa közelében fekvő Bankó-hegyen az erdőségekben földalatti betonállásokat építenek. A védelmi állások, esetleges háború esetén a közönség óvóhelyéül fognak szolgálni.

Zemplén községnél a Bodrog folyón katonai műszaki csapatok hidépítési munkálatokat végeznek.

Mihályi községben egy kb. 150 főből álló katonai munkáscsapat állomásozik. A munkáscsapat a nappali órákban a közeli erdőségekben táborozik, s ott eddig fel nem derített munkálatokat végez.

Kozma, Szalánchuta községekben 1—1 szakaszból álló katonai csapat van elszállásolva. Tatózkodásuk célja ez ideig nem volt megállapítható.

Faluszlatinán egy új laktanya építése van folyamatban. A laktanya az ott állomásozó katonai repülőkhöz részére épül. A faluszlatinai repülőállomáson sok repülőgép állomásozik.

A cseh—lengyel határ mentén Alsóapsa, Közéapsa és Felsőapsa községek közelében, az erdőségekben újabb repülőhangárokat építettek. Bizalmas értesülés szerint az erdőségekben megépített repülőállomásokon kb. 500 repülőgép állomásozik, ott állítólag orosz gépek is vannak.

A Faluszlatinán állomásozó gyalogezredet a lengyel határ mentén elhúzódbó erdőségekbe helyezték ki. A havasokon a betonállomásokban sok katonaság van összpontosítva.

Faluszlatinán 1938. évi március hó 27-én gyűlést rendeztek. A gyűlésen a község főjegyzője azt hangoztatta, hogy a háborúra fel kell készülni, mert az minden percben bekövetkezhet. A község főjegyzője a külföldre utazni szándékozókat arra hívta fel, hogy amennyiben külföldi tartózkodásuk alatt a háború kitöréséről értesülnek, azonnal térjenek haza.

Faluszlatinán és az ottani határvidéken sorozások folynak, az 1917—1919. évbelieket sorozzák.

Csehszlovákiában hír szerint nagy katonai védelmi előkészületek folynak. Egy bizalmi egyén közlése szerint esetleges háború esetén a csehszlovák hadsereget a francia hadvezetésnek vetik alá.

1938. évi március hóban a következő katonai szállítások voltak észlelhetők:

9-én 21 órakor egy Slov. Nové Meston áthaladó tehervonat 2 kocsiban ágyúalkatrészeket szállított Kassa felé.

15-én 13 óra 45 perckor és 16 óra 25 perckor áthaladó tehervonat 1-1 kocsiban tüzéreket szállított Csap felé.

24-én áthaladó tehervonat 5 kocsiban gyalogságot és katonai felszereléseket, a 15 óra 09 perckor áthaladó személyvonat három kocsiban tüzekeket szállított Kassa felé; végül 26-án 16 óra 16 perckor áthaladó személyvonat 2 kocsiban tüzekeket szállított Csap felé. A szállítások állítólag a folyamatban lévő csapatát-helyezésekkel esnek egybe.

Másolat — K 28. 267—1938—P—15637 és 267—1938—P—15708 (135. cs.)

9.

Tornalja, 1939. február 12.

Az Egyesült Magyar Párt gömöri szervezeteinek memoranduma a párt parlamenti képviselőihez a felvidéki magyarság első bécsi döntés utáni panaszairól

Az Egyesült Magyar Pártot és annak jövőjét féltő aggodalmunk készített bennünket ezen memorandum megírására, amely az összes gömöri pártszervezet felfogását juttatja kifejezésre.

A komáromi kongresszuson, mikor is alkalmunk volt a Felvidék minden részéből összesereglett párttestvéreinkkel összejönni, és a mindennapi élet aktuális problémáiról beszélgetéseket folytatni, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a memorandumunkban előadottak az egész felvidéki magyarság mentalitását tükrözik vissza.

Memorandumunkban felsoroljuk mindazokat a sérelmes intézkedéseket vagy mindazoknak az intézkedéseknek a hiányát, melyeket a gömöri, bizvást állíthatjuk a felvidéki magyarság magára nézve sérelmesnek talál, és amelynek mielőbbi orvoslása elkerülhetetlenül szükséges ahhoz, hogy párttagjainknak a Pártban és a pártvezetőkben eddigi rendíthetetlen bizalmát továbbra is fenntarthassuk, valamint a kormány reformpolitikája iránt is tagjainkban megértő magatartást biztosíthassunk.

Mielőtt memorandumunk fentebb jelzett tárgyára rátérnénk, megjegyezzük, hogy a felvidéki magyarság nem kíván a maga számára különleges elbánást, mint azt az Anyaországban oly gyakran és szívesen hangoztatják, csupán méltányos elismerését azon különleges helyzetnek és körülményeknek, melyeket a 20 éves cseh megszállás hozott létre, és tökéletes, teljes elismerését azoknak az irányelveknek, melyeket Imrédy Béla miniszterelnök úr rádióbeszédében még a megszállás végső napjaiban a felvidéki magyarság érdekeire vonatkozólag kinyilatkoztatott.

A sérelmeket két főcsoportba sorolhatjuk, éspedig személyi sérelmek és gazdasági természetű sérelmek.

Személyi sérelmek

1.) Ahivatalokban legnagyobb részben meghagyták azokat a tisztviselőket, akik a csehszlovák impérium alatt is szolgálatot teljesítettek figyelembevétele nélkül annak, hogy azok a kisebbségi magyar életben milyen magatartást tanúsítottak. Ezek a tisztviselők pedig 95%-ban azért maradhattak meg az állásukban, vagy nyerhettek alkalmazást a cseheknél, mert teljesen feladták magyarságukat, s személyüket a cseh-szlovák ideológia szolgálatába állították. Ugyanilyen mértékben áll ez a szlovák tisztviselőkre is, akiknél a visszacsatolás után elfelejtették azt, hogy ezek csehszlovákok és nem pedig szlovák testvérek, ami két tökéletesen ellentétes fogalom a magyarbarátság megítélésének szempontjából.

Az itteni nép, látva ezeknek a tisztviselőknek az előző életét, annál is inkább a legnagyobb elkeseredéssel és felháborodással fogadja további alkalmaztatásukat, mert viszont a csehek által elbocsátott jó magyar tisztviselők, vagy iskolai képzettség révén állásra jogosult jó magyarok ezek miatt továbbra is kenyér nélkül maradtak.

2.) Talán a legkirívóbban negligálta a felvidéki magyarság szempontjait az Államvasutak vezetősége. A csehszlovák államvasúttól átvett magyar és tót vasutasok politikai megbízhatóságáról a párttitkárságainktól bekérték ugyan az információt, de ezt figyelembe nem vették, és továbbra is megtartották állásukban mindazokat, akik a 20 esztendő alatt egyenesen árulói voltak a magyar ügynek. Ezzel szemben azok, akik magyarságukhoz való hűségük miatt a csehszlovák vasutaknál részben állásukat veszítették, részben pedig állást nem kaphattak a megváltozott viszonyok között, felszabadulásunk után is kénytelenek továbbra is kenyér és megélhetés nélkül nyomorogni.

Tipikus példa az alábbi eset az Államvasutaknál uralkodó szellemre, mikor is Létánfalva községben az egyik vasutas a másik magyar társát kémkedésért a csehek alatt feljelentette, az illetőt el is ítélték, s a magyar felszabadulás idején Liptóújíváron töltötte büntetését. Később hazajött s a vasúthoz újrafelvételét kérte, ezt a kérését azonban elutasították, míg a feljelentő vasutas, az áruló ma is a magyar Államvasutak szolgálatában van.

A felvidéki magyarságnak egyik legnagyobb sérelme az Államvasutaknál az is, hogy rengeteg alkalmazottat hoztak ide az Anyaországból, akiknek a helye természetesen megürült, mégis, ha a felvidéki ember alkalmazásért folyamodik az Államvasutakhoz, hely híján mindegyiket elutasítják. Egy különös módja az elutasításnak az is, mikor valakit azért nem vesznek vissza az Államvasutak szolgálatába, vagy azért nem alkalmaznak, mert már az illető a 30. esztendőt betöltötte. A korhatárra vonatkozó rendeletnek a Felvidékre való alkalmazása a legnagyobb méltánytalanság, mert hiszen a legtöbben éppen jó magyarságuk miatt nem nyerhettek alkalmazást az Államvasutaknál.

3.) Kisebb vagy nagyobb változtatással ugyanezeket állapíthatjuk meg a M. kir. Posta vezetőségénél is.

4.) Az Anyaországban a törvényszéki elnök, illetve vezetőügyész hatáskörébe tartozik a törvényszéki, illetve ügyészségi alantás tisztviselők, altisztek, börtönőrök stb. kinevezése. A Felvidéken létesített törvényszékekre és ügyészségekre vonatkozólag ezen hatáskört az Igazságügyi Minisztérium a maga részére tartotta fenn és ezen intézkedésnek következményeképpen azok a nemzetükhöz hű felvidéki magyar emberek, akiket a katonai közigazgatás éppen az Egyesült Magyar Párt ajánlására a bíróságoknál, törvényszékeknél és ügyészségeknél elhelyezett, állásaikban nem véglegesítették, sőt a legutóbbi napokban állásaikból el is mozdították. Ez az intézkedés teljesen diszkreditálja a Párt erejét és a tekintélyét, és a nép között a legnagyobb felháborodást váltotta ki. Növelni fogja a felháborodást még az, hogy ezeknek a helyét az Igazságügyi Minisztérium az Anyaországból hozott hivatalnokokkal és altisztekkel kívánja betölteni.

5.) Ugyanilyen eljárást tanúsítanak a pénzügyi és az államépítészeti hivatalok.

Ezeket az intézkedéseket a szakképzettség hiányának az emlegetésével megindokolni nem lehet. A csehszlovák impérium természetesen nem nevelhetett olyan hivatalnokokat, akiknek a képezettsége megfelel az Anyaországban az egyes állások betöltésénél megkövetelt kívánalmaknak, de ezt egy kis jóakarattal, rövidebb kurzusok létesítésével tökéletesen pótolni lehet, vagy pedig a személyi rekompenzáció elvére kell helyezkedni ott, ahol ez nem volna lehetséges, s minden egyes szakon a felvidéki magyarság embereiből ugyanannyi embert juttatni alkalmazáshoz az Anyaországban, ahol a szükséges gyakorlatot megszerezheti, mint ahányat az Anyaországból Felvidékre behoznak. Ez volna az egyedüli méltányos eljárás, mert teljesen igazságtalan állapot az, hogy a teljesen hűtlen és rossz magyarok, akik a cseh napsütésnek minden melegét és előnyét élvezték, továbbra is kenyeret kapjanak, míg a hűséges, de éhező magyarok, vagy azok a fiatalok, akik önhibájukon kívül iskoláikat Csehszlovákiában végezték, továbbra is állás és kenyér nélkül maradjanak.

A személyi kérdésnek mielőbbi tökéletes rendezése nélkül a párttagok hangulatát megnyugtató, jövőbe vetett bizalmát megerősíteni nem lehet.

Gazdasági természetű sérelmek

1.) A gazdasági sérelmeknél legelső sorban említjük meg azt, hogy a gazdasági élet folyama jóformán teljesen megállott. Gazdáink úgyszólván teljesen pénz nélkül vannak, mivel terményeiket és állatjaikat, eltekintve a búzától, melyet a „Futura”, bár nem a legteltesebb megelégedésre, de mégis fölvásárol, értékesíteni nem tudják és különösen az állatok értékesítésénél a legnagyobb mértékben ki vannak szolgáltatva a helyi és anyaországi zsidó fölvásárlók spekulációs törekvéseinek. Ezzel szemben az ipari és kereskedelmi cikkeknek az ára az anyaországi árakhoz viszonyítva is, éppen a spekuláció meg nem engedhető elharapózása folytán, túlságosan magas és ennek orvoslására, ellenőrzésére semmiféle intézkedés nem történik.

2.) A Csehszlovák Köztársasággal szemben fennálló és a Csehszlovák kizsákmányoló és kiuzsorázó adópolitika következtében igazságtalanul és túlságosan magasán kirótt adóhátralékok változatlanul fennállanak, és továbbra is elvisel-

hetetlen súlyként nehezednek gazdáik, kisiparosaik vállára. Sőt, ezeknek az adóhátralékoknak a behajtása máris folyamatban van, és azok egy része a dohánybeváltásokkal kapcsolatban már be is hajtatott, anélkül, hogy azok revízió alá vétettek volna és az igazságnak megfelelően kellő mértékben leszállítottak volna. Elkerülhetetlenül fontos és szükséges ezeknek az adóhátralékoknak mielőbbi revízió alá vétele, annál is inkább, mivel azoknak egy jó részét csehszlovák államvédelmi járulék képezi. Addig is, míg ez az adórevízió meg nem történik, és az adóhátralékok kellő mértékre le nem szállítatnak, ne legyen helye semmiféle fennmaradó adóbehajtásnak, s a revízió megtörténte után a még fennmaradó adóhátralékok megfizetésére kedvező és előnyös fizetési feltételek adassanak meg.

3.) Gazdaközösségünk a Felvidéki Magyar Hírlap hasábjairól, valamint a magyar rádióból úgy értesült, hogy az 1939. január 1. óta esedékes és lejáró tartozások után csupán 5%-os kamatot tartozik fizetni. Ezzel szemben az itteni pénzüntézetek, hivatkozva egy Magyarországon érvényben lévő rendeletre, az 1932-ik év óta keletkezett adósságok után még mindig 7%-os kamatot számítanak.

Amíg gazdasági hitelnyújtásnak lehetősége mai viszonyaink között teljes képtelenség, addig a helybeli pénzüntézetek és magánhitelezők követeléseiket a legerélyesebben hajtják be.

Fontos és szükséges volna a Felvidék gazdaközössége részére olcsó hitelnyújtás lehetőségének a megteremtése, és a kisebbségi sorsban nagy mértékben eladósodott gazdáink részére a Magyarországon érvényben lévő gazdavédelmi intézkedések haladéktalan bevezetése.

4.) A Felvidék gazdatársadalmát talán legsérelmesebben érintette a dohánybeváltás. A dohány beváltási ára átlagosan a csehszlovák dohánybeváltási ár átlagához viszonyítva 30—49 fillérrel alacsonyabbra jött ki. Annál is inkább sérelmes ez a Felvidék dohánytermelő gazdáira nézve, mivel a dohánytermelési szerződések megkötésénél még az az elgondolás vezette őket, hogy a dohányukért az elmúlt években élvezett árakat fogják megkapni. Énnél tovább menve, dohánytermelési munkálataikat még a csehszlovák impérium alatt végezték, minek megfelelően dohánytermelésüket nagyobb termelési költség terheli (betegségélyző, adó stb.) mint az anyaországi dohánytermelőket, éppen azért nem fogadható el a dohánybeváltó hivataloknak azon védekezése, hogy még az ilyen alacsony beváltási átlagár mellett is magasabb beváltási átlagot értek el a Felvidéken, mint az Anyaországban.

A dohánybeváltások január 26-ával mindenütt befejeződtek, éppen azért ez a dohánytermelő gazdáinkat érzékenyen és mélyen érintő sérelem csak úgy volna orvosolható, ha a Felvidék dohánytermelő gazdái a M. Kir. Dohányjövedéktől a beszállított dohány mennyiségének vagy a dohánytermelési terület nagyságának arányában rekompenzáltatnának.

Amidőn ismételten utalunk bevezető sorainkra, megjegyezzük, hogy kötelességünknek tartottuk ezeket a Gömörben tapasztalt sérelmeket pártunk törvényhozóinak tudomására hozni, és abban a tudatban kérjük ezeknek a sérelmeknek orvoslását, hogy azt nemcsak az Egyesült Magyar Párt, hanem a felvidéki magyarság érdekei is megkívánják, és azoknak orvoslásával a nyugtalanság és bé-

képtelenség meg fog szünni, és meg fog indulni a nemzet szebb és boldogabb jövőjét biztosító építő munka.

Magyaros üdvözlettel.
Olvashatatlan aláírások

Tisztázat — K 28. 394—1939—L—15583 (188. cs.)

10.

Pozsony, 1939. február 25.

A pozsonyi magyar konzul jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a szlovák miniszterelnök kormánynyilatkozatáról és a szlovák kormány munkaprogramjáról

A szlovák országgyűlés folyó hó 21-én tartotta második ülését, amelyen Tiso miniszterelnök kétórás beszédben ismertette a szlovák állam céljait és kormánya programját.

A miniszterelnök mindenekelőtt méltatta a szlovák nemzet küzdelmét, amellyel „ezeréves szünet” (?) után sikerült kivívnia nemzeti jogait, önálló országgyűlését és kormányát. Elérte, hogy Szlovákiában szlovák törvények érvényesüljenek, szlovák hivatalok működjenek és szlovák hadsereg öröködjék a szuverén szlovák nemzet biztonságán. A szlovákoknak tehát sikerült felépíteniök saját államukat, mely bár a régi csehszlovák államból nőtt ki és annak folytatása, mégis egy új állam, a cseh-szlovák köztársaság keretében.

Ezt az új államot — jelentette ki a miniszterelnök — a szlovák kormány a régi cseh módszerektől eltérőleg nem a fegyverek erejére és a rendőri brutalításra akarja alapozni, hanem a szellemi erő, tiszta erkölcs, szociális béke és igazságosság elvein kívánja felépíteni. Az új szlovák állam tehát nem akar a totalitás alapjára helyezkedni, és az egypártrendszer bevezetése nem jelenti az autoritativ kormányrendszert. A kormány alapvető álláspontja, hogy az államhatalom alá legyen vetve az erkölcs és a jog törvényeinek, és ennek megfelelően az államnak tiszteletben kell tartania az egyének jogait, a családot, a társadalmat és a helyi önkormányzatot.

A kisebbségi kérdésről kijelentette, hogy az államban élő ruthének, németek és magyarok számára lehetővé fogják tenni, hogy nemzeti életük előfeltételei biztosítva legyenek, aminek ellenében elvárja, hogy ugyanez a jog biztosítottassék az idegen szuverenitás alatt álló szlovákoknak is (reciprocitás). „Clara pacta — boni

amici”^{**} legyen tehát az egészség alapelve a Szlovákiában élő különböző nemzetek kölcsönös megbékélésének.

A kisebbségi kérdéssel kapcsolatban említette meg Tiso a zsidókérdést is. Kijelentette, hogy e kérdés megoldása elől a kormány nem térhet ki, de e tekintetben nem akar idegen minták után igazodni. A megoldás részleteire vonatkozólag nem nyilatkozott.

Ezután a miniszterelnök rátért Szlovákia követendő külpolitikájára, amelynek alapelveül azt állította fel, hogy a szlovák nemzetnek, mint kis nemzetnek mindenivel barátságos viszonyban kell élnie és nem csatlakozhat semmilyen hatalmi csoporthoz, amely felkelhetné más államok féltékenységét. Annál kevésbé csatlakozhat Szlovákia olyan alakulatokhoz, amelyek neki eszmei szempontból idegenek (ezzel nyilván a német nemzetiszocializmusra célzott). A szlovák állam természetes határai között erőit nemzetközi és katonai szempontból úgy kell hogy kiépítse, hogy védekezni is tudjon és ne legyen kényre-kedvre kiszolgáltatva más államoknak.

A továbbiakban a miniszterelnök ismertette a kormány konkrét munkaprogramját. E munkaprogramban szerepelnek a szlovák alkotmány kiépítése, a polgári jogok új megállapítása, legfőbb számvevőszék, legfelsőbb közigazgatási és polgári bíróságok felállítása és a szlovákiai állampolgárság, illetve illetőség kérdésének szabályozása. Szükségesnek tartja ezenkívül a közigazgatás reformját, amelynek alapja a december 31-én végrehajtott hírhedt népszámlálás^{**} lesz. Kikötésbe helyezte a munkanélküliség kérdésének megoldását, amelynek érdekében elsősorban a belső munkapiacnak az emigránsoktól és külföldi bevándorlóktól való megvédésére van szükség, ezenkívül pedig a munkásfeleslegnek elhelyezésére, amire nézve csak Németország jöhet tekintetbe.

Nagyszabású programot állított fel a miniszterelnök a szlovák kereskedelem és közlekedési politika számára is. Kikötésbe helyezte a vasúti tarifák reformját, új vasútvonalak, a Duna-Odera-csatorna és nagyszámú autótút építését. Rámutatott azonban egyszersmind azon anyagi nehézségekre is, amelyekkel ezen nagyszabású, főleg útépitési program keresztülvitele jár, és kijelentette, hogy az csak akkor fog megvalósításra kerülni, ha rá az anyagi fedezet biztosítva lesz. Ez olyan feltétel, hogy a mai pénzügyi helyzetben szinte egyértelmű a terv elejtésével.

Bejelentette Tiso a földreformot is, amelyre szerinte Szlovákia területcsökkenése következtében van szükség, és amely a cseh földreform igazságtalanságait lesz hivatva helyrehozni.

Beszéde végén a miniszterelnök kirohanást intézett a szlovákok körében elterjedt különböző „ideológiák” ellen. Mindenekelőtt elvetette a cseh-szlovák nemzeti egység gondolatát, amely a szlovák nemzet önállóságát és különállását veszélyez-

* Tiszta egyezség, jó barátok. Jelentése, ha a szerződés egyik fél számára sem hátrányos, a szerződő felek jó barátságban maradnak.

** Az 1938. december 31-én végrehajtott népszámlálás szerint Szlovákiának 2 656 426 lakosa volt — ebből 2 260 894 szlovák, 128 347 német, 77 488 cseh, 69 106 rutén, 57 897 magyar, 28 763 zsidó, 26 265 cigány, 3848 lengyel, 3818 egyéb. Lásd erről: Popély Gyula: i. m.

teti. Élesen szembefordult azonban azokkal a szlovákokkal is, akik mint „a magyarofil ideológia rabszolgái” megfélemedeznek a szlovák nemzet kulturális és politikai szabadságáról, emberi méltóságáról és gazdasági jogairól. Vannak olyan szlovákok is, fejezte be beszédét a miniszterelnök, akik eszméiktől elvakulva nem látják, hogy a Szlovákiával szemben tudatosan folytatott gazdasági nyomás a győzelmes szlovák nacionalizmust megadásra, Szlovákia területét pedig szétszakításra akarja kényszeríteni.

A miniszterelnök expozéjához csak a kisebbségek képviselői, Esterházy János gróf és Karmasin német államtitkár szóltak hozzá.

Mindketten elfogadták az expozét, de egyszersmind kifogásolták egyes részeit. Úgy Esterházy gróf, mint Karmasin államtitkár állást foglaltak az ellen, hogy a kisebbségek jogainak megállapításánál a december 31-iki népszámlálás adatai vetessenek alapul. Ennél a kérdésnél Esterházy gróf rámutatott a bécsi döntésre, amelyről kijelentette, hogy az az itteni magyarság Magna Chartája, annak 5. pontjához^{*} az itteni magyarság feltétlenül ragaszkodik, és semmiképpen sem járulhat hozzá, hogy annak rendelkezéseit akár a reciprocitás, akár más teóriák felvetésével bármiképpen elhomályosítsák, vagy azok érvényesülését magakadályozzák. Az expozé külpolitikai részére vonatkozólag a magyarság képviselője rámutatott Szlovákiának Magyarországgal való együttműködésének szükségességére.

Karmasin államtitkár kifogásolta a nemzetiségekkel szemben alkalmazott „kisebbség” megjelölést és kijelentette, hogy a németeknek a szlovákokkal való teljes egyenjogúságát kívánja. Követelte ezenkívül a zsidóknak és cseheknek teljes kikapcsolását a szlovák közéletből és a sajtóból. Végül azon reményének adott kifejezést, hogy a szlovákiai németiség jogainak alkotmányos biztosítása mintául fog szolgálni minden más államban élő német népcsoportnak, amely még nincs abban a szerencsés helyzetben, hogy hasonló körülmények között élhessen, mint az itteni németiség.

E kijelentésével Karmasin kétségtelenül a magyarországi németiségre céltzott, amelynek kérdésével mindig előszeretettel foglalkozik, és pártjának az itteni magyarsághoz való viszonyát a magyarországi németiség helyzetének alakulásával igyekszik összefüggésbe hozni, ezáltal akarván indirekte pressziót gyakorolni a magyarországi mértékadó tényezőkre.

Tiso expozéja általában véve mérsékeltnek mondható és az általa adott program megfelel annak a politikának, amelyet ő inaugurált, és amelyet előttem egyszer úgy jellemeztem, hogy az legális alapon folyó evolúció a szabad (nem független!) Szlovákia irányában. Voltak olyanok, akik igyekeztek kiemelni, hogy a miniszterelnök expozéjában egyszer sem említette a cseh-szlovák elnevezést és ebből azt a következtetést vonták le, hogy a miniszterelnök beszéde a szlovák önállóság szel-

* Az első bécsi döntés 5. pontja szerint: „Hasonlóképpen magyar—csehszlovák bizottságnak kell megállapodnia a Csehszlovákia területén megmaradó magyar nemzetiségű egyének és az átengedett területeken megmaradó, nem magyar nemzetiségű egyének védelmére vonatkozó közelebbi rendelkezésekben. Ez a bizottság fog különösen arról gondoskodni, hogy a pozsonyi magyar népcsoport ugyanolyan helyzetbe jusson, mint a többi ottani népcsoport.” In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918—1945*. Bp. 1983. 450.

lemében volt tartva. Ezzel szemben tény az, hogy a miniszterelnök Szlovákiát a cseh-szlovák állam folytatásának nevezte, és az új állami berendezéseket [sic!] a két nemzetnek a cseh-szlovák állam keretén belüli együttélés formájában fejtette ki. Tehát teljesen a szlovák autonómia törvény alapján mozgott.

A miniszterelnök azon kijelentései, hogy nem akar totalitáros kormányrendszert és nem kíván csatlakozni semmilyen hatalmi csoporthoz, arra engednek következtetni, hogy Tiso nem akar teljesen a német ideológia szerint berendezkedni és mindenben a német politika szolgálatába állani. E kijelentéseket Tiso, értesüléseim szerint, főleg az új szlovák közéletben nagy szerephez jutott katolikus papságra való tekintettel tette, amely természetesen kevésbé rokonszenvezik a német irányzattal.

A tény, hogy a miniszterelnök oly hevesen kikelt a magyarbarát szlovákok ellen, azt mutatja, hogy e hangulat Kelet-Szlovákiában erősen terjed, és a szlovák kormány azzal most már kénytelen volt nyíltan szembehelyezkedni.

Petravich s. k.
m. kir. konzul

Másolat — K 28. 59—1939—P—15908 (17. cs.)

11.

Pécs, 1939. június 7.

A pécsi egyetem kisebbségi intézete igazgatójának a felvidéki ügyek tárca nélküli miniszteréhez küldött tervezete Kárpátalja autonómiájáról*

1. Kárpátalja önkormányzatot élvez beligazgatás, valamint vallás- és közoktatásügyi téren.

2. Az önkormányzati terület határai északon és keleten a Magyar Birodalom régi határai, délen a jelenlegi román határ, nyugaton pedig az a vonal, amelyet a magyar kir. kormány a kárpátaljai miniszter meghallgatásával megállapít. Ez a vonal akként állapítandó meg, hogy lehetőleg mindazon községek az önkormányzati terület határain belül kerüljenek, melyek lakossága az 1910. évi népszámlálás adatai szerint legalább 70% ruszin többséget mutat fel.

* Nem tudjuk, hogy pontosan mi lett a tervezet sorsa, valószínűleg beépítették a Kárpátalja autonómiájával foglalkozó törvénytervezetbe, amelyet a parlament elé terjesztettek, majd visszavontak. Ez időben (1939. június 23-án) hirdették ki az 1939: VI. törvénycikket a kárpátaljai területeknek az országgal való egyesítéséről. (12 171 km², 496 000 lakos, ebből magyar 63 000, azaz 12,7%.) A katonai közigazgatás július 7-én szűnt meg Kárpátalján.

3. Kárpátalja önkormányzati törvényhozását a kárpátaljai törvénygyűlés látja el. Tagjai:

1. Kárpátalja területéről a magyar országgyűlésbe megválasztott képviselők;
2. a magyar országgyűlés felsőházának kárpátaljai tagjai.

A kárpátaljai törvénygyűlés alkotta önkormányzati törvények a Kárpátaljai Önkormányzati Törvények Tárában hirdettetnek ki. Megerősítésük a magyar államfő jogkörébe tartozik, aki ezt a jogát a kárpátaljai miniszter ellenjegyzésével gyakorolja.

4. Kárpátalja kormányzati szerve a kárpátaljai miniszter, aki egyben ennek a területnek a kormányzója is.

A kárpátaljai miniszter Kárpátalján székel, feje a kárpátaljai minisztériumnak és tagja a magyar kir. kormánynak.

A kárpátaljai minisztérium két ügyosztályra tagozódik (a/ belügyi-, b/ vallás- és közoktatásügyi osztály), melyek mindegyikének élén egy-egy államtitkár áll.

5. Kárpátalja miniszterét a magyar kir. miniszterelnök előterjesztésére, az államtitkárokat pedig a magyar kir. kárpátaljai miniszter előterjesztésére a magyar államfő nevezi ki.

Ezen tisztségekre csak kárpátaljai illetőségű állampolgárok nevezhetők ki.

Az önkormányzati igazgatás tisztviselőinek kinevezési joga a kárpátaljai minisztert, illetve annak előterjesztésére a magyar államfőt illeti meg. Az önkormányzati igazgatás tisztviselői a kárpátaljai illetőségű magyar állampolgárok közül nevezendők ki.

6. A Kárpátalja területén a vármegyei és községi önkormányzat a kárpátaljai minisztérium legfőbb felügyelete alatt áll. A kárpátaljai minisztérium felügyeleti jogköre azonos a magyar kir. kormánynak az önkormányzati területek felett gyakorolt felügyeleti jogával.

7. Kárpátalja önkormányzati ügykörében a hivatalos nyelv a ruszin. Az önkormányzat keretén kívül eső állami igazgatás és bíraskodás terén a magyar és a ruszin nyelv párhuzamosan használandó. Ennek részletes szabályai a végrehajtási utasításban állapítatnak meg.

A magyar állam területén az anyanyelv használatának szabadsága tekintetében fennálló szabályok Kárpátalján is érvényesek.

8. A kárpátaljai önkormányzat költségeire az önkormányzati területről befolyó közjogi jövedelmek a magyar kir. kormány által megállapított arányban fordítandók. Azon kiadások fedezéséről, amelyek ily módon nem fedezhetők, a magyar kir. kormány a kárpátaljai miniszter meghallgatásával dönt.

9. A Magyar Szent Korona egész területén az állampolgárság egy és ugyanaz. A kárpátaljai községekben illetőséggel bíró magyar állampolgárok ezen állampolgárságon belül külön kárpátaljai illetőséget élveznek.

10. A magyar kir. honvédségnek a kárpátaljai illetőségű hadkötelesekből alakított egy dandárában a vezényleti nyelv a ruszin.

11. Ez a törvény a m. kir. kormány által megállapítandó napon lép életbe.

Indoklás.

ad 1.) Meg kívánjuk őrizni a történelmi Magyarország államegységét. Ezért messzebb menő önkormányzat létesítését nem tartjuk lehetségesnek. Figyelemmel arra, hogy a kérdéses területen nemcsak ruszinok laknak, a szóban forgó területre a „Kárpátalja” elnevezés indokolt.

ad 3.) Az önkormányzat törvényhozási szerve, figyelemmel a terület vagyoni helyzetére, a lehető legolcsóbban és a lehető legegyszerűbben alakítandó meg. Az elnevezésben megint kerülni kívánjuk a „tartománygyűlés” elnevezést, ami túlságosan szeparatiztikus jelentőségű volna.

ad 4.) Ezt a cikket is az egyszerűsége törekvés indokolja.

ad 8.) Nem valószínű, hogy az önkormányzati terület jövedelmei elegendők lennének az önkormányzat költségeinek fedezésére, annál kevésbé, mivel az önkormányzati terület államigazgatási költségei is ezekből fedezendők.

ad 9.) A „kárpátaljai illetőség” fedi a kárpátaljai községek illetőségét. Nagyobb közjogi jelentősége nincs; inkább csak egyszerűsítési célt szolgál.*

Tisztázat — K 28. 444—1939—L—17463 (198. cs.)

12.

Pozsony, 1939. november 21.

A pozsonyi magyar követ jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a pozsonyi magyarellenes tüntetésről

Az Egyesült Magyar Párt hosszas utánjárása után a belügyminisztérium és rendőrség engedélyezte a párt utcai gyűjtését Pozsonyban, azzal a kikötéssel, hogy az adakozók az adományért kapott jelvényekből háromnál többet nem tűzhetnek fel ruhájukra. E kikötésnek az a magyarázata, hogy legutóbb, a tavasz folyamán megtartott pozsonyi magyar utcai gyűjtés alkalmával az adakozók közül igen sokan annyi jelvényt tűztek ki, ahányszor adakoztak és ezáltal előfordult, hogy egyesek 20-30 jelvényt is viseltek, amit szlovák részről „provokálásnak” minősítettek és emiatt több támadás is jelent meg a gyűjtők ellen annakidején a sajtóban.

* Az irat nincs aláírva, de az intézet igazgatója Faluhelyi Ferenc volt, s egy, a dokumentumhoz csatolt kísérlévből kiderül, hogy az tőle ered.

A gyűjtés f. hó 18-án és 19-én folyt le és pedig igen nagy eredménnyel: 120 700 korona folyt be.

18-án este kisebb arányú magyarelles tüntetés zavarta meg a gyűjtést. Kiseb csoportokban összesen mintegy 100-150 főnyi, főleg fiatalság, tüntetett több helyütt a városban a magyarok ellen, a rendőrség azonban a tüntetőket hamarosan erélyesen szétszórta. A magyar párt helyisége előtt nagyobb rendőri készültség cirkált és megakadályozott minden legkisebb magyarelles tüntetést vagy megnyilatkozást. Állítólag németellenes megnyilatkozások is elhangzottak a tüntetők részéről.

Bizalmas információk azt állítják, hogy a tüntetés értelmi szerzője ismét Mach és társai voltak.

Feltűnő, hogy a tüntetéssel kapcsolatban a Szlovák Távirati Iroda hosszabb jelentést adott ki, amely részletesen magyarázza a tüntetés okait és leírja annak lefolyását.¹ A közlemény — amelynek magyar szövegét másolatban csatoltan tisztelettel felterjesztem — arról számol be, hogy f. hó 18-án délelőtt Pozsonyban Magyarországról, főleg Kassáról, Verebélyről és Érsekújvárról származó hírek terjedtek el, hogy „a szlovákok ott újabb üldözéseknek vannak kitéve, aminek kapcsán Kassán komolyabb összeütközésre került sor”. Mivel ezen hírek szerint több szlovákot Magyarországon véresre vertek és letartóztattak, Pozsonyban azon szlovákok körében, akiknek családtagjai Magyarországon élnek, „nagy nyugtalan-ság és elkeseredés támadt, és mivel a szlovák hatóságoknak „nem sikerült az összes érdekeltekkel az érintkezést felvenni és őket a tüntetésről lebeszélni”, tüntetésre került sor a Szabadság téren. A tüntetők számát a Szlovák Távirati Iroda jelentése 700-ra teszi, kiemelve, hogy szónokuk, egy munkás, állást foglalt a szlovákok magyarországi üldözése ellen, igazságot követelt számukra és kijelentette, hogy a szlovákok ugyan türelmesek és mérsékeltek, de mindennek megvan a határa. A hivatalos közlemény szerint az ügyeletes rendőrtisztviselő közbe-lépésére a szónok felszólította a tüntetőket, hogy oszoljanak szét, megjegyezte azonban, hogy „legszívesebben úgy bánna a magyarokkal, mint Magyarországon bántak a szlovákokkal”. A jelentés végül arról számol be, hogy késő este a tüntetők egy csoportja Mach lakása elé vonult és küldöttséget akartak hozzá meneszteni, hogy „tolmácsolják vele való együttérzésüket bátyjának Magyarországon történt letartóztatása alkalmából”.

A Szlovák Távirati Iroda hivatalos közleménye figyelemre méltó annyiból, hogy a tüntetéssel, amely a valóságban igen kis arányú és jelentéktelennek volt mondható, feltűnő részletességgel foglalkozik, sőt a tüntetők számát 700-ra teszi, ami a valóságot erősen túlhaladja. A közlemény érthetővé és indokoltá igyekszik tenni kifelé a tüntetést, másrészt kiemeli a hatóságok korrekt eljárását a kormány magatartásának igazolására, ha érzékelteti is, hogy politikai kényszerűségből cselekedett és együttérez a tüntetőkkel. Annak kiemelése, hogy a tüntetők egy része szimpátiatüntetést rendezett Mach lakása előtt bátyjának Magyarországon történt letartóztatásával kapcsolatban, arra mutat, hogy a tüntetésben tényleg Mach keze volt benne, aki nyilván saját nimbuszát akarta növelni ezáltal, hogy a

mellette való tüntetést is megrendezte, és annak helyet adatott a Szlovák Távirati Iroda hivatalos közleményében is, amely alighanem kompromisszum eredménye közötté és a kormány között.

Másolat — K 28. 59—1939—S—20453 (16. cs.)

- 1 A Szlovák Távirati Iroda jelentése a pozsonyi magyarelles tüntetésről: Szombaton délelőtt Pozsonyban Magyarországról, főleg Kassáról, Verebélyről és Érsekújvárról származó hírek terjedtek el. Ezek a hírek, amelyeket utazók hoztak Pozsonyba, nyugtalanságról és a szlovákok üldözésének állítólagos új hullámáról számoltak be. A hírek szerint Kassán komolyabb összeütközésre került sor a magyar hatóságok és a szlovákok között. Mivel ezek a hírek arról is beszámoltak, hogy több szlovákot véresre vertek és letartóztattak, a hírek nyomában Párizsban, különösen ama szlovákok körében, akiknek családja a mai Magyarország területén él, nyugtalanság támadt. Ezek a szlovákok tudvalevően Pozsonyban nagyobb csoportokban az YMCA és az úgynevezett Slobodárna meg a Vasutasotthon helyiségeiben laknak. A szlovák menekülteknek ezekben a központjaikban a hírek nagy nyugtalanságot és elkeseredést keltettek, s úgy látszott, hogy tüntetésekre kerül a sor. A hírekről tudomást szereztek az akadémikusok is.

A szlovák hivatalos körök azonnal közbeléptek, hogy megakadályozzák a nagyobb tüntetéseket. A Sloradovban és a Lafranconi főiskolás internátusban az akadémikusok gyűlést tartottak, úgyhogy nem vettek részt az esti tüntetéseken. A szlovák hatóságoknak mégsem sikerült a menekültek valamennyi csoportjával az érintkezést felvenni és őket a tüntetésről lebeszélni.

Este a Szabadság téren körülbelül 700 tüntető gyűlt össze. A tüntetők a szlovák Nemzeti Színház elé vonultak. A színház előtt egy szlovák munkás beszélt az egybegyűltekhez, állást foglalt a szlovákok üldözése ellen és igazságot követelt számukra. Kijelentette, hogy a szlovákok ugyan türelmesek és mérsékelték, de mindennek van határa.

A rendőrségi tisztviselő beavatkozására ezután a szónok arra szólította a gyűlést, hogy csendben oszljon szét, s ezzel is igazolja, hogy tud uralkodni magán. Bár legszívesebben úgy bána a magyarokkal, mint Magyarországon bántak a szlovákokkal.

A tüntetők nagy része erre hazament s csupán ötven személy kísérelte meg, hogy a Lafranconi telephez vonuljon. Ezt a csoportot a Duna-parton azonban feltartóztatta egy rendőri kordon. Az ötven tüntető az ügyeletes rendőrtisztviselő felszólítására ezután szétszéledt. Megállapították, hogy a tüntetők ezután Mach Sándor, a Hlinka-gárda főparancsnokának magánlakásához felvultak, hogy küldöttséget menesszenek hozzá és közöljék vele együttérzésüket bátyja magyarországi letartóztatása alkalmából.

Kilenc óra tájban a városban ismét helyreállt a teljes rend és nyugalom. (Nem a szerkesztő jegyzete; a jegyzet a közölt irathoz van csatolva.)

Munkács, 1939. november 28.

A Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület kérelme a magyar miniszterelnökhöz az egyesület tevékenységének támogatása tárgyában

Kegyelmes Urunk!

Alulírottak, a „Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület” nevében, alázatos tisztelettel a következő felterjesztést tesszük s egyben Nagyméltóságod szíves közbenjárását mély tisztelettel kérjük:

A Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület az 1932. évben jóváhagyott alapszabályok alapján működik. A folyó évi július 23-án megtartott évi rendes közgyűlés az alapszabályok módosítását határozta el és a módosított alapszabályokat 1939. augusztus 3-án Bereg és Ugocsa vármegyék alispánja útján a M. kir. Belügyminiszter Úrhoz jóváhagyás végett felterjesztette. Az erre vonatkozó iratok a belügyminisztérium 111693/1939. VII. sz. alatt találhatók.

Az egyesület munkaköre tisztán szociális jellegű volt, éspedig:

1. Minden járási székhelyen járási Ifjúságvédelmi Egyesületet tartott fenn, ahol egy tiszviselő-titkárt alkalmazott. Minden községben volt egy bizalmi embere, (lelkész, tanító), aki a községben észlelt szociális hiányokat jelentette a titkárnak. A titkár a jelentés alapján az illetékes helyen megtette a szükséges lépéseket.

2. A járási közgyámi teendőket a titkár látta el. Képviselte a kiskorút a hagyatéki tárgyaláson, felügyelt az árva vagyona, annak neveltetésére, és ha mulasztást észlelt, jelentést tett az illetékes gyámhatóságnak.

3. Képviselte a kiskorú bűnözőt a kiskorúak bíróságánál. Ha a kiskorú környezete erkölcsileg káros volt a kiskorúra, gondoskodott a gyermek megfelelő intézetben vagy jószívű családnál való elhelyezéséről. A feltételesen elítélt kiskorú felett felügyeletet gyakorolt azáltal, hogy havonta egyszer a titkár vagy annak megbízottja a kiskorú lakásán személyesen érdeklődött annak magaviselete felől. Ez legtöbb esetben lélektanilag hatott a kiskorúra és a javulás útjára terelte őt.

4. A kárpátaljai ifjúságot ipari és kereskedői pályán helyezte el. E célból az összes munkaközvetítő hivattalal összeköttetésben állott. Ezek közötték azon iparosok, kereskedők neveit, akik tanoncot szándékoztak felvenni, beszerezte a kiskorú okmányait, megkötötte a tanoncszerződést és felügyelt arra, hogy a tanonc erkölcsi szempontból jó környezetben legyen. Így elsősorban az állami kötelékből kikerülő gyermeket vette az egyesület pártfogásába, s helyezte el a gyermek te-

hetségének megfelelő pályán. Az egyesület sok esetben vállalta a tanonc élelmezését, ruházását stb.

5. A téli időszakban Kárpátalja községeiben tej-, kenyér- és ruhaakciókat rendezett. A vagyontalan szülők gyermekeit könyvekkel, tanszettel látta el, a középiskolás gyermekeket ezen kívül élelmezte és pénzügyileg segítette.

6. Kárpátalja nyomorék gyermekeit intézeti gyógykezelésben részesítette és megfelelő ipari pályán elhelyezte.

7. Tüdőbeteg és vérszegény gyermekek részére két nyaralót, üdülőtelepet tartott fenn. A szanatóriumi kezelésre szorult szegény sorsú gyermekeket saját költségén az orvosok által ajánlott szanatóriumban helyezte el.

8. Kárpátalja 20 községében „Anyák és csecsemők tanácsadóját” tartott fenn, ahol képzett szociális nővérek látták el a teendőket. Hetenként kétszer ingyenes orvosi rendelés volt. A szegény családokat ingyen gyógyszerrel, tápszerral stb. látták el.

Kárpátalja területén tudvalevőleg igen nagy számban vannak testileg és szellemileg fogyatékos gyermekek. A legutolsó összeírás szerint közel 900 nyomorék gyermek van Kárpátalja községeiben, akik vagyontalanságuk miatt az állam, az illetőségi község és a társadalom terhére vannak, míg megfelelő intézeti kezelés mellett sok esetben gyógyíthatók, s könnyebb ipari pályán alkalmazhatók. Ennek tudatában a Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület Munkácson, Nagyhegy utca 69. sz. a. telket vásárolt és két nagy épületet épített a nyomorék gyermekek intézeti elhelyezése és gyógykezelése céljára. 1938 novemberéig a nyomorék gyermekek otthonát az egyesület önállóan kezelte, amikor a városi katonai parancsnokság csak azért, hogy az általa nyújtott és a munkácsi humánus intézményeknek szánt segély egy helyről szármoltsék el, ideiglenesen egyesítette a nyomorék gyermekek otthonát, a vakok intézetét a munkácsi állami gyermekmenhellyel. A viszonyok rendezése után a vakok intézete 1939. május 1-től ismét önálló lett, a Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület pedig kérte a Belügyminiszter Urat, hogy a munkácsi nyomorék gyermekek otthonát 1939. szeptember 1-ig adja vissza az egyesület kezelésébe, azaz az ingatlan telekkönyvi tulajdonosának. Az intézet visszaadására vonatkozólag az egyesület 1939. július 29-én 4/1939. sz. a., 1939. augusztus 9-én 19/1939. sz. a., 1939. október 26-án 26/1939. sz. a. felterjesztést tett a Belügyminiszter Úrhoz, azonban az ügy a mai napig elintézését nem nyert.

Ezzel szemben intézkedés történt, hogy az egyesület, mint telekkönyvi tulajdonos megkérdezése és beleegyezése nélkül a nyomorék gyermekek otthona egyik épületét a munkácsi kórház céljaira engedték át. Az épület betegekkel még nincs benépesítve, s így mielőbbi közbenjárással, megakadályozható lett volna az épület kórház céljaira való használatba adása, ami ellen az 1939. augusztus 9-én kelt 19/1939. sz., és a Belügyminiszter Úrhoz felterjesztett beadványunkban tiltakozásunkat jelentettük be.

A Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület a nyomorék gyermekeket 18, illetve 21 éves életkorig tartotta kötelekében, tehát mindaddig, amíg öt ipari

pályán ki nem képezte, vagy megfelelő megélhetési lehetőséget nem talált számára. A fennálló törvények értelmében állami gondozásban csak 15 éves korig lehetnek az elhagyottá nyilvánított gyermekek. Így történt meg, hogy a gyermekmenhely kötelékéből elbocsátott nyomorék gyermekek szülők és vagyon hiányában az utcákat lepték el, s télvíz idején a legnagyobb nélkülözésnek vannak kitéve.

A Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület ezután is segíteni akar a szegény gyermekeken, s ezért mély tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, szíveskedjék:

a Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület szociális továbbműködését elősegíteni,

szíveskedjék elrendelni, hogy a munkácsi nyomorék gyermekek otthona, és onnan a munkácsi állami gyermekmenhelybe átszállított ingóságok és élő állatok jogos tulajdonosának, a Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesületnek visszaadassanak, és hogy

a Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület módosított alapszabályai mielőbb jóváhagyassanak.

Amidőn Nagyméltóságod szíves közbenjárásért úgy a magunk, mint az egyesület segítségére rászoruló gyermekek köszönetét fejezzük ki, maradunk

Mély tisztelettel:
Olvashatatlan aláírás

Tisztázat — K 28. 394—1939—T—20716 (188. cs.)

14.

Pozsony, 1939. december 4.

A pozsonyi magyar ügyvivő jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a szlovák parlament nemzetiségi vitájáról

A szlovák parlament november 28-i ülésén megindult a vita a kormánynyilatkozat felett. A vitának a szlovákiai nemzeti kisebbségek helyzetére vonatkozó részéről az alábbiakban vagyok bátor jelenteni Nagyméltóságodnak.

Német részről Karmasin államtitkár a nyilatkozat vonatkozó részét elég szabad értelmezéssel, meglehetősen kifordította eredeti értelméből, természetesen csak a németek javára. Magyar részről Esterházy János gróf több mint egy óras beszédében a magyarság sérelmeit igen mérsékelt hangon felsorakoztatva, mintegy csak a kormány igazságérzetére apellált. Közös mottó volt a két beszédben, hogy mindkét szónok észrevételezte az egyébként annyira részletező kormányprogram-

nak a nemzetiségi kérdésben mutatott feltűnő szükszavúságát és szükségesnek tartották a nyilatkozatban hangsúlyozott „nemzeti állam” fogalmának precizizálását. E helyütt csak megemlíteni vagyok bátor Hrušovský képviselőnek nyilvánvalóan sugalmazott hozzászólását, amelyről 108/pol.-1939. szám alatt jelentek. Hrušovský ugyanis a szlovák—magyar jó viszony feltételeként állította be a magyarországi szlovákság állítólagos sérelmeinek orvoslását, de a szlovák igények összefoglalása által bizonyos konkrét tartalmat is jelölt meg arra nézve, hogy mit érthet a kormánynyilatkozat a reciprocitás alatt.

A vitának ezt a részét lezárta Tuka miniszterelnöknek november 30-án elhangzott válaszbeszéde, aki Karmasin részére egyáltalán nem tartotta opportunusnak a válaszadást, s így az ő tézisét hallgatólag mintegy elismerte. Esterházy részletes kérdéseire ugyancsak nem adott egyenként feleletet, de együttesen minden magyar sérelemre a reciprocitás elvének hangoztatásával felelt; a miniszterelnöki válasznak a nemzetiségi kérdéssel általánosságban foglalkozó részéből megint csak kicsendült a kitelepítés motívuma mint a nemzetiségi kérdés egyik, alternatív megoldási módja.

Karmasin beszédében fölényes, kioktató hangon emlékeztette a szlovák kormányt az itteni németiség konkrét ígéreteken alapuló különleges helyzetére, amely ígéretekre célozva a Grenzbote „Magna Charta der Slowakei”^{*} cím alatt hozta beszédét. A németiség vezére alaposan kihasználta azt a helyzetet, hogy beállításaira nem kaphatott korrekciót a kormány részéről, s a kormány szónoka által elmondottakhoz „nem figyelmeztetésül, hanem kiegészítésképpen” bőséges ex cathedra magyarázatokat fűzött „azok felé, akiknek a nyilatkozat nemzetiségi szakaszai talán túl rövidre fogottaknak tűnnek fel”; utalt elsősorban Tiso akkori miniszterelnöknek 1938. november 26-án a német népcsoport vezetői előtt elhangzott kijelentéseire, amelyeket Szlovákia Magna Chartájának mondott.

Tisonak Karmasin által idézett nyilatkozata „a baráti német népcsoportnak a megújult Szlovákiában, modern értelemben vett nemzetiségi jogokat” ígért: a népi hovatarozás szabad kinyilvánítását, nemzetiszocialista elvek szerint felépített népszervezetet, a német népi szimbólumok és pártjelvények szabad használatát, a német államtitkárságnak véleményező szervként való beállítását a német belső élet ügyeire nézve, német szervek illetékességét a német közoktatásügy terén és bizonyos népjóléti vonatkozásokban; a szlovák kormányzat természetesen fenntart magának a nemzetiségi igazgatás említett területein is bizonyos felügyeleti és befolyásolási jogot, de ezzel szemben későbbre a közigazgatásnak még részletesebb nemzetiségi megosztását is kilátásba helyezi, és mindenesetre elvként állítja be, hogy németlakta vidékeken német köztisztviselőket fog alkalmazni.

Karmasin beszédében „Tiso elnöknek eme magas idealizmustól hajtott szavait” megbízatásnak állítva be, beszámolt, hogy a megbízatást hüen végre is hajtotta. Itt következett a német nemzeti vívmányok felsorolása, amelyeket az államtitkár összességükben nem egyszer az önkormányzat szóval aposztrofált, szó volt a közel

* „Szlovákia Magna Charta”-ja

60 000 tagot számláló pártszervezetről, amely a német népcsoport majdnem valamennyi felnőtt tagját felöleli (hála a hatósági nyomásnak), az FS paramilitáris alakulat érdemeiről, a külön német zászlóalj és tüzérsztag felállításáról, a német államtitkárság hatalmas ügyforgalmáról, s a német közoktatásügy önálló intézéséről, amivel a németek megmutatták, hogy a közigazgatás más reszortjaiban is el tudják majd látni a nemzetiségi önkormányzatot.

Hangsúlyozta Karmasin a németek pozitív beállítottságát és a kormánnyal való együttműködési szándékukat. Itt elsősorban mindjárt az állam ellenségei elleni közös küzdelemre vállalkozott, mert hiszen vannak ellenségek, akik a szlovák állam és a német népcsoport közötti egyetértést zavarni szeretnék, s itt mindegy, hogy közönséges suttogó propagandáról van-e szó avagy tisztségek és méltóságok viselőinek szabotáló akciójáról.

A beszéd konklúziójában kiemelte Karmasin, hogy a német népcsoport felelőssége tudatában természetesen nem akar méltánytalan követeléseket támasztani, de a népek e közös életterében hatásosan hozzájárulni kívánnak az új nemzetiségi-jogi rend felépítéséhez, s a nemzetiségi jogoknak itt kiépült rendje remélhetőleg a többi országra is ki fog majd terjedni, Hitler megkezdett nagy művének egy új, boldog Európának érdekében.

Esterházy János gróf beszéde élesen különbözött hangjában Karmasinnak a mögötte álló hatalmat éreztető tónusától. Ez a felszólalás is a pozitív beállítottságból indult ki, de az orvoslandó magyar nemzetiségi sérelmeket nem öltöztette a kormány által amúgy is keresztülvinni szándékolt program jelmezébe, hanem — bár konciliáns hangon — rámutatott a mulasztásokra, a szavak és tettek közötti eltérésekre, sőt a szlovák kormány és az ő felfogása között fennálló különbségekre is, amit viszont az ideológiai rokon felfogásra való hivatkozással kívánt ellensúlyozni.

Polemizált a kormány által hirdetett reciprocitási elvvel, amely egy alkotmánytörvényben teljesen szokatlanul hat, s amelyet egyébként is — a gyakorlatból kitűnőleg — csak akkor vesznek elő, amikor a magyarokon üthetnek vele egyet. (Itt vagyok bátor megemlíteni, hogy a pozsonyi Esti Újságban ugyanaznap Limbacher egy cikket írt Hrušovský beszédével kapcsolatban, s e cikkben azzal az érveléssel reflektált a reciprocitás feltételére, hogy az itteni magyarok nagy szimpátiával kísérik a magyarországi szlovákok sorsát, de viszont itt meg kell érteni a magyar fájdalom reakcióját Trianonnal szemben; különben is nem az összehasonlítgatással megyünk előre, hanem javulást szolgáló cselekedetekkel, s erre megadja az alapot az itteni magyarság beállítottsága.)

Esterházy beszédében a konkrét magyar sérelmek a következők voltak:

A magyar nyelv használatának korlátozása, a magyarok mellözése a közhivatalokban való alkalmazásnál (párosulva a már benn lévő tisztviselők feletti bizonytalansággal), a visszacsatolt területen illetőséggel bírók tömeges kiutasítása a humanizmus elemi követelményeinek mellözésével (ami majdnem egy áttelepítési akciót enged sejtetni), az egyesülési és gyülekezési jog immár tartós korlátozása éppen a magyarok irányában, a magyar párt színeinek és zászlóinak letiltá-

sa, illetve a pártjelvények és táblák ellen gyakran megismétlődő támadások, a magyar egyesületek, nevezetesen az SZMKE* és a magyar szakszervezetek működésének megakadályozása (éles ellentétben a más nemzetiségek hasonló szerveivel szemben tanúsított állásponttal), a sajtószabadság erős korlátozása, a magyarországi sajtótermékek behozatalának rendkívüli szűkre szabása, a szlovák rádió magyar adásaiban való háttérbe szorítás, ugyanott a magyarellenes eszmévilág megnyilvánulásai, a szabad vélemény nyilvánításnak súlyos megtorlásokkal való elfojtása, a munkatáborok bánásmódja, számos iskolaügyi sérelem, amelyek orvoslásának első feltétele volna, hogy az iskolaügyi igazgatás szervezetébe magyar előadók, illetve felügyeleti szervek legyenek beállítva, és hogy a magyar iskolák dotálása arányban legyen az itteni magyarság valódi lélekszámával (az egyetemi oktatás terén a magyar követelések megelégednének egy magyar tanár által ellátandó magyar tanszékkel). Az előbbiekkal kapcsolatosak az iskolán kívüli népművelés terén elszenvedett sérelmek, különösen a magyar színhátszás ügye. (A magyarországi együttes szerepeltetése iránt beadott kérvényt még csak válaszra sem méltatták.) A kulturális vonatkozású magyar követelményekhez tartozik az is, hogy helyet adjanak a magyarság képviselőjének a műemlékvédő bizottságban, s mindenütt, ahol magyar történelmi értékekről vagy szellemi alkotásokról van szó.

Következtek a gazdasági téren elszenvedett sérelmek, amelyek magyar viszonylatban nem várt folytatását képezik a cseh uralom alatt bevezetett szlovák- és magyarellenes gazdasági politikának, a magyar tőke, kereskedelem, nagy- és kisipar háttérbe szorítása, mellőzések az üzemek árrájtásánál, az árueosztásoknál, a rendőri zaklatások a magyar vállalkozókkal szemben, a Magyarországgal szemben fennállott természetes gazdasági kapcsolatok nem méltánylása, magyar pénzügy és a szövetkezeti központ hiánya (holott a szlovákiai szövetkezeteknek csak valamely központ alatt szabad működniük, s ezért szlovák és német központot már felállítottak).

További magyar igény gazdasági téren a magyar igénylők földhöz juttatása a földreform keretében, és kártalanítás a rekvirálásokért. Mint különös visszásságra, sőt jogtalanságra mutatott rá a szónok Pozsonyban a magyarság rendezetlen helyzetére, ahol pedig a bécsi döntés a népcsoportoknak egyenjogúságot biztosított, rámutatott a háromnyelvűség megszűnésére (Pozsonyban szerinte egy tárgyilagos népszámlálás 30 000 magyart találna), a kormánybiztosi rendszer csödjére, a városközi áldatlan állapotokra. Kívánta, hogy most már nemcsak az egyenjogúságnak szerezzenek érvényt, hanem tegyék jóvá azt, amit a magyar népcsoport sérelmére eddig elkövettek.

Esterházy a kormányprogram elfogadását a beszédére adandó választól tette függővé. Tuka miniszterelnök válaszbeszédében újból és újból a reciprocitás feltételére hivatkozott, mondván, hogy nem adhat Szlovákia több jogot egy más nem-

* SZMKE: Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület. 1925. július 19-én alakult meg Pozsonyban, központjának székhelye azonban Komárom lett. Az egyesület feladata volt többek között a „Szlovákia területén élő magyar nép szellemi és kulturális érdekeinek megőrzése és fejlesztése”.

zetiségnek, mint amennyit az illető nemzetiség hazájában a szlovákok élveznek. „Hogy azonban válaszanak ne legyen negatív jellege”, hozzátette, hogy amint Esterházy fel tudja neki mutatni, hogy a magyarországi szlovákok ezt és ezt a jogot kapták, még ugyanaznap milliméterre ugyanannyi jogot fognak kapni az itteni magyarok.

Esterházy János gróf beszédét általános helyesléssel fogadta a szlovákiai magyarság, amely a maga nyomott helyzetében nehezen tudta megértéssel venni vezérének lojális nyilatkozatát, Tiso elnökké választása alkalmából. A sérelmek felsorolása némileg megnyugtatta a szlovákokat is, akik kifogásolták a magyar kormány mostani konciliáns politikáját Szlovákiával szemben.

Szabó György s. k.
m. kir. ügyvivő

Másolat — K 28. 59—1939—P—20777 (18. cs.)

15.

Pozsony, 1941. április 30.

A szlovákiai magyar reformátusok emlékirata a magyar miniszterelnökhöz és külügyminiszterhez a Szlovákiában maradt egyházközségeknek a szlovákiai magyar református egyház keretében való megszervezéséről és fenntartásáról

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Az első bécsi döntés értelmében megvont határok 25 református egyházat osztottak be a Szlovák Köztársaságba, körülbelül 13 000 lélekszámmal, akiknek mintegy fele magyar, másik fele pedig szlovák anyanyelvű. Ez utóbbiak alatt a Sáros, Szepes, Zemplén s Ung megyék területén élő úgynevezett „szlovják” népet értjük, mely a nyugati szlovák néppel sem nyelvi, sem faji rokonságban nem áll, amelyet azonban Magyarországon egy nyelvi és faji csoportba osztottak be, és a nyugati szlovákokkal együtt neveztek szlovák vagy tót népnek. Reformátusok kizárólag csak a „szlovják” területen élnek, nyugaton egyáltalán nincsenek szlovák reformátusok. A történelem tanúsága szerint ezek a „szlovják” reformátusok eredetileg magyar származásúak voltak s csak az idők folyamán szlovákosodtak el. Ezen elszlovákosodás veszélye továbbra is fennáll, sőt a mai viszonyok között

egyre inkább fokozódik az itt élő magyarság rovására. E tekintetben bővebb és részletes felvilágosítással szolgálhat dr. Pataky Tibor államtitkár úr, aki ezt a kérdést teljes alaposággal ismeri.

Az 1938-as államváltás bekövetkezte s a Szlovák Köztársaság megalakulása után, az itt árván maradt református egyház két rangidős konventi és egyházkerületi tisztviselője, Böszörményi Sándor volt egyházkerületi tanácsbíró és dr. Mertens Alfréd egyházmegyei gondnok, konventi és zsinati rendes tag vették kezükbe a szervezés munkáját, s a többi egyházi tisztséget viselt egyháztag bevonásával megtartott tárgyalások után egyházi törvényeink szellemében kiírták az egyházkerületi választásokat.

A szlovák irányzat vezető emberei azonnal munkába léptek, s a „szlovják” gyülekezetekben oly irányú működést fejtettek ki, hogy a gyülekezetek ne vegyenek részt a választásban. Ennek ellenére a 25 egyházközség közül 16, tehát a nagyobb s a lélekszámot tekintve az itt élő reformátusság 2/3 része részt vett a választásban, és püspökké Böszörményi Sándor homonnai lelkészt — aki később kényszerűségből lemondott —, főgondnokká pedig dr. Mertens Alfréd nagymihályi ügyvédet választotta meg. A választás eredményét a pozsonyi népművelésügyi minisztériumnak bejelentettük, mely azonban a választást nem hagyta jóvá, hanem később azt a tisztán szlovákokból álló hattagú bizottságot ismerte el és bízta meg az egyház ideiglenes vezetésével, valamint megszervezésével, amelyet a szlovák kálvinisták belmissziói szövetsége által egybehívott gyűlésen jelöltek ki maguk közül, a presbitériumok megkérdezése nélkül. Ez a bizottság Baláz János lasztoméri lelkész elnökletével nyomban megkezdte működését, bár kinevezetéséről a minisztérium az egyházközségeket sem közvetlenül, sem a hivatalos lap útján soha ki nem értesítette. A bizottság a neki be nem hódolt lelkészek kongruáját beszüntette, lépéseket tett a kétes állampolgárságúak kiutasítása iránt, amely események hatása alatt Böszörményi Sándor idegösszeomlás következtében 1939. október 29-én öngyilkosságot követett el.

A szervezési bizottság kinevezéséről mi, magyar reformátusok akként csak magánúton értesültünk, s miután ezt törvény- és alkotmányellenesnek találtuk, megtettük az ellenintézkedést, hogy egyházszervezésünk kérdésében az egyedül illetékes fórum, a hívek döntsenek. Statisztikánk szerint vannak tiszta magyar, tiszta „szlovják” és vegyes magyar—szlovják gyülekezeteink, ezért körlevélben felhívtuk a gyülekezeteket, hogy presbiteri és egyházközségi közgyűlésen, titkos szavazással döntsék el, hogy a magyar, a szlovák vagy a vegyes egyházmegyéhez kívánnak-e csatlakozni. A 25 egyházközség közül 17 eleget tett e felhívásnak, és a beérkezett jegyzőkönyvek tanúsága szerint a magyar egyházmegyébe való felvétel mellett 13 gyülekezet, és pedig: Eperjes, Gálszécs, Hardicsa, Homonna, Nagymihály, Kisazar, Kolbása, Lasztóc, Nyitra, Pozsony, Zólyom, Magyarböd és Nagyszalánc, a szlovák egyházmegyébe való felvétel mellett 1 gyülekezet: Tusa és végül a vegyes egyházmegyébe való csatlakozás mellett 3 gyülekezet: Kazsó, Málca és Magyarizsep döntött.

A magyar és vegyes egyházmegyébe csatlakozott egyházak kiküldötteinek 1940. február 7-én tartott értekezlete megválasztotta saját hattagú szervezési bizottságát, és emlékiratban kérte küldöttsége útján a minisztériumtól ennek tudomásul vételét. A minisztérium azonban bizottságunk megválasztását nem vette tudomásul, amint mi arról a szlovák szervezési bizottság elnöke, Baláz János útján értesültünk, aki közölte velünk a minisztériumnak 1940. október 5-i 45.840/49-V számú határozatát, melyben emlékiratunkat elutasította azzal, hogy egyedül a kinevezett szlovák szervezőbizottság illetékes az egyetemes egyház megszervezésére. Nem ismer el szlovák és magyar egyházat, csupán szlovákiai református egyházat, és utal arra, hogy az általa kinevezett szervezési bizottság engedélye nélkül nem is volt jogunk gyűlést tartani.

A szlovák szervezési bizottság, belátva, hogy passzív magatartásunk miatt eredményt nem fog elérni, elnöke által felhívott bennünket, hogy küldjünk ki egy 2-2 tagból álló vegyesbizottságot a szlovák és magyar egyházmegye beosztása tárgyában. Ez a bizottság meg is alakult, s 1940 november havában Pozsonyban tartott értekezletén megállapodott abban, hogy a vitás gyülekezetekben a helyszínen tartandó vizsgálat és szavazás útján fogják eldönteni a hovatarozandóságot. A bizottság által kiküldött két tag ki is szállt a kérdéses gyülekezetekbe, azonban amikor szavaztatásra került sor, a szlovák kiküldött kijelentette, hogy az nem foganatosítható, mert Baláz János időközben beérkezett döntése szerint nem hagyta jóvá a vegyesbizottság idevonatkozó megállapodását. Mindamellett e kiküldöttek tájékozódás céljából meglátogatták a többi gyülekezetet is, s ahol lehetett, igyekeztek elsimítani a nemzetiségi ellentéteket, mint például Pályinban, ahol a megejtett vizsgálat szerint 83 szlovák és 53 magyar ajkú választói joggal bíró tagja van a gyülekezetnek, sikerült oly békés megállapodást létrehozni, mely szerint ezen gyülekezet a szlovák egyházmegyébe csatlakozik ugyan, de oly feltétel alatt, hogy minden 3-ik vasárnapon magyar nyelven hirdettessék az Ige, amit ünnepélyes kézfogással pecsételtek meg. Pár nap múlva azonban Baláz János megjelent a gyülekezetben és kijelentette, hogy ezt a megegyezést nem hagyja jóvá, mert Pályin szlovák és az is marad.

Baláz János ezen közbelépésének is az lett a szomorú következménye, hogy a pályini magyarok azóta nem járnak a templomba, megtagadták az egyházi terhek viselését, és mozgalmat indítottak önálló magyar református gyülekezet megalakítása érdekében, minek folytán a békés együttműködés helyett tovább folyik a harc. Ugyanezen jelentések észlelhetők lépten-nyomon más gyülekezetekben is, ennek következtében egyházunk belső élete napról napra romlik, lelkészeink nyomorognak, sokan állampolgárságuk hiánya miatt üldöztetéseknek vannak kitéve, s még lelkészi hivatásukat sem teljesíthetik mindég szabadon.

Látván ezen viszonyok tarthatatlanságát, 1941. április 2-án felkerestük még egyszer küldöttségileg a minisztériumot, és azt a kérelmet terjesztettük elő, hogy a már többször kért és kilátásba helyezett ankét összehívásával kísérelje meg a békés megegyezést, s hasson oda, hogy a szlovák szervezőbizottság fogadja el az

egyházmegyék beosztását illetőleg a gyülekezetek megszavaztatását. Annak ellenére, hogy ily módon is kifejezésre juttattuk a békés megegyezésre irányuló szándékunkat, a kérdéses ankét máig sem lett összehívva, s így minden eddigi szervezkedési kísérletünk meddőnek bizonyult.

Mindezen körülmények arról győzték meg bennünket, hogy a szlovák reformátusok mai vezetőivel békés megegyezésre nem tudunk a magunk erejéből eljutni, és hogy a mai helyzetnek további fenntartása magyar református gyülekezeteinket a legrövidebb időn belül a teljes pusztulásba fogja juttatni. Elhatároztuk ezért, hogy a szlovák alkotmány adta jog alapján és az itteni evangélikus egyház keretében precedensként máris megejtett népies alapon való különválás példájára, mi is magyar népies alapon kívánjuk itteni egyházunkat megszervezni és ezáltal híveinket az elszlovákosodás veszedelmétől megmenteni.

Az itt előadottak alapján mély tisztelettel arra kérjük Nagyméltóságodat:

„méltóztassék ezen törekvésünkben bennünket támogatni és nagybecsű közreműködésével elősegíteni, hogy önálló szlovákiai magyar református egyházunkat mielőbb megszervezhessük.”

Kérelmünk megisméltése mellett vagyunk Nagyméltóságod alázatos tisztelői, a szlovákiai magyar reformátusok megbízásából.

Dr. Mertens Alfréd s. k.
nagymihályi ügyvéd.

Szabó Béla s. k.
pozsonyi ref. lelkész

Tisztázat másodpéldánya — K 28. 276—1942—D—15119 (138. cs.)

16.

Pozsony, 1941. július 10.

Gróf Esterházy Jánosnak, a Magyar Párt elnökének levele a szlovák miniszterelnökhöz szlovákiai pártszervező körútján szerzett tapasztalatairól

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr,
Kegyelmes Uram!

A közel két éve tartó háború legújabb fejleményei arra készítették a szlovák kormányt, hogy nagy német szövetségese mellett ő is hadba küldje hadseregét. Ebben a hadseregben vállvetve küzd most az itt élő valamennyi nemzetnek fia, ezek között a magyarok is. Tagadhatatlan, hogy Szlovákiának hadba lépésével*

* Szlovákia 1941. június 23-án lépett hadba.

kapcsolatban súlyos terheket kell vállalnia minden téren. Tagadhatatlan az is, hogy ez a fokozott tehervállalás csak akkor nem zavarja meg a konszolidálódást, ha a kormányzat kiküszöböl mindent, ami nyugtalanságot, elégedetlenséget vagy elkeseredést kelthet.

A szlovákiai magyarok magatartásáért mindenkor vállaltam a felelősséget, és felelősségvállalásom készlet arra, hogy a mostani súlyos és még súlyosbodó viszonyok között ismételtelen reá mutassak az itteni magyaroknak még változatlanul fennálló különböző sérelmeire. Méltányolom azonban a kormánynak egyébként is nem könnyű helyzetét, méltányolom azt is, hogy a szlovákiai adófizetők újabb adóterheket már csak nagyon nehezen tudnának vállalni, éppen azért csak azokat a sérelmeket sorolom fel, amelyek minden újabb költség felmerülése nélkül orvosolhatók és amelyek törvényhozási intézkedés nélkül a közigazgatás rendes útján — tehát rövid időn belül küszöbölhetők ki és tehetők jóvá.

Mindenekelőtt arra kívánok rámutatni, hogy Szlovákia jelenleg mint a tengelyhatalmak szövetségese visel háborút. Ugyanazokkal a szövetségeseikkel, ugyanaz ellen az ellenség ellen száll tehát harcba, mint Magyarország. Nem látom ezért semmi elfogadható magyarázatát annak, miért kell itt Magyarország irányában bárkinek is bizalmatlansággal viseltetnie és ennek következményeképpen miért nehezítik meg például a kiutazást Szlovákiából Magyarországra, magyaroknak beutazását Szlovákiába, miért nem adják vissza a magyaroknak már hónapok előtt lefoglalt rádióját és elkobzott útlevelét, miért plombálják le a mostani háborús eseményekkel kapcsolatban magyaroknak a rádióját? Teljesen értem a kommunista elemek ellen való eljárást és azoknak ártalmatlanná tételét. Viszont nem tudom megérteni, hogy az újabb internálások során ismét olyan magyarokat is Illavára szállítottak, akiknek a kommunizmushoz soha semmi közük nem volt. Egyáltalában az internálásokkal és politikai letartóztatásokkal kapcsolatban fellelte kívánatos volna, ha csak a legmegbízhatóbb adatok alapján rendelnének el ilyen intézkedést és gondosan kerülnék el a besúgók és árulkodók vádaskodásainak figyelembevételét.

Az alkotmánytörvény egyenlő jogokat biztosít a szlovák állam minden polgárának. A kormánynak bizonyára módjában állana a hivatalos közegek és félhivatalos szervek és testületek útján is a magyarok irányában kedvezőbb atmoszférának megvetni alapjait. Elsősorban meg kellene akadályozni a magyaroknak gyakran előforduló gyalázását, lekicsinylését, a különböző felelőtlen akciókat a magyar nyelv és a magyar beszéd ellen. Így például, hogy cégfeliratokról ne távolították el a magyar szöveget, akadályozzák meg, hogy tanítók, katonák stb. nyilvánosan magyargyalázó énekeket énekeljenek, hogy az államvédelmi törvény rendelkezéseit magyarellenes értelmében használják ki. Előfordul az is (Nyitra), hogy a vendéglők étlapjukon nem használhatnak magyar szöveget.

De magasabb fórumok részéről is megállapítható a magyar nyelv ellen irányuló tendencia. Így a magyar újságok és itt kiadott sajtótermékek nem használhatják a magyar helységneveket, a Szlovákiai Újságírók Szövetsége, amelynek tagjai a magyar újságírók is, hivatalos nyelvként nem használhatja a magyart is.

Sajnálattal kell tapasztalunk, hogy bár a szlovák uralom mindenben ellentéte a letűnt cseh uralomnak, annak egyes visszasságai még ma is virulnak. Így a rendőrségen még ma is használják a csehek politikai kartotékait, aminek következtében zaklatásnak és üldözésnek vannak kitéve olyanok is, akik a jelen uralomnak feltétlen hívei, de a múltban csehellenesek voltak és most is azok. Itt kell rámutatnom arra az egész különös gyakorlatra, hogy egyes szerencsétleneket nemcsak büntető eljárással, internálással, de ezen felül fegyelmi eljárással és nyugdíjmegvonással is büntetnek, holott jogi elv, hogy egy eset miatt csak egy büntetés szabható ki.

Az alkotmánytörvényben biztosított egyenlőségből következik magyaroknak köz- és egyéb hivatalokban, bármely munkahelyen más nemzetbeliekkel teljesen azonos mértékben való alkalmazása, magyaroknak az árjásításokban, ipar- és egyéb engedélyekben való egyenlő részesítése. Mint különösen bántó anomáliát kell megemlítenem azt, hogy egyes hatóságok a magyart általánosan csak azért, mert magyar, megbízhatatlannak minősítik és ezért a magyaroknak különböző kérvényeihez kedvezőtlen véleményt mellékelnek, amiből a magyarokra nagy hátrányok származnak.

Régen várja már az itteni magyarság a múlt év novemberében a szlovák kormány által elvben már elhatározott regisztrálás megvalósítását. Ezt ismételten nyomatékosan kérem. Egyúttal kérem a magyarokra vonatkozólag a gyűlés, felvonulás, jelvény és zászlóhasználati tilalmak, illetve nehézségek megszüntetését. Belátom ugyan, hogy a háborús viszonyok miatt ezek tekintetében bizonyos korlátok felállítása jogosult, nem mulaszthatom azonban el, hogy rá ne mutassak egyes hivatalos közegeknek arra a minősíthetetlen felfogására, hogy a magyar pártot a kormány állásfoglalása ellenére, és annak ellenére, hogy a pártnak a szlovákiai parlamentben képviselője van, el nem ismerik, a párt helyiségeit bezáratják, a tagok névsorát elkobozzák, a párt különböző exponenseit állandóan zaklatják és üldözik. Ez bizonyára cáfolja az illetőknek a jogrend iránt való érzékét.

Amennyire örvendetes a magyar—szlovák állampolgársági egyezmény életbe léptetése, annyira káros volna, ha most a bürokratikus nehézségek következtében a lebonyolítása késedelmessé válna. E tekintetben a belügyminiszternek megfelelő intézkedése gyorsan megszüntethetne minden aggodalmat.

Bántónak és sérelmesnek kell mondanom a hatóságok kezdeményezésére a püspökségek által a magyar szentek szobrainak és képeinek eltávolítására megindított akciót. A megtörténteiket meg nem történtekké tenni nem lehet. Senki le nem tagadhatja, hogy itt ezer éven át magyar uralom volt, és ha a magyar szentek képein és szobrain nyoma van ennek, úgy ebből nem következtethet senki arra, legalább is józan ember nem következtethet arra, hogy ebben valami szlovákellenes törekvés vagy tendencia mutatkoznék. Arra kérem tehát a kormányt, hogy az eltávolítási akciót, mely a kegyeletet és a vallásos érzést is sérti, a legsürgősebben megszüntetni szíveskedjék.

Egybefoglalva az eddig mondottakat, hangsúlyoznom kell, hogy minden értelmes embert a legfájdalmasabban érint, ha nemzeti öntudatát és hitét támadják

vagy bolygatják meg. Elsősorban tehát az ezen a téren mutatkozó visszasságok ellen kellene a kormánynak erélyesen fellépnie.

A következőkben kulturális sérelmeinket majd iskolai követeléseinket kívánom elsorolni:

A szlovákiai magyarok a kultúra és a civilizáció magas fokán állanak. Sohasem törődhetnek bele tehát abba, hogy ne tarthassanak fenn szellemi kapcsolatot a törzsszaggal. A magyarországi könyv- és újságbehozatal, különösen a művészeti, tudományos könyvek behozatalának liberálisabb kezelését kell kérnem. Ne tegyék lehetetlenné a magyar tudományosság, művészet és gazdasági élet kiváló személyiségeinek itteni előadásait se. Egyáltalában, legyen lehetséges szorosabb kulturális kapcsolat fenntartása Magyarországgal, és ennek keretében főiskolásoknak, tanítójelölteknek stb. kicserélése. A diplomák nosztrifikálását kezeljék a lehető legméltányosabban.

Belső vonatkozásban is természetesen teljes egyenjogúságot kell kérnem minden kulturális és iskolai kérdésben. Ennek első feltétele, hogy az állami költségvetésben a magyar kulturális intézmények és magyar iskolák megkapják az őket megillető összegeket. Itt említem meg azt, hogy mennyire nehéz az én helyzetem, mert nem foglalok helyet egy olyan parlamenti bizottságban sem, amelyben módom volna betekinteni a költségvetés előkészítésébe. Ezen a téren is kell valamilyen remédiomot kérnem.

A magyar iskolaügyek intézése megnyugvást csak akkor fog kelteni, ha a magyaroknak képviselője van minden olyan hivatalos bizottságban, amelyben magyar iskolát, vagy a magyar kulturális életet érintő kérdéstről határoznak.

Az új népiskolai törvény* értelmében az iskolai minisztériumban felállítandó személyi bizottságban (osobná komisia) legyen jelen magyar is, amikor a magyar iskolákhoz felveendő tanerők ügyét tárgyalják.

Magyar iskolák felszerelésére ugyanolyan gond fordítottassék, mint minden más iskolára. (A magyar gimnáziumnak felette kedvezőtlen az elhelyezése. Tornateremhiány van majdnem valamennyi pozsonyi iskolában.)

Mivel az 1941/42. tanév elejétől fogva tilos az eddigi tankönyvek használata, gondoskodjék az állam megfelelő könyvekről, vagy legalábbis adjon erre a célra tetemes anyagi segítséget.

Az iskolákat kötelezze, hogy magyar kulturális rendezvények céljára adják át helyiségeiket, ahogy azt a még érvényben lévő régi népművelési törvény előírja.

A magyar iskolába való beíratást meg ne akadályozzák. Vidéken jegyzők, csendőrök, pénzügyőrök járnak házról házra és megfélemlítik a szülőket azzal, hogy nem kapnak állampolgárságot, elveszítik munkájukat stb. A szlovák hangzású nevéket szlovák iskolába kényszerítik. Ha magyar szülő át akarja íratni gyermekét magyar iskolába, megtagadják a távozási záradék rávezetését a bizo-

* A 308/1940. sz. népiskolai törvényről van szó. A törvény hatályba lépésének napját 1941. január 1-jében határozták meg. A törvény nemzetiségi osztályok létesítéséről szóló fejezete szerint nemzetiségi osztályt akkor kellett indítani, ha a községben legalább 30 azonos nemzetiségű tanköteles gyermek élt.

nyítványra. Lélekkalásztást folytatnak, ruhát, cipőt, könyveket, sőt pénzt ígérnek, ha magyar szülők átíratják gyermekeiket szlovák iskolába. Áll ez különösen a Nyitra vidéki magyar falvakra, ahol túlnyomó a magyar lakosság.

A magyar iskolaszervezés iránt benyújtott kérvényeinket kezeljék ugyanolyan méltányosan, mint más nemzetiségeket. A törvény által előírt létszámot a magyarság mindenütt felmutatja, s mégis mind ez ideig egy helyen sem engedélyeztek magyar iskolát. Nyitra évek óta kérvényezi s a mai napig nincs. Németgurabon az ev.[angélikus] egyház évekkal ezelőtt elhatározta, hogy minden költség vállalásával létesít magyar iskolát, s ennek ellenére még nincs kedvezően elintézve a kérvény. Sok helyen a kérvény aláíróit beidézik a tanfelügyelőségre, járási hivatalba, csendőrségre, rendőrségre és megfélemlítik, vagy önhatalmúlag kimondják, hogy nincs joga valakinek magyar iskolát kérni, mert — a hatóságok szerint — nem magyar.

A magyar leányok nem tudnak semmiféle magyar tanintézetben érettségit szerezni. A koedukáció megszűnt, a tavaly engedélyezett I. leányosztálynak pedig idén már nincs folytatása, mert a következő tanévre nem engedélyezték az I. osztályt, annak ellenére, hogy 64 tanuló jelentkezett, s tavaly azt az ígéretet kaptuk, hogy ha mindig legalább 40 tanuló lesz, akkor engedélyezik a leányosztályt. Ha másképpen nem megy, vezessék be itt is a magyar gimnáziumban a koedukációt.

Nyissák meg ismét a pozsonyi négyéves magyar kereskedelmi akadémiát. Erre régi szerződés kötelezi a kormányt. Az iskola szükséges voltát bizonyítja, hogy állandóan majdnem száz tanuló jelentkezik felvételre. Hajlandók voltunk anyagiilag is hozzájárulni a fenntartás költségeihez. Nincs hiány szaktanerőben. Nem áll, hogy a magyarságnak számaránya szerint nincs joga ilyen akadémiára, mivel szlovák viszonylatban csak 250 000 lélekre esik egy akadémia. Majdnem mind-egyik szlovák akadémiában egy, sőt több (a pozsonyiban három) párhuzamos osztály működik, tehát egy ilyen iskola voltaképpen két, illetve három iskolának felel meg, úgyhogy az arányszám rögtön megváltozik.

Az olyan iskolában, aminő magyar tanítási nyelvvel nincs (felső ipariskola), vegyenek fel magyar jelentkezőt is. A pozsonyi iskolába évek óta nem tud bejutni magyar jelentkező.

Szociális segélyek és ösztöndíjak kiosztásakor arányosan vegyék tekintetbe a magyar tanulóifjúságot is, hiszen van egy sereg olyan ösztöndíj, amely magyarok (Pálffy-félék) alapítványából ered.

A magyar főiskolást vegyék fel a főiskolai internátusokba kedvezményes helyre is.

A pozsonyi tudományegyetem magyar tanszékét magyar nemzetiségű tanárral töltsék be, ha ilyen nem volna, hívjanak meg magyarországi tudóst.

A régi könyvtártörvényeknek megfelelően engedélyezzék községi közkönyvtárak felállítását, ahol erre a magyarságnak számaránya szerint joga van, s ahol könyvtárak vannak, vessenek gátat a szabotázsoknak (Besztercebányán lapokat tépnek ki a magyar könyvekből). A régi járási és községi közművelődési testületeket állítsák fel újra és vezetésüket bízzák a magyarságra.

Az országos műemlékvédő bizottságba nevezzenek ki magyar tagokat is.

Szüntessék meg a magyar sajtó elé állított különböző korlátokat. Ne nehezítsék magyar folyóiratok, könyvek stb. kiadását.

Mindezek felsorolása után ismételten kell rámutatnom arra, hogy mennyire súlyos a mi helyzetünk. A magyarság pártjának regisztrálása egyre késik, így tehát a párt keretein belül nem fejthetünk ki olyan tevékenységet, aminőre jogunk van. Viszont nem kárpótolhatjuk magunkat ezért a hiányért más téren sem, mert az egyesületi élet terén szintén állandóan a legnagyobb nehézségekkel kell küzdenünk. Már több mint két éve, hogy a kormány beszüntette a SZMKE működését és újabb engedélyt nem adott.

Szlovákiában minden nemzet ifjúságának megvan a maga szervezete, csak a magyarnak nincs meg, mert az 1938 decemberében benyújtott cserkészszövetségi alapszabályokat a kormány nem hagyta jóvá.

Hasonló a helyzet a szakszervezettel is, amely 1939 februárjában nyújtotta be alapszabályait, és a keresztény magyar ügyvédek szövetségével.

Az egyesületekkel kapcsolatosan kell reá mutatnom arra is, hogy a mi álláspontunk, illetve az osztó igazság szerint [sic!] a kormánynak a magyar népjóléti és jótékony egyesületeket éppoly mértékben kellene támogatnia, mint teszi azt más nemzetek hasonló egyesületeivel. Ugyanez áll a testedző egyesületekre is, amelyek fontosságát a legújabb idők fejleményei mindjobban igazolják, és ezekkel kapcsolatosan is olyan felfogás érvényesül, mely inkább bénítja, mint előmozdítja a magyar testedző egyesületek működését. A beszüntetett magyar testedző egyesületek engedélyezését kérem tehát!

Gazdasági téren is mutatkozik a magyaroknak állandó és rendszeres háttérbe szorítása. Említettem már, hogy az árjásításokból a magyarok szinte ki vannak zárva. Az UHU központi gazdasági hivatal mellett működő tanácsadó testületben nincs egy magyar sem. Ugyanez a helyzet a különböző hivatalos és félhivatalos jellegű mezőgazdasági- és termelőszövetkezetekben, tanácsokban. Részvénytársaságok igazgatósági tagságától elütnek minden magyart. Magyar szövetkezetnek alakítása elé szinte elháríthatatlan akadályokat gördítenek. Magyarok ingatlanátruházását is megnehezítik. Közszállításokban, közmunkában magyart csak kivételesen részesítenek. Köz munkához magyar munkást lehetőleg fel nem fogadnak.

Kirívó esetet közlök a következőkben:

Pöstyénfürdőt, amely Erdődy Vilmos tulajdona, a szlovák állam kisajátította és ellenértékként Erdődynek 10 millió koronát akart fizetni. Pöstyénfürdőt a kezeim között lévő törvényszéki becsüs becslése alapján 67 millió koronára kell minimálisan értékelni. Ha a szlovák kormány Pöstyénfürdőt állami tulajdonba akarja átvenni, kívánatos volna, hogy a jelenlegi tulajdonossal olyan irányban tárgyaljon, hogy a reális értéket megközelítő összeget kapjon. Amidőn ezt az esetet, mint magyar sérelmet a szlovák kormány elé terjesztem, teszem azt főleg azért, hogy az itteni magyarság vagyoni állagát védjem és mentsem. Jelöljön meg a kormány egy fórumot, amely a kártalanítási, illetve kisajátítási árat a tulajdonossal szak-

értelemmel megállapítsa. Ha ez nem történik meg, akkor kézenfekvő az a tendencia, hogy az itteni magyarság egyes tagjait mesterségesen elszegényesítsék.

Az adózás terén is érezheti a magyarság a megkülönböztetett bánásmódot. Adókievő, felszólamlási bizottságban magyart alig, vagy nem is találunk. Az adóbehajtás kíméletlen szigorúsága elsősorban a magyar adófizetőt sújtja.

Amidőn a fentiekben főbb vonásaiban felsoroltam legégetőbb sérelmeinket és kívánságainkat, hangsúlyozni kívánom azt is, hogy pártunk országos vezetősége legutóbb Tátrafüreden, július 5-én tartott ülésén teljesen magáévá tette előterjesztéseimet és azt a kérésemet, hogy nyújtson nekem Nagyméltóságod módot arra, hogy Nagyméltósággal és a Belügyminiszter Úrral a felsorolt sérelmekről megbeszélést folytathassak, felsorakoztathassam adataimat és bizonyítékaimat, és ezzel az alkalmalmmal is reá mutathassak az orvoslásnak legalkalmasabb eszközeire.

Kiváló tisztelettel
képviselő
a Magyar Párt elnöke*

Tisztázat másodpéldánya — K 28. 266—1941—21875 (134. cs.)

17.

[Budapest], 1941. szeptember 3.

Feljegyzés a magyar miniszterelnök és a budapesti szlovák követ tárgyalásáról a szlovákiai magyar iskolaügy egyes kérdéseiről

Spišiák szlovák követ, aki ma érkezett vissza Pozsonyból, arra kért, hogy lehetőleg azonnal fogadjam. Kívánságának eleget téve még az este magamhoz kerettem.

Spišiák azzal kezdte, hogy a szlovák minisztertanács igen alaposan megtárgyalta a pozsonyi m. kir. követ legutóbbi jegyzékében foglalt magyar kívánságokat (lásd 4732/pol) és azokra a következő választ adja:

- 1.) Hajlandó a pozsonyi magyar kereskedelmi akadémia első osztályát megnyitni.
- 2.) Noha vallásos meggyőződésével ellenkezik a koedukációs rendszer, a szlovák kormány elvben hajlandó megengedni, hogy a pozsonyi magyar fiúgimnáziumba leányok is felvehetők legyenek.

Hogy ez tényleg megtörténhessék, új törvényt kell hozniuk, amit természetesen elő kell készíteni. Szerinte ugyanilyen „előkészítésre” lenne szükség a magyar

* Az iratot gróf Esterházy János nem írta alá, ám mivel ő volt a Magyar Párt elnöke, nyilvánvaló, hogy tőle származik.

kereskedelmi akadémia megnyitásánál, de arra nézve nem tett határozott kijelentést, hogy ez mikor lenne megvalósítható.

A szlovák követ azután magyarázni kezdte, hogy Pozsonyban tulajdonképpen már van egy magyar leánygimnázium, amelyről Esterházy Jánosnak tudnia kellett volna. Igaz, hogy abban „összevont rendszerrel folyik az oktatás”, aminek következtében az iskola elvégzése tovább tart, mint a normális gimnáziumban. Ennek ellenére is hajlandók volnának azonban kívánságainkat teljesíteni, ami az ő részükre nagy áldozatot jelent.

Ezt azonban csak akkor tehetnék, ha a magyar kormány a jugoszláv uralom alatt a Bácskában működött szlovák gimnázium további fennállását lehetővé teszi. Spišiaiak még valamilyen további feltételre is rá akart térni, de itt megszakítottam.

Ha a szlovák kormány két év óta fennálló kívánságainak a tiszta reciprocitás alapján való teljesítését további feltételektől akarja függővé tenni, ezzel lesiklik arról a tárgyalási alapról, amelyen — legutóbb folytatott beszélgetésünk szellemében — a két ország viszonyában komoly eredményeket reméltem. A helyzet ugyanis az, hogy nálunk két év óta biztosítva van a szlovákok részére az az engedmény, amelynek reciprok teljesítését várjuk. Várjuk pedig azon az alapon, hogy két évvel ezelőtt a szlovák kormány gróf Esterházy útján azt az üzenetet juttatta el hozzánk, hogy a szlovákiai magyarság iskolaügyi kívánságait haladéktalanul kielégítik, ha a magyarországi szlovákságnak Kassán és Nagysurányban ugyanolyan engedményeket biztosítunk. Ez részünkről akkor megtörtént. Az ellenszolgáltatás két év óta esedékes teljesítését tehát teljességgel lehetetlen újabb követelésektől függővé tenni. Ez sem a diplomáciai életben, sem az üzleti világban nem szokásos. Az ilyen methodusok tőlünk idegenek és alkalmazásuk megkísérlése — véleményem szerint — csak hátrányos következményekkel járhat. Ezért jobb, ha ilyen körülmények között erről a kérdésről nem tárgyalunk tovább.

Spišiaiak sajnálkozott és hangsúlyozta, hogy utasítást hajt végre. Majd arra célzott, hogy bizalmatlanok vagyunk. Amire azt feleltem, hogy nem lehet bizalomhiányról beszélni, amikor két évig türelemmel vártuk annak a teljesítését, amit már akkor megígértek, és amit még most is csak újabb feltételek ellenében volnának hajlandók végrehajtani. Ezt is csak októberben, ami a kért engedményt tulajdonképpen illuzórikussá teszi. Hiszen alig hihető, hogy az érdekelt tanulók szülei gyermekeik iskoláztatásának megkezdésével a teljes bizonytalanságban októberig várhatnának.

Beszélgetésünk érdemben ezzel tulajdonképpen be is fejeződött. Csak a magam informálására kérdeztem meg a szlovák követőtől, mi van a nyitrai magyar polgári és elemi iskola engedélyezésének ügyével. A követ erre azt válaszolta, hogy a szlovák kormány nem hajlandó ezt a kívánságot teljesíteni, mert az ő tudomásuk szerint nálunk csak 5 szlovák tannyelvű elemi iskola van.

A szlovák követ ekkor kifejezte sajnálkozását, hogy nem látunk lehetőséget a felkínált alapon a tárgyalásokra, de elárulja, hogy nekik még más kéréseik is lettek volna. Erre azt választoltam neki, hogy ha a pozsonyi kereskedelmi iskola

és a pozsonyi magyar gimnáziumban a koedukáció kérdését rendezik, akkor, és csak ennek rendezése után, hajlandó vagyok további kérelmeikkel is foglalkozni. De nem engedhetem meg azt, hogy összekapcsoljanak egymással össze nem tartozó ügyeket.

A követ kijelentette, hogy közléseimet tudomásul veszi és azokról kormányának haladéktalanul jelenteni fog, de távozása előtt még megjegyezte, hogy szeretne volna még kérni a „Slovenska jednota” című hetilap oldalszámának négyről nyolcra való felemelését, majd a nagysurányi gimnáziumban párhuzamos osztályok felállítását, és végül a magyarországi szlovák párt ügyének rendezését, mert ekörül is vannak még bizonyos nehézségek. Megjegyezte, hogy mindezek a nyílt kérdések nagyon megnehezítik az ő amúgy is hálátlan szerepét.

Erre csak annyit mondtam a követnek, hogy elhiszem, hogy sok dolog van, amit ő még meg szeretne említeni és elhiszem, hogy az ezekben való eljárás az ő feladatát nem teszi könnyűvé, de én is tudnék neki még egyet-mást mondani, pld. Mach beszédéről.

Ezzel beszélgetésünk véget ért.

Tisztázat — K 28. 277—1941—8—20431 (139. cs.)

18.

[Budapest], 1941. szeptember 13.

Feljegyzés a magyar miniszterelnök és a budapesti szlovák követ tárgyalásáról a szlovákiai magyar iskolaügyről és egyéb kérdésekről

Spišiak szlovák követ felkeresett és visszatérve múltkori beszélgetésünkre, közölte, hogy a szlovák kormány hajlandó a pozsonyi magyar felsőkereskedelmi iskola I. osztályát és a pozsonyi fiúgimnáziumban a lányok részére külön I. osztályt megnyitni. Így nem lenne szükség a koedukációt tiltó törvényük alól törvényhozási úton kivételt tenni. Mivel múltkori találkozásunkkor azt mondtam neki, ha ezt a két kérdést méltányos alapon rendezik, úgy hajlandó lennének a többi kívánásaikra visszatérni, felveti a kérdést, hogy ezekre mi volna az álláspontom.

Figyelmeztettem a követet, hogy már a múltkor felhívtam a figyelmét arra, hogy az iskolák megnyitásával nem lehet szeptember végéig várni, mert hiszen a szülők szeptember elején, amikor az iskolaév megkezdődik, el kell hogy döntsék, hogy milyen iskolába járassák gyermekeiket. Nem tudom tehát, hogy ez a most közölt hajlandóságuk nem vált-e időközben tartalmatlanná, hiszen elképzelhető, hogy a szülők időközben német, vagy esetleg szlovák iskolákba írták be gyermekeiket, látva azt, hogy az iskolaév elején nem nyílt meg a két magyar intézet. Nem

hallottam továbbá tőle semmit a nyitrai polgári és elemi iskoláról, holott a múltkor közöltem vele, hogy Magyarországon 138 elemi iskolában folyik kizárólag szlovák nyelven a tanítás, s így elvárhatjuk a nyitrai magyar iskolák engedélyezését is.

Itt a követ beismerte, hogy a nyitrai iskolára vonatkozó kérelmünk tekintetében instrukciót nem kapott, csak annyit tud, hogy a nyitrai polgári iskola megnyitására csak a jövő tanévben kerülhet sor. Az elemi iskola megnyitási lehetőségéről eddig semmit sem tud.

Erre csak annyit válaszoltam a követnek, hogy a nyitrai magyar elemi iskola engedélyezéséhez minden körülmények között ragaszkodom és a részünkről tanúsított előzékenység legmagasabb foka, ha a polgári iskola e tanévben való megnyitásától eltekintenénk.

Erre a követ megjegyezte, hogy vállalja, hogy álláspontomat kormánya elé terjeszti.

Ezután a következőkben foglaltam össze a követ előtt felfogásunkat:

Hajlandó vagyok közbenjárni, hogy amennyiben ez még technikailag lehetséges, a kassai szlovák felsőkereskedelmi és a nagysurányi szlovák gimnázium leány tagozata újból nyitassék. De természetesen csak akkor, ha kétségtelen biztosítékot kaptam a magyar iskolai kérelmek megvalósulására, csak akkor tesszük meg részünkről az intézkedéseket, tehát a két oldalon szinkronizálva kell az intézeteknek működésüket megkezdeniük.

Megmutattam neki a „Gárdista” szeptember 12-i cikkéről hozzám intézett jelentést, amelyben a „Gárdista” még ma is azt állítja, hogy Magyarországon csupán 7 szlovák tannyelvű iskola működik. Én nem szoktam túlzott jelentőséget tulajdonítani újságcikkeknek, de kézenfekvő, hogy a cikk határozott tendenciával íródott, hogy beleszóljon mostani tárgyalásainkba. Ezt én illojálisnak tartom. Megismétlem előtte, hogy Magyarországon jelenleg 138 olyan szlovák elemi iskola működik, ahol tiszta szlovák nyelven folyik a tanítás, 40 iskola, ahol vegyesen magyarul és szlovákul tanítanak és 58 magyar tannyelvű iskolában pedig a szlovák nyelvet mint tantárgyat tanítják.

Meglepetésemre a követ itt megszakított és azt kérte, hogy engedjem meg, hogy ezeket a tényeket ők kontrollálhassák. Arra a kérdésemre, hogy ezt hogyan képzelné, azt válaszolta, hogy ezt a követségi sajtóelőadó útján lehetne megtenni.

Itt közbevágtam és határozottan megmondtam a követnek, hogy ebbe nem mehetünk bele, mert még a velünk legszorosabb jószomszédi viszonyban lévő államnak sem adunk jogot arra, hogy iskolai intézményeinket felülvizsgálhassa vagy felülbírálhassa.

Spišiak erre megzavarodva olyasfélét mondott, hogy ő nem is úgy értette, mint-ha ők felülbírálni akarnák az általam mondottakat, hanem egy kompetens szakembertől szeretnének a helyzetről hiteles tájékoztatást kapni.

Mire azt mondtam neki, hogy ha kompetencia szempontjából akarják a kérdést megnézni, akkor kell-e neki kompetensebb tényező a magyar miniszterelnöknél, aki a szlovák kormány budapesti képviselőjével közli ezt és nem tanügyi közeg útján a követség sajtóelőadójával!

A követ ezt maga is kénytelen volt elismerni és erre a témára többé nem tértünk vissza.

Szóvá tettem még a követnek az iglói magyar házban szeptember 9-én történt rombolást és megmutattam neki az arról készült fényképfelvételeket.

A követ a szerinte felelőtlen elemek részéről történt rombolás okát a zsitvaújfalusi határincidens következtében előállott izgalomban jelölte meg. Az említett határincidensnek rövid átbeszélése után megmondtam a követnek, hogy miképpen feltételezhettek Karvaly százados részéről fegyveres fellépést, mikor én éjszaka, a jelentések vétele után kerestetem a századost, és megállapítottam, hogy a „kritikus éjjelen” az igazak álmát aludta. Nem tételezhető tehát fel róla, hogy fegyveres akcióra készült volna és ugyanakkor otthonában nyugodtan alszik.

A követ ennek ellenére továbbra is erősködött, hogy Karvaly százados erőszakos lépésre készült, mert a szlovák határközeggel felvett jegyzőkönyvbe is belevette, hogy a vitás terület szeptember 3-án éjjel 12 órától kezdve magyar szuverenitás alá kerül.

Erre csak annyit válaszoltam a követnek, hogy ennek a szuverenitásnak a leszögezése teljesen felesleges volt, mert hiszen e területen szuverenitásunk — függetlenül a jegyzőkönyv felvételétől — úgy azelőtt, mint azután is, változatlanul fennáll.

A követ ezt tudomásul vette és eltávozott.

Tisztázat — K 28. 277—1941—8—20431 (139. cs.)

19.

Pozsony, 1941. december 19.

Gróf Esterházy Jánosnak, a Magyar Párt vezetőjének beszéde a szlovák parlament költségvetési vitájában a szlovákiai magyarság sérelmeiről

Tisztelt Képviselőház! Határozott érdeklődéssel hallgattam Hrušovský képviselő úr beszédét, és ha annak egyes bizonyos részeire nem felelek, úgy ennek oka először is az, hogy azóta, mióta a szlovák miniszterelnök úrnak és a magyar miniszterelnök úrnak alkalma volt két ízben is Berlinben beszélniök egymással, a magam részéről, mint a Magyar Párt elnöke, kénytelen voltam megállapítani, hogy oly nagyfokú kedvezményekben részesültünk, amelyek éppen a közös együttműködés és az új Európa érdekében történtek, és nem tartom helyesnek ennek folytán, hogy Hrušovský képviselő úr beszédével foglalkozzam.

Azon az állásponton vagyok, hogy a politikai kérdéseinket nem mi intézzük el itt, hanem mások, akikben őszintén megbízhatunk.

A költségvetéshez szólva — folytatta beszédét Esterházy képviselő —, belátom és teljes mértékben átérzem a mai nehéz időket, amikor Szlovákia is együtt küzd a szövetségeseivel a bolsevizmus ellen, és azt is elismerem, hogy a háborús idők miatt a hivataloknak több munkájuk van, mint azelőtt. De mégis meg kell említenem, hogy a költségvetéssel korábban jöhettek volna ki, mert egy képviselőnek sincs elég ideje az áttanulmányozásra, ha konstruktív módon akar hozzászólni. Így nem volt módomban áttanulmányozni, de teljes tudatában vagyok annak, hogy amikor Szlovákia háborúban áll, egyes kiadások más tárcákból a hadügyi tárca céljaira elvonhatók. Meg vagyok győződve arról, hogy a szlovák kormány és a pénzügyminiszter úr a legjobb tudása szerint intézte ezt.

Egyébként meg kívánom jegyezni, hogy miután a magyarság a szlovák parlamentben az én személyem által van képviselve, a költségvetési bizottságban a magyarságnak nincs képviselője.

Kérdem, nem lenne-e célravezető, hogy a költségvetés összeállításánál megkérdeznék, milyen kívánságai vannak a magyarságnak. Én a magam részéről ezt nehezményezem és tulajdonképpen nem látom, hogy milyen mértékben terjeszkednek ki a költségvetés egyes tételei a magyarságra. Ezért rámutatok egyes kulturális kérdéseinkre, amelyeket egyszerű tollvonással lehetne megoldani.

Ezek közül ahhoz volna hozzászólásunk, amelyik az ún. „personálna komisija” (személyi bizottság) felállításáról szól. Az új törvény értelmében ezentúl a megüresedett tanítói állások betöltését, nem mint eddig, az iskolaszék, hanem a „személyi bizottság” végzi. Ennek tagjait a minisztérium nevezte ki és meg kell állapítanunk, hogy egy magyar sincs közöttük. Tekintettel arra, hogy a magyar népiskolák helyzete amúgy is nehéz, a különleges iskolaviszonyainkat természetesen mi jobban ismerjük, s ezért joggal elvárhatjuk, hogy legalább egy magyar tagja legyen ennek a bizottságnak.

Megjelent az ún. „Skolský vybor”-ok (iskolai tanácsok) felállításáról szóló végrehajtási rendelet is. Mivel több olyan magyar népiskolánk van, melyek szlovák törzsszintézet párhuzamos iskolái, illetve osztályai, kérjük, hogy ezek számára is gondoskodják megfelelő magyar képviselőtről a minisztérium.

Ugyancsak rendelet jelent meg az iskolai segédeszközök: térképek, képek, szemléltetési eszközök stb. beszerzésére vonatkozóan. Már több ízben kértük, hogy a magyar iskolák felszerelésére ugyanolyan gondot fordítsanak, mint a többi iskolára. A magyar gimnáziumnak nagyon hiányosak a szertárai és a laboratóriumi felszerelése, eltekintve attól, hogy nincs megfelelő helyiség sem elhelyezésükre, és a szekrények nagy része amúgy is szűk folyósón áll. Megjegyzendő, hogy a szertári anyag nagy részét: közeteket, kitémött állatokat, preparátumokat, sőt fizikai és vegytani eszközöket a magyar társadalom volt kénytelen összeadni, hogy legalább valamelyes szemléltető anyag álljon rendelkezésre.

Itt említem meg, hogy most, amikor az új népiskolai törvény értelmében átszervezik az iskolákat s ennek folytán a személyi kiadásokat mindenféle jellegű iskolánál az állam, a dologiakat pedig a község fedezi, előfordulnak oly esetek, hogy az iskola költségvetését a kormánybiztosok határozzák meg önkényesen (Püspöki,

Vereknye, Szunyogdi). Püspökin a 10 tanerős római katolikus iskola 83 000 Ks költségvetését a kormánybiztos, jóllehet, mint iskolaszéki tag elfogadta, utólag leszállította 23 000 Ks-ra. Vereknén az egy tanerős szlovák iskola költségvetésére 7000 Ks-t engedélyezett a kormánybiztos, viszont a 3 tanerős magyar iskolára csak 6000-et.

Esterházy ezután a tanteremhiányról, a magyar diákok kifogásolható, túlsúlyos és egészségtelen elhelyezéséről beszélt. Majd felhozta, hogy a diákok idegen iskolákba járnak, mert saját iskolaépületükben nincs tornaterem, és a tanteremhiány végeredményben azt a veszélyt rejti magában, hogy majd a jelentkező diákokat a beíratásoknál éppen a tanteremhiány miatt nem is fogják felvenni. A magyar leánygimnázium, a magyar kereskedelmi akadémia és a magyar gimnázium tanteremhiánya sürgős megoldást igényel.

A magyarság vezére ezután a nyitrai és eperjesi iskolapanaszokat sorolta fel.

Nyitrán eddig nincs magyar elemi iskola, holott száznál több gyermek jelentkezett. Sérelemes, hogy felvételi vizsgát tartattak velük, mert az a szülő szuverén joga, hogy mely iskolába járattja gyermekét. A felvételi vizsgán pl. oly kérdéseket tettek fel, hogy miből és hogyan készül a papíros. Erre még a kifogástalan nyelvi képességgel rendelkező gyermek sem tud felelni, mert túlhaladja szellemi nívóját. De azonkívül is elképzelhető, hogy oly gyermek, akinek eddig semmiképpen nem állt módjában, hogy magyar oktatásban részesüljön, nem tudja magát szabatosan kifejezni, ami azonban nem jelentheti azt, hogy az illető nem magyar. De mindettől eltekintve a vizsga azt is mutatja, hogy a jelentkezettek közül 16 gyermeket alkalmasnak találtak a magyar iskolába való járásra s jóllehet, a népiskolai törvény 30. §-a kimondja, hogy 15 tanuló esetében a népcsoport állíthat fel iskolát, ha ebből az államra semminemű kiadás nem háramlik, ennek ellenére sem kaptuk meg Nyitrán az iskolát.

Eperjesen volt egy magyar, egytanerős iskola, melyet az eperjesi evangélikus egyházközség tartott fenn.

Ezt beszüntették azzal az indokolással, hogy nem csupán evangélikus jár bele.

Ez a megokolás helytelen, mert az evangélikus elnevezés nem arra vonatkozik, hogy evangélikusok járhatnak csak oda, hanem, hogy az ev. egyház tartja fenn. Ha a minisztérium ebbeli felfogásából nem enged, akkor is jár az eperjesi 27 magyar tanulónak a fentidézett 30. § értelmében iskola, amit magunk tartanánk fenn.

Annak ellenére, hogy az elnemzetlenítést a szlovák alkotmánytörvény tiltja, még állandóan folyik a névelemzés alapján a magyar gyermekeknek szlovák iskolába való áttétele.

Alsódobokon (Dolné Obdokovce) a magyar iskolából áttettek 15 magyar gyermeket a szlovákba, jóllehet szlovák hangzású neveik ellenére sem ők, sem szüleik nem tudnak másképpen, csak magyarul és eddig is magyar iskolába jártak. Valamely nemzetiséghez való hovatartozandóság tisztán a lelki magatartás dolga, úgyhogy még az is lehetséges, hogy valaki megváltoztassa nemzetiségét.

Tehát az ilyen dolgoknak meg kell szünniök és az így átléptetett tanulók visszaadandók a saját anyanyelvű iskoláiknak. Ugyanez az eset fordult elő Kirá-

lyiban is, valamint Vicsápapátin (Výčapy-Opatovce), Nyitraegerszegen (Jagersseg). Azonfelül azokat a gyermekeket Királyiban, akik a mocsonoki határban laknak, nem engedik a királyi magyar iskolába, amely egész közel van, hanem a mocsonoki szlovák iskolába kényszerítik.

Miután a magyar képző megszűnt, a magyar tanítótutánpótlás nehéz helyzetben van, főleg nincs elég férfit. Még tetéződik a helyzet azzal, hogy a hontalan magyar tanítóknak nem adják meg az állampolgárságot, pl. Horváth József püspöki római katolikus igazgató-tanító nem kap fizetést, jöllehet tanít, pedig az állampolgársági megegyezés 13. cikkelye értelmében az állampolgársággal nem rendelkezőktől nem szabad az egzisztencia lehetőségét megvonni. Püspökin az iskolaszék által szabályszerűen megválasztott Tankovicsot elmozdították állásából. Hiba az is, hogy pl. a polgári fiúiskolában sok női tanerő működik, olyan is, akinek a képeítése nincs meg, holott van teljes képeítéssel rendelkező férfi tanerő.

A diákság tankönyvekkel való ellátása siralmas — folytatta beszédét Esterházy. — Mindazoknak a tankönyveknek használatát megtiltotta a minisztérium, melyeket 1939. március 14. előtt hagytak jóvá. Mivel a magyar iskolák egyikének sem volt ennél frissebb kelettel engedélyezett tankönyve, az a helyzet, hogy a magyar iskolákban semmiféle könyvet nem használhatnak a tanulók. Ennek káros voltát nem kell ecsetelni. Főleg érezhető ez a népiskolák első osztályában, ahol a gyermekeknek a betűkkel kell megismerkedniük. Mivel a minisztérium nem gondoskodott róla, hogy a magyar iskolák ABC-ket kapjanak, a magyarság maga adott ki ABC-s könyvet, melyet a minisztérium elfogadott. Eltekintve attól, hogy ez nem a magyarság feladata és rengeteg költséggel jár, teljesen lehetetlen, hogy valamennyi tankönyvünket magunk adjuk ki, viszont az sem lehet, hogy ez a helyzet évekig tartson. Kérünk e tekintetben sürgős intézkedést. Addig pedig méltányos volna, ha a régi tankönyvek közül az ideiglenesen engedélyezett latin, francia és német nyelvkönyveken kívül a minisztérium legalább a matematikai, fizikai természettudományi és vegytani könyveket engedélyezné.

Míg más főiskolai hallgatók látogathatnak külföldi egyetemeket, praktizálhatnak külföldön, a magyar főiskolásoknak idén nyáron nem engedték meg, hogy átmenjenek Magyarországra, jöllehet, hogy e tekintetben a „spolok medikov,” szlovák főiskolások átmenetele tárgyában érintkezésbe lépett a magyar főiskolások szervezeteivel, melyek korlátlan számú helyet biztosítottak.

Mivel a főiskolások részére kimondatott a kötelező munkaszolgálat, a magyarság a központi munkahivatalban bejelentette, hogy magyar gazdák is igényelnének magyar főiskolásokat. Ennek ellenére a magyar főiskolásokat nem oda, hanem egészen más helyre osztották be. Azt hiszem, méltányos lett volna az igénylő magyar gazdáknak magyar főiskolásokat küldeni. A jövőre nézve kérjük ennek orvoslását.

* „medikusok egyesülete”

A pozsonyi tanonciskolában 250 magyar tanonc jár magyar osztályokba, jóllehet ennél sokkal több a magyar tanoncok száma. A magyar osztályok részére csupán egyetlen egy magyar nemzetiségű rendszeresített tanára van a tanonciskolának, aki így természetszerűleg nagyon túl van terhelve. Méltányos volna több magyar osztály felállítása, több magyar nemzetiségű tanár alkalmazása. Sérelnes azonfelül az is, hogy míg eddig a magyar tanoncok kétnyelvű (szlovák—magyar) nyomtatványokat kaptak intők, értesítések és bizonyítványok alakjában, most tisztára csak szlovák nyelvűeket vezettek be, jóllehet a többi magyar iskolában megvannak a kétnyelvű nyomtatványok.

A magyar nyelvű rádióküldéseket tetemesen korlátozták.

Magyar iskolai küldés egyáltalában nincs, annak ellenére, hogy a magyar tanterületek felajánlották közreműködésüket és már az egész iskolaév folyamára pedagógiai elvek tekintetbe vételével bő és részletes programot dolgoztak ki. Ezzel szemben az iskolafilmre gyermekeként öt koronát szednek be az iskolák, holott a rádió fontosabb volna.

Esterházy János végül a gyámügyre vonatkozó sérelmekkel foglalkozott. A 213/1941. sz. új gyámtörvény a népcsoport tagjai számára külön gyámnak illetve gyámatyáknak (sirotský otec) kinevezését helyezi kilátásba. Ezzel kapcsolatban felmerül az elhagyottaknak nyilvánított gyermekek, valamint az árvák és lelencek kérdése. Eddig is előfordultak esetek, hogy elárvult magyar gyermekekről nekünk kellett gondoskodnunk, mert a hivatalos apparátus vagy nehezen mozdult, vagy az illetők — koruknál fogva — már nem tartoztak hatáskörükbe. Ilyenkor nagyon éreztük egy ilyenmű intézmény hiányát (árvaház, menhely). E helyütt kérjük az illetékes tényezőket, engedélyezzék végre a püspöki szeretetház működését.

Másolat — K 28. 444—1942—P—15152 (199. cs.)

20.

Pozsony, 1942. április 27.

Gróf Esterházy Jánosnak, a Magyar Párt elnökének beszámoló jelentése a pozsonyi magyar követnek pártszervező körútjáról

Körutam kimondott célja az volt, hogy a helyi szervezetek élére az új szervezeti szabályok értelmében kinevezett vezetőknek a kerületi székhelyeken személyesen adjam át a kinevezési iratot és ezzel kapcsolatban velük megismerkedjem. Emellett természetesen tájékozódni óhajtottam a szlovákiai magyarok sérelmeiről és hangulatáról, de tájékozódni óhajtottam a szlovákoknak és németeknek különösen irántunk, magyarok iránt való magatartásáról és általános hangulatáról is.

Április 11-én Nagyszombatot, április 12-én Nyitrát kerestem fel, 13-án és 14-én a körutat félbeszakítva Pozsonyban tartózkodtam a belügyminiszterrel való tárgyalás végett. 15-én Igló, 16-án Eperjes, 17-én Nagymihály, 18-án Dobsina, 19-én Gölnicbánya (Svedlér, Szomolnok, Szomolnokhuta, Stósz), 21-én Zsolna és végül 22-én Besztercebánya volt soron. Utóbbi helyre eljöttek a körmöcbányai kerület helyi vezetői is.

Itt jegyzem meg, hogy a Pozsony-vidéki kerülettel és a pártkerületnek tekintendő Pozsonnyal együtt 12 pártkerületet állítottam fel Szlovákiában, eddig összesen 106 helyi szervezettel.

Sérelmeink a múlt évhez képest némileg csökkentek. Politikai letartóztatottjaink vagy internáltjaink csak elvétve vannak, amióta a keleti[?] ifjúsági mozgalom résztvevői kiszabadultak. Ezen a téren a párt bejegyzése (regisztrálása) is kedvezően kezdi éreztetni hatását, bár egyes sovén járási főnökök, községi jegyzők és vidéki csendőrközegek nem akarnak beletörödni abba, hogy pártunk mint regisztrált párt az alkotmánytörvény értelmében részt vehet az államhatalom gyakorlásában. Az ilyen járási és helyi nagyságok azután a belügyminiszter utasításait semmibe sem veszik (például az iglói, szomolnoki, szomolnokhutai és gölnicbányai lezárt párthelyiségek ügye), változatos módon zaklatják pártunk tagjait és útonútfélen kellemetlenkednek nekik.

Leginkább az egykori Nyitra megyében tapasztalhatjuk ezt a színmagyar vagy magyar többségű községekben, továbbá keleten Szepességben, ahol bizonyára helyi német vezetők keze is benne van a magyarelles akciókban, végül Zemplénben, különösen a határmenti vidékeken rosszindulatúak a magyarok iránt az említett hatósági közegek, akik közül sokat Szlovákia nyugati járásaiból helyeztek oda, mert a keletieket nem tartották elég szigorúaknak.

Részleteket most nem akarok felsorolni, pedig száz és száz esetet tudnék felsorakoztatni, csak azt említem meg, hogy a magyarellenesség közigazgatási zaklatásokban, mellőzésekben (telepítés, parcellázás, árjásítás), a magyar diákokra, iskolákra és tanerőkre állandóan nehezedő nyomásban, elnemzetlenítési (népszlovákosítás stb.) törekvésekben nyilatkozik meg.

A magyarok hangulata súlyos helyzetük ellenére bizakodó. Pártunk tagjainak számában legfeljebb egyes szépassági községekben állott be csökkenés, ahol a helyi hatóságok és helyi német agitátorok szinte terrorisztikusan törekednek eltántorítani a német nevű vagy szerintük eredetileg más nemzetiségű magyarokat. Egyéb helyeken azonban a regisztrálás óta lassan, de állandóan emelkedik taglétszámunk, úgyhogy hozzátartozókkal együtt közel 70 000 magyart mutathatunk ki név szerint kartotékánkban. A legtöbb magyart Pozsony városában találjuk, 25 652-t, utána a nyitrai kerület következik 12 260 párttaggal.

Sajnos, állami állásban, vagy az államtól függő helyzetben levő magyarok közül sokan még mindig nem mernek belépni a Magyar Pártba, és nagy számban vannak mások is, akik magyaroknak érzik magukat, de nem merik magukat azoknak vallani.

Megbízható becslések szerint 100—120 000 magyar feltétlenül él Szlovákiában. A függő helyzetben lévő magyarok tekintetében nem könnyű a helyzetük, mert

csak kivételes esetekben tudunk egyeseknek elhelyezkedést és keresetet biztosítani arra az esetre, ha magyarságuk nyílt bevallása miatt állásukat veszítenék. Különösen az államvasútnál alkalmazott magyaroknak nehéz a helyzetük, ezeket áthelyezéssel, elbocsátással fenyegetik, sőt büntetik is, ha magukat magyaroknak vallják és belépnek a Magyar Pártba.

Körutamon nem egyszer megható módon nyilatkozott meg a magyar érzés és a pártunkhoz való ragaszkodás. Szomolnokon például minden tilalom ellenére több száz hívünk várt a párthelyiség előtt, úgyhogy valamely incidensnek elejét veendő, nagyon rövidre szabtam ott-tartózkodásomat. A gölnicbányai kerület községeiben egyébként szavalatokkal is üdvözöltek. A tört magyarsággal előadott költemények többet mondtak minden ékes szónoklatnál. Besztercebányán több százan vártak a pályaudvaron. Az ilyen megnyilvánulásokat eleve megtiltottam, mert nem akartam embereinket hatósági vegzatúráknak kitenni. Egyes helyeken azonban a magyar lelkesedés ereje legyőzte az egyébként mindenütt és mindenképpen elsőrangú fegyelmet.

Amerre jártam, egyöntetűen panaszkodtak a magyar híveink a vízumzárlat miatt. Bele tudunk törödni abba, hogy a szlovákok zaklatnak, mert ezek ellenségeink — mondják —, de végtelenül fájdalmasan érint, hogy Magyarország részéről is mostoha bánásmódban részesülünk, holott erre semmi okot nem adtunk. De nem elég, hogy nem kapunk vízumot, ha halljuk, hogy arra érdemtelen tótok és németek, sőt zsidók is, megszerzik a magyar vízumot. Ezzel kapcsolatban azután kombinálások folynak a zsidók budapesti összeköttetéseiről, a pénz hatalmáról stb., és olyan kijelentések hangzanak el, hogy ily körülmények között nincs sok értelme a Magyar Párthoz való ragaszkodásnak, amikor Magyarország jobb elbánásban részesíti a Hlinka-párt vagy német párt tagjait. Igaz, hogy az ilyen kijelentéseket az elkeseredés szüli, mégsem haladhatunk el mellettük szó nélkül.

Szlovák részről ezúttal csak Eperjesen és Mecenzéfen történt kísérlet körutam megzavarására. Eperjesen hihetőleg egy detektív nevében Nagymihályra telefonozott, hogy másnap én nem megyek oda, mert azt terveztem, hogy fontos országos ügyben Pozsonyba kell sietnem. Mecenzéfen pedig megtiltotta a járási főnök, hogy ott bármikor velem értekezletet vagy gyűlést tartsanak. Mecenzéfet telerakták csendőrökkel, amit azonban feleslegessé tett, hogy a tilalmat senki sem akarta megszegni. Felsőbb helyen keresek orvoslást ez ellen a törvényellenes intézkedés ellen. Két év előtti gölnicbányai esethez hasonló támadásban, amikor lehurrogtak és kövel megdobáltak, ezúttal nem volt részem.

Ha a szlovák nép többsége lelke mélyén nem ellenséges is a magyar iránt, ennek kimutatására nem mer és nem tud vállalkozni. Nevében olyanok szerepelnek és járnak el, akik a nehezen összekalapálható szlovák nemzeti öntudatot magyarellenes uszítással akarják életre kelteni és fenntartani. Dicső nemzeti múltnak, régi nagy tradícióknak hirdetésével ezt nem tehetik, marad tehát a magyargyűlölet. Burkoltan ezt be is ismerik egyes közírók. Az intellingens szlovák fiatalság egy részének lelkét sikerült megmételyezniük. A magyarellenesség azonban nem általános. A szlovák közvélemény egyébként semmiképpen sem olyan egységes,

mint azt a cenzúra által irányított sajtó feltüntetni szeretné, sőt nagyon is széttagolt. Benešnek még mindig szép számban vannak hívei. Az oroszok iránt a rokonszenv, a németek iránt az ellenszenv nő, főleg a gazdasági helyzet egyre erősödő romlása miatt.

A létszükségleti cikkekben szaporodnak a kiesések, a főleg burgonyára szoruló vidékeken alig van már burgonya, a vetőmagon tilos módon túladtak, úgyhogy az sincs, s lánckereskedelem terjed, kenyér helyett egyes helyeken marhának szánt olajpogácsát esznek (a gölnici völgyben). Elemi csapás sújtotta Dobsina vidékét, amelynek erdeiben múlt év őszén egy szélvihar kilométereken át tarolta le a hegyeket.

Bár a zsidóknak éppen most folyó összefogdosása és eltávolítása élénken foglalkoztatja a szlovákokat, körutamra a szlovákok mindenütt felfigyeltek, és míg a hatóságok detektívekkel és spiclikkel ellenőriztették minden lépésünket, a szlovák lakosság részéről jóindulatú semlegesség látszott irányunkban megnyilatkozni, sőt, mint többször is hallottam, voltak, akik határváltozási reményeket fűztek utamhoz.

A németek körében általában némileg nyomott a hangulat, és az ellenünk való agresszivitás nagyjában enyhült. A magyar—német viszonynak vidékenként a legváltozatosabb az alakja, valamilyen barátság azonban még sehol sem alakult ki, sőt egyes helyeken majdnem mint ellenfelek állanak egymással szemben. A magyarokat különösen az sérti, hogy a német sajtó a magyar múltat elhallgatja, a magyarokat mellőzi, és mint katonát is a magyar elé helyezi a szlovákot és az oláhot. A Magyar Párt közegeinek türelme, fegyelme és tagjainak belátása elejét veszi azonban bármilyen összetűzésnek.

Körutam tapasztalatai meggyőztek arról, hogy a magyar életerő változatlanul hat, a kitartás, fegyelem és bizakodás pedig még súlyosabb viszonyokon is át fogja menteni a visszatérés reményét soha fel nem adó szlovákiai magyarságot.

Tisztázat másodpéldánya — K 28. 266—1942—P—20438 (143. cs.)

21.

Pozsony, 1942. május 5.

A Magyar Párt vezetőségének memoranduma a szlovák iskolaügyi miniszterhez a szlovákiai magyarság iskolaügyi sérelmeiről

Iskolakönyvek

Mióta a régi iskolakönyvek használatát megtiltották, a magyar iskolák részére semmiféle tankönyv nem áll rendelkezésre, ami nagyon megnehezíti a tanítást és hátráltatja az eredményt. Az elemi iskolák I. osztályai részére adtunk ki a saját költségünkön ABC könyvet, azonban ez annyiba került, hogy további könyvkiadásra nem vagyunk képesek. Kérjük, gondoskodjék az állam a magyar iskolák számára is a tankönyvellátásról. Amíg az újak elkészülnek, engedélyezzék legelőször az olvasókönyveket.

Magyar gyermekek átkényszerítése szlovák iskolákba

Különösen a Nyitra vidéki magyar iskolákból hol a tanfelügyelő, hol a jegyző átkényszeríti a magyar gyermekeket a szlovák iskolába. Oly gyermekekről van szó, akiknek szülei párttagok, tehát mind ők, mind gyermekeik csak magyarok lehetnek, még akkor is, ha történetesen szlovák hangzású nevük van. Konkrét esetek a következők: Lédecen 7 szlovák gyermek számára külön osztályt létesítettek. A létszám emelésére a Zlaté Moravce-i járási főnök, dr. Kazár és a tanfelügyelő, Prikazsky, asszonyokkal, főleg cigányokkal írást íratott alá, hogy gyermekük szlovák iskoláztatását kívánják. Az asszonyoknak sejtelmük sem volt arról, mit írnak alá.

Čechyn a jegyző és a kormánybiztos a gyermekeknek ruhát, cipőt, sőt pénzt ígért, ha átmennek a szlovákba. Így szereztek kb. 20 gyermeket, akik között azonban igazi szlovák legfeljebb 10 van.

Gymešen a jegyző, Koreny beidézte Okossy János malomtulajdonost és megfenyegette, ha nem adja gyermekét szlovák iskolába, a nyitrai zsupán elvonja iparengedélyét. A feleségét is be akarta idézni, ami ellen a férj tiltakozott, s írásbeli elintézetést kért. A levelezést felrnutathatjuk. Hasonlóképpen beidézte a jegyző Haulik Istvännét is. A kihallgatásnál jelen volt Kosinar Aurél gymeši káplán is, aki — midőn az anya nem akarta gyermekét áttenni a szlovák iskolába — azt mondta: „...majd átdobják a határon Magyarországra, ahol éhen döglük...” Beidéz-

ték azonkívül Svecz Józsefnét, Demeter Andrást és Viktor Jánost is, és hasonlóképpen igyekeztek befolyásolni.

Koliňanyban ugyancsak iparendedély megvonásával és más fenyegetéssel bírták rá pl. Gombás Ferenc kőművesmestert és Lohinya Jánost arra, hogy gyermekeiket adják szlovák iskolába.

Dolné Obdokovcén 1941. november 3-án 16 gyermeket át akartak tenni a magyar iskolából a szlovákba, akik közül utóbb 7 gyermeket visszaadtak. 1942. április 29-én a szülői társulat ülésén Karas Elek tanító bejelentette, hogy őt a vidéki jegyző, Fuska István beidézte és szigorúan meghagyta neki, hogy

Fehér Ferenc
Fintor Boldizsár
Fintor Veronika
Kotrecz Ferenc
Szivák Lajos
Zelenák Boldizsár
Földess Mária
Gyepes Anna

tanulókat azonnal tegye át a magyar iskolából a szlovákba. Az esetet jelentettük a nyitrai tanfelügyelőnek, aki megígérte a kivizsgálást. Ugyancsak ez a jegyző behívatta Fintor Lajos bodoki gazdát és azt mondotta: „Én magát 1942. III. 28-án felszólítottam, hogy tegye át gyermekeit a szlovák iskolába. Mivel maga akkor az ellen tiltakozott, felterjesztettem az iratokat a hatósághoz (?) és most tudomására adom, hogy a hatóság elrendelte, hogy köteles gyermekeit áttenni a szlovákba”. Hasonlóképpen behívatta ez a jegyző Szivák János gazdát is és átadott neki előlvasásra egy ívet. A gazda azt válaszolta, hogy nem tud szlovákul. A jegyző erre megszidta, mondván, hogy az iskolai miniszter is Sivák, a gazdának is az a neve, tehát kell, hogy ő is szlovák legyen és át kell tennie gyermekét a szlovák iskolába, mert arra az esetre, ha nem tenné, a zsupáni hivatalból rendelete van, hogy az ellenkezőket küldje Illavára. — Egyébként az alsóbodoki ügyel kapcsolatban Kočis képviselő reflektált az országos elnök parlamenti interpellációjára.

Hasonló esetek minden magyar iskolában előfordulnak.

Misérdi cigányok gyermekei

A misérdi magyar nemzetiségű katolikus vallású cigányok gyermekei évtizedeken át a dénesdi r. k. magyar iskolába jártak. A múlt év szeptemberében a német iskola igazgatója, mivel a magyar osztály az ő épületükben van, megtiltotta faji szempontból, hogy ezek a gyermekek oda járjanak, s megfenyegette a magyar tanítónőt, ha fel meri őket venni, kiteszi a magyarokat is. Így ez a 33 gyerek már egész éve nem jár iskolába.

Iskolaszervezés

A 308/1940. sz. új népiskolai törvény alapján néhány helyen magyar iskola szervezését fogjuk kérni. Azonban előre kérjük, hogy a hatóságok ne kezeljék úgy az ügyet, mint tavaly Nyitrán, ahol a gyermekeket felvételi vizsgának vetették alá, s a jelentkezett 108 magyar gyermek közül csak 16-ot ismertek el magyar nemzetiségűnek, mert a vizsgáztatók szerint nem tudnak elég jól magyarul. Először is, a gyermek nemzetiségét a szülő határozza meg (lásd népszámlálási utasítás), ha pedig a szülő magyar iskolába akarja adni, akkor semmiféle felettes iskolai hatóságnak nincs joga ezt megakadályozni. Azonfelül a gyermekek nyelvtudását nem lehetett azokból a kérdésekből megállapítani, aminőket a gyermekeknek feladtak, mert hogy miből van a kréta és hogyan készül a papíros, arra nem a nyelvkészség hiánya, hanem tárgyi ismeretek híján nem tud egy elemista felelni. Ha azonfelül a nyitrai gyerekek beszédje nem egészen kifogástalanul magyar, ennek oka nem az, hogy ők valóban nem magyarok, hanem az, hogy Nyitrán mind a mai napig nem lévén magyar iskola, a magyar gyermekek is kénytelenek voltak szlovák iskolába járni, s akkor nem csoda, ha nem beszélnek teljesen magyarul.

Az iskolaszervezéssel kapcsolatban megemlítenőd az is, hogy a múltban a kérvényt aláíró szülőket beidéztték a csendőrségre, járási hivatalba, rendőrségre, s vegzatúrának vetették alá. Az ily eljárás megindítása csakis az illető tanfelügyelőségtől indulhatott ki, ami nem vall jóindulatra. Lehetetlen gyakorlat az is, hogy pl. nemzetiségileg vegyes házasságból származó gyermekeket a szülők nemzetiisége szerint bírálják el. A törvény ilyesfajta igazolást a szülők után csak vallási tekintetben ismer.

Sok helyen az iskolaigazgató nem hajlandó a bizonyítványra rávezetni a távozási záradékot. (Makara az eperjesi kath. e. igazg.)

Magyar gimnázium

Az épület semmiképpen sem felel meg a célnak, amint ezt mind a szülők, mind az igazgatóság már számtalanszor jelentette. Az első osztályba jelentkező diákokat csak fele részben lehet felvenni, az alsó 4 osztálynak párhuzamosnak kellene lennie, és akkor 12 tanteremre volna szükség, holott csak 9 van. Nincs sem rajz-, sem fizikai-, sem kémiai előadóterem, úgyhogy kísérleteket nem lehet bemutatni. Könyvtár, szertárak nincsenek, a szekrények az osztálytermekben állanak. A gyűjtemények egy része a folyosón van. Ha nincs tanítás, az épület egészen üres, mert sem a pedellus, sem az igazgató nem lakik ott; de az épület nyitva van, mert azon át kell járni a nagyterembe. Tornaterem nincs, mert annak ellenére, hogy a nagyterem benne foglaltatik a szerződésben, a fűtés oly minimális, hogy ott télen gyermekeket trikóban tornáztatni nem lehet. Ily módon a magyar gimnáziumban 3 év óta nincs rendszeres tornatanítás, ami a fegyelem és a testi kondíció rovására megy. E hiányokat az országos tornafelügyelő többször kifogásolta. Csak két szűk folyosó van, ahol a szünet-

ben a 420 gyermek nem fér el. Az udvarra nem lehet kimenni, mert télen méternyi hó borítja, egyébként pedig az épületből az utcán át lehet kijutni. A fűtés a legmínimálisabb követelménynek sem felel meg. Egész télen át soha nem volt több a tanterekben 12 C°-nál. De reggelenként, sőt sokszor délig alig volt több 6—7 foknál. Egy évben sem volt annyi súlyos megbetegedés, mint idén. Volt gyermek, aki 140—160 órát mulasztott. Vesebajt, hólyagbajt, középfülgyulladást, ízületi csúzt stb. kaptak a gyermekek, orvosi megállapítás szerint a hideg termekben való tartózkodástól. A városi tisztii főorvos az épületet teljesen alkalmatlannak minősítette és be is záratta a tél folyamán.

A gimnáziummal kapcsolatban égető kérdésünk ugyancsak a tankönyvügy. A tanórák fele diktálással telik el, s azonfelül az ilyen jegyzet sohasem pótolhatja a nyomtatott könyvet. Különösen baj az ilyen állapot a felső osztályokban. Egyébként átadjuk a magyar gimnázium szülői társulatának memorandumát ez ügyben.

Költségvetési ügyek

Biskupice (Püspöki) községben a 10 osztályos fiú- és leányiskola költségvetését az iskolaszék, melynek a jegyző is tagja, 84 125.50. Ks. összegben szavazta meg. A község viszont csak 26 150 Ks.-nyi összegben hagyta jóvá. A rendes kiadásokból törölt 17 975.50 Ks.-t ma, amikor a fenntartási költségek (fűtés stb.) drágábbak; a rendkívüli kiadásokból törölt a község 40 000 Ks.-t, jóllehet ebben csak azok a kiadások szerepelnek, melyeket a tanfelügyelő intézkedései tettek szükségessé (8 db falitábla, új WC, a 6-ik fiúosztály felállítása).

Komárov (Szunyogdi) költségvetése 6195 Ks., a község megszavazott 5000 Ks.-t. Mivel már 1935-től fogva folyton volt hiány, eddig az elmaradt összeg 5045 Ks.-t tesz ki.

A bratislavai 1. sz. tanfelügyelőség állítólag úgy nyilatkozott, hogy a jövő iskolai évben összevonják a püspöki iskolát a szunyogdival, holott a püspökiek már eddig sem férnek el, viszont ott nincs mód az építkezésre, amivel szemben a szunyogdi iskola mellett van egy iskolai célokra való nagyközségi telek. Ha tehát a szunyogdi iskola jelenlegi épületét nem tartják megfelelőnek, aminthogy nem is az, akkor sem megoldás a két iskola egybeolvasztása, hanem az egyetlen helyes egy új szunyogdi iskola építése volna.

Vrakuňa (Verekye) iskolaszéke megszavazott 17 876 Ks.-t a költségvetés szerint, azonfelül rendkívüliekre 11 000 Ks.-t. Ezzel szemben a község csak 6750 Ks.-t adott, ami azért abszurdum, mivel ha eddig évente 11—12 000 Ks.-t kellett, hogyan legyen most sokkal nehezebb körülmények között [2 oldal hiányzik — B. D. A.] [...]

Fedor Miklós nyug. népiszkolai tanító, levočai lakosnál 1940. szeptember 21-én házkutatás volt s találtak egy kis magyar nemzeti színű szalagdarabot. Erre beszüntették októberben a nyugdíját, és a mai napig sem intézték el számtalan beadványát, azzal a megokolással, hogy az új törvény értelmében tervbe vett fegyelmi bizottság még nem alakult meg, s ezért nem lehet ügyét lefolytatni. Ezzel szemben az 1940. évben megkötött szlovák—magyar amnesztia-megegyezés értelmében, az eperjesi bíróság Fedort értesítette, hogy ez az ő esetére is vonatko-

zik. Kérjük a két év óta húzódó ügy gyors elintézését. Az iratok jelenleg 70 449/41. szám alatt dr. Grek referensnél vannak [az] iskolai minisztériumban,

Könyvtárak

Az eperjesi kath. gimnáziumban több száz magyar könyv van, amihez nem lehet hozzájutni. Kérnök ezeknek a magyar közművelődési egyesület számára való kiadását.

Hasonlóképpen Trnava-Nagyszombatban is van a városi könyvtárban néhány ezer magyar könyv. Ezeknek kiadását is kérjük. Most, amikor Magyarországból 12 000 szlovák könyv és kézirat került vissza a Maticához, azt hisszük, az időpont alkalmas volna ezen ügyek elintézésére. Itt említjük meg, hogy a magyar köz-könyvtárak fejlesztése is kívánatos volna, annál is inkább, mivel erre vonatkozólag érvényben van a régi közművelődési törvény vonatkozó szakasza.

Diáklap

Kassán „Iskra” szlovák nyelvű diáklap jelenik meg. Mivel a mai ifjúságunknak semmiféle lapja sincs, tervbe vettük magyar diáklap megindítását, aminek a minisztérium részéről való jóindulatú engedélyezését kérjük.

Egyetemisták

Az eperjesi középiskolás diákok kizárásával kapcsolatban az egyetemen Weisz Pál, Mayer Dénes, Oravetz Erzsébet és Scholtze László egyetemisták ellen is eljárást indított az egyetem és így nem vizsgázhatnak, ami pedig egzisztenciális kérdés rájuk nézve. Kérjük az ügy jóindulatú elintézését.

Tisztázat másodpéldánya — K 28. 272—1942—P—20353 (138. cs.)

22.

Pozsony, 1942. május 9.

A pozsonyi magyar követ jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a gróf Esterházy János és a szlovák belügyminiszter közötti megbeszélésről

Mach tegnap délutánra magához kérte Esterházy János gróftól és két órán át letárgyalta vele a megelőző megbeszélésekről visszamaradt összes függő kérdéseket.

Mach — Esterházy szerint — ez alkalommal is mindvégig és úgyszólván minden kérdésben rendkívül konciliánsnak mutatkozott; az egyes személyi sérelmeket

illetőleg pedig arra kérte Esterházyt, hogy ezekben beszéljen az államtitkári hivatás körét ellátó Koso belügyminiszteri tanácsossal, kit ő megfelelően instruálni fog.

Esterházy ma délelőtt Kosoval e személyi ügyeket is megtárgyalta, s minden egyes esetben kedvező intézkedést kilátásba helyezést kapott.

A Mach-hal tegnap megbeszélte egyes ügyek a következők voltak: (Itt hivatkozom az 54/pol.—1942. számú jelentéssel felterjesztett Esterházy-féle memorandumra.)

1.) A magyar szakszervezet kérdése.

Mach azt ajánlotta, hogy a Magyar Párt adja be pótlólag a párt alapszabályaihoz mint ügyrendet a szakszervezet kidolgozott alapszabályait s ő ezt ily formában jóváhagyni fogja, úgyhogy a szakszervezet akadálytalanul működhetik. Csak azt kérte, hogy a szociáldemokrata ízű „szakszervezet” kifejezés helyett válasszon a párt egy más, megfelelőbb nevet.

2.) A cenzúra.

Mach intézkedett, hogy az eddigi cenzor, aki lassan és nem mindig megértéssel látta el feladatát, felváltassék, illetve más, megfelelő cenzorral kicseréltessek.

3.) A pozsonyi városi művek és városi villamosvasút elbocsátott magyar nemzetiségű alkalmazottainak és a pozsony-ligetfalui nyugdíjasok[nek az] ügye.

Mach mind a három esetben kedvező intézkedést helyezett kilátásba. Nevezetesen: a városi művek és a villamosvasút elbocsátott, de időközben szlovák állampolgárságot nyert magyar nemzetiségű alkalmazottainak a szolgálatba való visszavételét, a pozsony-ligetfalui nyugdíjogosultaknak pedig a nyugdíj folyósítását.

4.) Az Eperjesi Társadalmi Egylet vagyona.

A belügyminiszter megígérte, intézkedni fog az egylet vagyonának a Magyar Párt részére való kiadatása iránt.

5.) A Petőfi-költemények és az ún. ifjúsági mozgalom miatti eljárás.

Mach kijelentette, hogy Tukától kapott utasítás szerint az eljárást be kell szüntetni. Ő most Fritz igazságügyminiszterrel ebben az értelemben fog beszélni.

6.) A magyar községekben a dobolás kérdésének rendezése.

Eddig az volt a helyzet, hogy a magyar községekben a dobszó útjáni közhírré tétel csak magyarul történjék.

7.) Mach végül kilátásba helyezte, hogy intézkedni fog a régi, még csehszlovák időből származó rendőrségi kartotékok kicserélése iránt, mert azok már idejétmúlt adatokat tartalmaznak.

Ami végül a személyi sérelmeket illeti, úgy, mint azt fentebb már bátor voltam megemlíteni, Esterházy a ma, Koso miniszteri tanácsossal folytatott megbeszélés alkalmával, ezekre vonatkozólag is sürgős, kedvező intézkedésre kapott ígéretet. Ezek közül leginkább említésre méltó a hontalan Horváth József pozsonyi-püspöki igazgató-tanítónak állásában való meghagyása és Fedor Miklós volt képviselő nyugdíjügye.

Dr. Kuhl. s. k.
m. kir. követ

Pozsony, 1942. szeptember 2.

A pozsonyi ideiglenes magyar ügyvivő jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a szlovák revíziós igényekről

Ma felkerestem Mračna követet, a politikai osztály vezetőjét, hogy vele elhelyeztetésemet közöljem.

A kölcsönös udvariassági frázisok után Mračna követ általánosságban érintette a szlovák—magyar viszonyt, amelyet korrektnek minősített.

A magam részéről megjegyeztem, hogy itt töltött szolgálati időm alatt szerzett tapasztalataim szerint a szlovák nép — a fiatalságnak egy bizonyos mesterségesen ilyen irányba terelt részétől eltekintve — nem magyarelles, amivel szemben Magyarországon is ismeretlen fogalom a szlovakofóbia. Azok a magyarelles kilengések, amelyek az elmúlt 5 (4) év folyamán Szlovákiában előfordultak, meggyőződésem szerint nem a szlovák nép lelki kitérősei voltak, hanem azoknak az uszítóknak a művei, akik egész politikai egzisztenciájukat a demagógiának ennek a fajtájára építették fel, és a nép ösztöneinek időnkénti felkorbácsolására azért van szükségük, mert különben mondvacsinált népszerűségük elenyészne és eltűnének a feledés homályában. Ezeknek tulajdonítható, hogy Szlovákiában bűn magyarbarátnak lenni és az, ha valakit magyarórnak bélyegeznek meg, körülbelül a hazaárulás vádjával egyenlő. Ennek a mentalitásnak a két ország viszonyának kedvező alakulása érdekében meg kell szünni.

Mračna követ, mint ilyenkor rendszeren, a magyarországi „mindent vissza” irányzatról kezdett beszélni, mondván, hogy az általam kifogásolt tünetek a magyar revíziós propaganda természetes reakciói.

Szlovákia 1000 éven át Magyarországhoz tartozott, 20 évig pedig Csehszlovákiához. Most végre sikerült önállóságukat elérni, s bár a szlovák—német Schutzvertrag* folytán, amely nemzetközi helyzetüket 25 évre meghatározza, nem is teljes, mégis a legtöbb, amit 1000 év óta elérniök sikerült. Nem lehet tőlük rossz néven venni, ha ragaszkodnak ehhez az önállósághoz.

Hogy egy hasonlattal éljek, mondta Mračna követ, a trianoni szerződés idején az inga erősen kilendült és Magyarországot olyan területektől fosztották meg, amelyeknek elvesztésébe nem törődhetett bele. A bécsi döntés idején az inga a másik irányba lendült túl és Magyarországnak olyan területeket is odaitéltek, amelyeknek Magyarországhoz tartozását Szlovákia nem ismerheti el jogosnak.

* védelmi szerződés.

Ha ezt a kínai falat, amely bennünket elválaszt, sikerülni fog lebontani, a két nép őszinte együttműködésének nem lesz semmi akadálya.

Válaszul csak annyit mondtam, hogy mint ahogy Szlovákia a Schutzvertrag alapján, Magyarország a bécsi döntés alapján áll. Azután más témára tértem át, jelezvén, hogy e kérdés felett nem vagyok hajlandó vitába bocsátkozni.

Mračna semmi újat nem mondott ugyan, de mindenesetre jellemző, hogy a szlovák kormány revíziós igényeit állandóan ébren tartja és azoknak minden kínálkozó alkalommal kifejezést ad.

Walter s. k.
követségi tanácsos
ideiglenes ügyvivő

Másolat — K 28. 12—1942—P—25291 (5. cs.)

24.

Pozsony, 1942. október 15.

A pozsonyi magyar követ jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a szlovákiai magyarság iskolaügyi kívánságairól

Tukát, a nála tegnap tett látogatásom alkalmával nyomatékosan kértem, támogassa a szlovákiai magyar kisebbség jogos és méltányos iskolaügyi kívánságainak mielőbbi teljesítését.

Felhívtam figyelmét arra, hogy a Magyar Párt e kívánalmakat, memorandumba foglalva, már régebben átadta Sivák iskolaügyi miniszternek, aki a párt vezére, Esterházy János előtt a közelmúltban úgy nyilatkozott, hogy őbenne megvolna a hajlandóság a méltányos és jogos kérelmek teljesítésére, de a belügyminisztérium és a Szlovák Néppárt a legtöbb esetben megkötik a kezét. Kértem Tukát, ne engedje meg, hogy ily illetéktelen befolyások érvényesüljenek a magyar kisebbség kulturális életének kárára; figyelmébe ajánlottam az előszobában audienciára várakozó Esterházy János konkrét kérelmeinek jóindulatú meghallgatását, végül arra kértem, hogy ennek megtörténte után hívassa magához Sivák minisztert s adjon neki megfelelő utasításokat.

Tuka előtt fentiekkel kapcsolatban ismételtlen rámutattam arra is, hogy Magyarországon az illetékes kormánytényezők nem reciprocitási alapon, hanem a legliberalisabban kezelik [?], aminek egyik újabb bizonyítékául átadtam neki a Slovenská jednota október 13-i számát, mely a petrőci szlovák nyelvű polgári iskola felállításáról ad hírt.

Tuka megértést látszott tanúsítani előterjesztésem iránt s kilátásba helyezte támogatását.

Közvetlenül utánam Esterházy János ment be Tukához. Tuka, mint azt velem Esterházy az audiencia után közölte, igen barátságosan fogadta őt s mindjárt azt kérdezte tőle, melyek azok az iskolák, melyek sürgős létesítésére az itteni magyarság a legnagyobb súlyt helyezi. Esterházy a nyitrai, nagymihályi, dobsinai, göl-nicbányai és németgurabi elemi iskolákat jelölte meg mint a legfontosabbakat.

Tuka erre azt ajánlotta Esterházynak, hogy a nyitrai elemi iskola kérdését a párt előtt ne erőltesse, mert ennek felállítására nem tehet ígéretet. Hivatkozott Esterházy előtt arra, amit erre vonatkozólag pár hét előtt nekem mondott. (L. 151/pol. 142. sz. jelentést.) A másik négy elemi iskola felállításának engedélyezését ezzel szemben kilátásba helyezte.

Esterházy a továbbiakban egyéb iskolaügyi és pártsérelmeket is szóvá tett Tuka előtt, aki mindvégig igen konciliánsnak és megértőnek mutatkozott s megígérte, hogy úgy a belügyminiszterrel, mint az iskolaügyi miniszterrel érintkezésbe fog lépni a kérelmek lehető teljesítése, illetve a sérelmek orvoslása érdekében.

Esterházy előreláthatólag a jövő hét elején kap választ, illetve döntést az általa felhozott konkrét ügyekben.

Dr. Kuhl s. k.
m. kir. követ

Másolat — K 28. 272— 1942—P—27260 (138. cs.)

25.

Pozsony, 1942. december 4.

A pozsonyi magyar követ jelentése a magyar külügyminiszternek a szlovákiai magyar kisebbség sérelmeiről

Nagyméltóságodnak előszóval már volt szerencsém jelenteni, hogy f. é. nov. hó 30-án felkerestem Tuka miniszterelnök-külügyminisztert, s mindenekelőtt a szlovákiai magyar kisebbség ellen irányuló, újabban tapasztalt hatósági intézkedéseket tettem előtte szóvá, kérve gyors és hathatós intézkedést azok sürgős felülvizsgálata és jóvátétele iránt.

Különösen nehezményeztem azt a mintegy három hét óta észlelt jelenséget, hogy a hatóságok lehetetlenné teszik a szlovákiai magyarság kulturális tevékenységének úgyszólván minden megnyilvánulását. Nem engedélyeznek semmiféle műkedvelői színielőadást, felolvasást, sőt még a gazdasági tanfolyam-előadásokat

is betiltották, holott ezek kizárólagos célja a gazdáknak a többtermelésre való kioktatása. Nem engedélyezték a szlovák hatóságok a Pozsonyban téli segélyakcióra rendezni szándékolt utcai gyűlést sem, úgyszintén a Pozsonyban, Iglón, Poprádon és Késmárkon tervezett jótékony célú karácsonyi vásárt, valamint a pozsonyi karácsonyi kézimunka-kiállítást.

Tuka azt válaszolta, hogy meglepetéssel hallja ezeket a panaszokat, melyekről eddig nem volt tudomása. Úgy látszik, az itt a hiba — mondta —, hogy minden minisztérium és hatóság önállóan intézkedik a magyar kisebbségeket érintő ügyekben anélkül, hogy intézkedéseiket neki bejelentenék. Ezért elrendelte, hogy a mai (november 30.) naptól kezdve minden, a magyar kisebbséget érintő ügy Semián miniszterelnökségi miniszteri tanácsos kezében összpontosuljon, aki neki közvetlenül fog referálni, s akinek referádái alapján ő fog dönteni. Arra kért tehát, keressem fel Semián miniszteri tanácsost, és ismételjem meg előtte, lehetőleg írásbeli feljegyzés hátrahagyásával, a neki felpanaszolt sérelmeket, melyek sürgős felülvizsgálat tárgyát fogják képezni.

Tukának ezt meg is ígértem, s ezután még több sérelmet soroltam fel előtte, így a többi közt a Magyar Párt egyes szakosztályai ügyrendjének jóvá nem hagyását, illetve a jóváhagyás halogatását (L. 8013. pol.-42. sz. utasítást), a krompachi magyarüldözést, a már kilátásba helyezett magyar nyelvű iskolák ügyében a döntés elhúzását, végül a cenzúra túlkapásait. Tuka e sérelmekre vonatkozólag is arra kért, hogy Semián miniszteri tanácsos előtt ismertessem őket.

Miközben Tukával e kérdésekről beszélgettünk, rövid időre bejött a szobába Mach belügyminiszter is, akinek nagyjában szintén elmondtam a szlovák hatóságok előtt érthetetlen eljárását. Mach mindjárt mentegetődzött, hogy neki ezekben része nincs, de úgy tudja, mondta, hogy az itteni eljárás „hű kópiája” a magyarországi szlovák kisebbség irányában követett magyar eljárásnak. Machtől erre konkrétumokat kértem, külön hangsúlyozva előtte, hogy pl. itt nem engedélyezik a magyar kisebbség karácsonyi vásárait, holott Kassán éppen a napokban nyílt meg a szlovák karácsonyi kézimunkavásár. Mach a további válasszal adós maradt.

Tuka felkéréséhez képest, mindjárt Budapestről való visszatérésem után, ma délelőtt felkerestem Semián min. tanácsost s a mellékelten felterjesztett aide-mémoire¹ átadása mellett részletesen ismertettem előtte a Tukának már felpanaszolt sérelmeket.

Semián, aki jóindulatú embernek látszik, de csak hatáskör nélküli referens, aki talán inkább a gyűjtőkosár szerepét fogja játszani, megígérte, hogy az általam felhozott sérelmek ügyében sürgősen referálni fog Tukának. Erre annál is inkább kértem, mert ha pár napon belül nem látok eredményt, úgy, mondtam neki, kénytelen leszek újból a miniszterelnök urat személyesen „molesztálni”.

Semián egy konkrét ügyben már kedvező választ tudott adni, mert amint azt távollétemben helyettesem más úton már jelentette volt, a szlovák hatóságok engedélyezték a pozsonyi, iglói, poprádi és késmárki karácsonyi vásárokat.

Fentiekhez bátor vagyok még hozzáfűzni, hogy Esterházy János gróf a napokban szintén beszélt Semián min. tanácsossal, aki egészen bizalmasan, s

teljes diszkréciót kérve, azt mondta neki, hogy a szlovák hatóságoknak egy idő óta tapasztalt szigorúbb eljárása a magyar kisebbséggel szemben Spišiaiak követ tanácsának, illetve kezdeményezésének a következménye, aki ily módon véli a magyarországi hatóságokat az ottani szlovák kisebbség irányában jobb belátásra bírni.

Dr. Kuhl s. k.
m. kir. követ

Másolat — K 28. 266—1942—P—30320 (134. cs.)

1 Mintegy három hét óta lehetetlenné van téve a szlovákiai magyarság kulturális tevékenységének minden megnyilvánulása. A hatóságok nem engedélyeznek semmiféle műkedvelő színelőadást, felolvasást, sőt még a gazdasági tanfolyam-előadásokat is betiltották, holott azok kizárólagos célja a gazdáknak a többtermelésre való kioktatása. Nem engedélyezték a Bratislavában téli segélyakcióra rendezni szándékolt utcai gyűjtést sem, úgyszintén Bratislavában, Spišska Nová Vesén, Poprádon és Kežmarokon tervezett jótékony célú karácsonyi vásárt (Kassán a szlovák karácsonyi kézimunka-kiállítás és vásár a napokban nyílt meg), valamint a bratislavai kézimunka-kiállítást.

A szlovák kormány a mai napig sem hagyta jóvá a Magyar Párt egyes szakosztályainak ügyrendjét, ami a gyakorlatban a párt működési lehetőségeinek igen erős korlátozását jelenti.

A krompachi rézművek magyar nemzetiségű alkalmazottainak üldözése tovább folyik. Újabbban Klekner Rezső tisztviselőt szólították fel, hogy mondjon le az ottani magyar párt elnökhelyettesi állásáról és lépjen ki a pártból, mert különben elbocsátják állásából.

Az állásából már régebben elbocsátott és sokáig letartóztatva volt Kuloványi Lajos tisztviselő ellen a Spišská Nová Ves-i járási főnök megbízhatatlansági végzést hozott s ezenfelül kiutasította őt a járás területéről, holott ott háza és földje van s odavaló illetőségű. Ez a két végzés Kuloványi teljes tönkretételét jelenti.

Itt említem fel, hogy az állásából szintén elbocsátott Hrabovszky Zoltán volt krompachi rézgyári mérnököt azzal vádolta az alsó fokú hatóság, hogy nekem (a magyar követnek) teljesített kémsszolgálatot. Emé hallatlan inszINUÁCIÓ ellen Mračna követ úrnál már erőlyesen tiltakoztam.

A dobsinai, smolnicka-hutai, gelnici, michalovcei és Nemecky Grob-i magyar nyelvű elemi iskolák engedélyezése halasztólag lesz kezelve, holott erre az itteni magyar párt vezére illetékes helyről már hetek előtt pozitív ígéretet kapott.

A cenzúra szigora a Magyar Hírlap ellen minden mértéket meghalad. A rosszhiszeműségre jellemző, hogy a cenzor nemcsak a magyar vonatkozású konkrét cikkeket törli, hanem több esetben általánosságban, minden megjelölés nélkül kívánta 3-4 cikk törlését, tetszésére bízva a szerkesztőségnek, hogy mely cikkeket kívánja kihagyni. Ily eljárás kizárólagos célja a lap megjelenésének késleltetése lehetőleg oly módon, hogy az az esti vonatokat lekésse s egy nappal később érjen rendeltetési helyére.

A Magyar Párt által kiadni tervezett „Naptárt” a cenzúra szintén indokolatlanul visszatartja.

Budapest, 1943. március 1.

Dr. Fleischmann Gyulának, a szlovákiai tartománygyűlés egykori képviselőjének jelentése a szlovákiai nemzetiségi, kulturális és politikai viszonyokról

I.

Amikor január végén Pozsonyba érkeztem, a suttogó propaganda vad hírei keringtek a városban és nyugtalanították a lakosságot. Ezek szerint a német hadsereg déli részei megsemmisülés előtt állottak, a szlovák hadosztályok a Kaukázusban utóvédharcokban véreztek el, a magyar hadsereg pedig Voronyezsnél teljesen elpusztult. Olaszország kormányának egyes tagjai Ciano tudtával béke-delegációt küldtek Roosevelthez Casablancába* stb. stb.

A mai szlovák rezsim ellenségei fanatikus meggyőződéssel propagálták magánházakban, társaságokban, kisebb összejöveteleken, hogy Németország máris elveszítette a háborút, Csehszlovákiát a régi határai között visszaállítják és Beneš biztosította Oroszország barátságát az új Csehszlovákia számára stb. És mindezt előttem is meggyőzően fejtegették.

Ez az egyre erősödő propaganda — amelyet kétségtelenül a Londonban székelő csehszlovák emigráns kormány irányít —, indíthatta a szlovák kormányt arra, hogy még szlovákiai tartózkodásom alatt számos cseh családot utasítottak ki Szlovákia területéről, és Mach belügyminiszter nyilvánosan bejelentette a még Szlovákiában maradt csehek és zsidók teljes kitelepítését.

Szlovákiában köztudomású, hogy a jelenlegi szlovák rezsim, valamint a németek ellen irányuló propagandát elsősorban a Szlovenszkon élő csehek és még megmaradt zsidók csinálják Benešék megbízásából.

Az ott élő csehek szerepe meglehetősen zavaros és ellenszenves. Ők terjesztik az angol propaganda híreit és tartják ébren a csehszlovák egység gondolatát. Emellett sokan közülük opportunitásból németnek vallják magukat, s különösen Kelet-Szlovákiában a német pártban vezető állásokat töltenek be. A magyargyűlöletet is állandóan szítják a szlovákok között. Minden valószínűség szerint ők informálják titkos utakon Benešéket a szlovákiai viszonyokról és közhangulatról.

* A Casablancai konferencia 1943. január 14. és 16. között zajlott, Churchill, Roosevelt, de Gaulle és Giraud részvételével. A konferencián kimondták a „feltétel nélküli megadás” elvét a tengelyhatalmakkal szemben.

Az őket jellemző ravaszsággal és ügyességgel végzik ezt a munkát, s a szerepeket megosztják egymás között.

II.

A szlovák állami igazgatás a háborús viszonyokhoz képest elég jó és megfelel a kis ország egyszerű viszonyainak. A csehek távozásával beállott átmeneti tisztviselőhiány csökkent és az utánpótlás elég jó.

Az idősebb tisztviselői kar mellőzöttnek érzi magát a fiatal pártemberek előretörése miatt, kedvetlenül dolgozik és titokban a csehszlovák idöket várja vissza. A fiatalabb tisztviselők — tanárok, tanítók, bírák, jegyzők, papok stb. — a néppárt lelkes hívei, erős nacionalisták és hisznek a szlovák állam tartós fennmaradásában.

A vezető állások aránylag fiatal emberekkel — pl. Mach, Karvas, Sokol stb. — vannak betöltve, és a párt, valamint a németbarátság exponenseinek számítanak.

A kormány erőteljesen támogatja a fiatal szlovák intelligenciát, előmozdítja érvényesülését, soron kívül lépteti elő, önálló feladatokkal bízza meg, s megadja a továbbképzés minden lehetőségét a kiválasztott tehetségeknek.

A szlovák néppárt által tavaly megszervezett ún. „politikai iskolák” fontos szerepet játszanak a szélesebb néprétegek politikai nevelésében, felvilágosításában, az egységes közvélemény kialakításában. Ilyen iskolákat az elmúlt évben minden városban és községben rendeztek, s azokon a párttagok kötelesek voltak megjelenni. Az előadások tárgyköre gyakorlati és ideológiai volt. Az államfőtől kezdve a kormány tagjain kívül a párt és a közélet minden jelentős személyisége előadóként szerepelt a tanfolyamokon.

A néppárt fejlődése azt mutatja, hogy a párt lassan ugyanazt a szerepet fogja betölteni a szlovák államban, mint a nemzetiszocialista párt a Német Birodalomban.

A Hlinka-Gárda, amelyet 1939-ben Tuka miniszterelnök és Mach belügyminiszter a német SS mintájára igyekeztek megszervezni, fokozatosan háttérbe szorul a néppárttal szemben. Mostanában főként a zsidótörvények és rendeletek végrehajtó szerve, az árjásításoknál döntő szava van, és sok tagját juttatta vagyonhoz, üzleti vállalkozáshoz.

Az államfő egyúttal a néppárt vezére is, ami tekintélyét és hatalmát növeli. Tiso újabban egyre növekvő befolyást gyakorol az állam kül- és belpolitikájára, s népszerűsége is határozottan emelkedőben van a szlovák nép körében.

Az államfő megnyilatkozásaiban állandóan hangoztatja a szlovák állami függetlenséget, s a néppárt alapelveit: a szlovák nacionalizmust és katolicizmust. Tiso a maga nacionalista és katolikus felfogásával elsősorban a katolikus papságot nyerte meg a maga és a párt számára, amely ismét erőteljesebben vesz részt a szlovák közéletben.

A párt vezetőinek felfogása szerint — s ez az államfő nézete is — a nemzetiszocializmus elveinek százszázalékos alkalmazása a szlovák népre — amelynek műveltségi foka messze a németeké mögött van és lelki beállítottsága valláserkölcsös

— káros hatással lenne és könnyen lelki anarchiához vezetne. Legmegfelelőbb program részére Hlinka híres jelszava: Isten és nemzet. A szlovák népet különösen ma kell erősíteni vallásosságában, amikor keletről a bolsevizmus is fenyegeti.

Ezért akarja Tiso a szlovák államot a nacionalizmusra és a vallásra építeni, s ebben a néppárt vezetői is szolidárisak vele. Így szorította vissza Tukáék erőltetett nemzetiszocialista irányzatát és ily módon igyekszik megállítani a bolsevista propagandát, amely az utóbbi időben, főleg az ipari területeken és a keleti várme-gyékben fejt ki erőteljesebb tevékenységet.

A szlovák állam hivatalos külpolitikája ma németbarát, s az államfő korrektül betartja ezt a vonalat, amiben a kormány is támogatja. Emellett nagy igyekezettel építik ki baráti kapcsolataikat Olaszország, Horvátország, Románia és Bulgária felé. A hivatalos szervek mellett különféle társadalmi egyesületek, intézmények, látogatások, tanulmányutak révén a szlovák közvéleményben is népszerűsítik az említett államokkal való barátságot. Ezt a célt szolgálják a szlovák—német, szlo-vák—román, szlovák—bolgár, szlovák—horvát társaságok.

A zsidóságot fokozatosan kikapcsolták az államéletből és kitelepítik. A mai rezsím népszerűségének és tekintélyének ez az egyik fő pillére.

A két legnagyobb nemzetiség — a magyar és a német — önálló népcsoportot alkot és az alkotmánytörvény szerint jogi személy.

A németek kivételes jogokat élveznek Szlovákiában és az állami igazgatásban külön szerveket állítottak fel a német népcsoport részére.

A magyarsággal szemben alkalmazott nemzetiségi politikában a „reciprocitás” elvét alkalmazzák, azaz figyelemmel kísérik a magyarországi szlovákok sorsát és ehhez képest — saját megítélésük alapján — szabják meg a magyarsággal szemben alkalmazott mértéket. Ezt a módszert a szlovákiai magyarság állandóan sérelmezi és kifogásolja. A reciprocitás elvét különben bevették a szlovák alkotmánytörvénybe is.

A szlovák állam — vezetőinek több ízben tett nyilatkozatai alapján — arra törekszik, hogy nemzetiségi politikája a külföld részéről elismerésben részesüljön, s igazságosnak és helyesnek lássák.

Német vonatkozásban nem lehet beszélni Szlovákiában kisebbségi politikáról, miután a németek csak számszerűleg jelentenek ott kisebbséget, jogok tekintetében nem csupán egyenjogúak a szlovákokkal, hanem messzemenő előjogokat is élveznek.

Az egyedüli kisebbség tehát, amely népcsoport jellegével van felruházva, a magyarság.

Minden valószínűség amellett szól, hogy a szlovákiai magyarság kisebbségi vonatkozású kérdéseit a szlovák kormánykörök esetenként illetékes német körökkel tárgyalják meg és a megteendő, illetve már megtett intézkedéseket közlik velük.

III.

A szlovák nép ma a legkülönbélebb befolyások hatása alatt áll.

Az intelligencia idősebb rétege és a csehszlovák uralom alatt vezető szerepet játszott körök, főképp az evangélikusok, a csehszlovák gondolat hívei, a Csehszlo-

vák Köztársaság visszaállítását várják, s azzal érvelnek, hogy Csehszlovákia ideális gazdasági egység volt és a szlovákok ebben az államkeretben érhetik el a maguk részére a legtöbb előnyt. Ennek az ún. „csehszlovák” gondolatnak ma már a nép között is vannak gyökerei.

Az utóbbi hónapokban, — a keleti front eseményeinek hatása alatt — az ipari városokban és a keleti vármegyékben egy tervszerű oroszbarát propaganda indult meg a szlovák nép között, amelynek méreteit nehéz megállapítani. Téves azonban az olyan beállítás, mintha Szlovákiában a bolsevista propaganda olyan méreteket öltött volna, hogy a bolsevista forradalom kitörésével lehetne számolni. A szlovák intelligencia és a szlovák nép többsége erősen nacionalista és vallásos érzésű, s amint idegenkedik a nemzetiszocialista eszméktől, ugyanúgy tartózkodó és elutasító magatartást tanúsít a bolsevizmussal szemben.

A párt, a sajtó, a katolicizmus és az állami igazgatás — ma határozottan bolsevistaellenesek. Ezeknek döntő befolyásuk van az egész szlovák közvéleményre és ellensúlyozni tudják a bolsevista propagandát, amely nem annyira forradalmi eszmék alakjában, mint inkább a „szláv szolidaritás” hangoztatásában jelentkezik.

A szlovák gazdasági és szociális helyzet ismertetése túllépné jelentésem kereteit és azért erre nem is térek ki. Ezen a területen a német befolyás és irányítás igen nagyfokú, a Német Birodalom intézményeit, intézkedéseit igyekeznek utánózni és az állam teljesítőképességének keretei között hasonlókat életre hívni.

A szlovák nép többsége ma nyugtalan és nem bízik az állam tartós fennmaradásában. A szlovák kormány ezt a kishitűséget és alsóbbrendű érzést akarja elűntetni a nép lelkéből. Ezt a célt szolgálja a kormány tervszerű propagandája, felvilágosító munkája, s nem utolsó sorban a „politikai iskolák” tanfolyamai, amelyekbe bevonták a nép legszélesebb rétegeit. A politikai iskolák útján igyekeznek a kormány egységes közvéleményt teremteni és a népet az időszerű kérdésekről tájékoztatni.

A németbarátság nem hatolt még el a népig és csak az intelligencia egy része mondható valóban németbarátnak. A csehekkel való új társulás gondolata inkább a nehéz gazdasági viszonyokban leli magyarázatát és az ügyes propaganda eredménye, amely elhitei a köznéppel, hogy Csehszlovákia visszaállítása egyszerre megjavítaná a gazdasági helyzetet és a régi állapotok térnének vissza.

A magyarsággal csak az idősebb szlovák nemzedék egy része rokonszenvezik annyira, hogy vissza kíváncozna Magyarországhoz és magyar uralmat kívánna a mai Szlovákia területén. Ez a réteg az évek múlásával egyre kisebb lesz és egyre veszít jelentőségéből, befolyásából.

A gazdasági egymásrautaltság gondolata — a szlovák—magyar sorsközösség — egyre ritkábban hallható a szlovák középosztály és a fiatalság köreiben.

A Szent István-i gondolat lassan elhalványodik a szlovák köztudatban és különben ennek pusztá említése is hatóságilag üldözendő cselekmény Szlovákiában.

Amíg nyugaton a magyarellenes felfogás inkább csak burkolt formákban és intézkedésekben jelentkezik, Kelet-Szlovákiában a magyargyűlölet lépten-nyomon érezhető.

A szlovák propaganda keleten a szlovák nacionalizmus erősítésénél a magyargyűlöletet használja fel eszközül, s ily módon igyekszik kiirtani a még mindig elég mélyen gyökerező magyarbarátságot a keleti többség lelkéből.

A magyarság szellemi befolyása egyre csökken Szlovákiában. Okai ennek: a kulturális határzár, a magyar kultúra fokozatos kiirtása Szlovákiából, a tervszerű propaganda, amely a magyarságot a szlovákság elnyomójának tünteti fel és a szlovákiai magyarság elszigetelt helyzetét.

Ezt a folyamatot elősegíti a szlovákiai német párt is, amelynek vezetői között nem egy kifejezetten magyarellenés beállítottságú és a nemzetiszocializmus térhódításának legfőbb akadályozóját a magyarságban látja.

IV.

A szlovákiai németek a népcsoport, illetve a német párt keretei között élik a maguk népi életét ma.

A szlovák hatóságok nem avatkoznak bele a népcsoport belső életébe, amelynek hatásköre, jogai és a szlovák hatóságokhoz való viszonya pontosan meg vannak szabva. A német népcsoport önállóan igazgatja a német iskolaügyet, gazdasági és szociális téren hatalmas szervezetei vannak, amelyek jelentős súlyt és befolyást biztosítanak számára. A népcsoport a német ifjúságot nemzetiszocialista szellemben neveli és legtöbb szervezete a Német Birodalom hasonló intézményeinek az utánezata.

A szlovák és német népi rétegek alig érintkeznek egymással. A német párt szigorú utasításokat ad ki időnként tagjainak, hogy miképpen viselkedjenek a szlovákokkal szemben a mindennapi életben, a hivatalokban stb. A németek tartózkodnak is minden provokatív fellépéstől, figyelembe veszik a szlovákok érzékenységét és megnyilvánulásaikban lépten-nyomon hangoztatják a szlovák—német barátságot.

A szlovák intelligenciának a német barátságra való beállítottságát célozzák a különféle német tanfolyamok, előadások, ösztöndíjak stb.

A most folyó háború nagy erőpróbának teszi ki a szlovákiai német népcsoportot. A folytonos, különféle nemzeti célokat szolgáló gyűjtések nagy anyagi megterhelést jelentenek. A német hadseregbe és az SS-be való önkéntes bevonulás a fiatal-ságot viszi el a német családoktól. A népcsoport tagjaira kivetett járulékok, adók stb. egyre újabb áldozatokat követelnek.

A Szepességben — éppen ottlétemkor — az a hír terjedt el, hogy amennyiben kevesen jelentkeznék önként a német hadseregbe való belépésre, a német párt vezetője köteles sorozást rendel el a népcsoport férfi tagjainál.

A fegyelem megvan, de a lelkesedés alábbhagyott és bizonyos lehangoltság észlelhető a németeknél. Ez a viszonyok természetes következménye. Amíg az önálló Szlovákia kikiáltása után a német népcsoport tagjai abban reménykedtek, hogy a népcsoport-hoz való tartozás előnyökkel fog járni és számukra kivételes helyzetet jelent, ma azt látják, hogy éppen nekik kell vállalni a háborúval járó

terhek és áldozatok nagyobb részét, s a szlovákok és magyarok e tekintetben előnyösebb helyzetben vannak velük szemben.

A szeptesi németek körében a magyarbarátság — az első évek nagy nemzetiszocialista lelkesedése után — ismét erősödik és az idősebb nemzedék a régi magyar világot emlegeti és várja vissza.

A szlovákiai németek munkájáról egy igen jó tájékoztató jelent meg a német párt által kiadott naptárban az 1943-as évre.

V.

A szlovákiai magyarság ma szórványokban él és a Magyar Pártban van nyilvántartva. Anyagi helyzete kielégítő, mert a zsidóságnak a gazdasági életből való kikapcsolása következtében a városi magyar intelligencia és polgárság előnyös helyzetbe került. A munkások, különösen a szakmunkások részére bőséges munkaalkalom kínálkozik mindenütt. A magyar földbirtokosok és kisgazdák élvezik a háborús konjunktúra előnyeit. Az elnemzetlenedés veszedelme a kisebb magyar szórványok gyermekeit fenyegeti, miután ezeken a helyeken a szlovák iskolai hatóság nem engedi meg magyar tannyelvű népiskolák felállítását. A magyar kulturmunka így csupán a Magyar Párt szervezeteiben, a Magyar Házakban és a Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesületben — SZMKE — folyik. A magyar nyelvű középiskolai oktatás biztosítva van Pozsonyban, ahol a Magyar Párt által létesített és fenntartott internátusokban van elhelyezve a magyar középiskolás diákság egész Szlovákia területéről, kedvezményes és ingyenes helyeken.

A szlovákiai magyarságban sok életerő, dinamizmus és kultúréhség van, a legfőképpen azért elégedetlenkedik, mert kulturális élete erősen korlátozva van.

A magyarság Szlovákiában elszigetelt, zárkózott életet él és alig érintkezik a szlovák és német körökkel. Ez egyrészt előnyös, mert nincs kitéve annyira a szláv és német hatásnak, s a velejáró lassú beolvadásnak. Másrészt hátrányos, mert elveszíti a kapcsolatot a vele együtt élő népekkel, s nem tud hatást gyakorolni rájuk a maga, még ma is kétségtelen kultúrfölényével. Ennek velejárója a fokozatos elidegenedés és eltávolodás a németektől és szlovákoktól.

Megjegyzem, ez az eltávolodás a másik oldalon is észlelhető és a szlovák, német körök is igyekeznek kivonni, főképp az ifjúságot, a magyar behatás alól.

A szlovákiai magyarság minden bel- és külpolitikai megnyilatkozást a revízió szemszögéből néz. Kizárólag az érdekli őt, hogy mi használ és mi árt a revízió ügyének. Minden olyan jelenséget, amely a szlovák állam erősödését mutatja, már eleve gyűlöl. A szlovákiai németekre azért haragszik, mert a szlovák állam és nem a revízió ügyét szolgálják. Elégedetlenek a magyarországi külpolitikával is, amely szerinte gyengeséget mutat a szlovák állammal szemben és nem elégíti ki őket Esterházy józansága és megfontoltsága sem.

Ebben a gondolatkörben élnek, remélnek és várnak. Elhiszik a suttogó propaganda rémhíreit.

A magyarság helyzete valóban nehéz Szlovákiában. Alig van egy-két területsáv, ahol etnikai egységet alkotnak, s az is igen csekély.

A szlovákok [a] németek felé nem tudnak és nem is igyekeznek kapcsolatokat teremteni. Aki ilyet próbálna, arra hamar rásütik a „nemzetáruló” bélyeget. Így azután nincsenek tájékozódva a szlovákok és németek államépítő, szervező munkájáról, gazdasági, kulturális tevékenységéről. A német és szlovák szellemi mozgalmakat senki se figyeli, a Magyar Párt pozsonyi központjának kivételével.

VI.

Szlovákiai tartózkodásom alatt különböző nemzetiségű emberekkel beszéltem. Az ott élő magyar intelligencia teljesen tájékozatlan a szlovák és német szellemi életéről, politikai és gazdasági viszonyokról. Helytelennek találtam a magyaroknál a szlovákok és németek különböző nemzeti mozgalmainak lebecsülését, semmibe vevését és mindennel szemben való elzárkózását. Bármiről kértem tájékoztatást, kitérő feleletet kaptam, ami tájékozatlanságot árult el. Természetes, hogy ennek folytán a magyarországi közvélemény sem kap tiszta képet onnan és a Magyarországra jövő ottani magyarok a legképtelenebb híreket, pletykákat, rémhíreket adják le, mint hiteles forrásból szerzett értesüléseket. Ezt maga a pozsonyi magyar követ is megerősítette, akihez többször küldenek át ilyen bizalmas jelentéseket felülvizsgálat végett, s amelyeket kénytelen megcáfolni. Hogy az ilyen felelőtlen híreszteléseknek — amelyek sokszor denunciáló jellegűek — elejét vegyük, legcélszerűbb mindenkinek a jelentését, közlését az illetővel aláíratni, ha hivatalos helyre fordul itt Magyarországon.

A pozsonyi magyar követségen célszerű volna még egy-két olyan szellemileg felkészült, szláv nyelvtudással rendelkező és a szlovákiai viszonyokat ismerő embert alkalmazni, akik kellő figyelemmel kísérnék a szlovákiai közéletet, sajtót, irodalmat és szükség esetén ellensúlyozni tudnák a reánk nézve káros megnyilatkozásokat. Igaz, hogy a pozsonyi magyar pártközpont e tekintetben a követségnek erős támaszt jelent.

Ezzel szemben csupán rámutatok arra a tényre, hogy a budapesti szlovák követségen majd minden tisztviselő kitűnően beszél és olvas magyarul, ami kétségkívül megkönnyíti munkájukat.

Ki kell térnem a külföldi tanulmányutakra menő magyarországi fiatalok dolgára is. Azt nem tudom megállapítani, hogy a más országokba menő fiatalok milyen utasításokkal mennek külföldre, mennyiben felelnek meg feladatuknak, s érik meg azt a pénzt, amit a magyar állam rájuk fordít.

A pozsonyi m. kir. követ és Esterházy János gróf nem tartják alkalmasnak a mostani időt arra, hogy akár a külügy, akár a kultusz ösztöndíjasokat küldjenek ki Szlovákiába.

A szlovákiai Magyar Párt elegendő szakemberrel rendelkezik, akik megfelelő nyelvtudás és helyi ismeretek birtokában sokkal jobban tudják elvégezni ezt a munkát, amivel a magyarországi ösztöndíjasokat akarják megbízni az egyes szakminisztériumok.

Pozsonyi tartózkodásom alatt a Magyar Párt kultúrreferensével részletesen megbeszéltem a szlovákiai magyar családok levéltári anyagának feldolgozását. Ezt a munkát szükségessé teszi a következő két szempont:

1.) A magyar családok levéltárai iránt szlovák hivatalos körök egyre fokozottabb figyelmet fordítanak, s azok anyagát szlovák szempontból fel akarják használni, illetve birtokba venni.

2.) A szlovák és német tudományos körök mindenre kiterjedő részletességgel gyűjtik Szlovákiában a történelmi emlékeket, okiratokat, családi leveleket — számba veszik a régi építkezéseket, szobrokat stb., hogy ezekkel igazolhassák a szlovákok és németek történelmi szerepét a volt Felső-Magyarország, a mai Szlovákia területén, s ily módon is jogot formáljanak erre a területre. A németek a városokra vetették rá magukat, s azt akarják bizonyítani, hogy Szlovákia területének őslakói a szlovákok, s a magyarok csupán mint telepések, bevándoroltak jöttek oda.

Ez a munka hatalmas arányokban folyik évek óta, s már egész irodalom keletkezett róla.

Az M. E. [Miniszterelnökség] II. ü. o.-ának [ügyosztályának] külön jelentést tettem róla, ahol a megfelelő intézkedések folyamatban vannak.

Mint érdekességet említem meg, hogy a Tátrában való néhány napos tartózkodásom alatt részt vettem az ótátrafüredi SZMKE-csoport egyik esti összejövetelén, amelyet Balassa Bálint emlékének szenteltek. A legjobb benyomással távoztam onnan, mert lelkes, öntudatos magyar emberekkel — férfiakkal és nőkkel — találkoztam, akik egész napi munkájuk után — némelyek kilométereket gyalogolva — jöttek el azért, hogy erősítsék egymásban a önbizalmat, ápolják a nemzeti összetartozást és a magyar kultúrával kapcsolatban maradjanak.

Alkalmam volt betekinteni a szlovákiai Magyar Házak életébe, amelyeket Esterházy János gróf hívott életre. Eddig tizenkét Magyar Ház létesült Szlovákia különböző városaiban. Ezekben található naponta a szórványokban élő magyarság. Itt tartja összejöveteleit, előadásait multságait. Itt ápolja a magyar kultúrát és neveli a magyar ifjúságot. Ezek a Magyar Házak tartják össze tulajdonképpen a városok magyarságát társadalmi különbség nélkül.

Az ifjúság, az utánpótlás kérdése a legnagyobb problémája az ott élő magyarságnak. A régi papok, tanárok, bírák, tanítók előregednek, kihaltak. A középszálynak kevés a gyermeke és kihalóban van. A munkás, kispolgár igyekszik alkalmazkodni a viszonyokhoz, hogy megélhessen. Az ifjúság utánpótlásáról a lehetőség szerint gondoskodnak a Magyar Párt által fenntartott internátusok. Pozsonyban, amelyekben a magyar nép egyszerű — jelenleg 400-on felül — gyermekei nyernek ingyenes elhelyezést és hazafias nevelést. Ezek vannak hivatva pótolni a kieső idősebb magyar generációt. Az eredmény lassan mutatkozik, a magyar orvossal, mérnökkel, tanárral, állami és magántisztviselővel Szlovákia minden nagyobb városában találkoztunk, akik hivatásuk mellett a magyarság őrsze-
mei is.

VII.

Kéthetes tanulmányutam összefoglalásaképpen még a következőket tartom szükségesnek megemlíteni:

A szlovákiai magyarságban a nemzeti öntudat nem gyengült, s talán erősödött is az utolsó időben, ami a Magyar Párt és az SZMKE nevelőmunkájának az érdeme.

A szlovákiai magyarság komoly rétege tisztán látja, hogy a háború végéig sorában nem történhetik változás és területi módosításról sem lehet szó. A mostani háborúért nem lelkesedik, de ösztönszerűen érzi, hogy Közép-Európa jövőjére e háború kimenetele sorsdöntő lesz.

A németeket lefoglalja saját életük kiépítése és irányítása, intézményeik fenntartása és fejlesztése. A háború nagy áldozatokra kényszeríti őket, de tudatában vannak, hogy ha a háborút elveszítik, nehéz sors vár rájuk a mai Szlovákia területén is.

A szlovákokban tovább erősödik a nemzeti öntudat, különösen a fiatalságban. Büszkék arra, hogy ha német segítséggel is, de sikerült kiépíteni az államukat. Sokféle befolyás és különféle irányú propaganda hatása alatt állanak.

A magyar kultúrfölényt érzik, és alsóbbrendűségi érzetükből folyik a magyarellenes hangulat, amelyet az iskola és a különféle nacionalista intézmények állandóan szítanak, s amelyet a szlovákiai magyarság nem tud kellőképpen ellensúlyozni.

Amíg a német—szlovák viszony szabályozva van, addig a magyarság lassan elszigetelődik.

A magyar—szlovák barátságot, úgy látom, csak társadalmi téren lehetne elmélyíteni, amennyiben ezt magasabb politikai érdekek is kívánják. Ahol van némi magyar—szlovák társadalmi érintkezés, ott szlovák részen azonnal jelentkezik a magyarság felé való közeledés. Ez kétségtelen tény!

Függelék

A mai szlovák szellemiség

A szlovákiai szellemi fejlődést, a fiatal szlovák nemzedék felfogását, törekvéseit, a középosztály állásfoglalását a szlovák állam alapvető kérdéseiben — megállapításom szerint — nem figyeli senki rendszeresen.

Az informátorok — többnyire magánszemélyek — vagy nem vesznek maguknak fáradságot mélyebb megfigyelésekre és a dolgok lényegének kihámozására, vagy nem rendelkeznek az ehhez szükséges tudományos felkészültséggel és a szlovák nyelv ismeretével.

Egy olyan fiatal állam belső életének, fejlődésének, népe átalakulásának megfigyelése a legnagyobb körültekintést és tárgyilagosságot követeli meg.

A magyar állam biztonsága és jövője szempontjából nagyon fontos, hogy a hivatalos körök pontosan tájékozva legyenek a szlovákiai közélet minden megnyilvánulásáról, mert csak ezeknek ismeretében állapíthatják meg a szlovák állammal és a hazai szlovák kisebbséggel szemben követendő magatartásukat, szabhatják meg döntéseiket.

Végtelenül fontosnak tartom, hogy éppen északi szomszédunkról — a szlovákokról — a legfontosabban tájékozva legyünk és ne kövessünk el nagyobb hibákat, amely komoly károkat vagy legalábbis felesleges csalódásokat vonna maga után.

Az alábbiakban röviden igyekszem felvázolni a szlovák vezető körök, az ifjúság és a szlovák publicisztikai irodalom felfogását a legfontosabb kérdésekről.

A szlovák állam feje — amint már jeleztem — gyakori megnyilatkozásaiban „a szlovák nép legnagyobb és legelső ideáljául a szlovák állami függetlenséget tartja, amely a szlovák nép legnagyobb kincse, s minden áldozatot megér. A szlovák állami függetlenség elérése után a legfőbb feladat: az állam kiépítése és megerősítése.”

Ennek eszköze a Szlovák Néppárt, amely mint állampárt ugyanazt a szerepet tölti be a szlovák államban, mint a nemzetiszocialista párt a Német Birodalomban.

A párt hivatása a szlovák nép megszervezése, hogy a párt keretei között közösen munkálkodjon a szlovák állam kiépítésén és felvirágoztatásán.

Ezeknek a céloknak a köztudatba való átvitele a feladata az ún. politikai iskoláknak, amelyek felvilágosítják a népet kötelességeiről, tájékoztatják az állam belső és külső helyzetéről — kigyomlálják belőle az alsóbbrendűségi érzést — és egységes közszellemet teremtenek.

„A párt az államért van s legfőbb érdeke, hogy az állam jól működjön. Ebben az értelemben a párt az állam segítő keze.” (Tiso egyik megnyilatkozásából.)

A szlovák közfelfogásra erős hatással van a csehszlovák demokrácia és a német nemzetiszocializmus.

A szlovákok mint fiatal nép a tradíciót elvetik és az aktivitást hirdetik. A szlovák publicisták szerint csak gyenge és ideálok nélküli generáció menekül a múltba és merül ki a tradíciók ápolásában. Életerős nemzedékek a múltban is tevékenyek és nem szemlélődők voltak. Analizálni és értékelni kell a múltat, s tisztelni az elődöket. Ebben azonban nem szabad kimerülni.

A Szent István-i gondolatot a jelenlegi szlovák közvélemény elveti és általában ellene foglal állást. A szlovák publicisztika a Szent István-i gondolatban a magyar imperializmus és revizionizmus propagandaeszközét látja. Nem tartja megvalósíthatónak, s azt állítja, hogy nincs talaja se a magyar közvéleményben, se a nemzetiségek körében.

Csulen Konstantin, az ismert szlovák közíró egy cikkében, amelyet a Szent István-i gondolatról írt, azt mondja, hogy ennek csak akkor volna jelentősége, ha a szlovák, német, ruszin, horvát és román nép vezetői is mellette foglalnának állást, nemcsak a magyar vezető politikusok. Ennek azonban sehol semmi nyoma. A magyar közvélemény felfogására — Csulen szerint — jellemző, amit a „Láthatár” című kisebbségi

folyóirat 10. évfolyamának 1. számában ír a magyar közvéleményben ma oly népszerű kitelepítésről, s amelyben szerinte a következő sorok olvashatók:

„A nemzetiségek kitelepítésére vonatkozólag vannak olyan hangok is, hogy csak a nemzetiségek vezető rétegeit kell kitelepíteni, hogy a tömeg, elveszítve vezetőit, gyorsabban hasonuljon a magyarsághoz.”

Csulen szerint „ez a gyakorlati lényege a Szent István-i gondolatnak, s ezt akarják beadni megfelelő csomagolásban a nemzetiségeknek”.

A szlovák fiatalság — amelynek ugyanolyan jelentős szerepe van a szlovák állami életben, mint a fiatal nemzetiszocialista generációnak a Német Birodalomban — kétségtelenül telítve van nemzeti öntudattal, nacionalizmussal és idealizmussal.

Ennek a fiatalságnak a vezető gondolata — a politikai realizmus. Számukra egy cél van: élni és dolgozni a szlovák államért.

Egy figyelemre méltó cikk szerint „még abban a nem várt esetben is, hogyha a szlovák nemzet állami függetlenségében fordulat állna be, a jövő szlovák nemzedékben az állami függetlenség ténye örök mementóként fennmarad, s a nemzet minden fia a legnagyobb áldozatokra is kész lesz, hogy ezt visszaszerezze”.

A szlovák fiatalság rendkívül büszke arra, hogy elsősorban ez a fiatal generáció volt az, amelynek segítségével a Szlovák Néppárt kivívta az önálló szlovák államot. A szlovák fiatalság mindig az első sorokban küzdött a párt függetlenségi harcában, s hű marad a párthoz továbbra is. Amíg a néppárt régi jelszava a harc volt, ma ennek helyébe az „aktivizmus” lépett. A szlovák fiatalság ma egyöntetűen a szlovák állami függetlenség híve.

Mint jellegzetes megjegyzést említem meg Csulen egy megnyilatkozását, amely szerint „a szlovákok semmi mást nem akarnak, mint szlovákok maradni. Ha azonban a sors mostoha lenne a szlovákokkal szemben, akkor sem volna semmi értelme, hogy magyarokká váljanak. Itt vannak még nagyobb és kulturáltabb szomszédos népek. Én a magam részéről — írja Csulen — ha nem lehetnék szlovák, mindig és szívesebben válnék németté, mint magyarrá”.

Ezt a néhány megjegyzést tartottam szükségesnek jelentésemhez hozzáfűzni.

Tisztázat másodpéldánya — K 28. 4444—1944—P—15666 (199. cs.)

Pozsony, 1943. október 1.

A pozsonyi magyar követ jelentése a magyar Külügyminisztériumnak a szlovák revíziós remény újraéledéséről

Olaszország összeomlása Szlovákiában új reményt ébresztett fel a szlovák revíziós álmok mielőbbi megvalósulása tekintetében.

Szlovák részéről mindig meg voltak győződve arról — s e meggyőződésüket nyilvánvalóan bizonyos német körök is alátámasztották —, hogy a bécsi döntésnek — szerintük — Magyarországra kedvező kimenetele kizárólag Olaszország, elsősorban pedig Ciano gróf érdeme, illetve bűne, mert a németek Szlovákia szempontjából már annakidején kedvezőbb határmegvonásra lettek volna hajlandók.

Ezt addig, míg Olaszország egyenrangú tengelyfél volt, fennhangon hirdetni nem látszott tanácsosnak, s így szlovák oldalról a múltban csak általánosságban hangoztatták a rájuk kedvezőtlen bécsi döntés megváltoztatásának szükségességét.

Most azonban, hogy Olaszország kivált a hatalmak sorából s belátható időn belül nem kell tőle mint hatalmi tényezőtől tartani, megjött a szlovákok hangja is, s már nyíltan ki merik mondani, hogy a bécsi döntés kizárólag az olasz politika túlkapásainak rovására írandó, s most, hogy ez a faktor többé nem számít, arra is remény van, hogy Olaszország bukásával együtt az olasz külpolitika eredményei, így az olasz „erőszakoskodás” folytán létrejött bécsi döntés is, revízió alá kerülnek, s német segítséggel új, Szlovákia javára igazságos döntés fog létesülni.

Olaszország katasztrófája eszerint felélesztette a szlovákok revíziós reményeit és ábrándjait, s biznak abban, hogy amint Horvátország német segítséggel visszakapja Dalmáciát, Albánia pedig függetlenségét, úgy a németek őket is meg fogják jutalmazni — harctéri vitézségük(?) és a német politika feltétlen követése elismeréseképpen — a bécsi döntés revíziójával.

Az Olaszország bukásával kapcsolatos ily reménynek nyíltan is kifejezést adott Mach belügyminiszter az iglói aratóünnepen f. hó 12-én tartott beszédében, majd azt követőleg — valamivel óvatosabban — Medriczky gazdasági miniszter f. hó 26-án Szentgyörgyön, ahol a többi közt kijelentette, hogy „a szlovák nemzet egyik szomszédjával sem akar rossz viszonyban élni. A »megértés« előfeltétele azonban a több százezer szlovák testvér problémájának megoldása.”

Bátor vagyok ezenfelül Nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe ajánlani a „Szlovák” f. hó 28-i számának „Németország a területi változások kiigazításáról” című cikkét, melyet a követség sajtószolgálatára rövid úton az MTI-vel is közölt. A cikkíró (Petro József, a Szlovák Távirati Iroda berlini tudósítója) úgy állítja be cikke

tartalmát, mintha az berlini német politikai körök felfogását tükröznék vissza s a következőket írja: „Berlini politikai körökben az a meggyőződés uralkodik, hogy a közép-európai konszolidációs kibontakozás (értve ez alatt Dalmácia, Albánia stb. új helyzetét) még nem ért véget, sőt hogy az a jövőben is fokozott mérvben érvényesülni fog. Egészen biztosan nem fog sokáig tartani, hogy meg fogjuk érni az új határozatokat, melyek jóváteszik és kiegyenlítik azokat a hibákat, melyekért nem a német politika felelős, vagy amelyekért nem ő viseli a közvetlen felelősséget. A »völkisch«* elvnek Délkelet- és Közép-Európában való nagyvonalú alkalmazása a szlovák nemzet részére is magával hozza mindama hibák jóvátételét, ahol ez eddig különböző okokból nem volt lehetséges, és így a szlovák nemzetnek katonai kötelezettségei teljesítésére és az új Európa felépítésében való feltétel nélküli együttműködésre vonatkozó elhatározása még nagyobb lesz”.

Bár már több ízben előfordult, hogy a Szlovák Távirati Iroda berlini tudósítója nagyobb hatás kedvéért saját elgondolását tüntette fel német politikai körök álláspontjával, s bár minden valószínűség szerint jelen esetben is ez a helyzet, mégis kézenfekvőnek látszik, hogy német részről vagy legalábbis bizonyos német oldalról újabban fokozottabb mértékben bátorítják a szlovákok revíziós ábrándjait és akcióját, ami nélkül a szlovákok reményeinek ily nyílt formában való kifejezése juttatása el sem volna képzelhető.

Számolnunk kell tehát azzal, hogy egyfelől szlovák részről az eddiginél is erősebb revíziós kampány fog megindulni — hiszen közeledik november másodika, a bécsi döntés 5 éves évfordulója —, másfelől pedig, hogy a szlovák hivatalos politika a revíziós cél elérése érdekében a német kívánságoknak mindenben engedelmességet fog, illetékes német helyen összehasonlítva a maga loyálisát és érdemeit a szerinte kétszínű vagy legalábbis nem egészen világos magyar kül- és belpolitikával.

A szlovákok nyilván abban a mentalitásban élnek, hogy ha a németeket sikerülne a bécsi döntés revíziójának megnyerni s a revízió tényleg megvalósulna, úgy még a német végső győzelem elmaradása esetén sem származnék ebből rájuk baj, mert mint beati possidentes** akkor is kedvezőbb helyzetben volnának, mint Magyarország.

Másolat — K 28. 12—1943—P—30856 (5. cs.)

* szó szerinti jelentése népi, de itt a náci Németországban uralkodó szélsőjobboldali nemzeti szocialista ideológiára és mozgalomra utal.

** a birtokon belül levő boldogok, boldog birtokosok

Kassa, 1943. november 2.

A kassai rendőrkapitány jelentése a magyar belügyminiszternek a szlovákiai politikai hangulatról

Tisztelettel jelentem, hogy Szlovákiából az alábbi híreket szereztem be:

Az eperjesi rendőrségre sorozatosan idézik be azokat az egyéneket, akik német nemzetiségűeknek vallották magukat. Az eljárás célja, hogy ezek okmányszerűen igazolják származásukat.

Eperjesen, az illegális kommunista párt vezetőségének és tagjainak letartóztatása tovább folyik. Így letartóztatták a párt vezetőjét, egy Takarcsik nevű egyént, továbbá Bacsinszki és Bencsik nevű vezetőségi tagokat. A politikai rendőrség listáján ezenfelül negyven fő szerepel letartóztatásra. A bártfai letartóztatottak közül tíz megszökött.

A kommunista letartóztatásokkal kapcsolatban csehszlovák érzelműeket is őrizetbe vettek, sőt kommunista ürügy alatt magyarokat is. Így Nagymihályban két vezető magyar személyt tartóztattak le, akiknek egyikét Kostyenszky Jenőnek hívják. Ezeket indokolásuk szerint túszként tartóztatták le és szállították el Pozsony mellé, állítólag azért, mert Magyarországon is letartóztattak volna két szlovák vezető egyént. Esterházy hír szerint járt Magyarországon a két letartóztatott ügyében, amikor is megállapítást nyert, hogy ily letartóztatást nem eszközöltek hatóságaink.

A kommunista propaganda oly nagy mérvben terjed, hogy a lelki gondozásra hivatott papság is tehetetlen vele szemben. Most már a lakosság idősebb és legfontosabb része is várja az oroszokat. Több községben megtörtént, hogy elűzték a papokat, akiknek visszahelyezésére Csárszky püspöknek csendőri karhatalmat kellett igénybe vennie.

A jobbiztonság a politikai izgatások miatt teljesen labilis. Úgyszólván naponta jelennek meg lázító tartalmú röpiratok, ilyen és ehhez hasonló szövegekkel: „Arizátorok ne fizessetek adót, mert úgyis minden a németeké lesz”, vagy: „Szlovák föld és szlovák vér Magyarországon, ez a mi Szlovákiánké” stb. A propaganda azonban nemcsak a magyarok, hanem a németek ellen is dolgozik. Így az egyik eperjesi vendéglőben, múlt hó 19-én Hitler arcképét összetörték, miközben a németeket becsmérték.

Egyébként a németbarát irányzatot Tuka miniszterelnök és Mach belügyminiszter képviselik, míg a szláv orientációsok Tiso államelnök és Čatloš hadügyminiszter köré csoportosulnak. A szlovák nép zöme azonban, különösen a német katonai helyzet súlyosbodása óta a szláv irányzat felé hajlik. Ezzel egyidejűleg természetesen fokozódik a hazánk elleni propaganda, amely nemcsak a sajtóban

és az ifjúság nevelésében nyilvánul meg, hanem tág terét láthatjuk a vezető államférfiak napról napra megnyilatkozó cselekedeteiben is.

A partizánbandák tevékenysége is fokozódott. Így megállapításom szerint f. évi október hó 23-áról 24-ére menő éjjel, Orló és Musina között közlekedő személyvonatot a nyílt pályán megállásra kényszerítette egy kb. 400 főből álló partizáncsoport, amelynek tagjai lengyelekből és oroszokból állottak. A vonaton utazó németeket leszállították és ismeretlen helyre vitték. További sorsukról nincs tudomásom. Ugyancsak merényletet kíséreltek meg a Hanusfalván átvezető 400 méter hosszú új viadukt ellen is, amelyet október 25-ére virradó éjjel akartak felrobbantani. Az őrség idejekorán észrevette a készülő merényletet és tüzelt a támadó csoportra. Annak tagjai közül többeket sebesülten el is fogott. Kihallgatásuk során megállapítást nyert, hogy lengyel nemzetiségűek, akik bandaharc kiképzésüket szovjet földön szerezték. A hanusfalvi erdő átfésülésére és megtisztítására 60 főből álló csendőrosztagot vezényeltek a helyszínre.

Szliácsfürdön október hó 12-én nyitották meg a Hlinka-párt politikai továbbképző iskoláját, amely tanfolyam két hétig tartott. Hallgatósága 290—300 főből állott. Előadásokat a párt főtitkára, dr. Kocsis és Moravcsik Antal képviselő tartottak, aki egyben igazgatója is volt a tanfolyamnak. Az ifjúság fegyveres kiképzéséről Čatloš hadügyminiszter tartott előadásokat.

Karmasin múlt hó 10-én Késmárkon tartott beszédében beszámolt a hadi helyzetről. Beszámolójában kitért a kishitűekre, mire a megjelent hallgatóság ütemesen kiabálta: „ezek a szlovákok”.

A belügyminiszter rendeletet adott ki a csehszlovák időkben visszamaradt és aktualitásukat veszített képek, szobrok, feliratok azonnali eltávolítására. Az egyre fokozódó lakásínség enyhítésére, a malackai és a selmecebányai járásfőnököket lakásrekvirálási joggal ruházták fel.

A lengyel zsidók szlovákiai beszivárgása tovább tart, mert a hatóságok szemet hunynak minden ilyen ténykedés felett.

Nagy népszerűségnek örvend és a nép széles rétegeiben énekelik a következő szövegű propagandadalt: „Kto má velo, nech ide do Londina, kto ma nič, nech čaka Stalina.” Magyar fordításban: „Akinek sok van, menjen Londonba, akinek kevés, várjon Stálinra.”

A kirendeltség vezetője:
[olvashatatlan aláírás]
m. kir. rendőrkapitány³

Tisztázat — K 28. 12—1943—P—33023 (5. cs.)

* Ekkor Szász Károly volt a kassai rendőrkapitány

II. Erdély

Bevezetés

A romániai magyarság sorsa mindig különleges helyet foglalt el a magyar politikai gondolkodásban. Ennek tulajdonítható, hogy a Miniszterelnökség II. osztályának anyagai között a romániai magyarsággal annak a csehszlovákiai vagy a jugoszláviai magyarsághoz viszonyított számarányát is messze meghaladó számú irat foglalkozik.

A romániai magyarság döntő többsége a trianoni békeszerződést követő határmódosítások következtében került Romániába. Az 1910-es magyar népszámlálás 1 661 805 magyar anyanyelvű lakost írt össze, akik a később Romániához csatolt Erdélyt, a Bánátot, illetve a Körös- és Máramaros-vidéket magába foglaló, de az idők során a közhasználatban Erdély néven szereplő területen éltek.*

Amint az számos dokumentumból kiderül, jelentős volt az Erdélyen kívül élő magyarok száma is. A hiányos statisztikák miatt itt csupán becsült adatokra támaszkodhatunk. Ezek szerint Erdélyen kívül mintegy 150 000 magyar élt, akik a történelem során különböző okok miatt Bukovinában, Moldvában, illetve a régi nagyvárosokban, főként Bukarestben telepedtek le.

Erdély demográfiai viszonyairól a torzítások ellenére is reálisnak mondható adatokat tartalmazó 1930-as népszámlálás tájékoztat, amely szerint Erdélyben összesen 5 548 363 lakos élt. A románok lélekszáma az 1910-es összeíráshoz képest mintegy 400 000-rel emelkedett, 3 207 880 fővel a legmagasabb lélekszámot jelentette. A magyarok esetében összeírt 1 353 276 lakos majdnem 200 000-s csökkenést mutatott. Ez az adat az 1919—27 között Erdélyt elhagyó 197 000 magyart is figyelembe véve** sem lehet reális. Amint az dokumentumokból is kiderül, a romániai népszámlálási adatokat politikai okok miatt torzították. A magyar anyanyelvűek számát csökkentette a jelentős számú magyarul beszélő cigány, zsidó, illetve a magyar anyanyelvű görög katolikus és görög keleti népességnek a románságba történő beolvasztása. A fentiek miatt nem kétséges, hogy a magyarok valódi számának alsó határa a két világháború közötti időszakban 1 600 000 körül mozgott.

Erdély harmadik legnagyobb lélekszámú nemzetisége a németység volt. Számuk a két világháború közötti időszakban 540 000 körül ingadozott. Politikai, gazdasági és kulturális helyzetüket tekintve a magyarság természetes szövetségésének

* *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. VI. Végeredmények összefoglalása. Bp. 1920. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal (Magyar Statisztikai Közlemények, U. s. 64.)
Rónai András: *Erdély népességi viszonyai*. = Magyar Statisztikai Szemle, 1939. XVII. évf. 4. sz. 350—360.

A továbbiakban (az általános közhasználatnak megfelelően) az I. világháború után Romániához csatolt területet értjük Erdélynek.

** Sulyok István—Fritz László szerk.: *Erdélyi magyar évkönyv*. Kolozsvár, 1930. 2.

számítottak (l. 14. irat), azonban ez a szövetség a németiség sajátos történelmi fejlődése, sokszor eltérő politikai érdekei miatt a valóságban csak ritkán jöhetett létre.

Erdély nemzetiségi térképe igen változatos volt. A földrajzi egységeket tekintve a magyarság négy nagyobb területen volt meghatározó többségű, a Székelyföldön, a magyar—román határvidéken, a Szilágyságban és Kalotaszegen. A felsorolt nagyobb egységeken kívül szétszórta több kisebb magyar többségű sziget volt található. Ilyenek voltak a magyar többséget mutató városok is.

Román többségű volt két, délről, illetve északkeletről a Bihar hegység felé haladó ék alakú terület. Mindkét tájegység erdős hegyvidék volt, ahol nagy területen viszonylag alacsony népsűrűséggel 75—85%-ban élt a döntően pásztorokdással, földműveléssel foglalkozó román lakosság. Jelentősek voltak azok a vegyes népességű területek, ahol egyik nemzetiség sem alkotott többséget. Ide sorolhatók azok a vidékek, ahol az erdélyi németiség élt. A legjelentősebb magyar—román vegyes terület a nagy kiterjedésű erdélyi medence, illetve a nyugati határ mentén húzódó magyar többségű öv mögötti sáv volt.

A nemzetiséginél is változatosabb Erdély lakosságának vallásfelekezeti összetétele. A nemzetek évszázados együttélésének következtében kialakultak átfedések, de általánosságban megállapíthatjuk, hogy az unitárius és református hívők magyarok, a görög katolikusok nagy többségben, a görög keletiek szinte kizárólag románok, az evangélikusok pedig németek voltak.* A római katolikusok többségét magyarok alkották, akiknek döntő többsége a Székelyföld keleti felén, Csík megyében élt, jelentős volt azonban a római katolikus bánáti németek száma is. A már említett északi román ék lakossága görög katolikus, a déli pedig görögkeleti volt.

A romániai magyarság jogi helyzetét vizsgálva ki kell emelnünk, hogy a két világháború közötti román kisebbségi jogrendszer jogforrásának számító gyulafehérvári határozatok, párizsi kisebbségi szerződések és a Kisebbségi Statútum valódi értékét meghatározta az a tény, hogy ezen rendelkezések döntő többsége a gyakorlatban nem érvényesült. A gyulafehérvári határozatok és a Románia által kényszerűségből aláírt, de nem alaptörvényként elismert és alkalmazott Kisebbségi Szerződés széles körű jogokat biztosított a kisebbségek — így a romániai magyarság — oktatási, vallási, gazdasági és politikai életében. A vizsgált időszak két román alkotmánya (1923. III. 29. és 1938. II. 27.) azonban már csupán általános polgári jogokat alkalmazott. Deklarálta a románok (de nem a román állampolgárok!) faji, nyelvi és vallási egyenlőségét, lelkiismereti, oktatási, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságát, nem ismerte el, nem garantálta azonban a nemzeti kisebbségek speciális kollektív jogait.

Az 1938-ban az európai politikában bekövetkezett változások és a gazdasági nehézségek eredményeként megszületett Kisebbségi Statútum gyakorlati értékét meghatározta az a tény, hogy alaptörvény jellegét semmilyen törvényhozási intézkedés nem ismerte el. A Statútum értelmében létrehozott kisebbségi főkormány-

* Kovács Alajos: *Erdély népmozgalma vallásfelekezet szerint az 1921—27. években* Magyar Statisztikai Szemle, 1929. VII. évf. 11. sz. 1207—1214.

biztosság nem rendelkezett semmilyen döntő jelentőségű hatáskörrel, a tételes jogokat tartalmazó minisztertanácsi naplónak nem volt jogforrás szerepe.

A két világháború közötti romániai kisebbségvédelmi jogrendszer tehát a gyakorlatban szűk területen érvényesült. Léte mindazonáltal perspektívát jelentett a kisebbségeknek, amelyek folyamatos harcukkal jelentős részeredményeket értek el.

A romániai magyar kisebbség sorsát meghatározó alapvető kérdés az állampolgársághoz való jog volt. A homogén nemzetállam megteremtésére törekvő Románia az állampolgárság megadásának megtagadásával vagy megnehezítésével próbálta a kisebbségek létszámát csökkenteni. Ezért, jóllehet a Románia által is aláírt kisebbségi szerződések szerint mind a lakhely, mind a születés alapján meg kellett adni a romániai állampolgárságot, az 1924. február 24-i törvény a lakhely helyett az illetőséget állapította meg az állampolgárság feltételéül.* A kisebbségi szerződésben rögzített alapelv végül az 1939. október 20-i módosító törvény bevezetésével érvényesült. Az addig eltelt csaknem 20 év alatt azonban tömegesen kényserültek magyar nemzetiségű személyek az ország elhagyására.**

A kisebbségek általános szabadságjogait illetően az 1923-as alkotmány kimondta az állampolgárok jogegyenlőségének elvét. A közönséges törvényhozás azonban számos, a kisebbségek szabadságjogait sértő intézkedést hozott (l. 20. irat).

Amint arról számos dokumentum is tanúskodik, kedvezőtlen volt a helyzet a nyelvhasználati jogok terén. A román alkotmányok — a kisebbségi szerződésben foglaltak ellenére — nem foglalkoztak a kisebbségek nyelvhasználatának kérdésével. A közönséges törvényhozás egy sor, a magyarság szempontjából hátrányos rendelkezést hozott. Az ügyvédek a bíróság előtt csak románul beszélhettek, csak román lehetett a kereskedelmi könyvelés nyelve stb. (l. 18. irat).

A két világháború közötti erdélyi magyarság politikai küzdelmének központjában a kisebbségek fennmaradása szempontjából meghatározó fontosságú oktatásügy állt.

A nemzeti kisebbségek jogát az anyanyelven történő oktatásra kimondták a gyulafehérvári határozatok, és részletesen szabályozták a párizsi kisebbségi szerződések.

Az 1919—1920-as tanév beindításakor a Kormányzó Tanács Közoktatásügyi Reszortjának koncepciója szerint a kisebbségek oktatását a felekezeti iskolák hatókörébe igyekezett szorítani. Ennek megfelelően a magyar nyelv jelentős mértékben kiszorult az állami iskolákból, ugyanakkor a magyar felekezeti iskolák száma rövid idő alatt jelentősen növekedett.

A romániai kisebbségek anyanyelvi oktatásának háttérbe szorítása a békeszerződések ratifikálását (1921. július 26.) követően bontakozott ki (l. 13. irat). Az oktatásügyi kormányzat, Anghelescu közoktatási miniszter vezetésével elsősorban a még mindig rendkívül erős felekezeti iskolahálózat megbontására törekedett (l. 8. irat). Az 1921. július 30-i törvény értelmében végrehajtott földreform

* Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár, 1944. Erdélyi Tudományos Intézet. 78.

** 1918. október 30-tól 1924. június 30-ig 197 035 fő. Sulyok István—Fritz László: i. m. 2.

legjelentősebb bevételeitől fosztotta meg a magyar egyházakat, s tette válságossá az egyházi iskolák létezését (l. 1. irat).^{*} A rendkívül nehéz körülmények közé került felekezeti iskolák működését egy sor diszkriminációs intézkedés is nehezítette. A nyilvánossági jog megvonásával bezárásra kényszerült egy sor nagy múltú magyar iskola.^{**}

Az állami elemi oktatást először az 1924. július 26-i törvény szabályozta. A törvény leszögezte: Az elemi iskolai oktatás az egész országban egységes, irányítása és ellenőrzése állami feladat, egyetlen iskola sem létesíthető a közoktatásügyi minisztérium engedélye nélkül. Az oktatás nyelve román, a más, mint román nyelvű népességű községekben a közoktatásügyi miniszter által elemi iskolák létesíthetők, az illető népesség előadási nyelvével, ugyanolyan arányban, mint a román községekben.

A végrehajtás során az aránylagosságra vonatkozó kitétel nem valósult meg. A magyar nyelvű állami elemi iskolák aránya messze elmaradt az 1930. évi népszámlálás adatai szerinti nemzetiségi aránytól, és különösen rossz volt a helyzet az óvodák esetében.

Amint azt a 13. sz. irat is bemutatja, az állami iskolák elrománosításának folyamatában kiemelkedő jelentőségű volt a 159. cikk rendelkezése. A rendelkezés a kisebbségek által többségben lakott megyékben (az ún. kultúrzónában) letelepedő, más megyéből származó tanítóknak 50%-os fizetési pótlékot, 10 hektáros telepítési telket és nyugdíjkorkedvezményt biztosított.

A kisebbségeket sújtotta, hogy az állam az elemi oktatás teljes költségét (iskolaépítés, fenntartás, igazgatói lakás stb.) — a tanszemélyzet fizetésének kivételével — a községekre hárította. Tekintettel arra, hogy a kisebbségi iskolák a törvény rendelkezéseinek ellenére sem kaptak állami támogatást, a kisebbségek által lakott községekre dupla iskolafenntartási teher hárult. Fizetni kellett (a község adójövedelmének 14%-át) az elemi iskolai törvény következtében csakhamar román tannyelvűvé váló állami iskolákért, de fizetni kellett a kisebbségi nyelvű felekezeti iskolákért is (l. 19. irat).^{***}

Az állami magyar iskolák számának csökkenése rendkívül súlyosan érintette az erdélyi magyarságot. Számolni kellett ugyanis azzal, hogy az állami elemi oktatási törvény, illetve a magánoktatási törvény végrehajtása során a névelmezések, eredetvizsgálatok stb., valamint a felekezeti iskolák bezárása miatt egyre több magyar anyanyelvű tanuló kényszerül a folyamatosan románosodó állami iskolákba. Így a magyar állami iskolák száma csökkenésének kedvezőtlen hatását megsokszorozta az állami iskolába járó tanulók számának növekedése.

Az egyházi iskolák jogállását nagymértékben befolyásolta az a tény, hogy a kisebbségi szerződések megalkotói nem voltak tekintettel arra, hogy a magyar felekezeti oktatás Erdélyben meghatározó jelentőségű volt. Ezért a kisebbségi szerződésekben nem rendelkeztek az egyházi iskoláknak az állami jogszabályok-

* Darkó Zoltán: *A román agrárreform és az erdélyi magyar egyházak*. Debrecen, 1938. Városi ny. 8. (KlNy. Erdélyi Füzetek)

** Sulyok—Fritz: i. m. 7.

*** Nagy Lajos: i. m. 140.

tól független védelméről, ami ahhoz vezetett, hogy a román törvények a kisebbségek egyházi iskoláit egy csoportba sorolták azokkal a magánosok által fenntartott oktatási intézményekkel, amelyek üzleti célt szolgáltak. (Az ortodox egyház iskolái megkapták az állami tanintézeteknek járó kedvezményeket.)

Az egyházak a kisebbségi kultúra, a nemzeti identitás őrzésének alapvető intézményei. Különösen így volt ez Erdélyben, ahol az egyházak jelentékeny szerepet vállaltak az oktatásban, művelődésben is. A vallásszabadság, az egyes felekezetek közötti jogegyenlőség nemcsak elsődrendű emberi jog, hanem olyan fontos kisebbségi jog is, amely nélkül nem volt biztosítható a kisebbség hosszú távú létezése.

A vallásszabadság jogát mind a gyulafehérvári határozatok, mind a kisebbségi szerződések kiemelten tárgyalták. Elismerték az egyének vallásszabadságát, és biztosították az állam összes felekezete közötti egyenlőséget. A kisebbségi szerződés rendelkezéseinek értelmében a kisebbségek saját vallási intézményeket is felállíthattak. Románia kötelezettséget vállalt arra, hogy méltányos összeggel támogatja a kisebbség egyházi intézményeit, és hozzájárult ahhoz is, hogy a székely és szász közületeknek vallási önkormányzatot engedélyez. A román alkotmányok biztosították a jogegyenlőséget a vallási kisebbségek számára. Az 1923-as alkotmány ugyanakkor leszögezte, hogy az ortodox egyház uralkodó egyház a román államban, a görög katolikus egyháznak pedig elsősége van a többi felekezet előtt.**

A jogegyenlőség elvének megsértésével született az 1921. július 30-án megjelent erdélyi földbirtoktörvény, amely külön szabályozta a földreform végrehajtását az erdélyi és a regáti területeken.

A különböző módon végrehajtott kisajátítás során az erdélyi magyar egyházak óriási földterületet vesztek el. A nagyváradi, gyulafehérvári, temesvári és szatmári római katolikus püspökség birtokainak 95%-át, az erdélyi és a királyhágómelléki református egyház területeinek 45%-át sajátították ki. A romániai magyar egyházak 371 614 hold birtokából összesen 314 199 holdat (84,5%) vettek el (l. 1., 6., 13. irat).***

Az egyházi birtokok elvesztése és az állami támogatás csökkenése rendkívül súlyos anyagi gondok elé állította a kisebbségi egyházakat. A nehézségeket fokozta, hogy feladataik megsokszorozódtak. A magyar egyházak vagyonuk megmaradt töredékéből kényszerültek segíyezni a román kormány által alig támogatott felekezeti iskolákat, ellátni a művelődésben rájuk háruló feladatokat.

Az erdélyi magyarság vezetői több sikertelen kísérlet után 1922. december 28-án alakították meg az egységes, nemzeti alapon szerveződő politikai pártot, az Országos Magyar Pártot.

Az Országos Magyar Párt szervezeti szabályzata szerint a párt tagjának tekintett külön felvétel nélkül is minden 20 évet betöltött román állampolgárt, ki akár

* Balogh Artur: *A kisebbségek nemzetközi védelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján*. Berlin, 1928. Vöggenteiter. 159.

** „...a románok nagy többségének vallása lévén, az ortodox egyház uralkodó egyház a román államban; a görög katolikus egyháznak pedig elsőbbsége van a többi felekezeten előtt” Nagy Lajos: i. m. 229. (Ugyanezt lásd 1938-as alkotmány 19. paragrafus).

*** Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság története 1918. december 1-jétől 1940. augusztus 30. ig.* Bp. 1941. Studium. 77–78.

származásánál, akár születésénél, akár anyanyelvénél vagy műveltségénél fogva magát magyarnak vallotta.

A párt 1938. március 31-i feloszlatásáig képviselte az erdélyi magyarság érdekeit a parlamentben, állandó harcot folytatott a magyar iskolákért, 15 alkalommal nyújtott be panaszt a Nemzetek Szövetségének. Többször kinyilvánított célja — bár a lehetőségeknek megfelelően politikai pártként működött — a magyarság egyetemes érdekvédelme volt. Feloszlatása után a „Nemzeti Újjászületés Frontja” néven létesült egyetlen politikai szervezet keretein belül volt lehetőség a magyarság politikai érdekképviseletére. Az Országos Magyar Párt utódjaként a Frontba beilleszkedő Romániai Magyar Népközösség munkáját azonban meghatározta, hogy a királyi diktatúrában a parlament szerepe minimális volt. A törvények legnagyobb részét az országgyűlésen kívül hozták, és az új alkotmány szerint a kormány nem a parlamentnek, hanem a királynak tartozott felelősséggel.

Az erdélyi magyarság életében döntő változást hozott az 1940. augusztus 30-án Bécsben aláírt második bécsi döntés. A döntés értelmében Erdély északi és keleti része, összesen mintegy 43 104 km² került vissza Magyarországhoz. A határmódosítás fő szempontja a nemzeti elv érvényesítése volt. Észak-Erdély 2 577 260 lakosából a többséggé vált magyarok lélekszáma 1 380 507 volt, de a románoké is meghaladta az egy milliót (1 029 469). Dél-Erdélyben túlnyomóvá vált a román többség (2 274 561), a magyarok (363 206) és a németek (490 640) az összes többi nemzetiséggel együtt is alig haladták meg az egymilliót. Az új rendezés összességében ugyan jobban igazodott az etnikai határokhoz, de egészében mégis inkább csak az arányok módosultak. A bécsi döntés előtt Európa az 1,6 milliós erdélyi magyarság problémájával kellett szembesülnön, azt követően az észak-erdélyi 1 milliós román és a dél-erdélyi félmillió magyar kisebbség gondjai okoztak robbanásveszélyes helyzeteket.

A romániai magyarságnak a két világháború közötti helyzetét általánosan értékelve megállapíthatjuk: az egész korszakra és Közép-Európára különösen jellemző türelmetlen és agresszív nacionalizmus alapvetően meghatározta a román nemzetiségi politikát. A kisebbségek helyzete folyamatosan rosszabbodott, egyre nagyobb nehézségekbe ütközött a nemzeti karakter hosszú távon való megőrzése. A román parlamenti rendszer ellentmondásai, a kisebbségi szerveződésekét sújtó jogsértő korlátozások, az egyházak vagyoni alapját megrendítő földbirtoktörvény, az oktatásügy szisztematikus elrománosítása egyaránt súlyosan veszélyeztették a kisebbségek létét. Megállapítható ugyanakkor, és ez a közölt iratokból is kitűnik, hogy a korszak folyamatos küzdelemmel és a harcokhoz kapcsolódó reménykedéssel telt el. A két világháború közötti Romániában a kisebbségek az állammal vívott „háború” megnyerésére nem gondolhattak, de fontos ütközetekből győztesen kerülhettek ki, és ez valamiféle perspektívát jelenthetett számukra.

Diószegi László

1.

Budapest, 1921. október 4.

Imre Sándor jelentése Papp Antalnak (továbbítva Petri Pálnak) az erdélyi egyházakat és iskolákat ért sérelmekről

I.

Az erdélyi római katolikus státus azt kéri, hogy a magyar állam a román állammal szemben fennálló követelésének bejelentése alkalmával ne tegyen említést azokról az összegekről, amelyekkel az erdélyi római katolikus státus tartozik a magyar államnak. Ha erről a román állam értesülne, illetőleg ha ennek az összegnek a megtérítését a magyar állam a román államtól kívánná, ez a státusra nézve végzetes lenne, mert újabb alkalmat adna a román államnak a katolikus státus alapjainak az ügyeibe való beavatkozásra. Állandóan keresik, hogy mit kapott mely célokra a katolikus egyház, valamint a többi is, a magyar kormánytól és minden olyan intézményt, amely állami támogatásban bármily kis részben is részesült, államnak nyilvánítanak és teljesen a saját hatalmukba vesznek. (Példa erre a nagyszebeni Szent Teréz árvaház esete, amelyben ma már teljesen a román állam intézkedik, román árvákat látnak el és a katolikus státus igen súlyos és kevés kilátású küzdelmet folytat az árvaház visszaszerzésére. Magyar árvák nagyszámmal maradtak ennek következtében elláttatlanul.) A katolikus státusnak a magyar állam iránt való tartozásának az összege a román imperium kezdetéig 2,330.994 korona 70 fillér. Régi időből, 1919. április előtti időből még követelése van a státusnak a magyar államtól 333.507 korona 17 fillér. Az 1919. április óta innen esedékessé vált összesen 4,651.006 korona 04 fillért a státus a román államtól próbálja megszerezni.

II.

Az unitárius egyház birtokai, a román földbirtok reform végrehajtása során legnagyobb részben elvesznek. Ez a sors különben a többi egyházakkal közös. Most próbálnak egészen kétségbeesett utakon valamit tenni, hogy többet tarthassanak meg a törvény által előírt területnél.

III.

Az iskolák sorsa egyre bizonytalanabbá válik. Legváltozatosabb ürügyek alatt zárnak be magyar felekezeti iskolákat, így legutóbb a 300-nál több tanulóval

működött dévai katolikus reáliskolát, a 150-nél több tanítványú petrozsényi katolikus polgári iskolát és másokat. Megtörténik, hogy mikor az egyházi főhatóság (például a szatmári egyházmegyében) kimutatja, hogy a tanítók alkalmazásába nincs beleszólása a román államnak és ilyen módon igyekszik bizonyos követelések alól kitérni, a közoktatásügyi kormány emberei elismerik, hogy valóban nincs joguk az illető ügybe beleszólni és az egyház azt hiszi, hogy most már rendben van a dolog, mikor azonban később másik rendelettel az iskola működését megtiltják, hiába hivatkozik az egyházi főhatóság a megelőző rendelkezésre, amelyben az ő jogait elismerték; a válasz az, hogy az egyháznak joga van ilyen embereket alkalmazni, de az állam az ilyenek által vezetett iskolát nem engedi működni. Egészen lehetetlen, egymásnak ellentmondó, de végeredményében egy határozott céltudatosságban kapcsolódó intézkedéseket tesznek.

IV.

A Kolozsváron működő intézetek közül az erdélyi magyar közoktatás távolabbi jövője szempontjából különösen két intézmény kíván nagy figyelmet, egyik a református teológiával kapcsolatos középiskolai tanárképző intézet, másik a Marianumban működő polgáriskolai tanárképző intézet. Mindkettőnek a jelentősége abban van, hogy a magyarországi diplomáknak nosztrifikálása előreláthatóan mind nehezebb lesz, amint hogy már az orvosi oklevelek elismerése jóformán lehetetlen feltételekhez van kötve; a még ott működő tanárok nem nyugodtak annyira, hogy állandóan ottmaradásra mindeniknek számítani lehessen, a kiköltözöttek helyét csupán ott nevelt és ott képesített emberek foglalhatják majd el, ezért rendkívül fontos, a magyarság szempontjából, hogy mind a két tanárképző minél teljesebb erővel működhessék. Különös gondot kellene tehát innen is fordítani ezekre, és a polgáriskolai képzőt is, amely eddig tudtommal segílyt nem kapott, támogatni kellene. Ezt azért tartom különösen fontosnak, mert az erdélyi magyar kultúrpolitikának kétségtelenül a mi polgári iskoláinknak megfelelő és az ott egyesített középiskola 4 alsóbb osztályában szerezhető műveltség minél általánosabbá tételére kell törekednie. A középiskolai tanárképző működésével kapcsolatban komolyan számba kellene venni és vétetni az ottaniakkal is, vajon nem szorul-e revízióra a mai helyzetben a román egyetemmel szemben elfoglalt álláspont.

V.

A magyarság sorsára nézve végzetes veszedelműnek látszik, hogy a magyar fiatalság lehetően mind a csonka Magyarország egyetemére igyekszik. Az imént már említett és valószínűen ezután még általánosabbá váló nosztrifikálási eljárás következtében az itt szerzett mindennemű oklevél alig-alig lesz Erdélyben használható. Előrelátható, hogy néhány év múlva a magyar falvak is román származású orvosokkal lesznek tele, a középfokú iskolák tanárait nem tudván pótolni, a magyar iskolafenntartók iskoláinak bezárása könnyen bekövetkezhetik. Nagyon

kívánatosnak tartanám illetékes erdélyi magyaroknak figyelmeztetését arra, hogy küldjék a magyar középiskolák egyetemre kívánczó éretteit a kolozsvári egyetemre, ahol ugyan nehéz boldogulniok, mert sokkal szigorúbban bánnak el velük, mint a románokkal, azonban ez az egyetlen mód arra, hogy a magyar ifjak egyetemi végzettséghez kötött állásokban is helyet foglalhassanak. Másfelől pedig éppen olyan fontos a most érettségit tevő ifjakat teljesen gyakorlati kenyérgyártásra buzdítani, mert ha az ipar és kereskedelem elrománosítása folyik is, mégis csak nehéz lesz nekik a mi művelt középosztályunkból ilyen foglalkozásra menő ifjakat, ezeknek az övéiknél sokkal magasabb műveltsége miatt kiszorítaniok.

VI.

Maroshévízen Christea Miron romániai érsek augusztus utolsó napjaiban látogatása közben beszédet mondott és ott hivatkozva a békeszerződésnek valamelyik pontjára, azt mondotta, hogy a nem románoknak csak ott van jogosultságuk, ahol nagy tömegekben élnek. Figyelmeztette a hallgatókat arra, hogy azon a tájékon csak 30 és néhány % a nemzeti kisebbség, hát miért tűrik meg ott ezeket. A beszédnek a pontos szövegére nem emlékszem, többet is hallottam belőle másodszájból, de a lényege ez volt.

VII.

A Szent Ferencrend Erdélyben működő tagjai különös nehézséggel küzdenek. A papképzésük ugyan rendben van, ellenben nagyon szükségét érzik annak, hogy 65 lelkészi állású is támogatásban részesüljön. Ennek a rendnek a működését különös figyelemmel kísérik a románok és jellemző, hogy amikor minden lelkésznek, más ottani szerzetek tagjainak is kedvezményes jegyük van a vasúton, az erdélyi franciskánusoknak ilyen nem adtak.

Másolat — K 26. 1921—XXXIX—8173 (1239. cs.)

2.

Budapest, 1921. október 28.

A Népies Irodalmi Társaság elnökének jelentése Bethlen István miniszterelnöknek a Temesváron 1921/22. tanévre beiratkozott tanulók nemzetiségi megoszlásáról

A mai Temesvár kultúrája

Temesvár, 1921. okt. 20.

Az újszülött Nagyromániának alig van olyan városa, amely akár kulturális, akár közgazdasági tekintetben versenyezhetnék Temesvárral, ahol most a régi polgárok új elhelyezkedési küzdelmei rettenetesek, különösen kulturális téren. Csodálattal kell kalapot emelni Hunyadi János és Kínizsi Pál városának régi polgárai előtt azért az önfeláldozásig menő akarásért, mellyel küzdenek a balkáni kultúra mintájára való lesüllyesztés ellen.

Temesvár iskolaügye 1921 szeptemberében a következő képet mutatta a vonatkozó városi hivatalos kimutatás szerint:

A városi óvodába összesen 850 gyermek iratkozott be. Ebből 560 magyar, 170 német, és 125 oláh. A városi elemi népiskolába jár 2385 magyar, 380 német és 600 oláh tanuló. Az első és második elemi osztályokba történő beiratkozásoknál szigorúan ügyeltek arra, hogy ezekbe csakis feltétlenül magyar anyanyelvű tanulók iratkozhatnak be. Erre különösen a svábok vigyáztak nagyon, akik minden iratkozáshoz bizalmi embert küldtek. A 3365 elemi iskolás gyermek részére 53 magyar, 18 német és 16 oláh városi osztályt tartanak fenn.

A városi polgári iskolába beiratkozott: a magyar osztályokba 235, az oláh osztályokba 180 fiú, a magyar polgári leányiskolába 242 és az ezzel kapcsolatos kézimunka tanfolyamra 48 leánytanuló. A róm. kath. magyar polgári fiúiskola tanulóinak létszáma 208.

A városi felső kereskedelmi iskola magyar osztályaiba beiratkozott 120, a német osztályokba 76 és az oláh osztályokba 70 tanuló.

A Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek belvárosi zárda elemi iskolájába 61 magyar és 53 német tanuló, a belvárosi polgári iskolájába 164 magyar és 134 német; a gyárvárosi elemi iskolájukba 110 magyar és 100 német, az ugyanitteni polgári iskolájukba 130 magyar és 112 német; a józsefvárosi óvodájukba 73 magyar és 70 német; elemi iskolájukba 767 magyar és 60 német, polgári iskolájukba 192 magyar, tanítóképzőjükbe 100 magyar, és továbbképző tanfolyamukra 24 magyar tanuló iratkozott be.

Az állami felsőipariskola oláh, magyar, német tanulóinak száma együtt 312. Az állami oláh tanítóképző alsó négy osztályába 171, s a felső négy osztályába 52 tanulót írtak be. A sváb állami tanítóképzőbe 42 tanuló jár.

A középiskolák mind elég népesek. Az állami oláh fiúliceumnak 480, a leányliceumnak 301 tanulója van. Az állami reáliskola magyar osztályába 105, a német osztályokba 400 tanuló iratkozott be. A kegyestanítórend főgimnáziumába 325 magyar tanuló jár. A zsidó liceumnak 420 tanulója van s ezek közül 168 leány.

A siketnéma intézetnek 72 növendéke van.

A már második évét élő műegyetemre 180 iratkoztak be; ezek közül 140 oláh, 20 magyar és 20 német.

Ezek szerint Temesvár városában 10.017 tanuló iratkozott be a tanév elején, s ezek közül 6.281 magyar, 1.617 német és 2.119 oláh. A nemzetiségi megoszlást nem közlik a felső ipariskolában, ahová 312 és a siketnéma iskolában, ahová 72 tanuló iratkozott be.

Legcsodálatosabb, ami Temesvár lakosságának lelkivilágába enged bepillantani, hogy az óvodába beírt gyermekeknek 63 %-a magyarnak és 24 %-a németnek és 12 %-a oláhnak vallotta magát, míg az elemi iskolába beírtak közül 73.58 % a magyar 13.13 % a német és 13.29 % az oláh.

Egyfelől a rettenetes oláhosítási tortúra s másfelől az elemi iskolás gyermekek 73.58 százalékos magyar anyanyelvűsége! Ki hitte volna, hogy Temesvár ennyire magyar?!

Temesváron az 1921/22. tanévre beiratkozott tanulók kimutatása.

(A bukaresti Kurir-ban Kubán Endrétől közölt adatok szerint.

A cikket megcenzúrázta V. Ciapu.)

	magyar	német	oláh	Összesen
Óvodák:				
Városi óvodákba	560	170	125	855
Józsefvárosi isk. növ. óv.-ba	75	70	—	145
	635	240	125	1000
Elemi iskolák:				
Városi elemi iskolákba	2.385	380	600	3.365
Belvárosi isk. nénék isk.-ba	61	53	—	114
Gyárvárosi isk. nénék isk.-ba	110	100	—	210
Józsefvárosi isk. nénék isk.-ba	767	60	—	827
	3.323	593	600	4.516

* iskolanővérek által vezetett zárdák

	magyar	német	oláh	Összesen
Polgári iskolák:				
Városi polg. isk. magyar fiú	235	—	—	
Városi polg. isk. oláh fiú	—	—	180	
Városi polg. isk. magyar leány	242	—	—	
női kézimunk. tanf.	38	—	—	
Róm. kath. polg. isk. fiú	208	—	—	
Belvárosi isk. növ. leány	164	134	—	
Gyárvárosi isk. növ. leány	130	112	—	
Józsefvárosi isk. növ. leány	192	—	—	
	1.209	246	180	1.635
Felső keresk. iskola:				
Városi felső keresk. isk.				
magyar osztály	120	—	—	
német osztály	—	76	—	
oláh osztály	—	—	70	
	120	76	70	266
Tanítóképzők:				
Józsefvárosi isk. nővérek				
Józsefvárosi isk. tanítónő képző	100	—	—	
Józsefvárosi isk. továbbképző	24	—	—	
Állami oláh tanítóképző	—	—	223	
Állami sváb tanítóképző	—	42	—	
	124	42	223	389
Ipariskola:				
Állami felső ipariskolába	?	?	?	312
Állami siketnéma intézet				
	?	?	?	72
Középiskolák:				
Állami oláh fiúliceum	—	—	480	
Állami oláh leányliceum	—	—	301	
Állami oláh reáliskola	—	—	—	
Állami oláh magyar osztályban	105	—	—	
Állami oláh német osztályban	—	400	—	
Kegyes tanítórend főgimnázium	325	—	—	
Zsidó liceum	420	(?)	—	
	850	400	781	2.031
Főiskola:				
Műegyetem	20	20	140	180

	magyar	német	oláh	Összesen
Összesítés:				
Óvodákba	635	240	125	1.000
Elemi iskolákba	3.323	593	600	4.516
Polgári iskolákba	1.209	246	180	1.635
Felső keresk. iskolába	120	76	70	266
Tanítóképzők	124	42	223	389
Középiskolák	850	400	781	2.031
Műegyetem	20	20	140	180
	6.281	1.617	2.119	10.017
Felső ipariskola				312
Siketnéma intézet				72
Százalék arányban:				
Óvodákban	63.50%	24.00%	12.50%	
Elemi iskolákban	73.58%	13.13%	13.29%	

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Temesváron f. évi szeptember hónapban végzett iskolai beiratkozások eredményeit feltüntető jelentést, mely a Bukaresti Kurir szeptemb. 29-ki számában jelent meg, s ott a román belügyminisztérium által megcenzúráztatott, valamint az ennek alapján készült táblázatos kimutatást tájékozódás céljából tisztelettel megküldöm.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Másolat — K 26. 1921—XXXIX—8567 (1262. cs.)

3.

Csenger, 1922. január 11.

Szabolcs megye főispánjának jelentése a Határmegállapító Központnak a határ menti román lakosság Romániához való csatlakozási szándékának tárgyában

Tisztelettel jelentjük, hogy a határmenti román ajkú lakosságnak, a Romániához való csatlakozás érdekében állítólag benyújtott memorandumszerű kérvényén az aláírások valódiságának megállapítása tárgyában megejtett nyomozás folyamán semmi oly adat birtokába nem jutottam, amely támogatná azt a feltevést, hogy a lakosság ily irányú kéréssel fordult volna az oláh hatóságokhoz, vagy ily irányú propaganda eredménnyel járt volna, vagy egyáltalában folyt volna. — Ennek folytán azt a feltevésünket, hogy ha van is ilyen kérvény az oláh hatóságok birtokában, annak aláírásai hamisak, agent provocateur szerepléssel volt módunkban támogatni, mely eljárásunkról részletes jelentésünket a következőkben tesszük meg:

Értesülést nyertünk, hogy az oláh kémek egy bélyegzővel ellátott igazolvánnyal közlekednek melyen a „Salutare” szó mint ismertető jel szerepel. Ezen bélyegző utánzatát a nyomdában összeállítva, ezen igazolvánnyal fölszerelve dolgoztunk.

Folyó hó 20-án a csendőrzéssel, parancsnokkal és a rendőrségi kirendeltséggel történt előzetes megbeszélés után, 8, 9, és 10-én éjszaka Csengerből elindulva Csengerújfaluba, a közvetlen a határon fekvő, „Jenci” „Bóni” „Szilvás” tanyákon, — melyek mind közismert oláh fészkek — kezdtük a nyomozást. 8-án a Bóni tanya oláh nemzetiségű csősze, (ki kém kalauzolás gyanúja alatt áll) a kém igazolvány fölmutatása dacára sem állt szóba. Ezután a „Jenci” tanyán Jánoshoz, (ki szintén jó román hírében áll), kopogtattunk be, ki minden igazoló jelek bemondása mellett sem nyitott ajtót, majd belülről kiszólva az azonnali távozást követelte, 9-én éjszaka a „Szilvás” tanya közötti úton, két ismeretlen oláh nemzetiségű emberrel érintkezésbe lépve mikor agenti mivoltunkról nyilatkoztunk, azzal hogy „ilyet mi nem csináltunk” útjukat más irányba véve eltávoztak.

Ezekután 10-én éjszaka Csengerújfaluban Gergely, oláhságáról közismert parasztagdához kopogtattunk be. Nevezett ajtót nyitva a kém igazolvány és lei érték leplezett bemutatása dacára, magából kikelve lármásan követelte az azonnali távozást. 5 percnyi az ajtóban lefolytatott beszélgetés után bement, mire eltávoztunk.

Távozásunk után néhány perccel, anélkül, hogy mi észrevettük volna, a csendőrségnél jelentést tett, miszerint, „odaátról” egy ember járt nála, keressék és fogják el.

Ezután János, szintén oláh nemzetiségű gazdához mentünk, kit a ház ajtajában találva (miközben csak egyikünk mutatkozott) szóbeszédbe kezdtem, majd rövid beszélgetés után agenti mivoltomat ismertettem. Nevezett sem volt hajlandó lakásába beereszteni, azzal érvelve, hogy a kisgyerek már lefeküdt, azonban útbaigazító magatartást tanúsított, melyből kitűnt, hogy csak a következményektől való félelem tartja vissza, a szorosabb érintkezéstől. — Magatartása megengedte, hogy jöttöm célját vázoljam, miszerint egy oly nyilatkozat megújításáról van szó, amelyet a közelmúltban írtak alá, mintegy értesülést akarván szerezni erről, hogy nevezettnek ily aláíratásról van-e tudomása? Nevezett erről a leghatározottabban mit sem tud, amit szóval is előadott, de kifejezéstelen, gondolkodó arca is elárulta, ennek következtében másra terelte a szót. Érdeklődésére, hogy egyedül jöttem-e, azt a választ adtam, hogy hárman jöttünk, de míg én a dolgom elintézve még ma visszamegyek, addig két társam az ország belseje felé már el is ment. Azon kérdésemre, hogy csendőrök járnak-e erre? figyelmeztetőleg mondta, hogy itt a főúton gyakran járnak, s ha visszafelé távozni akarok, a templom mögötti sikátort ajánlotta, mint ahol a csendőröket, könnyen elkerülhetem. Pelle György lakása és jó román mivolta iránt érdeklődve útbaigazítást adott, megmutatva vele szemben levő lakását.

Beszélgetésünk végén kijelentve, hogy leieket is hoztam magammal, gondolkozni kezdett, majd kis idő múlva azzal, hogy ilyesmivel nem foglalkozik, hirtelen búcsút mondva kb. 15 percnyi beszélgetés után bement lakásába.

A csendőrségnek, oláh kém ittlétéről jelentést nem tett.

Ezekután még Györgyhöz és id. Guta Péterhez bekopogtatva, dacára a jelszóként ismert „Salutare” köszönés bemondásának nem eresztettek be és csak belülről kiszólva utasítottak el. Tehát dacára a tökéletes agent provocateur föllépésnek, a meglátogatottak egyike sem volt hajlandó komolyabb érintkezésbe lépni. Értesülésünk szerint egy, a Romániához való csatlakozás érdekében írt nyilatkozat 1919 év folyamán az oláh megszállás idején a lakosság által aláíratott, amiből kifolyólag az aláírók ellen a megtorló eljárás magyar részről lefolytatott.

E kérvény „memorandum” aláírói között szerepelnek Gergely id. Péter, id. János, László, János és György oláh nemzetiségű lakosok is.

A nyomozás illetén való eredményét a csendőrséggel ismertette eltávoztunk, miután a határmentén fekvő utakat éjszakánként lefigyelve, a hajnali órákban visszatértünk Csengerbe.

Kmft.

Tompa Mihály dtv. sk.

Papp Béla dtv. sk.

Koller József dtv. sk.

4.

Budapest, 1922. május 30.

Dr. Papp Antal jelentése a miniszterelnök számára Krassó-Szörény megye népszámlálási adatairól

Krassó-Szörény vármegye a békeszerződés értelmében egynéhány délnyugati község kivételével Romániához került. A román népszámlálás itt 1920. december 1-én folyt, melynek hivatalos eredményeit a következőkben mutathatjuk be.

Az 1910. évi magyar népszámlálás az egész vármegye területén 464.163 lelket talál, míg az 1920 évi román csak 424.264-et. Ebből a román adatok szerint 207.868 a férfi, 216.376 a nő, 128.726 a 21-évnél idősebb férfi. Nemzetiség szerint román 316.315 (1910-ben 336.082), magyar: 18.948, 33.787, német: 52.576, 55.883, zsidó: 3.765, az 1910. évben izraelita vallású 4.795, egyéb nemzetiségű 32.660, 20.143. A felekezetekre nézve hivatalos adatok rendelkezésre nem állnak.

A népszámlálás tökéletlen rendszerrel és teljesen járatlan közegek közreműködésével készült úgy, hogy például az egyik községben a jelenlevő lakosság, a másikban az állandó lakosok írtak össze. A nagy tévedések utólag a régi adatok alapján javították ki. A zsidók, akik nagyrészt magyaroknak vallották magukat külön nemzet tagjaiként írtak össze, voltak azonban olyanok is, akik máris román nemzetűeknek mondták magukat. Teljesen ki van zárva, hogy a vármegyében a zsidó elem 1000 lélekkel, vagyis majdnem 25%-kal fogyott volna 10 év alatt és az egyéb nemzetiségűeknél 33%-os szaporulat mutatkozzék. Ez részben az 1910 és 1920 közötti rutén településekre vezethető vissza, de nagy része onnan is származik, hogy az elszórtan élt szerbek, tótok, csehek, akik 1910-ben magyaroknak vétettek, mert érzelmük és kultúrájuk szerint azok voltak, most pontosan az illető nemzet tagjaiul írtak. A magyarságnak nagy vesztesége tehát részben abból ered, hogy a zsidók külön nemzetként írtak össze, az „egyéb nemzetek” rovatát megduzzasztották és németeknek írták mindazokat, akik a legmagyarabb érzésekkel származás szerint ehhez a nemzethez tartoznak. A háború és a repatriálások legfeljebb 4—5000 lélekkel csökkentették a vármegye magyarságát.

Az általános létszám csökkentés legkevésbé a németsegnél észlelhető, már pedig kétségtelen, hogy ennek propagatív ereje nem túl nagy, tehát az inkább a fentírt körülmény eredménye.

Másolat — K 26. 1922—II—130 (1266. cs.)

5.

Budapest, 1922. május 30.

Dr. Papp Antal jelentése a miniszterelnöknek Krassó-Szörény megye közoktatásügyéről

Az 1910. évi statisztika szerint a vármegyében 24 olyan helység volt, amelyben 200-nál több magyar élt, ezekben a következő változást mutatja az 1920. évi összeírás:

	1910-ben,	1920-ban magyar volt
1. Lugos r. t. város	6875	4235
2. Resicabánya	2713	1278
3. Igazfalva	1925	1688
4. Orsova	1870	605
5. Szapáryfalva	1686	1403
6. Nagybodófalva	1558	1308
7. Facsád	1462	1130
8. Karánsebes	1413	327
9. Stayerlak-Anina	706	229
10. Oravicabánya	515	209
11. Boksánbánya	485	192
12. Nőrincse	476	543
13. Bálincz	467	342
14. Érszeg	399	301
15. Igzár	398	333
16. Oraviczafalu	367	126
17. Krassófüzes	360	296
18. Vásáros	345	299
19. Bégamonostor	267	246
20. Bethlenháza	248	219
21. Ruszkabánya	237	22
22. Bégahosszúpatlak	229	320
23. Vassafalva	223	198
24. Bunyaszegszárd	240	199

Ezen 24 község közül 12-ben található jelentékeny német elem és pedig:

	1910-ben	1920-ban
1. Resiczabánya	9431	10.969
2. Stayerlak-Anina	8837	8.967
3. Lugos	6151	5.983
4. Karánsebes	2419	2.365
5. Oraviczabánya	2084	1.727
6. Orsova	2015	1.983
7. Ruszskabánya	833	692
8. Boksánbánya	783	860
9. Bethlenháza	605	556
10. Oraviczafalu	585	390
11. Facset	376	287
12. Vassafalva	335	264

Ezen helységeken kívül még 20-ban írt össze a népszámlálás 1910-ben 200-nál több németet. Ezeknél a következő változás mutatkozik:

	1910-ben	1920-ban
1. Daruvár	1437	1479
2. Vecseháza	1137	1184
3. Temesfő	1033	1070
4. Dognácska	1031	769
5. Nadrág	968	1010
6. Szörényordas	958	1010
7. Nándorhegy	928	580
8. Királykegye	923	842
9. Csukás	907	859
10. Ferenczfalva	878	629
11. Kemenczeszék	574	443
12. Újkaránsebes	569	628
13. Istvánfalva	427	393
14. Szászskabánya	420	248
15. Domány	411	334
16. Gyulatelep	389	409
17. Várboksán	363	326
18. Csiklóbánya	354	272
19. Bozovics	329	158
20. Berzászka	222	137

Az utóbbi 20 községből Berzászkan, Nadrágon, Nándorhegyen és Szászskabányán van 50 léleknél több magyar.

Bizalmas jelentés Krassó-Szörény vármegye közoktatásügyéről és a magyar gyermekek iskoláztatásáról 1922. május havában

A vármegye magyarságának magyar középiskola fiúk oktatására rendelkezésre nem áll. A leányok részére a lugosi és oravicai „Miasszonyunkról nevezett Iskola Nővérek” zárdájában folyik a középiskolai oktatás. A német fiúk részére a lugosi polgári iskolában és a resicai alreál iskolában folyik német nyelven az oktatás, egyideig Oraviczán is a polgári iskolában német osztályok is léteztek, a jelenlegi tanévben azonban ezek be vannak szüntetve.

A lugosi polgári iskola városi volt és ezt 1922. évi március 27-én vette át az állam. A tanév kezdetén itt a magyar gyermekek részére párhuzamos első osztály létesült, ezt az osztályt azonban az állam át nem vette és így ebben a tanítás ugyan még folyik, a tanulók azonban mint magántanulók egy külön bizottság előtt tesznek majd vizsgát. Ajövő tanévben ilyen tanfolyam engedélyezéséhez semmi remény. A német osztályokban a fiúkkal együtt ezen tanévben német leányok is tanulnak, miután a zárdai magyar polgári iskola mellett párhuzamos német osztályok nincsenek.

Jelenleg ennek az államosított német nyelvű polgári iskolának első á osztályában 36 német fiú, első b osztályában 31 német leány tanul, a másodikban vegyesen 42, a harmadikban 35, a negyedikben 33 tanuló van. A magyar párhuzamos első osztályban 50 magyar fiú tanul. A vegyes német osztályokban magyar fiúk is járnak. Ezen intézet tanerői, kivéve a román nyelvet előadók, mind a magyar államtól nyert képesítéssel bírnak, egy részük alig bírja a német nyelvet.

A resiczai alreál iskolában* tanuló nyer német nyelven oktatást. A gyári munkásság követeli, hogy ez az iskola nyolc osztályúvá tétessék és a Szab. Osztr. Magy. Áll. vasút Társ.** hajlandó is ezeket az osztályokat saját anyagi eszközeivel is felállítani, kérelmével azonban mindezideig elutasították.

A lugosi „Miasszonyunkról nevezett Iskola Nővérek” zárdájában a polgári iskolában kizárólag magyar a tanítás nyelve, de természetszerűen a német és román nyelvet is tanítják. Ennek az iskolának első osztályában 31, második osztályában 41, harmadik osztályában 23, negyedik osztályában 44 tanulója van. Jövő tanévben német nyelvű párhuzamos első osztályt is kíván itt a hitközség felállíttatni, ehhez egyelőre hiányoznak a megfelelő tanerők. Ha ezek az osztályok létesülnek, úgy a fent említett lugosi állami polgári iskolából az összes lányok felekezeti különbség nélkül ezekbe kerülnek, annál is inkább, mert a polgári iskola helyiségei a coeducatio céljára meg nem felelnek.

Az oraviczai zárdájában ugyanennek a rendnek a polgári iskolában [sic!]

Az elemi oktatás adatai a következők

1. *Lugoson* az állami elemi iskolában két párhuzamos első és egy-egy második és harmadik osztályban, valamint egy egyesített negyedik és ötödik osztályban folyik magyar nyelven az oktatás. A jelen tanévben az első osztálynak 118, a második osztálynak 65, a harmadik osztálynak 56, és az egyesített negyedik és

* nincs adat

** Szabadalmazott Osztrák—Magyar Állami Vasút Társaság

ötödik osztálynak 50 magyar tanulója van. Az állami iskola német osztályaiban összesen 331 tanuló jár: és pedig az első á. osztályban 57, I. b. osztály 58, második á oszt. 49, II. b. oszt. 49, III. oszt. 87, és az egyesített IV., V., VI. osztályokban 51.

A felekezeti iskolákban magyar nyelven tanítás nem folyik. A katolikus és református hitközség felekezeti iskolát fenn nem tart, az ágostai evangélikus iskolában egy osztályban egy tanerő által 48 evangélikus gyermek német nyelven nyer oktatást. A zsidó hitközség által fenntartott iskolában szintén német nyelven folyik az oktatása 80 tanulónak. Ebben az iskolában két zsidó tanerőn kívül egy, az állam által kinevezett és fizetett tanerő is működik, az illető tanító minden osztályban a román nyelvet tanítja.

Úgy ebben valamint az evangélikus iskolában fiúk és leányok vegyesen taníttatnak.

A leányok zöme a „Miasszonyunkról nevezett Iskola Nővérek” zárdájában nyeri oktatását.

A már fent említett polgári iskolán kívül ez a rend egy nyilvános elemi iskolát és egy magán elemi iskolát tart fenn. A nyilvános elemi iskola tanulóitól a törvény értelmében tandíjat nem szedhet és éppen ezért a tehetősebb szülők gyermekeit a magán iskola osztályaiba írhatja be.

A nyilvános iskola fenntartásához a római kath. hitközség 25.000 lei évi segéllyel járul. A nyilvános iskolában párhuzamosan magyar és német osztályok vannak, míg a magániskolában az oktatás nyelve kizárólag magyar. A tanerők kivétel nélkül magyarok, a német párhuzamos osztályok ellátása tanerővel nehezen megy. A nyilvános iskolában

a magyar I. osztálynak	60,	a német I. osztálynak	19	tanulója van
a magyar II. osztálynak	54,	a német II. osztálynak	23	tanulója van
a magyar III. osztálynak	58,	a német III. osztálynak	17	tanulója van
a magyar IV. osztálynak	52,	a német IV. osztálynak	15	tanulója van

A magán iskola első osztályába 13 leány és 10 fiú, a második osztályába 24 leány és 11 fiú, a harmadik osztályába 25 leány és 10 fiú, a negyedik osztályába 18 leány és 10 fiú jár.

A lugosi „Miasszonyunk” zárdájában tehát ezidőszerint magyar oktatásban 489, német oktatásban 74 gyermek részesül.

2. *Resiczán:* Az állami elemi iskola tantestülete 28 tagból áll. Ezek közül 2 az óvodában, 2 a magyar osztályokban, 4 a román osztályokban, 19 a német osztályokban tanít. Az igazgató nem oktat. Magyar nyelvű tanításban részesül 141, román nyelvűben 180 gyermek és német oktatásban 1369. A tanítás a város különböző részein négy épületben történik. Az ismétlő iskola, amelyben a tanfelügyelőség szerint 624 tanuló jár, tényleg csak papíroson van meg. A tanulók előadást nem hallgatnak.

A református felekezet is tart fenn elemi iskolát, amelyben egy helyiségben a református lelkész tart magyar nyelven előadást 70 gyermek részére.

3. *Igazfalva*

Részletesebb tájékoztatást adunk itt, mert az elmondandók nagyjában a többi telepés községekre is vonatkoznak. Mutatis mutandis.

Igazfalva telepés község az 1893-évben létesült. Ugyanekkor a színtiszta református lakosság részére felekezeti iskola létesült. A telepítő kincstár óhajlására és kezdeményezésére az egyház 1897. június hó 15-én átengedte iskoláját az államnak többek között azzal a feltétellel, hogy az állam az iskolát a szükséghez képest folyvást fejleszti és, hogy mindenkor református vallású tanerőket nevez ki Igazfalvára. Később állami óvoda is létesült. A magyar állam állotta is a szerződést. 1897-óta csupa református tanerőt nevezett ki, és az iskolát annyira fejlesztette, hogy az 1918—1919 tanévben itt 9 okleveles tanító és 2 okleveles óvónő működött. A magyar tanítók egy része 1919 után repatriálni volt kénytelen, másik részét áthelyezték. Ma a helyzet a következő: az óvoda az imperium átvétele óta megszűnt. Az ismétlő iskola is teljesen szünetel. A 6 osztályos elemi iskolában a régi tanerők közül egyetlen egy maradt meg, Ugrai János, aki az 5—6 összesített osztályt tanítja. Kivüle még egy diplomás magyar tanító működik, aki r. kath. vallású. Az iskola igazgatója Uglis György gör. kel. felekezeti tanító a legminimálisabb képzettséggel. Az igazgató maga nem tanít, tényleg csak néha jár el a felsőbb osztályokba román történelmet és földrajzot előadni, amely alkalommal a nemzeti sértések napirenden vannak. Az iskolában az igazgató az állami iskolai gondnokság meghallgatása nélkül a román nyelvet is kötelezően tanítja. Tanítanak még Ugray Jánosné, volt óvónő tanítói diploma nélkül, Muresan Miczi és Csorogár Anna fiatal román leányok akik 4 polgári iskola végzése után 6 heti kurzuson szereztek tanítónői diplomát.

Az I. osztályba jár	29 fiú és	40 leány	= 69 gyermek
A II. osztályba jár	28 fiú és	22 leány	= 48 gyermek
A. III. osztályba jár	19 fiú és	22 leány	= 41 gyermek
A IV. osztályba jár	28 fiú és	32 leány	= 60 gyermek
Az V. osztályba jár	17 fiú és	19 leány	= 36 gyermek
A VI. osztályba jár	7 fiú és	10 leány	= 17 gyermek
Összesen	126 fiú és	145 leány	= 271 gyermek

4. *Orsova*

5. *Szapáryfalva*

6. *Nagybodófalva*

7. *Facsad.* Az imperium átvétele előtt a telepen levő magyar állami iskolában a szervezett hat osztályban hét tanerő működött. Ezidő szerint csak 2 van alkalmazásban, az egyik az első és második osztályt vezeti, és ezekben összesen 97, a másik a harmadik és negyedik osztályt vezeti és ezekben összesen 67 gyermeket tanít, magyar nyelven. Az ötödik és hatodik osztályba járó számszerint 21 magyar

gyermeket berendelték a facsádi központi iskolába, ahol ezeket románul oktatják. Az ismétlő csak papíron létezik.

8. *Karánsebes*. Az állami elemi iskolába egy osztályban összesítve 65 r. kath. és 10 református gyermeket tanítanak magyar nyelven és három osztályban 170 r. kath. és kb. 20 lutheránus gyermeket német nyelven. Új-Karánsebesen, amely helység közvetlenül Karánsebes mellett van, még vagy 120 német tanköteles gyermek van.

9. *Steyerlak-Anina* Pontos adatok rendelkezésünkre nem állnak. A tanfelügyelőség kimutatása szerint összesen 440 gyermek tanul az elemi és 262 az ismétlő osztályokban. Német, román, és magyar tannyelven. Tekintve, hogy a román népszámlálás itt már csak 229 magyart talált, valószínű, hogy legfeljebb egy osztályban tanítanak magyarul.

10. *Oraviczabánya*

11. *Boksánbánya*. Magyar oktatás itt egyáltalán nincsen. Ámbár a magyar szülők a párhuzamos magyar oktatást kívánták. Az iskolaigazgató törekvésüket megghiúsította, s amidőn a szülők a 43 magyar tanulót a német osztályokba akarták beíratni, Ciormán igazgató kijelentette, hogy magyar anyanyelvű gyermekeket csakis a román osztályokba hajlandó felvenni, aminek folytán 28 magyar tanulót tényleg ezekbe írtattak be, a többit pedig egyáltalán be nem írtatták. 98 német anyanyelvű tanuló részesül német oktatásban, ismétlő tanfolyamot nem tartanak. Boksánbányához tartozó neuwerki állami iskolában 26 magyar, lengyel és német gyermek részesül német oktatásban.

12. *Nőrincse*

13. *Bálicz*

14. és 15. *Érszeg és Izgár*. E helységekben egy-egy osztatlan vegyes fiú és leány I—VI. osztállyal bíró r. kath. felekezeti iskola van. Izgáron egy okleveles tanítónő, Érszegen a kath. lelkész végzi a tanítást. Izgáron 34 fiú és 25 leány van az elemiben, 7 fiú és 5 leány az ismétlőben. Érszegen 39 fiú és 36 leány az elemiben és 14 fiú és 13 leány az ismétlőben. Az ismétlő osztályok tanulói azonban előadásra nem járnak. A tanítás nyelve kizárólag magyar. Az izgári tanítónő az utóbbi időben csak nagy ritkán kapott állami segélyt. Őt a hitközség támogatja szegényesen. Érszegen a plébános mint tanító egyáltalában nem kap fizetést vagy segélyt. Az elmúlt évben kapott 14 ür. m. fát a vallás alapi erdőségből, de ez évben ezt sem utalták ki. A hitközség fizet a tanító lelkésznek 764 liter búzát, 145 lei készpénzt és a 14 ür. m. fa befuvározását. Ez az egész évi járandóság. Berecz Károly plébános mint lelkész sem kap 1919. július 1-óta fizetést.

16. *Oraviczafalu*. Magyar oktatás nincsen.

17. *Krassófüzes*. A tanfelügyelőség értesítése szerint 185 tanuló az elemi osztályokban és 8 az ismétlőben nyer vegyesen magyar és román nyelven oktatást.

18. *Vásáros*. 69 tanuló az elemi osztályokban és 30 az ismétlőben nyer magyar nyelven oktatást. A tanfelügyelőség kimutatása szerint. Más úton beszerzett adatok szerint összesen 70 tanuló nyer oktatást egy teremben egy magyar tanítónőtől.

19. *Bégamonostor*. Az állami elemi iskolában 42 tanuló nyert magyar oktatást.

20. *Bethlenháza*. Magyar oktatás nincsen. 129 tanuló nyer az állami elemi iskolába német nyelven oktatást.

21. *Bunyaszegszárdon*. A tanfelügyelőség kimutatása szerint 46 tanuló az elemi, 10 az ismétlő osztályban nyer magyar oktatást.

22. *Ruszkabánya*. Magyar oktatás nincs. Itt csak német oktatás folyik. Közlelbi adatok hiányoznak.

23. *Bégahosszúpatak*. A tanfelügyelőség kimutatása szerint az elemi osztályokban 99, az ismétlőben 37 gyermek nyer magyar oktatást.

24. *Vassafalva*. Ez a község Boksánbányával össze van épülve s miként ott, úgy itt sem folyik magyar oktatás.

A tanfelügyelőség adatai szerint, a német községek közül, a következőkben nyernek német oktatást a tanulók:

	Elemiben	Ismétlőben
1. Daruváron	210	91
2. Vecseházán	204	89
3. Temesfőn	—	—
4. Doknácskán	453	237 vegyesen román tanítással együtt
5. Nadrágon	197	18
6. Szörényordason	—	—
7. Nándorhegyen	130	37 vegyesen román tanítással együtt
8. Királykegyén	138	30
9. Csukáson	130	51
10. Ferencfalván	216	121 vegyesen román tanítással együtt
11. Kemenceszéken	81	36
12. Újkaránsebesen	120	13
13. Istvánfalván	70	82
14. Szászkabányán	52	6
15. Dományon	94	48
16. Gyulatelepen	78	36
17. Várboksánon	285	122 vegyesen román tanítással együtt
18. Csiklóbányán	—	—
19. Bozovicson	—	—
20. Berzászkán	—	—

Megjegyezzük, hogy bár ezek az adatok a hivatalos lajstromokból vétettek, teljesen megbízhatatlanok, mert pl. az ismétlő iskolában tanulók egyáltalán nem járnak oda, ott pedig, ahol pontos adatokat a magyar oktatásra beszerezhettünk, ezek a tanfelügyelőség által rendelkezésünkre bocsátottakkal egyáltalán nem vágnak.

A tanonciskolára vonatkozólag a következő adatok állanak rendelkezésünkre:

Lugoson. Összesen 728-an járnak előadásra, ezek közül 240 magyar, 298 a német, 188 a román és 2 a tót. A tanonciskola nyelve elvben a román, tényleg

azonban a tanulók 3 csoportra vannak osztva és mindegyiket a maga anyanyelvén tanítják, úgy, hogy hetenként kétszer nyernek oktatást.

Resiczán. A tanonciskolának kb. 800 növendéke van. Ez is két csoportban nyer oktatást német és román nyelven.

Boksánbányán az oktatás nyelve a román.

Egyéb helyekről adatok be nem érkeztek.

Másolat — K 26. 1922 — II—130 (1266. cs.)

6.

Budapest, 1922. október 20.

Glattfelder Gyula püspök pásztorlevele, amelyben a román agrárreform intézkedéseit sérelmezi és eltiltja a papságot, hogy az agrárreform végrehajtásával kapcsolatos ünnepségeken közreműködjön

„Abból az alkalomból, hogy a földosztási műveletek megkezdésével kapcsolatban különböző ünnepségek rendeltetnek el, tájékoztatni kívánom Tisztelendő Papságomat az agrárreform gyakorlati megvalósításával szemben táplált elvi aggodalmaim felől, melyek véleményem szerint az egyház hagyományos jogfelfogásából folynak s melyek adott esetben alkalmasak lesznek arra, hogy érdekeinket érzelmeinkkel összhangba hozzák. *Távollévén tőlem az őszinteséggel hadilábon álló pártpolitikai küzdelmekbe való belépésnek gondolata is, nem kívánok véleményt nyilvánítani arról, mi tekinthető a hangos nyilatkozatok közül toborzónak s mi szociális vagy gazdasági gondolatnak, hanem egyszerűen leszögezni kívánom az elvi álláspontot, mely hitem szerint az egyházjog felfogását juttatja kifejezésre, s melyet hangoztatni véleményem szerint azért is kell, nehogy bármikor azt vehessék szemünkre, hogy a jogfosztást hallgatag vagy kifejezett hozzájárulásunkkal szentesítettük.*

A nép földhözjuttatása s e célból a feltétlenül szükséges nagybirtok felszabadítása oly követelmény, mellyel *szociális és erkölcsi okokból meg kell barátkozni.* Ezt megértettem már minden agrártörvény előtt, amikor a *püspökség birtokának több mint harmadát teljesen önként elparcelláztam.* Azonban ezzel a szociális gondlattal szemben áll az a jogi elv, mely Oroszországon kívül eddig az egész civilizált világon kétségbe nem vont érvénnyel uralkodik, hogy *a magántulajdon csakis teljes kártalanítás ellenében sajátítható ki.* Azt kellett gondolnom, hogy Romániában is a civilizált világ elvei lévén törvénybe írva, az agrárreform ugyancsak azoknak szemmeltartásával lesz végrehajtva. Ezzel szemben lehetett talán azt az

aggodalmat táplálni, hogy a teljes vagyoni biztonságot nyújtó föld helyett kevésbé biztos ingó vagyont kap a tulajdonos, amint az az aggodalom is jogosult volt, hogy a törvénnyel sovíniszta nemzeti politika céljaira vissza fognak élni, de nem lehetett azt mondani, hogy a magántulajdon elve lesz tagadásba vonva, s vagyonszerzést hajtanak végre. Ez a magyarázata, hogy Tisztelendő Papságomnak is ajánlottam, vegye igénybe a lehetőséget, mely az agrárreform során harminkét holdig terjedő papi telkek megvételére nézve kínálkozik.

Ámde most az agrárreform végrehajtásának során sajnálattal kell meggyőződnie arról, hogy az érdekelt tulajdonosokat jogos várakozásukban rettenetes csalódás érte, amennyiben egy hold földért átlag 2—5-ig (a püspökség földjén nem egészen egy fél) métermázsza búza értéke állapított meg első fokozatú örök vételárul. Ha ez az ármegállapítás végleges lesz, az annyit jelent, hogy a *püspökségnek és káptalannak román területen lévő szerény birtoka elveszett*. De azt is jelenti, hogy a *katolikus kegyes alapoknak* — vallás és tanulmányi alapnak — *sok százmilliót érő s az egyház függetlenségét biztosító vagyona elolvadt, még pedig a tulajdonos katolikus egyház minden megkérdezése és meghallgatása nélkül, s fájdalom még az is, — hogy sok-sok katolikus család koldusbottal kezében vándorútra kelhet.*

Képtelenség feltételezni, hogy akadt legyen a magántulajdon elvi alapján álló törvényhozó, aki azt rendelje, hogy a kisajátítási ár ugyan az a pénzösszeg legyen, mint 1913-ban, de *csak kvantitatív, s nem kvalitatív*. Erkölcsei lehetetlenség azt állítani, hogy két métermázsza búzával ki van fizetve egy hold föld ára. A magántulajdon tagadása s 97 százalékos vagyonszerzés, ha valakinek jószágát elveszem s öt három centimes leval fizetem ki.

Célszerűtlen is az illetén agrárreform, mert a tulajdonos jogérzete örökké igazságosság után fog kiáltani, az idegen vagyonból megajándékozotté pedig soha sem fog abban a tudatban megnyugvást lelteni, hogy ellenszolgáltatásuk kötelezettségének eleget tett. S így a forradalmi elhatározás az állandó bizonytalanság érzetét fogja elterjeszteni, a társadalmi békét és kiegyenlítést lehetetlenné tenni.

Míndezek megfontolása arra indít, hogy tisztelendő testvéreimet a papi telkek igénylésével szemben megfontolt mérsékletre s a következő szempontok figyelembevételére buzdítsam.

1. Aggodalom nélkül lehet és kell igényelni földet az egyházi és kegyes alapítványi birtokból, mert itt csak annak egy részét mentjük, ami a mi tulajdonunk.

2. Igényelhető föld az állami birtokból a visszatérítés kötelezettségének elemi jogán.

3. Kegyzári vagy más egyházi szolgálommal terhelt birtokkal szemben igényvel fellépni azért lehet, mert ezzel a tulajdonos egyenértékű szerződéses teher alól mentesítetik.

4. *Ilyen természetű tehertől mentes magántulajdonból azonban csak azzal a tudattal vehető igénybe föld, hogy azért a tulajdonost kártalanítás illeti. Ha tehát ily birtokot ítélnének meg valamely egyháznak, a lelkész urak iparkodjanak módot találni, hogy a tulajdonos ellenértéket nyerjen s az egyház azzal a tudattal lépjen a föld birtokába, hogy azért megfizetett.*

Végül figyelmeztetni kívánom Tisztelendő Papságomat, hogy a fenn jelzett elvi okoknál fogva a körülmények között a *földosztási ünnepeknek részünktől egyházi szertartással való kísérete erkölcsi lehetetlenséget jelent s ezért attól tartózkodni fogunk*. Ha netán valamelyik ily szertartás végzésére felkérnék, ezekről minden vita, sőt megjegyzés nélkül az egyházi hatóság rendelkezésére való hivatkozással ki fog térni.

Teljes tárgyilagossággal iparkodtam a helyzetet megvilágítani, s Tisztelendő Papságomat tájékoztatni. Tettem ezt azon meggyőződésben, hogy ha az 1918-iki forradalmi láz tombolása közben is óvást emeltem, az akkori hatalmasok előtt a szándékolt — bár sokkal kisebb jogsérelemmel járó — intézkedésekkel szemben most — a törvényes rend helyreállítása után — még kevésbé szabad hallgatni. Mert a földi hatalmasok jönnek és mennek, de örökké megmarad Isten szava, mely Sinai hegyének mennydörgése közben nyilatkozott meg, s melynek képviselte nekünk papoknak szent örökségünk és büszke kötelességünk.

Gyula püspök

Másolat — K 26. 1922—II—130 (1266. cs.)

7.

Temesvár, 1923. április 3.

Glattfelder Gyula csanádi püspök búcsúzó pásztorlevele az egyházmegye papságához püspökségének elhagyása tárgyában

Gyula, Isten irgalmából és az apostoli Szent szék kegyelméből csanádi püspök, a csanádi egyházmegye* romániai részén működő tisztelendő papságnak üdvözlét és pásztori áldást! Tisztelendő Testvérek! Isten uja a történet iránymutatója. Az élet köznapjaiban úgy vélekedhetünk, hogy az események a mi akaratunktól függenek, de a századok ünnepi fordulóin — úgy a glóriás, mint requiemes nagy napokon rá eszmélünk, hogy benne élünk, mozgunk és vagyunk. Áldás egyesekre és az emberiségre, ha a világot kezében tartó örök hatalom e tudata megmarad, mert a siker kábulatától megóv s a lelki egyensúlyt termékeny munkára megőrzi. Vigasztalás válságos órában, amikor a balsiker, vagy veszteség nyomán feltáruló örvények között gyengéden és biztatólag vezet újult remények új munkaterére,

* Csanád egyházmegye a trianoni békeszerződés után három részre szakadt: Magyarországon 33, Romániában 160, a Szerb-Horvát Királyságban 67 plébánia maradt.

vagy felemler régi eszményeknek változott viszonyok között változatlan, hü szolgalatára.

E gondolat tölté el lelkemet, amikor tudomására hozom Tisztelendö Testvéreimnek, hogy az Apostoli Szentszék rendelkezése értelmében eltávozom püspöki székhelyemről egyházmegyénk magyarországi kis szegletébe,^{*} s a romániai rész kormányzatát pedig átadom az Apostoli Szentszék által kinevezett apostoli adminisztrátor urának. Két erő fog tehát a szent cél érdekében fáradni. De a hullámvölgyben és a hullámhegyen, ez ár ellen evezö két kart egy gondolat irányítja: „Ut gloriñecetur Deus”,^{**} s egy tudat bátorítja: „Tua autem Pater, providentie gubernat”. (Sap. XIV.3.)^{***}

Búcsúznom kell tehát töletek, Tisztelendö Testvérek és általatok a hívektől, kiket szent hivatásunk egész, természetfeletti nevében annyira szerettem, s kik nemes, emberi tulajdonságaikkal erre annyira rászolgáltak. De mielőtt ezt teném, kötelességem leszögezni, hogy a köztünk fennállott jogi kapcsolat nem az anyaszentegyház öhajára, hanem időben lett világi erötényezök kényszerítésére szakadt meg. De bizonyára csak ök is tudatlan eszközök voltak a végtelen Gondviselés rendjében.

Azonban nem a magam igazolására, hanem a jövő erőszak megelőzésére, óvásul, ünnepeylesen ki is kell hirdetnem, hogy azok a vádak, amelyeket akár ellenem, akár a zaklatott papság ellen az érzelmek mélységeibe leboocsátkozni és a nagy távlatokat megnyitó történelmi magaslatoakra felemelkedni nem tudö emberi rövidlátás és nemzeti szükkeblüség emel, valötlanok és igazságtalanok. Ki gondolt közülünk államellenes üzelmekre? Ki nyújtott segítö kezet rendbontö törekvésekhez? Ki volt oly vak, hogy ha a múltat gyászolta, vagy csendes magányában siratta is, az élet útjára gördült sziklát tehetetlen, pusztá kézzel elhengeríteni vagy romantikával felrobbantani megkísérelte volna?

A katolikus papság a viszonyok minden változása dacára kétségkívíül önzetlen hüséggel ragaszkodik nemzeti sajtáságaihoz és eszményeihez. A népet, melyből származik, megtagadni, a bölcsödalt, mely gyermekálomban ringatta, elfelejteni nem fogja. Aki ezt megérteni nem elég emelkedett gondolkozású, lehet hatalmi tényezö, de a civilizáció és a szabadság ellensége, s ezért hatalma sem visszfénye az örökkévalóságnak, hanem hordozója az enyészetnek.

Mi, papok, éber emlékezetben tartjuk az Úr szavát: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, az Istennek, ami az Istené”. Szent hivatásnak ismerjük mindig és mindenütt az embert Istennel egybeforrasztani, az égi béke és boldogság sugarait a földre varázsolni, s ezzel a társadalmi béke és minden állami rend biztonságán és eredményesebben fáradozunk,[sic!] mint fegyver és rendörpálca. De ezt csak azért tehetjük, mert a bibliai szó, mely a törvényes hatalom tiszteletét parancsolja, bennünk nem holt betü, mely a lelket tétlenségre kárhoztatja, hanem öntudatos

* Glattfelder Gyulának a román kormánytényezökkel való nézetkülönbségek miatt kellett áttenni székhelyét Szegedre.

** „hogy dicsöíttessen az Isten”

*** „és a Te gondviselésed kormányozza Atyánk”

és önérzetes tevékenység sugalmazója. Azért vagyunk oszlopai a törvényes rendnek, és hasznos szolgálói a civilizált békének, mert az engedelmességet és tekintélytiszteletet nem mechanikus kényszerre építjük, mely lelki válságok idején össze-roppan, hanem a szíveket formáljuk emberi és kegyelmi behatással, hogy a kötelesség és áldozat terhére egyén és társadalom, mint üdvösségünkre szolgáló felsőbb végzést belátással és készséggel hordozza. Mert tudjuk, hogy az Úr szava élő szó és élet forrása, s hogy tehát a „császárnak tartozó” kötelesség sem rabszolgahódolat, hanem milliók boldogságának forrása: s mivel a keresztény társadalmi élet törvényét az apostolok és szentek ajka mindig úgy adta tovább: „adjátok meg a császárnak, ami a császáré, s a népnek, ami a népeké”, azért tudott és fog tudni — de csak azért — az egyház mindig és mindenütt engedelmességre, fegyelemre és békére nevelni. A papság a népe — csak azért s addig lehet a hatalom támasza. A hívek érzelmeit hordozza szívünk, mert lelkipásztorok és nem rendőrök vagyunk — csak így tudunk a köznek használni.

Sajnos a győzelmi mámor nem méltányos belátásnak, hanem a lelket is lenyűgözni akaró erőszaknak a forrása. S ha az volt mindekoron, még inkább az ma és világszerte. Pedig, ha az érzelmek és eszmények elnyomása bajt szült minden időben, fokozott forrása ma, amikor a népek lelke telítve van a szabadság vágyával, s amikor a világválság tulajdonképpeni oka, hogy akik erősebbek voltak, nem erejükkel győzték le, hanem e népek önrendelkezésének ígéretével ejtették meg a gyengébbeket. A félrevezettség lázító érzetét a jog látszatának is elkobzásával fokozni államférfiúi bölcsesség és előrelátás hiány s az anarchia egyenes felidézése. Akik azt kívánják az elnyomottaktól, hogy bilincseiket örömdal között rázzák, s kizsákmányolóik nagylelkűségét magasztalják, azoknak az ókori kelet satrapái és szolganépei közt kell lelkük békéjét keresni — bár ott is zavarni fogja a Babylon vizei mellett merengő zsoldáros méla éneke — de ne csodálják, ha szabad és civilizált népek eszményeinek önérzetes hordozói félreállannak s átengedik a történet formálását azoknak, akik nem lélekkel és kegyelemmel, de pörölyvel és dinamittal dolgoznak.

Adjatok hálát Tisztelendő Testvérek, az isteni Gondviselésnek, hogy Titeket oly munkatérre állított, melyen — ha elváltozik vagy összeomlik is az, ami véges — emberi szívünknek öröme és büszkesége változatlan, sőt fokozott ápolására szólít az, ami lelkünk örök célja és végtelen tartalma. Amint a végleg elfajult forradalom viharai között szóltam Hozzátok borongó lélekkel, de szent bizalommal, akkori új évi szózatomban, melyet a szerb hatóság elkobzott, azt ismétlem ma is: örülünk, hogy minden változás és baj dacára megmaradt lelkünk tartalma, szent hitünk vigasztalása és papi hivatásunk felemelő tudata, mely minden zűrzavarban megmagyarázza életünk célját s irányt szab törekvéseinknek. Ha ennek az egy szükségesnek hív szolgálatában megmaradunk, akkor mind e földi veszteségért kárpótlást nyerünk s a lázban vergődő emberiségnek, főleg pedig szegény elhagyott híveimnek legnagyobb jötevői leszünk.

Sohasem volt oly szükség papokra, mint ma, amikor minden emberi összeomlik, hogy vele együtt össze ne omoljon az ember feletti. Valóban, ez az óra a sötétség

hatalma, amikor tehát a világosság apostolainak, az evangélium fáklyahordozóinak sokkal éberebb tevékenységet kell kifejteni mint bármikor. Soha sem népesítette be a földet annyi nyomor és szenvedés, mint napjainkban epedve vár Krisztus irgalmas szamaritánusa az élet hajótörötteinek vigasztalást áhító tömege. Még nem szakadoztak eddig a család és társadalom kötelékei úgy, mint ma láttuk, siessetek újra építő apostolai lenni a keresztény otthonnak és társadalmi rendnek. A bűn úgy még nem ejtett meg ifjakat és véneket ellenállás nélkül, mint korunkban — legyetek prófétái s Ninive méltó utódai lángoló szóval térítsétek a bűnbánatnak oltárához. Körülöttünk összeomlik a világ, mert nincs hite önmagához és örök rendeltetéshez. — Testvérek, keltsétek fel a lelket, mely bennetek van „kéz-föltétel által” — az erőnek és életnek lelke az — s kiáltatok Krisztus hitével a tévelygők után, nyúljatok a Krisztus karjával a süllyedőkhöz, emeljétek a Krisztus kegyelmével a gyengéket fel s karoljátok át a Krisztus jóságos szent szerelmével az egész szenvedő emberiséget, hogy újból éljen — általatok, a Ti általatok áldó hatalmas és jóságos Krisztusotok által.

Van-e ennél magasztosabb hivatás, vigasztalóbb életcél? Nincs hát ok Tiszteendő Testvérek elernyedésre, tétlen merengésre. Emberek és események jönnek és mennek, de megmarad számotokra a Ti tulajdonképpeni régi, szép munkatereitek, legyetek azon változott viszonyok között változatlan hűséggel fáradozó férfiak és apostolok. Aki láttam gyakran megható áldozatkészségeket és épültem nem egyszer buzgalmatokon, azzal a megnyugtató érzéssel távozom körötökből, hogy hű férfiak és apostolok fognak őrteni állani töretlen köteleességtudással az itt maradó nagy lelki kincsek mellett. Meg fogja könnyíteni munkátokat, hogy Pacha Ágoston apostoli kormányzó úr személyében megértő és buzgó vezeterek lesz. Ő, aki három évtizeden keresztül három püspökségnek volt páratlanul szorgalmas és hű munkatársa, mint arra leghívatottabb, bizonyára legméltóbb vezére is lesz szent Gellért apostoli csapatának, önfeláldozó pásztora Szent Gellért rábizott nyájának. Hallgassatok rá, úgy, mintha én szólnék hozzátok. Kövessétek, mint ahogy én szoktam meg tőletek lelkem kimondhatatlan öröme a szent engedelmességet és fiúi készséget. S akkor az úr Jézus áldása lesz veletek, úgy mint ő vele s akkor majd „pirulnak és fölötte megzavarodnak minden ellenségeink„ (VI. sz. 11.) és újból nyilvánvaló lesz, hogy Krisztus anyaszentegyházán nem csak földi hatalmasok, nem csak történelmi alakulatok, de „a pokol kapui sem vehetnek erőt.”

Engem pedig kísérjen könnyörgő fohászotok új viszonyok közé új reménnyel és régi munkakedvvel. Elviszem magammal mint legkedvesebb emléket azt a tudatot, hogy oly papsággal dolgoztam együtt, melynél jobban ragaszkodni az egyházhoz s a főpástorhoz sem lehet. Ha netán elfogna a kétség, vigasztalást és erőt fogok meríteni abból a tudatból, hogy az egyházmegye elhagyott területén oly papi lelkek ápolják szent eszményeim tüzet, melynek a hűség egyik legnagyobb jellemvonásuk, kikben sem az egyház, sem a nép nem fog csalatkozni.

A hűséget veletek és híveimmel szemben meg akarom őrizni én is. Büszke voltam rá, hogy vezeterek és népetek pásztora lehettem, s ha bármely vonatkozásban tehetem, az atya szíve püspöki tevékenységem felejthetetlen otthonával

szemben nem fog kihűlni keblemben soha. Miként, s mily eszközökkel fogja megengedni a mostoha idő atyai érzelmeinket kifejezésre juttatni, nem adatott tudnunk. De hála érte a jóságos Gondviselésnek — van egy megfizethetetlen kincs, melyet a határon feltartóztatni vagy megvámolni és hadisarcnak lefoglalni, még a győzelem mámorosainak sem lehet. Lelkem hálás emlékeitől és buzdító hevétől fűtött imádságom ez. Amint püspöki működésem 12 esztendeje alatt nem múlt el nap, hogy ez az érték eget ostromló szózat lelkemből fel nem fakadt volna, úgy ígérem, hogy az ezentúl sem fog megszűnni számotokra a népetekre áldást, boldogságot, jogot és becsületet esdeni.

A vigasztalásnak és erőnek az a forrása árássza ki reátok most is kegyelmét, midőn távozom s midőn áldásra emelt karokkal kérem, hogy tegye foganatossá könyörgésemet az Atya, a Fiú és a Szentlélek. Ámen.

Kelt Temesvárott, az Úr 1923. esztendejében, Bójtmás hava 3. napján, püspöki kinevezésünk 12 évfordulóján.

Gyula püspök

Másolat — K 28 117—1923—T—369. (54. cs.)

8.

[?], 1924. március 14.

A román közoktatásügyi miniszter körrendelete a kisebbségi felekezeti iskolák működéséről

A román kormány kisebbségi népiskolákra vonatkozóan az iskolafenntartó felekezeti főhatóságokhoz az alábbi körrendeletet küldötte.*

1.) Minden erdélyi felekezeti elemi iskola tanterve, mint minimumot köteles az Erdélyben érvényben lévő törvényeknek megfelelően ugyanazt a tananyagot tartalmazni, amit az állami elemi iskolák tanterve tartalmaz.

2.) Az erdélyi elemi iskolákba csak a 6 életévüket betöltött gyermekek vehetők fel.

3.) Az elemi tanfolyam végével tartandó záró vizsgálat csak egy, a kerületi főigazgató által kinevezett bizottság előtt tehető le és pedig a román nyelven tanított tárgyakból román nyelven, kisebbségi nyelveken azokból, amelyeket kisebbségi nyelveken tanítottak.

A bizonyítványok az állam nyelve mellett kisebbségi nyelveken is kiállíthatók, de a tanfelügyelőnek alá kell írni e bizonyítványokat.

* A fordítást a Népies Irodalmi társaság elnöke, Jancsó Benedek küldte el Bethlen István miniszterelnöknek.

Az évi osztály vizsgálatoknál a tanfelügyelőnek, vagy helyettesének jelen kell lennie.

A 4. osztályról kiállított bizonyítvány jogot ad a középiskolába való belépésre.

4.) Miután a felekezeti népiskola csak egy bizonyos vallásfelekezetnek és nyelvet beszélő népességnek érdekeit szolgálja, nem fogadhat be más felekezetű és más nyelvű tanulókat. Kivétel csak olyan községekben lehetséges, ahol nincs állami iskola. Ez intézkedés azonban csak az I. és II. osztályra vonatkozik.

5.) Az összes kisebbségi felekezeti iskolákban naponként az I. és II. osztályban egy-egy órán át románul kell tanítani a román nyelvet (olvasást, írást, értelemgyakorlatokat és fogalmazást), az ország történetét és földrajzát.

A többi tananyag a fennmaradó órákban kisebbségi nyelven tanítandó.

A szerzetesektől és szerzetesnőktől vezetett iskolák, amelyek 1918 előtt a püspöktől függöttek, a felekezeti iskolákhoz számíttatnak. Bennük a fennebbi rendelkezés értelmében románul kell tanítani a román nyelvet, az ország történetét és földrajzát.

6.) Egyetlen felekezeti iskola sem működhet miniszteri engedély nélkül s ennél fogva csak azoknak van joguk a működéshez, amelyek az alábbi kategóriák valamelyikébe tartoznak:

a) amelyek az egyesülés előtt is működtek

b) amelyek a Consiliu Dirigent működése alatt a törvényes formásoknak megfelelően létesültek

c) ha a közoktatásügyi minisztériumtól engedélyeztettek.

7.) A felekezeti iskolák igazgatóinak és tanítóinak, valamint azon iskolák tanítóinak is, amelyeket szerzetesek, vagy szerzetes nők vezetnek, törvényes minősítéssel kell bírniok, olyan román állampolgároknak kell lenniök, akik a király iránt tartozó hűségesküt letették és a kiket a hazai egyházi hatóságok neveztek ki.

8.) A felekezeti iskolák összes tanítóinak vizsgálatot kell tenniük a román nyelvből, a románok történetéből, Románia földrajzából és közjogából.

9.) Az elemi iskolában csak olyan tankönyvek használhatók, amelyeket a közoktatásügyi miniszter approbált.

Másolat — K 28. 117—1924—O—214 (54. cs.)

9.

Budapest, 1924. június 4.

A Külügyminisztérium átirata gróf Bethlen István miniszterelnöknek Jakabffy Elemér erdélyi közíró üldöztetése tárgyában

A román hatóságok részéről Jakabffy Elemér ellen az „Erdély statisztikája” című munkája miatt indított eljárások tárgyában bukaresti követünk a következőket jelenti.

Jakabffy Elemér „Erdély statisztikája” című munkája, a folyó év január havában Lugoson jelent meg.

Lugoson, mint általában Románia keleti határszélein, a tavalyi év folyamán elrendelt katonai ostromállapot mindmáig nem lett visszavonva és e területek úgynevezett „hadizónának” tekintetnek. Az ostromállapottal kapcsolatban annak idején a sajtótermékekre előzetes cenzúra is lett elrendelve, mely azonban tényleg nem lett végrehajtva, hanem a lugosi katonai parancsnok a sajtó téren működök és a nyomdatulajdonosok által quasi öncenzurát gyakoroltatott, amennyiben ígéretüket vette, hogy nem fognak a dinasztia, a hadsereg, az állam és a jelenlegi kormányzat ellen írott vagy egyéb tendenciózus és subversiv híreket megjelentetni.

Jakabffy ezen nyilatkozat aláírását megtagadta azon címen, hogy ő politikus és mint ilyen nem kötelezheti magát arra, hogy pont a liberális kormányt nem fogja támadni. Egyúttal azonban kijelentette, hogy egyéb irányban az autocenzurát gyakorolni fogja. Aláírta azonban a nyilatkozatot — anélkül, hogy Jakabffy erről tudott volna — a nyomdavállalat, melynek kiadásában a szóban forgó statisztikai adatok később megjelentek.

Ezen előzménye után jelent meg Jakabffy Elemér kérdéses munkája előzetes cenzúra nélkül és csupán a kinyomatással egyidejűleg lett az ügyészséghez a szokásos köteles példány benyújtva, mely a könyv alakban megjelent munkát nem kifogásolta és így az több mint két hónapon keresztül a könyvkereskedelemben szabad forgalomban volt. Ez év március havában a budapesti „Stádium” vállalat rendelt meg 200 példányt Jakabffy munkájából és a lapszerkesztőség, melynek kiadásában a könyv megjelent, a vámmentesség elnyerése céljából az ottani főispáni hivatalhoz fordult, mellékelve a lugosi ügyészség bizonyítványát arra nézve, hogy a könyv semmiféle állam vagy dinasztia ellenes célzattal nem bír, és így nyugodtan kibocsátható az országból. E jellegzetes jelenség megvilágítására szolgálhat talán az a körülmény, hogy Krassó-Szörény vármegye hivatalnoki karának (az állami hivatalnokokat is beleértve) 90%-a a nemzeti pártból került ki és ez annyira gyűlöli a liberális kormányt, hogy pártszenvedélye az általános román

nemzeti érdek fölé került olyannyira, hogy a hivatalnokok mindenben támogatják Jakabffyt kormányellenes működésében, nem látva, hogy Jakabffy támadásai végső eredményben nem állanak meg a liberális pártnál.

A lugosi főispáni hivatal az ügyet az ostromállapotra való tekintettel, az illetékes temesvári katonai parancsnoksághoz tette át, mely azt viszont Bukarestbe a hadügyminiszteriumhoz továbbította. Két hét múlva a lugosi törvényszék vizsgáló bírójának végzése alapján, az ottani rendőrség a kérdéses statisztikai munkának a kiadónál található összes példányait lefoglalta és Jakabffyt, Botos nevű munkatársát és Húsvéth nyomdatulajdonost a temesvári katonai parancsnokság elé idéztette, illetve egy katonatiszt kíséretében oda elővezettette. Itt három napi megvárakoztatás dacára, mialatt szabadlábon voltak, érdemileg ki sem lettek hallgatva, mire Jakabffy a legerélyesebben követelte, hogy az ügy rendezése céljából mielőbb az illetékes nagyszebeni katonai törvényszék elé állíttassék.

Temesvárról elbocsátva, bizonyos idő múlva Nagyszebenbe idéztettek, hová szintén egy katonatiszt — állítólag Averescu befolyására a legudvariasabb módon, minden feltűnést kerülve, kísérte. Itt Jakabffy azzal szemben, hogy állítólag tendenciózus színezetű statisztikája előzetes cenzúra nélkül jelent meg, rámutatott arra, hogy könyve már hónapok óta minden könyvkereskedés kirakatában látható volt, anélkül, hogy azon valaki valami kifogásolni valót talált volna, felmutatta az ügyészség által kiállított bizonyítványt, mely szerint a törvényszéki hatóságok a könyv terjesztése elé nem ohajtanak akadályokat gördíteni, továbbá hivatkozott eddigi eljárására, mely csakis jóhiszeműsége mellett bizonyíthat. A lugosi nyomdász, akit szintén berendeltek volt Nagyszebenbe, meg arra hivatkozott, hogy nem tud eléggé románul, és így az akkoriban aláírt autocenzúra nyilatkozatot, melyben a „toate publicatãle” kifejezés fordult elő, nem úgy értette, hogy abban a könyvek is benne foglaltnak, mert ezen esetben a „toate tipãriturile” lett volna a minden kétséget kizáró kifejezés, hanem azt gondolta, hogy a nyilatkozat csakis újságok, röpiratok és plakátokra vonatkozik, és így hónapok óta egy könyvet sem mutatott be az ügyészségnek, nemcsak a Jakabffyt nem, ellenben az összes köteles példányokat az összes román hatóságoknak kellő időben benyújtotta anélkül, hogy azok a könyv ellen a legkisebb kifogást is emelték volna.

A hadbíróság rendkívül udvariasan bánt Jakabffyval, kijelentette, hogy a letartóztatásra semminemű okot sem lát fennforogni, mert tisztán egy formai hibát lehet csak megállapítani. A hadbíróság előadója még hozzáfűzte, hogy azért az eljárást le kell folytatniuk, de egyelőre a tárgyalást bizonytalan időre elnapolták.

Jakabffynak az a benyomása, hogy az ügy teljesen el fog aludni és még csak nem is gondol arra, hogy a legkisebb következménytől is tartson.

Kellemetlen reá és a kiadó vállalatra nézve az, hogy a könyv 800 példánya, melyeknek effectiv előállítás költsége példányonként 80 leit tesz ki, le van foglalva és minden valószínűség szerint azokat nem is fogják soha visszakapni, mivel a román hatóságok egyik főcélja az ügyben alkalmasint az, hogy e reájuk nézve kellemetlen munkát egyszerűen eltüntessék.

Jakabffy ügye különben erdélyi magyar körökben szintén váltott ki izgalmat és a Magyar Párt utolsó választmányi ülésében szintén foglalkozott az esettel és elhatározta, hogy Jakabffy érdekében lépéseket fog tenni.

Végül kiemelendőnek vélem, hogy Jakabffynak saját szavai szerint az egész ügyben leginkább az ragadta meg a figyelmét, mennyire tartanak az oláhok a Népszövetségtől és mennyire kellemetlen nekik, ha valami kisebbség-ellenes működésük kiszivárog a Népszövetség foruma elé.

A miniszter helyett: rk. követ és megh. min.

Tisztázat — K 28. 281—1924—384 (141. cs.)

10.

Budapest, 1924. július 26.

Bizalmi jelentés a román vasutak állapotáról, felszereltségéről és a vasutasok hangulatáról

A C.F.R. vasutaknál a rossz fizetési viszonyok miatt a hangulat rendkívül elégedetlen, nemcsak a volt máv. de az újonnan felvett oláh személyzet sincs megelégedve sorsával. A volt máv. személyzetet különösen az keseríti el, hogy mindenféle jogcímet keresve és találva is, amint reájuk feltétlenül szükség nincsen, a szolgálat alól elbocsátja. Ha egy volt mávista megbetegszik vagy szabadságra megy; azt a legtöbb esetben azon a címen, hogy személyzet csökkentés miatt nincs rája szükség, egyszerűen elbocsátják és oláhokkal pótolják. Az elbocsátásnak egy másik módja, amikor katonai szolgálatra fegyver gyakorlatra hívatják be az illetőt, amint azonban a gyakorlatnak vége van, nem veszik vissza szolgálatba. Az ilyen viszonyok miatt természetesen a fegyelem is a lehető leglazább, ami különösen az új, az oláh személyzetnél észlelhető leginkább, az első büntetés ok arra, hogy a szolgálatot egyszerűen otthagyják.

A temesvári üzletvezetőségnek Aradra való áthelyezése a volt máv. személyzetet érinti elsősorban kellemetlenül, egyrészt vagy Aradra helyezik át anélkül azonban, hogy az áthelyezettek Aradon lakást kapnának, miért is Temesvárról naponként a hajnali órákban kénytelenek vonattal átjárni Aradra, ahonnan viszont csak késő este tudnak haza térni, vagy ami még kellemetlenebb, a Regátba helyezik át; ha pedig valaki vonakodik az áthelyezést elfogadni, azt egyszerűen a szolgálatból elbocsátják.

* Az 1918 előtti román királysághoz tartozó területek együttes neve, magába foglalja Havasalföldet (Munténia, Olténia) és Moldvát.

A forgalmi, a pályafenntartási és a vontatási osztályoknak az áthelyezésével, mely még ez augusztus havában fog megtörténni, a temesvári üzletvezetőségnek Aradra való áthelyezése végleg befejeztetett.

Anyaghiány miatt úgy vasúti pálya, mint a felépítmények, valamint mozdonyok és a szerelvények a lehető legrosszabb állapotban vannak, a kocsi-park napról-napra rosszabbodik, a vagonoknak átlag 25%-a hasznavehetetlen, a mozdonyokkal hasonló a helyzet, a piskii fűtőház egy hónap alatt hat mozdonyt vont ki a forgalomból, mint üzemképtelent. Különösen nagy a hiány a tömítő és tisztító anyagban, a világítási anyagban olyan nagy a hiány, hogy még a jelzőlámpákat, látólámpákat sem tudják sok helyen kivilágítani.

A tehervonatok a rossz tüzelőanyag, mozdony, személyzet hiány miatt néha 4—5 órai késéssel indíttatnak.

Magyar vasutasok, vonatkísérő személyzet a Regátba nem mehet át, a magyar személyzet csak a határig kíséri a szerelvényt, onnan tovább pedig csak regátbeli személyzet kísér.

Kiljanovics József művezető jelentése szerint, a temesvári vasúti műhelyt vasöntödével bővítették ki, mely műhelyben 1700 munkás dolgozik, a munkásoknak ez időszerint 50—55 %-a magyar nemzetiségű.

A Gyertyámos állomáson építés alatt álló fűtőház és fordítókorong építése ismeretlen okból beszünttetett.

Temesvár mozdony állománya a következő:

324 sz. 60 km. sebességű	67 drb.
267 sz. buffaló nagy vicinális	29 drb.
275 sz. buffaló kicsi vicinális	7 drb.
220 sz. 80 km. sebességű	3 drb.
223 sz. Kropacsek	3 drb.

A boksánybánya-i fűtőházban 276-os sz. 21 darab mozdony van.

A lugosi fűtőházban 276-os sz. mozdony 17 darab és 6 drb. szertartányos buffaló mozdony van készenlétben.

Karánsebesen 17 drb. 325-ös és 4 drb. 324-es Kropacsek mozdony van. A temesvári fűtőházban f. évi július hótól kezdve a szénkészlet az eddigi egy napi helyett 6 napra biztosított. Bessarábiában, Kisinevben A C.F.R. vasuti igazgatóság megszűnt és helyette forgalmi főnökség állított fel.

Másolat — K 28 117—1924—593 (54. cs.)

11.

Sinaia, 1924. augusztus 8.

Rubidó-Zichy Iván bukaresti magyar követ jelentése a Külügyminisztériumnak Szatmár megyébe történő román betelepítésekről

Már voltam bátor f. hó 3-án kelt 197/pol. számú jelentéssel Nagyméltóságodnak becses figyelmét a románoknak ama törekvésére felhívni, mely szerint a határmenti zónákat „megbízható” román fajú lakossággal akarja betelepíteni.

Ezen célt szolgálja a f. évi július 29-én kelt 163 számú „Monitorul Oficial”-ban kihirdetett minisztertanácsi határozat, mely a szatmármegyei és constantzai telepéseknek a felsegélyezésére 50.000.000 lei kifizetését engedélyezi. Ezen összeg felhasználása — illetve utalásának módozatait az idemellékelte rendelet^{***} pontosan meghatározza.

Hogy Szatmár megyében miért vált szükségessé a telepések gyorssegélyezése, azt röviden a következőkben foglalhatom össze:

A Szatmár megyei telepítés nagyrészt a volt gróf Károlyi, gróf Vetter és gróf Degenfeld-féle birtokokon indult meg, Börvély, Érkörtvélyes, Szaniszló, Csomaköz és Fény községek határain. És pedig különösen a nagykárolyi járásban. Az eddigi telepések egyrészt havasi oláhok (mócok) másrészt meg Nagybánya, Abrudbánya és Maros-Torda vármegyék [sic!] oláh lakosságából kerülnek ki. Minden letelepedni óhajtó oláh család 16 hold földet és házhelyet kap ingyen, de köteles saját maga erejéből a házat felépíteni és „fundus instructus”^{***} -áról gondoskodni.

Utóbbi határozmányoknak az lett az eredménye, hogy az állítólag már 5—600 családot kitevő telepések földeiken, sátrakban vagy legjobb esetben is csak barakkokban laknak igen rossz hygienikus viszonyok között és mivel az instrukciót sem tudják földjeik műveléséhez beszerezni, abból élnek, hogy újonnan szerzett birtokukat bérbeadják a szomszédos parasztságnak, mely a földművelésre jobban be van rendezve.

A román kormány azért siet millióival szatmári telepeseinek segítségére, hogy azokat a züllés lejtőjén megállítsa és hogy ne legyen kénytelen az esetleges szatmári tapasztalatok alapján kedvenc gondolatát, a határmenti zónák románokkal való betelepítését, feladni.

Másolat — K 28. 117—1924—B—691 (54. cs.)

* Hivatalos Közlöny — A romániában megjelenő törvények és rendeletek tára.

** A melléklet nincs a dokumentumban

*** gazdasági felszerelés

12.

Nagyvárad, 1925. augusztus 30.

Bizalmi jelentés a román Közoktatási Minisztérium rendeleteiről a magyar anyanyelvű hitoktatók és a tanárok román nyelvből, történelemből, földrajzból és alkotmánytanból való vizsgakötelezettségéről, valamint a vizsgáztatás módszereiről

Mélyen Tisztelt Tanácsos Uram!

Mellékelem megállapodásunkhoz híven a két rendeletet,¹ román eredetiben és hitelesen magyar fordításban. Az egyik a hitoktatók vizsgájára vonatkozik, a másik a tanerőkére.

Az itteni kerülethez berendelt hitoktató tanárok küldöttségileg keresték fel Pteancu vezérigazgató-elnököt, kinek külön-külön kérvényt adtak át, melyben egy évi haladékot kértek a vizsga letételére. Hogy a megjelent vallásfelekezetek vezetői elvileg külön tiltakoztak-e a rendelet ellen, eddig nem sikerült megtudnom. Majláth erdélyi püspök úr körrendeletileg tiltotta le a papságát és felterjesztéssel is élt. Bjelik püspök úr memorandumban tiltakozott a rendelet ellen, így az ő papjai nem csatlakoztak a fenti küldöttséghez. Pteancu félbeszakítva a vizsga elnöklést Bucarestbe sietett, állítólag kedvező elintézése végett a kérvényeknek.

A másik rendelet végrehajtása szintén nehéz helyzet elé állította az érdekelteket. Év vége felé félhivatalosan terjesztették a hírt, hogy az idén nem lesznek vizsgálatok. Magam hivatalosan megkérdeztem a főigazgatóságot, honnan azt a választ nyertem, hogy semmiféle rendelet nincsen az idén. Három nappal a rendelet kiadása előtt itt járt Pteancu és meglepetésszerűleg kiadott rendeletére a legtöbb tanerőt sürgönyileg kellett szabadságáról haza rendelni. A vizsga eddigi eredménye nagyon szomorú statisztikát nyújt, úgy hogy ha nem engedik meg a meg nem felelteknek — mint amint a rendeletben ki van emelve — a tovább működést, a legtöbb kisebbségi intézet működése meg lesz akasztva. A rendelet igazságtalanságát súlyosbítja az a körülmény, hogy azon tárgyak előadására, melyekből eredménytelenül vizsgáztak, úgyse nyertek volna képesítést, hiszen ezen tárgyakra súlyos pénzen kell állami tanerőket alkalmaznunk, így a román vizsga eredménytelensége a magyar tárgyak előadási jogától fosztja meg a kisebbségi tanárokat.

Különösen drákói szigorral jártak el a szerzetesi tanerőkkel. A vizsgabizottság titkárától tudom, hogy az itteni bizottság előtt majdnem az összes szerzetesi apáca tanárok elbuktak, azzal indokolva meg, hogy egy szerzetesnek több ideje lett volna tanulni. Valóságban azonban ezeknek az intézeteknek a magyarság szempontjá-

ből tömör egységét akarják megbontani. Az elmúlt évben a torna, ének, rajz, kézimunka oktatói nem voltak vizsga kötelesek, ez alkalommal azonban szóbelileg közölték a vizsgára megjelentekkel, hogy 31-én azok megjelenni kötelesek.

Egyetlen bizalmunk, hogy a rendeletet nem fogják végrehajtani, és egy évi haladékkal ez iskolaévre még élni engednek.

Kívánatos volna, hogy Genfből valamelyest jobb szelek indulnának meg.

Mély tiszteletem kifejezése mellett maradok Nagyságodnak

Tisztelő hálás híve:
[olvashatatlan kézjegy]

Tisztázat — K 28. 117—1925— 492 (54. cs.)

1 Közokt. Min. 75.965 sz. Tudomására hozzuk, hogy a felső vagy alsó iskolákban tanító hittanároknak is, akik csak hittant adnak elő, kötelesek a román nyelvből vizsgát tenni.

A Közokt. Min. aug. 13.85.014 szám alatt kitézi a vizsga idejét a román nyelvből, román történelemből, román földrajzból és alkotmánytanból (folyó év aug. 15—31.)

Ezen a vizsgán kötelesek megjelenni az összes tanárok (legyen óraadó, vagy rendes tanár), tanítók, hitoktatók, az alsó és felső iskolákból (tanító és tanítónőképzők, felekezeti isk.), bármely minőségben működnek (állami, felekezeti, magán iskolákból, nyilvánossági joggal bírók és nem bírók), és pedig:

a) akik az elmúlt 1924. évben nem jelentek meg a vizsgálaton.

b) akik halasztást kértek és nyertek.

c) akik hatos általános osztályzatot nyertek, visszavetettnek tekintetnek.

d) a helyettesítők, akik Kolozsvárra voltak küldve, de nem feleltek meg a követelményeknek, nem fogadtatnak el.

e) akik 1924. szept. 1. óta tanítanak, vagy azelőtt tanítottak.

Egyidejűleg sürgőnyileg értesítse a tanár urakat, hogy akik ezen utolsó vizsgának nem vetik alá magukat, semmiféle iskolánál állást nem tölthetnek be.

13.

[?], 1925

Ismeretlen szerző tanulmánya az erdélyi magyar kisebbség jogsérelmeiről

Az 1919. dec. 9-ki párisi kisebbségi szerződés 8 §-sa szerint: Minden román állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezzi.

Románia még ezeket a primitív emberi jogokat is megtagadja a kisebbségektől és különös mértékben a 2 milliónyi magyar kisebbségtől. Íme néhány idevonatkozó adat:

I. A volt román és magyar határőrezredek utódainak közös vagyona

Mária Terézia császár- és királynő 1764-ben az ország délkeleti határán az ott lakó lakosságot határőrzésre kötelezte és katonai ezrekbe szervezte. Így keletkezett az un. karánsebesi és naszódi román határőrezred és a csíkmegyei magyar (székely) határőrezred. Miután az így keletkezett határőrezredekhez tartozó lakosságnak magának kellett a ruházatról, felszerelésről és lóról gondoskodnia, a két román ezred részére az uralkodó állami birtokból nagyobb területet bocsátott az ezredek tulajdonába.

A csíkmegyei magyar (székely) határőrezred fenntartási alapjára azonban nem állami birtokot kapott, hanem a XVII. század zavaros viszonyai következtében a moldovai vajdasághoz kapcsolódott ősrégi csíki magyar (székely) községi és magánbirtokokat kapta vissza, amelyeket a török birodalom s az osztrák—magyar monarchia között kötött szerződés értelmében 1769-ben csatoltak vissza a monarchiához. Ebben az időben tényleg „visszacsatolt-revindikált havasoknak” is nevezték e birtokot. A régi tulajdonjogok igazolására egy királyi kézirat tíz évet tűzött ki, amely idő alatt sok igényjogosult család érvényesítette is tulajdonjogát.

A lakosság között, a tulajdonjogok igazolása közben keletkezett sok viszály és panasz megszüntetése céljából a még ki nem osztott birtok-komplexumot II. József császár 1783-ban a katonai terhek fedezésére, a magyar (székely) határőrző katonaság közös használatára rendelte átadni.

1851-ben egy császári parancs a határőri intézményt feloszlatta, azonban az ezredek által addig használt terület, továbbá az időközben létesített ruházati- és lóbeszerzési-alapok a volt katonák leszármazóinak közös birtokában maradtak azzal a rendeltetéssel, hogy ezek jövedelmét ezután közös kulturális és gazdasági céljaikra fordítsák. E közös vagyonok új szervezetükben is megtartották a vagyon eredetére célzó vonatkozást — a nevükben! Így a naszódvidéke- és karánsebesi határőrezredek vagyona királyi adomány jellegüknek megfelelően „volt határőrezredek vagyonszössége„ nevet kaptak, míg a csíkmegyei magyar (székely) határőrezred vagyona, mint a lakosság ősi közös magán vagyona „Csíkmegyei magán-javak” nevet vett fel.

Az 1919. szeptember 10-én kelt 3911 számú első erdélyi román agrárreform törvény II. cikke b) pontjában „a volt határőrvidéki ezredek vagyonszössége” egyformán mentesített a kisajátítás alól. Azonban az 1921. évi második erdélyi román agrár-törvény 24. és 32. §-ai csakis a naszódvidéki román határőrezred vagyonszösségét (463.327 hold = 266.626 hektár terület) mentesítette. A karánsebesi román határőrezred 37.982 hold (21.827 hektár) területű közös vagyonát pedig az agrár-bizottság hagyta meg közös tulajdonban. Mind a két román közös vagyon a magyar kormányzat alatt élvezett autonóm kezelésben maradt a román uralom alatt is.

A csíkmegyei magyar (székely) határőrvidéki ezred 76.000 holdnyi (43.735 hektár) közös magán vagyonból a járási román agrár-bizottság 17.000 holdat (9.782 hektár) sajátított ki, míg a megyei agrár-bizottság 30.000 hold (17.263 hektár)

kisajátítását mondotta ki. Miután a több mint 25.000 magyar kisgazda család életfeltételeiben megtámadott határozat [sic!] annál igazságtalanabbnak volt minősíthető, mert az ugyanazon időben, de kisebb jogi alapon keletkezett másik két román határozat vagyona teljesen mentesített a kisajátítás alól: a vagyonközösség képviselő-testülete a határozatot megfellebbezte a központi országos agrárbizottsághoz, hivatkozva az egyenlő-elbánás elvére s egyúttal kérvényekkel és deputációzással járult a földművelésügyi miniszter, a miniszterelnök és a parlament mindkét kamarája elé. A megígért pártatlanság helyett azonban a földművelésügyi miniszter eredeti módon, az agrár-törvény, az alkotmány és az 1919. dec. 9. kisebbségi szerződés figyelmen kívül hagyásával, 1923. február 26-án a kisajátítási eljárást beszüntette, az egész közös vagyont állami tulajdonnak jelentette ki, még pedig minden kártalanítási kötelezettség nélkül és a vagyon eddigi autonóm kezeléségét önkényesen megszüntette.

Constantinescu földművelésügyi miniszter ezen eljárásáról, egy interpelláció kapcsán 1923. dec. 7-én a kamarában következőleg számolt be (Lásd: Desbaterile Deputatilor — A parlamenti beszédek naplója — 1923. dec. 7-ikéről, Melléklet a Monitorul Oficial 1923. dec. 25-ki számához):

— „Mindezeket a fellebbezéseket megvizsgálva, arra a megállapodásra jutottam, hogy ebben az ügyben nem lehet szó kisajátításról, hanem az egészet *el kell venni* az állam számára, mivel az országnak joga van rendelkezni e javak felett. (Taps.)”

— „Az agrárbizottság elbírálván az ügyet, olyan határozatot mondott ki, amely nemcsak a jogügyi doktrínák szerint hatalmas, *de hazafias cselekedetnek is fenséges*, mivel a szolgáltatott igazság egyszersmind *elégtétel* is a múltakban elszenvedett nyomorúságokért. (Taps.)”

— „Ez a határozat, amely a mi igazságügyi annaleseink örök dicsősége marad, mert az államnak jogot adott arra, hogy kizárólagos birtokosa legyen annak az uradalomnak, amit »székely magánvagyonnak« neveztek, egyszersmind a birtokkezelőség vagyont is az állam tulajdonába helyezte. (Taps.)”

— „Nincs szó kisajátításról, tehát arról sem lehet szó, hogy az állam fizessen érte valamit, amint kellett volna fizetnie, ha az állam nem vette volna azt el. (Taps.)”

— „A parasztság meg fogja fizetni azt, amit kap és ami megmarad: az állam megtartja magának, nem fizetve érte senkinek semmit. (Taps.)”

— „Íme képviselő urak, ez volt az a mód, amelyet én *értelmezve* és alkalmazva, szem előtt tartottam a törvényt és az ország jogait! Íme ilyen védelmemben részesítettem az *idegeneket*, hogy a törvényes kötelezettségek alól ki ne vonhassák magukat! (Hosszantartó taps.)”

A román kormány Csíkmegye több mint 100.000 magyar lakosát közös vagyonától minden ellenérték nélkül, *minden bírói eljárás mellőzésével*, tisztán erőszak útján így fosztotta meg s ezt nyíltan, az ország törvényhozása előtt *„felséges hazafias cselekedetnek”* tüntette fel; továbbá Romániának a trianoni békeszerződés szerinti több mint

100.000 magyar lakos új állampolgárát *idegeneknek* bélyegezte, akiken „*elégtételt*” vett a *múltért*: a román parlament „hosszantartó tapsai” mellett.

Az érdekelt magyarok törvényes vagyongazdálkodó képviselőtestületük útján e magánvagyon elkobzás ellen panaszt készítettek a Nemzetek Szövetségéhez. A román kormány azonban karhatalommal véglegesen feloszlatta a vagyongazdálkodó képviselőtestületet és az összes ingó vagyont is elkobozta s ezeken felül a Népszövetséghez intézett panasz kéziratát és összes kinyomtatott példányait — bírói eljárás nélkül, közigazgatási úton — lefoglalta és végül mindenkit az expatriálás azonnali végrehajtásával fenyegetett meg, aki bármely úton panaszt mer tenni a Nemzetek Szövetségénél a magyar kisebbségi magán vagyon elbolsevizálása miatt.

II. A régi magyar és az új román telepések

A Magyarországtól a trianoni szerződés alapján Romániához átkapcsolt területen 24 úgynevezett magyar telepes község található. A volt magyar kormányzat a múlt században létesítette e telepeket az államkincstár ingatlanjain s legnagyobb-részt olyan helyen, ahol a háromszáz éves török uralom a magyar lakosságot kipusztította. Az így letelepített körülbelül 5.000 család egyenként 10—15—24 hold (5.7—8—13.8 Ha) művelhető, részben erdőirtásos területet vásárolt meg az akkori forgalmi áron azzal a kedvezménnyel, hogy a vételárat 30—50 év alatt törleszthetik el az időközi kamatokkal együtt.

A telepitésre eladott területből román magántulajdonban azelőtt semmi sem volt. Jellemző azonban az akkori magyar uralomra hogy a telepésekkel szomszédos román lakosságú községeknek is juttatott az állami területekből. A többek között a 49.494/1892 számú magyar földművelésügyi miniszteri rendelet alapján öt kis község román lakossága kapott 197 hold (120 Ha) legelőterületet, holdanként évi két arany korona bérért. Csak a lugosi kincstári ispánság területén is 53 román olyan község volt a román imperium átvételekor, amely 12.129 hold (6980 Ha) ilyen föld birtokában volt.

Az említett 24 magyar telepes község túlnyomó részben 1885. év után létesült. A legtöbb telepes a vételárat már a román impérium előtt kifizette s ezek 1919. év tavaszáig, tehát jóval a trianoni békeszerződés megkötése és életbelépte előttig, az 1894. évi V. t. c. 16. §-a alapján telepföldjeiket saját nevükre be is telekkönyvezették bíróilag. A többiek pedig a részlettörlesztéseket a román uralom tényleges megkezdése után is fizették s azokat a román kincstár szabályszerűen el is fogadta.

Az 1921. évben hozott román agrár törvény 10. cikke kimondta, hogy az 1885. január 1. után telepitettek telepes birtokai kisajátítatnak az azon a vidéken juttatható birtokilletmény (1—7 hold = 0.57—4,02 hektár) mértékéig. Az így kisajátítandó terület kártalanítási árát az 1913 évi földárak szerint állapította meg a törvény 50. cikke, az akkori arany koronát a jelenlegi papír lejjel egyenlőnek véve (azaz pl. 100 arany korona 2.40 arany lejnek számítandó, pedig 100 arany korona 105 arany lejjel egyenlő értékű!). Ami pl. Mosnica község telepeseinél azt

jelenti, hogy minden kisajátított hold földdel a telepes gazda saját befektetett tőkéjének elveszti 6/7 részét, ha a földjavító munkálatok értékét nem is számítjuk.

Az 1894. V. t. c. 16. szakasza alapján történt telekkönyvi tulajdonjog bejegyzések megsemmisítésére a román kormány potlótörvényt hozott (megjelent a Monitorul Oficial 1921. évi 172. számában), amely kimondja, hogy minden bírói eljárás mellőzésével jogszerint és tényleg semmis mindazon, bármely természetű jogügylet, amely 1918. dec. 1-e után nem a román kormány illetékes minisztere útján jött létre, továbbá az is, amely, bárha 1918. dec. 1-je előtt kötött is, bárha el is volt látva minden törvényes kellékkal, de 1918. dec. 1-ig nem volt keresztülvezetve a telekkönyvben. Végül kimondja e törvény, hogy azok az ingatlanok, amelyeket nem a román impérium írt egyénileg telekkönyvbe, minden tehertől mentesen visszajutnak az állam tulajdonába anélkül, hogy az állam kártérítés megfizetésére köteles volna.

E törvények alapján a telekkönyvi hatóságok — minden bírói eljárás mellőzésével — a telepesek neveit egyszerűen törölték és azok ingatlanaira a román állam tulajdonjogát jegyezték be.

Az így létalapjukban megtámadott magyar telepesek írásban és szóban kérték a kormányt, a törvényhozás mindkét házát, sőt a királyt is, hogy a magánjogokat konfiskáló törvényszakaszokat módosítsák. A küldöttségek előtt 1922. áprilisban *Orleanu* kamarai elnök is az agrártörvény 10. szakaszát „demagogikus intézkedésnek” bélyegezte, míg *Constantinescu* földművelési miniszter „lehetetlenségnek” tartotta az ilyen kisbirtokok elvételét.

1922 őszén kezdődött el a tényleges kisajátítás a sérelmes törvényszakaszok alapján. Két községben, Marosludason és Újszentesen már a harmadfokú agrárbizottsági döntés is megtörtént s ott egy-egy magyar családnak csak 4-4 hold (2.3 Ha) szántóföldet hagytak meg a 15—20 holdból (8.5—11.5 hektárból).

A magyar telepeseket más sérelem is érte. A föld-igényjogosultak összeírásánál a családok nagykorú igényjogosult tagjait azzal az indoklással hagyták ki a jogosultak sorából, mert szüleiknek megfelelő földjük van. Most aztán a szülők földjét is elvéve, egy-egy igényjogosult magyar családtagra a legtöbb esetben csak 1/2—1/4 hold szántóföld juthat, amikor az agrártörvény bárki másnak legalább 10 holdat (5.7 Ha), földművesnek 50 holdat, (28.7 Ha) hagy meg eddigi földjéből a birtokában.

Meg kell itt jegyezni, hogy azon megyékben, ahol a legtöbb magyar telepes van, ott a kisajátított magyar közép- és nagybirtokból több százezer hold föld állna rendelkezésre kiosztásra, azonban azokat az állam megtartotta magának az alábbi nyílt szándékkal, melyet *Constantinescu* földművelési miniszter 1923. nov. 10-én jelentett be a szenátus ülésén:

„Erdélyben, a Temes-Torontál megyétől Aradon át Szatmár megyéig húzódó zónába eső kisajátított területet arra a célra tartották meg, hogy oda a határainkon túl és a havasokon élő románokat telepítsünk, mert úgy gondolom, hogy ez a kisajátított terület csak azokat illeti meg, akik a román nacionalizmus bölcsőjét képviselik.”

És ez a bejelentett telepítés már kezdetét vette az említett megyékben, ahol 10—16—20 holdas (10—12 Ha) telepeket osztanak szét egyelőre — de csak románoknak, amikor a 40—50 év óta, már második generációban birtokló magyar telepesek — egészben vagy részben kifizetett telepföldjeiket — a román állam kímélet nélkül elveszi.

Miután az így sanyargatott szegény magyar telepesek a román hatalomnak minden szervét végig instanciázták, s miután a kormány által szervezett brasíliai kivándorlás soraikat amúgy is megritkította: végleges elpusztulások előtt 650 telepes által aláírt panaszt adtak be 1925. febr. 25-én a Nemzetek Szövetségéhez, ahol Dr. Colban Erik főtitkár vette azt át Dr. Tornya Gyula meghatalmazott ügyvédjüktől.

Szegény telepesek ezzel kitették magukat annak, hogy a román kormány irredentáknak minősítette őket, hogy elfogassa, megkínóztassa avagy kiszállíttassa őket Braziliába rabszolgának előre eladva, avagy áttegye őket koldusbottal kezükben a trianoni Magyarországba.

III. Magyar egyházak templomait és iskolái kisebb birtokait is kisajátítják

Sem a román agrár-törvény, sem az alkotmány nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely az épületek elkobzását megengedné, sem azt, hogy az egyházak birtoka teljesen kisajátítható. Mégis 1923. július 10-én megjelent Marosszentimrén *Constantinescu* földművelési miniszter *Ciparanu* és *Petrini* államtitkárok, *Metes* prefektus és *Danianu* gör. kath. esperes stb. kíséretében és jóváhagyva a járási agrárbizottság 48/1923. számú, továbbá a megyei agrárbizottság 582/923. számú végzését, amely szerint az ottani ref. magyar egyház 28 hold földje, két hold belsősége kisajátíttatik, míg a XV. században épült temploma és 1913-ban épült paplakása a gör. katolikus egyháznak adatik át. A miniszter ugyanekkor megjelent a magyar ref. templomban és annak elvételét ünnepélyesen véglegesnek jelentette ki, amikor *Metes* prefektus és *Danianu* esperes üdvözlő beszédekent intéztek a miniszterhez.

Ugyane községben sajátították ki néhai Jabloncai Elek által a nagyenyedi ref. magyar kollégium szegény és kiváló tanulói segélyezésére tett 470 hold (270 Ha) alapítványát, de a román állam elfeledett gondoskodni a magyar kollégium szegény tanulóinak további segélyezéséről.

A bukaresti *Adeverul* román napilap az esettel kapcsolatban ezt írta: „Mi is azt tartjuk, hogy a marosszentimrei templom kisajátítása törvényes alap teljes hiánya miatt nagyon szánalmas cselekedet.”

A gör. katolikus érsek-metropolita lapja, az „*Unirea*” így ír: „Hogy mit fog tenni a mi egyházi hatóságunk a szentimrei templommal, amelyet neki a kormány felajánlott, nem tudjuk. De egy dolgot tudunk, hogy a templomok kisajátítására máig nincs törvényes alap Romániában. Tehát ellene vagyunk a szentimrei törvénytelen kisajátításnak s ha rajtunk állana, ez a templom nem lenne gör. kath. templommá másként, mint az illetékes ref. egyházi hatóság beleegyezésével. Más-

ként ki biztosíthatna minket, hogy holnap nem történik-e meg ugyanezen alapon más templomok kisajátítása is?”

1923. dec. 14-én történt a birtokbavétel. Megjelentek az ősi magyar templom előtt a járás primpretora, pretora, egy mérnök, a községi bíró, a román pap és tanító. A primpretor elhívatta a ref. papot. Megjelenik *Sáfrány* Lajos lelkész, aki előtt a primpretor hivatkozik egy belügyminiszteri döntés alapján kiadott prefektusi rendeletre és felszólítja, hogy a „törvény nevében” adja át a templom kulcsait. Az öreg lelkész határozottan ezt megtagadja, mire a primpretor a magával hozott lakatossal új zárat tétet a templomra, meghúzatta a harangokat és a toronyra kitűzette a román nemzeti zászlót. Az öreg lelkész ellen „hatóság elleni erőszak” címén eljárást helyezett kilátásba a primpretor.

E templomot Hunyadi János erdélyi vajda építtette az 1442. márc. 18-ki, törökök ellen e község határában nyert diadala emlékére, amikor 3000 magyar vitéz halt hősi halált e helyen. A papilakot 1913-ban építtette az egyházközség, melyhez öt közeli község ref. hívői tartoznak.

Constantinescu földművelésügyi miniszter szentimrei erőszakos templom foglalása már precedensül szolgált más agrárbizottságoknál is. Így Aradmegyében, 1923. szeptember havában a radnai járás agrárbizottsága *Petru Popoviciu* járásbíró elnöklete alatt egy másik XV. századbéli róm. kath. templomot, a vinyesdi évszázados magyar kegyhelyet sajátította ki az *Ürményi*-család összes birtokaival együtt és átadta a gör. keleti román egyháznak. Mivel az erdélyi románság morál és hit tekintetében nem mindenben ért egyet a királyságbeli román felfogással, a felajánlott volt magyar templomot a román gör. keleti egyház egyelőre visszautasította.

A magyar egyházak birtokaiból — amelyek a pap, tanító, kántor fizetése, iskolai és egyházi közszükségleti kiadások fedezésére gyűjtettek vagy hagyományoztatnak az elmúlt századok alatt — a legtöbb helyen a törvényben kimondott minimumot sem hagyták meg az állami kisajátítások rendjén, hanem több helyen az összes földbirtokot elvették. *Felsőbányán* — 587 ref. hívő — a lelkész, tanító és iskola javadalmát képező 60 hold (34.5 Ha) ingatlanát teljesen kisajátították. — *Szamoskrassón* — 829 ref. hívő — az egyház tulajdonát képező papi lakást az állam elvette és a gör. kath. román lelkésznek adta át s a ref. papot és családját a lakásból a hatóság egyik napról a másikra kitette. — *Csomaköz* községben — a ref. egyház hívóinak száma a filiákkal együtt több mint 400 — a lelkész jövedelmét képező 65 hold (37 Ha) egyházi földet kisajátították stb. Ezzel szemben a román egyházak, iskolák vagyona meghagyatott, sőt olyan községekben, ahol alig néhány román lakos található, a még csak tervezett román egyháznak, iskolának, papnak, tanítónak is a törvényben megszabott földmennyiséget kiosztották. Így pl. *Érsemjén* község 2655 lakosából csak 13 a román, mégis földet osztottak a román egyháznak, sőt az utóbbi helyen egy *Gencsy* nevű magyar birtokos 500.000 lejt érő házát is az agrárbizottság 40.000 lejért kisajátította román papi lakás céljaira. *Körösán* a 85 lelket számláló ref. egyháznak a vagyonából a vármegyei agrárbizottság meghagyott 32 hold papi, 8 hold kántori és 10 hold földet az egyház számára, összesen 50 holdat (28.2 Ha), azonban az országos agrárbizottság 5772/925.

sz. határozatával az egyház összes földjét kisajátította. Ugyanekkor a *szilágypéri* 79 lélekből álló gör. kel. román egyház a magyar lakosságtól kisajátított földből 51 holdat (29 Ha), a *szilágyvoronyi* gör. kel. román egyház, melynek 34 híve van, 32 holdat (18.3 Ha), a *szilágyksomlyói* 24 lélekből álló román gör. kel. egyház 50 holdat (28.7 Ha) kapott, míg *Szilágynagyfaluban* az ezután megalakítandó gör. kel. román egyház, melynek még egyetlen híve sincs, már 25 hold (4.3 Ha) földet kapott — természetesen ingyen. A román Kormányzat a polgári jogegyenlőség terén még tovább is elmegy. Így pl. *Gyergyószentmiklós* magyar városban, ahol mindössze 155 román lakos él és ebből is csak 9 a görög keleti vallású, I. *Florea* megyei prefektus a megye magyar lakosságára 60.000 lej adót vetett ki és hajtott fel egy gör. kel. templom építésére (A megye 145 ezer lakosából 18.000 a román mindössze!) azon a címen, hogy a gör. kel. vallás államvallás s annak templomára minden városnak szüksége van.

IV. A kisebbséghez tartozókat a román kormány rabszolgaságba adja Dél-Amerikába

A román belügyminiszter, Arthur *Vaitoianu* 1922. május 31-én kelt 35.101 számú rendelettel a kivándorlás szabályozása céljából egy tíz tagú kivándorlási bizottságot szervezett, melyben a belügyminiszteriumot egy tag, a vezérkart egy tag, a külügyminiszteriumot egy tag, az igazságügyminiszteriumot egy tag, a munkaügyi miniszteriumot egy tag, és az állambiztonsági (Siguranța) -hivatalt két tag képviselte. E bizottság elnökévé kinevezte Richard *Franasovici* belügyi államtitkárt. Alig egy hét múlva a kivándorlási-bizottság elnöke és a belügyminisztérium aktív államtitkára még egy tengerhajózási vállalatot is szervezett a kivándorlók elszállítására.

A román hivatalos közlöny (Monitorul Oficial) 1922. június 8-i száma közli is a román *Cunnard Line-Társaság* szervezeti szabályzatát, amelyet négy amerikai üzletember és öt előkelő román politikus, köztük Richard *Franasovici* aktív belügyminiszteri államtitkár írtak alá, mint alapítók és a társaság igazgató-tanácsosai.

Tehát az állami kivándorlási-bizottságnak és egy magán kivándorlók expatriálására alakult tengerhajózási vállalatnak egy ugyanazon személy: az ország belügyminisztériumának fő-államtitkára a legfőbb irányítója!

Mindezek után a *Cunnard Line-Társaság* egy *Juliu Herberger* nevű agilis kivándorlási ügynököt szerzöttetett, aki egész Erdélyben a román belügyminiszter engedélyével kivándorlási irodákat szervezett a *Cunnard-Line-Társaság* részére a nagyobb városokban, melyeknek helyi ügynökei bejárták a magyar falvakat s ott Dél-Amerikába való kivándorlásra csábították a földműveseket.

Erre vonatkozólag Victor *Moldovanu* képviselő a román parlament 1925. február 12-i ülésén, a belügyminiszteri irattárból felolvasta az államtitkokba be nem avatott 279 számú állambiztonsági rendőrségi (Siguranța) ügynök hivatalos jelentését:

„Főnök Úr!

1923. febr. 27.

Most egy újabb propaganda kezdődött meg azok között, akik Braziliába készülnek menni, különösen azon földművesek között, akiktől elveszik a földet.

Ezek között románok is akadnak a bánati részekből. Nálunk azonban csak magyarok vannak. Ezek között járnak *Herberger* ügynökei, biztatván őket, hogy jobb lesz beiratkozni a kivándorlók közé, mivel itt úgy sem élhetnek meg, mivel a román állam elveszi földjeiket. Tehát ezt a propagandát az agrár-reform miatt csinálják, mivel a tavaszon a magyarok telepén a földeket szét fogják osztani és ez jó alkalom ezeknek a sarlatánoknak, akik az emberi lelkeket az egyik országból a másikba adják el.

Ezeknek üzlete napról-napra növekedik s ezt nincs senki, aki megakadályozza.

Főnök Úr! Kérem, ennek a dolognak nagyon gyalázatos következménye lesz országunkra nézve, mivel a magyarok gyalázatos propagandát fognak csinálni.”

(Jobb politikai érzéke van ennek a névtelen detektívnek, mint a belügyminiszternek — jegyzi meg V. Moldovanu képviselő felolvasás közben. Parlamenti gyorsírói feljegyzés.)

„Be fogják mutatni az egész világnak, hogy fajtestvéreiknek el kellett menekülniük a román borzalmak miatt. Nem fognak rámutatni, hogy ki a gazember, hanem a mi hazánkat fogják támadni és rosszhírbe hozni a világ előtt. Különösen Amerikában fogják hirdetni, hogy fajtestvéreik azért voltak kénytelenek elhagyni szülőföldjüket, mivel a románok kényszerítették erre. El fognak menni a Nemzetek Szövetségéhez is, hogy annál inkább követelözhessenek hazánkkal szemben.

Kérem a Főnök urat, hogy intézkedjék.”

Ezzel kapcsolatban olvasta fel V. *Moldovanu* képviselő a román belügyminiszternek következő siffrirozott táviratát.

„A dévai Állambiztonsági Hivatal Főnökének — Az államtitkár úr felhívta figyelmemet arra a felszólamlásra, melyet *Herberger* úr, az egyik hajóügynökség képviselője tett nála, hogy a dévai Állambiztonsági Hivatal akadályokat gördít munkája elé, dacára hogy a minisztériummal való megegyezés alapján dolgozik. Kérem ilyen értelemben eljönni, nehogy valamelyik alárendeltje ezeket a kifogásokat személyes jutalom elnyerése érdekében tegye.”

Bár a még érvényben hagyott magyar kivándorlási törvény a kivándorlási propagandát, ingyen utazással való csábítást stb., szigorúan büntette s a közreműködő ügynököket és állami tisztviselőket elzárással, politikai jogaik elvesztésével sújtotta, a román hatóságok — belügyminiszteri utasításra — a nyílt kivándorlásra való csábítást nemcsak elnézték, hanem földkisajátítási, közigazgatási zaklatásokkal és nyílt visszaélésekkel mintegy kezükre dolgoztak a kivándorlási ügynököknek, mert csak a törvényen kívül helyezett magyar kisebbség kivándoroltatása volt hivatalosan engedélyezve. A belügyminiszter intézkedésére az ilyen „idegen származású” új román alattvalók útlevéle kiállítását 48 óra alatt biztosította, igaz ugyan hogy így is 20—30.000 lejbe került egy-egy útlevél. Ily módon a kivándorlási ügynökök nagyszámú magyar földmívest szállítottak ki Braziliába, ahol azokat eladták a fazendákra,* hol valóságos rabszolgasorsba jutottak.

A nagymértékben fellendült kivándorlási üzlet ügynökei utóbb már német, sőt román földműveseknek is szereztek magyar és német névre szóló útleveleket s

* birtok, ültetvény

ezeket is el kezdték kiszállítani. Az így elszállított román földművesek gonosz sorsáról otthon is tudomást szereztek s egy Victor *Moldovanu* nevű erdélyi román képviselő hét ízben szólalt fel a parlamentben érdekükben. A parlamentben és sajtóban nagy felháborodással tárgyalták a rabszolgaságba eladott román földművesek ügyét, miközben kiderült, hogy nemcsak az aktív belügyminiszteri államtitkár vezetése mellett működött kivándorlási üzlet, hanem a belügyminiszter testvére, Alexandre *Vaitoianu* generális vezetése alatt is keletkezett egy másik „Petrolul National” cím alatt.

Dacára a belügyminiszter titkos rendeleteinek, *Herberger* ügynököt egy évi sikeres működés után, valamelyik túlbuzgó vagy törvénytisztelő hivatalnok mégis letartóztatta és a dévai ügyészség elé állította, amely No 186/1923. szám alatt a következő vád levelet adta ki:

„Juliu Herberger az 1909. II. kivándorlási törvény 37. §-a III. bekezdésébe ütköző és büntetendő kivándorlásra való csábítással vádoltatik.”

Indoklás:

„A vádlott nyilatkozataiból, a tanúk vallomásaiból és a motozás alkalmával nála talált többi okmányok világosan igazolják, hogy a vádlott üzletszerűen foglalkozott kivándorlásra való csábítással s így bűnös a fenti bűncselekményben, minek következtében a vádnak törvényes alapja van.”

A törvényszék előtt *Herberger* ezt vallotta: „Nem vagyok bűnös s ha szó lehet bűnösségről, a bűnös nem én vagyok, hanem Arthur *Vaitoianu* belügyminiszter úr, aki felhatalmazott ezen bűn elkövetésére.” Erre a törvényszék vádтанácsa következőt határozta:

„Elrendeltetik, hogy a belügyminiszter megkérdezendő: adott-e valamely felhatalmazást dévai *Herberger* Juliunak, hogy az erdélyi magyar nemzetiség Braziliába való kivándoroltatására ösztönöztessék, avagy a belügyminisztérium illetékes szervei tudtával és szóbeli hozzájárulásával bízott-e meg fentnevezett, hogy közvetítse a kivándorlást és kivándorlók elszállítását? Déva, 1923. június 2.”

A dévai törvényszék az igazságügyminiszter útján kérdést is intézett a belügyminiszterhez. Az igazságügyminiszter 1924. március 15-én kelt 13.267 sz. válaszában közli: „Nevezett Juliu *Herberger* nek sem a kérdezett, sem más minisztérium nem adott meghatalmazást kivándorlási propagandára, sem arra, hogy valamely argentinai társaság nevében részvényeket bocsásson ki.” Azonban 1924. július 23-án kelt 56.259 számú bizalmas jelzésű távirat érkezett a belügyminisztériumból a dévai törvényszék elnökéhez e szöveggel: „Elnök úrnak 792/1923. sz. megkeresésére van szerencsém tudomására hozni, hogy Juliu *Herberger* ideiglenesen és szóbelileg fel volt hatalmazva, hogy kivándorlókat toborozzon.” Aláírva: miniszter helyett: Olarasu s. k.

Erre a törvényszék megszüntette Juliu *Herberger* ellen a vizsgálatot, öt szabadon bocsátotta, sőt a hatóság jó erkölcsi bizonyítványt is állított ki részére, amivel az útlevelet szerzett és gyorsan eltávozott Romániából. (Mindezen okmányokat Victor *Moldovanu* képviselő eredetiben mutatta be a parlament 1925. évi február 12-ki ülésén. Lásd *Desbaterile Deputatilor* 1924/25 No 60. lap 1394.)

A román parlament 1925. február 12-ki ülése jegyzőkönyvéből

—Viktor *Moldovanu*: „Íme itt van előttünk egy rendkívüli bizonyíték arra nézve, hogy az ország egyik minisztere egy kivándorlási ügynöknek felhatalmazást ad — büntett elkövetésére. Van még valami, ami is súlyosabb?”

— „És mindezek után kérdezem önöktől, van-e ebben az országban igazság és pártatlan igazságszolgáltatás?”

— „Ítéljenek önök, hogy ebben az országban megvan-e még a törvény uralma, amikor a kicsinyek és a családi összeköttetés nélküliek a börtönbe kerülnek, míg ellenben a nagyok, a családi és politikai összeköttetéssel rendelkezők a miniszteri székekbe is elkerülnek.

— „Uraim! Valahányszor önök ellenzéken voltak, mindig hangoztatták: ebben az országban vissza kell állítani a törvények uralmát. Az 1906. évi programjuk mondja: Sürgősen követeljük, hogy egyszer s mindenkorra tűnjön el az állam és polgárság kizsákmányolásának szerencsétlen szokása, megkerülve, vagy számba sem véve a törvényeket.”

— „Amikor legutóbb (1922) kormányra léptek, programjukban ezt mondták: A mai erkölcsi krízis közepette a nemzeti liberális párt azt hiszi, hogy egy becsületes közigazgatással az országban a törvényesség és erkölcsiség gyökeret fog verni... Megérdemli ez a becsületes lelkű, igazság után szomjazó nép, hogy megadják neki az áhítozott erkölcsi fegyelmet.”

— „Kérdem Uraim, miféle megtorlást gondolnak alkalmazni egy miniszterrel szemben, aki a legszörnyűbb monopol, a rabszolga kereskedelem monopóliumát pártfogolta.”

— „Kérdezem, miféle elégtételt kell önöknek venniük egy miniszterrel szemben, aki gúnyt üzött az igazságszolgáltatásból, támogatót és felhatalmazott egy csalót arra, hogy büntényt kövessen el, és aki, hogy bőrét megmentse, befolyásolta az igazságszolgáltatást, hogy engedjen szabad utat ezen csalónak a határon át való menekülésre?”

— Generál *Arthur Vaitoianu*, közlekedési miniszter: Azonban abban a felhatalmazásban egy kikötés is volt felvéve: „Kivételnek a román nemzetiségű elemek, akiknek a brazil kormány tiltja meg a bevándorlást.”

„Érti-e, avagy kezdi-e megérteni *Moldovanu* úr?”

— 1922 decemberében Herberger visszatért Dévára s itt megkezdte működését, hogy biztassa azokat, akik nem akarnak a román országban maradni: menjenek Braziliába, ahol magyar konzul egy magyar telepet létesített részükre.”

— *Juliu Maniu*: „Miniszter úr ne védekezzen úgy, mert ezzel inkább erősíti a vádat.” (Tiltakozás a többségi padokon).

— I. G. *Duca külügyminiszter*: — Hát így vagyunk?! Szeretném, hogy I. *Maniu* úr félreérthetetlenül válaszoljon a következő kérdésre: *Van önnek kifogása a nem-román elemek kivándorlása ellen?* (Hosszantartó taps a többségi padokban.)

— *Juliu Maniu*: „Románia külügyminisztere azt hiszi, hogy idegeneknek tekintethetők azok a román állampolgárok, akik más nyelven beszélnek és nem románul?”

— I. G. *Duca külügyminiszter*: „Uraim, nyilvánvaló, hogy Romániának mindazon lakói, akik a szerződések alapján román alattvalókká lettek, azok román alattvalók. De nemkevésbé igaz az is, hogy Nagyrománia mai területén kisebbségek is vannak. Ha ezen kisebbségek közül egyes alkatrészek nincsenek megelégedve azon ténnyel, amelyben ők — ahelyett hogy többség volnának — most csak kisebbségek, mondom ha ezen elemek el akarják hagyni — visszatérésre való gondolás nélkül — Romániát, hadd menjenek és létesítsenek kolóniákat akár Észak-Amerikában, akár Dél-Amerikában, akár Ausztráliában. *És ebben a nemzeti párt elnöke valami rosszat, valami nemzeti veszedelmet lát?*” (Taps a többségi padokon.)

— *Juliu Maniu*: „A polgári szabadság magával hozza azt a szabadságot is, hogy bárki, bármikor felcserélhesse lakóhelyét vagy hazáját. Azonban most a vita tárgya az, hogy ezek az emberek ne legyenek félrevezetve az ily célból alkalmazott ügynököktől és hogy ezek az emberek ne zsákmányoltassanak ki azért, hogy oda vándoroljanak ki, ahol életük és munkájuk veszélyeztetve van, — és hogy ebből ne csináljanak meg nem engedett üzleteket a belügyminiszter úr védelme alatt álló rosszhiszemű ügynökök s ez ne legyen jövedelmi forrása a padokon ülök rokonainak és barátainak.”

— I. G. *Duca külügyminiszter*: „Megismétlem kérdésem még egyszer világosan: *a kivándorlás kérdésében önök nem tesznek különbséget az ország lakosságának egyik vagy másik részével szemben?*”

— *Em. Antonescu*: „Mint külügyminiszter így nem beszélhet!”

— I. G. *Duca külügyminiszter*: „Ezt a precíz kérdést azért tettem fel, mivel a jelenlegi vitából az a meggyőződésem alakult ki, hogy *önök védelmezői a kisebbségek nem kivándorlásának*, akik nem akarják elfogadni a román állam uralmát és el akarnak menni az országból.” (Hosszas taps a többségi padokon).

— *Generál Arthur Vaitoianu közlekedésügyi miniszter* (1922/24-ben belügyminiszter volt!) „Bemutatom egy erdélyi sziguranca (állambiztonsági rendőrség) ügynök jelentését arra kérdésre, hogy folyik-e propaganda:

— A hasonló természetű (kivándorlás iránti) kérések az ország érdekében vannak, s kívánatos, hogy minél több legyen, mert a sovinsta magyarok, úgyszintén a csángók és székelyek azok, akik nem akarnak megbékélni a román uralom által részükre kijelölt helyzettel, állandóan agitálni fognak az állami rend ellen és a magyar uralom alatt élvezett sokféle privilégium elvesztése miatt.,,

„Emiatt egyenesen az ország rendje és biztossága érdekében van, hogy az engedetlenkedő, makacs elemek mielőbb hagyják el a határt. Azt is látjuk eltávozások következtében, hogy szép gazdaságukat olcsón eladják románoknak s így a románok mintagazdaságokhoz jutnak és szabadabbak lesznek.”

— Az erdélyi sziguranta-főhivatal főnöke mondja:

„Ebben a kérdésben csakis azokról legyen szó, akik el akarják hagyni az országot, akik zavaró elemek és rendetlenséget csinálnak és kérjük, hogy csak menjenek mielőbb. Földjük a román parasztok kezébe jut, mivel az agrár-törvény útján is kevés a föld ahhoz, hogy az összes románoknak jusson.”

— „Ez az érzése az erdélyi sziguranta-főnökségnek.

— „Ami engemet illet, nem tehetek szemrehányást magamnak, mert kötelességem teljesen elvégeztem, mindig a román parasztra gondolva.”

A román parlament 1924. nov. 7-ki ülésének jegyzőkönyvéből:

— Victor Moldovanu: „Frasanovici képviselő úr akkor, egy és ugyanazon időben kétféle minőségben működött: egy felől a Cunnard-Line Társaság alapítója és igazgatósági tagja, másfelől a belügyminisztérium államtitkára s egyúttal hivatalból tagja a kivándorlási tanácsnak és a legfőbb kivándorlási hivatalnak, melynek feladata éppen a kivándorlás megszüntetése volna. E révén a Cunnard Line olyan kedvezményeket élvezett, amelyek nemcsak ellenkeztek a *nyílt* miniszteri rendeletekkel, hanem egyenesen ellentétben állanak az Erdélyben ma is érvényben lévő törvénnyel.

— Richard Frasanovici: „Már mondtam, hogy csak azokat engedtem kivándorolni a holland Loyd-Társaság útján, akikről megállapítottam, hogy nem románok, hanem idegen nemzetiségűek.”

— Victor Moldovanu: Engedelmet kérek, miféle különbséget tesz ön a románok és idegenek közt?

— Richard Frasanovici: Azt mondtam, hogy nemzetiségükre nézve idegenek... *Bármiféle törvények is voltak, engemet csakis a lelkiismeretem vezetett és meg vagyok győződve, hogy szolgálatot tettem a hazámnak, amikor úgy jártam el, amint eljártam (t. i. mint belügyminiszteri államtitkár).*

A parlament 1925. febr. 19-i ülésének jegyzőkönyvéből:

— Victor Moldovanu: „Ez a nagy vezér (t. i. Arthur Vaitoianu belügyminiszter, most közlekedési miniszter) a vita kezdetén nagy nemzeti trikolorort bontott ki és Maniu úrhoz egy kérdést intézett: Ön hogy oldaná meg a kisebbségi politikát?„

„Nem foglalkozom azzal a felelettel, amit Maniu úr adott, de mivel Vaitoianu miniszter úr szemrehányást tett nekem, hogy rossz szolgálatot tettem a román ügynek és a nemzeti pártnak és jöjjenek — mondta — a szószékre és kiáltsam oly érthetően, hogy az ország reprezentásainak fejei fölött is meghallják Erdélyben, hogyan értelmezzük mi ezt a kérdést. Kénytelen vagyok e felhívásra felelni.”

— „.....Vaitoianu miniszter úr a nemzeti trikolor mögé rejtőzve kiáltja felém, hogy rossz szolgálatot teszek az országnak, amikor ezeket a galádságokat a kamara elé hozom. Engedjék meg az urak, hogy kifejtsem felfogásomat a kisebbségi kérdésben:

„Azok után a százados igazságtalanságok után, amit az erdélyi románság elszenvedett, természetes, hogy most oltalomban részesüljön és kedvezőbb uralomnak örvendjen. Nem helyeslem azonban mégsem, hogy a kisebbségi elemek megrövidíttessenek (igazságtalanság alá vettessenek) s különösen nem helyeslem, hogy kigúnyoltassanak. Nem helyeslem, hogy a kisebbségek úgy kezeltesse, mint rabszolgák, mint kiviteli kereskedelmi cikk. Nem helyeslem, hogy exportáltsanak idegen országokba, mint Braziliába és nem helyeslem, hogy ez az elem kiirtassék ebből az országból, mert hiába képzeli Vaitoianu miniszter úr, hogy az összes kisebbségeket eltávolíthatja az országból. Ha ezt hiszi, szíves engedelme-

kel legalább is naivnak minősítem. Hiszen nagyon jól tudhatja, hogy az országban ma több milliónyi kisebbség van.

— Arthur Vaitoianu miniszter úr faja és vére szerint még nem régen idegen volt tőlünk s így a legkevésbé illetékes arra, hogy ilyen nemzeti politikát csináljon.

— Kérdem Vaitoianu miniszter urat, ő jobb román-e, mint a mircesti csángók, (t. i. magyarok) akik a fronton is megmutatták, hogy milyen derék népek? Hogy ő, aki nem régtől fogva román állampolgár, jobb román, mint a Bihar és Hunyad megyei magyarok (csángók)? Ezért bizonyítottam be ő róla, hogy utálatos tetteit a nemzeti trikolorral borította be, amely trikolort neki sem szabad bepiszkolnia.”

— Generál Arthur Vaitoianu közlekedési miniszter: „Mikor az ország magasabb érdekéről van szó, teljes felelősséget vállalok még személyi áldozatok árán is. Megkérdeztem, s ma is megkérdezem: mondja meg Moldovanu úr, hogy Herberger működése folytán hány román küldetett át a határon, hogy megítélhető legyen, hogy én az ország határán túlra adtam-e el román lelkeket és élő román húst?!”

— Viktor Moldovanu: „Kérdezze meg a testvérét! (Alexandru Vaitoianu generál, a miniszter testvére egy útlevelel panamából kifolyólag le volt tartóztatva, hol öngyilkosságot követett el. Ügyét most tárgyalja a törvényszék.)

— Generál Arthur Vaitoianu, közlekedési miniszter: „Befejezésül kijelentem, hogy felelősséget vállalok a belügyminisztérium minden intézkedéséért, ami a Herberger ügyet illeti és a belügyminisztériumem alatt folytatott kivándorlási politikáért és egy pillanatig sem igyekszem a szolidaritást megtagadni azon intézkedésektől sem, amelyek azután tétettek.” (Hosszantartó taps.)

V. Az erőszakos románosítás és a magyar kisebbség kultúrája

A román imperium átvett a magyar uralom alól — a román külügyminiszternek a Nemzetek Szövetségéhez intézett 12.234/1923. III. 4. sz. jelentése szerint — 5.342 elemi népiskolát (Gh. Adamescu: Problemele ale învățământului, București 1919. Kimutatása szerint 5.631 népiskolát!), amelyekből 2.434 azaz 45% volt a magyar tanításhelyű népiskolai, 117 négyosztályú polgári iskolát (Adamescu szerint 130!), melyből 109 volt a magyar tanításhelyű, 66 nyolc osztályú liceumot (Adamescu szerint 75), melyből 52 volt magyar tanításhelyű, továbbá 23 kereskedelmi iskolát és 35 tanítóképzőt (24 magyar tanításhelyű). Adamescu szerint ezen kívül a román állam még kapott a magyar területtől: 645 kisdudóvódát, 59 állandó gyermekmenhelyet, 280 nyári gyermekmenhelyet, 3.561 általános ismétlő népiskolát, 1002 gazdasági ismétlő népiskolát, 194 ipari és kereskedelmi inasiskolát, 17 ipari szakiskolát, 10 női ipariskolát, 14 földműves iskolát, egy gazdasági akadémiát, egy kereskedelmi akadémiát, két jogakadémiát, 13 papnevelő intézetet és egy teljes tudomány egyetemet.

Ezekon kívül a román állam tulajdonába ment át (1913. évi adatok):

a) Közkönyvtárak:

1507 magyar falusi népkönyvtár	275.886 művel, átlag	132 mű
83 magyar tudományos irányú könyvtár	1.023.628 művel, átlag	12.392 mű
82 magyar középisk. ifj. könyvtár	200.857 művel, átlag	2.571 mű
86 magyar polgári könyvtár	252.277 művel, átlag	2.650 mű
54 magyar szakkönyvtár	59.194 művel, átlag	1.100 mű
16 magyar egyházi könyvtár	158.899 művel, átlag	9.931 mű

tehát 1826 közkönyvtár 1.960.721 művel, amiből egy könyvtárra jut 1.072 mű.

b) Közgyűjtemények (múzeumok):

14 régiség gyűjtemény	251.467 drb átlag	16.526 drb.
12 néprajzi gyűjtemény	29.623 drb átlag	2.468 drb.
13 természetrajzi gyűjtemény	254.371 drb átlag	19.567 drb.
8 képzőművészeti gyűjtemény	6.496 drb átlag	812 drb.
2 iparművészeti gyűjtemény	14.043 drb átlag	7.011 drb.
5 vegyes gyűjtemény	—	—

c) Német könyvtárak:

19 tudományos és középisk. könyvtár	290.991 művel átlag	15.315 mű
-------------------------------------	---------------------	-----------

d) Román könyvtárak:

21 tudományos és középisk. könyvtár.	9384 művel átlag	4.467 mű
--------------------------------------	------------------	----------

A) Magyar kisebbségi népoktatás

A magyar kormánytól átvett 1428 állami és 394 községi, összesen 1822 politikai hatóságtól fenntartott népiskola közül 1663 volt a magyar tannyelvű. A román kormány már az első évben, 1919-ben mindössze csak 296 állami és 38 községi, összesen 334 politikai hatóságtól fenntartott népiskolában hagyta meg a magyar tannyelvet. Azonban már 1922-ben ezen iskolák is kettős tannyelvűekké lettek, mert a román nyelvet, földrajzot, történelmet és a polgári kötelességek és jogok tanát kizárólag román nyelven kellett tanítani, később ezekhez vették a legtöbb iskolában a számtant is.

Már 1921-ben kitiltotta a kormány az izraelita vallású, de magyar anyanyelvűeket az állam által fenntartott „ügynevezett” magyar tannyelvű népiskolákból. A kormány intézkedésére „faji vegyelemzés” alá vették a magukat magyar anyanyelvűeknek valló tanköteles gyermekek származását. Aki gör. kath. avagy gör. keleti vallású volt, annak nagyapja is, hiába volt magyar származású: akarata ellenére, a román nyelv abszolút ismerete nélkül is, román tannyelvű népiskolába kényszerítették. Akinek neve nem volt teljesen magyar hangzású, avagy egyébként is, ha a hatóság kétségbe vonta magyar leszármazását, csak úgy maradhatott meg

magyar anyanyelvűnek, ha leszármazását kétségbe nem vonható hatósági okmányokkal, avagy legalább két, hatóságilag elfogadható tanúval tudta igazolni, hogy a két legutóbbi generációban apai és anyai részről is magyar szülőktől származott, ellenkező esetben hatóságilag megfosztott a maga által vallott faji és nyelvi jellegétől és románként nyilvánított. Természetesen az ilyen „vegyelemzett” szülők gyermekei csakis román tanításnyelvű iskolákba járhattak. Megtették azt is, hogy a hatóság egész falvak csak kizárólag magyarok lakta lakosságát gyanúba vette, hogy őseik németek voltak. Ilyenkor kimondta rájuk, hogy ők eztán német anyanyelvűek s így iskoláikban a tanítás nyelvének is németnek kell lennie. Az ilyen falvak — németül egy szót sem tudó — lakossága tiltakozott a maga által vallott és érzett faji jellegétől való megfosztás ellen, mire a közoktatási miniszter azon indokolással, hogy ősi anyanyelvüket megtagadták, román anyanyelvűeknek jelentette ki őket s elrendelte, hogy iskoláikban ezentúl se németül, se magyarul tanítani nem szabad, hanem csakis románul.

Ennek az — eddig csak közigazgatási önkénnyel végzett — faji vegyelemzésnek ad törvényes formát az 1924. július 24-én szentesített (és a Monitorul Oficial 1924. július 26-ki 161 számában közhírré tett) „román állami népoktatási törvény” 8. §-a, amely ezeket mondja: „Azon román származású állampolgárok, akik anyanyelvüket elveszítették (elfeledték), kötelesek gyermekeiket csakis nyilvános (t. i. román tannyelvű állami!) iskolákban, vagy román tannyelvű magániskolákban taníttatni.” A „román származás” kritériumainak megállapítása nincs törvényileg meghatározva, tehát marad az eddigi rend, hogy a román tanítótól és falusi jegyzőtől fog függni ezután is annak fellebbezhetetlen megállapítása, hogy melyik család melyik fajhoz tartozik a román uralom alatt.

Ezen erőszakos faji vegyelemzés következménye az lett, hogy a kezdetben még magyar tannyelvvel megnyitott, majd minden törvényes intézkedés nélkül két-nyelvűvé tett u.n. magyar tannyelvű állami iskolák száma alaposan megapadt, sőt végre átváltoztak kizárólag tisztán román tannyelvűekké. A még megmaradt magyar tanítókat román nyelvi vizsgálatra rendelték s ott több százat elbuktattak közülük, ami a tanítói állás elvesztését vonta maga után. Ezek helyét újabban a régi királyságból hozott, műveletlen, magyarul egy szót sem tudó román tanítókkal töltötte be a kormány (vagy tanító hiány miatt be sem töltötte!), úgy hogy ma már olyan magyar falvakban is, ahol nemhogy román lakos volna, hanem az új román tisztviselőkön és csendőrökön kívül még román egyén sem fordult meg, ma a lakosság anyanyelvét nem értő román tanítók akarják terjeszteni a — kultúrát. (Ezen eljárás ellen háborodott fel Dr. Lázár Aurél volt román miniszter is 1923. szept. 23-án, Nagyváradon, a román közigazgatási tanács ülésén: Amíg — mondta — nagyon sok iskolában nincs tanító, a miniszter ismét nagyon sok régi, érdemes és képesített tanítót bocsátott el csak azért, mert a vizsgáló bizottság előtt nem tudtak kifogástalan román nyelven társalogni. A gyermekek nem járhatnak iskolába s a tanítók munkátlanul éheznek! Ez merénylet a kultúra ellen!!)

Az első években a magyar területtel kapott magyar tannyelvű tanítóképzők közül — a közel kétmilliónyi magyar kisebbség számára — egyet (Székelykereszt-

úron) magyar tannyelvűnek tartott meg továbbra is a román kormány. Ezt is fokozatosan először kétnyelvűvé s végül 1924-ben teljesen román tannyelvűvé alakította át, ami azt igazolja, hogy a Népszövetség előtt (1923. március 4-én 12. 234 sz. jelentés) annyi öndicsekedéssel emlegetett magyar tannyelvű állami iskolák — kezdetben is csak megtévesztési céllal tartattak fenn. Miután a Népszövetség elhitte a román kormány megtévesztő állításait s azokban az 1924 nyarán Romániába kiküldött népszövetségi „tanulmányozó-bizottság” is megerősítette: a román kormány meggyőződött, hogy a Népszövetség félelmetesnek gondolt garanciája — az 1919. dec. 9-én Párizsban kelt Kisebbségi-szerződést illetőleg — csak paródiája a garanciának. Ezért a meghagyott egyetlen állami tanítóképzőből is, amelyben még magyarul is tanítottak — a Népszövetség tanulmányozó bizottságának eltávozása után — a magyar nyelvet végleg kiküszöbölte. Ha nincs magyar iskola, felesleges a magyar tanítóképző is. Végül az 1924. évi állami népoktatási törvény 159 §-ában törvénybe írta az erdélyi magyar kisebbségek által lakott területre vonatkozólag az un. „kultúrzónát” is (Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos és Hunyad vármegyék 47.415 km² területén élő 1.102.648 magyar anyanyelvű lakos számára). E törvény szakasz szerint azok a román származású tanítók, akik nem a zónába tartozó megyéből származnak és mégis ezekben a megyékben hajlandók tanítói állást vállalni: 50%-kal magasabb fizetést kapnak s ezen kívül gyorsabb véglegesítésben, előléptetésben lesz részük és tíz hektár telepes földet is kapnak.

E kultúrzóna törvény, még a törvény keletkezése (1924. júl. 24.) előtt életbe lépett rendelet alakjában, az 1924. május 3-án kelt 40.771/924 sz. rendelettel (Monitorul Oficial 1924. évi 94. számában jelent meg) ilyen célkitűzéssel: „A román oktatásnak a vegyes lakosságú zónákban való intenzívebbé tétele.” E rendelet a kultúrzónára vonatkozó rendelkezést a középiskolákra is kiterjeszti.

A kultúrzóna-törvény értelmében az 1924/25. iskolai évre már több száz régi királyságbeli, magyarul egy szót sem tudó román tanító neveztetett ki, különösen — a csaknem tiszta magyar lakosságú — Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda megyék magyar községeibe. (Így Csík megyébe, hol a 145 ezer lakosból 12% a román, egyszerre 80 román tanítót nevezett ki a kormány, amikor a román lakosságú megyékben az iskolák ezrével állnak tanító nélkül, mert ott 50%-kal kisebb a fizetés!)

Ezek után még a Nemzetek Szövetsége sem kételkedhetik abban, hogy a romániai magyarnyelvű állami népoktatás véglegesen megszűnt s így a magyar területtel kapott 1663 magyar tannyelvű állami és községi népiskola a magyar kisebbség kultúráját nem szolgálja többé.

A magyar uralom alatt, az 1919-ben román uralom alá került 5.342 nyilvános népiskolából mindössze 822 volt az állam vagy a politikai község által fenntartva, tehát a népiskoláknak csak 34%-a. A népiskolák 66%-át az egyes hitközségek tartották fenn s azokat a magyar állam — szükséges mértékben — költségvetésileg segítette. A magyar törvények szerint (1868. XXXVIII. és 1907. XXVII. t. cikkek) az iskolákat a fenntartó hitközségek saját autonómiájuk szerint igazgat-

ták és ellenőrizték az állam legfőbb felügyelete mellett s ezen kívül iskoláik tanítási nyelvét is szabadon állapíthatták meg, és azokban az állam nyelvét csak mint tantárgyat tanították.

Ilyen autonóm hitközségi népiskolát a román állam 3520-at vett át a magyar uralom alól s ezek közül a magyar uralom alatt mindössze csak 771 (azaz 20%) volt magyar tanítási nyelvű, a többi román, német, szerb, tót stb. tanítási nyelvű volt.

Miután a közel két milliányi magyar kisebbség számára kevés volt — a magyar tannyelvű állami iskolák elrománosítása után — a 771 hitközségi népiskola, az elveszített állami iskolákat saját erejükből igyekeztek pótolni, újabbak létesítése által. A román kormányzat erre fel is hívta a magyar kisebbségi hitközségeket a 12.670/1919. és 27.807/920. sz. rendeleteivel: Az egyházközségek szabadon állíthatnak fel — az érvényben hagyott magyar törvények alapján — bármilyen iskolát, melyeknek tanítási nyelvét maguk a fenntartó egyházak állapítják meg. (E rendelkezést a román kormánynak a Nemzetek Szövetségéhez 1923. márc. 4-én kelt 12.234/923. sz. alatt intézett jelentése is dicsekedve erősíti meg). Így keletkezett a román uralom óta 591 újabb magyar kisebbségi népiskola, a magyar kisebbségekhez tartozó hitközségi tagok áldozatkészségéből.

A román kormányzat azonban, amikor 1922-ben a gyors románosítás elvét tette kormányzati programmá, ezen új keletkezésű magyar kisebbségi iskolák ellen is kíméletlen harcot indított.

Így az 5555/922. sz. rendelettel —hivatkozva a békeszerződésre(!) — magyar kisebbségi (hitközségi) népiskolákból kitéltotta az izraelita vallású magyar kisebbségi tanulókat.

1922. okt. 4-én kelt újabb rendelet (Matei államtitkár aláírásával) az izraelita vallású magyar kisebbségi iskolákból kitéltja a magyar tannyelvet és elrendelte azokba a román tannyelv bevezetését. (A számtalan gyűlésezés és deputációzás mind nem használt.)

A magyar lakosságú községekben a lakosság több hitfelekezetre oszlik. Az iskolát rendszeren a többségben lévő vagy vagyonosabb hitfelekezet állította fel, amelybe a törvény értelmében a községből bármely más felekezetű gyermeket is fel kellett venni. Ezt a magyar törvény (1868. XXXVIII t. c.) előírta. Ezzel szemben — „a magyar törvény érvényben hagyása mellett?” — a román kormány 63.875/921. és 26.169/922. sz. rendeletekkel szigorúan megtiltotta, hogy valamely magyar kisebbségi (hitfelekezeti) iskolába más felekezethez tartozó magyar tanuló is felvétessék. Ezek az iskolák más felekezethez tartozó magyar tanítót sem alkalmazhatnak, de ha mégis alkalmaznak elkerülhetetlen szükségből, csakis román felekezethez tartozó tanító alkalmazható.

A román kormány a magyar kisebbségi iskolák megrendszabályozására vonatkozó összefoglaló intézkedését 100.088/923. sz. alatt adta ki. E rendelet a magyar kisebbség összes felekezeti elemi iskoláiból kizárja ismételten a más vallású és nyelvű tanulókat; megköveteli, hogy az I. és II. osztályokban naponta 1-1 órában, a III. és IV. osztályokban naponta 2-2 órában kizárólag román nyelven történjen a tanítás. Az egy tanítós iskolákban — ilyen az iskolák 80%-a — naponta tehát 6

órán át kell — román nyelven tanítani! Az iskolák belső adminisztrációja román nyelven vezetendő; a tanítók külön román nyelvi vizsgát tartoznak letenni s ennek sikerétől függ tovább működhetőségük; az iskola minden belső és külső feliratának románnyelvűnek kell lennie. A IV. osztály végzése után a tanulók abszolváló vizsgát tesznek.

Ezen abszolváló vizsgák végrehajtására a rendelet csak 1924. júniusában pár nappal a vizsgák előtt jelent meg 58.886/924 szám alatt. Ez meglepetésszerűen elrendelte, hogy az elemi iskolák magyar tanulóit kiküldött román biztos vizsgáztassa le — kizárólag román nyelven. Az eredmény aztán méltó is volt a rendelet szelleméhez. Így pl. Gyergyóditrón a r. kath. magyar iskola 86 tanulója közül elbukott 75%, Gyergyószentmiklóson pedig pontosan 100%; Tekerőpatakon 55% stb. stb. Lates tanfelügyelő nyíltan kijelentette, hogy felsőbb utasításra a magyar tanulók legalább 50%-át köteles elbuktatni.

Szatmár vármegyében a román hatóság 188/921 sz. alatt elrendelte 26 községben, hogy a róm. kath. egyházközségek által fenntartott magyar iskolákban eztán németül tanítsanak. A lakosság tiltakozott. Erre szavazást ejtettek meg a községekben, de a lakosság magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Később a szavazást megismételtették, de az eredmény nem változott. Most már 1923. dec. 27-én 7.133/923. sz. a. főigazgatói rendelet alapján az iskolákat bezáratta a hatóság, de azzal a meghagyással, hogy csak akkor nyithatók meg újból, ha azokban kizárólag román nyelven fog a tanítás folyni.

A fentebbi és más kormányrendeletek közepette megindult a magyar kisebbségi iskolák bezárásának lavinája az alábbi jellegzetes módokon. A helyi hatóság rendszeresen csendőrségi kísérettel megjelent a magyar iskolákban és azt bezárta ilyen jogcímek alapján: — mert úgy rendelték; — mert magyarul tanítani nem szabad; — mert nincs működési engedélye; — mert az iskola padozata rossz; — mert több gyermek jár az iskolába, mint amennyi belefér; — mert az iskola nem létezik (?); — mert más vallású gyermek is van az iskolában; — mert a követelményeknek nem felel meg; — mert a román nyelv tanítása hiányos; — mert a magyar iskola nem reális követelmény; — mert a lelkész tanított az iskolában (t. i. a beteg tanítót helyettesítette!); — mert a tanító nem tett esküt; (bár írása is van róla) stb. stb. Ily módon zártak be rövid egy év alatt 407 magyar elemi iskolát, melyeket a magyar kisebbség minden fennálló törvényes feltételt betartva, kizárólag saját anyagi áldozatkészségéből tartott fenn.

A román kormány magyar kisebbségi iskola-pusztítása olyan visszatetszést szült, hogy 1923. nov. 29-én 40.000 magyar anya járult a királyné elé, hogy kegyelmet kérjenek gyermekeik anyanyelvűnek. Minden hiába való volt. Anghelescu miniszter szívében nem volt irgalom, mert a szemét a román hadi dicsőség és a gyors elrománosítás erőszakolása egészen elvakította.

B) A magyar kisebbségi középfokú oktatás

A magyar uralom alatt az ország törvényei biztosították nemcsak a politikai és hitközségeknek, hanem egyesületeknek, társulatoknak és egyeseknek is, hogy

bármely fajta — tehát középfokú — iskolát is állíthassanak és tarthassanak fenn teljes nyilvánossági joggal, az állam legfőbb felügyelte mellett. Az iskola-fenntartók nem csak igazgatták és ellenőrizték középfokú iskoláikat, hanem a tanítás nyelvét is szabadon határozhatták meg, azonban kötelesek voltak az állam nyelvét mint tantárgyat minden osztályban taníttatni. A nyilvános vizsgálatok is mindig és kizárólag az iskola tanítási nyelvén történtek, az iskola tanárai útján. Sőt a záró vizsgálatokat és érettségi vizsgálatokat is az illető iskolában, az illető iskola tanárai folytatták le, egy állami vizsgabiztos jelenlétében. Ez a magyarázata annak a jelenségnek, hogy Magyarországon a középfokú iskolák túlnyomó többségét is a községek és a különböző hitfelekezetek tartották fenn, amelyeknek — a szükség szerint — törvényes joguk volt a fenntartáshoz állami hozzájárulást is követelni.

A román kormány a magyar uralom alól — a román kormánynak a Népszövetséghez küldött 1923. márc. 4-én kelt 12.234/923. sz. jelentése szerint — 117 (Adamescu szerint: 130) négy osztályú, nyilvános polgári iskolát vett át s ezek között 109 volt a magyar tanításvetű; átvett még 66 (Adamescu szerint: 75) nyolcosztályú nyilvános középiskolát (liceum), melyek közül 52 volt magyar tanításvetű.

A román kormány már 1919-ben — tehát az átvétel évében — 68 állami polgári iskolából és 21 állami liceumból kiküszöbölte a magyar tanítási nyelvet, úgyszintén az összes állami kereskedelmi iskolákból és tanítóképző intézetekből is. Ideiglenesen pár évig még tanítottak magyarul is 11 polgári iskolában, 7 liceumban és egy tanítóképzőben. Úgy hogy jelenleg magyar tanításvetű ilyen fajta állami középfokú iskolák nincsenek is Romániában. Most már csak a magyar kisebbségek hitfelekezeti középfokú iskolái vívják élet-halál harcukat a román uralom elnyomásával szemben.

Az a Romániában fel sem tűnő jelenség, hogy a hatalmasabb a más vagyont erőszak útján „jogos” tulajdonába veheti, igen nagy anyagi és erkölcsi értékektől fosztotta meg a magyar kisebbséget. Így a román uralom kezdetén ilyen „jogos” tulajdonbavételek történtek:

Az 1542 óta fennálló máramarosszigeti ref. liceumot és jogakadémiát bezáratta a kormány 1139/921 sz. rendelettel, mert az igazgatóját komplottt ügyben (?) le tartóztatták. A hadbírótság ugyan az igazgatót felmentette, de a miniszter az iskola folytatólagos fenntartását és működését nem engedélyezte, hanem az iskola épületeit és felszerelését kényszerbérletbe (!) vette. — Ugyancsak Máramarosszigeten az 1730 óta fennálló r. kath. liceumot a román állam egyszerűen — minden bírói tulajdonjog megállapítása nélkül — karhatalommal 1919-ben birtokba vette azon a címen, mert a fenntartó magyar katolikus tanulmányi alapot előzőleg a magyar kormány kezelte. — Aradon az 1745-ben magán róm. kath. alapítványból keletkezett r. kath. liceumot mindenestül együtt 1919-ben erőszakkal a kormány elfoglalta, abban román liceumot nyitott. A hajlékából kizavart 1100 tanuló bérházban volt kénytelen folytatni a tanulást, de 1921-ben a kormány az iskolát bezáratta, mert „22 tanulója a román állam ellen összeesküdött”. A gyermekeket felmentette a hadbírótság. Erre 1922-ben az iskola újból megnyílt, de a nyilvánossági jogát

elvették, mert nincs megfelelő épülete és felszerelése. (Igen, mert az állam erőszakkal elvette!) Ezért 1924-re új, modern iskolát építtetett a r. kath. magyar kisebbség, azonban így sem kapta vissza az iskola közel 180 év óta élvezett nyilvánossági jogát. — A nagyváradi, 1808 óta működő r. kath. líceumot a miniszter 1923-ban bezáratta, mert a tanulók, tanárok irredentizmussal vádoltattak meg (azonban e bűn miatt senkit sem állított a román kormány a román bíróság elé!). — Szatmáron az 1634 óta fennálló r. kath. líceumot a román kormány közigazgatási erőszakkal egyszerűen elvette. — Szászvároson az 1663-ban keletkezett ref. líceum internátusi épületét és tornacsarnokát egyszerűen elvette az állam, majd — hogy a tanulókat elriassa ezen iskolából s így feltűnés nélkül az egész iskola komplexumot „jogos” tulajdonba vehesse — a 262 év óta működő iskolától a nyilvánossági jogot megvonta s az így magán vizsgára kényszerített magyar tanulókat 80—90%-os arányban buktatták el az állami vizsgázó biztosok. Ilyen „módon” gyomlálja ki a román kormány a Népszövetség által garantált magyar kisebbségi kultúrát.

A nyilvánossági jog megvonása egyik igen alkalmas módja a magyar kisebbségi szülők megszarolásának és a magyar kisebbségi iskolák feladásának. A nyilvánossági jogától megfosztott magyar kisebbségi iskolák (más kisebbségek iskoláit Erdélyben nem bántják!) tanulói ugyanis évente kétszer: februárius és június hónapban állítandók a kijelölt megfelelő fokú román iskola tanári kara elé vizsgálatra, de előzőleg minden tanuló külön vizsgadíjat köteles lefizetni. A 7.025/923. számú főigazgatói rendelt szerint: egyszeri vizsgadíjban az alsó osztályokban 500, a felső osztályokban 800 lej s ezen felül ellenőrzési díjban egyenként 220 lei fizetendő. Egy-egy magyar kisebbségi iskolából 300—800 tanuló köteles magánvizsgára állni. Az 1924. évben több mint 5000 magyar középiskolai tanulót zsaroltak így meg. És az eredmény? Aradon pl. 1924. februárban 830 r. kath. magyar tanuló állíttatott a román líceum tanárai elé vizsgára, akik 780-t (95%-ot!) buktattak el, mert a javítóvizsgáért is külön kell fizetni.....stb. stb.

A párizsi 1919. dec. 9-ki nemzetközi kisebbségi egyezmény szerint a román állam köteles volna a közjövödelmekből aránylagos segítségben részesíteni a magyar kisebbségi iskolákat (mint teszi pl. a német kisebbségi és a román hitközségi iskolákkal!), azonban a román kormány idevonatkozó kérelmüket következetesen elutasította eddig (27.659/1924. sz. közokt. min. rendelet). De nemcsak a nemzetközi szerződéssel biztosított aránylagos segílyt vonja meg a román kormány a magyar kisebbségi iskoláktól, hanem az évszázados magyar iskolák fenntartására tett kegyes alapítványi földeket is mind kisajátította oly nevetséges összegekért, amelyek a „kisajátított kultúrát” szolgáltni hivatott terület egy évi silány átlag jövedelmét sem éri el.

Ilyen elbánás mellett nem lehet azon csodálkozni, hogy a magyar kisebbségi iskolák oly borzalmasan megapadtak — bár a nemzetközi egyezmény szerint a genfi Nemzetek Szövetsége garanciája alatt állottak. Így pusztította ki a román kormány eddig, 1924 végéig a magyar kisebbségi iskolák 70%-át — együtt 2.285 iskolát —, alig öt évi román uralom után.

A román uralom alá adott magyar kisebbségi iskolák 1919—1924 évi mérlege:

	népisk.	polg. isk.	liceum	keresk. isk.	tanító- képző
A román kormány átvett a magyar uralom alól 1919-ben (a román külügymin. 12.234/923. sz. jelentése a Nemzetek Szövetségéhez).	5.342	117	66	23	35
Az átvett magyar tannyelvű iskolák fenntartók szerint:					
állami, községi	1.663	79	28	21	6
r. kath. egyházközségi	383	25	13	1	15
ref. egyházközségi	322	3	9	—	3
unitárius egyházközségi	26	—	2	—	—
lutheránus egyházközségi	8	—	—	—	—
izraelita egyházközségi	32	2	—	—	—
Összesen	2434	109	52	22	24
A magyar tannyelvű állami iskolákból a kormány részben azonnal, részben fokozatosan román tannyelvűvé tett	1,663	79	28	21	6
A román tannyelvűvé tett magyar iskolák helyett állítottak a magyar kisebbségi					
r. kath. egyházközösségek	109	23	4	3	1
ref. egyházközösségek	402	16	4	3	3
unit. egyházközösségek	59	—	1	—	—
luth. egyházközösségek	11	2	—	—	—
izr. egyházközösségek	10	1	4	1	—
Összesen	591	42	13	7	4
A román kormány 1923—24 években bezárt, megszüntetett magyar kisebbségi iskolák:					
r. kat. egyházközségi alapításút	134	27	9	4	13
ref. egyházközségi alapításút	171	12	4	2	3
unitárius egyházközségi alapításút	48	—	1	—	—
lutheránus egyházközségi alapításút	12	2	—	—	—
izraelita egyházközségi alapításút	42	3	4	—	—
Összesen:	407	44	18	6	16
Az 1924 év végén még működő magyar kisebbségi iskolák, de már csak kettős tanítási nyelvvel s részben nyilvánossági joguktól megfosztva:					
r. kath. egyházközségi fenntartásban	358	21	9	—	3
ref. egyházközségi fenntartásban	553	7	8	2	3
unitárius egyházközségi fenntartásban	37	—	2	—	—
luthernátus egyházközségi fenntartásban	7	—	—	—	—
A közel két milliónyi magyar kisebbség már csak részben magyar tannyelvű iskolái összesen:	955	28	19	2	6
A magyar uralom megszűnése óta (1919—1924) magyar kisebbségi iskola volt:	3025	151	65	29	28
A magyar kisebbség öt évi román uralom alatt elveszített kisebbségi iskolákban:	2070	123	46	27	22
A magyar kisebbség vesztesége nyilvános iskolákban öt év alatt százalékban:	68%	82%	70%	93%	78%

Tehát a román kormány öt év alatt a magyar kisebbséget együtt 2.285 iskolától — az iskolák 70%-ától fosztotta meg!!

A fent megnevezett iskolákon kívül a magyar kisebbség megfosztatott még: 645 kisedővótól, 59 állandó gyermekmenhelytől, 280 nyári gyermekmenhelytől, 3.561 általános ismétlő népiskolától, 1002 gazdasági ismétlő népiskolától, 194 ipar- és kereskedelmi népiskolától, 17 ipari szakiskolától, 10 női-ipariskolától, 14 földműves iskolától, egy gazdasági akadémiától, egy kereskedelmi akadémiától, két jogakadémiától és egy tudományegyetemtől. (Lásd Gh. Adamescu: Problemele ale invățământului, București, 1919).

A magyar könyvtárak kipusztítása

A román közoktatásügyi miniszter 1923-ban rendeletet adott ki a régi magyar állami elemi és középfokú iskolák új román igazgatóságaihoz, hogy az iskolai könyvtárak magyar nyelvű könyveit ki kell cserélni román könyvekre s az értékesebb magyar könyveket be kell küldeni a bukaresti román Akadémiához (Marosvásárhely magyar városban — 6.7% a román lakosság — a román tankerületi főigazgató 1923. ápr. 8-án hirdette ki e rendeletet a város által épített mintaszerű magyar iskolák elnacionalizálása alkalmából). Különben az új román iskolaigazgatók a magyar iskolák gazdag könyvtárait már 1920 óta kezdték eladogatni. Nagyváradon (91%-os magyar lakossággal) a heti piacok alkalmával az alkalmi árusok a ponyván árulták még 1924-ben is a városi könyvtár, ipari szakiskola s más magyar iskolák és kultúrintézmények bélyegzőjével ellátott könyveket. Így volt ez más magyar városokban is.

Azért sok magyar „értékes” könyv mehetett a román Akadémiához is, mert ez 1924-ben végre tiltakozott a bő magyar könyvdadás ellen, mivel már nem tudja azokat elhelyezni. E tiltakozás után pl. a kolozsvári, erőszakkal elállamosított magyar társulati Kereskedelmi-akadémiához olyan értelmű miniszteri rendelet érkezett, hogy az igazgató a könyvtár anyagát (10.126 mű volt benne 1913-ban!) csomagoltassa össze s úgy helyezze el valahol, hogy a könyvek ne kerüljenek az ifjúság kezébe.

Ilyen kultúrérzékkel megáldott kormányzat kezébe került a közel kétmilliónyi magyar kisebbség évszázadok alatt összegyűjtött és megőrzött könyvkincse. A nem tisztán magán, vagy hitközségi tulajdonban talált könyvtárak túlnyomó részben így pusztultak el öt évi román uralom alatt. Az 1924. év végéig az alábbi magyar könyvtárakat vette birtokába és pusztította el túlnyomó részben a román kormány:

54 tudományos jellegű magyar könyvtárt	400.684 művel
50 középfokú iskolai ifjúsági könyvtárt	124.773 művel
10 polgári jellegű közkönyvtárt	96.699 művel
38 szakirányú könyvtárt	42.935 művel
Összesen 152 könyvtárt	665.091 művel

Hogy az 1507 magyar népkönyvtárból hány pusztult el, arról a kultúrzóna és a hatodik éve tartó ostromállapot kényszer és önkényes rendszabályai miatt még a román kormány se tudhat feleletet adni.

A Romániához csatolt 41 magyar városban, amelyekben a román lakosság összesen csak 17.7%-ot képvisel, a magyar társadalom különböző osztályai saját megadóztatásukkal olvasó- és kaszinó-egyesületeket alapítottak az elmúlt században, amelyek több-kevesebb ingó és ingatlan vagyont szereztek és könyvtárakat létesítettek.

Miután a román kormánynak a magyar fiatal generációt az iskolák megrendszabályozásával sikerült izolálnia a magyar kultúrától, mindent elkövet abban az irányban is, hogy a felnőtt magyar generációból is kiverje a magyar kultúrához való ragaszkodást. Ennek egyik módja volt öt éven át, hogy a határvonalakon semmiféle magyar sajtóterméket nem engedett behozni. A második mód szerint a kormányzat lehetőleg minden magyar társadalmi és kulturális szervezkedést lehetetlenné tett s a régi kulturális szervezetek működését statáriális intézkedéssel megnehezítette.

A dolog megértéséhez íme egy példa:

Déván a magyar polgárság alapító-részjegyzésekkel 1842-ben „Magyar-kaszinót” alapított s ennek részére 1877-ben díszes, emeletes házat emelt, amelynek jövedelme újabban már a kaszinó kiadásait nagy részben fedezte. 1919-ben a román hatóság az épületet elrekvirálta s a kaszinó helyiségeit lezáratta. A kaszinó tagjai — részben még a nagy összegekkel adózott alapítók — minden lehető elkövettek, hogy vagyonukat visszakapják s az épület visszaadassék eredeti rendeltetésének. A kérdést aztán végleg (?) megoldotta a román hatóság. 1923. márc. 25-én a megyei prefektus — állítólag a belügyminiszter rendeletére — a városi és vidéki új román tisztviselőket összehívta a „Magyar-kaszinó” dísztermébe s ott kimondatta velük, hogy a kaszinó épületét és vagyonát a saját román (tisztviselő kaszinó) céljaikra, végleg birtokukba veszik — a román jog értelmében. A régi magyar tagok tiltakoztak — szerencsére ezért bajuk még nem történt. Hasonló magyar kaszinó elsajátítások történtek Lugoson, Besztercén stb.

A magyar tanítók, hogy gyermekeiket a városok magasabb fokú iskoláiban jutányosan és megfelelő ellenőrzés mellett taníttathassák, évtizedeken át önmegadóztatásukkal tanítói-segélyalapokat létesítettek s később ezek alapvagyonát úgynevezett, Tanítók Háza internátusok építésére fordították (Kolozsvár, Arad, Temesvár, Szatmár), melyeket az állam ellenőrzése mellett autonóm joggal adminisztráltak. Az impérium megváltozása után a román kormány ezeket a tanítói internátusokat egyszerűen — a tulajdonjognak minden bírósági megállapítása nélkül — közigazgatási erőszakkal birtokba vette és az alapító magyar tanítókat minden joguktól megfosztva, az épületeket és vagyonukat átadta az új román tanítóknak, akik addig még a régi román királyságban sem bírtak hasonló intézményekkel. E jog- és tulajdonfosztó eljárást nagy részben Dr. Ghibu Onisifor államtitkár hajtotta végre 1919-ben, aki e cselekedetével eldicsekedve (román hazafias érdem!) így ír egyik felség folyamodványában (Gh. Onisifor: Universita-

tea din Cluj ei institutele și de educație, Cluj, 1922 című műve 11. lapján): E házak a magyar tanítóké voltak. A román tanítók semmiféle címen nem formálhatnak jogot, mert a magyarok alatt sem volt az övék s mert egy fillérrel sem járultak a tanítói segélyező-egylet vagyonához, amelynek hozzájárulásával építették annak idejében. (Ezt a bizonyítékát azért adja elé Gh. Onisifor fenti felség folyamodásában, mert ő a magyar tanítók kolozsvári házát nem a román tanítók számára „szerezte meg”, hanem más célra, s mégis amidőn az ő kormányát más váltotta fel s ő megszűnt államtitkár lenni, az új kormány az erőszakkal szerzett új állami vagyont a román tanítók birtokába adta át).

Hasonló módon és joggal vette el a kormány a magyar kolozsvári Tanítók Leányotthonát, amelyet a magyar tanítók nem is tagságdíjaikból, hanem magánadományaikból létesítettek leánygyermekük számára. Így fosztották meg jogos tulajdonosait is a magyar társadalom kizárólagos áldozatkészségéből épült kolozsvári Menza-Akadémika díszes palotájától és berendezésétől, melynek létesítéséhez a románok egy fillérrel se járultak hozzá, annyival is inkább nem, mert a román társadalom a háború előtt még a független román királyságban sem létesített egyetlen ilyen intézményt sem.

Még számtalan, kizárólag magyar társadalmi áldozatkészségből épült iskola és kultúrintézmény (a kolozsvári Kereskedelmi-Akadémia, a kolozsvári Nemzeti Színház, a marosvásárhelyi, aradi, máramarosszigeti stb. kultúr-paloták stb.), melyeket a román kormány a nyers erőszak jogán vett el kisebbségi polgáraitól anélkül, hogy legalább formailag megpróbálta volna a tulajdonjog kérdését román bírói úton tisztázni, avagy megengedte volna az érdekelt testületeknek hogy e kérdésben állást foglalhassanak. Aki valamely hasonló kérdésben szót mert ejteni, azt mint nyílt irredentistát, a román állam biztonságára veszélyes egyént azonnal a — minden törvénytől független — állambiztonsági (Siguranța) rendőrség felügyelete és hatalma alá helyezte a kormány.

VI. A romániai kisebbségi politika visszhangja a kultúr népek lelkében

Miután Románia kormánya 1919. dec. 9-én Párizsban aláírta a nagyantant hatalmakkal együtt a romániai — akkor még csak — leendő kisebbségek primitív emberi jogainak tiszteletben tartásáról szóló nemzetközi egyezményt, az aláíró kormány feje még vissza se tért Romániába s már is megbukott. A miniszterelnök — Vaida Voevod Alexandru — Londonban értesült nagy megdöbbenéssel, hogy „lemondását (!) a király elfogadta”. A következő kormányok 1923-ig a Nemzetek Szövetségével szemben nem tagadták meg nyíltan e szerződés — mely a Nemzetek Szövetsége garanciája alá helyeztetett — jogérvényét, azonban egyetlen pontjában sem hajtották végre. Miután azonban 1923-ban a Nemzetek Szövetségének első Romániába küldött tanulmányozó bizottsága Colban Erik főtitkár vezetése mellett elhagyta Romániát, a román kormány minden tartózkodás és leplezés nélkül hozatja azokat a törvényeket, amelyek nemcsak szellemben, de szó szerint is megtagadják a fenti nemzetközi s a Nemzetek Szövetsége garanciája alá helyezett szerződés érvényben lételetét. Sőt a jelenlegi kormány feje, Jonel Brătianu, nyílt

parlamentari ülésben (1924 II.) egyenesen hazaárulással vádolta A. Vaida-Voevodot, aki 1919-ben mint miniszterelnök elfogadta és aláírta a kisebbségi szerződést.

A román uralom alá került kétmilliónyi magyar kisebbség rettenetes szenvedéseiről először a magyar unitáriusok amerikai hittestvérei szereztek tudomást, akik először 1919-ben, majd az angol unitáriusokkal együttesen 1920 és 1922-ben küldöttek egy kisebb bizottságot a hittestvérek vigasztalására. E bizottságok annak idejében tapasztalataikról jelentéseket adtak ki, de az azokban foglalt konkrét panaszokat és sérelmeket a román kormány egyszerűen valótlanoknak vagy elfogult, egyoldalú megállapításoknak jelentette ki.

Erre határozta el a New-Yorki Vallási és Nemzeti Kisebbségek Jogát Védő Liga (tagjai közt számos közéleti nagyság van, így W. H. Taft, volt köztársasági elnök, R. Langsing volt miniszter, Herbert Hoover, több egyháznagy, tudósok, politikusok stb.), hogy képviselőiben egy Angol—Amerikai Vegyes Bizottságot küld Romániába, azzal a feladattal, hogy a magyar hittestvérek panaszait személyesen megvizsgálva a helyszínén, a jogos panaszokat terjesszék a román kormány elé.

A Bizottságot Louis C. Cornish, az Amerikai Unitárius Társulat főtitkára vezette, melyben képviselve voltak az unitáriusok, reformátusok és lutheránusok s több mint 60 millió hívük nevében kértek orvoslást és igazságot a román kormánytól. Hivatalos jelentésük, mely a román kormány válaszát is tartalmazza, Amerikában jelent meg könyv alakban. (The Religious Minorities in Transylvania, The Beacon Press, Inc. 25 Beacon Street, Boston, Mass — 174. oldal).

E bizottság 1924. év júniusában jelentkezett — az angol és amerikai követek társaságában — a román kormánynál és udvarnál. Mindkét helyen nyíltan kijelentették szándékukat: Meg kívánják vizsgálni az erdélyi négy magyar felekezet egyházi és iskolai helyzetét és közvetíteni óhajtanak a kisebbségek és a román kormány között egy igazságosabb és emberiesebb kisebbségi politika érdekében. A kormány és a királyi család megkülönböztetett udvariassággal fogadták a bizottságot. Tiszteletükre mindkét helyen díszes lakomát rendeztek. A kormány tagjai a bizottsággal napokon át konferenciáztak, mikor különösen I. G. Duca külügyminiszter volt az, aki a román kormánynak a kisebbségekkel szemben való legmelegebb jóindulatát és szeretetét hangsúlyozta. A miniszterek arra kérték a bizottságot, hogy tapasztalataikról és észleleteikről értesítse a román kormányt. Felajánlotta a kormány, hogy amíg Erdélyben utazik a bizottság, külön vonatot adnak rendelkezésére minden irányban s ellátják kísérőkkel és tolmácsokkal. A bizottság az udvariasságot megköszönte, de nem vette igénybe. A kormány azt is megígérte, hogyha konkrét panaszokat terjesztenek elő, azokat sürgősen megvizsgálja és azonnal orvosolni fogja.

A bizottság tagjai körül utazták Erdélyt, mintegy 2500 mérföld utat tettek meg autón, hogy a távoli községekbe is eljuthassanak. Mindenütt felvették a magyar egyházak panaszait, azokból óriási bizonyított adathalmazt gyűjtöttek össze. Kolozsváron körútjuk végén összeültek az összes erdélyi magyar és szász egyházak vezetőivel, melyek egyértelmű panaszokat hoztak fel a román kormányzat ellen a kisebbségeket illetően. Megállapítást nyert az egyes tapasztalt esetekből, hogy

a román kormánypolitika kifejezett célja az, hogy a kisebbségeket gazdaságilag tönkretegyje, kulturális intézményeitől megfosssa és végül kivándorlásra kényszerítse.

A tanulmányút befejezésével a bizottság Bukarestbe tért vissza és a román kormánynak bemutatta az angol és amerikai követ jelenlétében, a bizonyított panasz-anyagot. A kormány a panaszok írásba foglalását kérte a bizottságtól. A bizottság a kormány kívánságára memorandumot terjesztett eléje a bizonyítható panaszokról, mellékelve a bizonyítékok halmazát is. A bizottság rámutatott, hogy a román kormány megfosztja nemcsak az egyes embereket, hanem egyházakat és iskolákat is vagyonuktól, hogy elszegényedjenek. Igazságtalanul zár be iskolákat, nem tiszteli a magyaroknak a törvény előtt való egyenjogúságát, jóllehet a békeszerződés ezeket mind kifejezetten tiltja, sőt egyenesen követeli a román kormánytól, hogy a magyar egyházakat és iskolákat is, mint a románokat, támogassa.

A memorandum négy szakaszban foglalta össze a kisebbségek sérelmeit: I. Az iskolák és egyházak alapítványi földjeinek elvételéről; II. Az anyanyelven való tanulás korlátozásáról és a felekezetek autonómiájának megszüntetéséről; III. A kisebbségi gyülekezési jog elvételéről és IV. az egyéni sérelmekről 135 tipikus eset kapcsán.

A pontokba foglalt sérelmekre a román kormány meg is adta válaszát, ami azonban a bizottságot legkevésbé sem nyugtatta meg a kisebbségek sorsa felől. A bizottság a kormány válaszát következetlennek, félrevezetni akarónak nevezi, mert a legsúlyosabb eseteket, ahelyett hogy orvoslásukra sietett volna, letagadta, ezzel gondolva az ügyet elintézhetőnek. Mikor a hatóságok kegyetlenkedéseiről emlékezik meg a bizottság, azokról a kormány azt állítja, hogy oly értelmű visszaélésekről a magyar püspökök a kormánynál panaszt sohasem tettek, holott a bizottságnak írásbeli bizonyítéka van arról, hogy a magyar püspökök igenis számtalanszor kértek ily esetekben jogorvoslást, de a román kormány meg sem hallgatta őket. Jellemző, hogy a román kormány nem tart semmi röstelni valót annak bevallásában, hogy akiről egyik-másik román hivatalnok önkényesen azt állapítja meg, hogy román származású, azt az embert erőszakkal is kényszerítheti, hogy csatlakozzék a román egyházhoz és hogy gyermekeit, akik egy szót sem tudnak románul, románnyelvű iskolába járassa. Ilyen dologra kényszerítenek olyanokat is, kiknek erejében egy csöpp román vér sincs. Hogyan egyeztethető össze ez a polgárjoggal és a vallásszabadsággal, melyre Románia magát kötelezte? — kérdi a bizottság.

A magyar kisebbségi iskolák erőszakos bezárását azzal próbálja a kormány a bizottság előtt megokolni, hogy azt közérdekből tette, mert nem volt megfelelő iskolaépületük. A bizottság azonban meggyőződést szerzett arról, hogy a magyar kisebbségi hitközségeknek kiváló iskolaépületeik voltak, de ezeket és a hozzátartozó vagyont is a kormány elkönfiskálta s maga kényszerítette a hitközségeket, hogy iskoláik számára nagy áldozatokkal kevésbé megfelelő helyen szerezzenek menedéket.

Egy pár, még Romániában is feltűnően sérelmes eset fölött, melyek az unitárius és ref. kollégiumokkal történtek — mondja a jelentés — annak idején a miniszter is sajnálatát fejezte ki s ugyancsak fogadkozott a bizottság előtt még 1924 augusztusában, hogy haladéktalanul orvosolni fogja a helyzetet, azonban csak az ígérettel maradt, semmit sem tett.

A bizottság általában arról győződött meg, hogy a román kormánynak egyetlen szavában sem lehet megbízni.

A bizottság most kiadott jelentésében, mely nemcsak az egyes tipikus igazságtalanságokat, de a román kormánynak arra adott válaszát is magában foglalja, azt a megállapítást teszi, hogyha nem sikerül Erdélyben a vallási és magyar nemzeti kisebbségi kérdésnek igazságos megoldását megtalálni, Erdély a világ leggyászosabb hazája marad s egyben a világbékére is állandó veszedelmet jelent. Tehát mindazoknak — mondja a jelentés — kiknek szívük igazságért dobog s békességet óhajtanak a világ számára, össze kell fogniuk, hogy a súlyos sérelmek orvosoltassanak.

Záradékol a bizottság felhívja Anglia és az Amerikai Egyesült-Államok egyházait, hogy amíg nem késő, siessenek az erdélyi magyar egyházak erkölcsi és anyagi megsegítésére. Itt egy szent kötelességről van szó mindaddig, amíg e kérdésben igazságszolgáltatás nem történik. Reményét fejezi ki az iránt, hogy a Vallási és Nemzeti Kisebbségek Jogát Védő Liga megtalálja majd a módját annak is, hogy a román kormány igazság és jogtiszteletre kényszeríttessék. Lehet, hogy ehhez idő kell, de ennek meg kell történnie! Itt nem egy faj érdekéről van szó, hanem a művelt világ becsületéről — állítja a jelentés.

A bizottság szándéka az, hogy jelentését a Nemzetek Szövetsége elé terjeszti s egyúttal fölhívja rá az illetékes kormányok, valamint az egész világ közvéleményének figyelmét, hogy tiltakozzanak az emberi jogok ilyen drasztikus megsértése ellen s követeljének igazságot az üldözöttek számára.

Az Angol—Amerikai Vegyes Bizottság előbbi jelentését a román sajtó túlnyomórésztben agyon-hallgatta. Egyedül a magyar kisebbséget állandóan gúnyoló és támadó Lupta című bukaresti napilap (1925. IV. 1.) foglalkozik azzal kimerítőbben vezércikkében, melyet Const. Mille, Románia egyik legtekintélyesebb zsrnalistája írt alá. Íme a vezércikk: „A kormány csinálja az irredentizmust.”

„Az Amerikai Egyesült Államokban újból a romániai kisebbségek kérdése van napirenden. A tengerentúli sajtó hasábjain megjelent annak a bizottságnak jelentése, amely a múlt esztendőben nálunk járt, hogy tanulmányozza a kisebbségi kérdést, s hogy igyekezzék a lehetőség szerint az ellentéteket kiküszöbölni.

Nem áll rendelkezésünkre a jelentés teljes szövegében, hogy az abban foglaltak valódiságáról meggyőződést szerezhessünk. Azonban ha csak a századrésze is igaz azoknak a panaszoknak, amelyeket az amerikai lapok felsorolnak, az a háború utáni román kormányok bűne, amelyek hat esztendő leforgása alatt nem voltak képesek megtalálni a módját annak, hogy a románság és a kisebbségek között az ellentéteket kiküszöböljék.

De a kormányok — főként azonban a Brătianu kormány — szerencsétlen taktikával dolgoznak, amennyiben a külföldet a kisebbségek ügyéről igyekeznek tévedésbe ejteni. Akármi is igaz a panaszokból, ez a taktika nagyon hibás. Ha a kormány azt hiszi, hogy a békeszerződések, melyeket aláírt, a valóságban nem hajthatók végre, mondja meg nyíltan és világosan, s igyekezzék igazolni ezt az álláspontját.

A kormány azonban nem ezt az eljárást követi. Sőt azt állítja, hogy a békeszerződésekkel lelkiismeretesen végrehajtja. Tehát egyszerűen és kerekén HAZUDIK, amikor a külföld felé azt mondja, hogy Romániában minden a legnagyobb rendben van, s hogy a kisebbségek számára ez az ország tejjel-mézszel folyó Kánaán. Éppen a külföld felé nem szabad hazudni, mert a külföld igen könnyen ellenőrizheti a helyzetet s ha ilyesmi a külföld előtt ismeretessé lesz, annál érthetőbb, ha a valótlan és túlzott panaszoknak is hitelt ad.

A kormány állandóan azt hajtogatja, hogy Románia kisebbségi politikájának nem szabad ugyanazokkal az eszközökkel dolgoznia, amelyeket a magyar rezsím léptetett életbe a románokkal szemben. Ezek a rendszabályok éppen annyira igazságtalanok és jogtalanok voltak, mint amennyire jogtalanok azok, amelyeket a román kormány akar most alkalmazni a kisebbségekkel szemben. Megbocsát-hatatlan ez a hiba, hiszen a békeszerződésekben, amelyeket szabad akaratból, kényszer nélkül írtunk alá, kijelentettük, hogy a kisebbségek egyenrangú polgárai az államnak. Ez az eljárás csak arra jó, hogy a román állam kebelén belül élő kisebbségeket ellenségekké tegyük, ahelyett hogy barátainkká tennők őket, akik aztán állandóan külföld felé tekintenek. Éppen a kormány az, amely érthetetlen eljárásával megteremti az irredenta politikát.

De van a dolognak ennél még fontosabb része is. E lehetetlen állapotok köze-pette, amikor oly hangos az elégedetlenség hangja, Románia körül kínai falat vonni nem szabad. Azt hiszi talán a kormány, hogy jó lesz, ha a határon túl, ahol amúgy sincsen valami jó híre Romániának, még azzal a váddal is illelhetnek, hogy üldözzük a kisebbségeket?"

A Nemzetek Szövetsége 1925. évi márciusi tanácsülésén a görög kormány által visszautasított bolgár kisebbségi szerződés tárgyalásakor Chamberlain angol külügyminiszter a kisebbségek védelméről szóló szerződésekről ezeket mondotta:

— A kisebbségi szerződések — mondotta — magukban foglalják a népszövetség ellenőrzését. Mindazok az államok, amelyek ezeket a szerződéseket aláírták, kötelezettségeket vállaltak magukra és elfogadták a szuverenitás bizonyos korlátozását.

Ezek a kötelezettségek mindazonáltal nem fosztják meg az államokat méltóságuktól, hanem inkább önkéntes hozzájárulást jelentenek a nemzetközi együttműködéshez.

Az együttműködésnek ez az önkéntes elvállalása ép oly kevésbé sérti méltóságukat, mint ahogy a nagy hatalmak tekintélyét sem csökkentik a döntőbíráskodásban és a leszerelés ügyében elvállalt kötelezettségeik.

A kisebbségi szerződésben vállalt kötelezettség ép oly önkéntes és tisztességes, mint a népszövetségi egységokmány aláírása. Ebben a kérdésben nem ismerhetjük el a csalárd önzés jogosságát.

Amikor a háború végefelé az antant-hatalmak hivatalos képviselői — Wilson elnökkel az élükön — szent dogma jellegével hirdették, hogy a háború befejezésével az egyes népek nem lesznek egyik országból a másikba áttolva, mint a sakkfigurák, hanem minden nép szabadon fog rendelkezni önmaga felett: az egymással harcban álló népek és nemzetek egyedei hittek a világ legnagyobb hatalmasságainak nyilvános fogadkozásában.

A békeszerződések szerkesztésénél a világ legnagyobb nemzetei nevében tett szent fogadalmakat a győztes államok delegátusai azzal kerülték meg, hogy a sakkfigurák gyanánt más országokba áttolt népek és nemzetek, úgynevezett nemzeti kisebbségek védelmére a győztes hatalmak egymás között úgynevezett kisebbségi szerződéseket kötöttek s azokban biztosították a sakkfiguraként kezelt népek és nemzetek emberi, primitív jogait és azokat a Nemzetek Szövetsége garanciája alá helyezték.

A romániai közel kétfélmilliónyi, több mint ezer év óta önálló nemzeti életet élő magyarság primitív, emberi u.n. kisebbségi jogait védelmező nemzetközi szerződést 1919. dec. 9-én Párizsban írták alá: egyfelől Románia és másfelől az Északamerikai Egyesült Államok (3 delegátus útján), Anglia és öt domíniuma (6 delegátusa útján), Franciaország (5 delegátusa útján), Olaszország (egy delegátusa útján) és Japán (egy delegátusa útján). Hogy e fogadkozások és az egymás között kötött nemzetközi szerződések — a Nemzetek Szövetsége garanciája mellett — mit értek a valóságban, azokról elmondta dokumentált véleményét a fent idézett Angol Amerikai Vegyes Bizottság 60 millió hívő keresztény megbízása folytán és a szintén idézett kiváló román zszurnalista.

És ha a sakkfiguraként kezelt többi népek és nemzetek, amelyek hittek a nagy hatalmak fogadalmaiban és bíztak a nagy hatalmak és az egyes kedvezményezett államok által kölcsönösen — minden külső befolyástól mentesen — kötött, írásba foglalt, publikált és minden aláíró állam által ratifikált nemzetközi szerződések szentségében; ha ezek a népek és nemzetek most — hat év után is — azt tapasztalják, hogy az adott szó és írásos szerződés — minden nemzetközi és népszövetségi garancia dacára is — a hatalmasak előtt csak pusztá levegő és értéktelen papiros és annyit sem érnek mint két teljesen műveletlen, írástudatlan nomád életű primitív ember egymásnak adott szava: nem-e a legveszedelmesebb feldúlása az egyetemes emberi morális érzésnek, mely a jelenlegi társadalmakat és államokat alkotó ember egyedeknek a lelkében mélyen gyökeret vert s biztosítéka a társadalom és államok biztonságának?

Ha pedig a kultúremlők lelkéből a biztonság érzését biztosító morális gyökérszálakat kitépik, a kultúrnemzetek adott szavával és írásos szerződéseivel űzött politikai játék következtében az emberiségnek így kierőszakolt fejlődési iránya vajon megnyugtatja-e azokat, akik ma a világ sorsát vannak hivatva intézni!

[?] 1925 [?]

Tanulmány az erdélyi szászok egyház- és oktatásügyi helyzetéről, feladatairól

Az erdélyi román agrár reform végrehajtása sokkal súlyosabban érintette az erdélyi szászságot mint népi egységet a magyarságnál, mint népi egységnél. Aki csak az egyéni nagy birtok szempontjából tekinti e reformot, nehezen látja át ez állítás igazságát annak ismeretében, hogy a szászok között aránylag elenyésző a 200 holdon felül levő földbirtok, amely első sorban volt kitéve annak az inkább birtok elkobzásnak, mint kisajátításnak, amely eredménye volt e reform törvény végrehajtásának.

A valóságos helyzet a következő: A szászok fenntartó ereje az úgynevezett szász nemzeti és a szász községek földbirtok vagyonában volt. E vagyon jövedelméből fedezték egyházi és művelődési kiadásainak legnagyobb hányadát. Ez a vagyon volt a szász nemzeti erő legbővebb és leghatásosabb forrása. Mikor az erdélyi román agrár törvények kimondták a községi, közbirtokossági, egyházi, iskolai és testületi vagyon kisajátítását, akkor életveszélyes csapást is mértek a szász népi és nemzeti élet tápláló forrásaira.

Miután az erdélyi magyarságnak életében, leszámítva az egyházi és iskolai vagyonokat s a székely községek és közbirtokosságok köztvagyonát, nem játszott ez a köztvagyon ilyen döntő szerepet, bármilyen súlyos csapás is volt e vagyon szétdarabolása, még sem volt az egész magyarság egyetemességére olyan végzetes, mint a szászokra. A birtokreform csak az erdélyi magyar nagybirtokosokra volt olyan hatással, mint aminővel az egész szász népre. Az erdélyi magyar nagybirtokosok aránylag csekély számát alkotják az erdélyi magyarságnak s így az őket ért súlyos veszteség kihatásaiban a magyarság egyetemességére még sem volt olyan végzetes, mint a szászokra.

A szászok úgy próbálták e súlyos veszteség pótlását, hogy az önadóztatás segítségével igyekeztek elvesztett jövedelmeiket helyettesíteni és pedig a következő két módszer segítségével.

Először is egyházi és iskolai adót vetettek ki a szász egyházközségek tagjaira. Ez a módszer a régi magyar világban feltétlenül bevált volna, mivel akkor az ilyen egyházi és iskolai adókat közadók módjára be lehetett hajtani. Az új román adó törvény az ilyen adók behajtásának e módját nem ismeri, tehát nem lehetett biztosan arra számítani, hogy e kényszer nélkül önkéntesen a rája kirótt egyházi és iskolai adót a szász evangélikus egyház minden egyes tagja befizeti.

Ez aggodalom jogos voltát igazolni látszott egy, a szász népnél eddig sohasem észlelt gondolkozásbeli változás. E nép lelkében is nagy átalakulást okozott a háború és a vele kapcsolatos forradalmak mentalitásának hatása. A katonaviselt szász paraszt szemében már többé a pap nem volt az a mindenható „Herr Vater” — aki eddig, hanem olyan egyén, akit a nép tart el, ha szüksége van rá és ha akarja. Azonkívül a szász nép nagy tömege a román uralomért a szász papságot tette felelőssé. Általánosság lett köztük az a meggyőződés, hogy a hírhedt 1918. december 9-ki medgyesi határozatot nem a szász nép mondotta ki és nem is a szász világi értelmiség, hanem a püspök ösztökélésére a szász papság. Még 1920-ban is járatos volt a szászok körében a következő gúnydal:

„Wer ist der grösste Schwein? Der grösste Schwein? — Der grösste Schwein ist der Bischof selbst allein.”⁶ Nem egyszer történt meg, hogy az egyházi adó sürgetésére a katonaviselt jó módú szász gazdaember azt a választ adta: inkább leakasztja parádés szobája faláról Luther Márton arcképét.

A másik módszer az volt, hogy a szász nagykereskedők és nagyiparosok igen jelentékeny összegeket adtak önkéntes adóban a szász közintézmények fenntartására. Idővel Románia közgazdasági viszonyai olyan súlyosakká lettek, hogy a szász nagyiparosok és nagykereskedők nem bírták az önkéntesen megajánlott járulékokat sem pontosan, sem a maga egészében fizetni.

Ez a kritikus helyzet okozta, párosulva más egyéb körülményekkel, hogy a szász közvélemény felvesse az úgynevezett kulturális leszerelés (Abbau) kérdését. A sajtóban elszórva s inkább ötletszerűen többször felvetődött az Abbau kérdése. Rendszeresen először a Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt szerkesztője, Plattner Herman teszi eszmecsere tárgyává lapjának 1925. V. 17-ki számában.

Ez a leszerelési kérdés az erdélyi magyarságot is közelről érdekli. A kolozsvári „Ellenzék” Plattner e cikkét mintegy figyelmeztetésül bő kivonatban megjelenése után 3 nappal közölte is.

E figyelmet érdemlő körülményeket tekintve, közöljük magyar fordításban Plattner cikkét egész terjedelemben.

A leszerelésre és a továbbfejlesztésre irányuló gondolatok

(Plattner Herman cikke)

Az alábbi fejtegetések nincsenek kapcsolatban azokkal az eszmékkel és gondolatokkal, amelyeket e lapban képviselek. A leszerelés gondolata azonban népünknek úgy szűkebb, mint tágasabb körében általános megbeszélés tárgya, sőt egyeseken jelszóvá lett s ennek következtében a gyakorlati megfontolás tárgyát is alkothatja. Eddig azonban a kérdést mindkét részről csak általános szempontokból vizsgálták.

Egyik álláspont a következő: Egyházi és iskolai szervezetei kitűnő kiépítettségének köszönheti népünk nem csak a szellemi téren való értékességét, hanem gazdasági tekintetben való eredményeit is rátermettségének. Ha mi e tekintetben

* Kí a legnagyobb disznó? A legnagyobb disznó? — A legnagyobb disznó egyedül a püspök önmaga.

meg akarjuk őrizni jelenlegi helyzetünket, akkor a leszerelés minden gondolatát eleve és határozottan vissza kell utasítanunk és arra kell törekednünk, hogy jelenlegi művelődési intézeteink birtokállományát inkább növeljük, mint apaszuk. Tehát nem leszerelés, hanem továbbfejlesztés. Az a gyakran hangoztatott nézet, hogy az egyházak és iskolák szükségleteinek fedezése meghaladja népünk teherbíró képességét, nem igaz. Ezek a szükségletek, ha megvan hozzá a kellő akarat, fedezhetők.

A másik álláspont ellenben a következőképpen hangzik: Nekünk, népünk számához viszonyítva, igen sok papunk s tanítónk van és nagyon sok iskolánk. Nekünk ezek szükségleteinek fedezésére akkora összeget kell előteremtenünk, amely városi és falusi népünk teherviselő képességeit messze meghaladja. A mi iparunkat és kereskedelmünket e terhek viselése versenyképtelenné teszi azokkal a szakmabeli versenytársakkal, akik nem kénytelenek e terheket viselni. És a mi földművelésünk is, a kedvező konjunktúra rövid korszakát leszámítva, kezd megint odajutni, amikor a paraszt már eladósodik vagy kénytelen gazdasági üzemét korlátozni. Ezért nekünk kötelességünk leszerelni és pedig oly módon, hogy több falusi községet akként kell összevonni, hogy egy pap elvégezhesse bennük a lelkeszi teendőket és ügynevezett körleti iskolákat tartani fenn mindaddig, amíg a szegényebb községek nem lesznek abban a helyzetben, hogy önálló iskolát tartassanak fenn. Nekünk okvetlenül meg kell kevesbíteniünk gimnáziumainkat is, mert öt teljes gimnázium, egy teljes reáliskola és két algimnázium népünk számára valóban nagy luxus.

Ebben fejeződik ki a két ellentétes álláspont, amelyet mindenütt hallunk hangoztatni. A részletekre vonatkozóan azonban eltérők az egyes nézetek. Egyik népiskoláink számát érintetlenül kívánja hagyni, de körlelkésziségek felállítását és a gimnáziumok számának apasztását hangoztatja. A másik a gimnáziumok számát és a lelkesziséget minden áron fenn akarja tartani, mivel a gimnáziumok a magas tandíjak szedésével fenntarthatják magukat, ezzel szemben azonban szerintük a népoktatás terén lehetne megtakarításokat eszközölni azzal, hogy a tanítókat nagyobb óraszámra köteleznénk. Minden eszmecserénél elmulasztják, hogy számba vegyék a tényleg meglevő helyzetet. Elmulasztják megvizsgálni, hogy minő következményei lennének annak, ha mi egyik vagy másik téren megkezdennénk a leszerelést? — Különösen azt mulasztják el szám szerint megvizsgálni, hogy hány erő áll úgy az egész egyházban, mint az egyes egyház községekben, úgy az iskolák, mint a templomok szolgálatában és hogy számuk minő arányban van az iskolaköteles gyermekek számával és hogy e számarány alapján mennyit lehetne megtakarítani, ha nagyobb óraszámra köteleztetnének a tanítók? — Az alábbi fejtegetésnek az a célja, hogy az általánosságok köréből kiemelje és jól elhatárolja az egyes kérdéseket és ily módon az egész kérdés komplexumot megérlelje, hogy ez alapon gyakorlati eredményekhez és elhatározásokhoz lehessen jutni.

Lehet-e megszüntetni lelkészi állásokat?

Ősi idők óta különös természetű viszonyok kapcsolják össze a szász lelkészt egyházközségének népével. Ő a vezető úgy a népies, mint a községi és politikai életben. Ő a Herr Vater! Ő a tanácsadója a vallásos és szellemi élet minden kérdésében a családnak úgy a községi, mint a szomszédsági életben, sőt legtöbbször a mezőgazdasági, kertészeti és szőlészeti kérdésekben is. Ahol a lelkész arra való ember, ott a szász községi élet nélküle el sem gondolható. Többször mint valami egészen természetes és magától értetődő dolgot fogják fel ezt, különösen most, mikor a háborús érzés világ hatásának következtében a tekintélyek ellen való támadás érzése még a lelkekben mindenütt ott rezeg, sokan azt vélik látni, hogy ez a viszony a legtöbb helyen széttörött. A látszat azonban csal. Ismételt esetben tettek kísérletet, hogy a kisebb egyházközségek a szomszédos nagyobb egyházközségekhez csatoltassanak, de előttem még egyetlen eset sem ismeretes, amikor az egyházközségek hívei ebbe egyszerűen bele nyugodtak volna. Ha egyes községek lelkészüket kénytelenek voltak csak rövidebb időre is nélkülözni, azonnal hevesen kérték vissza ismét, mert magukat távol léte egész idején vezető nélkül valónak érezték. Községeink nyugtalankodó elemeitől nem egyszer lehet hallani a következő kijelentést: iskolánkért készek vagyunk mindent megtenni, de a papokért nem fizetünk. Azt is lehet nem egyszer hallani, hogy a pap tekintélye átszállott az iskolára. A dolog azonban éppen ellenkezőképpen áll. Ma éppen úgy, mint előbb, iskoláinknak valódi védő fala és bástya tornya egyházi szervezetünk védő körfala és ha ezt valahogyan sikerülne megbontani, akkor szétesnék a mi szász népegyházunk mindenféle szervezete. A szász papot minden szász községben meg kell tartani mindaddig, amíg lehetséges lesz.

De miként áll a kérdés gyakorlati oldala? — Mai napság majdnem mindenik szász lelkészségnek rendelkezésére áll körülbelül 32 hold egyházi birtok, azonkívül jövedelmének lényeges kiegészítő része a kongrua* is. Ha elhatároznák több papi állás megszüntetését, azzal nagyon keveset takarítanának meg mindezek a községek, mert az agrártörvény értelmében ez a 32 hold lelkészi föld visszaszállana az államra, mivel az agrárreform végrehajtásánál kizárólag a lelkész számára hasított ki. A mi papi állásaink csökkentésével nagy értékei mennének veszendőbe a mi népies és vallásos életünknek és a nyereség belőle nagyon csekély lenne. Ezért a lelkészi állások csökkentése ellen a legerősebben és a legnagyobb nyomatékkal kell harcolnunk. Arról azonban lehet gondolkozni, hogy a lelkész ne alkalmaztassék-e az iskolában — legalább a felső osztályokban, hitoktatóul? Ez nagyot könnyítene a tanítóság munkáján és vele a lelkész és a községe között való viszony csak nyerne minden esetre. A városi prédikátorok nagy száma azonban feltétlenül csökkentendő.

* A lelkésznek az egyházi jövedelem kiegészítéséül szolgáló állami segély.

Lehet-e csökkenteni a népiskolák számát?

Legkevesebbet lehet hallani a népiskolák számának csökkentéséről. És ez nagyon helyes dolog is. Éppen a jelenlegi idő az, amelyben a mi német iskolánk, a mi német oktatásunk teljes veszedelembé jutása, meggyőződéssé teszi népünk minden egyesének lelkében azt, hogy iskoláinkhoz szívünk minden dobbanásával ragaszkodnunk kell. Egyidejűen azt is tudja gyermekei elbeszéléséből, sőt saját tapasztalásaiból minden egyes szülői ház, hogy tanító feleslegről egyáltalán nem lehet beszélni és hogy minden iskola csak nyerne, ha a tanítók számát gyarapítani lehetne. Ezen a téren a fejlesztés valóban szükséges lenne. Ennek azonban erős határ vonalat húz a terhek azon magas volta, amelyet most is kénytelenek a községek viselni és azon tanítók elégtelen száma, akik ma rendelkezésre állanak s akik számának növekedését a közel jövőben alig is remélhetjük.

Az állami elemi iskolai törvények szerint általában minden 80 gyermekre egy tanítónak kell esnie. Az egy tanító számára megállapított minimális tanuló szám 60. A mi száz községeinkben eddigéig átlag minden 57.5 iskolás gyermekre egy tanító esett. Ez az átlagos szám azonban teljesen lényegtelen a tekintetben, hogy az egyes községekben a tanítók száma miként aránylik az iskolás gyermekek számához? Pedig csak ez egyedül az irányadó. Azon adatok alapján, amelyeket egyházunk legutolsó statisztikai évkönyve tartalmaz, erre vonatkozóan egy kimutatást állítottam össze. Összeállításom arra vonatkozik, hogy egyház kerületünkben hány tanító hiányzik vagy hány a felesleges, ha minden 60 tanulóra egy tanítót számítunk, vagy pedig minden 80-ra egyet? — Kitént, hogy az első esetben, községeink összes számát tekintve, a szükségletnél 50 tanítóval kevesebb van. Ha pedig 80 gyermekre számítunk egy tanítót, akkor 38-cal van több a szükségletnél. De mindenki tudja, aki az iskolai dolgokban csak egy kissé is jártas, hogy 60 tanuló egy tanító számára a legnagyobb megterhelhetőség s a melynél többet a sikeres tanítási eredmény legkomolyabb veszedelmeztetése nélkül nem lehet egy tanító kezére bízni. E szerint csökkentésről népiskoláink körében sem szabad beszélni. Ennek ellenére is bizonyos változtatásokat lehetne csinálni. Több olyan községünk van, amelyben a tanítók száma, viszonyítva a tanulókéval, igen nagy, míg más községekben egy tanító kénytelen 80—100 gyermeket is tanítani. E tekintetben a kiegyenlítés feltétlenül szükséges és ezt oly gyorsan kellene végrehajtani, ahogyan csak lehetséges. A megoldás leghelyesebb módja az lenne, ha minden megkezdett 60 főből álló gyermekcsoport számára egy tanítót alkalmaznának és fizetnének, de többet nem. Azok a községek, amelyek több tanítót kívánnának alkalmazni, fizessék azt a saját jövedelmeikből. Tehát itt sem lehet csökkentés, de igenis lehet igazságos kiegyenlítés.

A középiskolák apasztásának kérdése.

Már régóta hirdeti népünknek egy néhány kiváló egyénisége, hogy népünk számához arányítva, igen sok középiskolánk van. Ma, mikor iskoláink és egyházaink fenntartásának költségei napról-napra terhesebbek lesznek, ez a felfogás egyre erősebben nyomul előtérbe. Annak a felfogásnak téves volta, hogy középis-

koláink önmagukat fogják eltartani, egyre jobban bebizonyosodik. A szükségleteknek nagy tandíjakkal való fedezése nem egyéb, mint testvéreinknek indirekt megadóztatása még pedig antiszociális formában, a mennyiben éppen az kénytelen legtöbbet fizetni, akinek legtöbb gyermeke van, holott a szociális gondolattól áthatott teherviselés alapelvei éppen ellentétesek ezzel. Ehhez a pénzügyi szempontból vezetett megfontoláshoz más népeleti érdekek is járulnak. A mi középiskoláinknak is azt a célt kell szolgálniuk, mit a mi népiskoláinknak: azaz a felnőtt ifjúságot ellátni megfelelő tudással, amelyet felnevelkedve, a népért való munkában majdan gyümölcsöztethet.

Tény gyanánt lehet elfogadni, hogy a mi hat középiskolánkat évenként mint végzett, 150 ifjú hagyja el. Az a kérdés, hogy ezek közül hány talál a mi népünk körében munkát és megélhetést? — E 150 közül bizonyára 120 arra határozza el magát, hogy tanulmányait a főiskolákon fogja folytatni. Szükséges mindenekelőtt azzal jönni tisztába, melyek azok az életpályák, amelyek főiskolai tanulmányaik bevégzése után számukra is nyitva állanak? Azt látjuk, hogy az ügyvédi hivatás majdnem teljesen szukkrescencia nélkül maradt, jóllehet éppen ez a hivatás az, amely népvédelmi szempontból a legnagyobb fontosságú és a jövőben is ilyen marad. A bírói és közigazgatási pályákon évek hosszú során át csak egyesek találhatnak elhelyezkedést. A mérnöki pálya minden ágazatában valóban annyira túl van terhelve, hogy a kínálat a keresletet ma már messze meghaladja. Ugyanez áll az orvosi pályára, ami még fokozódni fog párhuzamosan orvosainknak a hatósági és kórházi orvoskarból való kiszorításával. Hasonló mértékben csökkent a szász ifjúság számára a katonai pályán való elhelyezkedés lehetősége is. Míg régen a hadapród iskolákba és a katonai akadémiákba való belépés, vagy az egyévi önkéntesség után való ténylegesítés útján évenként legalábbis 50 ifjú helyezkedett el. Hasonlóképpen kilátástalan az elhelyezkedés a közigazgatási és bírósági kezelői hivatalokban, az adóhivatalokban, a községi jegyzőségekben, amelyekben előbb a középiskola felsőbb osztályaiból, vagy az érettségi vizsgálat után hasonlóképpen nagyon sok ifjú talált elhelyezkedést. Mindezeket a dolgokat nem tekintjük olyanoknak, amelyek kívánatosak lehetnének számunkra: ellenkezően, nagyon sajnáljuk, hogy így vannak. Mint tényleges valóságokban azonban nem lehet kételkedni és nekünk számba is kell vennünk, hogy ez legalább a következő harminc évben nem fog megváltozni.

Azt látjuk, hogy ez idő szerint csak két élethivatás van, amelyik vonzerót gyakorolhat az ifjúságra: a tanári, a papi és banktisztviselői pálya. Ez utóbbi pályán is azonban mind nagyobb súlyt helyeznek a kereskedői rátermettségre, mint az akadémiai képesítettségre. Kívánatos-e tehát, hogy középiskoláinkban évenként mintegy másfél száz ifjú készítettessék elő a főiskolai tanulmányokra? — Hiszen az a felfogás is teljesen téves, hogy ha ezek az ifjak nem találnak nálunk elhelyezkedést, úgy Németországban és Ausztriában fognak majd elhelyezkedni. Lehetséges lesz egyes esetekben, ha nem általánosságban úgy Németországban, mint Ausztriában a főiskolai tanulmányokkal kapcsolatos életpályákon valóságos túlprodukciónak van és ott is minden téren igen nagyméretű leszerelés észlelhető. Nagyon

komolyan foglalkozunk azzal a kérdéssel: miként lehetne sikeresen megakadályozni népünk fiainak Amerikába való kivándorlását? Ennél is nagyobb kötelességünk meg akadályozni, hogy évenként oly nagy áldozatokkal fenntartott tanintézetekben és a szülőknek oly terhes kiadásaival összekapcsoltan felnevelt annyi meg annyi ifjú emberünk tanulmányainak elvégzése után vagy elhagyja szülőföldjét, vagy pedig egész életén keresztül az alatt az érzés alatt szenvedjen, hogy választott élethivatását és célját nem érthette el. Egyrészt abból a szempontból, hogy a takarékoság mai napság a legfőbb parancs, másrészt abból, hogy a népközösség határain belül megőriztessék minden erő, nézetem szerint középiskoláinknak mai számukban való fenntartása nem látszik kívánatosnak.

Nem leszerelés szükséges, hanem átalakítás.

Ezek szerint meg kell-e szüntetni középiskoláink egy részét? — Nemcsak általános tekintetek szólnak az ilyen csökkentés ellen. Dr. Siegmund ebben a lapban a következőket írta: A csökkentés az élet korlátozása, az átalakítás ellenben az élet növelése. E tétel igaz. Ha azonban a feltétlen szükségesség esete állna fenn, akkor én is nyugodtan szót emelnék az élet átmeneti korlátozása mellett, de oly módon mégis, hogy abból, amit ideiglenesen megszüntetünk, új élet fakadjon. Kétségtelenül igaz, hogy a mi iskolai rendszerünk a humanisztikus életpályákra való előkészületre egyoldalúan van berendezve. Mindazok, akik úgynevezett gyakorlati életpályákra akarnak előkészülni, az elé a választás elé állítatnak, hogy vagy beérjék a népiskolai, vagy legfennebb polgári iskolai előképzettséggel, vagy valamelyik középiskolát látogassák, amely mégis csak a főiskolai tanulmányokra készít elő. A nagyszebeni főreáliskola fennállása ezen a tényen nem változtatható, mert mi előbb vagy utóbb mégis csak új iskola felállításáról leszünk kénytelenek gondolkodni. Nem lehet tovább halasztani, hogy mi arról gondolkozzunk, hogy azok számára, akik érettségi vizsgálat nélkül gyakorlati életpályákra akarnak lépni, de mégis több előképzettséggel, mint amennyit a nép- vagy legfeljebb a polgári iskolában megszerezhetnek, e magasabb képzettség megszerzésére alkalmat adjunk. Egy újabb kereskedelmi iskola felállítása mind azok számára, akik kereskedői vagy pénzügyi pályákra készülnek, feltétlenül szükséges, továbbá el nem mulasztható építési és ipari felsőbb szakiskola felállítása azért, hogy az eddiginél sokkal több fiatal ember mehessen gyakorlati életpályákra anélkül, hogy kénytelen lenne lemondani a magasabb műveltségről.

Azzal tisztában vagyok, hogy nagyon sok belső és külső természetű nehézség gördül az útjába mindezek gyakorlati megvalósításának. Egyetlen város sem hajlandó lemondani gimnáziumáról s feladni mindazt a jelenlegi és jövőbeni bizalom és reménység érzését, amit beléjük helyezett. De mi mai napság e tekintetben is éppen úgy, mint másokban súlyos kényszerhelyzetben vagyunk, amellyel számot kell vetnünk. És ha a gimnáziumról való lemondás fájdalmasan érinti is azokat, akik hozzá voltak szokva ahhoz, hogy fiai tulajdonosai legyenek a kék vagy piros diák-sapkának és nehezükre is esik az a több kiadás, amely vele jár azzal, hogy fiaikat egy másik város gimnáziumába küldjék, viszont más körök örvendeni fognak, hogy gyakorlati

életre előkészítő szakiskolák állíttatván fel, eddig mellőzött érdekeik figyelembe részesültek.

Részletes javaslatokkal most előlépni nagyon érzékeny dolog lenne. De e tekintetben is lehetne egy-két dolgot felemlíteni. A nagyszebeni reáliskola fenntartásának az új baccalaureatusi törvény következtében már többé nincs értelmé, mivel a régi királyság közoktatásügyi rendszere csak egyetlen középiskolát — a liceumot — ismer és ezen az új középiskolai törvény sem fog változtatni. Azt hiszem, hogy két liceum költségeit népünk el tudná viselni, még ha párhuzamos osztályok fenntartására is lenne szükség (amelyek azonban rövid idő alatt megszűnnének), ami jelentékeny megtakarítás és egyszerűsítés lenne. Hogy az egyes megszüntetendő gimnáziumok helyébe minő más tanintézeteket kellene felállítani, — az behatóbb megfontolást igényel, azonkívül az illető város szükségletei és kívánságai is figyelembe veendőek. Azt hiszem, hogy egy erre vonatkozó tervet máris meg lehetne pendíteni. A segesvári gimnáziumot pótolná az oda áthelyezendő tanítóképző intézet. Ez áthelyezés előnyei szembeötlők. Segesvár bensőbb és bizalmasabb társadalmi körében összes tanítóink képzése sokkal célszerűbben és egységesebben lenne megvalósítható, mint Nagyszébenben, ahol bizonyára eddig is nagyon kevés tanítóképző-intézeti növendék érezte magát egészen otthonosan. A jövőendő tanítói és tanítónői nemzedék kiképzése ugyanabban a városban (Jegyzet. A tanítónőkészítő intézet kezdete óta Segesváron van) egységesen és nemes versenyben történnék térbelileg elkülönített helyiségekben. Ily módon Segesvár sem veszítene el semmit eddigi szellemi életéből, amely össze volt kapcsolva egy magasabb fokú középiskolával.

A szebeni tanítóképző intézeti épület felszabadulásával meg lehetni valósítani egy olyan gondolatot, amely mint megoldatlan kérdés népünk lelkét valóban égeti: Nagyszabásúan ki lehetne fejleszteni evangélikus betegápoló intézetünket. A pavilonszerű épületek igen kedvező előfeltételeket alkotnak ebben a tekintetben, mert épület és helyiség az első szükségletek kielégítésére teljesen elegendő lenne és a környező kert nagysága biztosítaná a jövőendőbeli építkezések lehetőségét is. Egy ilyen és az összes szükséges alosztályokkal ellátott intézet szükséges voltát egyáltalán felesleges lenne bővebben megokolni. Aki a viszonyokat ismeri, tudja, hogy milyen sürgős egy ilyen szükséglet kielégítése egy nagyobb szabású betegápoló intézet felállításával. Medgyesen a gimnázium helyébe lehetne gazdasági jellegű középiskolát: kereskedelmi vagy építő ipari iskolát felállítani.

Befejező észrevételek

E két példával megmutattam, hogy ma iskoláink csökkentésére azoknak átalakítása nélkül nem gondolhatunk és hogy ez az átalakítás inkább az élet fejlesztése, mint annak korlátozása. Mindez azonban nem történhetik meg kedvessé lett hagyományaink kemény érintése és azon gyakorlati nehézségek legyőzése nélkül, amelyek minden egyes átalakításnál azonnal jelentkezni fognak. Két ténnyel azonban számolni kell. Egyik az, hogy a jelen idő megpróbáltatásai azt követelik, hogy összes erőink a népünkért folyó munkánkban legjobb módon használtassanak ki, a másik az, hogy népüktől a súlyos terhek viselésének érdekében csak a

tényleg szükséges és célszerű dolgokat követeljük. Ha a mi népünket meggyőzzük arról, hogy ez tényleg így is történik, akkor biztosan hihetjük, hogy meg is szerezhethetjük mindazokat az összegeket, amelyek iskoláink és egyházaink fenntartásához szükségesek. Ekkor barát és ellenség ismét egyaránt fogja vallani, hogy a szász nép nem engedi bántani szellemi javait: egyházát és iskoláit és hogy művelődési intézeteink csakugyan szilárd talajon nyugszanak. Tette való bátorsággal feltétlenül kell rendelkezünk. A mi őseink is bírtak ezzel feltétlenül, mikor mai iskolai rendszerünket megteremtették. Akkor nekik is kellett a hagyományokkal szakítaniuk, amelyek szintén kedvesek voltak nekik. De éppen abban rejlett erősségük, hogy mindig tudtak számolni a jelenre és annak követelményeivel. A mi kötelességünk is hasonló. Mi nem rendezkedhetünk be aszerint, ami egy emberöltő után fog bekövetkezni. Ha megint elérkeznék az az idő, hogy a gimnáziumokban találhatják meg fiaink jövő életpályáikra a legjobb előkészületet, remélhetőleg az akkor élő nemzedék elég erős lesz hasonló módon új formákat alkotni. Szilárdul meg vagyok győződve, hogy az a türelmetlenség, amely ma országunk oktatásügyének vezetőségét jellemzi, nem fog állandó lenni. A népek művelődés vágyát nem lehet tartósan erőszakkal elnyomni. Az a nép, amely a jelenből erővel teljesen előre tör, meg fogja a jövő felé vivő szabad utat is találni. Gondoskodjunk tehát arról, hogy a jelen feladataira rátermettek legyünk és azok is maradjunk.

Másolat — K 28. 331—1925—O—1 (157. cs.)

15.

Budapest, 1927. február 9.

Kimutatás a Romániában megjelenő román, német és magyar nyelvű napilapokról és azok szellemiségéről

ROMÁNNYELVŰ NAPILAPOK

Indreptarea

Az Averescu kormány és párt félhivatalosa. Igen színtelen, gyenge hírszolgálatú. Kevesen olvassák, legfeljebb 10000 példányban jelenik meg.

Kisebbségi kérdésekben ritkán foglal állást. Egy darabig bizonyos megértést mutatott a paktum* miatt, január óta azonban kezd sovíniszta lenni s egyenesen elfogult a kisebbségekkel szemben.

* 1923-ban a román Néppárt és az Országos Magyar Párt között létrejött csucsai egyezményről van szó, amely bizonyos kisebbségi jogok gyakorlásának lehetőségét ígérte.

Politică

Magyarországi kérdésekkel nem szokott foglalkozni. A besszarábiai zsidó Streitmann szenátor lármás lapja, mely közel áll Petrovici közoktatásügyi miniszterhez s így támogatja a kormányt. Minthogy Streitmann nem tudott a Banca Româneascăhoz bejutni, állandó hadjáratot folytat a liberális párt ellen. Kb. 10—15 ezer példány.

Biruință

Kisebbségi kérdésekben elég belátó. Magyarországgal szemben mérsékelt. A kormány kolozsvári félhivatalos lapja. Csak tavaly indult meg.

Le Progres

Az erdélyi kérdést román sovinizmussal kezeli. Magyarországgal szemben elfogult. A kormány francia nyelvű félhivatalosa. Külföldiek részére készül, gyenge hírszolgálat miatt kevesen olvassák. Annak idején Marghiloman lapja volt s csak a konzervatív progresszív pártnak Avarescuékkel való egyesülése után lett néppárti lap. Kb. 3000 példány.

Opinie

Kisebbségi kérdésekben és Magyarországgal szemben ma is elég korrekt és lojális. A kormány jasi félhivatalosa, szintén volt konzervatív lap.

Kisebbségi és magyarországi ügyekben elég korrekt.

ELLENZÉKI LAPOK:

Viitorul

A liberális párt erősen sovinizta, botrányhajszóoló lapja. Kb. 20.000 példány. Kérlelhetetlen ellensége a kisebbségnek és Magyarországnak. Újabban terjedelmét megkétszerezte és gondosabban is szerkeszti. Addig jórészt összeollózgatott dolgokból állt. Külön bel- és külpolitikai összefoglalásokat szokott közölni.

L'Indépendance Roumain

Liberális párt francia nyelvű lapja. Az előkelőbb társas élet közlönye. Kb. 6.000 példány. Politikája és hangja mindenben olyan, mint a Viitorulé.

Universul

A legrégebb romániai napilap. Az apróhirdetések monopolizálójá. Take Jonescu volt igazságügyminiszterének, Stelian Popescunak a lapja, aki előbb a nemzeti pártba lépett be, hogy azt fertőzze, legújában a liberális pártnak lett a tagja s így lapja is burkoltan a liberálisokat támogatja. A legjobban elterjedt lap, erőszakosan sovinizta. Kb. 150.000 példány.

Argus

Magyar kisebbségi kérdésekkel sűrűn foglalkozik, mindig a legelfogultabban és ellenségesen. Magyarországot is állandóan támadja. Kereskedelmi, ipari, pénzügyi és politikai reggeli napilap. Előbb zsidó érdekeltség kezében volt, és külön német nyelvű kiadásban is jelent meg. Tavaly a liberálisok szereztek nála érde-

keltséget, azóta burkoltan a liberálisokhoz húz. Kereskedelmi vonatkozású, külpolitikai ügyekről rendszeren legjobban van értesülve az egész bukaresti sajtóban. Példányszáma 25.000. A kisebbségi kérdéssel mint politikummal nem szokott foglalkozni, de az erdélyi gazdasági ügyekkel elég objektíven. Úgy látszik, ezen a téren nem érvényesül a liberálisok hatása, mert inkább a nemzeti párt gazdasági politikájának híve. Magyarországról objektív gazdasági és kereskedelmi értesüléseket hoz időközönként.

România

A nemzeti parasztpárt délutáni szócsöve. Inkább a pártemberek olvassák gyenge hírszolgálatánál fogva. Erősen sovinizta lap. 6000 példány. Mint speciális erdélyi lap, legalábbis eredetileg az erdélyi nemzeti párt alapítása, kisebbségi ügyekben türelmetlen, Magyarországgal szemben elfogult. A kormánnyal való tárgyalások óta valami keveset szelidült a kisebbségekkel szemben.

Auroră

A nemzeti parasztpárt reggeli lapja, a fúzió előtt a parasztpárt hivatalosa volt. Erősen demokrata és szocialista érzelmű demagóg lap, mely minden új szociális eszmének nagy támogatója. A liberálisok, míg kormányon voltak, állandóan azzal vádolták, hogy Moszkvából kap támogatást és irányítást. A Brătianu-kormány illetőleg a szigurancia egy koholt távirattal rá is akarta ezt bizonyítani Lupura, a főszerkesztőre. A nemzeti párttal való fúzió óta éppen a liberálisok próbálják mindenképp maguknak megnyerni Luput, aki ellene volt a fúzióknak. Kb. 10—15 ezer példány.

Luptă

Kisebbségi kérdésekben jóakarató és méltányos.

Magyarországnak kérlelhetetlen ellensége, de nem nemzeti, hanem szocialista alapon. A magyar kormányt következetesen csak a fehér terror kormányának nevezi. A szabadkömüvesek pártoktól független lapja, Mille Constantin tulajdona. Heves harcot folytat minden reakció ellen s a liberálisoknak legkérlelhetetlenebb ellensége. Újabban a kormánnyal került igen rossz viszonyba a trónörökös kérdés miatt. Mint köztársasági érzelmű lap állandóan piszkálja Károly herceg ügyét s ezért legalábbis minden héten egyszer elkobozzák. Jó hírszolgálat van külföldről is. Igen elterjedt lap nagyszámú olvasó közönséggel. Kb. 30.000 példány.

Kisebbségi kérdésekben az egész oláh sajtóban a legtöbb megértést és méltányosságot tanúsítja. A kisebbségek jogainak respektálásáért olyan határozottan fel szokott szólalni, mint akármelyik jobb kisebbségi lap.

Adevărul és Dimineața.

Magyarországgal szemben időnként tárgyilagos, máskor az emigránsok rágalmait találja fel. Az első esti, a második reggeli lap. A legjobban szerkesztett oláh újságok és legjobban kiépített külföldi hírszolgálatuk van, ezért pártállásra való tekintet nélkül minden politikus olvassa. A kül- és belpolitikai kérdéseket komolyan és kimerítően tárgyalja. A szocializmus felé hajló zsidó demokrata irányuk van. Beldiman alapította a nyolcvanas években Bibescu herceg pénzén, Károly király állandó táma-

dására s az Adeverul éveken át alcímként viselte: „nemzeti és antidinasztikus napilap” Azután Millene, a Lupta mai tulajdonosának kezébe került mindkét lap s ő csak 1923-ban volt kénytelen eladni. Névleg a szerkesztőség három zsidó tagjának tulajdonában vannak a lapok, voltaképpen azonban Blanc Aristid, a hatalmas Marmorosch Bank tulajdonosa áll mögöttük. Elterjedés tekintetében már versenyeznek az Universullal s a Dimineața az apróhirdetéseket is mindjobban hódítja el attól. Az antiszemizmus elleni küzdelmet a Luptával és Aurórával együtt ezek a lapok folytatják. Politikai nyilatkozatokat, cikkeket sűrűn helyeznek el bennük a kormány tagjai s a legkülönbözőbb párti vezető politikusok között. [sic!] Lapvezérük Costa Foru, a volt miniszter, aki a sziguranca elleni híres röpiratot írta, amelyet négy nyelven adtak ki.

Cuvântul

Az Avarescu-párt kettéválása alkalmával alapították az Argetonianu vezérlete alatt disszidálók. Azután az Argetonianu-csoportnak a nemzeti pártba lépésekor ez a lap lett a nemzeti párt legtürelmetlenebb reakciós sovinszta lapja. Most, hogy csoportja kilépett a nemzeti pártból, pártonkívüli, de megőrizte eddigi jellemét. Különben eleven, jól szerkesztett lap, kb. 15—20 ezer példány.

Vesszőparipája a kisebbségi kérdés. A legtermészetesebb emberi jogokat is kedvezménynek emlegeti a kisebbségekkel szemben. Követeli ezek megvonását s nyíltan harcol azért, hogy az erdélyi városokat és az egész Székelyföldet nyelvileg is oláhossítsák el. Türelmetlenségében még az Universult is felülmúlja.

Magyarország kérlelhetetlen ellensége és soha semmi alkalmat el nem mulaszt, hogy Magyarországot és a magyar fajt támadja és gyalázza.

Patria

A régi nemzeti párt kolozsvári lapja. A megszállás kezdetekor indult Nagyszébenben, onnan tették át Kolozsvárra. Nagyon gyengén szerkesztett, de lármás, kisebbségellenes és antiszemita lap, meglehetősen erős papi befolyás alatt.

A kisebbségek iránt elfogult, Magyarországot sokszor támadja.

Gazeta Transilvăniei

A legrégebb oláhnyelvű lap, mely 1838 óta megszakítás nélkül él Brassóban. Napilap volt, hanem a rossz anyagi viszonyok miatt két év óta hetenként háromszor jelenik meg. A Nemzeti párt helyi politikájával foglalkozik, makacsul erdélyi s a királysággal szemben sok propaganda-anyagot lehetne benne találni. Brătianu kormánya idejében Debrecen ebben a lapban fenyegette meg Bukarestet nyíltan az erdélyi oláhok elmaradhatatlan forradalmával. Míg a Pátria inkább Vajdáék, általában a párt görög katolikus szárnyának szócsöve, ez a radikálisabb balszárnyé, a görögkeleti Nitescu, Dobrescu stb. irányítják.

A kisebbségekkel szemben semmi megértéssel nem viseltetik. Magyarországot sokszor támadja.

Curierul Israelit

A zsidó érdekek védelmére 1906-ban megindult hetilap Bukarestben. Amíg a Mantiurea zsidó napilap volt, nem sok szerepe volt, annak megszűnése óta azonban az egész zsidó harciasság ide szorult.

Neamul Românesc

Jorga lapja. Eredetileg kis néplap volt, amelyet Jorga Valenidi Munteben alapított, az 1907. évi parasztlázadás alkalmával később áttette Bukarestbe és napilappá fejlesztette. Tavaly tavasszal visszaesett hetenként kétszer megjelenő organummá, de amióta a parasztpárttal való fúzió miatt Jorga kilépett a nemzeti pártból és újra feltámasztotta a nemzeti demokrata pártot (a kormánnyal szövetségben), január elsején újra napilappá alakult vissza. Meglehetősen jól értesült, de keveset olvasott lap, amiben része van annak is, hogy Jorga egyéni purifikáló stílusában és helyesíráásával jelenik meg. Rendesen meglepetésszerű külpolitikai információkat helyeznek el benne, hogy az egész napi sajtó hozzászólását provokálják.

Faclă

Amióta a kormány a nyílt szocialista lapokat mind betiltotta, Cocea szolgálaton kívüli tábornoknak ez a lapja lett szocialista organum. Hol mint napilap jelenik meg, hol hetenként egyszer vagy kétszer, amint szerkesztője vagy valami szenzációs panamát pizskál ki, vagy pénzt hajt fel valahonnan. Nyíltan köztársasági.

Furnică

Politikai heti élclap, hol a kormány helyez el benne támadásokat az ellenzéki vezérek ellen, hol azok a kormány ellen. Elég népszerű és így politikailag is számba kell venni.

NÉMET LAPOK

Bukarester Deutsches Tageblatt

Politikai kérdésekkel nem igen foglalkozó zsidó érdekeltségű napilap. Kisebbségi kérdésekben némelykor elég ügyes kritikát gyakorol a kormány felett.

Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt

A német parlamenti csoport nagyszabeni hivatalos napilapja, mely 5000 példányos bukaresti kiadásban is megjelenik. Kisebbségi kérdésekben önérzetes, Magyarországgal szemben elég jóakarátú. A lap nagy részét különben németországi kérdésekkel való foglalkozás teszi ki. Állandóan felszínen tartja az úgynevezett visszánémetesítés ügyét, ebben az evangélikus ügyben magyarelles, Magyarországgal szemben pedig a nyugatmagyarországi kérdésekben rosszakaratú.

Kronstädter Zeitung

Erdély legrégebbi lapja. 1835 óta szakadatlan megjelenő, igen jól szerkesztett, szász körökben elterjedt és Bukarestbe is tömegesen járó napilap. Iránya ugyanolyan, mint az előbbié.

Banater Deutsche Zeitung

Elevenen szerkesztett temesvári napilap, a sváb parlamenti csoport és a bánági népközösség hivatalos lapja. Magyarországgal szemben közel sem annyira tárgyilagos, mint az előző két szász lap, kisebbségi kérdésekben azonban határozottabb és szókimondóbb.

Banater Tageblatt

A német nemzeti pártból kivált és a liberálisokhoz csatlakozott gyökérnélküli Kausch-frakció lapja. Eredetileg az Oredi Möller féle pángermán társaság kis lármás, gyűlölködő helyérdekű orgánuma volt. Most politikában a liberálisok bukása óta elszigetelődött. Kisebbségi kérdésekben a megalkuvó és szolgalelkű Magyarországról mindig a legnagyobb gyűlölettel ír.

Temesvarer Zeitung

Tisztán zsidóktól szerkesztett klerikális katolikus lap. A városi nyárspolgárság lapja, különben mindenkivel szemben loyális és jórészt a budapesti lapok cikkeinek fordításából van összeállóva.

Csernowitzer Deutsche Tagespost

Bukovina egyetlen keresztény német napilapja. A Siebenbürgische Deutsches Tageblatt alapította, eredetileg ennek volt fiókkiadása némi helyi pótlékokkal. Most már önálló öntudatos nemzeti lap, mely a német kisebbségi ügy mellett különösen az ukrán kérdést kíséri nagy figyelemmel. Magyarországgal nem foglalkozik. Csernowitzben különben még négy német nyelvű napilap jelenik meg, három zsidópolgári, tisztán helyiérdekű, a szocialista Vorwärtz azonban az egész szociáldemokráciának harcos organuma. Kelet-Magyarországra vonatkozólag szintén van egy német szocialista napilap, az

Arbeier Zeitung

Temesvárt, mely erősen balfelé hajlik s kommunistaság címén időről időre eltiltja megjelenését a hatóság, — magyar melléklapját, a

Munkáslap-ot

a kormány véglegesen megszüntette, úgy hogy magyar nyelvű szociáldemokrata lap nincs is az egész területen.

Politisches Heft aus Grossrumänien

Brandsch tudományos színvonalú jól szerkesztett német kisebbségi havi folyóirata Nagyszebenben. Idegen államok kisebbségi problémáival is komolyan foglalkozik.

MAGYAR LAPOK

Bukaresti Magyar Hírlap

címen indult meg decemberben egy októbrista hetilap, melynek névleges főszerkesztője Krenner Miklós, a magyar párt disszidenseinek vezére. Voltaképpen a

Keleti Újság bukaresti alapítása és annak két munkatársa szerkeszti: Ormos és Gara, a két zsidó emigráns. A pénzt hozzá állítólag Hatvani Lajos báró adja. Kisebbségi kérdésekben lehet valami hasznát venni.

Újság

A Magyar Párt* hivatalos lapja Kolozsvárt. Így politikailag az egész erdélyi magyarság vezetőlapja. Amióta újjászervezték, szerkesztésében is javult, az egész lap fellendült és olvasó közönsége igen meggyarapodott. Kolozsvárt még három magyarnyelvű napilap jelenik meg:

Ellenzék

Nemzeti érzésű jó magyar újság. Azelőtt ez volt a Magyar Párt hivatalos lapja, újabban a disszidensek felé hajlik. Részvénytöbbségét Bánffy Miklós gróf szerezte meg. Újabban kezd elevenebb lenni, jobban szerkesztik.

Keleti Újság

Oktobrista magyar zsidó lap, mely azonban kisebbségi kérdésekben megalkuvás nélküli. Jellemző, hogy a magyar pártot támogatja a disszidensekkel szemben. Magyarországgal szemben időnként elkövet a demokrácia nevében egy-egy alattomos támadást. Anyagilag a Renner börgyárra támaszkodik. Elevenen szerkesztik és zsurnalisztikailag a legjobb lapja Erdélynek.

Új Kelet

Cionista napilap, mely kisebbségi elvi kérdésekben használható, egyébként azonban magyarellenes, Magyarországgal szemben pedig a legnagyobb rosszakaratot mutatja.

Aradi Közlöny

Zima Tibor volt magyarpárti képviselő szerkesztésében megjelenő napilap. Nemzeti érzése nem túlságosan erős s időnként az oláh liberálisokkal is kacérkodik. Magyarországot illetőleg éppen úgy, mint az

Erdélyi Hírlap

a pesti baloldali lapok expoziturája. Nem annyira politizál, mint botrányokat hajszol mind a kettő. Az Erdélyi Hírlap különben igyekszik nemzeti mázzal vonni be magát kisebbségi kérdésekbe.

Nagyvárad

Szerkesztősége felében zsidó, kiadója is zsidó, a szerkesztőség másik fele szélső nacionalista. Inkább helyérdekű lap, olyanformán szerkesztik, mint a Pesti Hírlapot: a vezércikk olyan sovíniszta, hogy hetenként egyszer-kétszer az utolsó betűig törli a cenzúra, a belpolitikai rovat tisztán pársoros, kommentár nélküli

* 1922 végén az erdélyi magyar arisztokrácia és polgárság létrehozta az Országos Magyar Pártot. A konzervatív szellemiségű párt fő célkitűzése a kisebbségi jogok érvényesítése volt. Fennállása alatt a magyarság számarányánál kevesebb, de még mindig jelentős számú képvislőt jutatott be a román parlamentbe.

távirat, a városi rovat zsidóízű megalkuvó. Egészen zsidó és oktobrista a másik két napilap, a

Nagyvárad *Napló* (Fehér Dezső) és nagyvárad *Esti Újság* (Marton Manó)

Szamos

Dénes Sándor több évtizede jól szerkesztett szatmári napilapja. Ebben folytatják le veszekedéseiket a helyi oláhság vezetői is, minthogy oláhul nem nagyon tudnak s a városban nincs is oláh napilap. Szatmáron meglehetősen jó viszony van a magyarság és oláhság között s így a Szamos sem hánytorgatja túlságosan a kisebbségi ügyeket.

Temesvári Hírlap

Az egész erdélyi magyar sajtóban a legkevésbé nemzeti érzésű oktobrista zsidólap, mely kisebbségi sérelmekkel is csak akkor foglalkozik, ha szenzációt hajszolhat velük. Katholikus egyházi körökkel vannak elég jó összeköttetései s vezércikkei, melyek nem a szerkesztőségből kerülnek ki, kisebbségi és külpolitikai ügyekben figyelemreméltók. Maga a szerkesztőség úgy írja össze az egész lapot pesti és bécsi baloldali organumokból. A mai magyar kormányzattal szemben körülbelül olyan magatartást tanúsít, mint a bécsi baloldali sajtó. Állítólag jó összeköttetései vannak a temesvári cseh konzulátushoz is.

Déli Hírlap

A Magyar Párt bánági lapja. Öntudatos, bátor organum, mely exponálja magát kisebbségi kérdésekben is, Magyarország mellett is. Szintén Temesvárt jelenik meg s már is sikeresen szorítja a Temesvári Hírlapot.

Brassói Lapok

A legszélesebb nacionalista magyar lap, melynek állandó összeütközései vannak a hatóságokkal és céltáblája a bukaresti sovíniszta sajtó valósággal örvöngő támadásainak. Jó külföldi összeköttetései is vannak. Magyarország mellett kérelhetetlenül sikra száll még olyankor is, ha Romániával kerül miatta összeütközésbe. Már régen betiltották volna, de ügyes zsidó kiadói anyagi érdekeltségbe vonták a brassói katonai parancsnokot, egy oláh tábornokot s így szabadon írhat mindent, mert elterjedéséből a tábornoknak is haszna van. Tavaly át akart költözni Bukarestbe, ahová különben is sok példányban jár, ennek megelőzésére indították meg hirtelen az oktobristák a bukaresti Magyar Hírlapot. A Brassói Lapok Erdély egész délvidékének és a Székelyföldnek általánosan elterjedt lapja.

A fent felsoroltakon kívül napilap (magyar) nincsen Erdélyben, ellenben eléggé kifejlett helyi sajtó van Marosvásárhelyt. Vezető lapja a

Székely Napló

mely hetenként négyszer jelenik meg. Kormánylapot magyar nyelven még a magyar párttal kötött paktum után sem tudtak indítani Erdélyben, mindössze Székelyudvarhelyt tengődik egy Bukarestből irányított — magyar — oláhnnyelvű hetilapocskára, mely székelynemzetiségű politikát hirdet s állandóan a mágnásokat

és a Magyar Pártot szidja. Egy elcsapott renegát katolikus pap szerkeszti, aki közben unitárius lelkész is volt, de egyháza ekkor az állásától is megfosztotta.

A szakhetilapok közül figyelmet érdemel Kolozsvárt a

Közgazdaság magyar—német és a *Consum* magyar—oláh nyelven. Mindkettő bötartalmú, jó áttekintést nyújtó orgánium.

Budapest, 1927. február 9.

Másolat — K 28 117—1927—0—143 (54. cs.)

16.

Bukarest, 1927. március 25.

Báró Villani Frigyes bukaresti magyar követ jelentése a Külügyminisztériumnak romániai ki- és bevándorlásról

A munkaügyi minisztérium a romániai ki- és bevándorlásra vonatkozólag a következő adatokat bocsájtotta rendelkezésemre:

1926. január—június hónapokban 18.768 egyén kért kivándorlási útlevelet; 14.168 egyén vándorolt ki.

1926. július—december hónapokban 4.407 egyén kért útlevelet és 2.913-an vándoroltak ki.

A két félév adatainak szembeállításából a román kivándorlás csökkentését alapíthatjuk meg. A kivándorlás csökkenése a tavasszal kezdődött, amidőn Brazília — amely tudvalevőleg a kivándorlók 80%-át vette fel — a mezőgazdasági munkások kedvezményes szállítását beszüntette, másrészt pedig a román kormány a kivándorlást Brazíliába korlátozta.

Az útlevelért folyamodók száma országrészenként

	I. félév	II. félév
Erdély	3.078	1.889
Besszarábia	8.733	1.203
Bukovina	1.179	661
Ó Királyság	425	425

A kivándorlók között legnagyobb számmal a zsidók szerepelnek. Ezek 15%-a Palesztinába, a többi pedig amerikai államokba vándorolt ki.

Az Egyesült Államokba kivándorlottak száma az ezen államok által életbeléptetett megszorítás következtében — aránylag csekély. A tengeren túlra irányuló

kivándorlási mozgalom így Argentína, Uruguay, Peru, Columbia és Venezuela felé tör utat magának.

Az országba visszatért emigránsok száma 246 az első és 1061 a második félévben.

A bevándorolt idegenek száma az első félévben 2.894, a másodikban 2.460. Ezek nagy része szakmunkás (1274).

Az itt tartózkodó külföldiek közül január—júniusban 2.867, július—decemberben 7.246 hagyta el ismét Romániát. A bevándorlottak nagyfokú hazaözönlésének magyarázata az, hogy a kormány 1926 júliusában a külföldiek helyzetét újra szabályozta és az itt tartózkodást erős korlátok közé szorította.

Tisztázat — K 28. 117—1927—O—2883 (54. cs.)

17.

Róma, 1927. március 23.

Nagy Elek vatikáni magyar követ jelentése a Külügyminisztériumnak a romániai katolikus szerzetes iskolák helyzetéről

Pacha apostoli adminisztrátor a napokban Rómában járt, még pedig — mint Serédi kánonjogi tanácsosnak elmondotta — főképen a végből, hogy a romániai latin szertartású katolikusok nevében iskoláik részére a Szentszéktől támogatást kérjen a román kormány intézkedései ellen. Az adminisztrátor úr két román országgyűlési képviselő kíséretében több kardinálist és befolyásos prelátust felkeresett Rómában és iparkodott megnyerni az ügynek. Majd tisztelgő látogatást tett Gasparri bitoros államtitkár és Borgongini alállamtitkár uraknál is, akiknek hosszabb memorandumot adott át, ismertetve benne a szóban forgó katolikus iskolák bizonytalan helyzetét.

Elmondja a memorandum, hogy manapság Románia 1.200.000 latin katolikusanak egyike legfontosabb ügye a felekezeti, nevezetesen a szerzetesi iskolák kérdése. Míg ugyanis a magyar uralom alatt ezen felekezeti iskolák nyilvánossági joggal bírtak, noha tanítási nyelvük nem volt is az állam nyelve; addig a román kormány iskola-törvénytervezete szerint csak azon esetben mutatkozott hajlandónak az említett iskolák nyilvánossági jogát meghagyni, ha tanítási nyelvnek az állam nyelvét használják. A kormánynak ezen a békeszerződésbe is ütköző eljárása ellen a romániai katolikus és protestáns magyar kisebbség óvást emelt a népszövetségnél. A tiltakozás eredménye az lett, hogy az 1925-i iskolatörvény kénytelen volt a felekezeti iskolák régi jogai közül néhányat respektálni, nevezet-

tesen azt, hogy bennük a tanítás a tanulók anyanyelvén történhetik, de természetesen az állam nyelvét is kellő mértékben tanítani kell. (37. cikkely.)

A helyzet tehát tűrhető volna, ha ugyanazon cikkely ki nem mondaná, hogy a férfi- és nő szerzetesek iskoláinak tanítási nyelve azonban csak a román lehet. Ezzel a megszorítással ugyanis az eddig magyar és német tanítási nyelvű katolikus iskolák legnagyobb részében a román tanítási nyelvet kellene használni. Ez pedig egyfelől odavezetne, hogy ezen iskolák elnéptelenednének, mert hiszen a szülők inkább oly iskolákba járatnák gyermekeiket, amelyekben saját anyanyelvükön tanulhatnak, másfelől meg nyilvánvalóan nagy veszedelemnek tenné ki a tanulók vallását is, mert azok az iskolák, melyekben saját anyanyelvükön tanulhatnának a kevésszámú püspöki iskola kivételével éppen a nem katolikus iskolák volnának. A kormány meg kihasználná a helyzetet: elnéptelenedés címén egymásután bezárná, azután pedig saját céljaira egyszerűen elvenné a sokszor nagyszabású szerzetes iskolaépületeket.

Hogy a román kormány ilyen mostohán bánik a szerzetesiskolákkal, azzal okolja meg, hogy ezeknek rendszerint külföldön székelő főelöljárói részéről nem lát elegendő garanciát a szóban forgó iskolák jó szellemét illetőleg. Ellenben a püspöktől függő iskolákban bátrabban megengedheti a tanulók anyanyelvén történő tanítást, sőt a szerzetes tanerők alkalmazást is (15. cikkely), mert bennük minden nemzetellenes visszaélésért a Romániában székelő püspököket teheti felelőssé.

Hogy az említett nehézségek dacára a nagyszámú szerzetesiskolában mégis a tanulók anyanyelve lehessen a tanítási nyelv, a katolikus püspökök úgy vélik biztosíthatni, ha a szerzetesek az állam előtt (de voltaképpen pro forma) átadják iskoláikat a püspököknek, amivel ezek ipso facto olyan felekezeti iskolákká lesznek, amelyekben a törvény értelmében is a tanulók anyanyelvén történhetik a tanítás. A püspökök viszont továbbra is megtartják bennük a szerzetes tanerőket. A temesvári piarista főgimnáziumra nézve a Sacra Congregatio de Religiosis hozzájárulásával történt is már ilyen megegyezés. Sajnos azonban, hogy a megegyezéshez a piarista rendfőnök olyan kikötéseket tettetett, amelyek a piaristák kánonjogi exemptióját biztosítják, de amelyekből a román kormány, mikor vele a megegyezést közölték, mindjárt észrevehette, hogy az iskolák kánonjogilag mégis csak a piaristákéi maradnak.

Mivel ilyen egyezmények alapján a román kormány nem hajlandó a szerzetes iskolákat felekezetieknek minősíteni: azért a romániai latin püspökök és hívek most azt kéri a szentszéktől, hogy:

1) Ha a román konkordátum-tárgyalásokat* ismét felvennék, mondassék ki magában a konkordátumban, hogy a szerzetesek iskolái is felekezeti iskolák, következőleg oktatási nyelvük a tanulók anyanyelve lehet.

2) Addig is, amíg a konkordátum létrejön, a Szentszék formális dekrétummal minden kikötés nélkül helyezze az összes romániai szerzetes iskolákat az illető megyéspüspökök joghatósága alá, úgy hogy az állammal szemben ezen iskolákért is a püspökök vállalják a felelősséget. A Szentszék ezen dekrétumát ünnepélyesen, dip-

* Románia és a Vatikán között tárgyalások folytak az állam és a katolikus egyház viszonyát szabályozó szerződés megkötése tárgyában. A szerződést 1927-ben meg is kötötték.

lomáciai formák keretében a bukaresti nuncius közölje a kormánnyal, hogy így a kormány ezen iskolák felekezeti jellegét s ezzel együtt bennük a tanulók anyanyelvén való oktatás jogát a már említett törvény értelmében is kénytelen legyen elismerni.

Gasparri bíbornok és Mons. Borgongini megértéssel hallgatták Pacha relációját; és mivel azt mondták, hogy a konkordátum tárgyalások még szünetelnek: Pacha a 2-ik pontban említett módozat gyakorlati alkalmazását sürgette. A Szentatyánál Pacha apróbb részletekbe nem bocsátkozván csupán a jóindulat kérésére szorítkozott.

Másolat — K 28. 117—1927—O—186 (54. cs.)

18.

[?], 1933

Részletek a kisebbségi nyelvhasználatról folytatott román parlamenti viták jegyzőkönyvéből

I.

Tárgyalás a Kamara március 14-ki ülésén

(Kamarai Naplók 1933. III. 27-ki 63. sz. 2068—2072 old.)

A javaslat szerint a földművelésügyi minisztérium mellett a „Természeti Emlékek Védelmének Bizottsága” működik. Ennek lesz a tiszte, hogy kijelölje azon területeket, melyek a törvényben körülírt védelemben részesítendők stb.

Különösképpen a II. szakasz 3. bekezdése szerint a bizottság:

„Engedélyt ad az ösvények, utak, barlangok megjelölésére és elnevezésére turisztikai és természettudományi érdekből. Sem magánegyéneknek, sem turisztikai vagy természettudományi társulatoknak nincs joguk jelzéseket és elnevezéseket alkalmazni a bizottság előzetes jóváhagyása nélkül. A jelzések és elnevezések az államnyelven fognak történni és a vidéken ugyanazon közigazgatási eljárásban használt más nyelveken.”

Ehhez a szakaszhoz vita:

V. *Serdici*: Elnök úr, képviselő urak! A 2. szakasz 4. bekezdésének végén a következő szöveget olvasom:

„A jelzések és elnevezések az államnyelven fognak történni és a vidéken ugyanazon közigazgatási eljárásban használt más nyelveken.”

Képviselő Urak, önök tudják, hogy az Erdélyben levő sajnálatos esetek egyike éppen az a nagyméretű visszaélés, ami az idegen nyelvű jelzésekkel történik. Vannak szavak, melyekről képtelenség, hogy egy román állampolgár azokat ne ismerje, akármilyen etnikai eredetű legyen is. Például ez a szó „baie”. Ki ne tudná, hogy mi az a „baie” és van-e akkor szükség, hogy még ezt is kiírják „fürdő” vagy „Bad”? Semmi érdekünk sincs arra, hogy igazságtalanok legyünk, de nem érdekünk azon látszat keltése sem, hogy konglomerátumot alkotunk és nemzetiségünk mindenütt kisebbségben van. És akkor kérem a tisztelt többséget és a miniszter urat, legyünk igazságosak és ahol 50%-nyi kisebbség él, ott engedjük meg a kiírást az ő nyelvükön is, de ahol nincsenek 50%-ban, úgy gondolom, szükségtelen...

Radu Rosculet: Megengedhetetlen.

V. Serdici: Megengedhetetlen, hogy ilyen feliratokká! tarkázzuk országunkat.

Ilyen értelemben benyújtok egy módosítást és kérem a miniszter urat és a többséget, hogy fogadják el.

Laár Ferenc: Szót kérek.

Cezar Spineanu alelnök: Megadom a szót.

Laár Ferenc: Elnök úr, képviselő urak! Úgy kezdem én is, mint Serdici képviselő úr. Igen sajnálatos, hogy folyton a parlament színe elé hozzák az idegenek kérdését. Valahányszor kisebbségeikről van szó, mindig idegeneknek mondják. Idegenek a magyar tisztviselők? Idegen az a nyelv, amit ők beszélnek? Véget kellene vetni ennek a dolognak, mert már nem is tudjuk, hogy mik vagyunk mi Romániában, idegenek vagy román állampolgárok.

V. T. Prelipceanu: Nem tudják, hogy kicsodák?

V. Serdici: Ismerniük kell az állam nyelvét.

Laár Ferenc: Nem vagyunk idegenek, és igen sajnálatos, hogy Serdici úr nem ismeri az erdélyi helyzetet. Ha eljönne velem a Székelyföldre, látná, hogy vannak egész falvak...

N. Ghiulea: magyarizált románokból.

Laár Ferenc: És hasonlóképpen vannak románosult magyarok, mert van ebben a tekintetben egy állandó folyamat, amely nem fog megszűnni, amíg van két ember a világon.

Dr. Voicu Nitescu földművelésügyi miniszter: Hála a román elemben rejlő erénynek, amelynek sikerült románosítani a magyar telepeseket.

Laár Ferenc: Elismerheti miniszter úr, hogy történt fordítva is. Amint mondtam, létezik ez a folyamat, amely nem fog megszűnni, amíg két ember él a földön.

Ha szilárd meggyőződést akar szerezni, jöjjön a Székelyföldre és látni fogja, hogy vannak egész falvak, ahol egyáltalán nem ismerik az állam nyelvét és nincs is alkalmuk megismerni, mert legtovább ha egy jegyző vagy tanító él abban a faluban, aki az állam nyelvét ismeri.

Mi fog történni ebben az esetben? A jegyző meg fog tanulni magyarul, a polgárok azonban nem fogják az állam nyelvét megtanulni, mert nincs kitől tanulják.

Ilie Lazar: Ha Bethlen úr sem tanulta meg!

Laár Ferenc: Hogy ne tanulta volna meg? Megtanulta és ismeri. Megtanultam én is, de lehet, hogy nekem több nyelvérzékem van. Megtanulta Hegedüs Nándor is és mind a többiek, mert van alkalmuk megtanulni.

Képviselő urak, kérem hagyják meg a szakaszt, azon szövegében, ahogy szerkesztve van, hogy a kisebbségek által lakott területen legyen ott az elnevezés kisebbségi nyelven is, mert akkor könnyebben tanulják meg az államnyelvet, mivel látni fogják a román elnevezést és mellette annak jelentőségét a kisebbségi nyelven.

J. Duca: De mondja meg, hogy a háború előtt a románok által lakott területeken ki voltak-e írva a hivatalos indikációk román nyelven is?

Egy hang: (a többségi padokon) Nem.

Laár Ferenc: De igen.

Cezar Spineanu alelnök: A földművelésügyi miniszter urat illeti a szó.

Voicu Nitescu földművelésügyi miniszter: Nem sok mondanivalóm van ezen javaslatához, amely parlamenti kezdeményezésből indult ki és így nem a földművelésügyi minisztérium javasolta.

Igaz, hogy Borza professzor úr, a szenátus tagja, nekem is bemutatta ezen javaslatot azon eredeti szövegezésben, amint a javaslat a szenátusból átjött a Kamarába és ahhoz hozzájárultam.

Itt a Kamarában, azon bizottságban, amely a javaslatot tárgyalta, a kisebbségek, úgy tetszik Brandsch úrral az élükön kívánták, hogy a táblán amely a hely megnevezését tartalmazza, oly helyeken, ahol a lakosság nem az államnyelvet beszéli, vezetessék az elnevezés az illető népesség nyelvén is.

Ezt a javaslatot, amit gondolom Brandsch úr az összes kisebbségi parlamenti tagok nevében terjesztett elő, elfogadta a bizottság és ezen alakban került az most önök elé.

Mivel a javaslat parlamenti kezdeményezésből ered és tehát az önöké, határozhatnak természetesen, mint akarnak. A kormánynak semmi észrevétele sincs a Serdici úr által emelt kérdéshez. Mégis gondolom, hogy általános politikai vonalvezetésünk irányzatába beletartozik, hogy több megértést tanúsítsunk a kisebbségek természetes jogai iránt, mint aminőt ők tanúsítottak egykor irányunkban.

Úgy gondolom, hogy amidőn az egykori elnyomásokkal szemben az egyesülés a bevégzett háború után az egész civilizált világ által elfogadott bizonyos eszmék alapján történt, az egykori idegen uralmak rendszereire, nem felelhetünk azzal, hogy ugyan azon fájdalmas módszereket alkalmazzuk, hanem alkalmazzunk kell azon civilizált módszereket, melyekre a gyulafehérvári határozatok által is köteleztük magunkat. (Taps a többségi padokon)

Tehát a parlamenti kezdeményezésből jött ezen javaslat, nem mint a kormány tagja, hanem mint képviselő, mint parlamenti tag, Serdici úr módosítása ellen fogok szavazni és tehát azon eredeti szövegezés mellett, ahogy a javaslatot a parlamenti bizottság idehozta. Ezt óhajtottam csak mondani és most már önökön áll, hogy elfogadják-e vagy visszautasítják Serdici úr módosítását.

Cezar Spineanu alelnök: Képviselő urak! A Serdici úr által előterjesztett módosítás kívánja, hogy töröltessék a szövegből a következő kitétel: „és a vidéken ugyanazon közigazgatási eljárásban használt más nyelveken” és hogy ehelyett té-

tessék be a következő szöveg: „azon megyékben pedig, ahol a kisebbségek legalább 50%-os arányt képviselnek, használható lesz az illető kisebbségi nyelvi is.”

— Szavazásra tétetik fel a módosítás és a ház a módosítást elveti.

II.

V. Serdici visszatér a kisebbségi feliratok kérdésére a Kamara 1933. március 15-ki ülésén (Kamarai Naplók 1933. III. 28-ki 64 sz. 2078)

V. Serdici: Elnök úr, képviselő urak! Az este szót emeltem itt a természeti emlékek védelmére vonatkozó törvény egyes szakaszai módosítását illető javaslathoz.

Mondtam néhány szót és sajnálom, hogy annak olyan speciális színezetet adtak, mintha támadtam volna a kisebbségeket.

Engedtessék meg, hogy ismételjem a szavaimat azok számára, akik esetleg nem voltak itt és nem tudják, hogy mit mondtam. Azt mondtam, hogy nem érdeke az országnak mindent átfesteni különböző feliratokkal kisebbségi nyelven oly helyeken, ahol a kisebbség nincs elegendő nagy népességi arányban képviselve. Mondottam, hogy én is azon a véleményen vagyok, hogy ahol a kisebbségek legalább 50%-os arányt képviselnek az össznépességben, ezek a feliratok kisebbségi nyelven is készíthetők.

Jonel Pop: Alighanem egyedül marad ezzel a véleményével.

V. Serdici: Tegnap este a jelen volt összes képviselő urak az én véleményemen voltak és ha Voicu Nitescu miniszter úr nem adott volna példát a képviselő uraknak, a módosítás ellen szavazva, bizonyos vagyok abban, hogy a módosítás átment volna.

Szükségesnek látom felújítani a Voicu Nitescu miniszter úr által mondottakat, mivel az este a módosítás szövegezésével lévén elfoglalva nem hallottam, habár igen fontos az ő nyilatkozata és gondolom, hogy a kormánynak precizíroznia kell, mit ért ezen szavak alatt.

A gyorsírási feljegyzések szerint a miniszter úr ezt mondta: „Itt a házban, azon bizottságban, amely megvitatta a javaslatot, a kisebbségek, úgy tetszik, Brandsch úrral az élükön, azt kívánták, hogy a táblán, amely a neveket feltünteti... stb...”

A törvényjavaslat „indikációkról” beszélt, pld.: Jobbra tarts!

Úgy gondolja-e tehát Voicu Nitescu miniszter úr és tehát a kormány, hogy Romániában ezután meg van engedve például „Sighisoara” mellett a „Segesvár” szót is kiírni? (Közbeszólások a többségi padokon, zaj)

Hangok a többségi padokon: A miniszter úr nem mondta ezt.

D. Jonescu: Előadója voltam ennek a javaslatnak és biztosíthatom Önt, Serdici úr, hogy még csak eszében sem volt senkinek sem így felfogni a dolgot.

V. Serdici: Óhajtanám tehát ezt precizírozni, mert különben ki tudja, minő értelmézést adnának a dolognak Erdélyben.

Ami Voicu Nitescu miniszter úr által az egyesülés alapjait és a gyulafehérvári civilizált módszereket illetőleg tett megjegyzést illeti, engedtessék meg, hogy mint

román maradjak a párisi szerződés alapján és ne helyezzek igen nagy súlyt sem az egyesülésnek Gyulafehérvárt megadott alapjaira, sem az ottani civilizált mód-szerekre.

Ez a véleményem. (Közbeszólalások a többségi padokon, zaj.)

III.

V. *Serdici megmagyarázza szavait a gyulafehérvári határozatokra vonatkozólag* (Kamarai Naplók, 1933. III. 28-ki 64 sz. 2085)

Elnök úr, képviselő urak. Felszólalván a naplóhitelesítéshez, említettem a gyulafehérvári határozatokat* és az a benyomásom, hogy nem jól értették és félremagyarázzák szövegeimet.

Kijelentem, képviselő urak, hogy pillanatig sem céloztam az 1918. dec. 1-i gyulafehérvári határozatok döntő jelentőségét kisebbiteni, amennyiben ezen határozatok alatt a feltétel nélküli egyesülés dekretálását értjük, ellenkezőleg magam is azoknak a véleményén vagyok, akik kiemelik a nemzet szabad akaratából grandiózus keretekben a hegyeken túli románság kétségbevonhatatlan képviselői által a katonai erőtlől nem befolyásolva kimondott ezen határozat jelentőségét.

Vonatkozatom azonban szavaimat azon alkalommal bizonyos ott kimondott elvekre nem mint határozatokra, hanem mint irányadó eszmékre az etnikai kisebbségek kérdésére vonatkozólag. És azt mondtam, hogy összehasonlítva a párisi békeszerződés rendelkezéseivel, a gyulafehérvári határozatok ezen speciális problémát illetőleg hibás és olykor érdekelt interpretációkra adnak okot és azért inkább tekintem a párisi szerződés határozatait, amelyek világosabban és véleményem szerint jobban védelmezik az egységes román nemzeti állam elvét.

Másolat — K 28. 117—1933—O—11386 (54. cs.)

* 1918. december 1-2-án az erdélyi románok nemzeti gyűlése Gyulafehérváron kimondta Erdély Romániával való egyesülését. A határozat szerint az egyttelő nemzetiségek „teljes nemzeti szabadságot kapnak”. Az oktatás, közigazgatás és igazságszolgáltatás anyanyelveken fog történni. Az erdélyi román Kormánytanács elnöke Juliu Maniu lett.

[Bukarest], 1933. április—május

Kisebbségi iskolaügy és az egyház állami támogatásának kérdése a román parlament 1933/34. évi költségvetési vitájában

(Részletek)

I.

Hans Otto Roth beszédéből a március 18-ki ülésen
(Kamarai Naplók, 1933. IV. 5-ki 67 sz. 2313 és következő old.)

... Az erdélyi szász nép azzal büszkélkedhetik, hogy egész Európában legrégebb elemi oktatása van. Öt évszázadon át a legnagyobb áldozatokat hoztuk oktatásügyi intézményeinkért, amelyekben nemzeti létünk legmélyebb forrásait tekintettük. Aki támogatja a német iskolákat Erdélyben, maga felé hódítja a szász nép szeretetét, aki pedig fenyegeti létezésükben vagy elárulja, már csak ezért is létünk ellenségének fog tekintetni.

Az 1919. december 9-ki szerződés garantálta a szász közösségek iskolai és egyházi autonómiájához való különleges jogát. Ez a szerződés újból megerősítette tehát hagyományos jogainkat, amelyet csorbíthatlanul őrzött meg népünk a veszt-fáli békétől kezdve az 1848—1849. évi alapvető törvényeken át egészen a román államba való belépésig.

Az iskola és egyház autonómiáját az ország törvényhozása igen korlátozta. Ez a tény legsúlyosabb sérelmeinknek egyike.

Nem ma akarom ezt részletesen kifejteni, amidőn az állami költségvetésről van szó, cserében azonban a lutheránus egyház és a német párt nevében teljes határozottsággal támasztom azt a követelést, jelentse ki végre a kormány félreérthetetlenül, el akarja-e ismerni jogunkat a méltányos kontribúcióhoz az állam eszközeiből és el van-e határozva ezen jogunkkal számot vetni megállapítván ehhez képest a költségvetésben alkalmazandó kulcsot.

Hónapokon át tárgyaltam ebben a kérdésben a tisztelt kormánnyal, előtárva kéréseinket és követeléseinket a miniszterelnök úrnak, mint szintén a külügyminiszter úrnak és közoktatásügyminiszter úrnak, azonban sajnálattal kell konstatálnom, hogy nem értünk el többet, mint jogainknak csupán platonikus elismerését.

Kifejezetten kinyilatkoztatom, miszerint mindent elkövetünk, hogy jó megegyezésre jussunk, nem lévén semmi érdekünk sem absztrakt politikát követni, elvi

vívmányok kedvéért vagy makacskodásból. Teljes szilárdsággal megújítom azonban követelésünket, mert egyenesen iskoláinknak a létezéséről van szó.

A mai válságos helyzetben az állami hozzájárulás kérdése ránk nézve elsősorú lelkiismereti kérdés lett. Általam ma a nép beszél, amely a nyilvános manifesztációk alkalmával mind több határozottsággal és szenvedélyességgel fejezi ki keserűségét. A szász nép ma legelemibb jogainak respektálását követeli, el lévén határozva a végső eszközökhöz is hozzányúlni német iskoláink védelméért.

Feleslegesnek ítélem újból ismertetni a tényeket, mert megtettem azt már számtalanszor. Csakhogy itt, a kamarában, botrány lesz és fellázadnak a szenvedélyek, ha egy elszigetelt egyén jogának vagy emberméltóságának megsértéséről van szó, de amidőn egy nép, mint a mienk, hozza ide lelki szükségleteinek siralját, akkor bedugják a füleiket. Csak annyit akarok ismételni ma, hogy egyházunknak az 1848. évi törvények és a békeszerződés értelmében joga van méltányos részre mindabból, amit az állam, vármegyék és községek, egyházak és iskolák fenntartására adnak.

Ha az állam ezen szerződésbeli kötelezettségek értelmében ugyanolyan arányban járulna a szászok gyermekei neveléséhez és iskoláztatásához, mint amennyit a román gyermekek nevelésére és oktatására költ, az 1929. évi állami költségvetés számadatai szerint csupán az állami forrásokból 90 millió illetve minket egy évre. Tényleg azonban a román államba való belépésünk óta átlag csak 5 milliót kapunk évenként. Ahelyett azonban az állam törvényei által sokkal súlyosabb kontribúciókra kényszerítettünk csakis román növendékek által látogatott iskolák javára, mint amennyit mi az államtól ezen gyenge támogatásban kapunk. Így fest a valóságban azon „méltányos kontribúció”, melyre a békeszerződés értelmében jogunk van. Ehhez veendő, hogy egyházközségeink közvetlenül a háború után az agrárreform és az ingó értékek devalorizációja következtében vagyonukból kerek-számban 2 milliárdos veszteséget szenvedtek, ami azt jelenti, hogy évi jövedelmük 90 millióval csökkent. Következésképpen a szász nép kénytelen volt speciális adókat fizetni iskoláinak és egyházainak fenntartására, amely állapot teljességgel letörte a fejlődési lehetőségeket sőt népünk életképességét is, a legsúlyosabb nehézségeket okozva nekünk.

Egy 200.000 léleknél alig valamivel többet számláló kollektivitás a háború utáni években több mint 1 milliárd 200 millió lejjel járult saját iskolái fenntartásához. Ily áldozat sokkal felülmúlja a teljesítőképességet. Mindenkor engedelmességgel és türelemmel fizettük állami adóinkat és az állam részéről még nagyobb adókkal rovatunk meg, mint más polgártársaink, de azon tény által, hogy megvonatott tőlünk az állami kontribúció megillető mértéke, népünk minden hősiessége ellenére a szegénység oly útjára jutottunk, amelyen nem akarunk és nem tudunk tovább haladni. Fél évszázadon át eszközölt megtakarításaink felmorzsolódtak a háború után szenvedett vagyonvesztés okából, népünk előhaladásának lehetősége azonban be nem látható időre van paralizálva a kétszeres adózás által, amelynek népünk alávetett. A súlyos gazdasági válság most döntés elé állítja a helyzetet. Vagy teljesíti az állam kötelezettségét leszegényedett népünk irányában,

vagy kénytelenek leszünk olyan élet-halálharcot folytatni kultúránkért, aminőt nem ismert a népnek nagy reményekben oly gazdag történelme. Biztosíthatom önöket teljes meggyőződéssel, hogy 1918 óta politikánknak egyetlen célja volt szolid és biztos alapokat vetni meg az államot vezérlő néppel való békés összeműködésre. Semmit sem hagytunk megpróbálatlanul, megkísérelve mindent, de abszolút mindent, ami lehetőség erre országunk belső politikájában előttünk nyitva állott. Ezért nem a mi hibánk, ha ma rendkívüli horderejű döntés elé látjuk állítva magunkat. De még egyszer akarok folyamodni, és óhajtanám, hogy ezúttal utoljára, — az önök megértéséhez és igazságérzetéhez. Technikai természetű költségvetési tekintetek nem játszhatnak szerepet ilyen esetben. Elsőrendű fontosságú politikai elhatározásról van szó és ha önök nem fogják ma kielégíteni a jogosult követeléseinket, kényszerítenek bennünket, hogy felvegyük azt a kesztyűt, amelyet visszautasításukkal elének hajítottak. Még ezen utolsó pillanatban sem akarom feladni a megegyezés reményét. Az elhatározás az önök bölcsességétől függ.

Kijelentem a német párt nevében, hogy a költségvetést visszautasítjuk.

Virgil Madgearu pénzügyminiszter helyteleníti, hogy H. O. Roth odadobott kesztyűről beszélt és ezt annyival inkább, mert konstatálható, hogy a szászok delegációja járt a miniszterelnöknél és külügyminiszternél, de nem járt a pénzügyminiszternél. Nem tudja, hogy mi keresni valója volt a külügyminiszternél, mert a szászok mégis csak a román állam egységéhez tartoznak. A költségvetés különben még nincs lezárva és lehet azon tenni változtatásokat egyes tételek csökkentése és másoknak emelése útján itt a Kamarában is. Tehát nyitva áll az út ezen a téren azon megegyezésre, melyről Roth beszélt és amihez ő, Madgearu, felajánlja támogatását.

Replikájában *Hans Otto Roth* elmondja, hogy csakugyan kikerülte a pénzügyminisztert és ahelyett a miniszterelnökhöz fordult, mert ő az állami hozzájárulás kérdését inkább politikai, mint bugetáris kérdésnek. A miniszterelnök utasította őt Glondys püspökkel Titulescuhoz a kontribucio kérdésének megvitatására és azután még egy külön bizottságban is, amelyben képviselve volt a miniszterelnökség, a közoktatási minisztérium és a külügyminisztérium, 3 vagy 4 órán át megvitták ezt a kérdést. Ha a kesztyű odadobásáról volt szó, hát azt nem ő dobta oda, mert íme, dacára a megbeszéléseknek, nemcsak a méltányos kontribúciót nem irányozták elő, hanem még a tavalyi abszolút elégtelen előirányzatot is törölték az idei előirányzattól. Minden módon rajta van, hogy a megegyezés létre jöjjön itt Bukarestben, ami nem rajta múltott eddig sem. Ha teljesítik kéréseiket, meg lesznek elégedve.

II.

Báró Jósika János beszédéből a március 18-ki ülésen
(Kamarai Naplók, 1933. IV. 5-ki 67 sz. 2317 old.)

...Áttérve a közoktatási és kultuszminisztérium költségvetésére, nagy sajnálattal kell konstatálnunk, hogy a kisebbségi egyházak iskoláinak a békeszerződésekkel biztosított államsegélye ezúttal sincs előirányozva. Ez a tény annál sajnálatos-

sabb, mert Madgearu úr az első pénzügyminiszter, aki 1929-ben 20 milliót vett fel erre a célra. Akkor köszönettel fogadtuk a miniszter úr ezen szép gesztusát és csak azt kértük még, hogy az államsegélyt jövőre ne a pénzügyminisztérium, hanem a közoktatási minisztérium költségvetésébe illessze be. A miniszter úr a parlament színe előtt ígérte, hogy teljesíteni fogja ezt a kívánságunkat, abban a feltevésben, hogy ő fogja összeállítani a költségvetést. Sajnálom, hogy a miniszter úr adós maradt ezen ígéretével. Ismerjük az okot. Az állam helyzete nem engedi meg ezen cím előirányzatát, de eltekintve azon kétségbevonhatatlan tényről, hogy ezen jogosult kívánságunk teljesítése abszolút semmi függésben sem lehet az állam pénzügyi helyzetétől, bizonyíthatom statisztikai adatokkal, hogy az állam egész sorozat iskolát tart fenn magyarok által lakott vidékeken, ahol azon iskolákra egyáltalán nincs szükség, mert a felekezeti iskolák kifogástalanok, míg az államiakat csak alig néhány növendék látogatja. Hogy csak néhány példát soroljak fel, Csíkmegyében a somlyói állami iskolát 12 növendék látogatja, a karcfalvit 5, a balánit 18; Háromszéken az illyefalvit 17, a szárazajta 8. Ugyanez a helyzet Udvarhely és Szilágymegyékben. A felsoroltakon kívül még legalább 12 iskola van legfeljebb 20 mind magyar növendékkal, akik igen jól elférnek a felekezeti iskolában. Ezen iskolák megszüntetése által fedezetet kapnánk az államsegélyre és másfelől a községek is megszabadulnának két iskola fenntartásának terhétől.

Zelea Codreanu: Ön az ottani román iskolák megszüntetését kívánja?

Jósika: Szüntessék be oly kisebbségi községekben, ahol csak 5—6 növendékük van.

Zelea Codreanu: És a pénzt adják a kisebbségi iskoláknak?

Jósika: Ha elég egy iskola, miért tartunk fenn kettőt?

Zelea Codreanu: Felette nagy követelés! Ha ilyen követeléssel állottak volna elő a románok a magyar államban, lerepültek volna — gondolom — a szószékről!

Jósika: A magyar államban mindenütt kaptak a felekezeti iskolák államsegélyt és kimutattuk, hogy mennyi milliárdra rügött ez. Maniu és Vaida urak, akik ott éltek, elismerték ezt a dolgot.

Felette nagy egyenlőtlenségek vannak a papi államsegélyek körül is. Míg egy református pap nem kap többet 1320—1360 leinél havonta, az ortodox lelkészek fizetése 3600 lei falun és 6000 lei városban. Egy gör. kath. pap 3500 lei államsegélyt kap. Ez az igazságtalanság annyival szembeszökőbb, mert maga a pénzügyminiszter úr is elismeri a költségvetés indoklásában, hogy a múlt évi költségvetésben a kisebbségi egyházak segélyezésére elégtelen összeget vettek fel, ami rendkívüli hitel igénybevételét tette szükségessé. És mégis a jelen költségvetésbe is a múlt évi elégtelen összegeket állította be, de csak a kisebbségi egyházaknál, mert például a gör. kath. egyház államsegélye 22 millióval magasabb összegben van előirányozva a múlt évinél. Nyilvánvaló tehát, hogy mi nem tekintetünk egyenlő jogú polgároknak, a közadók hasonlíthatatlanul súlyosabban nehezednek reánk, habár a kisebbségi egyházak vagyonán sokkal radikálisabb kisajátítást hajtottak végre, mint az ortodox és görög egyesült egyházakén.

De egyenlőtlenség van a földadó körül is... stb...

III.

Laár Ferenc beszéde az 1932. március 20-ki kamarai ülésen
(Kamarai Naplók, 1933. IV. 6-ki 68 sz. 2439—2443 old.)

Laár Ferenc: Elnök úr, képviselő urak! A költségvetés kiegyensúlyozása a költségek megszükitése által kikerülhetetlen szükségesség, de már nem tud javítani a helyzeten, nem csökkentheti a pénzügyi és gazdasági válságot, melytől szenved az egész ország, sőt ami több, a költségvetés összébbszorítása a válság fokozására vezet a fogyasztás csökkentése által.

A válság orvoslására vezető megoldások keresése elsőrendű kötelesség. El kell ismernünk, hogy ebben a tekintetben történtek erőfeszítések, sőt Madgearu miniszter úr, legalábbis eddig, biztosította a fizetések és nyugdíjak idejében való kifizetését. Nem fogok foglalkozni a válság okaival, amelyek ismeretesek az illetékesek előtt. Feladatom felvilágosítani a kormányt és a tisztelt kamarát a kisebbségi egyházak anyagi helyzetéről és felhívni figyelmüket a papság nyomorára.

Tanúi voltunk egy többé-kevésbé jogosult propagandának azon állítás körül, hogy az államsegélyek tekintetében a román ortodox egyház rövidséget szenved más egyházakkal szemben. Célzatos összehasonlítások történtek, kimutatva, hogy a román ortodox hívek nagy számához képest ennek az egyháznak magasabb államsegélyre van igénye. Az összehasonlítás az egész ország területéről mutatta ki az ortodox hívek számát, szemben az egyéb egyházak híveinek számával. Nem tekinthetjük azonban igazolt összehasonlítási alapnak az egész országban mutatókozó helyzetet, hanem az erdélyi helyzetre kell korlátozni az összehasonlítást, mivel az erdélyi egyházak történelmi fejlődése különbözik a regátitól. A kisebbségi egyházak kivívott szervezettel léptek a mai időkbe és önöknek kötelességük, hogy támogassanak nehéz harcok árán megszentelt szervezetünk fenntartásában.

És most engedtessek meg, hogy a részletes kifejtésre térjek át a kisebbségi, különösképpen pedig a református, vagyis kálvinista papságnak más kultuszokkal szemben megrövidített helyzetét illetőleg.

Célom követésében a ház elé hozom a kultuszminisztérium elé terjesztett memorandumokat, hogy feltárjam, mennyi munkát végeztünk jogaink védelmére.

Kezdem az 1930. évvel. Az erdélyi református egyházkerület 1930. nov. 8-án 9862/1930. szám alatt emlékiratot intéz a kultuszminisztériumhoz, amelyben az 1931. évi költségvetési leszállítások tárgyában a miniszter úrral november 3-án folytatott tárgyalásokra való hivatkozással közli, hogy az erdélyi ref. egyházkerület igazgatótanácsa hozott egy határozatot és tesz egy javaslatot, melynek határai között megoldható a redukciók kérdése.

A memorium azt kívánja, hogy állásokat ne szüntessenek be, mert ezzel a munkanélküliség karjaiba löknének egzisztenciákat. Az állás nélküli intelligencia könnyen kerül szélsőséges áramlatok befolyása alá. A parochiák beszüntetésének katasztrofális következményei lennének, mert nem csak az illető lelkész maradna fedél nélkül, de tömegek is maradnának lelki vezetés nélkül.

Az egyházkerület kiterjed Erdély és a regát területére és a nagy területen szétszórta parochiák igazgatása és a hívek lelki gondozása intenzívebb munkát kíván, mint zárt területen levő egyházközösségé.

A szubvenció beszüntetése bármely lelkészi állás után beleütközik a kultusz-törvény 31. szakaszának rendelkezésébe.

A kolozsvári ref. teológiai akadémiát bármely áldozat árán fenn kell tartani, mert ez az egyetlen református teológiai akadémia nemcsak az erdélyi, hanem a nagyváradi egyházkerület és az evangélikus magyar szuperintendencia számára.

Ugyanezen emlékiratban említés tételik a nagyváradi egyházkerület elismeréséről is.

Ezen alakommal történt először, hogy megtámadták a nagyváradi egyházkerület törvényességét a püspökség központi adminisztrációja költségeinek törlésével.

Az emlékirat feltárja, hogy a központi adminisztrációs költségek megszüntetésével a 750.000 lelket kitevő két egyházkerület adminisztrálása lehetetlenné válik, mert ezek az egyházkerületek az évszázadok folyamán különbözőképpen fejlődtek és a hívek az egész román területen szétszórva élnek.

Végső összefoglalásban az emlékirat azzal zárul, hogy lehetséges költségvetési redukció az összes alkalmazottak fizetésének arányos leszállításával, méltányos kulcs alkalmazása mellett.

Ugyancsak az 1931. évi költségvetés kapcsán divergenciák merültek fel a lélekszámot illetően. A kultuszminiszter kimutatása szerint a ref. egyházkerületek híveinek száma megközelítőleg 655.685. November 22-ki felterjesztésünkben a püspökségek kimutatják, hogy a hívek száma 750.000. A különbség onnan származik, hogy a kultuszminisztérium statisztikájában nem szerepel azon parochiák lélekszáma, amelyek nem élveznek államsegélyt.

És a papi államsegélyek összegének leszállítását illetően a megoldás módjaként megint hangsúlyoztuk, hogy valamennyi egyházi alkalmazott fizetését egyenlő mértékben szállítsák le.

Meg kell említenem, hogy a különböző kultuszok szubvencionálása az 1930. évi költségvetésben a következőleg történt: Ortodox román egyház 742.128.101 lei; egyesült vagy görög kath. egyház 127.432.015 lei; római katolikus egyház 65.784.404 lei, református egyház 69.009.354 lei, luteránus egyház 22.397.074 lei, unitárius egyház 11.497.503 lei, mohamedánok 14.633.400 lei, zsidók semmi.

Az 1931. évi költségvetésben a következő előirányzat van: Orthodox román egyház 592.917.671 lei, gör. katolikus vagy egyesült egyház 102.362.769 lei, római katolikus egyház 52.493.732 lei, református egyház 62.611.767 lei, luteránus egyház 17.637.696 lei, unitárius egyház 9.054.284 lei, mohamedánok 11.523.808 lei, zsidó egyház 10.125.000 lei.

A. C. Cuza professzor: Teljességgel igen sok. (Derültség)

Laár Ferenc: 1931-ben újra kezdődik a harc. Nem fogok említést tenni a személyes intervenciókról, hanem megint csak az előterjesztett memorandumokra utalok, amelyekből nyomon követhetők a fejlemények.

1931. december 3-án az erdélyi ref. egyházkerület 10801 sz. felterjesztésével kéri az 1931. évi költségvetési tervezet felülvizsgálatát, amely tervezetben a reformátusok javára a lélekszámot véve alapul 14.169.698 lei volt az előirányzat. Ugyanakkor az ortodox román egyház javára 437.404.166 leit, a római katolikus egyháznak 36.825.771 leit, az evangélikus szász egyház javára 11.830.531 leit irányoztak elő.

Felmerült a kérdés, miféle kalkulációval állapították meg ezen szubvenciókat? Alapul vették a kultusztvény 31. szakasz értelmében a lélekszámot és azt megszorozták egy koefficienssel, mely kultuszonként 34 és 21.50 lei között váltakozott.

Az ezen eljárásból következő aránytalanság nevetséges eredményekre vezetett. Ez alkalommal sem tartották szem előtt a püspökségek által kimutatott és ellenőrzött lélekszámot, habár hogyha csak 655.687-nek vesszük a reformátusok számát, szembetűnő aránytalanság van abban, hogy a ref. egyház 14.069.698 lei államsegélyt kap és ugyanakkor az evangélikus egyház feleannyi — 370.684 — lélekszámmal 11.830.531 leit.

(Számadatokat sorol fel arról, hogy az áldozati adó és egyéb levonások mily mértékben csökkentik a segélyt. Adatait a sajtóhibák kuszálttá és áttekinthetlenné teszik.)

Kimutatja azonban a kultuszminiszterium egyházi statisztikájának értéktelenségét, mert eszerint a zsidók leszámítása mellett az országnak csak 16 millió lakója lenne, ezt pedig nem lehet elfogadni.)

Ebből következett azon elítélésre méltó állapot, hogy ugyanazon községben a református lelkész évi államsegélye 15.000 lei, a római katolikusé 30.000, a lutheránusé 35.000, a görög katolikusé 40.000, az ortodox román lelkészé 50-60.000, vagy havi elosztással:

felekezet	gradáció nélkül	1	2	3	4
		gradációval			
unitárius	840	980	1070	1220	1400
református	1320	1530	1660	1850	1960
lutheránus	2370	2730	2960	3200	3380
gör. katolikus	2360	2720	2950	3260	3440
román ortodox	2350	2770	3120	3300	3600

Megjegyzendő, hogy az ortodox román egyház az év folyamán 68 millió rendkívüli államsegélyt is kapott és a gör. katolikus egyház 30 milliót. Ugyanakkor mi reformátusok is kaptunk Madgearu pénzügyminiszter úr jóvoltából 2 millió lei és az unitáriusok 1 millió lei rendkívüli államsegélyt, bár az unitáriusok ebből az összegből csak 700.000 leit vehettek fel. És az ortodox papság a fővárosban külön pótlékot is kap.

A református egyházkerület ugyancsak 1931. december hóban 11.023/1931. sz. a. kérvényt intéz a közoktatásügyi miniszter úrhoz a kisebbségi magániskolák helyzetéről. Utal arra, hogy az 1919. évi párisi konvenció értelmében a román

állam kötelezve van arányos módon hozzájárulni a kisebbségi kulturális intézmények fenntartásához. Az iskolák segélyezése mindezekig nincs megoldva. 1931-re a felekezeti iskolák semmi államsegélyt sem kaptak. Hasonlóképpen az 1932. évi költségvetésből is töröltették a magániskolák államsegélyei. Azonban minden év költségvetésében elő van irányozva 5 millió lei a szász és sváb kisebbségi iskolák számára. Az erdélyi román felekezeti iskolák az 1929. évi törvény alapján különleges elbánásnak örvendvén, a tanárokat az állam fizeti, anélkül, hogy ez a segély érintené ezen iskolák autonóm vezetését, például ami a tanárok kinevezését illeti. Következésképpen megállapítható, hogy az egymást követő kormányok nem ugyanazon mértéket alkalmazzák az összes kultuszokra és összes kulturális intézményekre.

Nem gondolom, hogy az állam érdekében volna ezen magániskolák lerombolása, amelyek nagy többségükben mindenkor a civilizáció és jó nevelés ideáljának megközelítésére törekedtek. Kérem ezért a tisztelt kormányt, hogy biztosítsa ezen iskolák jó menetelét segélyezésük által. Hiheti-e még a román állam, hogy ma, amidőn a nép el van szegényedve, képesek vagyunk iskolákat fenntartani vagy hogy éppen jól megfontolt szándékossággal azoknak tönkretételére tör? Nem tudok osztani egy ilyen felfogást. Jósika úr röviden érintette a kisebbségi iskolák problémáját, amely alkalommal Zelea Codreanu úr túlzó követelésnek minősítette Jósika úr azon javaslatát, hogy szüntessék be az állami iskolákat oly helyeken, ahol jól vezetett magániskolák működnek.

Vannak községek, amelyeknek kizárólag kisebbségi lakossága van és ezekben a községekben a magániskolák mellett szerveznek magyar tanításhoz állami iskolákat. Micsoda hátrány származna az államra, ha az állami iskolákat megszüntetnék? A magániskolák szubvencionálására van még egy másik forrásunk is: Majdnem minden községben van egy gyermekkert. Ma, amidőn az ország egész népessége annyira szegény, hogy alig tudja biztosítani mindennapi kenyerét, nem hogy a kis gyermekeket öltöztesse, nem lenne-e jó ezen gyermekkerteket beszüntetni?

Ilyen módon jelentékeny összeget nyerhetnénk, amit a szükség szerint lehetne megosztani. Egyébként ezen gyermekkerteknek nincs semmi értelmük, mert nem működnek nyáron, vagyis azon időben, amidőn a szülők tényleg utalva vannak gyermekeiket a gyermekkertbe küldeni, hogy nyugodtan dolgozhassanak a mezőn.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy egyházainktól majdnem 24.000 hold földet vettek el, amiből 8.500 hold iskolák fenntartására, helyesebben a szegény tanulók fenntartási költségeinek fedezésére szolgált.

Gondolom, ez a tény is feljogosít, hogy kérjem a magániskolák részére az államsegélyt. Ha képviselőtársaim napról-napra a szószékre állnak, hogy a tanítótestületek megrövidítését kimutassák, mit szóljunk mi, kisebbségiek, amidőn egy szegény kisebbségi tanító a legszükségesebb dolgokkal sem rendelkezik, nincs ruhája, nem tudja fenntartani a családját és nevelni gyermekeit? Kérem, jöjjenek egyszer a kisebbségiek által lakott területre és nézzenek utána, hogy miképpen él egy kisebbségi tanító? Nem hinném, hogy meg ne indítsa önöket az ő nyomoruk.

Képviselő Urak! Meg kell már egyszer szünnie azon gyanúnak, hogy a magániskolákban irredentizmus vagy bolsevizmus folyik. Azok nem az irredentának

fészkei, hanem templomok, amelyekben a legszentebb tűz lobog a gyermekek anyanyelven való neveléséért olyan szándékkal, hogy az ország jó állampolgárai legyenek. A magániskolák segélyezése erkölcsi kötelessége az államnak, amit az ország presztízse is megkíván. Ha megvalósítják a magániskolák szubvencionálását, meg vagyok győződve, hogy értékes gyümölcsöket fog hozni.

Foglalkozván eddig a múlt dolgaival, rátérek most már a jelen költségvetés vizsgálatára. az 1933/34 évi kultusz és közoktatási költségvetés még nincs szétosztva, konstatom azonban, hogy a kisebbségekre és különösképpen a református egyházra egyenesen katasztrofális. Tárgyalni fogom itt megint az eseményeket, amint egymásra következtek.

A kolozsvári református püspökség 1932. dec. 2-án 9774 sz. előterjesztett egy emlékiratot Maniu miniszterelnök úrhoz és Madgearu pénzügyminiszter úrhoz, amelyben panaszolta, hogy a református papság 1931-ről 4 havi és 1932-ről 3 havi államsegélyét nem kapta meg. A hátralékos összeg 17 millióra rúg és a püspökség természetesen kérte ezen összeg utalványozását. Mint ahogy elutasítottak másokat, úgy elutasítottak minket is. Madgearu pénzügyminiszter úr jóindulata juttatott azonban 2 millió rendkívüli segélyt, de cserében leszállította a szubvenciót 12%-al, úgy hogy pld. a még kárpótlékra jogosult lelkész 1960 lei helyett 1760 leit kap. Ugyanakkor kapott egy milliót az unitárius egyház. És említendő, hogy ezen év folyamán az ortodox román egyház 68 millió és a gör. kath. egyház 30 millió rendkívüli államsegélyt kapott.

Amidőn mentünk fel a pénzügyminisztérium lépcsőin ezen 2 millióért, találkozom Manu lelkész úrral, a Kamara alelnökével, aki kérdezi: mit csinálók? „Megyek az engedélyezett összegért, hogy egy kis örömet vigyünk az ünnepek előtt az erdélyi kisebbségi papok hajlékaiba.” Manu lelkész úr akkor azt mondta: „Önök gyengék, de mostantól kezdve másképpen lesz, harcolnunk kell az összes kultuszok papjainak egyenlő mérték szerint való segélyezéséért.” Mióta emeltetett a kultuszminisztérium múlt évi előirányzatában szereplő összeg 22 millióval, már nem harcolunk vállvetve, hanem magunkra maradtunk.

Az unitáriusoknál hasonlóan emeltetett államsegélyük másfél millióval. Igen helyes, mert ők szenvedtek a múltban, de most megfordult a szerep, nekünk reformátusoknak kell szenvednünk, bárha nem tudjuk, hogy miért.

Beszéltem a kérdésről Gusti kultusz- és közokt. miniszter úrral, aki azt mondta, hogy szüksége volna pontos statisztikára az egyházak, papok és tanítók helyzetéről, amely dolog őt mint szociológust is érdekli.

Azóta hosszú idő múlt el és azon tapasztalatra jutottam, hogy a kultusz- és közoktatási miniszter úr megmaradt a közoktatásnál, mert az egyházaknak nincs gazdája, legalább is, ami minket, reformátusokat illet, de lehetnek más kultuszok is hasonló helyzetben. Abból a 11 államtitkárból pedig lehetne egyet a kultuszügyek élére állítani, hogy legyen egy gazdánk, aki érdeklődik a mi problémáink iránt és amellet megismerkedik a kisebbségi kérdéssel, mert ha nem, minden év végén új és új aggodalommal telik el a lelkünk.

De menjünk tovább ezen intermezzo után.

Ugyancsak 1932. dec. 2-án mutattam be a kultuszügyek vezértitkárának a püspökség egy másik memorandumát 6301 szám alatt, amelyet most néhány napja a miniszterelnök úrnak is és Gusti miniszter úrnak is bemutattam. Madgearu úr, mint mindig, most is sietett és azért nem fogadta el.

Ebben a memorandumban a püspökség feltárja a papság reális szükségleteit, egyenlő elbánást kérve valamennyi kultusz számára. A vezértitkár úr megígérte, hogy bemutatja a memorandumot Gusti miniszter úrnak.

A miniszterelnök úr és a kultuszminiszter úr Madgearu miniszter úrhoz küldöttek engem és Madgearu miniszter úr viszont Gusti miniszter úrhoz küldött, úgy hogy két hét óta nem teszek egyebet, mint hogy járok egyik miniszter úrtól a másikhoz, de egyiknek nincs ideje meghallgatni engem, a másik siet, a harmadik pedig azt mondja, hogy az előirányzatnak akár csak 10 millióval való felemelése is legyőzhetetlen nehézségeket okoz neki.

Nem nevetséges-e, kérdezem, ami ezen költségvetés körül történik, mikor az egyenlő elbánás mindent rendbehozna?

Végül szintén a költségvetési tervezet kapcsán van még egy problémánk, a nagyváradi ref. egyházkerület elismertetése.* De lehetne kérdezni, mi összefüggésben áll ez a költségvetéssel?

Amíg az elismerés nem történt meg, a püspök nem kap püspököt megillető szubvenciót és nem utalványozzák részére a központi igazgatás költségeit. A nagyváradi ref. püspökség 1932. január 21-én 160/932. szám alatt intézett felterjesztésében kimutatja, hogy a trianoni szerződés következtében az úgynevezett „Tiszántúli” egyházkerületből 250.000 hívő 8 esperességgel és 183 parochiával és leányegyházközséggel Romániához került és lelki vezetés nélkül maradt.

A kultuszminisztérium 1922. évi 28749. sz. rendeletével szükségesnek és indokoltnak találta az érintett egyházközségeknek külön egyházkerületbe való szervezését és meghatározta ennek nevét is így „Királyhágómelléki ref. egyházkerület.” Ezen alapon az esperességek közgyűlése megválasztja a püspököt és a választás elismerése megtörtént az 1926. évi 14.625 sz. miniszteri rendelettel. A püspök a hűségesküt a miniszteri kiküldött jelenlétében ugyanezen év május 17-én letette.

Logikai következképpen 1927. január 1-től az állami költségvetésben biztosított a szubvenció nemcsak a püspök, hanem a központi tisztviselők számára is. Számuk meghatározott az 1927. évi 41.949, sz. rendelettel. Nem teszek említést a számtalan intervencióról és memorandumról ebben a tárgyban. Évekig működött a püspökség, ma pedig az a helyzet, hogy van egy püspök elismert egyházkerület nélkül. Ideje volna, hogy elismerjék ezen egyházkerületet. A törvényjavaslat készen is van, úgy mondják, a minisztertanács is elfogadta. Tehát

* A trianoni békeszerződéssel a tiszántúli ref. egyházkerület jelentős részét Romániához csatolták. Sulyok István Bihar-egyházmezei esperes már 1920-ban kezdeményezte a királyhágói egyházkerület megalakítását az elszakított egyházmezeiből és -községekből. Az egyházkerület az évek során ugyan Sulyok István vezetésével működött, a törvényhozás azonban még 1933-ban sem alkotta meg a Királyhágó melléki ref. egyházkerület elismerését tartalmazó törvényt.

most már csak a törvényjavaslat benyújtása van hátra. Talán költségvetési okból halogatják? Egyedül a kultuszminiszter úr adhat erre szabatos választ.

Mielőtt befejezném felszólalásomat, összefoglalom a mondottakat és lesz némi javaslatom.

A református egyház meg van rövidítve mind ami a papok államsegélyét illeti, mind a felekezeti iskolák államsegélyének megvonása folytán. Megjavítható a helyzet valamennyi kultusz számára az államsegély egyenlő kulcs szerint való megállapítása által. Ha a tisztelt kormánynak komoly szándéka az egyházak államsegélyezését szabályozottá tenni, mindenekelőtt meg kell ejtenie minden kultusznál az illető egyház jövedelmének értébecslését, hogy megállapíthassa a valódi helyzetet és tényleges szükségleteket. A lélekszám nem szolgálhat a szubvenció megállapításának alapjául, mert a népszámlálás eredményei nem ismeretesek. Ha a kultuszminiszterium statisztikáját vennék alapul, az összlakosság lélekszáma a zsidókon kívül 16.319.448-at tenne ki. Gondolom, hogy önök sem fogadják el ezt a számot és annál kevésbé fogadjuk el mi, akik éppen a lélekszám hibás megállapítása folytán vagyunk újra mozgásra ítélve. Egyébként a kultuszminiszter úr el is ejtette ezt az alapot, amidőn egyes kultuszok államsegélyét felemelte, másokét pedig leszállította.

Igazságos követeléseink könnyen kielégíthetők. Tíz milliós összeg kielégíti az egész református papságot, akiknek száma 875.

Egy 23 és fél milliárdos költségvetésben 10 millió cseppet képez a tengerben, de a református papság számára egzisztenciát jelent, a fenntartást, ami több, magát az életet, mert nem taszítatunk a nyomor által az öngyilkosságba, mint a két református pap a múlt nyáron.

És azután vessenek véget a felekezetek közötti harcnak és a pártharcoknak! Micsoda jelentőségük van ezeknek azzal a veszéllyel szemben, amely ma rejtve, holnap nyíltan fenyeget bennünket, melynek következtében egy összeomlás letörülhet minket Európa térképeről.

Végzem Románia patriarchája öszentségének szavaival: „Oszthassék szét a segély egyenlő mértékkel. Ne bánjanak egyikkel jobban, mint a másikkal, mert az eredmény igazságtalanság a testvérek között, amely fájdalmas és káros nemcsak rájuk nézve, hanem az édesanyjai háznak, az egész családnak nyugalmára.”

IV.

*V. Ghiulea költségvetési előadó beszédéből a Kamara márc. 28-ki ülésén.
(K.N. 1933. IV. 22-ki 75 sz. 2927 old.)*

A kisebbségi szónokok — Hans Otto Roth, Jósika, Laár és Fischer urak — szoros közreműködésre való készségüket jelentették ki és nem kértek egyebet, mint hogy a törvényeknek és kötelezettségeknek megfelelően segíeyztessenek az ő egyházaik és iskoláik, amit én igen igazságos követelésnek tartok és ami alapja lehet e ház összes fiai közös egyetértésének.

V.

Réthy Imre felszólalása a március 30-ki ülésen a vallás és közokt. tárca költségvetési vitájánál.

(K. N. 1933. IV. 29-ki 77 sz. 3128 old.)

A Magyar Gazdasági Blokk nevében a közoktatási, vallási és művészeti tárca költségvetéséhez van szerencsém a következő nyilatkozatot tenni:

A javaslatból, amint azt itt kezdetben bemutatták, hiányzott mindenféle kisebbségi iskolasegély. Később azonban beékeltek 3 millió leit a szász és sváb iskolák számára. Számunkra, magyarokra nem lett volna elégtétel, és pedig szomorú elégtétel, ha ebben az évben a német iskolák sem segélyeztettek volna, amelyek részesültek bizonyos szerény szubvencióban a múlt évben is, amikor a magyar iskolák semmit sem kaptak.

Ebben a mostoha kezelésben legsértőbb az, hogy különböző kategóriákat létesítettek a kisebbségek között, ahol mi magyarok a 2-ik osztályba jutottunk, habár lélekszámunknál, pénz- és véráldozatunknál, munkásságunknál és a magyar nép és magyar nemzetiségű tisztviselők lojalitásánál fogva a legelső etnikai kisebbséget alkotjuk a román államban. Az egyenlőség és igazság azt kívánja, hogy az összes kisebbségek egyformán kezeltessenek minden tekintetben. Kérjük ezért a magyar felekezeti iskolák szubvencionálását, esetleg a rendkívüli költségvetésből, de mennél hamarább.

Kisebbségünk egyik nagy problémája az egyetemi ifjúság nevelésének kérdése. A kolozsvári egyetemen több mint 1000 magyar nemzetiségű diák van. Nagy részük — jelenleg az egésznek fele — nagy nyomorban él, nem lévén biztosítva számukra a megélhetés legszerényebb eszközei sem. Nem lehet közömbös állami szempontból sem, hogy minő feltételek között készülnek az életre a legszámottevőbb kisebbség jövője vezetői.

Kérjük ezért a miniszter urat, hogy a kolozsvári egyetem részére engedélyezett összegekből szíveskedjék gondoskodni egy diákmenza létesítéséről ezen diákok számára, akik illetékes vélemények szerint komoly munkásságuk és méltó magatartásuk által minden támogatást megérdemelnek.

Nem hagyhatjuk észrevétel nélkül, hogy a költségvetésbe nincsen felvéve a nagyváradi református és aradi luteránus püspökségek fenntartására szükséges segélyek. Ezek a püspökségek a kormány jóváhagyásával szerveztettek éppen abból a célból, hogy a híveknek legyen püspökük itt az országban. Kérjük tehát ezen összegek beírását a költségvetésbe.

A kisebbségi lelkészek javadalmi nem egyenlő összegekben vannak felvéve. A helyi jövedelmek kiegészítésére szolgáló összeg más egy református lelkésznel, megint más egy katolikusnál és ismét más egy unitáriusnál. Kérjük ezen különbségek megszüntetését. Mindenesetre szükséges lenne a helyi papi jövedelmek új összeírása, hogy ne legyen semmi igazságtalanság sem a papi államsegélyek szétosztásánál.

A nemzeti kultúra kifejezésének egyik eszköze a színház. A mai körülmények között az erdélyi magyar színházak alig egzisztálnak a nehézségek hullámai közt. Kérjük a kultúra ezen tűzhelyeinek, vagy legalább is egy kiválasztott mintaintézménynek segélyezését az állam részéről.

Nem szűnünk meg a magyar kisebbség részére állandóan kérni ezen jogokat. Nemcsak azért, mert megillet, hanem mert meggyőződésünk szerint az állam felsőbb érdekei is azt kívánják. (Taps)

Másolat — K 28. 117—1933—O—1516 (54. cs.)

20.

[Bukarest], 1933. május 18., 20.

Részletek a román parlament vitájából a nemzetiségi nyelv cégtáblákon való megjelenésének különadóztatásáról

Részlet Ferenczi Zsigmond beszédéből a helyi pénzügyek szervezésére vonatkozó javaslathoz az 1932. április 4-i kamarai ülésén
(Kamarai Naplók, 1933. V. 18-ki 81 sz. 3376. old.)

Ferenczi Zsigmond

...És meg kell állapodnom bizonyos dolognál, amelyet nem igen értettem meg. A javaslathoz tartozó táblázat 3. sorszama alatt olvasom: „Idegen nyelven vagy idegen betűnemek használatával írt cégtáblák után a fenti taksák nyolcszorosa szedetik be.”

Szíveskedjék miniszter úr megmagyarázni, hogy mit ért idegen nyelv alatt?

Armand Calinescu belügyi államtitkár: Amelyek nem a nemzeti nyelven, vagyis nem románul vannak írva.

Ferenczi Zsigmond: Az alkotmánytörvény 5. szakasza azt mondja, hogy a románok etnikai, nyelvi és vallási különbség nélkül lelkiismereti szabadságnak, sajtószabadságnak örvendenek.

Armand Calinescu: Mi nem vettünk bele új rendelkezést a javaslatba, hanem az előző törvényben is benne volt ez a rendelkezés.

Ferenczi Zsigmond: Tudom, hogy ez a rendelkezés a többi törvényekben is szerepel, de alkotmányellenes, mert különbséget tesz a román polgárok között anyanyelvük és etnikai származásuk szerint. A taksának ez a nyolcszoros eltérése a kisebbségek speciális külön megadóztatása a kisebbségi nyelven írt firmák után. Ezokból tiltakozunk ezen rendelkezés ellen.

V. Serdici: Amely mindazonáltal nem alkalmaztatik, habár jó volna, hogy alkalmazták.

Ferenczi Zsigmond: Miért van a törvényben? És különben is alkotmányellenes, mert nem vagyunk idegenek az országban, ahol katonai szolgálatot teljesítünk és adót fizetünk.

V. Serdici: Készítsék a cégtáblákat is románul!

Szövegmódosítás a részletes tárgyalásnál
(Kamarai Naplók, 1933. V. 20-ki 82. sz. 3528. old.)

Ferenczi Zsigmond kéri a táblázat 3. folyószáma alatti szöveg törlését, mire Romul Pop előadó jelenti, hogy a miniszter hozzájárult azon módosításhoz, hogy a 8-szoros adónak csak a „kizárólag” idegen nyelven írt cégtáblák vettessenek alá.

M. Vagaonescu kívánja, hogy kétnyelvű táblákon a kisebbségi nyelven írt szöveg nagysága ne léphesse túl a román szövegét.

A. Calinescu: Rendelkezés fog történni a szabályzatban.

P. Mihailescu: Módosítást kíván benyújtani a Vagaonescu által emelt felszólalás értelmében.

A. Calinescu kijelenti, hogy a román nemzeti érzés és méltóság nem menthető meg a betű formája, alakja, nagysága által. Ez vekszatorius rendelkezés lenne és azért nem fogadja el.

Másolat — K 28. 117—1933—O—1516 (54. cs.)

21.

Budapest, 1936. április 21.

S. Nagy László és Papp Antal államtitkár megbeszélése egy erdélyi magyar irodalmi hetilap kiadásának támogatásáról

A f. évi április hó 3-án Á. T. úr ömaga az előtte megjelent S. Nagy Lászlónak kifejtette, hogy az iskolán kívüli népoktatás terrénumának művelését látja kívánatosabbnak az Erdélyi Szemlénél. Koncedálta Á. T. úr ömaga, hogy az új erdélyi magyar középosztály, kistisztviselők, kereskedők, iparosok, ipari munkások összefogása valóban kívánatos.

S. Nagy László most előterjesztést tesz, melyben 24 oldalas, 20, esetleg 16 oldalas hetilap nyomdai előállításához kér támogatást. Ezt a támogatást olyképpen gondolja realizálni, hogy az évi 8.000.- pengőben megjelölt szükségletből ügyosztályunk 2.000.- pengővel járulna hozzá s ugyanilyen összegű támogatást kér

kieszközölni a TÉBÉ-nél, GYOSZ-nál, a kultuszminisztériumnál, úgy hogy együttesen 8.000 pengőt tenne ki az általa preliminált összeg.

Végző petituma arra irányul, hogy a kérvényhez mellékelt tervezet valóra váltását tegye olyképen lehetővé Á. T. úr ömaga, hogy két-három propaganda szám megjelentetését, tegye lehetővé a. 200.- összesen 400—600 pengő kiutalásával. Kéri továbbá, hogy addig is, amíg tervezete ügyében döntés történik, támogassa Á. T. úr ömaga a TÉBÉ-hez, a kultuszminisztériumhoz, OKH-hoz, Nemzeti Bankhoz benyújtott és benyújtandó kéréseit.

Előadó a kérelem elutasítását javasolja, mert a f. évi április hó 3-án 800.- pengő támogatásban egyszer s mindenkorra (és mint Pol. Á. T. úr Öexciája sajátkezüleg az ügyiratra rájegyezte „és utoljára”) részesült, ebből tehát módjában állana az általa tervezett 2-3 propaganda szám költségeit viselni;

továbbá mert semmi komoly és számba vehető biztosítékot nem lát arra nézve, hogy a kérelemhez csatolt tervezetben felsoroltak valóban részt kívánnak-e venni S. Nagy László egyéni elgondolásainak realizálásában;

végül pedig a HELIKON és a PÁSZTORTÜZ olyan két szépirodalmi és azon túlmenőleg egyetemes áttekintésű kultúrpolitikai folyóiratok, amelyek feleslegessé tesznek egy harmadik versenytársat, mely az egyre nehezebb megélhetési viszonyok közt élő erdélyi magyarságra csak terhet jelentene.

Nem javasolja továbbá előadó a fenti okokból S. Nagy László kérésének az általa említett helyeken leendő támogatását sem. Csak leszögezi előadó, hogyan gondolhat arra kérelmező, hogy pl. a TÉBE összesen 8—10 ezer pengőt tevő évi erejéből annak 1/4, illetve 1/5 részét kapja, amikor a TÉBÉ-től ebben a keretben 3 terület-rész napilapjai kell hogy támogatásban részesüljenek.

Fogalmazvány — K 28. 282—1941—O—16098 (147. cs.)

22.

[?], 1937 [?]

Jelentések a Szatmár és Bihar megyei magyar lakosságot ért sérelmekről és elrománosítási törekvésekről

Román átcsatolt területről az alábbi bizalmas értesítést kaptam: 1.) Nagymajtény (Szatmár megyéből átcsatolt román terület) község legelőjét a románok kisajátították és oda máramarosi románokat telepítettek le. Ezek a telepések a román hatóságok segítségével 170 házat és 1 templomot építettek. A románokat azért telepítették oda le, hogy a magyarokat elrománosítsák. Ez azonban megfordítva történt, mert állítólag a románok lassan elmagyarosodnak. 2.) A román hatóságok azokat a földbirtokokat, amelyeket a magyar tulajdonosok elhagytak,

kisajátították és felosztották. Ezekből a földekből a magyar ajkú nincstelének 3, míg a hegyvidékről letelepített románok 18 hold földet kaptak. 3.) A román munkaügyi minisztérium új magántisztviselői törvényt készül kiadni. A törvény szerint a magántisztviselők kötelesek erre a célra kiküldött bizottság előtt vizsgát tenni. Aki a vizsgát sikeresen letenni nem tudja, azt a magánvállalatok nem alkalmazhatják. 4.) Kőtegyán (Bihar megye, magyar terület) községgel szemben levő román átcsatolt területen, Sziltarcsa tanyán, román telepesekből községet szándékoznak létesíteni. 5.) A román átcsatolt területen lévő magyarokat a hatósági közegek és vasgárdisták állítólag kíméletlenül és ok nélkül ütik és verik. 6.) 1937. január hóban Érmihályfalván (Bihar megyéből átcsatolt román terület) rendezett táncmulatságra a románok több magyar egyént is meghívtak. A táncmulatságon 24 órakor megjelentek a vasgárdisták, akik a magyarokat megtámadták, ütötték és rugdosták, mire a magyarok elmenekültek. 7.) A román igazságügyi miniszter elhatározta, hogy Románia egész területén népszámlálást rendel el. A népszámlálást azonban csak az állampolgárságok felülvizsgálása után kezdik meg. Az adatok valódiságát ellenőrizni nem állt módomban.

Biharmegye katonai zónájának elrománosításához minden hatalmi eszközzel hozzáfog a kormány. Már kiadták a bizalmas rendelkezéseket a közigazgatási hatóságoknak. 1.) Belényest megyeszékhellyé teszik és pedig nem Nagyvárad helyett, hanem úgy hogy külön Beius megyét csinálnak Beius (Belényes) székhellyel. 2.) Újabb katonai telepítést csinálnak a határmentén főként légi és tüzérségi egységek szaporításával. 3.) A mőcvidék lakosságának Bihar megye magyar községei betelepítését kisajátítások és gazdakölcsönök útján megkezdik. 4.) Beius megye területén külön vasúti szárnyvonalat létesítenek a románlakta vidékek felé.

Másolat — K 28. 117—1937—O—15399 (54. cs.)

23.

[?], 1937. április 19.

Tanulmány az agrárreform következtében a kisebbségeket ért károkról

Az agrárreformra vonatkozó törvények rendelkezései megsértették a kisebbségi szerződésekben foglalt törvényelotti egyenlőséget, valamint a nemzetközi jogban általánosan elismert és alkalmazott alapelvet, amely a kisajátítást alárendeli

a közhaszonnak és a teljes kártérítés megfizetésének. Ezek a sokszoros sérelmek a következőkben vannak kimutatva:

a.) Ámbár az agrártörvények rendelkezései általánosak, illetőleg a többséghez és a kisebbséghez tartozó birtokosokra egyaránt vonatkoznak, az agrárreform nem kevésbé törekszik a kisebbségekhez tartozó személyek kezén lévő nagybirtok elnyomására, minek folytán a valóságban a reform a kisebbségeket érinti és ezáltal egyenlőtleniséget teremt a többséghez és a kisebbséghez tartozó személyekre gyakorolt hatásában.

b.) A kisajátításnak kártalanítása a birtokok valóságos értékének csak egy kis töredékét (1%) teszi ki, ami azt jelenti, hogy ezek a birtokok a gyakorlatban el lettek kobozva.

c.) A kisajátított földeket nem osztották fel egyenlően a többséghez és a kisebbségekhez tartozó személyek között; a többséghez tartozó személyeket előnyben részesítették a többiek hátrányára.

Maguk a törvényes rendelkezések sem egyöntetűek területi vonatkozásukban. Így az Erdélyre vonatkozó agrártörvény (1921. július 30-i) és a romániai ókirályságra vonatkozó törvény (1921. július 17-i) között eltérések vannak, amelyek nincsenek megindokolva Románia e két része között fennálló gazdasági feltételek különbözősége által. A valóságban a birtokminimum, amely nem esett kisajátítás alá, nem volt egyenlő a két országrész között; Erdélyben sokkal alacsonyabb volt és az ókirályságban megállapított nagyságnak a felében határozták meg. Sőt mi több, a törvény Erdélyre vonatkozólag megállapítja a föld terület maximumát, amely a birtokosoknak hagyandó meg, míg az ókirályságra vonatkozó törvény megállapítja a földterületnek azt a maximumát, amely a birtokosoktól elveendő. Ez azt jelenti, hogy amíg az ókirályságban a kisajátítás korlátozva van, addig Erdélyben a kisajátítás korlátlan és bizonyos esetekben 10 holdas birtokok is kisajátíthatók. (kat. hold = 0.57 hektár). Ezek a vagyonejtölődások hasonlóan ellenkeznek a békeszerződésben (8. szakasz) foglalt egyenlőségi elvvel. A törvénynek Erdélyre vonatkozó radikálisabb rendelkezései annak a mérlegelésével magyarázható, hogy az ókirályságban a reform végrehajtásához szükséges földeket kizárólag románoktól kellett elvenni, addig Erdélyben a kisebbségektől vették el a földeket, amelyek az össznépességnek 43%-át képezik. Különbösen a kormány tagjainak és más személyeknek parlamenti és parlamenten kívüli nyilatkozatai nem hagynak kétséget afelől, hogy az agrárreform nem kizárólag gazdasági és szociális célokat szolgál, hanem — mindenekelőtt — nemzeti és politikai célokat szolgál, mert a reform a kisebbségek gazdasági helyzetének a gyengítését célozta.

Máig nincs nyilvános hivatalos statisztikai kimutatás a román agrártörvény részletes eredményeire vonatkozólag, úgy hogy az általános és részletes adatok alapján fogalmunk legyen megítélni a magyar népesség által elszenvedett károkat Erdélyben. Erdélyben az agrárreform végrehajtása során 1.663,809 hektárt vettek el birtokosaiktól. Feltételezve, hogy a birtokoknak a kisajátítása a magyaroknál, a románoknál és más nemzetiségeknél egyenlő alapon lett volna keresztül vive, a magyar birtokosok 1.449,519 hektárt veszítettek volna, amely veszteség

87.12%-a a kisajátított összterületnek. Ez a számítás azon tényen alapszik, hogy a 28 hektáron felüli birtokosok 87.12%-os viszonylatban magyarok. A valóságban azonban ez a veszteség — statisztikai adatok hiányában pontosan megállapítani nem lehet — sokkal súlyosabb. Ez be van bizonyítva két országrész példája által, amelyekre vonatkozólag statisztikai adatokkal rendelkezünk, még pedig a Szolnok-Doboka-i és a Torda-Aranyos-i vidék, ahol a kisajátított birtokok egészben a magyarok kezében voltak és ahol a román birtokokat érintetlenül hagyták.

Hogyha hektáronként 26.800 lei minimális árat számítunk, akkor az agrárreform következtében a magyar lakosság által elszenvedett kár 38.846.868.000 leit tenne ki, amely összegnek az 1921. évi kurzus szerint 2.743.162.792 svájci frank felel meg.

Fentebb hangsúlyoztuk, hogy az agrárreform által hangoztatott kártalanítás nem más, mint egy fikció és a fenti összegek egy teljes és definitív veszteséget jelentenek.

Azonban ezek a számok sem képviselik a romániai agrárreform által okozott hátrányokat. Talán lehetséges lesz kimutatni azokat a károkat, amelyeket egynéhány nagybirtokos szenvedett el birtokaik kisajátítása és feldarabolása folytán.

De hogyan lehet megmérni a földreform végrehajtói által ezer és ezer kisembernek okozott veszteségeket, kik az esetek legnagyobb részében akár a törvény rendelkezései alapján, akár a törvény rendelkezései ellenére tisztán sovinizmusoktól hajtva cselekedtek, elvéve a kis magyar birokosoknak pár hold földjét, legelőjüket, erdőiket oly területen, ahol a népesség keservesen keresi meg mindennapi kenyerét, küzdve egy terméketlen földön; elvették ezenkívül magyar vidékeken az alsófokú földműves iskolákat azon célból, hogy megfosszák ezen lakosokat a tanulás lehetőségétől, megakadályozni akarván ezzel, hogy a magyarok azokon a területeken, amelyek még számukra megmaradtak, intenzívebb gazdálkodást folytathassanak; végre elvették a beltelki birtokokat, csavargókká tették a földműveseket és a tanyai cselédeket, munka és haza nélkül hagyván őket. Van e valamilyen mérték hasonló rablásoknak a megmérésére?

Egy példa: a bánáti és az erdélyi gyarmatosok kis birtokainak (25 hold) kisajátítása, aminek igazságtalanságát a Nemzetek Szövetsége is már elismerte. Mivel a Nemzetek Szövetségének nem állott módjában meg nem történtté tenni a kisajátítást, a gyarmatosok által elszenvedett károkat a kártérítésnek a hangoztatásával igyekezett megtéríteni. A Nemzetek Szövetsége a román kormány ajánlata alapján a szóban forgó gyarmatosoknak 700.000 frank kártalanítást ítelt meg. Ennek az összegnek értékelése leiben 22.729.000, mely összegből azonban a gyarmatosok csak 15.304.760 leit kaptak. Ez a példa bizonyítja, hogy még abban az esetben is, amikor a károsultaknak is igazságot szolgáltatottak, kártalanításuk legnagyobb része elveszett. Az agrárreform folytán az összes magyar vallásfelekezetek által Erdélyben elszenvedett károk nem lesznek határozott formában megállapítva; mindenesetre létezik egy pontos panasz a legfontosabb veszteségekről, amelyet az egyházak állítottak össze. Ezen panasz alapján (forrás: Erdélyi Magyar Évkönyv, Kolozsvár 1930. p. 72.) ezek a károk a következők:

Elvettek	Hektárookban
A róm. kath. kisebbségi egyháztól	161.034
a ref. egyháztól	14.629
az unitárius egyháztól	226
az evangélikus egyháztól	43
Összesen:	175.932

A teljes érték megközelítőleg leiben 4.714.977.000 tesz ki, az érték svájci frankban pedig 333.310.000.

A veszteségeknek az értéke a földnek minimális ára alapján lett számítva abban az időben, amikor az agrárreformot végrehajtották (1 hektár = 26.800 lei). Az összeg svájci frankokban az 1921. évi zürichi árfolyam szerint (100 lei = 7.0692) adja meg a lei értékét (a kisajátítások kezdetének ideje). A papi birokok[ban] (kisebbségi) okozott károk ugyancsak nem lettek megtérítve.

Az illetékesek kezeihez juttatott jóváírások a birtokok valódi értékének csak 1-2%-át teszi ki. Tehát nem lehet beszélni kártalanításról.

Másolat — K 28. 289—1937—468 (150. cs.)

24.

Budapest, 1938. augusztus 6.

Békássy László miniszteri osztálytanácsos jelentése a külügyminiszternek a kishatárforgalommal kapcsolatban Bukarestben folytatott magyar—román vegyesbizottsági tárgyalásról

Alulírott Békássy László miniszteri osztálytanácsos, mint a kisebb határszéli forgalom megvizsgálására alakított magyar—román vegyes bizottságba kiküldött magyar delegáció vezetője a tárgyalások lefolyásáról tisztelettel jelentem az alábbiakat:

A magyar delegáció tagjaival, Pásint Ödön miniszterelnökségi osztálytanácsossal, Raisz István vámőrszázadosossal és Nagy Kálmán rendőrkapitánnyal folyó évi július hó 25-én reggel 10 órakor érkeztünk Bukarestbe és Lox Tibor követségi titkárral együtt már 11 órakor az első ülésre mentünk.

A román delegáció vezetője Vladoyano meghatalmazott miniszter volt, míg tagjai Anghel vámfőfelügyelő, Stefla rendőrfőfelügyelő, Lisaievici alezredes és Athanaziu őrnagy.

Vladoyano meghatalmazott miniszter megnyitó beszédében erősen hangsúlyozta a két ország fontos közös érdekeit s annak a reményének adott kifejezést, hogy ebben a jelentéktelen kérdésben is meg fogunk tudni egyezni.

Miután az üdvözlést röviden megköszöntem, áttértünk a határátkelési pontok, illetve határutak kérdésének tárgyalására. E kérdésben azután igen súlyos ellentétek merültek fel a két delegáció között.

Vladoyano elnök ugyanis kifejtette, hogy román részről a határforgalomban felmerült bajok főként abban látják, miszerint az átkelési pontok közös egyetértéssel nem állapították meg és bár a román kormány eddig tolerálta a forgalom számára eddig megnyitott utakat, ezentúl a határforgalmat csak ott óhajtja megengedni, ahol román vámhivatal van, illetve ahol ilyet felállítanak. Ezt azzal indokolta, hogy a román granicsárok nem tudják a termények átszállítását ellenőrizni. Egyben átadott egy jegyzéket, amely 17 határmenti román vámhivatalt és azok egymás közötti távolságát tüntetett fel.

Magyar részről ezzel szemben átadtuk a m. kir. pénzügyminisztérium által még 1930-ban kiadott és 52 átkelési pontot feltüntető jegyzéket és hangoztattuk, hogy a jelenleg forgalomban levő átkelő utak a helyi hatóságok közt az 1924. április 16-án kelt magyar—román kereskedelmi megállapodás II. melléklet 9. cikke értelmében létrejött közös megállapodással nyitottak meg.

A másik kellemetlen meglepetés, amely már a az első ülésen ért, az volt, hogy a román delegáció kijelentette, hogy a határra nem hajlandó kimenni. Később mindinkább megerősödtek abban a feltevésben, hogy a román katonai hatóságok nem járultak hozzá a határra való kiszálláshoz és a román delegáció taktikázása főképp azt célozta, hogy a panaszok helyszíni megvizsgálását elkerülhessék. Az utak kérdésében felmerült ellentétek oly súlyosaknak látszottak, hogy rövid tanácskozás után kértük az ülés délutánig való felfüggesztését.

Ezután felkerestük Bárdossy követet s a követendő magatartást megbeszéltük. E megbeszélés alapján Bárdossy követ az 1.)^{*} alatt csatolt deklarációt mondta tollba, amelyet a július 25-én délután tartott ülésen felolvastam és átadtam.

E deklaráció átadása után viszont a román delegáció kérte az ülés felfüggesztését, hogy állásfoglalását meggondolhassa.

A július 26-án tartott harmadik plenáris ülésen azután a román delegáció a 2.) alatt mellékelt deklarációt tette és nyújtotta át.

A román delegációnak erre a deklarációra azután másnap, július 27-én egy újabb választ szerkesztettünk s ebben azt javasoltuk, hogy a helyi hatóságok a vegyesbizottság jelenlétében egyezzenek meg az átkelési pontok tekintetében és egyidejűleg a határon vizsgáljuk meg a panaszokat is, ami a magyar kormány javaslata értelmében a vegyesbizottság tulajdonképpeni célja. Kijelentettük ebben a 3.) alatt idecsatolt deklarációban azt is, hogy amennyiben e javaslatot a román delegáció nem fogadhatja el és az útkérdés félretételével a többi kérdés

* A dokumentum nem tartalmazza a szövegben jelzett 1—9. sz. alatti mellékleteket.

megvitatására áttérni nem hajlandó, úgy a magyar delegáció kénytelen jelentéstétel végett Budapestre visszatérni.

A román delegáció e kijelentéseinkre másnap, július 28-án a 4.) alatt idecsatolt nyilatkozatában válaszolt. Ebben egyrészt kétségbevonta, hogy valaha is 52 határátkelési pont lett volna nyitva, másrészt azonban az utak száma tekintetében bizonyos engedményeket tett és újból kérve az útkérdés megvizsgálását egyben hajlandónak nyilatkozott az útkérdés tisztázása után a további tárgyalási anyagra haladéktalanul áttérni.

A román delegáció fenti nyilatkozatának és a hozzá mellékelte, a románok szerint nyitvavető 25 utat tartalmazó jegyzék (5 melléklet) áttanulmányozása után úgy láttuk, hogy az utak kérdését — abbéli elvi álláspontunk fenntartása mellett, hogy az átkelési pontok megállapítására a helyi hatóságok illetékesek —, tüzetesen meg kell vizsgálni, mivel az e kérdés körül felmerült nagy ellentétek nagyrészt abból eredtek, hogy a magyar útjegyzék egészen más szempontok alapján készült, mint amelyek alapján a román delegáció a jelenleg szerintük nyitvavető utakat megállapította.

Igy azután az ülés újbóli megnyitása után javasoltam, hogy az utak kérdését egy technikai albizottság vizsgálja meg. A július 28-ki ülésen tett nyilatkozatomat azután a román delegáció ily irányú és az ugyanaznap este tiszteletünkre rendezett vacsorán kézbesített írásbeli felkérésére, a román delegáció elnökéhez intézett 6.) alatt idecsatolt levélben írásban is megismételtem.

A technikai albizottság, amelynek magyar részről Békássy, Raisz és Nagy, míg román részről Lisaievici alezredes, Athanaziu őrnagy és Anghel vámfőfelügyelő voltak tagjai, másnap, július 29-én (péntek) délelőtt össze is ült. Itt azután a román delegáció egyedül szimpatikus két katona tagja sok jóakarattal, de kevés hozzáértéssel igyekezett az útkérdést velünk tisztázni. Ez annál nehezebb volt, mert a románok az utakat a magyar útjegyzéktől eltérő helységek, sőt sokszor a térképen fel sem lelhető majороk nevei alapján jelölve meg, azoknak a magyar útjegyzékben szereplő utakkal való azonossága nehezen volt megállapítható.

Az albizottság munkája, majd a július 29-én délután tartott plenáris ülés tárgyalása alapján azután sikerült az utak kérdését némileg tisztázni és ennek alapján megállapítható volt, hogy az utak számában mutatkozó nagy eltérés nagyrészt látszólagos. A román delegáció elismerte ugyanis, hogy jelenleg 25 út van nyitva a terményforgalom számára, továbbá két vasút a kisebb határszéli személyforgalom számára, viszont magyar részről a lezárt, illetve a kisebb határszéli forgalomba nem tartozó vasutak leszámításával, ezenkívül már csak kb. 15 út marad, amelyeknél vitattuk, hogy azok a határforgalom részére meg voltak nyitva.

Szombaton délelőtt azután az egész magyar delegáció, majd én és Lorx Tibor rövid ebédszünetről eltekintve este 7-ig dolgoztunk, hogy Vladoyano meghatalmazott miniszter óhajának elegettévé még aznap este megküldhessük neki az útkérdésen kívül általunk még letárgyalandónak tartott kérdések 7.) alatt idecsatolt listáját, valamint az abban 1. pont alatt említett és az 1924. évi kereskedelmi megállapodás II. mellékletének (kisebb határszéli megállapodás) magyarázatát

és kiegészítését tartalmazó 8 oldalas jegyzőkönyv-tervezetet, amelyet a pénzügyminisztérium részéről (Raisz százados) készített magyar nyelvű tervezet némi átdolgozása után franciára kellett fordítanunk.

A hétfőn délelőtt tartott újabb plenáris ülésen azután a román delegáció elnöke erre a nagy munkával készült jegyzőkönyvre — megfelelően a magánbeszélgetések során egyre hangoztatott felfogásának — egyszerűen kijelentette, hogy az egy egészen új egyezmény és a határmenti néhány kis birtokos miatt a két kormányt ily nagy munkával terhelni teljesen indokolatlannak tartja. Az általános panaszokat tartalmazó feljegyzésünket viszont teljesen válasz nélkül hagyta.

A román delegáció ezután statisztikai adatokat hozott arra vonatkozóan, hogy a magyar állampolgárok román területen levő birtokai* a határzónában milyen jelentéktelenek. Közölték, hogy összesen 1012 birtokos közül 620 hektárnál kisebb, 244 1—2 hektárig terjedő, 165 2—5 hektárig terjedő, végül 83 5 hektárnál nagyobb földbirtokkal rendelkezik.

Miután a román delegáció magatartásából egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy taktikázásuk célja az 50 fokos melegtől kimerült magyar delegáció Bukarestből való mielőbbi eltávolítása, a határra való kiszállás megakadályozása és annak elérése, hogy a román delegáció jöhessen Budapestre, arra törekedtünk, hogy a teljesen kilátástalannak látszó tárgyalásokat mielőbb befejezzük.

E célból azután egy zárójegyzőkönyv-tervezetet készítettünk el és adtuk át a román delegációnak az ugyanazonnap délután tartott ülésen, amely tartalmazta azt a 20 utat, amelynek további nyitva tartása tekintetében a két delegáció egyetért (román vámutak), továbbá a magyar delegáció óhaját további utak szükségessége tekintetében. E tervezet átadása alkalmával hangsúlyoztam, hogy e tervezet a román delegációnak a magyar kérésre adandó válaszával kiegészíthető lesz.

A román delegáció azonban ezt tárgyalási alapul el nem fogadta és a 8.) alatt csatolt újabb (harmadik) deklarációjában újból visszatért eredeti merev álláspontjára, hogy csak azokon az utakon lehet a jövőben határforgalom, ahol jelenleg vámhivataluk van (14) és ahol ilyet újonnan fel fognak állítani (6), azaz összesen 20 helyen.

E deklaráció átvétele és áttanulmányozása után a magyar delegáció egyértelműleg arra az elhatározásra jutott, hogy egy közös zárójegyzőkönyv szövegében való megállapodásra többé nincs remény s így a tárgyalások megszakítását kell kérnie, hogy jelentéstétel végett Budapestre utazzék.

Augusztus 2-án délelőtt azután Bárdossy követ telefonon kért véleménye alapján úgy határoztunk, hogy a tárgyalások félbeszakítását javasoljuk.

Ugyanakkor Blaskovich követségi titkár átadta a külügyminisztérium 53915/4-1938. számú rendeletét, amely szerint román részről július 18-án, 19-én és 20-án, tehát Bukarestbe való érkezésünk előtt néhány nappal 4 úton beszüntették a forgalmat. Ezt igen hatásosan tudtuk azután felhasználni és ez a román kormány

* A trianoni döntés után az országhatár egyes birtokokat kettévágott. A békeszerződés értelmében a tulajdonos, mint „kettős birtokos” megtarthatta és művelhette mindkét állam területén lévő földjét.

rosszhiszeműségét bizonyító eljárás láthatólag igen kellemetlenül érintette a román delegáció elnökét.

Az augusztus 2-án délután tartott újabb ülésen először kérdést intéztem az iránt, vajjon a román kormány milyen időponttól kezdve szándékozik a határforgalmat egyoldalúan az általa kijelölt 20, illetve mivel új vámhivatalok felállítása máról holnapra nem történhetik, 14 útra korlátozni. Hangsúlyoztam, hogy ez épp most a termény betakarítás idején teljesen méltánytalan volna.

Vladoyano meghatalmazott miniszter a válaszadás elől kitért és kérte, hogy közöljük válaszunkat a III. román deklarációra.

Erre sajnálkozásomnak adtam kifejezést, hogy a román delegáció újabb deklarációjában lefektetett, általunk elfogadhatatlan elvek egy közös jegyzőkönyv meghatalmazásának [sic!] lehetőségét elvették és így közös zárójegyzőkönyv megfogalmazása és aláírása nélkül kell Budapestre hazatérnünk.

Egyben javasoltam, hogy a magyar—román vegyesbizottság tárgyalásait függesztjük fel, mivel a magyar delegáció jelentéstétel végett Budapestre tér vissza.

Vladoyano, a román delegáció elnöke, miután ezt a javaslatunkat végighallgatta, felolvasott és átadott egy kész zárójegyzőkönyv-tervezetet, amely szerint a vegyesbizottság megállapítva az ellentételes nézetek áthidalásának lehetetlenségét, elhatározta, hogy ülésezését elhalasztja a célból, hogy a delegációk kormányaiktól újabb utasításokat kérhessenek. Kimondja továbbá, hogy a vegyesbizottság ősszel Budapesten újból összeül később meghatározandó időben.

A román delegáció végül kötelezettséget vállalt arra, hogy 1938. december 1-ig a határforgalom az eddigi feltételek mellett bonyolódik le, azaz addig a jelenleg nyitvavető utak továbbra nyitva maradnak.

Ezt a megoldást, amely legalább a helyzet ez évben levő rosszabbodásának elkerülését biztosítja, elfogadhatónak találván, ezt a jegyzőkönyvet, amely 9.) alatt csatoltatik, azután a két delegáció összes tagjai aláírták.

Ezután kölcsönös záróbeszédük után a vegyesbizottság bukaresti ülészaka berekesztett.

Vladoyano úr záróbeszédéből ki kell emelnem, hogy ebben már nyílt ülésen is hangoztatta, miszerint a magyar kormánynak komolyan foglalkoznia kell a határirtokok likvidálásnak kérdésével, mivel Románia magasabb érdekei feltétlenül megkívánják, hogy ez a kérdés a birtokok elcserélésével rendeztessék és ezáltal a két állam viszonyát zavaró ez az ügy végleg lezárassék.

Fentiek alapján sajnálattal vagyok kénytelen leszögezni, hogy bukaresti tárgyalásaink a román delegáció teljesen elutasító magatartása folytán minden igyekeztünk ellenére eredménytelenek maradtak és ideiglenes megoldásként csak az volt elérhető, hogy a helyzet rosszabbodásától december 1-ig nem kell tartani.

Amennyiben a m. kir. kormány a vegyesbizottság újabb, Budapesten tartandó ülésezéséhez hozzájárulni kegyeskedik, a magyar delegáció összes tagjaival egyetértőleg feltétlenül szükségesnek tartanám az újabb tárgyalások igen alapos előkészítését.

Szükségesnek tartanám nevezetesen:

1.) A határmenti birtokosok pontos számbavételét, birtokaik nagyságára és nemzetiségi megoszlásukra való különös tekintettel. Egyébként pedig kellő bizonyító anyag összegyűjtését a célból, hogy a román kormánynak a határirtokok elcserélésére irányuló és az eddigi állandó felfogás szerint érdekeinkkel ellenkező törekvése ellen hatályosan védekezhessünk. A jugoszláv határforgalmi tárgyalások során e tekintetben felhozott érvek a románokkal szemben is érvényesíthetők volnának.

2.) A határmenti hatóságok sürgősen utasítandók volnának annak megállapítására és jelentésére, hogy az egyes határátkelési pontok közül melyek voltak és mily időponttól meddig a határforgalom számára román részről megnyitva, külön tüntetve fel, hogy melyek szolgáltak termény átszállítására és melyek csak a személyforgalom lebonyolítására (alkalmi útilappal való átkelésre).

3.) A határmenti hatóságok sürgősen utasítandók volnának annak jelentésére, hogy az átellenes román helyi hatóságokkal mikor és milyen körülmények között (írásban vagy szóbelileg) állapodtak meg az átkelő utak megnyitásában.

4.) A határmenti hatóságok végül utasítandók volnának az egyes határátkelési pontokon a múlt évben és ez évben átkelésre jogosított személyek (külön a birtokosok, családtagok, személyzet stb. és az alkalmi útilappal átkelők) pontos számának megállapítására és jelentésére.

Mindezek az intézkedések oly módon volnának nézetem szerint megteendők, hogy azok eredményei egy szeptember hó első felére összehívandó tárcaközi értekezleten már megvitathatók legyenek.

Jelentésem befejezése előtt nem mulaszthatom el, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki elsősorban Bárdossy követ úrnak hathatós támogatásáért, továbbá a magyar delegáció összes tagjainak és Blaskovich követségi titkárnak a nehéz munkában való odaadó segítségért.

Annak megemlítése mellett, hogy jelentésem egy-egy példányát a delegációban résztvevők megbízottjaik útján a m. kir. miniszterelnök, a m. kir. belügy- és pénzügyminiszter uraknak egyidejűleg megküldöttem és hogy a tárgyalások lefolyásáról báró Apor Követ Úr O Excellenciájának folyó hó 5-én szóbelileg már jelentést tettem, tisztelettel kérem jelentésem kegyes tudomásul vételét.

Budapest, 1939. április 14.

**A Miniszterelnökség Kisebbségi
és Nemzetiségi Ügyosztályának feljegyzése
a román hadsereg hiányos ellátásáról,
valamint az erdélyi magyar lakosság hangulatáról**

A belügyminisztérium bizalmas jelentéseiből kitűnik, hogy a román hadsereg le szerelése mindeddig nem történt meg, sőt szórványosan még bevonulások is fordul nak elő. Az erődítések készítése nagy erővel folyik, több hidat a határ közelében aláaknáztak, Arad körül az országutat is eltorlaszolták. A réztárgyakat, még a kilin ceket is, elrekvirálják, sőt a lakosság felesleges élelmiszerkészletét is, ez utóbbinak egyrészt állítólag angol megbízásra, hogy a bevonuló németek ne találjanak élelmi szert. A román hadsereg felszerelése, ruházata és élelmezése nagyon hiányos, a zsoldot elsikkasztják s a rossz ellátás és az időjárás miatt egyre nő a kórházba kerülő beteg katonák száma. A hadsereg hangulata ezért rossz, bár a tiszték olyasmikkel biztatják a legénységet, hogy Magyarországon a rendezetlen földkérdés miatt hama rosan forradalom fog kitörni, a románok nemsokára újból bevonulnak Budapestre és ott szabad rablást engednek és hogy Aradnál máris egy teljes magyar huszárszázad felszereléssel együtt átszökött a románokhoz. Ennek ellenére a katonaság harci kedve nem nagy s állítólag egyes határmenti csapatok készen tartják a fehér kendőt, hogy az első alkalommal megadják magukat a magyaroknak. A regátiak nem hajlandók Erdélyért Hitler és a magyarok ellen harcolni. A határmenti városokból a hivatalok elköltöztetése egyre tart, ottani románok nyakra-főre értékesítik ingatlanaikat. A temesvári zsidók egyrésze Aradra költözik, mivel olyan hírek terjedtek el, hogy míg Arad magyar uralom alá kerül, addig Temesvárra a németek tartanak igényt. Buka restben a betétesek állítólag megrohanták a bankokat, hogy pénzüket kivegyék. A romániai magyarok általában reménykednek, Érmihályfalván a bevonultak a „Horthy Miklós katonája vagyok” és a „Piros-fehér-zöld, Erdély magyar föld” szövegű nótákat énekelték. Széltében híresztelik, hogy Magyarországon már német csapatok vannak, készen Románia megtámadására. Mindenütt, még Nagyszében környékén is, piros-fehér-zöld zászlókat varrnak titokban. Újabban nagy az elkeseredés, hogy az akció félben maradt. A hangulat általában kisebbségellenes, a románok szidják a magyarokat és a németeket, inzultusok történnek, a határmenti helységeekben a rádiókat lepecsételték s a német állampolgárokat a határon kiméretlen zaklatások nak vetik alá.

Fogalmazvány — K 28. 117—1939—O—16353 (54. cs.)

Budapest, 1939. április 26.

A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának összefoglalása a romániai mozgósításokról és a nemzetiségi ellentétek éleződéséről

Belügymin. megküldi jelentéseit, melyekből a következők emelendők ki: a román—magyar határ mentén továbbra is észlelhetők csapatmozdulatok. Minden ellenkező hivatalos hír ellenére is a behívások még április 16. és 18. között a fiatalabb korosztályokból egyre tartottak. A hadsereg felszerelése állítólag javult. Tordán egy Deák nevű kapitány kijelentette, hogy „ne okoskodjanak a magyarok, mert Nagyrománia még nincs meg, a Tiszáig megyünk.” Állítólag az erdélyi és a regáti tisztek között nézeteltérések merültek fel, az erdélyiek haza akarják küldeni a regátiakat, hogy maguk védjék meg Erdélyt. Hír szerint a szökött cseh és ruszin katonákat a románok besorozták és felszerelték, a máramarosmegyei Borsa községben 150 ilyen volt cseh katona van. Más hír szerint Kolozsvárt is van gyűjtőtábor s az itteni csehek közül is soroznak be egyeseket. Abrudbányán katonai kiképzőcsoport működik, melyet cseh tisztek vezetnek. Azt a hírt terjesztik, hogy a magyarok minden hozzájuk menekültet, bármilyen nemzetiségű legyen is, lelövik, mert Magyarországon akkora a nyomor, hogy a nép éhezik. A forradalom is kitört már. A határvidéket a románok állítólag kiürítik, Szatmárról a pénzügyigazgatóság elköltözött. Tordán az állami tisztviselők eladják ingatlanaikat és családjukat elköltöztetik. Váradon éjjelenként az üzletekből az élelmiszereket elszállítják, a liszt hús, szalonna ára 4-5 leivel drágult kilónként. Szatmáron, a határzónában, sőt Tordán és Kolozsvárt is a magyarok rádióit lepecsételték.

Váradon a magyarok március 26-án várták a magyar hadsereg bevonulását és a nemzetiszínű zászlókat is előkészítették. Az a hír terjedt el, hogy a románok fél órával a kivonulás előtt szabadon rabolhatnak. Az idősebb románok is várták a magyarok bevonulását. M-szigeten* egy Zájcsék nevű szobafestőt a magyar hadsereg dicsőítése miatt letartóztattak. A határvidéken a románok általában udvariasabbak a magyarokhoz, mint azelőtt a hivatalokban. Aradon román agent provocateur-ök magyar nemzetiszínű kokárdákat árulnak a magyarok közt, s aki vesz, azt a hatóságok letartóztatják. Aki nem vesz, ahhoz becsempészik s úgy tartóztatják le. Éjjelente a magyarok házára ismeretlen tettesek „Éljen Horthy” „Éljen Magyarország” stb. felírásokat mázolják fel, a tulajdonost elhurcolják és bántalmazzák. Március végén egy aradi katonavonaton egy német nemzetiségű

* Máramarossziget

katonát társai agyonverték, mert hitleristának vallotta magát. Aradon április 3-án ismeretlen okokból letartóztattak egy Andrényi nevű magyar állampolgárt. Szatmáron a lejárt útleveleket nem hosszabbítják meg. Magyar részről a románoknak láttamozásra átadott birtokos könyvek kiadását halogatják. Az átkelő utasok panaszkodnak, hogy a határon a román hatóságok készpénzüket 50%-át elismervény nélkül elveszik.

Fogalmazvány — K 28. 117—1939—O—16549 (54. cs.)

27.

Budapest, 1939. augusztus 7.

A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának feljegyzése a romániai földhitelintézetéről szóló törvényről

A KÜM megküldi a román hivatalos lap (Monitorul oficial) 1939. június 16-i 136. számát, amelyben a román földhitelintézet felállításáról szóló új törvény kihirdettetett.

Bukaresti követünk az új törvény kisebbségellenes intézkedéseit a másolatban ide szintén megküldött 127/pol. számú jelentésében ismerteti.

Követünk jelentésében nyomatékosan kiemeli, hogy az új törvény „az általános nemzeti érdek” szolgálatába kívánja állítani az új földhitelintézetet, s ezért 19. és 28. szakaszai értelmében a földhitelintézet csak „románok”-nak adhat el és bérbe ingatlanokat s a földhitelintézet közvetítésével szerzett ingatlanok a jövőben sem juthatnak soha többé más, mint etnikai románok kezébe. Ezt a megkötöttséget a törvény 46. §-a a legnagyobb részletességgel megszabja. A törvénynek „românilor” kifejezését, mezőgazdasági ingatlanról lévén szó, nem lehet úgy értelmezni, hogy román állampolgárra vonatkozik, mert Romániában idegen állampolgár, — az alkotmány értelmében, — tudvalevőleg mezőgazdasági ingatlant egyáltalában nem szerezhet, tehát ha a most tárgyalt törvényben a „românilor” kifejezés használatik, ez csak az etnikai eredetre vonatkozhatik és vonatkozik.

Követünknek a fentiekben vázolt észrevétele minden tekintetben helytálló s csak helyesléssel fogadható az a lépése, hogy ezekre a diskrimináló rendelkezésekre Gafencu külügyminiszter figyelmét is felhívta. Bukaresti követünk jelentésének a törvény 16. §-ával kapcsolatos része azonban, — véleményem szerint, — téves magyarázaton alapul, amely téves magyarázatot a törvény szövegének nem helyes és nem jogász fordítása okozhatta.

A törvény 16. §-a helyesen lefordítva a következőképpen szól:

„A C. R. által vagy közvetítésével vásárolt birtokra vonatkozó semmiféle szavatossági (igénylési) kereset, legyen az bármilyen természetű, teljes vagy részleges, nem indítható a C. R. által történt adásvétel után. Azok, akik az így megvásárolt birtokra jogot igényelnek, a C. R. ellen csak a birtok értéke és az őket megillető kártérítés miatt indíthatnak keresetet.”

Ebbe a szövegbe, — nézetem szerint, — egyáltalában nem lehet belemagyarázni azt, hogy „ha a földhitelintézet egyszer valamely ingatlant megvett, még ha az eladás nem is történt a jogszerű tulajdonos megfelelő hozzájárulásával, az ingatlant az igényjogosultak többé nem szerezhetik vissza, legfeljebb az ingatlan ellenértékét, vagy kártérítést követelhetnek a földhitelintézettől. Ha az állítólagos eladás nem a jogszerű tulajdonos hozzájárulásával történt, akkor jogügylet nem is jött létre, s jogszerű eladásról beszélni sem lehet. Az ilyen cselekmény, mint eredetileg érvénytelen az általános magánjogi elvek szerint sem bír joghatállyal.

A törvény által használt „Actiune de evicțiune” kifejezés tehát nem erre vonatkozik. Vonatkozhatik s vonatkozik kötelmi jogigényekre, vagy más természetű követelésre.

E magyarázat után követünknek a 16. §-sal kapcsolatos következtetéseit tárgyalannak tekintjük.

A törvény 19., 28. és 46. §-ban tapasztalt discriminálásra a Népközösség elnökének figyelmét is felhívtuk s öt megfelelő közbenjárásra kértük fel

I.

M. kir. külügyminiszter Úrnak!

A tárgyban jelölt ügyben, utalással Nagyméltóságodnak 3732. pol./1939. számú nagybecsű átiratára, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a magam részéről is helyesléssel fogadtam bukaresti követünknek azon eljárását, amelynek során a román külügyminiszter figyelmét felhívta a földhitelintézet felállításáról szóló törvényben és főleg annak 19., 28. és 46. szakaszaiban észlelhető s a magyar kisebbséget súlyosan érintő diskriminációkra.

Követünknek e szakaszokkal szemben kifejtett álláspontját s észrevételeit teljes egészében osztom s a sérelemre a Népközösség elnökének figyelmét is felhívom s öt megfelelő eljárásra kértem fel.

Követünk a törvény 16. §-ával kapcsolatos magyarázatára nézve azonban tisztelettel meg kell jegyezmem azt, hogy szerintem követünk a 16. törvényszakaszt tévesen értelmezte.

Fogalmazvány — K 28. 117—1939—O—18256 (54. cs.)

Budapest, 1939. augusztus 10. — augusztus 26. — szeptember 16.

Hangulatjelentések a román kormány és hadvezetőség gazdasági és katonai intézkedéseinek hatásáról Erdélyben

A szatmári „Reggeli Magyar Lap” július 20-i számában megjelent közlemény szerint Romániában királyi rendelet jelent meg, amely minden nyugdíjas tisztviselőt és közalkalmazottat arra kötelez, hogy a rendeletben meghatározott s a hadsereg felségélyezésére szánt összeget az illetékes hatósághoz haladéktalanul juttassa el. Ugyancsak rendeletileg szabályozták a népgázárlatok beszerzését, amelyeknek beszerzési határidejét 1939. augusztus havában állapították meg. Aki gázárlatát árának előzetes befizetése mellett az elrendelt határidőre nem szerzi be, büntetésben részesül. A nagykárolyi papírgyár, amelyet részben már leszereltek, augusztus hónapban végleg megszűnik. A gyár berendezését Regátba szállítják, míg a nyers anyagot az állam vette át, s túlnyomó részét katonai célokra használja fel. A gyár elbocsátott munkásai között nagy az elkeseredés. Óbéb (Toronto megyéből átcsatolt terület) községben július 28-án kihirdették, hogy az állam a búzát mázsánként 420 leiert minden gazdától megvásárolja. A búzáért nem készpénzben fizetnek, hanem a gazda átadásra egy elismervényt kap, amelyet az állam annakidején bevált. Bár egyes kereskedők a búzáért csupán 360—370 leit fizetnek, a lakosság mégis szívesebben adja el ezeknek terményét. Románia területén a lovak és kocsik összeírása és a hadsereg részére való lefoglalása mindenütt folyik. A sertések összeírása is folyamatban van, ennél állítólag azt tartják szem előtt, hogy minden négy személyre hagynak meg egy-egy sertést. Székelyhíd (Bihar megyéből átcsatolt román terület) községből a román hatóságok a gazdák lovait lefoglalták és Élesdre (Bihar megyéből átcsatolt román terület) irányították. A gazdák állítólag semminemű kártérítést nem kaptak, s használatukra csupán kb. 10 pár lovat hagytak vissza. Kis- és Nagymajtény (mindkét község Szatmár megyéből átcsatolt román terület) községekben az aratás előtt 15 vagon burgonyát, hagymát, sárgarépát és zöldséget, valamint búzát és rozsot foglaltak le a hadsereg részére, s azt Nagykárolyba szállították. Ugyancsak Kis- és Nagymajtényből július 15-én 80 darab szarvasmarhát foglaltak le és szállítottak el Nagykárolyba. Nagybányán (Szatmár megyéből átcsatolt román terület) a románok katonai laktanya építését vették tervbe, amelyre 400.000 leit irányoztak elő. Bizalmas értesülés szerint Nagybányán román rendőrtisztek beszélgetés közben olyan kijelentést tettek, hogy ha a magyarok Erdélybe be akarnak vonulni, kár lesz minden ellenállás, mert a csehek sokkal jobban fel voltak fegyverkezve, mint a románok, mégis menekültek a magyarok elől. Egy másik tiszt pedig állító-

lag megjegyezte erre, hogy „Nem mondhatjuk a magyaroknak, hogy gyertek, hanem ha tényleg jönni fognak, hát odább állunk!” A román hadseregben a fegyelem állítólag erősen lazul. A katonák szabadságot vagy élelmet követelnek. Az ország belsejében szolgáló magyar és német nemzetiségű katonákat fegyverrel nem szelrelik fel, hanem csupán erődítési munkálatoknál használják fel őket. Szatmárnémeti (Szatmár megyéből átcsatolt román terület) határában aratómunkások állítólag sok hullát találtak a földeken, akiket Magyarországra való átszökés közben román határőrök lőttek agyon. Ezzel kapcsolatban az a hír forog közszájon, hogy a román granicsárok* azokat, kiket nem találtak el halálosan, s csupán megsebesültek, a helyszínen agyonverik.

Romániában az általános helyzet az elmúlt napokban fokozatosan rosszabbodott és a lakosság hangulata egyre elkeseredettebb a román kormány és a hadvezetőség gazdasági és katonai irányú intézkedései miatt. A polgári lakosság létérdekében érzi magát sértve azon intézkedés által, hogy a vonatkozó kormányrendelet értelmében terményeit a román kormány formális zár alá vette, illetve a termények értékesítését megtiltotta. A katonai szolgálatra behívottaknál a helyzet ugyanez; amennyiben a tömeges behívások folytán a gazdasági munkálatok elvégzésében a behívottak akadályozva vannak, viszont a hadvezetőség élelmezésükről egyáltalán nem, vagy csak igen silányan gondoskodik, s a bevonultak részére papíron megállapított minimális zsoldot sem folyósítja. Vannak egész csapattestek — így a 17. román gyalogezred —, ahol 1939. április 1-e óta a legénység zsoldot egyáltalában nem kapott. Az erdélyi magyarság hangulata módfelett nyomott a román kormány sorozatos jogfosztó intézkedései miatt, ezt a hangulatot a román sajtó nyilván a kormány sugalmazására oly módon igyekszik titkolni, hogy hasábjain a Budapesten megjelenő „Magyar Nemzet” és „Pesti Napló” cikkeire hivatkozik, melyek szerint az erdélyi magyarság helyzete javulást mutat és az új kisebbségi törvény** éppen a felmerült sérelmek orvoslása végett látott napvilágot, ezért tévedésben van az, aki az új kisebbségi törvényt elítéli. Erdély kereskedőtársadalmában is nagyfokú elkeseredés mutatkozik a román nemzetvédelmi minisztérium ama tervezett intézkedése miatt, hogy 1939. augusztus 25-től kezdődően mindama üzleteket, ahol a hadvezetőség által esetleg felhasználható anyagok és cikkek vannak raktáron, illetve képezik eladás tárgyát, a jelzett időpont után katonai bizottságok fogják ellenőrizni, illetve felleltározni és a leltárba vett anyagok és cikkek az igénybevétel céljaira állandóan rendelkezésre kell álljanak, ami a zár alá vétellel egyértelmű és a kereskedelem részleges megbénítását jelenti. Nagy elkeseredést szül a román kisajátítási törvény türelmetlen végrehajtása is, amely a lakosság egzisztenciális érdekeit sérti. Bizalmas értesülésem szerint a

* határőrök

** Az 1938-ban kül- és belpolitikai okok miatt létrehozott Kisebbségi Statutumról van szó. Ez a sérelmek orvoslására nem lehetett alkalmas, mivel alaptörvény jellegét semmilyen törvényhozási intézkedés nem ismerte el.

kisajátított földeken a román hadvezetőség katonai laktanyákat és lőszerraktárakat, felszerelési magazinokat épít, különösen Háromszék és Csik megyében. Bizalmas adatom van arra vonatkozóan, hogy Bereck községnél a román hadvezetőség hatalmas kaszárnyát épít s a község mellett elhúzódó hegyoldalon cca 60 betonból készült, részben a földbe süllyesztett kisebb lőszer- és felszerelési raktárt. Ugyan ez történik Csíkszereda felett is. Ami a romániai katonai megmozdulást illeti, a magyar—román határ megerősítése egyre tart. 1939. augusztus 13-án Csermőből a magyar határra, közelebről Zimándra vezényelték a 17. román gyalogezredet, amelynek létszáma 4.000 főt tesz ki. Zimánd községben nyert összpontosítást a 10-es román lovas ezred, az 5-ös vadász ezred, a 7-es pionír ezred és a 38-as tüzér ezred, ha nem is teljes létszámmal. Az elmúlt napokban Kürtös határmenti községben 15 waggonban egy könnyű kerékpár ezred érkezett és a lövészárkok, illetve fedezékek ásása már Kürtös és Lökösháza között, közvetlenül a granicsár laktanyánál is kezdetét vette. Bizalmas értesülesem szerint a román hadvezetőség különösen a máramarosi határrészt erősíti meg, ide az ország belsőjéből egymás után érkeznek a különböző tüzér alakulatok. Ellen nem őrizhető hírek szerint a román hadvezetőség a máramarosi határrészen német támadástól tart, ez magyarázza az illető határrész fokozott biztosítását. Tisztelettel jelentem, hogy fenti katonai vonatkozású adataimat a felsőbb katonai parancsnoksággal is közöltem.

Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr! Tisztelettel jelentem, hogy a szentesi rendőrkapitányságnak egy Nagyvárad környéki egyéntől nyert bizalmas értesülése szerint a románok az egész határon francia mintára erődvonalakat építettek, melyek egymástól két-háromszáz méter távolságra levő, földdel letakart beton erődítésekben állanak, s egymással telefon köti össze földalatti vezetékkel, s külsőleg dombok benyomását keltik. Minden erődítésbe 7 kocsi lőszer anyagot raktároztak be. Az egyik erődítménybe ágyú, a másikba gépfegyver, a harmadikba golyószóró van elhelyezve. Szatmárnál most kezdik építeni az erődítményeket, ahol oroszok, bolgárok és románok dolgoznak. A magyar nemzetiségűeket az erődítmények mögötti részekben dolgoztatják, lövészárkokat ásatnak velük. A határzónában sok katonaság van összevonva. Kb. másfélmillió katona van Romániában fegyverben. A határokon kizárólag román katonaság van, magyar nemzetiségű egyáltalában nincs. A katonák élelmezése nagyon rossz és közöttük nagy az elégedetlenség, mert nagyon rossz bánásmódban részesülnek. Nem ritkaság, hogy megverik őket, sőt az sem különös eset, hogy magasabb rangú tiszt, az alacsonyabb rangút megpofozza. A katonaság felszerelése nagyon rossz. Sok helyen az őrség úgy váltja egymást, hogy a váltáskor kapja a felváltó a leváltottól a fegyvert és az esetleges katonaruhát. Nem egy esetben cipő nélkül állanak az őrségen. A magyar lakosság között nagy az elkeseredés amiatt, hogy a magyarok nem mennek felszabadítani őket a román iga alól. Romániában az a hír terjed, hogy gróf Bethlen István és gróf Csáki külügyminiszter a közelmúlt napokban Bukarestben

tárgyaltak a magyar lakta területek visszaadása érdekében. A fenti értesüléseket a szentesi rendőrkapitányság az illetékes hadtest parancsnokság kémelhárítójával, valamint a szentesi huszárosztály K. tisztjével már közölte.

Másolat — K 28. 117—1939—O—18401 (54. cs.)

29.

Budapest, 1939. szeptember

A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának feljegyzése a romániai háborús hangulatról

A Büm. 13445, 13446 és 13500/1939. számú átiratából megállapítható, hogy a bizalmas információk szerint a magyar kisebbség helyzete különösen a határvidékeken igen nehéz, különösen az átszökni akarókkal szemben brutálisak. Két halálesetről is beszámol a jelentés.

A katonai helyzetet illetően jellemző, hogy a románok annyira izgatottak és tartanak a magyar támadástól, hogy állítólag a kolozsvári román vasúti tisztviselők csomagolnak. Augusztus 28-án egy magyar határvadász-őrs éjjeli gyakorlata alkalmával a román granicsárok a lövöldözéseket hallván, — ruházatukat és felszerelésüket visszahagyván, alsóruhában elmenekültek.

A román tisztikarban féktelen a német gyűlölet és a vámvizsgálat alkalmával is a németeknek kellemetlenséget okoznak. A magyar és német nemzetiségű katonákat Erdélyből kivonják és a besszarábiai határszélre szállítják.

Jellemző az is, hogy bár a lökösházai határállomás értesítést kapott, hogy Romániából német rendeltetéssel naponként 2—3 olajszállító vonat fog befutni, ennek dacára az értesítéstől számított 8—10 napon belül sem futott be egyetlen vagon sem.

Fogalmazvány — K 28. 117—1939—O—18938 (54. cs.)

Budapest, 1940. március 9.

Jelentés a Magyarországgal szembeni hadkészültségről és ezzel kapcsolatosan a román és magyar lakosság hangulatáról

Az oláhok a magyar nemzetiségű katonákat állandóan hívják be katonai szolgálatra, de egyenruhába nem öltöztetik őket. Azoktól a magyaroktól, akik jó állapotban lévő meleg ruhával vonulnak be, ruhájukat elveszik és csak 30 napot kell szolgálniuk. A szolgálat lejártakor ócska ruhát adnak nekik és úgy bocsátják el őket a szolgálattól. Akik rossz ruhában jelentkeznek szolgálatra, 30 nap helyett 90 napot szolgálatnak velük és rendszerint Moldvába vagy a besszarábiai határra viszik. Besszarábiában ezekkel a magyarokkal földmunkálatokat végeztetnek és az oláh katonák korbácsolják és éheztetik őket. Sokan közülük a nagy hidegben megfagytak. Az oláh hadseregben a fegyelem igen laza, a katonák elkeseredésükben szidják tisztjeiket, mert azok minden mozgathatót ellopnak. A Kolozsvár és Nagyvárad közötti vonalon közlekedő gyorsvonal egyik első osztályú fülkéiben utazó oláh tisztek között oláh katonák jelentek meg, és bár ott feltűnő hangosan viselkedtek, a tisztek nem merték őket kiutasítani. Szatmáron a róm. kath. papnál robbanó anyagot találtak az oláhok és letartóztatták. Minden iskolában 5 leit kell a tanulóknak befizetni, melyet a hadsereg felszerelésére fordítanak. Az oláh állam a nyugdíjasoktól 5—600 leit, a tényleges szolgálatban állóktól egy havi fizetést vont le, melyet szintén a hadsereg céljaira fordít. Újabban a zsidókat is összegyűjtik hadimunkára, mert megbízhatatlannak tartják őket. Azokat is berendelik, akik eddig pénzzel váltották meg szolgálataikat. A városok magyar lakossága körében több ízben házkutatásokat tartottak és irredenta iratokat kerestek. Kolozsváron észlelhető, hogy az utóbbi időben az oláh tisztek csendesebben viselkednek, ezzel szemben a magyar nemzetiségű lakosság viselkedése bátrabb és tüntetőleg csak magyarul beszélnek. Nagyszeben mellett földalatti löszerraktárt építettek az oláhok. Jelenleg az oláh hadseregben a 22—48 korosztályok behívása folyamatban van. Az oláh hadsereg egy részét Besszarábiából Kolozsvárra szállították és onnan a magyar határ felé irányították. Nagyváradon a bevonultakat út- és vasútépítésre használják fel, akik között sok a zsidó. Kolozsváron az ottani rendőrkapitányságon megjelent Egerbegy oláh község pópája és 10 megbízható oláh részére fegyvertartási engedélyt kért, azzal az indoklással, hogy a község körül magyar falvak vannak és szükség esetén az ottani magyar lakosság megfékezésére van szükség a fegyverre. A rendőrség az engedélyt megadta. Általában az a helyzet, hogy a pópák az oláh parasztságot a magyar lakosság ellen uszítják.

A magyar városokban az oláhok házaikat és földjeiket féláron igyekeznek áruba bocsátani. Ezzel szemben Brassóban és Bukarestben kezdenek házakat vásárolni. A megszállott területi magyar lakosság körében megindult a pengő vásárlás és 1 P-ért 70 leit fizetnek, míg az előtt csak 30 leit adtak. Német Dezső és egy ismeretlen nevű magyar fiú, akik az oláh hadseregben katonai szolgálatot teljesítettek, Kolozsvárról megszöktek, hogy Magyarországra jöjjenek. Menekülés közben az oláhok mindkettőt elfogták kegyetlenül megkínozták úgy, hogy életben maradásukhoz kevés a remény. Amikor az ismeretlen katona anyja erről tudomást szerzett, összeesett és meghalt. Az oláhok között általában nagy a magyar gyűlölet, mely abban nyilvánul meg, hogy a családfőket elhurcolják, súlyos adókkal terhelik őket és azokat szükség esetén árverés útján hajtják be. Dr. Tartaru kolozsvári tartományi főnök kolozsvári házát az ottani magyaroknak eladásra kínálta és miután ily módon értékesíteni nem tudta, Kolozsvár város potom áron megvette. Dr. Tartaru a vételáron Bukarestben vásárolt magának házat. Az oláh állam a prefektusok útján rendeletet adott ki, melyben a gyárak vezetőit felhívta annak bejelentésére, hogy szükség esetén mennyi időn belül tudnák a gyárakat leszerelni. Az oláh állam rendeletet bocsájtott ki, melynek értelmében a háztulajdonosok 4000, a rádió tulajdonosok pedig 1000 lei hadikölcsönt tartoznak jegyezni. Az oláh laktanyák belső ablakait leszerelték, állítólag azért, hogy visszavonulás esetén az épületek leszerelésére ne kelljen annyi időt fordítani. Szepsiszentgyörgyön a tartalékosokat katonai szolgálatra hívták be, akik 3 napig laktanya udvarán lézengtek élelem nélkül, mert az oláhok nem tudták őket beöltöztetni és elhelyezni. A bevonuló katonák saját pénzükön élelmezték magukat és vasúti költségeiket is sajátjukból fedezték. Élesdre újból katonaságot szállítottak. Az oláh pikétek* meg vannak erősítve. Kötegyánnál a pikéten 28 ember teljesít szolgálatot, ahova a napokban 4 drb. géppisztolyt és 2 drb. golyószórót helyeztek el, a már ott lévő géppuskák mellé. Az Oláhországból jövő utasok elbeszélése szerint az oláhok március 1-én a vasúti személy forgalmat beszüntetik és határázart rendelnek el. Elbeszélésük szerint állítólag az általános mozgósítást is elrendelik, hogy az erdélyi kérdést mielőbb tisztázzák. Az oláhok Kürtöstől kb. 3 kilométerre Arad irányában 7 km. hosszúságában a cseh kiserődök mintájára erődvonalat építenek. A betonerődítmények állítólag három egymás mögötti vonalban épülnek, melynek első vonala majdnem teljesen kész. Az erődvonat elé drótakadályokat húznak. Az erődítési munkálatokat az 5-ös vadászezred végzi. Munkálatok az erős hidegek következtében szüneteltek, de most újból elkezdték azokat.

Másolat — K 28. 450—1940—O—162781 (202. cs.)

* határőrállomás

31.

Budapest, 1940. július 10.

A Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának feljegyzése az Erdélyben élő román lakosság pánikhangulatáról

Büm. több oldalról beszerzett értesülések alapján jelenti július 4-éről, hogy Romániában az általános helyzet a teljes felbomlás tüneteit mutatja. Aradon, Nagyváradon, Temesvárt, nemcsak a regáti, hanem az erdélyi román intelligencia is költözködik az ország belsejébe. A hivatalok csomagolnak, a katonai épületek kiürítése vandál pusztítás keretei között folyik. Egyes erdélyi városokban felütötte fejét a zsidóüldözés. A magyarság és a németiség helyzete pillanatnyilag nem aggasztó, bár a románok megtámadtatás esetén a kisebbségek lemeszárlásáról beszélnek. Sok román azonban tüntetőleg mutatja ki magyarbarátságát.

A másik jelentés szerint a nyugati határszélen a román polgári lakosságot is felfegyverezték. A katonaság a magyaroktól minden elmozdíthatót elrekvirált. A jelentés szerint letartóztatások is folyamatban vannak, így július 1-én Nagyvárolyban Márton róm. kath. papot letartóztatták.

Fogalmazvány — K 28. 450—1940—O—18569 (202. cs.)

32.

Budapest, 1940. augusztus 5.

Újlaki Nagy Árpád tanulmánya Erdély területi felosztásáról

A jó Isten segítségével és kormányzatunk évtizedes bölcs politikája útján elérkeztünk odáig, hogy alapos reményünk lehet a 20 év óta román igában senyvedő véreink és országrészeink visszacsatolására.

Köztudomású, hogy a világháború utáni összeomláskor bekövetkezett nemzeti ájulatot kihasználva Románia szerfölötti mohóságában kerek 101 ezer km² magyar területet rabolt el mintegy 5 és 1/4 milliónyi lakossággal, — melyből a tulajdonképeni (Királyhágón túli) Erdély csak 57.820 km²-t tett ki cca 2.686.000 lakossal. Úgy Erdélyben, mint az elszakított többi részekben a magyarság már a háború előtti évek-

ben is kisebbségben volt, — illetve az oláhság abszolút többséget alkotott. Ez a többség az utolsó 150-200 év folyamán szinte észrevétlenül alakult ki a magyarság aránytalan vérvesztései, — de főleg az oláh fajta rendkívüli szaporasága következtében. Elmondható az is, hogy a magyarság már az 1910. évi népszámlálás idején is csak a városok túlnyomó többségében és mindössze 5 vármegyében képezett abszolút többséget, — további 4 megyében 30%-on felüli erős kisebbséget, — míg a többi 14 érdekelt vármegyében, illetőleg azok elkapcsolt részében csak 5—25%-nyi kisebbséget jelentett. Az oláhság viszont 12 vármegyében volt abszolút többségben, de további 5 megyében 30%-on felüli kisebbséget képezett.

Az 1910 évi népszámlálás nemzetiségi adatai.

Vármegye	Elcsatolt terület	Népesség összesen	Ebből				
			magyar		oláh		egyéb
Bihar megye Nagyváradal	7.874	488.189	227.777	46.70	248.800	50.90	11.612
Szatmár Szatmárnémetivel	4.525	285.698	164.664	57.30	118.033	41.30	3.001
Ugocsa megye	374	28.280	4.280	15.10	22.500	79.50	1.500
Mármaros megye	3.236	120.000	21.000	17.50	84.500	70.40	14.500
Besztercenaszód	4.333	127.843	10.737	8.30	87.564	68.50	29.542
Szolnok-Doboka	4.786	251.936	52.181	20.70	189.443	75.20	10.312
Szilágymegye	3.815	230.140	87.312	37.90	136.087	59.10	6.741
Maros-Torda és Marosvásárhely	4.203	219.589	134.466	61.2	71.909	32.7	13.214
Kolozsmegye és Kolozsvár	5.008	286.687	111.439	38.80	161.269	56.25	13.279
Aradmegye és Arad város	4.309	394.034	104.215	26.40	239.755	60.85	50.064
Torda-Aranyos m.	3.514	174.375	44.630	25.60	111.768	64.00	17.977
Kisküküllő m.	1.724	116.091	34.902	30.10	55.585	47.90	25.604
Nagyküküllő m.	3.337	148.828	18.474	12.40	60.400	40.60	69.954
Udvarhely m.	2.938	124.173	118.458	95.40	2.840	2.30	2.875
Csikmegye	5.064	145.720	125.888	86.40	18.052	12.40	1.780
Háromszék m.	3.889	148.080	123.518	83.40	22.863	15.40	1.699
Brassó megye	1.492	101.200	35.372	34.95	36.280	35.85	29.542
Szeben megye	3.619	176.921	10.159	5.74	113.672	64.25	53.090
Fogaras megye	2.444	95.174	6.466	6.80	84.436	88.70	4.272
Alsófehér megye	3.646	221.618	39.207	17.70	171.483	77.37	10.928
Hunyad megye	7.809	340.135	52.720	15.50	271.979	79.95	15.436
Krassó-szörény	11.074	466.147	33.787	7.25	336.082	72.10	96.278
Temesmegye és Temesvár	5.310	352.543	65.351	18.56	131.232	37.20	155.960
Torontálmegye	2.500	169.293	34.480	20.37	34.138	20.16	100.665
Csanád megye	235	23.326	15.000	64.30	3.326	14.25	5.000
Összesen:	101.056	5.236.010	1.676.483	32.02	2.814.702	53.75	744.825

A háború előtti nemzetiségi helyzetkép is eléggé szomorú volt tehát, azért természetesen a magyarság hátrányára hatalmasan tovább romlott, — mert nemcsak hogy — megbízható becslés szerint — kerek 200 ezer magyar vándorolt vissza a trianoni csonkaországba, — hanem legalább ugyanannyi oláh bevándorolttal és tervszerűen betelepítéssel, — másrészt az oláhság aránytalanul erősebb természetes szaporodásával kell számolnunk. Mindezt tekintetbe véve ma a magyar anyanyelvűek lélekszáma, — ha a magukat magyarnak valló zsidókat is ide számítjuk, — legjobb esetben is csak 1.7—1.8 millióra tehető az oláhok pillanatnyi 3.5—3.6 milliós lélekszámával szemben. (A Románia által megszállott magyar terület egész népessége pillanatnyilag 6.2 millió lélekre becsülhető. A megszállás óta elmúlt 2 évtized alatt az oláhok 20%-os, a magyarság 15%-os és az egyéb népesség 12-13%-os természetes szaporodásával számoltunk.) Ha tehát az oláhok által megszállott területünket maradék nélkül visszakapnánk és a háború után beköltözött oláhságot eltávolítanánk, illetve azt túlnyomó részben csonkaországbeli értelmiséggel és iparforgalmi elemmel stb. kicserélnénk, a legkedvezőbb arány szerint még mindig 1.9 millió magyar állna 3.4 millió románnal és talán 850 ezer némettel és egyéb anyanyelvűvel szemben. A magyarság arányszáma tehát az egész területen 30 és 2/3% lenne 54.84% oláhval és 14.5%-nyi egyéb nemzetiséggel szemben.

Egyedül az arányszámok kedvezőtlenége még nem lenne okvetlenül katasztrofális, — ha nem gondolnánk arra, hogy egy csaknem 3 és fél milliós, a magyar nemzetestől annyira idegen nemzetiségű tömbnek pusztá jelenléte minő óriási tehertételt jelentene a magyarság jövőjére, életére, illetve kül- és belpolitikájára nézve. Egy olyan fajtáé, mely szempontunkból kimondottan csekély értékű, gazdaságilag és katonailag alig hasznavehető, túlszaporaságánál fogva folyamatosan terjeszkedő, többé-kevésbé mindig ellenséges érzésű és kifelé húzó. Ez a néptömeg magyar részről csak ideig-óráig hódítható meg, — de őszintén soha meg nem nyerhető.

Állampolitikánk ezidőszerint a helyesen és komolyan értelmezett szentistváni hagyományokon nyugszik. Középeurópa szívében és a balkáni népkonglomerátum tövében ez ésszerűen másként alig is lehetne. A túlzó sovinizmustól fűtött, beolvasztó törekvések ma már az elavult ideológiák lomtárába kerültek. Ma már nem az idegen nemzetiségűek tervszerű magyarosításáról, asszimilációról van szó, — hanem a meglévő magyarság belső összeolvasztásáról és a lehetőség végső határáig önmagából leendő fejlesztéséről. Arról a legfeljebb 10 millió magyarról és mennél nagyobb számú, egészséges szaporulatáról, — akik ma szívből magyarnak vallják magukat. Emellett visszaszerzendő országunkban helyet fognak saját mivoltukban találni mindazon nemzetiségek, melyek őszintén beilleszkednek a magyar haza jogegyenlőségébe. Ez utóbbi követelmény könnyen teljesíthető, míg a velünk élő nemzetiségek nem túl nagy létszámúak, — meg vannak elégedve, — hasznos polgárai a hazának és határon túli fajtestvérnemzet nem gyakorol rájuk túlságos vonzerőt. A leendő Nagymagyarországban a széthúzás veszélye nélkül igen szépen elhelyezkedhet 1/2 millió egy tömegben élő kárpátorosz, a magyarság között szétszórtan, vagy vegyesen élő 1 millió

német és 2—300 ezer szlovák, kevés szerb és talán 3/4—1.0 millió csekély kultúrájú oláh. Ez összesen az egyelőre vágyainkban élő, de a megvalósuláshoz közeledő nagyobb Magyarország népességének 1/3 része. A kerek 10 milliányi, két harmadrésznyi magyarság testvéries együttélésben ezt a heterogén tömeget még tökéletesen összetarthatja. De további 2—2.5 millió oláh olyan fölösleg, — ami örökös veszedelem árnyékát borítja az országra.

A románok még nemrég, — mikor magas lóra ülhetek és „egy barázdát sem” jelszóval nagyoztak, — talán iróniából, vagy teljes komolysággal felajánlották a „népességcsere-t”. Értve alatta azt, hogy területáldozat nélkül kicserélték volna a trianoni országban megmaradt 28—30 ezer oláht a megszállott területen és a Regátban túlnyomólag őslakos 1.800—2.000 ezer magyarral. Miért nem a megszállott területek 3,4 milliányi oláh népet a Regát-beli 200—250 ezer magyarral? Ez jogszerűbb és ami fő, az arány elfogadhatóbb lenne, vagy ugyanaz.

Véleményünk szerint a népességcsere elméleti alapelvét célszerűleg mi is elfogadhatnók azzal a lényeges módosítással, hogy a népesség és a terület arányosan cseréltetik ki. Tudvalévő ugyanis, hogy a háború utáni Nagyrománia népsűrűsége jelentősen alacsonyabb, mint a pillanatnyi határu Magyarországé. Az arány 67.3:92.3 lélek/km². Viszont ha csupán a románok által megszállott magyar területeket vesszük tekintetbe, — azok természetszerűleg átlagban még ritkábban lakottak, mint Románia többi részei. Mindenesetre teljesen méltányos követelés, hogy a revízió után megmaradó Románia a területarányon felül tartson vissza szintiszta román lakosságot. Természetesen nem olyan képtelen arányban, mint a román javaslat célozta, — hanem ésszerű határon belül, — mondjuk — 4—5 százezer léleknyi többletet.

Ez utóbbi kiinduláspontból véleményünk szerint a magyar igények legmesszebbmenő kielégítése igen reálisan és logikusan következésképp történhetnék: A románok által megszállott történelmi országrészekből a következő terület (lásd mellékelt térképet is) a népesség 1910. évi megoszlását véve alapul — Romániának maradna.

Törvényhatóság	Terület km ²	Népesség összesen	román	magyar	egyéb
Alsófehér déli fele a Marosig	1.846	111.618	101.959	2.000 ¹	7.659
Hunyadmegye déli 2/3 része a Marosig	5.209	226.650	223.000	1.000	2.650
Brassó megye 1/4 része, délnyugati sarka	375	26.200	20.000	200	6.000
Szebenmegye egészen	3.619	176.921	113.672	10.159	53.090
Fogaras megye	2.444	95.174	84.436	6.466	4.272
Krassószörény m. 6/7 r. Lugos nélkül	9.490	399.577	326.082	2.000	71.495
Nagyküküllő megye 2/3 déli része	2.225	99.228	55.400	474	43.354
Besztercenaszód megye	4.333	127.843	87.564	10.737	29.542
Máramaros déli 1/4 része	2.466	90.000	80.500	1.000	8.500
Szolnok-Doboka 1/2 része	2.390	126.000	124.000	1.000	1.000
Összesen:	34.397	1.479.211	1.216.613 82.25 %	35.036 2.37 %	227.562 15.38 %

Amint látható, az átengedni javasolt vármegyék és megyerészekben a magyarság számaránya az 1910. évben is eltűnő csekély volt. A pillanatnyi valóságos helyzetben sem lehet a magyar anyanyelvű zsidókkal együtt lélekszámuk 70—80 ezernél, arányuk tehát 5%-nál több. Viszont ezen terület kikapcsolásával az 1910. évi népszámlálási adatok szerint több mint 1.2 millió oláhtól szabadulnánk meg.

A megmaradó területen volt az 1910. évi statisztika szerint ugyancsak 1.6 millió magyarral szemben, még mindig 1.6 millió román. Máig azonban ez az arány is kétségtelenül hatalmasan megromlott. A valószínűség az, hogy a javaslatunk értelmében visszakövetelendő, illetve visszaserzendő terület 1910. évi 3.75 milliónyi össznépessége mai napig mintegy 4.45 millióra növekedett, — melyben a magyarság legjobb esetben 1.700—1.750 ezer lélekkel (a magyar anyanyelvű zsidókkal együtt) az oláh elem a beköltözötteket is számítva 2.15 millió lélekkel és az egyéb nemzetiségűek kb 575 ezerrel vannak képviselve.

Az arány a magyarság hátrányára tehát még akkor is nagyon rossz, ha feltételezzük, hogy az „örségváltással” a Regátból beköltözött népség rövidesen 150 ezer léleknyi magyar értelmiség és iparforgalmi elemmel cserélődik ki. Ez esetre az arányszámok következőképpen alakulnának:

magyar anyanyelvűek	1.875.000 lélek	42.14 %
román anyanyelvűek	2.000.000 lélek	44.94 %
egyéb anyanyelvűek	575.000 lélek	12.92 %

Az eredmény csak az lenne, hogy a megmaradó oláhságnak a visszatérő részen *nem lenne már abszolút*, — *ellenben csak erős relatív* többsége. Viszont még mindig abszolút többségben maradnának a visszacsatolandó Ugocsában Szolnok-Dobokában, Máramarosban, Alsófehér megyékben, de ami még keservesebb, — a visszatérő Szilágyban, Biharban, Aradban és Temes megyében is.

Ezen állapoton kell a népességcserének segítenie. Köztudomású, hogy a régi Románia és Bukovina területén még ma is legalább 200—250 ezer magyar (anyanyelvű lélek) él. A Romániának meghagyandó erdélyi területről is visszatelepíthetnénk mintegy 25 ezer léleknyi magyarságot. Ezzel az aránylag könnyen keresztülvihető népességcserével már akkor is jelentősen kedvezőbbre javíthatnánk a nemzetiségi megoszlás arányszámait, ha egyenlő arányban cserélnők ki a románokat az ottrekedt magyarokkal. Ez esetben a helyzetkép következő lenne:

magyar anyanyelvűek	2.125.000 lélek	47.75 %
román anyanyelvűek	1.750.000 lélek	39.33 %
egyéb anyanyelvűek	575.000 lélek	12.92 %
Összesen:	4.450.000 lélek	100.00 %

Az oláhság tehát ezúton elvesztené a magyarság javára, relatív többségét, — de a magyarság még mindig elég távol maradna az abszolút többségtől. Ez esetben azonban már módunkban lenne a legerősebben veszélyeztetett 4 visszanyerendő,

nagyobb megyének, — például Biharnak, Szilágynak, Aradnak és Temesnek magyarságát megerősíteni, illetve az abszolút többségre emelni. De viszont számos törvényhatóságban a magyarság még mindig nem érné el az 50 %-os arányszámot.²

A helyzet a magyarság javára gyökeresen és valóban kielégítőleg csak az esetben alakulna, ha a 250 ezer léleknyi magyar visszatelepítendővel szemben jelentősen nagyobb számú, — mondjuk 700 ezer románt telepíttetnék át a megkisebbedett Romániába. Ez a követelmény eléggé indokolt és sok szempontból méltányos. Méltányos, mert a megkisebbedett Romániának ez utóbbi javasolt kitelepítés híján előreláthatólag 72.4 lélek/km² átlagos népsűrűsége lenne a magyar 82.4 lélek/km²-essel szemben, — viszont a kitelepítendő lakosságtöbbslettel a népsűrűség aránya 75:79 leend. Indokolt továbbá azért is, mert a visszanyerendő erdélyi területek túlnyomó részének eltartóképessége mai állapotában aránytalanul csekély, — úgyhogy azon a primitív igényű oláhság ott sokkal nagyobb létszámban tudott megélni, mint a be- és visszatelepítendő magyarság. Erdély különben az oláh nép szempontjából sem túlértékes a regátbeli, dunamenti síkságokhoz képest, — ahol az őstermelő gazdaság fejlesztésének kellő szervezés, beruházás és munkaerő igénybevétele révén még úgyszólván korlátlan határai vannak. Románia különben sem panaszkodhat a természet mostohasága ellen.

Ez utóbbi javaslatunk megvalósulása esetén a visszacsatolandó kelet-magyarországi és erdélyi részek nemzetiségi összetétele az 1910. évi népszámlálási adatok szerint következőképp alakulna:

Megye	Visszacsat. terület km ²	Népszékcseré 1.000 lélek		Össz-népeség	E b b ől			
		oláh	magy.		magyar	%	oláh	%
Alsófehér m.	1.800	-25	+10	95.000	47.207	49.70	44.524	46.80
Hunyadmegye	2.600	-25	—	88.475	51.720	58.40	23.979	27.10
Brassómege	1.117	—	—	75.000	33.172	44.23	16.286	21.70
Nagyküküllő m.	1.112	—	—	49.600	18.000	36.50	5.000	10.10
Szolnok-Doboka	2.396	—	—	125.936	51.181	40.60	65.443	51.90
Kisküküllő m.	1.724	-25	+10	101.091	44.902	44.07	30.585	30.00
Kolozsmegye	5.006	-60	+20	246.687	131.439	53.28	101.269	41.05
Maros-Torda m.	4.203	—	—	219.589	134.466	61.20	71.909	32.70
Torda-Aranyos	3.514	-65	+20	129.375	64.630	50.00	46.768	36.14
Háromszék m.	3.889	—	—	148.080	123.518	83.40	22.863	15.40
Csíkmege	5.064	—	—	145.720	125.888	86.40	18.052	12.40
Udvarhely m.	2.938	—	—	124.173	118.458	95.40	2.840	2.30
Szilágymegye	3.815	-50	+15	195.140	102.312	52.43	86.087	44.10
Máramaros m.	770	—	—	30.000	20.000	66.60	4.000	13.30
Úgocsamege	374	—	—	28.280	4.280	15.10	22.500	79.50
Szatmár m.	4.525	-50	+18	253.698	182.664	74.00	68.033	25.80
Biharmegye	7.874	-150	+57	395.189	284.777	72.05	98.800	26.00

Megye	Visszacsat. terület km ²	Népességcseré 1.000 lélek		Össz- népesség	E b b ő l			
		oláh	magy.		magyar	%	oláh	%
Aradmegye	4.309	-150	+60	304.034	164.215	54.00	89.755	29.52
Csanád m.	235	—	—	23.326	15.000	64.30	3.326	14.30
Temesmegye	5.310	-100	+40	292.543	105.351	35.26	31.232	10.67
Torontál megye	2.500	—	—	169.283	34.480	20.36	32.207	19.02
Krassó-Szörény	1.584	—	—	66.570	31.787	47.70	10.000	15.00
Összesen:	66.659	-700	+250	3.306.789	1.891.447	57.20	895.458	27.08

A fenti táblázat által jellemzett helyzetkép már eléggé tűrhetőnek látszik, mint-hogy a magyarság abszolút többsége mellett az oláh elem mindössze 26—7%-nyi arányú lenne. Meggondolandó azonban, hogy az adatok, melyekből kiindultunk, az 1910. évi állapotra érvényesek és azóta a helyzet kárunkra nagymértékben rosszabbodott. Ma a tárgyalt területen a magyarság lélekszáma, — amint mondtuk, — legjobb esetben 1 és 3/4 millió, viszont az oláhoké — a beköltözötteket is számítva — legkevesebb 2.1—2.2 millió. Ha az utóbbi számból az örségváltás révén távozókat, másrészt a 700.000 kitelepítendő románt leszámítjuk,³ — viszont a magyarok lélekszámát ugyanezen címeken 400.000-el növeljük, — a mai csaknem 4.5 millió lakosból legfeljebb 4.0 millió lélek maradna és a nemzetiségi arányok következőképpen alakulnának:

	Magyarok	Oláhok	Egyéb nemzetis.
	1.000 l é l e k		
Eredetileg ill. a repatriálások után	1.500	1.595	510
Term. szaporulat	225	320	65
Beköltözés és telepítés	—	235	—
Mai helyzet:	1.725	2.150	575
Örségváltás után	+150	-150	—
Áttelepítés	+250	-700	—
Maradna:	2.125	1.300	575
	53,1 %	32,5 %	14,4 %

További helyzetjavulás a távolabbi jövőben csupán a visszatért országrészek erős gazdasági fejlődése, illetve iparosodásával kapcsolatban a nagyobb mértékű magyar bevándorlás révén várható. Mindenesetre ez lenne a revízió elképzelhető és megvalósítható legkedvezőbb és nemzetiünkre legcélszerűbb megoldása. Igaz ugyan, hogy még így is igen tekintélyes létszámú, — 1.3 milliónyi, kerekén 1/3 résznyi oláh elem maradna a magyar állam kötelékében, — ami azonban mindenesetre hasonlíthatatlanul indokoltabb és méltányosabb, mint mikor az oláhok a népiség elvén és képzelt történelmi jogokon lovagolva az általuk megszállott területeken jóval nagyobb lélekszámú és csaknem azonos arányú magyarságot kényszerítettek a legkeservebb rabi-

gába (lásd 1.sz. táblázatot). Magyarországnak kétségen felül több joga van itt a nemzetiségek fölötti bölcs és méltányos uralomra, mint a csekély kultúrájú és államalkotó képességgel tapasztalhatólag igen kis mértékben rendelkező románoknak.

A népességcsere természetesen óriási feladatot jelent, mert a kényszertelepítés még oly szegényes viszonyok között élő népnél is, mint az erdélyi oláhság, hatalmas átköltöztetési és elhelyezési költségeket igényel, — annál inkább az áttelepítendő, hasonlíthatatlanul magasabb igénykomplexumú magyarság egzisztenciájának átépítése. Amint látható, a javaslatunkban foglalt újjárendezés legalább 1 millió léleknyi népesség, azaz 200—230 ezer család átköltöztetését követeli. A földhöz kötött elemek áttelepítése látszólag a nehezebb feladat, mert ezeknek legalább is ingatlanait teljes értékben meg kell váltani. Szerencsére a 700 ezer léleknyi oláhság családonkénti vagyonkája átlagban csekély értékű. Talán 6-8 hold többé-kevésbé gyöngé minőségű földterület egy fa-, kö-, vagy vályogházzal és összetakolt gazdasági épületekkel. Az egésznek forgalmi értéke aligha haladja meg a 3—4.000 pengőt. 150 ezer család ingatlantulajdona a 1/2 milliárdot. Ennek nagyobb része azonban természetesen abszolút érték, — tehát a kártérítés csak átmeneti kiadást jelent, mert hiszen a földek az őslakos és visszatelepítendő magyarok birtokába juttatandók. Az is valószínű, hogy a költségek a két állam között, — másrészt több évre eloszthatók. Az iparforgalmi és értelmiségi lakosság kicserélése talán még komplikáltabb, mert ha azok értékesebb ingatlanaiért teljes mértékű kárpótlást is kapnak, az áttelepítés után egzisztenciájukat újra kell alapozniok és ehhez többnyire hathatós támogatásra lesz szükségük. A népességcsere feladata tehát nagyszabású, — erőfeszítések árán is érdemes megoldani. A népességcsere különben újabban kezd megszokottá válni. A világháború után tapasztaltunk olyan népcseréket (török—görög), melyek sokkal nagyobb mértékűek és rohamosságuk folytán szinte embertelenek voltak. Legutóbb a német elemek kitelepítése egyes déli és kelet-európai országokból követhető példát mutat az eljárásra.

Természetesen azonban a népességcsere csupán adott körülmények között és csak bizonyos határig célszerű és indokolható. Századévek óta nagytömegben együttélő — a tájjal történelmileg és ősi hagyományokkal összeforrott, — fejlett kulturális és társadalmi étellel bíró népeket teljes mivoltukban áttelepíteni embertelen kegyetlenség volna. Pedig az oláhok nyilvánvalóan ilyesmire gondolnak, mikor újabban a magyar—román népcserét emlegetik.

Kísérreljük meg a román mentalitásba helyezkedni, — de a magyar statisztika adataira támaszkodva elméletben „abszolút tökéletes és igazságos” népcserével oldani meg az erdélyi területi kérdést. Ez esetben természetesen csupán a fajmagyarság jöhetne Magyarország számára kötelezően tekintetbe, — míg a magyaranyelvű zsidóság és az egyéb anyanyelvűeknek tetszésére bízhatnák, hogy melyik állam kötelekébe kívánnak tartozni. Itt természetesen felmerül az a kérdés, hogy az 1910. évi viszonyok a mértékadóak, vagy a pillanatnyi helyzet? Mert az előbbi esetben az azóta történt ki- és bevándorlás eredményétől el kell tekintenünk és csak az őslakosság és szaporulatának létszámát vehetjük figyelembe. Ha a számítás ez alapon történik, úgy minden valószínűség szerint a következő létszámok lennének mértékadóak:

Magyar	1.676.000	+15 % term.szap.	+225.000 regátbeli magyar	összesen 2.155.000
Oláh	2.815.000	+20 % term.szap.	+ 30.000 csonkaországbeli oláh	összesen 3.400.000
Egyéb	744.000	+12 % term.szap.		835.000
Összesen				6.390.000 lélek ⁴

A magyaranyelvűekből ezidőszerint mintegy 130.000 zsidó.

A fentiek alapján valószínűleg Magyarországhoz kerülne 2 millió magyar és 100 ezer magyaranyelvű zsidó, továbbá mintegy 4—500 ezer egyéb anyanyelvű önkéntes nyilatkozattal. Összesen tehát 2.600.000 lélek. Ennek megfelelőleg a visszatérő lakosság arányában az oláhok által megszállott területből visszacsatoltnának összesen 35.535 km², azaz valamivel több mint 35%. Így például a következő, közvetlenül a keleti, trianoni határ mentén fekvő törvényhatóságok:

Törvényhatóság	Terület	Lakosság össz. az 1910 évben	Ebből		
			magyar	oláh	egyéb
Csanád megye	235	23.326	15.000	3.326	5.000
Szatmár megye	4.525	285.698	164.664	118.033	3.001
Ugocea megye	374	28.280	4.280	22.500	1.500
Bihar megye	7.874	488.189	227.777	248.800	11.612
Arad megye	4.309	394.034	104.215	239.755	50.064
Torontál megye	2.500	169.283	34.480	34.138	98.665
Temes megye	5.310	352.543	65.351	131.232	145.960
Szilágy megye	3.815	230.140	87.312	136.087	6.741
Krasszó-Szörény	6.593	277.360	33.787	177.360	45.000
Összesen	35.535	2.248.853	736.866	1.111.231	367.543
Csonka-Magyarországban				+ 30.000	
Mai valószínű népesség		2.660.000	770.000	1.450.000	440.000

A mozgósítandó lélekszám ezen elméleti esetben Magyarország és Románia részére összesen 1.390.000, — illetve 1.450.000 lélek. Mindössze 600—650.000 család, — tehát egy *hatalmas népvándorlás*.

Ez esetben Magyarország bizonyos szempontból nem is járna rosszul, — mert eltekintve attól, hogy megszabadulna teljesen attól a súlyos ballaszttól, — amit a kulturálatlan, tunya és túlszapora oláh néptömegek jelentenek, — határai elég racionálisak lennének (nem stratégiailag értve) és mondhatni a legjobb mezőgazdasági területeket nyerné vissza, különösen a Bánátban. Viszont az egyéb természeti és gazdasági kincsekből csupán Resica és Boksán bánya- és kohóművei térnének vissza.

Mindezzel szemben, — eltekintve ezen fiktív megoldás egyéb szörnyű hátrányaitól, — túlnyomó részben elvesznének az erdélyi, ősi magyar kultúrcentrumok. Kolozsvár, Déva, Nagyenyed, Vajdahunyad, Torda, Brassó, — a székely városok az egész szívünkhöz nőtt ezeréves Székelyfölddel. Ez az a megoldás, mely úgyszól-

ván semmiképp meg nem valósítható, már csak azért sem, mert mérhetetlen anyagi áldozatokon felül — legalább is átmenetileg — a népek millióira rettenetes nyomort és szenvedést zúdítana.

A következő elméleti lehetőség egy olyan megoldás, mely a két javaslat között mintegy középutat képviselne, — még pedig a Székelyföldnek a Csonkaországgal korridor útján leendő összeköttetése és ez utóbbin a magyarságnak többé-kevésbé radikális népcserével való megerősítése. Ez esetben például az országhatár a Marosig a temesi megyehatárral esnék össze, (lásd III. térképet) folytatólag Románia számára levágná Arad megye keleti részét és Bihar délkeleti csücskét, — meghagyná egész Kolozsmegyét, — átvágná Torda-Aranyost és Kisküküllőt, kirekesztené csaknem egész Nagyküküllőt, Fogarast, Szebent, Hunyadot, Alsófehért teljesen és Brassó megye délnyugati részét. Északon kivágná a régi magyar országhatárból Besztercenaszódot, Szolnokdobokát és Mármarost teljesen, — végül Szatmármegye keleti részét. Ez esetben a helyzet az 1910. évi statisztika számaadatai szerint következőképp alakulna:

Magyarországhoz visszacsatoltatnék:

Vármegye	Terület km ²	Össznépesség	Ebből		
			magyar	oláh	egyéb
Csanád megye	235	23.326	15.000	3.326	5.000
Ugocsa elszakított része	374	28.280	4.280	22.500	1.500
Szatmár 3/5 része	2.715	171.420	164.664	4.756	2.000
Szilágy m. egészen	3.815	230.140	87.312	136.087	6.741
Bihar 8/10 része	6.300	390.560	227.777	153.503	9.280
Arad m. 5/7 része	3.070	281.400	104.215	137.185	40.000
Temes m. egészen	5.310	352.543	65.351	131.232	155.960
Torontál egészen	2.500	169.283	34.480	32.407	102.396
Kolozs m. egészen	5.006	286.687	111.439	151.269	13.979
Torda-Aranyos 4/5 része	2.810	139.500	44.630	80.370	14.500
Kisküküllő 1/2-e	862	58.045	34.902	10.343	12.800
Nagyküküllő 1/8-a	417	18.600	18.474	—	126
Brassó 3/4 része	1.119	75.900	35.372	18.328	22.200
Háromszék egészen	3.889	148.080	123.518	22.863	1.699
Csík megye egészen	5.064	145.780	125.888	18.052	1.780
Udvarhely m. egészen	2.938	124.173	118.458	2.840	2.875
Maros-Torda m. egészen	4.203	219.589	134.466	71.909	13.214
Összesen:	50.627	2.863.246	1.450.226	1.006.977	406.050

Ma azonban a népesség ezen területen legkevesebb 3.4 millió lélek, melyből a magyar anyanyelvűek száma (a megyék egész magyarságát mindig a visszacsatolandó részekre számítva) 1.550.000, míg a többi nemzetiségeké cca. 460.000. Ennélfogva az itt élő oláhok száma pillanatnyilag több mint 1.400 ezerre becsülhető. Tehát:

A magyarok száma	1.550.000	45.32 %
Az oláhoké	1.410.000	41.23 %
Egyéb nemzetiségűeké	460.000	13.45 %

Az örségváltással azonban a beköltözött értelmiségi és iparforgalmi elemek kicseréltetnének, — viszont a többi Erdélyből és a Regátból kerekén 450 ezer magyar lélek lenne az itt élő oláhokkal kicserélhető. Ellenben az impériumváltás óta tervszerűen betelepített oláh lakosság feltétlenül mint többlet lenne eltávolítandó. Az arányszám ennélfogva javunkra lényegesen megjavítható, mert az átrendezés után következőképp alakulna:

magyar anyanyelvű	2.100.000 lélek	63.25 %
oláh anyanyelvű	760.000 lélek	22.89 %
egyéb nemzetiségű	460.000 lélek	13.86 %
Összesen:	3.320.000 lélek	100.00 %

Ennek a megoldásnak, — még ha további román elemtöbbletet nem is telepítünk vissza, — az előbbivel szemben számos előnye lenne. Így elsősorban, hogy az oláhság számaránya kevéssé haladná túl a 20%-ot, — ami okkal-móddal a jövőben tovább még kevesbithető volna. A *népcsere* túlnyomó része a *törvényhatóságok határain belül történnék*, — csupán a Romániának visszamaradt területen és a Regátban élő 450 ezer magyar kicserélése ugyanannyi, vagy nagyobb számú oláhval okozna nagyobb gondot és költséget. Összesen talán 800—900 ezer lélek, azaz 180—200 ezer család átköltöztetése lenne szükséges. Végeredményben *visszacsatoltatnék* a románok által megszállt területnek csaknem fele, — kerekén 50 ezer km². Végtelen fontosságú, hogy úgyszólván az összes magyar kultúrcentrumok megmaradnának és csak olyanok vesznének el végleg, melyekhez az utolsó évszázadokban a magyarságnak csak kis részben van történelmi, vagy érzelmi köze. Ez utóbbiak közé tartozna Déva, Vajdahunyad, Segesvár, Fogaras stb.

A gazdasági nagyobb értékek közül elvész Anina—Resica—Boksáni bánya- és kohóvidék, — Petrozsény, továbbá a perifériák óriási erdőterülete. Mindezen felül azonban az új országhatár a stratégiai és közlekedési szempontból lehetetlen rossz lenne, — nem beszélve annak a hatalmas védőbástyának elvesztéről, melyet a

Kárpátok övkoszorúja jelent, melyet a románok a nagy keleti veszedelemmel szemben megoltalmazni sohasem lennének képesek.

Hogy a 3 elképzelhető megoldás közül melyiket választjuk, illetve melyiket tudjuk kiharcolni, — az még ma nagyon is kérdéses. Mindenesetre a történelmi, jogi, népi és méltányossági szempontok mind mellettünk szólnak, — nem beszélve a szembenálló felek katonai és külpolitikai erőviszonyairól. Egy azonban bizonyos, mégpedig hogy olyan megoldást, mely jelentős számú magyar kisebbséget hagyyna Románia területén, soha és semmiképpen el nem fogadhatunk.

Szükségesnek és időszerűnek látszik itt, — minthogy sok szó esik róla, — kiegészítésként néhány adatot bemutatnunk az 1918. évi, Diaz-féle fegyverszüneti szerződés demarkációs vonala által képzett területi és néprajzi helyzetről.* A Diaz-féle demarkációs vonal tudvalévöleg a Maros folyó mentén haladt volna, — de Marosvásárhelynél északra fordult Besztercének és onnan a Nagyszamos mentén haladva metszette volna a régi birodalmi határt. Ettől a vonaltól északra, illetve nyugatra a következő vármegyék és megyerészek maradtak volna magyar kézen:

Vármegye	Terület km ²	Össznépesség	Ebből	
			magyar	oláh
Arad megye és Arad	4.309	394.034	104.215	239.755
Bihar megye és Nagyvárad	7.874	488.189	227.777	248.800
Szatmár m. és Szatmárnémeti	4.525	285.698	164.664	118.033
Úgocsa megye	374	28.280	4.280	22.500
Szilágy megye	3.815	230.140	87.312	136.087
Kolozs m. és Kolozsvár	5.006	286.687	111.439	161.269
Szolnok-Doboka megye	4.786	251.936	52.181	189.443
Hunyad megye Maroson felüli része	2.600	113.475	51.720	48.979
Alsófehér Maroson felüli része	1.800	110.000	67.500	36.500
Torda-Aranyos 5/6-od része	2.914	144.375	37.630	93.000
Maros-Torda 1/8 r. és Marosvásárhely	280	49.787	36.790	93.000
Beszterce-Naszód 2/5-öd része	1.733	51.137	4.290	35.025
Máramaros megye	3.236	120.000	21.000	84.500
Összesen:	45.252	2.553.738	970.798 38.01 %	1.423.882 55.75 %

* 1918. november 4-én fegyverszüneti megállapodás jött létre Paduában az antant és az osztrák—magyar hadsereg főparancsnoksága között. A demarkációs vonalat végül a belgrádi fegyverszüneti egyezményben Nagy-Szamos, Beszterce, Maros, Szabadka, Baja, Pécs és Muraköz vonalon állapították meg. Az utóbbi egyezséget az antant részéről nem Diaz olasz tábornagy, hanem Franchet d'Esperay írta alá.

Magától értetődő, hogy ezen demarkációs vonal által képzett területmegoszlás semmiképp sem jelentett és nem fog jelenteni végleges megoldást, mert azt egyszerűen stratégiai szempontból állapították meg a néprajzi viszonyokra való tekintet nélkül. Másként nem maradt volna ki az erdélyi legnagyobb magyar tömb, az egész Székelyföld csaknem 1/2 millió magyarral.

Fogalmazvány — K 28. 29—1940—281 (9. cs.)

- 1 A részben Romániához csatolandó, alábbi megyék magyarságát egyszerűség kedvéért a magyar-nak megmaradó részhez számítottuk, — tehát már itt is kisebb lakosságcsere, illetve belső áttelepítést feltételeztünk. A teljes egészükben Romániának jutó törvényhatóságok magyarsága az általános lakosságcsereben fog szerepelni.

- 2 Így például a lakosságcsere következtében, illetve a 250 ezernyi romániai magyar kicserélése révén:

	magyar		oláh		egyéb
Arad megyében	197.215	50.0%	144.755	36,75%	50.064
Biharban	244.777	50.0%	228.800	46,85%	11.612
Szilágy megyében	115.312	50.0%	106.087	46,14%	6.741
Temes megyében	177.351		26.232	7,44%	155.960

lélekszámmal (az 1910. évi adatok szerint) 50%-os magyar többséget érhetnénk el. Román többség maradna viszont Kolozs megyében, Torda-Aranyosban és Alsófehér, Hunyad, Szolnok-Doboka visszatért részeiben

- 3 Az eddigi adatok szerint a románok összesen 36.500 oláh paraszt családot telepítettek, melyek túlnyomó része Szatmártól lefelé a magyar és jugoszláv határ mentén helyeztetett el. Ezek természetesen elsősorban lesznek visszatelepítendők. Lélekszámuk a tárgyalt területen minden valószínűség szerint 100 ezeren jelentősen felül van.
- 4 Itt némi korrekcióra szorulunk, mert a 225 ezer regáthbeli magyarra, illetve 30.000 csonkaországbeli oláhra mai lakóhelyükön is számítandó arányos terület. Egyszerűség kedvéért tehát a mag szállott területnek pillanatnyi 6,2 milliós létszámával számolhatunk.

Budapest, 1940. augusztus 12.

**Bizalmas jelentés a Miniszterelnökség
Kisebbségi és Nemzetiségi Ügyosztályának
a román hatóságok magyar- és németellenességéről**

Tisztelettel jelentem, hogy az Aldunáról érkező hajósoktól az alábbi híreket kaptam: Romániában a hatóságok és magánosok erős propagandát folytatnak az irányban, hogy Erdély egyes részein elrendelendő népszavazás reájuk kedvező eredménnyel végződjön. Ezen mozgalmat Maniu szervezi és érdekes tény az, hogy Vajda-Voevod távol tartja magát ettől. Maniuék Erdély községeit házról-házra járkák, így a Duna menti községekben is szervezkednek. A kormány titkos utasításokkal támogatja őket, ezért a prefektusok a magyarokat és magyar érzelműeket, vagy indokolás nélkül kiutasítják a nagyobb városokból és községekből s születési helyükre való visszatérésre kötelezik, vagy pedig különböző adóügyi ürügyek alatt beidézteszik a hatóságok elé, zaklatják őket és végső esetben jogcímeiket találják az őrizetbe vételre s ismeretlen helyekre való elszállításokra is. Ez történt Temesváron, Stejerlakaninán és Resicabányán. Mérnököket és tisztviselőket eltávolítják a munkásság mellől. Így többek között Koller Lajos magyar bányamérnököt Fogarasra szállították át. Ezzel a cél az, hogy az esetleges népszavazás arányszámait megváltoztassák és hogy a köznépre gyakorolható befolyást megszüntessék. A mórícöldi svábság körében erős magyarelles szervezkedés folyik hatósági támogatással. Magyarul beszélő oláh ügynökök röpiratokat terjesztenek és házak, templomok, temetők falán gúnyfeliratokat helyeznek el... A román hatóságok magatartása a jugoszláv hajósokkal szemben is barátságtalan lett... Jugoszláviában a magyar és német nemzetiségű hajósok útleveleit nem hosszabbítják meg s így a további hajózástól őket elzárják. Azután pedig kivétel nélkül katonáknak hívják be őket... Jugoszláviában az idegen hajók ellenőrzése nagyon szigorú. Kikötési helyeket községektől távol jelölik ki és a személyzet partközlekedésére engedélyt nagyon kivételes esetben adnak... Tisztelettel jelentem, hogy szeptember hó elején meg fog kezdődni a besszarábiai németek elszállítása Németországba. A Dgt. és Mftr. szen-élyhajói fogják lebonyolítani, 120.000 embert fognak Ismailból (Besszarábia) Zimonyba szállítani és tovább vasúton fognak utazni. Minden hajó 5—6 utat tesz meg és esetleg az utolsó szállítmányt Bécsig fogják vinni. Egyes személyek csak 15 kg. súlyú poggyászt vihetnek magukkal...

Másolat — K 28. 450—1940—O—19537 (204. cs.)

Budapest, 1940. [aug. 30. után]

**Baumgartner Sándor külügyi sajtóelőadó kimutatása
a Moldvában és Havasalföldön lakó magyarság
számáról és felekezeti megoszlásáról
az 1930. évi román statisztika alapján**

Már a német napilapok is foglalkoztak a regáti magyarsággal, annál illőbb tehát, ha mi is napirenden tartjuk ezt a kérdést, hiszen úgymint sok mulasztást kell jóvátenni. A „Völkischer Beobachter” 1940. augusztus 9-i számában megjegyzi, hogy a bukaresti magyarság száma 120.000 és nagyobb telepük vannak még a román olajvidékeken is. A „Kölnische Zeitung” ezévi szeptember 4-i számában pedig 250.000-re teszi a regáti magyarok számát.

A regát a magyarság nagy temetője! *A regáti románság magyar eredetű személyeinek körülbelüli arányszámát 2.000.000 becsülöm.* Kérdés, hogy jelenleg mennyi magyar él a regátban? Megfelel-e a baráti német sajtó közlése a valóságnak? *A moldvai és bukovinai magyarság számát 100.000-re teszem.* A magyar közönség, amely alig szerzett értesülést a regáti magyarságról és csupán a bukovinai csángókról tud egyet s mást, tanácstalanul áll ezzel a kérdéssel szemben. Sajnos, a magyar kisebbségi politika a háború előtt nagyon is elhanyagolta a határain kívül eső nemzetársakat. Mikor egyetemi hallgató koromban Domonkos Pál Péter könyvét olvastam,* magam is azt gondoltam, hogy egy tudós túlhajtásáról van szó, vagy propaganda munkáról. Csak mikor magam is Jászvásárra kerültem s érintkeztem csángó-gyerekekkel mint tanítványaimmal, majd pedig amikor hónapokon át időztem csángómagyar falvakban, láttam, hogy nincs Magyarországnak magyarabb községe, mint akárhány Moldva két megyéjében, Bákóban és Románban. Vannak falvak, amelyekben a lakosság egy része nem is tud románul. Ilyenek a tiszta magyar falvakban a nők, akik sem iskolába nem jártak, sem a katonaságnál nem voltak kénytelenek megtanulni románul. A magyar falvak egy jó része nagyon népes, két-háromezer lelket számlál, s így nem nagyon kénytelen érintkezni másokkal, románokkal, azonfelül ezek a falvak annyira egymás mellett vannak, hogy ha csak egy kis jóakarattal volna a román közigazgatásban és a magyar kormány a háború előtt csak egy kissé is erőltette volna a dolgot, minden nehézség nélkül lehetett volna magyar többségű járásokat alkotni.

* A szerzőnek „A moldvai magyarság” c. könyvéről van szó, amelyet 1931-ben Csíksomlyón, 1934-ben, 1940-ben és 1942-ben Kolozsvárt adtak ki. Az ötödik kiadás 1987-ben Budapesten jelent meg.

Az 1930-as román statisztika először vett tudomást a moldvai magyarságról. Így végre román statisztikai bizonyítéka is van a moldvai magyarság létezésének. De ez csak támpont számunkra, hogy a román statisztika helytelenségét bebizonyítsuk és a következő népszámlálástól tárgyilagosságot követeljünk. Magam is beszéltem a népszámlálást vezető egyénekkel, akik bevallották, hogy magyarnak csak azokat vették fel, akik a háború után jöttek át Erdélyből, bár az ottani csángók magukat magyaroknak vallották. Ismerek azonfelül egész falvakat, amelyek magyar anyanyelvűek és magyar érzésűek, a román statisztikában azonban nem szerepelnek egyik rovatban sem, sem mint magyar anyanyelvűek, sem mint magyar nemzetiségűek. Számos eset fordul elő a román statisztikában, hogy egyes falvakban százával vallják magukat az emberek magyar anyanyelvűnek, de a magyar származást már megtagadta tőlük a rövidlátó román népszámlálási listavezető. A statisztikai központ pedig nem küldött ki senkit a kézenfekvően helytelen adatok felülvizsgálására.

Van még egy másik igen érdekes adata is a román statisztikának. Egyéni tapasztalat alapján mondhatom, hogy a moldvai magyarság kb. 15%-a nyelviileg már elrománosodott, érzésben azonban megmaradt magyarnak úgyannyira, hogy a környező románok a katolikus vallást egyszerűen csak magyar vallásnak mondják még akkor is, ha a kis szórványmagyarság, mely köztük él, már elrománosodott. A statisztikai adatokban ennek az igazságnak a bizonyítékára találunk, mert vannak falvak, amelyekben bár nincsenek magyar anyanyelvű katolikusok, de vannak magyar nemzetiségű katolikusok. (A bukovinai magyarok még mind magyar anyanyelvűek.) A román körök azt az elvet vallották a háború után, hogy a nemzetiséget illetően az irányadó a származás. Ha ezt moldvai vonatkozásban elfogadjuk, le kell szögeznünk, hogy román felfogás szerint Moldvában 109.000 magyar van. Igaz, hogy a magyar származásúak száma sokkal nagyobb, az egész Regátban kb. 2.000.000, s ebből kb. egymillió Moldvára esik. Ezt csak azért említem meg, mert a románok egy helytelen teória folytán, melyet szerzője, Jorga már régen visszavont, de amit a román irodalomból többé nem lehet kiirtani, a székelyeket elmagyarosodott románoknak tartják.* Ezzel szemben a Regátban 2.000.000 elrománosodott magyart tudunk ténylegesen kimutatni.

A moldvai katolikusok, egy-két ezret kivéve, mind magyar származásúak és magyar érzésűek, még azok is (kb. 15.000), akik nyelviileg elrománosodtak. Ezért a román statisztikai adatokat összevetve, egymás mellett hozom a katolikusok számát és a magyar nemzetiségét, illetve magyar nyelvűt. A helyes adat a vallási, vagyis a római katolikus magyar, a nyelvi és nemzetiségi pedig csak azt jelenti, hogy annyi minden bizonnyal magyar az illető faluban. Az egy-két ezer nem ma-

* Jorga, Nicolae (1871—1940) román politikus, történész. A román Nemzeti Demokrata Párt vezetője, 1931—1932 között miniszterelnök. A vasgárdisták meggyilkolták. Jorga történelmi munkásságának első korszakában több tanulmányban igyekezett bizonyítani a székely nép román eredetét, s ezt politikai célból tette. 1906-tól két évtizeden keresztül a témában megjelentetett írásai visszaköszöntek a törvényekben is, pl. az állami elemi népoktatási törvényben (1924), amely a „visszarománosításra” irányult. 1926—27-ben a téma magyar és román részről is nagy vitát váltott ki. Jorga maga is elbizonytalanodott, s végül elállt feltételezésétől.

gyar származású katolikust pedig külön kellene falvanként megállapítani. A szórványos magyarság közül magam találtam 30 tagú magyarságot, akik még megőrizték magyar öntudatukat és nyelvüket: tehát a 30—50 tagból álló szórványmagyarság sem jelenti még azt, hogy már elrománosodott. A kisebb számút már elhanyagolhatjuk, bár eleve ezt sem szabad tenni, mert nem egy esetben háború után átköltözött vagy áthelyezett öntudatos magyar családról van szó: azért vettem be az adatok közé a legkisebb számú katolikust is. A protestánsok és az unitáriusok mind s a lutheránusok jó része természetesen szintén magyar.

A havasalföldi magyarság majdnem kizárólag városokban él: csupán négy falu van, amelyben a magyarok száma meghaladja a 200-at. A falulakók majdnem teljesen kipusztultak, pedig még a múlt század közepéig külön székely nevű megye is volt. Bukarest magyar lakosainak számát a vallási adatok alapján legalább 40.000-re tehetjük. Az ott tartózkodó magyarok száma azonban Erdély egy részének visszacsatolása előtt kb. 120.000 volt. Ennek nagy része idővel bukaresti lakos lesz, bár jelenleg csak kb. 40.000 bukaresti lakos. A protestáns egyház maga 37.000 magyar tart nyilván Bukarestben.

Az óromániai provinciák magyar lakosai az 1930-as román statisztika alapján*

	Összlakosság	Magyar nemzetiségű	Magyar anyanyelvű
		lakos	
Bukovina**	624.953	11.881	11.860
Moldva	1.841.469	20.964	23.894
Havasalföld	4.029.008	33.806	32.980
Olténia	1.513.175	2.557	2.255
Dobrudzsa***	—	1.910	1.845

A BUKOVINAI MAGYAROK

	Össz- lakosság	Gör. kel	Róm. kat.	Ref.	Magy. nemz.	Magy. anyany.
<i>Radauti megye</i>						
Andrásfalva (Maneuti)	2.781	87	1.959	211	2.208	2.272
Hadikfalva (Dornesti)	4.934	112	4.693	—	4.534	4.530
Istensegíts (Tibeni)	3.239	23	3.009	—	3.045	3.043
Boldogasszonyfalva (Satu-Mare)	2.781	1.459	622	—	256	257
Fratauti-Vecchi	—	—	—	—	100	100

* A román helyneveket Baumgartner Sándor kimutatása szerint betűhíven közöljük.

** Észak-Bukovinát Oroszországhoz csatolták, így ezek az adatok már megváltoznak. A magyarság azonban Romániában maradt. Csupán a czernowitzi magyarság esett el.

*** Dél-Dobrudzsa lecsatolásával a lakosság száma nem áll rendelkezésünkre.

<i>Suceava megye:</i>								
Fogadjisten (Iacobeni)	855	638	172	—	153	153		
Józseffalva Új Józseffalva (Vorniceni)	1.163	564	573	—	543	543		

A MOLDAVAI MAGYAROK

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Bákó megye (Bacau)	261.019	197.862	47.139	8.437	13.999	270	310	14
<i>Városok:</i>								
Bákó	31.138	18.091	1.897	822	603	85	144	10
Voinești	6.616	4.600	246	104	100	3	1	—
Targu Ocna	12.588	9.005	2.539	184	543	12	8	3
Tatros	3.493	1.689	1.796	17	424	2	4	—
<i>Járások:</i>								
Bistrita	57.579	34.645	22.242	1.799	5.435	33	36	—
Muntele	42.143	37.887	3.216	1.573	1.292	81	86	1
Oituz	39.186	31.391	7.213	1.271	2.189	56	26	—
Siret	35.839	29.799	5.721	725	790	—	3	—
Tazlau	35.930	31.444	4.039	2.020	30.087	—	6	—
<i>Bistrita járás</i>								
Albeni	171	—	171	—	—	—	—	—
Alexandria	842	38	492	2	3	—	—	—
Andriesesti	207	205	6	3	5	—	—	—
Barati	498	46	445	2	—	—	—	—
Beresti	1.304	1.275	2	—	—	—	—	—
Berindesti	165	51	114	—	114	—	—	—
Blagești	1.806	1.800	6	1	1	—	—	—
Bogdanvoda	152	96	36	—	—	—	—	—
Bradu	246	245	1	—	1	—	—	—
Buchila	393	34	362	1	1	—	—	—
Buda	880	874	6	6	6	—	—	—
Calugara	1.118	1.113	5	—	—	—	—	—
Catelești	344	338	6	1	—	—	—	—
Chetrosu	290	284	6	6	—	—	—	—
Ciocani	190	11	179	—	145	—	—	—
Cleja	1.839	98	1.698	1	1	—	—	—
Corhana	452	45	406	12	401	—	—	—
Costeju	134	109	25	—	—	—	—	—
Costita	282	5	277	63	63	—	—	—
Cremenea	375	345	17	7	4	—	—	—
Domucu	43	—	43	—	—	—	—	—
Dealul-Nou	249	235	24	—	3	—	—	—

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Domnita-Maria	3.096	2.806	221	64	71	—	—	—
Fantanele	257	245	11	—	—	—	—	—
Faracani	1.785	17	1.757	—	1	—	—	—
Ferdinand	1.129	180	961	4	12	—	—	—
Floresti	372	10	360	—	—	—	—	—
Frasinoaia	111	—	107	—	—	—	—	—
Fundu-Racaciuni	854	11	842	—	833	—	—	—
Galbeni	577	12	565	—	—	—	—	—
Garleni	635	536	82	77	77	—	—	—
Gasteni	243	215	28	—	—	—	—	—
Gh. Buzdugan	546	267	261	9	6	—	—	—
Gura Vaii	605	533	63	68	28	—	—	—
Hamejus	800	763	23	19	21	—	—	—
Isvoarele	472	287	183	—	—	—	—	—
Itesti	1.255	1.169	11	19	21	—	—	—
Larguta	144	—	144	—	8	—	—	—
Lespesi	1.314	245	1.054	1.054	1.053	—	—	—
Lilieci	357	259	91	86	86	—	—	—
Luizii-Calugara	1.876	21	1.853	9	1.800	—	—	—
Margineni	973	514	432	—	—	—	—	—
Margin.-Razes	752	8	737	3	3	—	—	—
Osobitii	697	108	589	—	402	—	—	—
Osob.-Margineni	309	243	66	7	4	—	—	—
Peletutii de Jos	222	147	75	—	—	—	—	—
Peletutii de Sus	282	240	42	—	—	—	—	—
Prajesti	2.025	396	1.646	—	—	—	—	—
Racila	480	235	235	235	235	—	—	—
Racova	1.574	1.566	8	3	3	—	—	—
Racuciuni	1.981	1.552	244	24	8	—	—	—
Rachitisu	779	671	95	—	—	—	—	—
Rastoara	70	33	17	—	—	—	—	—
Rajinca	81	—	81	—	—	—	—	—
Sarata	312	228	84	—	—	—	—	—
Saucesti	1.334	1.317	11	—	—	—	—	—
Chineni	798	487	297	1	3	—	—	—
Secatura	251	7	244	—	—	—	—	—
Somusca	907	8	898	—	—	—	—	—
Senbesti	479	467	7	1	1	—	—	—
Talpa	474	60	414	—	1	—	—	—
Trebisu	425	88	330	1	1	—	—	—
Tiganumea	217	212	5	1	5	—	—	—

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Valea-Buduluj	226	203	23	—	—	—	—	—
Valea de Sus	474	9	463	—	—	—	—	—
Valea Draga	684	38	646	—	—	—	—	—
Valea Mare	406	13	347	—	—	—	—	—
Valea Rea	319	36	283	—	—	—	—	—
Valea Seaca	872	195	670	—	—	—	—	—
<i>Muntele járás</i>								
Agas	1.050	788	136	107	118	18	20	
Asau	3.608	3.463	78	49	47	11	3	
Ardevani	930	877	44	43				
Brusturoasa	1.065	813	234	12	12			
Buruenis	202	150	52					
Camanca	536	502	31					
Ciobanus	232	194	18	4	4			
Ciughes	1.274	502	771	8	83			
Comanesti	1.428	1.158	172	80	72			
Cuchinisu	114	20	93					
Darmanesti	7.091	6.159	745	687	665			
Gloduri	119	21	98	72				
Goioasa	482	481	1	1			2	
Iliesti	334	331	2	2				
Laloaia	1.830	1.699	61	60	57	14	2	
Leontinesti	546	544	2	2				
Leorda	743	738	1	1	1			
Leorzeni	123	120	2	3	3	1		
Lucacesti	3.992	3.639	164	132	54	1	1	
Lunca de Jos	441	309	49	34	31	2	15	
Magiresti	1.128	1.121	2	2	1			
Palanca	1.059	967	69	24	13		2	
Poarta	197	195	2	2				
Podeni	290	183	107	96				
Podenia	134	128	5	5	1			
Popoiu	332	331	1					
Preluci	682	673	3	3	3	3		
Sambrea	364	306	26	6	11	1		
Solout	1.749	1.715	14					
Stanesti	677	662	6	1				
Sulta	458	456	1					
Surdu	304	288	16					
Sesuri	289	280	9	9	9			
Sipoteni	272	230	26					

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Supanu	1.369	1.251	86	57	44	13	9	
Vermesti	376	288	85	70	23			
<i>Oituz járás:</i>								
Blidari	657	634	1	1	1			
Bogdanesti	3.041	1.896	1.333	5	8			
Borzesti	284	175	73	65				
Capata	192	63	129	128	133			
Cajuti-Sat	587	376	6	1	9			
Cajuti-Targ	396	239	25	17	16			
Calcaiu	166	6	160					
Corgu	337	336	1					
Dofteana	4.789	4.296	463	197	94			
Ferestrau	1.526	1.106	237	175	169	48	8	
Ferestrau-Oituz	591	332	259		93			
Flocesti	68	66	2	1				
Garbovana	238	218	20	14	14			
Gropile	1.032	1.030	2					
Grozesti	3.481	1.763	1.713	375	676	3	1	
Gutinas	588	432	148	72				
Harja	1.058	970	67	1	10			
Casin-Manastirea	659	646	9	6	5			
Onesti	2.945	1.586	1.236	57	672	3	5	
Parvulesti	447	445	2					
Popeni	257	253	4	4	4			
Pralea	347	99	248	8	25			
Racauti	637	629	2	2	2			
Radeana	491	480	4	3	3		4	
Slanic	1.761	754	998	14	25			
Slobozia	635	589	32	48	34		1	
Suseni	706	701	4	3	2	1		
Valea-Seaca	456	220	231	71	201			
Vlasca	312	310	2	2	2			
<i>Siret járás:</i>								
Bazga	345	332	13	13	2			
Bajghir	1.214	343	847					
Barbinceni	446	444	2					
Bogdanesti	370	106	264					
Buhociu	1.169	802	287					
Chestrisu	474	129	341					
Chilea-Benei	90	89	1	1	1			
Dienet	317	311	6	6				

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Fantaneanu	110	98	12					
Fulgurisul	171	160	11	11				
Furnicari	263	194	69					
Galeri	213	141	72	42	5			
Geoseni	1.363	528	833		135			
Gura-Racatau	192	165	27	31	18			
Horgesti	1.316	473	814	207				
Leaca-Ungureni	434	432	1	2				
Marascu	92	75	17	17				
Nanesti	1.133	1.129	4	4	1			
Pancesti	1.092	1.064	28	15				
Parincea-Targ	809	636	28	14	1			
Racova	602	531	71					
Radomiresti	161	157	4					
Racatau-Razesi	281	269	2	3	1			
Slobozia-Racatau	78	57	21	21	13			
Tamási	472	392	80	28				
Tociloasa	354	346	6					
Traian	1.658	971	680		2			
Drob	112	108	4					
Valea-Maresti	572	569	2					
Varnita	38	15	23					
Valeni	547	77	440					
Viforeni	1.585	1.542	33	29	1			
Vladnicu	730	104	615	280	608			
Zlatari	233	217	4		1			
<i>Tazlau (Tázó) járás</i>								
Balaneasa	593	422	171	167	164			
Barzulesti	116	80	36					
Bratesti	753	749	4					
Bratila-de-Jos	430	426	3	3				
Butucari	552	281	271	123	123			
Caraclau	1.095	1.052	39	7				
Campeni	601	593	4					
Cetatuia	671	627	38	58	46			
Coman	56	14	42					
Costineni	14	11	3	3	3			
Cucuieti	1.043	964	109	4	92			
Dragomir	948	905	37	23	16			
Enachesti	780	697	79	32	82			
Gaidar	373	4	369	368	367			

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Glodosu	302	254	48					
Martin-Berzunt	351	308	38	38	36			
Moreni	602	577	25					
Nasoesti	315	114	163	168	168			
Orasa	648	638	4	4	4			
Parjel	514	490	20					
Prajoaia	540	533	7	5				
Prisaca	371	364	4					
Pustina	1.177	18	1.153		1.147			
Rapa-Epei	98	42	56					
Sarlei	387	16	370	369	366			
Scariga	335	312	23	23				
Scorteni	1.237	1.223	7	5				
Stufu	331	22	289	283	283			
Tarata	598	313	278					
Tescani	753	705	15	14	11			
Turluianu	368	307	61	60	10			
Valea-Rea	438	308	130	114	119			
Versesti-de-Jos	784	633	115	103	1			
Versesti-de-Sus	151	123	28	28	28			
<i>Román megye</i>	151.550	110.900	32.462	2.050	462			
Román város	28.823	21.268	1.079	366	284	37	79	3
<i>Járások:</i>								
Miron-Costin	61.687	39.606	21.314	103	26	4	18	
Roman-Voda	61.040	50.026	9.868	1.581	152	5	14	
<i>Miron-Costin járás</i>								
Adjudeni	1.585	15	1.562					
Barticesti	1.051	13	1.031					
Corhana	400	62	1.348					
Cuza-Voda	752	716	36					
Lavidul	156	65	91					
Fareaseni	796	17	774					
Gheraesti	2.233	426	1.804	4	4			
Halaucesti	2.634	444	2.153					
Jugani	716	10	701					
Luncasi	579	7	572					
Mircesti	857	458	372					
Mogosesti	843	491	308					
Munelul-de-Sus	1.462	1.379	55	12				
Nisporesti	810	11	749					
Pildesti	1.536	27	1.506					

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Principele-Ferdinand	480	287	190					
Principesa-Maria	364	271	93					
Rachineti	963	5	955					
Sabacani	4.448	51	4.374	2	2			
Scheia	893	378	504	1				
Sofracesti	654	620	22	5	6			
Sturza	584	5	579					
Tamaseni	1.661	28	1.628					
Tetcani	446	10	436					
Traian	404	68	339					
Tupilati	1.651	1.470	166					
Valeni	1.152	1.059	79	69	5			
<i>Roman-Voda járás</i>								
Balucesti	1.310	723	567					
Bara	803	672	45					
Boghicea	1.175	931	234	219				
Buhanca	316	43	273					
Buruenesti	1.456	13	1.436					
Butea	1.853	45	1.802					
Calugareni	438	24	409		127			
Cantiseni	141	123	12	2				
Cadiuti	1.469	1.440	15					
Hahasesti	662	641	19					
Juesesti	679	660	13					
Magla	275	220	55					
Miclauzeni	708	635	20					
Negri	628	591	37	8				
Oboreceni	830	647	180					
Oteleni	1.697	363	1.329	278	2			
Padureni	100	88	12					
Pancesti	499	465	26	16				
Pisen-Rusului	267	224	43					
Poiana-Jurascu	770	91	671	212				
Principele-Carol	460	208	251	222				
Recea	393	336	53	49				
Roziori	927	808	106	108				
Rotunda	760	4	747	1	1			
Sagna	1.689	706	970	272	6			
Slobozia	875	443	430	111				
Valea-Maso	413	386	32					

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
<i>Putna megye:</i>	194.105		3.152	2.106	2.149			
<i>Városok:</i>								
Focsani	32.481	26.508	932	653	579	108	54	5
Adjud	6.748	5.910	97	50	60	9	11	
Marasesti	4.532	4.247	178	91	81	1	11	
Odobesti	8.106	7.221	43	20	17	3	6	
<i>Falvak:</i>								
Garoafa	337	284	53	59	53			
Fantanele	498	98	399	20	196			
Orbenii-de-Jos	2.108	2.060	20					
Pancesti	3.051	2.926	52	47	36			
Pufesti	1.151	1.130	17					
Sascut	589	461	115	109	103			
Targul	447	228	113	39	48			
Cosa	833	814	15	5	5			
Podul-Schiopolui	686	417	185	257	266			
Sovoja	3.798	3.574	130	58	54			
Vizantea	1.109	679	488	482	488			
<i>Baia megye</i>	157.501		1.497	229	132			
<i>Városok:</i>								
Falticeni	14.096	9.460	274	68	63			
Pascani	13.968	12.011	395	30	28			
<i>Falvak:</i>								
Buda	451	416	28	14	14			
Cornu Luncii	88	58	19					
Dunubrava	291	69	101					
Gainesti	1.634	1.471	114					
Cosmesti	1.443	1.253	190	76				
Lespezi	2.351	935	189	9	10			
<i>Neamt megye</i>	198.223	179.314	4.528	2.384	1.612	52	532	6
<i>Városok:</i>								
Piatra Neamt	29.824	20.835	999	500	450	39	107	3
Bohusi	8.655	5.711	572	85	80		363	
<i>Bistrita járás:</i>								
Ardeluta-Broses	365	319	37					
Brumoasa	1.675	742	903	879	903			
Straja	692	596	43					
Tarcau	991	919	24					
Taslau	1.885	1.740	61					
Aramoiaiai	174	143	33					
Bargaoni	1.324	337	984					

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Broaza	162		162					
Dochia	1.870	1.765	100					
Talpa	622	337	275					
<i>Tutova megye</i>	144.821	139.735	373	239	223	78	139	18
<i>Város:</i>								
Barlad	26.204	21.857	257	186	180	78	129	17
<i>Falvak:</i>								
Murgeni	1.424	1.388	11					
Chirdingeni	1.370	1.353	10					
Popesti	389	381	8					
<i>Vaslui megye</i>	139.503	133.442	272	97	97	17	53	1
Vaslui	15.310	11.691	167	79	79	15	37	
<i>Covurlui megye</i>	210.006	182.782	4.008	2.238	2.027			
Galati	100.611	74.381	3.931	2.155	1.981			
Filesti	1.006	887	93	7	3			
Baleni	2.943	2.926	13					
Braniztea	1.705	1.695	10					
<i>Jasi megye</i>	275.796	225.130	6.335	1.281	556			
<i>Város:</i>								
Iasi				543	496			
<i>Járások:</i>								
Bohlu-Cas	58.629	55.733	942					
Codru	61.727	59.476	1.419					
Turia	17.688	44.831	771					
<i>Falvak:</i>								
Baltati	606	420	186					
Cotnari	884	660	218	58				
Josupeni	70	21	49	5				
Maria	224	207	17	17				
Podul-Iloaili	3.783	2.094	27	25		17	5	
Sotu-Nou	739	620	119					
Sprinceanu	196		195					
Zlodica	241	214	24					
Buciuunu	444	426	14				4	
Copou	1.075	699	56				20	
Galata	720	648	45	19	18	8		
Ganreni	245	230	13					
Hlincea	307	287	14					
Horlesti	1.281	302	964					
Podgoria	919	803	37					
Slobozia	770	564	95					

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Socola	2.269	1.983	88					
Valea-Lupului	378	350	28					
Fantanele	1.842	1.572	236					
Focuri	2.685	2.039	22					
Jazul-Porcolui	300	228	72					
Saveni	199	13	186					

A HAVASALFÖLDI (MUNTÉNIA) MAGYAROK

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
<i>Arges-megye</i>				531	504			
<i>Városok:</i>								
Pitesti	19.532			487	408			
Curtea de Arges	6.809			49	50			
<i>Braila megye</i>				1.569	1.453			
<i>Városok:</i>								
Braila	68.347			1.149	1.050			
Brailita	6.869			130	143			
<i>Falu:</i>								
Nedelcu Chercea	11.765			230	204			
<i>Buzau megye:</i>				517	457			
<i>Városok:</i>								
Buzau	35.687			348	317			
Mizil	6.440			26	25			
<i>Dambovita megye</i>				705	656			
<i>Város:</i>								
Targoviste	22.298			393	361			
<i>Falu:</i>								
Pucheni	801			83	76			
<i>Jalomita megye</i>				460	439			
<i>Város:</i>								
Calarasi	18.053			167	158			
<i>Falu:</i>								
Jegalia	2.579			40	37			
<i>Ilfov megye</i>				24.690	24.486			
<i>Város:</i>								
Bucuresti	639.040			24.052	23.910			
<i>Falvak:</i>								
Chitila	1.626			82	76			
Otopeni				90	95			

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Jilava				33	38			
<i>Muscel megye</i>				254	236			
<i>Város:</i>								
Cumpulung	13.868			173	164			
<i>Olt megye</i>				351	332			
<i>Város:</i>								
Slatina	11.243			276	262			
<i>Prahova megye</i>				3.624	3.743			
<i>Városok:</i>								
Ploesti	79.149			1.591	1.480			
Campina	16.918			393	394			
Sinaia	4.072			203	205			
Slanic	6.306			56	59			
<i>Falvak:</i>								
Moreni	4.806			101	95			
Misle	2.133			31	28			
Staoropoleos	3.835			139	144			
Targasarul Nou	1.419			62	67			
Arva	405			67	72			
Azuga	2.639			282	274			
Busteni	3.792			276	259			
Predeal	2.113			104	125			
<i>Ramnicul Sarat megye</i>				251	236			
<i>Város:</i>								
Ramnicul Sarat	15.007			156	149			
<i>Teleorman megye.</i>				284	231			
<i>Város:</i>								
Turnu-Magurile	16.950			133	124			
<i>Vlasca megye</i>				510	478			
<i>Város:</i>								
Giurgiu	31.016			306	294			
<i>Falvak:</i>								
Mihai-Bravul	3.199			61	59			
Sterea	539			37	37			

AZ OLTÉNIAI MAGYAROK

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
<i>Dolj megye</i>				1.365	1.175			
<i>Városok:</i>								
Craiova	63.215			1.082	949			
Calafat	7.633			107	103			
<i>Gorj megye</i>				168	153			
<i>Város:</i>								
Targu-Jiu	13.030			120	123			
<i>Mehedinti megye</i>				300	237			
<i>Város:</i>								
Turnu-Severin	21.107			190	131			
<i>Romanati megye</i>				244	224			
<i>Város:</i>								
Caracal	14.950			135	125			
<i>Valcea megye</i>				480	466			
<i>Város</i>								
Ramnicu-Valcea	15.648			166	162			
Dragesani	7.002			50	37			
<i>Falvak:</i>								
Brezoiu	3.183			107	203			

A DOBRUDZSAI MAGYAROK

	Összlakosság	Ort.	R.kat.	Magyar nemz.	Magyar anyany.	Ref.	Ev.	Un.
Constanta				1.142	106			
Sulina				26	17			
Tulcea				72	74			
Silistra				136	143			
Bazarcic				232	248			
Megigia				112	109			
Carmen-Silvia				41	43			
Cerna-Voda				64	67			
Tercigol				13	13			
Turtucaia				30	28			
Babadac				21	22			
Macin				3	2			

Másolat — K 28. 459—1940—L—20952 (206. cs.)

35.

Budapest, 1940. november 9.

Észak-Erdély közigazgatási (megyei, járási) beosztása és járásonkénti lélekszáma a II. bécsi döntés után

1.) Bihar vármegye

vármegyei székhely: Nagyvárad tjv. 82.687 lakos

Berettyóújfalusi járás székhelye:	Berettyóújfalu	35.330 lélek
Biharkeresztesi járás székhelye:	Biharkeresztes	28.482 lélek
Cséffai járás székhelye:	Cséffa	20.049 lélek
Derecskei járás székhelye:	Derecske	33.929 lélek
Élesdi járás székhelye:	Élesd	45.737 lélek
Érmihályfalvi járás székhelye:	Érmihályfalva	35.028 lélek
Margittai járás székhelye:	Margitta	42.393 lélek
Nagyszalontai járás székhelye:	Nagyszalonta	27.197 lélek
Nagyváradai járás székhelye:	Nagyvárad	60.971 lélek
Sárréti járás székhelye:	Biharnagybajom	22.839 lélek
Szalárdi járás székhelye:	Szalárd	28.868 lélek
Székelyhidi járás székhelye:	Székelyhid	34.230 lélek
Nagyszalonta megyei város		15.297 lélek
Vármegyei összeg		430.350 lélek

2.) Szilágy vármegye

vármegyei székhely: Zilah megyei város

Alsószopori járás székhelye	Alsószopor	29.494 lélek
Krasznai járás székhelye	Kraszna	30.009 lélek
Szilágycsehi járás székhelye	Szilágycseh	35.576 lélek
Szilágysomlyói járás székhelye	Szilágysomlyó	41.447 lélek
Tasnádi járás székhelye	Tasnád	32.404 lélek
Zilahi járás székhelye	Zilah	34.927 lélek
Zsibói járás székhelye	Zsibó	44.163 lélek
Szilágysomlyó megyei város		7.448 lélek
Zilah megyei város		8.340 lélek
Vármegyei összeg		263.808 lélek

3.) Szatmár vármegye

vármegyei székhely: Szatmárnémeti sz. kir. város, 51.495 lélek

Avasújvárosi járás székhelye	Avasújváros	28.276 lélek
Csengeri járás székhelye	Csenger	25.201 lélek
Erdódi járás székhelye	Erdőd	29.488 lélek
Fehérgyarmati járás székhelye	Fehérgyarmat	33.004 lélek
Kápolnokmonostori j. székhelye	Kápolnokmonostor	14.945 lélek
Mátészalkai járás székhelye	Mátészalka	54.936 lélek
Nagybányai járás székhelye	Nagybánya	30.337 lélek
Nagykárolyi járás székhelye	Nagykároly	45.957 lélek
Nagysomkúti járás székhelye	Nagysomkút	30.160 lélek
Szatmári járás székhelye	Szatmár	45.788 lélek
Szinérváraljai járás székhelye	Szinérváralja	26.811 lélek
Felsőbánya megyei város		4.127 lélek
Nagybánya megyei város		13.904 lélek
Nagykároly megyei város		16.042 lélek
Vármegyei összeg		398.976 lélek

4.) Ugocsa vármegye

vármegyei székhely: Nagyszöllős

Halmi járás székhelye	Halmi	36.502 lélek
Nagyszöllősi járás székhelye	Nagyszöllős	42.327 lélek
Vármegyei összeg		78.829 lélek

5.) Bereg vármegye

vármegyei székhely: Beregszász megyei város

Beregszászi járás székhelye	Beregszász	34.712 lélek
Munkácsi járás székhelye	Munkács	28.130 lélek
Vásárosnaményi j. székhelye	Vásárosnamény	27.929 lélek
Beregszász megyei város		19.135 lélek
Munkács megyei város		27.291 lélek
Vármegyei összeg		137.197 lélek

6.) Máramaros vármegye

vármegyei székhely: Máramarossziget megyei város

Aknasugatagi járás székhelye	Aknasugatag	28.625 lélek
Dragomérfalvi járás székhelye	Dragomérfalva	29.770 lélek
Felsővisói járás székhelye	Felsővisó	53.678 lélek
Máramarosszigeti j. székhelye	Máramarossziget	42.903 lélek
Técsői járás székhelye	Técső	19.878 lélek
Máramarossziget megyei város		27.270 lélek
Vármegyei összeg		202.124 lélek

7.) Szolnok-Doboka vármegye

vármegyei székhely: Dés megyei város

Bethleni járás székhelye	Bethlen	38.875 lélek
Magyarláposi járás székhelye	Magyarláros	30.125 lélek
Dési járás székhelye	Dés	53.227 lélek
Szamosújvári járás székhelye	Szamosújvár	26.189 lélek
Kékesi járás székhelye	Kékes	24.599 lélek
Nagyilondai járás székhelye	Nagyilonda	31.242 lélek
Dés megyei város		15.110 lélek
Szamosújvár megyei város		6.608 lélek
Vármegyei összeg		225.975 lélek

8.) Beszterce-Naszód vármegye

vármegyei székhely: Beszterce megyei város

Beszterce járás székhelye	Beszterce	31.792 lélek
Naszódi járás székhelye	Naszód	33.808 lélek
Óradnai járás székhelye	Óradna	30.027 lélek
Szeretfalvi járás székhelye	Szeretfalva	29.678 lélek
Beszterce megyei város		14.128 lélek
Vármegyei összeg		139.433 lélek

9.) Kolozs vármegye

vármegyei székhely: Kolozsvár sz. kir. város 100.844 lakos

Bánffyhunyadi járás székhelye	Bánffyhunyadi	31.206 lélek
Egeresi járás székhelye	Egeres	19.876 lélek
Hidalmási járás székhelye	Hidalmás	24.523 lélek
Kolozsborsai járás székhelye	Kolozsborsa	22.301 lélek
Kolozsvári járás székhelye	Kolozsvár	45.885 lélek
Bánffyhunyadi megyei város		5.401 lélek
Vármegyei összeg		149.192 lélek

10.) Maros-Torda vármegye

vármegyei székhely: Marosvásárhely, sz. kir. város 38.517 lakos

Erdőszentgyörgyi járás székhelye	Erdőszentgyörgy	20.479 lélek
Marosvásárhelyi járás székhelye	Marosvásárhely	47.730 lélek
Mezőbándi járás székhelye	Mezőbánd	21.122 lélek
Nyárádszeredai járás székhelye	Nyárádszereda	32.528 lélek
Régeni alsó járás székhelye	Szászrégen	43.555 lélek
Régeni felső járás ideigl. székhelye	Szászrégen	41.513 lélek
Tekei járás székhelye	Teke	20.780 lélek
Szászrégen megyei város		9.290 lélek
Vármegyei összeg		236.997 lélek

Maroshévízen szolgabírói kirendeltség működik.

11.) Udvarhely vármegye

vármegyei székhely: Székelyudvarhely megyei város

Oklándi járás székhelye	Oklánd	26.326 lélek
Parajdi járás székhelye	Parajd	16.648 lélek
Székelykeresztúri járás székhelye	Székelykeresztúr	23.604 lélek
Székelyudvarhelyi járás székhelye	Székelyudvarhely	32.544 lélek
Székelyudvarhely megyei város		8.518 lélek
<hr/>		
Vármegyei összeg		107.640 lélek

12.) Háromszék vármegye

vármegyei székhely: Sepsiszentgyörgy megyei város

Baróti járás székhelye	Barót	14.600 lélek
Kézdivásárhelyi járás székhelye	Kézdivásárhely	38.993 lélek
Kovácsnói járás székhelye	Kovácsna	26.236 lélek
Sepsiszentgyörgyi járás székhelye	Sepsiszentgyörgy	32.015 lélek
Kézdivásárhely megyei város		5.107 lélek
Sepsiszentgyörgy megyei város		10.818 lélek
<hr/>		
Vármegyei összeg		127.769 lélek

13.) Csík vármegye

vármegyei székhely: Csíkszereda megyei város

Csíkszentmártoni járás székhelye	Csíkszentmárton	21.637 lélek
Csíkszeredai járás székhelye	Csíkszereda	34.031 lélek
Gyergyószentmiklósi járás székhelye	Gyergyószentmiklós	45.946 lélek
Gyergyótölgyesi járás székhelye	Gyergyótölgyes	17.954 lélek
Szépvízi járás székhelye	Szépvíz	22.437 lélek
Csíkszereda megyei város		4.807 lélek
Gyergyószentmiklós megyei város		10.355 lélek
<hr/>		
Vármegyei összeg		157.167 lélek

Másolat — K 28. 121—1—1940—O—20993 (55. cs.)

Budapest, 1941. január 10.

Varga József kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter levele Teleki Pál miniszterelnökhöz a Romániából érkezett irredenta bélyeges postai küldemények kitiltásáról

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr !

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy Romániából irredenta bélyegekkel bérmentesített levélpostai küldemények érkeznek Magyarországra. A csatolt borítékon érkezett zöld színű, 20+5 lei értékjelzésű román légipostabélyegen a következő értelmű román nyelvű körirat látható: „48 óra múlva felszabadít minket a Róma—Berlin tengely”. Az ugyancsak csatolt másik borítékon sötétzöld színű 5 lei értékjelzésű román bélyeg van, amelyen román nyelven a következő felirat látható: „Segítsetek a szerencsétlen testvéreiteken, Codreanu Zelea”.

Tisztelettel kérem Nagyméltóságod nagybecsű állásfoglalásának szíves közlését abban a tekintetben, vajon a fentemlített bélyegekkel bérmentesített román postaküldemények kitiltása iránt intézkedjem-e. Az ilyen küldemények kitiltására az Egyetemes Postaegyezmény 46. cikk 1/d pontja ugyanis módot nyújt.

A bélyegek kitiltását a román posta nemzeti érdekeinket sértő eljárásán kívül még az a körülmény is indokolttá tenné, hogy a román posta az 1940. szeptember 3-án kibocsátott, 10 fillér értékű „Kelet visszatér” felírású magyar postabélyegekkel bérmentesített magyar postaküldeményeket nem kézbesíti, hanem azokat „Retour, non admis”^{*} jelzéssel visszaküldi.

Varga J.

Tisztázat K 28. 120—1941—O—15382 (55. cs.)

* „Vissza, nem elfogadható”

Brassó, 1941. február 20.

Ifj. Csopey Dénes brassói magyar konzul jelentése a Külügyminisztériumnak az 1940. novemberi romániai német népszámlálás eredményéről

Most tették közzé a múlt év novemberében megtartott, a romániai német népcsoport számbavételének eredményét.

E szerint a

Bánátban:	310.509
Erdélyben:	219.722
Ó-Romániában kereken:	20.000

vagyis Romániában összesen jelenleg *550.231 lélek* vallotta magát német nemzetiségűnek.

A népszámlálás helységenkénti eredménye szerint következő a németek száma: Temesvárott: 34.008, Nagyszebenben: 26.739, Brassóban: 15.883, Resicán: 13.248, Bukarestben: 12.500, Hátszegen: 7.640, Medgyesen: 7.322, Steierdorfaninán: 7.110, Aradon: 720, Lugoson: 6.414, Újaradon: 5.948, Újszentannán: 5.855, Segesváron: 5.275, Aradszentmártonban: 3.888, stb.

Meglepő a nyugaterdélyi bányavidékeken és Arad környékén talált nagyszámú német, ami feltétlenül arra vezethető vissza, hogy az erős magyarüldözés periódusában végrehajtott népszámláláskor *sokan vallották magukat a magyarok közül németajkúaknak, hogy a román hatóságoktól nyugtuk legyen.*

Érdekes, hogy Brassóban a népszámlálás a magyarokra történt erős halászás ellenére sem tud kimutatni többet 15.883-nál, vagyis a németek számarányban még ma is csak a románok és magyarok után következnek.

Másolat K 28. 457—1941—O—16620 (206. cs.)

Budapest, 1941. március 7.

**Az 1930. évi román népszámlálás alapján készített
statisztikai kimutatás Észak- és Dél-Erdély
lakosságának nemzetiségi, anyanyelvi
és felekezeti hovatartozásáról 1940. augusztus 30-án***

A keleti és erdélyi országrészek részletesen feldolgozott statisztikai anyagának két összefoglaló-táblázatát elkészítettem, melyek magukban foglalják a *visszakerült* és *visszamaradt* részek adatait abszolút számokban és arányszámokban.

Az I. táblázat a lakosság anyanyelve, nemzetisége és vallásfelekezetére vonatkozó adatokat foglalja össze (az 1930. évi román népszámlálásról közrebocsátott hivatalos közlések alapján), míg a II. táblázat az egyes nemzetiségek vallási felosztását tünteti fel.

A román uralom alatt maradt területen a keleti (Bánát, Arad és Bihar megyék) országrészben 1930-ban, 236.092 magyar anyanyelvű (és 203.142 magyar nemzetiségű) állandó lakost írtak össze s ezek az összes lakosságnak 15.1 (illetve 13.0) százalékát teszik ki. E magyar nemzetiségnek 35,3%-át a protestáns (ref., unit., evang.) és 64.7%-át a róm. kat. vallás felekezetéhez tartozók teszik.

Az erdélyi országrészben 237.637 magyar nemzetiségű (247.545 magyar anyanyelvű) maradt az 1930. évi román adatok szerint, akik az összlakosságnak 15.0%-át teszik és vallásfelekezet szerint így oszlanak meg: a magyar nemzetiség 73.2%-a protestáns (ref. 130.593, unit 28.301 és evang. 15.000), míg 26.8%-a r. kat. (63.743 lélek, ezenfelül van még 10.816 német és 12.625 más nemzetiségű r. kat.). E területen 200.021 német nemzetiségűt mutat ki az 1930. évi román statisztika (188.205 evang. és 10.816 r. kat.), akik a visszamaradt Erdély 1.589.562 összlakosságának 12.6%-át teszik ki.

Az erdélyi országrész lakosságának 68.4%-a (1.084.519) a román nemzetiséghez tartozik, akiknek 33.0%-a gör. kat. és 67.0%-a gör. keleti vallású.

A 67.385 más nemzetiségű állandó lakos közül 12.625 r. kat., 28.924 gör. kat., 18.935 izraelita és 6.898 egyéb.

* Az összeállítást Barabás Endre készítette.

A magyar nemzetiségűek (237.637) és magyar anyanyelvűek (247.545) száma között mutatkozó tízezernyi nem magyar nemzetiségű az izraeliták közül való, akiknek, úgy látszik, 52.3%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek.

Ezen összefoglaló adatokon kívül együtt van az egész visszamaradt területre vonatkozó 1930. évi *községenkénti* lakosság: nemzetiségi, anyanyelvi és vallásfelekezeti adata is.

I.

A lakosság nemzetisége, anyanyelve és vallásfelekezete

A visszakerült						
Keleti-		Erdélyi-		Együttes-		
Országrészen						
szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	
1,105.345	46.2	1,285.079	53.8	2,390.424	100.0	Összesen
382.511	34.6	624.564	48.7	1,007.075	42.1	Magyar anyanyelvű
591.738	53.6	571.268	44.5	1,163.006	48.7	Román anyanyelvű
21678	2.0	38.001	3.0	59.830	2.5	Német anyanyelvű
109.418	9.8	51.246	3.8	160.513	6.7	Más anyanyelvű ¹
323.154	29.3	589.343	45.9	912.497	38.27	Magyar nemzetiségű
600.867	54.4	575.289	44.8	1,176.156	49.2	Román nemzetiségű
30.880	2.8	37.395	2.9	68.275	2.9	Német nemzetiségű
150.444	13.5	83.052	6.4	233.496	9.7	Más nemzetiségű ²
136.694	12.4	272.280	21.2	408.974	17.1	Róm. kat. vallású
3.182	0.3	39.389	3.1	42.571	1.8	Eváng. vallású
224.515	20.4	278.918	21.4	503.433	21.0	Ref. vallású
276	0.0	39.481	3.1	39.757	1.7	Unitárius vallású
99.358	9.0	48.714	3.9	148.072	6.2	Izraelita vallású
498.319	45.1	435.225	33.9	933.544	39.1	Gör. kat. vallású
131.317	11.9	150.244	11.6	281.561	11.8	Gör. kel. vallású
11.684	0.9	20.828	1.8	32.512	1.3	Egyéb vallású
1,105.345	100.0	1,285.079	100.0	2,390.424	100.0	Összesen

A visszamaradt						
Keleti-		Erdélyi-		Együttes-		
Országrészen						
szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	
1,568.377	49.7	1,589.562	50.3	3,157.939	100.0	Összesen
236.092	15.1	247.545	15.6	483.637	15.3	Magyar anyanyelvű
958.931	61.1	1,111.279	70.0	2,070.210	65.6	Román anyanyelvű
281.234	18.0	199.884	12.6	481.118	15.1	Német anyanyelvű
92.120	5.8	30.854	1.8	122.974	4.0	Más anyanyelvű ³

A visszamaradt						
Keleti-		Erdélyi-		Együttes-		
Országgrészben						
szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	
203.142	13.0	237.637	15.0	440.779	14.0	Magyar nemzetiségű
947.115	60.4	1,084.519	68.4	2,031.634	64.4	Román nemzetiségű
275.556	16.6	200.021	12.6	475.577	15.0	Német nemzetiségű
142.564	10.0	67.385	4.0	209.949	6.6	Más nemzetiségű ⁴
439.190	28.0	87.187	5.5	526.377	16.7	Róm. kat. vallású
27.639	1.8	204.205	12.8	231.844	7.3	Evang. vallású
61.294	3.9	130.593	8.2	191.887	6.1	Ref. vallású
272	0.0	28.301	1.8	28.573	0.9	Unitárius vallású
25.726	1.6	18.935	1.2	44.661	1.4	Izraelita vallású
66.207	4.3	385.694	24.3	451.901	14.3	Gör. kat. vallású
923.001	58.9	727.749	45.8	1,650.750	52.3	Gör. kel. vallású
25.048	1.5	6.898	0.4	31.946	1.0	Egyéb vallású
1,568.377	100.0	1,589.562	100.0	3,157.939	100.0	Összesen

II.

Az egyes nemzetiségek belső alkata vallásfelekezeti szerint 1930-ban

A visszakerült						
Keleti-		Erdélyi-		Együttes-		
országgrészben						
szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	
323.154	100.0	589.343	100.0	912.497	100.0	Magyar nemzetiségűek:
224.515		278.918		503.433		Ref. vallású
276	70.5	39.481	54.4	39.757	60.1	Unit. vallású
3.182		1.994		5.176		Evang. vallású
95.181	29.5	268.950	45.6	364.131	39.9	Róm. kat. vallású
30.880	100.0	37.395	100.0	68.275	100.0	Német nemzetiségűek:
—		37.395		37.395	54.8	Evangélikus vallású
30.880		—		30.880	45.2	Róm. kat. vallású
600.867	100.0	575.289	100.0	1,176.156	100.0	Román nemzetiségűek:
469.550	78.2	425.045	73.9	894.595	76.0	Gör. kat. vallású
131.317	21.8	150.244	26.1	281.561	24.0	Gör. keleti vallású
150.444	100.0	83.052	100.0	233.496	100.0	Más nemzetiségűek:
10.633	7.0	3.330	4.0	13.963	6.0	Róm. kat. vallású
28.769	19.2	10.180	12.3	38.949	16.7	Gör. kat. vallású
—		—		—		Gör. keleti vallású
99.358	66.0	48.714	58.6	148.072	63.4	Izraelita vallású
11.684	7.8	20.828	25.1	32.512	13.9	Egyéb vallású

A visszamaradt						
Keleti-		Erdélyi-		Együttes-		
ország részben						
szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	
203.143	100.0	237.637	100.0	440.778	100.0	Magyar nemzetiségűek:
61.294		130.593		191.887		Ref. vallású
272	35.3	28.301	73.2	28.573	55.7	Unit. vallású
10.000		15.000		25.000		Evang. vallású
131.576	64.7	63.743	26.8	195.319	44.3	Róm. kat. vallású
275.556	100.0	200.021	100.0	475.577	100.0	Német nemzetiségűek:
17.639	6.4	189.205	94.6	206.844	43.55	Evangélikus vallású
257.917	93.6	10.816	5.4	268.733	56.	Róm. kat. vallású
947.115	100.0	1,084.519	100.0	2,031.634	100.0	Román nemzetiségűek:
66.207	6.0	356.770	33.0	422.977	20.9	Gör. kat. vallású
880.908	94.0	727.749	67.0	1,608.657	79.1	Gör. keleti vallású
142.564	100.0	67.385	100.0	209.949	100.0	Más nemzetiségűek:
49.697	34.9	12.625	18.7	62.325	29.7	Róm. kat. vallású
—		28.924	42.9	28.924	13.8	Gör. kat. vallású
42.093	29.5	—		42.093	20.0	Gör. keleti vallású
25.726	18.0	18.935	28.1	44.661	21.3	Izraelita vallású
25.048	17.6	6.898	16.3	31.946	15.2	Egyéb vallású

Tisztázat — K 28. 283—1941—O—16098 (147. cs.)

- 1 A román 1930. évi statisztika a magyar, román és német anyanyelvűeken kívül kimutat még ezen a területen: 11.275 zsidó, 43.553 cigány, 42.359 szerb-horvát-szlovén, 40.630 cseh-szlovák, 24.217 rutén-ukrán, 11.133 bulgár, 2.168 lengyel, 343 török-tatár, 241 örmény, 125 albán, 124 görög és 10.799 más anyanyelvű állandó lakost is.
- 2 A román 1930. évi statisztika a magyar, román és német nemzetiségeken kívül kimutat még ezen a területen: 178.699 zsidó, 109.156 cigány, 46.786 csehszlovák, 43.342 szerb-horvát-szlovén, 29.607 rutén-ukrán, 11.400 bulgár, 3.366 lengyel, 333 török-tatár, 1.155 örmény, 183 görög, 40 albán és 11.962 egyéb nemzetiségű állandó lakost.
- 3 A fenti kimutatásnál követett eljárás: A magyar nemzetiségűekhez számítottak egészen a ref. és unitárius vallásúak. Az evangélikus vallásúak közül 25.000 számítottott a magyar anyanyelvűekhez /zsinat-presbiteri evang. superintendens soraiból töltetett ki. A róm. kat. hívők teszik ki a német nemzetiségűek nagyobbik felét is, de a fel nem sorolt más nemzetiségűek között is jelentős számmal szerepelnek.
- 4 A Magyarországtól elszakított egész területen, az 1930. évi népszámlálás szerint egyéb vallásúak: 192.833 izraelita, 37.829 baptista, 4.528 adventista, 969 örmény-katolikus, 181 gregorián-örmény, 419 mohamedán, 2.792 szabadgondolkodó 1.616 más szektás és 2.967 nem nyilvánítt.

Bukarest, 1941. március 7.

A bukaresti magyar követségi tanácsos jelentése a Külügyminisztériumnak a romániai német népcsoport jogállásáról

Ismeretes, hogy a romániai német népcsoport helyzete attól az időponttól kezdve, hogy Románia politikáját átállította a tengely politikája mellé, rohamosan javult. Károly király utolsó kormányai mindenképpen igyekeztek lekenyerezni a Volksgruppe vezetőit. Emlékezetes az a kínos incidens, amely tulajdonképpen a király és Hans Ottó Róth dr. szenátor között keletkezett, amidőn Károly király a német népcsoport e régi vezérét, megkérdezése nélkül, kinevezte a kisebbségi államtitkárság élére, Róth dr. azonban e kinevezést, amelyhez Berlin placetje hiányzott, nem vette tudomásul és eskütételre soha sem jelentkezett az udvarnál.

A bécsi döntést megelőző bizonytalan időszakban a német Volksgruppet gyakorlati megoldások érdekelték. Augusztus derekán Hans Ottó Róth dr. és Andreas Schmidt Gigurtu miniszterelnöktől azt kérték, hogy a német népcsoport tagjait mentesítsék a katonai szolgálat és rekvirálások terhe alól és engedélyezzék a németek számára önvédelmi szervezetek felállításának jogát.

Ugyanekkor a Volksgruppe a nemzetnevelésügyi minisztertől a német felekezeti iskolák kérdésében lényeges engedményeket eszközölt ki. Ekkor a következő német iskolák létesítését engedélyezték: római katolikus fiú-gimnázium Aradon, ipariskola és leány-gimnázium ötödik osztálya, továbbá kereskedelmi fiú-gimnázium Temesváron, evangélikus leány-gimnázium Nagyszebenben.

A bécsi döntés után a német népcsoport vezetőségében hamarosan (szeptemberben) változás állott be. Az irányítás mindinkább tiszta nemzeti szocialista párt-emberek kezébe jutott. Az új vezetők a következők:

A népcsoport vezetője: Andreas Schmidt;

Regáti körzetvezető: Hans Reissenberger, helyettese Michel Broser;

Erdélyi körzetvezető: Kurt Fromm, helyettese Helmut Wolff;

Bánsági körzetvezető: Peter Anton, helyettese Hans Ewald;

Sajtófőnök: Walter May;

Gazdasági vezető: Oswald Teutsch.

Az új vezetőség első ténykedése, hogy Horia Sima miniszterelnök-helyettessel és dr. Birissel, belügyminisztériumi államtitkárral, megállapodást létesítettek a kinevezendő német polgármesterek és alpolgármesterek tárgyában.

E szerint német polgármestert kellett kapnia Nagyszebennek és Medgyesnek; német alpolgármestereket Brassó-, Segesvár-, Temesvár-, Resica-, Karánsebes-, Orsova-, Lippa-, Lugos- és Oravicának.

Ezenkívül több lényeges engedményt eszközöltek ki a német tanügyek terén, a német nyelvnek mind több előjogot biztosítva. A román hatóságok kormányintézkedéssel kimondták, hogy a Német Birodalomban kibocsátott minden doktori oklevél nosztrifikálási eljárás nélkül érvényes: a német főiskolai hallgatókat, külön vizsga nélkül, a román főiskolákba is felveszik.

November 9-én Medgyesén a német Volksgruppe megalakította a Romániai Német Nemzeti Szocialista Munkás Pártot és ezzel az egész német népcsoport, szinte egy csapásra, a német állampárt szolgálatába állott.

A medgyesi gyűlésen Andreas Schmidt, a romániai Führer, a következő pontokban szögezte le a romániai német népcsoport jogi helyzetét:

A német „Volksgruppe” közjogi személyiség.

E csoporthoz tartoznak mindazok, akik a német néphez tartozóknak vallják magukat és a vezetőség ilyennek elismer.

A német népcsoport belső életére vonatkozó határozatokat hozhat.

A Volksgruppe végrehajtó szerve a romániai német nemzeti szocialista munkáspárt (N.S.D.A.P.)

A német népcsoport a román zászló mellett a nép zászlóját is használhatja.

A romániai Führer az alakuló nagy-gyűlést a következő fogadalommal zárta le: „Hűséget fogadok Vezérüknek, Hitler Adolfnak és a légionárius államnak és kötelezem magam és Önöket, hogy a német népért és az államért dolgozunk és harcolunk.”

A medgyesi nagy-gyűlés határozatai alapján Antonescu tábornok november 20-án rendelet törvényben szabályozta a romániai német népcsoport jogállását...

A rendelet törvény indokolásában Antonescu igazságügyminiszter kifejtette, hogy annak célja rendezni a nemzeti légionárius állam keretében a német népi séghez tartozó román állampolgárok és a román nép együttélését. A romániai német népcsoport népi életét biztosító szervezet létesítése összhangban áll az állam általános érdekeivel és a Bécsben 1940. augusztus hó 30-án aláírt jegyzőkönyv azon határozatával, amely szerint a román állam a romániai német népcsoportnak a vérszerinti román lakossággal egyenjogúságot ad.

Romániának mind nagyobb mérvű német megszállásával párhuzamosan az egyenjogúságon túl a német népcsoport helyzete a gyakorlatban a privilegizáltság jellegét kapta. Kitűnik ez például abból a tényből, hogy a román légionárius állam hivatalos sportszervezetének (O.S.R.) elnöke és a német népcsoport hasonló szervezetének (Amt für Leibesübungen) elnöke között, mint egyenrangú tárgyaló felek között, megállapodás létesült a romániai németek sporttevékenységének szabályozására. Egy másik jellemző tünet az a megállapodás, amely a januári légionárius puccs leverése után, az államrend fenntartására kiadott rendelet törvény végrehajtása tárgyában a temesvári katonai parancsnok és az ottani Gauleiter, Peter Anton között jött létre.

E szerint a német népcsoport tagjaitól a fegyvereket a népcsoport vezetői hivattak beszedni és a román csendőrséggel karöltve azok elraktározásáról gondoskodni, még pedig olyképpen, hogy a raktár bejáratát két lakattal zárják le. Az egyik kulcsot a népközösség vezetőjénél, a másikat pedig a hatóság képviselőjénél őrzik. A rendelettvényben provideált házkutatások a népcsoport tagjainál csak a népcsoport vezetőinek jelenlétében történhetnek.

A nemzeti szocialista párt megalakulása után hamarosan rátértek a népcsoport iskolaügyeinek radikális, a nemzeti szocialista eszmék kívánalmainak megfelelő átszervezésére. December 30-án Temesváron megalakult a nemzeti szocialista német tanítószervezet. Az alakuló gyűlés szónokai hangoztatták, hogy eddig nem volt meg a kellő összhang az iskola és a nép között. Új iskolatípust kell létesíteni, amely az állami német tannyelvű iskolák és a felekezeti iskolák helyére kerül.

Az új iskolatípus bevezetése meglehetősen nehézségekkel találkozik, különösen a felekezeti iskoláknál, amelyek részben régi százsz tradíciókra támaszkodnak és részben katolikus szerzetesrendek kezében vannak.

A százsz evangélikus egyház és a német népcsoport vezetősége között az ifjúság nevelésének tárgyában ugyanolyan versengés van kialakulóban, mint amilyen tapasztalható volt a Német Birodalomban a nemzeti szocialista regime bevezetésekor az egyházak és a párt vezetősége között. Ennek a versengésnek egyik áldozata volt Glondys nagyszombeni evangélikus püspök, aki a feltörő nazi vezetők támadásai előtt kénytelen volt meghátrálni és lemondását beadni. Az új megválasztott püspök, Wilhelm Staedel már a nemzeti szocialisták embere, ami természetesen hozzá fog járulni a német ifjúság nevelésének a nemzeti szocialista párt kívánságai szerint való átszervezéséhez.

Február hó 9-én Andreas Schmidt népcsoportvezér Nagyszombenben tartott nagygyűlésen beszámolót tartott a nemzeti szocialista párt megalakulása óta elért eredményekről. Felsorolta, hogy a párt uralomra jutása előtt csak 20.000 ifjú volt megszervezve a Hitler Jugend mozgalomba és februárban ezek száma már 60.000-ra emelkedett. Azelőtt a népcsoportnak egyáltalán nem volt katonai jellegű szervezete, most pedig már 35.000 bajtárs menetel zárt sorokban. Azelőtt csak 7.000 német asszony tömörült szervezetekbe, most pedig 77.000-en vannak. A német népcsoportnak azelőtt egyáltalán nem volt munkásszervezete, most pedig már 10.000 szervezett munkás-tagja van a pártnak. Ezek után ismertette a német népközösségnek saját hatáskörben lefolytatott népszámlálás eredményét. Déledélyben a megszámlált németek 550.000-et tesznek ki.

Ez a precedens nélküli népszámlálás is egy jellemző tünete a romániai német népcsoport privilegizált helyzetének, amely hova-tovább annyi jogot küzd ki magának, hogy bátran elmondhatjuk, hogy hamarosan államot fog képezni az államban.

vitéz Rényey s. k.
követségi tanácsos, id. ügyvivő.

U.i.

Futárzárlatkor értesülök arról, hogy Andreas Schmidt, a múlt évi november hó 20-i rendelettvényre hivatkozva, elrendelte a német népcsoport nemzeti kataszterének felállítását és ennek alapján a „Volks Passen”-ek kiállítását.

Még tisztázatlan, hogy a Volkspass külföldi utazásra is jogosít, vagy ezenkívül román útlevél is szükséges lesz.

vitéz Rényey s. k.
köv. tanácsos, id. ügyvivő

Másolat K 28. 331—1941—O—17144 (157. cs.)

40.

Bukarest, 1941. május 7.

Vladár Ervin bukaresti magyar követségi tanácsos jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak Antonescu államvezető és miniszterelnök három újabb törvényéről, melyek célja az államosítás és románizálás gyorsítása, valamint a zsidóság vagyonának kisajátítása

A március 3-i román hivatalos közlönyben Antonescu tábornok államvezető aláírásával három rendelettvény jelent meg, amelyek a románizálás* kérdés-komplexumát újabb egységes vezetés alá hozzák, alapjaiban rendezik és újabb lendületet adnak az egész románizálási tevékenységnek. Az első törvény értelmében a telepítési és menekültügyi államtitkárság románizálási államtitkársággá alakul át, a második törvény egy románizálási főhivatalt állít fel és végül a harmadik további zsidó vagyon-jogok kisajátítását rendeli el.

A románizálási államtitkárság felállítását szabályozó törvény három fejezetben 29 cikkből áll. Ennek az új államtitkárságnak feladatai nagyjából a következők: A kormány által kitűzött románizálási főhivatal tevékenységének vezetése és ellenőrzése, az elcsatolt területekről származó menekültek hazajuttatása és ellátása, valamint az összes ezzel kapcsolatos ügyek és telepítési kérdések megoldása, nevezetesen az 1940. október 22-i német—román és az 1940. szeptember 7-i bolgár—román telepítési egyezmények végrehajtása, telepítési munkálatok, a közvagyonról készítendő általános leltározás elvégzése és végül a kisebbségi kérdések megoldása.

* Románizálás = a német „árjásítás” mintájára konstruált kifejezés, és miként német eredetije, elsősorban a gazdasági és társadalmi élet „zsidóalanítását” jelentette.

Az új államtitkárság szervei a második fejezet elején soroltatnak fel és mutatják ennek a hivatalnak politikai jelentőségét és irányát. Öt igazgatósága lesz az új hivatalnak: románizálási, menekültügyi, leltározási, likvidációs és kisebbségi igazgatóság. Ehhez még öt további szolgálati ág csatlakozik. Könyvelési és személyzeti osztály, jogi osztály, kereskedelmi osztály és végül a románizálási főhivatal (kommiszáriátus). Legfontosabb ezek közül a románizálási osztály, amelynek kereskedelmi alosztálya további üzecsoportokkal rendelkezik, az egyik a zsidók, s kisebbségek és külföldiek vagyoni kérdéseivel, második, az ipari alosztály, kőolaj és monopoljogi alcsoportokkal és végül egy harmadik alosztály, mely a hitelkérdésekkel foglalkozik.

A 17-ik cikk meghatározza, hogy az államtitkárság a kisebbségeket érintő közigazgatási kérdések vizsgálatával és megoldásával foglalkozik. (Általában a törvény mindenütt a kisebbség kifejezést használja és nem a „népcsoport” megjelölést.)

Minden közbenjárás és kérelem, amelyet a kisebbségek a román államhoz intéznek olyan ügyekben, amelyek a kisebbségek életét és tevékenységét érintik, ehhez a kisebbségi igazgatósághoz nyújtandók be.

A likvidációs igazgatóságnak az a feladata, hogy likvidálja az állam által már átvett vagy a jövőben átveendő vagyonekat, amelyek a román—német és a bolgár—román telepítési szerződés értelmében a román állam tulajdonába mennek át.

A második törvény a románizálási főhivatal szervezetével, hatáskörével és feladataival foglalkozik. A hivatal közjogi jogi személy és azon célból állítottatott fel, hogy románizálja az állam tulajdonába átment vagyonekat és hogy támogassa az egész gazdasági élet románizálását. A második cikk értelmében ez a főhivatal adminisztrálja a különböző kisajátítási törvények és a román—német, valamint a bolgár—román telepítési szerződés rendelkezéseinek értelmében az állam által átvett vagyonekat.

A főhivatal szervei egy miniszteri bizottság, egy tanácskozási bizottság és egy bírói bizottság. A hivatal vezetésével egy kormányzó-tanács és egy igazgató-tanács van megbízva, amelyek mellé még egy ellenőrző bizottság is ki van rendelve.

A miniszteri bizottságba tartoznak az államvezető és miniszterelnök, egy általa kijelölendő miniszter, továbbá a gazdaságügyi, a pénzügyi, az igazságügyi és a földművelésügyi miniszterek, valamint a románizálási államtitkár.

A tanácskozási bizottságba a következő alakulatok küldenek képviselőket: A kereskedelmi és iparkamarák, mezőgazdasági kamarák, az állami hivatalnokok egyesülete, az ügyvédi kamara, a mérnöki kamara, az orvosi kamara, valamint katonai és tanári egyesületek. Végül esetleg szakértők is részt vehetnek a bizottságban.

A bírói bizottság a semmisítőszerű tagjaiból áll és hatáskörébe tartozik mindazon vitás kérdések felülbírálása, amelyek a törvényeknek a zsidó vagyonek elkobzására való alkalmazásánál állanak elő. Megkeresésre dönt afelett, hogy egy bizonyos személy zsidónak tekintendő-e vagy nem; megállapítja a kártérítési összeget a kisajátított vagyontárgyakért.

A főhivatal speciális feladata, hogy kereskedelmi és iparvállalatok románizálására kölcsönöket nyújtson, amely esetben messzemenő felügyeleti joggal rendelkezik az illető vállalatok felett.

A harmadik rendelettörvény magyarázza és kiterjeszti az eddig a zsidó-javak kisajátítására hozott törvények rendelkezéseit. Az eddig hozott törvényeket úgy magyarázza, hogy állatfarmok, sütödék és minden olyan vállalat, amely a malomiparhoz tartozik, amennyiben zsidó tulajdont képeztek, szintén az állam tulajdonába mennek át. Elrendeli ez a törvény, hogy kisajátítsanak a zsidó tulajdonban lévő minden fajta szeszgyárak és finomítók, lepárlók, orvosszergyárak, a feldolgozás bármely fázisában lévő mindennemű faanyag, tekintet nélkül arra, hogy erdőben, raktáron vagy szállítás közben vannak-e. Végül kutatási és bányajogok, amennyiben a megfelelő terület zsidó tulajdonosának adattak. A felsorolt vagyontárgyak a körül fekvő területtel, felépítményekkel, berendezésekkel, vasútvonalakkal, mindennemű szállító eszközökkel, szerszámokkal és műhelyekkel, valamint teljes élő és halott felszereléssel, készletekkel, készárúkkal és nyersanyagokkal együtt az állam tulajdonába mennek át.

Az állam követelheti a románizálási államtitkárság útján minden olyan adásvételi szerződés megsemmisítését, melyekkel 1940. november 17-e után zsidók faárút adtak el, amennyiben színleges üzletről volt szó, amelyet már abban az esetben bizonyítottnak tekintenek, amennyiben a faárú a piaci ár alatt adatott el. Tizenöt napon belül az államtitkárságnál minden olyan szerződést be kell mutatni, melyekkel zsidók faárút adtak el.

Azon szerződések, amelyek nem zsidó tulajdonosok és zsidó bérlő között a felsorolt vagyontárgyak tekintetében kötettek azonnali hatállyal megszűntnek nyilváníthatnak. Nem zsidó társak a zsidó társtulajdonos birtokában levő vagyontárgyakat a románizálási hivatal által megállapított áron megvásárolhatják. Az ilyen úton románizált társaságok úgy tekintetnek, mint ha sohasem lettek volna zsidó kézben. A kisajátítást elszenvedett zsidó tulajdonosok az érvényben lévő rendelkezések értelmében 3%-os állami járadék papírokkal fognak kártalaníthatni.

Másolat — K 28. 121—1941—O—18433 (56. cs.)

Sinaia, 1941. július 16.

Nagy László bukaresti magyar nagykövet bizalmas jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a magyar nyelvnek nyilvános helyiségekben való használatáról

Amint azt már más úton is jelentettem, Antonescu helyettes miniszterelnök többrendbeli közbenjárásom eredményeként egy tegnap aláírt rendeletével a belügyminisztériumnak a magyar nyelv használatának nyilvános helyiségekben való megtiltására vonatkozó rendeletét helyesbítette, illetve hatályon kívül helyezte. A külügyi vezértitkár, akit tegnap felkerestem, hogy a rendelet visszavonását újból megsürgessem, felolvasta előttem a helyettes miniszterelnöknek a belügyminisztériumhoz intézett rendeletét, amelyben annak kiemelése után, hogy a belügyminisztérium a magyar nyelv használatának megtiltását célzó rendeletével a kormánynak általam már más úton jelentett intencióin túlment, utasítja a minisztériumot, hogy körrendeletben hozza a prefektusok tudomására, miszerint a magyar nyelv használata nincs eltiltva és hogy az elbocsátott magyar alkalmazottak állásukba visszaveendők, amennyiben esetleg más okból kifolyólag nincsen bűnvádi eljárás ellenük folyamatban.

Amennyiben a rendeletet az alantas hatóságok tényleg végrehajtják, akkor a kb. 4 hét előtt megindított magyarelles hadjárat megszűntnek tekinthető. Ezért felkértem a Magyar Népközösség* vezetőségét, illetve utasítottam az aradi és brassói konzulatusainkat, hogy ellenőrizzék, vajon az egyes helyi hatóságok a rendeletnek tényleg eleget tesznek-e?

A rendelet visszavonását nagymértékben elősegítette Groza Péter volt avareskánus miniszter magatartása. Arról értesültem t.i., hogy Groza a napokban tért vissza Északerdélyből és nagyon kellemesen meg volt lepődve afelett, hogy ott mindenki kénye-kedve szerint, sőt feltűnő módon is használhatja a román nyelvet, anélkül, hogy efelett bárki is fennakadna. Ezt egy magánbeszélgetés alkalmával elmondottam Zwiedenek tábornoknak. A tábornok, aki minden ügyben, amelyet előtte szóvá teszek, támogatni igyekszik, Groza Pétert egy bizottsággal, amelynek Pop Valér és Davidescu követeken kívül ő saját maga is tagja volt, kihallgatta, vajon tapasztalatai szerint Északerdélyben tényleg szabad-e a román nyelv használata. Groza Péter oly kedve-

* A magyar kisebbség korlátozott jogú politikai szervezete. 1938-tól, a királyi diktatúra megteremtésétől 1944-ig, az Antonescu-kormány bukásáig létezett.

zően nyilatkozott a bizottság előtt, hogy nyilatkozataira való tekintettel Antonescu kénytelen volt a sérelmezett rendeletet visszavonatni.

Másolat — K 28. 29—1941—R—20055 (9. cs.)

42.

Brassó, 1941. augusztus 8.

Sztankay Zoltán brassói magyar konzul jelentése a Magyar Külügyminisztériumnak a Romániában élő német nemzetiség hangulatáról

Különböző szász körök utolsó napok folyamán felhívták figyelmemet a fronton lévő Schmidt András, német népcsoport vezetőjének állítólagos üzenetére, amely szerint az erdélyi német lapok tartózkodjanak magyarelles cikkek közlésétől. A népcsoport vezér állítólagos üzenete arra is figyelmezteti az itteni németeket, hogy sem szóban, sem tettben ne sértsék a magyarság érzékenységét.

Sőt egyik szász forrásom azt is tudni véli, hogy a szászoknak arra is utasításuk van, hogy igyekezzenek a románok figyelmét kelet felé terelni, Besszarábiára és az ezen is túl fekvő területekre. E beállítás szerint meg kellene a románokkal értetni, hogy az ő érdeküket is szolgálja, ha Erdély helyett a Pruthon, sőt a Dnyeszteren túl eső orosz területeket vesznek birtokukba.

Fenntartással jelentem, hogy Schmidt András Berlin vagy Killinger követ kívánságára küldte állítólagos üzenetét.

Tény az, hogy jelenleg a szászok egyre szélesebb rétegei idegenednek el a román államtól. A bécsi döntés után remélt autonómia, vagy legalább különleges állás nem vált valóra. A súlyos adóterhek, a baksis-rendszer, kemény katonai szolgálat alól ők sem mentesülnek. A háborús élet terhe őket sem kíméli. A szász paraszt a románokkal él keverten, (magyar és szász közösen lakta falu kevés van) és azt reméli, hogy Magyarországhoz kerülnek, akkor a románoknak bealkonyodván, kizárólagos urai lehetnek falvaiknak.

A Magyarországra kívánczoló idősebb réteg a fiatalokat azzal kívánja megnyerni, hogy először Romániától próbálja őket elidegeníteni azzal, hogy német protektorátus mellett kelt hangulatot, de mindjárt hozzá is teszi: „ha nem lehetünk német protektorátus, akkor csak az marad, hogy Magyarországhoz csatlakozunk, csak az a fő, hogy el a cigányoktól.” (Így hívják a románokat.)

Másrészt érdekes, hogy Németországból százsámra küldik vissza a katonai szolgálat elől Erdélyből menekült (részint német katonák által kiszóktetett) itteni szászokat és svábokat. Ezeknek kegyelmet adtak a románok, de rögtön bevonultatják a román hadseregbe.

Másolat — K 28. 331—1941—O—20764 (158. cs.)

43.

Kolozsvár, 1941. szeptember 10.

Észak-Erdély pénz- és hitelügyéről készített feljegyzés

1941. szeptember 10-én a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank ügymenetét megvizsgáltam. A felmerült fontosabb kérdéseket a vezérigazgatóval letárgyaltam és a benyújtott nagyobb kölcsönigényeket az igazgatóval és dr. Tusa Gáborral megbeszéltem.

Megállapításaim a következők:

A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank R.T. részére 1935. évben engedélyezett támaszhitel teljes mértékben indokolt volt, mert általa az intézet helyzete és rentabilitása teljesen rendbejött, banktevékenységét ismét megkezdhette, a román uralom alatt a magyarság hiteligényeinek kielégítése által hivatást teljesített és a központ, kilenc fiók és áruaktár fennmaradása következtében igen sok magyar családnak biztosított éveken keresztül megélhetést.

Erdély egy részének visszacsatolása után az intézet erős fellendülésnek indult, forgalma jelentékeny mértékben növekedett és ennek megfelelően alakultak állagai is. Így a betétállománya egy esztendő alatt 1.790.000 pengőről 5.720.000 pengőre emelkedett, ami közel 4 millió pengős szaporulatnak felel meg, kihelyezési állaga pedig, a konverziós anyagot* nem számítva, 4.750.000 pengőről 9.860.000 pengőre emelkedett, ami az állag megkétszereződését jelenti.

Jelentékeny hitelek folyósítása által nagyban hozzájárult Erdély gazdasági vérkeringésének előmozdításához, ami sok irányban érezteti kedvező hatását.

Nagyobb kölcsönöket folyósított Kolozs vármegyének és Kolozsvár városának, a Hangya Központnak, Marosvásárhelynek, Erdély legnagyobb két favállalatának és egyetlen cementgyárának, továbbá több vállalatnak. Állimentálja** az érdekkö-

* Befektetést megtestesítő értékpapír (pl. részvény) átcserelése más értékpapírra

** Ellátja

rébe tartozó Udvarhely megyei Takarékpénztárt, amelynek az ottani jogos hitel-igények kielégítésére szükséges összegeket rendelkezésre bocsátja. Ugyancsak jelentős összegeket bocsát a Szövetkezeti Központ rendelkezésére is, amely azokat vidéki szövetkezetei útján adja az igénylőknek tovább.

A Magyarországon működő hat fiókján kívül a szükséghez képest Erdély egyes részein további fiókok létesítését vette tervbe s ily irányban tárgyalásokat folytat a Brassói Általános Takarékpénztár kézdivásárhelyi fiókjának átvétele végett.

Az intézet régi veszteségeit mind leírta és 20 pengő névértékű részvényei a névértéket jóval meghaladó értéket képviselnek.

Az intézet minden további támogatásra érdemes, ami által csak belső megerősödése fokoztatik, tökeerejét még inkább tudja Erdély gazdasági életének szolgálatába állítani és további hivatást teljesíteni.

Az újabban folyósított kölcsönök közül kiemelem a róm. kat. státusának egy, a földművelésügyi miniszter úr által jóváhagyott zsidó birtok vételére folyósított 40.000 pengős kölcsönt, amellyel lehetővé tétetett, hogy a státus egy jövedelmező és jól instruált zsidó birtokot a maga részére megszerezhesen.*

1941. szeptember 17-én a bankban megtartott végrehajtó bizottsági ülésen is részt vettem.

A végrehajtó bizottsági ülésen felkértek arra, hogy Csizik államtitkár úrnál a B kötvények és Szász Lajos államtitkár úrnál az A kötvények sürgős kiadása érdekében intézkedés tétessék.

Mindkét ügyben átírtunk már az államtitkár uraknak, azonban kívánatos ez ügyek mielőbbi elintézésének személyes intervenció útján leendő megsürgetése.

Ugyanezen a végrehajtó bizottsági ülésen tárgyalatott a Hangya Szövetkezet hitelkérdése is és elhatároztatott, hogy alulírott Bodor Bertalannal szálljon ki Marosvásárhelyre, tekintse meg a Hangya ingatlanait, nézzék meg az üzletmenetet, ügyforgalmat és a könyvvezetést. Bodor vezérigazgató végezze a gestiók** ellenőrzését és ezek alapján létesíttessék egy hitelmegállapodási szerződés.

1941. szeptember 18—20-a között ez meg is történt. Minden tekintetben a legnagyobb meglepéssel nyilatkozhatunk a fent részletezett kérdésekre vonatkozó vizsgálataink eredményéről és ennek alapján a Hangyával megkötendő hitelmegállapodási szerződés-tervezetet is a helyszínen elkészítettük.

A Hangyának a hitele ebben 2 millióban állapítottatott meg, amiből 500.000 pengő erejéig tényleges bekebelezés foganatosíttatik az építendő székházra, az 1 millió 500.000 pengőre vonatkozólag pedig csak bianco bekebelezési engedély adatik a Hangya összes ingatlanvagyonára.

Különösen kiemelendő a Hangya újonnan bevezetett erdei gyümölcsle termelő akciója, amely amellet, hogy a legszebb üzleti eredményekre adott biztató ígére-

* A zsidó birtokok kényszeres eladására ld.: A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról című 1939. IV. tc. 15. és 16. sz. paragrafusok. (Magyar Törvénytár)

** Vagyon- és pénzkezelés

tet, jelentékenyen hozzájárul ahhoz, hogy ezen még eddig sohasem gondozott termelési ággal a népnek jelentős jövedelmet biztosítson.

Olvashatatlan aláírás

Tisztázat — K 28. 470—1941—S—208061 (214. cs.)

44.

Kolozsvár, 1941. november 11

Kolozs megye főispánjának hangulatjelentése a bánffyhungyadi román lakosság köréből

A szomszédos határmenti román területen eddig még nem tapasztalt nagymértékű revízió-ellenes mozgalom indult meg, magánosok, de különösen magas állami közhivatalokat betöltő tisztviselők és államférfiak nyílt gyűléseken hangoztatják, hogy a bécsi döntés mily nagy igazságtalanságot jelent Románia részére, s addig nem nyugosznak, amíg az elvesztett területeket — ha kell, fegyverrel is — vissza nem szerzik.

A románok a határmenti községekbe különösen Tordára és Belényesre nagyobb katonai erőket vontak össze.

A szemtanúk állítása szerint az Odessza környéki harcokból visszatérő román páncéloszred táblákat hozott magával, melyre az volt írva, hogy Odesszától Kolozsvárig megyünk.

Az említett hírek a Bánffyhungyadon élő román nemzetiségű intelligensebb emberekhez is eljutottak, legalább is megváltozott magatartásuk arra enged következtetni, hogy reménykednek a román csapatok közeli bevonulásában. Ezideig alig voltak ezek az emberek láthatók, meghúzódtak lakásaikban, most kettesével, hármasával sétálnak a délutáni órákban, román nyelven beszélnek egymással, holott mind tud magyarul, s ha idegen közeledik feléjük, hirtelen elhallgatnak.

Szervezkedést, agitációt nem fejtenek ki és az említett különös magatartás a román nemzetiségű földműves és napszámos lakosság körében nem észlelhető.

Amennyiben újabb adatok jutnak tudomásomra, azt haladéktalanul közölni fogom.

Szívélyesen üdvözöl,
kész híved:
Olvashatatlan aláírás

Tisztázat — K 28. 12—1941—O—25895 (5. cs.)

Székelyudvarhely, 1941. augusztus 22.

**A helyi magyar rendőrkapitányság jelentése
a Belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályának
a bécsi döntés elleni román revíziós politikáról**

Tisztelettel jelentem, hogy több oldalról érkezett hír szerint a vissza nem csatolt területen a román részről legerősebb propaganda folyik abban a tekintetben, hogy a bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt részt rövidesen visszaszerzik. Ugyancsak több egyén egybehangzó híradása szerint röpcédulákat is terjesztenek, melyben a közönséggel tudatják, hogy visszaszerezték Besszarábiát és a bécsi döntés évfordulójára be fognak vonulni nem csak Erdélybe, hanem elmennek a Tiszáig. Bizalmas értesülésem szerint az egyik székelyudvarhelyi lakosnak üzenetet küldött Brassóból egy volt udvarhelyi román tisztviselő, hogy előkészítheti a vadászatot szeptember első felére, mert addigra itt lesznek és akkor közös vadászatot fognak tartani. Ez a túloldaltól érkezett hír bizonyos nyugtalanságot keltett az intelligensebb körökben is azért, mert köztudomás szerint a székelyudvarhelyi helyőrség csapatai szeptember 1-vel kimennek nagy gyakorlatra a vidékre. Az egyik bizalmi emberem állítása szerint maga is olvasta azt a röpiratot melyben a románok Erdély visszaszerzését hangoztatják, azonban a röpiratokból a határon áthozni nem mert egyet sem, mert félve attól, hogy esetleg a román részen megtalálják nála és súlyos megtorlást kell elszenvednie.

Másolat — K 28. 12—1941—O—20875 (5. cs.)

[?] 1942. [?]

Jelentés a Népies Irodalmi Társaság* 1942. évi működéséről, valamint a román irredenta mozgalom kiszélesedéséről

Újabb román propaganda

I.

Az 1940. évi úgynevezett bécsi döntés után nagyarányú propagandatevékenység indult meg Romániában, amint ez előre látható volt. Ez a propaganda Észak-Erdély visszaszerzését sürgeti elsősorban.

A nosztalgikus vágyakozás hangját elhagyta az újabb propaganda és felvette az erőteljesebb, céltudatosabb és alaposabb propaganda hangját, úgy a belföldön, mint a külföldön. Történelmi, etnikai, statisztikai érvek, geopolitikai érvelések egyre-másra látnak napvilágot a román sajtóban, melynek hangja fokozatosan durvább lesz. A belletrisztika, költészet is megtalálta ezirányú hangját. Felesleges ezt részletezni, csupán azt akarjuk megemlíteni, hogy a magyar ellenpropaganda teljesen szünetel.

Az *Universul*, a *Porunca Vremii*, az *Ardealul* és a többi lapok vezetnek e tevékenységben.

Csupán mutatóul hozzuk fel az *Ardealul* 1941. október 28-i számában közölteket. Megjegyzendő, hogy naponként jelennek meg ilyenfajta közlemények a román sajtóban.

„A mi küzdelmünk” c. cikkében leszögezi, hogy a népek joga örökös, a román nép joga sem változhat meg tehát soha, a román föld határainak pedig azoknak az ősi határoknak kell lenniök, amelyeket a megalakulás pillanatában szabott meg a sors és amelyeket semmiféle földi hatalom nem változtathat meg. Ennek az örök igazságnak megfelelően Erdély a románoké. A románok ősei sokkal nagyobb területen uralkodtak, mint amelyet még Nagy-Románia határai is magukba foglaltak. Az egész Visztula-környéki területet, Pannóniát, az Adria, az Égei- és a Márványtenger vidékeit, a Bugon túl egészen a Dnyeper folyóig terjedő területet a románok ősei, a dákok és a gepidák lakták és ők is uralkodtak rajta. A sors csapásait a román nép mindig türelemmel viselte, de tovább folytatta küzdelmeit

* A Népies Irodalmi Társaság a két világháború közötti társadalmi szervezet, melynek tevékenysége a határon túli, elsősorban a romániai magyarság támogatása, kulturális, oktatási életének szervezése, tudományos és politikai jellegű akciók lebonyolítása volt.

és súlyos áldozatokkal újból felemelkedett. A román nép oly mélyre eresztette gyökereit ebbe a földbe, hogy abból kitépni már nem lehet.

Hív minket ez a föld, ahol ifjú napjainkat töltöttük, a föld, melyet mások gyávasága miatt kellett elhagynunk. A visszatérés vágya állandóan kínozza lelkünket és könnyet csal a szemünkbe. Nincs más vágyunk, csak a visszatérés és ennek megvalósítása érdekében hajlandók vagyunk bármily áldozatra. Tudd meg Erdély, hogy egyedül érted élünk. Kelet felé már sikerült határainkat visszaállítani és vár már ránk a teljes feltámadás napja is. Le kell mosnunk az országon esett gyalázatot. Egy vitézül harcoló népet nem lehet és nem szabad megakadályozni abban, hogy a rajta esett sérelmet megtorolja és a gyalázatot lemossa. Ez részben már sikerült is.

E lap egy másik cikkében azt írja, hogy az erdélyi románokat ősi földjükről soha semmiféle erő, barbár beözönlés, sem pedig a súlyos veszedelmek nem tudták eltántorítani, sőt e veszedelmek megacélozzák az erőket. A barbár beözönlés után azonnal megalakult az erdélyi román állami élet. A román állami élet alapja tehát Erdélyben jóval a magyarok bejövele előtt le volt fektetve és olyan életerős volt, hogy azt semmi megpróbáltatás nem tudta ledönteni. A később bevándoroltak uralma mindent megpróbált, hogy Erdélyből a román életet kiölje, de hiába hoztak drákói törvényeket a magyarok a románok ellen, hiába fogtak össze a románság ellen, hiába üldözték őket, mert a románt helyéről kimozdítani nem tudták. Az elnyomatásban élő románokból több ízben kitért a szabadulás vágya, míg végül is sikerült elérni a teljes felszabadulást. Az ideiglenes és átmeneti okkupációnak a románok mindig ellenálltak. A világ semmiféle hatalma sem tudott Erdélyben a románok felett diadalt aratni. Erdély ma is a román ellenállás fészke.

Flesariu százados cikkében azt írja, hogy Erdély mindig stratégiai értékű egység volt. Ezt az egységet legújabban Maniu állította fel 1918-ban. Ez a stratégiai egység most Erdély megcsönkítése folytán értékét veszítette, holott közérdek lenne ennek további fenntartása.

Kimutatást közöl a lap Erdély nemzetiségi megoszlásáról, azt írva, hogy bár a magyar uralom alatt a magyar hatóságok minden eszközzel igyekeztek a románok létszámát csökkenteni, ez mégsem járt sikerrel, mert Erdély 23 megyéjéből a magyarok csak a három székely megyében vannak többségben. Ennek az elszigetelt székely csoportnak azonban nincs semmi kapcsolata a magyar pusztával, közte és a magyarok területe között mindenütt a románok vannak többségben. Erdély többi megyéjéből csak háromban lehet 21%-os magyar létszámot kimutatni, de ez a szám is csak azzal indokolható, hogy ebbe a három megyébe — Torda, Brassó és Kolozs — a magyar uralom alatt állandóan magyarokat telepítettek be. Igaz, hogy a határmenti Bihar-, Szatmár-, valamint Szilágy-megyékben 26 és 30% a magyarok száma, de viszont kétszerese ennek a román. Erdély 12 megyéjében még annyi magyar sincs, amennyi szükséges lenne a helyi vezetőség megalakításához. Lehet, hogy a sokat hangoztatott magyar jogokat arra alapozzák, hogy kevés magyar lakosságú megyékben van egy-két despota földesúr, aki a földbirtokok háromnegyedét birtokolja. Nem akarjuk megjegyzésekkel kísérni a mai hely-

zetet — írja a lap —, de nem vezetett cikkünk megírásánál sem a gyűlölet, sem a hírverés, mert az új jogelvek alapján a román Erdély problémája is magától fog megoldódni, anélkül, hogy területeket kellene feldarabolni.

Irredenta verseket is közöl a lap. „Ének” c. versében leírja, hogy kit és mit adott Erdély a románoknak. Ezzel szemben a magyarok nem tudnak semmiféle tekintetben Erdélyre hivatkozni. Urai leszünk mi még Erdélynek — fejezi be versét.

„Kié Erdély?” c. versében azt írja, hogy fa, fű, hegy, víz, szél, róna stb. mind azt vallják, hogy Erdély román.

Felhívást közöl még a lap: Ferenczy György, a közismert publicista és Ilea erdélyi román költő elhatározta, hogy az Erdély fájdalmaát feltáró verseket összegyűjtik és kiadják. Kérik azokat, akiknek ilyen versük van, küldjék meg azokat Ferenczynek.

Legérdekesebb, hogy a kiűritett Odessza megszállását miként glorifikálja román hőstettnek:

Az Észak-Erdélyből elmenekült románok boldogok, hogy megmutathatták a világnak, hogy a román ma ugyanaz, mint mindig volt: hős. Reménnyel eltelve nézhetünk tehát a jövő elé, mert olyan hadseregünk van, amely meg tudott semmisíteni egy hatalmas ellenséget.

II.

Legfőbb ideje, hogy a magyarság részéről is meginduljon kellő formák között a szükséges ellenpropaganda. Mindenesetre a helyzet helyes felismerése válik szükségessé.

Erre nézve a Népies Irodalmi Társaság a következő munkálatokat végezte:

A társaság kezdettől fogva kettős irányban fejtett ki tevékenységet:

Tárgyilagosan igyekezett tájékoztatni az illetékes tényezőket az idegen uralom alatt élni kényszerült magyarság ellen irányuló elnyomás méreteiről; és pozitív adatokat szolgáltatni propaganda célokra.

Észak-Erdély visszanyerése óta, a román uralom alatt maradt Dél-Erdélyben és Bánátban, a magyar kisebbség sorsáról mindezideig nagyon kevés pozitív adatról szűrődött át híradás hozzánk, a fennálló háborús sajtó és közlekedési viszonyok miatt. Ezt a politikailag néma hangulat-idenyt használta fel a Népies Irodalmi Társaság arra, hogy a Dél-Erdélyre és Bánátra vonatkozó hivatalos magyar 1910. évi és a hivatalos román 1930. évi népszámlálási adatok, a falusi községig lemenő vonatkozásban, szemléletesen összehasonlítható módon és áttekinthetően állítassanak egybe, egyfelől azért, hogy az illetékes magyar tudományos és politikai tényezők felhasználására készen álljanak; másfelől pedig az ellenséges propaganda által, a magyarság érdeke ellen irányuló célzatos népszerűségi, etnikai stb. adatokra épített hírverések demográfiai adatai ellenőrizhetők és cáfolhatók legyenek. És végül a pozitív adatok alapján a magyar propaganda erkölcsileg meg nem támadható, helytálló, felvilágosító munkát fejthessen ki itthon és külföldön.

Az ebben az irányban általunk eddig végzett munkálat alapanyagát következőleg gyűjtöttük össze:

1. Lehető pontossággal megállapítottuk a román uralom alatt maradt falusi és városi községek 1910. évi hivatalos magyar és 1930. évi hivatalos román nevét és számát. Az így megállapított 2.323 községet az 1930. évi román hivatalos közigazgatás járási, megyei és tartományi beosztása kereteibe helyeztük el.

2. Minden egyes község magyar és román neve mellett feltüntettük:

a) a helységek állandó lakosságának 1869. évi, 1910. évi magyar és 1930. évi hivatalos román statisztika szerinti számát (helyet hagyva az ezután beszerzendő 1940. évi adatoknak is);

b) a lakosság anyanyelvére vonatkozó 1910. és 1930. évi magyar és román hivatalos adatokat;

c) a lakossági faji (etnikai) származására vonatkozó 1930. évi román hivatalos adatokat;

d) a lakosság vallás szerinti (r. kat., ág. h. ev., ref., unit., izr., g. kat., g. kel.) megoszlását és 1910. évi magyar és 1930. évi román hivatalos adatok alapján, itt is helyet hagyva az ezután beszerzendő 1940. évi adatoknak.

E törzsmunkálat képezi alapanyagát a további részletező, áttekintő munkálatoknak, melyek közül az ezideig elkészülteket ide is mellékeljük:

I. Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt terület: *Dél-Erdély és Bánát 1930. évi városainak* (Dél-Erdélyben 18 és Bánátban 9, összesen 27 város) *népesedési statisztikája:*

a) *lakosság összes száma* 1869-, 1910- és 1930-ban;

b) *az anyanyelv szerinti magyar lakosság száma és aránya* 1910-ben és 1930-ban;

c) *a magyar nemzetiségű (fajú) lakosság száma és aránya* 1930-ban;

d) a városi lakosság felekezeti megoszlás szerinti száma és aránya 1910-ben és 1930-ban (a r. kat., ág. h. ev., ref., unit., izr., g. kat., g. keleti vallásfelekezeteknél).

Ezek szerint:

A) Dél-Erdély 1930. évi 18 városának 1869. évi 117.328, az 1910. évi 191.648 és az 1930. évi 254.830 lakosa között

a) *magyar anyanyelvű:* 1910-ben 42.7% 1930-ban 31%,

b) *magyar nemzetiségű (fajú)* 1930-ban 28.8%,

c) *vallás szerint* 1910-ben és 1930-ban: r. kat. 22.2%—17.3%, ág. h. ev. 20.2%—18.8%, ref. 15.3—12.9%, unit. 2.7%—2.5%, izr. 4.7—4.6%, g. kat. 11.4—12.5% és g. kel. 23.2—30.2%.

B) Bánát 1930. évi 9 városának 1869. évi 111.615, az 1910. évi 206.677 és az 1930. évi 248.963 lakosából

a) *magyar anyanyelvű* 1910-ben 44.7% és 1930-ban 34.8%.

b) *magyar nemzetiségű (fajú)* 1930-ban 28.2%.

c) *vallás szerint* 1910-ben és 1930-ban: r. kat. 56.1—44.4%, ág. h. ev. 2.6—2.3%, ref. 7.1—6.3%, unit. 0.1—0%, izr. 8.3—8.1%, g. kat. 2.6—3.5% és g. keleti 22.8—34.2%.

c) *Együtt, a román uralom alatt maradt egész területen* (Dél-Erdély és Bánát) 1869. évi 228.943 és az 1910. évi 398 325 és az 1930. évi 503.793 lakosa között:

a) *magyar anyanyelvű* 1910-ben 43.7% és 1930-ban 33.2%,

1. tábla

Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt magyar terület: BÁNÁT és DÉL-ERDÉLY megyéire

A lakosság összes száma				Anyanyelv szerint 1910-ben			Anyanyelv szerint 1930-ban			Nemzetiség szerint 1930-ban		
1869	1910	1930	1940	magyar	román	német	magyar	román	német	magyar	román	német
345.035	435.650	423.649		27.8 121.488	56.1 244.506	11.6 50.787	22.8 96.756	61.3 259.884	11.8 50.005	19.5 82.488	61.0 258.239	12.3 52.202
171.505	192.865	204.770		15.8 30.480	83.8 161.624	0.2 529	11.5 23.752	87.4 179.006	— 167	11.1 22.815	86.8 177.793	— 187
189.589	219.756	200.929		4.0 8.927	68.6 150.947	13.7 30.312	2.5 5.113	70.8 142.315	14.2 28.622	2.5 5.032	69.5 139.651	12.8 25.654
190.896	248.177	239.586		9.9 24.650	75.6 187.704	10.3 25.650	7.1 17.048	78.1 187.021	10.3 24.689	6.6 15.838	76.6 183.412	9.6 23.118
443.258	500.704	499.443		17.1 85.904	34.8 174.687	36.6 183.308	16.7 83.423	38.2 190.705	35.6 177.751	15.4 76.969	37.6 188.020	34.9 174.395
100.0 1.340.283	100.0 1.597.152	100.0 1.568.377		16.9 271.449	57.5 919.468	18.1 290.586	14.4 226.092	61.1 958.931	17.9 281.234	12.9 203.142	60.3 947.115	17.5 275.556
172.247	204.258	212.749		16.7 34.084	77.9 159.088	3.9 7.816	11.5 24.513	83.1 176.852	3.6 7.617	11.3 24.513	81.5 173.401	3.6 7.583
119.268	141.806	174.249		29.7 42.131	49.5 70.279	21.1 30.062	28.3 49.315	51.0 88.999	19.2 33.612	27.3 47.723	49.8 86.924	19.1 33.363
86.746	89.794	86.039		8.4 7.571	76.9 69.099	12.6 11.350	5.9 5.049	81.0 69.685	12.6 10.828	5.5 4.768	78.3 67.375	12.5 10.750
251.465	332.567	332.118		15.5 51.660	79.7 265.316	2.5 8.431	12.2 40.375	83.6 277.705	2.2 7.422	11.3 37.584	82.0 272.283	2.5 8.282
113.293	131.874	149.482		26.0 34.333	52.5 69.340	17.0 22.507	24.4 36.461	55.9 83.504	16.1 24.026	23.6 35.306	53.9 80.604	16.1 24.011
49.609	72.491	80.651		21.6 15.691	75.9 55.043	0.4 362	18.7 15.093	78.6 63.392	0.1 90	18.5 14.971	77.4 62.446	0.1 113
128.449	141.038	156.292		16.1 22.513	40.0 56.500	38.4 54.179	16.1 25.178	44.3 69.278	37.7 58.982	15.6 24.429	43.0 67.259	37.6 58.820
141.034	169.824	194.619		6.5 11.126	63.1 107.214	27.8 47.230	4.8 9.325	64.6 125.686	29.4 57.215	4.7 9.085	62.0 120.738	29.3 56.999
111.833	158.380	183.282		25.1 39.866	72.8 115.351	0.3 521	22.2 40.676	75.1 137.697	0.4 744	21.4 39.214	74.4 136.315	0.4 742
100.0 1.173.944	100.0 1.442.032	100.0 1.569.481		17.9 259.275	67.0 967.230	12.6 182.448	15.6 245.985	69.6 1092.798	12.7 200.536	15.1 237.108	68.6 1.067.345	12.7 200.663
100.0 2.514.227	100.0 3.039.184	100.0 3.137.858		17.4 530.724	62.0 1.886.698	15.5 473.034	15.0 472.077	65.3 2.051.729	15.3 481.770	14.3 440.250	64.1 2.014.460	15.1 476.219

1. tábla

án uralom alatt maradt magyar terület: BÁNÁT és DÉL-ERDÉLY megyéinek népesedési statisztikája az 1869., 1910. és 1930. évekről

Nyelv szerint 1910-ben			Anyanyelv szerint 1930-ban			Nemzetiség szerint 1930-ban			A megye neve magyarul, románul	Falusi, városi 1930-ban
r	román	német	magyar	román	német	magyar	román	német		
8	56.1	11.6	22.8	61.3	11.8	19.5	61.0	12.3	Arad vm.	225
8	244.506	50.787	96.756	259.884	50.005	82.488	258.239	52.202	Jud. Arad	1
8	83.8	0.2	11.5	87.4	—	11.1	86.8	—	Bihar vm.	238
0	161.624	529	23.752	179.006	167	22.815	177.793	187	Jud. Bihar	1
0	68.6	13.7	2.5	70.8	14.2	2.5	69.5	12.8	Krassó vm.	124
7	150.947	30.312	5.113	142.315	28.622	5.032	139.651	25.654	Jud. Caraş	2
9	75.6	10.3	7.1	78.1	10.3	6.6	76.6	9.6	Szörény vm.	224
0	187.704	25.650	17.048	187.021	24.689	15.838	183.412	23.118	Jud. Severin	3
1	34.8	36.6	16.7	38.2	35.6	15.4	37.6	34.9	Temes-Torontál vm.	240
4	174.687	183.308	83.423	190.705	177.751	76.969	188.020	174.395	Jud. Timiş-Torontal	2
9	57.5	18.1	14.4	61.1	17.9	12.9	60.3	17.5	Bánáti 5 vármegye együtt	1.051
9	919.468	290.586	226.092	958.931	281.234	203.142	947.115	275.556		9
7	77.9	3.9	11.5	83.1	3.6	11.3	81.5	3.6	Alsó-Fehér vm.	152
4	159.088	7.816	24.513	176.852	7.617	24.513	173.401	7.583	Jud. Alba	4
7	49.5	21.1	28.3	51.0	19.2	27.3	49.8	19.1	Brassó vm. Jud. Braşov	55
1	70.279	30.062	49.315	88.999	33.612	47.723	86.924	33.363	(Háromszék vm.-ből csat. közs. együtt)	1
4	76.9	12.6	5.9	81.0	12.6	5.5	78.3	12.5	Fogaras vm.	86
1	69.099	11.350	5.049	69.685	10.828	4.768	67.375	10.750	Jud. Făgăraş	1
5	79.7	2.5	12.2	83.6	2.2	11.3	82.0	2.5	Hunyad vm.	413
0	265.316	8.431	40.375	277.705	7.422	37.584	272.283	8.282	Jud. Hunedoara	5
0	52.5	17.0	24.4	55.9	16.1	23.6	53.9	16.1	Kisküküllő vm.	129
3	69.340	22.507	36.461	83.504	24.026	35.306	80.604	24.011	Jud. Târnava-Mică	3
6	75.9	0.4	18.7	78.6	0.1	18.5	77.4	0.1	Kolozs vm.	76
1	55.043	362	15.093	63.392	90	14.971	62.446	113	Jud. Cluj	—
1	40.0	38.4	16.1	44.3	37.7	15.6	43.0	37.6	Nagyküküllő vm.	118
3	56.500	54.179	25.178	69.278	58.982	24.429	67.259	58.820	Jud. Târnava-Mare (Udv. vm.-ből csat. községekkel együtt)	2
5	63.1	27.8	4.8	64.6	29.4	4.7	62.0	29.3	Szeben vm.	89
6	107.214	47.230	9.325	125.686	57.215	9.085	120.738	56.999	Jud. Sibiu	1
1	72.8	0.3	22.2	75.1	0.4	21.4	74.4	0.4	Torda-Aranyos vm.	123
6	115.351	521	40.676	137.697	744	39.214	136.315	742	Jud. Turda	1
9	67.0	12.6	15.6	69.6	12.7	15.1	68.6	12.7	Délerdélyi 9 vármegye együtt	1241
75	967.230	182.448	245.985	1092.798	200.536	237.108	1.067.345	200.663		18
4	62.0	15.5	15.0	65.3	15.3	14.3	64.1	15.1	Bánát és	2292
24	1.886.698	473.034	472.077	2.051.729	481.770	440.250	2.014.460	476.219	Délerdély együtt	27

2. tábla
Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt magyar terület: BÁNÁT és DÉL-ERDÉLY megyéinek
(az 1. tábla folytatása)

A lakosság felekezet szerinti megoszlása																
r. kat.			ág. h. ev.			református			unitárius			izraelita			gör. katolik	
1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930
29.5	26.5		3.5	3.2		6.0	5.5		—	—		2.3	2.4		3.8	3.8
128.56	112.097		15.678	13.546		26.232	23.180		227	109		10.334	10.021		16.680	17.7
3.9	2.7		0.1	—		9.8	8.3		—	—		1.5	0.8		7.4	7
7.544	5.657		325	113		18.938	17.177		43	14		2.997	1.662		13.588	14.7
22.5	21.5		0.4	0.5		0.7	0.6		—	—		0.5	0.4		5.5	5
49.576	43.211		1.014	917		1.672	1.265		58	23		1.193	725		12.207	10.3
16.3	14.9		0.7	0.5		3.5	3.1		—	—		1.4	1.0		3.6	3
40.658	35.731		1.876	1.282		8.741	7.367		88	31		3.599	2.329		9.129	9.45
50.4	48.6		2.1	2.4		2.2	2.5		—	—		1.9	2.2		2.6	2
253.908	242.494		10.816	11.781		11.142	12.305		191	95		9.714	10.989		13.086	13.8
30.0	28.0		1.8	1.7		4.1	3.9		—	—		1.7	1.6		4.0	4
480.350	439.190		29.709	27.639		66.725	61.294		607	272		27.837	25.726		64.690	66.2
5.3	3.4		3.4	3.3		8.4	7.5		1.6	1.2		1.7	1.5		29.6	31
10.967	7.225		7.019	7.007		17.149	15.946		3.224	2.580		3.476	3.101		60.547	67.2
9.0	9.6		30.6	26.8		8.1	8.7		1.1	1.3		1.0	1.5		1.8	1
12.840	16.817		43.443	46.703		11.591	15.207		1.581	2.367		1.547	2.782		2.580	4.0
2.9	1.9		12.9	12.9		3.6	2.9		0.4	0.4		0.9	0.5		26.8	21
2.654	1.642		11.640	11.141		3.298	2.506		419	312		892	445		24.108	22.0
10.2	9.1		1.2	1.0		4.8	4.5		0.4	0.5		1.6	1.5		18.0	11
34.036	30.318		4.046	3.328		16.187	15.086		1.520	1.559		5.617	4.829		60.046	61.3
5.2	4.6		16.9	16.2		15.6	16.6		4.0	3.8		1.4	1.1		40.1	41
6.899	6.828		22.299	24.264		20.608	24.817		5.322	5.009		1.971	1.705		52.937	60.9
2.9	2.0		—	—		16.2	15.8		1.2	1.1		1.7	1.3		45.7	41
2.130	1.676		74	50		11.777	12.756		898	959		1.281	1.104		33.162	37.1
3.7	4.5		37.9	37.1		8.4	8.0		3.5	3.7		0.8	0.7		10.7	10
5.292	7.089		53.527	58.020		11.893	12.983		4.997	5.834		1.170	1.161		15.188	15.4
5.2	4.0		25.9	27.8		2.7	2.2		0.2	0.2		0.8	0.7		13.6	11
8.842	7.832		44.100	54.052		4.675	4.250		377	373		1.510	1.400		23.105	24.7
3.8	4.1		0.1	0.1		15.0	14.4		4.7	4.7		1.5	1.2		40.7	41
6.058	7.457		300	269		23.758	26.389		7.591	8.188		2.425	2.233		64.564	77.5
6.2	5.5		12.9	13.0		8.3	8.2		1.7	1.7		1.3	1.1		21.4	21
89.718	86.884		186.448	205.204		120.936	129.940		25.929	27.161		19.889	18.760		336.237	370.5
18.7	16.7		7.1	7.4		6.1	6.0		0.8	0.8		1.5	1.4		13.1	11
569.968	526.074		216.157	232.843		187.661	191.234		26.536	27.433		17.726	44.486		400.927	436.7

2. tábla

tán román uralom alatt maradt magyar terület: BÁNÁT és DÉL-ERDÉLY megyéinek népesedési statisztikája az 1869., 1910. és 1930. évekről
(az 1. tábla folytatása)

A lakosság felekezet szerinti megoszlása															A megye neve magyarul, románul		
református			unitárius			izraelita			gör. katolikus			gör. keleti					
1869	1910	1930	1869	1910	1930	1869	1910	1930	1869	1910	1930	1869	1910	1930	1940		
6.0	5.5		—	—		2.3	2.4		3.8	4.2		53.5	55.8			Arad vm.	
6.232	23.180		227	109		10.334	10.021		16.680	17.766		233.227	236.576			Jud. Arad	
9.8	8.3		—	—		1.5	0.8		7.4	7.2		77.1	77.3			Bihar vm.	
8.938	17.177		43	14		2.997	1.662		13.588	14.769		148.755	158.452			Jud. Bihar	
0.7	0.6		—	—		0.5	0.4		5.5	5.1		70.0	70.3			Krassó vm.	
1.672	1.265		58	23		1.193	725		12.207	10.336		153.914	141.162			Jud. Caraş	
3.5	3.1		—	—		1.4	1.0		3.6	3.9		74.0	75.3			Szörény vm.	
8.741	7.367		88	31		3.599	2.329		9.129	9.4569		183.882	180.643			Jud. Severin	
2.2	2.5		—	—		1.9	2.2		2.6	2.8		40.2	41.1			Temes-Torontál vm.	
1.142	12.305		191	95		9.714	10.989		13.086	13.877		201.517	205.488			Jud. Timiş-Torontal	
4.1	3.9		—	—		1.7	1.6		4.0	4.2		57.6	58.8			Bánáti 5 vármegye	
6.725	61.294		607	272		27.837	25.726		64.690	66.207		921.295	922.321			együtt	
8.4	7.5		1.6	1.2		1.7	1.5		29.6	31.6		50.0	51.0			Alsó-Fehér vm.	
7.149	15.946		3.224	2.580		3.476	3.101		60.547	67.258		101.982	108.590			Jud. Alba	
8.1	8.7		1.1	1.3		1.0	1.5		1.8	2.3		45.5	49.0			Brassó vm. Jud. Braşov	
1.591	15.207		1.581	2.367		1.547	2.782		2.580	4.054		64.568	85.548			(Háromszék vm.-ből csat. közs. együtt)	
3.6	2.9		0.4	0.4		0.9	0.5		26.8	25.7		52.1	55.2			Fogaras vm.	
3.298	2.506		419	312		892	445		24.108	22.093		46.858	47.487			Jud. Făgăraş	
4.8	4.5		0.4	0.5		1.6	1.5		18.0	18.5		63.5	64.2			Hunyad vm.	
6.187	15.086		1.520	1.559		5.617	4.829		60.046	61.386		211.294	213.233			Jud. Hunedoara	
15.6	16.6		4.0	3.8		1.4	1.1		40.1	40.7		16.5	16.0			Kisküküllő vm.	
10.608	24.817		5.322	5.009		1.971	1.705		52.937	60.906		21.840	24.826			Jud. Târnava-Mică	
16.2	15.8		1.2	1.1		1.7	1.3		45.7	46.1		31.9	32.9			Kolozs vm.	
1.777	12.756		898	959		1.281	1.104		33.162	37.196		23.184	26.538			Jud. Cluj	
8.4	8.0		3.5	3.7		0.8	0.7		10.7	9.8		34.6	35.2			Nagyküküllő vm.	
1.893	12.983		4.997	5.834		1.170	1.161		15.188	15.405		48.940	55.166			Jud. Târnava-Mare	
																(Udv. vm.-ből csat. községekkel együtt)	
2.7	2.2		0.2	0.2		0.8	0.7		13.6	12.7		50.3	52.0			Szeben vm.	
4.675	4.250		377	373		1.510	1.400		23.105	24.746		85.427	101.120			Jud. Sibiu	
15.0	14.4		4.7	4.7		1.5	1.2		40.7	42.3		33.8	33.1			Torda-Aranyos vm.	
13.758	26.389		7.591	8.188		2.425	2.233		64.564	77.532		53.672	60.606			Jud. Turda	
8.3	8.2		1.7	1.7		1.3	1.1		21.4	23.6		45.6	46.0			Délerdélyi 9	
10.936	129.940		25.929	27.161		19.889	18.760		336.237	370.576		657.765	723.116			vármegye együtt	
6.1	6.0		0.8	0.8		1.5	1.4		13.1	13.9		51.9	52.4			Bánát és	
17.661	191.234		26.536	27.433		17.726	44.486		400.927	436.783		1.579.060	1.645.437			Délerdély együtt	

3. tábla

Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt magyar terület: BÁNÁT és DÉL-ERDÉLY megyéinek nép

A lakosság összes száma				Magyar			A község neve		A lakosság felépítése								
				anyanyelvű		nemzetiségi			r.kat.		ág.h.ev.		református				
1869	1910	1930	1940	1910	1930		1930	magyarul	románul	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930
32.725	63.166	77.181		72.9 46.085	53.3 41.161	38.8 29.978	Arad	1. Arad	51.6 32.630	38.5 29.695		3.5 2.213	2.6 2.033		12.1 7.675	9.9 7.661	
3.105	4.223	4.293		50.5 2.134	32.0 1.374	26.1 1.121	Belényes	2. Beiuș	15.3 650	11.2 498		0.6 29	0.3 14		18.8 795	15.2 772	
7.714	7.873	9.585		11.2 889	5.1 498	4.7 459	Oravicabánya és falu	3. Oravița	41.6 3.277	26.2 2.512		0.6 53	0.4 40		1.4 113	0.8 86	
7.498	17.384	19.868		15.6 2.713	11.2 2.229	10.7 2.127	Resicabánya	4. Reșița	66.5 11.575	62.1 12.352		2.5 450	2.1 431		3.2 559	2.6 531	
11.654	19.818	23.593		34.6 6.875	26.3 6.226	22.8 5.397	Lugos	5. Lugoj	46.8 9.298	41.4 9.790		2.7 553	2.6 626		7.1 1.414	7.2 1.716	
3.512	7.999	8.704		17.6 1.413	7.1 626	6.1 536	Karánsebes	6. Caransebeș	37.6 3.015	27.9 2.431		2.5 207	1.7 154		3.0 246	1.7 149	
1.555	5.795	8.159		32.2 1.870	11.4 934	10.7 880	Orsova	7. Orsova	57.6 3.339	30.5 2.493		3.8 224	1.7 143		4.0 236	1.3 114	
36.844	72.555	91.580		39.3 28.552	35.5 32.513	30.2 27.807	Temesvár	8. Timișoara	66.9 48.598	52.5 48.136		2.2 1.603	2.4 2.279		4.8 3.532	5.1 4.690	
7.008	7.864	6.000		24.8 1.954	19.1 1.148	32.0 1.922	Lippa	9. Lipova	47.4 3.734	45.1 2.706		0.9 72	0.5 35		2.4 192	2.3 142	
100.0	100.0	100.0		44.7 92.485	34.8 86.709	28.2 70.227	Bánátban 9 város		56.1 116.097	44.4 110.613		2.6 5.404	2.3 5.755		7.1 14.762	6.3 15.861	
7.955	11.616	12.282		44.9 5.226	20.2 2.490	16.5 2.034	Gyulafehérvár	10/1 Alba-Iulia	22.41 2.613	12.9 1.585		4.3 503	3.0 380		9.5 1.106	7.3 901	
3.329	2.938	2.468		40.0 1.176	21.8 539	21.5 531	Abrudbánya	11/2 Abrud	20.0 588	13.4 333		1.2 37	1.4 35		14.3 422	9.9 246	
5.779	8.663	9.478		74.9 6.497	53.0 5.030	50.5 4.788	Nagyenyed	12/3 Aiud	17.7 1.537	12.1 1.148		3.0 263	2.0 196		44.9 3.896	38.6 3.665	
5.790	8.504	9.137		10.2 875	3.7 345	3.5 322	Szászsebes	13/4 Sebeș	9.6 822	4.7 435		23.1 1.970	19.5 1.788		3.6 312	1.1 102	
27.766	38.999	59.232		45.7 17.831	42.2 24.977	39.3 22.269	Brassó	14/5 Brașov	26.0 10.142	22.3 13.207		26.8 10.477	22.0 13.050		13.5 5.292	13.9 8.237	
4.714	6.579	7.841		51.0 3.357	29.7 2.327	26.7 2.094	Fogaras	15/6 Făgăraș	21.1 1.409	13.5 1.055		12.6 830	9.9 779		20.1 1.323	14.4 1.131	
3.277	8.654	10.509		67.3 5.827	40.8 4.298	35.2 3.708	Déva	16/7 Deva	39.2 3.393	29.8 3.133		2.7 242	2.11 221		14.9 1.292	8.9 943	
1.806	3.124	3.383		46.0 1.438	20.4 692	15.1 511	Hátszeg	17/8 Hațeg	21.9 687	12.0 406		1.9 61	0.6 23		13.5 424	10.0 340	
2.597	4.520	4.600		54.3 2.457	33.1 1.523	30.7 1.414	Vajdahunyad	18/9 Hunedoara	41.4 1.874	32.4 1.493		1.8 85	0.9 43		11.7 532	8.4 389	
5.661	7.672	7.337		27.9 2.145	16.9 1.244	14.3 1.055	Szászváros	19/10 Oraștie	16.2 1.246	9.2 680		12.6 972	10.5 774		12.9 993	9.0 661	
1.728	12.193	15.405		60.9 7.428	42.2 6.504	38.0 5.861	Petrozsény	20/11 Petroșani	39.2 4.782	31.7 4.894		4.3 525	2.5 393		16.2 1.984	11.2 1.739	
1.716	4.417	6.567		72.6 3.210	59.0 3.878	53.6 3.522	Dicsőszentmárton	21/12 Dicioșanmartin	16.7 742	15.5 1.021		2.1 93	2.2 147		27.3 1.210	25.5 1.679	
879	2.204	4.618		22.6 500	15.5 720	15.5 721	Balázsfalva	22/13 Blaj	7.6 169	5.5 255		3.2 71	1.9 90		7.0 155	10.9 505	
2.550	4.408	4.067		59.2 2.613	38.0 1.546	35.5 1.445	Erzsébetváros	23/14 Dumbraveni	29.6 1.306	16.8 685		11.7 516	11.9 487		22.3 985	16.9 690	
8.204	11.587	13.033		23.1 2.687	22.78 2.968	22.2 2.896	Segesvár	24/15 Sighișoara	11.5 1.344	10.1 1.320		44.8 5.197	38.6 5.034		8.9 1.035	9.1 1.195	
6.712	8.626	15.505		19.8 1.715	26.8 4.170	24.9 3.876	Medgyes	25/16 Mediaș	13.0 1.124	19.5 3.032		39.9 3.447	34.1 5.298		7.4 641	11.4 1.773	
18.998	33.489	49.345		21.6 7.252	13.7 6.782	13.2 6.521	Nagyszeben	26/17 Sibiu	20.2 6.784	12.9 6.362		40.0 13.426	38.8 19.124		7.3 2.470	5.2 2.551	
7.867	13.455	20.023		71.8 9.674	53.1 10.636	49.7 9.943	Torda	27/18 Turda	16.1 2.172	15.7 3.151		1.2 160	0.9 182		40.1 5.407	30.9 6.179	
100.0	100.0	100.0		42.7 81.908	31.6 80.660	28.8 73.511	Délerdélyben összesen 18 város		22.2 42.734	17.3 44.195		20.2 38.875	18.8 48.044		15.3 29.479	12.9 32.926	
100.0	100.0	100.0		43.7 228.943	33.2 167.378	28.5 143.738	Délerdély és Bánát együtt 27 város		39.8 158.831	30.7 154.808		11.1 44.279	10.6 53.799		11.1 44.241	9.6 48.787	

3. tábla
 A román uralom alatt maradt magyar terület: BÁNÁT és DÉL-ERDÉLY megyéinek népesedési statisztikája az 1869., 1910, és 1930, évekről (Városok)

A község neve		A lakosság felekezet szerinti megoszlása [a jelzett városokban]																					
		r.kat.			ág.h.ev.			református			unitárius			izraelita			gör.katolikus			gör.keleti			
magyarul	románul	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930	1940	1910	1930	1940	
	1. Arad	51.6 32.630	38.5 29.695		3.5 2.213	2.6 2.033		12.1 7.675	9.9 7.661		0.1 114	0.1 84		9.0 6.295	10.1 7.801		2.3 1.502	4.0 3.081		20.0 12.636	33.8 26.066		
nyes	2. Beiuș	15.3 650	11.2 498		0.6 29	0.3 14		18.8 795	15.2 772				5	—		14.4 611	11.2 483		22.4 948	19.8 853		27.9 1.179	38.4 1.650
szabánnya	3. Oravița	41.6 3.277	26.2 2.512		0.6 53	0.4 40		1.4 113	0.8 86				1	—		2.3 183	1.5 147		6.6 521	4.7 457		47.2 3.717	65.1 6.242
szabánnya	4. Reșița	66.5 11.575	62.1 12.352		2.5 450	2.1 431		3.2 559	2.6 531		0.2 47		8			2.0 457	1.7 348		2.2 394	3.1 633		22.3 3.893	27.3 5.439
	5. Lugoj	46.8 9.293	41.4 9.790		2.7 553	2.6 626		7.1 1.414	7.2 1.716		0.1 28		7			9.4 1.878	6.0 1.418		6.2 1.235	6.2 1.474		27.3 5.413	35.3 8.344
sebes	6. Caransebeș	37.6 3.015	27.9 2.431		2.5 207	1.7 154		3.0 246	1.7 149				3	4		5.1 412	3.7 329		0.8 71	1.5 132		50.5 4.041	61.4 5.349
a	7. Orsova	57.6 3.339	30.5 2.493		3.8 224	1.7 143		4.0 236	1.3 114		0.1 11		—			4.3 253	2.3 192		1.0 58	0.5 48		28.6 1.658	62.1 5.072
svár	8. Timișoara	66.9 48.598	52.5 48.136		2.2 1.603	2.4 2.279		4.8 3.532	5.1 4.690		0.1 80		66			9.2 6.728	10.2 9.368		1.0 748	2.2 2.056		15.4 11.227	26.5 24.307
	9. Lipova	47.4 3.734	45.1 2.706		0.9 72	0.5 35		2.4 192	2.3 142				6	5		4.6 362	4.2 255		0.8 67	1.1 69		43.6 3.431	45.3 2.720
ban 9 város		56.1 116.097	44.4 110.613		2.6 5.404	2.3 5.755		7.1 14.762	6.3 15.861		0.1 295		174			8.3 17.170	8.1 20.341		2.6 5.544	3.5 8.803		22.8 47.195	34.2 85.189
fehértúr	10/1 Alba-Iulia	22.41 2.613	12.9 1.585		4.3 503	3.0 380		9.5 1.106	7.3 901		1.1 136	0.2 30		13.6 1.586	12.6 1.558		24.2 2.820	28.0 3.449		24.5 2.846	34.7 4.267		
szabánnya	11/2 Abrud	20.0 588	13.4 333		1.2 37	1.4 35		14.3 422	9.9 246		4.3 127	2.6 66		1.0 32	0.6 17		17.0 501	18.0 445		41.8 1.230	53.6 1.323		
nyed	12/3 Aiud	17.7 1.537	12.1 1.148		3.0 263	2.0 196		44.9 3.896	38.6 3.665		1.9 169	1.3 130		4.8 423	5.0 475		21.6 1.877	28.1 2.666		5.7 495	11.9 1.134		
sebes	13/4 Sebeș	9.6 822	4.7 435		23.1 1.970	19.5 1.788		3.6 312	1.1 102		0.2 22		6			1.4 120	1.2 118		5.1 438	6.3 583		56.6 4.816	66.2 6.054
ő	14/5 Brașov	26.0 10.142	22.3 13.207		26.8 10.477	22.0 13.050		13.5 5.292	13.9 8.237		2.8 1.128	3.2 1.905		3.6 1.417	4.4 2.594		2.0 800	3.5 2.049		30.1 11.755	30.0 17.763		
as	15/6 Făgăraș	21.1 1.409	13.5 1.055		12.6 830	9.9 779		20.1 1.323	14.4 1.131		2.8 229	2.3 180		7.7 514	5.0 390		19.1 1.262	19.8 1.551		15.2 1.003	34.9 2.734		
	16/7 Deva	39.2 3.393	29.8 3.133		2.7 242	2.11 221		14.9 1.292	8.9 943		0.8 70	0.1 21		9.1 791	8.6 914		3.6 314	4.9 517		29.4 2.551	44.8 4.710		
eg	17/8 Hațeg	21.9 687	12.0 406		1.9 61	0.6 23		13.5 424	10.0 340		0.5 18	0.1 6		11.8 369	13.7 464		19.5 612	23.5 796		30.5 953	38.8 1.314		
hunyard	18/9 Hunedoara	41.4 1.874	32.4 1.493		1.8 85	0.9 43		11.7 532	8.4 389		0.7 33	0.2 10		3.6 166	3.7 173		10.1 460	8.3 382		30.2 1.368	45.6 2.098		
város	19/10 Oraștie	16.2 1.246	9.2 680		12.6 972	10.5 774		12.9 993	9.0 661		0.6 51	0.3 26		3.5 273	2.8 211		10.8 829	10.1 748		43.1 3.308	57.5 4.226		
csény	20/11 Petroșani	39.2 4.782	31.7 4.894		4.3 525	2.5 393		16.2 1.984	11.2 1.739		2.1 268	2.1 330		2.6 318	6.9 1.071		7.5 916	12.2 1.891		23.7 2.898	32.2 4.962		
szentmárton	21/12 Diciosanmartin	16.7 742	15.5 1.021		2.1 93	2.2 147		27.3 1.210	25.5 1.679		16.5 729	12.5 827		9.1 404	9.0 595		26.5 1.172	24.6 1.622		1.5 67	6.9 459		
szfalva	22/13 Blaj	7.6 169	5.5 255		3.2 71	1.9 90		7.0 155	10.9 505		1.1 26	0.9 42		10.0 221	4.9 227		64.1 1.413	66.8 3.089		6.7 149	8.8 408		
betváros	23/14 Dumbraveni	29.6 1.306	16.8 685		11.7 516	11.9 487		22.3 985	16.9 690		2.8 125	1.7 72		3.8 170	2.2 90		21.7 958	26.7 1.088		7.8 348	19.9 810		
vár	24/15 Sighișoara	11.5 1.344	10.1 1.320		44.8 5.197	38.6 5.034		8.9 1.035	9.1 1.195		3.4 397	4.4 581		1.8 217	1.2 161		0.7 83	1.9 257		28.5 3.312	33.9 4.425		
yes	25/16 Mediaș	13.0 1.124	19.5 3.032		39.9 3.447	34.1 5.298		7.4 641	11.4 1.773		0.6 56	1.2 194		4.1 354	4.6 718		20.5 1.772	12.7 1.983		14.2 1.232	15.5 2.406		
zeben	26/17 Sibiu	20.2 6.784	12.9 6.362		40.0 13.426	38.8 19.124		7.3 2.470	5.2 2.551		0.7 261	0.7 329		3.9 1.307	2.7 1.308		8.7 2.935	7.5 3.685		15.8 5.292	31.5 15.521		
	27/18 Turda	16.1 2.172	15.7 3.151		1.2 160	0.9 182		40.1 5.407	30.9 6.179		11.1 1.495	9.2 1.848		3.5 482	4.3 852		20.7 2.798	26.0 5.198		6.9 939	12.1 2.561		
délyben en 18 város		22.2 42.734	17.3 44.195		20.2 38.875	18.8 48.044		15.3 29.479	12.9 32.926		2.7 5.340	2.5 6.603		4.7 9.164	4.6 11.936		11.4 21.960	12.5 31.999		23.2 44.562	30.2 77.175		
dély és Bánát t 27 város		39.8 158.831	30.7 154.808		11.1 44.279	10.6 53.799		11.1 44.241	9.6 48.787		1.4 5.635	1.3 6.777		6.6 26.343	6.4 32.277		6.8 27.504	8.0 40.802		23.0 91.757	32.2 162.364		

b) magyar nemzetiségű (fajú) 1930-ban 28.5%,
 c) vallás szerint 1910-ben és 1930-ban: r. kat. 39.8—30.7%, ág. h. ev. 11.1—10.6%, ref. 11.1—9.6%, unit. 1.4—1.3%, izr. 6.6—6.4%, g. kat. 6.8—8.0% és g. keleti 23.0—32.2%.

II. Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés után a román uralom alatt maradt egész magyar terület — Dél-Erdély és Bánát — 1930. évi 2.292 falusi és 27 városi községének együttes népesedési statisztikája. E szerint az 1869. évben 2 millió 514.227, az 1910. évi 3.039.184 és az 1930. évi 3.137.858 lakosból

- a) magyar anyanyelvű 1910-ben 17.4% és 1930-ban 15%.
- b) román anyanyelvű 1910-ben 62.0%, 1930-ban 65.3%.
- c) német anyanyelvű 1910-ben 15.5% és 1930-ban 15.3%.
- d) magyar nemzetiségű (fajú) 1930-ban 14.3%.
- e) román nemzetiségű (fajú) 1930-ban 64.1%.
- f) német nemzetiségű (fajú) 1930-ban 15.1%.
- g) vallás szerint 1910-ben és 1930-ban: r. kat. 18.7%—16.7%, ág. h. ev. 7.1%—7.4%, ref. 6.1%—6.0%, unit. 0.8%—0.8%, izr. 1.5%—1.4%, gör. kat. 13.0%—13.9% és gör. keleti 51.9%—52.4%.

Ezekon kívül még folyamatban vannak a következő munkálatok:

1. Az 1910. és 1930. évi magyar anyanyelvű és nemzetiségű (fajú) lakosság községenkénti kimutatása megyénként a magyar lakosság sűrűség-száma sorrendjében (magyar anyanyelvűek 1910- és 1930-ban, magyar nemzetiségűek, illetve fajúak 1930-ban, továbbá a magyar lakosságú községek vallási statisztikája a magyarság szempontjából számításba jöhető róm. kat., ág. h. ev., ref., valamint unitárius felekezetek híveinek számával).

2. Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt *Bánát és Dél-Erdély magyar lakossága települési-statisztikai adatainak az 1930 évi megyék szerinti csoportosítása:*

- a) községek száma magyar anyanyelvű lakos nélkül 1910-ben és 1930-ban,
- b) községek száma magyar fajú lakos nélkül 1930-ban,
- c) ugyanilyen szempontok szerint azon községek száma, melyekben csak egyetlen magyar anyanyelvű vagy fajú lakos találtatott.

Melyekben 2— 9 magyar anyanyelvű és fajú lakos volt

"	10— 49	"	"	"
"	50— 99	"	"	"
"	100— 499	"	"	"
"	500— 999	"	"	"
"	1000—1999	"	"	"
"	2000-en felüli	"	"	"

Együtt azon községek száma, melyekben magyar anyanyelvű vagy fajú lakos találtatott 1910-ben és 1930-ban.

3. Az 1940. augusztus 30-a után román uralom alatt maradt terület 1/300.000 méretű *néprajzi térképe* az 1930. évi román közigazgatási beosztás szerint (járások és megyék), melyen fel vannak tüntetve a községek magyar (lehetőleg román)

neve, kataszteri határa, az 1910. évi népesség települési helyzete és anyanyelv szerinti megoszlása és végül az 1910. évi magyar adatok szerint mindazon községek területe, melyekben a magyar anyanyelvűek száma 50%-on felüli: pirosra van színezve. A német anyanyelvű többségű községek területét lilaszínűre terveztük festeni.

A fentebb ismertetett adatok terjedelmes, bő statisztikai adatokra támaszkodnak. Van ezenkívül készülöben több térkép is és készen állanak a visszakapcsolt Észak-Erdély etnográfiai adatai és a megfelelő térképek.

Ezúttal tisztelettel az illetékes hely figyelmeibe ajánlom e munkálatokat, annak ismételt hangsúlyozásával, hogy a román veszedelem nagyobb, mint valaha és a kiterjedt propaganda ellenakciót követel magyar részről is.

Sebess Dénes

Észrevételek a Népies Irodalmi Társaság 1942. évi jelentésére*

A jelentésben idézett román propaganda-cikkekre helyesen hívja fel a Népies Irodalmi Társaság a figyelmet. Azonban helyes volna, ha ezeket a propaganda-cikkeket minden hónapról összegyűjtené és teljes kimerítő gyűjteményeket állítana össze nagyobb időszakokra.

A statisztikai táblázatok, amelyeket a Társaság összeállított és a jelentésben közölt tervezet szerint még összeállítani kíván, szintén jó szolgálatot tesznek, ha a megfelelő ügyosztályokban rendelkezésre állanak. Ezek az adatok ugyan a hivatalos forrásokban mindig megtalálhatók és helyesebbnek tartom, ha az ügyosztályok esetenként mindig az adandó szükségletnek megfelelő csoportosításban az eredeti forrásokból írják vagy íratják ki az adatokat, nem pedig ilyen másolati összeállításokból, ahol hibák becslésére igen sok lehetőség van. Általános tájékoztatásul azonban és abból a célból, hogy állandóan kéznél legyenek ezek az adatok, hasznos munkát végzett a Társaság.

Felhívom azonban szíves figyelmedet arra, hogy a Népies Irodalmi Társaság által a kimutatásokban szereplő 1930. évi román adatok valószínűleg nem az eredeti forrásokból jegyeztettek ki, hanem az eredeti források alapján sokszorosított munkából. Erre vallanak a százalékszámokban mutatkozó igen csekély (egy tizedesjegy értékű) hibák a hivatalos adatokkal szemben. E hibák lényegtelenek, azonban a számok mégsem pontosan a hivatalos adatokat tükröztetik vissza. Egy másik körülményre is rámutatnak ezek a hibák és pedig arra, hogy a Társaság nincs tudatában annak, hogy az eredeti hivatalos kötetekben a százalékszámok is megtalálhatók, s ezért végezte el maga a százalékolás munkáját, ami egy igen nagy, de felesleges munka volt, mert hiszen ezek az adatok már kinyomtatva megtalálhatók.

* Az észrevételeket Rónai András írta

Példa ezekre az apró hibákra:

A magyar anyanyelvűek %-a 1930-ban:

	(táblázat szerint)	(a hivatalos adat)
Oravicabánya	5.1	5.2
Lugos	26.3	26.4
Karánsebes	7.1	7.2
Gyulafehérvár	20.2	20.3
Nagyenyed	53.0	53.1
Déva	40.8	40.9
Szászváros	16.9	17.0
Medgyes	26.8	26.9

Egyéb hibákra is felhívom a figyelmet. Így a városi statisztikai adatokat tartalmazó táblázatban az 1930. évi adatok az egyes városok román népszámlálás szerinti lakosságát tüntetik fel, külvárosokkal és szomszédos községekkel egyesített állapotukban, viszont az 1869. és 1910. évi adatok csak a névadó város adatait foglalják magukban. Így az összehasonlítás nem helyes. Ez némi eltolódást okoz Orsova, Arad, Balázsfalva, Oravicabánya és Torda városoknál. — Lippa esetében a magyar nemzetiségűek abszolút számát összetévesztették a németekével. Így itt nem 1.922 magyar élt 1930-ban, hanem csak 949; a %-arány is ennek következtében nem 32.0, hanem 15.8.

Temesváron nem 27.807, hanem 27.652 volt 1930-ban a magyar nemzetiségűek száma.

Brassóban nem 22.269, hanem 23.269 volt a számuk.

Vajdahunyadon a magyar anyanyelvűek száma hibás: nem 1.523, hanem 1.521 szerepel a hivatalos adatok között.

E számhibák következtében a rész- és végösszegek is természetesen hibásak, egy helyen a téves összeadás is zavart okoz.

Az 1910. évi adatok közül helytelen a petrozsényi magyarok száma: nem 7.428, hanem 7.748 magyar élt ott.

Aradon 1910-ben nem 9.0% volt az izraelita, hanem kerekén 10.0%.

A megyei táblázatban Krassó megye összlakossága 1910-ben nem 219.756, hanem csak 202.372. — Kisküküllőnél nem vonta le a megye adataiból a bécsi döntéssel visszatért 4 község adatait.

Tisztázat — K 28.. 426—1942—O—17515 (196. cs.)

Budapest, 1942. június (?)

Kimutatás a romániai református egyházközségekről és lelkészeikről 1941. dec. 31-i állapot szerint

A román uralom alatt maradt református egyházközségekről és lelkészeikről szóló kimutatás szerint összesen 257 református egyházközség van Romániában, amelyek közül mintegy 40 lelképásztor nélkül áll. A lelkészek száma 224. Ebből 171 az erdélyi, 53 pedig a Királyhágó melléki csonka egyházkerülethez tartozik.

Az óromániai egyházmegye felosztás alatt áll, úgy, hogy az ottani 9 egyházközségből most már csak egy helyen, Bukarestben van lelképásztor. A legnagyobb ref. egyházmegye a nagyenyedi.

Sorsz.	Egyházközség neve:	Lelkész neve:	nős vagy nőtlen
<i>I. Brasov-Brassói egyházmegye:</i>			
1.	Hoghiz — Olthévíz	Bíró György	nős
2.	Mureni — Szederjes	Szőcs Endre	nős
3.	Mujna — Székelymuzsna	Nagy Lajos	nős
4.	Dobolii de jos — Aldoboly	Deák József	nőtlen
5.	Eliseni — Székelyszenterzsébet	Varró Mózes	nős
6.	Araci — Árapatak	Farkas Károly	nős
7.	Budila — Bodola	Soós József	nős
8.	Braşov — Brassó	Csia Pál,	nős,
		Geréb Ádám	nőtlen
9.	Ariuşd — Erőd	Nagy János	nős
10.	Hâghig — Hídvég	Lőrinczy Árpád	nős
11.	Satu Lung — Hosszúfalu	Puskás Kálmán	nős
12.	Teliu — Keresztvár	Kiss Endre	nős
13.	Zărneşti — Zernest	Furó Gyula levita*	elvált
14.	Bodogaia — Alsóboldogfalva	Kandó Mihail	nős
15.	Petecu — Petek	Hegyi István	nős
16.	Săcuieni — Újszékely	Bakk Sándor	nőtlen

* levita: lelkészi szolgálatot is végző tanító

Felosztás alatt álló Óromániai egyházmegye:

17.	Meneuți— Andrásfalva	üres	
18.	Busteni — Azuga	üres	
19.	Brăila	üres	
20.	București	Hamar Béla	nős
21.	Constanța	üres	
22.	Galați	üres	
23.	Moreni	üres	
24.	Pitești	üres	
25.	Ploești	üres	

II. Alba-Iulia — Gyulafehérvári egyházmegye:

1.	Abrud — Abrudbánya	Tar Mihály	nős
2.	Vintul de jos — Alvinc	Kovács Károly	nős
3.	Blaj — Balázsfalva	Nagy József	nős
4.	Sânmiclăuș — Bethlenszentmiklós	Albert Sándor	nős
5.	Vurpâr — Borberek	Tankó József	nős
6.	Benic — Borosbenedek	társegyházak	üres
7.	Cricău — Boroskrakkó		
8.	Bucerdea — Buzásbocsárd	Pataky Gyula	nős
9.	Alba-Iulia — Gyulafehérvár	Régeni István	nős
10.	Sîngătin — Kisenyed	üres	
11.	Biia — Magyarbénye	Benke Ferenc	nős
12.	Ighiu — Magyarigen	üres	
13.	Căpuđ — Magyarkapud	Pünkösty Zoltán	nős
14.	Sîntimbru — Marosszentimre	Sikó Gergely levita	nős
15.	Păuca — Pókafalva	üres	
16.	Șard — Sárd	üres	
17.	Sebeș — Alba — Szászsebes	Jakab Zsigmond	nőtlen
18.	Teiuș — Tövis	Nagy F., Gillyén F.	nős, nőtlen
19.	Tiur — Tűr	üres	
20.	Oiejea — Vajasd	Czira László	nős
21.	Roșia Montană — Verespatak	üres	
22.	Vingárd — Vingárd	Jakab Gyula	nős
23.	Zlatna — Zalatna	Gruzda János	nős

III. Hunedoara — Hunyadi egyházmegye:

1.	Geoagiu — Algyógy	Kállay István	nőtlen
2.	Peștișu Mare — Alpestes	Szentgyörgyi Mihály	nős
3.	Aninoasa — Aninósza	dr. Horváth Jenő	nős
4.	Băcia — Bácsi	Finta János	nős

5.	Rîu Bărbat — Borbátvíz	üres	
6.	Brad — Brád	Keresztes János	nős
7.	Deva — Déva	Fazekas Sándor	nős
8.	Rîu Alb — Fehérvíz	üres	
9.	Ghelari — Gyalár	Lukács László	nőtlen
10.	Hărău — Haró	Filep Albert	nős
11.	Hațeg — Hátszeg	Csulak Ferenc	nős
12.	Hășdat — Hosdát	Bartha Endre	nős
13.	Bircea Mică — Kisbarcsa	üres	
14.	Chitid — Kitid	Finta János	nős
15.	Baia de Criș — Körösbánya	Keresztes János	nős
16.	Crișcior — Kristyor	Keresztes János	nős
17.	Jeledinți — Lozsád	üres	
18.	Lupeni — Lupény	Gráf József	nős
19.	Ilie — Marosillye	László Zoltán	nős
20.	Mintia — Marosnémeti	László Zoltán	nős
21.	Peșteana — Nagypestény	üres	
22.	Rapoltu Mare — Nagyrápol	üres	
23.	Sîntămăria — Óraljaboldogfalva	üres	
24.	Petrila-Lonea — Petrilla-Lónyay telep	Baczó Lajos	özvegy
25.	Petroșeni — Petrozsény	Nagy Gyula	nős
26.	Simeria — Piski	Gazda Lajos	nőtlen
27.	Răcăștia — Rákosd	Lukáts László	nőtlen
28.	Bretea Română — Románbrettye	üres	
29.	Orăștie — Szászváros	Szabó Z, Bedő B.	nős, nős
30.	Turdaș — Tordos	Szabó Endre	nős
31.	Hunedoara — Vajdahunyad	Spörl Rudolf	nős
32.	Vulcan — Volkány	Soó Sándor	nős

IV. Calățel — Kalotaszegi egyházmegye:

1.	Iara — Alsójára	Bornemissza József	özvegy
2.	Mănăstireni — Magyargyerőmonostor	Magi János	nős
3.	Văleni — Magyarvalkó	Kónya Gyula	nős
4.	Vlaha — Magyarfenes	Márkó Ödön	nős
5.	Liteni de sus — Magyarléta	Mihályfalvi István	nős
6.	Săvădisla — Tordaszentlászló	Teleky Mihály	nős

V. Cluj — Kolozsvári egyházmegye:

1.	Aiton — Ajton	üres	
2.	Boteni — Botháza	üres	
3.	Gheorgheni — Györgyfalva	Tóbiás Jenő	nős
4.	Cătina — Katona	Juhos Miklós levita	nős
5.	Pata — Kolozspata	üres	

6.	Legii — Légen	Muzsnay Ödön	nős
7.	Frata — Magyarfráta	Nagy Gyula	nős
8.	Căianu — Magyararkályán	üres	
9.	Suat — Magyarszovát	Filep Árpád	nős
10.	Chesău — Mezőkeszű	Pataky Pál	nős
11.	Mociu — Mocs	Szöke Sándor	nős

VI. Tîrnava — Küküllői egyházmegye:

1.	Adămuş — Ádámos	Vida András	nős
2.	Sîntămărie — Boldogfalva	Gyenge Károly levita	özvegy
3.	Bahnea — Bonyha	Kovácsi Albert	nős
4.	Beşineu — Buzásbesenyő	Albert József	nős
5.	Ceuaş — Csávás	Dali Gyula	nős
6.	Cuştelnic — Csüdötélke	Pethő Mihály	nős
7.	Daia — Dányán	ifj. Gecse János	nőtlen
8.	Tîrnăveni — Dicsőszentmárton	Bíró Sándor	nős
9.	Agrişteu — Egrestő	üres	
10.	Dumbrăveni — Erzsébetváros	Csulak Sámuel	nős
11.	Gogan — Gógán	Benkő József levita	nős
12.	Gogan Varolea — Gogánváralja	Kállay Ferenc	özvegy
13.	Hărănglab — Harangláb	id. Gecse János	özvegy
14.	Idrifaiia — Héderfája	Ady Béla	nős
15.	Coroiu S. Mărtin — Kóródszentmárton	üres	
16.	Cuci — Kutyfalva	Nagy Elemér	nős
17.	Păucişoara — Küküllőpócsfalva	Szabó János levita	nős
18.	Suplac — Küküllőszéplak	Benkő Elek	nős
19.	Cetatea de Baltă — Küküllővár	Szönyi Géza	nős
20.	Dileu Nou — Magyardellő	üres	
21.	Crăieşti — Magyarkirályfalva	dr. Illyés Géza	nőtlen
22.	Cipău — Maroscsapó	Kiss Mihály	özvegy
23.	Ogra — Marosugra	Magyari Lajos	nős
24.	Mica — Mikefalva	T. Nagy Géza	nős
25.	Iernut — Radnót	Fejér Pál	nős
26.	Dileu Vechiu — Oláhdellő	Jakab Lajos	nős
27.	Corneşti — Sövényfalva	Rákosi Dezső	nős
28.	Seuca — Szökefalva	Nagy Domokos	nős
29.	Găneşti — Vámosgálfalva	Bitay Pál	nős

VII. Cîmpie — Mezőségi egyházmegye:

1.	Fânate — Fekete	Pánczél Dénes	nős
2.	Papiu Ilarian — Mezöbodon	Szöcs Sándor	nős
3.	Căpuşu de Cîmpie — Mezőkapus	üres	
4.	Fîntîniţa — Mezőköbölkút	Nagy Ödön s.l.	nős

5.	Miheşu de Cîmpie — Mezóméhes	Pünkösti Lajos	nős
6.	Pogăceaua — Mezőpagocsa	üres	
7.	Sînger — Mezőszengyel	üres	
8.	Zau de Cîmpie — Mezózáh	Gyürék Pál	nős
9.	Delureni — Mezőújlak	üres	
10.	Ulieş — Nagyölyves	Bakk Imre	nőtlen
11.	Sârmaşu — Nagysármás	Gegely Károly	nős
12.	Cămăraşu — Pusztakamarás	Jenei Sándor	nőtlen
13.	Tuşinu — Tuson	Fekete Lajos levita	nős.
14.	Sînpetru de Cîmpie — Uzdiszentpéter	Kolumbán Bendeguz	nős

VIII. Aiud — Nagyenyedi egyházmegye:

1.	Trinteniei de Jos — Alsódetrehem	Jakab György	nős
2.	Mihai Viteazu — Alsó-felsőszentmihály	Pap Andor	nős
3.	Viişoara — Aranyosegerbegy	Kósa Mihály	nős
4.	Cîmpia-Turzii — Aranyosgyéres	Gyulai Lajos	nőtlen
5.	Poiana de Arieş — Aranyospolyán	Miske Lajos	nős
6.	Luncani — Aranyosgerend	Gudor Lajos	nős
7.	Asinip — Asszonynépe	üres	
8.	Bădeni — Bágyon	Bedó Áron	nős
9.	Cecălaca — Csekelaka	Benkő Zoltán	nős
10.	Ciumbrud — Csombord	Nagy Béla	nős
11.	Sîncrai — Enyedszentkirály	Z. Bodola Gyula	nős
12.	Aiudul de Sus — Felenyed	Czövek Róbert	nős
13.	Unirea — Felvinc	Balázs József	nős
14.	Grindenii — Gerendkeresztúr	Kántor Dezső	nős
15.	Hădărenii — Hadrév	üres	
16.	Călăraşi — Harasztos	Szabó Károly	nős
17.	Heria — Hari	Kiss Ferenc levita	nős
18.	Iştihaşa — Istvánháza	Balogh Jenő	nős
19.	Stejeriş — Kercsed	Bároczi János	nős
20.	Iiorinţi — Lőrincréve	Tamás János	nős
21.	Beta — Magyarbece	üres	
22.	Bichiş — Magyarbükkös	Kristóf György	nős
23.	Herepea — Magyarherepe	Benkő Kálmán	nős
24.	Lopadea-Nouă — Magyarlapád	Molnár József	nős
25.	Ozd — Magyarózd	Sükösd Sándor	nős
26.	Şilea — Magyarsülye	Nagy Károly levita	nős
27.	Sînbenedic — Magyarszentbenedek	Járy Árpád	nős
28.	Bogata — Marosbogát	Bertalan József	nős
29.	Ciuci — Maroscsücs	Daly István	nőtlen
30.	Decea — Marosdécse	Bíró Lajos	nős
31.	Gheja — Marosgezse	üres	

32. Gîmbaş — Marosgombás
33. Luduş — Marosludas
34. Noşlac — Marosnagylak
35. Ocele-Mureşului — Marosújvár
36. Ceanu Mare — Mezöcsán
37. Mirislău — Miriszló
38. Aiud — Nagyenyed

39. Medveş — Nagymedvés
40. Turda Veche — Ótorda
41. Războieni Cetate — Székelyföldvár
42. Lunca-Mureşului — Székelykocsárd
43. Rădeşti — Tompaháza
44. Tureni — Tordatúr
45. Colţeşti — Torockkószentgyörgy
46. Turda Nouă — Újtorda

Fekete Aladár	nős
Z. Albu Dezső	nős
Koncz Ferenc	nős
b. Bucsy Endre	nős
Tokos Jenő	nős
Szathmáry Gyula	nős
Kovács P.,	nős,
Keresztes N. I.	nőtlen
Kovács Áron	nős
Nagy Mózes	nős
üres	.
Kónya Pál	nős
Nagy Mihály	nős
Lőrincz Béla	nős
Szabó László	nős
Bíró Ferenc	nős

IX. Sibiu — Nagyszebeni egyházmegye:

1. Alămor — Alamor
2. Racoşul de jos — Alsórákos

3. Boiu — Bún
4. Bîrghiş — Bürkös
5. Văleni — Dombos
6. Albeşti — Fehéregyháza
7. Făgăraş — Fogaras
8. Vinători — Héjjasfalva
9. Valea Lungă — Hosszúaszó
10. Cobor — Kóbor
11. Alma — Küküllőalmás
12. Petrisat — Magyarpéterfalva
13. Mediaş — Medgyes
14. Boarta — Mihályfalva
15. Micăsasa — Mikeszásza
16. Grînari — Nagymoha
17. Sibiu — Nagyszeben

18. Noul-Român — Románújfalú
19. Sighişoara — Segesvár
20. Ocna Sibiului — Vízakna

Fosztó Dénes	nős
Szotyori L.,	nős,
Székely F.	nős
Kandó Mihály	nős
üres	
Gidófalvy Károly	nőtlen
Sipos Árpád	nős
Járay Márton	nős
Fejes Dezső	nős
Vaska Lajos levita	nős
Kadácsi Zoltán	nőtlen
Rencz Ferenc levita	nős
Szeghő András	nős
Kölönte Tibor	nős
Szabó Dénes levita	nős
László János	nős
Simon Gábor	nős
Farkas K.,	nős,
Deák L.	nőtlen
Tövissy József	nőtlen
dr. Tóth Lajos	nőtlen
Musnai László	nős

X. A Banat — Salonta — Bánát — Szalontavidéki egyházmegye:

I. Banat — Bánsági egyházmegye:

1.	Mănăștiu — Bégamonostor	Tóth Áron	nős
2.	Bunea Mică — Bunyaszekszárd	Tökés Gyula	nős
3.	Bodo — Bodófalva	Nagy Márton	nős
4.	Ciavoș — Csávós	Kiss Géza	nőtlen
5.	Sfta Elena — Bunaszentilona	üres	
6.	Dumbrava — Igazfalva	Bitay Loránd	nős
7.	Caranșebeș — Karánsebes	üres	
8.	Peregu Mic — Kispereg	Szondy G., Juhnász Gy.	nős, nős
9.	Clopodia — Klopódia	Streleczyk Sándor	nős
10.	Fizeș — Krassófüzes	Zöld Mihály	nőtlen
11.	Lipova-Radna — Radna-Lippa	Elekes Gyula	nős
12.	Lugoj — Lugos	Nemes E., Kicsi J.	nős, nős
13.	Nădlac — Nagylak	Hegyi Károly	nőtlen
14.	Reșița — Resica	Keresztes József	nős
15.	Țipari — Szapáryfalva	Meixensberger István	nős
16.	Semlac — Szemlak	Szabó Lajos	nőtlen
17.	Sculia — Szkulia	Elekes Gyula	nős
18.	Timișoara — Temesvár	Debreceni I., Bereczky I.	nős, nőtlen
19.	Moșnița Nouă — Újmosnica	Müller Béla	nős
20.	Uisenteș — Újszentes	Ajtay Gábor	nős
21.	Vălcani — Valkány	Kuhn Zoltán	nős
22.	Tormac — Végvár	Tökés Béla	nős
23.	Fretelia — Fratélia	Nits István	nőtlen

II. Salonta — Szalontavidéki egyházmegye:

1.	Ant — Ant	Patai István	nőtlen
2.	Arad — Arad	Tarnóczy István	nős
3.	Adea — Ágya	Fogarasy Bálint	nős
4.	Arpășel — Árpád	Buthi Sándor	nős
5.	Beiuș — Belényes	Jakab Viktor	nős
6.	Soncoiuș — Belényessonkolyos	Koelmár Boldizsár	nőtlen
7.	Uileacu de Beiuș — Belényesújlak	Makkay György	nős
8.	Luntrehi — Bélzerénd	Igyártó Sándor	nős
9.	Ineu — Borosjenő	Csép Gergely	nős
10.	Cermei — Csermő	Kenéz János	nős
11.	Sebiș — Borossebes	Nánásy Dániel	nős
12.	Ghiorac — Erdőgyarak	Bugyi János	nős
13.	Ghișeneu-Criș — Erdőhegykisjenő	Nagy Zoltán	nős
14.	Iarmata-Neagră — Feketegyarmat	Bokor Sándor	nős

15. Tauţ — Feketetót	Dérczy Imre	nős
16. Ginta — Gyanta	Boros Fernc	nős
17. Ghiorac — Gyarak	v. Vesmás Károly	nős
18. Târcaia — Köröstárkány	Szablyár Kornél	nős
19. Ceica — Magyarcsáka	Babicsák József	nős
20. Remetea — Magyarremete	Ferencz Árpád	nős
21. Boiu — Mezőbaj	Bartus Jenő	nős
22. Zerind — Nagyzerénd	Balogh László	nős
23. Pîncota — Pankota	Szilágyi Sándor	nős
24. Sînleani — Szentleányfalva	Szakács Géza	nős
25. Tâmaşda — Tamáshida	Szűcs István	nős
26. Tinca — Tenke	Czapfalvy J., Erdei I.	nős, nős
27. Vinători — Vadász	Nagy István	nős
28. Finiş — Várasfenes	Juhász András	nőtlen

Összesen: az erdélyi egyházkerületekben	171
a királyhágómelléki csonka egyházkerületekben	53
együttvéve	224 pap van

Másolat — K 28. 140—1941—O—21098 (66. cs.)

48.

Brassó, 1942. július 19.

Jelentés Vladár Ervin romániai magyar követségi tanácsostól a magyar királyi Külügyminisztériumnak a német és olasz különmegbízottak dél-erdélyi útjának tapasztalatairól

Az alábbiakban bátor vagyok más úton tett jelentéseimet is részben megismételve, másrészt a magyar program kellő előirányozhatása végett, az áttekintés végett a külsőségekre, érkezésekre, elszállásolásokra is kiterjeszkedve, kronologikus sorrendben ismertetni a külön megbízottak dél-erdélyi útjának első hetét.

Érkezés Brassóba július 13-án délben Bukarestből autón Sinaia és Predeal megtekintése után Sinaiában Marcelle Catargi villájában könnyű étkezés.

A bizottság összetételét és személyi adatait egyidejűleg 2. számú jelentéssel vagyok bátor felterjeszteni.*

* A dokumentum a mellékletet nem tartalmazza.

Az említett jelentésben felsoroltakon kívül Brassóba érkeztek Stelzer német követségi tanácsos és Cerbore olasz követségi tanácsos. Ezek azonban már szerdán reggel elmentek és úgy tervezik, hogy csak a délerdélyi út utolsó szakaszára fognak ismét eljönni.

Délben Geblesou követségi tanácsos az Aro-ban délebedet adott, amelyen a bizottság tagjain kívül a brassói német főkonzul is részt vett.

Délután látogatást tett a prefektusnál.

Este német főkonzul adott estebédet a Korona különtermében.

A Magyar Népközösség Elnökét, Gyárfás Elemért két ízben hallgatták meg és pedig mindjárt első nap délután és második nap este.

Kedden délelőtt megkezdődtek a brassói személyek meghallgatásai.

Kedden délután történt az első kiszállás vidékre. És pedig Bácsfalva és Türkös községekbe.

Miként megállapítottam, a helységek kiválasztását Dehmel alezredes végezte, részben a tiszti bizottság előtt fekvő adatok figyelembevételével, de elsősorban a külön megbízottaknak Budapesten átadott németnyelvű feljegyzések alapján.

Kiszállásoknál az eljárás a következő volt.

A bizottság megjelent a község házában, a követek és a tisztek, egy gyorsíró-titkárnő és egy tolmács beültek a községi jegyző szobájába és megkezdődtek a kihallgatások. A kihallgatásokon tehát csak olasz és német személyek voltak jelen.

A kihallgatáson megjelenhetik bárki, de az előre bejelentett személyeket szükség esetén hivatalos assistenciával is beidézik. A kihallgatásokat gyorsíró-jegyzőkönyvbe veszik.

A kihallgatások órákon át tartanak. Ha a külön megbízottak egyes kérdéseket nem látnak tisztázottnak, újabb és újabb kérdéseket tesznek fel. Ha a dolog tiszta, pár perc alatt végeznek.

Az első napon Stelzer és Cerbore követségi tanácsosok is kiszálltak, akik egyébként a kedd délelőtti brassói meghallgatásokon is jelen voltak, hogy az eljárásról követeiknek saját tapasztalataik alapján jelentést tehessenek.

Szerdán délelőtt meghallgattak 10 környékbeli lelkészt, majd 11 órára kérték Sztankay konzult.

Szerdán délután Barcaújfalu került sorra. Csütörtökön délelőtt Hídvég.

Csütörtök délután búcsulátogatások a prefektusnál, valamint a magyar konzulnál. Este 8 órakor Hencke követ fogadást adott a Koronában.

Megjegyzem, hogy hétfőn és szerdán a brassói bizottság magyar összekötő tisztje, Simándy főhadnagy is Brassóban volt, aki egyébként már vasárnapi érkezésemkor Brassóban várt és ittléte alkalmával igyekezett kellő információkat szerezni.

Pénteken reggel 8-kor autókon elutazás Nagyszebenbe. A poggyászt a csütörtökön rendelkezésemre bocsátott különvonat vitte. A brassói prefektus és alprefektus a megye határáig elkísérték a bizottságot.

Délelőtt kihallgatások Fogarasban.

Délben ebéd Nagyszebenben a Boulevard szállóban. Elszállásolás részben ott, részben a Römischer Kaiser szállóban.

Délután kiszállás Vízaknára.

Szombat reggel meghallgatások. Ebéd után indulás Segesvárra. Útközben megállás Stolzendorfban és Kiskapuson.

Utóbbi helyet segesvári titkár ajánlatára szuggeráltam a bizottságnak. A bizottság kérette az ottani lutheránus papot, aki nagyon szépen és jól elmondta a helyzetet. Közben kint igen nagy számban összegyűltek az emberek és mikor szóba elegyedünk velük, mind elkezdett panaszkodni, hogy a cukorkiosztásnál csak a románok kaptak cukrot, hogy a rekvirálásnál mindent elvittek, hogy a gyerekeknek nem szabad magyarul beszélni az iskolában, különben megpofozzák őket, stb. Nagy nehezen rá lehetett őket arra venni, hogy menjenek a bizottsághoz és panaszolják el ott a dolgukat. Az asszonyok voltak a bátrabbak, mondták egymásnak, hát gyertünk, panaszoljuk ki magunkat, még ha utólag aztán meg is vernek. Így aztán — nem úgy mint refugiátok, szép sorrendben tömegesen — hanem egyenként beszállingóztak a bizottság elé és egyszerűen a maguk nyelvén előadták kis panaszait, melyekből azonban minden ügyvédi előadásnál ékesszólóbban kikerekedett egy nagy magyar többségű falu szerencsétlen sorsa és elnyomatása. A végén még feldíszítették az összes autókat virágokkal, olyan nagy lelkesedésben voltak, hogy — ahogy mondták — hivatalos emberekkel magyarul beszélhettek. Hihetetlen nagy hatást tett az egész a bizottsági tagokra. Úgy melleleg rámutattam egy piros és fehér virágokból összeállított csokorra, mondván, hogy más alkalommal ezért hadbíróági eljárás jár, mert a zöld levelekkel együtt magyar nemzeti színnel való tüntetésnek lévén magyarázható, államellenes cselekménynek minősül.

Érkezés Segesvárra késő este. Vacsora és elszállásolás a Steaua szállodában. Poggyászt ismét különvonat hozta.

Megjegyzendő, hogy a szoba költségeket mindenütt a propagandaügyi minisztérium viselte, ugyan úgy az étkezések költségeit is.

Ami a bizottság tagjait és elsősorban a követeket illeti, igen barátságosak, de rendkívül szigorúan veszik a titoktartást, úgyhogy impresszióikra és terveikre csak néha lehet egy elejtett mondatból kombinálni.

Az eddigi tapasztalat szerint románok mindenütt felvonultatnak nagy számban menekülteket, akik keserves panaszaikkal igyekeznek a bizottságra hatni. Igyekeztem ezen kijelentések hatását azzal némileg csökkenteni, hogy a nagyszerű katonás rendet dicsértem, amellyel a menekültek felvonulása szervezve van, megemlítve, hogy az egész milyen alaposan átgondolt, jó rendezés benyomását kelti. Úgy vettem észre, hogy tényleg talán túl jól be lettek tanítva ahhoz, hogy két olyan tapasztalt diplomata, mint a bizottság vezetői, ne vegyék észre a „színházat”.

Úgy hallom, hogy a menekülteket Fogarason pl. a környékbeli falvakból összegyűjtve, három napig a városban tartották. A harmadik nap végére lázongani kezdtek és hazamentek. Nagynehezen lehetett őket aztán ismét összecsiszítani, amikor a bizottság tényleg Fogarasra ért. Azt mondják, volt köztük olyan, aki alig tudott mezítláb járni, két csizmával jött Magyarországról és nem szokta meg a csizma nélkül való járást. Azt is mondják, hogy igen szépen, katonásan paukolták őket, hogy el ne felejtsek, ki milyen üldöztetés miatt jött át.

Mindenütt rengeteg ilyen menekült volt összecsiszítva, rongyosan, mezítláb, — de egynémelyik azért frissen volt borotvált és jól ápolt körmökkel, amire nem

mulasztottam el alkalomadtán megfelelően rámutatni. Amennyire meg tudtam állapítani, a kihallgatások során stereotip formában menekülésük okául az éheztetést és a verést hozták fel. Némelyik hosszú történetet is mesélt, a keresztkérdések alatt azonban szerencsére sokan belezavarodtak. Így az egyik elmondta, hogy ő vasúti munkában dolgozott, fizetést nem kapott és amikor az ellen három hónap múlva felszólalt, a csendőr a puskát ráfogta, ő a csövet kezével átfogta, kezét átlőtték, meg is verték, azért szökött át. A német követ erre megkérdezte, hogy hát mégis miből élt addig a három hónapig, mire azt válaszolta, hogy a többiek tartották el. Erre a követ megkérdezte: azok magyarok voltak? Az önérzetes válasz: dehogyan kérem, az is mind szerencsétlen román. Erre a követ rácsapott: hát ha mindnyájan éheztek, akkor miből adtak magának a többiek, — amire természetesen már nem tudott felelni, mert idáig nem ment a betanítás.

Ezt a kis epizódot a követek alaposágának jellemzésére mondtam el, de egyúttal mutatja azt is, hogy nálunk is maradjon mindenki szigorúan az igazság mellett, nehogy hasonló szituációba kerülhessenek.

Másolat — K 28. 450—1942—O—20474 (202. cs.)

49.

Brassó, 1942. augusztus 28.

A brassói alkonzul jelentése a Külügyminisztériumnak a román kormány észak-erdélyi revíziós céljairól s a magyar lakosság üldöztetéséről Dél-Erdélyben

Románia a bécsi döntés aláírása ellenére nem mondott le Észak-erdélyről. Ezért a román politika ma is, a jövőben is minden eszközt fel fog használni arra, hogy a trianoni határokat visszaállítsa.

A kívánt változást csak egy újabb döntőbírói ítélet, vagy egy fegyveres akció hozhatja meg. Mindkét eshetőség előkészítésére szükséges annak bizonyítása, hogy a mai helyzet tarthatatlan.

Ezt a külfölddel és belfölddel legjobban az észak-erdélyi román kisebbség szörnyű elnyomatására való hivatkozással lehet elhíttetni. Minél rosszabb tehát az észak-erdélyi románság helyzete, annál több remény van egy újabb döntőbírói ítélet kieroszakolására, vagy egy fegyveres összetűzés kiprovokálására.

Mivel a román kormány tisztában van azzal, hogy a dél-erdélyi magyar kisebbség sorsa nem maradhat minden kihatás nélkül az észak-erdélyi románság helyzetére, az itteni magyarok elnyomatásában látja a legcélravezetőbb utat politikai elgondolásainak megvalósításához.

Így tehát teljesen érthető, hogy a délerdélyi magyarok helyzete olyan, hogy elméletileg már mindegyiknek ki kellett volna szöknie, vagy éhen halnia. Azt, hogy a román rekvirálási rendelet a délerdélyi magyarságot teoretice éhhalálra ítélte, maga Dehmel alezredes, a német — olasz tisztbizottság elnöke is elismerte. A szökésre a nyelvrendelet, a mozgási szabadság korlátozása, a tömeges hadbíró-sági eljárások, a katonai és munkaszolgálat közben tapasztalt rossz bánásmód, az egyenlőtlen adóztatás, az elbocsátások, az iparendelékek megvonása, a rekvirálás, az alsó hatóságok kilengései és főleg a gyűlölettel telített hangulat elég okot szolgáltatott volna. A magyar kisebbség ilyen elnyomatását szóltanul tűrni nem lehet. De bármi legyen is a magyar kormány reakciója, a román politika mindenképpen hasznot húz belőle. Ha ugyanis a magyar kormány retorziókkal igyekszik az itteni magyarságot megvédeni, akkor a román kormány az északerdélyi románság középkori elnyomatásáról panaszkodik. Ha a magyar kormány a tengelyhatalmakhoz fordul, akkor a románok ezer kifogással élnek és rámutatnak arra, hogy a mai határok mellett sokkal több a kisebbségi panasz, mint a bécsi döntés előtt. Ha pedig a magyar kormány nem reagál, akkor Románia előbb-utóbb megszabadul az igen kellemetlen délerdélyi magyarságtól, ami legalább Délerdély végleges megtarthatása szempontjából komoly előnyt jelent.

Mi haszna lenne ezzel szemben Romániának, ha emberségesen bánna a magyar kisebbséggel? Egy ilyen kisebbségi politikának első következménye az erkölcsileg és gazdaságilag a románságnál értékesebb magyarság térhódítása volna.

Ezt az államalkotó nép nem látná szívesen, de ennél sokkal kellemetlenebbül érintené a román célkitűzéseket az a körülmény, hogy a magyar kormány nem kényszerülne az itteni kisebbség védelme érdekében az északerdélyi románsággal szemben retorziókat alkalmazni, hanem a szentistváni gondolat alapján állván, emelné az északerdélyi románság kulturális és gazdasági szintjét. Így előbb-utóbb bekövetkezne az általános politikai megelégedés s a gazdasági jólét állapota és maga a román nép sem kívánná a mai határok megváltoztatását, ami halálos csapást jelentene a mai rendszer északerdélyi aspirációjára nézve.

Fentiekből világosan kitűnik, hogy a délerdélyi magyarság helyzete mindaddig, amíg a román politika célkitűzéseit meg nem változtatja, szükségszerűen rossz lesz, akármilyen jól bánik Magyarország az ottani román kisebbséggel.

Nem segíthetnek az itteni magyarság helyzetén a tengelyhatalmak különféle bizottságai sem, főleg akkor nem, ha ezek technikai tanácsokkal akarják ellátni a román kormányt. Ilyen tanácsok akkor értékesek, ha a kormányban megvan a jóakarát, csak még járatlan jószándékainak a gyakorlatba való átvitelében. A román kormányból ezzel szemben éppen a jóakarát hiányzik.

Lehet, hogy külpolitikai elgondolások átmenetileg esetleg arra készítetik a román kormányt, hogy enyhítsen a magyar kisebbség helyzetén. Lehet, hogy bizonyos részletkérdésekben megegyezés jön létre a két kormány között, egy azonban bizonyos, még pedig az, hogy amíg Románia nem nyugszik bele őszintén a mai határokba, addig a délerdélyi magyar kisebbséget fel fogja használni annak bizo-

nyítására, hogy a román uralom alatti erdélyi állapotok minden szempontból rózsásak voltak a mai helyzethez képest.

Ezzel az érveléssel főleg angolszász győzelem esetén lehet majd sikert elérni, mert miért ragaszkodnának az angolok a németek által létesített olyan új határokhoz, amelyekről a románoknak sikerült bebizonyítani, hogy még a régi trianoni határoknál is rosszabbak. Ha a németek győznek, oly nyomasztó lesz a német túlsúly, hogy a birodalom minden román erőlködéssel szemben még a mai határokat is garantálhatná. De ha a német kormány addig meggyőződött arról, hogy a mai határok nem megfelelőek, akkor Románia abban a tudatban, hogy a bécsi döntőbírák a tengelyhű Magyarországnak az entente-barát Románia Erdélyének még csak felét sem ítélték oda, joggal azt remélheti, hogy a tengelyhű és áldozatkész Románia egy új döntés esetén nem járhat túl rosszul.

Ez a román számítás esetleg nem helyes és Németország, miután már teljesen függetlenítette magát a román petróleumtól, egészen másképen fog döntené, mint ahogy azt román részről remélik, de ez mit sem változtat a magyar kisebbség jelenlegi helyzetén.

Mindezekre azért voltam bátor rámutatni, mert a délerdélyi magyarság körében vannak olyan vezetők, akik azt remélik, hogy a román állam iránt tanúsított loyaltással lehet az itteni magyar kisebbség sorsát elviselhetővé tenni. Vannak mások, akik azt hiszik, hogy Magyarország erélyes fellépése és főleg az u. n. retorziós politika árt a délerdélyi magyarságnak.

Mindezekkel az elméletileg talán igen szépen megindokolható nézetekkel szemben a való helyzet az, hogy Délerdély magyarságát a teljes és végleges pusztulástól csak a legerélyesebb retorziók alkalmazásával lehet megmenteni. Ha a román kormány látja, hogy az utolsó délerdélyi magyar kiüldözéssel egyidejűleg az utolsó északerdélyi román kénytelen elhagyni Magyarországot, akkor esetleg hajlandó lesz a magyarok további tervszerű kiüldözésétől eltekinteni. Az erélyes fellépésnek még az az előnye is lehet, hogy esetleg sikerül a román agresszivitást megfékezni. Engedékeny magatartással a mai határok mellett románokkal modus vivendi találni nem sikerülhet.

Török s. k.
m. kir. alkonzul
id. hivatalvezető.

Másolat — K 28. 12—1942—O—25268 (5. cs.)

Kolozsvár. 1942. augusztus 31.

Hun Nándor kolozsvári ötödéves orvostanhallgató jelentése az Erdélyi Párt Országos Központjának temesvári tapasztalatairól

Alulírott Hun Nándor orvostanhallgató a csere akció keretében folyó év augusztus 7-én léptem át a román határt Lökösházánál és 12 napot tartózkodtam Temesváron. Ez idő alatt a rendelkezésemre álló lehetőségekhez mérten igyekeztem minél több tapasztalatot gyűjteni. Éppen ezért alkalmam volt a magyarság helyi vezetőivel, a népközösség irányítóival számos alkalommal összejönni. Nem mulasztottam el azt sem, hogy ne beszéljek a románság és a németiség exponenseivel. Úgy mint ahogy a múltban is, most is mély tisztelettel beszámolok ezen benyomásokról.

1.) A romániai magyarság helyzete és jövője két aktuális tétel kapcsán világítható meg. Az egyiket az ottani magyarság, a másikat a románság választotta magatartásának irányítójául.

a.) A romániai magyarság vallja, hogy vagy rövid időn belül visszakerül Magyarországhoz, vagy pedig hazatelepül.

b.) A románság az elmúlt évek területi veszteségei után dinamikus sovinizmussal hangoztatja, hogy az ország területén belül semmiféle nemzetkisebbséget nem tűr meg, arra tekintettel nincs és a német népkisebbség kivételével „quantité negligible”-nak tekinti.

Ebből a két tételből kiviláglik a romániai magyarság szomorú helyzete is. A magyarság, amint a tételből kiviláglik egy kifejezetten deffenzív álláspontot foglal el, melynek egyetlen kézzelfogható és reális pillanatnyi célkitűzése pusztán a személyi és a személyhez kötött fizikai értékek mentése. A románság álláspontja feltétlenül offenzív jellegű, melyet a románság kétségtől vitalitása, fanatizmusra hajlamos temperamentuma és az elmúlt idők eseményei megmagyaráznak. Ebből a küzdelemből ha nem következik be a romániai magyarság életében változás, akkor a kilátásaink nem lehetnek kétségesek. A vitalitását veszített magyarság utolsó erői felmorzsolódnak és megszűnnek az ottani nemzeti erőink számotvető tényezők lenni.

Éppen ezért a romániai magyarság életének és jövőjének létfeltétele pszichikai tényezőktől függ elsősorban. A romániai magyarság belső frontján a helybenállás és az ottmaradás célszerűsége érdekében intenzív propagandát kell elkezdeni. Meg kell erősíteni az ottani magyarság életösztönét és önbizalmát. Reá kell mutatni arra, hogy sorsa nem reménytelen, hanem pillanatnyi áldozatvállalása a

legszentebb nemzeti érdekekkel szervesen összefügg. Tehát az eddigieket összegezve: reális alapon végrehajtott intenzív propaganda az ottmaradás érdekében.

2.) A románság nagyon ügyesen hajtja végre az előbb hangoztatott tételét. Nagyon jól tudja, hogy a brutalitások, pofozások, inzultusok könnyen támadhatók meg a vegyesbizottság révén. Éppen ezért nem felszínes terrort alkalmaz, hanem tudatosan elvágja az ottani magyarság életlehetőségét. Hogy úgy fejezzük ki magunkat, a románok nem ölik meg a magyarokat, csak nem hagyják élni. Ez a módszer kétségkívül nagyon hatásos. A nálunk előforduló és egy-egy kis hatáskörű végrehajtó szervünk részéről létrejött egy-egy inzultust egy-egy pofont ők pompásan érvényesítik a vegyesbizottságon keresztül, ugyanakkor amikor a magyarországi románság széles tömegei élvezik a magyar jogállam igazságos és egyenlő bánásmódját. Romániában éppen fordítva van. Az ottani magyarság életét a gazdasági nyomás teszi lehetetlenné. Ez a helyzet a mi számunkra is értékes következtetéseket tár fel:

Kínosan el kell kerülnünk a legnagyobb elővigyázattal és óvatossággal minden atrocitást és inzultust, melyet egy-egy csendőr, tanító vagy felelőtlen, de lelkes diák hajtana végre. Ugyanakkor gazdasági, adózási, munkavállalási, stb. retorziókkal kellene ottani magyarjaink érdekében fellépve, az itteni románság erőforrásait gyengíteni. Ez a módszer hatásos annyiban, hogy mint retorzió értékes és jelentős érvágást jelent, viszont a vegyesbizottság elé csak a legnagyobb nehézséggel vihető. Ebből következik az; hogy *kínos óvatosság a felületen, komoly gazdasági retorziók, azok a módszerek, melyek hatásosak.*

3.) Az előbb említett tétel igazolásául az alábbi tényeket sorolhatjuk fel:

a.) Városokban az adók, melyeket a magyarok fizetnek, rendkívül magasak az utóbbi időben. A jövedelemadónál a magyar adózók jövedelmét ötszörösen és hat-szorosan nagyobb értékben állapították meg. Az a magyar szabadfoglalkozású, aki eddig 200.000.- Lei jövedelem után fizetett adót az elmúlt adózási évben, a mostani évben 1.000.000.- Lei jövedelem után fizet adót. Aki ismeri Románia belső életét, tudja, hogy ott ha valakit csupán az írott törvények rigorózus betartására kényszerítenek, az elégséges ahhoz, hogy anyagilag teljesen tönkremenjen. Ezért ott mindenkinek vannak sötét pénzügyi ügyei, be nem vallott jövedelmei és egyéb machinációi. Ezeknek a felkutatásával és büntetésével bárkit a különböző adóellenőrök és inspektorok révén könnyen tönkre lehet tenni. Ehhez járul az is, hogy ezeket a kihágásokat az utóbbi időben szabotázsnak minősítették és rendkívül súlyos módon büntetik. Ez az általános helyzet megmagyarázza azt, hogy az ottani magyarság állandóan ki van téve a román pénzügyi közegek, inspektorok állandó zaklatásának, aminek a végcélja minden egyes alkalommal a súlyos összegeket jelentő baksis lefizetése. Miután ma Romániában infláció van, természetesen a baksis is megnőtt, és aki a kész tőkekészleteiből él, azt ez a módszer anyagilag teljesen tönkretesz. Természetesen ilyen összegek lefizetése alkalmával a különböző hivatalos agensek nem mulasztják el azt, hogy baráti hangnemben, avagy durván ne hozzák az illető tudomására, hogy nincsen semmi bűne és hibája csak egy, hogy magyar.

Az előbb hangoztatott elv nem világított elég szabatosan arra rá, hogy tárgyi-
lagos megítélésünk szerint jelenleg az ottani magyarság élete lényegesen nem
különbözik az elmúlt 22 év kisebbségi életétől. A különbség csupán az, hogy jelen-
tésünk elején kihangsúlyozott tételekből kiindulva az önbizalmát veszített ma-
gyarság találkozik Délerdélyben és a Bánságban evvel a fokozott elnyomást jelen-
tő román nemzetkisebbségi politikával. A helyzetben csak az jelent szerencsés
tényezőt, hogy Romániában a baksis révén az egyén számára mindég van kibúvó.
Az a beállítás pedig, amely az állandó inzultusokról, pofozásokról számol be,
kétségtől megítélésünk alapján, nem áll fenn. Ezt eme bizalmas jelentés
tárgyilagossága értelmében le kell szögezni.

4.) Magyarul lehet beszélni nyilvános helyeken, ezzel kapcsolatban nem láttam
semmi komolyabb inzultust létrejönni. Ha a kis dolgok jellemzők, akkor az alábbi
csekély jelentőségű észrevételemet közlöm:

Temesváron a strandon mindenütt ki van írva románul, hogy az emberek ne
használják a magyar nyelvet. Ugyanakkor azonban alkalmam volt tapasztalni azt,
hogy a strandon aki magyarul akart beszélni, az egészen bátran beszélhetett. Nagyon
érdekesen jegyezte meg egy ottani román ismerősöm éppen ezzel a felírással kapcso-
latban, hogy náluk, Romániában semmit sem kell egészen komolyan venni.

5.) Az ottani magyarság másik súlyos problémája éppen a gazdasági elnyomás-
ból következik, hogy az ottani rendszer elnyomja az utánpótlásunk lehetőségeit.
Ez beleilleszkedik abba a román célkitűzésbe, hogy a magyart ne hagyjuk élni. Az
iparban és a kereskedelemben, mely az elmúlt 22 év alatt kisebbségi életünk
leginkább életképes terepuma volt, ma magyar embert újonnan elhelyezni nem
lehet. Egyetlenegy inast 4—5 hónapi harc árán sem lehet elhelyezni.

6.) A földműves lakosság legnagyobb panasza egy-két csendőrbataliást leszá-
mítva, az ismert rekvirálásokból áll. A vegyesbizottság előtt azonban a románok
írásokkal bizonyították, hogy ezeket a holmikát a magyar földművesek önként
ajándékozták a román hadseregnek, mert Romániában nagyon jól megélnék. Mon-
danom sem kell, hogy ezek az írások karhatalmi közegek részéről lettek kiereszo-
kolva. Az természetes, hogy a magyar földműves lakosság semmiféle gabona,
vetőmag, stb. akciókból nem részesül. Az E. G. E. működése ma sincs hivatalosan
engedélyezve.

7.) Kulturális téren a legfőbb panasz az, hogy minden magyar nyomtatvány,
röpirat, egyházi ének vagy imaszöveg is csak akkor jelenhet meg, ha előzőleg
Bukarestben cenzúrázták. Ennek a cenzúráztatási akciónak az a célja, hogy a
megjelenés 3—4 hetet megkészen, ami az időszaki sajtótermékeknél az aktualitás
elvesztését jelenti. A cenzúra súlyosságára jellemző, hogy „Magyar Kisebbség”
Jakabffy dr. kisebbségpolitikai folyóiratából a „II-ik nemzedék” c. rovatot törölték,
mert általános magyar sorskérdésekkel foglalkozott. Abécisi döntés után az állami
iskolákban tanító magyar anyanyelvű állami tanítókat távirati úton Északerdély-
be helyezték át. Ez azt eredményezte, hogy Délerdélyben és a Bánságban nem
maradt magyar anyanyelvű állami tanító. Ezen azután a románok úgy segítettek,
mondanunk sem kell, hogy szándékosan, hogy olyan román embereket neveztek

ki a papíroson magyar oktatási nyelvvel nyilvántartott állami iskolákban, akik vagy nem tudnak, vagy nem akarnak magyarul tanítani. Ennek a helyzetnek jellemzésére csak annyit, hogy Temesváron papíroson van 3 magyar elemi iskola, de összesen csak egyetlenegy tanító van állami alkalmazásban, aki magyarul is tanít.

Felekezeti iskoláinkat a már más alkalommal hangoztatott elvvel igyekeznek megnyomorítani és kivégezni. Éspedig azzal, hogy a törvények és előírások rigórozus betartására kényszerítik. Állandóan hiányos felszerelés, egészségtelen épület, stb-k címén büntetik meg. Egész Románia területén csak az aradi minorita gimnáziumot és a temesvári piarista fiúliceumot, valamint ugyanabban az épületben működő magyar tanítási nyelvű katolikus 4 osztályos gimnáziumot telepítették ki, mert az épületeket katonai kórház céljaira használják fel. Így a piaristáknak a román állami kereskedelmi iskolában kell délután tanítaniok. Természetesen az iskola (Román Kereskedelmi) nem mulasztotta el, hogy ezen a nyáron nagy javításokat és restaurálásokat ne eszközöljön, melyet a piaristáknak is felszámítanak. A piaristák a költségek felét kénytelenek viselni. Az előbb említett 4 osztályos gimnázium harmadik és negyedik osztályának nincsen nyilvánossági joga ma sem és a tanulók a tanfelügyelőség részéről kinevezett tanárok előtt kénytelenek vizsgázni. Az idén nyáron a harmadik és negyedik osztály tanulói közül összesen egyetlenegy gyermek ment át a vizsgákon minden tárgyból. A népközösség ma sincs elismerve mint jogi személy és ezért illetéktelen tagdíjszedés címén a bánsági népközösség elnökét és főtitkárát hadbíróság elé vitték. A tárgyalás ez év szeptember 15-én lesz.

A magyarok nagy részét most is munkatáborokban tartják. Egy ilyen munkatábor 4—5 hónapig tart. Ezek a munkatáborok azok, melyek a Magyarországra való szökést a legnagyobb mértékben kiváltják.

8.) Komoly és sokoldalú információk alapján mély tisztelettel kell jelentenem, hogy a román hadsereg az elmúlt 2 év alatt rendkívül sokat fejlődött, tisztikara a német átképzés hatása alatt összehasonlíthatatlan mértékben megváltozott. Már alig lehet látni azt a piperkóc nemzedéket, amely még 2 év előtt a román tisztikart jellemezte. A román paraszt közismert igénytelensége és ésszerűtlen fanatizmusa az oka annak, hogy általában a román az orosz fronton elég jó katona. Ugyanakkor ravasz taktikával a románok túlméretezik propagandájukkal részvételük nagyságát és súlyosságát a keleti fronton. Sokkal kevesebb román katona van kint, mint ahogy ők beállítják és a veszteségek semmiesetre sem nagyobbak, mint ahogy ők hangoztatják. Általában az a vélemény, hogy a román hadsereg is tartalékolja erejét az északerdélyi akcióra. Ebben az akcióban szándékuk az, hogy ők legyenek a provokáló fél.

9.) Élelmezés szempontjából általában ottan valamivel jobban állanak. Nem számítva az infláció nehézségeit, mely azokat érinti, akik fix fizetésből élnek, vagy a meglévő tőkekészleteiket használják fel, azok, akik pénzzel rendelkeznek, Romániában mindent megkapnak. Az összes közellátás szempontjából fontos cikkek megvehetők. Így cukor, szalonna, liszt, disznóhús, tej, szappan, stb. minden meg-

kapható, természetesen az inflációs áron. Mindazonáltal a tárgyilagosság szempontjából meg kell említeni, hogy a mi jegyrendszerünk szociálisabb. Pld. míg nálunk mindenki megkapja a rögzített áron jegyei ellenében az ő cukor adagját, addig ott csak az kaphatja meg, aki 400 leiért veszi kgr-t.

10.) Jelentésünk kapcsán meg kell említeni a svábok magatartását. Mint már 1940. november 6-án is jelentettük, a svábok különösen a Bánságban nagymértékű autonómia birtokába jutottak. Hogy ezt elérhették, azt köszönhetik a külpolitikai erőtenyezőkön kívül annak a 20 évre visszatekintő céltudatos, de kevésbé becsületes kisebbségi politikának, mely a disszimiláció elvét vallotta. Hangoztatják azt, hogy kisebbségi életük legfőbb veszedelme a magyarság, mely elmúlt évtizedek alatt már lassankint magába olvasztotta az ottani németeket. Ezért küzdelmük fő célja minden rendelkezésre álló eszközzel a magyarság testéből kiválasztani és visszanémetesíteni az egykori svábokat. Magától értetődik, hogy ebben a felmorzsoló harcban a romániai németység mindenkoron segítséget kapott a románságtól, mely jónéven vette a magyarság erejének a gyöngítését. Külpolitikai erőtenyező csak elősegítették még jobban ezt a mozgalmat, mely nem állhatott meg félúton. A romániai német nemzetkisebbség amikor eljutott az autonómiához, akkor tovább élte végig azt a folyamatot, amely a birodalmi németység kebelében is lezajlott. Ennek legelső feltétele a Volksgemeinschaft és az egyházszakadás. Ma már a német népi iskolákban úgy imádkoznak a gyermekek, hogy „Wir glauben in keiner Himmel und in keiner Hölle”. Ebben a küzdelemben, mely egyrészt a püspök és másrészt a Volksgemeinschaft között fennáll, a román állam mintha a püspököt támogatná, mely mindenesetre bizonyos fokig tompítja azt a német túlzott öntudatot, melyet a román állam sem néz már szívesen. Ha a kis dolgoknak jelentőségük van és bizonyos esetekben jellemzőek, akkor az alábbi esetet közöljük:

Nickifalvára elment a püspök bérmálni. A Deutsche Jugend tagjai várták. A lányok tornaöltözetben voltak, így várták a bérmáló püspököt. Mindenesre a bánsági magyarság, melynek nagyrésze katolikus, bizonyos jóleső malíciával látja az eseményeknek eme kialakulását. Hisz közismert dolgok voltak, hogy a temesvári püspök állandóan a németység előnyére elhanyagolta magyar híveit, azoknak szép szavakon kívül az elmúlt évtizedek alatt semmit sem adott.

11.) A zsidóság helyzetével kapcsolatban talán úgy jellemezhetnők a helyzetet, hogy míg egyrészt a románok hagyják a zsidókat keresni, másik oldalon hihetetlen módon megvágják. Augusztus 20-án az a komoly hír volt általános Temesváron és Aradon, hogy a temesvári és aradi zsidókat, kb. 30.000-t, szeptember 15-ig Transnistria-ba^{**} telepítik ki. Augusztus 20-án érkeztek vissza Temesvárra a zsidók delegáltjai és közölték, hogy 200.000.000 Lei ellenében halasztást kaptak.

Eddigi beszámolónk alapján röviden közölni akartuk benyomásainkat és vázolni azokat az aktuális dolgokat, amelyek bennünket sem hagyhatnak figyelmen

* Nem hiszünk semmifele mennyországban és pokolban

** A románok által 1941-ben megszállt Dnyeszteren túli ukrán terület

kívül. Mindazonáltal figyelemmel kell kísérni azokat a szempontokat, amelyeket jelentésünk elején hangoztattunk:

1.) Meg kell változtatnunk az ottani magyarság szkeptikus lelki beállítottságát, mely az ottani élet célszerűtlenségét vallja. Ez tehát propagandisztikus feladat.

2.) A retorziók, amelyeket az itteni románokon az ottani magyarok érdekében végrehajthatunk, azok mindenkor olyanok legyenek, hogy kiállhassák a vegyesbizottsági vizsgálatok tűzpróbáját, ne legyenek rossz hatású és felületes értékű inzultusok, atrocitások, hanem olyan rendszabályok, melyek gazdasági alapon a létfeltételeket befolyásolják.

3.) Sohse feledjük el, hogy a román hadsereg az elmúlt idők alatt sokat fejlődött és erőforrásainak nagyrészét ma is az északerdélyi akciók számára tartalékolja. Ezért a felületes és túlzott optimizmus helyett a realitásokkal határozott módon szembe kell nézni.

4.) A romániai németység minden fegyverbarátságuk és humanizmusuk dacára módszerben és magatartásban népi szervezetei révén a magyarsággal szemben határozott ellenállást tanúsít.

5.) Románia élelmezési viszonyai valamivel jobbak, mint a miénk.

Hideg tárgyilagossággal, minden propaganda ízű hangtól mentesen a kötelességteljesítés meggyőződésével nyújtom be jelentésemet.

Mély tisztelettel:

Hun Nándor

Tisztázat — K 28. 396—1942—O—25582 (202. cs.)

51.

Nagyvárad, 1942. szeptember 5.

A nagyváradai rendőrkapitányság kivonatos hangulatjelentése Dél-Erdély politikai és gazdasági helyzetéről

A romániai magyar ügyvédek, orvosokat egymás után zárják ki a kamarai tagok sorából és ezzel megfosztják őket működési lehetőségüktől. A magyar iparosokat állandó és embertelen bírságokkal sújtják, hogy ezzel életlehetőségüktől megfosszák.

Eddigi ellenőrizhetetlen hírek szerint, Romániában a Pro Ardealul név alatt mozgalom indult meg, mely tulajdonképpen egy Magyarország ellen irányuló szabotázs akció. Értesülésem szerint Mérlegföldváron és Vasszentgothárdon de több más Torda körüli faluban is összegyűjtik a Magyarországról átszökött románokat,

robbanóanyag kezelésre és szabotázs cselekmények elkövetésére oktatják őket azzal a céllal, hogy robbanó anyaggal felszerelve visszaküldik őket Magyarországra, hogy itt tervszerű rombolásokat hajtsanak végre. Erről különben már tettem jelentést Nagyméltóságodnak.

A Romániából átszöktek száma állandóan nő, augusztus hónapban 213-an szöktek át csak itt Nagyváradnál, köztük 25 román nemzetiségű is. Ezek a románok részben a román katonaság elől szöktek át, részben pedig vásárolni jöttek, mert a bihari román határ mentén semmiféle ipari cikket nem kaphatnak, de különben is a hatóságok terményeiket maximális áron vették át, úgyhogy az ellenértékkel Belényesben vagy Aradon az igen nagy drágaság miatt semmit sem tudnak vásárolni, azonkívül ezek a helyek igen nehezen közelíthetők meg.

A kapitányság vezetője:
Dr. Horváth György s. k.
m. kir. rendőrfőtanácsos.

Másolat — K 28. 450—1942—O—25596 (202. cs.)

52.

[?], 1941. október 31. — Bukarest, 1942. október 23.

Kimutatás a Dél-Erdélyben 1941-ben megjelent magyar nyelvű sajtótermékekről, valamint azok egy esztendő alatt történt betiltásáról

1941. július 1-i állapot

1.) *Déli Hírlap*. Temesvár. Napilap. A Romániai Magyar Népközösség hivatalos lapja. Szerk. dr. Vuchetich Endre.

2.) *Magyar Néplap*. Temesvár. Felelős szerkesztője Szász István. Napilap. A lap tényleges irányítója Franyó Zoltán. Románbarát.

3.) *Magyar Kisebbség*. Nemzetpolitikai szemle. Havonta kétszer Lugoson megjelenő folyóirat. Felelős szerkesztője dr. Jakabffy Elemér.

4.) *Erdélyi Kurír*. A román antirevizionista mozgalmat támogató sajtótermék. Szógyéni Kiss Endre szerkeszti. Aradon jelenik meg.

5.) *Új Barázda*. Havonta kétszer Tordán jelenik meg, a román kormány támogatásával. Szerkeszti Székely Béla.

6.) *Erdélyi Gazda*. Megjelenik Nagyenyeden. Főszerkesztője gróf Teleki Ádám, felelős szerk. Nagy Endre. Havonta kétszer jelenik meg, az EMGE hivatalos lapja.

7.) *Szövetkezés*. A nagyenyedi Hangya hivatalos lapja. Kéthetenként megjelenő lap. Fel. szerk. Fekete György.

8.) *Egyházközségi Tudósító*. Megjelenik Brassóban. Felelős szerk. Vasvári Aladár. Róm. kath. egyházi lap. II-ik évfolyamban van. A lap megjelenési időpontja nincs feltüntetve. 8. oldalas.

9.) *Egyetértés*. Brassó. Református gyülekezeti lap. 4 old. Megjelenés időpontja és szerkesztője ismeretlen.

10.) *Evangelikus Élet*. Megjelenik Bácsfaluban. (Brassó vm.) A Romániai Zsinatpresbyteri Evang. egyház hivatalos lapja. Hetenként jelenik meg. Fel. Szerk. Gillich Fülöp ev. lelkész. VI. évf.

11.) *Református Egyházi Élet*. Megjelenik havonta, júl. és aug. kivételével, Nagyenyeden. VII. évf. Ref. egyházközség gyülekezeti lapja. Fel. szerk. Kováts Pál. ref. lelkész.

12.) *Vasárnapi-iskolai vezetők Lapja*. Megjelenik Nagyenyeden havonként, júl. és aug. kivételével. III. évf. Református egyházi lap. Szerk. Juhász Albert.

13.) *Unitárius Jövendő*. Unitárius egyháztársadalmi, hitéleti stb. közlöny. Megjelenik Brassóban havonta. Szerk. Kovács Lajos. III. évf.

A bécsi döntés előtt még az alábbi időszakai magyarnyelvű lapok jelentek meg:

- 1) *HÍRLAP* napilap Arad.
- 2) *ARADI KÖZLÖNY* napilap Arad.
- 3) *BRASSÓI LAPOK* napilap Brassó.
- 4) *NÉPÚJSÁG* napilap Brassó.
- 5) *BRASSÓI TURISTA* havi folyóirat Brassó, Sportújság.
- 6) *ENCIAN* havi folyóirat, a Brassói Turista Egylet kiadása.
- 7) *TÁRSASÁG* c. riportlap Arad.
- 8) *KIS ÚJSÁG* Arad.
- 9) *KAKAS* heti vicclap Arad.
- 10) *VASÁRNAP* Az aradi minoriták szépirodalmi, kulturális és hitbuzgalmi folyóirata.
- 11) *AZ IPAROS* Magyar—román nyelvű hetilap Arad.
- 12) „6 ÓRAI ÚJSÁG” Franyó Zoltán napilapja Temesvár.
- 13) *RENDKÍVÜLI ÚJSÁG* hetilap Arad.
- 14) *ORSZÁG—VILÁG* riportlap Arad.
- 15) *ÚJ HÍREK* néhány hétig megjelent napilap, Kállay Nándor kísérleti lapja.
- 16) *FRISS HÍREK* az ÚJ HÍREK társlapja, napilap volt.
- 17) *A HÍR* Kállay harmadik kísérleti lapja.
- 18) *ARANYOSVIDÉK* Tordán megjelent hetilap. Megszűnt a nyomda eladása miatt.
- 19) *ARANYOSSZÉK* 1941. II-ban betiltották, megjelent Tordán.

1941. júliusi állapot

A délerdélyi magyar nyelvű sajtó statisztikája.

Megjelenik összesen 13 magyar nyelvű sajtótermék.

Megjelenésük időpontja szerint:		Jellegük szerint:	
napilap	2	politikai	4
havi	3	tudományos	1
fél havi	4	gazdasági	2
heti	1	egyházi	6
bizonytalan időben	3	róm. kath.	1
		reform.	3
		unitárius	1
		evang.	1

A magyar nyelvű sajtótermékek közül nem magyar érdekeket szolgál 3 sajtótermék:

1. A Magyar Néplap c. napilap Temesvár.
2. Az Erdélyi Kurír c. pol. időszaki lap Arad.
3. Az Új Barázda c. Tordán megjelenő pol. időszaki lap.

Betiltott magyar lapok ügye

A propaganda-minisztériumban cenzúrázás ügyében eljárva megtudtuk, hogy a minisztérium 1942. szeptember 19-én hozott határozatával a következő magyar lapokat tiltotta be:

Erdélyi Gazda, Nagyenyed
Magyar Kisebbség, Lugos
Vasárnapi-iskolai Vezetők Lapja (ref. egyházi), Nagyenyed
Brassói Egyházközségi Tudósító (katolikus)
Református Egyházi Élet, Nagyenyed
Egyetértés (ref. egyházi), Brassó
Unitárius Jövendő, Brassó
Unitárius Híradó, Brassó
Evangelikus Élet, Brassó

Valamennyi lap betiltása írásbeli rendelet *nélkül* történt, olyan formában, hogy a helyi rendőrség emberei megjelentek a nyomdában s közölték, hogy a kérdéses lapot többé nyomniuk nem szabad.

E 9 lapon kívül tudunkkal Délerdélyben már csak a *Déli Hírlap* című napilap maradt meg.

A Nagyenyeden megjelenő *Szövetkezés* című közlönyt ugyanis nem tekintjük lapnak, vagy folyóiratnak, mert az a tagszövetkezetek hivatalos közlönye, s azon-

kívül is az északerdélyi románok hasonló célú *Plugarul* című lapjától feltételezetten jelenik meg.

Hogy melyik lenne az a hetilap és havi folyóirat, melyet számunkra meghagytak — a megismételt miniszteri kijelentések szerint — azt idáig nem sikerült megállapítani.

Megfelelő utasítást adtunk, hogy ha valamelyik lap vezetőségéhez a betiltó rendelet írásban megérkeznék, ezt nyomban telefonon közöljék s a betiltó rendeletet másolatban küldjék meg.

Gyárfás Elemér^{*}
elnök

Tisztázat: — K 28. 289—1942—O—26045 (151. cs.)

53.

Bukarest, 1942. október 29.

A Miniszterelnökség II. osztályának feljegyzése bizalmas román rendeletről, mellyel a magyar nyelv használatát megtiltják

A KÜM tájékoztatásul közli, hogy az Arad—megyei prefektúra Petre—Striho közigazgatási alminiszter rendeletéből az összes közigazgatási tisztviselőket felhívta, hogy magyarul senkivel sem beszélhetnek. Aki nem tud románul, az hozzon tolmácsot. Mindazon tisztviselők ellen, akik ezt a rendelkezést nem tartják be, „Szigorúan és kegyelem nélkül el fognak járni.” A magyar nyelv használata ellen irányuló ezen rendelkezés már a 26.630/1942. M.E.II. sz. ügyiratban is tárgyalott s a KÜM által a rendkívüli követi bizottság részére elkészített memorandumban is fel van véve.

A Küm közli, hogy azt a bizalmas közigazgatási rendeletet, amely az összes közigazgatási tisztviselőket eltiltja a magyar beszédől, német fordításban a tengelyhatalmak különmegbízottjainak tudomására hozta.

A Küm az aradi konzul jelentése alapján közli azt is, hogy a magyar lakosságú Végváron is kihirdették, hogy a községházán kizárólag románul szabad beszélni és a románul nem tudók tolmácsot kötelesek magukkal vinni.

* A Magyar Népközösség elnöke

A végvári csendőrőrmester a ref. egyházközség tanácsulását sem engedélyezte szeptember 27-én. A két utóbbi panasz is bejelentetett a tengelyhatalmak külön-megbízottjainak és a Küm utasította a bukaresti követünket arra is, hogy a román külügyminisztériumtól kérjen orvoslást.

Amennyiben az eljárásoknak nem volna eredménye, retorziós intézkedés volna fogantatba teendő.

Fogalmazvány — K 28. 450—1942—O—25714 (202. cs.)

54.

Budapest, 1943. április 29.

Tájékoztató a Honvédelmi Minisztérium számára Románia hadügyi és gazdasági helyzetéről, valamint a magyar kisebbségek elleni politikájáról

1. Románia gazdasági helyzete, pénzügyi és katonai politikája.

1. Románia gazdasági termelése a minimálisra csökkent, ami részben annak tulajdonítható, hogy a múlt év tavaszán a román és magyar férfi-munkaerőket katonai szolgálatra hívták be. Ennek következtében az eddig megművelt földek 2/3 része megműveletlenül maradt. Románia így Németországgal szemben vállalt kötelezettségének csak igen kis mértékben tudott eleget tenni. Ebben talán szándékosság is van, hogy Németország minél kevesebb gabonát szállíthasson ki az országból.

Gyárai, üzemei, a munkaerő hiány és nagy adókivetés miatt nagy részben leálltak. A fennmaradtak a nyersanyaghiány miatt produkciójukat a minimálisra szállították le.

Pénzügyi politikája

Jelenleg forgalomban lévő pénzmennyisége kb. 4—500 milliárd, amit f. év február hótól* újabb bankjegyek kibocsátásával akarnak növelni. Ilyenformán Románia infláció előtt áll. Az árak minden egyes közszükségleti cikknél 10 sőt 15-szörösére emelkedtek. Ez részben a túl bőséges pénzkibocsátásnak tulajdonítható, részben pedig az árucikkek utánpótlásai hiányának.

* A jelentés valószínűleg az 1943 januári helyzettel foglalkozik.

Katonai politikája

A hadsereg hangulata a lehető legnyomottabb és legelkeseredettebb. A harctérre kiküldött csapategységek harci szelleme annyira demoralizált, hogy úgy a tisztek, mint a legénységállománybeliek csak a kényszer hatása alatt harcolnak. A harctérre kivezényelt legénységi állománybeliek sok esetben teljes fölszereléssel szöknek meg csapategységeiktől, — elbujdosnak s így akarják magukat kivonni a katonai szolgálat elől. Úgy erre, mint a gárdisták titokban való szervezkedésére való tekintettel, a katonai parancsnokságok állandóan razziákat tartanak és minden hadköteles egyént napjában többször is leigazoltatnak.

Az orosz harctereken minden katonai veszteséget teljesen hiábavalónak látnak, mert szerintük csak egy cél van, s az az északkeleti Erdély visszaszerzése. Ezt állítólag nekik meg is ígérték. Ami a román hadsereg veszteségét illeti, kb. 1.000.000 ember, ami a következőképen oszlik meg: hivatalos kimutatás szerint 300.000 halott, 500.000 sebesült, 200.000 fogoly és eltűnt. Ez év február hóban állítólag újabb nagy behívások előkészítését tervezik, 55 éves korhatárig. A hadsereg teljesen régi fegyverzettel van felszerelve. Újabb felszerelésük, a németektől kapott légelhárító ütegek, ami azonban nem elég ahhoz, hogy Romániát egy erősebb légi támadástól megvédje. A polgári lakosság nem rendelkezik megfelelő óvóhelyekkel sem. Óvóhelyek kiépítése nem volt elrendelve, úgy hogy a lakosság légi veszély esetén teljesen védtelenül áll, miután egyes városrészekben a házak alatt pincék sincsenek.

A katonaság átképzése német parancsnokság alatt van, akikkel szemben úgy a tisztikar, mint a legénység a legnagyobb ellenszenvvel viseltetik. Különbö a románok 95%-a anglofil. Az angol győzelemtől várják Északkelet-Erdély visszaszerzését. A mőcvidéken (Abrudbánya, Preszáka, Zalatna és Brád környékén) lévő mőcokból most szerveznek egy dandárt. A dandár kiképzése civilben történik. Fegyvereket és lőszert bőségesen osztottak ki s adott esetben feladatuk Északkelet-Erdély gyors visszaszerzése és megszállása. A dandár megszervezése a lehető legnagyobb titokban folyik, erre való tekintettel nem öltöztetik őket katonai egyenruhákba.

Románia látszólag német politikát folytat, valójában azonban angol győzelmet vár. Olyan hírek is terjedtek el, hogy az Oroszországban fogságba esett román katonák, mint önkéntesek (voluntarok) harcolnak az afrikai angol hadseregben a német csapategységek ellen, mert ezzel is Románia jövőjét akarják biztosítani, bármilyen befejezést nyerjen a háború. Jellemző, hogy Rommel afrikai visszavonulásakor Gyulafehérváron az oláh vezető személyiségek (polgármester, Metes prefektus, stb.) nagy pezsgőzést rendeztek az angol győzelem(?) örömére.

2. A magyarság helyzete

A Dél-Erdélyben visszamaradt magyarság helyzete a lehető legrosszabb. a.) A magyar ifjak főiskolákra nem vétetnek fel. Azok a magyar ifjak, akik kereskedői vagy ipari pályákra mennének, a munkakamarák felsőbb helyről kapott rendelete

folytán tanoncszerződéseket nem köthetnek. Tehát a magyar ifjúság jövője teljesen kilátástalan. b.) A hadköteles magyar férfiak, akik aktív katonai szolgálatot teljesítenek, a román menetszázadokba beosztva, együtt harcolnak Románia érdekeiért az orosz harcmezőkön. A magyar tartalékosok és népfelkelő korosztályhoz tartozóak, munkásosztagokba beosztva, saját ruháikban, saját maguk ételmezésével félévükig vannak kivezényelve hadimunkákra. Ezeknek zsoldjuk, vagyis ételmezési pénzük napi 35 Lei, ami azonban csak papíron szerepel, mert ebből semmit sem kapnak kézhez.

Így teljesen lerongyolódva, egészségileg tönkre menve kerülnek vissza családjaikhoz, akik hozzátartozóik távolléte alatt a legnagyobb nélkülözést szenvedik végig, mert hadisegélyt csak román családok kapnak. c.) A magyarságra kivetett adókat a legkönyörtelenebbül hajtják be. d.) A magyarság sérelmeivel sehova sem fordulhat, mert bár a magyar népközösség igyekszik egyes esetekben segíteni, sok esetben teljesen tehetetlen. Magyar nyelven beszélni utcákon, üzletekben, nyilvános helyeken szigorúan tiltva van. Ha valaki mégis megpróbálja saját anyanyelvén beszélni, a legsúlyosabb inzultus éri, tekintet nélkül arra, hogy nő vagy férfi az illető. Hogy a magyarság helyzete ennyire rosszabbodott az utóbbi két év alatt, köszönhető különösképpen az Északkelet-Erdélyből menekült románoknak, akik tehetetlen dühükben a magyarok bánásmódjáról szóló legképtelenebb elbeszéléseikkel rontják az amúgy is rossz közhangulatot.

Ha ez tovább is így tart és a magyarság nem jut jogorvosláshoz ügyeiben, akkor a Romániában élő magyar testvéreinkre az eddignél is szomorúbb sors és a végpusztulás vár.

Másolat — K 28. 450—1943—O—22415 (203. cs.)

Budapest, 1943. június 4.

A tengelyhatalmak különmegbízottainak jelentése a magyar kormányhoz az 1942-ben Észak-Erdélyben folytatott vizsgálatok eredményéről

I. Politikai és jogi szempontból

A) SAJTÓ ÉS PROPAGANDA

A német és az olasz királyi kormány nézete szerint a román állam és román nép ellen irányuló szóbeli és képpropaganda lényegesen hozzájárult az északerdélyi románok súlyos helyzetéhez. Ugyanez vonatkozik a bécsi döntés felett gyakorolt minden közvetlen és közvetett bírálatra, mely a szavatoló hatalmak ellen is irányul.

Idetartozik különösen Dél-erdélynek „megszállt terület”-ként való megjelölése, továbbá olyan térképek kiadása és terjesztése, melyek a revíziós gondolatot képviselik és annak ébrentartására vannak hivatva, végül ugyanilyen célt szolgáló jelmondatok, intelmek és hasonlók elhelyezése hivatalokban vagy egyéb nyilvános helyeken.

A magyar kormány részéről a német és az olasz királyi kormány nézete szerint nem eléggé leküzdött románellenes hangulat többek közt komoly és súlyos-következményű kilengésekhez is vezetett a román lakosság ellen, (tüntetés 1942 októberében Kolozsvárott).

Hivatkozással a már korábban vállalt kötelezettségekre

ajánljuk

a magyar királyi kormánynak,

hogy a sajtó- és propaganda szervei, valamint a rádióleadók megfelelő ellenőrzésével akadályozzon meg minden olyan megnyilatkozást, amely Románia, vagy a bécsi döntés ellen irányul, úgyszintén tiltson meg minden propagandát, mely sérthetné a román nép nemzeti érzését.

A részletek tekintetében szükséges lenne, hogy eltávolítsák a közforgalmú helyeken, de különösen a hivatalos helyiségekben nagyszámban található térképeket, képeket, feliratokat (jelmondatokat) stb., melyeknek célzata ellentétben áll a bécsi döntés szellemével, avagy más módon befolyásolja az északerdélyi magyarok és románok közötti viszonyt: a jövőben minden ilyen propaganda betiltandó.

Kilengések, amelyek román részről mutatkoznak, egy sajtó- és propagandabéke alapelvei ellen, azonnal bejelentendők lennének az illetékes német—olasz közegeknek, de ne szolgáljanak megtorló lépések jogcíméül.

B) A MAGYARORSZÁGI ROMÁNOK ÉRDEKKÉPVISELETE

A magyarországi románok egy érdekképviselésének létesítéséről a magyar és román felfogás közt mutatkozó elvi nézeteltérések miatt, ennek megvalósítására mindeddig még nem került sor. A német és az olasz királyi kormány tudomása szerint a magyar királyi kormány arra hivatkozott ugyan, hogy egy román népszervezet a Romániában meglévő „magyar népközösség” mintájára a Magyarországon érvényes jogrenddel nem volna összeegyeztethető, ám ugyanakkor kijelentette, hogy a magyar alkotmány keretében egy román politikai párt lenne létesíthető, miáltal nyitva állna az út a magyarországi románság parlamenti képviseléséhez. Román részről mindenesetre úgy vélik, hogy ilyen megoldáshoz a jelenlegi viszonyok közt nem járulhatnak hozzá.

A magyar királyi kormány leszögezte továbbá, hogy magyarországi románoknak is jogában állna a magyar egyesület törvénye alapján és szemmel tartásával érdekközösségeket alakítani, amelyeket más egyesületekhez hasonlóan, hatósági részről elismernének.

Erre vonatkozólag a magyarországi román népcsoport képviselői odanyilatkoztak, hogy a magyar királyi kormánynál e kérdés megoldását megelőzően, előbb egyes, a magyarországi románok részéről különösen sürgősnek tartott igényeket kellene kielégítenie.

A német és az olasz királyi kormány az összes körülmények beható megvizsgálása alapján azon a nézeten van, hogy a románok érdekképviselése nélkülözhetetlen az északerdélyi viszonyok békés fejlődése érdekében. A románok szervezetének útjában álló akadályok elhárítása végett

ajánljuk

a magyar királyi kormánynak:

a) Az északerdélyi román kisebbség jelenlegi tényleges vezetőségével való közvetlen érintkezés felvétel révén tisztáztassanak azok a kérdések, amelyeknek azonnali szabályozása szükséges lenne a legsürgősebb román panaszok orvoslására. Különösen az iskolaügy kérdései nyomulnak előtérbe, amelyeket a VII. fejezet tárgyal közelebről.

b) Létesíttessék egy, a magyar kormány képviselőiből és az északerdélyi román kisebbség vezetőségének képviselőiből összeállított bizottság, amely a magyarországi románok érdekképviselése kérdésének továbbviteléről és megoldásáról tanácskozzék s a megoldásra gyakorlati javaslatokat tegyen.

C) JOGVÉDELEM ÉS MEGTORLÓ INTÉZKEDÉSEK

A román lakosságnak a magyar hatóságok iránti bizalma erősen megrendült a magyar bíróságok bizonyos ítélete folytán, valamint a magyar hivatalos helyek közigazgatási gyakorlata következtében: a románok széles körei ezáltal arra a meggyőződésre jutottak, hogy őket a jogszolgáltatás és a közigazgatás terén kedvezőtlenebbül kezelik, mint az államalkotó nép tagjait.

Ehhez nagymértékben hozzájárult az a körülmény is, hogy a magyar királyi kormány a délerdélyi magyarok által igazságtalannak talált kezelése miatt megtorlással élt román nemzetiségű magyar állampolgárokkal szemben.

Tekintettel arra a különleges jelentőségre, amit úgy hangulat tekintetében, mint politikailag a magyar hivatalos helyek ezen eljárásának és következményeinek tulajdonítani kell,

ajánljuk

a magyar királyi kormánynak:

a) Az összes magyar hatóságokat alaposan ki kell oktatni és rá kell szorítani, hogy az igazságszolgáltatás és a közigazgatás minden területén pontosan tartsák tiszteletben a magyar királyi kormány által ünnepélyesen vállalt kötelezettségeket, miszerint a román kisebbség tagjai a többi magyar állampolgárokkal minden tekintetben egyenlő elbánásban részesítendőek. Ezzel ellenkező eljárások szigorú büntetéssel sújtandók.

b) Amennyiben a magyar kormány zete szerint a délerdélyi magyarok a román kormánynak és szerveinek intézkedései folytán hátrányosan kezeltetnének, a magyar királyi kormány tekintszen el megtorló intézkedésektől: ehelyett inkább közölje a tényállást az illetékes német—olasz közegekkel, amelyek gondoskodni fognak az ügy sürgős felülvizsgálásáról és adott esetben az orvoslásról.

D). ROMÁN NEMZETISÉGŰ TISZTVISELŐK ÉS ALKALMAZOTTAK

Úgy hatósági intézkedések, mint tömeges elbocsátások, idő előtti nyugdíjazások (részint a nyugdíjilletmény megrövidítésével), áthelyezések és kiutasítások, úgyszintén különböző okokból történt elköltözések eredményezték, hogy Északerdély közigazgatásában román nemzetiségű tisztviselők és alkalmazottak csekély számban és akkor is csak jelentéktelen vagy befolyás nélküli helyeken találhatók.

A közszolgálatból való majdnem teljes kiszorításuk egy olyan területen, amelyen a lakosság jelentős részét képezik, még inkább növeli a románok bizalmatlanságát a magyar közigazgatással szemben.

Ezért

ajánljuk

a magyar királyi kormánynak:

a) Gondoskodjék arról, hogy ténylegesen nyitva álljon az út a románok számára a közigazgatás különböző fokozataiba az államnál, megyénél és községnél, s hogy az ilyen tisztviselők és alkalmazottak főleg a tiszta ro-

mán vagy vegyesen magyar—román lakosságú kerületekben alkalmaztasanak.

A még szolgálatban lévő román nemzetiségű tisztviselőket és alkalmazottakat csak az általános szolgálati szabályzatoknak megfelelően szabad elbocsátani: különösen nem szabad okul szolgáljon elbocsátáshoz, idő előtti nyugdíjazáshoz, nyugdíjsökkentéshez, vagy egyéb szolgálati jogi megszorításokhoz a román nemzetiséghez való tartozás.

Azon kormánybizottságokba, amelyek ilyen kérdésekben döntenek, — amennyiben román nemzetiségű tisztviselőkről és alkalmazottakról van szó, — román nemzetiségű képviselők is beosztandók.

b) Olyan kerületekben, melyek lakossága egészen vagy nagy részben román, a községtanácsokba és megyei bizottságokba megfelelő számban, mint egyenjogú tagok, román nemzetiségű képviselők veendő be.

II. Katonai szolgálat

A magyar hadseregbe behívott románoknak alig van kilátásuk előléptetésre. A román hadsereg egykori tartalékos tisztjeit sem veszik át ilyenekként a magyar hadseregbe. Ezek tisztjelölti jelzést viselő egyszerű közkatonaikként kezdve, több fegyvergyakorlat teljesítése által kénytelenek újból megszerezni a magyar hadsereg tartalékos tisztjévé való minősítésüket: csak további gyakorlatok után érhetik el ténylegesen a régi rendfokozatukat, ami azonban románoknak ezideig egyetlen esetben sem sikerült.

A magyar hadsereghez bevonultatott románok többségét — állítólag megbízhatatlanságuk miatt — munkaszázadokba osztják be: ott hosszabb ideig kell szolgálniuk, mint magyar vagy más nemzetiségű bajtársaiknak.

A román katonák hozzátartozóit a családi segély megállapításánál vagy kifizetésénél számos esetben hátrányban részesítették az alárendelt közegek.

Végül megállapítást nyert, hogy a román hadsereg tagjai (tisztok is), akik hátrincidenseknél vagy más alkalommal magyar kézbe kerültek, nem részesültek rangjuknak megfelelő bánásmódban.

Ezért

ajánljuk

a magyar királyi kormánynak:

a) A román hadsereg egykori tartalékos tisztjei, akik a román nemzetiséghez tartoznak, a magyar hadseregben való tartalékos tiszti átvételük tekintetében ne kezeltessenek kedvezőtlenebbül, mint a hasonló helyzetben lévő magyar vagy más nemzetiségűek. A magyar kormány olyan rendelkezései, amelyek ebbe az alapelvbe ütköznek, azonnal hatályon kívül helyezendők. Utóbbi különösen a már foganatosított, vagy szándékolt megtorló intézkedésekre vonatkozik.

b) A magyar hadsereg munkaszázaiba való behívásoknál a románok, a szolgálati idejük tekintetében is, nem kezelhetők hátrányosabban, mint a magyarok vagy más nemzetiségűek, akik ugyanolyan, vagy hasonló alakulatokban szolgálnak.

c) Gondoskodni kell arról, hogy a magyar haderőbe behívott románok családtagjainak családi segély juttatása iránti kérvényei azonos módon vizsgáltsanak meg és ítéltessenek meg, mint az államalapító nép hozzátartozóinak kérvényei. Mindaddig, míg a segélyezés ügyének a magyar kormány által tervbevett újbóli szabályozása meg nem történik, megkülönböztetések magakadályozása végett s hogy az érdekelteknek biztosíték nyújtassék az egyenjogúságuk tekintetében, a segélyezési kérvények megvizsgálásával megbízott községi vagy kerületi bizottságokba be kell osztani egyenjogú tagokként a román lakosság bizalmi embereit. A már elutasított kérvények ezután az eljárás után jóindulatúlag újból felülbírálandók.

d) Külön utasítással biztosítandó, hogy a román haderőnek magyar kézbe került és fogvatartott tagjait úgy kezeljék, szállásolják el és élelmezzék, ahogyan ez a rendfokozatuknak és az általánosan elfogadott katonai szokásoknak megfelel.

III. Határviszonyok

A Magyarország és Románia közötti új határnak a bécsi döntőbíróság határozatban 1. szám alatt kilátásba helyezett pontos helyszíni kitűzése mindezig nem történt meg. Az országhatár vonala körül emiatt támadt bizonytalanság már súlyos következményű összeütközésekre és egyéb nehézségekre vezetett. A magyar királyi kormánynak tehát

ajánljuk

a) Mihelyt a körülmények megengedik, a magyar királyi és a román királyi kormány (bécsi döntőbírósági határozat 1. pontjának végrehajtásaképpen) egy magyar—román bizottsággal megállapíttatja a pontos határvonalat. Ennél a munkánál, amennyire csak lehetséges, tekintettel kell lenni a községhatárookra.

b) Hogy a bizottság munkálatainak befejezéséig a további összeütközések veszélye csökkentessék, kétséget kizáró módon kell leszögezni a jelenlegi előzetes határvonalat.

Ebből a célból azokon a határszakaszokon, amelyeken a határ vonulására nézve nincs teljes egyetértés a magyar és román határszervek közt, mindkét oldal határparancsnokai megkísérlik, hogy közvetlen együttműködés útján jussanak megegyezésre.

Ha nem érhető el megegyezés, erről haladéktalanul értesítendő az illetékes német—olasz tiszti bizottság, amely aztán a bécsi döntőbírósági határozathoz csatolt térkép alapján maga állapítja meg az előzetes határvonalat. Támogatásukra a tiszti bizottságok szükség esetén német vagy olasz mérnököket vesznek igénybe.

c) A bécsi döntőbírósági határozat által megváltoztatott összes határszakaszokban a magyar és román határparancsnokok az eddig fennálló és gyakorlatilag nem kifogásolt, vagy a b) pont értelmében köztük megegye-

zéssel, illetve a német—olasz tiszti bizottságok részéről megállapított előzetes határvonalat együttes munkával berajzolják egy lehetőleg nagymértékű térképbe vagy helyszíni vázlatba, amelyet aláírásukkal látnak el. E térképek, vagy helyszíni vázlatok egy-egy példánya az illetékes német—olasz tiszti bizottságnál helyezendő el.

d) A magyar királyi és román királyi kormány az ily módon megállapított és a térképekbe, illetve helyszíni vázlatokba bevezetett vonalat elismerik előzetes határvonalnak.

e) A magyar, illetve román katonai személyek és határhozi szervek saját területükön csak 300 méternyire közeledhetnek ehhez a vonalhoz, úgyhogy összesen egy 600 méter szélességű, katonailag semlegesített közbeeső sáv képződjék.

IV. Élelmezési helyzet

Északkelet-román lakossága 1942 tavaszán és nyarán, különösen egyes megyékben, legkomolyabb természetű élelmezési nehézségeket szenvedett át, amelyek semmiképp sincsenek kiküszöbölve máig sem. Ezzel ellentétben a magyar lakosság nem volt hasonló mértékben kitéve ezeknek a nehézségeknek.

A német és az olasz kormány által elrendelt vizsgálatok során megállapított, hogy — eltekintve a rajtuk kívülálló körülményektől, a közép- és alsó fokú magyar hatóságok nem tanúsítottak kellő érdeklődést a román lakosság élelmezési helyzete iránt. Ezek a hatóságok tehát részint felelősek a következményekért, amelyek egyes kerületekben a románok egészségügyének érzékeny károsodásában és ezenkívül további leszegényedésükben mutatkoztak. Ismételten előfordultak olyan esetek is, amikor az élelmiszerek hivatalos szétosztásánál egyenesen különbséget tettek a román lakosság rovására.

Minthogy a román kisebbségiek ínséges helyzete nemcsak gazdaságilag, hanem politikailag és hangulatilag is szerfölött hátrányosan hat ki, ajánljuk

a magyar királyi kormánynak:

a) Az élelmezési nehézségektől sújtott vagy veszélyeztetett területek javára indítson azonnal széleskörű segélyakciót. Erre a célra külön juttatás keretében élelmiszerek és takarmányneműek helyezendők készletbe, amelyeket a „Plugarul” szövetkezet oszthatna szét a szükségét szenvedő román községnek. Kívánatra a német—olasz tisztibizottságok rendelkezésre bocsátják azt az anyagot, amit az élelmezési helyzetre vonatkozó vizsgálataik alkalmával a különböző kerületekben összegyűjtöttek.

b) Szigorú rendszabályokkal gondoskodni kell arról, hogy a románok az élelmiszereknek az általános adagolási rendelkezések alapján történő hivatalos szétosztásánál ne kezeltesse őket rosszabban, mint az államalkotó nép tagjai.

V. Gazdasági helyzet

A magyar kormány különféle rendelkezései következtében az északerdélyi románok gazdasági helyzete annyira rosszabbodott, hogy sok esetben létalapjuktól lettek megfosztva.

Így pl. román ügyvédek hivatásos tevékenységét nagyon megnehezítik egy felvételi rendszer megkülönböztető alkalmazásával. Ehhez járul még az adóügyi hatóságok gyakorlata, amely egyaránt irányul az u. n. szabad pályák román képviselői (ügyvédek, orvosok, gyógyszerészek stb.) ellen, valamint önálló kézművesek, kereskedők és iparosok ellen. Az utóbbi hivatáscsoport román tagjai gyakran az engedélyek megvonása és igazolványok visszavétele által, valamint az árukkal és nyersanyagokkal való ellátásnál stb. is kedvezőtlenebb helyzetbe jutnak, mint magyar hivatástársaik. Közszállítások kiadásánál román iparosokat szabályszerűen nem vesznek figyelembe.

A legkülönbözőbb foglalkozási ágazatokban számos román munkást és alkalmazottat, főleg vezetőállásban lévöket, nemzetiségük miatt elbocsátottak üzemekből.

Súlyos kárt okoztak a románságnak a magyar kormány különleges rendeletei is, amelyek csak a visszaszerzett területeken érvényesek és mindenekelőtt a román lakosság tulajdoni viszonyára hatnak ki.

Különös jelentőséggel bír ebben a tekintetben a Magyar Királyi Minisztérium 1941. február 27-én kelt 1440/1941. M.E. számú rendelete: ez többek közt az 1939. március 15-e óta a román állam vagy román közületek tulajdonából megszerzett összes földbirtok kártérítés nélküli kisajátítását helyezi kilátásba. Továbbá panasszal támadható meg ingatlanok minden olyan eladása, mely a román uralom idején hatósági nyomás vagy másnemű kényszer alatt jött létre, az eladó vagy a birtok visszaadását kérheti, vagy bizonyos feltételek alatt — az eladás következtében szenvedett kár megtérítését. A rendelet mindenképp a panaszos érdekeire van tekintettel s ezernyi perre vezetett, amelyekkel főleg román földbirtokokat támadtak meg. Miként többek közt a felsőbb fokú magyar bíróságok különböző ítéleteiből is nyilvánvaló, a rendeletnek ténylegesen az a szándék képezi alapját, hogy Északerdélyben az ingatlanok tulajdonjogi és birtokviszonyait, ahogyan a román uralom idején a jogrend keretében kifejlődtek, messzemenő beavatkozás révén a román lakosság hátrányára és a magyar lakosság javára változtassa meg. Ugyanezt a célt követi ugyanolyan, vagy hasonló eszközökkel a Magyar Királyi Minisztérium egyéb rendeleteinek egész sora az 1941. és 1942. évekből: ezek bányarendélyek adományozására, ilyen jogosítványok és bányarészvények (kukák) megszerzésére, az agrárreform folyamán kisajátított legelők visszajuttatására és végül az agrárreform révén megszerzett erdőbirtok hozadékának az erdőigazgatáshoz történő beszolgáltatására vonatkoznak.

A német és az olasz kormány nézete szerint ezek a rendeletek a bécsi döntőbírósi határozat szövegével és szellemével nem egyeztethetők össze, minthogy szerzett jogaiban korlátozzák az északerdélyi románokat, akik a bécsi döntőbíró-

sági határozat 5. pontja szerint minden tekintetben egyenjogúsítandók a többi magyar állampolgárral. Ezenkívül elébe vágnak ezek a rendeletek a bécsi döntőbírósi határozat 3. pontjába foglalt opciós intézkedések hatásainak, amely intézkedések a Románia javára való optálás jogával együtt az összvagyonuknak (tehát az ingatlanuk értékesítéséből származó vagyonnak is) szabad elvitelét biztosítják a románoknak. Ezt az alapvető jogot tehát nem szabad kártalanítás nélküli kisajátításokkal és egyéb beavatkozásokkal megszükiteni.

A románság ellen irányuló többi gazdasági intézkedésekkel összefüggésben, ezeknek a rendeleteknek egész rendszere, úgyszintén a gyakorlati alkalmazásuk és hatásuk, nemcsak jogos nyugtalanságot és heves elkeseredést váltott ki az északerdélyi román lakosságból, hanem számos románt gazdaságilag súlyosan meg is károsított.

A magyar királyi kormánynak tehát — az eljárása komoly hangulatbeli és politikai következményei miatt is —

ajánljuk:

a) *A románok hivatásgyakorlata* (ügyvédek, orvosok, gyógyszerészek, kereskedők és iparosok, kézművesek és hasonlók):

Ügyvédek, orvosok és más szabad foglalkozásokhoz tartozó egyének, akiknek hivatásuk üzését politikai okokból megtiltották, kérhessék a döntés felülvizsgálatát és az eljárás újrafelvételét. Amennyiben ilyen kérvényekről szakmabeli képviselőknek kell dönteniük (pl. ügyvédi és orvosi kamaráknak), az illető bizottságokba egyenjogú román tagok rendeltessenek ki. A kérvényezők politikai megítélésénél nem szabad terhükre róni köteleességszerű loyális magatartásukat a korábbi román uralommal szemben.

Ilyen értelemben kezelendők a románoknak a megvont engedélyek és igazolványok visszaadására irányuló kérvényei is, valamint az ilyen új jogosítványok megadására, továbbá nyersanyagok kiutalására, közszállításokra és hasonlókra vonatkozó kérvények: az ilyen kérvények fölötti döntést semmi esetre sem befolyásolhatja a román nemzetiséghez való tartozás.

b) *Adóztatás:*

Az adókvetéseknel megakadályozandó a román lakosság egyenlőtlenége és megkülönböztetése az államalkotó néphez tartozó hivatástársakkal szemben. Az északerdélyi adóügyi hatóságok fellebbviteli bizottságaiba egyenjogú tagokként bevonandók román nemzetiségű adóköteles egyének, mégpedig a kerületbeli román lakosság arányszámának megfelelően, de legalább egy-egy képviselő.

c) *Alkalmazottakkal és munkásokkal való bánásmód:*

A közüzemek felügyelő hatóságainak alapos kioktatásával és magánvállalatokra gyakorolt hatásos befolyással történjék gondoskodás arról, hogy román alkalmazottak és munkások, amennyiben a munkaviszonyukról

van szó, a nemzetiségük miatt ne kerüljenek rosszabb helyzetbe az államalkotó néphez tartozó hasonló foglalkozásúaknál.

d) Ingatlan-tulajdon és egyéb jogok földbirtokra meg hasonlókra:

A Magyar Királyi Minisztérium 1440/1941. M. E. számú rendeletéhez és az ezzel kapcsolatban kiadott rendeletekhez olyértelmű kiegészítő rendelkezések bocsátandók ki, hogy nemzetiségi különbség nélkül mindazok, akik a mindenkor érvényes általános jogrendben bízva, jóhiszeműen szereztek ellenérték fejében ingatlan tulajdont vagy ezzel összefüggő jogokat, érdekeltségeket, részesedéseket és hasonlókat, elvi szempontból megmaradnak ezen jogok birtokában és élvezetében, vagy azokba megint visszahelyezhetők. Olyan esetekben, amikor ez fontos okokból, főleg kimagasló közérdekekre való tekintettel nem volna lehetséges, az érdekeltek a jogaik elvesztéséért vagy korlátozásáért azok mai értékéhez mérten kártalanítandók. Ennél ne érje őket hátrány a pénzgység változása és árfolyam-ingadozása következtében.

VI. Bántalmazások és sértések

Különösen komoly és indokolt panaszokat terjesztettek elő a románok testi bántalmazásokról, lelki keserítésekről és egyéb megalázásokról. Ezek az eltévelyedések főleg közszolgálatban álló személyeket terhelnek, — különösen csendőröket, határőröket és leventeoktatókat, de polgári tisztviselőket is.

Ez a lealázó bánásmód nemcsak egyes személyek ellen irányul, hanem a román nép, mint ilyen ellen: kifejezője ez a románság ama lebecsülésének, amely széles magyar körökben megállapítható, és lényeges oka annak a mély szakadéknak, amely ma a románokat elválasztja az államalkotó néptől.

A német és az olasz kormány komoly jelentőséget tulajdonít ennek a kérdésnek; ezért

ajánljuk

a magyar királyi kormánynak

a) Különösen szigorú újabb utasításokkal tiltassék meg az összes közigazgatási hatóságoknak, végrehajtó szerveknek és leventeoktatóknak a román kisebbséghez tartozó egyének bántalmazása és sértegetése.

b) Azok a magyar közszolgálatban álló személyek, akiket a német—olasz bizottságok a saját vizsgálataik alapján ilyen cselekményekkel vádolnak, nem hagyhatók meg tovább eddigi helyükön. Ettől eltekintve, a testi bántalmazások és sértések miatt hatósági közegek ellen tett feljelentések minden esetben kellően kivizsgálandók.

c) A magyar lakosságot hatékony módon felvilágosítani, hogy román polgártársainak jogos igényük van a népiségük ugyanolyan tiszteletére, mint az államalkotó nép tagjainak.

VII. Kulturális helyzet

1. Iskolaügy

A magyar közigazgatási gyakorlat folytán az északerdélyi román iskolaügyet súlyos károsodás érte: a román tannyelvű iskolák száma állandóan csökken s jelenleg nem éri el a felét sem azoknak az iskoláknak, amelyek a kevésbé erős magyar lakosságnak állnak rendelkezésére.

Továbbá jelentékeny mértékben befolyásolja a románok számára megmaradt művelődési lehetőségeket megfelelő román tanerőknek különböző okokra visszavezethető hiánya.

2. Anyanyelv és családnév

A románok sűrűn ütköznek nehézségekbe az anyanyelvüknek hivatalokban való használatánál. Esetek egész sorozatában a magyar lakosság is sértegetésekre ragadtatta el magát olyan románokkal szemben, akik anyanyelvüket használták; egyes alkalmakkor még kilengésekre is sor került.

Ezenkívül méltánytalannak érzett erős nyomás nehezedik a románokra a nyelvük magyarosítása érdekében.

3. Egyházi ügyek

A magyar kormány intézkedései folytán egyházi téren is jelentékenyen rosszabbodott az északerdélyi román lakosság helyzete; ide tartoznak mindenekelőtt a beavatkozások a román felekezetek eddigi egyházi szervezetébe, úgymint plébániák felfüggesztése és lelkészek kiutasítása, továbbá gazdasági természetű rendszabályok, pl. államsegélyek beszüntetése, egyházi vagyon elkobzása, fizetési kötelezettségek nem teljesítése és hasonlók.

Végül, sokszor erős nyomást gyakorolnak a hatóságok és más mértékadó tényezők (munkaadók) a románokra, hogy magyar felekezetre térjenek át.

4. Egyesületi ügy és sajtó

Érezhetően befolyásolja az északerdélyi román nép nemzeti életét az, hogy az uralomváltozás óta majdnem az összes egyesületet, amelyek román nemzeti alapon működtek, — részben megtorló intézkedések során — betiltották; sok esetben vagyonukat is lefoglalták. Ugyanígy majdnem az összes román nyelvű napilapoknak és folyóiratoknak be kellett szüntetniük a megjelenésüket, úgy hogy a román lakosság már csak néhány saját anyanyelvén megjelenő sajtóorgánummal rendelkezik.

Tekintettel arra a nagy politikai és hangulatbeli jelentőségre, amivel a románoknak a kulturális élet minden területén az államalkotó néppel való teljes egyenjogúsága bír,

ajánljuk

a magyar királyi kormánynak:

1. Iskolaügy

Az északerdélyi román tannyelvű iskolák száma megfelelő arányba hozandó a román lakosság arányszámával, úgy hogy legalább az elemi iskolák tekintetében megvalósuljon az az alapelv, hogy minden román gyermek az anyanyelvén legyen oktatható. Ezenkívül az iskolák válfaja (állami vagy felekezeti iskolák) és iskola típusok tekintetében se szenvedjenek hátrányt a románok az államalkotó nép, vagy más népcsoportok tagjaival szemben.

E cél elérése érdekében javasoltatik:

a) Az északerdélyi román iskolaügy újjárendezésénél a magyar királyi kormány tanácsadó szerveként egy különleges bizottság létesítendő (a továbbiakban „iskolaügyi bizottság”-nak nevezzük), amelybe a román nép vezető személyiségeivel való érintkezésvétel után egyenjogú tagokként szakismeretekkel rendelkező románok is beosztandók.

b) Az iskolaügyi bizottság sürgősen felülvizsgálja román tannyelvű állami, felekezeti, vagy egyéb iskolák, valamint a magyar állami iskoláknál román tagozatok felállítására vonatkozólag a román lakosság összes eddig elutasított vagy elintézetlen kérvényeit és e kérvények további kezelésére nézve javaslatokat terjeszt fel a magyar királyi kormánynak.

c) Az iskolaügyi bizottság megállapítja továbbá, hány Magyarországon található román nemzetiségű tanító áll rendelkezésre a román iskoláknál való alkalmaztatás végett, az északerdélyi román tanítóképző intézetek végzett növendékeit is beleértve. Az eredményről az iskolaügyi bizottság a magyar királyi kormánynak jelentést tesz, amihez megfelelő javaslatokat fűz.

d) Az iskolaügyi bizottság köteles a munkálatait idejében megkezdeni és olyan ütemben lefolytatni, hogy a román iskolaügy új szervezete legkésőbb a jövő iskolaév kezdetére hatályba lépjen.

A románnyelvű tanításhoz szükséges tanerők hiányán a c) pont alatt feltüntetett módon egymagában nem lehet segíteni. Ezért szükséges, hogy erre a célra azokat a román tanerőket is igénybe vegyék, akik Északerdélyből származnak, de az uralomváltozással kapcsolatban a visszacsatolt területen lévő otthonukat elhagyták és jelenleg Romániában tartózkodnak. Amennyiben ilyen tanerők a Magyarországra való szabad visszatérésüket kérelmezik, úgy ez jóindulatúlag bírálendő el, ha a román tanintézetekben folytatandó tartós hivatásbeli működésre kötelezik magukat. A magyar királyi kormány mérlegelésére bíztatik, hogy ilyen kérvények elbírálásába az iskolaügyi bizottságot is bevonja.

2. A román nyelv használata

Megfelelő utasításokkal az alárendelt magyar hatóságokat rá kell szorítani, hogy a románokat az anyanyelvük szabad használatában semmiképp ne akadályozzák, sőt nekik ezen joguk gyakorlásánál megfelelő vé-

delmet biztosítsanak. Ugyanilyen értelemben kell a magyar lakosságot felvilágosítani.

Szigorúan megtiltandó a románok bármilyen kényszerítése a nevük megmagyarosítására; ezzel ellentétes intézkedések felfüggesztendők.

3. *Egyházi ügyek*

a) A román egyházi igazgatás mértékadó tényezőivel egyetértésben, mi-helyt lehetséges, tisztázandó és rendezendő az északerdélyi román egyhá-zak jogi helyzete. Ennél a munkánál teljes mértékben figyelembeveendő a román lakosság egyházi igényei és ilyen értelemben kellően tekintettel kell lenni a román uralom idején végbement egyházi fejlődésre.

b) Az illetékes hatóságokhoz intézett utasításokkal történjék gondoskodás arról, hogy a román felekezetek lelkészei a hivatásos tevékenységüknek vallási és társadalmi téren akadálytalanul eleget tehessenek. Különösen a helyi végrehajtó szervek mellőzzenek mindent, ami alkalmas lehetne arra, hogy ártson a román lelkészek tekintélyének a lakosság szemében.

c) Szigorú utasításokkal megakadályozandó, hogy hatósági vagy másmi-lyen oldalról közvetlen vagy közvetett kényszer gyakoroltassék románokra a vallásuk megváltoztatása végett. A korábbi vallásra való visszatérésnek semminő akadályt nem szabad az útjába helyezni.

4. *Egyesületi jog és sajtó*

A magyar királyi és a román királyi kormány közt azonnal felveendő köz-vetlen tárgyalásokkal a román egyesületi és sajtó-ügy terén nagyvonalúan és előzékeny módon lehetőleg megint visszaállítandó a korábbi állapot.

VIII. Menekültügyek

1. *A románok elvándorlása Északerdélyből*

Áz erdélyi térségben bekövetkezett területi változásokkal összefüggésben ro-mánok Északerdélyből Délerdélybe és magyarok — utóbbiak mindenesetre cseké-lyebb számban — Délerdélyből Északerdélybe vándoroltak el.

A románoknak a Magyarországhoz visszacsatolt területekről történt elköltözé-se révén — eltekintve az egyes menekültek szenvedéseitől és nehézségeitől, — az ottani románságot a maga összességében súlyos nemzeti és gazdasági károsodás érte: 1940 augusztusa óta a román lakosságnak kerek egyhatoda hagyta el ottho-nát, beleszámítva a magyar részről elrendelt kiutasításokat.

Az elvándorlás, amely sokszor tömeges menekülés alakját vette fel, lényegében azokra az előző fejezetekben kifejtett visszasságokra és nehézségekre vezetendő vissza, amelyeknek az északerdélyi románok az összes életkörülményeikben ki vannak téve.

Azon ténynek, hogy a bécsi döntés opciós határozatai mindeddig nem léptek hatályba, az lett a következménye, hogy ez az elvándorlás lényegileg illegális

módon folyt le s a visszahagyott vagyonok kezelésében mutatkozó nehézségekkel összefüggésben a menekültek súlyos gazdasági károsodását idézte elő.

2. A délerdélyi magyar elvándorlás visszahatása a román népre

Kedvezőtlenül befolyásolja az Északerdélyben maradt románok helyzetét az, hogy a Délerdélyből menekült magyaroknak a velük szemben ott gyakorolt bánásmódról szóló elbeszélései fokozzák a magyar lakosság ellenszenvét a románsággal szemben.

Tekintettel a menekült-mozgalom rendkívül hátrányos politikai, gazdasági és lélektani kihatásaira, melyek a magyar—román viszony különösen megterhelik, ajánljuk

a magyar királyi kormánynak

a) A román királyi kormánnyal megállapodás létesítendő a bécsi döntés opciós határozatainak lehetőleg mielőbbi hatálybalépése érdekében. Ez alkalommal a kiutasítottaknak és menekülteknek is biztosítandók a bécsi döntés 3. pontjából fakadó összes jogaik.

b) A román menekülteknek és kiutasítottaknak, akik Északerdélybe vissza akarnak térni, meg kell engedni az újbóli beutazást, amennyiben adott esetekben a kérelmező személyében rejlő súlyos okok nem szólnak ellene.

c) Hogy a menekültek részéről a származási országukban visszahagyott vagyonok rendezett kezelése biztosíttassék, a román királyi kormánnyal egyetértésben Északerdélyben egy magyar közvetítő hivatal útján, segítségére legyen a Délerdélybe kivándorolt románoknak. Ebből a célból a közvetítő hivatal és Délerdélyben ennek megfelelő román hivatal létesítendő. A magyar hivatal feladata az lenne, hogy elsősorban a délerdélyi magyar menekülteket tanáccsal lássa el és támogassa a visszahagyott vagyonukra vonatkozó összes ügyekben, amellet azonban ugyanolyan módon, mégpedig a román közvetítő hivatal útján, segítségére legyen a Délerdélybe kivándorolt románoknak. Ebből a célból a közvetítő hivatalhoz egyenjogú tagokként románok is beosztandók.

Ugyanez érvényes a román közvetítő hivatal munkakörére és összeállítására vonatkozólag.

A végrehajtás részleteiről a magyar királyi és román királyi kormányok közvetlenül egyeznek meg.

d) A Délerdélyből újonnan érkező magyar menekültek közel a határhoz, talán Sepsiszentgyörgyön összegyűjtendők. Ott tíz napi időtartamra visszatartandók és a brassói német—olasz tiszti bizottságnak rendelkezésére bocsátandók, hogy ennek alkalom adassék egyes általa kiszemelt menekültek kihallgatásával megállapítani a menekülés körülményeit és indokait. A bizottság a menekültek vallomásait esetleges ellenőrzéssel (stichprobenweise) felülvizsgálja a származási helyükön; ezáltal értékes támpontok adódhatnak olyan intézkedések foganatosítására, amelyekkel a menekültmozgalom ellensúlyozható legyen.

Az előző szakaszban említett időszak lejártá után a magyar menekültek Magyarországnak lehetőleg ne román-lakta vidékein telepedjenek meg.

Másolat — K 28. 29—1943—O—15071 (73. cs.)

56.

Budapest, 1943. szeptember 2.

Csatay Lajos honvédelmi miniszter válasza Ghyczy Jenő külügyminiszternek a tengelyhatalmak különmegbízottainak Észak-Erdélyről szóló jelentésére

A tengelyhatalmak kormányainak a magyar kormánynak tett ajánlásokkal kapcsolatban a vezetésem alatt álló tárca részéről az alábbi állásfoglalás alakult ki:

1. Sajtó és propaganda

A tengelyhatalmak kormányai ajánlásaikban a magyar részről állítólag kifejtett szóbeli és kép-propagandának a megszüntetését javasolják. Különösen ajánlják minden olyan megnyilatkozásának a megakadályozását, amely Románia, vagy a bécsi döntés ellen irányul.

Ezzel kapcsolatosan megállapítom és tisztelettel közlöm Nagyméltóságoddal, hogy a vezetésem alatt álló tárca vagy alárendelt hatóságaim részéről semmiféle román ellenes sajtó- vagy kép-propaganda nem fejtetett ki oly irányban, amely Románia vagy a bécsi döntés ellen irányult volna. Ezzel szemben megállapítható, hogy a Magyarországhoz visszacsatolt Erdély román lakossága között szakadatlan román propaganda folyik, amely a legélesebb formában becsmerli a bécsi döntést hozó tengelyhatalmakat s a mai helyzetet, mint átmeneti érvényű, rövidesen megváltozó állapotot tünteti fel. E részben újból és újból hivatkoznak a rejtett propagandát kifejtő — nyilván Romániából irányított — egyének arra, hogy Hitler vezér és kancellár ismételten a legkötelezőbb formájú ígéreteket tette Antonescu marsallnak Észak-erdély visszaadására, sőt a román impériumnak a Tiszáig történő kiterjesztésére is. Bár ennek a propagandának hatása szemmel láthatóan észlelhető az egész észak-erdélyi románság körében, magyar részről még e propaganda ellensúlyozására sem történtek lépések, épen a háború és a tengelyhatalmak érdekeinek szemelött tartása miatt.

További panaszként hozza fel az emlékirat azt a vádat, hogy magyar részről Dél-erdélyt „megszállott területként” jelölik meg s olyan térképek kerülnek forgalomba, amelyek a revíziós gondolatot igyekeznek ébren tartani. Hasonlóképen

ilyen értelmű jelmondatok és intelmek szerepelnek különböző közhivatalok, valamint egyéb nyilvános helyiségek falain.

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy ilyen térképeket a vezetésem alatt álló tárca sohasem készítettett, illetve adott ki és ilyen jelmondatot vagy intelmet nem alkalmazott. Megállapítható ellenben ezzel szemben az, hogy számtalan olyan térkép van forgalomban az északerdélyi románok között, amelyek a Magyarországhoz visszacsatolt területet és Délerdélyt Románia részeként tünteti fel. Kézrel rajzolt s kezdetleges eljárással sokszorosított térképek meg épen a Tiszáig terjedő Románia és a volt kisantant államok között teljesen felosztott Magyarország rajzával igyekeznek a románság ellenálló szándékát fokozni. De felhasználják erre a lappangó román propagandisták azt a német kiadású térképet, valamint német lapokban megjelent Európa vázlatokat is, amelyek a Bácskát, valamint a volt baranyai háromszöget „ideiglenesen magyar közigazgatás alatt” álló területként jelölik meg. Ez utóbbiak a magyar közvélemény körében is mérhetetlen elkeseredést keltettek.

Felhossa a német és olasz királyi kormány emlékirata azt a panaszt, hogy a nem eléggé leküzdött magyarországi román ellenes hangulat „többek között komoly és súlyos kilengésekhez is vezetett a román lakosság ellen”. (E részben utal az 1942. októberében lezajlott kolozsvári tüntetésre.) E megállapításnál a tengelyhatalmak kormányai említés nélkül hagyják, hogy az a tüntetés tulajdonképpen csak ellenhatása volt a Romániában előzőleg lezajlott magyar ellenes tüntetéseknek.

Megállapítható, hogy 1941. óta a magyar propaganda szervek Románia ellen sem a sajtóban, sem más úton propagandát nem folytattak. A magyar sajtó még attól is tartózkodott, hogy legkihívóbb román támadásokra válaszoljon.

Helyesléssel fogadom a tengelyhatalmak kormányainak azt az ajánlatát, hogy a román részről mutatkozó sajtó és más propaganda kilengéseket haladéktalanul hozzuk az illetékes német—olasz közegek tudomására, mert ebben az ajánlásban reményt keltő biztosítékot látok arra nézve, hogy a jövőben történő ily bejelentések nem kerülnek a múltban történt hasonló bejelentések sorsára.

2. A magyarországi románok érdekképviselte

A tengelyhatalmak kormányai ajánlják az északerdélyi román kisebbség jelenlegi tényleges vezetőségével való közvetlen érintkezés felvételét, hogy ezúton tisztáztassanak azok a kérdések, amelyeknek azonnali szabályozása szükséges lenne a legsürgősebb román panaszok orvoslására.

E javaslattal kapcsolatosan állásfoglalásom az, hogy a tárgyalásokra a lehetőség ma is meg van és meg is volt, mert az északerdélyi román kisebbség vezetőinek módjukban áll és a múltban is módjukban állott sérelmeiket, illetve azok orvoslására vonatkozó javaslataikat a miniszterelnök úr tudomására hozni. A miniszterelnök úr, mint a magyarországi nemzetiségi politika irányítója az ily közeledés elől nem zárkózott volna el. Ezt az utat azonban a magyarországi románság vezetői tudomásom szerint nem használják ki s ez nyilván a román kormány utasítására történik így.

Nézetem szerint mindaddig, amíg a magyarországi román kisebbség vezetősége részéről közeledés és a kibontakozásra vonatkozó komoly szándék meg nem nyilvánul, idő előtti lenne egy, a magyar kormány képviselőiből és az északerdélyi román kisebbség vezetőségének képviselőiből összeállított bizottság létesítése is, amelynek feladata lenne a magyarországi románok érdekképviselése kérdésének továbbviseléséről és megoldásáról való tanácskozás és a megoldásra gyakorlati javaslatok tétele.

3. Jogvédelem és megtorló intézkedések

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy véleményem szerint a tengelyhatalmak kormányainak e kérdésben tett ajánlásait mi tulajdonképpen már megvalósítottuk, mert tudomásom szerint sem a minisztérium, sem az egyes tárcák részéről nem adtak ki olyan rendelkezések, amelyek szerint a magyarországi románok hátrányosabban lennének kezelendők, mint a többi magyar állampolgár. Kívánatosnak tartanám a tengelyhatalmak kormányai előtt rámutatni arra, hogy a magyar államiság időtálló voltának kétségbevonhatatlanul egyik erős tartópillére az az alapvető alkotmányjogi tételünk is, hogy a törvények előtt a haza minden polgára egyenlő.

Ami pedig a retorzióra vonatkozó intézkedéseinket illeti, szabad legyen arra a Nagyméltóságod előtt is bölcsen ismeretes tényre utalni, hogy mi a retorzió alkalmazásához — ha ilyen történt — mindig csak a legvégső esetben és csak igen-igen óvatos és szűkre szabott mértékben folyamodtunk.

4. Román nemzetiségű tisztviselők és alkalmazottak

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy megítélésem szerint a kérdésből a vezetésem alatt álló tárca érdekeit csak a volt román közszolgálati alkalmazottak nyugellátásának az ügye érinti.

Van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen értesíteni, hogy a volt román közszolgálati alkalmazottak és ezzel együtt a volt román hadseregbeli hivatásos katonai személyek nyugellátásának ügyét az 1941. évi 1200/M.E. számú rendelet szabályozza. Ez a rendelet az összes volt román közszolgálati alkalmazottak nyugellátását szabályozza és nemzetiségi szempontból nem tesz különbséget a visszatért területen élők között. A nyugdíjjogosultság a valóságban eltöltött szolgálati idő megállapítása, ennek a szolgálati időnek alapján a fizetési osztályba és havi díj fokozatba való besorolás és végül a nyugdíj %-os kiszabásának megállapítása az összes volt hivatásos katonai személyeknél egyformán történik figyelem nélkül arra, hogy az illető magyar-e vagy valamilyen nemzetiséghez tartozik. A minisztériumi rendeletnek nincs egyetlen egy olyan rendelkezése sem, amely csak a magyar, vagy csak a román, illetőleg más nemzetiségűre nyerhetne alkalmazást. Ebből okszerűen következik, hogy a román nemzetiségű volt román hadseregbeli hivatásos katonai személyeket a román hadseregbeli magyar nemzeti-

ségű volt hivatásos katonai személyekkel szemben semmiféle joghátrány nem éri és teljesen azonos elbánásban részesülnek.

Mivel a bécsi döntés a visszacsatolt területeken maradt román nemzetiségű magyar állampolgárrá vált katonai személyeknek az ellátás tekintetében is csak ugyanazon jogokat biztosította, mint amely jogok a magyar nemzetiségűeket is megilleti, különleges elbánást vagy előjogokat nem biztosít, nem látok semmi okot fennforogni arra, hogy az 1200/1941. M. E. számú rendelet megváltoztassék.

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy a honvédségnél alkalmazott esetleges román nemzetiségűek elbocsátása mindenkor a fennálló törvényes rendelkezéseknek, illetve szolgálati szabályzatunknak megfelelően történik és így nem tartom elfogadhatónak a tengelyhatalmak kormányainak azt az ajánlatát, hogy az ily kérdésekben való döntés hozatalába román nemzetiségű „bizalmi férfiak” bevonassanak. Annál is inkább elfogadhatatlannak tartom ezt a javaslatot, mert a magyar nemzetiségű tisztviselők elbocsátásánál sem alkalmazzuk sehol ezt a rendszert.

5. Katonai szolgálat

A tengelyhatalmak kormányai megállapítják, hogy a román hadsereg egykori tartalékos tisztjei nem vétetnek át ilyenekként a magyar hadseregbe. Ezek tisztjelölti jelzést viselő egyszerű közkatonaként kezdve több fegyvergyakorlat teljesítése által kénytelenek újból megszerezni a magyar hadsereg tartalékos tisztjévé való minősítésüket. Csak további gyakorlatok után érhetik el ténylegesen régi rendfokozatukat, ami azonban románoknak ezideig egyetlen esetben sem sikerült. A magyar hadsereghez bevonultatott románok többségét munkaszázadokba osztják be s ott hosszabb ideig kell szolgálniuk, mint magyar vagy más nemzetiségű bajtársaiknak. A román katonák hozzátartozóit családi segély megállapításánál vagy kifizetésénél számos esetben hátrányban részesítették az alárendelt közegek. Végül megállapították, hogy a román hadsereg tagjai, akik határincidenseknél vagy más alkalommal magyar kézbe kerültek, nem részesültek rangjuknak megfelelő bánásmódban.

A tengelyhatalmak kormányai megállapításaik alapján e kérdésben a) pont alatt a következő ajánlatot tették a magyar kormánynak.

„a) A román hadsereg egykori tartalékos tisztjei, akik a román nemzetiséghez tartoznak, a magyar hadseregben való tartalékos tiszti átvételük tekintetében ne kezeltessenek kedvezőtlenebbül, mint hasonló helyzetben lévő magyar vagy más nemzetiségűek. A magyar kormány olyan rendelkezései, amelyek ebbe az alapelvbe ütköznek, azonnal hatályon kívül helyezendők. Utóbbi különösen a már fogatatosított, vagy szándékolt megtorló intézkedésekre vonatkozik.”

E javaslattal kapcsolatban felhívom Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét arra, hogy e tárgyban a múlt év október 26-án a tengelyhatalmak különmegbízottai a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló tárca politikai osztályának vezetőjénél tárgyalásokat folytattak, amely tárgyalásokon kiküldöttem is részt vett és a tengelyhatalmak különmegbízottai előtt részletesen feltárta azokat az okokat, ame-

lyek indokoltá teszik a román haderőben kiképzést nyert tartalékos tiszteknek a honvédséghez való felvételüket megelőző átképzésüket. A tengelyhatalmak különmezbizottai e tárgyalásokon megnyugvással vették tudomásul, hogy az átképzésre a visszacsatolt Északerdélyből származó tisztek nemzetiségüktől függetlenül és a legénységtől elkülönítve hívtak be. Tudomásul vették ez alkalommal azt is, hogy a honvédelmi igazgatás figyelembe vette az érintetteknek a román haderőben nyert tartalékos tiszti kiképzését és jellegét, az említetteket nem fokozta le, hanem a tisztté való átképzés bizonyos technikai lebonolyításának — viszonyainknak leginkább megfelelő — leggyakorlatibb módját alkalmazta.

Tisztelettel értesitem Nagyméltóságodat, hogy az átképzésre történt behívások tárgyában kiadott rendelet nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül mindenkire vonatkozik, aki a román hadseregben tartalékos tiszti minősültséget szerzett, tiszti vizsgát tett vagy tiszti vizsgát nem tett, de karpaszományosi jogosultsággal rendelkezik, illetőleg a magyar törvények értelmében ilyenekre igényvel bír, ha első katonai kiképzését a román hadseregben nyerte, s tényleges katonai szolgálati idejét is teljes egészében ott teljesítette.

Semmiképpen sem állítható tehát, hogy ezen rendeletem éle a románok ellen irányult volna, mert az a visszacsatolt területen élő valamennyi nemzetiségre vonatkozik.

Ismételen hangsúlyozom, hogy a honvédségnek nem áll módjában az idegen hadseregben elért rendfokozatokat elismerni, csak akkor és oly mérvben, amint az átképzés alatt meggyőződést szerzett arról, hogy a visszatértek kiképzési foka legalább is megközelítőleg megüti azt a mértéket, amit a honvédség tisztjeitől megkövetelünk. Minden rendfokozat csak az előírt képesítés felmutatása után nyerhető el. Ez az alapelv a honvédségben kiképzett tartalékos tisztokra is vonatkozik, s így el nem engedhető követelményként kell maradni azoknál is, akik kiképzésüket idegen hadseregben, annak szabályzatai és egyéb előírásai szerint kapták. A tiszti rendfokozat odaítélésének alapja nem egyedül a tudás, illetve a kiképzettségi fok, hanem sok más egyéb körülmény is, amiről meggyőződni csak az átképzés alatt lehet. Ha valaki román tartalékos tiszt volt, az nem vonja kétségtelenül maga után, hogy honvédtiszt is lehessen.

Tény az, hogy a román hadsereg volt tartalékos tisztjeit régi rendfokozatukkal a honvédség nem veszi át, azonban részükre a tisztjelölt jelleget már az átképzés előtt odaítéljük, tiszti vonalon, a legénységtől elkülönítve kerülnek átképzésre karpaszományosi minőségben, és a honvédségben — rövid várakozási idő eltelte után — a fokozatos előléptetési rend alapján elérhetik korábbi, a román hadseregben elért rendfokozatukat. Ehhez azonban az átképzés eredményes befejezése alapkövetelményként állítatik fel, valamint az is, hogy a vezényleti, vagyis a magyar nyelvet bírják. Ez elengedhetetlen követelmény, mert szükséges, hogy a tisztek az arcvonal előtt, illetőleg más szolgálati beosztásban tiszti jellegüknek és rendfokozatuknak megfelelően bárhol alkalmazhatók legyenek.

Annak igazolására, hogy a román népcsoporthoz tartozó magyar állampolgárokkal szemben, a honvédségen belül megokolatlan megkülönböztetés, vagy túl-

zottan rideg kezelési elv nem érvényesült, csatoltan van szerencsém Nagyméltóságodnak megküldeni azoknak névsorát,* akikről saját bemondásuk vagy származási adataik alapján megállapítható, hogy románok és akiknek egykor viselt osztrák—magyar tiszti rendfokozata a tartaléki állományban elismertetett és kihirdetett.

Tisztelettel utalok még arra, hogy a román haderőben kiképzést nyert román tartalékos tiszteknek átképzése jelenleg éppen Nagyméltóságod nagybecsű felkérésére szünetel.

A tengelyhatalmak kormányainak b) pont alatt tett javaslata a következő:

„b) A magyar hadsereg munkás századaiba való behívásoknál a románok, a szolgálati idejük tekintetében is, nem kezelhetők hátrányosabban, mint a magyarok vagy más nemzetiségűek, akik ugyanolyan, vagy hasonló alakulatokban szolgálnak.”

A tengelyhatalmak kormányainak e javaslatával kapcsolatosan szabad legyen utalnom arra, a Nagyméltóságoddal már több alkalommal közölt tényre, hogy a románok szolgálati idejének megállapításánál semmiféle diszkrimináció nem érvényesült, mert őket ugyanolyan szolgálati kötelezettség terheli és ugyanolyan időtartamú szolgálatra vétetnek igénybe, mint a honvédség fegyveres állományának tagjai.

Ismételten utalok arra, hogy a visszacsatolás óta eltelt rövid idő és a bekövetkezett rendkívüli körülmények folytán még nem volt alkalmunk a román nemzetiségűeket átképezni s ezért nem vétetnek teljes számban fegyveres szolgálatra igénybe. Az egyenlő elbánás elve azonban megköveteli, hogy a románok annak folytán, hogy a fent említett okok miatt nem kerülhetnek rövid időn belül és maradék nélkül átképzésre, mégse kerüljenek aránytalanul kedvezőbb helyzetbe, mint azok a magyarok, akik fegyverrel a kezükbe életüket kockáztatják hazájukért. Ezért azokat a románokat, kik átképzésen még részt nem vettek, munkás alakulatokhoz osztom be, ahol ugyanazok a rendelkezések érvényesülnek, mint a honvédség bármely más alakulatánál.

A románok szolgálatukat a honvédelmi törvényben szabályozott hadkötelezettségi alapon teljesítik s így e tekintetben is egyenlően bíráltnak el a honvédség más alakulatainál szolgálókkal.

Itt említem meg, hogy a románok felhasználása a békeszervezésben, tehát az újoncokat, illetőleg a rendes tényleges szolgálatra kötelezetteket illetően területen kívüli kiegészítés elve alapján történik és pedig akként, hogy a megbízhatók fegyveres szolgálatot teljesítenek. Van szerencsém közölni, hogy megbízhatónak minősül az, aki a magyar nyelvet szóban és írásban bírja, a levante kiképzés során magyarbarátnak és megbízhatónak bizonyult. A magyar nevéket pedig általában magyarokként kell kezelni.

A fegyveres szolgálatra igénybe nem vehető román nemzetiségű sorkötelesek rendes tényleges szolgálatukat a „műszaki osztagokban” teljesítik. A parancsnok

* A melléklet nem szerepel a dokumentumban.

jogosult a műszaki osztagból kiemelve saját csapatalosztályaihoz áthelyezni azokat a románokat, akik megbízhatóknak bizonyultak, szorgalmukkal és kötelességtudásukkal erre méltónak látszanak. Az ily személyek további szolgálatukat fegyveresen teljesítik.

Nagyméltóságod tájékoztatására közlöm, hogy a honvédségnél szolgáló nem ténylegesek (tehát a tartalékosokként igénybevettek) leváltása egy évi szolgálat után következik be s ugyanez az elv érvényesül a román munkásszázadokhoz beosztottaknál is.

Végül megemlítem e kérdéssel kapcsolatban azt, hogy az orosz harctéren küzdött 2. hadsereg tagjai sorába a románok a hazai románság számarányának megfelelő százalékban fegyveres szolgálatot teljesítettek.

A román munkásszázadokban szolgálókra vonatkozóan különben mindenben a honvédség tagjaira érvényes szolgálati szabályzatok és utasítások rendelkezései az irányadók.

A helyhatalmak kormányai folytatólag a c) pont alatt a következőket ajánlották a magyar kormánynak:

„c) Gondoskodni kell arról, hogy a magyar haderőbe behívott románok családtagjainak családi segély juttatása iránti kérvényeik azonos módon vizsgáltnak meg és ítéltessenek meg, mint az államalkotó nép hozzátartozóinak kérvényei. Mindaddig amíg a segélyezés ügyének a magyar kormány által tervbevett újbóli szabályozása meg nem történik, megkülönböztetések megakadályozása végett, s hogy az érdekelteknek biztosíték nyújtassék az egyenjogúságuk tekintetében, a segélyezési kérvények megvizsgálásával megbízott községi vagy kerületi bizottságokba be kell osztani egyenjogú tagokként a román lakosság bizalmi embereit. A már elutasított kérvények ezután az eljárás után jóindulatúlag újból felülbírálandók.”

E javaslat kapcsán van szerencsém Nagyméltóságoddal közölni, hogy a hadisegély rendelet alapján, az összes katonai szolgálatra bevonultak, akármilyen alakulatánál is teljesítenek szolgálatot, anyagi rászorultság esetén hozzátartozóik részére hadisegélyt kérhetnek, amit a lakóhely szerint illetékes közigazgatási hatóság (községi előljáróság, városokban polgármester, Budapesten kerületi előljáró) a rendelet által megállapított keretek között elbírálni és a megfelelő feltételek fennállása esetén megállapítani, valamint folyósítani köteles.

A rendelet nem tesz különbséget a bevonultak nemzetiségi hovatartozása tekintetében. Mindenkinek a kérelmét a közigazgatási hatóság egyenlő elvek alapján köteles elbírálni. Első fokú közigazgatási hatóság határozata ellen fellebbezéssel lehet élni a vármegye alispánjához, majd pedig ennek határozata ellen felülvizsgálati kérelmet lehet előterjeszteni a honvédelmi miniszterhez.

A román nemzetiségűeknek is megvolt az a joga és így a lehetőségük arra, hogy a helyi közigazgatási hatóság határozatának orvoslását tőlem kérjék. Ha a vezetésem alatt álló tárcához ily jogos panasz érkezett, az feltétlenül orvoslást is nyert. Meg kell jegyeznem, hogy e téren fordultak is elő esetleges nemkívánatos olyan eljárások, amelyek egyes helyeken és esetekben a román nemzetiségű bevonulta-

kat, illetőleg hozzátartozóikat hátrányban részesítették, ezek csak az alárendelt közegek egyéni és elinté [sic!] magatartása miatt állhatott elő, amiről én eddig hivatalos értesítést csak a legkritkább esetben kaptam.

Véleményem szerint nincs semmi akadály annak, hogy hadisegélyt megállapító közigazgatási tényezők olyan rendelkezést kapjanak a belügyminiszter úrtól, hogy a hadisegély rendeletek rendelkezéseit kivétel nélkül minden bevonult hozzátartozójára nézve maradéktalanul alkalmazzák.

A tengelyhatalmak kormányainak azt a javaslatát, hogy a segélyezési kérvények elbírálásával megbízott községi vagy kerületi bizottságoknak egyenjogú tagként a román lakosság bizalmi embereit is be kell osztani, nem tartom elfogadhatónak, mert a segélyezés elbírálása kizárólag a közigazgatási hatóság joga és kötelessége, ahol a hatóság egyedül csak a hatályos rendeletek alapján és nem bizalmi emberek véleménye szerint működhet. Annál is inkább nincs erre szükség, mert hiszen — miként azt fentebb említeni bátor voltam — megvan a mód, hogy a hadisegély iránti kérelmek végső fokú elbírálásra egy magasabb fórum elé, sőt akár élem is kerüljenek.

Majd végül d) pont alatt a tengelyhatalmak kormányai a következő javaslatot teszik:

„d) Külön utasítással biztosítandó, hogy a román haderőnek magyar kézbe került és fogvatartott tagjait úgy kezeljék, szállásolják el és elemezzék, ahogyan ez a rendfokozatuknak és az általánosan elfogadott katonai szokásoknak megfelelő.”

A tengelyhatalmak kormányainak javaslatában tárgyalt esetről csak annyit jegyzek meg, hogy az ily személyekkel való bánásmódot szabályozó rendelet értelmében az őrizetbe vettek kezelése, elszállásolása és élelmezése az általánosan elfogadott katonai szokásoknak mindenben megfelelően vannak megállapítva és ily értelmű konkrét panaszról ezideig tudomásom nem volt. Ha ilyen értelmű konkrét panasz érkezik hozzám, hajlandó vagyok azt a legszigorúbban kivizsgálatni, és az esetleg mulasztókkal szemben eljárni.

6. Határviszonyok

A III. pontban foglalt javaslatokkal kapcsolatban tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy a magyar—román déli ideiglenes határvonal rögzítése tárgyában már eddig is bizonyos lépések tétettek folyamatba. Ismereteseek Nagyméltóságod előtt azok a kezdeményezések, amelyeket a kolozsvári német—olasz tiszti bizottság elnöke e tekintetben tett. A kezdeményezéssel kapcsolatosan elfoglalt álláspontomat folyó év március hó 2. napján kelt 130.132/el. n. 19.-1943. számú átiratomban volt szerencsém Nagyméltóságoddal közölni. Nagyméltóságod a kezdeményezéssel kapcsolatos álláspontját folyó év március hó 29-én kelt 2133/8.res.-1943. számú átiratában közölte velem. Nagyméltóságod állásfoglalása alapján utasítottam a kolozsvári IX. honvéd hadtestparancsnokságot, hogy hozzájárulok — a Náday—Dragalina vonal elvi fenntartása mellett —, hogy a magyar és román határőrizeti szervek közötti működési-gyakorlati határvonal a délerdélyi határ-

szakasz mentén ideiglenesen rögzíttessék a jelenlegi helyzetnek megfelelően a szemben álló határőrizeti parancsnokságok helyi kölcsönös megállapodásai révén. Utasítottam a IX. honvéd hadtestparancsnokot, hogy ezt az állásfoglalásomat a német—olasz tiszti bizottság elnökével megfelelő formában közölje és hogy kezdeményezését részünkről örömmel vettem tudomásul. Kérjük e tárgyban további javaslatait.

A tengelyhatalmak ajánlásainak a) pontjában foglaltakkal egyetértek. A javaslat b) és c) pontjaiban ajánlott előzetes határvonalnak kétséget kizáró módon való leszögezését a magam részéről is szükségesnek tartom s ez is egyik indoka volt annak, hogy a kolozsvári német—olasz tiszti bizottság elnökének javaslatát tárgyalás alá vettem.

Az ajánlások e) pontjában javasoltakat azonban határszolgálati szempontból semmi körülmények között nem fogadhatjuk el. Nem járulhatunk hozzá a határszolgálat olyan ellátásához, hogy a magyar—román előzetes határvonal mentén egy 300 méteres katonailag mentesített sáv legyen, amelyre a honvéd határőrizeti szervek nem léphetnek be. A határ mentén mindkét oldalon 300-300 méter, tehát összesen 600 méter széles semleges sáv keletkezésével ott olyan ellenőrizhetetlen s szerény nézetem szerint kétségtől mindkét félre oly káros állapotok fejlődhetnek ki, melyek lehetősége — bizonyára — egyik fél számára sem kívánatos. Legtöbbek között a kellő ellenőrzés híján ott a közbiztonság csaknem teljesen megszűnne, az illegális határ átlépések akadálytalanok lennének, a csempészek üzérékedése szabadon folyhatnék, tehát mindkét félre a legkárosabb közállapotokat teremtené. Különbösen is a tapasztalat szerint a határvonal kölcsönös megegyezés híján nincs kitűzve. A már kitűzött szakaszokon a legritkább esetben fordulnak elő incidensek. Véleményem szerint az ajánlott módon való előzetes határvonalat nemcsak a térképen, és helyszíni vázlaton, hanem a terepen is rögzíteni kell, joggal feltételezhető, hogy ezzel az összetűzések és incidensek száma a minimumra fog csökkenni.

7. Élelmezési helyzet

A tengelyhatalmak kormányainak a IV. pont alatt foglalt javaslatait megítélésem szerint megfontolás tárgyává tehetjük annál is inkább, mert tudomásom szerint szándékos diszkrimináció a románok részére nem történt. Ha voltak is nehézségeink az élelmezés terén, ez a háború okozta általános élelmezési helyzettel hozható összefüggésbe és ilyen jelenségek nemcsak a románoknál, hanem az ország más részein is időlegesen tapasztalhatók voltak. Nyilvánvaló, hogy ez esetben is a románok által túlságosan kiszínezett helyzettel állunk szemben.

8. Gazdasági helyzet

A tengelyhatalmak kormányainak az V. pontban foglalt javaslati közül a vezetésem alatt álló tárcát megítélésem szerint közelebről a d) pont alatt tárgyalt

„ingatlan tulajdon és egyéb jogok földbirtokra meg hasonlókra” című rész érinti, de ez is csak közvetve.

Nagyméltóságod tájékoztatására közlöm, hogy a határsávba eső ingatlan forgalom az 1939: II. t.c. 106. §-a alapján bizonyos korlátozás alá esik. E szerint a korlátozás szerint a határsávba eső ingatlan tulajdonjogának átruházásához, ingatlanok bérbe, vagy haszonbérbe adásához, ingatlanra vonatkozó szolgalmalapításához, építményi jog alapításához és átruházásához, bányaművelési jogosítvány engedélyezéséhez és átruházásához, bányászati jog, bánya, halászati és vadászati jog haszonbérbeadásához, végül erdőben rendkívüli fahasználat engedélyezéséhez vagy az erre vonatkozó jog átruházásához, az egyébként meghatározott érvényességi kellékeken felül az én vagy az általam kijelölt katonai hatóság hozzájárulása is szükséges.

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy az ily tárgyú kérelmek elbírálásánál sohasem az a döntő körülmény, hogy a folyamodó nemzetiséghez tartozik-e, vagy kizárólag csak az, hogy állambiztonsági és megbízhatósági szempontból hozzájárulhatok-e ahhoz, hogy az illető a határsávba a fenti jogosítványokhoz hozzájuthasson. Ugyanez a szempont érvényesül mindenkivel, tehát a magyarokkal és a nemzetiségűekkel szemben is, tehát ez esetben nincs a románokkal szemben semmiféle diszkrimináció.

Mindezekén kívül még megemlítem a fent már hivatkozott 1939: II. t. c. 105. §-át is, amely ingatlanoknak katonai és általában honvédelmi célokra való igénybevételét, sőt kisajátítását is lehetővé teszi. E rendelkezésekkel is azonban csak a törvényben valóban megjelölt célok érdekében és sohasem a tulajdonosok nemzeti hovatartozását tekintve élünk.

9. Bántalmazások és sértések

A tengelyhatalmak kormányainak a VI. pontban foglalt javaslataival kapcsolatosan Nagyméltóságod tájékoztatására közlöm a következőket: a román nemzetiségű leventékkel való bánásmódot illetően panaszok általában csak 1942. év június havától kezdődően jutottak tudomásomra. A panasz tárgya román nemzetiségű leventék több esetben ekékbe való fogása, valamint tetteges bántalmazása volt.

A hozzám érkező panaszokat magas rendfokozattal bíró honvédtiszt levente-parancsnokokkal minden esetben a legszigorúbban és legsürgősebben kivizsgáltattam. A kivizsgálásnál gondoskodás történt arra, hogy a kihallgatott román nemzetiségű leventék vallomásukat őszintén nyilváníthassák.

A kivizsgálás során megállapítást nyert, hogy néhány esetben valóban a kisebb hatáskörrel bíró, alacsonyabb rangú leventeoktatók részéről történt kisebb erőszakoskodás. Ezek a szabálytalanul eljáró közegek azonban minden esetben a legszigorúbban felelősségre vonattak, megfelelő megtorlásban részesültek, sőt több esetben a szolgálatból el is bocsáttattak.

A kivizsgálások során azonban megállapítható volt az is, hogy a panaszok zöme a külföldi román propaganda hatása alatt román területre szökött román nemze-

tiségű leventék előadásából származik, akik szökésüket alaptalan vádak előadásával igyekeztek igazolni.

A kivizsgálás eredményét minden egyes esetben volt szerencsém Nagyméltóságod szíves tudomására hozni.

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy a román leventékkel való bánásmód szabályozása tárgyában kiadott rendeleteimben minden esetben utasítottam az alárendelt parancsnokságokat, hogy a román nemzetiségű leventéket ugyanolyan bánásmódban kell részesíteni, mint a többi leventét és velük szemben — mivel a magyar nyelvet legnagyobb része nem bírja — megértést kell tanúsítani.

A leventeoktatók részéről néha előforduló erőszakoskodás azonban legnagyobb-részt a román leventéknek kihívó magatartása idézi elő, ami a helyi román vezetők ténykedésére vezethető végeredményben vissza.

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy készséggel hajlandó vagyok újabb rendeletet is kiadni, azonban megjegyzem, hogy ha szörványosan kisebb jelentőségű túlkapások előfordulnak is, azokat a színmagyar vidékeken sem lehet teljesen kiküszöbölni. Mindenesetben azonban — nemzetiségre való tekintet nélkül — az előforduló ilyen esetek kivizsgálatnak és a legszigorúbban megtoroltnak.

Van szerencsém továbbá közölni azt is, hogy úgy a határőröknek, mint az egyéb honvédségi szerveknek testi fenyítés alkalmazása tiltva van. Ha ilyen tudomásra jut, azt a legszigorúbban megtorlom.

10. Kulturális helyzet

A tengelyhatalmak kormányainak a VII. pontban foglalt javaslatai közül megítélésem szerint a vezetésem alatt álló tárca érdekeit közvetlenül csak a „román nyelv használata” című rész érinti.

Mégis a tengelyhatalmak kormányainak az iskolaügy rendezésére tett azon javaslatával kapcsolatosan, hogy a román nyelvű tanításhoz szükséges tanerők hiányában e célra a magyar kormány vegye igénybe azokat a román tanerőket is, kik Északerdélyből származnak, de a visszacsatolás alkalmával a visszacsatolt területet elhagyták és jelenleg Romániában tartózkodnak, a leghatározottabban ellenzem, mert ezzel megítélésem szerint az amúgy is eléggé erős román propaganda még inkább érezhetővé válna és a magyarországi iskolaköteles gyermekek hazafias nevelését kimondhatatlan károsan befolyásolná.

Tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy a román nyelv hivatalos használata a honvédségnél tiltva nincs. Szükséges azonban, hogy a katonai szolgálatot teljesítő románok a magyar nyelvből a legszükségesebbet elsajátítsák, mert feletteseikkel csak ezúton tudnak közvetlenül érintkezni. Valamennyi olyan alakulatot, amelyben román anyanyelvűek szolgálnak, románul tudó tiszttel ellátni ez ideig legbuzgóbb igyekezetem ellenére sem sikerült. Megemlítem azonban, hogy megítélésem szerint — mivel a honvédség szolgálati nyelve a magyar — a tengelyhatalmak kormányai még azt sem kifogásolhatják, ha részünkről különösképpen oly intézkedések lettek volna is, amelynek az a célja, hogy a román nemzetiségű

és magyarul nem tudó honvédek a szolgálati nyelvet, vagyis a magyar nyelvet elsajátítsák.

11. Menekültügyek

A tengelyhatalmak kormányainak a VIII. pontban foglalt javaslatait teljes egészében magyar szempontból megvalósíthatónak nem tartom és figyelemmel arra, hogy ennek a kérdésnek a rendezése rendkívül nagy körültekintést igényel és rengeteg részletkérdés szabályozását teszi szükségessé, tisztelettel felkérem Nagyméltóságodat, méltóztassék az e pontban tett javaslatok tárgyalására egy tárcaközi értekezletet összehívni, ahol is módomban lesz úgy nekem, mint az ügykör szerint érintett tárcáknak e kérdésnek magyar szempontból való kielégítő megoldása tekintetében állást foglalni.

Tisztelettel felkérem Nagyméltóságodat, hogy a tengelyhatalmak ajánlásaival kapcsolatosan véglegesen elfoglalt magyar álláspontról annak idején engem tájékoztatni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Másolat — K 28. 29—1943—O—15071 (73. cs.)

57.

Arad, 1943. szeptember 11.

Az aradi magyar konzulátus jelentése a magyar Külügyminisztériumnak román titkos rádióleadók Észak-Erdélyért folytatott revanspolitikájáról és az ehhez kapcsolódó rémhírekről

Az utóbbi időben különösen a román lakosság körében különféle rémhírek keltek szárnyra, amelyeket úton-útfélen terjesztettek és így a magyar lakosság körébe is eljutottak. Ezek a hírek mind Romániának Magyarország ellen való hadbalépésével, illetve a bécsi döntéssel elvesztett északerdélyi területeknek Romániához való visszacsatolásáról szóltak, sőt már odáig is mentek, hogy határozott napokat emlegettek az északerdélyi bevonulás időpontjául. Így fokozatosan augusztus 30-a, majd szeptember 6-a, illetve 8-a voltak a suttogó propaganda által megjelölt határnapok. Hunyad megyében pl. ez a pszichózis már odáig ment, hogy az Északerdélyből odakerült tisztviselők már csomagoltak és komolyan készülődtek küszöbön álló visszatérésükre. Ezeknek a híreszteléseknek a dévai prefektus csak a legerélyesebb rendszabályokkal való fenyegetéssel tudott gátat vetni. Kuriózumképen megemlítem azt a megbízható forrásból származó értesülést is,

amely szerint augusztus 30-át megelőző napon a Felek határállomás felé vezető országúton számos román magángépkocsi vesztegelt, melyeknek tulajdonosai elsőként akartak részt venni a kolozsvári „dicsőséges” bevonuláson.

Ennek a már szinte pánikig fokozódó nyugtalanságnak előidézéséhez nagyban hozzájárultak a különböző román csapateltolásokról keringő hírek és a tömeges behívások.

A katonai megmozdulásokról szóló hírek azonban megítélésem szerint egymagában mégsem látszottak elégségeseknek ahhoz, hogy ezek alapján ennyire konkrét határnaphoz fűzött alakot öltjön az Északerdélybe való bevonulás gondolata. Ezen elgondolásból kiindulva iparkodtam a határnapokra vonatkozó hírek eredetét kikutatni és sikerült is azoknak forrását a román titkos leadó adataiban felfedezni.

Az egyik leadás szövegét, nevezetesen az augusztus 27-iki 22 óra 15 perces előadását meg is tudtam szerezni, melyet mint hitelesen megállapítottam, többek között az egyik bíróságon ki is függesztettek.¹

A szóban forgó előadás magyar fordítását csatoltan tisztelettel felterjesztem.¹

A kérdéses román titkos adó rendszeres figyelése nem áll módomban és így csak alkalmilag értesülök annak leadásairól.

Parcher s. k.
m. kir. konzul

Másolat — K 28. 450—1943—O—29968 (203. cs.)

1 A bécsi döntés revíziója érdekében folytatott tárgyalások tovább haladnak és vége felé közelednek. A Führer folyó évi augusztus 30-ra a Wilhelmstrassera egybehívta a román—magyar hivatalos megbízottakat hármás értekezlet megtartására, hogy az 1940. augusztus 30-i szomorú emlékezetű eseményt felülvizsgálják. Annak ellenére, hogy a tábornagy-államvezető közbelépésére minden akadályt elhárítottak, a székelyek részéről még mindig erős ellenállás tapasztalható.

Illetékes forrásból hivatalosan közlik, hogy a megbeszélésen két, a revízióra vonatkozó kérdést tanulmányoztak.

1.) Az első, amely alapvető jellegű, a székelyeknek a Tiszán túlra való áttelepítésére vonatkozik.

2.) A második kérdés, magyar, főképen pedig székely népi sziget létesítése, amelynek megvalósítása esetén a románok és magyarok között társadalmi, közművelődési és gazdasági téren teremtenék kapcsolatot. Más szóval a magyarok, vagy székelyek, akik ezt a népi szigetet alkotnák, ugyanolyan önkormányzattal bírnának, mint amelynek ma a német népcsoport örvend országunkban.

Hivatalos forrásból közlik, hogy Pop Valér egyáltalán nem ellenzi ezt a második megoldást, sőt a tábornagy államvezető felhatalmazása alapján a lakosságcsere ügyének támogatója lett.

Természetesen, folytatta a bemondó, az értekezlet olyan értelemben folyik, hogy a magyarok sem a közel, sem a távoli jövőben semmiféle követelést nem támaszthatnak, más szóval a konferencia határozata kategorikus és örökérvényű.

Az értekezlet mozzanatai és a velük kapcsolatban felmerült izgalmak egyre jobban növekszenek és a Berlin Bukarest közötti kapcsolatot napról napra erősítik.

A tábornagy-államvezető, utasításainak megfelelően, tájékoztatást kap az értekezlet eredményeiről, amely eredményeket folyó évi augusztus hó 30-án, a nagy nemzeti ünnep napján hirdetik ki hivatalosan. Nincs kizárva azonban, hogy a tábornagy személyes érintkezésbe lép az értekezlet képviselőivel, hogy az eseményeket meggyorsítsa és hogy ilyen módon egyszer s mindenkorra véget vessen az átkozott határon túl élő testvérek szenvedéseinek, a nyugtalanságnak és azok várakozásának, akik a körülmények kényszerű hatása folytán kénytelenek voltak elhagyni otthonaikat, mások azt a szülőföldet, amelyben őseik nyugszanak.

A román nép a Wilhelmstrassén folytatott tárgyalások következtében előállott helyzetben — amely tárgyalások titokban folynak ugyan, mégis egyes mozzanatai kiszivárogtak — évtizedes, az idők mostohasága által okozott szenvedések után ma a kiontott vér jutalmát várja, valamint annak a fájdalomnak igazságos jutalmát, amelyet mások hibáiból még ma is érez.

Az a föld, amely ősidők óta a mienk volt, visszatér jogos tulajdonosa birtokába, mert a történelem folyamán a román néphez hasonló nép nem létezett, mert olyan területeket sohasem követelt, amelyek valamikor hozzá ne tartoztak volna. Jogaikat fegyveres erővel védjük meg és ha ez hiányzik, előszedjük a románság régi fegyvereit, a fejszét, a kaszát és a villát. A békét és a civilizációért küzdő népek közötti jószomszédi viszonyt csak abban az esetben lehet biztosítani, ha ezek a népek lemondanak területi zsarolópolitikájukról, mert egy régi közmondás mondja, csak addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér.

Ha a magyarok ezúttal sem fogják a néhány nap múlva átadott erdélyi területet is magába foglaló területi sérthetlenségünket tiszteletben tartani, egy pillanatig sem fogunk habozni, hogy megmutassuk, mire vagyunk képesek, mert ők még ma sem felejtették el a múlt világháborút és ma is azt mondhatjuk nekik: ismerjük még az utat Budapestre.

58.

Szászrégen, 1943. október 10.

Szászrégen rendőrtanácsosának jelentése a belügyminiszternek a város lakosságának hangulatáról

Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr!

Havi helyzetjelentésemet tisztelettel az alábbiakban terjesztem elő.

Az Erdélyi Párt* helyi tagozata szervezésében változás nincs.

A szász lakosság hangulata a keleti harctéri és olaszországi események hatása alatt nyomott, a német győzelembe vetett hitét azonban nem veszítette el egészen. E felfogásnak tudható be az, hogy Szászrégenben szeptember 2-án újabb sorozással egészítették ki az SS alakulatok részére eddig besorozottak számát. Ez alkalomból Dedrád, Vajola, Bátos, Homoród, Székelyudvarhely és Marosvásárhely szász nemzetiségű fiatalságának az a része került sorozás alá, amely annak idején az önkéntes jelentkezéstől idegenkedett, utólag azonban — úgy látszik nyomásra — mégis csak jelentkezett. A bizottság 78-at talált közülük alkalmasnak.

* 1940. decemberében az észak-erdélyi pártonkívüli magyar képviselők csoportja az egykori Magyar Párt helyett megalakította az Erdélyi Pártot azzal a céllal, hogy a kormánypárt támogatása mellett a speciális erdélyi érdekeket is képviselje.

A szászság magyar érdekek szempontjából vizsgált magatartásában változás annyiban észlelhető, hogy az eddigi elbizakodottságát kevésbé juttatja kifejezésre és elzárkózik minden olyan magyarázattól, amely jövőbeni elhatározásának nem várt fordulat esetén való kialakulására derítene fényt. Ennek ellenére mégis észrevehető, hogy a magyarsággal ez esetben sem kívánna közösséget s bizalmas értesülésem szerint, veszített háború esetén a románsággal keresne újból kapcsolatot.

A román vezetőség folytatja a munkát, mely Északerdély visszacsatolásáért indult meg. A tempó Popescu Jánosnak szeptember 5-én Romániába történt távozása óta sem lanygul, mert dr. Száva György itteni ügyvéd titkos munkálkodásával a vidék szervezése s a túloldali illetékeseknek ennek méretéről való tájékoztatása távolléte idején is folyik. Popescu János visszaérkezése a napokban várható, amikor is számolni kell az aknamunka fokozásával, ami természetesen együtt fog járni a vezetőségi tagok és Popescu János sűrűbb érintkezésével is. E biztosra vehető tény a figyelés és nyomozás méretét, illetve ezek kiterjesztését teszi szükségessé, mert föltehető, hogy Popescu János mint futár és az itt élő románság, valamint a túloldaliak összekötő szerve a románok szempontjából értékes hírekkel és utasításokkal tér vissza Szászrégenbe.

A román vezetőségnek e titkos tevékenységét veszélyessége tudatában a marosvásárhelyi kémelhárító osztállyal összeműködve nyomozom, s az eddig több levélcsempészettel gyanúsítható román nemzetiségű egyénnek a kémelhárító osztályhoz történt átkísérésével végződött.

A zsidó lakosság magatartásában érdemleges változás nincs. Az angolszászok győzelmében erősen bízik, felfogását azonban nem hangoztatja.

A kommunista szervezkedést állandó figyelemmel kísérem, adat azonban eddig nem merült fel arra nézve, hogy itt a szervezkedés széles alapokon folya.

Szociáldemokrata szervezkedés hatóságom területén nem észlelhető. Szabadkőműves, esperantó, cionista, agrár és általában politikai célkitűzéssel bíró internacionalista mozgalom hatóságom területén nem folyik és nem merült fel arra nézve sem adat, hogy itt szektáriánus, nemzetközi összeköttetésekkel rendelkező antimilitarista, vagyonközösséget, vagy szabadszerelmet propagáló, vallásos mezbe bújtatott mozgalom folya.

Kormányzósértés, izgatás, katonaszabadítás, behívási parancs elleni engedetlenség miatt följelentés az elmúlt hónapban nem érkezett be.

Nemzetgyalázás miatt két, honvédelmi törvénybe ütköző cselekmény miatt 7, árdrágítás miatt pedig 4 esetben tettem eljárást folyamatba.

Szabotázs, árucsempészet, útlevelhamisítás és sajtótermék tiltott terjesztése miatt eljárást nem indítottam.

A Nyilaskeresztes Párt szervezésében újabban ellanyhulás vehető észre. A harc-
téri események miatt a hangulat csökkent s ugyancsak csökkent a heti tisztség-
viselői értekezlet látogatóinak száma is. Taglétszámban változás nincs.

Legitimista mozgalom hatóságom területén nincs.

Dudás János
m. kir. rendőrtanácsos.

Tisztázat — K 28. 450—1944—O—2943 (203. cs.)

59.

Kolozsvár, 1943. október 26.

Ismeretlen tordai magyar menekült helyzetjelentése a Honvédelmi Minisztériumnak a Dél-Erdélyben élő magyarsággal szembeni atrocitásokról

1.) Mivel Tordáról jöttem át, az ottani helyzettel foglalkozva, az általános állami rendelkezések megemlítésével az ott ténylegesen fennálló helyzetet objektíven akarom ismertetni és így jelzem, hogy már az állam törvényei Romániában úgy vannak meghozva, hogy azoknak rendelkezéseit feltétlenül a kisebbségek kárára lehessen felhasználni, és pedig azoknak elnyomására. Pl.: A pénzügyi törvények, amelyek főszerepet játszanak a román állam kezében kisebbségi politikájának keresztülvitelére, olyan rendelkezésekkel vannak meghozva, hogyha az a magyar kereskedő, iparos, gazdálkodó és bármilyen foglalkozásbeli a legnagyobb figyelemmel és pontossággal végzi munkáját, vezeti üzletét, iparát, gazdaságát, mindenképen kihágásba eshetik, mert a kihágások elbírálása, minősítése és megállapítása a törvény hézagos rendelkezései mellett külön titkos utasítások alapján a kiküldött megállapító közegektől függ. Ezen közegek sokszor a törvény szövegével szemben homlokegyenest ellenkező megállapításokat tesznek, kizárólag feltételezések és a titkos utasítások alapján és így nagyobb büntetéseket állapítanak meg a magyarokkal szemben, legtöbbször olyan mértékben, hogy azon pénzügyi büntetések kifizetése az illető teljes anyagi romlását jelentené, ami az eljárás célja. Amikor védekezni akar, már kizárólag a törvény rendelkezésébe ütközik, melyben szigorú szabály állapítja meg, hogy kizárólag 50 vagy nagyobb, vagy kisebb százalék lefizetése mellett jogosult a kihágást elkövető fellebbezést vagy más védekezési iratot beadni. Így, mivel a legtöbb magyar ember már azon szomorú helyzetbe került, hogy a megélhetésen kívül más pénzekkel nem rendelkezett, fellebbezésekkel a fenti ok miatt nem élhettek és nem élhetnek, hanem a minisztériumhoz folyamodnak a büntetés lecsökkentése érdekében és így az igazságtalanul megállapított büntetéseket, valamint pénzügyi adókat ki kell fizet-

sék, mégpedig úgy, hogy a megállapított adót, amit — mondjuk — azon címmel állapítanak meg, hogy az illető nem tette volna meg a szükséges bejelentéseket valamely kereseti ága után, vagy nem jelentette volna be a pénzügyi közeg által feltételezett jövedelmi, — továbbá az u.n. forgalmi- és luxusadó — törvény alapján amiatt állapítanak meg, hogy az illető kellett volna speciális könyveket vezessen és forgalmi adót fizessen (jóllehet nem volt köteles rá); — valamint az u.n. 5%-os rendkívüli hadiadó törvény alapján állapítanak meg, mégpediglen úgy, hogy bizonyos eladások után nem elégedve meg a bevallott és tényleges eladási árral, feltételezett kétszeres vagy háromszoros ár után állapítják meg az 50%-os adót, azután annak veszik tízszeresét és külön egy magas fixbüntetést a legmaximálisabb összegben, mindezeket az adókat és taxákat egészben kell megfizessenek és a büntetéseket 30, 40, 50%-ra leredukálva, dacára annak, hogy teljesen ártatlanok és a kihágási büntetésnek semmi alapja nincs.

Ezen kérdés annyira súlyos és annyira fontos, hogy az állam — értve a román államot — ezzel az eszközzel gyakorolja a legnagyobb elnyomást és a magyarok anyagi tönkrettevését ezzel viszi legnagyobbbrészt keresztül. Ezért volna nagyon helyénvaló, megfelelő törvényrendeleteket itt is alkalmazni, csupán azért, hogy a román állam látva azt, hogy itt is az ő rendszere szerint el tudjanak járni, — szüntesse meg a kisebbségek elleni pénzügyi hajsztát.

Ezen kérdéssel kapcsolatban említem meg, hogy éppen azon napokon, amikor az elmenekülésre lettem kényszerítve, Torda városában és az egész megyében tíz vagy 15 pénzügyi bizottság működött a kereskedők és iparosok fenti szellemben való felülvizsgálása dolgában. És így került a legnagyobb vaskereskedés, mely a Tutsek Testvérek tulajdonát képezi és magyar cég, olyan helyzetben, hogy kb. a cég megszüntetését rendelik el.

2.) Egy másik súlyos eszköz, amelyet a magyarság leszorítására és elpusztítására használnak fel, a szabotázs-törvény, melynek rendelkezései nagyon súlyosak, és a törvény alapján felvett jegyzőkönyvekkel szemben bizonyítási lehetőség nincs. Így a magyarokkal szemben a kiküldött közegek a legsúlyosabb megállapításokat veszik fel, aminek folytán az összes magyar kereskedőket, iparosokat és már a gazdák nagy részét, sőt a kis zöldségkereskedőket is a legnagyobb elzárási büntetésekkel 1 évtől 3 és 5 évig büntették, ami nagyon sok kereskedő, iparos megszűnését és elmenekülését okozta.

3.) Ami a magyarság életlehetőségeit illeti, objektíven a helyzet az, hogy magyar ember semmiféle ipart, semmiféle kereskedelmi engedélyt nem kap, semmiféle formában és határozottan meg van tiltva a magyar gyermekeknek tanoncként alkalmazása is. Sőt, mitöbb magyar ember sem ipari, sem kereskedelmi vállalatnál mint egyszerű munkás sem kaphat alkalmazást, mert ha magyar vállalat is munkába veszi, azt a vállalatot súlyosan büntetik.

Ami aztán az állami intézményeket illeti, valamint a községi intézményeket, azoknál a legkisebb mértékben sem lehet még csak szó sem arról, hogy egy magyar embert akár a legalacsonyabb munkára is alkalmaznának, pl. én magam kértem a városi hatóságot nagyon szegény emberek érdekében, hogy utcaseprőnek vegyék

fel, természetesen a leghatározottabb módon voltak elutasítva. Ezekből következik az a szomorú helyzet, hogy ma már Torda megyében a legkisebb alkalmazásban sem létezik magyar ember.

4.) A magyarságnak minden térről való kiszorítását érdekes radikális eszközökkel hajtják végre, melyekre semmiféle törvényes rendelkezést nem lehet találni, legfeljebb titkos rendeleteket. Így pl. miután a nagyobb, vagy valami jelentőséggel bíró kereskedőket és iparosokat a fent írt módokkal már tönkretettek, vagy románizálásba kényszerítettek, a szegény kis piaci árus asszonyoktól egyszerűen a rendőrség elkobozta iparigazolványát és őket a piacról kitiltotta. Minden törvényes ok nélkül. Eljárásainkra egyeseket sikerült jogaikba visszaállítani, azonban csak rövid időre, mert végül is mindenféle hajszával mégis csak kiüldözték őket a piacról, úgy, hogy ma a tordai piacon alig lehet egy pár szegény magyar zöldségárus asszonyt találni. (Nem értem ez alatt a falusi termelőket, akik még árulhatnak a piacon, azonban ezek közül is nagyon sokat büntettek szabotázssal, ami miatt azok már félnek a piacon jelentkezni.)

5.) Október hónapban az általános helyzet nagyon súlyosbodott, mert az összes, még otthon lévő magyar embereket 60, sőt 65 éves korhatárig behívták, hol katonai szolgálatra, hol munkatáborokra, akkor, amikor már a magyarság nagy része munkatáborokban volt. Ez kibírhatalanná tette a legtöbb magyar ember megmaradását, mert már majdnem mindegyik hosszabb ideig munkatáborban volt, ahol saját ruhájában kellett hosszú ideig a legnehezebb munkát végezze és természetesen a silány koszt miatt saját költségén kellett magát fenntartsa, ami miatt, amellet, hogy az ottani munkájuk elmaradt, lerongyosodtak és anyagilag teljesen kimerültek. Így most nagyon sokan idős emberek is az elmenekülésre kényszerültek.

Újabb rendelkezés szerint az 1903-as korosztálytól felfelé (ez a törvényes rendelet, de a titkos rendelet még súlyosabb) minden magyar embert frontra visznek, de nem a teljes jogú katonákat megillető formák szerint, hanem ezeket a magyar embereket a Besszarábiában lévő u.n. büntető táborban viszik és onnan, esetleg rövid kiképzés után a frontra, az első vonalba. Természetesen az így elvitt embereknek családjai nemcsak, hogy nem kapnak jogvédelmet, vagy valamelyes segítyt, de a legnagyobb üldözéseknek vannak kitéve, ami miatt nagyon sokan kényszerülnek az elmenekülésre, vagyonaik és jószágaik elhagyásával.

6.) Ami a magyar nyelv használatát illeti, tényként kell előadnom, hogy sokféle fenyegetésekkel, inzultálásokkal elérte a román állam azt, hogy a magyar emberek nemcsak, hogy hivatalos fórumok előtt, vagy pl. vasúton, utazás közben, de még az utcán sem mernek magyarul beszélni. Hatóságoknál — mondhatni minden esetben, ha egy magyar ember magyarul mer megszólalni, azt súlyosan leszedik, megfenyegetik és elküldik Magyarországra. És csak hogyha minden fenyegetés dacára az illető nem tud románul beszélni, ezután állnak vele szóba, lehetőleg a legdurvább formák között, úgy hogy az illető félelmében nem is meri panaszát vagy kérését előadni. Éppen emiatt nagyon meglepett az itteni románok szabadsága, akik olyan szabadon járnak és beszélgetnek anyanyelvükön, mintha a saját hazájukban lennének.

Érdekes kép, amit épp a mai napon láttam a besorozott vagy besorozásra menő fiúk csoportjainál. Itt Kolozsvárt több román csoportot láttam összefogózva, román nótákat énekelve, cigánykísérettel menni a főtéren és főutcákon, akkor, amikor a mi szegény magyarjaink Romániában sorozás alkalmával csak elbújva szótlanul, szomorúan, kisebb csoportokban a legnagyobb óvatosság mellett mennek a sorozó bizottság elé és onnan haza, nemcsak, hogy nem énekelnek, de még csak nem is beszélnek, azért nehogy őket akár a hatóság, akár a nép magyarságuk miatt megverje. Ez nekünk oly szomorú látvány volt, hogy amikor Tordán sorozás alkalmával ezt a magyarok látták, nagyon sok ember sírásra fakadt. Jellemzi a magyarok szomorú helyzetét Romániában és a románok szabadságát Magyarországon.

Jellemzi a romániai magyarok sorsát egy-egy olyan eset, ami naponta többször történik meg, hogy ártatlan kis gyermekeket katonatisztek, román felnőtt férfiak, azért, mert magyarul hallanak az utcán beszélni, megfognak és megvernek, ami miatt a kicsi magyar gyermekek a legnagyobb félelemmel mennek még csak az iskolába is.

Általában már a helyzet legalább is Tordán és a megyében annyira súlyossá vált, hogy a magyaroknak az ottmaradása szinte lehetetlenné kezd válni és az elkeseredés oly nagy, hogy azt semmiféle vizsgálatással csökkenteni nem lehet.

7.) Borzasztó súlyosan hatott a magyar szülőkre azon újabb esemény, hogy miután a nagyenyedi Bethlen kollégiumot bezárták, az ott lévő VII. és VIII.-os diákokat éjszaka meglepte a katonaság és miután csak annyit engedett meg, hogy felöltözhesenek, de semmi pakkot magukhoz venni nem engedtek, szuronyos katonákkal minden diákot az illetékes sorozó körzetekhez toloncoltak, ott felöltöztették és ismeretlen helyekre vitték, mint katonákat. Ezt onnan tudom, hogy mielőtt eljöttem volna, egy nagyenyedi tanárral találkoztam, aki kétségbeesve panaszkodott, hogy kb. 15 fiút hoztak a fenti formák között a tordai sorozó körzethez és minden intervenciója dacára katonaruhába öltöztették és tovább toloncolták őket.

8.) Nagyon súlyos helyzetet, majdnem kibírhatatlan helyzetet teremtettek a román hatóságok Tordán és az egész Torda-Aranyos megyében azért, hogy a megye határán keresztül jövő román menekülteket a magyarok házaiban helyezik el. (Meg van tiltva, hogy egyet is a román lakásban helyezzenek el.) Az elhelyezés úgy történik, hogy egy rendőr kíséretével megjelenik egy számos menekült paraszt család és azt beviszik a magyar ember lakásába, még akkor is, ha csak egy szobája és konyhája van. Ezen esetben a konyháját veszik el. Az így behelyezett menekült román családok a legnagyobb visszaéléseket és garázdálkodásokat követik el, úgy, hogy a magyar családok a saját házukban egy szobába beszorulva még csak beszélni sem mernek és nem rendelkeznek házi dolgaik, vagy gazdaságukban lévő dolgaik fölött. Ha ezen garázdálkodásokkal szemben tiltakozni mernek, nagyon sokat már megvertek, kitalált vádakkal hadbírószám elé hurcolnak, ahonnan büntetés nélkül nem menekülnek. Emiatt is már akkora az elkeseredés és olyan szomorú a helyzet, hogy a még ott lévő magyarság idegileg teljesen tönkrement és a legnagyobb rettegésben valóságos rabként él.

9.) Meg kell jegyezni, hogy vannak kivételek a román hatósági emberek között is, mert sokan vannak köztük, akik ők maguk belátják magyarsággal szembeni intézkedések igazságtalanságát. Azonban ezek nem sokat tudnak segíteni, mert az általános rendelkezésekkel szemben és a nagy gyűlölettel szemben, ami a többséget vezeti, ha valamelyik is jó bánásmódban részesítené a magyar embert, amiatt öt róják meg a többiek, vagy feletteseik.

Ezek volnának nagyjában azok a sérelmek, amelyek feltétlen orvoslásra várnak és ha semmiképp nem, feltétlenül retorziós intézkedésekre, mert amíg ilyen intézkedések nem lesznek foganatosítva, addig a román állam semmire nincs tekintettel és üldözési tervét tovább és még súlyosabb eszközökkel fogja megvalósítani.

Az itt felsorolt dolgok teljesen megfelelnek a valóságnak és ha objektív formák között román hatóságok nélkül lehetne megvizsgálni, szó szerint beigazolódna. Ami az állam, község, vagy bármiféle közintézményeknél való elhelyezkedését illeti a romániai magyarságnak, talán úgy lehetne biztos képet nyújtani, ha Romániában kimutatást állítanának össze pontos név- és lakhely megjelölésével azokról, akik a fenti intézményeknél elhelyezésben vannak. Így meg lehetne az állapítani, amit fent leírtam.

Másolat — K 28. 450—1944—O—15361 (203. cs.)

60.

Kolozsvár, 1943. november 5.

A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság kolozsvári kirendeltségének tájékoztatója Siménfalvy Sándor miniszteri tanácsosnak a dél-erdélyi helyzetről

Tisztelettel jelentem, hogy Délerdélyből további újabb értesüléseket szereztem:

A moszkvai szövetséges külügyminiszteri értekezlet befejezése után megjelent Tordán Moldován Valér volt román miniszter és a román menekültek és a hatóságok vezetői előtt ismertette a moszkvai értekezlet Romániára vonatkozó döntését. A beszéd bővebb tartalma ismeretlen, Északkerdélyel kapcsolatban azonban azt a határozott kijelentést tette, hogy a moszkvai értekezlet Erdély sorsát is eldöntötte. Szerinte elintézett dolog, hogy Románia vissza fogja kapni nem csak Északkerdélyt, hanem még további területekhez is hozzájut Magyarországból. Ezt Románia kárpótlásul kapja a keleti részeken ért területi veszteségeiért.*

* Besszarábiát és Észak-Bukovinát szovjet ultimátum hatására 1940 júliusában a Szovjetunióhoz csatolták.

Moldován Valér egyidejűleg utasította a menekültek vezetőit, hogy ezt a döntést közöljék az érdekeltekkel és nyugtassák meg őket, hogy rövidesen visszatérhetnek északerdélyi lakóhelyeikre.

F. év október hó közepének egyik napján Tordaszentmihályra vasúton nagyobb mennyiségű, orosz zsákmányból eredő puska és lőszer érkezett, melyet a községben raktározta be. A szállítmányt egy ismeretlen nevű román ezredes és két főhadnagy vették át, kik szeptember eleje óta Tordaszentmihályon tartózkodnak. Említett tisztetek nem tartoznak a környéken elhelyezett katonai alakulatokhoz.

A fegyverzet és lőszer pontos rendeltetése ismeretlen, a románok között azonban szó-beszéd tárgyát képezte, hogy a román lakosságot fogják felfegyverezni vele.

A délerdélyi magyar lakosság marha állományának elrekvirálása sérelmes mérvben és módon folyik. Értesülesem szerint, még a tenyészállatokat is igénybe veszik és kg.-ként 50—60 lejt fizetnek térítési árként élő-súlyban. Az elhajtott állatokkal a magyar gazdák nagyobb mennyiségű takarmányt is kötelesek kiszolgáltatni.

Az állatrekvirálásokkal Romániában azt beszélik, hogy azt a románok retorzióként alkalmazták az állítólagos magyarországi katonai rekvirálásokkal szemben, melyet a magyarok román lakosság sérelmére nem méltányos és arányos formában hajtanak végre.

Főleg az okiráltságban nagy riadalmat és félelmet váltott ki a szovjet csapatok közeledése. Bucarest megszállásától tartanak,* miért a fővárosból a fontosabb értékeknek, irattáraknak Brassóba való átszállítására intézkedések történtek.

Esetleges szovjet invázió miatt jórészt csak a közép és felső osztálybelieket kerítette hatalmába megdöbbenés és félelem, így az egyszerű nép, főleg a Regátban, bizonyos fokú közömbösséggel várja az események alakulását.

Délerdély területén, augusztus végén és szeptember elején felvonultatott román csapatokat nem gyengítették, illetve a szovjet harctéri események dacára sem vontak ki belőlük a keleti részek védelmére. Ezek tehát jelenleg is a délerdélyi magyar határok közelében tartózkodnak, sőt október hó közepén Segesvár környékén hadgyakorlatban vettek részt. A csapatok feltöltésére behívott tartalékosokat a gyakorlat után sem szerelték le, hanem jelenleg is fegyveres szolgálatban állnak.

A temesvári militarizált műegyetem hallgatói, kiket a tordai tüzéralakulatokhoz hívtak be, még nem tértek vissza Temesvárra tanulmányaik folytatása végett. A militarizált főiskolák katonai szolgálatra alkalmas összes hallgatóinak csapat-testeikhez való bevonultatása és fegyverben tartása pedig csak kivételes, végső esetben fordul elő.

A Délerdélyben felvonult román katonai alakulatokkal kapcsolatban tisztelettel jelentem, hogy szemtanúk előadása szerint, Nagyküküllő vármegyében, Hendorf és Szentágota körüli községekben tartózkodik jelenleg is a Curtea de Ardeas-i

* 1943. október és november folyamán a német és román csapatok súlyos vereséget szenvedtek a Krim-félszigeten. Bukarest megszállására 1944 augusztus végén került sor.

15. számú, a pitesti 6-ik számú fogatolt tüzér, valamint a 4-ik gyalogos és 1. számú vadász-ezred.

A Brassó megyei Barcaság községei szintén tömve vannak román csapatokkal, melyek különböző fegyvernemhez tartoznak. Szeptember hó elején a Brassó Bertalan-i vasútállomáson könnyű tankokat is vagoníroztak ki. Számuk ismeretlen, azonban silányabb minőségű tankokról lehet szó, mert belőlük néhány darab a vasútállomás melletti emelkedőn elakadt. Egyidejűleg Tordán is átvonult kb. 80—100 ugyancsak könnyű-tankból álló alakulat, mely jelenleg valószínűleg a Torda környéki községekben táborozik. Állítólag a bucaresti tankhadosztály alakulatairól van szó.

A Kolozsvárral szemben fekvő román területen, nevezetesen Bágy, Sinfalva, Várfalva, Kövend községekben elhelyezett román csapatok jelenleg is helyükön vannak. A csapatok számjelzése és mennyisége még ismeretlen. Említett helyeken a gyalogságon kívül fogatolt könnyű tüzérség és lovasság is tartózkodik.

Végül tisztelettel jelentem, hogy a délerdélyi magyar iskolák bezárásával kapcsolatban a kolozsvári román diákok retorzió alkalmazásától tartanak és attól félnek, hogy a kolozsvári egyetemről ki fogják zárni őket. Ezért mozgalom indult meg közöttük, hogy tanulmányaikat már a következő iskolai félévben az ország többi egyetemén szétoszolva fogják folytatni.

Olvashatatlan aláírás
m. kir. rendőrtanácsos
a kirend. vezetője.

Tisztázat — K 28. 451—2943—O—33214 (203 cs.)

61.

Marosvásárhely, 1943. november 8.

Öffenberger (Abafáy) Gusztáv dél-erdélyi író levele Csopey Dénes követségi tanácsosnak a Târgu-Jiu-i internálótáborban szerzett tapasztalatairól

Méltóságos Uram!

Méltóságoddal folytatott beszélgetésünkhöz híven, az alábbiakban foglalom össze, amit a târgu-jiu-i internáló táborban tapasztaltam:

A tábor tudtommal Románia egyetlen politikai internáló tábora, a munkatáborokat nem számítva. A tábort eredetileg lengyel menekültek lakták, de kb. 2 és 1/2 éve a tábor elvesztette lengyel jellegét.

A táborba formailag a belügyminisztérium utalja be az internáltakat, ténylegesen pedig a Siguranța, vagy az u.n. Serviciul Secret, melynek vezetősége Ploesz-tiben székel, vagy pedig a miniszterelnökség, illetőleg maga a maréchal. Utólag, néha hónapok múlva ratifikálja a beutalásokat a miniszterközi értekezlet, megjelölve az okot, amiért a beutalást elrendelték.

Ottlétemkor a táborban mintegy 300 internált volt, akiket kb. 300 katona, 30—40 tiszt és altiszt őrzött. A létszám azonban néha a 2000 fölött is van. Így legutóbb újév táján, amikor egy Horia Sima-féle vasgárdista puccs megelőzésére hoztak be kb. 1000 még életben lévő vasgárdistát, akiket ittlétükkor a tábor többi elemeitől elkülönítettek. Amikor az állítólag külföldről megrendezett puccs-veszély elmúlt, hazaengedték őket.

Ottlétemkor a következő nevezetesebb internáltakat találtam:

1.) Niculescu-Ritz, a Sfatul Negust Oresc (az országos kereskedelmi szövetség) országos elnöke, akit állítása szerint azért utaltatott be a maréchal, mert egy legfőbb gazdasági tanácskozáson, amelyen Antonescu maréchal elnökölt, kifejtette, hogy a gazdasági rendellettörvények tönkreteszik az ipart és kereskedelmet, kárhóztatva a Nemzeti Bank pénzjegypolitikáját, az árrögzítő törvényeket, amelyek a feketepiacot úgy kiszélesítették, hogy Romániában csak feketepiac van s minden kiállított számla fiktív, stb. Amikor pedig arról beszélt, hogy a „láthatatlan adó” soha oly szemérmetlen és általános nem volt, mint most, Antonescu megkérdezte tőle, hogy mi az a „láthatatlan adó” s felvilágosítása után, hogy ez a megvesztegetés rendszere, a „sport”, az intézményesített baksis, Antonescu megkérdezte, hogy úgy értendő ez, hogy az ő uralma idején van még baksisrendszer, egy további félórai előadása során ismertette, hol és mikor kell baksist fizetni, részletesen, felsorolva a vonatkozó minisztériumok osztályait, hivatalokat és a többi. Expozéja után három napra már bent ült a lágerben.

2.) Stavar ezredes, II. Károly király egyik szárnysegédje, aki a volt uralkodó bizalmi embereként, a kezelésre adott vagyonkomplexumot nem hajlandó kiszolgáltatni, illetőleg megtagad bizonyos, e vagyontömeg felhasználásához szükséges aláírásokat.

3.) Xenopol nagyiparos, aki a nehézipar egyik legnehezebb alakja, milliárdokra rúgó személyi érdekelttségén túl, részvénytulajdonosainak palástolója. A camouflage^{*}-t jogilag nem lehetett az ő esetében megtámadni, s amikor szerinte a németek meg akarták szerezni a Romet nehézipari vállalatot (ha a vállalata nevére jól emlékszem) Xenopol ezt megtagadta s erre a láger lakója lett „fara termen”, azaz míg a vállalat elidegenítésébe bele nem egyezik, vagy amíg a német orientáció tart, — Xenopol kijelentését használva.

4.) Max Ausnit, a Titan-Nădrag-Oalan tulajdonosa, „a” Resița, „a” román nehézipar, nem beszél arról, hogy miért van itt. A Monitorul Oficial szerint azért internáltatott, mert olyan ígéretek tett a román kormánynak, amelyek megvalósíthatatlanok. Érdeemesnek tartom beutalásának hiteles szövegét lemásolni, mert ebből úgy világlik ki, hogy a kormánnyal trafikált valamiben s ami alighanem

* álcázás

az, hogy külföldi összeköttetéseit (angolszász) a kormány rendelkezésére bocsátja, ha vagyoni státusába visszahelyezik s szabad utat engednek neki kifelé. S'a dat drept titular al unor drepturi ce nu-i apartineau, incercand sa induca in eroare prin promisiuni irealizabile statul* (Mon. Of. Nr. 223) Titkára hetenként meglátogatja, akin át diszponál. Felesége a szövetséges külföldön van. Apósa is rendszeresen meglátogatja, behajtva autójával a tábor kellős közepébe.

5.) Tatarescu Jon, a volt miniszterelnök bátyja, aki állítólag bizonyos üzletek miatt van ott. Azt mondják, hogy ő volt az első, aki nemzeti szocialista lett az országban. Nem követte öccse politikáját. Tény, hogy a lágerben szorgalmasan tanul angolul s a fenti urak társaságában van.

6.) Eftimiu Victor, a Pen klub romániai elnöke. Már másodszer van a táborban. Ok: angolbarát propaganda. Amikor szabadulásomkor elbúcsúztam, üdvözlétét küldte a magyar íróknak, és sok szerencsét kívánt nekem, s hogy egy boldogabb és szabadabb országba mehetek. Valaki megjegyezte, hogyan nyilatkozhat úgy, amikor a magyarok így és így. S erre valóságos előadást tartott, aminek lényege: A magyarokat mindig megbecsülte, mint komoly kultúrnépet. A kisebbségi időben kiállt a magyarok mellett a Daday Lóránt—Székely Mózes ügyben.** A magyarokat nem a napi politika ostoba távlatából kell nézni. A román író és szellemi vezetőréteg legelső kötelessége, hogy a tárgyilagosság érzését gyökereztesse meg minden románban. Míg ez meg nem történik, európai igényre nem számíthat. A magyarok esetében meg épp azért mondta, hogy az egy boldogabb ország, mert a szellem embereiben megvan ez a tárgyilagosság. Egy nép, melynek legnagyobbjai előtt a nemzethalál gondolata lebeg, amely, ha kell, a kegyetlenségig őszinte önmagához, el nem vész. Egy magasabb szempontból nézve közömbös még az is, hogy ez az ország a feudalizmus sötétségében merült el, ahogy a közbeszóló jellemezte Magyarországot. Ha igaz is, hogy Magyarország oly sötét, ahogy azt a Néma Forradalom-ban megírták — épp ez időt fordították románra Kovács Imre könyvét —, ez szomorú és sajnálatos és az uralmon lévő politikai osztályok ostobasága, de ez nem a nemzet egésze. A lényeg nem az Camarad, hanem az, hogy a mi regáti parasztjaink tetvesek. Persze nem az erdélyi román paraszt. De tetves magyar paraszt nincs, bármilyen szociális elnyomottságban éljen is. És igenis szabadabb, nincs eladva, nem eladottak (vánduti), mint mi a németeknek. Hogy bántunk mi az angol és amerikai kolóniával, kiszaggattuk asszonyok szájából az aranyfogakat? Megisszuk a levét, ne félj. Egész Európában csak mi követtük a németeket zsidók lemészárlásában. 120.000 ártatlan ember vére tapad a kezünkhöz. Ezen már semmi sem segít. Ezt le nem mossák rólunk. Se petróleumvidékért, se Dunatorkolatért, se nemszláv voltunkért, vagy hogy nevezzük azokat a dolgokat mind, amiért kegyelmet s Nagyromániát remélünk a szövetségesektől. Ezt az országot egy kretén vezeti, a magyarokét is gazemberek, de legalább kétkulacso-

* A címzettnek egyes jogokat biztosítottak, amelyekhez nem lett volna joguk, ami által az államnak tett megvalósíthatatlan ígérekkel hiba elkövetése történt.

** A szerzőt „Zátony” című regénye (Bp. 1931.) miatt „felséggyalázás” vádjával hat hónapi börtönre ítélték, noha V. Eftimiu a Pen-Club részéről védelmébe vette Daday Lorándot.

sak. Ilyen hangnemben folyt ez, tűzbe jött nagyon s a beszédnek azzal vetett véget, hogy „le vagyunk szarva”.

Fenti hat úr különleges bánásmódban részesül. Különszobájuk, hatuknak külön ebédlő. A tábor ezredese naponta meglátogatja őket, vagy ők vannak az ezredesnél, aki informálja őket frissiben a dolgok állásáról. Így tudtuk meg mi is naponta, többiek, mi volt az angol rádióban. Hozzátartozóik bejöhettek a táborba, Eftimiu felesége sokszor ott is aludt. Néha ebédet küldött a parancsnok felesége Eftimiunak stb.

7.) Ganarache, román közirő, aki a németek bejövetele óta nem írt le egy sort sem, mert — mint mondja — ha a cenzúra át is engedi, amit írok, akkor is a németeket szolgálnám, mert ezzel közvetve igenlem a fennálló rendszert. Birtoka van, így megteheti. Három éve azzal foglalkozik, hogy meggyőzze a németbarátokat politikájuk oktalanságáról. Legalább egy pár száz tisztet más hitre térítettem — mondja. Ezért is került a lágerbe.

8.) Briger József, oravicai földbirtokos, esküt nem tett volt temesvári városi mérnök, aki a magyarsága miatt került ide. Még szeptember elején kiszabadult, azt hiszem, magyar intervencióra.

9.) Állítólag a magyarsága miatt van itt Szántó Ferenc, boksánbányai ügyvéd, azt hiszem, zsidó származású.

10.) Más magyar nincs, csak magyar anyanyelvű zsidók, akik nagyobb részét azért kerültek ide, mert bele vannak keverve abba a zsidó munkaszolgálatos panamába, amelynek fővádlottja egy Sturdza herceg.

11.) Dr. Vancea Viktor, „menekült” kolozsvári ügyvéd, akinek az a bűne, hogy húsvétkor Aradon a feltámadási körmenetünkön máltai lovagi diplomata egyenruhában részt vett. Amikor júliusi látogatásakor a cigány-Antonescu, a Mihály, Rómában megkapta a máltai lovagrendet, Vancea gratulált neki a táborból, megírva, hogy miért van internálva. Rá vagy két hétre aztán kiszabadult.

12.) Az én minősítem a Monitorul Oficial szerint: „activitatea iredentista maghara”.*

13.) A kommunisták, akik a láger zömét képezték, a láger polgári elemeitől elszigetelve, külön csoportban vannak elhelyezve. A mostani ezredes-parancsnok tavaly novemberben váltott fel egy parancsnokot, aki nagy vagyont szerzett a lágerben. Eléje csak úgy lehetett jutni, hogy egy 5000 lejes boríték volt a delikvens markában, azt letette az ezredes asztalára, elmondta, mit akar, s az ezredes aztán megszabta az árát. Ennek az ezredesnek az idejében nehéz munkára vitték a kommunistákat, rendszeresen verték őket, kikötések napirenden voltak, éhezteték őket, ami az új ezredes óta megszűnt. Szerintünk Sztalingrád óta s állítólag azóta felsőbb utasításra is emberséges a bánásmód. A kommunisták szovjetszerűen rendezkedtek be. Vagyonközösség, agitátor-iskolával és a többi. Vezetőjük egy orosz, csak a keresztnevét tudom, mindenki Misa-nak hívja. Elméleti vezérük Dej nevű román. A régebbi generációból itt van Bujora szociáldemokrata képviselő.

* magyar irredenta tevékenység

14.) Körülbelül 25 magyar katonaszökevény van itt, akiknek egy része kalandvágyból dezertált a honvédségből, más része nem akart az oroszok ellen harcolni, vagy átszökött a babájához Délerdélybe, s van, aki azt állítja, hogy csak eltévedt. Ezeket berakták a kommunisták közé, hogy bolsevizálódjanak.

15.) A hollandus Ozinga Fokke, egy petróleum-mérnök, aki tavaly nyáron Ploiești-n úgy nyilatkozott, hogy a németek elvesztették a háborút. A németek letartóztatták, hetekig járta a romániai német katonafogdákat, aztán átadták a románoknak, akik áttették a bolgár határon, azok visszadobták, s amikor a labdázást magunták, Constanța-ra került, s végül a svédek közbenjárására beutalták Tg. Jiu-ra. Elutazásom előtt történt, hogy Ausnit útján megtudta, hogy a németek kikérték, s a miniszterelnökség beleegyezett. A parancsnok felhívta a belügyminisztériumot, mitévő legyen. Azt az utasítást kapta, csak a belügy egyenes rendeletére bocsássa ki. Ozinga raportra ment az ezredeshez, aki megnyugtatta, nem fogják kiadni, a németek hiába próbálkoznak. Már megvoltak a tervek, megfesteti az ősz haját feketére, Ausnittól kap pénzt, az ezredes szemet fog hunyni, ha a láger hátsó kapuja nyitva lesz, vagy nem lesz-e jobb, ha egy félreeső, lakatlan barakkban bújtatják el és a többi. Itt említem meg, amit persze ellenőrizni nem lehet: az a hír járta, hogy a belügy és a miniszterelnökség egészen vándut, „eladott” míg a belügy nem. A Gestapo is a miniszterelnökséggel dolgozna, s a belügy „tiszta”.

16.) Moloiu nyug. ezredes, akit rágalmazásért tettek be. Antonescut bombázta feljelentve azokat, akik Antonescu környezetében panamáznak. Kiszabadítási kérvényéhez három dolgot mellékel: a maréchal beutalását, egy újságkivágást, mely szerint Antonescu nyilatkozik egy spanyol újságírónak, hogy Romániában személyes szabadságától csak a független bíróság foszthat meg valakit, majd még egy újságkivágást, melyben ugyanaz az Antonescu nyilvános köszönőlevelet intéz Moloiuhoz egy milliós jótékony célú adományért, egy hónappal a beutalás előtt.

17.) Voinescu ezredesné, akit megcsíptek, amikor három zsidóval pókerezett. Állítólag mást is csináltak. A három zsidót is behozták, s itt mindenestre jártak a nő szobájára. Az asszonyt valahogy kiszabadította a férj, aktív ezredes. A 3 zsidó bennmaradt.

18.) Kuriózumkép: egy kapitány feleségét azért internálták, mert egy zsidóval állt össze, míg az ura a fronton volt. Internáltsága első nyolc napján összekötözött kezekkel és lábakkal kiállították délben egy-egy órára a tábor közepébe, megszegyenítésül. Most történt szeptemberben. A kapitányné verziója így hangzik: az uram már rég hazajött a frontról. De nem hozzám jött haza, hanem összeállt egy fiatal lánnyal, s engem nemhogy segített volna, hanem valami örökségrszemet is követelte, amit megtagadtam. Elhagyatottságomban egy zsidó barátunk segített, akit megszerettem. A férjem jelentett fel, mire a marechal személyes rendeletére kerültem ide. Zsidó barátomat családjával együtt Transnistriába deportálták. A nyolcnapos szégyen-kiállítás is ő rendelte el. Eftimiu megjegyezte: ez természetes, ahogy Churchill szokta mondani, itt is a mester keze, master's hand, dolgozott...

19.) Vadaieff, perzsa, aki állítólag Pichi Vasiliu, tábornok, belügyi államtitkár egyik barátnőjét kapta le. Niculescu-Rizték, a tábor legmegbízhatóbbjai is állítják, hogy semmi más bűne nincs. Annyi köztudomású Vasiliuról, Bukarest Pichijéről, hogy egy nőért mindent. Állítólag volt, aki úgy szabadult a lágerből, hogy a felesége lefeküdt Pichinek.

20.) Abdurahman, a romániai török népközösség egyik vezetője. Nem tudja senki, hogy miért van itt. Senkivel sem érintkezik.

21.) Egy pár ügynök és kém, vagy kémgyanús, akikről a sepsiszentgyörgyi, majd pedig a marosvásárhelyi kémelhárítónak elmondtam, amit tudok.

Ha valami még érdekelné méltóságodat, szívesen állok rendelkezésére.

Az egyoldalúan betartott sajtóbékére való tekintettel, tudom, nem lehet megírni a délerdélyi magyarságnak a második kisebbségi életben átélt szenvedéseit. Bizony így írólak meddőségre vagyok ítélve, míg a szél járása meg nem változik. Persze akkor is majd csak az emberség hangján. Az is megtörténhetik, hogy ezt a sok kisebbségi szenvedést megírni politikai szükségesség lesz. Ha az az idő elkövetkezik, ne méltóztassék rólam megfélekedni, hiszen én vagyok itt az egyetlen író, aki Délerdély három évét átélte.

Fogadja Méltóságod mély tiszteletem kifejezését.

Másolat — K 28. 450—1943—O—27068 (203. cs.)

62.

Budapest, 1944. február 25.

A Miniszterelnökség II. osztályának feljegyzése arról, hogy a dél-erdélyi román egyetemi oktatók magyar—román megegyezést sürgetnek

Bukaresti követünk megküldi a követség kulturális előadójának jelentését a délerdélyi román vezetőkkel történt tárgyalásairól. A jelentésből kitűnik, hogy egyre több hang hangzik el román oldalról, amely sürgeti a magyar—román megegyezést.

Több román intellektuel kezd rájönni, hogy Észak-Erdélyben a románsággal a magyarok nem is bánnak olyan rosszul. Egyre több hang hallatszik, hogy a román kormány a magyar kérdés hangoztatásával óhajtja elterelni Románia belső nagy bajairól a figyelmet. Nagyszében egyetemi tanárai szintén sürgetik a román—ma-

gyar megegyezést. Hatieganu Gyula nagyszzebeni egyetemi tanár a közös nagy szláv veszedelemre figyelemmel sürgeti a megegyezést. Helyesnek tartaná, ha az egyetemek magyar—román viszonylatban egymás kiadványait kölcsönösen megismernék. Hasonlóan nyilatkozott Jonescu egyetemi tanár, Jinga Viktor brassói felsőkereskedelmi iskolai rektor, aki fájlalta mindkét részről a bécsi döntés óta bekövetkezett sajnálatos eseményeket, sürgette mindkét részről az objektív szemléletet, hite szerint a magyar fiatal generációval meg tudnának egyezni. Kérdezte továbbá, hogy valóban fel van-e vetve a magyar—román perszónalunió kérdése.

A délerdélyi román egyetemi tanárok megígérték, hogy ezt a román—magyar megegyezési gondolatot a közhangulat előtt próbálják majd szorgalmazni.

Bukaresti követünk saját átiratában a kulturális előadó jelentésében foglaltakat mindenben alátámasztja, bár hozzáteszi, hogy a bécsi döntés elismerését mindeddig egy román sem említette.

A miniszterelnök úr öxelenciájának az államtitkár úr Önmaga szóbelileg jelentette az átiratban foglaltakat 1944. február 11-én.

Fogalmazvány — K 28. 286—1944—O—17655 (149. cs.)

63.

[?] 1944. február 26.

Helyzetjelentés Románia kül- és belpolitikájáról, valamint a magyar kisebbséggel szembeni retorziók erősödéséről

Az elmúlt három hét a magyar—román viszonylatban változást nem hozott. Ha nem is olyan nagy mértékben, de azért folyamatos a délerdélyi magyarság elnyomása, élethelehetőségeitől való megfosztása.

Észak-Erdélyben

A románság a legnagyobb csendben, de fokozott erővel folytatta irredenta szervezkedését. A szervezkedés vezetői különösen arra vigyáznak, hogy a magyar hatóságoknak ne nyíljon alkalmuk tevékenységük megakadályozására vagy korlátozására, ezért ténykedéseiket most már fokozottabb mértén *vallási mezbe* öltöztetik.

A „Tribuna Ardelului” című kolozsvári román nyelvű újság felhívást közölt január 4-i számában, melyben felhívja a román híveket, hogy jelentsék be lakcímküket, nehogy házaik egyházi áldás nélkül maradjanak. Egyben közli a hívekkel, hogy a püspökség rendelete alapján, minden pap köteles a házszenteléssel egyi-

dejüleg a hívek összeírásának elvégzésére is, s ezért kérik híveiket, hogy mindenki készítse elő keresztleveléit. Ezen összeírás mögött valószínűleg politikai elgondolások állanak, s az egyházi mez csak a valódi cél eltitkolására szolgál. Miután a román egyházak ezen eljárása az 1510/1943. sz. M.E. rendeletbe ütköző tiltott adatgyűjtést is kimeríti, Miniszterelnök Úr Vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urat azok beszüntetésére felkérte.

Dél-Erdélyben

A magyar—román határ mentén 10 km mélységben a románok minden házcsoportot és tanyát felmérnek. A felmért területen az egyes épületeket miniszteri döntés alapján lebontják.

Magyarerőmonostoron és Magyarvalkón — bár a lakosság két harmada magyar — magyar iskola nincsen és magyar nyelvet az iskolában sem tanítanak.

Tovább folynak a magyar kisebbségtől az állatrekvirálások is. A magyar munkaszolgálatosokat más nemzetiségű, gyógyíthatatlan nemibetegekkel egy elhelyezésben szállásolják el.

A bántalmazásokat (botozás) minden szabálytalanságért még az idősebb magyar nőkön is végrehajtják.

A magyar fajú katonák részére a posta szeretetsomagokat nem vesz fel.

A magyar birtokosok, ha egymás között társadalmi érintkezést tartanak fenn, kémiszervezet címén hadbíróság elé kerülnek.

Nemcsak a munkaszolgálatra bevonult magyarok helyzete kétségbeejtő, hanem hozzátartozóik is sérelmes helyzetbe kerülnek, mert a bevonult magyarok hozzátartozói semmiféle kedvezményben nem részesülnek, hadisegélyt nem kapnak. Így ily irányú kéréseiket egyszerűen válasz nélkül hagyják.

Aradon kicserélik a személyazonossági igazolványokat. Az új igazolványokban az északerdélyi helységeket Romániában lévőeknek tüntetik fel azzal a megjegyzéssel, hogy „átengedett terület”. 8.000 lej pénzjutalomban részesítettek Arad megyében a hatóságok egy diákot, aki a községe közelében kényszerleszállást végzett magyar repülő elfogásában közreműködött.

Tordán a menekültek beszállásolása olyan mértékű lett, hogy maga a prefektus is tiltakozik már az észak-erdélyi románok újabb betelepítése ellen.

A nagyenyedi gimnázium bezárásakor bevonultatott magyar diákok karácsony előtt szabadságra jöttek haza, s közülük 22-en átszöktek Magyarországra.

Bizalmas jelentés szerint az összes délerdélyi magyar vezetők megegyeznek abban, hogy néhány — de legfeljebb 5—6 év alatt a magyarság száma (sok üldözés, szökés miatt) annyira csökkenni fog, hogy a szórványok legfeljebb a statisztikus és történetkutató számára jelentenek majd érdekességet.

A Regátban

A magyarságra nézve lassanként végzetes veszélyt jelentő sáratai katonai kiképzőtáborba egyre újabb magyarokat osztanak be. A táborban állandóan 12.000

ember áll kiképzés alatt, kiknek 70%-a magyar. A fennmaradó 30% bulgár, török és börtönökből kihozott román fegyenc. A tábor határozottan büntető jellegű. A rohamkiképzést nyert legénységet mindenütt a legveszélyesebb helyeken alkalmazták. A táborba beosztott tisztek és altisztek majdnem valamennyien büntetésből kerültek oda. A sarátai kiképzőtábor szolgáltatja a Krím-félszigeti román csapatok utánpótlását is, mely Odesszán keresztül a tengeren bonyolódik le. Bukarest mellett fokozott mértékben folyik az ejtőernyős kiképzés. A kiképzendők legnagyobb része olyan, aki bírja a magyar nyelvet is és megbízható román. Sokan vannak közöttük északerdélyi menekültek is. Egész Dél-Erdély területén elvették a magyaroktól a lőfegyvereket és magyar embernek fegyverviselési engedélyt egyáltalán nem adnak.

Románia egész területén a közellátásban nagyfokú könnyítéseket vezettek be. Az étolaj, lábbeli és barna kenyér kivételével teljesen megszüntették a jegyrendszert. A jegyrendszer megszüntetése következtében a beszerzési lehetőségek erősen megjavultak.

Tengelyellenes szervezkedés gyanúja miatt letartóztatták Gróza Mihály volt román minisztert (pár nap múlva szabadlábra helyezték) és több más tekintélyes román is. Ugyanekkor letartóztatták a román szoc. dem. párt több vezető tagját is, kiknek lakásán tartott házkutatás alkalmával nagymennyiségű baloldali röpcédula került a szigurancia kezére.

A bukaresti patriárkátus épülete előtt felavatták a „szamosiak” egylete által felállított emlékkeresztet. A mi budapesti szabadságtéri szobrainknak másaként szerepelnek. A felavatási ünnepségen erősen irredenta jellegű beszédek hangzottak el. A szónokok kifejtették, hogy a román nép minden küzdelme Észak-Erdély visszaszerzésére irányul.

Más oldalról is gyakran hangoztatott hangok ezek, s a románság legnagyobb része ma már ott tart, hogy az oroszokkal való megegyezés ellenében hajlandó lenne lemondani Transinistriáról, Bessarábiáról, Bukovináról, sőt Moldva egy részéről is, ha kárpótlásul megkapná Észak-Erdélyt a Tiszáig terjedő területtel együtt.

Hozzáértő és szavahihető román politikusok szerint Romániában a belső helyzet egyre bonyolultabbá válik. Az angol-barát Maniuék a vasgárdistákkal egyetemben egyre hevesebben ostromolják Antonescu államvezetőt, akinek ténykedéseivel nincsenek megelégedve. Antonescu Mihály helyettes miniszterelnök már teljesen az ellenzékhez tartozónak számít, úgy hogy Killinger német követ már hónapok óta nem is tárgyal vele, mert német szempontból teljesen megbízhatatlannak tartja. Mindinkább erősödik a kommunista mozgalom, mely röpiratok szórásával és falragaszok utcai megjelenésével igyekszik népszerűségét növelni. Ez a kommunista propaganda nagyon hasonlít a magyarországi „Béke Párt”-i propagandához. A román kormány a kommunista propaganda ellensúlyozására kénytelen volt amnestiát adni az 1941-ben elítélt vasgárdistáknak. A német követség emberei a fogházból kiszabaduló vasgárdistákat igyekeznek beszervezni,

hogy ezekből alakítsanak egy olyan kormányt, amelyik a német érdekeknek jobban megfelel.

Nyíltan beszélnek, hogy az oroszok közeledése teljesen felkészületlenül találja a kormányt. Maniu teljes politikai súlyát latbavetve követeli a háború befejezését és sürgős rendszerváltozást, mert véleménye szerint csak így lehet megmenteni a helyzetet. Maniu üzenetet kapott Benestől és a Londonban élő volt román követtől — Tilea Vioreltől —, hogy Románia helyzete az angolszászoknál igen rosszul áll, mert országukat teljesen az oroszok érdekkörébe utalták. Hogy Románia helyzetén javítani lehessen, Maniu még arra is hajlandó lenne, hogy a román olajforrásokat elpusztítsa, csak hogy komoly tanújelét adják tengelyellenességüknek. Maniu belső rendszerváltozással igyekszik országát a fenyegető orosz megsemmisítés elől megmenteni. Mégpedig mire az oroszok Románia határához érnek, a királyságot meg akarja szüntetni és demokratikus alapokon álló köztársaságot akar alakítani. Maniunak értesülései szerint Moszkvában már kijelölték azokat a baloldali román politikusokat, akik teljesen Moszkva szájaíze szerint fogják Romániát kormányozni. Ezek között elsősorban szerepel Constantinescu volt jassii román egyetemi tanár, aki régebben Maniu híve volt. A Moszkva által felállítandó kormány tagjai lennének — Constantinescu szerint — Maniu, Lupu (volt erdélyi román vezető), Lázár Illés (volt máramarosszigeti ügyvéd), dr. Butea Aurél (volt kolozsvári lapszerkesztő), Bianu Constantin (volt brassói fogorvos) és még néhány fiatal értelmiségi. Maniunak nem tetszik ez az összeállítás, mert ő polgári alapon megszervezett demokratikus köztársaságot szeretne, míg azok, akiket Moszkva juttatna uralomra, teljesen baloldali beállítottságúak.

Maniu látva azt, hogy a rendelkezésére álló politikai tényezők közötti ellentéteket csak úgy tudja kiegyensúlyozni, ha elveiből Ő is enged, a legutóbbi időben olyan alkotmánytervezeten dolgozik, amelynek alapja a szövetség. Ennek előre való elkészítésével szeretné megakadályozni a Constantinescu-féle teljes baloldali uralmi rendszert.

A közelmúltban Himler járt Romániában. Maniu értesülése szerint Himler útja Romániának kizárólag hadszíntérré válása esetén teendő intézkedések megbeszélésével állott kapcsolatban. Megbeszélték állítólag a részletes kiürítés programját is, s elhatározták, hogy Transnistriából, Bessarábiából és Bukovinából már most kiürítik a polgári lakosságot Dél-Erdélybe. A kiürítési terveket már el is készítették, s minden község, város megkapta, hogy hány menekültet köteles elhelyezni. Készülnek az összerakható fabarakok is, amelyeket a mezőkön állítanak fel, hogy emeljék a férőhelyek számát.

Másolat — K 28. 450—1944—O—18321 (204. cs.)

Kolozsvár, 1944. március 4.

**A kolozsvári rendőrkapitányság jelentése
a Belügyminisztériumnak a város magyar egyetemistái
és a román görög katolikus papnövendékek közötti
verekedésről**

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Az „Ellenzék” című Kolozsváron megjelenő politikai napilap folyó évi március 3-án megjelent számában „felelőtlen román elemek székekkel verték szét a brassói magyar főkonzulátus békésen vacsorázó vendégeit” címmel egy cikk jelent meg, amely szerint Brassóban az egyik nyilvános étteremben állítólag északerdélyi román menekültekből összeverődött 60 főnyi tömeg tört rá egy ott vacsorázó magyar társaságra és súlyos sérülést okozva bántalmazták Csia Pál református lelkészt, Vasvári Aladár római katolikus lelkészt, Bély Ferenc grófort és a konzulátus egyik tisztviselőjét.

A cikkben foglaltak élénk megütközést keltettek a Kolozsvár magyar társadalmában, s így különösen a minden megrezdülésre azonnal élénken rezonáló hazafias érzelmű magyar egyetemi hallgatóság körében.

Megállapításom szerint az újságban leírt eset élénk megbeszélés tárgyát képezte az egyetemi hallgatóság között, így a Farkas utcai menzán vacsorázó diákság is jóformán kizárólag ezzel foglalkozott és anélkül, hogy ezt előre megrendezték volna, hirtelen jött elhatározással megállapodtak, hogy tüntetni fognak az újságban leírt román brutalitás ellen.

A vacsorának 7—1/2 8 óra tájban volt vége, és ekkor a menzáról kitóduló ifjúság hangos kiáltozással elindult a Mátyáskirály tér irányába, nyilván azért, hogy a román konzulátus elé vonuljon. Néhány lépés után azonban hirtelen elhatározással irányt változtatva, a menza közelében levő görög katolikus román teológia elé vonultak, és hangos kiáltozással elsősorban az ablakokat verték be hógolyóval, majd a Király utcai bejáratnál döngették a bezárt ajtót. Minthogy az ajtó a nyomásnak nem engedett, onnan a Minorita utcai bejárat-hoz rohant a felvonulók egy része és a gyenge deszka kaput benyomva, ordítózva a teológia udvarára tódultak.

Erre állítólag a teológia ablakaiból fahasábokat, székeket, és kisebb berendezési tárgyakat dobáltak a felvonultak fejére. Egyik egyetemi hallgató — akinek kiléte azonban eddig nem volt megállapítható — állítólag olyan súlyos ütést kapott

egy lehulló kemény tárgytól a fejére, hogy összeesett és társai vitték ki az utcára. Az egyébként is felingerelt ifjúság ezt látva, megdühödött és benyomult a teológia épületébe, ahol a román teológiai hallgatók bútorokból már barikádokat emeltek.

Az épületben azután általános verekedés kezdődött. A teológiai hallgatók egy része felszaladt az épület harmadik emeletének egyik helyiségébe, amely azonban nem bírta el a megterhelést és beszakadt.

A verekedésnek úgy magyar, mint román részről sérültjei is voltak, a sérültek egy részét mentők szállították el.

Megsérültek a tudomásomra jutott adatok szerint a felvonulók közül:

I.

- 1.) Dózsa Imre egyetemi hallgató, 8 napon túl gyógyuló zúzott sebet szenvedett,
- 2.) Osváth Ferenc egyetemi altiszt 8 napon belül gyógyuló vágott sebet szenvedett,
- 3.) Horváth Bertalan egyetemi hallgató 8 napon belül gyógyuló zúzott sebet szenvedett,
- 4.) Hermann Nándor egyetemi hallgató 8 napon belül gyógyuló zúzott sebet szenvedett,
- 5.) Diószegi István egyetemi hallgató 8 napon belül gyógyuló zúzott sebet szenvedett.

II.

A teológia épületében lakók közül:

- 1.) Capolna Cariolan IV. éves román teológiai hallgató fején zúzott sebet szenvedett, előreláthatóan 8 napon belül gyógyul.
- 2.) Pop Miron lelkészgondnok és
- 3.) Jáger Gábor lelkész.

Utóbbi kettő könnyebb természetű fejsérülést szenvedett, székkel történt fejbeütés folytán.

Az épületben történt rongálás következtében károk is keletkeztek, amelynek megállapítására folyó évi március hó 4-én a városi mérnöki hivatal közbejöttével intézkedtem.

A tüntető egyetemi ifjúsághoz sokan csatlakoztak az utcai járókelők közül is, úgy, hogy azok száma többszáz före szaporodott.

Az újság cikk megjelenése után preventió képpen a román konzulátus előtt álló őrseget megerősítettem, elrendeltem a román exponált vezetőknek és román vonatkozású épületeknek őrzését, egyben az őrsemélyzeti osztályon egy nagyobb tartalékot tartottam készenlétben.

Miután a menzát a teológia épületétől nagyon rövid távolság választja el, az onnan kitóduló egyetemi ifjúság percek alatt a teológia épülete elé ért, mielőtt még a nagyobb számú karhatalom odaérhetett volna.

A teológiánál történt tüntetésnek és rombolásnak a központi készülségből kivonult karhatalom vetett véget.

Az egyetemi hallgatóság azonban nem csupán itt, de a város különböző részein is tüntetésbe kezdett, így a Fadrusz János utcai román konzulátus elé is fel akart vonulni. Azonban úgy ezt, mint a további esetleg szándékozott tüntetést a közben teljes erővel működésbe lépett rendőri karhatalom elfojtotta.

A konzulátus előtt eltávolított tömeg egy része a Hegedüs Sándor utcán át távozott el, ahol dr. Hatiegănu Emil lakásának egyik ablakát az elvonulók egyike hógolyóval betörte.

Az eset kapcsán 120 előállítás történt. Az előállítottakat igazolás után elbocsátottam.

A készülséget továbbra is fenntartom és jelentem, hogy rongálásokból kifolyólag a bűnügyi eljárást folyamatba teszem.

A kapitányság vezetője
dr. Hollósy-Kuthy Lajos s. k.
főkapitány-helyettes

Másolat — K 28. 450—1944—O—20217 (204. cs.)

65.

Budapest, 1944. március 6.

Buza Lászlónak, a kolozsvári egyetem rektorának jelentése a hallgatók rokonszenvtüntetéséről a brassói magyar konzulátus bántalmazott tisztviselője mellett

Az egyetemi hallgatók március hó 3-án nagy tüntetést rendeztek. Ugyanis az „Ellenzék” című napilapban közlemény jelent meg, amely szerint Brassóban magyar embereket inzultáltak. Az egyetemi hallgatók nagy csoportja behatolt a görög katolikus szemináriumba és ott nagyméretű rombolást okozott. Egy papnövendéket könnyebb sérülésekkel a klinikára kellett szállítani. Az egyetemen a román egyetemi hallgatók szembehelyezkedtek a tüntetőkkel, verekezés támadt és még három sérültet vittek a klinikára. A rendőrség 120 embert bekísért, akiket igazoltatás után szabadon engedtek. A vizsgálat folyamatban van. A tüntetők a román konzulátusra is el akartak menni, de a rendőrség ebben a szándékukban megakadályozta őket. Az előadások a jelentés napján (március hó 4-én) szüneteltek. Ha a feszültség tovább tart, hétfőn sem nyitják meg az egyetemet.

Magyar részről az elkeseredést az váltotta ki, hogy egyrészt egy állítólag Rosta nevű brassói magyar konzulátusi tisztviselőt — aki egyik vendéglőben a legszerényebb keretek között névnapját ünnepelte — azért, mert asztalánál magyarul beszélgettek, a vendéglőbe benyomuló románok barátaival együtt tettleg inzultáltak. Sőt amint azt állítólag egy Délerdélyből átjött magyar hírül hozta, az említett magyar tisztviselőt le is szúrták.

De másrészt rosszul esik a kolozsváriaknak, hogy azért, mert ezt a magyar sérelmet, az „Ellenzék” megírta, a lap ellen bünvádi eljárást indítottak.

Tisztázat — K 28. 450—1944—O—20218 (204. cs.)

66.

Budapest, 1944. március 16.

Jelentés a kolozsvári egyetemi hallgatók tüntetésének hatásáról Dél-Erdélyben és Bukarestben

A folyó évi március 8-án a román lapokban megjelent hivatalos közlemény a kolozsvári tüntetésekről és rombolásokról úgy Bukarestben, mint Délerdélyben a legélesebb magyarelles hullámot váltotta ki. Különösen azokban a városokban, ahol számos északerdélyi román menekült tartózkodik, tartani kellett attól, hogy a kolozsvári események visszahatásaként súlyos magyarelles kilengésekre kerül sor.

A román kormányhatóságok azonban el kívánták kerülni az események ilyen fejlődését, egyrészt azért, mert ilyen tömeges megmozdulások alkalmat adtak volna a kommunistáknak és vasgárdistáknak rendbontási kísérletekre, másrészt pedig, mert bizonyosságot akartak arról tenni, hogy a román hatóságok erélyesebben képesek a magyarságot megvédeni, mint hatóságaink a hazai románságot.

Ezért egy-két kisebb tüntetésen kívül, amely eddigi értesülesem szerint a brassói Astra moziban zajlott le március 8-án, a gyulafehérvári szeminárium 3 ablakának betörése, súlyosabb magyarelles incidens nem történt Délerdélyben. A rendőrség a magyar népközösségi irodák elé és helyiségeibe, a magyar egyházak épületei elé, stb. megerősített őrszemeket állított, úgy a délerdélyi városokban, mint Bukarestben.

A magyarelles közhangulat levezetésére a kormány egyetlen tüntetést engedélyezett március 12-én Bukarestben amely szükségképpen nem is vezethetett magyarelles kilengésekre. A bukaresti nemzeti színházban d.e. 11 órakor tartott előadás után ugyanis a diákság tüntetést rendezett a színház előtt, ahonnan a királyi palota, majd a miniszterelnökség elé vonultak. Itt Antonescu marsall rövid beszédet intézett a tüntetőkhez, amelyben kiemelte, hogy a román jogoknak a

románokhoz illő civilizált módon fognak érvényt szerezni, nem úgy, mint mások és mindarra, ami történt, a román kormány kellő időben meg fogja a választ adni. Végül felszólította a diákságot, hogy rendben oszoljanak szét, ami meg is történt minden zavaró incidens nélkül.

A délerdélyi magyarság vezetői köréből hozzám érkezett jelentések legélesebben elítélik a Kolozsváron történt tüntetéseket és rombolásokat. A magyar vezetők egyhangúan arra mutatnak rá, hogyha a román kormány meg is akadályozza a délerdélyi magyarság elleni hangulat tettelegességben kifejezésre jutó kirobbanását, a kolozsvári események hatása alatt egy oly határtalan gyülelethullám csapott fel, amely az egyes hatóságok részéről eddig a magyarsággal szemben tanúsított — ha nem is jóindulatú, de semleges — magatartást is hosszú időre megszünteti.

Ennek kihatásait ma még áttekinteni nem lehet, csak sejtteni.

Célszerűnek tartanám ezért a kolozsvári polgári és katonai hatóságok vezetőit fentiekről tájékoztatni, hogy ők viszont az ottani diákságot és a rosszul értelmezett hazafiságból türelmetlen magyar elemeket világosítsák fel arról a mérhetetlen kárról, amelyet a délerdélyi magyarságnak okoztak.

A miniszter helyett:
olvashatatlan aláírás

Tisztázat — K 28. 450—1944—O—20217 (204. cs.)

67.

Arad, 1944. április 13.

Parcher Félix aradi magyar konzul jelentése a magyar Külügyminisztériumnak, személyi törzslapok rendszeresítéséről Aradon

Az aradi rendőrség a napokban felszólította az összes kereskedelmi, ipari vállalatokat, műhelytulajdonosokat és kereskedőket stb., hogy valamennyi alkalmazottjukról — az eredetiben csatolt — személyi törzslapot állítsák ki és azokat fényképpel ellátva április 30-ig az aradi rendőrség állambiztonsági hivatalánál (siguranța) nyújtsák be. Ezentúl pedig 24 órán belül kötelesek bejelenteni mindennemű személyi változást (Katonai behívást, elbocsátást, áthelyezést, elhalálózást, eltűnést, bírósági elítélést).

A törzslapok négy színben készültek és pedig : fehér a román népi származásúak, piros a zsidó származásúak, sárga a más kisebbségi származású román állampolgároknak és végül kék az idegen állampolgárságú alkalmazottak részére.

A törzslapok kitöltése szempontjából tekintetbe jönnek mindazok, akik a fizetési jegyzékben szerepelnek.

Másolat — K 28. 450—1944—O—20950 (149. cs.)

III. Délvidék

1890

1890. évi országgyűlési törvényekről és a miniszteri rendeletéről, melyek a Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

1. A Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

2. A Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

3. A Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

4. A Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

5. A Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

6. A Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

7. A Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

8. A Délvidék területén a földművelésügyi és a közlekedési ügyekben a következők szerint rendelkeznek:

Bevezetés

Az 1918. december elsején, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) néven alakult egységes délszláv államhoz mintegy 480 ezer magyar került.* A délvidéki magyarság zöme Bácska és Bánát területén élt, de a korábban Horvátországhoz tartozott baranyai és szlavóniai területeken, illetve a szlovén részekhez közel eső Muravidéken is laktak.

A magyarok még a korai középkorban, közvetlenül a honfoglalás után népesítették be a területet. A török hódoltság idején számuk erőteljesen csökkent, de a török adó- és az osztrák katonai összeírások szerint magyar népelem kontinuitása mindvégig kimutatható.

A délvidéki magyarok elsősorban földműveléssel foglalkoztak, s a XVIII—XIX. században délre vándorolt és letelepedett Duna menti, nógrádi, kunsági, székely földnélküliek és a szegedi paprika- és dohánytermesztők, makói hagymások lezármazottai voltak.** A török kiűzése után a bácskai és bánáti részekben a magyarok mellett a németek és a szerbek is megjelentek. A németek a bécsi udvar betelepítési politikájának köszönhetően érkeztek a területre, elsősorban a Bánátba, míg a szerbek északabbra húzódva népesítették be a török hódoltság idején sokat szenvedett, elpusztított és elnéptelenedett vidékeket.

Az 1918-as hatalmváltást követően a jugoszláviai magyarság háromnegyede az ún. Vajdaságban lakott, ahol a lakosságnak kb. egyharmadát tette ki. (Az 1920-as népszámlálási adatok szerint: a szerbek 401 ezren, a magyarok 382 ezren, míg a németek 328 ezren voltak, s kisebb számban más nemzetiségek, szlovákok, horvátok, ruszinok stb. is találhatóak a térségben.) A többnyelvű, kultúrájú és vallású Vajdaságban az évszázados együttélés toleranciát, a másság elismerését, egymás iránti tiszteletet eredményezett. Ez a folyamat azonban az első világháború után megtört.

A háború utáni közállapotokról két forrást is közlünk, amelyek a Délvidéken kialakult helyzetet jellemzik. A beszámolókból fény derül a szerbek által elkövetett atrocitásokra, a magyar tisztviselők tömeges elbocsátására, a jugoszláviai földreform nemzetiségellenességére, egyáltalán a magyarság kiszolgáltatottságára. Utalnunk kell azonban arra, hogy a jelentésekben előforduló esetek többsége szóbeli beszámolókra épült, sok benne az eltúlzott, felnagyított elem, mégis igaz-

* A. Sajti Enikő: A jugoszláviai Magyar Párt megalakulása és részvétele az 1925-ös választásokon. In: A. Sajti Enikő: *Nemzettudat, jugoszlávizmus, magyarság*. Szeged, 1991. 88.

** Arday Lajos: A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete (1981). In: *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről*. Medvetánc. Az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóiratának melléklete. Bp., 1988. 266.

nak kell tekintenünk azt a tendenciát, mely kiolvasható belőlük. Nevezetesen, hogy Jugoszlávia a magyarokat és a németeket háborús bűnbaknak tekintette, politikai jogfosztottságban tartotta őket, s gazdasági és kulturális erejük megtörésére törekedett. Ilyen intézkedés volt az állampolgárság megadásának a bizonytalansága, a magyar nemzetiségű állami alkalmazottak elbocsátására és a magyar iskolák bezárására való törekvés.

A békekonferencia kisebbségvédelmi szerződése szerint az optálás joga azt jelentette, hogy az új délszláv állam nem dönthetett a területén élő kisebbség állampolgárságának megadásáról. Az egyén dönthetett arról, hogy felveszi-e az új állampolgárságot vagy sem. Ha az utóbbit választotta, meghatározott időn belül el kellett hagynia az ország területét. Az optálási szándék bejelentésének határideje 1922. január 26-án járt le, amelyet követően azoknak, akik a magyar állampolgárságot választották, 1926. július 26-ig kellett Jugoszláviát elhagyniuk. Az optálási huzavona következtében a közel félmillió magyar 1918 és 1922 között teljes politikai jogfosztottságban élt.*

Hátrányos megkülönböztetés érte a magyar nemzetiségű állami alkalmazottakat is, hiszen 1920-ban kiadtak egy olyan rendeletet, amely minden állami alkalmazott számára kötelezően előírta a szerb nyelvvizsga letételét, méghozzá igen rövid időn, három hónapon belül. Ezt a jugoszláviai magyarok többsége képtelen volt teljesíteni, ezért elvesztették állásukat.

Ebben a periódusban a magyar iskolák működése is nehezzé vált. A Julián Egyesület jelentéséből megtudhatjuk, hogy veszélybe kerültek azok a magyar iskolák, amelyek a horvát-szlávon területen élő mintegy 140–150 ezres magyarság anyanyelvi oktatását szolgálták. Az 1904-ben alapított egyesület csak ott létesített iskolát, ahol a magyarok számaránya meghaladta az 50%-ot. Ezek az iskolák színvonalasan működtek mindaddig, míg a zágrábi kormányzat 1919 júliusában be nem záratta őket. Ez olyan súlyos sérelmet okozott az ottani magyarságnak, hogy a Külügyi Társaság segítségével a Népszövetségnél panaszolták el a magyar iskolák sanyarú sorsát. A felterjesztés pontosan felsorolja azokat a településeket, ahol az egyesület iskolákat létesített, amiből következtethetünk a horvátországi magyarság területi elhelyezkedésére.

Ráadásul a szerbiai területeken is megszűnőben volt a nemzetiségi oktatás. Az 1914-es szerbiai iskolatörvény ugyan még engedélyezte a nemzetiségi iskolákat, 1920-tól azonban olyan, a törvényt kiegészítő, pótló és magyarázó rendelkezéseket hoztak, melyek következtében magyar gyerekek anyanyelvi oktatást nem kaphattak. Hiába tartalmazta és szabályozta a jugoszláv békeszerződés hetedik és nyolcadik pontja a nemzetiségi jogait, a gyakorlatban ebből szinte semmi sem valósult meg.**

Az 1920-as évek közepére a magyar–jugoszláv kapcsolatok normalizálódtak, sőt tárgyalások kezdődtek a két ország közeledésének feltételeiről is. Ez összefüg-

* A. Sajti Enikő: i. m. 88.

** Vinnai Győző: Vajdasági magyarok Jugoszláviában az 1920-as években. In: *Politikum vagy esztétikum*. Szerk.: Kotó József és Pribula László. Kisvárd, 1991. 89.

gésbe hozható a Ruhr-válság felszámolása utáni kedvezőbb európai légkörrel, a nagyhatalmak közép-európai stabilitást óhajtó elképzeléseivel, a magyar és a jugoszláv külpolitika bizonyos mértékű egymásra utaltságával. A magyar kormány — angol tanácsra — hajlandónak mutatkozott a vele szemben legkevésbé ellenséges kisantant államhoz, Jugoszláviához közeledni. Belgrád kedvezően fogadta a magyar lépéseket, amelyeket a Bethlen-kormány igyekezett gazdasági, kereskedelmi, sőt politikai előnyökre beváltani. A békülékeny délszláv magatartás hátterében valószínűleg az húzódnak meg, hogy balkáni törekvései miatt biztosítani akarta az északi határát. Természetesen mindez kedvezően érintette a jugoszláviai magyarság törekvéseit. Magyar Párt néven önálló politikai pártot alakíthatott, s ezáltal törvényes eszközökkel küzdhetett a kisebbségi jogok érvényesüléséért, a politikai és kulturális mozgástér bővítéséért. Fő követeléseiket a párt programja tartalmazta, mely lényegében a következőket követelte a jugoszláv kormánytól: a kisebbségvédelmi szerződések maradéktalan betartását, függesztett egyesületeik újbóli engedélyezését, a magyarokra nézve hátrányos agrárreform és adórendszer megváltoztatását, s a választójogi törvény kisebbségeket diszkrimináló rendelkezéseinek eltörlését.

A Magyar Párt követeléseit különös jelentőséggel bírtak az 1925-ös parlamenti választásokon. A horvát—szerb szembenállás miatt felértékelődött a nemzetiségiek politikai magatartása. A parlamenti többség elnyerése érdekében mind a horvát, mind a szerb pártok igyekeztek politikai céljaiknak megnyerni őket. A jugoszláviai magyarság egységes volt abban, hogy a választásokon magyar képviselőjelöltek is induljanak. Arról azonban már eltértek a vélemények, hogy a Magyar Párt színeiben, vagy egy szerb politikai párt — nevezetesen a Radikális Párt — jelöltjeként induljanak a választásokon. Ezt a politikai megosztottságot, a választási küzdelmet, a balkáni módszerek alkalmazását, az eredmények meghamisítását, a magyarság választási kudarcának okait több publikált dokumentumunk is elemzi. Sajnos, történeti tény, hogy végül is a Magyar Párt jelöltjeként induló magyar nemzetiségű politikusok közül senkinek sem sikerült bejutni a szkupstinába.*

A választásokat követő években, különösen a két ország közötti kapcsolatok javítására irányuló magyar—jugoszláv tárgyalások megszakadása, illetve zátonyra futása után a délvidéki magyarok helyzete rosszabbodott. A korábbi sérelmeket nem orvosolták, sőt az 1929-ben bevezetett királyi diktatúra a kisebbségi jogokat lábbal tiporta, a kulturális szervezetek működését pedig megtiltotta. A magyarok nem kaptak engedélyt színjátszásra, kiszorultak a községi önkormányzatokból, s a hivatalos szerb nyelv mellett nem használhatták anyanyelvüket, sőt a cégtáblák felirata sem lehetett magyar nyelvű, a magyarországi hírlapokat, folyóiratokat pedig csak a rendeletek kijátszásával lehetett becsempészni Jugoszláviába.

Ezekben a nehéz években a délvidéki irodalmi élet próbálta meg a magyarság szellemi értékeit megőrizni és tolmácsolni. Az értelmiség, legfőképpen az írók-köl-

* V. ö. A. Sajti Enikő idézett tanulmányával!

tők vállalták magukra a hagyományok, a szülőföld kultúrájának ápolását. Az 1920-as évek végétől a vajdasági irodalom már nem Budapest felé tekingetett, hanem sajátosan szorosan a tájhoz kötődött: őrizte a nyelvet, erősítette a magyarság összetartozástudatát. Az irodalmi-kulturális pezsgésnek köszönhetően több színvonalas folyóirat született. Ilyenek voltak a Vajdasági Írás, a Reggeli Újság mellékleteként megjelenő *A mi irodalmunk*, a *Kalangya*, amely lapok valószínűleg erdélyi példára önálló kisebbségi, vajdasági irodalom megteremtését tűzték ki célul. Ez csak részben, s nem erdélyi színvonalon sikerült, de Szirmai Károly, Szenteleky Kornél, Csuka Zoltán és mások a kisebbségi kérdéseket bátran felvállaló írásai figyelemre méltóak voltak.*

Az 1930-as évek második felében Németország megerősödésével a nemzetközi erőviszonyok jelentősen átalakultak. Ennek hatására a magyar kormány — olasz és német támogatással — revíziós céljainak elérésére törekedett. Az 1937-es bledi egyezményben elismerték Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, amely a kisantant felbomlási folyamatát felgyorsította. Magyarország és szomszédai között — a győri fegyverkezési program meghirdetése után — növekedtek a feszültségek, amelyek az 1938—1940 közötti területvisszacsatolások idején kifejezetten ellenségessé váltak.

A kötetben található dokumentumokból kiderül, hogy a délszláv katonai vezetés komolyan számolt a háborúnak a Balkánra történő áttérjedésével, s úgy ítélte meg: ha ez bekövetkezik, Magyarország a németek oldalán lép az ellenük indítandó offenzívába. Ebből a szempontból jellemző még a német támadást megelőző évben készült magyar katonai jelentés, amely Jugoszlávia belpolitikai helyzetéről, konfliktusairól számol be. A magyar vezérkari főnök elemzése több vonatkozásban is helytálló, és a realitásokból indul ki. A háborús fenyegetettség hatására kötött horvát—szerb megegyezést tiszavirág életűnek gondolja. Elsősorban azért, mert ha létrejön egy önálló Horvátország, akkor Szerbia elveszíti az Adriára való kijutást, ráadásul nem tudnak megegyezni az etnikailag erősen megosztott Bosznia területi hovatartozásában sem. A horvát—szerb megegyezés gyenge pontjait a jelentés helyesen ismerte fel. Közvetlenül a magyar bevonulást megelőzően keltezték azt a forrást, amely kiválóan érzékeltetni a szerb alsó fokú hatóságok nemzetiségellenes politikai gyakorlatát, sőt a tisztségviselők, közigazgatási szakemberek megvesztegethetőségére, a korrupció méreteire is rámutat.

A második világháború kitörése után kiéleződött a magyar—jugoszláv viszony is. A Teleki-kormány jugoszláv politikájának kudarca után pedig következett a Délvidék visszaszerzése, amely eltérően a korábbi területgyarapodásoktól nem békés módon, hanem katonai támadás után került vissza Magyarországhoz. A magyar csapatok 1941. április 11-én lépték át a magyar—jugoszláv határt, s azonnal megkezdték a terület elfoglalását, sőt a lakosság szórványos ellenállására hivatkozva tisztogató akcióba kezdtek, amelynek néhány nap alatt 2300 áldozata lett.³⁰⁶

* Vinnai Győző: i. m. 94—95.

³⁰⁶ V. ö. A Sajti Enikő: *Délvidék 1941—44*. Bp., 1987. 5—306.

A katonai bevonulás után visszakerült a Bácska, a baranyai háromszög és a Muraköz, összesen 11.475 km², kb. 1 millió lakossal. A Bánság (Bánát) a korábbi német ígéretnek ellenére sem került Magyarországhoz, hanem német fennhatóság alatt maradt. Problémát okozott, hogy a visszacsatolt részeken a magyarság a lakosságnak csak 37%-át tette ki. Ebből kiindulva a Délvidék nemzetiségi arányain a magyar kormány a háború idején telepítésekkel kívánt javítani. Az elűzött és elmenekült dobrovoljácok helyére 1941 májusától bukovinai székelyeket, moldvai csángókat, vitézi családokat (mintegy 22. 000 főt) telepítenek le.⁸ Eredetileg a bukovinai székelyeket Teleki Pál elképzelése alapján Szatmár és Bihar megyébe akarták letelepíteni, de a jugoszláviai események hatására megváltoztatták annak földrajzi irányát.

A telepítések a Délvidék nemzetiségi térképét gyökeresen nem alakították át. Erre bizonyíték az a forrás, amelyet a Bácska és a területén található törvényhatósági joggal rendelkező városok nemzetiségi összetételéről közlünk. A dokumentum 1920-tól követi nyomon a terület nemzetiségi arányainak változását.

A második világháború idején Horvátországhoz került magyarok sorsáról is publikálunk dokumentumokat. Ezekből megállapítható, hogy helyzetük kezdetben elfogadható volt, majd 1941-től egyre több sérelem éri őket. A horvát kormány bezáratja kulturális egyesületeiket, 1943 után pedig komoly atrocitások érik őket. A zágrábi követség jelentéséből megtudhatjuk, hogy a front közeledtével menekülniük kell, mert pusztá életük is veszélybe került.

A bevonulás utáni állapotokat bemutató iratok közül kiemelhetjük még azokat, amelyek az anyaországból érkezett tisztviselők méltánytalan, az öslakosokat lenéző magatartásáról, illetve a magyar kormánynak a visszacsatolt Délvidékre vonatkozó nemzetiségi és valláspolitikájának alapelveiről tudósítanak. A német fennhatóság alatt álló Bánátban még rosszabb volt a helyzet, hiszen az ottani magyarságot gazdasági hátrányok érték, kulturális szervezeteit nem alakíthatta újjá, mindennaposak voltak az élelmiszer-rekvirálások, s a bizalmas jelentések szerint a bánáti magyarok hangulata nagyon elkésérítő volt. Egyébként a háború vége felé közeledve egyre több szenvedés várt a jugoszláviai magyar nemzetiségre.

A háborús évek kegyetlen megpróbáltatásairól, egyéni-családi tragédiákról, éhezésről, nélkülözésekről tudósító források szívszorító olvasmányok. Közreadásukkal az volt a célunk, hogy a valósághoz közel álló, a történelmi folyamatokra is rámutató hiteles történelmi képet tárjunk az olvasó elé.

⁸ A bukovinai székelyek telepítését elemzi A. Sajti Enikó: *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában 1941*. Bp., 1984.

1.

Budapest, 1919. október 25.

A Julián Egyesület* jelentése a miniszterelnöknek a horvátországi magyar iskolákról

Az 1888. évi horvát-szlavónországi népoktatási törvény két irányban is biztosította a szülőknek azon természetadta jogát, hogy gyermekeik iskoláztatását illetőleg maguk határozhassanak, amennyiben VII. 42. paragrafusában egyrészt kimondotta, hogy *„a szülőknek szabadságukban áll gyermekeiket bármily magán vagy nyilvános tanintézetben taníttatni”*, másrészt pedig a 104. paragrafusban megállapította, hogy *„magán népiskolát az országos kormány engedélyével bárki fenntarthat”*. Erre támaszkodott a Julián Egyesület, amidőn 1904-ben megkezdvén a horvát-szlavónországi magyarság nemzeti gondozását, legfőbb feladatának tekintette azokon a helyeken, ahol a magyarság nagyobb számarányban élt, magyar iskolákat létesíteni. Egyesületünket ebben a törekvésében egyedül és kizárólag az a meggyőződés vezette, hogy a Horvát-Szlavónország területén letelepedett több mint 150.000 magyarnak (az 1910. évi horvátországi népszámlálás adatai szerint a magyarul tudók száma Horvát-Szlavónország területén meghaladja a 170.000-et) joga van ahhoz, hogy új hazájában is megmaradhasson magyarnak és élvezhesse azt a nemzeti szabadságot, amellyel Magyarországon az összes nemzetiségek kivétel nélkül éltek, tehát éltek például a muraközi horvátok is. Egy tekintet az 1910. évi horvátországi népszámlálás adataira bárkit meggyőzhet arról, hogy a Julián Egyesület csak olyan helyeken létesített magyar iskolákat, ahol ezekre a magyarság számarányára való figyelemmel valóban szükség volt. Például Bedenikén, ahol a magyarság az összlakosságnak 53%-át teszi. Grbavácson, ahol 52%-ra, Krestelovácon, ahol 64%-ra, Alsó Cepidlakon, ahol 62-re, Babinagórán, ahol 52-re, Paliszálláson, ahol 95-re, Dragutinovácon, ahol 92-re, Satrincén, ahol 63-ra, Nikolinstanon, ahol 80-ra, Szolnok-pusztán, ahol 79-re, Csakovcin, ahol 68-ra, Ójankovácon, ahol 57-re, Glozsdje-Pusztán, ahol 76-ra, Miholjacki Martincin, ahol 97-re, Lacházán, ahol 89-re, Antunovácon, ahol 81-re, Zdenci-pusztán, ahol 80-ra, Sztarinban, ahol 62-re, Krivaja-pusztán, ahol 52-re, Humljaniban, ahol 84-re, Budakovácson, ahol 72-re, Malo Gacistén, ahol 92-re, Gradina-pusztán, ahol 99-re, Zslebina-pusztán, ahol 88-ra, Terezinopoljén, ahol

* Az Egyesület 1904-ben alakult meg gr. Széchenyi Béla koronaőr kezdeményezésére. Legfontosabb feladatának tekintette a Szlavóniában, Horvátországban, Boszniában és Hercegovinában élő magyarok nemzeti és kulturális gondozását. Az említett helyeken iskolákat állított fel a magyarok számára. Céljai mellett a magyarság gazdasági megerősödését is szorgalmazta.

86-ra, Netecsán, ahol 92-re, Csemernica-pusztán, ahol 87-re, Maradékon, ahol 46-ra, Nikincin, ahol 43%-ra rúg a magyarság számaránya az összlakossághoz arányítva. Ott pedig, ahol a magyarság számaránya kisebb volt, csak abban az esetben szerveztünk magyar iskolákat, ha a magyar tankötelesek száma meghaladta a 40-et. Nagy elővigyázattal igyekeztünk emellett minden lehetőt megtenni arra nézve is, hogy a horvát-szlavónországi lakosság vagy hatóságok a magyarosítás vádjával ne illethessenek bennünket. Óvatosságunkban annyira mentünk, hogy dacára a szülők jogát biztosító népoktatási törvénynek, sem horvát, sem szerb tanköteles gyermeket nem vettünk fel iskoláinkba, a szülők határozottan kifejezett kívánsága mellett sem, hacsak erre vonatkozólag nem mutatták fel az országos kormány beleegyezését. E szabály alól csak ott tettünk kivételt, ahol sem szerb, sem horvát népiskola nem létezvén kötelességünknek ismertük, éppen a szerb és horvát gyermekek érdekében előttük is megnyitni iskoláinkat. Más irányban is minden erőnkől azon voltunk, hogy iskoláink vezetésében a horvát népoktatási törvény követelményeihez a legszigorúbban alkalmazkodjunk.

Iskoláink részére külön tantervet dolgoztunk ki, amelyet az országos kormány jóváhagyott. Ahol csak módunkban állott, telkeket vásároltunk és ezeken új, egészséges, világos iskolaépületeket emeltünk tanítói lakkkal. Úgy ezeket, valamint a bérelt helyiségekben elhelyezett iskoláinkat modern szerkezetű padokkal láttuk el és mindennemű tanszerekkel szereltük fel. Nemcsak arról gondoskodtunk, hogy a horvát és szerb nyelv óraterünkben megfelelő helyet foglaljon el, hanem arra is volt gondunk, hogy ott, ahol tanítóink még nem sajátították el oly mértékben a nyelveket, hogy maguk oktathatták volna ezekre növendékeiket, a helybeli vagy szomszéd községbeli horvát vagy szerb tanító végezze minél kifogástalanabban a horvát és szerb nyelv oktatását iskoláinkban, természetesen általunk fizetett megfelelő tiszteletdíj mellett. Hasonlóképpen nagy áldozatokat hoztunk a horvát lelkészek által végzett rendes hitoktatás biztosítása érdekében is. Szóval mindent elkövettünk, hogy magyar véreink a magyar nyelvű és nemzeti szellemű oktatás áldásos eredményeiben részesüljenek, de mindenkor annak szem előtt tartásával, hogy a horvát népoktatási törvény összes követelményeinek minél tökéletesebben eleget tegyünk és a magyar—horvát testvériség eszméjét iskoláink növendékeinek lelkében minél jobban meggyökereztessük. Céltudatos törekvéseinknek köszönhetjük, hogy ha nem tudtuk is elhallgattatni a horvát és szerb nemzetiségi túlzók rosszhiszemű és alaptalan vádaskodásait, maga a horvát- és szlavónországi nép zöme, valamint a horvát-szlavónországi nemzet komolyabb elemei lassanként megbarátkoztak iskoláinkkal. Azok pedig, akik legelső sorban voltak hívatva tanítóink működése és az iskoláink által felmutatott eredmény felől ítéletet mondani, az országos kormány szak-megbízottjai, a megyei tanfelügyelők, éppen nem vonakodtak elismerni iskoláink kiválóságát. A Szerém megyei közigazgatósági [sic!] bizottság pl. 1914. évi jelentésében az összes magyar iskolát jeles és jó rendűek közé sorolta. 1917-ben a megyei tanfelügyelő az erdővégi iskola látogatási naplójába azt írta be, hogy az ott működő két Julián-tanító szorgalmasan dolgozik és szép eredményt ért el, mindkettő jól beszélnek horvá-

tul és azon vannak, hogy e tárgyból is minél nagyobb eredményt mutassanak fel. Velika Breljanicán azt olvassuk a tanfelügyelő 1917. évi bejegyzéseként a naplóban, hogy a tanító szorgalmasan dolgozott és megfelelő tanítási eredményt ért el általában és külön a horvát nyelvben is. A laszováci Julián-iskoláról azt mondja 1917-ben a tanfelügyelő, hogy a tanító a horvát nyelvben gyakorlott, szakértően, eredményesen és sikeresen működött. Babinagórán 1917-ben elismeri a tanfelügyelő, hogy a két Julián-tanítónő lelkiismeretesen dolgozik és azon vannak, hogy a horvát nyelvben is elérjék a szükséges eredményt. A bedeniki Julián-iskoláról azt olvassuk az 1917. évi tanfelügyelői látogatás alkalmából, hogy a tanítónő szorgalmasan és eredményesen dolgozott, az elért eredmény általában teljesen kielégítő. A galováci iskolában 1917-ben ugyancsak a tanfelügyelő tanúsítja, hogy az előmenetel jó, a tanítás eredménye általában jó, a tanítónő szorgalmasan és eredménnyel dolgozik. Slatinán 1917-ben a tanfelügyelő a Julián-iskolában teljesen jó eredményt állapított meg. Krivaja-pusztán a tanfelügyelő 1917-ben hasonlóképpen elismeri, hogy a Julián-tanítónő jól beszél horvátul és eredménnyel tanítja a horvát nyelvet az előírt utasítások szerint. Zdenci-pusztán mindkét tanerőről azt írja 1917-ben a horvát tanfelügyelő, hogy képzettek, szorgalmasak és ügyesek s hogy az utasítások értelmében jó eredménnyel képesek tanítani a horvát nyelvet is. 1918-ban Lipiken elismeri a horvát tanfelügyelő, hogy a Julián-iskolában a fegyelem szabályszerű, a gyermekek rendesek és tiszták. A horvát nyelvben szemmel láthatólag jó az eredmény, a taneszközök és a felszerelés kifogástalan. Daruváron bejegyzí a látogatási naplóba a horvát tanfelügyelő 1918-ban, hogy a tanszemélyzet kötelességét pedagógiai szakértelemmel végzi, ami a horvát feleleteket illeti, az eredmény elég jó. Többé-kevésbé ilyen és hasonló eredménnyel dolgoztak tanítóink a legtöbb Julián-iskolában mindvégig.

Azzal a különbséggel mégis, hogy míg egyesületünknek Horvát-Szlavónország területén a háború kezdetén összesen 71 magyar tannyelvű népiskolája volt, melyeknél 142 tanítói állás volt rendszeresítve, az 1917—18. tanév folyamán tanítóinknak katonai szolgálatra történt behívása következtében már csak 65 iskolában folyt a tanítás. Az 1918. szeptember havával megnyílt tanéven keresztül pedig, a forradalmi zavargásokból kifolyólag, amikor is a Julián-tanítók közül számosan voltak kénytelenek a horvát tisztviselőkkel egyetemben állomáshelyükről elmenekülni, ezen felül még 25 iskola volt kényszerítve működését megszüntetni. Mindazonáltal 40 Julián-iskolában még ebben az időszakban is fennakadás nélkül folyhatott a tanítás a tanév végéig.

Maga az a tény, hogy a Julián-iskolákat a horvátországi nagy átalakulások bekövetkezése után sem záratta be az országos kormány, némi reményt látszott nyújtani arra nézve, hogy a zágrábi kormány nem szándékozik az egész vonalon megszüntetni a horvát-szlavónországi Julián-iskolák működését. Annál is inkább táplálhattunk erre nézve némi reményt, mert hiszen éppen a horvát és szerb nemzetiségi túlzók voltak azok, akik évtizedeken keresztül a lehangosabban vádolták Európa színe előtt a magyar kormányzatot azzal, hogy erőszakos módon elnyomja a kisebb nemzetiségeket, megfosztja őket természetadta jogaiktól, kor-

látozza őket nemzeti életük és kultúrájuk szabad kifejtésében. Fel kell tehát tételeznünk annyi igazságérzetet és következetességet a nemzetiségi jogok e rettenthetetlen védelmezői részéről, hogy a maguk hatáskörében minden körülmények közt biztosítani fogják a nemzetiségek legteljesebb szabadságát. Főleg a rettenetes világháború után, amely állítólag éppen a kisebb népek felszabadítása érdekében vívatott meg. Ámde csakhamar látnunk kellett, mennyire tévedtünk, amidőn csak egy pillanatig is bíztunk az új zágrábi kormányzat jog és törvény tiszteletében. Még jóformán be sem fejeztetett az 1918-19. évi tanév, amikor 1919. július 31-én megjelent a zágrábi vallás- és közoktatásügyi népbiztosnak 24.790. számú rendelete, amely hatályon kívül helyezvén az országos kormány azon intézkedéseit, amelyekkel az 1904—1913. évek alatt tíz Julián-iskola létesítését engedélyezte, ezen iskolákat egyszerűen megszüntette. Majd bezáratta az összes többi Julián-iskolákat is, elrendelvén, hogy a megszüntetett iskolák telkei, épületei, felszerelései átadassanak a helybeli horvát iskoláknak, tanítóink pedig lakásaikból kilakoltassanak, átengedvén lakásaikat a horvát tanítóknak. A zágrábi kormány a Julián-iskolák megszüntetésére nézve kiadott rendeletét egész általánosságban azzal indokolta meg, hogy „nem feleltek meg az 1888. évi népoktatási törvénynek.” A zágrábi kormány által hivatkozott népoktatási törvény VII. 108. paragrafusa úgy hangzik, hogy „a magán népiskolák ha megszűnnek a törvény kívánalmainak megfelelni, az országos kormány által a körülményekhez képest nyilvánossági joguktól megfosztandók vagy bezárandók.” Amidőn azonban a zágrábi kormány a törvényre való hivatkozással törvényes színezetet kíván adni eljárásának, nem csak a törvénnyel helyezkedik szembe, amely kifejezetten és határozottan a szülőkre bízta, milyen iskolákba járassák gyermekeiket, hanem szembe helyezkedik magával az igazsággal is. Mert, mint fentebb tisztelettel előadtuk, a zágrábi kormány erre hivatott hivatalos szervei, a horvát megyei tanfelügyelők, még az utóbbi években is, amikor a jugoszláv törekvések következtében a magyarság a horvátság részéről még az eddiginél is kevesebb jóindulatot tapasztalt, hivatalos minőségben tett írásbeli nyilatkozatokkal tanúsították, hogy a Julián-iskolák nemcsak megfelelnek a népoktatási törvény követelményeinek, hanem a népoktatás terén megfelelő, sőt a legtöbb esetben kiváló eredményt érnek el. A zágrábi kormány eljárásáról tehát a saját hivatalos közegei bizonyítják, hogy intézkedése nem egyéb, mint rosszhiszemű és törvényellenes erőszakoskodás azzal a magyar nemzetiséggel szemben, amely eddig az országnak legszorgalmasabb, legintelligensebb népelemét képezte s amelyet azzal, hogy iskoláitól erőszakos módon megfosztották, mert nem csak nemzetiségéből akarnak kivetköztetni, hanem kultúrájától is el akarnak ütni. Nem szabad ugyanis megfedelkezünk arról, hogy a zágrábi kormány eddig sem rendelkezett annyi tanerővel, amennyire szüksége lett volna az összes horvát és szerb nyilvános népiskolák megfelelő ellátására. Annál kevésbé van a kormány abban a helyzetben, hogy azt a 142 Julián-tanítót, akiknek most távozniuk kell működési helyükről, bármiképpen is pótolja. Annak a több mint 150.000 horvát-szlavónországi magyarnak a gyermekei tehát, akiket sorsuk a Drávántúlra sodort, a legnagyobb részben minden iskoláz-

tatás nélkül fognak maradni ezentúl, és főleg nem lesz senki, akitől anyanyelvükön nyerhetnének oktatást — ámbár a zágrábi kormány egyes közegeinek nyilatkozatai úgy hangzanak, hogy az olyan helyeken, ahol nagyobb számmal látogatják magyar tankötelesek a horvát népiskolát, ezek heti négy órán keresztül anyanyelvükön is oktatást fognak nyerni —, mert a zágrábi kormányzat nem rendelkezik egyetlenegy olyan néptanítóval sem, aki a magyar nyelvet bírná.

A horvát-szlavónországi magyarságot a megsemmisülés veszélye fenyegeti. Ha elveszíti magyar iskoláit, nem lesz rá többé mód, hogy továbbra is megőrizhesse gyermekei szívében a magyarsághoz való hűségét és ragaszkodását. Hogy ez el ne következék, még a leküzdhetetlennek látszó nehézségekkel is szembe kell szállanunk, mert hiszen arról van szó, hogy mérhetetlen veszteségeink után ne nyugodjunk bele azoknak a magyar testvéreinknek könyörtelen elpusztításába, akiknek szívós életerejé mindedig rendületlenül ellentállott minden erőszaknak és üldöztetésnek. Mély tisztelettel arra kérjük tehát NAGYMÉLTÓSÁGODAT, méltóztassék ennek a szegény üldözött horvátországi magyarságnak segítségére lenni és az entente hatalmak képviselőinél keresztül vinni, hogy a kisebb népek és nemzetiségek annyit hangoztatott szabadságának valóságos kigúnyolásával vele szemben elkövetett kegyetlen sérelem orvosoltassék, s a horvát-szlavónországi Julián magyar iskolák ismét elkezdhessék áldásos működésüket, a Julián Egyesület nagyértékű tulajdonait képező telkek, iskolaépületek és iskolai felszerelések pedig visszaadassanak eredeti rendeltetésüknek.

Tisztázat — K 26 1920—XIII—1895 (1210. cs.)

2.

Budapest, 1920. június 7.

A nijemcei református lelkészhelyettes jelentése a konvent elnökségének a szlavóniai református egyházközségek állapotáról

Alulírott, mint a nijemcii (a sidski banovcii-nijemcii-jankovcii) társzegyházakból alakult anyaegyház jelenlegi h. lelkésze megragadja az alkalmat a Föt. és Mélt. Konventi Elnökségnek egy rövid vázlatban ismertetni a horvát-szlavónországi reform. egyházaknak helyzetét 1918. nov. 1. óta, valamint fenntartást biztosító törekvéseket.

A szerb megszállás folytán három egyház szenvedett sokat a hazai szerbek bosszúja miatt. Ezek Becmen, Nikinci és Vukovar. Tóth S. esperes úr múlt év dec. havában közzétett esperesi jelentésében összefoglaló képet ad az alsóbaranya—bács—szlavóniai egyházmegye helyzetéről. Becmenben 53 (ötvenhárom) eset for-

dult elő, közöttük igen súlyosak. Ezekről Zorbay h. lelkész kimerítő részletes jegyzőkönyvet vett fel, melynek egy példányát Dr. Clark úrnak át is adta. A becmeni német reformátusok hitükért és fajuk fenntartásáért élet-halál harcot folytatnak, noha hónapokon át tartó nyomás, rablás, politikai zaklatás, lelkészüik rendőri felügyelet alatt, lakása átkutatva, hívők óriási anyagi kárt szenvedtek, iskolája bezárva, annak megnyitása elé temérdek akadályt gördítenek. Panaszukat nem hallgatják meg, elutasítják őket, mind Zágrábból, mind Belgrádból. A maroknyi becmeni várja sorsa jobbra fordulását, de kevés reménnyel.

Nikincin az iskola zárva, lelkésze Palcsó László kényszerútlevéllel Magyarországon, ahova teljesen kifosztva érkezett meg. A papné jelenleg is ott van, s ő tartja össze a magyar ref. családokat. Templomi felszerelése elrabolva Drenovcin található. Visszatérési kérvényét a régens-trónörökös máig sem intézte el.

A vukovári egyház, jobban mondva szeretetház nagy megpróbáltatásokon ment keresztül. Lelkésze, Ruzsás Lajos emberfeletti erővel mentett, amit menteni tudott. A horvát aljasság mindenképpen a szeretetház vagyonának teljes elkobzását sürgette. A szerb zsákmánybizottság járt is ott, mindent lefoglalt, mint a magyar állam által fenntartott és épített épületet s tudomásom szerint ma is az elkobzandó épületek között szerepel, noha a hivatalos elkobzási listában állítólag nincs benne. Felszerelése egyrészt kéz alatt eladták, másik része eltűnt. Tanítóit kilakoltatták, a szeretetház kaszárnyává lett. Mikor a többi városi iskolákban a tanítás megkezdődött, Ruzsás itt is kérte, a horvát városi és megyei hatóságok brutalitása határtalan volt. Beíratás volt. A tanítás megkezdéséről nem tudok semmit. A tanítónó fizetését egyesek adták össze abban a reményben, hogy a Konvent ezt kiutalja.

A többi egyházak, noha egyeseket itt is értek bántalmazások, ütlegetések, nem szenvedtek üldözést. A diaszpóra misszió^{*} nehéz volt, mert mindenütt titkos magyar összeesküvéseket láttak. Így voltam kénytelen Sidon 1918. október végén az istentiszteletet elhalasztani, mert a szabadságtól megittasult tömeg agyonlövés-sel fenyegette a résztvevőket.^{**}

Egyik szlavóniai lelkész szerint, kinek 120 mm^{***} búza fizetése van, náluk nincs nyomor. Egy özvegy papné fordult hozzá és kérdezte, mikor kapja meg 1918. nov. 1. óta elmaradt nyugdíját s árveveletetési segélyét, még csak válaszra sem méltatta. Szomorú világot vet levele a helyzetre. Özvegyeink, árváink éheznek, ruhátlanok, kitéve ezer kísértésnek. Miből tartjuk el őket? A körögyi, szentlászlói, harasztii, rétfalusi és tordincii lelkészek helyzete jó (45—120 mm búzafizetés, 20—40 mm kukorica és egyéb járandóság a fizetésük). László Levente zágrábi lelkészt Sorg zágrábi főmérnök támogatta 18000 korona erejéig. Dvorák daruvári lelkész nyomorog s ez Illésnek nincs hollója, ki táplálja, mert a Konventtől fizetése nem érkezik meg. A velimirováci lelkész súlyos viszonyok között él, a betegségére

* A lelkészek munkájára vonatkozik. Ez azt jelentette, hogy a szörványban élő magyarok lelki gondozására is figyelmet fordítottak.

** 1918. október végén alakult meg Zágrábban a Horvát Nemzeti Tanács, amelyet a forrásban is jelzett tömegmozgalmak, nemzeti gyűlések előztek meg.

*** mm: métermázsza

se találhat gyógyírt Svájc havasai között. A többi is érzi szerény fizetését. Dolgoznak még, várják sorsuk jobbrafordulását. A boskai lelkész, az Úrnak 42. év óta szolgálja, a szántóföldre jár ki kukoricaszárért, hogy azzal fűtsön, unokahúga harangozó. A maradéki lelkész súlyos operáció előtt áll, a határzár miatt otthon sínylődik... A gyülekezetek mindent megtesznek lelkészeik megélhetéséért. Nikincin pl. a gyülekezet szántotta meg a földet s úgy adta át a kész termést Tisztelendő asszonyának.

A magas Konvent a belgrádi holland követ útján múlt év szeptemberében levelet küldött, mely nem érkezett meg hozzánk. Az érintkezést velünk, persze mint magánszemély magánszemélynek s nem mint testület testületnek (pl. nem így: Konvent.....Ref. lelkészi hivatal Kórógy hanem Kiss Pál, Nagy Istvánnak Kórógy) volna közvetítendő. Mi Svájcon át írunk cím közvetítésével.

1919 elején a horvát-szlavón luth. consenoir^{**}, Veres boskai lelkész unióra szólította fel a luth. és ref. egyházakat. E terv elaludt.

A horvát, illetve központi kormány Belgrádban egy horvát-szlavón ref. esperesség megalkotását sürgeti. Az erre való előmunkálatokat a boskai lelkész végzi. Az öt törzsökös magyar egyház lelkészei ellene vannak, mert a békekötéstől várják a helyzet kialakulását. Azok, akik tudják, mit jelent e magatartás következménye, elhárítják magukról a felelősséget s nem akarják a ref. egyházakat hatalmi erőszakkal a luth. egyházba való bekebelezésnek kiszolgáltatni. E lépésről tud mind esperesünk, mind gondnokunk, mind ügyészünk. Hangsúlyozzuk, nem akarunk elszakadni a magyar egyháztól, életérdekeinket azonban meg kell védenünk.

A magyar ügynek eddig is sokat ártott, hogy egyes községekben passzív resistenciával dolgoztak, egy példa elég megvilágosításul. A szerbek felosztották az uradalmakat. Kínálták a Bácskában magyarnak is, németnek is [olvashatatlan rész] estek el horvátországi magyarok is, németek is.

Bácska, Baranya, Bánát s Horvát-szlavónországuk, [sic!] majd egy püspökséget képeznek.

A magas Konvent figyelmébe ajánlunk és kérünk két dolgot. Az egyik: Lelkészek beállítása. Bácsfeketehegyen és S. Bánovcin német lelkészek, Nagypisznica, Vukovar, Nikinci, Tiszakálmánfalva magyar lelkészek. Nehéz helyzetben vannak a következő helyeken a lelkészek: Zágráb, Daruvár, Velimirovác, Nikinci, Boska, Becsmen, Maradék, Niemci, Zomborban Brekinskán és Szabadkán.

A másik, melyen segíteni kell a traktatusok, szaklapok beszállításának kérdése. Talán a presbiteri világszövetség keresztül tudná vinni, hogy német traktatusokkal elláttassunk. Ezekre a központ Bármon Elberfeld.

* A lelkészek fizetésének elmaradásáról, a papok és hívek inséges helyzetéről szóló sorokat tárgyszerűnek lehet tekinteni, hiszen híven tükrözik az első világháború utáni súlyos gazdasági körülményeket. Sőt a jelentésben foglaltak realitását mutatja, hogy néhány lelkész viszonylagos jó helyzetéről is említést tesz.

** kerületi esperes

*** A lelkészek beállítása anyagi szempontból nem lehetett könnyű feladat az egyházak számára, sőt a jugoszláv tartományi kormány 40 ezer koronában állapította meg a tanítói fizetéseket. Ezt az összeget a német egyházak megadták tanítóiknak, s amelyet a tartományi kormány a magyaroktól is követelt.

A pénz mindenkor a Wiener Bankverein útján, melynek Zágrábban filiája van, csak névre szólóan átküldhető.

Tisztázat — K 26 1920—XIII—4820 (1233. cs.)

3.

[Budapest,] 1920.

A Magyar Külügyi Társaság emlékirata a Nemzetek Szövetségéhez a horvát-szlavóniai és boszniai iskolák bezáratásáról

A volt Horvát-Szlavón országok területén élő mintegy 150—200.000 főnyi magyarság gyermekeinek oktatására a Budapesten székelő Julián Egyesület 1904 óta magyar állami iskolákat tartott fenn.

Az egyesületet ezen munkásságában — amelyre különben az 1888. évi autonóm népoktatási törvény is jogot adott — az a meggyőződés vezette, hogy a Horvát-Szlavón országok területén letelepedett jelentékeny számú magyarságnak joga van ahhoz, hogy új hazájában is élvezhesse azt a nemzeti szabadságot, amellyel Magyarországon az összes nemzetiségek kivétel nélkül éltek.

Emellett a Julián Egyesület csak oly helyeken létesített magyar iskolákat, ahol ezekre a magyarság számarányára való figyelemmel valóban szükség volt. (Oly helyeken, melyek összlakosságának 50—90%-a volt magyar.)

Ezenkívül minden lehető megtett az egyesület abból a szempontból is, hogy a magyarosítás vádjával ne legyen illelhető. Ennek megfelelően, dacára a szülők szabad iskolaválasztási jogát biztosító autonóm népoktatási törvénynek, sem horvát, sem szerb tanköteles gyermeket nem vett fel iskoláiba, ha csak a szülők fel nem mutatták a horvát-szlavón országos kormány erre vonatkozó beleegyezését. E szabály alól csak ott tett kivételt, ahol sem szerb, sem horvát népiskola nem lévén, kötelességének ismerte, éppen a horvát és szerb gyermekek érdekében, előttük is megnyitni iskoláit.

Az egyesület iskolái részére külön tantervet dolgozott ki, melyet az országos kormány jóváhagyott. Saját telkein új, egészséges és világos iskolaépületeket emelt, s úgy ezeket, mint bérelt helyiségben elhelyezett iskoláit modern felszereléssel látta el. Mindezek dacára a zágrábi vallás- és közoktatásügyi biztos 1919. évi július hó 31-én kiadott rendeletével kilenc Julián-iskola működését beszüntette, majd később bezáratta az összes többi Julián-iskolákat is. Még ennél is tovább ment azonban a szóban levő rendelet, amennyiben azt is kimondotta, hogy a „Julián Egyesület tulajdonát képező iskolaépületek a nyilvános horvát népiskolák elhelyezésére fordítandók, a megszüntetett iskolák felszerelési tárgyai pedig átadandók a nyilvános horvát népiskoláknak.”

Hasonló rendelkezések történtek a Bosznia Hercegovina területén működött magyar iskolákkal is, amelyeket a Bosznia-Hercegovinai Magyar Egyesület tartott fenn. Itt az 1918. év őszén alakult nemzeti kormány és ennek szervei a magyar iskolák működését beszüntették, a bútortárat és a felszerelési tárgyakat pedig a maguk részére átvették.

Nem kell hangsúlyoznunk, hogy e rendelkezések nemcsak törvényellenes jogfosztást jelentettek a magyarságra nézve, hanem az iskolafenntartókkal szemben valóságos jogtalan eltulajdonítást is, amennyiben az azok által óriási áldozatokkal szerzett telkeket, épületeket, bútorokat, könyveket és egyéb felszerelési tárgyakat minden ellenérték nélkül erőszakkal vették birtokukba.

Minthogy pedig a szerb—horvát—szlovén kormány azzal, hogy a Julián-iskolákat a törvény és a nemzetiségi kisebbségek jogának teljes mellőzésével erőszakosan beszüntette, és kimondta, hogy a jövőben magániskolák nyitása és fenntartása csakis a szerb—horvát—szlovén állampolgároknak lesz lehetővé téve, nem szüntethette meg a Julián Egyesületnek a Horvát-Szlavón országok területén létesített magyar iskolák telkeire, épületeire, bútoraira és egyéb felszereléseire vonatkozó tulajdonjogát, s ugyanígy nem foszthatja meg a Bosznia-Hercegovinai Magyar Egyesületet sem az általa fenntartott iskolák felszerelési tárgyaihoz és bútorzataihoz való tulajdonjogától, — azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulunk a t. Egyesülethez, méltóztatásuk a szerb—horvát—szlovén kormány által a Julián Egyesülettel és a Bosznia-Hercegovinai Magyar Egyesülettel szemben elkövetett ezen felháborítóan erőszakos jog- és törvényellenes eljárást a Népek Szövetsége elé terjeszteni, s minden lehetőt elkövetni, hogy a szerb—horvát—szlovén kormány mielőbb köteleztessék az egész egyesületek tulajdonát képező összes telkek, épületek, bútorok, könyvtárak és egyéb iskolai felszerelések hiánytalan és sértetlen visszaszolgáltatására.

Szíves tájékozás és felhasználás végett van szerencsém közölni, hogy a Julián Egyesületnek Horvát-Szlavón országok területén a következő helyeken voltak saját tulajdonát képező iskolaépületei, tanítói lakásai és iskolafelszereléseai:

1.) DARUVÁR (Pozsega vm.) 2 tantermes iskola megfelelő felszereléssel és 2 szobás tanítói lakás.

2.) GACISISTE (Verőcze vm.) 2 tantermes iskola megfelelő felszereléssel, 2 szobás tanítói lakás.

3.) HRTKOVCI (Szerém vm.) 2 tantermes iskola megfelelő felszereléssel, 2 szobás tanítói lakás.

4.) KRESTELOVÁC (Pozsega vm.) 2 tantermes iskola, megfelelő felszereléssel, 2 szobás tanítói lakás.

5.) NAGYPISZANICA (Belovár Körös vm.) 2 tantermes iskola megfelelő felszereléssel és 2 szobás tanítói lakás.

6.) IRIG (Szerém vm.) 2 tantermes iskola megfelelő felszereléssel, 3 szobás tanítói lakás.

7.) LACHÁZA (Verőcze vm.) 2 tantermes iskola megfelelő felszereléssel és 3 szobás tanítói lakás.

8.) MARADÉK (Szerém vm.) 3 tantermes iskola megfelelő felszereléssel, 2 szobás tanítói lakás.

9.) NIKINCI (Szerém vm.) 4 tantermes iskola megfelelő felszereléssel, 2 szobás tanítói lakás.

10.) ÓJANKOVÁC (Szerém vm.) 3 tantermes iskola, megfelelő felszereléssel, 2 szobás tanítói lakás.

11.) PALISZÁLLÁS (Pozsega vm.) 1 tantermes iskola, megfelelő felszereléssel és 2 szobás tanítói lakás.

12.) PLATICSEVO (Szerém vm.) 1 tantermes iskola megfelelő felszereléssel és 2 szobás tanítói lakás.

13.) ZSDÁLA (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola, megfelelő felszereléssel és 2 szobás tanítói lakás.

A Julián Egyesület anyagi hozzájárulásával épített az uradalom iskolát a következő két helyen:

1.) ALADÁR-PUSZTÁN (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszereléssel, 1 szobás tanítói lakás. Az iskola megszűnése esetén az uradalom kötelezte magát 2.145 K-t az egyesületnek visszatéríteni.

2.) ZSLEBINA-PUSZTÁN (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszereléssel, 2 szobás tanítói lakás, ahol 1.500 K-val járult az egyesület az építkezési költségekhez.

A következő helyeken bérelt helyiségekben lévén elhelyezve az iskolák, csupán felszerelési tárgyak és bútorkészlet képezte az egyesület vagyont:

1.) ALSÓMIHOLJÁC (Verőcze vm.) 3 tantermes iskola felszerelése.

2.) ANTUNOVÁC (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

3.) BABINÁC (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

4.) BABINAGORA (Pozsega vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.

5.) BEDENIK (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

6.) BINGULA (Szerém vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

7.) BOROVA (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

8.) BOROVAKOSZA (Pozsega vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

9.) BRINJANI (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

10.) BUDAKOVÁC (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

11.) CAKOVCI (Szerém vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

12.) CSEMERNICA-PUSZTA (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

13.) DARUVÁR (Pozsega vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

14.) DRENJE (Verőcze vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.

15.) ERDÖVÉG (Szerém vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.

16.) GALOVÁC (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

17.) GLOZSDJE-PUSZTA (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

18.) GOVEDJEPOLJE (Pozsega vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

19.) GRADINA-PUSZTA (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

20.) GRBAVÁC (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

21.) GRUBISNOPOLJE (Belovár Körös vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.

22.) HUMLJANI (Verőcze vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.

- 23.) IVANOVCI (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 24.) JAMARICA (Pozsega vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 25.) KISRADINCE (Szerém vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 26.) KRIVAJA-PUSZTA (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 27.) KUSZONYA-PUSZTA (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 28.) LASZOVÁC (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 29.) LEVINOVÁC (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 30.) LIPIK (Pozsega vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.
- 31.) MARINCI (Szerém vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.
- 32.) MARTINCI-PUSZTA (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 33.) NAGYBRSLJANICA (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 34.) NAGYCEPIDLAK (Pozsega vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 35.) NARTA (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 36.) NETECSA-PUSZTA (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 37.) NIKOLINSTAN PUSZTA (Szerém vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 38.) OSZEKOVO (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 39.) PASIÁN (Belovár Körös vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.
- 40.) REZOVÁC (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 41.) SATRINCI (Szerém vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.
- 42.) SZLATINA (Verőcze vm.) 3 tantermes iskola felszerelése.
- 43.) SZOKOLOVÁC (Pozsega vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 44.) SZOLNOK-PUSZTA (Szerém vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 45.) SZOT (Szerém vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 46.) SZTARIN (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 47.) TEREZINOPOLJE (Verőcze vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 48.) VRDNIK (Szerém vm.) 3 tantermes iskola felszerelése.
- 49.) ZDENCI-PUSZTA (Verőcze vm.) 2 tantermes iskola felszerelése.
- 50.) ZRINSZKA (Belovár Körös vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.
- 51.) DRAGUTINOVÁC (Pozsega vm.) 1 tantermes iskola felszerelése.

Bosznia és Hercegovina területén a következő helyeken voltak a Bosznia-Hercegovinai Magyar Egyesületnek — az általa bérhelyiségekben fenntartott iskolákban — értékes tanfelszerelése:

- 1.) BJELINÁN 3 tanterem felszerelése.
- 2.) BRCSKÁN 2 tanterem felszerelése.
- 3.) MOSZTÁRON 1 tanterem felszerelése.
- 4.) SZARAJEVÓN 5 tanterem felszerelése.
- 5.) ÚJSZARAJEVÓN 3 tanterem felszerelése.
- 6.) VUCSIÁKON 1 tanterem felszerelése.*

Másolat — K 26 1920—XIII—8086 (1233. cs.)

* A közel 60 település felsorlásából szinte pontosan megállapítható a horvátországi és boszniai magyarság legnagyobb részének a területi elhelyezkedése. Ezek szerint a horvátországi magyarok közül a legtöbben a korábbi Pozsega, Verőcze, Szerém vármegyék területén éltek.

Budapest, 1920. március 12.

A Nemzeti Kisebbségi Minisztérium beszámolója a miniszterelnöknek a megszállt délvidéki területekről szerzett információiról

A délvidéknek a szerb megszállás alatt álló részeivel, különösen Bács-Bodrog és Torontál megyével, újabban az eddiginél élénkebb összeköttetést sikerült létesítenem. Nap-nap után érkeznek vissza kiküldött embereim és részletes jelentésekkel számolnak be odalenn szerzett tapasztalataikról.

Ezekből megállapíthatom, hogy a helyzet nagy részt az ily irányban már eddig Res. 1900/I-V. tett átirataimban foglaltakhoz képest nem változott, ahol változás észlelhető, az nem a javulás és a viszonyok konszolidációjának jegyében történik, hanem ellenkezőleg a közállapotok fokozatos rosszabbodását, az emberek türelme szakadtát és a helyzetnek napról-napra való elmérgesedését mutatja.

Szolgáljanak alábbi tapasztalatok szíves tudomásul, eddigi átirataim kiegészítésül és a külügyminiszter úr önagyméltósága által esetleg az atrocitások megátlására sürgősen megteendő intézkedés alapjául:

I.) A szerbek sorozásának és erőszakos viselkedésének súlyos következményei

Március elején kellett bevonulniuk az 1899-es évfolyambelieknek. A lakosság mindenfelé vonakodott a behívási parancsnak eleget tenni. Így történt Ósziváczon, Kúlán, Veprödön és Cservenka községekben is. Ószivác magyar és sváb lakói összebeszéltek és elhatározták, hogy semmi esetre sem fognak bevonulni. Összeverődve gyalog akartak elindulni Zomborba a főispánhoz, hogy tiltakozzanak a bevonulás ellen. Közben ez a hír a fent említett többi faluban is elterjedt és mindenfelől nagyobb tömegek gyülekeztek és indultak Zombor felé. Körülbelül 4—5000 emberre szaporodott a tömeg, mely kaszákkal, fegyverekkel sőt egy géppuskával volt felszerelve és nagy lelkesedéssel énekelte menetközben felváltva, hogy „*Horthy Miklós azt üzenté...*” és „*Megállj, megállj kutya Szerbia...*” Új-Szivácznál az odavaló szerb lakosság várta őket gépfegyverrel, de nem sikerült a tömeget feltartóztatniuk. *Zombor és Szabadka körül körülbelül 5000 főnyi katonaság lett sürgősen kirendelve, mely formálisan összeütközött a tömeggel. A katonaság csak nehezen tudta a tömeget szétverni, az áldozatok száma körülbelül 10 halott és vagy negyven sebesült volt.*

A szerb katonaság viselkedése a magyar és sváb lakossággal szemben — talán éppen fenti körülménynél fogva — utóbbi időben brutálításában oly fokot ért el, mely minden emberi érzésnek teljes kipusztulását és a közerkölcsnek teljes süllyedését jelenti.

Nagyobb községekben 10—15 ember tartózkodik, akik folytonos rettegésben tartják a lakosságot, a legbrutálisabb bánásmódban részesítenek mindenkit, akiről bármit is besúgnak nekik.

Így történt többek között két letartóztatás Verbászon, ahol egy ismert egyén besúgta a szerbeknek Kirst Károlyt és Schmidt Károlyt, hogy ezek agitátorok és a szerb érdekek ellen dolgoznak. *A szerbek Kúlára vitték és egy pincébe zárták őket, ahol bokáig vízben állnak és naponként félholtra verik őket.*

Március 3-án tartóztattak le 120 kiskéri embert, akik Kúlára vonultak és ott megtagadták a bevonulási parancs teljesítését. Ezek közül 90-et hozzátartozóik fejenként 5000 K. lefizetése ellenében azonnal kiválthattak. 30 ember azonban — mivel a kért megváltási összeg rendelkezésükre nem állott — ott sínylődött e hó 6-ig és mindennap elverték őket oly annyira, hogy a legnagyobb kínokat állották ki, míg végre azután folyó hó 6-án a község lefizetvén értük a megfelelő váltságösszeget, a szerbek ezeket is szabadon bocsátották.

Ugyancsak március 3-án Torzsán letartóztattak két embert izgatással vádolva őket. A községbeliek a községháza elé vonultak s ott kérték ezen két egyén szabadon bocsátását kezeskedvén, hogy azok nem szökhetnek meg, mert ha kézzelfogható bizonyítékok alapján elítélik őket, a község őket a szerbeknek ismét kiszolgáltatja.

A községben tartózkodó hat szerb csendőr meg nem hallgatva a kérelmet a tömegre lőtt s rövid idő leforgása alatt 15 halott és 17—20 súlyos sebesült maradt a helyszínen.

Egy Knizl nevű egyént lelőtték s mikor apja látva fiát összerogyni segítségére sietett, a szerbek az apát is kivégezték.

És mindezek nem elszórtan mutatkozó esetek, hanem mindenfelé nap-nap után előforduló szomorú jelenségek.

Kulán, Cservenkán, Szivácson, Kiskéren, Újvidéken nap-nap után vannak botzások.

Indián községben (Szerém megye) az ottani német lakosság műkedvelő előadást rendezett s ennek lefolyása után táncmultság kezdődött. A szerbek közülük elegyedtek, *miel azonban a nők velük táncolni nem voltak hajlandók, a szerbek fegyvereiket vették igénybe, vérengző állatokként rohantak meg egyeseket és körülbelül 6—8 embert kivégezték, sokat pedig életveszélyesen megsebesítettek.*

Kucora és Torzsa községekben, mikor a lakosság ott járt emberünktől megtudta, hogy Budapestre jön és a nemzeti kisebbségek minisztériumának kiküldötte, leborulva és sírva könyörögtek, mondaná el az ott látottakat a minisztériumban, talán sikerül itt az ő helyzetüket az entente misszió előtt feltárni és ennek intervenciója révén ez embertelen vérengző bánásmódnak véget vetni.

A szerbek az egész katonakötelezettséggel is csak pusztítani, kiirtani igyekeznek a magyar és sváb lakosságot. Elviszik az erős, egészséges embereket munkájuk, foglalkozásuk mellől, el családi tűzhelyüktől, le Albánia pocsolyalepte vidékeire, ahol tudják, hogy a dühöngő járványok miatt kevés számára van visszatérésre kilátás.

A sorozás elől azonban Magyarországra szöknek át, ami ellen a szerbek a legembertelenebb és minden jogérzéklet a legmélyebben sértő rendszabályokra kényszerülnek. A „Deutsche Volksblatt”^{*} március 6-ki száma közli, hogy mindazon szülőkre, kiknek gyermekei Pestre vagy bárhová szöknek a sorozások elől, elzárás vár. *Kula községben már egyes szülőket ilyen okból megbotoztak.*

Brutalitásuk még a gyermekeket sem kerüli ki, kiket lépten-nyomon minden ok nélkül az utcán elvernek.

Azonban minden áljogcím nélkül betörések és rablások is napirenden vannak. Kovácsfy kuczorai aljegyzőt lakásán támadták meg, pénzkészletét két ízben egy szerb uniformisban járó egyén elvitte, a tettes kézrekerítése iránt a hatóság egyáltalán nem intézkedett.

II.) Érintkezés és közlekedés a határokon túl, magyar lapok és hírek terjedése

A közlekedés még most is csak lefelé szabad, a Magyarországgal való érintkezést szinte hermetice^{**} elzárni igyekeznek.

Így természetesen innen nem is jelenhetnek meg odalenn lapok, csak amiket — a magyarok és németek legnagyobb örömeire — néhanapján lecsempésznek, de ez is kockázatos dolog, mert akit ilyen lapterjesztésen érnek, azzal kegyetlenül elbánnak.

A helyi lapok közül is csak a „megbízhatók” jelenhetnek meg. Szabadkán, Zomborban és Újvidéken az összes magyar és bunyevác lapokat betiltották. Szabadkán csak a „Neuen”, Újvidéken pedig a pángermán „Deutsches Volksblatt” jelenhet meg.

A magyar és német epedve várja a magyar lapokat és minden apró hírben, minden kedvező jelentésből erőt, reményt és kitartást merít egy meggyőződése szerint biztosan eljövendő jobb jövőre.

III.) Közgazdaság, pénzügyintézetek működése, pénzlebélyegzés

A szerbek az eddig lepecsételt pénzeket március 15-ig beváltják dinárokra, itt azonban a magyarokat és svábokat ismét meg akarják károsítani, mert 20%-ot vonnak le nekik, ha más jogcím nincs, egyszerűen ráfognak, hogy a beszolgáltató bankójuk hamis volt, s ezért kell ezt a veszteséget elviselniük.

A hadikölcsönök sorsát a lakosság nagyon félti, e tekintetben hivatalosan nem is történt semmi intézkedés a lakosság megnyugtására.

* Német Néplap

** Ertsd: légmentesen

Szabadkai pénzintézetek, az összes délvidéki pénzintézetek bevonásával nagyarányú valutacsempészetet rendeztek Magyarország javára, amit azonban a szerbek megtudtak és ebből kifolyólag is nagyon sok letartóztatást eszközöltek.

Nagyon sok hamis felülbélyegzésű 1000 koronás van forgalomban.

IV.) Gazdasági élet, mezőgazdaság, birtokreform, árviszonyok

A gazdasági élet teljes rendezetlenség és rendszertelenség képét mutatja, amit főként a birtokreform okozott, melyet a józanabb elemek nem tekintenek tartós és végleges megoldásnak.

A földek jó része parlagon hever. (Kb. 60%)

A tengerit, melyet már az ősszel nem tudtak törni és behordani, most szedik és hordják. Szébb és minőségileg jobb, mint az ősszel behordott.

Nyári búzát nagyon sok helyen most vetnek, úgyszintén árpát és zabot is.

A tavaszi búza ára 700 K., csöves tengeri 220 K. métermázsája. Hús és egyéb élelmiszerek, valamint az élő állatok ára maximálva van, minek folytán nem kerül semmi a piacra.

Nullás liszt kg-ja 12 K. Kenyérliszt 8 K.

Szalonna kg-ja 50 K. Hús kg-ja 40 K.

Őrszálláson a marha és borjúhús 28 K., a sertéshús 24 K.

A csempészek azonban nem tartják be a maximális árakat, úgy, hogy Érsekcsanádnon, Rémen 120 K-val adják a zsírnak kg-ját.

Az esetleges felszabadulás reményében meglehetősen élelmiszer készletek vannak felhalmozva. Így Csávolyon legalább 15 vagon zsír van eldugva, úgyszintén nagy mennyiségű gabona is, mely a vidék felszabadulása után azonnal szállítható; Bácsvaskút, Gara, Csátalja szintén rendelkezik hasonló készletekkel.

A cservenkai cukorgyár a cukorrépa termelés biztosítására katasztrális holdanként minden termelőnek 25 kg-ot ad prémiumképpen, a répa métermázsáját 15 K-ért veszik át, miáltal Körtésen pl. 50—60 K-ért kapható ma a cukor.

A föld, nemkülönben a szükséges állatok ára horribilis.*

Zsombolya vidékén egy katasztrális hold föld ára 36.000 K., Glegen 40.000 K., 1/4 hold háztelek 70.000 K. Egy ló ára 14—24.000 K.

V.) A lakosság hangulata

A lakosság a legvégsőkig elkeseredett, ami — figyelemmel az I.) alatt foglaltakra — nem is indokolatlan. Állandóan Horthyról, a magyar hadseregről beszélnek, melynek talán előbb-utóbb mégis sikerülni fog a tarthatatlan állapotoknak véget vetni. Minden magyar, német, bunyevác, *de még a magyarországi jóérzésű szerbek is* ma már nyíltan hirdetik jó magyarságukat és a magyar hazához való ragaszkodásukat.

A magyar tisztviselők, a tanítószék és a kath. papság teljesen megbízható és bármikor lehet rájuk számítani.

* Vö. a háború utáni infláció elszabadulásával!

Akadnak újabb megbizhatatlan elemek is, így: dr. Lelbach László és társai Zomborban nagy szerb barátok.

Mindenütt titokban, sok helyütt egész nyíltan is a legnagyobb irredentizmus folyik, melyet a szerb erőszakos elnyomás csak napról-napra fokoz.

Tisztázat — K 26 1920—XLI—994 (1240. cs.)

5.

Szeged, 1921. május 21.

Szabadka elmenekült rendőrkapitányának jelentése a belügyminiszternek a városban uralkodó állapotokról

Tisztelettel alulírott mint Szabadka thjf.* városnál alkalmazott rendőrkapitány folyó évi május hó 17-én Szabadkáról eltávozva, kötelességemnek tartottam, hogy Nagyméltóságodhoz a magyarság ellen elkövetett mindazon atrocitásokról jelentést tegyek, amiket a szerbek a megszállott Délvidéken s főleg Szabadkán nap nap után véghez visznek.

Jelentésemben tárgyilagosságra és elfogulatlanságra törekszem, s csakis olyan tényekre szorítkozom, mikről közvetlen tudomásom van, tehát valóságokról mindenképpen felelhetek, de felsorolok olyan adatokat is, amiket megbízható egyénektől hallottam, s amik ugyancsak teljes hitelt érdemelnek.

Mielőtt mindezeket felsorolnám, szükségesnek tartom, hogy lehetőleg hű képet adjak Szabadka város jelenlegi közállapotairól.

A szerbek által megszállott Szabadkán a magyarság helyzete a megszállás napja óta fokozatosan súlyosbodott, s már folyó év április hó folyamán a megszálló csapatok, valamint a szerbek által kreált városi szláv hatóság részéről céltudatosan kifejtett hallatlan erőszakosságok következtében szinte elviselhetetlenné vált, s jelenleg fékevesztett terror uralkodik.

Az utcán magyarul beszélőket lépten nyomon inzultálják; az összes magyar egyesületeket feloszlatták, s vagyonukat zár alá vették. A szabadkai „Nemzeti Kaszinót” a Függetlenségi 48-as párt körhelyiségeit és épületét lefoglalták, az összes magyar sportegyesületeket feloszlatták, hogy ezáltal a magyarság társas érintkezését is lehetetlenné tegyék. Hirtelen és a hatóság támogatásával úgyszólván mesterséges úton „Sokol”** egyesületeket létesítenek, amelyek minden vonalon üldöznek mindent, ami még eddig magyar volt. A „Sokol” egyesületnek sza-

* thjf — törvényhatósági joggal felruházott.

** Eredetileg sólymot, átvitt értelemben hőst, a szerb nyelvben derék embert jelent. A szláv tornaegyesületeket nevezik így.

badkai szláv elemekből összeverődött tagjai katonai támogatással tüntető felvonulásokat rendeznek, s ily tüntetések alkalmával „vesszenek a magyarok” kiáltások mellett a magyar kereskedők kirakatait beverik, minden kereskedőt, vendéglőst kényszerítenek arra, hogy táblát függessenek ki a következő tartalmú szerb nyelvű felírással: „beszéljétek a mi nyelvünket”. Ugyanilyen feliratokkal látták el a villamos kocsikat is. Újabban pedig az utcák magyar tábláit pusztítják el, s helyükbe szerb táblákat, szerb utca elnevezéssel helyeznek el. Így az elmúlt napokban többek között a Kossuth utcát elnevezték Sándor régens utcának. A város képe külsőleg teljesen átalakult, egyetlen magyar címtábla nem látható, a város külső képe visszatükrözi a balkáni megszállók hű képmását, mindenütt piszok, rendtelenség, s Szabadka mai külső képe inkább emlékeztet Üszkübre, mint egy szépen fejlődésnek indult magyar vidéki városra.

Ezen jelentésemben mellőzöm részletes előadását annak, hogy miként távolítottak el a magyar tisztviselők helyeikről, s hogy azok helyét miként töltötték be képesítés nélküli, írni és olvasni is alig tudó mindenholnan összehordott-szedett korrupt elemekkel, s ennek folytán miként süllyedt balkáni nivóra a városi közigazgatás, mert Nagyméltóságod mindezekről bizonyára már részletes tudomást nyert, miért is csak a közelmúlt eseményeire terjeszkedem ki. [sic!]

Mi, magyar közigazgatási tisztviselők, főképpen a rendörkapitányság fogalmazó személyzete, elhatároztuk, hogy helyünkön a végsőkig kitartunk, mert kötelességünk így parancsolja, annál is inkább, mivel a bíróság működése a magyar bírói kar kiüldözése miatt 1918. évi november 20-a óta folyó évi április haváig teljesen szünetelt. Állásban maradásunkkal a teljes anarchia bekövetkezését akartuk elhárítani, bár nehéz körülmények között voltunk, mert a magyar kormány által részünkre folyósított háborús segílyt 1919. évi május hó 1-től beszüntették s így a folyton növekvő drágaság dacára pusztán törzsfizetésünkre voltunk szorítva, mégis helyünkön maradtunk, míg végre helyzetünk tarthatatlanná vált azáltal, hogy folyó évi március hó 10-én állásunkból elbocsájtattunk azzal az indoklással, hogy az előírt hivatalos esküt letenni nem akartuk.

Távozásunk után helyünket képesítés nélküli, nagyrészt szabadkai származású szláv elemekkel töltötték be, s ezzel egyidőben kezdetét vette a legféltelenebb terror. Sorra elbocsájtották a kipróbált és teljesen megbízható, képzett magyar rendörlegénységet, s helyettük szabadkai szerb és bunyevác söpredék, analfabéta elemekből összetoborozták az új rendörlegénységet, akik a város belterületén valósággal garázdálkodnak, ott békés magyar embereket lépten nyomon megtámadnak, inzultálnak, őket „előállítják” zárt ajtók mögött félholtra verik, aztán anélkül, hogy kihallgatást nyernének, 2—3 napi őrizetbe vétel után szabadon bocsájtják.

A jelenlegi rendörlegénységnek ezen viselkedése váltotta ki a folyó évi április hó derekán előfordult véres összetűzéseket is, melyek véletlenül összeestek az akkori sztrájk mozgalmakkal.

A külvárosi lakosság jó része, magyarok és bunyevácok egyformán az éjjeli órákban megtámadták a kerületi lakanyákat, s aközben Gaál Imre rendörbiztost

és Kopilovics rendőrvezetőt agyonlőtték, s az ott talált fegyvereket magukhoz véve, a többi rendőrlaktanyákat sorban megrohanták, a rendőrbiztosoknak, valamint legénységnek azonban sikerült elmenekülni, egyes járőröket azonban az utcán meglepték, s több rendőrt félholtra vertek.

Ezen események hatása alatt a szerb katonai parancsnokság és csendőrség azon ürüggyel, hogy e városban kommunista mozgalom készül, teljes apparátussal nekilátott a magyarüldözésnek. Katonaság és csendőrség vette körül a külvárosok egyes részeit, ahonnan minden válogatás nélkül százanként szedték össze a férfi lakosságot, s a beállott vasúti sztrájk miatt igen sok vasúti alkalmazottat is, kiket először a rendőrlegénység, majd katonaság, s végül Karakasevics csendőrszázados pribékjei, nevezett csendőrszázados jelenlétében és személyes közreműködésével a spanyol inkvizíciót is megszégyenítő kegyetlen kínzásoknak és vallatásoknak vetették alá, úgy, hogy a megkínzottak közül számosan, köztük BÁICS BÉLA szabadkai földbirtokos is örizetlen pillanatban a városháza emeleti ablakaiból levetették magukat fényes nappal és szörnyet haltak.

BÁICS BÉLA halálugrásának véletlenül szemtanúja voltam. Az utcán járóke-lők szándékáról le akarták beszélni, de ő lekiáltott, hogy: „Inkább megdöglöm, hogy sem tovább tűrjem a kínzásokat.”

BÁICS BÉLA bűne az volt, hogy házában udvarában levő kútban néhány man-licher* fegyvert és egy teljesen hasznavehetetlen leszerelt géppuskát találtak, amiket még 1918. évi november hó 8—10-én, tehát a szerb megszállást megelőző napokban TÓTH KÁLMÁN főhadnagy, aki akkor Báics Béla házában lakott, do-batta a kútba, aki ezután Szabadkáról nyomban el is távozott. Mindezekről Báics Bélának tudomása sem volt, annál kevésbé lehetett részese kommunista üzelmek-nek, mert hiszen vagyonos ember, földbirtokos volt.

Erre aztán megindult a hajsza, minden magyar házban fegyverek után kutat-tak, a szerb politikai rendőrség besűgások alapján végigkutatatta a magyarság által sűrűn lakott városrészeket s főleg az éjszakák leple alatt rengeteg letartóztatás történt. A letartóztatások azóta napirenden vannak, sőt a nappali órákban is csoportosan kísérik be a legnagyobbbészrt ártatlan békés magyar embereket, s hallatlan kínzásoknak vetik alá őket.

Gergely József volt városi I. osztályú aljegyző utánjárásának köszönhető, hogy számos vallatási mód jutott tudomásomra, s később aztán tények is igazolták, hogy a kínzások tényleg meg is történtek.

A letartóztatott egyéneket összezsúfolták szűk helyre, s mielőtt kihallgatás végett Karakasevics csendőr százados elé kerülnek, napokig a legválogatottabb kínzásoknak vetik őket alá.

A rendőrök puskatussal, bordáikat összetörik, félholtra verik őket, fülüket le-zsaggatják, azután a katonák kezébe kerülnek, akik a már agyongyötört embereket pihenni nem hagyják, éjjel sétálniuk kell felügyelet mellett, egy pillanatig aludni, vagy pihenni nem szabad. A férfiak hímveesszőjét hátrakötik, vízzel meg-

* Helyesen: mannlicher. Ötlövetű kézi lőfegyver, F. Mannlicher osztrák mérnök nevéből.

itatják, és 3 napig vizelni nem hagyják, s csak mikor már eszméletlenül összeesik, akkor oldják meg a köteléket, s vizelés után a tortúrát újra folytatják. Ismét másoknak szegeket vernek a talpába, a meztelen talpukat tüzes bajonettel sütögetik, körmei alá bajonettel szúrnak, s mikor már így megpuhították őket, kerülnek Karakasevics csendőrszázados elé, ki azzal kezdi a vallatást, hogy reá áll a mellére a szerencsétlen delikvensnek, s addig nem mozdul onnan, míg az nem jelenti, hogy vallani fog.

Mindezen atrocitásokat a város lakossága eleinte kételkedve fogadta, míg végre sikerült egy lelkes magyar úrinőnek, özv. Czénner Andornénak azon a réven, hogy szerb nő, bejutni a rendőrségi fogházba, s ott saját szemével győződött meg mindezekről, amiket itt röviden előadtam, s az iszonyat hangjánmondotta el a látottakat. Látott hullákat is, melyeknek talpában ott voltak a bevert szögek, látott félholtra vert, leszaggatott fülű, bevert fejű és önkívületi állapotban levő mártírokat.

Mindezen atrocitásokkal szemben a város abszolút többségét képező magyarság helyzete kétségbeejtő. Hozzájárult még ehhez az a körülmény, hogy a hatóság támogatásával sőt egyenes buzdításával a szabadkai söpredék szerbség nap nap után szítja a magyarság ellen a féltelen gyűlöletet, sőt ebbe a mozgalomba mindinkább belevonni igyekszik az eddig még nyugodtan viselkedő katolikus bunyevácságot is. Dr. Petrovics János szabadkai szerb ügyvéd vezetése mellett vasár- és ünnepnapokon a külterületi központokon dobszóval összecsoportított népgyűlések tartatnak, ahol dr. Petrovics lázító beszédeket tart a békésen viselkedő magyar lakosság ellen, s a bunyevác tanyai lakosságot a magyarság ellen bujtogatja.

Ilyen körülmények között a magyarság azon része, amelyiknek módjában van, s akit birtoka nem köt a városhoz, menekül onnan magyar területre, s így féltő, hogy a menekülők száma óriási módon megnövekszik már a közeli hetekben is, miért is tisztelettel azon véleménynek adok kifejezést, hogy a Délvidék magyarságának megmentése érdekében, illetve az ottani magyarság helyzetének türhetővé tétele érdekében a legmesszebbmenő diplomáciai tevékenység volna kifejtendő.

A szerbség által a magyar lakossággal szemben alkalmazott ezen rettenetes terror véleményem szerint a jugoszláv államhatalom gyöngeségének biztos jele.

Számos tényből következtethetem, hogy a szerbek állandóan rettegnak a magyar támadástól, Szabadkán mindössze 2 üteg táborigi tüzérségük, 1 lovas ezredük (6 lovas század) és egy ezred újonc gyalogságuk van, főleg ugyan megijedtek, amidőn április havában kiütött a vasúti sztrájk, s vonatok egyáltalán nem közlekedtek napokig. A katonai hatóság kapkodását és ijedségét mindenki látta, aki látni akarta. A sztrájk megszűnése után azonnal soroztak és Szabadkán a 18—50 évig terjedő férfi állományt nemzetiségre való tekintet nélkül sorozták, behívás azonban eddig nem történt. A háború alatt szolgált katonaság leszerelt, s összes haderejük, amely Bács-Bodrog vármegye területén rendelkezésre áll, alig tesz ki 4—5000 főt, csakis mind újoncok, származásra nézve macedóniai szerbek, igen hitvány katona anyag, 18—20 évesek és még kiképzés alatt állnak. A katonai

tisztikar miként a polgári tisztviselők is korrumpak, üzérkednek, mert a fizetést rendszertelenül kapják.

Az államkincstár pénzzavarokkal küzd, szabadkai jól értesült finánc körökből nyert értesülesem szerint küszöbön áll a most kibocsátott koronadinárok 50%-os bevonása, hogy az államháztartás kiadásai fedezhetőek legyenek.

Amennyiben Nagyméltóságodnak további részletes adatokra is szüksége volna, készséggel teszek újabb részletes jelentést, addig is tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy ezen jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

Másolat — K 26 1920—XLI—994 (1240. cs.)

6.

[?,] 1922.

Jelentés a muraközi magyarság helyzetéről

A muraközi magyarság határozott kisebbségben van az ottani horvát és szlovén lakossággal szemben. Bár összefüggő egészet képez, mégis a bácskai és torontáli magyarsággal összeköttetésben nem áll. Számukra tehát elsőrendű feladat megteremteni a kapcsolatot a vajdasági magyarsággal.

Az S.H.S. királyság területén, az ún. Prekmurjében* — Zala megye déli részén — él még jelentősebb számban a magyarság. Körülbelül 20 község magyarsága mondható tisztára magyarok által lakottnak. [sic!] E faluk némelyike, mint a Lendvához közel eső Radamor, a mezőkövesdihez hasonló viseletével jellegzetes reprezentánsa a magyar paraszti nép művészi ízlésének. A lakosság túlnyomó többsége kisbirtokos és a környékbeli közigazgatási és egyéb szervek funkcionáriusai is soraiból kerültek ki. Politikailag egykor a Nagyatádi Szabó-féle kiscgazdapártnak*** volt erős oszlopa e vidék magyarsága. A megszállás óta ezek a magyarok úgy élnek itt a világtól teljesen elszakítva, hogy sorsukról semmi bizonyosat nem tudnak.

Az S.H.S. állam most új kerületi beosztást tervez. Ezen tervezet szerint a „Prekmurje” magyarlakta része a varasdi kerületekhez csatoltatnék. A lakosság

* S.H.S.: Szerb—Horvát—Szlovén

** Muramentén

*** Nagyatádi Szabó István parasztpolitikus 1909-ben alapította meg a Kiscgazdapártot. Kezdetben a párt bázisát a dunántúli kis- és középbirtokos parasztság és a demokratikus érzelmu vidéki értelmiség alkotta. A párt 1919 őszén vált komoly politikai tényezővé.

nagy tömegének az új beosztás, a közlekedési könnyebbségeket tekintve, tán jobb volna, viszont, ha rövidesen megépülne a tervezett alsólendva—muraszombati vonal, úgy az átcsatolás másodrendű kérdéssé válna.

Az egykori magyar hivatalnoki kar, amelynek soraiból kerültek ki e vidék szellemi vezetői: elhagyta helyét. Egy részük Magyarországra költözött, a kisebbik részük pedig, visszavonulva minden közéleti szerepléstől, oly foglalkozásra adta magát, ahol az adott viszonyok között a legjobban el tudott helyezkedni. Ennek pedig az lett az eredménye, hogy a magyar lakosság teljesen vezetők nélkül maradt. Az iskolák egy ideig szüneteltek, utóbbi időben már felállították a párhuzamos magyar iskolákat. Ha most esetleg aktuálissá válik a magyarság politikai aktivitása, a központi vezetőségnek nem szabad megfélemlenie e vidék magyarságának megszervezéséről sem.

Közgazdasági élet tekintetében a lakosság megtartotta vezető szerepét, a kereskedelem leszámítva egy pár beköltözött szlovén kereskedőt: magyar kézen maradt. A vidék egyetlen jelentősebb ipari vállalkozása, a szövőgyár, szintén a magyarok kezében van. A bankok tekintetében a változás csak annyi, hogy a két magyar bank mellett két szlovén bank is létesült.

Egy jugoszláv államférfi kijelentette az ottani magyarok előtt, hogy a bizonyos 28 magyar község visszacsatolásáról egyetlen szó sem igaz. A lényeges határváltozással nem lehet számítani [sic!] és nem is szabad. A jugoszláv állam tehát számításon kívül fogja hagyni ezt az eshetőséget. Az S.H.S. állam már csak azért sem volna hajlandó pl. Alsólendva községet és vidékét átengedni, mert a Lendva felett elhúzódó hegylánc fontos stratégiai pont a jugoszlávok részére.

Az itteni magyarság tehát mindenkitől elvágva teljes bizonytalanságban él. A vajdasági magyarságnak kötelessége róluk gondoskodni.

Tisztázat — K 26 1922.—XLI—94 (1298. cs.)

7.

Budapest, 1923. június 8.

A Miniszterelnökség Nemzetiségi Kisebbségi Osztályának álláspontja a Jugoszláviába szállítandó magyar folyóiratok ügyében

A napokban felkeresett Pekár Gyula öccsiája [sic!] s közölte, hogy a Singer és Wolffner cég kiadásában megjelenő „Új Idők”, „En Újságom”, tovább a „Magyar Lányok” című folyóiratok igen alkalmasak lennének arra, hogy azok a szerbek által megszállott területen a magyarság között terjesztve az ottlévő magyarságban az anyaházához való ragaszkodás érzését fenntartsák és erősítsék. Egyik

folyóirat sem tartalmaz semmiféle politikumot, s így nem kell tartani attól, hogy a szerb hatóságok ezek bebocsátása elé nehézségeket gördítenek. A fent említett cégnek azonban nincsen módjában a közismert okok folytán lent előfizetőket gyűjteni, ezért az a kérése Pekár öexciájának, hogy szervezetünk útján megfelelő számú címet bocsássunk az általa később megnevezendő, feltétlenül megbízható egyik cégtag rendelkezésére s miután kevésbé valószínű, hogy az első időben megfelelő számú oly egyén akad, aki mindjárt ténylegesen előfizet a folyóiratokra, azokat bizonyos ideig ingyen kell leküldeni. Az általa nekem átadott és ide mellékelt kimutatásban* fel van tüntetve, hogy mindegyik folyóirat előfizetési díja mennyit tenne ki.

Tisztelettel kérlek, légy kegyes az ügyet Herczeg Ferenczel megbeszélni. Én a magam részéről két nehézséget látok fennfogni. Az egyik és talán a legnagyobb a pénzügyi természetű. Bármilyen jó hatást várnék magam is a szóbanforgó folyóiratok terjesztésétől, kétlem, hogy e célra a Szent Gellért ilyen nagy összegeket áldozhasson akkor, amikor más még sürgősebb feladatokra is olyan szűkös a fedezet. A másik nehézséget abban látom, hogy lent a viszonyok még távolról sem olyanok, hogy ne lehetne tartani attól, hogy a szóbanforgó lapokat járató magyar publikum mentes legyen a szerb hatóságok zaklatásaitól. Én azt hiszem, hogy jobb időkre kell az akcióval várni, amikor a szerb hatóságok agresszív magatartása a magyar kisebbséggel szemben veszít élességéből. Ma minden ilyen akciónál ki vagyunk téve annak a veszélynek, hogy a lent még amúgy is nagyon erőtlen szervezkedési készséget a magyarság között ilyen esetleg represzáliákkal járó akciókkal magunk gyengítjük.**

Fogalmazvány — K 28 10—1923—R—659 (4. cs.)

* A kimutatást nem közöljük.

** Represzáliák: olyan nemzetközi megtorló és jogsértő eszközök, amelyeket idegen állam jogsértő cselekményei miatt viszonzásképpen alkalmaznak.

*** A miniszterelnökség előtt két lehetőség állt: egyfelől előfizetni a lapokra és azt ingyen eljuttatni a Délvidékre. Másfelől erkölcsi támogatást nyújtani bizalmas ajánlás formában, a pénzügyi terheket nem vállalva. Egyébként Herczeg Ferenc véleménye az volt, hogy a miniszterelnökségnek el kellene teremteni a pénzt néhány száz példány kifizetésére, s azokat elküldeni a jugoszláviai magyaroknak.

Szeged, 1923. szeptember 6.

Bizalmas jelentés a Miniszterelnökségnek a zombori és Zombor környéki magyarokat ért sérelmekről

A 100 holdon felüli birtokokat elvették, de csak a magyaroktól. Szerbek kezén még 500 holdas birtokok is vannak. Zombor város földjeit s az alapítványi földeket is felosztották dobrovoljácok* s Délszerbiából letelepített szerbek között. Mutatóba kapott földet néhány bunyevác is, magyar azonban egy sem. — Az illetők igen csekély bért fizetnek, melyet a tulajdonos nagyjából nem kap meg.

A bankokat nacionalizálták, de azért magyar szelleműek maradtak: a Zombori Takarékpénztár, Iparbank és Önszegélyező Szöv.

Hatóságok előtt a magyar nyelv egyáltalán nem használható. Magyar tannyelvű iskolák alig vannak s úgy hírlik, hogy a jövő tanévben egyáltalán nem is lesznek. A főgimn. magyar osztályait is végleg beszüntették.

A felekezeti iskolákat elvették, s a katolikusok autonómiája nem gyakorolható. 1921. tavaszán éjnek idején a megyeház előtti Rákóczi-szobrot elhurcolták. Pár hét múlva ugyancsak éjjel tüntette el a szerb sportoló ifjúság (Omladina) s a rendőség a Schweidel-szobrot a piac téren.

A Függetlenségi kört felosztották s a bunyevác szokolt helyezték bele.

Az ipartestületnek 680 magyar—német tagja mellett 120 szerb tagja volt. A magyarokat minden tisztségből kidobták és szerbeket ültettek bele; a magyarok az egyik rendőrkapitánynak voltak kénytelenek mindent átadni.

Magyar hadiárvák, özvegyek és rokkantak még egy fillért sem kaptak.

1922-ben Fernbach Péter zombori birtokáról Sztapár-felé a már learatott gabonát sztapári dobrovoljácok kocsira rakták és elhordták.

Kúla vidékén is osztogattak földeket s ezeket Lelbach Péter, Récsey Miksa nagybirtokosoktól, továbbá Juhász János és Horváth Károly birtokosoktól vették el és kizárólag a szerbek között osztották szét. Ezek ezideig semmit sem fizettek, s a birtokosok még kártérítést sem kaptak, vettek el magyar kisbirtokosoktól is, így vettek Horváth Károly kisbirtokos feleségének 70 lánca földjét is.

Magyar cégtáblákat sehol meg nem tűrnek, mert azokat a felelőtlen elemek leszedik.

* Dobrovoljácok: Eredetileg az első világháború szerb önkénteseinek az elnevezése volt. 1918 után átköltöztették őket „szláv ek”-ként, magyar területekre, és földet adtak nekik. Ennek alapján a szó szerb telepesként is értelmezhető.

Régebben volt a községben 8 magyar elemi osztály és polgári iskola is. Most csak 4 magyar osztály van és 4 német. Van külön szerb iskola is. A polgári iskolába most fiúkat és lányokat vesznek fel és csakis szerbül tanítanak.

A templom mellett állott egy Mária-szobor; azt a szerbek lerombolták. A lakosság az állapotokkal elégedetlen és a szerb birtokosság is sokszor emlegeti a régi (magyar) uralmat, melynek visszatértét óhajtják. A köznép még ma is bízik a fordulatban, de sokan már megunták a lehetetlen állapotokat és kivándorolnak Amerikába, főleg németek. Újabban brutalitások nem fordulnak elő. A községházán a bíró, jegyző és esküdtek mind szerbek, kivéve egy magyar és egy szerb esküdtet, kiknek azonban szavuk nincs s legfeljebb tolmácsokként szerepelnek. A jegyző azokkal, akik nem tudnak szerbül, németül is beszél, ellenben magyarul nem beszélnek; ezekkel csak tolmács útján beszél. A lakosság legnagyobb része magyar és német, szerb jóval kevesebb van. A képviselőválasztás alkalmával a magyarok a német párt jelöltjét támogatták és az is lett megválasztva.

Tisztázat — K 28 159—1923—R—19 (78. cs.)

9.

Makó, 1925. február 11.

Bizalmas jelentés a Miniszterelnökségnek az 1925-ös jugoszláviai parlamenti választások néhány kerületének eredményéről

Jugoszláviában már hetek óta csak a választási mozgalmak izgatták a kedélyeket, úgy hogy minden egyéb, még a külpolitika is háttérbe látszott szorulni.

A várva várt nagy nap — sajnos a nemzeti kisebbségekre szomorú eredménnyel — a választások napja 8-án, azaz vasárnap érkezett. A nemzeti kisebbségek a küzdelemben vereséget szenvedtek, a magyarság nem jutott a parlamentbe, a vereségnek oka nemcsak a választást megelőző politikailag előidézett zaklatásoknak, atrocitásoknak tudható be, de a vereségnek egyik fő oka magában a Magyar Pártban keresendő és magából a pártból indult ki már akkor, amikor annak tagjai között különösen a vezetésben olyan egyének foglaltak helyet, akik nemzetközi zsidó felfogásukkal sohasem szolgálták a magyarság érdekeit, sőt ellenkezőleg, amint az már ismeretes, elárulták, a vezéréket lezárták és végre sikerült nemtelen cionista munkájukkal tervüket elérni, a magyarságot a parlamenttől távol tartani, szóhoz nem juttatni.*

* A téma történeti bemutatása megtalálható: A. Sajti Enikő: A jugoszláviai Magyar Párt megalakulása és részvétele az 1925-ös választásokon című tanulmányában. In: A. Sajti Enikő: *Nemzettudat. Jugoszlávizmus, magyarság*, Szeged, 1991. 88—101.

A választások Szabadkán vasárnap reggel 7 órakor kezdődtek meg. Bár a hatóságok az esetleges rendezavarások megakadályozása végett erős készültséget rendeltek ki, incidens nem fordult elő.

Nagy meglepetés érte a szabadkai választókat, hogy amikor a választási helyiségbe akartak menni, az ajtónál felállított ellenőrző közegek csak azokat engedték be szavazásra, kiknek a rendőrség által kiállított igazolványuk volt. Az igazolványokkal való ellátásról szóló rendeletet csak szombaton reggel adta ki a rendőrkapitány, úgy hogy annak szükségességéről a legtöbb választónak tudomása sem volt. Ezen igazolvány hiánya miatt a tanyai és szállási választók mind elestek szavazatuktól. Kb. 7—800 magyar nemzetiségű tanyai magyar nem szavazhatott. De nemcsak a magyarok, hanem a sokác-bunyevác párt is hasonlóan lemaradt a szavazásról.

A sokác-bunyevác párt elnöke kijelentette, hogy ezen orvtámadással lehetetlené tett szavazás miatt petícióval fog élni. Ivkovics Ivandékics Imre dr. a pártnak elnöke a választások megsemmisítése végett a parlamenti igazoló bizottsághoz egy beadványt szerkesztett, amelyet eddig kétezren felül írtak alá. [sic!]

Személyazonossági igazolványokkal a radikálisok mind fel voltak szerelve, valamint a demokraták közül nagyon sokan. A választásra jellemző, hogy a szabadkai kerületben az összeírás szerint 57.000 választópolgárból csak 34.000 és egy párt szavazott le.

A szabadkai kerületben a radikális pártra 16.664, a néppártra 1348, a német pártra 1358, a magyar pártra 4119, a Lovrekovics pártra 383, a bunyevác pártra 143-an szavaztak le.

Szabadkán dr. Radonics Jova, Jurics Márkó, Groll Milán és Sztrelics Béla radikális, Milics Ivó, és dr. Pleszkovics Lukács demokratapárti képviselők lettek.

Az újvidéki kerület öt radikális és egy németpárti képviselőt választott, a német párt képviselője dr. Mozer János ügyvéd lett.

A zombori kerület öt radikális és két német párti képviselőt választott: német párti képviselők lettek: dr. Kraft István és Schumacher Sámuel.

A becskerekai kerületben 4 radikális, egy német, egy Davidovics és egy földműves párti képviselőt választottak: dr. Neuner Vilmos német párti.

A pancsovai kerületben hét radikális, egy Pribicsevics-párti képviselőt választottak.

Az itteni újsághírek szerint a választások nem mentek a legsimábban, sőt összetűzésről is érkeztek hírek több sebesüléssel és halállal. Az eddigi jelentések szerint a Radics párt győzedelmeskedett.

10.

Budapest, 1925. február 18.

Összefoglaló jelentés az 1925-ös jugoszláviai parlamenti választásokról, különös tekintettel a magyarok lakta területekre

(Részlet)

A közölt okmányok^{*} tehát tanúsítják, hogy a választások alkalmával szisztematikus terror alatt állottak a választók és pedig az ország minden egyes részében. Láthatók sűrítve mindazok a terror eszközök is, amelyekkel a hatóságok éltek a választókkal szemben. Ezek után részletezzük helyenként és lehetőleg személyenként is azt a terrort, amelyet a P. P. kormány^{**} kifejtett, hogy minden áron többséghez jusson:

A dobrovoljácok és szrnaok^{***} garázdálkodásai

A baranyai Kisköszeg községben (Batina) a dobrovoljácok alábbi vérlázító atrocitást követték el. Dr. Palásthy Ödön és Wámoscher Ervin, a zombori M. P.^{****} kiküldöttei megjelentek autón Varga János kisgazdánál, aki a járás magyar-párti jelöltje volt. Éjjel 1 órakor a sofőr észrevette, hogy az autó körül odakinn történik valami. A sofőr kiment, hogy lássa, mi megy végbe az autó körül. Amint azonban kilépett, ismeretlen egyének az éj sötétsége alatt leütötték. Figyelmessé [sic!] lett Varga is a zajra. Amint azonban kilépett ajtaján, botokkal, puskatusokkal nekiestek a dobrovoljácok és addig ütlegelték, amíg vértől elborítva, ájultan összeroskadt. A támadók ezalatt az autónak kerekeit összevagdalták, a kocsí ablakait összetörték, a kocsí tetejét pedig összezúzták úgy, hogy az egész autó roncsokban hevert. De az autón lévő értékeket, pokrócokat, bundákat és egyéb ruhadarabokat is mind magukkal cipelték. Mikor dolgukat így elvégezték lövöldözni kezdtek és Varga János házának valamennyi ablakát beverték, mire a felébredt magyar-párti kiküldöttek Varga segítségére siettek, vérben fetrengve találták őt, de a dobrovol-

* Azokról az általunk nem közölt iratokról van szó, amelyek a választások előkészületeivel és lebonyolítási mechanizmusával foglalkoznak. Ezek minden kétséget kizárva bizonyítják a hatóságok durva fellépését az ellenzéki és nemzetiségi jelöltek ellen.

** A hatalmon lévő Pasić-Pribičević koalíciós kormány rövidítése.

*** SRNAO: Szerb Nacionalisták Szervezete

**** M. P.: Magyar Párt. A jugoszláviai magyarok 1922-ben alakult politikai pártja, amely önálló pártként indult a választásokon.

jácok már eltűntek. A Magyar Párt táviratilag jelentette Belgrádba az esetet. A tetteseket mai napig sem derítették ki. (Hírlap, 1925. február 1.)

Ugyanez az eset történt egy-két nappal előbb dr. Krafft Istvánnal, a Német Párt elnökével és dr. Grassl Györggyel, a Német Párt főtítkárával is. Zombor közelében Újszivác községben választási népgyűlést hirdetett a Német Párt. A pártgyűlésen való részvételt beígérték dr. Krafft és dr. Grassl is. Megérkezésük előtt az ülést a helyi elnök megnyitotta, de alig hogy beszélni kezdett, a szomszédban tartózkodó dobrovoljácok, akik a Szrnao nagyszerb egyesületbe vannak beszerelve, éktelen lármával nekiestek az elnöknek és furkós botokkal fejbe verték. Az összevert embert azután haza kellett szállítani, de az istállóban rejtették el, nehogy újra reá támadjanak. Közben megérkeztek dr. Krafft és dr. Grassl és értesültek a gyűlésen történt esetről. A község házára hajtottak, hogy a jegyző előtt tiltakozzanak a terror ellen. Alig értek azonban a község háza elé, adott jelre kirohantak a lesben álló dobrovoljácok, nekiestek Krafftnak és minden lehető eszközzel agyba-főbe verték, úgy hogy súlyos agyrázkódást szenvedett és valóságos vértengerben feküdt. Mikor a szrnaosok azt hitték, hogy már halott, akkor vonultak csak el, de közben dr. Grasslnak a karját is eltörték, aki csak futással menthette meg életét. Jegyző azonban, vagy valamilyen hatóság sehol nem volt látható, csak a rendőrséget látták, amint tétlenül nézi a barbár támadást. Dr. Krafft heteken át küzdött élet és halál közt a újverbászi kórházban. (Hírlap, január 31.)

Ugyanílyen vérlázító esetet követtek el a dobrovoljácok Zentán is, ahol a Városháza terén a fegyveres dobrovoljácok megtámadták dr. Szekulics Milán szerb szociáldemokrata volt képviselőt, akit ugyancsak félig holtan szedtek össze a tér kövezetén. (Délbácska, 1925. február 4.)

Nem volna azonban se szeri, sem száma a képviselőjelöltek megveretésének Boszniában, Horvátországban és különösen Délszerbiában, ha azokat itt mind elsorolni akarnók.

A hatóságok és felelőtlenek közös atrocitásai

A népgyűlések betiltására vonatkozólag a Jovánovics-féle levél elég tanúságot szolgálhat. Arra vonatkozólag, hogy egyes községekben úgy a hatóságok, mint a felelőtlenek miként jártak el, szolgáljanak illusztrálásul az alábbi esetek:

Ósovéban a következő eset történt: Müller Antal volt a német urnaörző, aki minden előzetes fenyegetés ellenére bizalmi állásának megfelelt s nem engedte magát eltávolítani az urna mellől. Amikor kijött délután a választói helyiségből, Sztanaszin Szvetozár nevű szerb, aki a választási helyiség előtt álló felfegyverzett szerbeknek kiadta a jelszót: Ha Müller kijön, agyon kell verni. Müller nemsokára ki is jött, amire a felfegyverzett szerbek nekiestek és ütlegelni kezdték. Müller felesége közben értesült a férje ellen készülő támadásról és a helyiség előtt várta az urát. Most, amikor ütlegelték, a férje testére vetette magát és csak így menthette meg a megvadult felelőtlenektől. Megjegyzendő, hogy a verést végignézték a községi jegyző, az egész választási bizottság, a rendőrség, a csendőrség és a hatóságok.

Újsövében a némettség minden terror ellenére 440 szavazatot adott le a Német Pártra. Ezért bosszúból még ugyanazon éjjel a némettség négy vezetőjének a szállásait felgyújtották a dobrovoljácok. A négy szállás tulajdonosa: Müller Jakab, Brücker Lajos, Rédl Károly és Bolsz István. Az utóbbi kettőt tetteleg is bántalmazták a dobrovoljác banditák. Hatóság nem volt a közelben.

Ferencföldén a választások előtti délutánon, tehát február 7-én kidobolták, hogy akinek nincsen egy Mixics nevű jegyző által kiállított legitimációja — ami a választási törvény ellenére való — nem szavazhat. A szerb jegyző a 120 radikálisnak kiadta az előre elkészített legitimációt, de a németek közül csak 40-nek. Másnap a választások idején a több mint 400-at kitevő német választók mégis a községháza elé vonultak és kérték a törvény értelmében a választói helyiségbe való bebocsátásukat. Erre az odakoncentrált katonaság feltűzött szuronnal rohamot intézett a választók ellen, sokakat megsebesített és a választókat hazakergette. Így 400 választó nem vehetett részt a választásokon, bár a névjegyzékbe fel lett véve és bár az 1922. május 30-ai választói törvénynek 104. paragrafusára két évi börtönbüntetéssel bünteti azokat, akik a választókat szavazatuk leadásában akadályozzák.

A hódásági kerületben Krsztics Vászó alispán rendeletére a csendőrség, a rendőrség és a dobrovoljácok a nem szláv választókat fegyveresen otthon tartották, sőt Militicsről egy tisztán szerb községbe a választások idejére a dobrovoljácok internáltak. A szükséges legitimációkat sehol sem adták ki neki,[sic!] úgyhogy a hódásági kerület, az a majdnem tiszta német kerület nem tudta képviselőjét behozni, mert választóinak ezreit tartották vissza a terrorral a választásoktól.

Szentfűlöp községében a németek, amikor a községbe érkezett a 20 dobrovoljác, hogy őket megfélemlítsék, többen összeálltak és bátran nekítámadtak a felelőtléneknek s őket a községből botokkal kiverték.

Beresztócson 1200 szavazóból csak 120 szavazhatott le, a többieket a „radikálisok tetvesei” szíjjelkergették.

Militicsen a botozó gárdák nyolc kocsit rekviráltak és ezeken kellett nekik faluról-falura a repülő dobrovoljác terror-csapatokat szállítani. A gazdákat felgyújtással és agyonveréssel fenyegették, ha a szekereket ki nem szolgáltatják.

Bácsordason 660 választót kergették szíjjel a szomszédos Deronya községben megszervezett és felfegyverzett szrnaos szerbek.

Kerényen 773 német választót kergették el a dobrovoljácok a választási helyiségből.

Apatin községben 1387 szavazatot adtak le a német pártra, de még több mint ezer maradt vissza. Legitimációkat követeltek itt is tőlük és itt is utcahosszat kergették vissza a választókat.

Véprődön kétféle legitimációt adtak ki: a radikálisoknak pecsétet, a németeknek pedig pecsét nélkülit, de ezeket viszont a választói helyiség előtt álló rendőrök visszakergették, mert nem volt szabályszerű legitimációjuk.

Titelen 300 szavazót nem engedtek ugyancsak a dobrovoljácok leszavazni, pedig a csendőrség látta garázdálkodásaikat.

Sajkásszentivánon 390 szavazat közül csak 90-et adhattak le a németek, de amikor a radikálisok látták, hogy a 90 szavazat is sok, kiadták a jelszót, több német szavazó nem szavazhat és botokkal széjjelverték a népet, közben egy 80 éves öregembert félig agyonverték.

Lázárföldén, Feketehegyen a községi jegyző kihirdette, hogy rendőri felügyelet alá helyezi azokat, akik legitimációért mernek jönni és dobrovoljácokkal vereti agyon őket, ha a választások napján szavazni mernek. Ajánlotta nekik, hogy menjenek Németországba, mert itt Jugoszlávia van. A választások alatt a német urna mögé állott és hallgatta, hogy a golyók nem esnek-e dr. Krafft urnájába. Ha hallotta, hogy a golyó odaesett, megfenyegette, hogy ennek szomorú vége lesz. De ugyanilyen esetek történtek a Szerémségben is. A legtöbb szerémségi községben nem azok lehettek a választási elnökök, akiket a hivatalos lap szerint erre kineveztek, nem ügyvédek, bírák, tanárok, hanem fináncok, zsandárok, policájok [sic!], sőt községi szolgák is. Így pl. Urbich Jakab bírót Jankovóban a rendőrség dobta ki a választási helyiségből, pedig a hivatalos lap szerint ő volt a kinevezett elnök. Ugyancsak ez történt Mirkovciban Korkovics Vladimir járásbíróval. (Deutsches Volksblatt, 1925. febr. 12., 18., 21. Hírlap február 11., 12., 20.)

Terror a Balkánon

Amilyen terrorral dolgozott a P. P. kormány és a hatóságai a Vajdaságban, ugyanolyan vagy még sokkal nagyobb terrort fejtettek ki a sötétebb Balkánon. Azt írják a horvát lapok, különösen az *Obzor* 11., 12., 13. és 14-i számai, hogy elképzelhetetlen az az erőszak, amit itt Macedóniában a szerbek elkövettek. Egyszerűen kidobták az urnaőröket, azután börtönbe vetették és ezen idő alatt a dzsemiettre esett összes szavazatokat egyszerűen átöntötték a radikális párt urnáiba. Így történhetett meg, hogy a legtisztább török községek állítólag egyetlen egy szavazatot sem adtak le a dzsemiettre, holott ez teljesen lehetetlen. Negotinban a Kranszkij Kotárban, Jabukovcin a radikálisok egyszerűen összerombolták a demokrata párt urnáit és amikor ez ellen a demokraták tiltakoztak, összeverekedtek és a csendőrség a radikálisoknak segített. A választási elnököket elcsapták és kidobták, helyükbe rendőrök vették át az elnöklést, akik nemcsak hogy ellopták az urnákat, de meghamisították a választási jegyzőkönyveket is. Az urnák ellopása és a golyók átöntése miatt több helyütt véres verekedésre került a sor, ahol halottak és súlyos sebesültek is voltak. Ilyen esetek különösen a horvát Zágorjében és Bosznia-Hercegovinában fordultak elő. Meg kell jegyeznünk az ellenzéki lapok azon jelentését, hogy a választások idején, különösen a szerb földművesek sorából, de általában az ellenzéki pártok agitátorai sorából több mint 2 ezer ember fordult meg több-kevesebb időre a börtönökben. Ezeknek elsorolása köteteket venne igénybe.

Hangulat Hercegovinában

Arra vonatkozólag, hogy az ellenzéki érzésű nép milyen biztosra vette a győzelmét Hercegovinában, mert annak urnáiba dobta be szavazatait, jellemző a február

9-ei eset, amely következőképpen történt. Az ellenzék agitátorai arról értesítették a népet, hogy az ellenzék győzött országszerte, erre azt mondták, hogy forradalom fog következni és több helyütt már ki is tört. A nép örült a köztársaságnak, szerte a hegyeken örömtüzeket gyújtottak, amelyek egész Hercegovinát beragyogták. Meghúzták a harangokat és mindenütt hangzott a kiáltás: Éljen a köztársaság, le a királlyal! Nagy volt a forradalmi hangulat az egész országrészben. Valóságos népvándorlás indult meg faluról-falura. A hatóságok tehetetlenek voltak a nép mozgalmával szemben. Több helyütt összeütközésre került sor a kormány emberei és az örvendező nép között. Végül is nagyobb rendőrséget vontak össze, de ez nem volt elegendő. Erre Mosztárból és Ljubuskiból katonaságot vittek a helyszínre. Sokakat letartóztattak. A radikális főispán [sic!] és a hadsereg parancsnokát a parasztok azzal a kiáltással fogadták: Éljen a köztársaság, le a királlyal! Újból 10—15 agitátort tartóztattak le. Végre két napi erőlködés után a katonaság helyreállította a rendet. Ez volt a nép hangulata Hercegovinában. (Politika, 1925. február 13.)

Hangulat Boszniában

Viszont Gradiskában a radikálisok Szubotics Pópa vezérlete alatt zsandárok kíséretében Dolnyi városba jöttek át, ott megtámadták az ellenzéki parasztokat, sortüzeket adtak le rájuk, akiket elfogtak, megkorbácsolták, úgyhogy a népnek házaiba kellett bezárkóznia. Eszéken a radikálisok összeverték a Radics-pártiakat, sőt az ellenzéki nyomdák ablakait is mind beverték.

A közölt adatok természetesen csak homályos képét adják annak a valóságos terrornak, amely végig dühöngött egész Jugoszláviában. Még a szerbek felfogása szerint is ilyen terrort még Ószerbia sem ismert, amióta választ.

Összefoglalás

Ha tehát ezek után össze akarjuk foglalni azokat az okokat, amelyek a február 8-ai választások alkalmával az ellenzék bukását okozták és különösen a nemzeti kisebbségek eltiprását, akkor azt az alábbiakban tehetjük meg.

1. Hivatalos felfegyverzés és igénybevétel révén a dobroljácok és szrnaosok országszerte garázdálkodtak, fenyegették az embereket, puskatussal kergették vissza a szavazókat a szavazóhelyekről, megverték az ellenzéki jelölteket és urna örzöket: egyszerűen a legnagyobb fizikai és erkölcsi terrorban tartották a választókat.

2. Bár a népgyűléseket látszólag a hatóságok engedélyezték, mégis a hatóságok tudtával, sőt segítségével a felelőtlen elemek az ilyen népgyűléseket széjjelverték, legtöbbször a csendőrség asszisztenciája mellett, úgyhogy sem a jelöltek nem mertek később ilyeneket tartani, sem a nép nem mert azokon megjelenni.

3. Az urnaörzöket már előzetesen lemondásra kényszerítették, vagy ha erre hajlandók nem voltak, megverték, letartóztatták, sőt internálták is.

4. A hivatalos lapban kinevezett, ellenzékiek tartott vagy legalább is a törvény betűihez ragaszkodó választási elnököket egyszerűen rendőrségi rendelkezésre elcsapták és helyükbe rendőröket vagy szolgálát állítottak be.

5. Amikor látták, hogy az ellenzéki urnák megteltek, pl. Muraközben és a varasdi kerületben, úgyszintén különösen Délszerbiában, elkergetve az ellenzéki urnaőröket a golyókat egyszerűen átöntötték a radikális urnákba.

6. A Vajdaságban a választási törvény ellenére csak azokat bocsátották be a választási helyiségekbe, akiknek a községi hatóságtól előzőleg úgynevezett legitimációjuk volt. A radikálisokét külön jellel jelölték meg, úgyhogy azok, mint megbízhatók a dobrovoljácok kordonján és a rendőrség kordonján át bejuthattak a választási helyiségekbe, az ellenzéknek vagy nem adták ki ezt a legitimációt vagy oly kis mértékben, hogy a bukás a részükre biztos volt.

7. Az ellenzék lapjait a választások előtt betiltották, pl. a Hírlapot, a Werbaser Zeitungot, a Hrvatski List című lapot stb.

8. Az ellenzék röpcéduláit, plakátjait a dobrovoljácok és a csendőrség házról-házra járva elkobozta.

9. A nemzeti kisebbségi választók ajtajaira, kapuira éjszaka halálfejes plakátokat ragasztottak ki.

10. Az ellenzéki választókat adóelőlegekkel fenyegették meg, amelyek horribilis összegben voltak kiállítva és amelyeket összeszakítottak, amennyiben a kisebbségi szavazók megígérték, hogy a szavazástól legalábbis tartózkodnak.

Mindezek az atrocitások, amelyeket eddig előadtunk, ismételjük általános országos jelleggel bírtak és minden ellenzéki párttal szemben megnyilvánultak, csak nem egyenlő formában és mértékben. Ami viszont a délvidéki Magyar Pártnak helyzetét különlegesen illeti, arra vonatkozólag az alábbiakat közöljük.

A M. P. helyzete a választások alatt

A Magyar Párt önálló kisebbségi listával kívánt fellépni nemzeti és néhol keresztény jelleggel. Bár semmilyen párttal előzetes paktumot nem kötött, mégis hangulata ellenzékiek volt mondható. A Magyar Pártnak körülbelül 120—150 ezer szavazójának kellett volna lenni. Azonban a választói névjegyzékekben csupán 65 ezer volt felvéve, ami kb. az összes magyar választóknak 55—60%-át teszi. Annak oka, hogy nem az összes magyarok kerültek be a névjegyzékbe, nem abban keresendő, mint-ha a magyarok nem keresték volna választói jogukat, de nem vették őket fel sok helyütt azon a címen, hogy nem tudják a szükséges illetőségi bizonyítványukat felmutatni. Zentán pedig több mint 6000 választót dobtak ki közvetlenül a választások előtt a választói névjegyzékből. (Hírlap, 1925. II. 14. és 12.)

Mindamellet 65.000 magyar szerepelt a névjegyzékekben. Ha tehát a legnagyobb terrort fejtették is volna ki velük szemben, mégis tehát 5—6 képviselőt be kellett volna hozniuk. Nem is azon múltott, hogy a magyarok nem tették volna meg kötelességüket, mert minden terror ellenére is legalább 95%-ban le akartak szavazni, azonban egyszerűen nem engedték őket a legkülönbözőbb praktikák által még csak az urnák elé sem kerülni. Mindössze alig 20 ezer magyar juthatott be

az urnák elé a legkülönbözőbb furfangokkal, de ezeknek a szavazatait is egyszerűen átöntötték a radikális urnákba. A famózus^{*} legitimációk képezték a legfőbb okot, amiért a magyarok nem juthattak az urnák elé. A vezetőség viszont a legönzetlenebb módon s élete veszélyeztetésével is, mindent megtett, hogy a Magyar Párt diadalát kicsikarja. Nem riadtak vissza a szerbek attól sem, hogy az egész vezérkart a választások előtt letartóztassák, nem riadtak vissza a magyarok vezetői attól sem, hogy Varga János kiszegzajelöltet félholtra verték, mégis járták a falvakat, hogy a párt győzelmét biztosítsák. Hamisak, sőt hazugok tehát azok a hírek, mintha vagy a Magyar Párt vezetősége, vagy maga a magyar nép nem tette volna meg kötelességét a párt érdekében. Ha már most ezekután részletesen akarjuk illusztrálni a Magyar Párt teljes megsemmisítésének okait, úgy erre vonatkozólag támaszkodunk a Magyar Párt hivatalos lapjának, a Hírlapnak a választások után megjelent számaira, amelyekből kibontakozik a teljes kép, hogy miért semmisítették meg a szerbek a Magyar Pártot.

Dr. Deák Leó a Magyar Párt bukásáról

Dr. Deák Leó a zombori Magyar Párt elnöke és jelöltje a bukás okát ezekben adja. „Rögzítsük le a tényeket — írja dr. Deák Leó —, Szabadkán két magyar sajtótermék látott napvilágot, amelyek már csak a közlekedési lehetőség miatt is uralták a Vajdaság magyar népeinek gondolatalkulását. Ez a két sajtóorgánium a Hírlap és a Bács megyei Napló. Első a Magyar Párt hivatalos orgánuma, második a felelőtlenül tobzódó, képességeiben és erejében büszke, fennhéjázó szélsőség. Egyik a nyílt becsületesség, a másik a számító célszerűség. A Hírlap megtette kötelességét, felvilágosította híveit és lelkesítette, a Bács megyei Napló azonban csődöt mondott, nyelve bár magyar, de iránya, céljai kódorék. Csalódott benne a Magyar Párt vezetősége éppen úgy, mint a magyar olvasóközönség túlnyomó százaléka. A Bács megyei Naplóban hiányzott a jóakarát....pók módjára hálójában ugrásra készen lesett a párt, akár annak egyik tagja által véletlenül elkövetett botlására, s akkor lecsapott és kéjjel jobb ügyhöz méltó buzgalommal transzírozott. Ez a harc, ez a leskelődés a védtelenül hagyott oldalnak felfedezése és kihasználása állandósult.... Nézte páholyból a cirkuszi atléta inszakadását, a produkció sikertelenségét örömmel és röhejjel kísérte....hátról döfött a Magyar Pártba. A magyarság egységének megbontásában eszköznek bizonyult, de a magyar ügyet nem szolgálta. A Deutsches Volksblatt és az összes német lapok örizkedtek minden kritikától, ellenkezőleg mindig a párt közös irányait szolgálták. Azok, akik ma a Bács megyei Naplót szerkesztik, nem tudnak velünk kisebbségi sorsban sínylő magyarokkal együtt érezni, mert őket hasonló sors nem bántja. Ők átmenetileg csinálják a kisebbségi politikát, ők csak emigránsok. A Bács megyei Napló emigráns redakciója itt vendégjogot élvez, amelyet meg kell szolgálnia. Am szolgálja meg, de nem azzal, hogy a jugoszláviai magyarságot üti és annak sorsát rontja. Ám üsse azokat, akik őket hontalanokká tették, de ne ártatlanokon

* Itt: hírbedt, rossz hírű.

töltse ki tehetetlen bosszúját. Ne kerítsék a maguk érdekeiért a magyarságot azon politikai tárgyba, amely ellen minden magyar szívvel-lélekkel tiltakozik.”

Amint tehát látható, dr. Deák Leó szerint a Magyar Párt bukásának egyik oka az volt, hogy az erősen elterjedt Bács megyei Napló hátba támadta a magyarságot, megrágalmazta, sőt a párt megbontását előmozdította. (Hírlap, február 25., 28.)

Az ál-Hírlap

De van a Bács megyei Naplónak ezen a bűnén kívül más, még nagyobb bűne is. Ez a bűne az, hogy amikor a választások előtt betiltották a Hírlapot, akkor vállalkozott az ún. ál-Hírlap megszerkesztésére, és ezzel megbízta a radikális újvidéki, magyar nyelvű Kisújság vezércikkíróját, Major Józsefet, aki vállalkozott is erre az áruló szerepre. Ezt a Hírlapot a szerb kormány autókön terjesztette vasárnap hajnalban a Magyar Párti vezetők és a magyar nép között. Minden portára bedobták. Ez az ál-Hírlap azt írta, hogy a Magyar Párt vezetői megegyeztek a radikális párttal, és ezért kérik a magyar választókat, hogy szavazzanak a radikális pártra. Ennek az lett a következménye, hogy sok magyar megharagudott és vagy nem szavazott, vagy ha szavazott, bizonytalan volt a szavazatában. (Hírlap február 17.)

Az emigránsok

A bukásnak tehát egyik fő oka az a sajnálatos körülmény, hogy a Magyar Pártnak éppen akkor nem volt sajtója, amikor erre a legnagyobb szüksége lett volna, mert a Hírlapot betiltották, a Délbácskát elkobozták és csak az áruló Bács megyei Napló garázdálkodhatott, meg a hazugul megszerkesztett ál-Hírlap. Pedig mivel a röpcédulákat elkobozták, népgyűlések tartása a választások előtti napokon a dobrolójácok garázdálkodásai miatt lehetetlen volt, lett volna a legszükségesebb az önzetlenül agitáló magyar sajtóra. Végtelen bűne talán a délvidéki emigránsoknak, hogy a Magyar Pártot a legváltáságosabb időben és a magyarságot is cserbenhagyta, sőt hátbatámadta és egységének megbontására tört.

Dr. Sántha elnök a választásokról

Dr. Sántha György a bukás okát ebben látja: Sok ezer magyar nem élhetett szavazati jogával, mert vagy törölve lett a névjegyzékből, vagy már eredetileg abba felvéve nem volt, vagy egyéb okokból nem juthatott el az urnákhoz. (Hírlap, febr. 26.)

A Magyar Párt és a szláv pártok

Dr. Deák Leó még ezeket a megszívlelendő okokat hozza fel a bukás okául: Igaz, hogy a kisebbségi politika történelmi kialakulása minden vonalon a kormány-támogatás és paktálás opportunitását mutatja, de ez a tétel a mi esetünkben nem volt alkalmazható. A felajánlkozásokért kért ellenszolgáltatásokat csak kilátásba helyezték, ígérték, de megvalósításuk érdekében semmi komoly szándék és akarat nem mutatkozott. Kényszerhelyzet volt a magyarság részére az önálló politikai szervez-

kedés. A sarkalatos hiba ott lett volna, ha a magyarság egy nagyobb pártba olvadva kereste volna speciális érdeke megvalósítását, mert a jogfosztást éppen az a politikai párt idézte elő, amelynek sorait a magyarság töltötte volna ki. Nehéz lett volna különben is a kemény magyar koponyákat meggyőzni és a kemény nyakakat megtörni és üzleti indokokkal a kormány igájába törni. A választási harcot önállóan kellett megvívni. Nyilvánvaló volt a kezdet kezdetén, hogy államunkban a magyar kisebbségi politika útjai rögösek lesznek, hogy a közéleti szereplésért veszélyek, kellemetlenségek, de legalábbis kényelmetlenségek jutnak osztályrészül. Nyilvánvaló volt, hogy a ma politikáját nem lehet a múlt életlen politikai fegyvereivel megvívni, hogy sokszorosan [sic!] túlerővel szemben fog folyni a kevésbé kilátásos küzdelem. A tömegeket ezért is terror szülte letargikus álmok lepték meg.

Mindezek súlyos okok, de megmagyarázzák a párt ezer nehézségeit.

Dr. Nagy Ödön alelnök és az emigránsok

Dr. Nagy Ödön szintén erősen támadja az emigránsok árulását, és argumentumait a Magyar Párttal szemben. A bukás okát így összegezi: Személyes agitációnk, bár jártunk, ki volt zárva, minden nyílt gyülekezés, összejövetel, pártértekezlet, plakátharc, röpcédula osztogatás, házról-házra járás, egyszóval a szervezkedés és korteskedés minden szokásos eszközeitől, ha nem is voltunk teljesen megfosztva, de azokban bénítóan korlátozva, vezetőinket, választási tisztségeket, jelölést vállalókat letartóztatták, rendőri felügyelet alá helyezték, néhol tettelesen is bántalmazták. Földrajzi kényes helyzetünk olyan, hogy még a radikális párt vezetőit is arra kényszerítette, hogy jóakaró figyelmeztetéssel óvjanak minket minden agitációs megmozdulástól, mert a felelőtlen elemek kiméretlenségeinek nemcsak magunkat tesszük ki, hanem pártunk leghűségesebb támogatóit és híveit is. Önerzetesen fejtegeti azután dr. Nagy Ödön a helyzetet eképpen: Büszkén hirdetjük ma is, hogy egyedül mi vagyunk a magyarság itt élő legális képviselői, hogy mi vagyunk megtestesítői a magyarság politikai törekvéseinek és célkitűzéseinek, hogy hajlíthatatlan, erős magyar érzésűek vagyunk, hűséges, áldozatkész, bátor és elszánt vezetők voltunk eddig is, és fáradhatatlan, lelkiismeretes napszamosai akarunk maradni a jövőben is a magyarságnak. És ha politikai céljaink és választási győzelmünk elérése érdekében mindent vagy semmit kockázatokra nem is voltunk hajlamosak, s ha komoly eredményt nem is értünk el, a magyarság nem távolodott el tőlünk, s a Bács megyei Napló időelőtt gyűjtött örömtüzeket. És ha még ezerszer elbuktunk, a magyar kultúra, édes magyar nyelvünk, iskoláink, nemzeti kisebbségi jogaink, szokásaink, magyar érzéseink gondozását és ápolását nem bízhatjuk mégsem azokra, akik konkolyt hintenek közéjük, [sic!] a magyarság politikai sikere érdekében a nehéz választási küzdelem alatt egy lépést sem tettek, csak zavartak, titokban hátbatámadtak, árultak és akik ma már minden magyar törekvés és akarat ellenségei és akadályai. A Bács megyei Napló tartsa magát távol a magyarság belső ügyeibe való beavatkozástól, mert ehhez elvesztette jogát azóta, hogy idegen párt járszalagján kullog s ma már a jóakarató beavatkozása is ártalmára van a magyarság ügyeinek.

A magyarság vezetőinek fenti nyilatkozataiból tehát látható, hogy a magyarság megtörésének a szerbek terrorja mellett egyik legfőbb oka volt az az árulás, amelyet [a] dr. Fenyves körül csoportosuló zsidó és nem zsidó magyar emigránsok a magyarsággal szemben elkövettek. Ők voltak azok, akik a Magyar Párt vezetőségét börtönbe juttatták, ők voltak azok, akik az ál-Hírlapot megszerkesztették, ők voltak azok, akik a választási kampány idején nap-nap után orozva támadták a Magyar Párt vezetőségét, kicsinyelték taktikáját és elárulták minden hadmozdulatát.

A gerinces magyar sajtó

Meg kell itt újólá említeni, hogy a magyarság ügye mellett csak a Hírlap (Szabadka) és a Délbácska tartott ki gerincesen, valamint a nagybecskereki szegegyebb és erősen helyi vonatkozású Torontál. De ezeknek terjesztését a községi jegyzők a dobrovoljácok által minden magyar faluban megakadályozták.

A magyarság bukásának teljes megértéséhez a felhozottakon kívül az alábbi tények és okok is hozzájárultak:

Pasics okai^{*} és a Magyar Párt

Azoktól a választásoktól, amelyeket Jugoszláviában február 8-án tartottak, nemcsak a nagyszerbek hegemoniája függött, tehát az a kérdés, hogy az ország centralisztikusan marad-e berendezve a nagyszerb eszmék szellemében és a szerb hatalom túlsúlyában, mert az ellenzék győzelme esetén az alkotmány autonomista berendezése következett volna be, de ezektől a választásoktól az is függött, hogy vajon le fogják-e törni azt a mérhetetlen korrupciót, amely az országban szerte dívik, éppen Pasics égisze alatt? Pasics fiának német jóvátételi panamája, Markovics Lázár, Jankovics Velizár, Kojics miniszterek panamája, az ellenzék győzelme esetén börtönbe juttatták volna a nevezett radikálisokat, Pasics közvetlen környezetét, s így a radikális párt egész erkölcsi presztige [sic!] megbukott volna. A harc tehát nemcsak alkotmányjogi és hatalmi kérdések körül fordult meg, hanem Pasics és környezetének a legszemélyesebb bőrre is ment. Pasics számára tehát parancsoló szükség volt minden, még a legbalkánibb eszközzel is megszerezni a mentő többséget. De Pasics nagyon jól tudta, hogy az ország egész hangulata ellene van és ellene van a közigazgatás romlottsága [sic!] és a borzalmas miniszteri és kormányhatósági lopásoknak is. Győzelemre tehát normális választások esetén semmiképpen sem számíthat. Többséget mindenáron kellett szereznie és ezt csak is a csatolt nem szláv területeken szerezheti meg, mert ott fejtheti ki a terrort a legerősebben. Ebből a szempontból különösen alkalmasnak mutatkozott számára a nemzetiségek lakta vidék, tehát a török—bulgár, Macedónia, a Vajdaság és Bosznia-Hercegovina. Nem maradt más hátra számára, minthogy az előre kalkulált többséget a Vajdaságban és Macedóniában szerezze meg, és így eleve halálra voltak ítélve a dzsemijett törökök, a németek és a feltörekvő magyarok. A

* helyesebben: céljai

választások tehát egyenesen a nemzetiségi kisebbségek bőrére mentek. A Magyar Párt éppen ezért már eleve is a legnagyobb aggodalommal nézett a választások elé, sőt már azon is gondolkodott, vajon egyáltalán érdemes-e az ilyen előre bemondott megsemmisítő harcba belemennie.

Ilyen súlyos körülmények között indult meg a választási harc. Elmondható, hogy a terror a legvadabb a legleplezettebb erőszakosságokból állott, főleg a szervezett nemzetiségi területeken. Így történt, hogy egyetlen délszerbiai török és egyetlen magyar képviselő sem juthatott be a parlamentbe, bár ezren és ezren szavaztak a két pártra.

Mint eddig, ezúttal is hangsúlyoznunk kell, hogy a Magyar Párt bukásáért nem felelős sem maga a magyarság, sem annak vezetősége. Balkáni erőszak. A legközönségesebb csalás, és a legdurvább lopás tette üreseké a magyar urnákat, amelyeknek előzőleg urnaőrzeit vagy elkergették, vagy börtönbe vetették, vagy lemondatták. Ámde minden terror ellenére is egynéhány mandátum mégis kikerült volna a Magyar Párt számára, de jöttek a praktikák....

A pártvezetőség 30 tagját a Bács megyei Napló árulása folytán letartóztatták, 10 tagját egy álló hétig bebörtönözték. A választásokat megelőző egy hónapon át úgy a városokban, de különösen a vidékeken a személyi megfélemlítésnek minden balkáni fajtáját alkalmazták a magyarokkal szemben. A vezetők este a lesben álló dobrovoljacok miatt az utcára is alig mertek kimenni. Agitációs szabadsága a pártnak nem volt. Még az értekezleteket sem tudta a pártvezetőség megtartani, csak este titokban gyűlhetett össze mindenféle ürügyek alatt.

A vajdasági terror és célja

A legvadabb terror azonban a választás napjára esik. A kormány minden terrorját erre a napra koncentrált. Az irtózatos terrornak hármas célja volt. 1.) Megfosztani a magyar urnákat az urnaőrzeitől, 2.) visszatartani a magyar szavazókat a szavazástól és 3.) a szavazógolyókat minden eszközzel a radikális urnába kényszeríteni.

Az urnaőrök eltávolítása

1.) Ami az urnaőrök eltávolítását illeti, a falvakban különösen a legválogatottabb módon jártak el a kormányhatóságok. A kijelölt urnabizalmi jegyző behívta és felszólította, hogy megbízatásáról mondjon le. Erre vonatkozólag fel is világosította őt, hogy milyen törvényes kereteken belül kell ezt a lemondását a törvényszékhez benyújtania. Ha erre nem vállalkozott, megveretést, lecsukást helyezett kilátásba és legtöbbször azt, hogy mint magyart átdobják a határon. A legtöbb helyen természetesen sikerült az ilyen eljárás. Magyarkanizsán az urnaőrök nem voltak hajlandók lemondani. A választást megelőző d.u. annak rendje-módja szerint meg is jelentek a választási helyiségekben és jelentkeztek a választási elnöknél, aki ki is szolgáltatta nekik az urna egyik kulcsát. Vasárnap reggel azonban a választás idején bent a választási helyiségben a csendőrök letartóztat-

ták az összes magyar és szocialista urnaőröket, vasraverték és a városházára kísérték, ahol erőszakkal elvették tőlük a kulcsot. A szocialista urnaőr vonakodott a kulcsot átadni, mert szerb volt, de mindennek ellenére a csendőrök megverték és erőszakkal elvették tőle az urna kulcsát. Este azután minden kihallgatás nélkül elbocsátották őket.

Ezt azonban nem merték megcselekedni a demokrata urnaőrökkel. Ha valahol intelligens, egyetemi végzettségű ember volt az urnaőr, azt nem merték bántani. De ott az eredményen meg is látszott az urnaőr ottléte. Ahol nem volt magyar urnaőr, ott a legmagyarabb faluban sem esett szavazat a Magyar Pártra, ahol pedig ott volt, minden terror ellenére több száz volt a Magyar Párt szavazógolyója a magyar urnában. Látható tehát, hogy egyedül a terror nem segített. Nagyon sok bácskai helyen a jegyző és a dobrovoljácok oly hihetetlen terrort fejtettek ki, pl. Kossuthfalván, hogy ott minden szavazatot a radikális urnákban találtak meg, ami könnyen érthető, mert egyszerűen átöntötték a radikális urnákba.

A szavazók távoltartása

2.) Második cél az volt, hogy a választókat a szavazástól minden eszközzel visszatartsák. Így egyedül a zentai kerületben, Adával és Nohollal együtt, 7500 magyar választót töröltek a törvény legvilágosabb rendelkezése ellenére a választói névjegyzékekből. Ezek tehát meg sem jelenhettek az urnák előtt, mert különben a magyar győzelem minden terror ellenére is biztos lett volna. De megakadályozták a választókat az urnák előtt való megjelenésben azáltal is, hogy választói cédulákat, vagy amint ők mondták „legitimációjukat” adtak ki, községekben a községi hatóságok, városokban pedig a rendőrhatalóság. Ez az eljárás ugyan ellenkezik a választójogi törvénnyel, mert a választó igazolását a választási helyiségben maga a választási elnök eszközli. De ezzel a nyilvánvaló brutális törvénytelenséggel nem sokat törődtek. Ám ez a rendelet is csak a választások előtti napon jelent meg. Erre a választók tömegesen ostromolták a rendőrséget és a községi hatóságokat igazolványért, de a kérőket viszont csak úgy engedték be a rendőrségre, ha a radikális párttól kaptak egy piros vonással ellátott kartonlapot. Természetes, hogy a radikális párt a radikálisoknak adta meg a piros vonalat, míg a megbízhatatlanoknak ilyet nem adott. Mikor a választók a piros vonalról, illetve annak ajtónyitó erejéről meggyőződtek, hamisították a kartonlapokat. Ezt azonban a szerbek észrevették és azután már csak pecsétes kartonlapon igazoltak. Világos, hogy így az ellenzék nemigen tudott hozzájutni a kívánt cédulához és így hiába is jelent meg a választási helyiség előtt, a csendőrök, a csendőrök és különösen a dobrovoljácok visszakergették a választóit a helyiségtől. Tehát nem juthattak be az urnákhoz.

Meg kell itt említenünk, hogy ez az eljárás a zsidókra nem vonatkozott.

A zsidók már szombaton kapták meg a hitközség irodájában a polgármester névjegyet és mellékelve volt a pirosvonalú legitimácia is. A zsidók felmutatták a polgármester névjegyet a vörös vonalú kartonlappal és így bemehettek szavazni.

A kartonlapot és a névjegyet nem vették el és ily módon több magyar kölcsönkérte a névjegyet és a kartonlapot, és leszavazott a Magyar Pártra.

Szavazatok átöntése

3.) A leadott szavazatok úgy kerültek át a radikális urnába, hogy nem lévén urnaőrző, azokat egyszerűen átöntötték. De ez nem volt mindenütt lehetséges, mert ott voltak a demokrata urnaőrök. Ezért Szabadkán du. 5 óra felé autókra ültettek 20—30 magyarul beszélő megbízható szerbet, akik miután megtudták, hogy milyen nevű magyarok nem szavazhattak, bementek a választási helyiségbe és azok nevében többször is leszavaztak mint magyarok a radikális pártra. Olyan esetek is előfordultak, hogy egyes magyarok különböző furfanggal, kölcsönkért igazolvánnyal stb. bejutottak az urnák elé, s amikor szavazásra jelentkeztek, bemondva nevüket, az elnök arra figyelmeztette őket, hogy már leszavaztak. Falvakszerte mindenütt az volt a helyzet, hogy szerbek mentek be a magyarok nevében a radikális pártra leszavazni.

Németek és a terror

Azok, akik a Magyar Pártot, illetve annak vezetőségét okolják a bukásért, azt szokták felhozni, hogy a németek hasonló terror alatt állottak és mégis be tudtak hozni öt képviselőt. Ezzel szemben a valóság azonban az, hogy a németek szerencsésebb kerületekben vannak elosztva, legtöbb helyen vegyesen a szerbekkel, és így kisebb nyomás jutott rájuk is a szerbek miatt. Az is kétségtelen, hogy a Német Párt jobban volt megszervezve, de viszont erre régebben készülhetett is, mint a magyarok. Ehhez hozzájárul még az a körülmény, hogy a Magyar Pártnak a választások alatt semmiféle pénz nem állott rendelkezésére, nem mintha nem akartak volna a magyarok adni, de féltek a szerbektől. A szabadkai bukások okát pedig mindenesetre az is előidézte, hogy ott a párt vezetősége dr. Váradyt jelölte, aki Szabadkán teljesen ismeretlen a nép előtt, s így könnyen beugrottak Pleskovics Lukács agitációjának, aki magát ellenzéki Magyar Pártnak adta ki, holott ma a demokraták között van.*

* A Magyar Párt választási vereségének több oka is volt. Egyik ilyen okként felhozható a jugoszláviai magyarok politikai megosztottsága. Korükben több politikai irányvonal is kialakult. Egy részük a Jászi—Linder vezette emigrációhoz, a szociális kérdéseket előtérbe helyező októbriistákhoz kapcsolódott, más részük Budapestre tekintett, s a magyar kormány segítségére számított, harmadik részük a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesüléséért harcolt, s igyekezett a hatóságok előtt védelmezni az elbocsátott magyar vasutasokat, a bezárással fenyegetett magyar iskolákat, stb. A másik ok lehetett, hogy a jugoszláv politikai pártok, mind a kormánypártok, mind az ellenzékiek, igyekeztek megakadályozni a nemzetiségi pártok önálló pártként való indulását a parlamenti választásokon. A harmadik ok kétségtelenül a választási terrorral és csalásokkal magyarázható. A témát bővebben kifejti: A. Sajti Enikő: *A jugoszláviai Magyar Párt megalakulása és részvétele az 1925-ös választásokon.* In: A. Sajti Enikő: *Nemzettudat, jugoszlávizmus, magyarság.* Szeged, 1991. 88—101. és Vinnai Győző: *Vajdasági magyarok Jugoszláviában az 1920-as években.* In: *Politikum vagy esztétikum? Összeállítás az 1990. június 8-án tartott színházi és történettudományi szimpózium anyagából.* Szerkesztette: Kötő János és Pribula László. Kisvárd, 1990. 86—95.

Ezekben foglalható össze az a lehetetlen és soha nem látott terror, amellyel a február 8-ai választásokat Pasics—Pribicsevics kierőszakolták. Az ellenzék ígéri, hogy úgy a parlament, valamint a nép és a külföld elé is fogja terjeszteni a hiteles adatokat a lezajlott terrorról. Mindenesetre figyelemmel fogjuk kísélni ezt az ellenzéki ígéretet és annakidején fel is kívánjuk terjeszteni. A mostani anyag is azonban az összefoglalásunk élén jelzett nyilatkozatok és kommunikék alapján máris a cél érdekében felhasználható.

Ezek az országos és helyi okok fejtik meg a Magyar Párt teljes megsemmisülését az 1925. február 8-ai jugoszláv választásokon.

Tisztázat — K 28 159—1925—R—105 (78. cs.)

11.

Budapest, 1926.

Kimutatás a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság protestáns vallásfelekezeteiről

A tartomány neve	Protestáns
Szerbia	2276
Montenegró	42
Bosznia-Hercegovina	6649
Dalmácia	68
Horvátország	46673
Szlovénia	27253
Vajdaság	133886
Összesen:	216847

Részletezés

A kerület neve:	Hol fekszik? Fővárosa?	Protestáns:
Bácskai	Vajdaság, Újvidék	95.819
Belgrádi	Szerbia, Belgrád	30.212
Bitolyi (Monasztir)	Szerbia, Bitoly	600
Bihácsi	Szerbia, Bihács	59
Bregalnica	Szerbia, Stip	140
Valjevoi	Szerbia, Valjevo	32
Vrányai	Szerbia, Vranja	7

Vrbasi	Bosznia, Banja Luka	3.231
Dubrovnik (Raguzai)	Dalmácia, Dubrovnik	27
Zágrábi	Horvát, Zágráb	1.178
Zetai (Montenegrói)	Montenegro, Cetinje	75
Koszovói	Szerbia, Pristina	69
Kruseváci	Szerbia, Krusevác	10
Ljubjanai (Laibach)	Szlovénia, Ljubjana	550
Mariburi (Marburg)	Szlovénai, Maribor	27.177
Moravai	Szerbia, Tyuprija	19
Mosztari	Hercegoniva, Mostar	63
Nisi	Szerbia, Nis	138
Eszéki	Horvát, Eszék	12.779
Drinamelléki	Szerbia, Sabác	30
Dunamelléki	Szerbia, Semendria	8.873
Pozsareváci	Szerbia, Pozsarevác	27
Tengermelléki	Horvát, Károlyvára	268
Raskai	Szerbia, Csacsak	12
Szarajevói	Bosznia, Szarajevó	549
Szkopjei (Üszkübi)	Szerbia, Üszküb	86
Spliti (Spalatói)	Dalmácia, Split	19
Szerémségi	Horvát, Vukovár	31.974
Timoki	Szerbia, Zajecsár	45
Travniki	Bosznia, Travnik	378
Tuzlai	Bosznia, Tuzla	2.369
Uzsicei	Szerbia, Uzsice	14
Sumadiai	Szerbia, Kragujevác	18

A református egyház számadatai a Szerb-Horvát-Szlovén királyságban

Az egyház neve	Templomi nyelv	Összes ref. lélekszám
<i>Baranyai alesperesség:</i>		
Bilja (Bellye)	magyar	308
Kamenac (Kő)	magyar	242
Karanac (Karancs)	magyar	479
Knezevei Vinogradi (Herczegszőlős)	magyar	293
Kopacevo (Kopács)	magyar	819
Kotlina (Sepse)	magyar	590
Lug (Laskó)	magyar	806
Suza (Csuza)	magyar	730
Vardarac (Várdaróc)	magyar	597
Zmajevac (Vörösmart)	magyar	600
Összesen:		5.464

Bácskai alesperesség:

Budisava (Tiszakálmánfalva)	magyar	149
Crno Brdo, magyar (Feketehegy)	magyar	3.200
Crno Brdo, német (Feketehegy)	német	186
Crvenka (Cservenka)	német	1.551
Novi-Sové (Újsové)	német	1.312
Novi-Sad (Újvidék)	magyar	3.000
Novi-Sivac (Újszivac)	német	2.260
Novi és Stari Vrbas (Új- és Óverbász)	német	1.751
Pacir (Pacsér)	magyar	2.367
Rumenka (Piros)	magyar	1.037
Sombor (Zombor)	magyar	262
Stare Moravica (Kossuthfalva)	magyar	5.067
Stari Sivac (Ószivac)	német	1.752
Subotica (Szabadka)	magyar	900
Torza (Torzsa)	német	1.380
Összesen:		26.627

Bánáti alesperesség

Debeljaca (Torontálvásárhely)	magyar	4.208
Kovin (Kevevára)	magyar	280
Novi-Ittebei (Magyar-Ittebe)	magyar	1.797
Pancevo (Pancsova)	magyar	597
Vel.Beckerek (Nagybecskerek)	magyar	350
Vel. Kikinda (Nagykikinda)	magyar	260
Vel. Srediste (Nagyszerez)	cseh	280
Vojlovica (Hertelendifalva)	magyar	1.360
Vrsac (Versec)	magyar	340
Összesen:		9.471

Horvát-Szlavónországi alesperesség:

a.) Becmen	német	305
b.) Dobrovni	német	203
c.) Suran	német	85
Beska	német	632
Brekinjaka	magyar	623
Daruvar [Daruvár]	magyar	470
Hrastin (Haraszi)	magyar	456
Korog (Kórógy)	magyar	959
Laslovo (Szentlászló)	magyar	778
Madjarska Retfalu és Osijek (Magyar-Rétfalu és Eszék)	magyar	458
Maradik (Maradék)	magyar	371
Nijemci	német	238
Nikinci	magyar	300

Suhopolje	magyar	480
Sidski Banovci	német	361
Tordinci	horvát	481
Uljanik	cseh	172
Vel.Pisanica	magyar	367
Velimirovac	német	387
Vukovár	magyar	43
a.) Zágráb	magyar	37
b.) Kutina	magyar	61
Összesen:		8.267

Összegzés:

I. Alesperességek szerint

Baranya	10 egyház	5.464
Bácska	15 egyház	26.627
Bánát	9 egyház	9.471
Horvát-Szlavonország	22 egyház	8.267
Összesen:		49.829

II. Templomi nyelv szerint

Magyar	39 egyház	36.040
Német	14 egyház	12.853
Horvát	1 egyház	481
Cseh	2 egyház	452
Összesen:		49.826

A fenti adatokhoz a következő megjegyzést fűzhetjük: 1.) A szerb statisztika a két protestáns felekezetet mindenkor közösen kezeli. 2.) A szerb kormány a két protestáns felekezet ügyeit még a költségvetésében is ugyancsak közösen kezeli. 3.) Az evangélikusokat tehát csak hozzávetőleges úton kaphatjuk meg, ha a 216.847 összegből a református egyház 49.826 számát levonjuk. Így marad 167.011 evangélikus. Ezek azonban három nemzetiségűek, tótok,* németek, kevés számú vend** és számba alig jöhető magyarok.*** A tótok száma 42.300. Ezek a

* Értsd: szlovákok.

** vend: A korai középkorban a németek általánosan így hívták az összes szláv népeket. Később fogalmi köre leszűkült, s a mi esetünkben a kelet-ausztriai és nyugat-magyarországi délszláv (szlovén) népcsoportot értjük rajta. A vendek a történeti Vas és Zala vármegye területén, Horvátországban, Szlavóniában éltek jelentősebb számban, a múlt század végén mintegy 100 ezren. A vendek zömmel katolikusok, kevesen lutheránus vallásúak.

*** Az evangélikus vallású magyarokról pontos számunk nincs ugyan, de a statisztikából egyértelműen kiderül, hogy a protestáns vallású magyarság döntő többsége református volt.

Bácskában és a Bánátban laknak. A vendek a Muraközben és nagyon kevés Szlovéniában, de ezeknek a száma ismeretlen. Meg kell jegyeznünk, hogy legújabbán a szerb statisztika 17.636 baptistát, nazarénust és methodistát tüntet fel, akiknek a legnagyobb része a református és evangélikus egyház terhére esik. 4.) Az evangélikusoknak összesen 10 esperességük van és pedig 3 Horvát-Szlavónországban, nevezetesen Zágrábban, Ilokon és Zimonyban, egy Bosznia-Hercegovinában, Szarajevó székhellyel, kettő a Bácskában, Újverbász és Petrovác székellyel, kettő a Bánságban Ferencföldre, Antalfalva székhellyel. Ezek az organizált szenioratusokon kívül a belgrádi egyház autonóm. 5.) Az evangélikus egyház anyagilag nagyon rosszul áll, mert a szerb vallásügyi miniszter megtiltotta az evangélikus egyháznak, hogy a lipcsei Gusztáv Adolf evangélikus egyesülettől vagy más külföldi evangéliumi egyesülettől anyagi támogatást elfogadjon, amint ez az Osztrák—Magyar Monarchia idején megvolt. A szerb állam tehát nem ismeri el a balkáni evangélikusokat „protestáns diasporának.”

Tisztázat — K 28 159—1926—R—89 (78. cs.)

12.

Budapest, 1927. március 30.

A Szent Gellért Társaság jelentése a délvidéki magyarokat ért újabb sérelmekről

(Részlet)

Április 22-től 27-ig* tartotta meg Verbászon zsinatát a jugoszláviai evangélikus egyházmegye. A zsinaton csak a magyarság, a németiség és a vendség vett részt, míg a tót evangélikusok külön egyházi szervezet megalakításán dolgoznak. Miután két évre kapták az evangélikusok a zsinattartás engedélyét, a most lefolyt zsinattal a zsinati kétévi határidő lejárt. Részletes tudósítás a zsinat lefolyásáról és lezárásáról még nincs. Valószínű, hogy az egyház alkotmányát végleg elfogadták és most csak annak királyi jóváhagyásáról lesz szó.

Az az ismeretes harc, amely a becskereki katolikus egyházvezetőség és az adminisztráció között az „autonómiáról” kitört, úgy látszik, befejezéséhez közeledik, amennyiben az egyházi hatóságok oly értelmű kijelentéseket tettek, hogy dr. Várady Imrének megadták a szükséges elégtételt az egyházi funkcionáriusok különösebb megaláztatása nélkül, s így dr. Váradynek és társainak nyitva áll az útja a kibékülésre és a kiegyezésre.

* A helyes dátum: március 22-től 27-ig.

Újvidék magyarságát még mindig izgalomban tartja az újvidéki polgári Magyar Kaszinó ellen elkövetett és a magyar lapokban is pertraktált bombamerénylet. A radikális párt hivatalosan sajnálkozását fejezte ki a merénylet fölött, a rendőrség pedig szigorúan nyomoz az ügyben. A merényletet Milics és Rafajics, a Vidovdán szerkesztői követték el. Mindketten az Orjuna^{*)} extrém tagjai. Annyit ezúttal megállapíthatunk, hogy a merénylet a szerbeket is rendkívül kellemetlenül érintette éppúgy, mint a hivatalos kormányköröket is. A Magyar Párt a régi felelőtlen elemek excessusának^{**} tartja a merényletet és láthatólag ezért nem igen fog az eddigi politikai irányán változtatni.

Sokkal kellemetlenebbül érintette azonban a délvidéki magyarságot az a szomorú tény, hogy a Hírlap szerint április 1-jével mintegy 1500 magyar vasutas családtól megvonják a nyugdíjat és fizetést, mert ezek a vasutasok — az aktív szolgálatot teljesítők éppénúgy, mint a régi nyugdíjasok — nem tudják állampolgárságukat igazolni. Ennek különböző okai vannak. A régi magyar törvény szerint ugyanis a vasutasok nem voltak kötelesek községi adót fizetni. Ezen a címen azonban a községek ma nem adják ki az illetőségi bizonyítványukat. Másrésről azok számára, akik annak idején a jugoszláv szolgálatban maradtak, az a rendelet jelent meg a vasúti igazgatóság részéről, hogy egy közös optálási^{***} kérvényt nyújtsanak be a belügyminisztériumhoz. A szolgálatban visszamaradt vasutasság ezt meg is cselekedte. De a belügyminiszter ezt a közös kérvényt most formai okokból elutasította és így ezek nem kaphatták meg az állampolgárságot. Olyan magyar vasutasok is állnak ma szolgálatban, akik a vasútigazgatóságtól annak idején olyan okmányokat kaptak, amelyekben minden régi szerzett jogukat elismerték. S most mégis minden joguk úgylátszik kútba esett. A Magyar Párt a kellő lépéseket sürgősen megteszi s meg akarja szüntetni az ún. „állampolgársági razziát”.

A püspökké kinevezett Budánovics Lajost Pellegrinetti pápai nuncius, Bauer zágrábi érsek és Axamovics djakovári püspök fogják felszentelni. Az új püspököt a szerb hatóságok is mind köszöntötték. A felszentelést országos jellegű ünneppé kívánják avatni. Budánovics azonban a magyar katolikusság szempontjából nem éppen szimpatikus működést fejt ki. Erősen horvát érzésű.

Zomborban a Noszty fiú-t [sic!] akarta előadni az ottani műkedvelő társaság. Szabályszerűen be is nyújtották a játszási engedély iránti kérvényt az ottani rendőrhatalomhoz. De az engedély minden sürgetés ellenére sem került elő. Azzal ütötték el a kérvényezőket, hogy a belügyminisztériumban van a kérvény. Odatudva, a belügyminiszternél azt a felvilágosítást kapták, hogy oda semmiféle kérvény nem érkezett. A műkedvelők most Petrovics Milivoj bácskai főispán intervencióját kérik az engedély megszerzéséhez.

*) Orjuna: Jugoszláv Nacionalista Szervezet

** excessus: túlkapás

*** Az optálás joga azt jelentette, hogy az új állam nem dönthetett önkényesen arról, hogy a területén élő kisebbségeknek megadja-e az állampolgárságot, vagy sem. Az egyén dönthetett arról, hogy felveszi-e az új állampolgárságot, avagy a régit tartja meg. Ha a régit tartotta meg, meghatározott időn belül el kellett hagynia az országot. Ez a határidő a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban — több módosítás után — 1926. július 26-a volt.

Szabó Márton műkedvelői társulata Farkas Imre Nótás kapitány-át adta elő a szabadkai Népkörben. A közönség oly nagy számban jelent meg, amennyi eddig még sohasem.

Az újvidéki feljebbviteli bíróság pályázatot hirdetett egy feljebbviteli bírói állásra, azonban egyetlen pályázó sem akadt. Oka ennek a különös jelenségnek az, hogy rengeteg a hátralékos munka és kevés a fizetés, és igen nagy a bírák bírsága. Újvidéken a bíróság 20 ügyből csupán egyet tudott egy hónap alatt elintézni. A restancia így óriási a bíróságok asztalán.

A semendriai tartományi gyűlés székhelyét Versecre tették át, miután Semendriában nincsen hely és csak egyetlen 4 szobás szálloda áll rendelkezésre.

Tisztázat — K 28 159—1927—R—10 (78. cs.)

13.

Budapest, 1927.

A Szent Gellért Társaság helyzetjelentése a vajdasági viszonyokról

(Részlet)

A magyar feliratú filmek betiltása

A belgrádi belügyminisztérium legújabban rendeletet bocsátott ki, amely szerint a délvidéki mozikban továbbra is tilos marad a magyar szövegű filmek vetítése. E rendelethez szerint a kisebb községekben azonnal be kell szüntetni a magyar feliratú filmek vetítését, a szabadkai, a becskerekai és újvidéki mozikban csak január 6-ig bezárólag szabad ilyen filmeket előadni. Ez a rendelet a becskerekai rendőrségre már megérkezett. A rendelet következménye az lett, hogy a becskerekai mozi tulajdonosa vállalkozását feladta, mert lehetetlennek tartja magyar közönség nélkül mozgójának fennmaradását. A magyarság reméli, hogy ezt a rendeletet sikerül majd visszavonatni.

Nacionalizálás

A nemzeti kisebbségek vállalatait és részvénytársaságait óriási veszedelem fenyegeti az ún. nacionalizálás címén. Ugyanis ezeknek a vállalatoknak és részvénytársaságoknak szükségessé vált a mai gazdasági viszonyok következtében a tőkeemelés akciója. Azonban a kereskedelmi miniszter rendelete folytán a tőkeemelés csak úgy lehetséges és csak azon feltétel alatt kapnak engedélyt a tőkeemelésre, ha a részvények többsége szláv kezekbe megy át. Természetes, hogy ez

a régi részvényesek dologi jogainak a megsértését jelenti, de egyúttal a kisebbségi részvénytársaságok nacionalizálását is.

Nyugdíj nélküli hatósági orvosok

A közegészségügyi miniszter három évvel ezelőtt, mintegy 250 hatósági községi orvost minden nyugdíjmegállapítás nélkül elbocsátott. A nyugalmazott, illetve elbocsátott orvosok azonban három év óta nem kapták meg az őket megillető nyugdíjukat, sőt egy parát* sem. Három év után végre Bácska törvényhatósága úgy határozott, hogy a munkaképtelen és praxist nem folytató nyugdíjas hatósági orvosoknak a nyugdíját bizonyos mértékben előlegezi. A nyugdíjba küldött orvosok ezt a megállapítást sérelmesnek tartják magukra nézve, mert évtizedeken át gyarapították befizetéseikkel az orvosi nyugdíjalapot és most már évek óta semmit sem kaptak abból s a megyei előlegmegállapítás is méltánytalan, elégtelen és csak időleges. Ezért az ügyet per útjára kénytelenek terelni, illetve a királyhoz kérvényben fordulni jogorvoslatért. (Bács megyei Napló dec. 9. 1926.)

Magyar ápoló apácák elbocsátása

A délvidéki szerbek felfogására jellemző a Szabadkán 1926. december 7—8-án lefolyt egyik sajtóper. A Suboticki Glasnikba egy Urlep Gyula nevű szláv tisztviselő cikket írt „A szabadkai kórház” címen. A cikknek a bíróság által, illetve magánvádló által inkriminált** részei ezek voltak: „A szabadkai kórházban a magyar a hivatalos nyelv, az ápolónővérek magyar apácák, az orvosok pedig »magyar ébredők«, akik itt fejezik be gyakorlati éveiket.” Ezekkel az állításokkal szemben dr. Ifkovics-Ivandekics Pál igazgató főorvos azzal védekezett, hogy eddig is magyar apácákat csak azért alkalmaztak a kórházakban, mert azok olcsóbbak, mint a szláv apácák. Amint azonban helyreállt a városi kórház gazdasági egyensúlya, azonnal elbocsátotta a magyar apácákat, holott a horvát apácák ötször annyi pénzbe kerülnek, mint a magyarok.

A magyar orvosokat soha nem favorizálta, hiszen ezek gyakran panaszkodtak, hogy ellenük dolgozik, mert magyarok. A bíróság ítélete ugyancsak jellemző, „mert ébredőket alkalmazott”, ezt rágalmazásnak minősítette a bíróság és ezért a cikkíró 15 napi elzárásra és 500 korona pénzbüntetésre ítélte, az első vádban azonban felmentette.

Kényszermunka

A belügyminiszter a baranyai hatóságok ellen felmerült örökös panaszokra elrendelte, hogy az ingyenmunka azonnal beszüntettség, a közmunka pedig felfüggesztettség. Természetes, hogy ez a rendelkezés örömet keltett a baranyai magyarság közt. Ez az öröm azonban korai volt, mert a belügyminiszter rendeletét

* A dinár századrésze; az ún. jugoszláv fillér.

** Inkriminált: a vád alapjául szolgáló.

a baranyai hatóságok egyáltalán nem respektálják és ezen a mindenkitől elhanyagolt területen minden megy a régi módon.

Vörösmarton például a község szerb jegyzője és bírása házról-házra járva felszólította az ottani magyarokat, hogy csoportokban, gyalog és kocsikkal a vasútállomáshoz menjenek, ahol hat vagon terméskő vár elszállításra. A nép kénytelen volt újból kényszermunkára menni, mert jól tudja, hogy ha nem teljesíti a jegyző parancsát, megbotozzák. A baranyai községek egyébként is 300%-os pótdót fizetnek, az árvíz kétszer is előntötte a községeket és mégis robotra kényszerítik a helyi hatóságok őket. A kényszermunka körül még más igazságtalanságok is történnek. Az alantas közegek zaklatják és sértegetik az itteni magyar népet. Nemrég az egyik csendőrkáplár tüzelőanyagát a lakosságnak ingyen kellett az egyik községből a másikba elszállítani. Ezeket a zaklatásokat egy küldöttség akarja Zomborban elpanaszolni, mert hiszen miniszteri rendelet tiltja el a kényszermunkát. Azért minden a régi.

Megbízhatatlanság

A szabadkai városházán újra megkezdődött az ún. megbízhatatlansági akció. Legutóbb elbocsátottak két bunyevác tisztviselőt és egy Létmányi Sándor nevű magyar tisztviselőt azzal, hogy jelentések érkeztek, hogy megbízhatatlanok. Ezenkívül a polgármester magához idézte a még visszamaradt összes magyar tisztviselőket, hozzájuk szerb kérdéseket intézett, azzal, hogy tudnak-e az állam nyelvén. Nem mondotta azonban, hogy elbocsátja-e őket, vagy megtartja, úgy hogy sorsuk továbbra is megbízhatatlanság címén bizonytalan.

Parlamenti beszédek a vajdasági nyomorúságról

A parlament előtt november 24-én Vujics Demeter képviselő nagy beszédet tartott az ún. vajdasági helyzetről. Többek között ezeket mondotta: A nép a Sumádiában öntudatos, mert mindig szabadságban élt. Ha ott a tisztviselők a nép ellen vétének, a nép egyszerűen rájuk lő. De ha átmegyünk a Száván és a Dunán, egész más helyzetet találunk. A Vajdaságban az állapotok rosszabbak, mint Albániában, sőt rosszabbak, mint a háború alatt voltak. Nem vagyok vajdasági ember, hanem szerbiai, de fáj nekem, ha a vajdaságiak rosszat mondanak a szerbiaiak ellen. A legtöbb szerbiai nem is tud azokról a gonoszságokról, amiket a Vajdaságban elkövetnek. A Vajdaságban az egyik szolgabíró 25, a másik pedig 5 dinár illetéket követel a kérvényekre, a harmadik semmilyen illetéket nem szed, csak azt követeli, hogy a kormányt nem szabad támadni. Ha a magasabb hatóságok már megadták az engedélyt, a jegyző vagy esetleg az írnok úr a gyűlést nem engedi. Sok helyütt maga a főszolgabíró jelenik meg csendőrökkel és szétzavarja a gyűlést. Beszédét így fejezi be: Ebben a házban már sokat veszekedtek. Elég volt az országban a lopásokból, túl sok büntetlenül maradt tolvaj van ma magasabb állami hivatalokban. Groll Milán, ugyancsak a közigazgatás zilált állapotáról

beszélt, s rámutatott arra, hogy pld. Topolyán néhány nappal ezelőtt egy segédjegyzőt hat havi fogházra ítélték és az illető még mindig hivatalában van.

Tisztázat — K 28 159—1927—R—35 (78. cs.)

14.

Budapest, 1927.

Jelentés a vajdasági magyarság politikai és kulturális törekvéseiről

A tartományi választások tagadhatatlan sikere^{*} jótékony hatással volt nemcsak a délvidéki Magyar Párt, de a délvidéki magyar tömegek életére is. Az M. P. vezetősége most szabadabban mozoghat nemcsak a politikai fórumon, de a kulturális szükségletei tekintetében is.

Így nagy ambícióval fogott hozzá az M. P. vezetősége, hogy megteremtse végre a magyar kultúra dokumentálására a délvidéki magyarság magyar irodalmát. E célból február 4-én Szabadkán egy szűkebb értekezletet tartottak, amelyen elhatározták, hogy legelőbb megteremtik a magyar irodalmi folyóiratot. Ez a folyóirat havi 100—120 oldal terjedelemben jelenik meg majd március elején és a magyar szépirodalmon kívül felöleli majd a társadalomtudomány, a képzőművészet minden ágát, sőt az aktuális kultúrkérdésekre is ki fog terjedni. A folyóirat fennmaradását egy tekintélyes pénzügyi érdekelttség biztosítja. Hogy a folyóirat fejlődése biztosíttassék, egy szerkesztőbizottságot szerveztek meg, amelynek élén ott látjuk Szántó Róbertet, a szabadkai evangélikus lelkészt, aki bár „középszerű író”, de „fenomenális szónok” és kitűnő szervező. Továbbá Tamás Istvánt, a Bácsmegyei Napló egyik munkatársát, aztán Berényi Jánost, a Hírlap egyik szerkesztőjét. Felhívást is intéztek a vajdasági magyar írókhoz és pedig a következő aláírókkal: Berényi János, Csuka János, Haraszthy Sándor, Milkó Izidor, Szántó Róbert és Tamás István. A folyóirat mindenféle világnézetnek teret enged éppen azért, hogy egyrészt megkerülje az emigránsok féltékenységét, másrészt pedig, hogy a magyar zsidók között is a lap terjesztését biztosítsa. Abból a szempontból azonban,

* Az 1927-es parlamenti választásokat megelőző tartományi választásokon a Magyar Párt sikerebben szerepelt, mint 1925-ben. A párt jó választási eredményének egyfelől az lehetett az oka, hogy csökkenőben volt a jugoszláviai magyarság politikai megosztottsága. Ez azért következhetett be, mert a szerb—horvát politikai pártok megegyezésének (Radić és hívei beléptek a jugoszláv kormányba) köszönhetően a helpolitika engedékenyebbnek mutatkozott a Magyar Párt politikája iránt. Másfelől Budapest és Belgrád viszonyának normalizálása is megtörtént, sőt a két ország komoly politikai tárgyalásai és közeledése egymáshoz szintén erre az időre, 1926—27-re esett. Mindez jótékony hatással volt a délvidéki magyarság életére, politikai és kulturális jogainak bővülésére.

hogy mégis magyar egység domborodjék ki a folyóirat szerkesztésében, az agg, de eléggé konzervatív érzésű Milkó Izidor lenne a kéziratok lektora.

Annyi bizonyos, hogy erre a folyóiraatra égető szükség van, mert eddig a vajdasági magyar irodalom, ha ugyan ilyen volt, csak a napilapok hasábjaira szorult. Viszont a magyar kultúra megteremtése, megőrzése szempontjából ez a folyóirat nélkülözhetetlen és a tizenkettedik órában jön.

Ez a folyóirat volna hívatva egyelőre összegyűjteni a magyar irodalmi erőket és ez lenne jegecesedő pontja annak a „Vajdasági Irodalmi Társaságnak” is, amelyet eddig a szerb hatóságok nem engedélyeztek.*

A magyar kultúra szolgálatát mozdítaná elő az az élénk mozgalom is, amely a Szabadkai Népkört nagyobb és intenzívebb munkára indítja. Az a remény, hogy ez a Népkör országos központtá fog kiépülni és országosan fogja irányítani a vajdasági magyar nép minden kulturális szükségletét. A Népkörnek az élre kell állnia a kisebbségi magyar kultúra minden ügyében és követelésében. A Népkör eddig színelőadásokkal igen szép eredményeket ért el s így joga van a délvidéki egész magyar kultúra élére állni. Ezt a megmozdulást a magyar sajtó örömmel üdvözli és elismeri, hogy a jugoszláviai magyar kisebbség szellemi életének dirigálására a vezénylő pálcza az ország legnagyobb Népkörét, a szabadkaiat illeti meg. A Népkör egy állandóan fizetett titkárt is állít be, hogy a vidéki Népköröket is egyrésztől összefogja, másrésztől, hogy ilyeneket minden magyarlakta helyen megszervezzék.

Magában véve ez a két jelenség is igen örvendetes a Magyar Párt életében, mert lelkesedést és jövődő munkásságnak a szükséges és régtől várt kezdetét jelenti.

A magyar nép tömegei viszont a sikeres választások hatása alatt rettentő letargiájukból kiemelkedtek. Látják, hogy erejük van, hogy számítanak és hogy a munkásságukra mások is számítanak. Megállapítható, hogy bizakodó munkakedv, az összefogásnak érzése hatotta át a nagy magyar tömegeket a választások után.

Ami a választások után az M. P. jövődő politikáját illeti, ezeket kell konstatálnunk: Az M. P. látja, hogy a tartománygyűlési politikában kívánatos a számára a radikális párttal való további együttműködés. A radikális párt ugyancsak ezt kívánja és hangsúlyozza. Az M. P. feltételei az együttműködés tekintetében 1.) a teljes jogegyenlőség, 2.) a kulturális szabadság és az egyetemes kisebbségi érdekek biztosítása. Személyi kívánságokkal az M. P. nem óhajt előlépni.

Remény az együttműködésre nál is inkább megvan, mert Uzunovics a német képviselőknek tett kijelentésében elismeri a kisebbségi kívánságok jogosultságát. Ami a tartománygyűlési munkát illeti, a kisebbségnek ezek volnának a kívánságai: A tartománygyűlés számára megalkotni a szabályrendeletet. A szabályrende-

* Az első folyóirat-kísérlet a *Vajdasági Írás* volt. Másfél éves fennállása alatt főleg szépirodalmat közölt. Mivel azonban nagyobb olvasótábora és anyagi támogatása nem volt, 1929-ben megszűnt. A vajdasági írók, költők azonban nem adták fel, így született meg 1930 karácsonyán az Újvidéken megjelenő *Reggeli Újság* mellékleteként: Ami irodalmunk. Cikkei, glosszái nemcsak irodalommal, hanem kisebbségi kérdésekkel is foglalkoztak. Az 1930-as években ezt a szellemiséget próbálja folytatni a *Kalangya*, amely a jugoszláviai magyarság egyik legjelentősebb folyóiratává vált.

let keretén belül biztosítani kellene legalább kisegítő tárgyalási nyelvként a magyar nyelv szabad használatát. Abban a kérdésben, hogy Zombor vagy Újvidék legyen-e a tartománygyűlésnek a központja, az M. P-nak kívánsága az volna, hogy Zombor maradjon meg a Bácska számára és Beckserek a Bánság számára központ. Ebben a tekintetben úgy látszik, valamennyi párt is támogatja a magyarságot. További pont az ármentesítéssel és a közúti hálózat kiépítésével kapcsolatos munkák mielőbbi megkezdése s így a Duna-védelem intenzív biztosítása. Az iskolaügy terén a kívánság az, hogy az iskolaválasztás a szülőnek legyen joga, ugyancsak a szülő állapítsa meg a gyermeke nemzeti hovatartozandóságát.

A párt legfőbb politikai feladata pedig ezentúl a pártszervezet felfrissítése, kiépítése és megszilárdítása. Az összes magyarlakta községekben, tehát a Vajdaságon kívül is a magyarság bekapcsolása. Ennek a szervező munkának 2—3 hónapon belül kell megtörténnie. Főcél tehát, hogy a párt magába ölelje az SHS. állambeli magyarság egyetemét,* hogy így az országgyűlési választásokon egyöntetűleg léphessen fel.

Máskülönbén örvendetes lendület, életrevaló tervek jellemzik a déli magyarság jelenlegi életét.

Tisztázat — K 28 159—1927—R—63 (78. cs.)

15.

Bled, 1937. augusztus 15.

A belgrádi magyar követ jelentése a külügyminiszternek a magyar nyelvű könyvek és folyóiratok Jugoszláviába történő beengedéséről

Fenti számú rendeletre hivatkozva van szerencsém jelenteni, hogy a magyarországi eredetű (magyar nyelvű) könyvek behozatalára nézve itt semminemű általános jogi szabályozás nem tétetett közzé. A tényleges helyzet az, hogy a magyar nyelvű könyveknek Magyarországból való behozatala általában nincs megtiltva, e könyveket azonban a kézbesítés előtt cenzúrázzák és amennyiben a cenzor azokban jugoszláv szempontból államellenes dolgokat vél látni, a könyveket visszaküldi. Ez a cenzúra majd enyhébben, majd szigorúbban működik. Könyvkereskedők által nagyobb tömegekben viszonteladásra szánt könyveket az ellenőrzés könnyebbsége miatt szívesebben beengednek, mint magánosok által rendelt egyes műveket, melyeket sokszor felbontatlanul visszaküldenek. Szépirodalmi műveket könnyebben beeresztenek, mint tudományos, vallási stb. szakkönyveket. Különösen akadály nélkül engednek

* Értsd: összességét!

be olcsóbb regénysorozatokot (Pengős, Filléres stb. regények), melyeket még az egyes újságelárusítók (kioszkok) is kolportálnak.⁸ Egyáltalában nem engednek be tankönyveket és imakönyveket (utóbbiakat főleg a „Magyar Hiszekegy” miatt).^{9*}

A folyóiratokra vonatkozóan az 1934. november 10-én (a marseille-i merénylet után)^{9**} kelt 50.617/I. számú belügyminiszteri rendelet az összes magyarországi lapokat és folyóiratokat kitiltotta. (L. 253/pol. 1934. számú jelentést.) E rendelet alól azóta két ízben tétetett kivétel:

a.) az 1935. év október 24-én kelt 55.234/I. számú belügyminiszteri rendelet az akkortájt folyt magyar—jugoszláv gazdasági tárgyalások folyamányaként 12 folyóiratnak Jugoszláviába való behozatalát és terjesztését engedte meg. Ezek a következők:

1. Színházi Élet
2. Délibáb
3. Rádió Újság
4. Párizsi Divat
5. Tündérújjak
6. Sporthírlap
7. Rádió Élet
8. Új Idők
9. Nyugat
10. Pester-Lloyd
11. Molnárok Lapja
12. Nemzeti Sport

b.) A belügyminisztériumnak 1936. július 28-án kelt rendeletével a „Budapesti Hírlap” és a „Pesti Napló” című napilapoknak a turisztikai szezonban a Drávai, Zentai, Tengermelléki és Vrbasi bánságokban (a szlovéniai és dalmáciai fürdőhelyeken) való behozatalát és terjesztését megengedte (l. 162/pol. 1936. számú jelentést).

A helyzet a marseille-i merénylet előtti állapotokhoz képest rosszabbodást mutat, mert azelőtt négy magyar napilapnak az egész országban egész éven át való terjesztése volt megengedve. (Ezek voltak: „Magyar Hírlap”, „Esti Kurir”, „Az Est” és „Népszava”.)

Másolat — K 28 298—1937—R—16317 (152. cs.)

⁸ Itt: tartanak.

^{9*} A trianoni békeszerződés aláírása után a magyar iskolákban a történelem és a földrajzórán a történelmi Magyarországot tanították, a tanítás kezdetekor és befejeztével a tanulók elimádkozták Papp-Váry Elemérné versét, a Magyar Hiszekegyet: „Hiszek egy Istenben, / Hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni örök igazságban, / Hiszek Magyarország feltámadásában. Amen.” A revíziós verset a tankönyvbe, imakönyvbe, sőt a füzetbe is belenyomtatták.

^{9**} 1934. október 9-én Marseilles-ben egy bolgár—macedón származású merénylő kioltotta Sándor jugoszláv király és Barthou francia külügyminiszter életét. A merénylet megszervezéséért két fasiszta szervezet, a macedón ORIM és a horvát Usztasa a felelős, de a szálak egészen Olaszországig és Magyarorszáig vezettek.

Budapest, 1939. július

A Miniszterelnökség állásfoglalása a magyar—jugoszláv határszéli igazolványok engedélyezéséről

A belügyminiszter úrhoz beérkezett jelentés szerint a szabadkai városi rendőrség — az eddigi gyakorlattól eltérőleg — a szabadkai határban lévő kettős birtokosok részére kiállított útiigazolványokat láttamozza ugyan, de megtagadja azok családtagjainak és munkásainak részére kiállított igazolványok láttamozását. Sőt hasonló eljárást óhajt a kelebiai magyar hatóságok részéről is.

A belügyminiszter úr szerint a tényállás a következő:

Az 1929. évi XLVI. t. c.-ben foglalt magyar—jugoszláv kisebb határszéli forgalmat szabályozó Egyezmény 7. §-ának utolsó bekezdése szerint „Földbérlok a határontúli birtokosok részére biztosított kedvezményeket csak akkor vehetik igénybe, ha a bérleti szerződésük ezen határozmányok életbeléptetése előtt jött létre s csupán a bérszerződések időtartamára, mely azonban a jelen határozmányok életbeléptetésétől számított 3 éven túl nem terjedhet”. A belgrádi jegyzőkönyvi megállapodásokat végrehajtó 6.100/1930. P.ü.m. sz. r. II. rész 18. § d. pontja szerint a kettősbirtokosok részére rendszeresített különleges határszéli igazolványt csak az kaphat, aki 1929. évi november 18-án birtokának telekkönyvi tulajdonosa volt, vagy jogérvényes bérlo volt. Ugyanezen § 4. pontja szerint azok, akik mesgye- vagy határbirtokukat bérbeadták, csak egyszeri határszéli útiigazolványra tarthatnak igényt. Ez az egyezmény Szabadka várost kivette a határizónából, tehát sem onnan, sem oda szabályszerűen és az egyezménynek megfelelően alkalmi útiigazolványok tulajdonképpen nem voltak kiadhatók, ennek ellenére azonban idők folyamán mégis kedvezőbb helyzet alakult ki a gyakorlatban.

Belügyminiszter úr a fentiek értelmében a jugoszláv hatóságok új eljárásában szabályellenességet nem lát. Ennek ellenére, nézete szerint, az új eljárást mégis sérelmesnek tartja, mert az Egyezményen túlmenőleg eddig gyakorolt kedvezmény megvonása a határszéli kettősbirtokos magyarság érdekeinek csak hátrányára válhat. Ebből a szempontból az ügyet tovább óhajtja tárgyalni s ezért osztályunk észrevételeinek sürgős közlését kéri.

Jóllehet, hogy az előadottak szerint a jugoszláviai hatóságok csak az Egyezmény határozataihoz alkalmazkodnak s így eljárásuk jogalap hiányában valóban nem kifogásolható, mégis kívánatos volna a belügyminiszter úr álláspontjához csatlakoznunk. Ugyanis a határ két oldalán levő, sőt még a szabadkai, birtokos magyarság is eddig az Egyezményen túlmenően igen kedvező helyzetbe került,

ezt a kedvezményt tehát érdekük védelme miatt, amennyiben csak lehet, osztályunk szerint is biztosítani kellene a jövőre.

Ennélfogva t. tervezzük.

M.kir belügyminiszter úrnak

A szabadkai, illetőleg a jugoszláv határ két oldalán levő birtokos magyarság érdekeinek védelme céljából teljes mértékben csatlakozunk Nagyméltóságod azon bölcs nézetéhez, amely szerint a gyakorlatban már eddig megadott útikedvezményt továbbra is biztosítani kellene.

Bár a jugoszláv hatóságok eljárása az ismertetett Egyezmény szerint jogalap hiányában valóban nem kifogásolható, mégis felhívjuk Nagyméltóságod szíves figyelmét arra a körülményre, hogy az eddig gyakorolt kedvező helyzet megszűnése a határszéli birtokos magyarság anyagi szempontjából igen nagymértékben káros lenne.

Fogalmazvány — K 28 159—1939—R—17827 (79. cs.)

17.

[Budapest], 1939.

Bizalmas jelentés a belügyminiszternek az ún. baranyai háromszögben* tartózkodó jugoszláv katonaságról és a magyarok elleni fellépésekről

Az elszakított „Baranya-háromszög”-ben kb. 13.000 főnyi jugoszláv katona van összevonva. A katonák egyharmad része behívójeggyel mozgósított tartalékos. A bizalmas bemondó szerint a katonáknak francia gyártmányú 3 golyós tölténytárú, ismétlő fegyvere van. A magyar és horvát nemzetiségű katonák még éjjel sem kapnak éles töltényt, őrségi szolgálatra sem, hanem csak töltény nélküli szuronyos puskát. A bizalmi egyén szerint a hangulat Jugoszláviában magyarelles. Ezt látszik bizonyítani az is, hogy folyó évi szeptember hó 13-án Magyarbolyból Pélmonostorra magyar alkalmi útilappal átment egyik magyarbolyi lakost gorombán visszautasították s ott lakó édesanyjához is csak 1/2 órára engedték be a községbe, a többi időt a pélmonostori vasútállomáson kellett töltenie a legközelebbi, onnan Magyarbolyba jövő vonatig. A határsávba telepített dobrovoljacok hangoztatják, hogy ha a sorkatonaság nem is lép fel a magyarok ellen, úgy majd ők

* Földrajzi értelemben a Dráva—Duna és a két folyó közötti trianoni határ által közrefogott, háromszög alakú területet értjük alatta.

fogják a magyarokat visszaverni, mert jelenlegi területüket mindenképpen megvédik és megtartják. Az utóbbi napokban a magyarellenes, valamint a német nemzetiségűek elleni hangulat erős mértéket öltött. Nyíltan hangoztatják szerb körökben, hogyha Németország a háborút elveszíti, úgy a magyar és német nemzetiségű lakosságra igen rossz sors vár. A katonai szolgálatra behívott magyar és német nemzetiségű egyénekkal igen rosszul bánnak és emiatt igen sok magyar és német nemzetiségű tartalékos katona megszökött. Naponta látni, hogy elfogott magyar, vagy német nemzetiségű katonákat a csendőrök megbilincselve kísérik vissza. Ugyanez a helyzet a horvát behívott tartalékosok körében is. Az elmúlt héten Eszéken a laktanyában a rossz élelmezés miatt már zendülés tört ki. Az egyik horvát nemzetiségű katona a rossz élelmezést szóvátette egy szerb kapitány előtt, aki a katonát merész fellépéséért többször arculütötte. Ezt látva a többi horvát nemzetiségű katona a kapitányt megrohanta és ott a helyszínen agyonverte. Az eljárás során a tettesek kiléte megállapítható nem volt. A többi horvát nemzetiségű katona nem szolgáltatotta ki, illetve nem árulta el a tetteseket. Az esetből kifolyólag a laktanyában lévő, 4000 főre tehető horvát tartalékost lefegyverezték és fegyver nélkül, szerb katonáktól fegyveresen kísérve, gyalogosan felhozták a pélmonostori, baranyavári, valamint a keskendői hegyekbe, ahol sátrakban őrzik őket. A határsávban a lövészárkok kiépítése tovább folyik. Ezzel egyidejűleg a baranyavári, valamint a pélmonos[tori] hegyekben, több alkalmas helyen, gépfegyverfészkeket építenek ki. Így a pélmonostori kálvárián is, közvetlen a kereszték mögött, egy horpadásban, a napokban kibetonírozott gépfegyverállást építettek. A határzónában levő községekben napok óta állandóan járőrök portyáznak.

Másolat — K 28 159—1939—R—19046 (79. cs.)

18.

[Budapest], 1940.

Helyzetkép Jugoszláviáról, valamint a jugoszláviai magyarság megosztottságáról és sérelmeiről

Helyzetkép a mai Jugoszláviáról

A horvát közvélemény kétfelé oszlik. Egyik része a parasztságnak befolyásolható széles rétege az ún. Macek-féle kormánypárt keretébe tartozik és erős németellenes tendenciát mutat. Macek hivatalos lapja gyakran ugyancsak fanatikus magyarellenes kirohanásokat rendez. A másik része horvát intellektuel elemekből tevődik össze, akik eddig a közelmúltban betiltott három lapjukban nem támadták sem a magyarokat, sem a németeket és hívei az ún. Frankovcia-féle nemzeti

szocialista szervezetnek. Ismeretes, hogy a közelmúltban ennek a szervezetnek vezéreit dr. Budákot, dr. Lorkovićot és társait Macekék letartóztatták és lapjukat betiltották. Amíg Macek köré sorakozik a horvát parasztság zöme, addig a Frankovcia táborába a horvát intelligencia dinamikusabb elemei tartoznak. Míg egy horvát kisvárosban a lakosság zöme a hivatalos, kormány által támogatott mozgalmakhoz tartozik, addig ugyanazon a kisvárosban ügyvédek, orvosok, nyugdíjas tisztviselők, intelligensebb kereskedők, iparosok és parasztok határozottabb jellegű rétegeiből alakult ki Frankovcia tábora. Érthető, hogy ezeknek növekvő befolyása a népre idegesíti Macekékat és így az államhatalom igénybevételével igyekeznek őket elgáncsolni. Tisztázatlan az a kérdés, hogy a Frankovcia (akik között a jelenleg letartóztatásban lévő vezetők határozott magyar barátok) milyen orientációt követnek Németország felé és mennyire hagyják magukat befolyásolni a németek által...

A harmadik közvélemény most van kialakulóban a gyorsan pergő világpolitikai események befolyása alatt. Ezek előjelei egy olasz orientációnak, amely mindinkább nagyobb tért hódít. Egymás között arról is beszélnek már a horvátok, hogy a szabad horvát állam olasz támogatással és quasi olasz védnökség alatt fog megalakulni.

A Koszovszka-Mitrovicától illetőleg Rigómezőtől, valamint Nistől délre eső és kizárólag az ún sifár (arnauta)* jelleget mutató és 1913-as Balkán háború után a Szerbiához csatolt országrészen ugyancsak érezhető az olasz befolyás. Itt az arnauták között gyakran érezhető Olaszország és Mussolini iránt megnyilvánuló szimpátia, úgy szavakban, mint kisebb jelentőségű csecsebecségekben, amelyek magukon viselik a fasiszta impérium jelvényét, vagy Mussolini képét. Arról is beszélnek, hogy Jugoszlávia fel lesz osztva és Horvátország mint szabad állam vagy Olaszország, vagy Németország befolyása alá kerül. A dalmát és macedon részek az olasz impériumhoz lesznek csatolva. Szerbia megmaradna a Balkán háború előtti határai között, amelyek kiegészítést nyernének a szandzsák, valamint Hercegovina, Bosznia, Szerémség és a Bánát egyes részeivel. Bosznia határozottan a magyarokkal szimpatizál. A bosnyákok nagy része a magyarok mellett foglal állást. A szlovénekről nemigen hallottam megnyilatkozásokat, azonban ott állítólag Németország felé tendálnak. Legalábbis az északi szlovének. Egyelőre Jugoszláviában (Bácska, Bánát és Baranyát kivéve) alig esik szó magyar orientációról, bár a Macekhez közelálló körök egymással bizalmasan közlik, hogy kialakulóban van egy katolikus blokk, mely állana Olaszország, Horvátország és Magyarországból. Ehhez csatlakozna egy esetleg a Birodalomból kiváló délnémet katolikus állam. (Ez utóbbiról inkább csak papi körökben esik szó.)

A megszállott területbeli németiség vezetői nagyrészt olyanok, akik a háború előtti Horvátországban, valamint Bosznia-Hercegovinában, Dalmáciában voltak osztrák tisztviselők. Ezek magukban hordozták mindig a magyarok elleni ellen-szenvet. Ezt az ellenszenvet beoltották a háború után a szerb kormány támoga-

* Az albánok török elnevezése.

tásával alakult német kulturális szervezetekbe és úgy, hogy ezek már a weimari Németország fennállásakor is erősebb magyarellenes propagandát fejtettek ki. Amióta a Harmadik Birodalom befolyása alá vonta a külföldi németiséget és azoknak értelmesebb elemeit Németországban neveltette, a nagynémet propaganda igájába állította őket és törekvéseiknek eszközeivé tette. Ezek Németországból különböző ürügyek alatt hozták fizetésüket és idővel vagyonos emberekké váltak. Jelenleg Jugoszláviában két hatalmas német gazdasági szervezet működik: az „Agrária”. Tagja úgyszólván minden módosabb sváb paraszt és iparos. Mindenmű szükségletet ezen szerv által szerzi be, legyen az mezőgazdasági gép, műtrágya, elektromos apparátus stb. és terményeit is nagyrészt ezen szerv révén értékesítik. A másik „Jugó Agrár” (Lepherz u. Compani); ezen jellegzetes címet egy ottani sváb gazda bevallása szerint, aki ennek a felügyelő bizottságában van, azért vették fel, mert kifelé takarni akarták ennek a hivatalnak a nagynémet célok érdekében való törekvéseit és hogy a nemzetközi tőke, illetőleg a zsidóság se vonja meg tőle kapcsolatait. Mind a két szerv hitelt kap Németországtól. Úgy a Harmadik Birodalom szállít mindennemű gazdasági gépeket, apparátusokat, motorokat, cséplőgépeket, autókat, motorkerékpárokat, varrógépeket, német iparcikkeket stb. Ezeknek nagy része a Kulturbund által lesz elszámolva a nagynémet propaganda kontójára. Jelenleg a Kulturbund elnöke Jugoszláviában Avender nevű magyarfaló fiatalember, aki munkatársaival arra törekszik, hogy az ott élő sváb ifjúságot a német imperialista szellemben neveljék és a talajt előkészítsék egy délkelet-európai sváb állam létrehozására, Temesvár székhellyel, amelyet ők már most Temeschburgnak írnak és hirdetnek. A német ifjúsági szervezetet nyíltan H. J*-nek nevezik és nyíltan mondják, hogy csak zárják be őket a szerbek, ez nekik csak hasznukra lesz, ha jön a Führer. Ez az állam állana Bácska, Bánát, Baranya, valamint Erdély szász lakta részeiből. Pontos körülírását azonban eddig nemigen lehetett megtudni. Lehet, hogy fantázia az egész, mely az ottani svábság nagyra törő ifjú vezéreinek agyában született meg, azonban „nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél” és ha ezek az elemek nem kaptak biztató jeleket ennek az elgondolásnak a terjesztésére, a nagynémet szervezetek révén (Stuttgart, Schulunzburger, für Auslandsdeutsche Volksdeutsche), valamint az ún. „A. A.”^{**} szerv által, melyet Ribbentrop külügyminisztersége előtt „Büro-Ribbentrop”-nak hívtak és a többi hasonló számtalan szervezet által állandóan és kitartóan terjeszti.

A szerbség beállítása a németiség ellen mind nagyobb mértéket ölt. Lehet, hogy ez kisebb mértékben közelebb hozza őket a magyarokhoz. A szerbek és horvátok (fentebbi értelemben) bíznak az angol győzelemben és úgy szerb, mint különösen horvát népi körökben hangoztatják, hogy az angolok győzelme esetén legyilkolják a svábokat és a magyarokat. Máskor pedig azt mondják, hogy készüljenek el a svábok arra, hogy kivándoroljanak Hitler Birodalmába.

Itt a magyar nemzeti érdeket tartva szem előtt, kívánatos volna, hogy a magyar titkos propaganda bekapcsolódjon és a horvátság és a szerbség körében a magyar-

* Hitler Jugend

** Auswärtiges Amt: a német Külügyminisztérium neve.

ság iránt a megértés és szimpátia magvát hintsék el és ügyes propaganda által előkészítsék a horvátokat az inkább Magyarország, mint Német-, vagy Olaszország felé való orientációra.

Végig a magyar határ mentén hatalmas drótakadályokat húznak, 12 méteres tankcsapdákat és lövészárkokat ásnak. Ezeket nem szerb, hanem magyar vagy sváb gazdák földjein ássák. A Ferenc-csatorna feletti rész községeiben ezer számra helyezték el a behívott jugoszláv katonákat, kiknek az a feladata, hogy ezeket az akadályokat elkészítsék. Az itteni csapattestek között magyar és sváb fiúk vannak. Az idősebb svábok még igen hajlamosak a magyarok befolyására és sok esetben azt beszélnek, hogy háború esetén átmennek a magyarokhoz. Pl. a baranyai községekben helyenként 8—10 ezer katonát is szállásolnak el. Ugyanez áll az egész észak-bácskai, valamint az észak-bánáti részekre is. Az is ismeretes, hogy pl. horvát városok körül is építenek tankcsapdákat. Két hónap óta rendelet van arra, hogy külföldi állampolgárok vízumaikra meghosszabbítást nem kapnak, azonban kérvényezhetik a báni hivatalnál két-három héttel a vízum lejárta előtt ennek meghosszabbítását, ami tetemes összegbe kerül. A horvátországi magyarság helyzete a lehető legszomorúbb. Nem kevésbé magyar nemzeti szempontból az ún. vojvodinai magyarságé is. A magyar kormány támogatásában részesülő ún. Magyar Párt, mely dr. Várady és társai vezetése alatt áll, nincs hivatása magaslátán és nem bírja az ott élő magyarság bizalmát. Dr. Várady maga háromszoros szabadkőműves és tagja a nemzetközi zsidó Rotáry Klubnak.³ Ez utóbbinak tagjai Várady és Deák Leó és a többi munkatársai is. Ezek közé tartozik Kende Ferenc, a Magyar Tanácsköztársaság szellemi tanácsának volt elnöke. Minden valószínűség szerint feleségével együtt zsidó. A jugoszláviai magyar sajtó ennek irányítása alatt áll és élvezi a magyar kormány támogatását. A Váradyék iránt az ottani magyarság részéről megnyilvánuló bizalmatlanság legjobban akkor nyilvánult meg, amikor a közel múltban a Zifkovca (?) községben hét magyar kisember háza égett le és a magyar szervezetek gyűjtési akciót indítottak. Ekkor derült ki, hogy a magyar kormány által elismert és támogatott szabadkőműves Várady és társai vezetése alatt álló Magyar Párt, mely a szerb kormánypárt kebelén belül működik és ennek érdekeit szolgálja, nemcsak nem bírja a magyarok bizalmát, de annak érdekeit sem képviseli. Amikor ezen szerencsétlenek megsegítésére gyűjtési akciót indított a Jugoszláviában működő „Magyar Párt” és dr. Nagy Iván újvidéki ügyvéd vezetése alatt álló szervezete, az eredmény az volt, hogy a Nagy Iván igaz magyar szellemben szerkesztett és vezetett lapja útján indított gyűjtés eredménye meghaladta a 160 ezer dinárt, addig a magyar kormány által támogatott és elismert, de a jugoszláviai magyar tömegek által el nem ismert dr. Várady és társai Magyar Pártja gyűjtésének eredménye a 15 ezer dinárt sem haladja meg. Pedig dr. Nagy Iván lapja csak hetenként jelenik meg és egymagában áll. Dr. Várady akcióját pedig több napilap támogatja.

³ Leginkább az Egyesült Államokban és Angliában elterjedt, főként szabad pályás értelmiségiekből álló, szabadkőműves jellegű egyesület.

Iskolai sérelmek

Bár van törvény, amely kizárja az iskolasérelmeket, de csak papíron. Dacára ennek dül a névelemzés és egyes járásokban, ahol a magyarság ezres tömegekben él, nincs is magyar iskola. A jugoszláv hivatalos kimutatás szerint egy osztályra 61 tanuló esik, azonban magyar vidékeken 100, meg 200, meg több tanuló esik egy magyar tanítóra. Gyakori eset, hogy egy ottani színmagyar községben a magyar tanító nem bírja a magyar nyelvet. A szerb hatóságok minden faluban individuálisan ítélik meg a jogi helyzetet. A szórványosan élő magyar parasztságnak nincs meg még a lehetősége sem arra, hogy érintkezést tartson fent valamely magyar szervezettel. Nincs magyar kultúrszövetség, ellenben a németeknek számtalan Kulturbundjuk van, melynek révén mindent elértek. Van tanítóképzőjük, középiskolájuk és rengeteg német szakiskolájuk és felesszámú elemi iskolájuk. A magyar kultúrszövetség sürgős megalakítása legelső kötelességünk, de nem a szabadkőműves és szerb kormány szájíze szerint működő elemek vezetése, hanem a megszállt területbeli magyar tömegeknek áldozatkész, önzetlen és kiálló harcos férfiak irányítása alatt tervezendő meg. Az ingatlan korlátozás annyit jelent Jugoszláviában, hogy a magyar paraszt hitelt nem kaphat, nem adhatja el a földjét, csak hatósági árverésen, amikor pedig a földet potom pénzen, ottani szláv telepesek rendelkezésére játsszák ki. Jugoszláviában egyetlen magyar községi jegyző sincs. Rengeteg magyar munkás kénytelen Jugoszlávia belsejében keresni megélhetést és miután nincs olyan szerb, aki törődik a szórványosan élő magyarokkal, ezek a magyarság részére teljesen elvesznek. Horvátországban pl. számtalan helyen csoportokban, valamint tanyákon élő magyar családok ugyancsak az elszlávosítás veszélyének vannak kitéve, sőt ezeknél nemcsak nem beszél már az ifjúság a magyar nyelvet, hanem fanatikusan horvátnak vallja magát és kezd gyűlölettel lenni mindaz iránt, ami magyar. A szülők még magyarul szólnak gyermekeikhez, azonban a gyermekek már horvátul válaszolnak és egymásközt is úgy beszélnek. Dicsőítik a szlávok dicső történelmi múltját, viszont a saját fajtájuk nagy múltját nem ismerik. És gyakran megesik, hogy szégyenkezésből nem is vallják magukat magyarnak.

Most folynak az előkészületek a népszavazásra, melynek arról kell döntenie, hogy Bácska és Baranya területe a Horvát Bánsághoz csatolandó-e vagy kizárólagosan szerb érdekerületnek nyilvánítják. A közhangulat inkább a horvátok mellett van, mert remélik, hogy így jobban segíthetnek helyzetükön. Arról is szó van, hogy Vojvodina önkormányzatot kap. Ez esetben azonban a szerb befolyás növekedne. A horvát bánság felállítása magával hozta a bosnyákok, szlovének, arnauták nemzeti bánságának követelését. Az arnauták követelését a szerbek a legnagyobb szigorral nyomják el. A szlovének követelése rájuk nézve nem veszélyes, a bosnyákok egyelőre még nem nyilatkoztak, hogy bánságuk szerb vagy horvát befolyás alá kerüljön és így még nem indult meg a szerb ellenpropaganda. Bár a horvátok igényt tartanak Boszniára is. Nagyon valószínű és kézenfekvő, hogy a horvátok mindig növekvő étvágyára területi követelések tekintetében előbb

vagy utóbb végzetes összetűzésbe kerülnek a szerbekkel. A horvátok úgy állítják be történelmi múltjukat, mintha a kereszténységet nem annyira Szent István, mint inkább az ő Illir horvát királyuk palántálta Európa délkeletére. A történelem meghamisítása már nem is okoz problémát úgy a horvátoknak, mint a szerbeknek, sőt a magyarokat náluknál alacsonyabb kultúrájú népnek tekintik és valahogy úgy kezelik, mint a Habsburg impérium fénykorában az osztrákok kezelték a magyarokat. A horvát irodalom nagy fejlődést mutat és igen kiváló a szakirodalmuk. Pl. Árpád királyok korából találni olyan szakkönyveket, amilyenek Magyarországon még nem is jelentek meg és ezek a legolcsóbb árban állnak a néptömegek rendelkezésére. Pl. van egy népies kiadásuk az Árpád-házi királyok korából származó pénzekről és érmékről. Bár jelent meg nálunk is egy ilyen kiadás még a múlt században, de ennek ára kötetenként 40—50 pengő vagy még több. Érdekes egy horvát politikusnak a megjegyzése, mely szerint hiába állapotodnak meg a jugoszláv diplomaták a szomszéd államokkal bizonyos területek átengedése tekintetében, ezt a szerb hadsereg sohasem fogja akceptálni és a diplomaták megállapodása ellenére fegyverrel fogják megvédeni.

Arról is beszélnek, hogy egy esetleges jugoszláv támadás esetén azonnal megteremtődik a legteljesebb egység a szerbek és a horvátok között és közösen vonulnak majd fel a támadók ellen. Szerintem és sok olyan ember véleménye szerint, aki ismeri a helyzetet, Jugoszlávia nem bírna el egy esetleges háborút. Még ha Jugoszláviát egyoldalról érné csak támadás, mondjuk Magyarország felől, megromlana a belső egység és ugyanúgy széjjel tagozódna Jugoszlávia, mint széjjel tagozódott az Osztrák—Magyar Monarchia a világháború után.

Másolat — K 28 159—1940—R—18028 (79. cs.)

19.

Budapest, 1940. május 3.

A Magyar Honvéd Vezérkar főnökének jelentése a miniszterelnöknek Jugoszlávia belpolitikai helyzetéről

A jugoszláviai politikai helyzetről szóló egyik alárendelt szervemtől beérkezett jelentést van szerencsém Nagyméltóságoddal szíves tudomásul közölni.

„A szerb—horvát kiegyezés”^{*} után a kisebbségek érdekes helyzetbe jutottak. Megszűnt a felső nyomás, sőt a felülről jövő rendeletek olyannyira liberálisak, hogy az bizonyos politikai körökben (mint pl.: a J. N. S. csoportban, Jevticsék) erős

* A szerb és horvát politikai pártok megegyezéséről van szó, amelytől a belpolitikai élet stabilizálódását remélték.

ellenakciót váltott ki, befolyásolva egyes elfogult, hatalmi pozícióban lévő vezető embereket, úgy, hogy azok ténykedése itt-ott megnehezíti a kisebbségek mindjobban előretörő megmozdulásait.

A kiegyezés nem erősítette meg a jugoszláv belügyeket. A külpolitikai helyzet azt hozta magával, amit a horvátok már oly régóta óhajtanak: hogy valami módon kivívassák a teljes önállóságukat, azaz, hogy egyszer s mindenkorra elszakadjanak Belgrádtól. Horvát részről a megegyezés eredménye a 20 éves küzdelemnek, de az első lépés ahhoz, hogy majd adott alkalomkor — ha kell, erőszakkal — kimondják vagy kivívják önállóságukat. A horvát Sabor összehívása is emiatt késik. Általános vélemény az, hogy majd csak akkor hívják össze, ha elérkezik a Belgrádtól való teljes elszakadás pillanata.*

A horvát nemhivatalos körök nyíltan vallják azt az elvet, amely számukra egyet jelent a 20 éves földalatti tevékenységük elvével: Nagy-Horvátország megalapításával. Általános nézet szerint (valószínűleg felső sugalmazásra alakult ki ez a nézet) a mostani horvát körök is ugyanezt vallják, hogy a megegyezés hatalmas sebet ütött a nagyszerb eszmén. Már Dalmáciának a Cattaró-i öbölíg Horvátországba való bekebelezése teljesen visszaszorította Belgrádot az Adriai tengertől.

Megemlítésre méltó, hogy a szerb közvélemény azzal a gondolattal foglalkozik, hogy majd a belgrádi hivatalos politika valószínűleg Szalonikivel pótolja azt, amit az Adrián elvesztett, azaz a Görögországhoz tartozó Dél-Makedóniával.

A horvát—szerb megegyezés nem végleges, ezt mind a két fél tudja. A további kérdés tárgyát Bosznia és Hercegovina megmaradt részei, továbbá a Vajdaság képezik. A mohamedán vallású bosnyákok megnyeréséért folyik a harc. Ezek Szarajevótól nyugatra laknak a mostani Horvátország határáig. A dolgok állása szerint a bosnyákok nem pravoszláv része Zágráb felé orientálódnak. A Boszniában lakó szerbek nagy része még nem foglalt határozott állást, habár vezetőik Belgrád csatlósaivá lettek. Bosznia hovatartozandósága a horvát—szerb megegyezés első méregfoga. A horvátok szerint keleti terjeszkedésük határa a Drina folyó. Természetesen Belgrád erről hallani sem akar, a maga számára követeli Boszniát, azzal érvelve, hogy annak idején Bosznia kimondta a csatlakozást az anyaországhoz.

A megegyezés politikája már itt megbukott. Belgrád akkor vesztette el Boszniát, amikor beleegyezett abba, hogy egyes járásokat kiszakítottak Bosznia-Hercegovina testéből és az ún. Horvát bánsághoz csatolták. Ezzel felbontották azt a történelmi egységet, amelyet a boszniai szerbek is szentnek tartanak. Ebből kifolyólag Belgrád elvesztette hatalmát Bosznia lakosságának nagy része felett. Ezzel szemben Zágráb az elszakadt részek egyesítését hangoztatva, kivívta magának azt a tekintélyt, amelyet Belgrád a politikai kényszer miatt eljátszott. A mohamedán vallásúak hű horvátoknak vallják magukat, ezt közvetlenül a háború után csak elenyészően lehetett észlelni. Most a helyzet az, hogy Bosznia lakosságának 65%-a Zágrábot követi, míg a szerb politikát alig 20% helyesli.

* Ez igaz volt, hiszen a horvátok csak a „megfelelő pillanatra” vártak a Belgrádtól való elszakadáshoz.

Horvát részről azt hangoztatják, hogy végleges megegyezés csak akkor jön létre, ha a Drina lesz a határ. A széles tömegek Zágráb felé hajlása miatt szerb körökben nagy a fejetlenség.

A horvátok Róma felé húznak és számítanak arra, hogy majd adott alkalommal, a horvát önállóság kivívásánál Róma segítségükre lesz a szerbek ellen. Úgy vélik, hogy Nagy-Horvátország csakis az olasz állam keretén belül valósulhat meg. A hangulat Zágrábban és a vidéki horvát városokban nagyon olaszbarát. Arra számítanak, hogy Magyarország is csatlakozna Rómához és ily módon újra életre kelne a háború előtti gazdasági egység. Valószínűnek veszik azt is, hogy Róma az egész Balkánra ráteszi a kezét. Magyarországgal szemben barátilag viselkednek. Egyetlen vitás kérdés — ahogy azt a horvátok látják — Muraköz hovatarozandósága. Úgy gondolják, hogy Magyarország a végleges megegyezés érdekében lemond erről a területről.

Bánát, Bácska és Baranya miatt sem teljes a szerb—horvát megegyezés. A horvátok Palánka—Óbecse—Tisza vonalától nyugatra eső területrészt Szabadka és Zombor városokkal maguknak követelik. Belgrád ez ellen azzal érvel, hogy ez a terület Szerbiához csatlakozott. Szerbiai és egyes vajdasági szerb vezetők visszautasítanak minden ilyen horvát igénylést. Azon csodálkoznak, hogy éppen a horvátokkal kell vitatkozniuk a Vajdaság hovatarozandósága felett. A magyarokkal már elintéztettek vélik ezt az ügyet és úgy számítanak, hogy Pest és Belgrád között területi kérdésekről szó sem lehet. Így vélekednek a radikális párthoz tartozó vezetők, viszont a Bánát és Bácska bennszülött szerbjei másként gondolkodnak. Jó részük — kb. 40% — visszakiváncokzik a régi birodalomba, ugyanezen a területen lakó szlovák stb. csekély kisebbségek a magyarokat várják. A román kisebbség várakozó álláspontra helyezkedik s ha más lehetőség nem lenne számukra, úgy nagy részük magyar oldalra állna.

Bácskában a magyarság helyzete előnyösebb, mint Bánátban, ahol magyarok nem vehetnek semmi ingatlant szerbektől. Legújabban rendelet jött arra, hogy a magyarok és a németek ingatlanokat vásárolhatnak egymástól.

A magyarságot elenyésző számban álláshoz juttatta a mai politikai helyzet, úgy hogy előnyben részesül a vajdasági szerbek rovására. Belgrád nem sokat törődik felszabadított testvéreivel, akik csalódtak és a régi jó időket sóhajtozzák vissza. Előfordult Észak-Bánátban olyan eset, hogy a szerb apa a katonának bevonuló fiát figyelmeztette, hogy ne lőjön a magyarokra, mert azok jól bántak velük.

Belgrád elhanyagolta ezt az országrészt s a lakosság arra a meggyőződésre jutott, hogy Belgrád úgysem lesz sokáig ura ennek a területnek.

A magyarság helyzete nem sokat javult. Annyival mégis kedvezőbb, hogy a németiség nem fordul ellene, mint ahogy azt 20 éven át cselekedte, amely idő alatt minden előnyhöz a magyarság rovására jutott. Elég volt azt hangoztatni, hogy nem kíváncokzik vissza Magyarországba. Ahol csak tehették, megrövidítették a velük együttélő magyarokat. Most gyökeresen megváltozott a helyzet. Amióta a balti németeket hazatelepítették s amióta Pest és Belgrád között a politikai viszonyok megjavultak, a németiség nagy tömegei ha nem is vallják magyarnak magu-

kat, de Magyarországot tekintik hazájuknak. A nemzeti szocialista érzelmek talajt vesztek. Egy népszavazás esetén 60%-a a németeknek Magyarország javára szavazna. Ezen a fordulaton sokat lendített a magyarországi zsidótörvény meghozása.

A magyarság Váradyék és Nagy Ivánék mögött sorakozott fel. A háború előtti generáció Váradyt követi, a politikai adottságokhoz alkalmazkodva a radikális párttól várják a magyar sérelmek orvoslását. Nagy Ivánék mögött bácskai tömegek álltak, de mióta ezek nyíltan Zágráb politikai irányvonalát követik, bizonyos elhidegülés észlelhető irányukban. A magyarságnak nincs kedve résztvenni a szerbek és horvátok vitájában, mert arra számítanak, hogy úgymint nemsokára visszatérnek Magyarországhoz. A magyarság nem hisz sem Belgrád, sem Zágráb ígéreteiben.

Tisztázat — K 28 159—1940—K—16879 (79. cs.)

20.

[Budapest], 1941. január 14.

Bizalmas jelentés a jugoszláviai magyarság kisebbségi jogokat követelő törekvéseiről

A jugoszláviai magyarság sürgős orvoslást igénylő sérelmei

1.) A Magyar Párt az 1931. évi alkotmánytörvény 13. §-ában foglalt azon rendelkezés folytán, amely a törzsi, vallási, vagy néprajzi alapon való politikai szervezkedést tiltja, 1931 óta nem működhet. Az adott helyzetben ismerje el a kormányzat a magyarság tényleges vezetőit — dr. Várady Imrét, dr. Deák Leót, dr. Nagy Ivánt — a magyarság hivatalos reprezentánsaiként és biztosítsa, hogy a vezetők a hatóságokkal és a központi kormánnyal állandó érintkezést tarthassanak fenn, s mint a magyarság elismert szószólói népük kívánságait, sérelmeit szóvá tehessék és azok elintézését, orvoslását szorgalmazhassák. Ugyancsak biztosítandó volna, hogy a vezetők a magyar néppel akadálytalanul érintkezhessenek. Az alantas hatóságok tehát utasítandók volnának, hogy őket szabad mozgásukban és a magyar néppel való érintkezésben ne akadályozzák.

2.) A jugoszláviai magyar többségű községekben s járásokban egyetlen magyar jegyző, vagy szolgabíró nincs. Nevezzen ki a kormányzat ott, ahol a magyarság számaránya azt indokoltá teszi, úgy az alsó- mint a középfokú közigazgatásban megfelelő számarányban magyar nemzetiségű tisztviselőket. Addig is, amíg ez az elv a gyakorlatban keresztül vihető lesz, gondoskodjék a kormányzat arról, hogy a magyar helyeken magyarul tudó tisztviselők működjenek.

3.) A kormányzat hagyja jóvá a nemrégben Újvidéken megalakult Magyar Kultúrszövetség, valamint az eddig nem engedélyezett helyi kulturális egyesületek, népkörök, olvasókörök, gazdakörök alapszabályait s tegye lehetővé ezen nem politikai jellegű egyesületek szabad működését.

4.) Számos helyen, ahol arra a magyarság joggal igényt tarthat, az állami elemi iskolák mellett magyar tagozat nincsen, illetve beszünttetett és a tanítás e helyeken csak szerb nyelven folyik (1., 2. sz. melléklet)*. A múlt év májusában kiadott 26.323 számú közoktatásügyi miniszteri rendelet (3. sz. melléklet) lehetővé teszi ugyan a kisebbségi tagozat felállítását mindazon községekben, ahol valamely kisebbséghez tartozó tanulók száma eléri a 30-at, kivételes esetben a 25-öt, a gyakorlatban azonban az alsó fokú tanügyi hatóságok a központi kormányzat ezen megértő rendelkezését egyszerűen szabotálják és annak eddig jóformán egy esetben sem szereztek érvényt. A szóba jövő tanügyi hatóságok utasítandók volnának tehát arra, hogy a szóbanforgó rendeletet a névelmezés teljes kiküszöbölésével lojálisan hajtsák végre. (4. sz. melléklet.)

5.) A tanügyi kormányzat a magyar tanerők jelentékeny részét az ország szláv lakta vidékein államnyelvű iskolákban alkalmazza, ugyanakkor pedig a magyar helyeken felállított magyar tagozatokba legtöbb esetben magyarul nem tudó szerb tanerőket nevezett ki. (5., 6., 7., sz. melléklet) Ez a körülmény a magyar nyelvű oktatást egyenesen illuzórikussá teszi. Vonatkozik ez a magyarság két középiszkolai tagozatára: a szabadkai reálgimnázium és a zentai algimnázium magyar tagozatára is. Az előbbi tagozaton mindössze egy, az utóbbin pedig két magyar anyanyelvű tanár működik. A valóságban tehát az oktatás e „magyar” tagozatokon is szerb nyelven történik. E tarthatatlan helyzeten a magyar tanerőknek magyar iskolákba való irányításával lehetne és kellene sürgősen segíteni.

6.) Helyezze a kormányzat a magyar vidékre (Zenta, Szabadka) a belgrádi tanítóképző magyar tagozatát és szüntesse meg azt az anomáliát, hogy az előadó tanárok szerb nemzetiségűek. (A németek önálló tanítóképzője Újverbászson, tiszta német helyen működik, kizárólag német anyanyelvű tanárokkal.)

7.) Engedélyezze a kormányzat a nagyobb magyar helységekben magyar polgári iskolák, illetve tagozatok felállítását. Ez idő szerint egyetlen magyar polgári iskola vagy tagozat sem működik Jugoszláviában.

8.) A magyar vidékeken felállított mintegy 30 óvoda foglalkoztatási nyelve az eddigi gyakorlattól eltérően a szerb helyett a magyar legyen.

9.) A magyarság szövetkezeti önálló szervezkedését az 1937. évi szövetkezeti törvény a gyakorlatban lehetetlenné teszi. A törvény kimondja ugyanis, hogy legalább 300 szövetkezet alkothat egy önálló felügyeleti központot. Természetesen a magyarok számarányuknál és földrajzi elhelyezkedésüknél fogva ezt a számot nem érhetik el. E helyzeten csak úgy lehetne segíteni, ha a magyarság részére

* A melléleteket nem közöljük.

kisebb számú szövetkezeteknek magyar központba való tömörítésére a törvény megfelelő változtatásával módot adnának.

10.) A magyarságnak régi kívánsága egy magyar gazdasági iskola létesítése. Egy ilyen iskola felállításáról — ha ahhoz a kormányzat hozzájárul — a magyarság saját erejéből gondoskodik.

11.) A magyarság érdekeit súlyosan érintő ingatlanforgalmi korlátozó rendelet lényegesen enyhítettet ugyan, azonban az enyhítő rendeletet az alsó hatóságok sok esetben szabotálják. E szabotázs megszüntetése iránt a kormányzat megfelelő intézkedést tegyen.*

Tisztázat — K 28 300—1940—I—20119 (152. cs.)

21.

Budapest, 1941. május 24.

Jelentés a miniszterelnöknek a délvidéki iskolák helyzetéről, a magyar tagozatok bővítésének lehetőségeiről

Május 15-én dr. Szombatfalvy György tanügyi főtanácsossal, a kultuszminisztérium kiküldöttével, Szabadkára utaztam. Szabadkán a Déli Hadsereg katonai közigazgatásának tanügyi előadójával léptünk érintkezésbe és előzetes tájékoztató végett áttanulmányoztuk az összes középfokú intézetekre vonatkozólag összegyűjtött statisztikai adatokat és tárgyaltunk a szabadkai középfokú intézetek vezetőivel. 17-én reggel Zomborba mentünk és az ottani intézetek vezetőivel tárgyaltunk; én azonkívül felkerestem Deák Leót is. Szombat délután Újvidékre utaztunk és az ottani középfokú iskolák vezetőivel, valamint a tanügyi előadókkal léptünk érintkezésbe. Hétfőn délelőtt Petrőcön, délután Újverbászon tárgyaltunk és néztük meg az iskolai épületeket; Újvidéken dr. Nagy Ivánnal és Kramer Gyulával** is folytattunk megbeszélést. Kedden délután Óbecsére utaztunk; szerdán Moholon, Adán és Zentán tárgyaltunk a tanügyi előadókkal és az intézetek vezetőivel. Mindenütt megtekintettük a rendelkezésre álló iskolai épületeket is. Szer-

* A forrásból látható, hogy a legtöbb sérelmet a magyar nyelvű oktatás „szervenverte el”. Az azonban mindenképpen furcsa, hogy a miniszterelnökség kisebbségi osztálya az iratot keletkezése után több mint egy év múlva — 1942 áprilisában — megküldte a szabadkai főispánnak, hogy a sérelmek valóságáról tegyen jelentést a miniszterelnökségnek. Vajon mi lehetett ezzel a céljuk? — fogalmazódik meg a történelemben a kérdés.

** A jugoszláviai magyarság jeles képviselői voltak. Deák Leó a Magyar Párt egyik vezetője, 1941-től Bács-Bodrog vm. főispárja, Kramer Gyula a Délvidéki Magyar Kulturális Szövetség elnöke, míg Nagy Iván a Magyar Párt egyik vezéralakja volt.

dán este Szabadkára tértünk vissza és a Déli Hadsereg tanügyi előadójával részletesen megbeszéltük körutunkon szerzett tapasztalatainkat.

A tanügyi előadókkal, az iskolavezetőkkel és az említett politikusokkal való megbeszélések során a jugoszláv nemzetiségi iskolapolitikáról megdöbbentő kép bontakozott ki előttünk. Míg 1918 után az első években a jugoszlávok aránylag enyhébbek voltak, mint a csehszlovákok vagy románok s több gimnáziumot, polgári iskolát hagytak meg magyar tanárokkal, magyar tanítási nyelvvel, később Pribicevics kultuszminisztersége óta megkezdődött a magyar iskolák megszüntetése. Nem szólva az elemi iskolákról, ahol magyarul a vidéken elvben — de csak a 4 alsó osztályban — magyar volt a tanítási nyelv, de a valóságban vagy nem adtak tanítót, vagy pedig szláv, magyarul egyáltalában nem, vagy csak gyengén tudó tanítók tanítottak, valamennyi magyar polgári iskolát megszüntették és a gimnáziumok közül meghagyott szabadkai teljes és zentai algimnáziumi tagozatban is, szerb tanárok szerbül tanítottak és a magyar nyelven kívül alig volt még egy tárgy, amelyet magyarul adtak volna elő. De nemcsak a magyar nyelven való tanítást szüntették meg, de tüzetes gondjuk volt arra is, hogy magyar gyermek még szerb iskolában se tanulhasson. A gimnáziumokban a felvételi vizsgán a magyar gyermekeket elbuktatták s azt a néhányat is, akinek sikerült bejutnia, hamarosan eltávolították. Szokásban volt több helyütt, hogy a gyengén fizetett szerb tanárok hatalmas összegeket zsaroltak ki a magyar szülőktől s ha azok nem voltak hajlandók vagy képesek a sarcot megfizetni, gyermeküket megbuktatták. Így érthető meg az, hogy a gimnáziumokban oly kevés a magyar tanuló, bár azok száma a feltüntetettnél nagyobb, mert sok, a családi körben magyarul beszélő gyermeket idegen hangzású neve miatt szlávnak vagy németnek tüntettek fel, illetőleg sok opportunistá vagy gyáva, ilyennek is vallotta magát.

Mellőzve az egyes intézetek viszonyainak részletes taglalását, amit Szombatfalvy fog jelentésében megtenni, az alábbiakban az egyes iskolafajok szerint elkülönített iskolákkal csak nemzetiségpolitikai szempontból fogok foglalkozni.

1.) Gimnáziumok

Szabadka

Az I. számú fiúgimnázium magyar tagozatában 262 tanuló volt, a szerb tagozatban 500, a II. sz. fiúgimnáziumban 700. A két szerb gimnáziumban 157 magyar volt. A nem itteni honos elem eltávazása után a két szerb gimnázium szláv tanulóinak száma jelentékenyen megcsökkent. Legújabb jelentések szerint a gimnáziumba csak 284 délszláv tanuló jár, akik közül 121 jól, 126 törve beszél magyarul és 47 egyáltalában nem tud. Véleményem szerint ezek a számok túl optimisták.

Szabadkán délszláv gimnáziumi tagozat fenntartása nem kívánatos. Mindamelllett aggályosnak tartom, hogy már a jövő tanév elején egyáltalában ne tartunk fenn délszláv tagozatot. Meg kellene engedni, hogy a tanulók az esetleg megnyitandó délszláv tagozatra is jelentkezessenek és e jelentkezés eredményé-

* A részadatok összege 294.

től függővé tenni azt, hogy a jövő tanévben a kihaló délszláv tagozatnak milyen osztályai nyíljanak meg, vagy hogy elegendő jelentkező hiányában tényleg megszüntessük-e a délszláv tagozatot.

Zombor

Az állami szerb gimnáziumba 552 fiú és 307 leány jár, köztük 69 magyar és 75 német. A jövő tanévben megnyitandó volna a magyar gimnázium az I. osztállyal és mindazokkal az osztályokkal, amelyekbe legalább 20 tanuló jelentkezik. Aszláv tagozat, minthogy a nagyszámú tanuló jelentékeny része nem tud magyarul, fokozatosan 3 év alatt volna megszüntetendő úgy, hogy a jövő évben az I. és V. osztály szűnik meg. Deák Leó a szláv tagozat azonnali megszüntetését és a magyar gimnázium mind a 8 osztályának megnyitását javasolja.

Apatin

A német Schulstiftung* magángimnáziumának I. osztálya ebben a tanévben nyílt meg, egyszerre 3 osztállyal, 124 német tanulóval. A gimnáziumnak e nagy tanulólétszám ellenére sincs létjogosultsága, és arra kellene törekedni, hogy a fenntartó az iskolát megszüntesse. Helyette a jelenlegi szerb nyelvű polgári volna német nyelvű polgárivá átalakítható. A szerb polgárinak az idén nem nyílt meg az I. osztálya a német gimnázium megnyitása miatt; tanulóinak túlnyomó része német. Apatin környéke teljesen agrár jellegű, vegyes nemzetiségű lakossággal.

Petróc

A szlovák gimnáziumba 227 fiú és 120 leány jár. A helyszíni tárgyalás során kitűnt, hogy a szlovák lakosság zöme megelégszik azzal, ha gyermeke az elemi iskola 4 osztálya után még néhány évig gyarapíthatja ismereteit. Minthogy a csekélyszámú bácskai szlovák nép nagyobb intelligenciát nem tarthat el, a gimnázium további fenntartása merőben felesleges. Már a szerb kormány is megakarta a felsőbb osztályokat szüntetni és ettől a tervétől valószínűleg a csehszlovák szövetségesek közbenjárására tekintett el. A gimnázium azonnal megszüntetendő volna oly módon, hogy az alsó 4 osztály, ahol a szerb tanterv szerint a latin nyelvet még nem tanították, a jövő tanévben szlovák nyelvű polgári iskola lesz, a felső osztályok pedig ezzel a tanévvel megszűnnek.

Újvidék

A görögkeleti klasszikus gimnázium I. osztályába 39 fiú tanuló jár. Az iskola tanárai elmenekültek; az iskola feltétlenül megszüntetendő. Az I. és II. számú gimnáziumba 813+703 fiú járt, köztük 46 magyar, 56 német, 57 zsidó. Az I. számú gimnázium a régi gör. keleti gimnáziumban, a II. számú egy mellette levő régi, a gör. keleti egyház Platon alapjának tulajdonában levő kétemeletes házában van elhelyezve úgy, hogy a torna és a rajzterem közös. A jövő évben megnyitandó volna

* Iskolai alapítvány

a magyar gimnázium mind a 8 osztálya, a volt gör. keleti gimnázium és a külön szerb gimnázium, a Platon alap épületében; a szerb gimnázium egyes osztályai a magyar gimnázium épületében kaphatnak esetleg helyet. A tanulók száma a kitasítások folytán jelentősen csökkenni fog; tovább csökkenti majd a tanulók számát a felemelt nivå. A szerb gimnáziumok nivója ugyanis nagyon alacsony volt, mert mesterségesen terelték oda a dobrovoljac elemeket.

Óbecse

A gimnáziumba 302 fiú és 230 leány jár, akik közül csak 87 magyar. A tanulók adatainak gondos vizsgálata alapján kitűnt, hogy a felső osztályok néptelenek és a tanulók túlnyomó része nem gimnáziumba való elem. A gimnázium fokozatosan megszüntetendő volna úgy, hogy a jövő évben az I. és V. osztály nem nyílik meg. Helyette fokozatosan megnyitandó a polgári fiú- és leányiskola, magyar tannyelvvel. A községi főjegyző szerint a helybeli magyarság a szerb gimnázium azonnali és teljes megszüntetését fogja követelni.

Újverbász

A szerb kormány ennek a tanévnek elején engedélyezte a Schulstiftung német gimnáziumának megnyitását. Megnyílt mind a 8 osztály a régi községi gimnázium épületében.

Jelenleg 13 osztály van, 383 fiú és 82 leány tanulóval. Az ottani magyarság vezetői elmondták, hogy a német gimnáziumban eddig gyűlölködő, magyarelles szellemben tanítottak. Nemzeti szempontból szükségesnek tartják legalább 4 osztályos magyar gimnázium szervezését, a jelenlegi szerb algimnázium helyébe, amelynek 45 fiú és 39 leány tanulója volt, köztük 11 magyar. A szerb gimnázium azonnal megszüntetendő volna és helyébe a magyar gimnázium I. osztálya megnyitandó. A magyar gimnázium benépesülése csak akkor remélhető, ha gondoskodunk arról, hogy a szomszédos magyar községekből, így főleg Kuláról, a tanulók naponta bejárhassanak, vagy internátusban elhelyeztessenek. Az újverbászi német gimnáziumba a messze Cservenkáról is naponta külön autóbuszon járnak be a német gyerekek.

Zenta

Az algimnáziumnak magyar és szerb tagozata volt. A szerb tagozat azonnal megszüntetendő, mert a helybeli szerbek túlnyomó része tud magyarul. Megnyitandó volna a magyar gimnázium I—V. osztálya. Megnyitandó Zentán a magyar polgári fiúiskola I. osztálya és a magyar nyelvű leány polgári iskola mind a 4 osztálya. Megfelelő épület van.

2.) Leánygimnáziumok

Szabadka

A szerb leánygimnáziumnak 599 tanulója közül csak 92 volt magyarnak kimutatva. Jelenleg a kiköltözések után 405 tanuló van, akik közül 350 tud magyarul. A jövő tanévben mind a 8 osztály magyar tannyelvvel nyitható meg.

Újvidék

A leánygimnázium 1.204 tanulója közül csak 38 volt magyarnak kimutatva; tényleg kb. 80 magyar és ugyanannyi német volt. A jövő tanévben megnyitandó a magyar leánygimnázium I. osztálya: a többi osztály közül pedig az, amelybe legalább 20—20 tanuló jelentkezik. A leánygimnázium szerb tagozata egyelőre fenn tartandó volna, később fokozatosan meg lehetne szüntetni.

3.) Felsőkereskedelmi iskolák

Szabadka

A koedukációs iskola szerb tanulói a csetnik harcok során nagyrészt elesetek, vagy kivégeztettek. A bunyevác tanulók túlnyomó része tud magyarul. A jövő tanévben mind a 4 osztály magyar tannyelvvvel nyitható meg, egyelőre koedukációs alapon.

Zombor

A koedukációs iskolába 269 tanuló járt, akik közül 99 leány, nemzetiség szerint 36 magyar (tényleg kb. 60) 69 német, 157 szerb és 17 zsidó.* Bár a tanulók jó része nem tud magyarul, a jövő tanévben lehetőleg mind a 4 osztályban be kellene vezetni a magyar tanítási nyelvet.

Újvidék

A koedukációs iskolába 367 tanuló járt, 22 magyar, 38 német, 282 szerb és 25 zsidó. A tanulók nagy része nem tud magyarul. A jövő évben megnyitandó volna az I. osztály magyar tannyelvvvel, a II—IV. osztály magyar és szerb tagozattal. A szerb tagozat megszűnése után a fiú- és leányosztályok különválasztandók.

4.) Tanítóképzők

Újverbász

A Schulstiftung német koedukációs képzőt tart fenn, amelybe 124 fiú és 87 leány jár. Az igazgató bevallása szerint az újverbászi német iskolák német birodalmi szubvenciót kapnak. Törvényeink tiltják a magánintézetek külföldi segélyezését és se magánjelleget, se koedukációs tanítóképzőt nem ismernek. Ennek az intézetnek kérdése tehát mielőbb rendezendő lesz.

Zombor

A koedukációs szerb tanítóképzőben 172 fiú és 70 leány tanuló van.

Újvidék

A tanítóképzőnek 244 tanulója van. Minthogy a magyarországi illetőségű szerb tanítók és tanítónők fölös számban vannak és utánpótlás legalább 10 évig nem

* A részadatok összege 279.

szükséges, kimondandó volna, hogy elvileg egy szerb nyelvű állami tanító- és tanítónőképzőt szükségesnek tartunk, ez az iskola azonban egyelőre szünetel. A zombori és újvidéki szerb tanítóképzők ez év végével egyszerre megszüntetendők.

5.) Polgári iskolák

Magyar tannyelvű polgári iskola egy sincs. Német nyelvű is csak Újverbászon, amelyet a Schulstiftung tart fenn. Ebbe az iskolába 495 tanuló jár.

Szabadka

Az áll. polgári fiú- és leányiskola a jövő tanévben magyar tannyelvvel nyitandó meg. Tekintettel a tanulók nagy számára (655 fiú, 388 leány), akik közül még sokan nem tudnak magyarul, a jövő tanévben bunyevác tagozat is volna fenntartandó; ez a tagozat 1942-től fokozatosan megszüntethető. A zárdai magán polgári leányiskola tanítási nyelve ez idő szerint a délszláv. Hír szerint a szláv apácákat hamarosan kicserélik magyarokkal.

Zombor

Van külön fiú- és leányiskola. A fiú iskolában 54 magyar, 133 német, 207 délszláv, a leányiskolában 52 magyar, 61 német, 158 délszláv tanuló van. Az iskola fokozatosan magyar tannyelvűvé teendő úgy, hogy a jövő tanévben a II—IV. osztály még szerb tannyelvű. Indokolt volna egy koedukációs szerb polgári iskola további fenntartása is; Deák Leó a szerb tagozat fenntartását ellenzi. A polgári leányiskolát az apácák szeretnék visszakapni. Bácskában azonban igen általános az a kívánság, hogy az oktatásügy maradjon meg továbbra is kizárólag az állam kezében.

Újvidék

A fiúiskolába 110 magyar, 139 német, 445 szerb, a leányiskolába 93 magyar, 93 német, 273 szerb jár. Német tagozat létesítése nem szükséges, mert helybeli német nincs több ötvennél. A magyar nyelvű fiú- és leánypolgári mellett kívánatos volna szerb nyelvű tagozatok fenntartása is. A leányiskola szerb tagozata, minthogy a háború előtt is volt szerb gör. keleti polg. leányiskola, mindenképpen fenntartandó volna.

Ada

A koedukációs szerb polg. iskola helyett a jövő tanévtől kezdve mind a 4 osztályban a magyar tannyelvet kellene bevezetni. Az adai polg. iskolába volna beolvasztandó a 4 km-nyire levő Mohol polg. iskolája is, amelynek 65 magyar és 42 szerb tanulója van.

A többi polgári iskolát nem volt módunkban személyesen megvizsgálni, de a rendelkezésünkre álló adatok és kérdezősködéseink alapján ezekre is tudunk javaslatot tenni.

Apatin

A német gimnázium megszünése esetén a jövő tanévben a jelenlegi szerb polgári mind a 4 osztálya német tannyelvvel volna megnyitandó.

Hódság

A szerb iskolának 8 magyar, 39 szerb, 97 német tanulója van. Legjobb volna ezt az iskolát, amely 1918 után keletkezett, megszüntetni. Ha azonban megmarad, csakis német tannyelvű lehet.

Kúla

E magyar többségű, nyelvhatár menti községben a jövő tanévben az I. osztály magyar, a II—IV. osztály szerb tannyelvvel volna megnyitandó.

Magyarkanizsa

A jövő tanévben mint külön fiú- és leányiskola, magyar tanításnyelvvel nyitandó meg.

Ószivac

37 német, 87 tanuló. [sic!] Az iskola azonnal megszüntethető.

Óverbász

20 magyar, 11 német, 49 szerb tanuló. Az iskola azonnal megszüntethető. Az új iskolaépület tető alatt van; befejezése után esetleg ebben helyezhető el a magyar gimnázium.

Sztapár

79 tanuló. Azonnal megszüntethető.

Palánka

9 magyar, 171 német, 159 tanulója van. [sic!] Minthogy magyar a környéken nincs és ezt a régi iskolát megszüntetni nem lehet, továbbra is fenntartandó volna német és szerb tagozattal.

Szenttamás

18 magyar, 14 német, 178 szerb tanulója van. Szenttamás a nyelvhatáron levő község jelentékeny magyar kisebbséggel. Az iskola számára nagy épület áll rendelkezésre, amelyet a szerbek eredetileg gimnázium számára építettek. Nagyon kívánatos volna itt a jövő tanévben magyar polgárit megnyitni és a környékbeli magyar szórványok részére internátust létesíteni.

Titel

11 magyar, 92 szerb, 54 német tanulója van. Minthogy az e helyen túlnyomó számú szerb elem erősítése nem kívánatos, a polg. iskola fokozatosan magyar

tannyelvűvé volna teendő, abban az esetben, ha sikerül a környékbeli szórvány magyarság számára internátust létesíteni.

Topolya

125 magyar, 126 szerb tanulója volt. Az iskola azonnal magyar tannyelvűvé alakítandó át.

Alsólendva (Zala megye)

A vend^e nyelvű polgári iskola azonnal magyar tannyelvűvé volna alakítandó.

Muraszombaton vend tannyelvű áll. gimnázium működik, 728 tanulóval. A vend gimnázium egyelőre fenntartható volna, természetesen lényegesen kisebb tanulószámmal.

Hangsúlyoznom kell, hogy a Bácskában mindenki, akivel ez iránt eszmecserét folytattunk, nyomatékosan kérte, hogy az iskolák továbbra is kizárólag állami jellegűek legyenek. Ez csakugyan eminens nemzeti érdek és remélhetőleg a róm. kat. és a ref. egyházak vezetői is be fogják látni, hogy itt nemzeti érdekből némi áldozatokat kell hozniuk és el kell tekinteniük régi felekezeti iskoláik visszaállításától. Ha ugyanis a róm. kat. és a ref. magyar iskolák visszaállítását megengedjük, lehetetlen lesz elkerülni a német ev. és a szerb gör. keleti iskolák engedélyezését. Ezekben az iskolákban pedig a felekezeti autonómia védelme alatt magyarellenes, vagy legjobb esetben teljesen magyartalan nevelés folyna. Hogy az állami oktatás változatlan fenntartása mennyire fontos, arranézve az elemi oktatás köréből csak egy példát hozok fel. A Tisza mentén a Csajkás kerületig kifejlett tanrendszer van, ahol a magyar többség között kisebb-nagyobb szerb elem él. 1918 előtt a szerbek a magyarok közé ékelt szerbek számára külön gör. keleti iskolákat tartottak fenn még 15—20 tanuló számára is. Ha az állami iskolák rendszere fennmarad, szerb szórványokban lakó gyermekek a magyar nyelvű iskolákba lesznek beutalhatók és a tanyavilágban, ahol semmiféle vezetőjük nem lesz, érzelmileg, esetleg nyelvben is elmagyarosíthatók, míg a szerb felekezeti iskola a tapasztalatok szerint a legkisebb szórványokban is konzerválja őket.

Végül megemlítem még, hogy a szerb uralom alatt a Bánság 15%-os iskolaadót szedett be, amelynek túlnyomó részét a Bánsághoz tartozó szerbiai iskolákra fordították. Ezt a 15%-os pótdadót továbbra is szedni kellene néhány évig és jövedelméből most már magyar nemzeti célokat szolgáló iskolákat és internátusokat kellene építeni.

Tisztázat — K 28 471—1941—L—17984 (215. cs.)

* Lásd a 11. sz. dokumentumot!

Újvidék, 1941. szeptember 11.

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kérelme a miniszterelnökhöz a szerémségi tanulók újvidéki iskolákba történő beíratásáról

Az újvidéki magyar középiskolák megnyitásával kapcsolatban Szövetségünk mozgalmat indított, hogy a mai Horvátországhoz tartozó Szerémség területén lakó magyarság középiskolás gyermekei az újvidéki gimnáziumokba, tanítóképzőbe, polgári iskolába vagy az ipari középiskolába iratkozzanak be, mert a jelenlegi horvát viszonyok mellett ott magyar iskolákba nem járhatnak, sőt a horvát tannyelvű iskolákba való beíratkozásuk is sok esetben nagy nehézségekbe ütközik.

Ezekbe az iskolákba Szerémség területéről eddig körülbelül hetven tanuló jelentkezett, de ez a szám még növekedni fog. Elhelyezésükről a Szövetség vezetése alatt álló konviktusokban fogunk gondoskodni.

A tanév kezdetén azonban most felmerült a kérdés, hogy a jelentkezők miként fognak Újvidékre átjönni. A horvát hatóságok ugyanis határátlépési engedélyt vagy útlevelet egyáltalában nem adnak és így fennáll az a veszély, hogy diákjaink, akiknek az iskola és az elhelyezés biztosítva volna, nem folytathatják tanulmányaikat.

Tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy a zágrábi külképviselet útján az átlépés engedélyezése érdekében lépéseket tenni méltóztasson.*

Tisztázat — K 28 299—1941—R—21373 (152. cs.)

* A kérelmet a magyar kormány támogatta, s azonnal utasította a zágrábi követséget, hogy kérjen határátlépési engedélyt Horvátországtól a szerémségi diákok számára.

Budapest, 1941.

Jelentések a Bánság (Bánát) és a bánsági (bánáti) magyar kisebbség helyzetéről

A Bánság helyzetéről kapott értesüléseimet az alábbiakban jelentem: A terület német katonai közigazgatás alatt áll, de ez csupán a vezetésre vonatkozik, mert maguk a közigazgatási tisztviselők legnagyobb részben az ottani Kulturbund* tagjai közül lettek kinevezve. A többi állami szerveknél, vasútnál, postánál stb. a volt szerb tisztviselők és alkalmazottak látják el a szolgálatot. Vannak helyek, honnan a szerb tisztviselők megszöktek s ilyen helyeken magyar emberek végzik a közigazgatási munkát. A törökkanizsai járás német főszolgabírája a külközségekbe való kiszállásai alkalmával felszólította a magyarságot, hogy lehetőleg magyarokat bízzanak meg a közigazgatási teendők ellátásával, ez azonban lehetetlen, mert a községekben nincs elegendő képzett magyar ember. Ami a közigazgatás ügymenetét illeti, általában az a benyomás, hogy a német katonai parancsnokság nem sokat törődik a polgári közigazgatás működésével, csupán arra figyelnek, szigorúan, hogy azok a rendeletek és parancsok, melyek a német katonaság érdekeit vannak hivatva szolgálni, be is legyenek tartva. A közigazgatás nyelve német és szerb, de magyarul is lehet beszélni, aszerint, hogy milyen az egyes községeknek a nemzetiségi megoszlása, illetve aránya. A tanítás nyelve inkább magyar, de ez is a község nemzetiségi megoszlásától függ. A közbiztonsági szolgálatot a Kulturbund felfegyverzett tagjaiból összeállított polgárőrség látja el, de a múlt hónapban már volt szerb csendőrök és pénzügyőrök érkeztek polgári ruhában e szolgálat ellátására.

A magyarság legnagyobb felháborodással fogadta a visszatérő szerb csendőröket. Törökkanizsára 50—60 fő szerb csendőr érkezett, akiket az állomáson nagyobb magyar tömeg várt. A vonatról leszálló csendőröket a tömeg megtámadta s puszta kézzel, botokkal, boxerekkel ütlegelve valamennyit szétkergették a határba, sőt még ott is üldözték őket. A tettelegesség miatt a német katonai parancsnokság egy magasabb rendfokozatú tisztje magához hívatta a törökkanizsai magyarság vezetőit s kijelentette előttük, hogy a magyarság ezzel a cselekményével a német parancsnokság egy intézkedését sértette meg s ha még hasonló eset előfordul, úgy a legdurvább eszközökkel szerez érvényt a parancsnak. Ismételten figyelmeztette, ne feledkezzenek meg arról, hogy Bánság németektől megszállt terület és ha nem engedelmessé válnak, úgy a vezetőket terheli majd a felelősség a

* A németek kulturális (közművelődési) szövetségének az elnevezése.

súlyos következményekért. Kijelentette, ha ők kínait vagy japánt küldenek, azt is el kell fogadni, de egyben felel érte, hogy a volt szerb csendőrök részéről a magyarságot semmiféle bántódás nem fogja érni és nem is csendőrök lesznek, hanem vámöri szolgálatot fognak teljesíteni fegyver nélkül. Ruházatuk vagy polgári ruha lesz karszalaggal, vagy pedig francia egyenruha lesz. Egyelőre nem teljesítenek szolgálatot ezek a volt szerb csendőrök s egyébként nagyon félnek a magyaroktól. Hangoztatják, hogy ők nem jöttek volna Kanizsára, vagy annak környékére sem, ha nem rendelik oda őket. Allítólag a német kulturbundisták beszélték volna rá a magyarságot erre a tettlegességre. A német katonai parancsnokság egy hirdetményt bocsátott ki, melyben elrendeli, hogy a cséplésekhez hivatalos megbízottat küld ki, aki ellenőrzi, hogy kinek-kinek mennyi búzája, gabonája termett. Egy főnek egész évi fejadagja 350 kg búza, míg egy kat. hold föld bevetéséhez 110 kg búzát állapít meg. Az ezen felüli mennyiséggel a rendelet még nem rendelkezett, de a gazdák biztosra veszik, hogy azt be kell szolgáltatni és a németek elveszik. A hirdetmény az állatállomány — beleértve a baromfiakat is — bejelentését is kötelezővé teszi. A zsidókkal szemben erélyes intézkedéseket hoztak. Bal karjukon sárga karszalagot kell hordaniuk, melyen hat ágú fekete csillag van. Ugyanezen jellel látták el a zsidók házaikat is. Üzleteiket részben becsukták, részben pedig a Kulturbund tagjai közül felügyelőket neveztek ki melléjük. A zsidó az üzletében levő árukat kiárusíthatja, de a vételárát a felügyelő veszi át s elszámol a katonai parancsnokságnak. A zsidó az eladott áru értékéből csupán részesedést kap. A zsidó férfiakat és nőket testi munkára rendelik ki esetenként. Így pl. a zsidó nők mosnak a német katonákra, főznek, takarítanak stb. A dobrovoljácok földjei, birtokai érintetlenek s azok jelenleg is a dobrovoljácok tulajdonában vannak.

A csetnikekkel* szemben is egyetlen intézkedés az volt, hogy felszólították őket fegyvereik beszolgáltatására. Értesülés szerint a csetnikek már tettek olyan kijelentést, hogy van még nekik elegendő fegyverük a magyarok megtámadásához, ha azok bevonulnának és sok magyart kipusztítanak, ha az orosz segítségével ismét visszaállítják Nagyszerbiát. Bánságnak az anyaországhoz** való visszacsatolása az ott elterjedt hírek szerint folyó év július, augusztusban történik meg. Ez a hír az ottani német körökben igen nagy visszatetszést keltett és a Németbirodalom fejéhez egy német küldöttséget küldtek a Bánátból, mely ennek megakadályozását kérte. Hitler kijelentette, hogy a bánsági rész Magyarországhoz fog tartozni, ebben a magyar kormányval már megállapodott s ezen változtatni nem lehet.*** Ő meggyőződött arról, hogy a németiség gazdasági és kulturális téren Magyarországon igen jó helyzetben van s ha ennek ellenére valaki Magyarországgal nincs megelégedve, úgy lehetősége van a német birodalomba való kíván-

* A szó a szerb četa (csapat) szóból származik, s ebben az értelemben szabadesapatos, gerillaharcost jelent. A második világháború idején az angolbarát, de a megszállókkal is megegyezést kereső polgári ellenállást nevezték így.

** Magyarországot kell rajta érteni.

*** A Bánát Magyarországhoz csatolását Hitler csak ígérgette, de sohasem gondolta komolyan. A területre katonai-gazdasági megfontolások miatt a németek — a második világháború idején mindvégig — igényt tartottak.

dorlásra, miután ez elé senki nem gördít akadályt. Ez a válasz lehangolta a bánási németeket, úgyszintén a német véderő részére történő sorozások is bizonyos elkedvetlenedést váltanak ki. Gyála községben lakó németek kulturbundjának vezetője, Mayer állítólag a következőket mondotta volna: A bánási németség még a szerb megszállás alatt Németországhoz optált s Németországban ezt az optálást még mindig érvényesnek tartják s most a helyzet megváltozásával hívják ki őket Németországba. Ők azonban ennek ellenére sem akarják itthagyni földjeiket, hanem hogy eleget tegyenek a felszólításnak, a Bánásból autonóm német területet akarnak csinálni, mely így Németországhoz tartozna. Elterjedt hírek szerint a bánási részen levő vasúti alkalmazottak állítólag már felesküdtek a német államfőre, s több ízben kidobolták, hogy a lakosság a magyar zászlókat azonnal szedje le. A lakosság a felszólításnak eleget is tett, azonban következő nap ismét kitették a magyar zászlókat. Folyó évi június 18-án Törökkanizsa község magyarsága megünnepelte a kormányzó Úr Ö Főméltósága születésnapját. Ez alkalommal a magyarok magyar ruhában, mellükön nemzeti színű jelvényekkel mentek a templomba. A házakra kitűzték a magyar zászlókat, de [a] német katonai parancsnokság azokat a zászlókat, melyeken címer is volt, leszedette azzal az indoklással, hogy Bánás német megszállott terület s így itt csak egyféle felségjelvény lehet. Ugyancsak kivágatták a községi bélyegzőkből is a magyar címet.

Különbön a magyaroknak nincs kifogásuk a német katonák viselkedése ellen, ellentétek csupán a bánási német kulturbundisták és a magyarok között vannak. A kulturbundisták a szerbeket helyezik előnybe a magyarokkal szemben s így igyekeznek megnyerni őket, hogy népszavazás esetén a Bánásnak, mint autonóm német területnek Németországhoz való csatolására szavazzanak. Nagyikikindán pl. mikor a kormányzó Úr Ö Főméltósága születése napján az ünneplő magyarság a templomba vonult, kb. 100 kulturbundista szerszámokkal kezében, rongyos ruhákban a tömeg közé vegyült s az ünnepélyes hangulatot így igyekezett megzavarni. A legutóbbi értesülések szerint a bánási német katonai parancsnokság az összes kulturális egyesületek működését betiltotta tekintet nélkül arra, hogy magyar vagy német. E tiltó rendelet óta az egyesületek nyílt tevékenységet nem fejtenek ki s a Kulturbund is erősen lecsökkentette eddigi igen tevékeny munkáját. Ugyancsak a katonai parancsnokság parancsára az eddig használatban volt német bélyegzőkből is ki kellett vágni a német felségjelvényt s jelenleg csak olyan bélyegzőt szabad használni, amelyben a felségjelvény nincsen. Megállapítás szerint Fiala János asztalossegéd, orosházi lakos már több esetben volt Törökkanizsán. Fiala ugyanis ottani születésű és a szülei is ott laknak, ezért ment át Fiala őket meglátogatni. Minden ilyen alkalommal nyilas sajtótermékeket vitt Törökkanizsára s azokat ott terjesztette, jelenleg pedig a testvére, Fiala Tivadar és Tóth Jánosné szül. Fiala Anna hirdetik a nyilas eszméket. Fiala János édesanyja testvére Palló Imre nyilaskeresztes párti képviselőnek. Bánás felszabadulása után Fiala Orosházáról Törökkanizsára szándékozik visszaköltözni és kijelentése szerint Palló képviselő támogatásával az ottani postán szándékozik elhelyezkedni. A bánási csetnikek és dobrovoljacok szoros összeköttetésben vannak az ószerbiai csetnikekkel és kommunistákkal. Nem egyszer előfordult, hogy 6—700 főnyi

kóbor bandák garázdálkodtak, fosztogattak, raboltak ószerbiai vagy ezzel szomszédos magyar területi községekben. A német 20 fős községi rendőrségek, amelyek csak nagyobb helységeekben, rendszerint járási székhelyeken vannak telepítve, nem mennek ezeknek a nagyszámú bandáknak a letörésére, de nem is alkalmasak ily nagy csoportok leküzdésére. Hova tovább mind nehezebb helyzetbe kerülő szerb irreguláris csapatok igen nagy fokban veszélyeztetik az ottani közbiztonságit [sic!] s elsősorban az ottani magyarságot. Ennek a letörésére, ha e terület visszatér, célszerűen összeállított katonai alakulatok lesznek hivatottak. Igen sok magyar munkás ment ki nyári idénymunkára Németországba, mivel a német és szerbajkú földtulajdonosok nem voltak hajlandók a magyaroknak munkát adni.

A bánáti felderítés eredménye eddig összefoglalva az alábbiakat eredményezte [sic!]: Bánát közigazgatási beosztására vonatkozólag a Belgrádban megjelenő hivatalos lap 1941. június 28-án megjelent száma a következőkben intézkedett: „A Bánát területe részére, mely a következő járásokat foglalja magában: pancsovai, verseci, fehértemplomi, kovini, jásatomity, nagybecskereki, nagykikindai, törökbecsei, újkanizsai, kovacsicsai és alibunári járásokat, valamint Pancsova várost, a Dunabánság keretén belül külön közigazgatási egység alakul, melynek neve: A Dunai Segédbán Törvényhatósága a Bánát részére. Ennek a törvényhatóságnak a székhelye Nagybecskerek, élén pedig a Dunai bánság segédbánja áll, aki nemzetiségére nézve német s a Belügyminisztérium biztosa nevezi ki, egyetértésben a bánáti német nemzetiségi népcsoport vezetőjével.” Ugyancsak ez a rendelet intézkedik az újvidéki fellebbviteli bíróságnak Nagybecskerekre való áthelyezéséről s elrendeli, hogy a fellebbviteli bíróság elnöke, kit az igazságügyminiszteri biztos nevez ki a bánáti német nemzetiségi népcsoport vezetőjével egyetértésben, csak német lehet. Hivatalos nyelvül a szerb mellett csak a németet jelöli meg. A Bánátban élő magyar, német és szerb népcsoportok helyzete a német csapatok bevonulása óta az alábbiak szerint alakul. Uralkodó elem a némettség, mely két részből áll. Az úgynevezett „Erneuerer”^{*} némettség, mely a jugoszláv megszállás alatt nevelkedett, másik rész az idősebb, komolyabb, még magyar időkben felnőtt némettség. Az előbbi a hadseregre és politikai rendőrségre támaszkodva gyakorolja a közigazgatási és rendfenntartó szolgálatot; a másik, bár öntudatos németséggé formálódott, azért elismeri a magyarság jogát Bánátra s csak azért is kívánja az új magyar rezsimet, hogy a viszonyok rendeződése folytán kedvezőbb és nyugodtabb életkörülmények közé kerüljön s folytathassa azt a jó polgári életet, mely még a világháború előttről élénken emlékezetében él. Midőn a némettség átvette a hatalom ideiglenes gyakorlását, úgy a németek, mint a más nemzetiségűek azt várták, hogy minden téren rend és polgári szabadság lesz. A magyarok különösen abban bíztak, hogy az ügyek intézésébe nekik is nagyobb beleszólásuk és hatáskörük is lesz. Ezzel szemben minden hatalom kizárólag az „Erneuerer”

* Jelentése: újító, itt: a náci eszmék iránt fogékonyabb.

németség kezében van s a vezetésből nemcsak a magyarokat, hanem a fentebb említett második csoportbeli németséget is legnagyobb részben kizárták. A vezető jelszó az, hogy azt a német réteget, mely politikai beállítottságában a nemzeti szocialista világszemléletet teljesen, sőt szélsőségesen magáévá tette, minden téren és minden eszközzel, de főleg gazdaságilag minél előbb olyan erőssé kell tenni s oly helyzetbe hozni, hogy azon később semmiféle jogi formulával változtatni ne lehessen. Az eszközökben és módszerekben nincs válogatás. Pl. azok a lovak, melyek a jugoszláv hadseregben voltak, de különböző nemzetiségű emberek tulajdonát képezték, most a német gazdák között kerültek szétosztásra s azokat azonnal járlatlevéllel látták el. A volt jugoszláv hadsereg raktáraiból elvitt anyagokat csak a németeknél hagyták meg, sőt később csak közöttük osztották szét a még meglevő tárgyakat. Jellemző a verseci Magyar Közművelődési Szövetség vezetőjéhez, dr. Göfftner Déneshez beadott következő panasz is: Gencsi Géza kiszsámi lakos tanyája közvetlenül a román határ mellett van. Április 19-én a románok által végrehajtott katonai támadás alkalmával tanyáját összelőtték sőt egy bérese meg is halt. Szomszédja, Bauer Leó szintén így járt s elhatározták, hogy kárukat felbecsültetik s közösen kártérítést kérnek. Kérelmüket a nagybecskereki segéd-báni hivatalhoz adták be. A kérvényt azzal adták vissza, hogy csak németnek és Kulturbund tagnak adnak kártérítést. Ezek után Bauer külön kérvényt ad be, Gencsi pedig mint magyar, nem kap semmit.

Minden állami hivatalban fiatal, úgyszólván semmiféle képesítéssel és gyakorlattal sem rendelkező Kulturbund tag ül, kiknek szélsőséges működését maga a komolyabb és idősebb németség is elítéli. Az Erneuerer németség azonban nagyjában már elérte célját. Sikerült a falusi németséget politikailag és gazdaságilag annyira beszervezni és megerősíteni, hogy minden viszonyok között meg fogja tudni tartani függetlenségét és ellenállóképességét. Az egész gazdasági élet annyira meg van szervezve a német tőke és német egység erejével, hogy más nemzetiség dominálása hosszú időre teljesen lehetetlen, sőt ennek bármiféle megnyilvánulása is rendkívül nehéz lesz. Nem hangoztattak kultúrfölényt stb. jelszavakat, hanem „akié a föld, azé az ország” elve alapján megadták fajtájuk tagjainak a gazdasági és egyéb életlehetőséget — rövid négy hónap alatt. A magyar népcsoport teljes visszavonultságban viseli gazdasági és kulturális száműzetését. Gazdasági szempontból a magyarok a legszegényebb osztályhoz tartoznak s így legnagyobb részt, mint mezőgazdasági és gyári napszámos munkások tartják fent magukat és családjukat. Ma azonban sem a németek, sem a szerbek nem alkalmaznak magyar munkást birtokaikon. A gyárak legnagyobb részt zsidók tulajdonában voltak s így azokat úgyszólván mindenütt elvették régi tulajdonosuktól s felügyeletükkel német embereket bízták meg. Ezekben a gyárakban túlnyomórészt magyar munkások dolgoztak, akik most mind elveszítették kenyerüket. Állami hivatalokban elsősorban németeket, másodsorban szerbeket, s ha még marad hely, de csak egészen alantas beosztásokban alkalmaztak magyarokat. A magyarság 90%-a munka és kenyér nélkül van. A nemzetiségi megoszlás alapján a magyarok a következő magasabb közigazgatási beosztásokat kapják: Nagyki-

kindán, Nagybecskereken, Versecen és Pancsován 1—1 alpolgármesteri és 1—1 városi tanácsnoki állás. Azokban a községekben, ahol a magyarság többségben él, magyar bírót, vagy magyar jegyzőt fognak kinevezni. A magasabb beosztásokban levő magyarok hatásköre azonban teljesen szűk. Pl. a nagybecskereki tanfelügyelőséghez be van ugyan osztva egy magyar tanító, mint előadó, azonban egy iratot sem küldenek hozzá a magyar iskolák ügyében. Mindenféle kulturális egyesület működését beszüntették.

Ez a rendelkezés vonatkozott a németekre is, de a Kulturbund működését azért elnézik, míg a többi népcsoport kultúregyesületeit erősen ellenőrzik. A magyar nyelvet hivatalosan használni nem lehet. Kizárólag német rádió állomások műsorát lehet hallgatni. Természetes ezek után a magyarság elkeseredése és nyugtalansága. Minden sérelmük orvoslását a bevonuló magyaroktól várják, nagy aggodalmuk azonban, hogy a magyar közigazgatás sem fogja tudni sem gazdasági sem kulturális kívánságaikat teljes védelemben részesíteni. A szerbek természetükhöz híven, kétszínű játékot folytatnak. Kívülről túlzóan alkalmazkodni látszanak az új rendszerhez, de különben soha meg nem alkuvó, mindent gyűlölő, s az elvesztett uralmat minden eszközzel visszaszerezni akaró politikát folytatnak. Jelenlegi helyzetüket minden módon erősíteni igyekeznek s szomorúan kell megállapítani, hogy ebben a munkájukban az Erneuerer némettség támogatja őket. A szerbek nemcsak megtartották régi hivatali állásaikat, hanem az üresedésben levőket is legnagyobb részt, — németek mellett, — szerbekkel töltötték be. Lehetőséget ad erre egy új rendelkezés, mely az összes tisztviselőket, akik 30 évi szolgálati idejüket betöltötték, nyugdíjazza. Helyüket Szerbiából hozott fiatal szerbekkel töltötték be. A német—orosz háború kitörése egyáltalán nem titkolt örömet keltett a szerbekben. Biztosra veszik az orosz győzelmet s ezzel Szerbia felszabadulását. Az Erneuerer némettség hiába szövetkezett nyíltan a szerbekkel a magyarok ellen, a szerbek éppen úgy gyűlölik őket, mint a magyarokat s esetleges felszabadulásuk esetén nem sok kíméltre számíthatnának a németek sem a szerbek részéről. A dobrovoljácokkal szemben intézkedések nem történtek, sőt igyekeznek elősegíteni, hogy jelenlegi birtokaikat minden körülmények között megtarthassák. A belgrádi kormány hivatalos lapja ugyanis elrendelte, hogy a jelenleg német megszállás alatt álló területeken működő bíróságoknak soron kívül kell a dobrovoljác földek átírását fogantatosítani. Azaz a dobrovoljácok telekkönyvi tulajdonosai lesznek, rövid időn belül, 15—16 éve birtokolt földjeiknek. Céljuk láthatóan az, hogy a magyarok bevonulása után minden lehető módon megnehezítsék a magyar kormány munkáját a dobrovoljácokkal kapcsolatban. Közbiztonsági viszonyok Bánát területén: a közbiztonsági szolgálatot felfegyverzett kulturbundisták és visszahozott szerb csendőrök és pénzügyőrök látják el. A közbiztonsági szolgálat igazi ellátására azonban egyik sem alkalmas s ennek eredménye 5 hónapos szolgálatuk után tökéletesen meg is látszik.

A német hadsereg bevonulása után a csetnikekkel szemben semmiféle erélyesebb intézkedés nem történt. Felszólították ugyan a lakosságot fegyvereik beszállítására, de a rendelkezés végrehajtásának ellenőrzésére alkalmas közbizton-

sági szerv nem volt. Sőt az uralmon levő Erneuerer németek és szerbek nagy barátokozása következtében az összes megszökött csetnikek és gyanús szerb elemek visszatértek és minden ellenőrzés nélkül folytathatták titkos szervezkedéseiket. Ma már közbiztonságról Bánát területén alig lehet beszélni. A szerbek nacionalista mozgalmat szerveztek s ennek kapcsán a hatóságok közegeivel szemben sorozatos erőszakosságokat fejtenek ki. Július 28-án Kumán községben egy kulturbundista rendőrt agyonlőttek. Ugyanaz nap Melence községben bombát dobtak a rendőrök szobájába s a szerb tűzoltó parancsnokot — tévedésből — agyonlőtték. Egy kulturbundista rendőr fejét szétverték. A tettesek üldözésére indult német katonák közül kettőt agyonlőttek, négyet megsebesítettek. Ezeket a cselekményeket nemcsak a szerb nacionalisták, hanem a kommunisták terhére is írják a német hatóságok. Megtorlásul Nagybecskerekén 114 embert végeztek ki. Ebből 5 német, 2 magyar, a többi szerb és zsidó. A két magyart azért végezték ki, mert kiderült róluk, hogy kommunista tevékenységet fejtettek ki, s lakásukon különböző kommunista röpiratokat is találtak. Ezt megelőzőleg a sorozatos gyűjtogatások miatt 14 szerbet végeztek ki Nagybecskerekén. A kivégzettek nem gyűjtogatók voltak, hanem a túsók közül vettek elő 14 embert. A merényletek azonban ennek ellenére sem szűntek meg s a géppuskákkal felszerelt bandákkal szemben csak veszteségek árán tud a karhatalom eredményt elérni. Így Melence községben két magyar ember is elesett a bandák elleni harcban. Hozzá tartozóiknak dobrovoljac földet utaltak ki és megsegítésükre gyűjtést rendeztek. A bánási felderítés eredményéről érkezett legutolsó jelentések nagy változásokról számolnak be. Törökkanizsa és Józseffelva községekből, de a környező községekből is a német katonaság kivult. Ugyancsak elhagyták a községeket a német kulturbundisták is. Jelenleg ezekben a községekben csak néhány német pénzügyőr tartózkodik, de állítólag ezek is menni készülnek. Községek [sic!] belső biztonságának ellátására magyar és német egyénekből polgárőrség szervezése folyamatban van. Báró Tallián Tibor törökkanizsai földbirtokost Nagybecskerekén a német katonai parancsnokság kinevezte a Bánáság vezetőjévé. Kinevezése után a német parancsnokság kihirdette, hogy a Bánáságban minden téren br. Tallián Tibor utasításai irányadók s a lakosság az ő rendelkezéseihez igazodjék. Br. Tallián jelenleg a közigazgatás megszervezését végzi. Székhelye Törökkanizsa, de állandóan úton van. Értesülésünk szerint a közigazgatást a következők szerint szervezi meg. Magyar lakosú községekben a főjegyző magyar, a segédjegyző német, ha van megbízható német tisztviselő. Német községekben a főjegyző német, a segédjegyző magyar. Szerb községekben a főjegyző magyar, a segédjegyző, ha van megbízható, akkor szerb. Hivatalos nyelv a magyar. A német katonai parancsnokság kihirdette, hogy a németek ne gondoljanak arra, hogy a Bánáság német autonóm terület lesz és a szerbek se reménykedjenek a Bánáságnak Szerbiához való csatolásában. Bánáság magyar volt és magyar lesz. Tehát ne tanúsítsanak semmiféle ellenállást sem a szerbek, sem a németek, mert a honvédség ezt a legerélyesebb eszközökkel fogja letörni. Délszerbiából a bánási részekre vezényelt volt szerb közbiztonsági közegek állítólag parancsot kaptak, hogy 8 napon belül térjenek vissza. Értesülés szerint Törökka-

nizza és környékén levő községekből a németek a zsidókat nemre és korra való tekintet nélkül összeszedték. Hírek szerint Belgrádba vitték őket. Birtokaikon talált szemesterményt, szarvasmarháikat és lovaikat a németek magukkal vitték, apróbb háziállataikat a községben elárverezték. Házaikat, földjeiket nem adták el azért, hogy azokkal a magyar kormány csináljon, amit akar. Üzleteik kiárúsítás alatt vannak. A törökkanizsai járás főszolgabírája, ki német származású s csak pár napja nevezték ki, kihirdette, hogy augusztus 20-át, Szent István napját meg kell ünnepelni. A magyar zászlókat mindenki tegye ki, s dolgozni senkinek sem szabad. Ez az intézkedés a magyarság körében a legnagyobb örömet keltette.

A bánáti viszonyokra vonatkozólag eddigi megállapításomat tisztelettel az alábbiakban teszem meg: Szeptember elején, amikor köztudomásra jutott Bánátban az új szerb kormány nyilatkozata, illetve annak képviselőjében dr. Turner tanácsos rádiószózata, úgy az ott élő magyarságban, mint az idősebb más nemzetiségű lakosságban ismét feléledt az anyaországhoz való csatlakozás reménye. Azóta megállapítható, hogy a bánáti nagy hangadó volksbundisták között is vannak ma már többen, akik arra a következtetésre kezdenek jutni, hogy Bánát előbb vagy utóbb, de vissza fog kerülni Magyarországhoz. Ezért magyarellenes propagandájukkal az utóbbi időben kissé kezdenek alábbhagyni s valamivel békésebb hírokat pengetnek az ott élő magyarsággal szemben. Általában az egész Bánátban, de főképpen Nagyikindától délre eső olyan területen is, ahol a németiség kevesebb lélekszámban él, mindenütt a lakosság a volksbundisták terrorja alatt áll. Nagyikindán nem egy ízben előfordult, hogy a volksbundisták a magyar kisebbséghez tartozókat minden ok nélkül 6—8 napig fogva tartották kihallgatás nélkül és azokat bántalmazták, csupán azért, mert Bánátnak visszacsatolásáról nyilatkoztak, magyarnak vallották magukat s ezen érzelmeiknek mások előtt hangot mertek adni. Ilyen esetekben a volksbundisták felettes német hatóságaik előtt — ha arról tudomást szereznek — mindig azzal fedték és fedik magukat, hogy a magyar nemzetiségűek „kommunisták és lázítottak”. A községi közigazgatást Bánátban fenekestül felforgatták. Egyes helyeken három nyelvű, legtöbb helyen két nyelvű közigazgatás működik. Törökkanizsa község közigazgatása — mint 85%-os magyar községnek — magyar, de az ugyanott székelő főszolgabírósnak vezetői már svábok és szerbek. A hivatalos nyelv a főszolgabírósnál, bíróságnál és egyéb más állami intézeteknél a német és a szerb. Magyar beadványokat nem fogadnak el, hirdetmények is csak német és szerb nyelven jelennek meg. Semmiféle összejövetelt más nemzetiségűek, mint a volksbundisták nem tarthatnak. A magyar nemzetiségűeknek saját kulturális helyiségeikben sem engedik meg, hogy összejöjjenek, nehogy egymással érintkezessenek s így a magyarságnak egyedüli érintkezési helye az utca, de a volksbundisták ott sem engedik meg, hogy három embernél több együtt haladjon. Magyar nemzetiségűeknek ünnepeiket sem engedik megtartani. Nem engedték megünnepelni Nagyikindán, Nagybecskereken Szent István napját. A magyar zászlót sem engedték kitűzni. Amikor a magyar zászlónak

kitűzését kérték volksbundistáktól, azzal utasították el, hogy a németeknek ez nem ünnep, így a német zászlót kitűzni nem engedik, magyar zászlót pedig egyedül kitűzni nem lehet. A magyar lakosságnak, avagy más nemzetiségűeknek Magyarországhoz, illetve az anyaországhoz való visszatérési érzelmüket semmiféle formájában kifejezésre juttatni nem engedik.

A volksbundisták majdnem minden héten gyűléseket, megbeszéléseket, kisebb felvonulásokat is rendeznek. Hangoztatják, hogy Magyarországhoz vissza nem akarnak térni, mert „ez a föld német volt és az is marad”. Önállóak akarnak maradni, maguk akarják sorsukat intézni Németország fennhatósága alatt. Ígéretet kaptak arra felsőbb helyről, hogy úgy a bánáti, mint az erdélyi németiséget egyesíteni és önállósítani fogják német fennhatóság alatt. Utóbbi napokban kulturbundisták, úgyszintén ott lévő szerb lakosságnak propagandája arra irányul, hogyha önállóak nem lehetnek, Bánátot Szerbiához csatolják. Állítólag ilyen kérelemmel fordultak az újonnan megalakult szerb kormányhoz is. Bánátban este 10 óra után az utcán csak volksbundisták járhatnak, akik az éjszakát arra használják fel, hogy az elhagyott zsidó lakásokat kifosszák, bútoraikat, egyéb ingatlanait [sic!] ellopják, elszállítsák. A bánáti zsidókat összeszedték, azokat a Törökbecsén létesített gyűjtőtáborba helyezték el azzal a céllal, hogy hajón Szerbiába fogják áttelepíteni, de a volksbundistáknak ezen tervüket az új szerb kormány megghiúsította. A zsidóknak házaikat, egyéb ingó és ingatlan vagyonukat a bánáti sváb lakosságnak olcsó áron eladják, általában a cél az, hogy az ott lévő svábság megerősödjön s visszacsatolás esetén kész helyzet elé állítsák a magyar kormányt. Az eladott zsidó ingó és ingatlan vagyonból befolyó összegekből tartják fent a törökbecsei zsidó tábor, továbbá a volksbundisták különböző alakulatait és ezeknek hivatalait. A volksbundisták a bánáti más nemzetiségűeknek, hogy a magyarságtól elidegenítsék, igyekeznek kedvükben járni. Különböző közhivataloknál, intézményeknél helyezik el őket a magyar nemzetiségűeknek elbocsájtásával. Pl. a csókai Léderer-féle gazdaságban október elsejére hat magyar nemzetiségű családnak mondtak fel. Mindez azért történik, hogy egy esetleges népszavazás alkalmával szerbek és egyéb nemzetiségűek is Magyarországhoz való visszatérés ellen szavazzanak. A karhatalmat, közbiztonsági szolgálatot Bánátban volksbundisták, a volt szerb rendőrség és csendőrség, finanszág ott maradt tagjai látják el, akik mindannyian magyarelles érzelműek s ahol csak lehet, mindenben zsarolják a magyar kisebbséget. Mindenért pénzt fizettetnek, bármi felvilágosításért vagy segítségért fordulnak hozzájuk. Megakadályozzák a magyar kisebbség gyermekeinek a bácskai iskolákba való átjutását. Német iskolákba kényszerítik őket...

A német katonaság által a terményeknek összevásárlása, elszállítása folyamatban van. Ezzel egyidejűleg nagyon sok lovat, egyes községekben szarvasmarhát és félhízott sertéseket is összeszednek és elszállítanak. A lakosságnak úgy a termésért, mint az elvitt állatállományért legtöbbször csak átvételi elismervényt adnak. A magyar lakosnál a német katonaság által visszahagyott igavonó állatokat volksbundisták elszedik és odaadják a szegényebb sorsú német és szerb lakosoknak s így a magyar lakosság a mezei munka elvégzésére képtelen. Egyedül

Törökkanizsán és járásában 300 db. lovat szedtek össze és szállítottak el. Német katonaság általában az egész Bánátban kevés van. Nagybecskerekén kb. 2 század. Ettől nagyobb létszám csupán Pancsova, Fehértemplom, Versec környékén van. Főbb élelmicikkek, úgyszintén az ipari cikkek Bánát délvidékén kifogyóban vannak s így az árak nagy mértékben emelkedtek, dacára, hogy [a] jegyrendszert bevezették s az ipari cikkekből mindig csak az idénycikkeket szabad árusítani. Ebből kifolyólag nagy mértékben folyik a hiányok pótlása végett a csempészés, úgy Romániából, mint Magyarországból a Tisza vonalán át Ada és Titel között. A legújabban az új kibocsátású 500 dinárost lebélyegezték s azt 1000 dinár névértékben bocsátották újból forgalomba. A bánáti magyarságnak általános panasa az, hogy most sokkal rosszabb minden tekintetben a helyzetük, mint volt a szerb uralom alatt. A közbiztonsági szolgálat a Bánátban nagyon gyenge. Délíbb vidéken, mint pl. Nagybecskerek, Versec, Nagyikinda, Pancsova környékén a későbbi hideg idő beálltával a közbiztonságnak nagymérvű rosszabbodásával lehet számolni, mert a visszamenekült ipari, kereskedelmi, gyári és földmunkásság keresethez nem jutott s így üres kamrával megy a télnek. Az eddigi szerb és kommunista kisebb megmozdulások és zavargások később erősödni fognak. Úgy a szerb, mint a kommunista érzelmű más nemzetiségű lakosságnak szervezkedése folyamatban van. Nem rettentí vissza őket, ha közülük hetente 8—10-et kivégez is a német katonaság, mert tudják, hogy a Bánátban levő közbiztonsági erő erőnek nem nevezhető, [a] német katonaság létszáma pedig hétről hétre kevesebb.

Másolat — K 28 159—1941—R—20403, 21295 és 22451 (79. cs.)

24.

Budapest, 1941.

A magyar kormány nemzetiségi és valláspolitikájának alapelvei a visszacsatolt Délvidéken

Állami határok

A visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához való visszacsatolásáról és az ország egyesítéséről szóló 1941. XX. törvénycikkkel jogilag is sanctiót nyert Bácska túlnyomó részének, a baranyai háromszögnek, a Muraköz és Muravidéknek az anyaországhoz ez év márciusában békövetkezett tényleges visszatérése.

Ezzel az ország területe 11.475 négyzetkilométerrel, lakosságának száma pedig 1.028.227 lélekkel gyarapodott. Az ország egyik leggazdagabb vidékével együtt a Jugoszláviában élt délvidéki magyarság túlnyomó része is visszatért.

Nemzetiségi ügyek

A délvidéki területeknek visszafoglalása azonban a nemzetiségek számának további jelentős emelkedését is maga után vonta,^{*} amely körülmény folytán a nemzetiségi kérdés az általános kormányzati ügyek között az eddiginél is nagyobb fontosságra tett szert.^{**}

Az általános magyar nemzetiségi politika alapelveinek megfelelően a kormány a nemzetiségi ügyek intézésénél a jogi és tényleges egyenlő elbánás elvét igyekezett a nemzetiségekhez tartozók részére az élet minden viszonylatában érvényre juttatni és biztosítani.

Különös figyelmet fordított a kormány arra, hogy a nemzetiségek részére az anyanyelven történő oktatás lehetőségét biztosítsa és kifejlessze. Ezt a célt szolgálta a m. kir. minisztériumnak 700/1941. M. E. sz. rendelete is, amely az elemi népiskolákban az anyanyelvi oktatásnak még az eddigiéknél is szélesebb körű lehetőségét biztosít. Ugyancsak ezt a célt szolgálták azok a tanfolyamok, amelyeket a kormányzat a nemzetiségi nyelven történő oktatás hatályosságának fokozása érdekében a tanerők részére az ország különböző részein felállított s amelyeken alkalom adatott arra, hogy a nemzetiségi nyelveket minél tökéletesebben elsajátítsák és ezzel a kisebbségi nyelveken való tanítási készséget fejlesszék.

A büntetőjogi jogalkotás terén nemzetközi viszonylatban is egyedül áll a nemzetiségi érzület büntető jogi védelméről szóló 1941. évi V. t. c., amely az államalkotó magyarság és a több mint két évtizeden át idegen uralom alatt élt nemzetiségek békés együttélése érdekében a nemzetiségi érzületet sértő cselekmények büntetőjogi megtorlását lehetővé tette.

A háborús viszonyokra való tekintettel az egyesületi és gyülekezési jog terén szükségessé vált korlátozó rendelkezések méltányos alkalmazásával a kormány a nemzetiségi nyelv és kultúra gondozását az egyesületi élet keretében lehetővé tette.

Az egyenlő elbánás elvének szemelőtt tartásával a kormányzat a háborús nehézségek mellett is különös gondot fordított arra, hogy a visszafoglalt délvidéki területeken az idegen uralom káros gazdasági és politikai kihatásait fokozatosan jóvá tegye s e területnek tényleges, jogi és közigazgatási zavartalan bekapcsolódását elősegítse és biztosítsa. Súlyos feladatokat rótt ez a célkitűzés a kormányra annál is inkább, mert párhuzamosan folytatnia kellett a már előzőleg visszacsatolt területeken megindított hasonló természetű munkát.

* A Délvidék visszacsatolásával kb. 700 ezer nem magyar, elsősorban szerb, horvát, szlovén, német, szlovák, ruszin és zsidó került magyar uralom alá.

** Az 1938—1941 közötti területvisszacsatolások következtében Magyarországon a nemzetiségi lakosság aránya elérte a 22,5%-ot. A magyar kormány nemzetiségpolitikája kialakításánál ezt figyelembe vette. Ennél fogva a nemzetiségekkel való méltányos bánásmódra, az erőszakos asszimiláció mellőzésére törekedett. Ennek a felfogásnak azonban erős ellentáborra volt azok részéről, akik szerint teljesen helytelen a nemzetiségek ilyenfajta „déljelgetése”.

A gör. kel. szerb egyház ügye

A délvidéki területek visszafoglalása folytán lélekszámban gyarapodott görög keleti szerb egyház feletti felügyeleti jogkör gyakorlása ez évben is a fennálló törvények értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrral egyetértésben történt. Az egyház helyzetének rendezésével összefüggő kérdések tárcaközi tanulmányozása folyamatban van.

A külföldi magyarsággal eddig is fennállott szellemi és érzelmi kapcsolatok ápolását és kimélyítését a kormányzat ez évben is elsőrangú fontosságú feladatnak tekintette. A háború folyamán nehéz helyzetbe került külföldi magyarok hazatérését a kormány a lehetőséghez képest előmozdította. Ezen törekvése eredményeként kerültek haza és telepítették le főleg a visszatért déli területekre a bukovinai,^{*)} moldvai és a boszniai magyarság több ezer főt kitevő csoportjai.

Másolat — K 28 469—1943—L—19755 (213. cs.)

25.

Budapest, 1942. március 21.

A Miniszterelnökség átirata a belügyminiszternek a szabadkai köztisztviselői kar magatartásáról és tevékenységéről

Panaszolja, hogy a postánál, vasútnál és törvényszéknél legutóbb történt al-tiszti kinevezések során nagyon sok nemzetiségi egyént juttattak kenyérhez, ezzel szemben magyar frontharcosok, s régi megbízható magyar emberek kenyér nélkül maradtak.^{**} A frontharcosok ezen mellőzése nincs jó hatással a fiatal generációra sem. Túlzott lovagiasságnak tartják a kisebbséggel szemben, hogy a magyar emberek rovására juttatják őket állami állásokhoz. A szerb megszállás alatt ez nem így történt.

Kifogásolja, hogy a szabadkai magyarság felvilágosító és segítő munkáját az anyaországból jött hatósági személyek nem veszik igénybe, sőt sok esetben bizalmatlanok velük szemben. Ez napról-napra növeli a távolságot az öslakók és az anyaországi magyarok között.

* Pontosan 13.200 bukovinai székelyt és 53 moldvai csángó családot (161 fő). A bukovinai székelyek telepítését elemzi A. Sajti Enikő: *Székely telepítés és nemzetiségpolitika Bacsiban, 1941. Bp., 1984.*

** Komoly sérelmeket okozott a délvidéki magyarságnak, hogy a közigazgatási állások újraelosztásánál az anyaországból érkezőkkel szemben háttérbe szorult. Ennek a sértettségnek, általuk mellőzésnek tartott állapotnak tudható, hogy többször is igen élesen bírálták a Magyarországról érkezett tisztviselők magatartását.

A sokat szenvedett magyar lakosság elvárta volna az új tisztviselői kartól azt, hogy olyan szeretettel bánjanak velük, mint az a katonai közigazgatás alatt történt, mert nem lehet, hogy a polgári közigazgatás elzárkózzon az élettől, kizárólag a paragrafusok közé bújjon meg és ne kívánja megismerni a délvidéki magyarság 23 éves elnyomásával átalakult különleges lelkületét.

Nagyon sok beszédre ad okot az is, hogy magyar tisztviselők feltűnően szerb nőekkel és családokkal tartanak fenn bizalmas barátságot, s nem a magyarokkal.

Tisztázat — K 28 300—1942—R—18841 (152. cs.)

26.

Belgrád, 1941. július 5.

Bolla Lajos főkonzul jelentése a külügyminiszternek a bánáti magyar közművelődési egyesületek bezárásáról

A bánáti magyarok között nagy elkeseredést keltett, hogy a megszálló német hatóságok legutóbb megtiltották a nagybecskereki, verseci és pancsovai Magyar Közművelődési Egyesületek működését. A német hatóságok a szerbiai német katonai főparancsnokságnak egy folyó évi május 9-én kelt rendeletére hivatkoznak, amely szerint a megszállott Szerbia területén (ideértve a Bánátot is), minden oly egyesületnek működését megtiltják, mely nem kifejezetten gazdasági célra alakult. Tekintettel azonban arra, hogy ennek dacára a német „Kulturbund” fiókjainak működését mindenütt megengedték, sőt a Magyar Közművelődési Szövetség belgrádi és zimonyi fiókjait sem tiltották be, a bánáti magyarság az ottani Közművelődési Egyesületek bezárásában kizárólag egy, a bánáti magyarság ellen irányuló ténnyt lát.

Mint annak idején a Népszövetséghez intézett magyar petíciókból ismeretes, a verseci és pancsovai magyar kaszinókat a jugoszláv kormány bezáratta és az épületek tulajdonjogát a telekkönyvekben a Szerb Olvasókörre ruházta. A német csapatok bevonulásakor a német helyi parancsnokok ezen épületeket visszaadták a magyaroknak, kik azokba nagy örömmel be is költöztek. Sajnos ez az állapot csak rövid ideig tartott, mert a Magyar Kultúrszövetség fiókjainak betiltásával a Szövetségnek el kellett hagynia az épületeket, melyeket most a német katonai hatóságok lepecsételtek.

Másolat — K 28 296—1941—R—19851 (152. cs.)

[?], 1942. november 28.

A horvátországi magyarság kérelme a magyar kormányhoz helyzetének sürgős javításáért

1.) Kívánságunk és sürgős kérelmünk, amellyel a horvátországi magyarság óhaját fejezzük ki az, hogy a magyar kormány a legsürgősebben lépjen érintkezésbe a horvát és német katonai hatóságokkal és mindenáron eszközölje ki magyar biztosító csapatok Horvátországba való küldését az itteni magyarság vagyonának és életének megőrzése céljából.

Erre a lépésre az készlet bennünket, hogy az itteni magyarság helyzete általánosságban olyan rosszra fordult, hogy nincsen mód másképp védelmet nyújtani nekik. Egyrészt a partizán üldözések, fosztogatások és gyilkolások, másrészt a horvát usztasa szervezet minden elképzelést felülmúló terrorja magyarságunkat a végpusztulás elé állította.

A partizánok éjjelenként rárohannak a védtelen falvakra, fosztogatnak, gyújtogatnak és az esetleges ellenállókat legyilkolják. Nappal viszont az usztasa szervezet tagjai szedik össze a lakosság férfait és hurcolják el azon a címen, hogy a partizánoknak lehetőséget adtak a garázdálkodásra. Naponta jönnek véresre vert, összetört emberek segítséget keresni. Mindenükből kifosztva, kénytelenek családjukat is elhagyni és bujdosásban keresni az egyedüli és pusztá életük megmentését.

Míg ezek a jelenségek csak helyi jellegűek voltak, a magyarjainkon külön segítyezéssel és biztosabb helyekre való elhelyezéssel segítettünk. Az utóbbi időben ezek a jelenségek rohamosan olyan nagy mérvet öltöttek, hogy ma már általánossá váltak.

2.) Ennek a helyzetnek az ecsetelésére a sok közül, az alábbi eseteket soroljuk fel:

Maradikon minden éjjel a lakosság a legnagyobb rettegésben tölti az éjszakát, mert már rendszeressé váltak a házakba az ablakokon keresztül való belövődözések. Közben a fosztogatások és kegyetlenkedések napirenden vannak. (Lapis Károly ref. lelkész jelentése.)

Irgen ugyanaz a helyzet. Ehhez járul még külön az usztasák terrorizálása, akik a partizánokkal való egyetértés címen hurcolják el és verik véresre magyarjain-

* Valószínű, hogy a háborús állapotnak is felfogható partizán és usztasa katonai akciók miatt romlott meg a közbiztonság Horvátországban. Ezeknek az akcióknak a kárvallottjai voltak a horvátországi magyarok is.

kat. A lakosságot az örökös rettegés és félelem valósággal megbénította, panaszkaja Szenyes Lajos, a magyarság ottani vezetője.

A rumai, indijai és irigi járásokban magyarjaink hol partizán, hol usztasa fogásban vannak. Nincsen egy békés napjuk és akár az egyik, akár a másik fogság és meghurcolás a legnagyobb szenvedésekkel jár. Közben lassan kifosztják mindenükből és így a legnagyobb kétségbeesés lett úrrá rajtuk, ezeket Szabó Pál satrinicei ifjúsági vezető adta elő, amit több vele levő is megerősített.

Az iloki járás Ilok, Sot és Erdevik magyarlakta falvaikkal nincsen meg az összeköttetésünk egyrészt a partizán garázdálkodások, másrészt a horvát hatóságok forgalmi korlátozása miatt, azonban a kerülő úton hozzánk jutott hírekből megállapítható, hogy az ottani helyzet megegyezik a maradiki és irigi, valamint vrdniki helyzettel.

A djakovói és eszéki járásokban az utóbbi időkben rendszeressé váltak a merényletek a falvak és vasúti hálózat ellen. Két nappal ezelőtt Koritnán, Dopszinban, Vukán és a magyarlakta Harasztiban éjjel valóságos felvonulásokat rendeztek a partizánok. Közben a posta a községi valamint iskolaépületeket kirabolták, az iratokat máglyára hányták és bartolomi éjjellel fenyegetőztek. A védtelen lakosság a legnagyobb rettegésben és álmatlanul tölti az éjszakákat, készenlétben arra, hogy mindenét hátrahagyva meneküléssel védje meg pusztá életét. Kocsis Antal harasztini ref. lelkész a bizonyosága mindezeknek, aki terhes felesége számára Eszéken keresett menedéket. Innen a legújabb híreink arról beszélnek, hogy a hatóságok emberei sok magyart összeszedtek ezekkel az eseményekkel kapcsolatban.

A nasicei és slatinai járásokban a legtöbb helyen a magyarságunk valóságos bűjőcskát játszik a legnagyobb szenvedések és nélkülözések közepette. Humljaniából a partizánok elhajtották a lakosság jószágait, élelmiszereit elszedték, nagyon sok házat felgyújtottak. Akiket nem ért bántódás a partizánok részéről, azokat az usztasák hurcolják meg. Slana-Voda, Orahovica teljesen partizán uralom alatt vannak és már majdnem teljesen kifosztott községek. Velük az érintkezés lehetetlen. A többi magyarlakta falu is, mint Zdenci, Bankovci, Csacsinci stb. mind ki vannak téve a partizánok garázdálkodásainak. A lakosság a legnagyobb veszélyben forog állandóan. Ezeket Gazdig József humljani-i bírósági elnök jött be hozzánk véresre verten és betört fejvel panaszkodni. (Őt az usztasák verték el cinkosság gyanúja miatt.)

A verőcei, daruvári, grubisnopoljei, suhopoljei, grdjeváci és bjelovári járásban a helyzet már annyira tarthatatlan, hogy ezekből a járásokból tömegesen menekülni kényszerülnek. Elhelyezésük azonban lehetetlen és így az a sok száz magyar, aki kénytelen otthagyni mindenét, teljesen céltalanul és védtelenül járja a legnehezebb véres kálváriát. Ezekből a községekből, ahonnan még el tudtak jutni a vasúti vonalig, Koponya János grbavaci kerületvezető vezetése mellett egy küldöttség volt a zagrebi magyar követnél e hó 23-án, amelyik küldöttség szintén a legsürgősebb védelmet kérte.

Az itt megemlített helyeken felül nagyon sok azoknak a magyarlakta faluknak a száma, amelyekkel az érintkezés teljesen lehetetlen és csak kerülő, kiszivárgott

hírek számolnak be azokról a szenvedésekről és tortúrákról, amikben a lakosság-nak része van. Nagyon sok a meggyilkoltak száma is.

Az itt vázolt esetek csak nagyon kis részei annak az általános helyzetképnek, amit számtalan magyar otthon üszkös falai, magyar testvéreink vére, családok pusztulása, sok éven át kínosan összekuporgatott vagyonkák teljes megsemmisü-lése egészít ki. Felelősségünk teljes tudatában és abban a tudatban, hogy magyar-ságunknak nincsen és nem is lehet más védelme, csak ez, amit folyamodványunk-ban kérünk, fordulunk a legilletékesebb helyre, hogy százezer magyar nevében sürgős és biztos védelmet kérjünk.

Véleményünk szerint a magyar biztosító csapatoknak csak a legmagyarlaktább járásokat, úm. péterváradit, irigi, indijai, rumai, iloki, vukovári, eszéki, djakovói, nasicei, (valpovói és dolnji-miholjáci az összeköttetés miatt), slatinai, suhopoljei, verőcei, grubisnopoljei és daruvári járásokat kellene csak biztosítani, míg a szór-ványosabb helyekről erősebb járőrök segítségével át lehetne menteni a magyarja-inkat az így biztosított helyekre.

Ha netalán ez a segítség elmaradna, magyarságunk kényszerülve lesz rá, hogy mindenét hátrahagyva, megtizedelve, összetört testi és lelki állapotban a legna-gyobb veszélyek közepette is megkísérelje a Magyarországra való menekülést. Ettől eddig az ideig is csak a legnagyobb erőfeszítéssel és rábeszéléssel tudtuk visszatartani őket, de most már kénytelenek leszünk ezt a szándékot elősegíteni és támogatni, mert más kiút és mentés nem lehet már a magyarság számára.

Abban a reményben, hogy százezer magyar segítségkiáltása nem talál zárt fülekre és akkor, amikor a magyar kormány az ország határain belül biztos men-déket és védelmet nyújt más kisebbségeknek, annál inkább meg fogja ezt a védelmet adni százezer magyarnak is, aki vérző sebbel az elpusztulás előtt állván, végső reményében fordul azokhoz, akiktől egyedül várhatja a védelmet és ezzel a végpusztulástól való megmentést.

Minden mulasztás vagy halasztás ezen a téren végeláthatatlan következmé-nyekkel járhat és ezért ismételten a legsürgősebb és okvetlen segílyt és védelmet kérjük.

Tisztázat — K 28 159—1942—R—29887 (80. cs.)

Újvidék, 1943. április 27.

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kérelme a miniszterelnökhöz egy szórványkutató iroda felállítására

A felszabadult Délvidék 161 települési helyéből: városok, falvak, közigazgatási kirendeltséggel bíró tanyacsoportok közül 78 települési helyen a magyarság arányszáma nem éri el a 20%-ot. A még megszállás alatt álló Bánát viszonyai a szórványok szempontjából még kedvezőtlenebbek, mert a 99 beszervezett DMKSZ szervezet 75%-a szórványnak tekinthető.

Ezekben a nagyszámú délvidéki szórványokban az elnemzetlenedési folyamat a felszabadulás ellenére is még mindig erős és az általunk felkutatott szórvány családok nagyrésze már kétnyelvű. A 20%-os arányszámon felüli településeken is több községünket szórványhelynek kell minősítenünk, mert a 30—40 százalékos arányszám ellenére a lakosság annyira kevert, a magyarság annyira összeházasodott az együttlakó nemzetiségekkel, mint például Szabadka város határában, hogy elnemzetlenedésük veszélye állandóan fennáll.

DMKSZ a maga szerény eszközeivel és a rendelkezésre álló anyagi lehetőségeken belül a szórványkérdéssel fennállása óta foglalkozik és gondozásuk érdekében már eddig is sokat tett. Ezek az eszközök azonban annyira korlátozottak, hogy a beolvadási folyamat megállítása ezzel a módszerrel nem sikerülhet. Tízezrekre tehető még azonban azoknak a száma, akik már beolvadtak a délvidéki nemzeti-
ségekbe, de akiknek visszaszerzése kétségtelen magyar faji származásuknál fogva nemzeti érdek és igen nehéz feladat.

A fenti okoknál fogva feltétlenül szükségesnek látszik, hogy a délvidéki szórványok felkutatása és gondozása rendszeresen és az eddiginél fokozottabb mértékben történjék. Ezeket a feladatokat a következőkben vázolhatjuk:

1. a délvidéki szórványok kataszterének felállítása: minden egyes szórványcsalád nyilvántartása, családi viszonyaik, a beházasodás, vagyoni állapot és a környezet feltüntetésével;

2. a nemzetiségekbe már beolvadt magyarok felkutatása és nyilvántartása;

3. DMKSZ szervezet felállítása minden szórványtelepen, a szórványok beszerzése és a velük való összeköttetés megteremtése céljából;

4. a szórványok szellemi gondozása a szórványszervezeteken keresztül, a szervezetek és családok állandó látogatásával;

5. a szórványok kulturális gondozása tanfolyamok, előadások rendezésével, vándorkönyvtárak létesítésével, a szórvány iskolásgyermek nyilvántartásával és beiskolázásával, a tehetségek felkutatásával;

6. a szórványok gazdasági gondozása egy eladási szervezet beállításával és panaszaik elintézésével.

A DMKSZ ezt a sokrétű munkát eddigi szervezetével ellátni nem tudja és ezért szükség volna Szövetségünkön belül egy külön szerv felállítására, alosztály formájában, amely a maga külön apparátusával csak szórványügyekkel foglalkozna. Ehhez azonban költségvetési fedezetünk hiányzik és ezért az alosztály felállításához és költségvetésének biztosításához Nagyméltóságod hozzájárulását kérjük.

A szórvány alosztály vezetésére Gáspár Imre újvidéki polg. iskolai igazgatót kértük fel, aki ezt vállalta. Tisztelettel kérjük nevezett kikérését a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, hogy őt a Minisztérium szolgálattételre vezényelje Szövetségünkhöz. Nevezett vezetné az alosztály adminisztrációját, elsősorban a szórvány katasztert.

Külső szervezési munkára és a szórványok állandó látogatására Hornyik János keresk. középiskolai tanár kirendelését javasoljuk.

Szükséges volna még egy gépirónő, egy férfi irodai alkalmazott és egy altiszt alkalmazása. A szórvány alosztály költségvetését a felszabadult Délvidék területére a következőkben vázolhatjuk:

KÖLTSÉGVETÉS EGY ÉVRE

1. Gáspár Imre pótdíja havonta	P. 300,-	P. 3.600,-
2. Hornyik János pótdíja havonta	P. 300,-	" 3.000,- [sic!]
3. egy gépirónő havi fizetése	P. 200,-	" 2.400,-
4. egy tisztviselő havi fizetése	P. 200,-	" 2.400,-
5. egy altiszt havi fizetése	P. 150,-	" 1.800,-
6. a szórványközségek évente négyszeri látogatása, 320 kiszállás átlagosan á	P. 30,-	" 9.600,-
7. telefon, posta, papír, nyomtatványok		" 2.400,-
Összesen:		P. 25.200,-

Ezen szükségletek tehát havi 2.200 pengő összegből fedezhetők volnának.

A szükséges helyiségek, fűtés és világítás Szövetségünknel az alosztály rendelkezésére állnak.*

Tisztázat — K 28 296—1943—R—24053 (152. cs.)

* A kormány fontosnak tartotta a déli területeken található szórvány magyar falvak felkutatását és gondozását, ezért támogatta az iroda felállítását. Működésére a miniszterelnök 25.200 pengő kiutalásáról intézkedett, amelyet a „Hazai Kisebbségek” c. alap terhére számoltak el.

Budapest, 1943. október 22.

A belügyminiszter leirata a visszacsatolt délvidéki területek főispánjainak a közigazgatási tisztviselők „kishitű” magatartásáról

A m. kir. szegedi V. honvéd hadtest parancsnoksága az alábbi szövegű jelentést intézte a m. kir. honvéd vezérkar főnökéhez.

„Jelentem, hogy a visszafoglalt Bácska területén a közalkalmazottak — különösen az anyaországból származó vezető tisztviselők — az utóbbi időben bekövetkezett kedvezőtlen politikai hírek nyomán hangoztatják, hogy kérni fogják mielőbbi áthelyezésüket a volt trianoni határon túli területre, mert nem érzik magukat Bácska területén biztonságban.*

A bácskai magyarság erről tudomást szerzett és megütközve tárgyalja az eseteket.

A szerbek ezt a kérdést maguk között virágnyelven írt levelekben tárgyalják és a magyarok futásáról tesznek említést.

Mivel ilyen esetek könnyen megingathatják a bácskai magyarság hitét a területek megtartását illetően, kívánatos volna a legnagyobb eréllyel fellépni az olyan tisztviselők ellen, akik a Bácska területéről távozni akarnak.”

Az idézett jelentésben tárgyalt kérdéssel kapcsolatban a kormány álláspontja az, hogy a közalkalmazottaknak ilyen kishitű és a visszafoglalt területen a nemzeti élet zavartalan folyamatát súlyosan veszélyeztető magatartása fegyelmi véttség, mert az ilyen magatartás nem egyeztethető össze a köztisztviselői állás tekintélyével és a hivatali kötelesség kifogástalan teljesítésével, az ilyen magatartást tanúsító közalkalmazott méltatlanná válik a bizalomra és így végeredményében arra, hogy a magyar közszolgálatban maradjon.

Kérem Méltóságodat, hogy ezt a közszolgálati alkalmazottaknak megfelelő módon, de minden esetre szóbeli úton tudomására adni szíveskedjék.

Kérem továbbá Méltóságodat arra is, hogy az előbb közöltek szerint kifogásolható magatartást tanúsító közalkalmazottak ellen, amennyiben a fegyelmi eljárás elrendelése Méltóságod hatáskörébe tartozik, a fegyelmi eljárást haladéktalanul elrendelni és erről hozzám jelentést tenni szíveskedjék. Olyan tisztviselők és egyéb alkalmazottak eseteiben pedig, akik ellen a fegyelmi eljárás elrendelése Méltóságod hatáskörén kívül esik, haladéktalanul szíveskedjék jelentést tenni

* Ez összefüggésben lehetett a német katonai vereségekkel.

hozzám, illetőleg ahhoz a miniszter úrhoz, akinek főfelügyelete alá az illető tisztviselő vagy egyéb alkalmazott tartozik.

E rendeletemben foglaltak nem vonatkoznak a m. kir. igazságügyminiszter úr és a m. kir. honvédelmi miniszter úr főfelügyelete alá tartozó szerveknél szolgálatot teljesítő tisztviselőkre és egyéb alkalmazottakra.

Ezeket a miniszter urakat egyidejűleg hasonló intézkedések megtételére kérttem fel.

Másolat — K 28 300—1943—R—31938 (152. cs.)

30.

Zágráb, 1944. június 16.

A zágrábi követség jelentése a horvátországi magyarok sérelmeiről

A Magyar Közművelődési Közösség vezetősége részéről tegnap szóvátették előttem, hogy a vidékről számos panasz érkezik be hozzájuk a tömegekben hontalannak tekintett magyar népcsoportbeliekkel szemben való hátrányos megkülönböztetésről a bevonultak pénzügyi segélyezése terén. Azon a címen, hogy nem horvát állampolgárok, megtagadják a hozzátartozók, illetve a rokkantak segélyezését, holott katonai szolgálatra a horvát állampolgárokhoz hasonlóan kötelezik őket. Ez a jelenség azelőtt szórványosan fordult elő, most azonban mind általánosabb lesz. Panaszolták ezenkívül, hogy a hontalannak tekintett magyaroktól tartózkodási engedélyeikért helyenként változó, tehát nyilván önkényesen megszabott illetékeket szednek be (pl. 1200 kunát), ami a szegény vidéki lakosság pénzbeli viszonyaihoz képest súlyosan érinti őket. Elmondták, hogy a belügyminisztériumban hiába próbáltak orvoslást szerezni és most már azzal a szándékkal foglalkoznak, hogy magától a miniszterelnöktől kérnek kihallgatást. Arra az érvelésre is gondoltak, hogy ha a bevonultak segélyezése terén nem tekintik őket teljesjogú állampolgároknak, akkor szolgálni sem kötelesek.

A tervezett érvelést határozottan letanácsoltam [sic!], miután álláspontunk mindig is az volt, hogy a magyar állampolgárnak el nem ismert népi-magyarok itt katonai szolgálatra kötelesek. Ellenben megígértem, hogy a panasz ügyében sürgősen és nyomatékkal közbenjárom.

Turina külügyi államtitkár előtt ma reggel egy fogadáson volt alkalmam a témát megpendíteni és kértem, hogy az ügyben fogadjon. A külügyi államtitkár még ma délben fogadott s a panaszt előadtam előtte a másolatban csatolt feljegyzés hátrahagyásával.

Turina államtitkár kérésemet a legteljesebb megértéssel fogadta, az orvoslás érdekében legmesszebbmenőbb [sic!] közbelépését ígerte meg és hangsúlyozta, hogy mint jogászember teljesen méltánytalannak találja, hogy aki a horvát ügyért harcol, ne részesüljön ugyanolyan támogatásban, mint a többiek, végül hozzátette, hogy ha nehézségbe ütköznek, az ügyet akár a miniszterelnöknél is szóvateszi.

Másolat — K 28 300—1944—R—23549 (152. cs.)

31.

[Budapest], 1944.

Adatok Bácska és a 4 bácskai törvényhatósági jogú város lakosságának nemzetiségi összetételéről

A ma hat nemzetiségnek otthont adó Bácska a középkorban még teljesen magyar volt, viszont a török uralom pusztításai és a szerbek betelepülése után a XVIII. sz. elején majdnem kizárólag (96%) délszlávok lakták.

A Habsburgok nagy költséggel és gonddal németeket telepítettek be. De megjelentek a terület régi gazdái, a magyarok is s állami támogatás nélkül, néha egy-egy földesúr jóvoltából elkezdték előnyomulásukat dél felé. Elsősorban a Tiszavidéket szállták meg, az 1773. évi Lexicon szerint nagyjában leérték már a Ferenc-csatornáig, ahol Óbecse az utolsó magyartöbbségű község. A délszláv összefüggő nyelvterület akkor még magábanfoglalta a Ferenc-csatornától délre eső részt s az északnyugati, főleg bunyeváclakta Szabadka—Baja—Zombor közti háromszöget is. Nagyjában — kissé fellazulva — ugyanez a kép tárul elénk Fényes Elek 110 év előtti művéből is, de akkor már erős magyar, német, szlovák kisebbségek készülődtek átvenni számos községben a többséget.

Az ezután következő néhány évtizedben a Bácskában az egész országban példa nélkül álló eset történt: a délszláv nyelvterület összeomlott s a csajkás terület és Újvidék közvetlen környékének kivételével — amely megmaradt szerb nyelvterületnek — összefüggés nélküli elszórt nyelvszigetekre bomlott szét. A baja—szabadka—zombori háromszög túlnyomórészét a magyarok, kisebb részét (Bácsalmás, Csávoly, Katymár, Gara, Csoroszllya, Örszállás, Bácsbokod) a németek, a csatornától északra eső terület többi részét a magyarok hódították meg úgyannyira, hogy a csatornától északra — eltekintve a közvetlenül a csatorna mellett levő községektől — máig mindössze egy község (Béreg) maradt meg délszláv többségűnek. Ez a nagy hódítás, amelyet egyrészt a magyarok és németek nagy szorgalma, másrészt a bunyevác—szerb elem tunyasága és könnyelmű életmódja vitt diadalra, a múlt század nyolcvanas éveiben meglassú-

dott, sőt — főleg német vonalon — teljesen megtorpant s itt-ott már visszájára is fordult. A szerbek kezdtek megedződni a gazdasági versenyben, tanultak versenytársaiktól, viszont a németség propagatív ereje nagyon megcsökkent s sorait a kivándorlás is erősen gyengítette. A magyarság előnyomulása a városokban továbbtartott s a fő előnyomulási vonalon, a Tiszamentén, mikor a határörvidéki szervezet már nem konzerválta mesterségesen a szerb elemet, sikerült tovább is nyomulnia, úgy hogy 1910-ben már Titelen is jelentékeny magyar kisebbség élt. A megye nyugati részén már az állam is erősítette a magyar elemet két telep magyar község (Bácsgyulafalva és Szilágyi) létesítésével.

A szerb elem visszaszorításában derekasan kivette részét a Délbácskába vetődött két néptöredék, a szlovák és a rutén is. A rutén Kucorát hódította el s négy községben telepedett be nagyobb számmal; a szlovák Dunagálos, Pincéd, Kölpény, Liliomos szerb községekben jutott többségre.

Mielőtt a nemzetiségi viszonyoknak az 1918. év utáni kettős impériumváltozás idején bekövetkezett módosulásait ismertetném, előre bocsátom a rendelkezésre álló statisztikai adatokat.

Bács-Bodrog megyében a 4 tj.város nélkül volt:

1880-ban	37% magyar	31.1% német
1910-ben	42.3% magyar	28.3% német
1940-ben a mai területen	43% magyar	27.8% német
1930-ban	38.9% magyar	27.6% német
1941-ben	46.4% magyar	25.5% német

Jellemzőbb azonban, ha az egész Bácska, tehát a megye és a 4 tjv. adatait összegezve figyeljük meg. E szerint volt:

1830-ban	428.511 l.	152.716 m.* (35.6%)	90.891 n.** (21.4%)	166.418 rác*** (38.8%)
1880-ban	638.063 l.	245.762 m. (38.5%)	170.823 n. (26.8%)	185.700 délszl. (29.1%)
1910-ben	818.185 l.	367.927 m. (44.9%)	200.993 n. (24.6%)	213.821 délszl. (26%)
<i>mai terület</i>				
1930-ban	912.610 l.	348.435 m. (38.2%)	208.662 n. (22.8%)	302.970 délszl. (33.2)
1941-ben	922.072 l.	454.854 m. (49.3%)	191.224 n. (20.7%)	220.520 délszl. (23.9%)

A délszlávok (szerb, horvát, buny.sokác, vend) közül a szerbeket a különböző népszámlálások eltérő nomenklatúrája miatt 1890-ig nem lehet különválasztani, de mivel a szerbek és gör. keletiek száma majdnem egészen egybeesik, a gör. keletiek rendelkezésre álló adatait használhatjuk. Fényes idején a Bácska lakosságának 22.4%-a, 1880-ban 19.0%-a, 1910-ben (mai ter.) 17.8%-a, 1941-ben

* magyar
 ** német
 *** szerb

16.9%-a volt gör. kel.* (1941-ben 16.3% szerb). A gör. kel. (szerb) elem arányszáma 110 év alatt csökkent ugyan, de lélekszámban 60.000 fővel szaporodott, míg a rk.** délszlávok száma abszolúte is (kb. 6000 fővel) csökkent. A különbség fő oka kétségtelen az, hogy a szerb szinte kivétel nélkül mindvégig megmaradt szerbnek. (1910-ben az egész Bácskában 769 gör. kel. magyar volt.) Míg a magyar környezetben élő kat. délszlávok részben asszimilálódtak.

A fenti számok a következő tanulságokat nyújtják: a németek 1830—1880 közt hatalmasan fejlődtek, sokkal kedvezőbben, mint a magyarok, viszont a kat. délszláv elem katasztrofálisan visszaszorult. Ekkor ment végbe a délszláv nyelvterület összeomlása, számos községükben a német és magyar elem többségre jutása. 1880—1910 közt már az állami hatalom birtokába jutott magyarság került a fejlődés élére, amely sorait főleg a városokban — kat. délszlávok és németek asszimilációjával is bővíti. A németiség fejlődése lassú, aminek fő oka a kivándorlás (csak 1899—1913 közt 24.161 német vándorolt ki a Bácskából és ebben a számban még nincs is benne a Szlavóniába átköltözötték nagy tömege.) — A szerbek érzik a német nyomás megszűnését, kivándorlásuk kisebbsérmérvű (ezért számarányuk már alig 19—17.8 gör.kel.), a kat. délszlávoké ellenben erősebben (11.1-ről 8.2-re) csökken. A Tiszavidék magyar községeiben levő szerb kisebbségek 1830 óta tapasztalható stagnálása sőt fogyása ellenben továbbtart. A szerb itt sem asszimilálódik, de kisebbségi helyzetét kényelmetlennek érzi, sőt húzódik vissza délfelé. Néhány jellemző példa:

Martonoson	1830-ban	2219	1880-ban	1472	1920-ban	1314 gör. kel.
Magyarkanizsán	1830-ban	1897	1880-ban	523	1920-ban	368 gör. kel.
Zentán	1830-ban	2380	1880-ban	2087	1920-ban	2076 gör. kel.

A Bácska a magyarság állandó térfoglalásának jegyében állott, amikor ezt a természetes folyamatot hirtelen s erőszakosan megállította, majd mesterségesen visszájára fordította a szerb uralom.

A szerbek a földbirtokreformot használták fel a délszláv elem újbóli megerősítésére. Másfajúaknak lehetetlenné tették a birtokszerzést, ők pedig minden nagybirtokot — a községeket, sőt még a gör. kel. egyházét is — a balkáni testvéreik betelepítésére használták fel. Ennek s részben a névelemzéssel üzött erőszakos disszimilációnak volt következménye, hogy 1930-ra a magyarok arányát (az egész Bácskát véve) 44.9-ről 38.2-re szorították vissza, a délszlávokét pedig 26.2-ről 33-ra növelték.

Szabadka, Újvidék, Bajmok, Kula Bácsföldvár magyar városok ill. községek, Óverbász, Ófutak német községek újra délszláv többségűek lettek s a magyar nyelvterületen sűrűn egymás mellett létesültek a délszláv telepek. A színmagyar Topolyán, Csantavéren Kossuthfalván, Horgoson több ezer főnyi délszláv kisebbség

* görög keleti

** római katolikus

ség keletkezett, s viszont alig volt község, ahol a magyarság száma többé-kevésbé ne csökkent volna.

A természetes alapokon nem nyugvó kisebbségi uralom 1941-ben összeomlott s a félév múltán tartott magyar népszámlálás adatsora olyan logikusan simul hozzá az előzőkhöz, mintha a közben eltelt 31 évből 22 és fél év nem is bámulatos szívóssággal és következetességgel folytatott szlávósító akció szolgálatában állt volna. A magyarság számaránya az 1930. évi 38.2-ről 49.3-ra emelkedett, a délszlávoké 33.2-ről 23.9-re csökkent. A németek, akik 1910 és 1930 közt még gyenge szaporulatot értek el, 1930 óta immár nemcsak relatíve, hanem abszolúte is megfogytak. (208632—191224 l.) Az idegen uralom hatását alig mutatja más, mint itt-ott a bunyevácok (Csantavér) s a magyar községekben élő németek (Temerin, Doroszló) disszimilációja s néhány helyen a betelepített szerbek még el nem távolított maradványai. (Bogyán 1910-ben 319, 1941-ben 608, Vajszka 28—238, Topolya 17—362, Bajmokon 369 vend.) A magyarság nemcsak visszaszerezte 1930-ban elvesztett pozícióit, hanem igen értékes újabb területeket is szerzett. Ezt, bármily furcsán hangzik is, a szerb uralomnak köszönhette. A magyar kormányok sohasem nyúltak volna oly radikális földbirtokelkobzáshoz, nem juttattak volna oly hatalmas területeket telepítés céljaira, mint a szerbek. A magyar kormány 1941-ben átvette a kész eredményt, a 62 telepet s a még be nem telepített földbirtokokat és az eltávozott vagy eltávolított dobrovoljacok helyébe hozta a bukovinai székelyeket, vitézeket és egyéb magyarokat. Az eredmény: a magyar nyelvterület kitisztult, de ki is bővült. Nemzeti szempontból rendkívüli fontosságú a népes (15004 l.) és nagyhatárú (41957 k. hold) Szenttamáson a magyarságnak abszolút többségre jutása. Szenttamás összefüggésben van a csajkáskerületi szerb nyelvterülettel s nagy határa révén a szerb nyelvterület e ponton Topolyáig nyúlt előre. Szenttamás területi összefüggésben van a gör. kel. püspökök szöregpusztai uradalmán létesített magyar teleppel, Hadik népével, ez viszont a magyar Temerinnel, az abszolút magyar többségű Újvidékkel és a szerbek által [a] Chotek birtokon épített Horthyvára székely teleppel.

Természetes, hogy az 1941. évi népszámlálási eredmények azóta javunkra tovább módosultak, mióta eltávoztak a „téridegen” betelepültek maradványai s megindult, főleg a megye délnyugati részén vitézek betelepítésével, a rendelkezésre álló nagy földterületek egy részének magyarok részére juttatása, ezt a folyamatot a háborús nehézségek lassítják. Az eredmény azonban így is nagyon jelentős, az elemi iskolai benépesítés adatok szerint 1943 őszén a beírt tanulóknak már 51,2%-a magyar anyanyelvű. Bizonyos tehát, hogy a magyarság a Bácskában immár elérte az abszolút többséget, amit Mohács idején veszített el.

A magyaroknak telepítése mindenképp megfelel az osztóigazságnak. A föld, amely betelepítésre kerül, túlnyomórészt magyar nagybirtokosoké volt. A megye újratelepítésekor szerbek, németek élvezték az államhatalom bőkezűségét, míg a maguktól lehúzódo magyaroknak csak a morzsák jutottak. Ennek a múltnak hátrányos hatása még ma is érezhető a földbirtok megoszlása terén. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint Bácskában a nagybirtokosok közt túlsúlyban voltak

ugyan a magyarok (31 m., 5 n., 4 szerb) de már a középbirtokosok közt (36.3) a módosabb kisbirtokosok közt (50—100 hold közt 26.8, 10—50 hold közt 31.3) messze elmaradtak a németektől és a délszlávoktól, viszont a népességben elfoglalt arányukat (44.9) megközelítette a mezőgazdasági munkások (41.6) sőt felül is múlta (49.6) a gazdasági cselédek közti arányuk. A Tiszavidéken Adán, ahol a magyarság már 1772-ben többségben volt, e század elején a 15%-os szerb kisebbség kezében volt a határ fele, Csurogon viszont, ahol 1910-ben már 27%-nyi magyar volt, ezek kizárólag törpebirtokosokból és napszámosokból álltak. Újvidéken, ahol abszolút magyar többség van ma, 1941-ben megállapították, hogy a város 27.717 holdas határából mindössze 600 hold volt magyar kézen!

Teendők

Bácskában az államnak nagy feladatait megkönnyíti, hogy e természetes folyamatot, a magyarságnak két évszázad óta délfele nyomulását, amely minden támogatás nélkül, sőt akadályok ellenére is folyt (Újvidéken, Szenttamáson, Csurogon még a szerb uralom alatt is szaporodott a magyar), kell csak a maga erejével is előmozdítani. Nagy szerencse az is, hogy a legfontosabb, a földbirtokpolitikai téren, hatalmas eszközök állnak rendelkezésére. A kormány el is határozta, hogy a kezébe jutott földet mindenütt a magyarság erősítésére használja fel s a nemzetiségek közt levő birtokokra részint bácskai, részint más vidékről való magyarokat hoz. Ha a szükséges előmunkálatok (víztőlmentesítés, talajjavítás, útépítés) befejeződnek, a következő eredményeket lehet elérni.

Újvidék körül a Dunáig lenyúló magyar ék kitágul. Ófutakon a tanulástatisztika szerint már az idén közel van a magyarság a relatív többséghez. Kelet felé Kátyon, Kabolon lesz nagyobb telepítés, továbbá Csurogon, ahol a magyarság esetleg többségre jut (10.830 lakosa közül most 3606 m.), s ezzel újból bővíti nyelvterületét, s telepítés lesz még a volt Csajkáskerület több községében is, lazítva Bácska még megmaradt egyetlen nagyobb szerb nyelvterületét.

Itt Újvidék környékén különös gondot kell fordítani két gyengülő magya: település megmentésére, felerősítésére. Tiszakálmánfalva 1894-ben keletkezett kincstári telepítés, mintája lehet annak, hogyan nem szabad telepíteni. Róm. kat. és ref. magyarokat, ev. és róm. kat. németeket telepítettek egymá. mellé s az eredmény az lett, hogy a svábság állandóan veszélyezteti a magyarok birtokállományát, 1930-ban a község német többségű is volt. Kis ref. egyháza sorvad (1910:147, 1941:119 ref.). Ide telepítések során ref. magyar családokat kellene hozni, éppúgy Pirosra is, amelynek egykés ref. magyarsága állandóan tért veszít. 1890-ben 1069, 1910-ben 960, 1941-ben már csak 808 a magyarok száma s a szerbek 1910 óta többségben vannak.

Különös gondot kell még fordítani a veprödi magyarságra, amely 1772-ben még többségben volt, de a most már német többségű faluban állandóan tért veszít (1890:770, 1910:637, 1941:562 m.), Ókérre, Őrszállásra, amely Fényes szerint magyar többségű volt és Csonoplyára. Mindhárom némettöbbségű háromnyelvű

község, amelyekben a magyarság nehezen fejlődik, sőt időszakonként visszaesést is mutat.

Nyugaton nagy földbirtokok lehetővé teszik az ottani magyar nyelvterületeknek (Szilágyi, Doroszló, Gombos, Vajszka) nagyobb nyelvmedencévé kialakulását (Bács, Bogyán, Palona) s ezzel a magyar nyelvterületnek, ha nem is egészen összefüggően, Zomboron át a Duna délnyugati partjáig előretolását. (Bácson 1943-ban a tanulók többsége már magyar.)

A telepítési akció befejezése után a Bácskának a Csajkáskerületen kívül még egy, erősen nemzetiségi vidéke lesz: a Verbász—Zombor—Hódság—Palánka—Újvidék közti ötnyelvű, főleg németjellegű vidék, ahol a telepítések révén a jelenleginél jóval erősebb magyar kisebbség is lesz. Nemzetpolitikai szempontból a délszláv kisebbség csekély száma folytán ez a vidék sem veszélyes.

Ha a háború a jelenlegi statusquo alapján végződik, okvetlenül számolni lehet a testvérharcokban borzalmasan megfogyatkozott horvát s szerb területek vonzóerejére, a délszlávok tömeges odavándorlására, ami a bácskai délszláv pozíció újabb gyengülésével fog járni. Ha a délszláv elem jelenlegi arányszámának (23.9) felére csökken s a magyarság eléri a 2/3 többséget, a magyarság uralmának etnikai bázisa is megdönthetetlen erejű lesz.

A bácskai nemzetiségi viszonyok teljessé tételére röviden ismertetni kell a két északi szláv nép helyzetét is.

Szlovákok

Fényes Elek szerint a Bácskában mindössze 7.240 (1.7%) szlovák volt. A túlnyomórészt ev. vallású, kiválóan szorgalmas és öntudatos bácskai szlovákság nemcsak fenntartotta magát az idegen tengerben, hanem erősen terjeszkedett is. 1880-ban már 25.966 szlovák volt. Ettől kezdve már nagyon lassan fejlődtek, mert sokan kivándoroltak Szlavóniába; 1918 után nagy pártfogójuk, Hodža Milán, akit a bácskai szlovákok küldtek a magyar parlamentbe, közülük sokat visszatelepített Szlovákiába. Ez magyarázza, hogy számuk stagnál (1910-ben 30.137, 1941-ben 32.657).

Vitalitásukat azonban még nem veszítették el. Azon a két községen kívül, ahol többségben vannak, 1910 óta erősen megnőtt a számuk a szerb Szilbácson, új telepeik keletkeztek a szomszédos német (Torzsa, Dunacséb, Paripás, Ókér, Újsové) és szerb (Bácsstóváros, Begecs, Újszentiván) községekben. Bár erős szlovák nacionalisták és magyarelleses érzésűek, kis számuknál fogva nem lehetnek veszélyesek. Abban az egy községben, ahol magyarok közt élnek (Bajsa) fogynak és asszimilálódnak (1910:1142 ev. 774 szl. 1940:1033 ev. 378 szl.).

A rutének, akik állítólag nem is rutének, hanem gör. kat. szlovákok, a legújabb időkig megőrizték szaporaságukat s terjeszkedő képességüket. Számuk a Bácskában 1880-ban 7649, 1910-ben 10.760, 1941-ben 13.789. Fényes Elek idején még csak két községre szorítkoztak. Kisebb, de nagyszámú szórványaiktól eltekintve ma jelentős kisebbségük van Kulán, Újvidéken, a két Verbászon (1910:679, 1941:1147). A volt Csajkáskerületben Csajkásgyörgyén (1910:1476, 1941:2174) s

újabbán Boldogasszonyfalván is (1910:82, 1941:294 rutén). — Kisebb telepük van Újvidéken, ahol magyarosodnak (836 gör. kat., 493 rutén).

A rutének ma nem oly jó magyar érzelműek, mint 1918 előtt voltak. Nagyon kívánatos gör. kat. egyházközsegeiket a magyarellenes szellemű körösi (Križevici) gör. kat. püspökségtől a hajdúdorogi vagy legalább a mohácsi gör. kat. püspökséghez átszervezni. Csekély számuknál és szétszóródottságuknál fogva nem jelenthetnek veszélyt.

A négy törvényhatósági jogú város fontossága megkívánja, hogy nemzetiségi viszonyaikkal külön is foglalkozzam.

1.) *Baja*. Ez a hajdan élénk kereskedő város Fényes szerint még bunyevác többségű volt, de jelentékeny szerb kisebbsége is volt. A bunyevác lakosság lassan elmagyarosodott, a szerbek pedig elvándoroltak (Fényes: 1900, [sic!] 1880:372, 1941:125 gör. kel. 1910-ben a 332 gör. kel. közül is 28% magyar, 1941-ben a 125 gör. kel. közül csak 14 szerb), a magyarok számaránya 1880-ban 73.7, 1910-ben 79.9, 1941-ben 88.6. A bunyevácok száma 1930 óta erősen csökkent (1615—1052) és nagyjából a legújabbán Bajához csatolt Bajaszentistvánon laknak. A városba a környék német falvaiból svábok is szivárogtak be, akiknek száma 1930-ig az asszimiláció folytán állandóan csökkent (1880:2155, 1930:1766). Azóta megindult a disszimiláció, amelyet a Volksbund elemije és polgári iskolája is előmozdít. (1941:2304 ném. 7.1%). Csekély számuknál fogva jelentős szerepre nem számíthatnak, annál is inkább, mert a környékbeli németiség erősen sorvad. A környéki német községek közül a tanuló statisztika szerint Regöcén, Bácsalmáson már a magyarok vannak többségben és Katymáron, Csávolyon is majdnem elérik a németek számát.

2.) *Szabadka*. A múlt század közepe táján jutott csak a magyarság többségre. Ez a többség azonban kétségtelenül megvolt (1880:51.3, 1910:58.8, a mai Szabadka területén — Tompa Csikéria, Kelébia nélkül — 56.2%), noha bizonyos, hogy az 1918 előtti időben a bunyevácok egyrésze magyarnak vallotta és érezte magát. A szerbek, hogy a 60%-ban magyar és egyetlen egy kis sokác többséggel bíró Felsőbácskára való igényüket igazolják, Szabadkát mindenáron szláv többségűnek akarták feltüntetni, bár bevonulásuk után is eleinte a magyar elemi iskolai tanulók száma jóval felülmúlta a bunyevácokét. 1931-ben sikerült nekik — papíron — a magyarok számát 48.752-ről (1920.) 29.730-ra számarányát 29.2-ra leszorítani, amiben része volt a város határain létesített dobrovoljac telepeknek is. Az 1941. évi magyar népszámlálás 60.733 (60.1) magyart, 32.261 bunyevácot és 785 horvátot vett számba, a szerbek száma jelentékenyen megnövekedett (3514—4526). A szerb uralom hosszú ideig helyrehozhatatlan elváltozásokat idézett elő a bunyevácokban. A szerbekkel jórészt szembenálltak, s nagyjából részükben a horvát orientáció, öntudat váltotta fel az addigi magyaros érzelmeket. Az általuk most kiharcolt bunyevác polgári iskola és gimnázium a békeidőben talán újra meginduló asszimilációs hajlamnak nagy akadálya lesz. Ezen csak a horvát érzelműeknek a szlavóniai magyarokkal való népcseréje segíthet.

3.) *Újvidék*. Fényes Elek Újvidékről azt írja, hogy minden magyarországi felekezetnek van temploma, sőt papja, még az örménynek is. Az ő idejében a 17.332 főnyi lakosságnak még abszolút többsége, 9675 lélek szerb volt, a számos német mellett kevés magyar, görög, örmény, oláh és zsidó lakta. A város fejlődése a magyar elemet erősítette s a magyarság szaporodása még a szerb éra alatt is folyt, mert a kenyerüket vesztett gazdasági cselédek az iparilag is fellendülő város üzemeiben helyezkedtek el. A három fő nemzetiség erőviszonyai a következőképp alakultak:

1880: 29.6 m.	25.1 ném.	39.5 gör. kel. (szerb)
1910: 29.7 m.	17.6 ném.	34.4 gör. kel.
1930: 31.8 m.	17.2 ném.	[sic!] délszláv
1941: 50.4 m.	12.4 ném.	28.3 szerb

Ezekon kívül van még 2.7% szlovák, 0.8 rutén, 2.2 horvát s a románoktól eltekintve valamennyi nemzetiség képviselve van. Ez az 1941. évi népszámlálás kellemes meglepetése volt, hogy a szerbek által dédelgetett, teljesen idegen környezetben levő Újvidéken fél évvel az impériumváltozás után, erőszakos hatósági intézkedések nélkül a magyarság nemcsak 1910. évi arányszámát, hanem azt messze felülmúlva az abszolút többséget is el tudta érni, annak ellenére, hogy az újvidéki németiség 1918 előtt erősen asszimilálódott, most pedig teljesen nacionalista alapon áll, éppen Újvidéken van a központja. A nagy változást a közalkalmazottak kicserélése sem magyarázza meg, mert a magyar kormány a volt tartományi fővárosnak még megyeszékhelyi rangot sem adott. Az 1941. év utáni népmozgalmi iskolai adatok azt bizonyítják, hogy a magyarság izmosodása továbbtart. A város környékén tervbevert nagyarányú telepítések még jobban biztosítani fogják Újvidék egyre határozottabb magyar jellegét. Kívánatos azonban, hogy a magyarság a város tulajdonában erősebb gyökeret verjen, magyar földművesréteg odatelepítésével, mert alig néhány száz hold van magyar kézen s a külterületen egyáltalán nincs magyar lakos.

Szenttamás elmagyarosodásával s Hadiknépének székelyekkel való betelepítésével Újvidék az alföldi magyar nyelvterületbe kapcsolódott be, mint annak legdélibb pontja.

4.) *Zombor*. Újvidékkel ellentétben Zombor magyarrá válása nehezen halad előre, noha majdnem millió lakosnak közigazgatási központja. Ez mutatja, hogy a fejlett gazdasági élet sokkal jobban magyarosít, mint a hivatalok.

A város lassan fejlődik. A három nemzetiség erőviszonyai a következőképp alakultak:

1880:	21.5 m.	11.4 n.	a többi szerb és bunyevác
1910:	33 m.	7.1 n.	a többi szerb és bunyevác
1930:	17.1 m.	9.7 n.	a többi szerb és bunyevác
1941:	35.9 m.	7 n.	36.8 szerb, 17 bunyevác, 1.4 horvát.

A németek Zomborban is disszimilálódnak, a horvátok megjelenése itt is azt mutatja, mint Szabadkán, hogy a szerb uralom alatt a bunyevácok egy része horvát orientációt vett fel s most két irányzatra oszlik.

Zombor nemzeti szempontból igen fontos hely. A csatornától északra erős délszláv többségével a jugoszláv aspirációk nagy ütőkártyája. Nem lévén érdemleges gazdasági élete, a magyarságot csak a sok hivatal gyarapítja. A föld szinte teljesen erős délszláv kezekben van s így magyar földművesek betelepítése is alig lehetséges. Pedig Zombor magyarrá válása területileg összekapcsolná a tőle délre levő s telepítések révén erősen megszorodó magyarságot az alföldi magyar nyelvterülettel (Nemesmilitics, Bácsgyulafalván át). Valószínű, hogy a relatív magyar többség a szerbekkel szemben ma már megvan. A jövőben meg kell ragadni minden lehetőséget (földvétele, gyáripár létesítése, magyar kereskedők betelepítése) önálló magyar existenciák szaporításával.

Tisztázat — K 28 160—1944—R—19575 (82. cs.)

IV.

Nyugati magyarság

Bevezetés

Az első világháború megszakította az Amerikába irányuló tömeges méretű magyarországi kivándorlást. Lezárult egy korszak, mely Magyarországon az 1880-as évektől számítható, amikor elsősorban gazdasági indítékok miatt százezrek fogtak vándorbotot s vállaltak hosszabb-rövidebb időre munkát a tengeren túli országokban. A kivándorlók elsődleges uticélja az Egyesült Államok volt, de kisebb csoportjaik Kanadába, sőt Brazíliaba és Argentínába is elvetődtek. A legfontosabb azonban az Egyesült Államok volt, ahol a magyar(országi) vándormunkások és a végleges letelepedés szándékával érkezett kivándorlók 1914 előtt kolóniákat, szervezett közösségi életet alakítottak ki. Ekkor a „magyar diaszpóra” — további kisebb amerikai, európai szórványtól eltekintve — azonos volt az Egyesült Államokban megtelepedett magyarokkal.

A háborús években, különösen az USA hadbalépése (1917) után teljesen megszakadtak Magyarország és a kivándorlók kapcsolatai. A várakozásokkal ellentétben, a világháború után az amerikai magyaroknak csak töredéke tért vissza Magyarországra, a többség — ki kényszerből, ki saját akaratából — a végleges letelepedést választotta. 1921 végén a belügyminisztérium egy hivatalos kiküldöttje többek között a következőképpen tudósított helyzetükről: „Amerikai tapasztalataim meggyőztek arról, hogy az ott élő magyarok életében az új politikai határok nem idéztek elő változást. Az egyházak, egyletek, lapok ma is ugyanazt a magyarságok szolgálják, mint a háború előtt, és az új állampolgárságukra való tekintet nélkül olvadnak fel a régi magyar településben rokonaik, ismerőseik, falubelijeik [körében]. Egységes amerikai magyarság olyan értelemben, ahogyan optimista tervezgetésekben avatatlanként beállítani szokták, *nincsen* [kiemelés az eredetiben — F. Z.]. Az egységet lehetetlenné teszik az óriási távolságok, melyek magyar kolóniákat egymástól elválasztják, másrészt a magyar bevándorlók nagy szétszórtsága. A nagy amerikai magyar lapok címszalagjai nyomán megállapítható, hogy az Egyesült Államok 5000 városában, illetve községében laknak magyarok, nem is szólva olyan helyekről, ahol egy, vagy két tucat magyar tartózkodik.”⁸ A szétszórtság ellenére zömük az Egyesült Államok északkeleti iparvárosaiban, New York, New Jersey, Ohio és Pennsylvania államokban lakott. Megosztottságukat elmélyítette még vallási összetételük, a kolóniákon belüli politikai konfliktusok, valamint a különböző egyletek, csoportosulások és a vezető személyiségek ellentétei, rivalizálásai. Az idézett jelentés írója jellemző tünetként a magyar

⁸ Szász József: A magyarság Amerikában. *Közgazdasági Szemle*, 64. köt. 1922. 6. sz. 225—288. A jelentés egy eredeti, kéziratos példánya megtalálható a miniszterelnökségi iratok között; lásd OL K 26. 1922—XX—3677/13—104.

sajtót említette: Az amerikai magyarok „egységes akcióinak” nem a kommunista szellemű napilap számított a fő akadálnak, hanem a „hazafias lapok”, elsősorban a három napilap közötti „állandó antagonizmus”. Anyagi szempontból az Egyesült Államok magyarjai valamivel az átlag amerikai munkás színvonala alatt álltak, de kezdeti hazatérési szándékuk miatt a többség takarékos életet élt. *„Arról azonban szó sem lehet — olvashatjuk az idézett jelentésben —, hogy az amerikai magyarság egyesei átlag ezekkel, avagy fejenként 1000 dollárral is rendelkeznének. Sokkal inkább megfelel a tényeknek az, hogy az amerikai magyarok átlagos készpénzvagyonra 4—500 dollár [kiemelés az eredetiben — F. Z.]*

A két világháború közötti korszakban több szempontból megváltozott a nemzetközi migráció jellege, melynek során a magyarok új telepei alakultak ki. A legfontosabb változásokat három pontban lehet összefoglalni. 1. Az Egyesült Államokban restriktív bevándorlási politika lépett érvénybe, vagyis megszűnt az országba való szabad bevándorlás lehetősége. Ennek az egyesült államokbeli magyar kolóniák szempontjából is súlyos következménye lett: a folyamatos utánpótlás megszűntével kedvezőtlennek váltak a magyar közösségi élet fenntartásának lehetőségei. 2. Az amerikai bevándorlási politika következtében, valamint több ország megnövekedett munkaerő-szükséglete miatt a nemzetközi vándorlás irányai megváltoztak. A kivándorlók új célszörzörök felé fordultak. A magyarok Kanadában és több dél-amerikai országban, valamint Európában, így elsősorban Franciaországban, Belgiumban, s részben Németországban próbálkoztak. Következésképp, a migrációs irányok módosulása nyomán számottevő új magyar telepek, közösségek alakultak ki. 3. Átalakult a kivándorlók társadalmi összetétele; a korábbiakhoz képest megnőtt a városi iparosok, középrétegek, s a középosztálybeliek aránya. Ez részben összefügg azzal, hogy módosultak a kivándorlásra késztető okok is. A gazdasági indítékok mellett megjelentek a távozásra késztető, kényszerítő politikai okok is. A migránsok új típusát a politikai menekültek jelentették. Az 1920-as évek legelején az oktobrista emigráció, valamint a baloldali (nem kizárólag kommunista) munkásmozgalom képviselőinek távozása a jellemző, majd a '30-as évek közepétől az erősödő antiszemitizmus miatt a magyarországi zsidóság kényszerű kivándorlása jelentkezett. Részben — ha nem is teljes mértékben — a kényszer migráció körébe sorolható az utódállamok területéről kivándorló magyarok esete is, mert a kisebbségi helyzet és az új államok türelmetlen nemzetiségi politikája a távozásra késztető okok között messzemenően szerepet játszott.

A kivándorlók létszörmáról és a magyar diaszpóra országonkénti létszörmáról megfelelő források hiányában nehéz pontos képet adni. Korszakunk kezdetén, 1920-ban az Egyesült Államokban az esedékes népszörmlálás során közel 400 ezer magyarországi születésű bevándorlót, valamint 474 ezer (első és második nemzedékbeli) magyar anyanyelvűt írtak össze. Ugyanekkor Kanadában alig több mint 13 ezer magyart tartottak nyilván.^{*} A kanadai bevándorlás ezt követően nyert

^{*} U. S. Bureau of the Census. *Fourteenth Census of the United States*, Vol. 1. Washington, 1922., table 4.; *The Canada Yearbook*, 1927—1928. 119. p.

nagyobb szerepet, s becslések szerint 1921—1941 között 33 ezer magyar vándorolt be az országba. A dél-amerikai helyzetet sokkal nehezebb jellemezni. Egyes becslések szerint a két háború között 200 ezer magyar telepedett volna meg Argentínában, Braziliában és Uruguayban, viszont a hivatalos statisztikai források szórványos adatai nem sok fogódzót nyújtanak.^{***} Egy brazil statisztikus korabeli számításai szerint 1908—1929 között 58 ezer magyar ért partot különböző brazíliai kikötőkbe, akiknek csak 11,5 százaléka származott Magyarországról, a többiek a trianoni békekötés után az utódállamok területéről. Véleménye szerint 1920-tól kezdve a brazíliai magyar bevándorlók túlnyomó többsége (90%-a) Erdély különböző részeiből és a Bácskából — román és jugoszláv — útlevéllel érkezett az országba.^{***} A Dél-Amerikában megtelepült magyaroknak nagyjából három rétege különböztethető meg. Az 1920-as évek folyamán a hajóstársaságok szubvencionált szállítási feltételeit kihasználva tömegével érkeztek paraszti kivándorlókat Braziliába. A hatóságok városközpontoktól távoli ültetvényekre, ún. fazendákra telepítették őket, ahol gyapottermesztéssel foglalkoztak. Ők alapították 1924—1928 között a „brazíliai magyar falvakat”: Mátyáskirályfalvát, Szentistvánfalvát, Boldogasszonyfalvát, Árpádfalvát stb. Argentínában egyetlen hasonló tartósabb telep létesült, a San Juan Kolónia. Életkörülményeiket a mostoha természeti, civilizációs körülmények és a nagyfokú elszigeteltség jellemezte. Braziliában igen szétszóródva, hat államban laktak a magyarok. Legnépesebb — 1930 körül 15 ezer főre tehető — csoportjuk São Paulo különböző proletárnegyedeiben telepedett meg. Itt munkát gyárakban, ipari üzemekben kaptak. Más nagyobb dél-amerikai városokban, Rióban, Buenos Airesben, Montevideóban szintén megtalálhatók voltak a szakképzetlen magyar munkások. Ugyancsak elsősorban e nagyvárosok voltak azok, ahol a bevándoroltak harmadik rétege, a középosztálybeli intelligencia tagjai és az ipari, kereskedelmi vállalkozók letelepedtek. A politikai emigránsok szintén a bevándorlók e két városi típusához számíthatók.

Az első világháború után a magyar munkások Európában is igyekeztek megélhetést találni. Legfontosabb célországuk Franciaország lett, ahol elsősorban a párizsi agglomeráció ipari üzemeiben, valamint az északi Nord, Pas-de-Calais megyék bányáiban (miként a belgiumi bányavidéken), a Roubaix, Lille környéki textilgyárakban jutottak munkához, de kisebb csoportjaik másutt is próbálkoztak. A magyarok franciaországi bevándorlása közvetlenül a világháború utáni évekre esett, amikor munkások tömegei mellett politikai emigránsok, s jelentős számban intellektüellek érkeztek. Létszámukat megfelelő statisztikák hiányában nem le-

* Bódy, Paul: Emigration from Hungary, 1880—1956. In: *Struggle and Hope: The Hungarian—Canadian Experience*. Toronto, 1982. 1. tábla, 28. p.

** Hivatalos bevándorlási statisztikák szerint 1920—1924 között Braziliába 2169, Uruguayba 412 magyar érkezett. Ferenczi, I.—Willcox, V. F.: *International migrations I*. New York, 1929. 551—2. p.

*** *Brazíliai magyarok. Vázlatok a brazíliai magyar élet kialakulásáról a Magyarok II. Világkongresszusára*. São Paulo, 1938. 10. p.

het megállapítani. Különböző források adatai alapján a két háború közötti magyarok számát 30—50 ezer főre lehet becsülni, akik közül a '30-as évek második felében, valamint a háború kezdetekor jelentős csoportok hazatértek. Más célpontok közül Németország érdemel még figyelmet, ahova főként a rövidebb időszakokra szegődött szerződéses munkavállalói csoportok érkeztek.

A magyar külügyi szervek 1934-ben a több országra kiterjedő „magyar diaszpóra” összlétszámát körülbelül 820 ezer főre tették (lásd a 25. számú dokumentumot). Ez az adat — mely a hivatalos statisztikák korrekciójával született — valószínűleg a magyarok létszámának felső határát jelenti, mert a legnépesebb csoport, az egyesült államokbeli magyarok esetében a második nemzedékhez tartozók számát is tartalmazza. Az idézett dokumentum készítői igyekeztek a magyarok intézményrendszerét is számbavenni. Miként ez tanúsítja, az USA kiterjedt magyar szervezeti élete mellett a két háború közötti időszakban Kanadában, Franciaországban és Brazíliában alakult ki magyar egyházak, egyesületek, egyletek, újságok és iskolai nyelvtanfolyamok által tömörített szervezettebb közösségi élet.

A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály (a továbbiakban NKO) a „magyar diaszpóra”, vagyis az elvándorlás következtében kialakult kolóniák, közösségek életével csak érintőlegesen foglalkozott, mivel a nem az utódállamokban élő magyarok ügyei ugyanis nem tartoztak az osztály hatáskörébe.^{30*} A külügyminisztériumon belül viszont külön osztály látta el a „külföldön élő magyar állampolgárok” gondozásának feladatát. Ebből következik, hogy ennek az osztálynak az iratai (OLK 71), továbbá a magyar külképviseletek fennmaradt dokumentumai jelentik a nyugat-európai, tengerentúli magyarokra vonatkozó elsődleges forrásokat, s az NKO ilyen vonatkozású iratai csak kisebb mennyiséget tesznek ki. Az anyagban azonban így is számos értékes dokumentumot találtunk, melyek jól kiegészítik a más forrásokból kirajzolódó képet.

A két háború közötti kivándorlást illetően az NKO elsősorban az utódállamokból elvándorló magyarok problémáját igyekezett figyelemmel kísérni. E figyelem elsődleges oka az volt, hogy a problémát a kisebbségi sérelmek egyikének tekintették. A politikai emigrációra vonatkozó csekély érdeklődésen kívül a magyarországi vándormozgalom egyáltalán nem foglalkoztatta az osztály munkatársait. Részben ezzel összefüggésben, az NKO a külföldi magyar kolóniák közül elsősorban a „fiatalabb”, az első világháború után kialakult csoportokról jutott informá-

* Nagy Iván: A franciaországi magyarság létszáma. In: *A franciaországi magyarság*. Budapest, 1927. 209—217.; Nagy Csaba: Magyar kivándorlás Franciaországba a két világháború között. *Honismeret*, 1984. 2. 62—64. p.

** Megjegyzendő ugyanakkor, hogy más korabeli becslésekkel szemben Brazíliában pl. több, Franciaország és Németország esetében kevesebb magyart mutatnak ki. V.ö. Nagy Iván: *A magyarok világstatisztikája*. Budapest, 1931.

*** V.ö. a kötet bevezetőjével, s lásd K 28. 312—1927—T—34, továbbá az alábbi dokumentumok közül a 21., 25. és 37. számút.

ciókhoz. Ily módon az anyagban a legnépesebb, legjelentősebb tengerentúli magyar közösségről, vagyis az Egyesült Államok magyarjairól csak szórványos (jobbra az 1920-as évek elejéről származó) dokumentumok találhatóak.

Az osztály dokumentumainak egy része jó képet nyújt arról a viszonyról, amely a magyarországi politikában, valamint a közvéleményben az elvándorolt magyarokkal kapcsolatban kialakult. Az általános kérdések mellett megismerhetjük a fontosabb társadalmi szervezetek — a Magyarok Világkongresszusának állandó szervezeti irodája, majd a Magyarok Világszövetsége, a Julián Egyesület, a Szent István Társaság stb. — külföldi magyarokat segítő tevékenységét is.

A külföldi magyar szervezetek közül a NKO elsősorban a „magyar iskolák” tevékenységéről informálódott. A magyar nyelv és kulturális alapismeretek átörökítését célzó brazíliai, franciaországi, németországi stb. tanfolyamokról különösen a '30-as évek második feléből maradtak fenn bőséggel jelentések. A diaszpóra szempontjából az anyag egyoldalúságait mutatja, hogy igen kevés dokumentum vall a külföldi magyarok szociális helyzetéről, életmódjáról, s az intézmények közül az egyházak, a sajtó munkálkodásáról. Az egyoldalúságok ellenére a NKO iratai a világban szétszóródott magyarokról is hasznos információkat őriznek; megismertetésük feltétlenül fontos tanulságokkal szolgál.

Fejős Zoltán

1.

Bécs, 1919. augusztus 28.

Hoffmann Géza konzul jelentése a Magyarországi Református Egyház felügyelete alatt álló amerikai magyar egyházak ügyében

Bevezetésül előadom, hogy 1913—14-ben, amidőn J. Timothy Stone chicagói lelkész és nekem személyes barátom az amerikai presbyteriánus egyház moderátora volt, felkeresett engem Clevelandban és arra kért, hogy felhasználva az ő moderátorságát és a mi benső baráti viszonyunkat, vessünk véget azon áldatlan állapotnak, amely szerint az Amerikában levő magyar református hitközségek három külön táborba vannak szétforgácsolva és közöttük egyáltalában nem uralkodik testvéri viszony. Tekintettel a múltakra Stone csak szóbeli tárgyalásokba bocsátkozott velem, aminek eredménye lett egy tervezet, melynek elkészítésébe bevontam egynéhány Amerikában levő magyar református csatlakozott lelkészt is. E tervezet lényege az volt, hogy az amerikaiak elvállalták volna az összes anyagi terheket, de személyzeti ügyekben (amely alatt nem csupán a lelkészeket, de tanítókat és óvónókat is stb. értettük) szabad kezet adtak volna nekünk. A tervezetet 1914. április havában boldogult akkori miniszterelnöknek át is adtam. Magát a tervezetet 9 évi amerikai tapasztalat alapján³ készítettem el és a célom az volt, hogy a magyarság és érdekeinek megóvása szempontjából az annyira fontos személyi ügyeket kezünkben tartsuk és pedig nemcsak a csatlakozott, de valamennyi Amerikában levő magyar egyházunknál; viszont szabaduljunk a mind nagyobbodó anyagi terhektől. Amerikai részről e kérdésben nagy liberalitást tapasztaltam. Ők ugyanis jól tudják azt, hogy az újabb nemzedékek érett gyümölcsként úgyis az övék, mert elamerikaiasodnak. Ellenben belátták azt, hogyha a magyar kivándorlók gyermekeit nem tanítják szülőik nyelvére,

³ Az első amerikai református egyházakat a német eredetű *Reformed Church in the United States* karolta föl. A századfordulótól egy másik amerikai denomináció, az angol puritán bevándoroltak által alapított *Presbyterian Church* is bekapcsolódott a magyar egyházak szervezésébe. Hosszas előkészítés után a Magyarországi Református Egyháznak a kivándoroltak Magyarország iránti lojalitása erősítése céljából 1904-ben sikerült fennhatósága alá vonni több, már működő magyar egyházat. A hazai egyházhoz pártolt gyülekezetek, a „csatlakozottak” 1912-től két egyházmegyébe (keleti és nyugati) tömörültek. A világháború idejében az amerikai magyar gyülekezeteknek kb. kétharmada a magyarországi egyház fennhatósága alatt állt. L. Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880—1940*. Budapest, 1982. 250—269; Komjáthy Aladár: *A kitanorgott egyház*, Budapest, 1984.

⁴ Hoffmann Géza volt az amerikai magyarok problémáinak egyik legjobb szakértője. Hivatali munkáján túl szociológiai kutatásokat is folytatott, melynek eredményét értékes kötetben publikálta: *A csonka munkásosztály; az amerikai magyarság*. Budapest, 1911. (Váratlanul, 36 éves korában hunyt el 1921-ben.)

úgy a szülők és gyermekek elidegenülnek, ami pedig az ifjú nemzedék erkölcsi érzületvilágában nagyon káros behatást vált ki. A közbejött világháború tervezetem elfogadását lehetetlenné tette, aminek elsősorban az Amerikában levő csatlakozott lelkészek látták kárát. Azáltal ugyanis, hogy az egyházi segélyek kimaradtak, lelkészeink és sok esetben hitközségeink is a legválóságosabb anyagi helyzetbe kerültek és az áldatlan, régi egyházi harcból kifolyólag nem fordulhattak amerikai hittestvéreinkhez segélyért, akik pedig azt más viszonyok között örömet megadták volna.

A csatlakozott egyházak helyzetét híven ecseteli Kalassay Sándor az amerikai nyugati egyházmegyének esperese, aki édesanyámhoz pár nappal ezelőtt a következő levelet intézte: 1916-tól fogva nem kapott már Európából semmi értesítést. De a vallásszabadság érdekében buzgón dolgoztak. Február 26-án Chambersburg Pa.-ban a Tót testvérekkel megjelent a Western Section of the Presbyterian Alliance gyűlésén és felszólalt a mi ügyünkben a gyűlés előtt. Májusban elment a Federated Churches of Christ in Cleveland, Ohio [ülésére]. Mindkét gyűlésen igen tekintélyes emberek voltak jelen és határozataikban követelték a vallásszabadságot, a békeszerződés által való biztosítását. Nevezett esperes rátért ezután az amerikai csatlakozott magyar egyházak sorsára és kijelenti, hogy sokkal több jót tudnak tenni itthoni protestáns testvéreiknek, ha csatlakoznak valamelyik amerikai testvér felekezethez. Bár tájékoztató lépések történtek ezirányban, de nem tudták még megcsinálni, miután nem tudtak közlekedni az egyetemes konventtel és ehhez a lépéshez pedig konventi felhatalmazásra volna szükség valamint a kölcsönös átvételre is. Arra kértek engemet és édesanyámat, hogy lépjek érintkezésbe a konventtel és adassak utasítást az egyesülésre vonatkozólag. Jelentése szerint csatlakozhatnak vagy a Presbyterian vagy a Reformed denominatiumhoz. A Presb. Church átvonná az egyházi gyülekezeteket és beolvasztaná a Presb. egyházba. A Reformed Church átvonná az esperességet a maga egészében és hagyná őket dolgozni a magyar gyülekezetekkel mint azelőtt. Az amerikai gyülekezetek kívánják ezen tranzakció keresztül vitelét, amire a legrövidebb idő alatt annyival is inkább nagy szükség van, mert egynémely kisebb egyházközség nem bírja eltartani a lelkészét, akinek emiatt kézi munkához kellett fognia, hogy képes legyen magát és családját eltartani. Ez a helyzet tovább nem tűrhető és nagyon sürgősen kell intézkedni. A levélre édesanyám rögtön válaszolt és jelezte, hogy ha megjön illetékes helyről a válasz, azt közölni fogja. Kalassay esperes levelében a különbséget a Presb. Ch. és a Ref. Ch. között olyképpen adja elő, hogy ez utóbbiban a magyar egyházak egy külön magyar egyházmegyét képeznének, holott a Presb. egyház csak az egyes hitközségeket venné át. Első pillantásra kétségtelenül a Ref. Ch. kombinációja tűnnek fel alkalmasabbnak. Mindezek dacára ajánlom, hogy mindkét egyházzal tárgyalhassunk Hágában. Okom erre a következő: A Ref. Ch. aránylag kis egyház és Amerikában sem vetekedhetik a Presb. egyházzal.

☞ A presbyteriánus egyház gyülekezeteit földrajzi alapon szervezték egyházmegyékbe.

☞ A magyarországi protestáns egyházak 1918 osztozó információs irodát tartottak fenn Hágában. A misszió célja részben a nyugati egyházak anyagi támogatásának megszervezésére, részben a nyugati közvélemény Magyarország iránti szimpátiájának felkeltésére irányult. Az iroda munkájába az amerikai ügyek terén nagy befolyással bíró Pelényi János, washingtoni követségi tanácsos is bekapcsolódott. L. Komjáthy Aladár, i. m., 149–155.

Kétségtelen tehát, hogy ha megállapodásra juthatnánk a Presb. egyházzal, úgy ez úgy a kölcsönök visszafizetése mint erkölcsi súlyánál fogva reánk nézve hasznosabb volna, mint a másikkal való kapcsolat. Ami az amerikai egyházaink egységét illeti, nekünk a lényeg és nem a név a fő. Igen jól elképzelem, hogy a Presb. egyháznak tisztán hitközségeken alakuló jellege miatt is egy oly megállapodást ajánlhatna, amely biztosíthatná az amerikai magyar református egyházat, egységének megmaradását. Gondolnám ezt olyképpen, hogy vagy egy magyar Presbyterium megalakítása, vagy pedig a magyar hitközségek, illetve lelkészek szövetsége formájában volna megóvható az egység.

Mindezeket nem azért hozom fel, hogy okvetetlenkedjem a Presb. egyházzal való kapcsolat érdekében, tisztán csak indoklásul amellet, hogy a Ref. Ch. kívül még a Presb. egyházzal is tanácsos tárgyalásokat folytatni és természetesen azzal csinálni megállapodást, amely nekünk a legelőnyösebb volna. A fentebb mondotakhoz hozzáteszem, hogy az amerikai egyházakkal való megállapodás oly alapon, hogy a személyzeti ügyeket mi irányozzuk, már azért is fontos, mert az amerikai egyházat tudvalevőleg azért, hogy a lelkészhiányon segítsenek, mindenféle lelkészek nem való embereket készítettek elő és ültettek bele a nem csatlakozott magyar hitközségekbe. Ezen szükséglelkészek nemcsak hogy nem állanak egyházi hivatásuk magaslatán, hanem magyar szempontból is káros hatásúak, mivel tudván azt, hogy ők csak Amerikában működhetnek, legerősebb szószólói annak, hogy kivándoroltjaink Amerikában maradjanak. Amerikai egyházaink tisztában vannak azzal, hogy ezen szükséglelkészek egyáltalán nem felelnek meg egyházi hivataluknak és számtalanszor mondták előttem az egyházi vezetők, hogy örömmel szabadulnának tőlük, ha kellően képzett magyar lelkészeket kapnának. Az amerikai egyházakkal kötendő fentiek szerinti kedvező egység a személyzeti ügyeket kezünkbe adván, az eddigi állapottal szemben egy nagy haladást jelentene. Ama pillanattól fogva, hogy a sors oly végzetesen sújtotta hazánkat, már a bolsevizmus előtti időkben tisztában voltam azzal, hogy ha a hatalmas amerikai Presb. egyházat meg akarjuk nyerni számunkra, úgy arra csak egy út van, ti. radikálisan megváltoztatni amerikai egyházi politikánkat. Ugyanezen gondolatot fejezi ki Kalassay azt mondván, hogy leginkább használhatnak az amerikai magyar reformátusok hazájuknak úgy, ha az ott létező hatalmas egyházakkal közelebbi kapcsolatba lépnek. De nem is marad más hátra. Amidőn javaslatomat előterjesztettem és ezt két alkalommal személyesen meg is indokoltam, még mint egyenrangú felek tárgyaltunk a megállapodásról, mellyel az amerikai egyházakkal lépni akartunk. Ma azonban hazánkkal együtt az amerikai csatlakozott hitközségek is a porban fekszenek. Bármilyen legyen is Magyarország jövő kormányformája, kétségtelen, hogy főképp a valutáris viszonyokra való tekintettel, amerikai református akciónknak az eddigi mederben való továbbfolytatására gondolni sem lehet. Az amerikai csatlakozott hitközségek a háború viszontagságai alatt, amint azt Kalassay ecseteli, anyagi vértanúságot szenvedtek és híven kitartván a hazai egyetemes református egyház mellett, annak felhatalmazása nélkül nem léptek szerves kapcsolatba az amerikai egyházakkal. Bár Kalassay judíciumát

nagyon nagyra tartom, nem látnám célszerűnek, hogy ha egy ilyen nagy horderejű ügyet tisztán ő reá bízánk. Másrészt amerikai hitközségeink helyzete nem engedi meg a tárgyalások elhalasztását oly időpontra, amikor a magyar egyházi megbízottak Amerikába utazhatnának. Ugyanez áll egy amerikai bizottságra nézve is, amely Magyarországra való utazásra csak a magyar béke megkötése után nyerhetne amerikai útlevelet. Ennek folytán csak az a megoldás van, hogy neutrális területen — és erre sok oknál fogva Hágát ajánlanám — az amerikaiakkal tárgyaljuk ezen ügyet. Mindezek alapján az egyetemes egyház elnökségének jóváhagyását kérem aziránt, hogy Kalassayt értesíthessem, hogy hasson oda, hogy úgy a Ref. Ch. mint a Presb. egyház (amelyek egymás között szoros kapcsolatban állanak), felhatalmazottakat küldjenek Hágába, hogy az ugyancsak odajövő egyetemes egyházi delegátusokkal tárgyaljanak. Feltétlenül szükséges, hogy az amerikai delegátusokat elkísérje ide Európába az amerikai magyar ref. papságnak legalább egy tagja, és pedig olyan, aki az amerikaiak előtt is rokonszenves és tiszteletben áll. Leginkább Kalassayt vagy Tóth Sándort látnám alkalmasnak. Természetesnek gondolom, hogy a költségeket az amerikaiak fizetnék. Ami a hazai felhatalmazottakat illeti, okvetlenül szükségesnek tartom, hogy azok csakis ref. emberek legyenek és amennyiben értesülésem szerint Antal Géza dunántúli egyházkerületi főjegyző és.....[sic!] főgondnok urak az egyetemes egyház képviseletében Hollandiába készülnek, esetleg célszerű volna önekik lehetőleg messzire menő felhatalmazásokat adni.

Kiemelem, hogy amint a viszonyokat ismerem, gyors és végleges intézkedésre van szükség, mert ha a konvent nem határozza el magát gyorsan arra, hogy a tárgyalásokat maga vezesse, úgy valószínűleg nélküle fogják a nehéz helyzetben levő amerikai egyházak a kérdést megoldani. A kellő tárgyalások már azért is érdekében állanak az egyetemes egyháznak, mivel ha sikerülne — amint azt remélem — az amerikaiakkal még ma is az én tervzetem alapelvei szerint meg egyezni, úgy jövőre nézve nemcsak mentesülnénk az anyagi terhektől, de elérhető volna az is, hogy az amerikai egyházak en block átvennék mindama kölcsönöket, amiket az egyetemes egyház nevében adtak az amerikai csatlakozott egyházaknak.

Másolat — K 26 1920—XIX—23 (1233. cs.)

New York, 1919. szeptember 12.

Kuthy Zoltánnak, az amerikai magyar református keleti egyházmegye esperesének kérelme az amerikai magyar akció jövőjének rendezése ügyében

Kimondhatatlan lelki érzelmek vettek erőt rajtam, amikor e levél írásába fogtam. Szinte nem akarom hinni, hogy már megnyílt a magyarországi posta s összeülekezhetnek a testvérlelkek és elsirathatják égő, nehéz gyászukat. Mintha még mindig előttem látnám a dőlyfös háborús muszájt, amely lecsapta közöttünk a sorompót. Igazán azt sem tudom, hol kezdjem, min kezdjem. Hiszen négy-öt esztendő óta annyi lenne a mondanivaló. Lehetetlen, hogy összefüggő jelentést adhassak, ezt még csak meg sem kísérelhetem egyelőre. De írni akarok egyről-másról, ami felettébb sürgős természetű. Hazai egyházunk keleti és nyugati egyházmegyéje még mindig áll a hazai összeköttetésben. Isten csodája, hogy így van. Én legalább hússzor voltam hivatalos kihallgatás alatt, de egyetlen lelkészünket sem internálták. Lelkészeink a f. év január 1-ig megkapták otthoni fizetéskiegészítésüket, de erre az évre nem kaptak semmit, a gyülekezetek fizetik őket, úgy ahogy, némelyiket teljes összegben. A tavasszal Kalassay nyugati esperes és én haza akartunk utazni s erre nézve a német eredetű református egyház¹⁾ közreműködését kértük, azonban nem tudtunk kapni sem útlevelet, sem úti engedélyt s itt maradtunk. A nyugati egyházmegye a hetilapjában²⁾ egyre felszínen tartotta, tiltakozásom ellenére, a hazai egyháztól való azonnali elszakadást és valamelyik amerikai denominációhoz való csatlakozást, amit a konvent majd utólag hagyott volna helyben. Nánássy, Perth Amboy-i lelkész is a hazai egyháztól való rögtöni elszakadás és a német missziókhoz való azonnal csatlakozás érdekében vezércikkkezett, a nyugatiak lapjában, mert én a Református Híradót anyagiak hiányában még 1918 decemberében beszünttettem. Az elszakadási törekvések ellen az Amerikai Magyar Népszava napilapban tiltakoztam és győztem. Egyházmegyei hivatalos határozat mondja, hogy mindaddig, amíg a konventi elnökséggel nem tanácskozunk, e tárgyban semmiféle további lépés nem tétetik. Sok mindenféléről kellene jelentést tennem, de elég legyen egyelőre annak megírása, hogy a Perth

¹⁾ Az Egyesült Államok hadbalépése (1917) után a magyar bevándorlókra mint egy ellenséges állam alattvalóira az amerikai hatóságok bizalmatlanul tekintettek. Több közösségi vezetőt, pl. a magyarországi református egyházhoz tartozó lelkészeket azzal vádolták, hogy mint a Monarchia ügynökei Amerika-ellenes tevékenységet folytatnak.

²⁾ Reformed Church in the United States.

³⁾ Magyar Egyház

Amboy-i református egyháztanács és Nánássy lelkész állandóan megengedik, hogy az amerikai magyar bolsevokok gyülekezzenek az iskolájukban. Rettenetes polémia volt emiatt az Amerikai [Magyar] Népszavában a szerkesztő, Szabó László lelkész s az Előre című bolseviki lap között. Akkor Nánássy az egyházmegyei Vizsgáló Bizottság előtt megígérte, hogy az iskolát többé bolseviki gyűlésre nem adja ki, de azóta újra kiadta s azzal menti magát, hogy az egyháztanács adja ki, nem pedig ő. Közben Nánássy a szocializmust és a szovjetet védő prédikációkat ír és jelentet meg.

Méltóságos Gróf, Konventi Elnök Úr! A legsürgősebben azt kell eldönteni, vajon az egyetemes konvent képes-e, akarja-e amerikai misszióját tovább is fenntartani? Ha igen, úgy a jövőben követendő irányelveknek a megállapítása szükséges. Ha nem, akkor is sürgősen meg kell állapítani, hogy a kibontakozást hogyan hajtsuk végre. Bármint legyen, oly kérdések várnak sürgős megoldásra, hogy okvetlenül személyes tárgyalásra és érintkezésre van szükség. Tehát azt ajánlom, hogy Méltóságod sürgősen utazzék ki Amerikába az összes függő ügyek elintézésére. Ha ez bármi körülmények miatt kivihetetlen, azt ajánlom, hogy Kalassay esperes és én, azonnal rendeltessünk haza személyes jelentéstételre és ügyeinknek személyes tárgyalás útján való azonnali elintézésére. Úgy Kalassay a nyugati egyházmegye részéről, mint én, rendelkezni fogunk a szükséges útiköltséggel, amelyhez itthoni pénzzel nem kell hozzájárulni. Teljes lehetetlenségnek tartom, hogy levelezés által a mi ügyeinket el lehessen intézni. Hónapokba telne amíg egyik-másik ügyben lehetne közös megállapodásra jutni, míg személyes tanácskozás útján pár hét alatt az egész ügyet megoldás felé vihetjük akár egyik, akár másik irányba. Mindeneket megfontolva tehát csak azt kérem, hogy a két amerikai esperes azonnal rendeltessék haza s az otthoni közegekkel személyes tárgyalás útján intéztessék el az amerikai egyházmegyéknek összes függő ügye. E levelet Méltóságodnak úgy budapesti, mint debreczeni címére megküldtem, egyiket talán méltóztatik megkapni. Ajánlottan nem küldhettem, mert a posta még nem vesz föl ajánlott levelet s a postaküldeményekért még nem szavatolnak. Méltóságos Gróf Úrnak alázatos szolgája Kuthy Zoltán s. k. esperes lelkész.

Méltóságos Gróf, Konventi Elnök Úr! A mai napon kelt levelem folytatásául írom e sorokat. Minthogy a háború oly helyzetet teremtett, amely az amerikai egyházi misszióknál a lefektetett alapelveknek bizonyos revízióját követeli, itt a lapokban állandó vita tárgyát képezi, mint előbbeni levelemben is jeleztem, gyülekezeteinknek valamelyik amerikai egyházhoz való csatlakoztatása. Különösen annak a mozgalomnak vannak hívei, hogy az egyházközségek menjenek vissza a német eredetű református egyházhoz, ahonnan eljöttek. Többen szívesebben látnák a holland eredetű egyházhoz* való csatlakoztatást, de vannak, akik a presbyteriánus egyház mellett állanak. A német eredetű református egyház hajlandó lenne az egyik szuperintendentjét személyes tanácskozás céljából Budapestre is küldeni s amennyiben a két amerikai esperes hazarendeltetnék s amennyiben e szuperintendent hazajövele is kívánatos lenne, ő is hajlandó lenne a Budapestre való menetelre. E pillanatban még

* Reformed Church in America.

csak tájékozni [sic!] sem tudjuk itt magunkat afelől, hogy mik a főtiszt. és mélt. konventi Elnökség jövőre vonatkozó céljai. Ha azonban egyházi missiót óhajtana ezután is folytatni Amerikában, úgy e tekintetben is okvetlenül nagy változtatásokra lenne szükség. Az tény, hogy igen sokan lesznek, akik visszavándorolnak, de viszont az is tény, hogy sokan itt maradnak állandóan, vagy legalább is nem lesz a visszavándorlás sem azonnali, inkább fokozatos. Az egyházközségek tehát megmaradnak s minthogy az egyházközségeknek meglehetősen nagy vagyonuk is van, azért nagy tapintattal kell a jövőre nézve eljárni. Minthogy lelkészeink és egyházközségeink a háború alatt is teljesen tartózkodtak minden politikától, mentve voltak minden különösebb háborgatástól. Most azonban eljött az ideje annak, hogy a hazai egyháznak s amerikai egyházközségeinek a helyzetét újabb tanácskozás tárgyává tegyük s a jövőbeli összeköttetés újabb módozatait s az amerikai egyházakkal való szorosabb kapcsolat kérdéseit beható tanácskozás útján állapítsuk meg. Amennyiben a hazai egyház amerikai egyházi munkája véget ért volna, el kell döntení, hogy melyik amerikai egyházhoz való csatlakozást ajánlja hazai egyházhatóságunk s mennyiben marad hazai egyházunk mégis bizonyos összeköttetésben az amerikai magyar egyházközségekkel és az amerikai angol nyelvű egyházakkal. Újból csak azt ajánlom, amit a mai napon már elküldött levelemben ajánlottam, hogy a két esperes tegyen személyes előterjesztést Budapesten a főtiszt. és mélt. konventi Elnökségnek s mindaddig tartózkodjanak Budapesten, amíg ezt az egész ügyet minden részletében végleg el nem intézik együttesen a főtiszt. és mélt. konventi Elnökséggel. Meg vagyok győződve, hogy néhány hét leforgása alatt megoldást fog nyerni az egész ügy. Mély tisztelettel vagyok Méltóságodnak alázatos szolgája Kuthy Zoltán s. k. esperes.

Másolat — K 26. 1920—XIX—23 (1233. cs.)

3.

Hága, 1920. január 1.

Gróf Bánffy Miklós jelentése a párizsi béke delegációt vezető Bethlen Istvánnak az amerikai magyar református egyházak szervezeti problémájáról

Megint Neked alkalmatlankodom jelentésemmel és azzal a kéréssel, hogy külföldi akciónk támogatását odahaza elősegítsd.

Az amerikai magyar ev. református egyházak ügye a körmünkre ég.

A helyzet a következő:

Az amerikai magyar református egyház eddig önállóan volt szervezve, mégpedig két önálló egyházmegyében, melyek a hazai egyházhoz tartoztak a konvent alá. Minthogy az egyházközségek nem rendelkeztek elegendő anyagi erővel arra,

hogy a papi javadalmakat maguk fedezzék, a magyar konvent segélyezte őket állami pénzből, ezzel szemben pedig fönntartotta magának az ottani aktívák fötulajdonjogát. A magyarországi segélyek azonban a háború és a forradalom folytán természetesen megszűntek; az egyházközségek a maguk erejére voltak utalva és mostanáig valahogy fönntartották magukat. Ezzel persze kimerítették minden rezerváikat és azt az amúgy sem vagyonos közönséget, mely őket támogathatta. Ez a dolog tovább így nem mehet. Az élet ott is folyton drágul, s ma már igen számos magyar pap van, ki állásából meg nem élhet és kénytelen lenne elhagyni a helyét, hogy más irányú foglalkozással biztosítsa a maga és családja megélhetését.

Kalassay esperes (Pittsburgh Pa.) tárgyalásokat kezdett az amerikai ev. ref. egyházak két főcsoportjával: a Reformed Church és a Presbyterian Churchel [sic!]; és ezen informálódás alapján jelenti, hogy mindkét egyházcsoportban megvolna a hajlandóság a mi egyházközségeinket fölvenni és ezáltal anyagilag biztosítani fönntmaradásunkat, azonban ehhez a Magyar Konvent határozata szükséges, melylyel a konvent egyrészt kibocsátja az egyházmegyéket és a községeket a maga kötelékéből, másrészt lemond a templomok, paplakok és némely más javak fötulajdonjogáról, illetve ezeket a magyar ev. ref. gyülekezeteknek átengedi.

Az egyesülést az amerikai Church-ök bármelyikével meg lehet csinálni, azonban azok a föltételek, melyek mellett ez végbemehet, különbözőek.

A *Presbyterian Church* a hasonlíthatatlanul hatalmasabbik csoport. Ennek szabályzata azonban állítólag nem engedi meg, hogy kötelékén belül a mi egyházmegyei szervezetünk önállóan fönntmaradjon: a magyar egyházközségeket csupán egyenként veheti föl. Itt tehát a további megélhetés kitünően volna biztosítva, de a magyar egyházak szerves kapcsolata nem.

A *Reformed Church* nem olyan erős, nem is olyan befolyásos szervezet, mint az előbbi. Eredetileg a német szervezkedésből származik s bár teljesen elamerikaia-sodott, mégsem annyira nemzeti jellegű, mint a *Presbyterian*. A *Reformed Church* készséggel fölvenné a magyar egyházmegyéket mint olyanokat. Érdekeink anyagi biztosításáról is tud gondoskodni, ha nem is olyan mértékben mint az előző.

Kalassay a *Reformed Church*-höz való csatlakozást ajánlja, a mondottak alapján.

Annak elhatározását, hogy melyik irányban történjen a csatlakozás, a tárgyalásokra lehet bízni. Lehetséges ugyanis, hogy a *Presbyterian Church* meg fogja engedni, hogy miután a magyar egyházközségek egyenként beléptek, az általános köteléken belül újra szervezkedjenek, vagy ha nem is adminisztratív szempontból, de egyháztársadalmiból szövetségbe tömörüljenek. Ez talán még eredményesebb is lehet a magyarság nemzeti fönntartása szempontjából, mint az eddigi pusztán hivatalos kapcsolat. Előnye az volna még, hogy ez úton állandóan beilleszkednének az amerikai protestáns közvéleménybe és az amerikaiaknál a magyar hazai ügyet leghathatósabban szolgálhatnák.

Az amerikai protestáns közhangulatról szólva, meg kell említenem, hogy még abból az időből, midőn Degenfeld József az amerikai magyar egyházakat megszervezte,⁸ súlyos neheztelés áll fenn a két amerikai egyház és a magyar konvent között, minthogy a tengerentúli magyar egyházközségek visszakapcsolása Budapesthez a Reformed és különösen a Presbyterian Church ellenére történt. A neheztelés máig fennáll: ennek tulajdonítható, hogy a „protestáns akció” fényes eredményei az angolok és skótok között nem keltenek hasonló visszhangot Amerikában. Az amerikaiak szavakban jóakarók ugyan, de tettekben tartózkodók. A mi nemzeti akciónk nem is fog Amerikában eredménnyel járni, ha a magyar konvent megfelelő határozatot nem hoz. Sőt az angol rész a Presbyterian Alliance, Eastern Sectionjének akciója is meddő, ha a Western Section, az amerikai nem vesz részt benne.

Nem Canossajárásról van szó. Csupán azt kellene kifejezni, hogy az ev. ref. konvent hajlandó tárgyalásokat kezdeni az amerikai magyar egyházak kibocsátása, főtulajdonjogának átengedése iránt. Szükséges volna még valami jól hangzó hangzatos mondat az ezutáni barátságról és szolidaritásról. Ugyanekkor értesítés kellene, hogy menjen (talán Pelényi útján kábel Amerikába), hogy az ottani kétségbeesett papjaink lássák, hogy a jövőjükön gondoskodás fog történni. Mindez azonban nagyon-nagyon sürgős. Ha egy hónapon belül valami megnyugtatót nem tudunk amerikai véreinknek küldeni, megkezdődik ott a bomlás. Nemcsak hogy elválnak tőlünk az ottani magyar csatlakozott egyházak java része az anyaegyháztól, de nemzeti és morális szempontból reánk nézve teljesen elvesz. Véleményem szerint kizárt dolog, hogy a magyar állam és a magyar ev. ref. egyház belátható időn belül abban a szerencsés helyzetben lehessen, hogy az amerikai költségeket fedezhesse. Már a valutaviszonyok is lehetetlenné teszik. Ami anyagi erő nálunk gyűjthető, az Erdélynek kell; hiszen még ebben is külföldi segílyt keresünk. Már most az is tekintetbe jön, hogy Amerika továbbra is meg fogja-e engedni, hogy Magyarország segítse az amerikai egyházakat, ugyanis e segítse ellen is voltak hangok a „Jingó” sajtóban. Tehát a helyzet az: hogy míg egyrésről 1.) ki vagyunk téve annak, hogy papjaink elszélednek és a gyülekezetek ennek folytán maguktól beolvadnak, hogy 2.) Amerika hivatalosan megakadályozhatja a további pénzküldést, 3.) a Church-ökkel való rossz viszony illuzórikussá teszi az ottani magyar propagandát — másrészt ha ma felhasználjuk azt, hogy birtokban vagyunk még és mi látszunk engedményt tenni az amerikai Church-öknek, illetve valamelyiknek — ezzel megtarthatjuk a tengerentúli egyházak magyar szellemét, föltételekhez kapcsolhatjuk az átengedést és magát az amerikai protestánsokat megnyerhetjük a nemzeti akciónknak.

⁸ Degenfeld József a magyar református egyház tiszántúli főgondnoka 1904-ben kétszer járt az Egyesült Államokban. A magyarországi református egyház hivatalos küldöttjeként 1904 októberében sikerült megszerveznie 13 magyar egyház csatlakozásával az amerikai egyházmeget.

Mert az amerikai protestáns magyar egyházak elveszését imminensnek kell tartani, ha vagy pénzt nem küldünk nekik, legalább is a hátralékos segélyek egész összegét — vagy a fõnt jelzett konventi nyilatkozatot. Hogy ha volna pénzünk, miképp küldjük át, az is elég bizonytalan. Ezek közül valamelyiknek meg kell történni legrövidebb idõ alatt, mert meg kell gondolni, milyen hatással volna papjainkra, ha mi, akkor midõn nem tudjuk õket segélyezni, ugyanakkor elzárjuk õket egy olyan természetes és nemzeti szempontból is kifogástalan megoldástól, mely magyar jellegük fõnntartása mellett a megélhetésüket biztosítja? Vajon nem formalista csökönységnek tekintenék-e azt, ha mi ebben megakadályoznók õket? És másrészt, miképp kérhetünk segélyezést az angolszász világ protestánsaitól, mikor látszólag olyan gazdagok vagyunk, hogy vallásilag és fajilag nem veszélyeztetett véreinket pusztá formalizmusból táplálni tudjuk.

Gyors intézkedéssel ma meg lehet menteni a helyzetet és ugyanakkor az oly hatalmas amerikai protestantizmust nemzeti ügyünknek megnyerni. De cselekedni kell azonnal, mielőtt késõ lesz. Kérek ide sürgõnyt Boérnek²⁰ vagy nekem. (Pelényi lutheránus lévén inkább mellõzendõ.)

A konventi vezetõség a nagygyûlés nélkül is rögtõn határozatot hozhat és kell hogy hozzon.

Most csak a fõnt jelzett elvi határozat kell; a részleteket: a papképzés és kvalifikatio, konventi tulajdonok kártérítése, illetve átvételének pénzügyi föltételei a tárgyalások rendén volnának megállapítandók. — Az egyházi vagyon átvállalása rendén a konventi illetve a magyar állam némi amerikai valutához is juthatna.

Gróf Bánffy Miklós s. k.²¹

Tisztázat — K 26. 1920—XXI—9030 (1233. cs.)

²⁰ Boér Elek az Erdélyi Református Egyházkerület fõgondnoka az egyházi és politikai tényezõk tájékoztatása céljával 1919. szeptemberétõl tartózkodott Hollandiában; 1919. decemberétõl 1920 végéig Londonban tevékenykedett.

²¹ Gróf Bánffy Miklós Bethlen bizalmasa (késõbb külügyminisztere) Londonba való elutazása elõtt fogalmazta meg álláspontját, amelyet bizonyára Pelényi János információi alapján alakított ki. (Londonban a Magyarország számára kedvezõbb békekötés érdekében igyekezett Anglia jóindulatát megnyerni.) Az amerikai magyar egyházak kapcsán kifejtett véleményét Bethlen teljes mértékben osztotta, s ennek érdekében kérte levélben Darányi Ignácot, a magyarországi református egyház fõgondnokát, hogy az amerikai magyar reformátusok ügye mielőbb „a Bánffy által kívánt mederbe tereltessek”.

4.

Pittsburgh, Pennsylvania, 1920. június 1.

Jegyzőkönyv az Amerikai Magyar Lelkészegyesület megalakulásáról és céljairól

Jegyzőkönyv, felvetetett Pittsburgban, Pa., 1920. június hó 1-én a Monongahela House-ban, a magyarországi lelkészek amerikai egyesülése tárgyában.*

Jelen vannak a következők:

Kalassay Sándor, református esperes, Pittsburg, Pa.
Várlaky Sándor, róm. kath. plébános, Youngstown, O.
Eördögh Elemér, róm. kath. plébános, Toledo, O.
Nagy József, ref. lelkész, Kreisherville, N. J.
Nagy Lajos, gör. kel. püspöki titkár, New York, N. Y.
Haitinger Imre, róm. kath. plébános, Passaic, N. J.
Vasváry Ödön, ref. lelkész, Springdale, Pa.
Biskoroványi Vilmos, róm. kath. plébános, New York, N. Y.
Dr. Nánássy Lajos, ref. lelkész, Perth Amboy, N. J.
Dr. Császik István, pápai kamarás, Bridgeport, Conn.
Dzubay Sándor István, gör. kel. püspök, New York, N. Y.
Vécsey Jenő, ref. lelkész, Congo, O.
Szabó János, gör. kath. plébános, Lorain, O.
Komporday Ágoston, gör. kath. kanonok, Toledo, O.
Balogh V. Mihály, gör. kath. esperes, Cleveland, O.
Kovalicky Viktor, gör. kath. kanonok, Perth Amboy, N. J.
Juhász Mihály, gör. kel. szentszéki ülnök, Portage, Pa.
Bogár Lajos, ref. lelkész, Toledo, O.
Kerekes Béla, ref. lelkész, Windber, Pa.
Bognár L. Pál, róm. kath. plébános, Lackawanna, N. Y.
Hartel József, róm. kath. lelkész, Cleveland, O.
Szabó Miklós, gör. kath. plébános, Homestead, Pa.
Kovács Lajos, róm. kath. plébános, Pittsburg, Pa.
Porzolt Ernő, ref. lelkész, Johnstown, Pa.
Melegh Gyula, ref. lelkész, McKeesport, Pa.
Horváth Lőrincz, róm. kath. plébános, South Bend, Ind.
Sebestyén Endre, ref. lelkész, Duquesne, Pa.

* A jegyzőkönyv másolatát az *Amerikai Magyar Szövetség* levélpapírjára írták.

Kováts Kálmán, róm. kath. plébános, McKeesport, Pa.
Böhm Károly, róm. kath. plébános, Buffalo, N. Y.
Tóth József, róm. kath. plébános, Gary, Ind.
Klenner Hubert, róm. kath. plébános, Detroit, Mich.
Koller Endre, róm. kath. plébános, Lorain, O.
Schaffer Sándor, róm. kath. plébános, East Chicago, Ind.
Marczinkó József, róm. kath. plébános, Passaic, N. J.
Radóczy Károly, róm. kath. plébános, New Brunswick, N. J.
Szmoliga Béla, róm. kath. plébános, Philadelphia, Pa.

Gyűlésvezető elnökké megválasztatott Kalassay Sándor ref. esperes, jegyzővé Eördögh Elemér, róm. kath. plébános.

Elnök megnyitja a gyűlést és vázolja azokat a célokat, amelyekért a gyűlés egybehívatott. Az ügyrend megállapítása után elsőnek a rutén ügy ismertetése került sorra. Kovaliczky Viktor, gör. kath. kanonok és Szabó Miklós, gör. kel. plébános behatóan ismertetik a rutén kérdést.

A tót ügyet Biskoroványi Vilmos, róm. kath. plébános és Haitinger Imre, róm. kath. plébános ismertetik.

A vend kérdést Horváth Lőrincz, a horvát kérdést pedig Bognár L. Pál, róm. kath. plébánosok ismertetik. A német és román nemzetiségi kérdések is felemlítették és határozat hozatott, hogy ezek tekintetében bővebb információ szereztessék be.

A nemzetiségi vita bezárása után a következő határozati javaslat fogadtatott el egyhangúlag, a magyar minisztertanács által elfogadott és a nemzetiségeknek felajánlott autonómiai tervezet alapján:

„Midőn a nemzetiségi kérdés tekintetében egyöntetű állást kívánunk foglalni és a nemzetiségeket az ezeréves határok között a magunk számára óhajtjuk biztosítani, ünnepélyesen kijelentjük, hogy mi nem a régi Magyarországnak a feltámasztásán fáradozunk, amely nem állott mindig méltányos alapon a nemzetiségi kérdés elbírálásában, hanem egy új Magyarországnak a felépítésén, amelyben az ezeréves határokon belül, az összes nemzetiségek teljesen ugyanazon jogokkal és kötelességekkel bírjanak, mint a magyarok.”

Az előadók megbíztatnak, hogy szerezzék meg mindazon nemzetiségi plébániákon működő papok névsorát és címét, akik a fenti határozatot magukévá tenni hajlandók, hogy aktív együttműködésre bírassanak.

Határoztatott, hogy amennyiben lehetséges, az angol nyelvű lapok hasábjain is ismertessék ez a kérdés és egyúttal a nemzetiségi sajtó is megnyerendő a fenti szellemben elfogadott határozatok ismertetésére.

A propaganda kérdése kerülvén szóba, Eördögh Elemér, róm. kath. plébános felemlíti, hogy az angol nyelvű felvilágosító munka máris szép eredményeket produkált, a dr. Pessenlehner Antal szerkesztésében és az Amerikai Magyar Szövetség kiadásában megjelenő havi folyóirat, a *Commentátor* révén.* Szóba került,

* *The Commentator* (Youngstown, Ohio), 1920. 1—9. sz.

hogy ennek a lapnak révén a legilletékesebb amerikai és angol fórumok elé került a magyar kérdés és hogy ezrével olvassák tekintélyes és a közvélemény kialakulására befolyással bíró köz- és magánéleti egyének Amerikában a lapot, amelynek hatása az idő haladásával válik majd mind szembetűnőbbé. Javasolja, hogy ennek a lapnak a megerősítését tekintsek főfontosságú dolognak és hassanak oda egyházaik révén, hogy a magyar igazságnak ezt a terjesztőjét minél nagyobb számban bocsáthassuk a nagyközönség elé.

Bokor Ferenc, New York-i lapkiadó felajánlja a Commentátor egyévi kiadását ingyen. Ajánlat megvitattatott, de bizonyos technikai nehézségek miatt, egyelőre függőben hagyatott. A jelenlévők közül a következők ajánlottak meg összegeket a Commentátor céljaira:

Toledói róm. kath. hitközség	\$300.—
Eördögh Elemér, toledói pléb.	100.—
Dr. Bárándy Oszkár, a Szöv. eln.	100.—
Böhm Károly, buffalói pléb.	100.—
Pert amboyi gör. kath. hitköz.	100.—
South bendi róm. kath. hitköz.	100.—
Horváth Lőrinc, south bendi pl.	50.—
Sebestyén Endre ref. egyháza	100.—
Kalassay Sándor ref. esp. havonta	5.—

Sebestyén Endre, ref. lelkész indítványozza, hogy az összes egyházak és egyletek járuljanak hozzá a Commentátor támogatásához és hogy erre nézve megkeresés intézendő hozzájuk. Javaslat egyhangúlag elfogadtatott.

Várlaky Sándor plébános ajánlja, hogy a nemzetiségek megnyerésére saját újságjaik használtassanak fel és együttal, hogy közöttük röpcédulák osztassanak szét. Elfogadtatott.

Kovács Lajos plébános ajánlja, hogy az Amerikai Magyar Szövetség tagsága akként szaporíttassék, hogy az egyházak fejei a Szövetség érdemes munkáját ismertessék és egyházaik tagjait tagként beállítsák. Elfogadtatott. Határozatba ment, hogy egy nagyobb arányú sajtóalap létesíttessék a felvilágosító munka költségeinek fedezésére. Ennek előteremtésére kiváló eszköznek határozottatott a Nagy Lajos, gör. kel. püspöki titkár által Magyarországból kihozott és Csernoch János hercegprímás Ő Eminenciája által megszentelt Szt. István zászló, amelyet először az Amerikai Magyar Szövetség július hó 5-én és 6-ikán, Clevelandban tartandó konvencióján fognak kibontani, mint Magyarország újjászületésének jelképét. A zászlóbontás erkölcsi hatása alatt, megindítandó az országos gyűjtés és a befolyó összegek a megalakítandó magyarországi lelkészek amerikai egyesülete pénztárába folyjanak olyan céllal, hogy onnan a szükséghez képest összegek folyósíttassanak Magyarországra és népének politikai és gazdasági felvirágoztatására.

Határoztatott, hogy magyarországi beruházásokra, nyersanyagoknak a külföldön és főleg Amerikában való beszerzésére és a szükséges hitel, illetve fedezet megteremtésére országos alap teremtsék. Ezen alap megteremtésére legalkalmasabb eszköznek egy bank felállítása határoztatott, amely bevándorolt magyarok betétjeit kezelné, velük bankügyleteket lebonyolítana és amennyiben lehetséges, hajójegy-ügynökséget is felállítana, amellyel közvetlenül kapcsolatos volna egy menház felállítása és amerikai valutának a visszavándorló számára Magyarországra való átutalása úgy, hogy ott korona árfolyamon kifizetessenek.

Ezen bank és menház és a vele kapcsolatos kérdések, így elsősorban a sajtó útján való felvilágosító munka folytatása, a siker érdekében egységes és központi vezetést igényel és éppen ezért határoztatik, hogy úgy odahaza, mint Amerikában egy központi iroda állíttassék fel ezen ügyek intézésére, függetlenül bármely minisztériumtól. A ki- és visszavándorlás intézése, valamint az egész amerikai magyarság ügy anyagi, mint erkölcsi és gazdasági ügyei egy központból irányíttassanak úgy odahaza, mint itten és a központ fejéül mindkét helyen egy arra alkalmas egyén neveztessek ki teljes hatáskörrel.

Határozat hozatott abban a tekintetben is, hogy amennyiben a tervezett zász-lóköri anyagilag kedvező eredménnyel járna, az amerikai magyarság megvédésére önálló magyar kereskedelmi hajójárat indíttassék meg.

Mindezen pontoknak letárgyalása meggyőzte a jelenlevő papságot arról, hogy méltó tartalommal képes megtölteni egy alakulandó egyesület magasztos céljait és ezért egyhangú, nagy lelkesedéssel kimondotta, a Magyarországi Lelkészek Amerikai Egyesületének megalakulását, amelynek vezetésére egy öt tagból álló igazgatóságot választott úgy, hogy ebben minden vallásfelekezetet képviselve legyen. Megválasztatott azonkívül egy titkár és egy pénztárnok.

Az igazgatóság tagjai: Várlaky Sándor, róm. kath. plébános, Youngstown, O.— Kalassay Sándor, ref. esperes, Pittsburg, Pa.— Kovalicky Viktor, gör. kath. kano-nok, Perth Amboy, N. J.— Ruzsa István, ág. hitv. ev. esperes, Cleveland, O.— Nagy Lajos, gör. kel. püspöki titkár, New York, N. Y.

Ügyvezető titkár dr. Nánássy Lajos, ref. lelkész, Perth Amboy, N. J. — Pénztár-nok: Eördögh Elemér, róm. kath. plébános, Toledo, O. Tagsági díj évi tíz dollárban állapíttatott meg. Az igazgatóság legelső gyűlése 1920. július 5-én és 6-ikán lesz Clevelandban; rendes gyűlések évente kétszer tartatnak előre megállapított időben és helyen.

A jelenlevő újságírók számára leadandó hivatalos kommuniké megszövegezésével a gyűlés Eördögh Elemér plébánost bízta meg. A jegyzőkönyv hitelesítésével Balogh Mihály gör. kath. esperes és Bogár Lajos ref. lelkész bizattak meg.

Több tárgy nem lévén, a reggel 10 órától, ebédidő megszakításával este 7 óráig egyhuzamban folyó gyűlés, a himnusz eléneklésével ért véget.*

Kelt mint fent.

Balogh Mihály, s. k.

Bogár Lajos, s. k.

A jegyzőkönyv valóságát igazolják az igazgatóság tagjai.

Várlaky Sándor
plébános

Kalassay Sándor
a nyugati egyházmegye esperese

Nagy Lajos
gör. kel. püspöki titkár

Tisztázat — K 26. 1921—XXI—78 (1248. cs.)

5.

Budapest, 1920. július 24.

Az Egyesült Államok Református Egyháza, a Presbyteriánus Egyház és a Magyarországi Református Egyház megegyezése az amerikai magyar egyházközségek fennhatóságának tárgyában

Egyezmény**

mely egyrészt a Presbyterian Church in the U. S. A. és a Reformed Church in the U. S. A., másrészt a magyarországi református egyház között az utóbbihoz tartozó amerikai magyar református egyházközségeknek az amerikai egyházak kormányzatába való átadása tárgyában kötött.

1. A magyarországi református egyház amerikai magyar református gyülekezeit átadja a Presbyterian Church in the U. S. A. és a Reformed Church in the U. S. A.-nak, amennyiben ez a változás az említett gyülekezetek kifejezett óhaj-

* Az igazgatóság a miniszterelnöknek felterjesztett jegyzőkönyvhöz írt kísérőlevélben azt kéri, hogy javaslataikat a minisztertanács elé terjessze. Pelényi János egy bizalmas levelében a lelkészegyesület beadványát „fehér asztal melletti ábránd”-ként minősítette (K 26. 1921—XXI—78). A lelkészegyesület aktivitás hiányában rövidesen elsorvadt.

** A dokumentumnak csak a magyar szövegét közöljük.

tásának megfelel. Az amerikai két egyház egymás közti megállapodásának tartatik fenn annak eldöntése, hogy melyik fogja közülük a kérdéses gyülekezeteket kebelébe befogadni, vagy ha mindketten részt akarnának venni az akcióban, milyen elvek szerint állapíttassék meg arányos részvételük.

Ezen gyülekezetek azon lelkészeit, kik helyükön megmaradni óhajtanak, az amerikai egyházak átveszik.

2. Az egyetemes konvent ezen átadásnál kifejezi azt az óhaját, hogy e gyülekezetek jelenlegi szervezetük (a két egyházmegye) fenntartása mellett vétessenek át. Ha ez egyházbírói szempontból nem bizonyulna kivihetőnek, akkor a kérdés az amerikai magyar egyházközségek és az érdekelt amerikai egyház kölcsönös megállapodásával más módon lesz elintézendő. A magyar gyülekezeteknek mindenesetre jogukban fog állani egymás között olyan egységet fenntartani és ápolni, mely legalkalmasabb közös érdekeik szolgálatára.

3. A gyülekezetek összes ingó és ingatlan vagyona továbbra is a gyülekezetek tulajdonában és kezelése alatt marad. A telekkönyvi helyzet változatlan marad azzal a módosítással, hogy mindazok a telekkönyvileg nyilvántartott jogok, melyek eddig a magyarországi református egyetemes konventet illették, azon felekezetre mennek át, mely az egyházközséget átveszi. A konvent elnöksége ki fogja állítani az ezen változás telekkönyvi feljegyzéséhez szükséges engedélyt.

4. A gyülekezetek mindegyikét adósságok terhelik azon kölcsönökből kifolyólag, melyeket a konvent által kaptak. Az az amerikai egyház vagy egyházak, amely vagy amelyek az illető gyülekezetet átveszi vagy átveszik, magára vállalja, illetve magukra vállalják a teljes felelősséget ezen kölcsönökért, úgy hogy az egész összeget kifizetik a konventnek és az egyes gyülekezeteknek megfelelő és kedvező feltételeket nyújtanak, melyek mellett ezek azon amerikai egyháznak, melyhez tartozniok kell, adósságaikat kifizethetik.

5. A magyar gyülekezetek részére megadatik és biztosíttatik a magyar nyelv teljes és szabad használata minden tevékenységükben és mindennemű vallásos szokásaiknak fenntartása, melyeket anyaegyházuktól örököltek. Meg lesz a joguk, hogy gyermekeik részére a szülők nyelvében való oktatás céljából szombati, vasárnapi és szünidei iskolákat tarthassanak fenn.

6. Biztosíttatik a szabad és gyakori érintkezés joga egyrészlől az amerikai magyar gyülekezetek, másrészlől a magyarországi református egyház között, hogy ezek kölcsönösen erősíthessék és gazdagíthassák egymás lelki életét.

7. Az amerikai egyházak magyar gyülekezeteikben csak olyan lelkészeket alkalmaznak, akik kellő ismeretet szereztek a magyar protestáns egyháztörténetben és a magyar református egyház alkotmányáról és jogszabályairól. Az ilyen

képesítéssel bíró amerikai lelkészek megválaszthatók a magyarországi gyülekezetekben, a magyarországi képesítésűek pedig az amerikai gyülekezetekben, mindkét esetben feltéve, hogy az illető egyház által felállított egyéb törvényes követelményeknek megfelelnek.

8. Az amerikai egyházak magyar gyülekezeteikben a magyarországi képesítésű lelkészek közül csak olyanokat alkalmaznak, akik a magyarországi református egyetemes konvent elnöksége részéről amerikai szolgálatra minősítve vannak.

9. Hogy az amerikai és magyarországi gyülekezetek lelkészei között kívánatos kicserélődés előmozdítottassék, a szerződő egyházak mindkét részről kölcsönösen elismerik a nyugdíjjogosultság szempontjából azon szolgálati időt, melyet a másik egyháznál töltöttek.

10. Az amerikai felekezetek ki fogják fizetni újonnan átvett magyar lelkészeiknek az 1919. évi fizetés azon részét, melyet az egyetemes konventtől kellett volna megkapniok, de amelyet nem kaptak meg sehonnan. Azoknak a gyülekezeteknek, amelyek az említett összegeket részben vagy egészben valamilyen forrásból kifizették ugyan lelkészeiknek, de azzal a kikötéssel, hogy a lelkész a fizetés-kiegészítésnek a konventtől való folyósíttatása után azt visszafizeti, az átvevő amerikai egyház ezeket az összegeket megtéríti.

Az 1920. évi január 1. napjától kezdve a szükséges segélyezésről az átvevő egyházak gondoskodnak.

Budapest, 1920. július 24.

A Presbyterian Church U. S. A. képviselőjében:
Arthur I. Brown s. k.
Ladislaus Harsányi s. k.

A Reformed Church in the U. S. A. képviselőjében:
James I. Good s. k.

A magyarországi református egyház képviselőjében:
Dr. Baltazár Dezső s. k.
Gr. Degenfeld József s. k.
Darányi Ignác s. k.*

Másolat — K 26. 1920—XIX—4947 (1233. cs.)

* Az amerikai belmissziós bizottságok röviddel ezután megváltoztatták álláspontjukat és a budapesti egyezményt elutasították. A magyar egyházak sorsa az 1921-es ún. tiffini egyezmény kedvezőlenebb feltételei alapján rendeződött. L. Komjáthy Aladár: *A kitántorgott egyház*. Budapest, 1984. 172—174., 181—198. (A tiffini egyezmény szövegét l. a 184—188. lapokon!)

6.

New York, 1921. január 20.

Pelényi János követségi tanácsos jelentése az amerikai magyar reformátusok egyházi szervezkedéséről

(Részlet)

(...) 1.) A Pittsburghban tartott első általános református gyűlés¹ valósággal korszakalkotó jelentőséggel bírt amerikai református ügyeink terén, amennyiben első alkalom volt, hogy úgy a Convent joghatósága alá tartozó, mint a Presbyterian és Reformed Church kötelékébe tartozó gyülekezeteink közös gyűlést tartottak, s egymás között, egymás körében vitték keresztül ama kibékülést, amelyet a nevezett felekezetek vezetői a m. nyáron Budapesten tartott összejövetelüknél előzetes szerződés formájában initiáltak.^{**} Bár ezen nagygyűlés nem olvastotta egybe a három nevezett misszió tevékenységét, magyar reformátusaink között új kapcsolatot teremtett, mely felette áll a misszió hozzátartozásnak, amelynek fontossága nemzeti tekintetben nem becsülhető elég magasra. Ezen nagygyűlés lefolyásáról a Magyar Egyházban közzétett jegyzőkönyv^{***} ad átnézetes képet. A gyűlés előtt, annak sikerét illetőleg nagy kételyek nyilatkozván, a vezetők meghívására külön Pittsburghba utaztam, hogy a gyűlésen személyesen felszólaljak. Az Amerikába szakadt magyar reformátusságnak nemzeti alapon, de amerikai egyházi fennhatóság alatti egyesülése, amellyel végre mint befejezett ténnyel számolhatunk — egy oly eredmény, melyen évek óta fáradoztam, s amelyről megjegyzem, hogy boldogult Tisza István gróffal 1914 tavaszán több ízben személyesen tárgyaltam. Hiszem, hogy ha a szerencsétlen világháború nem jött volna közbe, a mostani eredményt korábban érhattük volna el.

Talán épp ezért, mert magam nem vagyok református, pártatlanabb állást foglalhattam el az ellenséges táborok között, fogékonyabb voltam az altera pars irányában. Az ellentéteket nem láttam soha olyan nagyoknak, mint aminők azok a küzdő felek szemében tűnhettek. Nem is egyházi, mint inkább politikai okokból érdeklődtem annyira a visszás helyzetnek megszüntetése iránt. Protestáns többségekkel bíró országokban a politikum még inkább van egybe forrva az egyházi ügyekkel, mint katolikus országokban, ha más formában is, s az egyházi harc igen károsan befolyásolta a politikai közvéleményt irányunkban. „Az ördög nem

¹ 1921. január 4—5. Jelen volt 17 konventi, 15 presbyteriánus és 11 Reformed Church-beli lelkész, s összesen 24 presbiter.

^{**} Lásd az 5. számú iratot.

^{***} *Magyar Egyház*, 1921. január 8. (A levéltári anyagban nem található.)

alván” ellenségeinknek felette könnyű volt a csatlakozási mozgalmat félre magyarázni, azt merő politikai, Amerika-ellenes mozgalomnak nyilvánítani, mely kis Magyarországot igyekezett idegen állami támogatással Amerika földjén teremteni. Az amerikai egyházi vezetők még most is „mint magyar államvallásról” beszélnek a csatlakozott egyházakról s ebből semmilyen magyarázattal sem lehet őket kibeszélni. Ha a csatlakozási mozgalom kezdeményezői hazafias szándékaikat keresztül vihették volna, más lett volna a helyzet. De az itteni körülmények folytán a tervek hajótörést szenvedtek, egységes mozgalomról szó sem lehetett, s az egyes lelkészek közti civakodások folytán mind jobban elmérgesedett a helyzet. Ha jól tudom, Ambrózy Lajos gróf ő-excellenciája volt az első, ki a csatlakozási mozgalom revideálásának szükségességét hangoztatta. Hogy azonban most egyrészt a magyarhoni, másrészt az amerikai egyházak közt megvan a béke, hogy továbbá az amerikai magyar reformátusságot egy táborba sikerült terelni, az elsősorban Degenfeld József gróf ő-méltóságának^{*} örök érdeme, ki felismervén az új idők követelményeit, békejobbot nyújtott az amerikai egyházaknak. Az amerikai egyházaknak irántunk való érzelmeiben igen lényeges változás állott be, melyben az egyetlen disszonancia a Kuthy volt esperes által megindított függetlenségi mozgalom, mely az amerikai köröket hihetetlenül felbőszítette.^{**} Ha a Convent azonban továbbra is megmarad férfias magatartása mellett, mellyel Kuthyék önfejű eljárását elítéli, úgy nem kételkedem abban, hogy az általános harmóniának ezen utolsó kisédelme is hamarosan el fog tűnni, s a magyarhoni református egyház ama helyzetbe fog kerülni, hogy Magyarországnak hasonló megbecsülhetetlen szolgálatokat tegyen, mint aminőket a Hugonották és Waldenziák leszármazottai Franciaországnak és Olaszországnak tettek az itteni propaganda terén.

2.) A hivatalos lapoknak, egyrészt a Magyar Egyháznak (csatlakozott), másrészt a Reformátusok Lapjának (Reformed Church és Presbyterian Church Board of Publication-jének közös lapja) egybeolvadása nemcsak a felekezeti béke [szempontjából] áldásos, hanem egységes fórumot is teremt, melyen az egész amerikai magyar reformátusság megközelíthető.

3.) Az általános jótékonyági alap megteremtése reményt nyújt arra nézve, hogy az amerikai magyar reformátusság a jövőben meg fog felelhetni kötelezettségeinek a hazai egyházzal szemben, mire eddig sajnos csak nagyon csekély mértékben volt meg a lehetőség.

Tekintve, hogy a Board of Publication eddig is igen bőkezű volt, amerikai magyar egyházi publicisztikai célokra sokat áldozott, s erre a legújabb fejlemények folytán még fokozottabb mértékben lesz hajlandó, valószínű, hogy ezáltal a hazai egyházi irodalom is lendületet fog nyerni, amennyiben a kinyomtatási költségekhez amerikai egyházi segítség volna megnyerhető. További lépés volna, hogy ezen

* Degenfeld ekkor a magyar református egyház konventi elnöke volt.

** Kuthy Zoltán a budapesti egyezmény meghiúsulását követően — korábbi álláspontját megváltoztatva — a konventtől való elszakadást és független amerikai magyar egyház megalakítását kezdeményezte. Felhívását az *Amerikai Magyar Népszava* 1920. október 2-iki száma közölte. Kuthy (és hívei, 6—7 keleti parti lelkész) nem vett részt a pittsburghi kongresszuson.

iratok költségkímélés céljából Magyarországon amerikai költségre nyomassanak, mi együttal magyar vállalatoknak adna megrendeléseket.

5.) Ami az ún. Protestáns Irodát illeti, melynek érdekében ugyancsak felszólaltam s amelynek ügyében a nagygyűlés óta is tárgyaltam, ez egy eszme, mely a Református Egyesület köreiből már a múlt tavasszal gyökeret vert. Részemről csak más irányba tereltem, s több konkrét tartalmat adtam annak. Eredetileg megvolt a szokásos nagyzási programja, az ország minden bajára lett volna orvos-ság s a valóságban persze semmit se tett volna. Az irodának általam propagált programja kétféle volna. Egyrészt felvenné az annak idején Hágában felvett és pénzhiány folytán elejtett publicisztikai tevékenységet, mely az angolszász országok egyházi köreiből összefoglaló képet nyújtana a magyar egyházakról, úgy a múltat, mint jelent és jövőt illetőleg. Propagandisztikus fontosságát nem kell kiemelni, s ideális megoldás volna, ha a költségeket a Publication Board vállalná, mire alapos remény van jelenleg. Másrészt az iroda finanszírozná prominens magyar egyházi kiküldötteknek amerikai utazásait a Carnegie alapította Church Peace Unionnal való együttműködésben. Az irodát titkár, vagy három tagú bizottság vezetné, mely egyrészt a számba jövő amerikai egyházi faktorokkal szoros összeköttetésben állana, másrészt a magyarhoni egyházak külföldi bizottságával együtt működne, attól venne szuggesztíókat. Végül nem a legkevésbé fontos feladata volna eme Irodának, hogy Magyarországtól elszakított részekben élő magyar reformátussággal, illetve protestantizmussal szoros összeköttetést tartana fenn, mire amerikai voltánál fogva alkalmasabb helyzetben volna mint a hazai hasonló célú intézmények. A tervezett iroda protestáns volna, amennyiben annak fenntartási költségeihez a többi itteni protestáns felekezet hozzájárulna, ellenben tisztán református volna, ha a többi protestáns felekezet külön óhajtana e célra szervezkedni. A jelenleg Protestáns Iroda néven ismert intézmény ügyében a nagygyűlés nem határozott véglegesen, hanem annak ügyét a Közös Egyházi Bizottságra bízta, melynek bizonyos alap fog rendelkezésére állni. Tekintve, hogy ezen bizottságnak kiválóbb tagjai, mint Kalassay és Nánássy esperesek, továbbá Kövér Sándor, a Református Egyesület elnöke, lelkes hívei a gondolatnak, bízom abban, hogy az eszme hamarosan valóra fog válni. Hozzáfüzöm, hogy az iroda ügyében, melyben igen sokat fáradoztam, a Református Egyesület vezérbizottsága már a m. [év] őszén Clevelandban tartott gyűlésen megszavazta, illetőleg annak céljaira az egyesület pénztárából 5000-et szavazott meg. A terv azonban akkor megghiúsult, mivel az egyesületi osztályok technikai hibák folytán ellene foglaltak állást. Nánássy esperes bízik abban, hogy az Iroda néhány hónapon belül felveheti működését s főképp, hogy a jövő ősszel, a Presbyterian Alliancenek Pittsburghban tartandó gyűlése alkalmával már ama helyzetben lesz, hogy magyar egyházi kiküldöttek kijövetelét finanszírozhassa. Mint mindenben, úgy e téren is az eszmék felkarolásában optimista vagyok, ellenben megvalósulásuk iránt az eredmény bekövetkezéséig bizonyos erős szkepszissel viseltetem. Hogy az ügyben részemről tovább is lankadhatatlanul fogok fáradozni, azt úgy hiszem, épp oly kevésbé kell

kiemelnem, mint azt, hogy a katolikus ügyek terén hasonló intézmény megteremtését tartom elsősorú fontosságúnak.

6.) Az amerikai nyugati egyházmegyének közgyűlésén elhatározott, hogy az egyházmegye a Reformed Church-be lép be. Kivételt képeznek a clevelandi egyházak, melyek a Presbyterian Church-höz csatlakoznak. Ez a rövid tény igen hosszadalmas tárgyalások eredménye. A helyzet kezdettől fogva az volt, hogy a Reformed Church hajlandónak nyilatkozott az egyházmegyét testületileg átvenni (a Reformed Churchnek is van külön magyar egyházmegyéje), holott a Presbyterian egyház, melynek nincsen egyházmegyéje, csak presbyterjei, a hitközségeket csak egyenként volt hajlandó átvenni, illetőleg az egyes presbyterjei közé felvenni. Első tekintetre a Reformed Church mellet szól az előny, mert ez megóvja a magyarság tömbjét, holott a Presbyterian Church azt széjjel osztaná. A kérdés egyházi belügy lévén, ahhoz részemről nem akartam állást foglalni. A valóságban azonban a Presbyterian Church-höz való csatlakozás előnyösebbnek tűnt fel nekem a következő oknál fogva. A Presbyterian Church dúsgazdag egyház, holott a Reformed Church pénzügyileg gyenge lábakon áll. Ugyanez mondható politikai befolyásukról. Nemzeti tekintetben a Presbyterian Church éppúgy engedélyez magyar iskolákat és azokat támogatja, mint a Reformed Church. A külön magyar egyházmegyék megtartásával megtartatik azoknak izoláltsága is, holott a presbyterikbe való beolvadással a magyar egyházak az amerikai egyházi életnek szerves részévé válnak. Míg a külön egyházmegyék folytán a magyar ügyek az amerikai hittestvéreik előtt tovább is terra incognita maradnak, a presbytereken azokkal mindennapi kapcsolatba kerülnek. Tekintve, hogy pénzügyileg a Presbyterik úgyszólván teljesen autonómok s azokban rejlik a hatalom, ezeknek megnyerésében a hazai egyházra nézve nagyobb erőforrást látok, mint a Reformed Church Home Mission Boardjában. Hogy példákkal éljek a mondottak illusztrálására: Ha egy itteni magyar egyház segélyre szorul, ha a hazai egyháznak segélykéréséről van szó, a külön egyházmegye rendszer mellett az amerikai felettes hatóságok ezen kérelmeket az egyházmegyékhez utalná, amelyek amúgy is rokonszenveznek velünk s a tőlük telhetőt megteszik. Ellenben, ha az egyes hitközségek az amerikai Presbyteriknek szerves részét alkotják, úgy megvan a mód arra, hogy minden egyes magyar hitközség a kérdéses ügyet saját Presbyterje elé terjesztheti, miáltal az amerikai segítséghez sokkal jobban férünk, mint az előbbi eljárás folytán. Az eddig nyert segítségek, az eddig megígérték mind a Presbyterian Churchtól eredtek, míg a Reformed Church azokhoz nem járulhatott hozzá, sőt csak a Presbyterian Church támogatásával tud egzisztálni. Végül pedig, ha már feladjuk önálló csatlakozott magyar egyházmegyéinket és az amerikaiakkal fuzionálunk, úgy fuzionáljunk már a legerősebb egyházzal, melytől minden tekintetben a legtöbbet várhatunk.

Ezen okok voltak rám nézve irányadók és magyarázzák, hogy miért volt egyénilag rokonszenvesebb előttem, hogy ne a Reformed Church-csel, hanem a Presby-

* Pittsburgh, 1921. január 6. Jegyzőkönyvét közölte a *Magyar Egyház*, 1921. január 15.

terian Church-csel eszközöltessék a fúzió. A lelkészeknek nagy része is ezen véleményen volt s az ügy voltaképpen csak a nevezett egyházmegyei gyűlésen vette végleges fordulatát, ahol a Reformed Church emberei igen ügyesen manővrizáltak, míg a Presbyteriánusok kiengesztelésére szolgál, hogy néhány hitközség mégis öhozzájuk csatlakozott, köztük épp a legerősebb Amerikai Magyar Református Egyház, a Cleveland, east-side-i. Így valahogy megmaradt a káposzta s a kecske is jóllakott.

A magam részéről a felekezeti hozzátartozást nem is tartom oly lényegesnek, a fő dolog, hogy megvan a felekezeti béke, hogy minden amerikai felekezettel ezentúl előreláthatólag jó viszonyban leszünk. Hogy a magyar anyanyelvű egyházak nem tartoznak valamennyien egy misszió hatósága alá, hogy nem jöttek mind egy kalap alá — szépséghiba lehet ugyan — de előnyökkel is bír, mivel egyrészt több amerikai egyháznak belső köreihez megvan az entrée-nk, másrészt nemzeti koncessiók ügyében (iskoláztatás) az egyes amerikai missziókkal lehet felüllicitálni. Nemzeti szervezkedés tekintetében a többi misszióhoz való tartozás lényegtelen, amióta a református kongresszusban valamely hitközség egyesül (lényegtelen kivételekkel) s ebben, mint már a nagygyűlésen is kitűnt, a volt csatlakozott lelkészek fognak nemzeti élesztőként hatni. További fejlemény lett a Református Népszövetségnek megalakítása, mely nemcsak az egyes hitközségek hivatalos képviselőit, hanem közvetlenül azoknak minden egyes tagját fogja felölelni.

Kétségtelen, hogy a pittsburgi nagygyűlésen nagy lépést tettünk az amerikai magyarság megszervezése felé vezető ösvényen, mely egyedül képes jövőndő itteni külképviseletünknek módot nyújtani arra, hogy az amerikai magyarságnak tömegeit hazánk újjáépítése érdekében mozgósítsa.(...)

Tisztázat — K 26. 1921—XIX—1632 (1248. cs.)

7.

Budapest, 1921. május 30.

A belügyminiszter körrendelete a Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda felállítása tárgyában

Valamennyi törvényhatóságnak

A Magyarországra nézve évtizedek óta oly szomorú jelentőséggel bíró kivándorlási kérdés a világháború befejeztével még sokszorta nagyobb jelentőséget nyert. A világgazdaságban beállott válság következtében főleg tengerentúlra kivándorlott honfitársaink egy része hazafelé megindult, mások a háború okozta elégedet-

lenség és egyéb okok folytán itthon ragadnak vándorbotot. Két, méreteiben igen hatalmasnak látszó vándormozgalom indult meg ilyenén és felette kétesnek látszik, hogy melyik fog számban felette állni a másiknak, pedig a területre nézve megcsönkült országra újabb csapásként nehezednék a lakosságban, a vérben történő veszteség. Mindent el kell követnünk ennek folytán, hogy egyrészt a kivándorlást oly mederbe tereljük, illetve a visszavándorlókat oly körülmények közé juttassuk, hogy itthon maradásuk állandó jellegű legyen. Ezen kétféle tevékenységi téren sajnálatosan mulasztások történtek. A Kivándorlási Tanács^{*} már a háború második évében reá mutatott arra, hogy ezen óriási problémának megoldására a kezdő lépéseket haladéktalanul meg kell tenni, mert minden késedelem, melyet a több évet igénylő munkatervezet keresztülvitele szenved, társadalmi katasztrófára vezethet. Amit már akkoriban megkezdett munkával elkészíthetünk és megalapozhattunk volna, mindazt ma ha nem is tudjuk már csak az idő rövidsége miatt is egészen pótolni, igen nagy erőfeszítéssel talán némileg mégis helyre bírjuk hozni. Erre azonban társadalmi tényezők vállvetett közreműködése szükséges.

Már több mint egy évtizeddel ezelőtt, a kivándorlásról szóló újabb törvény, az 1909. évi II. t.-cikk megalkotásánál az akkori belügyminiszter a Kivándorlási Tanácsot a régi, az 1903. évi IV. t.-cikk rendelkezéseitől eltérőleg nem mint túlnyomó részben hivatalnokokból alakított testületet, hanem mint a társadalmi alakulatot kívánta megszervezni. A törvény kezdeményezője ugyanis abból indult ki, hogy ezen, az országra nézve évek óta rendkívüli horderejű kérdés megoldásában a társadalomnak is közre kell működnie, mert azt pusztán hivatalnoki kar segítségével megoldani nem lehet. Ennek megfelelőleg azután az akkori belügyminiszter a Kivándorlási Tanácsnak meglehetősen széles hatáskört óhajtott biztosítani és a törvény végrehajtási utasításában úgy intézkedett, hogy a Kivándorlási Tanács kapcsolatot tartson fel a külföldi magyar egyesületekkel, külföldi gócpontokon hazafias magyar egyesületek létesítését elősegítse, szóval a társadalmat a kivándorlási ügy intézésével hozza összeköttetésbe.

Az 1909: II. t.-cz. kezdeményezőjének hivatali utóda a Kivándorlási Tanácsnak ezen a törvényhozás által is szentesített hivatását azonban quasi eltörölte, amennyiben a végrehajtási utasítás vonatkozó rendelkezéseit hatályon kívül helyezte. A Kivándorlási Tanács a következő években igen helyesen ismételten reá mutatott arra, hogy a törvény megalkotójának eredeti intenciójától eltérni nem szabad, mert a kivándorlás bonyolult kérdését csak a nagy társadalom és annak illetékes faktorai bevonása mellett lehet megoldani, amelyeknek ezer féle karjai mindenfelé elnyúlnak, s hogy a kivándorlás elleni küzdelem és a háború tartama alatt már előre prognostikált visszavándorlási mozgalom megkötésének szolgálataiba be kell állítani a társadalmat, és közvetlen érintkezést kell létesíteni a kivándorlókkal és visszavándorlókkal.

* Alakult 1903-ban.

A Kivándorlási Tanács legújabbán dr. Gaál Jenő elnökének kezdeményezésére, miután megállapították, hogy a kivándorlás és visszavándorlás terén szerzett újabb tapasztalatok a Tanács javaslatainak helyességét fényesen igazolták, s ha az általa kijelölt út követetik, ezen kettős népmozgalomban honpolgárainkat sok károsodástól és csalódástól tudtuk volna megóvni, elhatározta, hogy kezébe veszi az ügyek intézését.

A Kivándorlási Tanács e célból egyelőre közreműködésre szólította az elmúlt, 1920. évben Budapesten megalakult „Külföldi Magyarok Szövetsége”-t és az ugyancsak Budapesten megalakult „Magyar Pénzügyi Syndikatus”-t. A Külföldi Magyarok Szövetsége a külföldön élő magyarok tömörítését, kultúrájuk emelését, magyar iskolák és óvodák felállítását, magyar egyesületek alakítását, menházak és árvaházak létesítését és egyéb hasonló intézmények alapítását tűzte ki céljául és hat hónap óta 14 naponként megjelenő lapot, a „Külföldi Magyarország”-ot adja ki.

A Kivándorlási Tanács tervezetéhez képest, a most említett Külföldi Magyarok Szövetsége a Magyar Pénzügyi Syndikatus tüzetesen körülhatárolt közreműködésével a Kivándorlási Tanács védnöksége és a többek között e célból, a magyar királyi kormány elhatározása alapján az érdekelt kormányhatóságok bevonásával alakított társadalmi bizottság legfőbb irányítása és felügyelete mellett „Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda” elnevezés alatt Budapest székhellyel irodát állít fel.

Az iroda célja általában a ki- és visszavándorlóknak, illetve a ki- és visszavándoroltaknak tájékoztatása, erkölcsi és anyagi érdekeinek megóvása, úgy az utazás előkészítése, mint annak tartama alatt; a visszavándoroltak elhelyezkedésének megkönnyítése; a ki- és visszavándorolni szándékozók részére úgy nálunk, mint külföldön előírt közigazgatási természetű formásoknak — melyeknek bonyolult volta miatt azok könnyen vannak károsodásnak kitéve — lehetőleg egyöntetű elintézése, kivéve, ha azoknak elvégzése más szerveknek hatáskörébe tartozik, mely szervekkel az iroda közvetlenül és állandó kapcsolatot fog fenntartani.

Így tehát az iroda ügykörébe tartoznak különösen

a.) a kivándorolni szándékozók tájékoztatása az utazási módokról és a külállamok bevándorlási és letelepedési szabályairól, valamint kulturális, gazdasági, egészségügyi viszonyai felől, az illetékes szervektől nyert és a saját hatáskörben beszerzett adatok alapján;

b.) a visszavándorolni szándékozók tájékoztatása az utazási módokról és külföldi tartózkodási helyüknek elhagyásával kapcsolatosan ott elvégzendő teendőkről, valamint a hazai viszonyok felől, tekintettel itthoni elhelyezkedésük lehetőségére;

c.) a ki- és visszavándorolni szándékozók részére bel- és külföldi törvényes rendelkezések, valamint bel- és külföldi hatóságok által előírt közigazgatási, rendészeti és egyéb természetű előírások és alakszerűségek betartására való kioktatás és az azok elintézésénél való közreműködés, jelesen útlevelek láttamozásának (vízum) megszerzése, beutazási engedélyek kiadása körül támasztott nehézségeknek indokolt esetekben való elhárítása, külföldön előre váltott hajójegyek (pre-

paid) használhatóságának megítélése, illetve értékesítésüknél károsodástól való megóvása stb. körül kifejtendő tevékenység;

d.) a hazaérkezettek elhelyezkedésével kapcsolatos mindennemű ügyeknek elintézése, illetőleg az e körül való közreműködés, nevezetesen fogadás, tájékoztatás, útbaigazítás, továbbirányítás, munkaalkalom, esetleg ingatlan és földszerzés stb., az illetékes szervekkel való közvetlen és állandó együttműködés alapján;

e.) szállóhelyek létesítése Budapesten és vidéken, a ki- és visszavándorlóknak az utazással kapcsolatban felmerülő vesztegelési idő tartamára való elhelyezése céljából, megbízható bel- és külföldi szállóhelyek nyilvántartása, és a ki- és visszavándorlóknak odairányítása;

f.) külföldön élő magyarok vagy itthoni hozzátartozóik családi és magánügyeivel kapcsolatos mindennemű teendők ellátása és ezekre felvilágosítások megadása, illetőleg az ily természetű megkereséseknek az illetékes szervekhez való továbbítása;

g.) a Magyarországon átvonuló idegen ki- és visszavándorlóknak a fenti kerekben való támogatása, különös tekintettel a külállamokban már működő, vagy a jövőben létesítendő hasonló szervekkel való viszonyosságra;

h.) a ki- és visszavándorlókkal, valamint a külföldön élő magyarokkal a fenti teendők ellátásával kapcsolatosan folytatott érintkezés folyamán birtokába jutott adatoknak gyűjtése és az illetékes tényezőkhöz továbbítása;

i.) a Szövetség és a Syndikatus által kitzűzött közérdekű céloknak az állam jól felfogott érdekében való előmozdítása;

j.) sajtótájékoztatás a fenti kérdésekkel kapcsolatban;

k.) a fentebb körülírt ügykörrel kapcsolatosan mindazoknak a teendőknek az ellátása, melyeket a bizottság az iroda ügykörébe utalt.

A „Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda” működését folyó 1921. évi június hó 1-jén Budapesten a Keleti pályaudvaron kezdi meg. Az Iroda közigazgatási rendészeti szempontból a Magyar Királyi Kivándorlási Biztosi Hivatal állandó és közvetlen ellenőrzése alatt fog állani. Az Iroda legfőbb irányítását és ellenőrzését a Kivándorlási Tanács által az érdekelt kormányhatóságok bevonásával létesített, a Kivándorlási Tanács mellett működő társadalmi bizottság fogja végezni.

Ezen társadalmi bizottság elnöke a Kivándorlási Tanács elnöke. Tagjai: a Kivándorlási Tanács e célból saját kebeléből választott 2 tagja; a Külföldi Magyarok Szövetsége által kiküldött 3 tag; a Magyar Pénzügyi Syndikatus által kiküldött 3 tag; az egyes érdekelt minisztériumok egy-egy képviselője vagy azok helyettesei; a Magyar Királyi Kivándorlási Biztosi Hivatal vezetője vagy annak helyettese. A szükséghez képest új rendes tagok is bevonhatók a bizottságba. Ezeket a Kivándorlási Tanács fogja meghívni a M. Kir. Belügyminiszter előzetes hozzájárulásával.

A Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda nagyon fontos nemzeti hivatást fog betölteni. Összekötő kapocs lesz az itthon és a külföldön élő magyarság között, mert a kivándorlók és visszavándorlók állandóan hullámzó nagy tömegeinek érintkezési pontja lesz ezen iroda és annak esetleges külföldi szervezetei. Az Iroda minden egyes külföldre kivándorolni készülővel közvetlen érintkezést fog keresni, igyekezni fog honfitársainkat a könnyelmű kivándorlástól visszatartani, azokat, akik mégis

kivándorolni akarnak, tanácsokkal, útbaigazításokkal látja el, kioktatja, majd kihez forduljanak, ki iránt lehetnek bizalommal külföldön; a külföldről hazajövő egyéneket viszont megkérdezi tapasztalataikról, meghallgatja kívánalmaikat, ügyesbajos dolgaikban eljár, mindkét irányban utazó honpolgárainkat gyámolítani, támogatni fogja utazásukban lehetőleg egész addig, míg utazásuknak célját el nem érték. Belföldön a hatóságok legmesszebbmenő támogatása folytán, külföldön pedig az eddig is létesített és a jövőben létesítendő magyar társadalmi szervezetek, egyesületek és megbízható magános egyének útján módjában lesz az Irodának a külföldre utazó és ott rövidebb, hosszabb időre megtelepedő honfitársainkat a legmesszebbmenő és leghathatósabb támogatásban részesíteni.

Az Iroda természetesen ezen fontos nemzeti hivatását csak akkor töltheti be, ha már hazai alsó fokú hatóságaink részéről is kellő támogatásban részesül. Azért felhívom a vármegye (város) közönségét, hogy a külföldre, különösen pedig Amerikába kivándorolni szándékozók figyelmét hívják fel a „Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda”-ra. Figyelmeztessék őket, hogy utazásukkal kapcsolatos, bármiféle ügyeik intézésénél az Iroda közvetítését és szolgálatát vegyék igénybe. Az Iroda helyiségei egyelőre Budapesten magán a Keleti pályaudvaron vannak, ahol a legtöbb kivándorolni készülő úgysis megfordul, mert az útlevél és láttamozási kényszer következtében Budapesten át kell utaznia, hogy a különböző útlevél-láttamozásokat megszerezze. Ugyanitt és e célra az Iroda átutazó, kivándorló és visszavándorlók részére egyelőre korlátolt számban ágyakkal felszerelt, meghálásra alkalmas helyiségeket rendez be, amelyekben szükséghez képest a ki- és visszavándorlók néhány napot eltölthetnek.

Az Iroda altruisztikus rendeltetésénél fogva természetesen az általa eszközölt ténykedésekért és tett szolgálatokért csakis a fenntartásának biztosítására okvetlen szükséges és időközönként a bizottság által megállapítandó minimális díjakat fogja az öt igénybevevőktől szedni.

A kivándorlás, különösen a tengerentúli államokba irányuló kivándorlás az utóbbi időben ismét kezd nagyobb arányokat öltetni. Törvényeink mindenki részére biztosítják a szabad költözködési jogot, nem lehet, de nem is szabad semmi oly intézkedést tenni, mely állampolgárainkat ezen jogukban, feltéve, hogy az törvényes akadályba nem ütközik, megakadályozná. Ennek dacára természetesen mindent el kell követni, hogy a kivándorlás, a nemzet ezen vérvesztesége a lehetőséghez képest csökkentessék; fürkésznünk, keresnünk kell tehát a kivándorlásra készítő okokat és meg kell találnunk a módokat ezen okok megszüntetésére. Elsősorban a hatóságok kötelessége ez, s azok nagyon sokat is tehetnek ezen a téren. Egyedül hatósági intézkedésekkel azonban, mint az előbb említett, segíteni nem lehet, s itt is csak az vezethet eredményre, ha a hatóságok és a társadalmi tényezők együttes közreműködésre mindenhol összefognak. Kívánatosnak tartom ezért, hogy azon törvényhatóságokban, ahol a kivándorlás erősen megindult, vagy nagyobb mérveket ölt, *a társadalom minden rétegének bevonásával bizottságok* alakíttassanak, ily bizottságok alakítását már az 1913. évi december hó 2-án 205.578/B. M. szám alatt kiadott körrendelet is elrendeli és útbaigazításokat tartalmaz azok

működési körére nézve. A rendelet kibocsátása után rövidesen kitört világháború következtében ezen bizottságok működésüket valószínűleg a legtöbb helyen megszüntették és teljesen fel is oszoltak. Oly vármegyékben különösen, hol ily bizottságok alakítása ismét szükségesnek mutatkozik, ezen rendeletben foglaltakhoz képest azok újból megszervezendők és működésükről negyedévenként ide jelentés teendő. A bizottságok működése természetesen a visszavándorlással kapcsolatosan esetleg szükséges intézkedésekre is kiterjesztendők. Meg fogom tenni a mutatkozó szükséghez képest azután a kellő intézkedéseket arra, hogy a bizottságok a Kivándorlási Tanáccsal, illetve társadalmi bizottságával közvetlen kapcsolatot nyerjenek és tartassanak fenn, s hogy ezáltal egy hézag nélküli hálózat létesüljön az egész országban a ki- és visszavándorlás ügye cél- és tervszerű intézésére.

Remélem és erősen hiszem, hogy amennyiben hatóságaink, társadalmunk a Kivándorlási Tanácsnak ezen nagy, itt csak fő vonásaiban ismertetett, a kormány teljes bizalmát élvező alkotását minden tőlük telhető módon támogatni fogják, úgy ezen alkotás minden, bárhol élő magyar lélek együttérzéséhez, ez által összetartására, s az összetartás útján az anyaország felépítésére hatalmas segédelmet fog nyújtani.*

Tisztázat — K 28. 363—1923—A—446 (160. cs.)

8.

Budapest, 1925. augusztus 28.

A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály átirata a belügyminiszternek a kanadai magyarok iskoláztatása tárgyában

Az utóbbi időben több oldalról merült fel az a megfontolás, hogy a kanadai magyarság számának állandó és előreláthatólag a jövőben minden valószínűség szerint egyre fokozódó növekedése nem teszi-e a magyar állam feladatává az ottani magyar iskoláztatás lehetőségének tanulmányozását.

Az Északamerikai Egyesült Államokban lakó véreinknek az utolsó évtized alatt tapasztalt nagyarányú amerikanizálódásából azt a szomorú következtetést vonhatjuk le, hogy a tengerentúlra vándorolt véreink egy számunkra teljesen újszerű környezetben az erősen kifejlődött angolszász közszellem hatása alatt elveszítik

* Az iroda megalakulásához és kezdeti működéséhez l. *A Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda Naplója*, 1922—23. Budapest, 1922.; Vö. Czobor Imre: *A Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda első 20 éve, 1921—1940-ig. Református Világszemle*, XIII. 1944. 4—21., 49—67.

magyar jellegüket és a következő nemzedék tagjai már mint öntudatos amerikai polgárok sokszor meghasonlanak a „bevándorolt” szüleikkel.

Félő, hogy a Kanadai Egyesült Államokba kivándorolt magyarság sorsa is hasonló létszen, ha idejekorán nem sikerül az ottani magyarság szétszóródását és ezáltal a kevert kanadai népességbe való gyors felszívódását alkalmas módon megakadályozni és a kifejlett magyar telepek lakosságának magyar nyelvű iskoláztatásáról gondoskodni.

Nézetem szerint az ottani vasúti hálózat átszervezésével, a Hudson Trunk Line vasútvonal kiépítésével és a gabonaforgalomnak a tengelyen való szállítás drágasága következtében mind inkább a csendes-óceáni Victória kikötő felé fordul, aminek következtében a jövőben Kanadába vándorló magyarság túlnyomó részben Alberta államba és Saskatchewan északkeleti részébe fog letelepedni, ami által az eddig túlnyomó részben Manitoba államban letelepedett kanadai magyarság települési viszonyainak képe lényeges elváltozást fog szenvedni, és így — miként azt innen távolról elbírálni lehet — az ottani magyarság ethnographiai képének körvonalait csak az általam előbb említett gazdasági momentumok érvényesülése és a háborús korlátozások által felduzzadt európai feles emberanyag odavándorló részének elhelyezkedése után lesz módunkban megvonni.

Az általam előrebocsátott megfontolások dacára úgy vélem, hogy a jövőben esetleg szükségessé váló intézkedések előkészítése érdekében ajánlatos lenne, hogy Nagyméltóságod a kanadai magyarság települési viszonyait, esetleg a winnipeg-i védőiroda³ útján állandó figyelemmel kísérni, továbbá tanulmányozás útján tárgyává tenni szíveskednék, hogy Kanada kulturális és gazdasági viszonyai közepette mennyiben ajánlatos, mennyiben szükséges és a fennálló kanadai jogszabályok szerint lehetséges-e ottani magyar nyelvű, esetleg felekezeti vagy más magánjellegű tanyai iskolák vagy tanfolyamok szervezésének előkészítése.

Miután az Unio prohibíciós bevándorlási politikája⁴ miatt egyrészlől, a dél-amerikai államok nyomasztó termelési és munkaviszonyai, valamint egészségtelen éghajlata miatt másrészlől, a kivándorló magyarság zömének útja előre láthatólag Kanadába fog vezetni, tisztelettel felkérem Nagyméltóságodat, hogy előrebocsátott nézeteimet bölcs megfontolás tárgyává tenni és nagybecsű álláspontját velem alkalomadtán közölni méltóztassék.⁵

Fogalmazvány — K 28. 312—1927—J—4699 (154. cs.)

³ A Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Irodának (I. a 7. sz. iratot) Winnipegben helyi szervezete működött (I. a 13. sz. iratot).

⁴ Az Amerikai Egyesült Államok 1921-ben és 1924-ben szigorú törvényeket hozott a bevándorlás visszaszorítására.

⁵ A belügyminiszter kérésére Haydín montreali főkonzul 1926. március 9—25. között Winnipegbe utazott. L. a 13. sz. dokumentumot!

Budapest, 1921. november 23.

**A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály
a vallás- és közoktatásügyi miniszternek
a kanadai reformátusok gondozása tárgyában**

(Részlet)

A Ref. Egyetemes Konventi Elnökség felterjesztette hozzám dr. Hoffmann Ferencnek az általa Kanadában és az Amerikai Egyesült Államokban megindítandó művészeti és irodalmi akció támogatása ügyében Nagyméltóságodhoz intézet (...) beadványát. (...) Nevezett elnökség egyidejűleg annak megemlézése mellett, hogy a saját részéről nincs kifogása a folyamodó kérésének teljesítése ellen, azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a szóban levő ügyben elfoglalt álláspontomat Nagyméltóságoddal közvetlenül közöljem.

(...) A Külügyminisztériumtól múlt év október havában nyert értesüléseim szerint dr. Hoffmann Ferenc kassai kir. gazdasági akadémiai tanár, ki 1914-ben orosz fogságba került, onnan átszökött Amerikába és jelenleg Kanadában van. Nevezett, a külügyminisztériumhoz küldött leveléből kitűnően, a kanadai protestáns belmissiótól az otthoni magyar reformátusokhoz misszionáriusi kiküldetést nyert és az otthoni és halmoki ref. egyházak papja lett.* A külügyminisztériumhoz a kanadai magyarság gondozására irányuló valamelyes megbízatásért fordult, mely kérése azonban nevezett minisztérium részéről a valutáris viszonyokra való tekintettel nem volt teljesíthető.

Ehelyütt szíves tájékozással megjegyzem, hogy Kanadában ugyanúgy, mint az Amerikai Egyesült Államokban, először a ref. magyarságnak sikerült néhány magyar egyházközségben tömörülni. Ennek következtében a miniszterelnökség a kanadai magyarsággal a Református Egyetemes Konventi Elnökség útján iparkodott a lehető érintkezést fenntartani s közvetlenül a háború előtt intézkedések is tétettek az iránt, hogy a winniepei magyar református egyházközség a magyarországi egyházhoz csatoltassék. Ez ugyan a háború kitörése következtében még nem történhetett meg, az említett egyházközségnek — amely a csatlakozást kimondotta — papja azonban a Konventi Elnökség útján az amerikai csatlakozott magyar egyházak lelkészeihez hasonlóan már lelkészi fizetés-kiegészítésben részesítettett.

* A saskatchewan Yorkton közelében létesült *Otthon* Nyugat-Kanada egyik legelső magyar települése volt; az 1890-es évek elején alapította Kovács János református lelkész. Mintegy tíz évvel később alakult ki a *Halmok* nevű magyar telep.

Bár a magam részéről Hoffmann Ferenc dr. gazdasági akadémiai tanárt, ki a külügyminisztériumhoz juttatott leveléből kitűnőleg Kanadában, mint az otthoni és halmosi ref. egyházak papja működött, tekintettel arra, hogy lelkészi képességgel nem bír, sokkal kevésbé tartom alkalmasnak az egyházi szervezetek útján tömörített szóban levő kanadai magyarság gondozására, mint egy esetleg itthonról kiküldött megfelelő képességű lelkészt, mégis felkértem annak idején a Konventi Elnökséget, hogy Hoffmann Ferenc említett működéséről lehetőleg értesüléseket szerezzen és azokat, valamint a nevezett részére netán adandó valamelyes megbízásra vonatkozó javaslatát és általában a Kanadában élő ref. magyarság egyházi és nemzeti gondozására vonatkozó esetleges terveit velem közölje. (...)

Bár — mint azt a külügyminiszter úrhoz intézett s fent említett iratomban is említettem — nézetem szerint a jelenlegi állapotok mellett a kanadai magyar reformátusok rendszeres gondozására mindaddig lépések nem tehetők, míg az Amerikai Egyesült Államokban levő magyar református egyházaknak az amerikai denominációkhoz leendő csatlakozása ügyében — mely ügyben ez idő szerint az Amerikába kiküldött dr. Boër Elek^{***} egyházkerületi főgondnok folytat tárgyalásokat — végleges döntés nem történt, a magam részéről nincs észrevételem az ellen, ha Nagyméltóságod Hoffmann Ferencnek a kért támogatásban való részesítésével a kanadai magyarságnak nemzeti gondozását addig is, míg a jelzett helyről irányított elvi tárgyalások befejezést nyernek, könyvek küldésével és esetleg műtárgyak adományozásával a lehetőséghez képest előmozdítani méltóztatik.

Tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy az ügyre vonatkozó nb. elhatározásáról és esetleges intézkedéseiről engem tájékoztatni méltóztassék.

Fogalmazvány — K 26. 1922—XX—8302 (1281. cs.)

^{**} Hoffmann Ferenc 1923-ban elvégezte a teológiát Saskatoonban. Ezt követően ebben a városban telepedett le és innét járt ki az óriási területen szétszóródott észak-saskatchewani magyar telepekre. 1945-ig szolgált a területen. 1923—1937 között *Az Otthon* címmel hetilapot adott ki. V.ö. Hoffmann Ferenc: Saskatchewan-i magyar telepekről. *Református Világszemle*, IX. 1940. április, 60—67.

^{***} Boër Elek a magyar kormány és a református egyház hivatalos megbízásával 1921 augusztusában utazott az Egyesült Államokba. Magyar részről ő (illetve Takaró Géza) írta alá 1921. október 7-én a magyar egyházaknak az Egyesült Államok Református Egyházához való csatlakozását kimondó ún. tiffini egyezményt. V. ö. az 5. sz. dokumentummal!

10.

Budapest, 1925. december 15.

A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály átirata a külügyminiszternek a kanadai magyarok iskoláztatása ügyében

Dr. Rostás János kispesti lakos folyó évi augusztus hó 6-án kelt folyamodványában azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a kanadai magyar telepesek iskoláinak megszervezésével őt, aki okleveles tanító s feleségét, aki állami tanítónő, Kanadában tanítói álláshoz juttassam.

Miután sajnos valószínűnek kell tartanunk, hogy Kanadában élő véreink magyar kultúrájuk ápolása nélkül rövidesen felolvadnak a nagy asszimiláló erőt kifejtő környező angolszász társadalomban, tekintettel arra a körülményre, hogy a m. kir. belügyminiszter fennhatósága alatt álló winnipegi magyar kivándorlók védő irodájának vezetői Manitoba és Saskatchewan tagállamok területén élő magyar gazdálkodókkal állandó érintkezésben vannak, gazdasági és általános életviszonyaikat a nap-nap utáni érintkezés révén behatóan ismerik, folyó évi szeptember hó 7-én 4699/II. szám alatt kelt (...) iratommal a belügyminiszter úrhoz azzal a kéréssel fordultam, hogy a nevezett védőiroda igénybevételével tájékoztasson engem arról, hogy az ottani törvényes helyzet alapján mi módon lehetne a kanadai magyarság iskolaügyének kérdésében kedvező megoldást elérni.³⁶

Ezen átiratomra a belügyminiszter úrtól még nem kaptam ugyan választ, de időközben dr. Rostás János (...) rendelkezésemre bocsátott néhány adatot, amelyekből kitűnik, hogy a Kanadában élő magyarjaink is súlyosan fájlatják a magyar iskoláztatás hiányát. A „Kanadai Magyar Újság” folyó évi augusztus hó 22-én idecsatolt számából kitűnik, hogy a Keresztény Szociális Nővérek (Farkas Edith és Schlachta Margit vezetése alatt álló rend) a legnagyobb kanadai magyar telepen már egy nyári iskolát szerveztek, amely azonban csak az angol iskola nyári szünete idején működik.³⁷

³⁶ L. a 8. sz. iratot!

³⁷ A Szociális Testvérek Társasága rendről van szó, amely 1923-ban alakult Budapesten. Ugyanazon évben már eljutott első képviselőjük Kanadába. 1925-ben szervezték meg az első nyári iskolát a saskatchewan-i Stockholm Szent Erzsébet magyar katolikus templomban. A rend főnöknője Schlachta Margit volt. A dokumentumban említett Farkas Edith egy másik rend, a Szociális Missziótársulat alapítója volt; ok 1922-ben indítottak missziót Clevelandben.

Tekintettel azokra a nagy nemzeti érdekekre, amelyek a Kanadában élő s oda újabban kivándorló honfitársaink magyar mivoltának, hazafias érzésének megőrzéséhez fűződnek, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a kanadai magyarság iskolaügyét, kivándorlóink nemzeti gondozását felkarolni méltóztassék.

A követendő eljárásra nézve függetlenül a kanadai sajátos viszonyokra [sic!] a miniszterelnökség régebbi tapasztalatai alapján a következőket van szerencsém megfontolásra ajánlani. Ottani főkonzulátusunk új vezetőjének mindenekelőtt a legtöbb magyar telepes által lakott nyugat-kanadai Manitoba, Saskatchewan és Alberta közoktatásügyi hatóságaival kellene érintkezésbe lépni és tisztázni, hogy a nevezett tagállamok törvényei szerint egyáltalán lehetséges-e, és ha igen, milyen feltételek mellett az ottani tanköteles korban levő magyar gyermek[ek] oktatása céljából kanadai magyar nyelvű magániskolák szervezése. Amennyiben az ottani törvények ennek lehetőségét kizárják, szükségesnek vélem, hogy főkonzulunk igyekeznék tájékozódni afelől, hogy a Keresztény Szociális Társulat számára, vagy más magyar hitbuzgalmi, kulturális célokat szolgáló szervezet (Julián Egyesület) számára az ottani hatóságok engedélyeznék-e magyar tanfolyamok, óvodák, szabad líceumok vagy hasonló kulturális intézmények megszervezését.

Amint innen távolról az ottani helyzetet egyáltalán megítélni lehet, úgy vélem, hogy különösen az újonnan alakult saskatchewanai és albertai központi hatóságok vezető férfaiival meg lehetne értetni, hogy annak a kanadai tagállamnak, amely a magyar telepesek gyermekeinek magyar nyelvű oktatására elsőnek nyújt lehetőséget, annak megadása anyagi szempontból is előnyös, mert a magyar kivándorlók előnyben fogják részesíteni letelepedésüknél azt a tagállamot, tőkéiket elsősorban ennek az államnak gazdasági életébe fogják fektetni, sőt a magyar kultúra ápolásának lehetővé tétele vonzerővel fog bírni más tagállamokban már letelepedett magyar gazdák áttelepülésére.

Ha magyarországi kulturális egyesület által létesítendő magyar nyelvű magániskolák vagy tanfolyamok szervezésének engedélyezését kieszközölni bármely oknál fogva nem sikerülne, biztosítékokat kellene szerezni aziránt, hogy az ottani hatóságok a *magyar telepesek szabad „egyesületei”, „társulatai”,* szóval az angol egyesületi szabadság elvi alapján alakult *társadalmi szervezetek* által szervezendő magyar nyelvű tanfolyamok, óvodák, szabad líceumok, vándor tanítók működésének útjába akadályokat gördíteni nem fognak.

A magam részéről ezért is teszek nagy súlyt a kanadai magyarság nemzeti kulturális gondozásának valamely formában leendő megoldására, mert valószínűnek kell tartanunk, hogy az európai általános gazdasági viszonyok, az U.S.A. bevándorlási politikája, a dél-amerikai államok egészségtelen éghajlata következtében a magyar kivándorlás elsősorban Kanadába fog irányulni.

Tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy ez ügyben nagybecsű álláspontját velem mielőbb közölni és illetékes főkonzulunk eljárásának eredményéről engem annakidején tájékoztatni méltóztassék.

Fogalmazvány — K 28. 312—1927—T—34 (154. cs.)

11.

[Bécs], 1926.

Ambrózy Lajos bécsi követ jelentése a Külügyminisztériumnak a bécsi magyar kolónia helyzetéről

(Részlet)

1.) A bécsi m. kir. Követség hatósága területén lakó magyarok száma?

Megbízható adatok nem állnak rendelkezésre, mert a magyar állampolgárok nyilvántartása (konzuli anyakönyvek) nincsen elrendelve.

Az osztrák statisztikai hivatal kijelentése szerint az Ausztriában élő magyar állampolgárok száma 34.000—40.000 között lehet.

Az utolsó népszámlálás eredménye még nincsen feldolgozva; megfelelő hitel hiányában a munkálatok szünetelnek — talán egyáltalában nem kerülnek feldolgozásra.

Az osztrák statisztikai hivatal szerint Bécsben 20 765, Burgenlandban 9718 magyar állampolgár lakik.

Ebből a legutóbbi évben bevándorolt?

Bevándorlás alig jöhet tekintetbe, állás- vagy munkavállaláshoz az osztrák Wanderungsamt engedélye szükséges, kimutatásai szerint havonta 50—60 egyén

* A külügyminiszter 1926. január 24-én kelt válaszában jelzi, hogy a kanadai magyar bevándorlók felett „a külügyminisztérium által fenntartott védőirodák illetékességét és hivatottságát nem ismerhetem el”, mivel egy 1923-as minisztertanácsi határozat „a külföldi magyarok nemzeti gondozása az elszakított területek kivételével” a külügyminisztérium hatáskörébe tartozik. Kifejti továbbá, hogy az „elszakított részeken élő több milliónyi magyarságnak nemzeti gondozása oly jelentős feladatok elé állítja az országot, amelynek megoldása a tengerentúlra már hosszabb idő óta kivándorló magyarságnak nemzeti irányú támogatását csak másodrendű fontosságúnak tuntehetik fel”. A Kanadába (és az Egyesült Államokba) kivándoroltak nemzeti gondozása céljából így módon „csakis megfelelő egyházi férfiak Kanadában való elhelyezésének elősegítésére, ezzel kapcsolatosan vasárnapi és szünidei iskolák létesítésére és hazai társadalmi szervezeteknek, mint pl. a Szociális Missziótársulatnak ez irányú tevékenységében való anyagi támogatására kellene szorítkoznunk”.

nyer oly engedélyt. Ezen kimutatásokból a bevándorlók számára azonban még nem lehet következtetni, mert ezekbe bekerülnek oly egyének is, akik 1923 után Ausztriába jöttek és a munkahelyet cserélik.

A trianoni békeszerződés által elvesztett területekről a legutóbbi évben bevándorolt magyarok száma:

Pontos adat rendelkezésre nem áll. Becslés szerint igen csekély lehet.

2.) Foglalkozásuk általában?

Az Ausztriában — főleg Bécsben — élő magyar állampolgárok foglalkozása a legkülönbözőbb: napszámos, kis- és nagyiparos, kis- és nagykereskedő, orvos, fogorvos, mérnök, színész, színésznő, énekes és énekesnő, zeneszerző, újságíró, bank- és egyéb magánhivatalnok, kereskedősegéd, földbirtokos, magánzó és számos (főleg katonai) nyugdíjas, továbbá úgy a jelenlegi Magyarországból, valamint az elszakított területekről származó főiskolai hallgatók.

Az Ausztriában élő állami nyugdíjasok száma meglehetősen nagy. Körülbelül 600 állami nyugdíjas és 200 hadirokkant illetve hadirokkant özvegye vagy árvája lakik Ausztriában.

3.) Vagyoni viszonyaik milyenek?

A legtöbb — egyes földbirtokosokat, nagyiparosokat, nagykereskedőket és jól kereső szabad foglalkozásúakat kivéve — szerény viszonyok között él, mert amennyiben nem munkások, a középosztályhoz tartozók az ismert viszonyok következtében kis vagyonukat elvesztették.

4.) Milyen a társadalmi életük?

A megfelelő osztrák társadalmi körökben megfordulnak.

5.) Vannak-e iskolák? (ha igen akkor hol?)

Magyar iskola nem létezik, azonban vannak magyar tanfolyamok.

A bécsi *theresianumi akadémiában* a magyar származású növendékek magyar nevelésben részesülnek. Ezek a rendes osztrák reálgimnáziumi tantárgyakon kívül a magyar nyelvtanban, magyar történelemben és a magyar irodalmi történelemben lesznek tanítva. Ezen tantárgyakból a m. kir. kormánybiztos elnöklete alatt álló bizottság előtt a tanév végén vizsgát tesznek le és az eredményhez képest bizonyítványt is kapnak. Ezen bizonyítvány az osztrák bizonyítvánnyal együtt egyenértékű megfelelő osztálybeli magyar reálgimnáziumi bizonyítvánnyal. A kormánybiztosi teendőkkel ez idő szerint dr. Károlyi Árpád államtitkár van megbízva.

A „*Bécsi Magyar Iskola Egylet*” igyekszik magyar származású gyermekek számára kurzusokat létesíteni. Egyelőre elemi iskolákba járó gyermekek számára egy tanfolyamot sikerült felállítani, éspedig a bécsi Aspernallee-beli elemi iskolában — a Duna közelében —, mely tanfolyamot főleg dunai hajósok gyermekei látogatják.

Az egylet azonkívül központilag fekvő helyen hasonló tanfolyamot kíván felállítani; továbbá polgári vagy középiskolába járó gyermekek számára megfelelő tantervvel harmadik kurzust is. Az előmunkálatok — t. i. a tekintetbe jövő gyermekek összeírása folyamatban van [sic!], de anyagi eszközök hiányában úgy az összeírás, mint a kurzusok felállítása nehézségekre ütközik.*

A „*Bécsi Magyar Szövetség*” című egylet a múlt téli idényben is magyar tanfolyamot létesített, amelyben főleg felnőttek vettek részt. Nagy jelentőség ezen utóbbi tanfolyamnak nem tulajdonítható, mert inkább nyelvtanítással egybekötött társadalmi összejevetel.**

A „*Collegium Hungaricum és Pázmány Intézet*” szervezése és működése ismeretes.

A Pázmány Intézet értékpapírokból álló vagyonát elvesztette s ennek következtében anyagi gondokkal küzdött. Fenntartása új alapokra lett fektetve, de azért anyagi helyzete még mindig nehéz — főleg azért, mert igen magas városi adókkal van megterhelve.

6.) Vannak-e magyar papok és tanítók és ha igen, hol, mi azok neve és címe?

Papok:

A Pázmány Intézetben működő 3 pap:

Dr. Csárszky István prälatus, intézeti kormányzó

Dr. Möszmer József tanulmányi igazgató, alkormányzó

Dr. Korompai József leki igazgató, továbbá

Sípos András a máltai lovagrend lelkésze.

A múlt téli idényben a Pázmány Intézet akkori lelki igazgatója a német lovagrend templomában (I. Singerstrasse) vasárnapokon magyar prédikációval egybekötött istentiszteletet tartott.

Tanítók:

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium által a theresianumi akadémiába kirendelt tanárok:

Dr. Lábán Antal egyúttal a Collegium Hungaricum igazgatója.

Dr. Kószáky István a piarista rend tagja, továbbá

a Bécsi Iskola Egylet által rendezett és fent említett kurzusban alkalmazott Öcs Emilia (burgenlandi illetőségű osztrák állampolgár) okleveles tanítónő.

A Bécsi Magyar Szövetség által rendezett magyar tanfolyamban alkalmazva volt:

Erdélyi Anna okleveles tanítónő,

* Tevékenységüket idővel sikerült kibővíteni, 1930-ban például a belvárosi gyerekek számára az egykori gárdapalotában tartottak nyelvtanfolyamot, a dunai hajósok gyermekei számára pedig az Aspernallee-ban lévő iskolaépületben. Az iskola akkor a Julián Egyesületen keresztül 1200 pengő segélyben részesült. V. ö. a 26. sz. irattal.

** A szövetség nyelvtanfolyamának segélyezése 1930-ban megszűnt, mert megállapították, hogy a hallgatóságnak csak kis százaléka magyar állampolgár, s tanfolyamot „az idegen állampolgárok részére fenntartani nem nemzeti érdek” (K 28. 302—1929—T—195).

Prohaska alezredes neje szül. Gluzéky Aranka okleveles tanítónő.

Sípos András a máltai lovagrend lelkésze egyes családoknál mint magyar magántanító működik.

7.) Vannak-e egyesületek? (ha igen, hol, mi a nevük, kik a tisztviselői, milyen tevékenységet fejtenek ki?)

Bécsi Magyar Egyesület

Az alapszabályok szerint az egyesület célja a Bécsben élő magyarok társadalmi és művelődési érdekeinek előmozdítása, összetartásuk és nemzeti érzelmeinek ápolása, a magyarság érdekeinek anyagi és erkölcsi eszközökkel való istápolása, a politika teljes kizárásával, a társadalmi élet fejlesztése érdekében tagjai és azok vendégei számára az egyesület helyiségében vendéglői üzem fenntartása.

Az egyesület 35 év óta áll fenn. Annak idején jótékonyági (segély) egyesület volt, de az idők folyamán casinóvá vedlett át. A háború óta anyagi nehézségekkel küzd, részint azért, mert sok tagja kilépett, részint mert különféle alapítványokból állott 250.000 arany koronát meghaladó vagyonát nagyjából hadikölcsönkötvényekbe és magyar koronajáradékba fektette be, amelyek elértéktelenedése egyelőre pótolhatatlan veszteséget okozott. Ez idő szerint legfontosabb vagyona több szobából álló lakása és annak bútorzata.

Legújabb anyagi helyzete jobb és takarékosabb gazdálkodás folytán javult; a tagok száma emelkedőben van; remélhető, hogy újra fel fog lendülni.

Elnök: gróf Szapáry Tibor rendkívüli követi címmel felruházott nyugalmazott cs. és kir. udvari és miniszteri tanácsos (nemrég lemondott),

alelnökök: Báró Nagy Árpád főkonzul (a követség által kiküldve),

dr. Csárszky István prelátus,

Boschan Ferencz m. kir. főkörmánytanácsos, bornagykereskedő.

A követség tisztviselői testületileg tagjai az egyesületnek.

*Bécsi Magyar Szövetség**

Célja: A magyar tudomány és művészetnek hangversenyekkel egybekötött kultúrestélyek keretében való megismertetése, illetve megkedveltetése, valamint táncal egybekötött délutáni teák és egyéb társas összejövetelek által a társas életnek fejlesztése. Kultúrestélyeit bérelt teremben tartja meg, társas összejöveteleit ad hoc bérelt szállodai helyiségekben.

A számos hallgató által látogatott kultúrestélyek — azaz hangversenyek — rendszerint jó programot hoznak. Az egyesület céljainak megfelelőleg legnagyobb-részt magyar vonatkozású zenedarabok s lehetőség szerint magyar művészek által lesznek előadva, amellettt fellépnek más művészek internacionális programmal is.

* V. ö. 12. sz. irattal!

A beléptidjok alacsonyok, minek köszönhető, hogy a magyar kolónia szerényebb viszonyok között élő tagjai is részt vehetnek. A hangversenyeket azonkívül igen nagy számban nem magyar publikum is látogatja.

A „Szövetség” ezen kultúrstélyeken és társadalmi összejöveteleken kívül magyar tanfolyamot is létesített, melynek — mint fent említve lett — nagy jelentősége nincsen.

Ezen tanfolyamra való tekintettel a „Szövetség” 1926-ban a Julian Egylettől 9 millió magyar korona segélyt kapott.

A Szövetségnek könyvtára is van, amelynek alapját a magy. kir. belügyminiszter úr által 1925-ben ajándékozott könyvek képezik.

Elnök: dr. belvárdi Révy Ferencz, helyettes államtitkári címmel felruházott Őfelsége Személye körüli m. kir. minisztériumi miniszteri tanácsos,

alelnök: Strasser Ernő nagyiparos.

A Szövetség alapított 1921-ben.

Szent István Egylet

Alapítva 1921-ben.

Az alapszabályok szerint az egylet célja: „A Bécsben és Ausztriában élő segélyre szoruló magyarok anyagi és erkölcsi támogatása.

A hazafiságot, vallásosságot és jó erkölcsöket propagáló előadások megtartása. Állás és foglalkozás ingyenes közvetítése; állásnélküliek részére otthonok létesítése, könyvtár felállítása.”

Ezen programból megvalósulásra csak az első és főpont került. Az egylet jövedelmi forrásaihoz képest az arra szoruló magyarokat segélyezi, és pedig élelmi és ruházati cikkek valamint pénzbeli segélyek kiosztása által.

Az egyesület feladatát lelkiismeretesen végzi, amennyiben jól organizált apparátusával a segélyezendők viszonyait gondosan kinyomozza s a beszerzett információk szerint a segélyeket kellő mértékben és a legalkalmasabbnak látszó formában utalja ki. Néhány esetben foglalkozást, állást is közvetített, ezzel a feladattal azonban rendszeresen foglalkozni nem tud, mert ehhez külön hatósági engedély kell.

A program többi pontja egyelőre megvalósulásra nem került.

Elnöke: herceg Batthyány Lászlóné,

alelnökök: báró Kövess Hermann, belső titkos tanácsos, tábornagy özvegye, vértessaljai Vértessy Géza belső titkos tanácsos, államtitkár özvegye.

Külön felemlítést érdemel az egylet tulajdonképpeni szervezője és lelke, aki helyszíni nyomozás munkájának oroszánrészét is vállalja: dr. szilasi és pilisi Szilassy Károly volt követségi tanácsos neje.

Bécsi Magyar Iskola Egylet

Alapítva 1921-ben.

Célja: A Bécsben és Ausztriában élő magyarság iskoláztatása, a nemzeti művelődésének irányítása, testedzésének szervezése.

Ezen programból anyagi eszközök hiánya miatt csak az első pont volt igen korlátozott mértékben megvalósítható (Lásd előbb az iskolákra vonatkozó adatokat).

Elnök: báró Nagy Árpád főkonzul,

alelnök: Dr. Lábán Antal a Collegium Hungaricum igazgatója.

A Bécsi Magyar Akadémikusok Egyesülete

Alapítva 1920-ban.

Célja alapszabályok szerint: A keresztény szellem és szolidaritás ápolása és fejlesztése. A magyar kultúra és érzés ápolása és terjesztése. A főiskolai tagoknak gazdasági támogatása.

Eszközök: előadások tartása, társas összejövetelek és kirándulások, egyesületi helyiség fenntartása, könyvtár, folyóiratok és hírlapok tartása.

Az egyletnek a volt magyar testőrség palotájában szerényen berendezett helyisége van, melyben az ifjúság találkozik, olvasgat, zenével foglalkozik (cigányzenekart szerveztek) és mulatságait rendezi. Évente nagyobb, jól sikerült, előkelő társaság által látogatott bált rendeznek, valamint március 15-én előadást, melyen a működvelő egyleti tagok fellépnek.

Vezérelnök (együttal az egylet irányítója) dr. Korompai József a Pázmány Intézet lelki igazgatója.

Elnök: Klee Arnold

Alelnökök: Ragulyi István, Holinka Zdenkó főiskolai hallgatók.

Az Egyletben a megszállott területekről származó — itt tanuló — keresztény ifjúság nagy arányban van képviselve, amiért is az egylet működése a m. kir. kormány megkülönböztetett figyelmére érdemes.

A Magyar Állami Nyugdíjasok Egyesülete

Alapítva 1923-ban.

Célja: a nyugdíjasok érdekeinek megvédése.

Elnök: gróf Szapáry Tibor rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri címmel felruházott nyug. cs. és kir. udvari és miniszteri tanácsos.

Ezen egyletek keresik az érintkezést a követséggel s annak támogatását is igénybe veszik; rendezéseikre meghívják a követségi tisztviselőket.

Amennyiben társadalmilag egyébként is nagyfokú elfoglaltságom megengedi, az egyletek rendezményeinél feleséggel meg szoktam jelenni és akadályoztatásunk esetében gondoskodom arról, hogy a követség azokon valamelyik más tagja által képviselve legyen.

Azonkívül léteznek Bécsben oly magyar egyletek, melyek a követséggel semmiféle nexusban nem állnak, melyek nem tartják érdemesnek létezésüket bejelenteni vagy alapszabályaikat bemutatni.

Jó Szív Egyesület, alapítva 1913-ban

Elnök: Kosian Florian

Magyarországi Munkások és Alkalmazottak Segély Egylete, alapítva 1920-ban
Elnök: Kolozsi Sándor

Első Floridsdorfi Magyar Munkás Egyesület, alapítva 1919-ben.
Elnök: Buczolics Lajos.

8.) Vannak-e újságjaik (ha igen, hol, ki a szerkesztőjük, mi a lap címe, mely irányú, mikor jelenik meg)?

Magyar napilap jelenleg nem jelenik meg. Az előbb itt megjelent szélsőbaloldali (emigráns) lapok megszűntek.

A „Danubia Zeitungs-Verlagsgesellschaft” kiadásában megjelennek a „Panorama” és a „Gyermekújság” című képes hetilapok, mely lapok előfizetői főleg a megszállott területeken laknak. Ezen lapok iránya a külügyminisztérium sajtóosztályában ismeretes.

Számos bécsi lapnál magyar származású szerkesztők működnek.

9.) Tartanak-e fenn érintkezést a magyarok hazai rokonaikkal?

A vagyonosabb körökhöz tartozók igen, a munkásosztályhoz tartozók kevésbé, nagyrészt teljesen elszakadtak.

10.) Küldenek-e pénzt haza?

Pontos adatok nem állnak rendelkezésre és csak nehezen volnának beszerezhetők. Nagyobb pénzküldések nem látszanak valószínűeknek. Inkább feltehető, hogy a tanulmányok folytatása végett itt tartózkodó magyar fiatalság otthonról pénzt kap.

11.) Nevezetesebb magyarok neve, foglalkozása, lakhelye és a magyarság érdekében kifejtett tevékenységük?

[103 név]

A magyar mágnás családok tagjai, kevés kivétellel, amelyek közül Batthyányi [sic!] hercegné, Szapáry Tibor gróf és Wenckheim Stefánia grófné különösen kiemelendők, alig fejtenek ki a magyarság érdekében tevékenységet még akkor sem, amikor az egyesületekbe mint tagok felvették magukat. Ellenben a magyar művészek és művésznők nemigen vonják meg ingyenes közreműködésüket a magyarság érdekében rendezett jótékonyági hangversenyekben. Azonfelül megállapítható, hogy elég számosak a bécsi társadalomnak osztrákokhoz férjhez ment magyar születésű hölgyei, akik szívesen hajlandók a magyarság érdekében rendezett ünnepélyességeken megjelenni és azokért anyagi áldozatokat hozni, például Feste-

* Az adat téves: a Floridsdorfi Magyar Munkás Egylet 1900-ban alakult. L. fennállásuk 30 éves jubileumára készült meghívót (K 28. 302—1930—J—453.)

tics herceg leányai, özvegy dr. Plener Ernóné sz. báró Eötvös Mariska, báró Kuhn Ottóné sz. Ráday Anna grófnő és a bécsi polgári társadalom számos magyar születésű tagja.

Miután a követség dísztermeit évenként háromszor engedem át a magyarság érdekében álló jótékonyaságú rendezmények megtartására, amelyek már eddig is mindig nagyon szép anyagi és erkölcsi sikerrel jártak, valószínűnek tartom, hogy ama társadalmi állás révén, amelyet feleségem és én magunknak Bécsben meg tudtunk szerezni, a követségen rendezett jótékonyaságú rendezmények évről évre fokozódó vonzerőt fognak gyakorolni és a magyarság kebelében mutatkozó közöny és széthúzás csökkenéséhez hozzá fognak járulni.

12.) Külképviseleti hatóságnak mi lenne a javaslata a hatósága területén élő magyarság érdekében?

Az Ausztriában — azaz Bécsben — élő magyarság érdekében lenne a szoros összetartás, amit különféle egyletek fuzionálása útján legjobban lehetne elérni. Ezen cél elérése érdekében már Masirevich Szilárd rendk. követ és megh. miniszter is fáradozott, munkáját folytattam, de a személyi aspirációk és rivalitások szülte nehézségek folytán eredményt kívánatos mértékben egyelőre elérni még nem tudtam, némi sikerre azonban rámutatni mégis lehet, amennyiben egyes jelekből arra lehet következtetni, hogy az egyletek közötti kölcsönös támogatásra hajlandóság mutatkozik. Például a Bécsi Magyar Egylet legutóbb elhatározta, hogy anyagi erejéhez képest kimért összegeket fog a Szent István Egyletnek juttatni és jótékonyasági kötelezettségének ily módon eleget tenni.

A Bécsi Magyar Szövetség novemberben nagyobb hangversenyt rendezett, melynek tiszta jövedelmét szintén a Szent István Egyletnek engedte át.

Ezen eredményt sikerült elnökletem alatt tartott egyletközi megbeszélések útján elérni.

Igen kívánatos lenne a Bécsi Magyar Iskola Egylet hathatós anyagi támogatása.

Ezen egylet igen kevés tagból áll s tulajdonképpen csak névleg egylet; anyagi helyzetére ez nem bír nagy befolyással, mert a tagsági díjak egy egyletnek sem biztosítanak számottevő jövedelmet. Az Iskola Egylet azonban estélyek rendezése útján sem tud jövedelemre szert tenni; mert a többi egyletek saját vagy jótékonyasági célokra annyit rendeznek, hogy a kis körből álló publikum már ezen rendezésekbe is belefáradt.

Az Iskola Egylet tehát tulajdonképpen kizárólag a Julian Egyesület által folyósított összegekre — havonta körülbelül 2 millió magyar korona — támaszkodik.

Nézetem szerint ezen egyletet a kivándorlási alapból vagy más forrásból hathatósan segíeyezni kellene, akkor képes volna nemes céljait elérni és igaz hazafias feladatot végezni. A Julian Egyesülethez október végén előterjesztett elszámolásban az Iskola Egylet 526 Schilling hiányt mutatott ki, mely összeget előteremtteni nem képes. Formailag fenntartandó volna az egyleti szervezet, mely de facto állami végrehajtó közegként működne.

Bátor vagyok javaslatba hozni, miszerint ezen kérdést lehetőleg sürgősen beható megfontolás tárgyává tenni méltóztassék.

A „Bécsi Magyar Egyesület” és a „Bécsi Magyar Szövetség” nézetem szerint csak erkölcsi támogatásra szorulnak.

A tulajdonképpeni jótékonyági egyesület, a „Szent István Egylet” a szükséges anyagi eszközöket táncmulatságok bridge-estélyek, mozgókép-előadások, kirándulások rendezése által igyekeznek előteremteni. Dacára annak, hogy ezen rendezések, ami az anyagi oldalt is illeti, egyes lelkes hölgyek ernyedetlen buzgalma folytán rendszerint jól sikerülnek, az egyesület anyagi eszközei az általa enyhítendő nyomorhoz képest még mindig nagyon csekélyek, úgyhogy ezen egyesületnek anyagi támogatása is igen kívánatos lenne és azért hálásan venném, ha az Egyesületnek vagy a kivándorlási alap terhére, vagy egy Nagyméltóságodnak esetleg rendelkezésére álló alapból egyelőre 1000 Schillinget kitevő évi subventió adatnék.

13.) Kívánatosnak tartja-e a külképviseleti hatóság magyaroknak hatósága területére való kivándorlását, és ha igen, mily foglalkozásúak részére?

Ez idő szerint az Ausztriába való kivándorlás nem kívánatos, tulajdonképpen lehetetlen is, mert a munkanélküliség oly nagy, ha az ideérkezők elhelyezkedni nem tudnak. A bevándorlók csak nagyon korlátozott mértékben kapnak tartózkodási vagy munkavállalásra engedélyt, és csakis akkor, ha speciális okok forognak fenn.

Tisztázat — K 28. 302—2170—1926 (153. cs.)

12.

Bécs, 1926. január 31.

A Bécsi Magyar Szövetség 1925. évi jelentése

Tisztelt közgyűlés!

A kultúrmissiót teljesítő „Bécsi Magyar Szövetség”, mely immár ötödik életévébe lépett, a magyar tudomány és művészetnek, hangversennyel egybekötött kultúrestélyek és matinék keretében eszközölt megismertetése, illetve megkedveltetése, valamint tánccal egybekötött délutáni teák és egyéb társas összejövetelek által megindított társas élet fejlesztése körül, oly működést fejtett ki, mely minden magyarnál csakis elismerésre találhat.

Ezen működésünk legfényesebb bizonyítékai:

1.) hogy Szövetségünk, mint az itteni magyar egyesületek legifjabbika a magyar és magyar kultúrát pártoló intelligenciához tartozó 400 tagot számlál;

2.) kultúrestélyeink oly látogatottak, hogy az e célra bérelt Ingenieur és Architektenverein nagyterme tagjaink és vendégeink befogadására immár kicsinynek bizonyult, dacára annak, hogy a minden téren uralkodó drágaság következtében tetemesen emelkedő kiadásaink folytán rezsiköltség címen beszédett belépődíjainkat, ha csekély mértékben is, felemelni voltunk kénytelenek;

3.) a szereplő művészek és művésznők már minden évadunk elején úgyszólván az egész idényre készséggel ajánlják fel önzetlen és díjtalan közreműködésüket;

4.) úgy a magyar, mint az osztrák sajtó a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik Szövetségünk működéséről.

A múlt évi közgyűlési jelentésben hosszasan kifejtettük azon irányelveket, melyek bennünket a kultúrestélyek műsorának összeállításánál vezényeltek. Rámutattunk arra, hogy a kultúrestélyek nem holmi társadalmi összejövetelek, amelyeket a magunk vagy a közönség szórakoztatására találtunk ki, hanem e vállalkozásnak ideális, mély és komoly céljai vannak, amelyek egyrészt kultúrpolitikai, másrészt kimondottan hazafias tendenciával bírnak.

Közismert dolog, hogy a közép-európai államok közül egy ország sem termel annyi kiváló tehetséget, mint Magyarország. Csak egyetlen egy zenepedagógusra akarunk rámutatni, Hubayra,* akinek iskolájából — túlzás nélkül állíthatjuk — a ma élő kiváló hegedűművészeknek legalább egyharmada kerül ki.

A mai szegény megcsontított területű Magyarország az instrumentális művészeknek ezt a nagy tömeget nem bírja el, tehát egyengetni kell e törekvő tehetséges magyar művészeknek az utat a külföld felé.

Magyarországon szinte szokássá vált, hogy a külföld felé gravitáló muzsikuskok első állomásukul Bécsset választják. Bécs nemcsak kiválóan zenei középpont, de úgyszólván Közép-Európa kapuja, amely a muzsikuskokra nézve azért is bír különös fontossággal, mert Németországgal való nyelvi egysége révén az itt elért kritikák teljes érvénnyel bírnak külföldön, elsősorban Németországban.

A dolognak azonban egy nagy akadálya van. Ugyanis az amúgy is nagy anyagi válságokkal küzdő Bécsben egy önálló bemutatkozás egy magyar kezdő művészre oly anyagi áldozatot ró, hogy legtöbb művésznünk kénytelen emiatt a hangversenyzésről lemondani. Itt akar a „Bécsi Magyar Szövetség” közbelépni.

A Szövetség ezeknek a még kevéssé ismert művészifjakkak kultúrestélyein alkalmat akar nyújtani a külföld előtt való bemutatkozásra, mentesíteni akarja őket az anyagi áldozattól, megtakarítja nekik a szokásos jegyeladással járó hosszúságos és kellemetlen fáradságot, sőt egyik funkcionáriusa révén a bécsi és budapesti nagyobb lapokban kellő méltatást is ír róluk.

Csak így, a „Bécsi Magyar Szövetség” támogatásával jutnak igen sokan abba a helyzetbe, hogy idegen földön kockázat nélkül koncertezhessenek.

* Hubay Jenő (1858—1937): hegedűművész, zenepedagógus, zeneszerző, az MTA tiszteletbeli tagja, a magyar hegedűiskola megalapítója.

Hogy a Szövetség ilyen irányú tendenciáiról az érdekelt magyar művészek kellőleg értesülve legyenek, a Szövetség vezetősége az év elején egy hosszabb felhívásban fordult a budapesti zeneifjúsághoz, mely felhívásban a Szövetség körvonalazta tevékenységének irányait és felszólította az arra illetékeseket a Szövetség hangversenyein való közreműködésre.

E felhívásnak meg is volt a maga eredménye. Egész sereg magyar művész jelentkezett, aki felajánlotta szereplését a Szövetség kultúrestélyein.

Hogy csak párat említsünk a sok közül, a múlt évi 7 hangversenyen és 2 matinén első ízben szerepelt ily módon Bátor Zach Aglája zongoraművésznő, Plán Jenő és Szántó Jenő hegedűművészek, Ferenczy György zongoraművész, Révhegyi Olga dalénekesnő, Lamadyn Erny zongoraművésznő stb. stb.

Kultúrestélyeinken a többi között szerepeltek még: Hüni-Mihacsek Felicia operaénekesnő, Anday Piroska operaénekesnő, Höbling Ferenc (Burgtheater), Hajós László hegedűművész, Máthé Rózsi operaénekesnő, Palló Imre a m. kir. operaház tagja, Sztérényi Malvin a m. kir. operaház volt tagja, Pálmay Ilka, Schmidt Ferenc a bécsi állami zeneakadémia igazgatója.

A Szövetség estélyei tehát méltán viselik a kultúrestély jelzőt, nem estélyek akarnak lenni a szó vulgáris értelmében, hanem állandó megfontolással összeállított, a magyar zenetársadalomra nézve hasznos vállalkozások.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy estélyeink iránt a közönség állandóan nagy érdeklődést tanúsít, az Ingenieur és Architektenverein nagyterme minden alkalommal megtelik és közönségünk sorában majdnem minden alkalommal ott találjuk Gróf Ambrózy Lajost, az új bécsi magyar követet, valamint az osztrák hatóságok képviselőit.

Hogy említett, a magyar irodalom, művészet és társadalom terén kifejtett működésünk körül első sorban a Szövetség elnöksége szerzett érdemeket, mely időt, fáradságot és áldozatot nem kímélve Szövetségünk nemes és magasztos céljaira megnyerte a magyar és osztrák hivatott körök pártfogását és az otthoni és itteni honfitársak érdeklődését meg sem kellene említenünk.

Kívívott sikereink arra buzdították Szövetségünket, hogy az említett kultúrestélyek, matinék, teák és egyéb társas összejöveteleken kívül még akként is adjon hazafias érzületének méltó kifejezést, miszerint jelen évadunk elején egy magyar nyelv és irodalmi tanfolyamot létesített, melynek vezetői magyar okleveles tanárok.

A tanfolyamnak számos hallgatója van s eredménye úgy a kezdőknél, mint a haladóknál meglepő.

Mivel jelen évadunk elején pénztárunkban felesleg mutatkozott, Szövetségünk egyes választmányi tagok hozzájárulásával a Jókai alap javára 200 Schillinget, illetve 2 millió koronát adományozott, hogy ezáltal tanújelét adja annak, hogy egy ily nemes és magasztos célhoz pénzáldozattal is hozzájárul.

Ezen a helyen ki kell emelnünk, miszerint a „Bécsi Magyar Szövetség” összes bevételeit úgy osztja be, hogy azokból összes költségeit fedezheti, mert mint minden háztartásban, úgy az egyesületi életben is az a legfontosabb tényező, hogy a kiadások a bevételeket túl ne haladják.

A pénztár állományáról különben a számvizsgálók számolnak be.

Egy kedves kötelességünknek teszünk eleget, amikor köszönetet mondunk:

Strasser Ernő alelnökünknek, aki elnökünknek minden tekintetben, de különösen a művészek megnevezésével kezére jár, a választmányi üléseinkre fényes lakását rendelkezésünkre bocsátja.

Dr. Zádor Jenő zeneszerző és konzervatóriumi tanár, zeneművészeti előadónak, aki a művészek megszerzésében és válogatásában kitünő zeneszakértő ismereteivel állandóan önzetlenül rendelkezésünkre áll, kultúrestélységeinknél a zongorakíséretet vállalja és hangversenyeinkről a magyar és osztrák lapokban tudósításokat tesz közzé.

Ifj. belvárdi Révy Ferenc I. titkár és pénztárnokunknak köszönhetjük a kitünő gazdasági beosztást, aki mint kiváló bankszakértő szerény bevételeinket összes nagy kiadásainkhoz viszonyítja, a pénztárt, irattárunkat és könyveinket a legnagyobb pontossággal és legszebb rendben vezeti, illetve kezeli, valamint kultúrestélységeink alkalmával a hangverseny rendezésénél Szövetségünknek kitünő szolgálatot tesz.

Összes választmányi tagjainknak, akik Szövetségünk sikereihez és felvirágzásához tetemesen hozzájárultak.

Erdélyi Anna és Prohaszka született Gluzéky Aranka, alezredes neje, okleveles tanárnőknak, akik a magyar nyelv és irodalmi tanfolyamot önzetlenül oly fényes eredménnyel vezetik.

Végül leghálásabb köszönetünket fejezzük ki azon otthoni és itteni művészeknek és művésznőknek, valamint a sajtónak, akik önzetlenül és díjtalanul rendelkezésünkre állottak, illetve a magyar társadalomnak nagy szolgálatot tettek, a magyar és osztrák hatóságoknak, pénztárunk gyarapítóinak, Szövetségünk tagjainak és vendégeinek, akik nemes céljainkat oly lelkesen felkarolták és ezáltal sikercinket tetemesen előmozdították.

Mély megdöbbenéssel és igaz fájdalommal jelentjük báró Ullmann Adolf, a magyar általános hitelbank alelnöke és vezérigazgatójának gyászos elhunytát, aki Szövetségünknek tiszteletbeli tagja volt.

Kérjük a tisztelt közgyűlést ezen évi jelentésünk elfogadására, illetve jóváhagyására.

[?]. Aladár
főtítkár

Dr. Révy Ferenc
h. államtitkár
elnök

13.

Montreal, 1926. április 6.

A montreali konzul jelentése a Külügyminisztériumnak a nyugat-kanadai bevándorlás problémáiról és az ottani magyarok helyzetéről

(Részlet)

Hivatkozással a fent idézett magas rendeletre, amelyhez a nagyméltóságú külügyminisztérium utasított, hogy a m. kir. belügyminiszter úr 278.230/1925. számú 1925. december 18-án kelt átiratában kifejezett óhajának megfelelően Winnipegbe utazzam, van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a kapott utasítás értelmében március 9-én elutaztam Winnipegbe, honnan egy rövid megszakítás után Ottawában, folyó hó 25-én tértem vissza állomáshelyemre. (...)

Winnipegbe való érkezésem után haladéktalanul felkerestem a „Magyar Bevándorlókat Védő Iroda” ottani kirendeltségét, valamint Manitoba tartomány kormányzóját és a magyar bevándorlók érdekei szempontjából tekintetbe jövő helyi hatóságok vezetőit, a bevándorlók szállítását és telepítését intéző „Canadian National Railway” és „Canadian Pacific Railway Co.” telepítési és szállítási osztályának vezetőit és összeköttetésbe léptem a helybeli magyarság prominensebb képviselőivel, amire egyébként ismételt alkalmam nyílt azáltal, hogy winniepegi tartózkodásom alatti időre esett március 15-ike, mely ünnepnapon, valamint előestélyén, a magyar kolónia egyleti és egyházi ünnepélyeken gyűlt egybe. Továbbá Slachta Margit, a szociális testvérek¹ főnöknője is ezen időben Winnipegben szép eredménnyel rendezett egy előadássorozatot Magyarországról.

Úgyszintén felkerestem a winniepegi r. k. egyházmegye fejét és a „The United Church of Canada” winniepegi superintendensét, amely utóbbi a winniepegi magyar reformátusokat templomában hospitalizálja.

Alkalmam volt továbbá az éppen Winnipegben tartózkodó magyar szociális testvérekkel megbeszélést folytatni és néhány, a montreáli főkonzulátusnál függő winniepegi vonatkozású konkrét ügyben a helyszínen eljárni.

A helyi és általában a nyugat-kanadai viszonyok tanulmányozását célzó látogatásaim és megfigyeléseim mellett a fő súlyt arra helyeztem, hogy a winniepegi magyarság legszélesebb köreivel összejöjjenek, valamint hogy a winniepegi „Kanadai

¹ A Szociális Testvérek Társasága 1923-tól működött Kanadában. Első és legfontosabb székhelyük Stockholm volt Saskatchewan tartományban.

Magyar Bevándorlókat Védő Iroda” és a „Kanadai Magyar Újság” működésével közelebbről megismerkedjem.

A winniepegi magyarsággal (és néhány környékbelivel) kontaktusba hozott először egy, a szociális testvérek által magyar hallgatóság részére rendezett előadás Magyarországról, továbbá egy március 15-iki ünnepély a winniepegi magyar református egyházközség istentisztelete keretén belül, és végül egy igen sikerült és úgyszólván az egész winniepegi magyarság jelenlétében megtartott március 15-iki ünnepély a „Winniepegi Első Magyar Betegsegélyző Egylet” helyiségében. Habár winniepegi tartózkodásom a bevándorlók szempontjából a legkedvezőtlenebb időszakra esett (a városban az amúgy is sporadikus téli munka megszűnt és a mezei munka még nem indult meg), örömmel állapítottam meg, hogy a winniepegi aránylag nem nagy számú magyarság úgyszólván kivétel nélkül megjelent az igen sikerült három ünnepélyen, és jóleső közvetlenséggel és melegséggel üdvözölt engemet körében. Hazafias lelkesedés, meleg érdeklődés a hazai viszonyok iránt őszintén nyilvánult meg a jelenlévők közt.

Ezen ünnepségek során több ízben volt alkalmam a winniepegi magyarsághoz szólni és nagy meglepéssel állapítottam meg, hogy nemzeti alapon való összetartásra és vallási és társadalmi alapon való tömörülésre buzdító szavaim a hallgatóságban figyelemre és megértésre találtak. Ezen benyomásaimban megerősített [a] kolóniák számos tagjával folytatott beszélgetésem.

A kanadai magyarság mentalitásának ilyen kedvező irányban való befolyásolásában kétségtelenül nagy érdeme van a szociális testvérek önzetlen és céltudatos munkálkodásának, amelyet az itteni magyarság családi tűzhelyeinél fejtenek ki, továbbá a winniepegi védőirodának és a „Kanadai Magyar Újságnak”, valamint egyes lelkészeknek, akik kifejtett tevékenységükkel előmozdították az itteni magyarságnak nemzeti és társadalmi alapon való tömörülését, ami pedig, tekintve a magyarság nagy szétszórtságát és főleg az újabb bevándorlók általában nehéz anyagi helyzetét és gyakori helyváltzását, nem volt könnyű feladat.

Figyelemmel arra, hogy most befejezett nyugati utazásom során Winnipegen kívül fekvő magyar telepekre az idő rövideje miatt nem juthattam, az Ontarióban [sic!] és a távolabb nyugaton tartózkodó honfitársainknak a Kanadai Magyar Újság útján küldöttem üdvözleteimet.

A kanadai magyarság egy csoportjával s mértékadó belföldiekkel Winnipegen folytatott intenzív érintkezésem mindenesetre egy alapos betekintést engedett a magyar bevándorlók itteni életébe és módot adott arra, hogy bizonyos egyleti és vallási szervezkedésre irányuló törekvéseket megismerjek és azok kezdeményezőivel az érintkezést felvegyem. Ezekről majd konkrét esetek kapcsán leszek bátor annakidején beszámolni.

Eme, a kanadai magyarság erkölcsi életét érintő körülmények felkarolása mellett a személyes érintkezés és megfigyelés révén bőven informálódhattam honfitársaink életének materiális oldalát illetően is. Az e téren szerzett benyomásaim, ha nem is tarthatnak igényt arra, hogy egy tökéletes helyzetképet adjanak,

mégis, minthogy gyakran ismétlődött és bizonyítékokkal ellátott esetek nyomain képződtek, legalábbis a jelenlegi viszonyokra jellegzeteseknek mondhatók.

A régen, már a háború előtt letelepült magyar bevándorló, aki majdnem kivétel nélkül saját földdel bír, amelynek vételárát már kifizette, ma elég jól boldogul, feltéve, hogy nem bocsátkozott túl nagy méretű földvásárlásokba a háború alatt és a háború befejezése utáni időkben (kb. 1922 közepéig), amikor is a föld ára ugyan erősen fel volt hajtva, de a könnyűnek tetsző hitelfeltételek vásárlásra csábítottak. A mezőgazdasági konjunktúra megváltozása és a föld árának több mint 50%-os esése e téren olyan hóhérmunkát vitt véghez, mint a tőzsdei dekonjunktúra Közép-Európában. Értesülésem szerint aránylag nem nagyon nagy számú magyar volt ebben a földvásárlási túlspekulációban érdekelve.

Nem kevésbé boldogulnak általánosságban azok is, akik a háború után bár, de készpénz lefizetése, vagy elviselhető részletfizetési feltételek mellett jutottak földhöz. Kevésbé irigylendő azok helyzete, akik ún. pénznélküli vásárlásokba mentek bele. Az ilyen üzleteknél, amelyek különösen az utóbbi időben szaporodtak, az eladó vagy egy magánember, vagy egy kisebb érdekcsoport. Gyakorlatban az üzlet rendszeren úgy bonyolítatik le, hogy egy angol nyelvű szerződés állítatik ki, amelynek tartalma a vásárlóknak anyanyelvükön tolmácsoltatik (rendszen sem nem hozzáértő, sem megbízható tolmács útján). Az alapfeltétel a magában véve reális „feles” termésrészesedés szokott lenni. A terhes rész a vásárlóra a rezsiköltségekhez való hozzájárulásnál szokott kezdődni: az idevágó szerződéspontok igen nyakatekertek és a gyakorlatban nagyon gyakran oda vezetnek, hogy a vásárlók hónapokig lakás és kosztért dolgoznak a „megvett” farmon és amikor a feles részükből ruha és egyéb szükségletek fedezésére némi pénzt követelnek, akkor visszautasításra találhatnak azzal, hogy a költségek a befolyt készpénzt felemésztették, vagy hogy a még meglévő pénzből a jövőbeli befektetések biztosítandók. Az eredmény igen gyakran az, hogy a vevők „saját birtokukról” a tūrhetetlenné váló helyzetből megszöknek és pénzhiány miatt (hiszen azért kötöttek pénznélküli vételt) nem tudván szerződésük végrehajtását az itt igen költséges bírósági úton kieszközölni, a vándorbothoz nyúlnak és tovább keresnek. Hasonló sorsa van azon bevándorlóknak, akik — és sajnos az sem ritka eset — minden írásbeli megállapodás nélkül kötik meg a pénznélküli szerződést. A pénznélküli üzletek a bevándorlás arányában szaporodnak. Oka ennek, hogy a reális alapon mozgó, de azért kemény és kitartó munkásságot igénylő, még a közép-európai bevándorlóknak jutó állami „homestead”-ek⁸ már kietlen vidékeken és a kommunikációtól távol fekszenek és a bevándorló nemigen vállalkozik arra, hogy oda telepíttesse magát. Ugyancsak a szintén aránylag kedvező feltételek mellett rendelkezésre álló Canadian Pacific Railway és a Canadian National Railway telepbirtokok egy részére. Ezért nagy a kelendősége a kisebb vállalatok vagy erősebb magánkezek által kedvezőbb fekvésű területeken összevásárolt és telepítésre szánt birtokoknak,

⁸ Homestead: telepéseknek ingyen juttatott föld.

amelyek viszont a fentiekben kifejtett veszélyeket rejtik magukban a kivándorlóra nézve.

Ezek a nem önhibájukból, hanem tapasztalatlanságból munkanélkülivé váltak, továbbá azok, akik a számukra biztosítva volt farm-munkahelyet nem keresték fel, vagy bármely okból otthagyták és vagy az Egyesült Államokba való átszökés gondolatának, vagy az itteni ipari vállalatoknál való munkaalkalom talá-lása hiú reményének adják oda magukat, képezik az új és egy-két év óta itt levő bevándorlók közt azt a fluktuáló elemet, amely helyről-helyre utazgatva kis pénzcskáját elkölti és időszakonként az ipari központokban mint munkanél-küli elem található. Ezekhez még járul azon része a bevándorlóknak, akik ideuta-zásuk alkalmából amolyan szíveségi „affidavit”-ot³ kaptak, vagy egyáltalán ilyen nélkül érkeznek ide és egy speciális (nem mezőgazdasági) elhelyezkedést keres-nek. Sajnos, az ilyen fluktuáló elem elég tekintélyes számban van a magyarság között, számuk azonban a tavaszi munkáknak megkezdésével állandóan csökken-ni szokott.

Ha mindezek mellett tekintetbe vesszük azt, hogy a kormányzó liberális párt és az azt támogató progresszívek (egy részük absztrakt politikai okokból, a farmer képviselők pedig saját gazdasági érdekekből), valamint a bevándorlók szállít-ásával megbízott két társaság (Canadian Pacific Railway és a Canadian National Railway) nyomása alatt a jelenlegi hivatalos bevándorlási politika úgyszólván semmi gátat nem vet az elé, hogy mentől több, magát földművesnek valló beván-dorló jöjjön az országba (hogy ez tényleg meg is történik, azt az ez évben lebonyo-lított szállítmányok statisztikája bizonyítja), felmerül a kérdés: Megfelelnek-e a fokozott bevándorlásnak, illetve lépést tartanak-e vele a telepítési és elhelyezési lehetőségek?

Az eddigi tapasztalatok alapján sajnos ezen kérdésre feltétlen igenlő válasz-t adni nem lehet; ha mindjárt tény is az, hogy a nehéz munkára elszánt és nem túl válogatós bevándorlóknak tekintélyes száma még ma is el tud úgy helyezkedni, hogy kitartó munkával 4—5 év alatt képes szerzeményéből annyit megtakarítani, hogy részletfizetésre magának egy 1/4 sectiót vegyen. Az okokat a következőkben vélem látni.

A legnagyobb telepítők ugyanazok, akik a bevándorlók szállítását eszközlik. A kanadai kormány által a bevándorlás lebonyolításával megbízott két csoport (C.P.R. és C.N.R.) vállalkozása tehát két részből álló: a szállításból és a telepítés-ből. A két vállalat azonban elsősorban szállítási vállalat. A szállítás az a pozitív üzlet, amely rövid lejáratú lévén, gyorsan leadja a hasznot, tehát már budget szempontokból is kívánatosabb. A telepítési üzlet az hosszú lejáratú és rentabili-tása sok körülménytől függ (a telepes munkaképessége és akarata, időjárasi vi-szonyok stb.) Érthető tehát — és ezt a bevándorlók közt tapasztalt viszonyok bizonyítják —, ha két vállalati csoport szállítási monopóliumával élve azonnal realizált szállítási haszon érdekében részben olyan bevándorlókat is kiszállít,

³ Közjegyző által hitelesített meghívólevél.

akiknek a nem-földműves voltával tisztában van, vagy akiknek elhelyezése a vállalatok „colonization department”-je^{*} révén nincs biztosítva. Ily módon, ámbár mindkét vállalat winnipegi colonization departmentjének vezetője (olyan egyöntetűséggel, mintha összebeszéltek volna) ismételtlen kijelentette előttem, hogy az összes általuk szállított kivándorlónak már Európából való indulásuk időpontjában biztosítva van a helyük egy kanadai farmon; a tényleges helyzet mégis az, hogy jóval több a szállított, mint az elhelyezett és hogy a kanadai bevándorlás telepítési részének még sok kísérletezés és reform retortáján kell átmennie, hogy nemcsak a kivándorló, de a kanadai államgazdaság szempontjából is a mainál kedvezőbb eredményeket produkáljon.

Mikor Egan bevándorlásügyi miniszternél tett látogatásom során a fent vázolt körülményre rámutattam, a miniszter azok létezését nem vonta tagadásba és azzal magyarázta, hogy a bevándorlás lebonyolításának jelenleg alkalmazott módja még új és természetesen bizonyos gyermekbetegségi tüneteket mutat fel. Arra a megjegyzésemre, hogy nekem úgy tűnik, mintha a bevándorlás lebonyolításával megbízott két vállalat sokkal tökéletesebben hajtaná végre a vállalkozásnak szállítási részét, mint a telepítési kérdést, Egan miniszter szokott nyugalmból kissé kijöve, rövid gondolkodás után így válaszolt: „Ha a kormány azt fogja látni, hogy a két társaság nem képes a bevándorlást és telepítést megfelelően lebonyolítani, akkor elveszjük tőlük az adott megbízást.” Egyébként Egan miniszter sajnálkozását fejezte ki a felett, hogy nem sikerült a magyar kormánnyal megállapodást létrehozni aziránt, hogy a két kanadai társaság bevándorlási ügynöke Budapesten székelhessen. Reméli azonban, hogy a jövő e téren meg fogja a megfelelő megoldást hozni. Midőn azt mondtam Egan úrnak, hogy Kanada a magyar bevándorlót igen értékelni látszik, azt válaszolta, hogy ez tény, most azonban magyarokat nem csak Csonkamagyarországból kap Kanada, hanem a successiók államokból is, amelyek közt elsősorban Csehszlovákia, de Románia is komolyan mérlegelik, hogy a kivándorolni szándékozóknek néhány száz dolláros állami kölcsönrel könnyítse meg a kivándorlást. Természetesen — mondja Egan miniszter —, elsősorban magyar nemzetiségűek számára fog a kivándorlás ily módon lehetővé tételni. Nem tudom, Egan úr milyen céllal közölte velem a csehszlovákok és románok állítólagos tervét, amely azonban ha titokban vagy nyíltan megvalósul, érdemes lesz arra, hogy fejleményeit közelről megfigyeljük.

Összbenyomásom a kanadai kormány által inaugurált új bevándorlási és telepítési akcióformáról az, hogy a kormánynak nem lévén módjában, de szándékában sem, a két hatalmas szállítási és telepítési vállalatot, mint a C.P.R. és a C.N.R.-t kikapcsolni, azokra bízta eme kérdések lebonyolítását. Kétségtelenül szándéka a kormánynak azt az állampolitikai szempontból megkívánt ideális állapotot elérni, hogy egyrészt a két politikai súllyal bíró vállalat jó üzletet csináljon és másrészt a telepítés oly módon eszközöltessék, hogy a bevándorlók tényleg a meg nem művelt és munkáskéz hiányában szenvedő területen helyeztessenek el. Hogy

* A telepítést végző iroda.

azonban a két hatalmas szállítási vállalat mennyi ideig lesz képes a kísérletezés örve alatt a vállalkozás szállítási részét alaposan lefőlözni és a telepítési részt mint másodrendű érdeket kezelni, azt csak a jövő fogja megmutatni.

Tény az, hogy a munkás elhelyezési és telepítési nehézségek erősen kezdik foglalkoztatni a politikailag mindinkább erősödő nyugati farmerköröket és a jelenlegi legislatura elé több, a telepítési eljárás javítását célzó javaslat terjesztett, többek között egy, amely minden egyes bevándorlóra az egy évi, egy és ugyanazon farmon való bér munkát akarja kötelezővé tenni a célból, hogy az itteni földműves gyakorlattal, klímával stb. megbarátkozzék és másrészt az első évben a mukanélküliség veszélyének ne legyen kitéve. Egy másik törvényjavaslat a bevándorló angol nemzetiségű farmernek egy \$1000.00 és a nem angol nemzeti-ségűnek \$ 500.00 állami kölcsön engedélyezését célozza.

Mindenesetre elvitathatatlan, hogy az itteni telepítési eljárás még sok reformra szorul és még ha sikerülne is azt a legelőnyösebben megoldani, még mindig megmaradnának a klímában rejlő nehézségek, mint a nagy hideg, amelyet a közép-európai bevándorló nagyon megérez és a hat hónapos keresetnélküliség, ami együttvéve Kanadát csupán viszonylagosan kívánatos kivándorlási területté teszi. Nem győzhetjük tehát kivándorlóinknak eléggé mondani: hogy ne reméljenek könnyű munkát és magas bért, és azt, hogy itt nem válogathatnak a munkában. Ellenkezőleg csak farmmunka van, amely igen kemény és az ipari munkabérekhez arányítva nem nagyon jól fizetett.

Ha a kanadai bevándorló nincsen is olyan nagy veszélynek kitéve, mint az egyesült államokbeli, ahol kb. minden 100 bevándorlóra esik egy élősdi, aki a „greenhorn”^{*} kizsákmányolásából él, mégis — különösen a számszerűleg emelkedő bevándorlással és azzal lépést nem tartó elhelyezkedési lehetőségekkel — itt is növekedő tendenciát fognak előreláthatólag mutatni a bevándorlókra váró veszélyek, amelyek ellen kötelességünk őket a lehetőségig megvédeni.

Ma Kanadában a montreali magyar főkonzulátuson kívül egy hivatalos jelleggel felruházott szerv is működik a magyarság érdekében és ez a Winnipegben székelő „Kanadai Magyar Bevándorlókat Védő Iroda”^{**}. Winnipegi tartózkodásom alatt különös súlyt helyeztem arra, hogy ezen utóbbi intézménynek működését a legalaposabban megfigyeljem. Amellett, hogy behatólag érdeklődtem a védőiroda ügymenete iránt úgy Hordóssy Iván vezetónél, mint az iroda tényleges adminisztratív vezetőjénél, Jánossy dr.-nál, ismételten szemmel kísértem az irodának adminisztratív működését, ügyforgalmát és könyvvitelébe betekintést szereztem. Félreértések elkerülése végett már itt megemlítem, hogy az intézmény irattára felöleli a védőiroda, a „Kanadai Magyar Újság” és a „Hungária Nyomda Vállalat” ügyiratait.^{***}

* Zöldfülű, a tapasztalatlan új bevándorlók gúnyneve.

** Megnyílt 1924-ben. V.ö. a 8. sz. irattal. A winniepei konzulátus megnyitása után (1927) a kivándoroltak patronálásában játszott központi szerepe megszűnt.

*** Az iratanyag egy része fennmaradt a belügyminisztérium levéltárának egy töredékében: OL K 150, BM, V. 20. 1928—268011.

Az összintézmény ügyforgalmának és az ügyek mivoltának pontosabb megismerhetés[e] végett az 1924. november hava óta fennálló intézménynek 1925. évi iratanyagát néztem meg közelebbről. Megállapíthattam, hogy az irodának ügyforgalma 6442 darabot tett ki, amelyből kb. 2800 a Kanadai Magyar Újságra és a Hungária nyomda vállalatra esik, míg a tulajdonképpeni védőiroda ügyforgalma kb. 3600 darab volt, mégpedig: általános felvilágosítások, telepítési ügyek, utazási ügyek, pénzküldés, hajójegyügyek, szerződések, jogsegély, panaszok, fordítások, tolmácsolások stb. Ezen kívül igen sok magyarnak, aki nem bír állandó lakhellyel, postája a védőiroda címére jár, ami a vezetőség közlése szerint átlag napi 30—40 darab levél átnézését és továbbítását jelenti. Az iroda félforgalma kb. napi húsz főre tehető a szezónban, míg a téli hónapokban megfelelően csekélyebb. Megállapíthattam továbbá, hogy a bevándorló védőiroda a hozzá forduló ügyeit pontosan és szakszerűen intézi el és megnyitása óta — ámbár nagy ellentállásokkal kellett és kell ma is küzdenie —, a nyugat-kanadai magyarság védelme és egyleti és vallási terén való tömörítése szempontjából igen értékes munkát végzett.

Honnan származnak és mely oldalról jönnek azok a nehézségek és támadások, amelyekkel a winnipegi védőirodának még ma is küzdenie kell?

Ismert tény az, hogy Kanadában a bevándorlás és telepítés lebonyolítását ma már kormány megbízás alapján intéző Canadian Pacific Railway és a Canadian National Railway (és az utóbbival affiliált Cunard Line és egyéb vállalatok) ádáz versenyharcban állanak egymással és tekintettel az aránylag nem nagyon kedvező általános üzletmenetre, harci eszközei[k]ben nemigen válogatósak. Midőn a winnipegi védőiroda megalakult, a Canadian Pacific Railway, talán csak fennfornogni látszó okok miatt, azon vélelemben volt, hogy a védőiroda a működésével az ő ellenlábását, a Canadian National Railway—Cunard csoportot fogja támogatni (mely utóbbinak még a háború előtti időből származó magyar vonatkozásai közismertek). Ezen, kezdetben talán csak feltevés, ma már a jelek szerint meggyőződéssé vált és a gyakorlatban úgy nyilvánul meg, hogy a nagy pénzzel dolgozó C. P. R. csoport az érdekkörébe tartozó ügynökök révén (köztük nem egy magyar származású) a védőirodának, valamint a Kanadai Magyar Újságnak a magyarság érdekében kifejtett munkássága elé lehetőleg akadályokat gördít, akcióra ellenakcióval válaszol (amire konkrét példa a minden valószínűség szerint a C.P.R. pénzbeli támogatásával megindított „Kanadai Magyar Népszava” című ellenújság), továbbá lépten-nyomon felveti a kérdést, vajon hivatalos, félhivatalos, vagy magánintézményi-e a védőiroda, ami által a magyarság felfogásába bizonytalanságot és zavart visznek be stb; egyszóval gáncsoló ellenmunkát fejt ki, amelynek ellensúlyozására a védőiroda és a Kanadai Magyar Újság részéről erkölcsi és anyagi több erő kifejtését teszi szükségessé. Ezen nehézségekre vonatkozólag különben Hordóssy úr közölte velem, hogy f. évi február hava végén kimerítő jelentést küldött a budapesti központi védőirodának és rámutatott azon veszélyekre, amelyek e révén a védőirodát és avval összefüggő újságvállalatot fenyegetik. Érthető,

* *Kanadai Magyar Népszava*, Hamilton, 1925 (?)—1929 (?)

sőt elismerésre méltó, hogy a védőiroda ezen gáncsoló hadjárat ellen minden eszközzel védekezik a célból, hogy a rábízott misszióknak megfelelhessen, de természetesen felvetődik a kérdés, hogy mik ennek a most már a védőiroda által is felismert sajnálatos állapotnak javulási kilátásai? Szerintem az az állapot mindaddig nem fog megváltozni, amíg a C.P.R. és a C.N.R. csoportok gazdasági versenyharca tartani fog; pedig ez a versengés tovább fog folyni, amíg ez az itteni gazdasági és belpolitikai konfigurációnak szükségszerű megnyilatkozása lesz és folyni fog a jövőben is anélkül, hogy nekünk módunkban állana azt bármiképpen számottevően befolyásolni.

Az Egyesült Államokban megjelenő magyar lapok, főleg az „Amerikai Magyar Népszava” és a „Szabadság”, amelyek a bevont információ szerint kb. kétezer illetve egyezer példányban járnak Kanadába, nem elégítik ki a kanadai magyarság igényeit, mert kanadai ügyekkel és speciálisan a kanadai magyarság ügyével egyáltalán nem foglalkoznak. Ezek a lapok főleg azon a vidéken vannak elterjedve, ahol az amerikai határhoz közelebb fekvő industriális gócpontok vannak (Hamilton, Windsor, Welland, Toronto, Montreal stb.). A nyugati tartományok farmterületén élő magyarságot ezek a lapok kevésbé, vagy egyáltalán nem érdeklik. Ebben a körülményben leli magyarozatát az, hogy Nyugat-Kanadában évek óta megismétlődött a kísérlet egy ottani lap szerkesztésére.(...)

Dr. Hoffmann Ferenc Saskatoonban megjelenő „Otthon” nevű, inkább felekezeti havi folyóirata, amely ma is létezik, nem tekinthető egy, a kanadai magyarság zömét kielégítő lapnak s így történt, hogy a közóhajnak megfelelően két katolikus lelkész szerkesztésében (Soos és Denk) 1924. március havában Winnipegben „Kanadai Magyar Néplap” címen egy hetilap létesült. A lap minden ismert támogatás nélkül indult meg, azonban az egyik lelkésznek Amerikába történt távozása s a másíknak egy hosszabb időre tervezett magyarországi útja a lapot öt hónapi élet után végleges válságba hozta.

Ugyanakkor (1924. március hó) Kiplingben is megindult egy magyar hetilap Istvánffy Miklós szerkesztésében, amely kilenc hónapos existencia után megszűnt és melynek szerkesztőjét a saját lapjához Hordóssy vette át mint a kiadó vezetőjét.**

A Kanadai Magyar Újság az élvezett subventió segítségével képes volt aránylag kisebb erőfeszítéssel megindulni és megerősödni és ma kétségtelenül a legelterjedtebb magyar lap Kanadában.*** Ennek a lapnak a fenntartása kanadai magyar, vagy inkább nyugat-kanadai magyar érdek, mert az előfizetők legnagyobb része a prairie tartományokból kerül ki. A lap kellő további céltudatos működéssel és az üzemeltetések fokozatos redukálásával előreláthatólag képes lesz idővel teljesen a saját lábára állani, azonban véleményem szerint még egy időre mindenesetre rá fog szorulni az anyagi támogatásra.

* Az *Otthon*, Saskatoon, 1923—1938; *Kanadai Magyar Néplap*, Winnipeg, 1924.

** *Kanadai Magyarság* (?), Kipling, 1924.

*** Szerkesztette Hordóssy Iván 1924—1929, Bácskay-Payerle Béla 1929—1939; Megszűnt 1976-ban. L. Carmela Patrias: *The Kanadai Magyar Újság and the Politics of the Hungarian Canadian Elite, 1928—1938*. Toronto, 1978.

Az a körülmény, hogy ennek előtte hat héttel Hamilton, Ontarióban egy új hetilap indult meg „Kanadai Magyar Népszava” címen annak az Istvánffy-nak a szerkesztésében, aki azelőtt a Kanadai Magyar Újságnál volt alkalmazva, előreláthatólag — és ez Hordóssy szerkesztő felfogása is — a Kanadai Magyar Újság további terjedését legalább is átmenetileg lassítani fogja. Hogy ez a kétségtelenül ellenújságnak szánt organum a jövőben a Kanadai Magyar Újságnak milyen konkurenciát fog jelenteni, aránylag igen rövid szereplésére való tekintettel ma még hozzávetőleg sem állapítható meg.

Ezt a lapot névleg több jómódú hamiltoni és környékbeli magyar anyagi támogatásával részvénytársasági alapon indították meg, azonban olyan hírek is keringenek, hogy a legerősebb anyagi támogatást tulajdonképpen a C.P.R. részéről kapja. Hogy ez a hír mennyiben felel meg a valóságnak, azt egyelőre még biztossággal nem lehetett megállapítani.

Egyébként a Kanadai Magyar Népszavának tendenciája megjelenése óta magyar szempontból kifogás alá nem esett.

Tekintettel arra, hogy a Kanadai Magyar Újság, amelynek nyomdai felszerelésében subventio formájában igen tekintélyes tőke fekszik, Hordóssy úr szerkesztésében megtalálta a kapcsolatot a nyugat-kanadai magyarsággal és ott szép eredményeket ért el nemcsak mint a magyarság tömörítésének a szerve is, véleményem szerint kívánatosnak látszik annak további fenntartása és a tényleges szükség szerint még egy ideig anyagi támogatásban való részesítése.

Azon célból, hogy a Kanadai Magyar Újság tervei és a lap vezetősége által számításba vett jövőbeli anyagi fejlődés kilátásai iránt egy áttekinthető és részletes tájékoztatást kapjak, felkértem Hordóssy szerkesztőt, hogy egy írásbeli összeállítást rendelkezésemre bocsásson.

Egyébként az itteni magyar sajtóorgánumok fejlődését szorosan figyelemmel kísérem és Hordóssy úr részletes terveinek birtokában, módomban lesz azokhoz [sic!] annak idején állást foglalni és a Kanadai Magyar Újságra vonatkozólag is részletes jelentésben beszámolni.

Végül szabadjon tiszteletteljesen jelenteni, hogy winnipegi tartózkodásom alatt nem mulasztottam el a m. kir. belügyminisztérium kivándorlási főosztálya által felvetett azon gondolat megvalósítása és időszerűsége iránt is tájékozódni, hogy Winnipegben egy Magyar Ház létesíttessék, amelynek célja volna egyrészt a helybeli magyarságnak valláskülönbség nélkül, alkalmakkor társadalmi gyűlhelyeül és az átvonuló magyarságnak átmeneti tartózkodási helyeül és a tekintetbe jövő összmagyarságnak gócpontul szolgálni. Ezen, különösen a növekedő bevándorlás révén előreláthatólag tekintélyes mértékben szaporodó magyarság szempontjából elvben feltétlenül kívánatosnak mondható alapítást, illetőleg a helyszínen megejtett puhatolózásaim azon meggyőződést érleltek meg bennem, hogy egy ilyen — a helyi ingatlan árviszonyok szerint —, kb. \$ 8—10.000-os befektetést igénylő vállalkozásra egyrészt az előfeltételek még nem látszanak megadva lenni, másrészt pedig, hogy ennek az anyagilag nagy horderejű tervnek kidolgozása egy, a helyi viszonyok fejlődésének huzamosabb ideig való tüzetes megfigyelését és az adott

időpontban egy megfelelő ingatlannak (alkalmi vételszerű) kiszemelését teszi szükségessé. Jelenleg Winnipegben a magyarságnak úgy vallási, mint társadalmi alapon való szervezkedése egy kezdetleges stádiumban van: a római katolikusoknak még nincs egyházközségük és egy régi együletük van, amelynek újjászervezésében ez idő szerint még az alapító és régi tagok az újabb tagokkal civódnak: legutolsó közgyűlésükön az újjászervezés kérdésének megoldását egy speciális bizottságra bízták. Az általános felfogás az, hogy eme parlamentáris-temetés-ízű expediens nem bíztat közeli eredménnyel. A reformátusoknak van ugyan egyházközségük és egy magyar missziós lelkészük, de még sem templomuk, sem együletük nincsen. Az egyedüli társadalmi alapon álló magyar intézmény Winnipegben, amely hála Jánossy dr., a védőiroda társvezetője fáradhatatlan buzgó munkájának újjászerveztetett és szépen fejlődik, az a „Winnipeg-i Első Magyar Betegsegélyző Egylet.” Ez az egylet a helybeli magyarságot valláskülönbség nélkül elég szép számban összehozta és aránylag élénk társadalmi működést fejt ki. De még ez az intézmény is tekintettel a kanadai városok zömében általában uralkodó nem állandó munkalehetőségekre, a tagsági díjak (havi 50 cent) beszédésénél nagy nehézségekkel találkozott.

Mindezek figyelembe vétele után tiszteletteljes véleményem oda irányul, hogy egy Magyar Ház létesítésének alapfeltételei ez idő szerint még nincsenek megadva. Egyébként az a körülmény, hogy a Winnipegben átvonuló bevándorlók, még a családok is, átmenetileg igen megfelelő elszállásolásban részesülnek a kanadai kormány által fenntartott és kb. 200 fő elhelyezésére célszerűen és hygienikusan berendezett winnipégi „Immigration Hall”-ban (amely intézményt alkalmam volt tüzetesen megtekinteni), még könnyebbé teszi nekünk azt, hogy a Magyar Ház megalapítását arra az időpontra halasszuk, mikor már az egy ilyen intézményben érdekelt magyarság megszervezése annyira haladt, vagy a Winnipegben átvonuló magyar bevándorlók száma annyira meg fog növekedni, hogy egy magyar házszerű kétségtelenül elég drága intézmény szükségessége fenn fog forogni.

Nem fogom azonban elmulasztani az ezen kérdéssel kapcsolatos fejleményeket is figyelemmel kísérni és az idevágó fontosabb mozzanatokat annakidején jelenteni.

Haydin s. k.
m. kir. főkonzul.

München, 1926. november 3.

A müncheni konzul kérvénye a Külügyminisztériumnak anyagi okok miatt hazatérni nem tudó magyar állampolgárok hazaszállítását biztosító segélyekre vonatkozóan

A külföldi magyarság egyik legnehezebb problémája a megszorult helyzetbe került honfitársaink segélyezése.

Ez a kérdés a háború előtt nem is volt probléma. Ahol magyar kolónia volt, a szükséges összegeket a vagyonosabb elemek előteremtették, ha nem is mindig önzetlenül, úgy egy-egy rendjelért vagy titulusért. Külképviselteink éppen az emberi hiúságnál fogva a kolóniák keretén kívül is találtak adakozási forrásokat. Amellett az uralkodó és a közös külügyminisztérium tekintélyes összegekkel is támogatták a külföldi segélyegyleteket. A hazaszállítások nem jelentettek egyáltalán anyagi megterhelést, mert azok az illetőségi községek számlájára eszközöltettek; a külképviseltek havonta beküldték a központnak a hazaszállítottak listáját és semmi gondjuk nem volt azzal, hogy a külügyminisztérium miként hajtja be a községektől az előlegezett útiköltségeket. A kint élő honosaink sorsa is sokkal kedvezőbb volt mint ma, ahol elsősorban mindenütt a külföldiek szenvednek és szorulnak támogatásra. Boldog idők!

Mi ezzel szemben a mai helyzet? A külföldi magyarság vagyonosabb rétegei nem tudnak annyit áldozni mint azelőtt. Ha tudnának is, csak önzetlenül tehetnék, külső elismerés kilátása nélkül. Általában azonban nem tudnak. A nyomor óriási mérvben nőtt; a segélyt kérők száma megtízszerezedett. Ha nem segítünk, ki vannak téve annak, hogy kiutasítják őket, mint alkalmatlan idegeneket. Hová menjenek? A haza nem tud nekik hajlékot és munkát adni. Túlnyomólag különben olyanokról van szó, akik évek óta külföldön laknak, itt házasodtak, gyerekeik itt járnak iskolába; Magyarországgal semmilyen más mint etikai kapcsolatuk nincs [sic!]. A támogatást kérők másik nagy csoportja azok, akiket Magyarország küld, akik otthon nem bírnak megélni és kétségbeesett vagy kalandos kísérletet tesznek arra, hogy a külföldön boldoguljanak; akik már az első stációnál megakadnak pénz híján vagy akik hosszabb-rövidebb bolyongás után csalódva, hajótörötten visszavándorognak.

Nem fogadható el az az ellenvetés, hogy — sajnos sokszor — érdemtelenek jönnek segítségért, olyanok, akik dolgozhatnának, olyanok, akik pláne koldulásból élnek — itt külföldön azt kell elsősorban néznünk, hogy magyarok. Hogy nem

akarjuk a fogházakat telve látni magyarokkal, akiknek más bűnük nincs, mint-hogy pénz és talán útlevel nélkül utaztak. Hogy nem tagadhatjuk meg tőlük nemzetünk prestige-jének csorbitása nélkül azt a minimális támogatást, amit a körülöttük élő nemzet szociális intézményei a saját embereinek nyújt. Hogy még csak egy csoportot ragadjak ki: a hadirokkantak, özvegyek és árvák csoportját oly nevelésesen csekély járadékokkal látjuk el, hogy sok esetben a hivatalos apparátus, papír és portó költsége sokszorosát teszi ki a járulékoknak; csak segélyek nyújtásával érhetjük el némileg, hogy nem halmoznak el folytonos keserű panaszokkal.

Meggyőződésem, hogy központi hatóságaink nem is sejtik, milyen önfeláldozó, felelősségteljes és keserves munkát végeznek külképviselteink, amidőn ily mostoha viszonyok között újabb és újabb utakat és módozatokat keresnek arra, hogy társadalmi úton a legszükségesebb pénzeket előteremtsék.

Legyen szabad még néhány szóval áttérnem München különös helyzetére. Az itteni külképviselet talán még aránytalanul nehezebb helyzetben van, mint mások. Nem akarom itt felsorolni a helybeli magyar kolónia gyengesége és az itteni túltengő jótékonyági láz okozta nehézségeket, de le kell szögezmem, hogy München már földrajzi fekvésénél fogva is e téren exponált hely. Nap-nap után tapasztaljuk, hogy a Magyarországból világgá indult honosaink kikerülve az osztrák hatóságok figyelmét, sokszor csekély vagyonuk és útravalójuk elfogytával bajor földön kerülnek a szigorú és jól megszervezett rendőrség kezébe. Számtalan eset van arra, hogy Páris, Brüsszel, Köln, Hamburg, München látják el segéllyel honfitársainkat, reánk bízva, hogy innen mi szállítsuk tovább. A müncheni magyar segélyalap ily módon nagyrészt olyanok által lesz igénybe véve, akik nem itt élő magyarok, hanem átutazók. Amilyen könnyen engedik be az osztrák közegek Németországba a vagyontalan elemeket, épp oly szigorúan vigyáznak arra, hogy fordított irányban csak az léphesse át a határt, aki nemcsak visummal, hanem Ausztrián át szóló vasúti jeggyel is rendelkezik. Beszéljenek a számok: a müncheni magyar segélyező egyesület 1925-ben 311 esetben, összesen 4496 RM 10 Pfg. egyszerű segélyeket nyújtott, 1926 tíz hónapjában 332 esetben 3830 RM 81 Pfg.-t. Ezzel szemben hazaszállított 1925-ben 95 személyt, 2090 RM 70 Pfg. költséggel, 1926-ban eddig 63 személyt 1395 RM 15 Pfg. költséggel. E számokból látható, hogy az idén már kénytelenek voltunk az egyes eseteket sokkal szigorúbban elbírálni (nagyobb is a toloncúton visszaküldöttek száma). Viszont az egyszerű segélyek közt is szerepel sok olyan tétel, amely átutazók segélyezését jelenti.

Hat év óta egyetlen egy eset sem adódott, hogy ilyen útiköltség a segélyezőalaplak megtérített volt. Több mint egy éve volt egy eset, amikor a m. kir. munka- és népjóléti miniszter úr kilátásba helyezte, hogy a magyar határtól Budapestig megtéríti az útiköltségeket, még ez sem történt meg. Volt esetünk, amikor a brüsszeli m. kir. követség hivatalos átirattal továbbításra átadott egy vak rokkantot. Éjszaka fogadtuk, inostradáltuk. Két ízben kértük a költség megtérítését, hiába. A m. kir. miniszterelnökség költségvetésében szerepel egy tétel a külföldi magyarok támogatására; a m. kir. belügyminisztérium gazdag kivándorlási

alapjából bérházat épít. A m. kir. külügyminisztériumnak ezzel szemben nem volt eddig módjában legalább oly mérvben támogatni a külföldi magyar segélyegyleteket, mint azt a cs. és kir. külügyminisztérium tette. Ez volt a helyzet legalább a közelmúltig. Nemrég azonban olyan konkrét eset jutott tudomásomra, amely mutatja, hogy e téren kedvező változást remélhetünk. A varsói m. kir. követséghez intézett 129721/7—1926. IX. 1. sz. rendeletben a következő passzus foglaltatik: „Pénzbeni segélyre utazásuk elősegítése céljából csak akkor tarthatnak igényt, ha Magyarországra akarnak visszatérni, mert különben lehetetlen ezen kalandos egyéneknek további utaztatását (*állampénzekkel*) támogatni. Ezen esetben tehát, ha utazásuk céljából hazatérésüket lehetővé tevő pénzsegélyt kérnek, ez nevezetteknek megadható.”

A fenti felhatalmazással élve a varsói m. kir. követség Csekó Pál büntetett előéletű géplakatost hazautazási segélyben részesítette.

Mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy hasonló jóindulatú, a magyar hírnevet szem előtt tartó elbírálással a müncheni magyar segélyegyletnek a hazaszállításokkal felmerült kiadásait megtéríteni vagy legalábbis azt visszamenőleg minden évben e célra átlag támogatásban részesíteni méltóztassék.

Állami pénzekről lévén szó, az ellenőrzést a konzulátus (amely jelenleg is végzi a segélyosztásokat) könnyen vállalhatná, a segélyegylet pedig fokozott mérvben tehetne eleget tulajdonképpeni hivatásának, vagyis az állandóan itt élő, valóban nyomorgó honfitársaink segélyezésére fordíthatná nehezen összekoldult filléreit.

Velics s. k.
m. kir. konzul

Tisztázat — K 28. 306—4031—1926 (153. cs.)

15.

Montreal, 1926. december 28.

A montreali főkonzul kérvénye a Külügyminisztériumnak a kanadai magyar egyházak számára küldendő tankönyvek és tanszerek tárgyában

Mint azt folyó év augusztus hó 2-án kelt 1482. számú felterjesztésemben jelezni bátor voltam, több oldalról hozzám jutott panasz és személyes tapasztalatom arra indított, hogy a Kanadában működő magyar lelkészekhez, valamint a Szociális Testvérek* itthoni vezetőségéhez körkérdeést intéztem az iránt, hogy a magyar

* A Szociális Testvérek Társasága 1923-ban kezdte meg működését Kanadában. L. a 10. sz. iratot!

gyermekek, valamint a felnőtt magyarság nemzeti kultúrájának és egyben hazafias érzelmeinek ápolására mely segédeszközökkel való ellátást tartanának kívánatosnak és célszerűnek.

A felhívásomra kapott válaszok tartalmát a következőkben van szerencsém összegezni, ill. a bejelentett igényeket összefoglalni:

Abc-s könyvek	600
Olvasókönyvek az elemi alsóbb osztályok számára	300
Olvasókönyvek az elemi felsőbb osztályok számára	300
Magyar történelemkönyv (elemi iskola)	300
Kis káté	400
Biblia (r. kath. elemi isk.)	400
Biblia (ref. elemi isk., Kováts Lajos kiadványa)	100
Magyarország földrajzkönyve (elemi iskola)	300
Magyar irodalom történet (népies)	50
Ref. ima és zsoltár könyv	100—100
Fali olvasótábla <i>sorozat</i>	10
Magyarország politikai és vízrajzi térképe	10—10

A római katolikus egyházközségek vezetői igénybejelentésükhöz hozzáfűzték, hogy a Szt. István társulat kiadásait előnyben részesítenék még akkor is, ha ezek régebbi keletűek.

A tanítási segédeszközökre vonatkozó szükségletek bejelentése mellett úgyszólván az összes lelkészek, valamint a Szociális Testvérek még különösen kiemelték a magyar könyvtárak nagy fontosságát a Prairie tartományokban lakó magyarság szempontjából, hozzáfűzve, hogy a már csak némely helyen létező könyvtármaradványok teljesen elégtelenek és elavultak. Még létező könyvtárak felfrissítése és újonnan létesítendő könyvtárak céljaira kb. 500 drb. népirodalmi (keménykötésű, mert a fűzött könyvek tapasztalatszerűleg a legrövidebb idő alatt tönkremennek) műre van szükség és különös figyelem volna fordítandó arra, hogy a népszínmű (műkedvelő előadások számára) és az ifjúsági önképző körök céljait szolgálható művek megfelelő számban képviselve legyenek.

Midőn előlídezett jelentésem kiegészítéseképpen ezen szükségleteket bejelenteni bátor vagyok, szabadjon kiemelnem, hogy az ezek iránti igény igen erősen nyilvánult meg és méltán azt a benyomást kelti, hogy a messze kanadai nyugaton élő magyarság a magyar kultúreszközök hiányának erősen tudatában van. A nyugat-kanadai lelkészi kar részéről kapott azon ígéret, hogy a kért zeneeszközök és könyvek mindenütt a lelkész és az egyház trustee-jeinek* együttes őrizetében és felelőssége mellett fognak elhelyeztetni, tekintettel a kanadai magyar lelkészi kar túlnyomó részének megbízhatóságára, a küldendő könyvek helyes gondozását biztosítani látszik.

Magam részéről szabadjon még a kanadai magyar lelkészek és a Szociális Testvérek részéről megnyilvánult óhajt illetőleg még hozzáfűzni, hogy azt csak a leg-

* Egyházi kurátorok.

melegebben pártolhatom, mert a megfelelő számú magyar tanítási eszközökben és a nyugat-kanadai magyarság szellemi niveau-jának megfelelő magyar irodalmi termékekben azon eszközt látom, amely alkalmas arra, hogy a 7 eln. res. számú magas leiratban körvonalazott itteni kultúrmunkánknak fundamentumát képezze. Különösen nagy fontosságot kell ezen eszközöknek Nyugat-Kanadában tulajdonítanunk, ahol a magyarság zöme többé-kevésbé tömör csoportokban él és a sajátos helyi viszonyoknál fogva erősebben áll a lelkészek befolyása alatt és még a második generációban is aránylag kevésbé van kitéve az ipari központokban gyakran sajnálattal észlelt kedvezőtlen erkölcsi befolyásoknak és szociális propagandának.

Ambár ezen vonatkozásban is szem előtt tartottam a hazai körök részéről nyilvánított azon óhajt, hogy az otthon rendelkezésre álló anyagi eszközök szűkös volta figyelembe vétessék, mégis szabadjon rámutatnom arra, hogy itt egy olyan alap lefektetéséről van szó, amely bizonyos mérvű anyagi áldozatok meghozását véleményem szerint feltétlenül jogosulttá teszi, annál is inkább mert Kanadáról, tehát azon kivándorlási országról van szó, amelybe már évek óta kivándorlásunk zöme irányul.

Amidőn a montreali főkonzulátus vezetésének átvétele előtt az akkori m. kir. belügyminiszter úrral tárgyalni szerencsém volt, öexcellenciája arról biztosított, hogy részéről pártfogásban fognak részesülni olyan bizonyos mértékű anyagi áldozatokat is involváló indítványok, amelyek a kanadai magyarság tömörítése és nemzeti kultúrájának megtartására illetve fokozására irányulnak. Akkoriban egy esetleg Winnipegben létesítendő Magyar Ház, vagy Kanadai Magyar Szövetség alapításának gondolata volt előtérben. Ezen kérdések alapos tanulmányozása arról győzött [meg], hogy mindkét előbb említett intézmény számára még az alapfeltételek hiányoznak és hogy itteni tömörítési és kultúrakciónkat alulról kell elkezdenünk, mert a háborús évek alatt és azután itt erősen szétszórt és helyenként nem is kellőleg gondozott magyarságot elsősorban a *helyi* tömörülés révén kell összehozni és a nemzeti és egyéni öntudat felébresztése és ápolása segítségével lesz majd idővel lehetséges azt egy nagyobb csoportosulás tervének megnevelnünk.

Ezen okoknál fogva vagyok bátor a fentiekben kifejtett tanszer és könyvellátási akciót a hazai intéző körök alapos mérlegelésére és kedvező döntésére a legmelegebben ajánlani. A költségeket illetőleg talán a tekintélyes anyagi eszközök felett rendelkező kivándorlási alap³ jönne itt elsősorban tekintetbe.

Figyelemmel arra, hogy amennyiben a kért anyag elküldése elhatároltatik, annak elosztása igen tekintélyes munkát fog jelenteni a csupán két személyből álló montreali hivatalnak, szabadjon tiszteletteljesen javasolni, hogy a küldendő anyag csomagonként pontos tartalomjegyzékkel láttassék el és a kért könyvek a következőképp csoportosítva csomagoltassanak: Abc. könyvek 50-es, a történelem

³ Kivándorlási alap: lásd a 25. sz. dokumentumot.

és földrajz stb. könyvek pedig 25-ös csomagokban, amiáltal elosztásuk tekintélyesen meg fog könnyíttetni.

Végül bátor vagyok a szállítási módot illetőleg javasolni, hogy az amerikai szárazföldi szállítás lehető redukálása céljából a Canadian Pacific, vagy a Cunard Line hajóstársaságoknak egy Montrealba befutó hajója szemeltessék ki. Ezen két hajótársaság egyike alkalmasint az ingyenes tengeri szállításra is megnyerhető lesz és ha egyikök fogja a tengeri szállítást eszközölni, bizonyos kilátás van arra, hogy az anyagnak Montrealból a nyugati pontokra való ingyenes szállítását is kieszközöljem a C.P.R. vagy C.N.R. vasúttársaságtól.

Haydin s. k.
m. kir. főkonzul

Tisztázat — K 28. 312—1927—T—34 (154. cs.)

16.

New York, 1927. február 14.

A New York-i főkonzul jelentése a washingtoni magyar nagykövetségnek az Egyesült Államok keleti parti államaiban élő magyarok helyzetéről

Az e hivatal körzetében élő magyarság gazdasági helyzete jelenleg kedvezőnek mondható, minthogy az utolsó években uralkodó általános gazdasági jólét természetesen az amerikai magyarságnak is javára vált. Minthogy az itteni magyarság legnagyobb részt a munkásosztályhoz tartozik, a magas munkabérek és elegendő munkaalkalom következtében általánosságban jól megy a soruk. Néhány lokális sztrájk volt ugyan, de maradandó hatás nélkül. A szigorú bevándorlási törvény következtében évente csak nagyon kevés magyar bevándorlónak van módjában idejönni. Ezek majdnem kivétel nélkül ismerősökhöz, rokonokhoz érkeznek, kik elhelyezkedésükben segítségükre vannak, úgyhogy az újonnan jött bevándorlók nem igen szorulnak más segítségre. Az itteni magyarság ezenkívül legnagyobb részt önszervezési egyletekbe van tömörülve, úgyhogy betegség vagy haláleset alkalmával róluk, illetőleg hozzátartozóikról gondoskodva van.

* A washingtoni követség 1926. október 15-én kelt rendeletében utasította a magyar konzulátusok vezetőit, hogy átfogó jelentést készítsenek a hivatali körzetükben lakó magyarok helyzetéről. A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályhoz csak a New York-i konzul jelentése jutott el; a többi megtalálható a washingtoni követség iratai között (OL K 106. 65. cs. 27. tétel).

Fentiek következtében jelenleg és legalábbis a közel jövőben nem látszik szükség honfitársainknak gazdasági téren való támogatására. Előfordulnak ugyan esetek, amikor hirtelen segítségre van szükség. Ez főleg olyan személyekre vonatkozik, akik más városokból érkeznek ide és nem jutnak mindjárt munkához, miközben készpénzük teljesen elfogy. Ilyen esetekben a New Yorki Magyar Segélyegylet támogatja honfitársainkat. Ez egylet képviselőjében ugyanis e hivatal nyújthat saját belátása szerint kisebb összegű segítyt azoknak, akik arra rászorulnak. Oly honfitársaink számára pedig, akik itt elhelyezkedni sehogysem tudnak és nincsen elegendő pénzük arra, hogy Magyarországra visszatérjenek, nagy segítségére válik a magyar királyi Belügyminisztériumnak a különböző hajóstársaságokkal kötött egyezménye, mely kötelezi a kérdéses hajóstársaságokat évente bizonyos számú visszavándorlónak kedvezményes áron való hazaszállítására. Ennek alapján e hivatal képes a szóbanforgó kategóriába tartozó egyének repatriálásáról gondoskodni. Feltétlenül ajánlatos, hogy ez intézmény a jövőben is fenntartassék, mert ez nemcsak hogy nagy jótétemény egyeseknek, hanem igen jó benyomást tesz az Egyesült Államok illetékes közegeire is, amikor látják, hogy a magyar kormány gondoskodik a szükségbe jutott saját állampolgárainak hazaszállításáról, akik máskülönben közteherré válnának és az Egyesült Államok költségén kerülnének deportálásra.

Bajba jutott honfitársainknak hathatós támogatására e hivatal még egy intézményt vél kívánatosnak, és pedig a szegénysorsú betegeknek ingyenes kórházi ápolását. Egy ily intézmény az itteni magyarságra nagyon jó hatással volna, tudván, hogy szükség esetén számíthatnak hazájuk támogatására. Amint már fent jelentettem, az itteni magyarság legnagyobb része ugyan önszegélyző egyletekhez tartozik, mely őket betegség esetén segítyezi, mindazonáltal vannak sokan, akik ily egyleteknek nem tagjai és akik megbetegedésük esetén a költséges kórházi ápolásról gondoskodni nem tudnak. A New Yorki Magyar Segélyegyletben ezzel kapcsolatban merült fel az a terv, melyet annak idején már bátorokodtam jelentés tárgyává tenni, hogy kérdéses egylet egy alapítvány fizetése által az egyik itteni nyilvános kórházban magyar osztályt létesítene, amelyben nevezett egylet, vagy e hivatal útján, bárhonnan az Egyesült Államok területéről beutalt személyek ingyenes vagy kedvezményes ápolásban és ellátásban részesülnének. Nevezett egylet egy húsz ágyas osztály felállítására célzó tárgyalásokat hosszabb idő óta folytat. Kérelmüket, hogy tervük megvalósítását a magyar állam elősegítse, tekintettel a cél nemes és szükséges voltára, bátorokodtam a magyar királyi Követségnek annak idején pártolólággal tolmácsolni. Tisztelettel megjegyzem még, hogy honfitársainknak szükség esetén való ingyenes kórházi gondozására már azért is volna szükség, mert a bevándorlási törvény rendelkezései szerint minden bevándorló, aki bevándorlásától számított 5 éven belül közteherré válik, deportálandó; az itteni hatóságok pedig minden olyan külföldi személyt, aki megbetegedése esetén az állam terhére ingyenes kórházi ápolást kénytelen igénybe venni, köztehernek tekintenek. Ily egyének a kórházból való elbocsátásuk után depor-

tálatnak, habár esetleg képesek volnának felgyógyulásuk után egzisztenciájukat itten sikeresen megalakítani.

Nemzeti tekintetben a bevándorolt amerikai magyarság csekély kivétellel jó hazafias érzésű. Anyanyelvük, nemzeti jellegük megőrzését elősegíti, hogy rendszerint csoportosan telepedtek le, egyházközségekbe tömörültek magyar papok vezetése alatt, volt hazájukkal, magyarországi rokonaikkal az összeköttetést fenntartják. Ez feltétlenül vonatkozik azokra, akik csak vagyonszerzés végett ideiglenesen jöttek az Egyesült Államokba és idővel vissza szándékoznak térni Magyarországon hátrahagyott családjaihoz. A háború előtti években ebbe a kategóriába tartozott az idevándorolt magyarság nagy része. A háború alatt és után ez a helyzet megváltozott és a magyarországi nehéz megélhetési és gazdasági viszonyok következtében mindig több és több magyar szánta rá magát az Egyesült Államokba való végleges letelepedésre. Már a háború alatt sok magyar vásárolt itt magának házat és egyéb ingatlant, ami az akkor különösen kedvező gazdasági helyzetükre volt visszavezethető és az állandóan itt való letelepedést eredményezte.

A bevándorolt magyarság nemzeti érzését, magyarságát általánosságban hűen megtartja. Ez azonban sajnos nem vonatkozik a bevándorolt magyarok már itten született gyermekeire. Az első itten született generáció ugyanis már törve beszél magyarul és a második generáció anyanyelvén már nem is tud. Ez ellen küzdeni véleményem szerint alig lehetséges. A bevándorolt idegen elem elamerikaisodását ugyanis a jelenleg itten nagyon erős nemzeti irány következtében maga az állam mozdítja elő és ez irányban működnek az itteni számos, többé kevésbé befolyásos nemzeti irányú amerikai egyesületek is. Ezzel az iránnyal, mely megfelelő anyagi eszközökkel és állami támogatással rendelkezik, a küzdelmet felvenni kilátástalannak látszik. Hozzájárul még ehhez, hogy a bevándorolt elem gazdasági előnyét is látja a minél gyorsabban való elamerikaisodásnak. Míg ugyanis a bevándorolt magyar nem beszélve az angol nyelvet, mint egyszerű, habár jelenleg jól fizetett munkás keresi kenyerét, az angolul beszélő és az itteni viszonyokba már teljesen beilleszkedett, semmivel sem intelligensebb munkás, már a magasabb fizetésű előmunkási vagy csoportvezetői állást szerezheti meg. Ezt az előnyt a bevándoroltak itten született angolul beszélő gyermekei elhelyezkedésüknél minden téren tapasztalják a csak idegen nyelvet beszélő bevándoroltakkal szemben.

Fentebb említett amerikai nemzeti irányú társaságok céljuk elérésében a harcot az idegen egyházközségek, iskolák és idegen nyelvű sajtó ellen vették fel, mint olyan intézmények ellen, melyek a bevándoroltaknak legfőbb támaszai nemzeti jellegük és nyelvük megőrzésében. E harc az idegen nyelvű iskolákkal szemben már több államban sikerrel járt, amennyiben a rendszerint az egyházközségek által fenntartott iskolákban az idegen nyelven való tanításra és az idegen nyelv tanítására naponta csak 1 óra engedélyeztetett. Ennek következtében több magyar egyházközség szüntette be iskoláit. Ezek megszüntetéséhez még más rendszabályok is hozzájárultak, így pl. amelyek előírják, hogy egy osztályt csak bizonyos számú, körülbelül 30—40 gyermek látogathatja [sic!] és minden osztálynak külön tanítójának kell lenni. Ennek következtében csak a legnagyobb egyházköz-

ségek voltak képesek iskoláikat fenntartani, minthogy anyagi eszközök híján nem voltak képesek e rendszabálynak eleget tenni. Mindamelett a legtöbb magyar egyházközség, ha nem is képes állandó iskola fenntartására, szombati és vasárnapi iskolát tart fenn, valamint nyári iskolákat a magyar nyelv, földrajz és történelem tanítására, minthogy ily tanfolyamok tartása a hivatalos iskola szünet alatt engedélyezve van.*

A szóban forgó társaságok és egyletek újabban az itteni idegen nyelvű sajtó ellen intéznek támadásokat. Jellemző példának okáért az egyik itteni ilyen irányú egyesületnek rövid idővel ezelőtt hozott határozata, hogy kérjék fel az illetékes hatóságot arra, miszerint az idegen nyelvű sajtó köteleztessék cikkeinek az idegen nyelv mellett egyidejűleg angol nyelven való közlésére. Ily intézkedés természetesen roppant megnehezítené az itteni idegen nyelvű sajtó helyzetét, amennyiben az eddiginél kétszeres terjedelemben kellene megjelennie, amely a lap előállítási költségeit tetemesen emelné. Ily intézkedések keresztülvitelére ugyan előre nincs kilátás, de jellemzi az itteni jelenleg uralkodó sovinsta irányt.

Az itteni magyarság anyanyelvének ápolására és a szülőháza iránti ragaszkodásának ébrentartására a papok és sajtó van elsősorban hivatva. Minthogy népünk nagy része vallásos és lelkiismeretesen eljár a templomba, nagyon fontos az illető papoknak a személyisége, akik az egyházközségeket vezetik. Ezeknek, amennyiben anyagi eszközökkel nem is lehetséges, legalább erkölcsi támogatása tehát célszerűnek látszik. Nagyon jó hatással lenne példának okáért úgy az egyházközségekre, mint az azt vezető papokra, azoknak a papoknak, akik a magyarság érdekében önzetlen és eredményes munkálkodást végeztek, a hazai elismerés kifejezéséül rendjellel való kitüntetés. A legfontosabbnak tartom azonban, hogy az amerikai egyházközségek vezetésére kiküldendő papok a rájuk várakozó nagy kulturális és nemzeti munkára minden tekintetben alkalmasak legyenek. Az itteni magyar apácák is megérdemelnek minden lehető erkölcsi és anyagi támogatást, mert iskoláikban a magyar nemzeti szellemet önzetlenül és lelkesen ápolják.** A magyarságban az óháza iránt való érdeklődés fenntartására ajánlatos volna továbbá magyarországi lapoknak itten való rendszeres ingyenes terjesztése. Az itteni magyarság ugyanis magyarországi lapok előfizetésére nem igen hajlandó, tekintettel arra, hogy az itteni magyar lapok ez irányú kívánalmaikat kielégítik. Az ellenben valószínű, hogy amennyiben magyarországi lapokhoz ingyen tudna jutni, ezeket érdeklődéssel olvasná. Ajánlatos volna ennél fogva megfelelő irányú magyarországi lapoknak az egyházközségekhez és különböző egyesületekhez való ingyenes eljuttatása. Úgyszintén kívánatos volna, hogy az egyházközségek és egyesületek tagjaik részére kisebb-nagyobb magyar nyelvű könyvtárakkal rendelkezzenek. A tapasztalat igazolja, hogy honfitársaink, ha ingyen hozzá jutnak,

* A magyarnyelv-oktatás problémáit I. Fejős Zoltán: Az anyanyelvi oktatástól az etnikus kultúra átörökítéséig. (Magyar iskolaügy Amerikában 1890 és 1940 között). *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve*. Budapest, 1990—1991. 7—40.

** A körzetben az Isteni Szeretet Leányai rend tevékenykedett 1923-tól.

szorgalmasan olvasnak magyar könyveket, melyek megvételére pénzt nem áldoznak.

Végül a magyar nemzeti érzés ápolására elkerülhetetlenül szükséges egy itteni nemzeti irányú lap fenntartása. E hivatal körzetében egy ilyen nagyobb lap eleghető. E célnak az itten megjelenő „Amerikai Magyar Népszavát” megfelelőnek tartom.

Dr. Winter s. k.
m. kir. főkonzul

[Melléklet]

Ad/1. Az 1920. évi népszámlálás adatai szerint 137.327 személy élt e hivatal területén, akik születési helyükként a mai Magyarországot adták meg. Ez adatok azonban nem fedik pontosan e hivatal körzetében élő magyarok számát, tekintettel arra, hogy ez csak a külföldön (ez esetben Magyarországon) születettek számát foglalja magában és a külföldiek már itt született gyermekeit amerikai állampolgároknak tekintvén, nem veszi már idegeneknek [sic!]. Úgyszintén nem állapítható meg, hogy a régi Magyarország elszakított területeiről származó bevándorlók közül hányan mondták magukat magyarországi születésűeknek és hányan adták meg az utódállamokat születési helyükként. Kérdéses statisztikában a bevándoroltak születési ország szerint lévén csak feltüntetve, nem állapítható meg, hogy pl. a csehszlovák rovatban feltüntetett bevándorlók közül mennyi a magyar és mennyi a más nemzetiségű. Fenti statisztika szerint e hivatal körzetében levő államokban a magyarság következőképpen oszlik meg:^{*}

Alabama	372,
Connecticut	13,222,
Delaware	226,
Florida	383,
Georgia	246,
Maine	72,
Maryland	1,947,
Massachusetts	1,387,
New Hampshire	66,
New Jersey	40,470,
New York	78,374,
Rhode Island	176,
Vermont	264,

* A magyarok létszámáról a népszámlálás anyanyelvi adatai nyújtanak realisabb képet. 1920-ban a magyar anyanyelvű első és második nemzedékbeliek létszáma államonként a következőképpen alakult: Alabama: 340, Connecticut: 21 093, Delaware: 361, Florida: 397, Georgia: 334, Maine: 64, Maryland: 1686, Massachusetts: 1606, New Hampshire: 64, New Jersey: 59 190, New York: 93 606, Rhode Island: 203, Vermont: 388, North Carolina: 705, South Carolina: 501.

North Carolina	66,
South Carolina	56.

A mai Magyarország évi bevándorlási kvótája 473 lélek.

Ad/2. Főleg gyári munkások.

Ad/3. A magas munkabérek és elegendő munkaalkalom következtében jó vagyoni viszonyok között élnek.

Ad/4. A bevándorolt magyarok többnyire nagyobb csoportokban egymáshoz közel telepedtek le, ahol egyházközségekbe és különböző önszegélyezési egyletekbe vannak tömörülve, amelynek keretében a tagok sűrű társadalmi érintkezést tartanak fenn.

Ad/5. A magyar iskolák az egyházközség keretében lettek megszervezve, az azonban az utóbbi években a legtöbb államban érvénybe léptetett iskolatörvények következtében, melyek szerint kizárólagos idegen tanítási nyelv engedélyezve nincs, hanem naponta csak egy óra fordítható erre és mely szerint az egyes osztályokat 30—40-nél több gyermek nem látogathatja, sok egyházközség kénytelen volt iskoláit feladni. A nagyobb egyházközségek azonban iskoláikat még fenntartják, ahol a gyermekek hazafias szellemben való neveléséről gondoskodnak. Ezenkívül a legtöbb egyházközség a hazafias és vallásos szellem ápolására szombati és vasárnapi iskolákat tart fenn. Néhány egyházközség emellett nyári iskolát is tart fenn a magyar nyelv, történelem, földrajz és egyéb magyar vonatkozású tárgyak tanítására, minthogy ily iskolák fenntartása az állami iskolák szünetelésének tartama alatt engedélyezve van.

Ad/6. Mindenhol, ahol a magyarok csoportosan élnek, vallások szerint egyházközségekbe vannak tömörítve magyar lelkészek vezetése alatt. E hivatal körzetében levő fontosabb magyar lakta helyeinek egyházközségei a következők:

New York városában:	róm. kath. egyházközség, lelkész Peéry Bonaventura, 3 ref. egyházközség, lelkészek Harsányi László, dr. Takaró Géza, Daróczi Sándor.
Binghamton, N. Y.* :	gör. kath. egyházközség, lelkész Thegze János.
Buffalo, N. Y.	róm. kath. egyházközség, lelkész Richter József, az iskolában magyar apácák tanítanak. ref. egyházközség, lelkész Urbán István, ev. egyházközség, lelkész Ormai János.
Lackawanna, N. Y.:	róm. kath. egyházközség, lelkész Várady Arthur ref. egyházközség, lelkész Kozma Béla.
Bridgeport, Conn.** :	róm. kath. egyházközség, lelkész Chernitzky István, az iskolában magyar apácák tanítanak, 2 ref. egyházközség, lelkészek Komjáthy Ernő és Lud- mann Sándor.

* N. Y. = New York állam.

** Conn. = Connecticut állam.

South Norwalk, Conn.:	a róm. kath. egyházközségnek magyarul tudó ír papja van, ref. egyházközség, lelkész Dókus Gábor.
Wallingford, Conn.:	ref. egyházközség, lelkész Kovács Béla.
Torrington, Conn.:	a róm. kath. egyházközségnek Magyarországon tanult, magyarul tudó Dougherty nevű ír papja van.
Passaic, N. J.* :	róm. kath. egyházközség, lelkész Marczinkó József, ref. egyházközség, lelkész Tegze László.
Newark, N. J.:	róm. kath. egyházközség, lelkész Sütő Ákos, ref. egyházközség, lelkész Malasics Béla.
Perth Amboy, N. J.:	róm. kath. egyházközség, lelkész dr. Kiss Aladár, az iskolában magyar apácák tanítanak. ref. egyházközség, lelkész dr. Nánássy Lajos, gör. kath. egyházközség, lelkész Kovalicky Viktor esperes, ev. egyházközség, lelkész Szmodics Béla.
Chrome és Carteret, N. J.:	róm. kath. egyházközség, lelkész dr. Kiss Aladár, ref. egyházközség, lelkész Vincze Sándor.
New Brunswick, N. J.:	róm. kath. egyházközség, lelkész dr. Kalmár Özséb, az iskolában magyar apácák tanítanak, 2 ref. egyházközség, lelkészek Kósa András és Papp Károly, gör. kath. egyházközség, lelkész Kubek Antal, ev. egyházközség, lelkész Szabó Sándor.
Woodbridge, N. J.:	róm. kath. egyházközség, lelkész dr. Kiss Aladár, ref. egyházközség, lelkész Kovács Ferenc.
South River, N. J.:	róm. kath. egyházközség, lelkész Szabó József, ref. egyházközség, lelkész Kósa András.
Trenton, N. J.:	róm. kath. egyházközség, lelkész dr. Szabó János, ref. egyházközség, lelkész Korocz Géza, gör. kath. egyházközség, lelkész Csöpely Gábor.
Alpha, N. J.:	róm. kath. egyházközség, lelkész Cserni Ferenc, ref. egyházközség, lelkész Szabó András.

Ad/7. Az itteni magyarság főleg két irányú együletbe tömörült, mégpedig: egyrészt az egyházközségek keretében működő különböző egyletekbe, amelynek célja a vallási és hazafias érzés ápolása, a társadalmi élet előmozdítása, önképzés stb., másrészt az önszegélyző egyletekbe, amelyeknek célja a tagok biztosítása, valamint betegségi és temetkezési segélyezés. Ily egyletek mindenhol számosan alakultak, ahol a magyarság csoportosan lakik. Azokat teljes egészükben felsorolni nem lehetséges, tekintve, hogy számuk nagyon nagy és naponta alakulnak újabb egyesületek, illetőleg szűnnek meg régiek. Kérdéses egyletek tisztviselőiket maguk választják és azok ennek következtében oly sokszor váltakoznak, hogy azokról

* N. J. = New Jersey állam.

pontos névjegyzéket készíteni nem lehet. Az amerikai magyarságnak legnagyobb és legfontosabb egylete a Verhovay Segély Egylet, melynek székhelye e hivatal körzetén kívül Hazleton, Pa.-ban van, de melynek számos fiókjá működik e hivatal körzetében. Ezen kívül e hivatal körzetében a következő egyletek sorolhatók fel:

Név	Íránya	Elnöke, és annak címe	Titkára és címe
New Yorki I. Magyar Férfi és Női Bs. Egylet.	betegsegélyző		Letkovics Lajos 433 E. 72nd Str. New York City.
New Yorki I. Rákóczi Kuruc Férfi és Női Bs. Egylet	betegsegélyző	De Illy Géza, 401 E. 80. Str., New York City.	
New Yorki I. Magyar Kossuth Lajos Tódor Bs. és Tem. Egylet	betegsegélyző és temetkezési		Szabó Tamás, 450 E. 81st. Str. New York City.
New Yorki Harlemi I. Magyar Bs. Egylet	betegsegélyző		Tondura András 504 E. 118 Str. New York City
Arad és Vidéke Női és Férfi Egylet	betegsegélyző és temetkezési	Hunder Károly	Tieder Izidor, 221 E. 66th Str. New York City.
A Magyar Népköztársaság Amerikai Országos Pártja	politikai	Kosztá Ákos, 233 Montgomery Ave., Jersey City, N. J.	Lakatos László, 2145 Southern Boulevard, New York City.
Első Magyar Független Páholy, Inc.	segélyző	Stern Salamon	Weiss Herman, 810 Seventh Ave. Astoria, L. I.
Kossuth Ferenc Önképző és Bs. Egylet	betegsegélyző	Gartner Herman	Schubert Sam. 1040 Tinton Ave. New York City.
New York Magyar Ifjúsági Kör és Daltestület	önképző	Farkas József	Hovanyecz Ede. 434 E. 14th Str. New York City.
New Yorki Magyar Polgárosító Liga	politikai	Farkas Vilmos	Kranker György 331 E. 79th Str. New York City.
Széchenyi István Bs. Férfi és Női Egylet	betegsegélyző	Szalaczký Ágoston	Traitler József, 313 Howland Str. Astoria, L. I.
Hebrew Hungarian Social Club. Inc.	társalgó	Harry Juskovits	Árky György, 180-5th Ave., Brooklyn, N. 7.
Jókai Magyar Bs. Egylet.	betegsegélyző	Weiss Márton	Róth Lipót, 170 E. 96th Str. New York City.

* Bs = betegsegélyző

Név	Íránya	Elnöke, és annak címe	Titkára és címe
Kolozsvár és Vidéke Bs. Önképző és Sport Egylet	segélyző, önképző, sport	Price Bernard	Krauss A. 7910 Jamaica Ave. Woodhaven, N. Y.
Lónyai Magyar Betegsegélyző Egylet	segélyző	Braun József	Gottlieb Miksa, 133 Ave. D. New York City.
Otthon Ifjúsági Kör	társalgó	Lusztig Dezső	Kain Herman, 334 E. 96th Str. New York City.
Szatmár és Vidéke Önképző és Bs. Egylet	segélyző és önképző	Friedman Izsó	Jakovovits Benjamin 426 E. 79 Str., New York City.
Első Szabolcsmegyei Betegsegélyző Egylet	segélyző	Jacobovits Benjamin	Kelin Kálmán 138 Ave. D. New York City.
Rosetoni I. Ferenc József Bs. Egylet	segélyző		Takács János, Box 117 Roseton, N. Y.
Hudson és Környéke 13 Aradi Vértanú I. Magyar Bs. Egylet	segélyző		Csorsz János, 202 Mill Str. Hudson, N.Y.
Rosetoni Amerikai Magyar Tátravidéki I. Ferenc Bs. Egylet	segélyző		Sipos Károly, Roseton, N. Y.
Yonkersi I. Magyar Bs. Egylet	segélyző		Takács József, 41 Rivedale Ave. Yonkers, N. Y.
Alphai I. Gr. Batthányi Lajos és Alpha és Vidéke Ev. Ref. Pr. M. M. Bs. T. Csatlakozott Egylet	segélyző		Gorzás Sándor, B. 322, Alpha, N. J.
Passaic I. Magyar Női Bs. Egylet	segélyző		Sohár Lajosné, 127-2nd Str. Passaic, N. J.
Woodbridge Pádúai Szt. Antal R. és G. Kath. Bs. Egylet	segélyző		Rehan Antal, Woodbridge, N. J.
Keasbey Szt. János Magyar Bs. Egylet	segélyző		Tamás János B. 83. South River N. J.
Philipsburg-Alphai II. Rákóczi Ferenc I. Magyar Bs. és Tem. Egylet	segélyző		Dobos András, 12 Fayette Str., Philipsburg, N. J.
Perth Amboyi Szűz Mária Bs. és Temetkezési Egylet	segélyző		id. Lukács József Perth Amboy, N. J.
Perth Amboyi Szt. Alajosról nev. R. és G. Kath. Legény Egylet és Bs. Egylet	társalgó		Kehr Mihály, 440 Insle Str. Perth Amboy, N. J.

Név	Iránya	Elnöke, és annak címe	Titkára és címe
Keasbeyi 48-as Honvéd Magyar Bs. és Tem. Egylet	segélyző		Bereczky Lajos, Box 8. Keasbey N. J.
Whartoni Kossuth Lajos I. Magyar Bs. Egylet	segélyző		Hunyadi József, R. F. D. Box 115 Wharton N. J.
Perth Amboyi M. Testvéri Bs. Egylet	segélyző		Sándor János 667 Cortlandt Str. Perth Amboy N. J.
Trentoni I. Magyar G. Kath. Pócsi Szűz Mária Bs. Tem. és Templomi Egylet	segélyző		Lukács Ede, 604 Franklin Str. Trenton, N. J.
Perth Amboyi I. Magyar Rézbanda	önképző		Labanc József, 697 Charles Str. Perth Amboy, N. J.
Trentoni I. Kossuth Ferenc Magyar ker. Bs. és Temetkezési Egylet	segélyző		Kinczel Ferenc, 162 Home Ave. Trenton, N. J.
Kossuth Ferenc Férfi és Női Bs. Egylet	segélyző		Farkas Sámuel, 306 Townsend Str., New Brunswick, N. J.
Közérdekű Szövetség	társadalmi		Faludy Gyula, 127-2nd Str., Passaic, N. J.
I. Társalgó Bs. Egyesült Egylet	segélyző		Fehér Imre, 130-2nd Str., Passaic, N. J.
Szt. Antal Bs. és Temetkezési Egylet	segélyző		Schwarzinger Imre 115 President Str. Passaic, N. J.
Ifjúsági Férfi és Női Bs. Tem. és Zene Egylet	segélyző és önképző		Márton Lajos, 49 Hudson Str., Passaic, N. J.
Szent István Kir. R. S. G. Kath. Bs. Egylet	segélyző		Géczi János, 34 Van Vinkle Ave. Passaic, N. J.
Szent Erzsébet Női Bs. és Tem. Egylet	segélyző		Henzerreit Gusztávné 276 Hope Ave., Passaic, N. J.
Ref. Női Bs. és Tem. Egylet	segélyző		Ruszkay Istvánné, 220-4th Str. Passaic, N. J.
Petőfi Magyar Bs. Egylet	segélyző		Wache Béla, 192-4th Str., Passaic, N. J.
Szabadság Bs. Egylet	segélyző		Link József, Highland Ave., Passaic, N. J.

Név	Iránya	Elnöke, és annak címe	Titkára és címe
Első Magyar Műkedvelői Kör	önképző		Propper Sándor, 222-2nd Str., Passaic, N. J.
Zene Egylet Dalköri Osztálya	önképző		Korik János, 246-3rd Str., Passaic, N. J.
Első Magyar Dalárda	önképző		Borovszky András, 119 Park Ave. Passaic, N. J.
Garfieldi I. N. J. Férfi és Női Bs. és Tem. Egylet	segélyző		Moró Jakab, 229 River Road, Garfield, N. J.
Bridgeporti Szt. László Kir. Nevezett Róm. és Görög Kath. Magyar Bs. Egylet	segélyző	Varga István	Vasas József, 150 Andover Str. Bridgeport, Conn.
Bridgeporti Magyar Ker. Ifjúsági Kör			
Kalvin János Templomi és Bs. Egylet	segélyző		Horváth Elek, 641 Hancock Ave., Bridgeport, Conn.
Bridgeporti és Vidéki Ker. Szt. Jánosról nevezett Görög szertartású Kath. Magyar Templom Egylet	vallásos		Hajdú Mihály
Bridgeporti I. 1848-as Független Magyar Betegsegélyző Egylet	segélyző		Gyuresák János, 35 Howard Ave., Bridgeport, Conn.
Bridgeporti I. Magyar Izraelita Ifj. Bs. Egylet	segélyző		Fuchs Jakab, 110 Andover Str., Bridgeport, Conn.
Bridgeporti I. Magyar Ref. Bs. Egylet	segélyző		Tóth János, 819 Wordin Ave. Bridgeport, Conn.
Bridgeporti Magyar Egyházak és Egyletek Nagybizottsága	társadalmi		Boros György, 1359 Fairfield Ave. Bridgeport, Conn.
Bridgeporti Magyar Üzletemberek Egyesülete	társadalmi		Krausz Bertalan
Derby-i Első Magyar Munkás férfi és Női Bs. és Társalgó Egylet	segélyző		Szuszadik János, 8 Pleasant Str., Derby, Conn.
Sheltoni Magyar Önképzőkör	önképző		Szabó András, 76 Center Str., Shelton, Conn.
Első és Hunyadi Egyesült Magyar Bs. Egylet	segélyző		Koczi Pál, 3 Olean Str., So. Norwalk, Conn.
So. Norwalki I. Magyar Önképző Kör	önképző		Paskó Lajos, 10 Pleasant Ave., E. Norwalk, Conn.

Név	Iránya	Elnöke, és annak címe	Titkára és címe
Első Magyar Bs. Egylet	segélyző		Scharl András, 273 Jefferson Str., Hartford, Conn.
So. Norwalki Szt. József Védnöksége alatt R. és G. Kath. Magyar Bs. és Tem. Egylet	segélyző		Monzspört Imre, 60 Lexington Ave., So. Norwalk, Conn.
Amerikai Magyar Segélyző Szövetség	segélyző		Walkó János, 1412 State Str., Bridgeport, Conn.
Rákóczi Egylet	segélyző	Dezső János	Vasas József, 624 Bostwick Ave., Bridgeport, Conn.
Bridgeporti I. Magyar Bs. Egylet	segélyző	Zajdó László	Bandré György, 198 Hansen Ave., Bridgeport, Conn.
Bridgeporti Magyar Polgári Kör	politikai	Kósa János	Simon András, 119 Poplar x Str., Bridgeport, Conn.
New Haveni I. Magyar Munkás Bs. Egylet	segélyző	Molnár Lajos	Kacsmarik József, 693 Grand Ave., New Haven, Conn.
Páduai Szt. Antal Égi Partfogása Alatt álló R. és G. Kath Templomi és Bs. Egylet	segélyző	Misley Pál	Baricskó András, 128 Ludlow Str., Stamford, Conn.
Stamfordi Műkedvelő és Társalgó Kör	társadalmi	Körösi Kálmán	Horváth István, 81 Hawthorne Str., Stamford, Conn.
Stamfordi Első Magyar Bs. Egylet	segélyző	Szaniszló András	Körösi György, 33 Davenport, Str. Stamford, Conn.
Torringtoni Első Magyar Bs. Egylet	segélyző	Dohányos Pál	Pollák János, 26 Freeland Str., Torrington, Conn.

Ad/8. E hivatal körzetében megjelenő fontosabb magyar lapok a következők:

„Amerikai Magyar Népszava”

New York, N. Y.-ban megjelenő konzervatív hazafias szellemű napilap, szerkesztője Berkó D. Géza

„A Kereszt”

Trenton, N. J.-ben megjelenő klerikális hazafias szellemű hetilap, szerkesztője: dr. Szabó János és dr. Szabó Alajos

„Függetlenség”

Trenton, N. J.-ben megjelenő liberális hetilap, szerkesztője: Orosz Antal

„Perth Amboyi Híradó”

Perth Amboy, N. J.-ben megjelenő hazafias szellemű hetilap, a Híradó Publishing Co. szerkesztésében, mely mögött valószínűleg Gerenday Mór áll.

„Bridgeport”

Bridgeport, Conn.-ban megjelenő hazafias szellemű hetilap, szerkesztője: Csongrádi Kornél.

„Magyar Hírnök”

New Brunswick, N. J.-ben megjelenő radikális hetilap, szerkesztője: Pogány Béla.

„Szabadsajtó”

Passaic, N. J.-ben megjelenő radikális hetilap, szerkesztője: Papp Dezső.

„Az Ember”

New York, N. Y.-ban megjelenő radikális hetilap, az úgynevezett emigránsok lapja, szerkesztője: Göndör Ferenc.

Fenti lapokon kívül különböző egyházközségek és egyletek adnak ki még tisztán vallási, illetőleg egyleti közleményeket tartalmazó és rendszerint havonta egyszer megjelenő lapokat.

Ad/9. Az amerikai magyarság hazai rokonaikkal meglehetősen szoros összeköttetést tart fenn.

Ad/10. Amennyire megállapítható, az amerikai magyarság tekintélyes összegeket küld évente haza hozzátartozóinak.

Ad/11. E hivatal körzetében lakó magyarok közül a következők lettek az utóbbi években kitüntetve a magyarság érdekében kifejtett tevékenységükért:

Berkó D. Géza, New York-i lakos, az „Amerikai Magyar Népszava” szerkesztője, Marczinkó József passaicai, N. J. lakos, róm. kath. lelkész,

Dr. Horn Ferenc New York-i lakos, orvos, több kórháznak főorvosa, a New York-i Magyar Segély Egyletnek évek óta elnöke.

Kessler Gyula New York-i lakos, nagykereskedő, több vállalat igazgatója illetve elnöke,

Kiss Emil New York-i lakos, bankár, az Amerikai Magyar Kereskedelmi Kamara volt elnöke, a New York-i Magyar Segély Egyletnek évek óta igazgatósági tagja, a „Fészek” magyar írók és művészek együletének díszelnöke,

Németh János New York-i lakos, bankár,

Benkő Ármin New York-i lakos, nagykereskedő,

Haan M. R. New York-i lakos, nagykereskedő,

Chernitzky István bridgeporti, Conn. lakos, a Szent István magyar róm. kath. egyház plébánosa,

Barna Bertalan New York-i lakos, vendéglős,

Kovalicky Viktor perth amboyi, N. J. lakos, gör. kath. kanonok esperes.

Ad/12. Tekintettel arra, hogy az itteni magyarság tömörítése, hazafias és vallásos szellemben való nevelése majdnem kizárólag a lelkészek vállán nyugszik, nagyon fontos, hogy Magyarországból itteni egyházközségek átvétele és vezetése végett esetleg kiküldendő lelkészek ennek megfelelőleg nagy gondal választásának ki.

Ad/13. Az Amerikai Egyesült Államokban jelenleg uralkodó általános jólét következtében a munkaalkalom oly kedvező minden foglalkozási ágra nézve, hogy

számos bevándorló található itt még kedvező megélhetést. Ezt azonban a jelenlegi bevándorlási törvény akadályozza, amennyiben az előírt évi 473 magyar bevándorlónál több nem bocsáttatik be az Egyesült Államok területére.

Tisztázat — K 28. 313—1927—T—226 (154. cs.)

17.

Budapest, 1927. október 8.

A belügyminiszter jelentése a miniszterelnöknek a brazíliai magyarok helyzetéről

(Részlet)

Ismeretes Nagyméltóságod előtt a Brazíliába kivándorolt véreinknek szomorú sorsa. Amilyen nyomorúságos viszonyba jutottak különben a mi kivándorlóink Brazíliában, főleg a kávé-fazendákon, ¹épp oly tapasztalatokat tettek más nemzetek kivándorlóí is, így különösen az olaszok és a németek, valamint az osztrákok is. Igaz ugyan, hogy a Brazíliában mintegy öt évvel ezelőtt járt Caviglia tábornok lesújtó kritikája, Aldácssy miniszteri tanácsosnak megállapításai, ²de különösen Magrini olasz hírlapírónak a „Corriera della Sera” milánói lapban megjelent megrendítő tartalmú sorozatos cikkei kétségtelenül némi javulást eredményeztek. A fazendákon több helyen a felügyelőket, sőt a vezetőket is elbocsátották és kicserélték és némely fazendán bizonyos jóléti intézményeket is kreáltak. Mindez azonban kivándoroltaink helyzetét lényegesen meg nem változtatja, mert két dolgot semmiképp sem lehet megváltoztatni. Először is kivándorlóink az éghajlatot nem bírják el, másodsor pedig a birtokviszonyok Brazíliában, hol telekkönyv nem létezik, oly bizonytalanok, hogy kivándorlóink, ha földhöz jutnak, sohasem lehetnek biztosak abban, hogy ha azt megmunkálták, öt év, tíz év, sőt harminc év után is, nem üzik-e őket ki keservesen megmunkált földjükről. E tekintetben csak legutóbb például a közismert és tekintélyben álló német Hacker és Társa kolonizáló cég, amelynek egyik kolóniájánál a birtoktitulus szintén kétséssé vált.

A most elmúlt május havában tett minisztertanácsi előterjesztésem kapcsán tudomással méltóztatik bírni arról, hogy ezen égető kérdésnek gyökeres megoldását akként kívánom keresztülvinni, hogy a Brazíliában tengődő magyarokat Argentínába igyekszem áttelepíteni. Ezen nagyszabású telepítés kísérleteként a

¹ Kávéültetvény.

² Aldácssy József a belügyminisztérium kivándorlási osztályának vezetője volt; dél-amerikai utazására 1923-ban és 1925-ben került sor. Beszámolója a Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai között nem található, s eddig más levéltári állagokban sem sikerült fellelni.

nyár folyamán egy igen kedvező alkalom kínálkozott. Az argentin kormány ez év tavaszán felszólította a nagy vasúttársaságokat, amelyek közül mintegy 10 angol és francia kezekben van, hogy tekintélyes tőkeáldozatokkal csináljanak telepítéseket vasútvonalaik mentén. Az Alvear köztársasági elnök elnöklete alatt megtartott értekezések azonban nagyobb eredményre nem vezettek, csupán egy aránylag kisebb kísérlet indult meg a F. C. Buenos Aires al Pacifico mentén Rufino állomás közelében Cordova provinciában, tehát igen jó búzatermő földeken. A tervezet az volt, hogy e helyen mintegy 100 hektáros parcellákon, már felépített két-három szoba-konyhás házacskákba 20 ló, borjas tehén és baromfiállomány, valamint teljes mezőgazdasági felszerelés adásával 33 évi törlesztésre *olasz* kolonisták telepíttessenek le. Az olasz kormányval folytatott tárgyalások azonban a nyár folyamán hirtelen megszakadtak, mert Olaszország ezen a helyen államot az államban akart kreálni. Amidőn illetően a vasúttársaságok egész hirtelenében kellemetlen-kényes helyzetbe kerültek, s mondhatni az argentin kormány is majdnem felsülés előtt állt, a Buenos Aires-i holland követség mellett működő Schlesinger Walter tiszteletbeli alkonzulunk hirtelenében előállt azzal az ajánlattal, hogy a vasúttársaság fogadjon el 40 magyar kolonista családot. Az olaszok által cserbenhagyott argentin körökben ezen ajánlat oly kedvező fogadtatásra talált, hogy tekintélyes napilapok, így például a „La Nacion”, nem győzték a magyar telepítés szükségességét és fontosságát hangsúlyozni.

Nem kétlem, hogy ezen próbatelepítés nyomán, különösen az ott nyert tapasztalatok alapján nagy telepítési tervem a brazíliai magyarok egy részének a sorsát meg fogja oldani. Mindamellett, ha a legjobb esetet véve, pár ezer család több ezer lélekkel illetően meg fog mentetni, még mindig nagy számmal fognak Braziliában maradni magyarjaink, sőt előrelátható, hogy kivándorlásunk, úgy Csonka-Magyarországról, mint a megszállt területekről, még erősen fogja gyarapítani a brazil magyarok számát. Ez a körülmény arra késztet, hogy egy ideát propagáljak, amely ügykörömmel csak nagyon lazán hozható összeköttetésbe, de amelytől Braziliában élő magyarjaink helyzetének erős javulását várom. Áldassy miniszteri tanácsos, midőn még első ízben, 1923-ban megtett brazíliai útjáról visszatért, felhívta a figyelmet, hogy odaszakadt véreink helyzetének javítása érdekében arra kellene törekedni, hogy Brazília és Magyarország között kereskedelmi összeköttetések létesüljenek. Akkoriban különösen azt emelte ki, hogy amennyiben nagyobb mennyiségű kávé direkté Braziliából Fiumén, vagy Génuan keresztül importálnánk, nem pedig mint az most nagyobb részben Amszterdamban keresztül jön, a kávé tetemesen olcsóbbá tennénk s fokozottabban nagyobb mennyiséget hozhatnánk be, ami által a kávé-ültetvényeseket (fazendeirokat) érdekeit támogatva [sic!], munkásaik iránti emberségesebb bánásmódra serkentենék. Szó volt azután még lisztről, borról, vasipari, különösen elektrikus cikkekről stb. Némi kísérletek ezen javaslat kapcsán meg is indultak, azonban a dolog nem fejlődött ki.

Újabban két oldalról indult meg az ily brazil—magyar export-import fejlesztésének javaslata. Egyrésztől Jermann Jenő Rio de Janeiro-i tb. konzulunk tett különböző faktoroknak javaslatokat az export-import fellendítésére, így különö-

sen lisztünk, borunk és vasipari produktumaink exportálása, valamint kávénak importálása ügyében. Legutóbb azután ezen memorandumok kapcsán pedig felvetett egy brazil—magyar kereskedelmi társaság alapításának tervét. Másoldalról bizonyos vitéz Perley Lajos földbirtokos, aki vagy két évet töltött Uruguay-ban és Argentínában egy magyar—latin-amerikai kereskedelmi kamara megalapításának ideáját vetette fel, sőt az ebbe való részvételhez hét közép- és dél-amerikai államnak Budapesten székelő konzulát is már megnyerte.

Részemről mint fentebb említettem ezen ügyet ügykérrömmel igazán lazán összefüggőnek találom, azonban mégis azt tartom, hogy amennyiben Dél-Amerikában ma már 80.000, sőt némelyek szerint 100.000 kivándorlónk is él, meg kellene kísérelnünk azt, hogy egy ily kereskedelmi kapcsolat létesítésével bizonyos előnyöket hozzunk és nyújtsunk ezen államoknak vagy azok egy-némelyikének, hogy ezáltal kedvezőbb kihatást érvünk el bevándorló magyarjaink számára. Nem tartozik kompetenciám körébe annak az elbírálása, hogy kereskedelmi társaságot, vagy kereskedelmi kamarát létesítsünk inkább, azt azonban körülbelül egész biztosra megállapíthatom, hogy bármely alakulat fog létesülni, az exportunk és importunk érdekében kedvező eredményeket fog elérni. (...)

Tisztázat — K 28. 317—1927—J—9206 (155. cs.)

18.

Hénin-Liétard, Franciaország, 1929, március 12.

Bodnár Ödön tanító jelentése a Julián Egyesületnek az észak-franciaországi bányavidéken lakó magyarok helyzetéről és iskoláztatásáról

Szíves elnézését kérem e későn küldött jelentésemért, azonban a tanítási engedélyemnek még ma is befejezetlen ügye várákozásra késztetett, remélve, hogy rövidesen végleges befejezést nyer s így Méltóságodat a már befejezett tényekről értesíthetem. — Az arras-i tanfelügyelő ugyanis nem adta meg a tanítási engedélyt s így a bányaaigazgatóság engedélye dacára már hét hete nem tanítok a társulati iskolákban, ° nem akarván összeütközésbe kerülni az iskolai hatóságokkal. A tanfelügyelő, akitől személyes kihallgatást kértem s fogadott is, azzal indokolta elutasító álláspontját, hogy a szülők egy csoportja (néhány kommunista, akik a mericourt-i — ugyancsak kommunista — jegyző útján adták be tiltakozásukat a magyar tanítás ellen, látva, hogy az általuk s szocialisták által hirdetett bojkott teljesen megbukott) nem kívánja a magyar oktatást. Bátorkodtam felvilá-

° A munkásoknak munkát biztosító bányatársulat iskolájáról van szó.

gosítani a tanfelügyelőt, hogy a magyar szülők kérésére lettem kiküldve s nem az a kis töredék kért magyar tanítót, aki most tiltakozik a magyar tanítás ellen s akiknek kérése — amint tapasztalom — a magyar szülők nagy többségének kívánsága ellenére meghallgatásra talált, dacára annak, hogy nem voltak kötelesek elküldeni gyermekeiket a külön magyar órára, sőt nem is küldték. — Ő azonban mégsem adhatja meg az engedélyt, mert a magyar szülők összessége, valamint a mericourti községi hatóság és a bányaigazgatóság, mint iskolafenntartó hatóság nincsenek megegyezve. — A lens-i kerületi tanfelügyelő, ki jóakarattal kezeli ügyemet, semmit sem tehet érdekekben egyelőre. Azonnal értesítettem a helyzetről Barkóczy konzul urat, aki azt válaszolta, hogy Villányi ökegyelmessége fog interveniálni a francia miniszternél. Bátorkodom azonban megjegyezni, hogy a tanítást — részben a Társaskör helyiségében, részben Mericourtban egy privát helyiségben — sokkal eredményesebben folytatom, mert a gyermekekkel többet foglalkozhatom s magyar szellemben nevelhetem őket. Ezzel kapcsolatban bátorkodom Méltóságod figyelmét felhívni a Párisi Magyar Egyesületre, mely, mint titkárokat, illetőleg titkárnőket magyar tanerőket alkalmazhatna, akik a Julián Egyesület által lennének kiküldve (pl. tanulmányútra), s akik nyugodtan működhetnének s taníthatnának a már megalakított s a még szervezés alatt álló magyar Társaskörökben, úgyszintén a szervezés munkájából is kivethetnék a részüket, mert igen sok itt még a tennivaló e téren s én magam ezt a munkairamot, mely csak fokozódik, rövidesen nem fogom győzni. Az így kiküldött magyar tanítók pedig sokkal szabadabban működhetnének, mint én, ki a francia hatóságokkal kapcsolatban vagyok és sokszor szinte tehetetlenül kellett keresnem megfelelő módokat a magyarság tömörítésére s az iskolaügy előbbrevitelét illetőleg éppen azért, mert erre csak egy hivatalos mód adatott. Megvallom, hogy az eredményt, mit eddig elérnem sikerült, a francia hatóságok megkerülésével értem el, látva, hogy az ő támogatásukkal soha egy lépésnyire előbbre nem jutok. Mégis a francia szocialista Syndicat³ titkára a magyar szélsőséges elemek tiltakozására azt felelte, hogy: „Olyan tisztességesen működnek, hogy semmit ellenük nem tehetünk.” Megnyugtathatom Méltóságodat, hogy működésem s a Társaskör működése továbbra is kifogástalan lesz s még rövid kitarással erkölcsi tekintélyünk annyira fog emelkedni, hogy az itteni francia társadalomban szerepet játszó bármelyik egyéniséget megnyerhetjük diszelnökünknek csak az alkalmas pillanatot kell kivárnom. Meggyőződéseim, hogy az itteni magyarok között — csekély kivétellel — teljes rendet lehet teremteni — s ez a rend már kialakulóban is van —, de nem a francia hatóságok támogatásával, hanem azoktól függetlenül, a Társaskörökben kell végbemennie ama kultúrmunkának, mely a magyarság ügyét kell hogy szolgálja. Ezen meggyőződéseim késztetett arra, hogy a fent írt lehetőségre felhívjam Méltóságod figyelmét.

Tisztelettel jelentem, hogy a március 15-iki ünnepélyt 17-én vasárnap délután fogjuk megtartani a Társaskör helyiségében. Nehány felnőtt és 65 iskolás gyermek

* Szakszervezet.

fog szavalni. Soknak nem jutott vers. — Február hó 10-én tartott „Tolonc” c. népszínmű előadásunk nagyon szépen sikerült. Mükedvelő csoportunk tagjai nagy lelkesedéssel tanulják az újonnan kiosztott szerepeket. Legközelebbi mükedvelői előadásunk húsvét vasárnapján lesz, az ezt követő április 14-én. A Julián Egyesület által küldött színművek egy része részben technikai okok, részben a viszonyok miatt nem előadhatók. A mükedvelő csoport működésének folyamatosságát pedig nem szeretném megakasztani az előadási darabok hiánya miatt, amiért is tisztelettel kérem Méltóságodat, hogy méltóztasson megbízni Gerlits Aranka tanítónőt újabb színdarabok, valamint verseskötetek küldésével, melyeknek címeit vele közölni fogom. — Énekkarunk jelenleg a párizsi Magyar Ház felavatási ünnepélyére készül, ahol egy népdalegyveleget s egy hazafias kart fog előadni. Remélem, hogy az ősz folyamán már nyilvános hangversenyeket is fogunk rendezhetni. A zenekar megalakításának egyetlen akadály a hangszerek óriási ára, mit tagjaink megfizetni nem képesek. Barkóczy konzul úr azonban megígérte támogatását s így kilátás van arra, hogy a közeljövőben sikerül a zenekart is megalakítani. A fúvós hangszerek kezelésének tanulását éppen ezért már megkezdtem, mégis tisztelettel kérem Méltóságodat, hogy a zenekar megalakulása esetén legalább 3—4 hónapra méltóztasson a karmesteri díjat folyósíttatni, hogy egy, már gyakorlott vezető mellett teljes rutinra szert tehessek.

Bátorkodom Méltóságod figyelmét felhívni a gyermeknyaraltatásra, mely — eltekintve attól, hogy a szülők anyagi helyzetén segítene — rendkívüli erkölcsi hatással lenne az itteni magyarságra. Mint az elmúlt év folyamán, úgy most is mintegy 200—250 gyermek nyaraltatását bátorkodom javasolni. Barkóczy konzul úrral volt szerencsém részletesen beszélni a gyermeknyaraltatás lehetőségeiről. A konzul úr az észak-franciaországi tengerparton való gyermeknyaraltatást javasolja inkább, mely esetben 3—4 magyar tanerő kiküldése lenne célszerű. A gyermeknyaraltatás másik módja a Magyarországon való nyaraltatás lenne, mely költségesebb ugyan, de erkölcsi hatása mérhetetlenül nagyobb. S kívánatos is lenne talán, hogy a magyar gyermekek megismerjék hazájukat, a kellemes körülmények között ismervén meg azt, örökké visszavágyódjanak.⁷

Tisztelettel kérem Méltóságodat, hogy ezügybeli határozatáról engem értesíteni szíveskedjen, valamint erre vonatkozó utasításait megadni méltóztasson, hogy így a szükséges információkkal, valamint előkészületekkel idejében végezhessek.

Roubaix-ban s környékén lakó magyarok létszámáról a kimutatást csak most kaptam meg, mely szerint 900 magyar lakik ott, kik közül 100 (cca) csehszlovák állampolgár, 200 pedig a Szt. István kör tagja. Valenciennes, Auzin és Denain környékén 75 magyar család lakik.

Folyó hó 2-ika óta Ölvedi László dr. Hénin-Liétardban tartózkodik, mint a Párizsi Magyar Egyesület egyik titkára, hogy munkámban segítségemre legyen. Ezt azért bátorkodom megjegyezni, hogy felhívjam Méltóságod figyelmét a nagymérvű munkára, mely itt folyik s melyet egymagam elvégezni nem bírok. Miután pedig Ölvedi dr. úr állandóan itt nem tartózkodhat, tisztelettel kérem Méltóságodat, hogy a fent

* L. a 19. sz. iratot.

írt módon méltóztasson egy tanító kiküldését lehetővé tenni, aki, mint a Párisi Magyar Egyesület titkára állandóan itt tartózkodhatna.

Másolat — K 28. 307—1930—T—5349 (154. cs.)

19.

Budapest, 1929. augusztus 1.

A Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály átirata a külügyminiszternek a franciaországi magyar gyerekek magyarországi nyaraltatása ügyében

A párizsi magyar követ jelentéseiből s a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló minisztérium illetékes ügyosztályával folytatott tárgyalásokból tájékozást nyert Nagyméltóságod arról az akcióról, amelyet a Julián Egyesület részéről a franciaországi bányavidék magyar munkásaihoz kiküldött Bodnár Ödön tanító e munkások gyermekeinek a folyó év nyarán Magyarországon leendő nyaraltatása érdekében kezdeményezett.

Méltányolván egy ily nyaraltatási akciónak a humanitárius szempontokon felül nemzeti szempontból való jelentőségét, a külügyminisztérium illetékes osztályával r. u. folytatott tárgyalás után hozzájárultam ahhoz, hogy 50 franciaországi magyar gyermek vonassék be a nyaraltatásba. Részben Bodnár túlbuzgósága, de részben félreértés következtében 1929. június 26-án nem 50, hanem 95 gyermeket hozott haza az Országos Gyermekvédő Liga Hollandiából visszatérő vonata. Bár az anyagi fedezetet 50 gyermek számára is nehezen tudtam biztosítani, a kényszerhelyzet folytán kénytelen voltam tudomásul venni az akció kiszélesülését s intézkedésemre az Országos Gyermekvédő Liga a hazaérkezett gyermekeket üdülőtelepein (a szigetmonostori, részben a bakonyi Dr. Vass József gyermeküdülő telepen) elhelyezte. A gyermekek értesülésem szerint igen jól érzik magukat. A napokban egyébként a Julián Egyesület megbízottja a miniszterelnökség kiküldöttjével személyesen is fel fogja keresni az üdülőket, róluk fényképfelvételeket fog a Julián Egyesület készíttetni s ha nem kerül sokba, az Egyesületnek az a szándéka, hogy minden gyermek szülőjének egy, a nyaraló gyermekeket ábrázoló levelezőlapot küldet a gyermekekkel Franciaországba.

Hogy az akció milyen kedvező hatást tett kintlevő munkásaink körében, annak jellemzésére idezárom a nemzeti alapon tömörült hénin-liétard-i, lенси, douai-i, valenciennes-i, roubaix-i szervezetek közös választmányi ülésen hozott határozat alapján a Julián Egyesülethez intézett iratnak másolatát.*

* A dokumentum másolata az iratok között nem található; viszont a hivatkozott fényképfelvételek gazdag gyűjteménye fennmaradt.

Mint fentebb említeni szerencsém volt, 50 gyermek ellátásának (fejenként s naponként 1 P. 60 fill.) költségeit is nehezen s csak úgy tudtam biztosítani, hogy számításba vettem a Nagyméltóságod böles vezetése alatt álló minisztérium részéről r. u. kilátásba helyezett 2.000 P. összegű szíves hozzájárulást. Tekintettel a kényszerhelyzet folytán előállott kétszeres kiadásokra s figyelemmel arra, hogy olyan akcióról van szó, amelynek gondozása a létesült megállapodás értelmében kívül esik a miniszterelnökség feladatkörén, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a megnövekedett s circa 13—14 ezer pengőre rúgó kiadások fedezésére egy nagyobb összegű hozzájárulást nyújtani s azt közvetlenül a Julián Egyesületnek folyósítani méltóztassék.

Nagybecsű döntéséről szíves tájékoztatást kérek.

Fogalmazvány — K 28. 307—0930—T—5349 (154. cs.)

20.

München, 1930. május 29.

A müncheni konzul jelentése a Külügyminisztériumnak a müncheni magyar iskola tevékenységéről

A Müncheni Magyar Iskola május hó 1-én megkezdte működésének 18. félévét. Az eddigi szokás szerint az iskola a nyári szemeszterre nem szokott tanfolyamot hirdetni kezdők számára, ez alkalommal mégis 7 új hallgató jelentkezett, úgy hogy a meglevő kurzusokat egy kezdőkurzussal kellett szaporítani. Azt a körülményt, hogy annak ellenére, hogy nem lett kezdőkurzus hirdetve, mégis ilyen szép számban jelentkeztek hallgatók, örvendetes tünetként kell elkönyvelnünk, amely világosan mutatja azt az érdeklődést, amely mind nagyobb mértékben megnyilvánul az itteni körökben a magyar nyelv, a magyar kultúra valamint általában a magyarság iránt. Ez a tény annál is inkább érdemel figyelmet, mivel a magyar lektorátus rendszeresítése óta a Müncheni Magyar Iskola éppen a főiskolai hallgatók nagy részét vesztette el: tehát a megnyilvánuló érdeklődés olyan körökből indul ki, amelyek egyébként kevésbé jönnek számításba ilyen kiesett, kevésbé praktikus értéket jelentő nyelv számára, mint a magyar nyelv. Itt kell megemlítenem azt, is, hogy a magyar lektor az egyetemi nyári szemeszterre hirdetett kezdőtanfolyamát 20 hallgatóval kezdhette meg.

Az iskolának ebben a félévben 27 hallgatója van, akik négy tanfokozatban részesülnek rendszeres magyar nyelvi oktatásban. Az iskola ebben a szemeszterben négy

☞ A válasz nem ismeretes. Az osztály 5000 pengőt utalt át a költségekhez való hozzájárulásként a Julián Egyesület részére.

kurzust tart fenn: egy kezdő, egy első fokú haladó, egy első fokú továbbképző és egy másodfokú továbbképző tanfolyamot. A tanórák számát a tanfolyamok szaporodására való tekintettel valamivel redukálni kellett. Jelenleg öt estén két-két órán keresztül folyik az oktatás, úgy hogy a leadott heti órák száma összesen tíz.

Az iskola hallgatóinak foglalkozásbeli összetétele ezúttal is a megszokott képet mutatja. Vegyesen vannak képviselve a hallgatók között az intellektüelek, munkások és a kettő között álló kategóriák. Lényegesebb eltolódás a növendékek állampolgársági hovatartozandóságát illetőleg sem mutatkozott. A hallgatók zömét ezúttal is a német állampolgárok alkotják. Az 1929/30. évi téli szemeszterre, valamint az 1930. évi nyári szemeszterre beiratkozott hallgatók állampolgársági és foglalkozásbeli megoszlásáról egyébként a mellékeltlen tisztelettel idecsatolt kimutatások adnak kimerítő felvilágosítást (1—4. sz. mell.).

Az iskola 9 éves fennállása óta összesen 403 hallgatót részesített magyar nyelvi oktatásban. Az egyes szemeszterekre nézve az iskolába beiratkozott növendékek számát illetőleg a következő képet kapjuk:

1. 1921/22 évi téli félév	32 hallgató
2. 1922 évi nyári félév	19 hallgató
3. 1922/23 évi téli félév	11 hallgató
4. 1923 évi nyári félév	13 hallgató
5. 1923/24 évi téli félév	12 hallgató
6. 1924 évi nyári félév	11 hallgató
7. 1924/25 évi téli félév	76 hallgató
8. 1925 évi nyári félév	29 hallgató
9. 1925/26 évi téli félév	20 hallgató
10. 1926 évi nyári félév	17 hallgató
11. 1926/27 évi téli félév	13 hallgató
12. 1927 évi nyári félév	9 hallgató
13. 1927/28 évi téli félév	15 hallgató
14. 1928 évi nyári félév	16 hallgató
15. 1928/29 évi téli félév	27 hallgató
16. 1929 évi nyári félév	21 hallgató
17. 1929/30 évi téli félév	35 hallgató
18. 1930 évi nyári félév	27 hallgató
Összesen:	403 hallgató

A fenti összeállítás szerint a hallgatók szemeszterenkénti arányszáma meglehetősen erős hullámzást mutat. Az okokat a következőkben lehet leszögezni:

*) Az 1929/30. évi szemeszter 35 hallgatója közül 11 volt magyar, 22 német, 1 holland állampolgárságú, 1 pedig állampolgárság nélküli volt. Foglalkozási megoszlásuk: intellektuális pályán muködő 8 fő, tanszemélyzet 2, főiskolai hallgató 5, kereskedő 2, munkás 9, háztartásbeli 8, egyéb 1.

A nyári szemeszterek általában mindig kisebb létszámot mutatnak fel, mint a téli tanfolyamok. Ez szorosan összefügg azzal a gyakorlattal, hogy az iskola a nyári szemeszterben tekintettel annak rövidegére általában nem tart tanfolyamot kezdők számára. Így a nyári szemeszterek egyúttal a hallgatók létszámában beállott tényleges csökkenést regisztrálják. Ez a csökkenés két okból adódik: a hallgató vagy azért marad ki, mert átesett már a kiképzésen és a magyar nyelvet annyira megtanulta, hogy további oktatásra nem szorul, vagy — ami a gyakoribb eset — a hallgató csak a magyar nyelv szisztémájával akarván megismerkedni, e vonatkozásban ismeretszomjúságát kielégítvén, a nyelv teljes elsajátítására nem fektet súlyt. Pedagógiai szempontból bármily sajnálatos is ennek az utóbbi kategóriának az elvesztése, propagandisztikus szempontokból azonban az iskola mindenképpen elérte a célját. A távozók úgy a magyar nyelvről, mint pedig az önálló magyar kultúráról helyes képzetet és fogalmat visznek magukkal, úgy hogy mindenkor képesek felmerülő balhiedelmeket eloszlatni és téves nézeteket korrigálni annál is inkább, mivel az iskola a nyelvi oktatáson kívül súlyt helyez arra is, hogy a hallgatók a magyar irodalomban, történelemben, föld- és néprajzban kellő jártasságot szerezzenek.

A hallgatók létszámában végbement erős hullámmásnak ezenkívül anyagi háttere van, amely szorosan összefügg az általános gazdasági helyzet hullámmásával. Csökkenés állott be a hallgatók létszámában az infláció legváltóságosabb periódusaiban és a stabilizáció első átmeneti időszakában. A német gazdasági helyzet megnyugodásával a hallgatók száma erősen felszokott. A kedvező eredmény[te] azután mindinkább lefokozta az iskola-szervezetet képező Volkshochschule igazgatósága által kirovott tandíjak fokozatos emelése. A tandíjak ugyanis az utolsó négy évben 4 márkáról 9 márkára lettek felemelve. A mai általános nehéz kereseti viszonyok mellett természetesen a hallgatók nemigen voltak képesek ilyen áldozatok meghozására, ha pedig mégis eltökélték magukat erre, akkor már inkább valamely világnyelvet választották, amelynek megtanulásától több praktikus hasznot reméltek. Ennek felismerése késztetett engem annakidején arra, hogy a tandíjak beszédétől eltekintettem, illetve, hogy azoknak viselését a magyar iskola vállalta magára. Azóta a növendékek létszáma állandóan emelkedik, úgy hogy az utolsó szemeszterben a magyar tanfolyamok elérték a normális létszám-nívót és ma már semmiben sem különböznek ebben a vonatkozásban más nyelvkurzusok létszám-nívójától.

Az iskola fennállása óta, beleértve a mostan folyó szemesztert is, eddig 315 héten keresztül tartott előadásokat. A leadott órák száma a heti nyolc órai átlagot véve számítási alapul kb. 2600 órát tesz ki, a valóságban a leadott órák száma ennél is magasabb.

Az iskola az infláció megszűnése óta a következő anyagi hozzájárulásokban részesült. Nagyméltóságod az iskola szubvenciójaként 3 ízben összesen 1240 márkát méltóztatott kiutalni. A m. kir. kultuszminisztérium pedig megtérített egy ízben egy 84 márkát kitevő könyvszámlát. A hozzájárulások végösszege ezek szerint összesen 1324 márkát tesz ki. Tekintetbe véve a hallgatók számát, egy hall-

gatóra esik 3.28 márka részesedés, vagy a leadott órák számát számítási alapul véve egy óra 0.50 márkába került. Ezek szerint az iskola állandóan a legkeskenyebb anyagi bázison állott, az igénybe vett anyagi áldozatok semmiféle arányban nem állanak azon teljesítményekkel, amelyeket az iskola eddig minden téren kimutatott. Ha pusztán az iskola által igénybe vett anyagi áldozatok nagyságát vesszük figyelembe, úgy bátran és túlzás nélkül lehet megállapítani, hogy alig van még egy hasonló magyar kulturális intézmény, mely ilyen nagy szolgálatot tett volna a magyarságnak ilyen kevés finansiális rekompenzáció mellett.

Az iskola eredményes működést a jövőben természetesen csak akkor tud kifejeteni, ha továbbra is abban a szubvencióban részesült, amelyben azt Nagyméltóságod a fent idézett rendeletével részesíteni kegyes volt. Az iskola ténykedése nem merül ki csupán az oktatás ellátásában, további feladata az ismertető előadások megrendezése. Az iskola eddig 27 ismertető előadást rendezett. Anyagi helyzetének megszilárdulásával e téren még sokkal többet tehet, így elsősorban többet áldozhat az előadási anyag kibővítésére.

Nagyméltóságod a fent idézett rendeletével az iskola szubvencionálására az 1929/30. évi tanévre 700 márkát volt kegyes kiutalni. Ezen összeg a következő módon lesz felhasználva:

1. Hátralékos és folyó tandíjak megtérítése	534 márka
2. Könyv- és taneszközbeszerzés stb.	130 márka
3. A segédoktatók villanyos és egyéb személyi kiadásainak megtérítése	36 márka
összesen	700 Mk.

A jövőre nézve az iskola anyagi igényeit a következőkben lehet megjelölni:

1. Tandíjsegélyek és térítmények	200 márka
2. Taneszközök, diaposzítívek, vetítógépek bérdíja stb.	120 márka
3. A tanszemélyzet személyi kiadásainak (villanyosköltség, belépődíjak, portó stb.)	30 márka
Összesen	350 márka

Ezek szerint az iskola évi kb. 700 márkás költségvetési előirányzattal teljesen megfelelhet hivatásának. A kiadások — amint ezt a fenti összeállítások világosan mutatják — olyan természetűek, amelyek szorosan hozzátartoznak az iskola által kifejtett működéshez, ennél fogva elengedhetetlenek. A személyi kiadások úgyszólván teljesen jelentéktelenek, hiszen az oktatók a felelősségteljes munkát ingyen végzik. Ha az utóbbi években rátértem arra, hogy az oktatók által effektíve eszközölt személyes kiadásokat, amelyek az oktatói minőségből kifolyólag adódnak, megtérítem, úgy csak a méltányossági szempontokat tartom szem előtt. Külön ki kell emelnem Lits Ernő konz. irodasegédtsztnak, a tanfolyam kezdeményezőjének és 18 szemeszteren át való vezetőjének önfeláldozó áldozatkészségét, pedagó-

giai ügyességét és lángoló hazaszeretetét; a tanfolyam nevéhez fűződik, nélküle nem volna fenntartható.

Van szerencsém ennek megfelelően Nagyméltóságodat tisztelettel kérni, hogy az 1930/31. tanévre újból 700 márka szubvenciót az iskolának engedélyezni kegyeskedjék. Az iskola által elért eredmények, továbbá Münchenben elfoglalt kultúrfaktorális szerepe mindenképpen indokoltá teszik az iskola anyagi támogatását.

Velics s. k.
m. kir. konzul

Tisztázat — K 28. 306—1930—5653 (153. cs.)

21.

[Budapest, 1930.]

A Vallás- és Közoktatási Minisztérium népművelési ügyosztályának tervezete a külföldi magyarság kulturális gondozása tárgyában

A Magyar Nemzeti Szövetség a ./. alatt idecsatolt¹ beadványt nyújtotta be hozzám az amerikai magyarság kulturális gondozása tárgyában. A memorandum foglalt célkitűzések megvalósítására való törekvés fontos szükségletnek látszik, aminek örvendetes jele az is, hogy gyakran érkeznek hasonló tárgyú kérelmek a vezetésem alatt álló minisztériumhoz maguktól a külföldi magyaroktól, vezető embereiktől, egyesületektől, valamint a külképviseleti szervektől és a társmisztériumoktól is.

A kérelmek a lehetőséghez képest és a fedezeti viszonyok által engedett mértékig mindenkor teljesíttetnek, azonban a kérdésnek újabban tapasztalható kiszélesedése alkalmából és az ügy érdekében van szerencsém Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét a külföldi magyarság gondozásával kapcsolatban néhány mozzanatra felhívni.

Éz idő szerint a külföldi magyarság gondozásával természetesen több társmisztérium foglalkozik.

¹ Az iskola az 1930/31-es költségvetési évre a külügyminisztérium 700 márkás támogatását megkapta.

² Az iratok között nem található.

Kívánatosnak tartanám azonban, hogy a tervszerűség és egyöntetűség kedvéért a külföldi magyarság *kulturális gondozásának az alábbiak szerinti irányítása a vezetésem alatt álló minisztériumban koncentráltassék.*

E kulturális gondozás legszükségesebb tennivalói lennének az amerikai magyarok irányában részint az amerikai magyar gyermekek, részint a felnőttek kulturális gondozása körüli tennivalók. Ilyenek a gyermekeket illetően: az amerikai magyar tanítójelölteknek egy-két éven át a hazai tanítóképzőkben való elhelyezése; angol nyelvű magyar olvasókönyv készítése, egyetemi diáksere akció. A felnőtteket illetően az amerikai magyar egyesületeknek magyar könyvekhez juttatása, a magyar nemzeti öntudat alátámasztása és az otthon megismertetése érdekében előadások anyagáról és szemléltető eszközökről való gondoskodás, az amerikai magyarok történetének az amerikai magyarság számára való megíratása.

Többnyire ugyanezek a feladatok a többi, Európában és a tengeren túl élő külföldi magyarok kulturális gondozása terén is.

Tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a társmisztériumokat a fentiek értelmében értesíteni méltóztassék.

A fent körvonalazott tennivalók kivitelénél főleg két szempontra kívánnék tekintettel lenni.

Arra való tekintettel, hogy az amerikai magyarok túlnyomó többségben, a külföldi magyarságnak pedig jelentékeny része idegen állampolgár, célszerűnek látszik, hogy kulturális gondozásuk ne hivatalos úton, mint állami, illetve kormánytevékenység, hanem társadalmi úton végeztessék. Az állami tevékenység itt inkább mint irányítás, erkölcsi, esetleg anyagi támogatás nyilatkoznék.

A keresztvitelnél az Amerikai Egyesült Államok magyarságára nézve a Magyar Nemzeti Szövetség, a világ más részeiben élő magyarságra nézve pedig a Julián Egyesület közreműködését kívánnám felhasználni.

A másik jelentős szempont lenne az, hogy a külföldi magyarok kulturális gondozásával kapcsolatban minél kisebb pénzügyi terhek háruljanak az államkincstárra.

Ezt a célt a kérdéses ügyek koncentrálása mindenestre szolgálná. Megjegyzem, hogy a külföldi, főleg az amerikai magyarok, illetve egyesületeik feltétlenül hajlandók e tekintetben némi áldozatokra, hiszen közvetlenül maguknak áldoznak. Sőt erre az áldozatkészségre való nevelésnek, vagy készítésnek, mint célnak is fenn kell állni, hogy így az egyesületek öntevékenységre való készsége fokoztassék.

Tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy ez ügyre nézve nagybecsű észrevételeit velem közölni méltóztassék.

Tisztázat — K 28. 261—1930—T—5264 (133. cs.)

* Pataky államtitkár válaszában kifejti, hogy egy 1927. évi minisztertanácsi határozat értelmében „a régi Magyarország határain kívül élő magyarság kulturális gondozása, illetőleg annak irányítása, a külügyminisztérium hatáskörébe utaltatott, a másuttaló viszonylatában pedig a miniszterelnökség az a szerv, amely ezeket az ügyeket intézi”. Ily módon a kialakult rendszer megváltoztatása nem valósítható meg. V. ö. a 25., 37. sz. iratokkal!

|Buenos Aires, 1930. |

Scossa Gyula nyugalmazott huszárszázados tájékoztatója az Országos Gazdasági Munkaközvetítő Iroda vezetőjéhez a brazíliai magyarok helyzetéről

Eleinte az a kevés magyar, aki Brazíliába kivándorolt, az ottani helyi viszonyok és a portugál nyelv ismeretének hiányában igen szomorú körülmények között, mondhatni rabszolga módon élt. Később, miután számuk napról-napra nőtt, jobb helyzetbe kerültek s ma már nemcsak mindegyik megtalálta tisztességes megélhetését az ültetvényben, hanem nagyban gyarapodnak, vagyonosodnak. Aki kivándorolt, az hívja rokonait, mely körülmény azt mutatja, hogy egyes szerencsétlen vállalkozástól és néhány dologkerülő munkástól eltekintve a kivándorlóknak sorsa jól megy és minden ezzel ellenkező hír alaptalannak tekintendő. Bizonyítja ezt az is, hogy az ottani magyarok szövetkezetbe tömörültek, újságjuk van, önerejükből két helyen kolóniát létesítettek (az egyiket Árpádfalvának nevezték el) és a kolóniát egymás között felparcellázva most sokan saját földjükön dolgoznak. A kivándorolt magyarok száma mintegy 60.000-re tehető, eleinte mind São Paoloba özönlött, most részben a környéken a kávéültetvényeken, részben pedig (cca 25.0000) városokban helyezkedtek el.

Sajnálattal állapítja meg azonban a levélíró, hogy a brazíliai magyarok között véres pártviszályok vannak. Gondoskodni kellene arról, hogy a köztük dúló ellentétek megszűnjenek, s a kolóniának politikai súlyt kellene adni, hogy a 60.000 kivándorolt és a jövő nemzedék magyarságát megtarthassa. A brazíliai magyaroknak nincs templomuk és nincs magyar iskolájuk, pedig kedvező anyagi helyzetük folytán mindkettőt képesek volnának fenntartani. Franciskánus barátra és protestáns papra volna szükség, hogy a jövő nemzedék, melynek számát a levélíró 250.000-re becsüli, magyarnak megmaradhasson. Tudomásom szerint az illetékes kormányhatóságok erről már régen tárgyalnak, de eddig minden eredmény nélkül és félo, hogy a kivándorolt magyarok ezalatt elvesztik minden kapcsolatukat az anyaországgal és magyar pap és tanító hiányában nem lesznek képesek fenntartani faji különállóságukat Amerika nagy emberrengetegében. Az ottani magyarság érdekében azonnal cselekedni kell.

Tisztázat — K 28. 316—1930—J—5164 (155. cs.)

* A dokumentum az eredeti levél kivonata.

Budapest, 1930. február 12.

A Julián Egyesület elnökének felterjesztése a külügyminiszterhez a hollandiai magyar bányászok helyzetéről

Hivatkozással 1929. évi december hó 13-án 502/J. szám alatt kelt felterjesztésemre, a holland bányavidéken élő magyarságra nézve van szerencsém a következőket előadni.

A magyar bányamunkások számát 1930. évi január elején 300—400 főben állapítják meg. Ezek legnagyobb része csak az elmúlt hónapokban érkezett ki, mert 1929. év elején csak 108 magyar dolgozott a bányákban.

A lélekszám kb. 600-ra tehető, ezek között kb. 150 iskolaköteles gyermek.

Különösen azok között, akik az utolsó hónapokban érkeztek ki, igen nagy a szegénység, miután minden anyagiak nélkül érkeztek ki Hollandiába és fizetésükre előlegeket kénytelenek felvenni létfenntartásukhoz, miután munkabérüket csak 14 nap múlva kapják meg és akkor is csak részben. A legszükségesebb ingóságok és nélkülözhetetlen ruhaneműek beszerzése miatt lelkiismeretlen részletüzletekkel foglalkozó egyének kezébe kerülnek.

A neutrális általános szövetség (szoc. demokrata egyesület) a legsúlyosabb esetekben igyekszik segítségükre lenni, azonban pénzhiány miatt sokat nem tehet. A szövetség nagyon üdvösnek tartaná, hogy ha ezen magyar családok érdekében valami történhetné és késznek nyilatkozik a közvetítést vállalni.

A bányákban elég munkaalkalom kínálkozik, úgyhogy a megérkező magyarok azonnal kaphatnak munkát. Nagy nehézséget okoz azonban sok magyarnak az, hogy nincs pénzük ahhoz, hogy családjaikat Magyarországból Hollandiába kivittessék. Miután ezeket erkölcsi züllés fenyegeti és mert egyedül anyagilag is nehezen jönnek ki, nagyon fontos volna, hogy ezek a családok mielőbb ismét egyesítenek.

A gyermekek mindnyájan holland iskolákat látogatnak, ami a nyelv miatt eleinte nagy nehézségekkel jár, azonban ezen alig lehetne segíteni, miután a családok nagyon elszórtan laknak és így magyar iskola létesítése nem lehetséges. Természetesen ugyanezen nehézségek vannak ezen környéken a más nemzetiségbelieknél is. A bányamunkásoknak egyharmada nem holland.

A lakásviszonyok jóknak nevezhetők.

A napi munkabér 4-6 holland forint. A legmagasabb munkabért azonban a magyarok ritkán érik el, mert nem tapasztalt kőszénbányamunkások és ezenkívül a nyelv miatt nehézségeik vannak. Havonta 9.- holland forintot kell a munkások-

nak az egyesület kasszájába befizetni, úgyhogy a netto heti kereset a 28.- holland forintot nem lépi túl.

Az általános műveltség tekintetében úgy a gyermekeket, mint a szülőket illetőleg nem mondunk ítéletet, csak annyit, hogy az nem áll alacsonyabb fokon a más nemzetségbeliekénél.

Szabad idejüket a magyarok rendszeren egymás között töltik el. Politikai ügyekbe nem bocsájtkoznak, ami az adott viszonyok mellett könnyen érthető. Eddig a levél nevezett egyesülettől. Az a meggyőződésem, hogy a megadott adatok megbízhatók.

Dr. Finály Rudolf heerleni m. kir. konzulnak azt a javaslatát, hogy Csányi János ny. állami tanító a holland bányavidéken élő magyar munkások gyermekeinek oktatásával nyugdíjának megtartásán kívül rendszeres díjazás mellett megbízás-sék, a Julián-Egysület részéről melegen pártolom s ezt a megbízást sürgősnek tartom, mert a magyar kolóniák a kommunisták által veszélyeztetve vannak.

Az 1929. évi november hó 25-én 21.513/4k. számú irat három darab mellékletét ide csatolom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Petri s.k.
alelnök.

Tisztázat — K 28. 309—1930—5209 (154. cs.)

24.

Budapest, 1934. január 24.

A Julián Egyesület elnökének tájékoztatója a miniszterelnökhöz az isztambuli magyar gyerekek helyzetéről

A Magyarok Világkongresszusának Szövetsége részt vett abban a Rákóczi zárándoklatban, mely 1933. év október havában Rodostóba indult, hogy jelen legyen a megdicsőült nagy fejedelem restaurált lakóházának felavatási ünnepén. A zárándokok meglátogatták Isztambulban a magyar egyesületet is, hogy megismerjék az ott élő magyarok helyzetét. E látogatás alkalmával magyar testvéreink feltárták bajaikat s ezek között a legkeservesebb panaszként ismertették az Isztambulban élő magyarok gyermekeinek iskolázatlanságát. Isztambulban körülbelül 6—800 magyar család él. A pontos szám azért nem állapítható meg, mivel nincsen olyan rendelkezés, melynek értelmében az oda érkező és munkát vállaló magyarok jelentkezni tartoznának a követség-nél, illetőleg a konzulátusnál. E családok gyermekei, miként azt az ott élő Vendel János jezsuita atya leírta, hihetetlen szellemi nyomorban és erkölcsi elhagyatottságban nőnek fel, úgyhogy ez az

újabb nemzedék, ha nem történik helyzetükön javítás, teljesen elzüllick. Jellemzősül elmondta, hogy a gyermekek csak 2-3, sőt 6 éves korban részesülnek a kereszt-ség szentségében s jó részük 15-16 éves korban nem tud sem írni, sem olvasni s az ottani iskolák vallástalan és bolsevista szelleme teljesen megfertőzi őket. Páter Vendel, aki egy francia lazarista kolostorban él, nem tudta nézni az általa számon tartott mintegy negyven gyermeknek ilyen módon való züllesztését, ismételten kérte egy elemi iskola megszervezésének lehetőségét, de idáig eredménytelenül, noha ismételten ígéretet kapott erre nézve, valahányszor a magyar kormány részéről látogatások voltak Törökországban. Páter Vendel legutóbb Nagyméltóságod előtt is feltárta a szomorú helyzetet, ezért azzal a tiszteletteljes kéréssel vagyok bátor Nagyméltóságodhoz fordulni, hogy méltóztassék a lezüllesztésbe induló 40 magyar gyermek sorsát kezébe venni és egy tanítónak az ottani megélhetési viszonyokra való tekintettel, havi 80 török fontnak megfelelő járandóságot biztosítani és nagy-becsü elhatározásáról a Julián Iskola Egyesületet értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Tisztázat — K 28. 318—934—A—15127 (155. cs.)

25.

Budapest, 1934. február 21.

A külügyminiszter szigorúan bizalmas jelentése a miniszterelnöknek a háború előtti Magyarország határain kívül élő magyarok helyzetéről és megszervezéséről

A külügyminisztériumban külön osztály, a 9. osztály foglalkozik a külföldre kivándorolt magyarság megszervezésével. Ennek az osztálynak a hatásköre a nemzetközi vonatkozású szociálpolitikai ügyekre, külföldi munkaalkalmak és telepítési lehetőségek felkutatására és biztosítására is kiterjed, munkakörének nagy részét azonban a külföldre kivándorolt magyarság kulturális és szociális gondozása és megszervezése képezi.

Ez a munka kiterjed a háború előtti Magyarország határain kívül élő egész magyarságra tekintet nélkül arra, hogy magyar állampolgárságú vagy más állam-polgárságú egyénéről van szó.

Az említett munkakört a külügyminisztérium önálló hatáskörben 1928 óta látja el, a kivándorlási ügykörnek a m. kir. belügy- és külügyminisztériumok között

• A kérvényben sürgetett magyar elemi iskola felállítására nem került sor. Magyar nyelv-tanfolyamok ekkor már azonban folytak Szent György iskola néven. Az isztambuli gyerekek ilyen magyar nyelvi oktatását a külügyminisztérium 1934-ben a korábbi tanévhez hasonlóan 200 török font segélyben részesítette.

történt megosztása ügyében hozott minisztertanácsi határozat alapján, amely a kivándorlással kapcsolatos kormányzati és igazgatási teendők közül azokat, amelyeknek ellátására a külföldön került sor, a külügyminiszter hatáskörébe utalta.

Szervezet

A külföldre kivándorolt magyarság gondozásával és megszervezésével kapcsolatos teendők ellátásánál a külügyminisztérium elsősorban természetesen a külképviseletekre támaszkodik.

A külképviseleteken kívül azonban közvetlen érintkezésben van a külügyminisztérium ez ügyekben a hazai egyházi főhatóságokkal és egyes itthoni társadalmi szervezetekkel, tekintettel arra, hogy az egyházi főhatóságok közreműködését ez ügyek természeténél fogva nem nélkülözheti, egyes itthoni társadalmi szervezetek munkájára pedig célszerűségi okokból szüksége van. Azok a társadalmi szervezetek, amelyekkel a külügyminisztérium 9. osztálya útján állandó érintkezésben van, a következők: a Külföldi magyarok világkongresszusának irodája, amely báró Perényi Zsigmond irányítása alatt áll, továbbá a Szent László Társulat, amely a magyar katolikus püspöki karral tartja fenn a kapcsolatot, a Julián Iskola Egyesület és a Nemzeti Szövetség.

A felsorolt társadalmi egyesületek, mint a hazai egyházi főhatóságok is a külföldre kivándorolt magyarság őket érdeklő külföldi szervezeteivel közvetlenül is érintkezésben vannak, de csak a külügyminisztériummal esetről esetre megállapított keretek között. Elsősorban azonban természetesen a külképviseletek feladata fenntartani a külföldi magyar szervezetekkel a kapcsolatot. Ugyancsak a külképviseletek feladata az is, hogy e szervezetek működésére a külügyminisztérium útmutatásai is intenciói szerint a szükséghez mérten és a lehetőség határain belül irányító befolyást gyakoroljanak és a szükségesnek mutató szervezetek létesítését a lehetőségig előmozdítsák.

Az előző bekezdésben megemlített hatóságoknak és szervezeteknek egymással való kapcsolatát az I. számú táblázat sematikusán tünteti fel.

A jelenleg létező külföldi szervezeteinket a II. számú kimutatás sorolja fel. Amint e kimutatásból kitűnik, a külföldre kivándorolt magyarság társadalmi, egyházi és védő szervezete országok szerint különböző mértékben van kiépítve és több országban még igen kezdetleges stádiumban van. Szembetűnő a különbség szervezethez viszonyítottan a régebbi kolóniák és azok között a telepkek között, amelyek csak rövid néhány éves múlttal tekinthetnek vissza. Az új kolóniák rendszerint szegények ahhoz, hogy intézményeket tarthassanak fenn, míg a régebbi kolóniákban nagy számban akadnak oly magyar csoportok, amelyek kulturális és szociális igényeikről, társadalmi és egyházi szervezeteikről kisebb nagyobb mértékben, sőt az esetek legtöbbszörében, teljesen önerejükkel képesek gondoskodni. Az anyagilag gyenge, de életképesnek mutató szervezeteket, főként pedig az új szervezeteket, a külügyminisztérium a szükséghez és a lehetőséghez képest anyagi támogatásban is részesíti.

1927. március 9-iki minisztertanácsi határozat. L. a 37. sz. iratot is!

Az említett II. számú kimutatásból kitűnik, hogy ma már 750-nél több egyesület, közel 190 magyar egyházközség, 170 magyar tanfolyam, 10 teljesen magyar tagozatú elemi iskola, 20 szociális missziós nővér, 3 munkaközvetítő iroda és 3 orvosi rendelő foglalkozik a külföldre kivándorolt magyarság kulturális és szociális gondozásával. Magyarország háború előtti határain kívül levő területeken a magyar újságok száma 50 körül van. Tekintve, hogy a kivándorolt magyarság száma egy milliót meghalad, a felsorolt szervezet korántsem mondható elegendőnek és ezért a szervezés terén, különösen egyházi és iskolai vonatkozásban még nagyon sok a teendő. E részben csak a világgazdasági helyzet javulása eredményezhet számottevő fejlődést. Örömmel állapítható meg azonban, hogy ma már alig van a külföldön számottevő letelepedési helye a magyarságnak, ahol valamilyen magyar szervezet ne léteznék. E szervezetek hatása alatt a közszellem a külföldre kivándorolt magyarság között javulóban van, bár még igen sok kívánni valót hagy hátra.

Nyilvántartás

A külföldre kivándorolt magyarság nyilvántartása a külképviseletek ellenőrzése mellett a különböző külföldi társadalmi szervezeteink, főként pedig a szociális missziós nővérek útján történik. A szociális missziós nővérek statisztikái, akik házról házra járva keresik fel a működési területükön élő magyarságot, pontosaknak mondhatók, a társadalmi szervezetek statisztikái azonban becsléseken alapulnak és a legtöbb esetben túlzottak. Ugyanezért kontrollképp e statisztikákat összehasonlítjuk a bevándorló államok [sic!] hivatalos népszámlálási statisztikáival is, amelyek azonban minden tekintetben szintén nem mondhatók pontosaknak, különösen az elszakított területekről származó magyarságra vonatkozóan. E különböző oldalról származó statisztikák azonban egymással összevetve alkalmasak arra, hogy a kivándorolt magyarság (a régi külföldön élő magyarság) létszámát megközelítő pontossággal megállapíthassuk.

A II. számú kimutatás második rovata feltünteti a külföldre kivándorolt magyarság létszámát országok szerint. Az abban foglalt adatokat az előző bekezdésben említett különböző forrásokból származó statisztikai adatok egybevetésével állítottuk össze; ez adatok tehát megközelítőleg pontosaknak tekinthetők.

Szellemi irányítás

A szellemi irányítás — amint az már a „szervezet” jelzésű szakaszban mondtakból is következik — a külügyminisztérium 9. osztályában van koncentrálni és ezzel az egész szervezet harmonikus összeműködése nagyjából biztosítva van.

Azok a szempontok, amelyeket a külügyminisztérium a külföldre kivándorolt magyarság gondozása és megszervezése körül követ, a következőkben foglalhatók össze:

Fő törekvése a külügyminisztériumnak, hogy külképviseleteink, a hazai egyházi főhatóságok és az említett itthoni társadalmi szervezetek és gondozó szervek közreműködésével a kivándorolt magyarságot tömörítsük, magyar nemzeti érzését ébren tartsuk és fejlesszük, a szélsőséges agitációk befolyásától a lehetőségig

visszatartsuk, a magyar földhöz való ragaszkodást és különösen az anyagilag erősödő tömegekben a visszavándorlási vágyat ébren tartjuk és fejlesszük és a kivándorolt magyarság és Magyarország között a kulturális és gazdasági kapcsolatokat előmozdítjuk.

E törekvés célja a külföldön élő tömegeket hovatovább a magyar nemzeti, gazdasági és kulturális érdekek szolgálatába állítani.

A cél elérését előmozdító eszközök:

külföldi magyar egyházközségek, iskolaegyesületek, sportkörök, olvasó körök és hasonló oly szervezetek és társadalmi összefüggések fenntartása, amelyek tapasztalat szerint a legerősebb összekötő kapcsot képezik a külföldön élő magyarság között és leginkább alkalmasak annak összetartására, vallásosságának és magyar érzésének fenntartására és fejlesztésére;

ily szervezetek létesítésének előmozdítása szükség esetén anyagi támogatás útján;

irodalmi-, iskola- és egyházi könyvekkel, hazai lapokkal, egyházi és nemzeti zászlókkal való ellátása azoknak a külföldi magyar szervezeteknek, amelyek ezekről saját erejükből egyáltalán nem képesek, vagy nem képesek kellő mértékben gondoskodni;

ezzel karöltve propagálása különböző módokon a magyar irodalmi termékeknek, pl. könyvkatalógusok szétküldésével, a magyar könyvpiari termékek fogyasztásának és egyúttal a magyar kultúra ismertetésének előmozdítása érdekében;

értékes magyar irodalmi termékek idegen nyelvekre való lefordításának előmozdítása;

a szegény sorsú kivándorolt magyarság szociális gondozásának felkarolása, munkaközvetítő irodák létesítésével, a helyi viszonyokat nem ismerő tapasztalatlan egyéneknek megfelelő tanácsok szolgáltatásával, a külföldi hatóságoknál való közbenjárással és kivételes esetekben a beteg vagy önhibájukon kívül nyomorba esett egyének segélyezésével, esetleg államköltségen való hazaszállításával.

A felsorolt törekvések és célok szellemében követségeink már régebben utasítást kaptak, hogy közvetlenül és az alárendelt magyar konzulátusok közbejöttével állandóan figyelemmel kísérjék a működési területükön élő magyarság kulturális megmozdulásait, vándormozgalmát, észleleteikről a külügyminisztériumot állandóan informálják, a felmerülő kérdések megoldására nézve javaslatot tegyenek, a létező külföldi magyar szervezetek és gondozó szervek munkájára a szóban levő törekvések és célok szellemében a szükséghez és a lehetőséghez mérten irányító befolyást gyakoroljanak és az ottani magyarság további szervezkedését a lehetőségig előmozdítsák.

Ugyanezen célok érdekében a külügyminisztérium által fizetett gondozó szervek külön is utasítottak arra, hogy minden kínálkozó alkalommal tanácsolják a működési területükön élő magyarságnak, hogy megtakarított pénzét küldje Magyarországra, ahol különösen az utóbbi időkben igen kedvező ingatlan vásárlási lehetőségek vannak.

A kivándorolt magyarság másod és harmad generációit illetőleg pedig — amelyek a külföldi nagy államok asszimiláló hatása alatt a magyar nyelvet már alig vagy egyáltalán nem beszélik — a külügyminisztérium törekvése az, hogy azoknak a magyar ügyek iránti érdeklődését és szimpátiáját ébren tartsuk, hogy ekként azokat, akiket mint magyarokat már elvesztettünk, legalább megtartsuk magyar barátoknak. Ez irányú törekvésünkre annak megfontolása vezet, hogy a külföldön született másod és harmad generáció jelentékeny része már a feltörekvő intelligens osztályhoz tartozik s ezért magyar barátságának és a magyarsággal való kapcsolatainak hasznát vehetjük a külföldön nyomorgó véreink anyagi támogatása és az újonnan kivándorló szegény sorsú egyének elhelyezése érdekében, valamint a Magyarországgal való gazdasági kapcsolatok kiépítése, továbbá a magyar idegenforgalom fejlesztése érdekében, sőt propaganda téren is.

Tervek a jövőre nézve

A külügyminisztérium jövőbeni terveit főbb vonásokban már a szellemi irányításra vonatkozólag az előző szakaszban mondtak magukban foglalják.

E tervek megvalósításának mértéke és tempója elsősorban pénzkérdésen múlik. A kivándorolt magyarság gondozásával és megszervezésével kapcsolatos kiadásokat ugyanis a külügyminisztérium csak abból az ellátmányból fedezheti, amelyet e célra a belügyminisztérium kezelésében álló Kivándorlási Alap a minisztertanács évről évre hozandó határozata alapján rendelkezésére bocsát. Ez az ellátmány eddigelé évi 300.000 pengőben állapítottatott meg, de fedezeti okból a múlt évben ez ellátmányt sem kaphatta meg a külügyminisztérium teljes egészében. Ebből az ellátmányból 60—100.000 pengő közötti összeg a nyomorgó és beteg magyar állampolgárok segélyezésére és hazaszállítására van igénybe véve, 6—10.000 pengőt fordítunk könyv, újság és hasonló akciókra, 190.000 pengő szükséges a létező intézmények és gondozó szervek évenként visszatérő állandó támogatására. Ennek folytán új akciók céljaira pénz csak annyiban áll rendelkezésre, amennyiben a korábban engedélyezett szubvenciók fokozatos leépítése révén, vagy a segélyezések csökkentése útján, az előző költségvetési évben megtakarítás volt elérhető. A további szervezés tehát fedezeti okokból csak lassan haladhat előre.

E fedezeti nehézségek figyelembevételével a külügyminisztérium konkrét tervei a legközelebbi jövőre nézve a következők:

1) Egy második magyar bencés pap kiküldése São Pauloba. Ennek révén a São Pauloban egy magyar bencés prioratus létesítését tervezzük és az ott élő nagy számú katolikus magyarság lelki és nemzeti gondozásának hatékonyabb felkarolását.

⁶ Horváth Anzelm 1934-ben csatlakozott az 1931 óta São Pauloban tartózkodó Szelecz Arnoldhoz. A prioratus 1938-ban készült el.

2) Egy magyar református segédlelkész kiküldése ugyancsak São Paulo-ba a szintén nagy számú ottani református magyarság lelki és nemzeti gondozásának hatékonyabb felkarolása érdekében.^{*)}

3) Egy katolikus pap kiküldése Dél-Franciaországba.^{***)}

4) A Buenos Aires-i német származású katolikus pap kicserélése magyar pappal.^{****)}

5) Egy tanító (cserkésztsízt) kiküldése São Paulo-ba.^{*****)}

6) Egy magyar protestáns pap kiküldése Buenos Aires-be.^{†)}

7) Egy-két tanító küldése Argentínába.

8) Egy tanító kiküldése Konstantinápolyba.

Az 1—3 alatti tervek már a legközelebbi hónapokban megvalósíthatók, a 4—8 alatti tervek megvalósítására azonban fedezeti okokból már csak a jövő vagy talán csak az azt követő költségvetési évben kerülhet sor.

Tanulmányok vannak folyamatban a külföldön élő magyarok pontos konzuli nyilvántartásának kísérletképp három államban, nevezetesen Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban való bevezetése iránt.

A külügyminisztérium távolabbi programja a vallással és a magyarsággal szemben már közönyös tömegek egyre intenzívebb bekapcsolása a fentiekben ismertetett szervezetbe és a szervezet fokozatos tökéletesítése annak az érdekében, hogy a szervezetet a mondottak szellemében a magyar nemzeti, kulturális és gazdasági érdekek szempontjából egyre jobban kihasználhassuk.

Mellékletek

Kimutatás

a külföldre kivándorolt magyarok, magyar szervezetek és újságok számáról

Országok megnevezése	magyarok száma	Egyletek sportkörök dalárdák olvasóköriek	munkaközvetítő irodák	orvosi rendelők	Egyházközösségek					iskolák tanfolyamok	szoc. missz. nővérek	magyar újságok
					r.k.	g.k.	ref.	ev.	bapt.			
Amerikai Egyesült Államok	590.000	653	-	-	62	12	61	3	12	135	6	28
Kanada	80.000	10	—	—	8	—	12	—	—	16	6	4
Mexikó	500	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

* Vargha Albert, beiktatták 1934. április 15-én.

** Berneczki Szokolai Alajos, Grenoble.

*** Woderka Péter sziléziai lengyel pap volt, de tudott magyarul. 1934 decemberében váltotta őt fel két ferences pap, Virág Venánc és Szathmáry Román.

**** 1936 februárjában 3 tanítót küldött ki a Julián Egyesület. V. ö. 38., 39., 40., 42. sz. dokumentummal.

+ A magyar evangélikusok és reformátusok első egyházát Tomonkó László 1931-ben szervezte meg; 1938-ban érkezett ki Hány Dániel, aki a következő évben önálló református egyházat alakított.

Országok megnevezése	magyarok száma	Egyletek sportkörök dalárdák olvasókörök	munkaközvetítő irodák	orvosi rendelők	Egyházközösségek					iskolák tanfolyamok	szoc. missz. nővérek	magyar újságok
					r.k.	g.k.	ref.	ev.	bapt.			
Kuba	700	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Argentína	30.000	6	1	1	1	—	—	—	—	3	—	3
Brazília	85.000	13	1	1	2	—	1	—	—	11	—	4
Chile	450	1	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—
Uruguay	8.000	4	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1
Anglia	750	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ausztria	40.000 ^a	8	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—
Belgium	10.000	4	1	—	1	—	—	—	—	3	3	—
Bulgária	700	4	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Csehszlovákia	32.000 ^a	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Franciaország	30.000	9	1	1	—	2	—	2	—	4	7	3
Görögország	1.500	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hollandia	2.000	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jugoszlávia	4.000 ^a	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Német birodalom	19.000	21	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Olaszország	2.500 ^a	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Románia	2.000 ^b	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skandináv áll.		3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Spanyolország		1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Svájc	1.500	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Törökország	3.000	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
Egyiptom	600	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Algír, Tunisz, Marokkó	6.000	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jáva	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kína (Charbin)		1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ausztrália Sidney		1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Tisztázat — K 28. 261—1938—A—15190 (133. cs.)

* Ezek a számadatok a magyar állampolgárok számát tüntetik fel.

Külgyminiszter

Konzulátusok

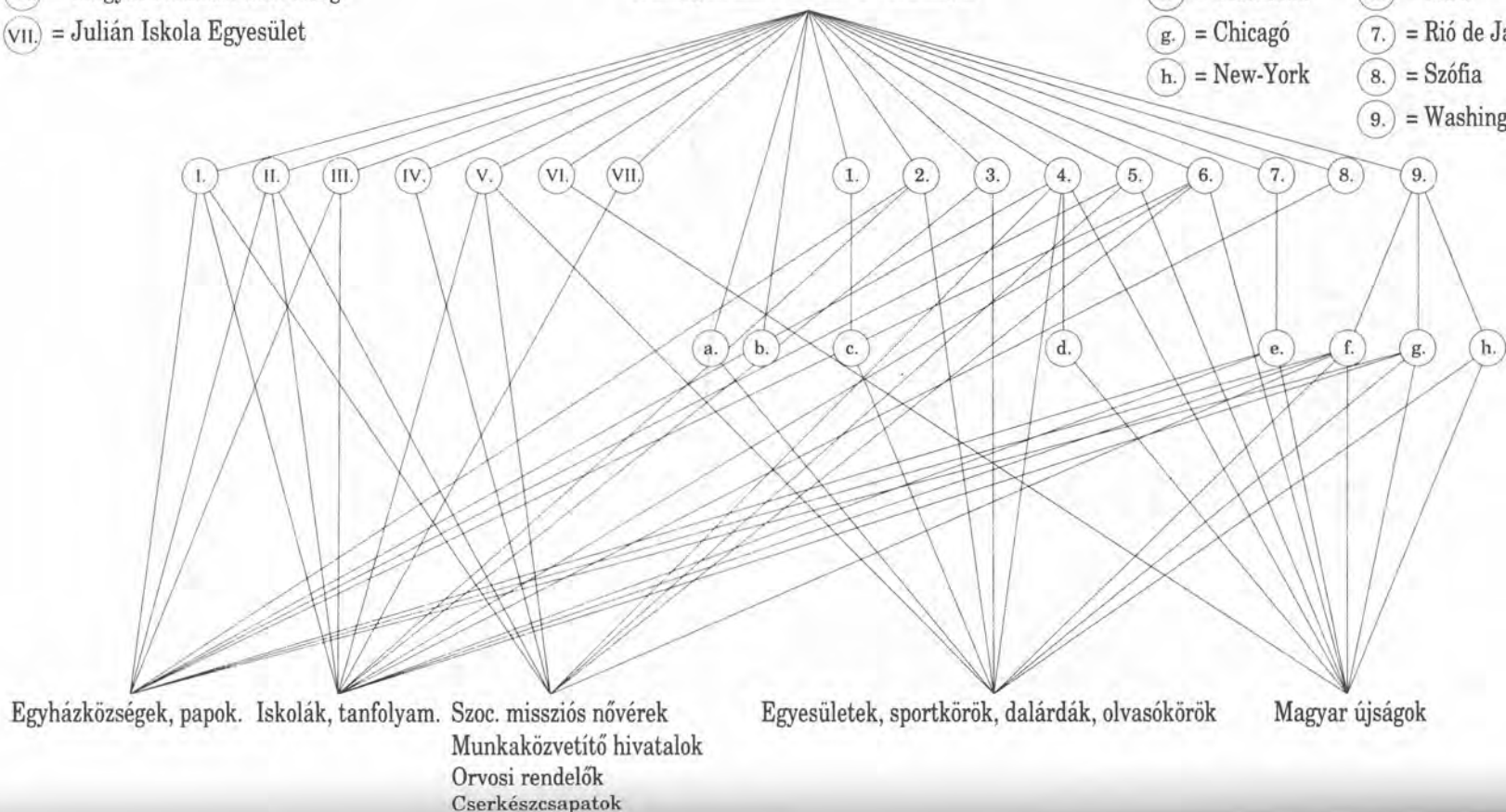
Követségek

- I. = Szent László Társulat
Róm. Kath. püspöki kar
- II. = Magyarországi Református Egy. Konvent
- III. = Evang. Egyház Egyetemes Főfelügyelősége
- IV. = Országos Izraelita Iroda
- V. = Magyarok Világkongr. Áll. Szerv. Irodája
- VI. = Magyar Nemzeti Szövetség
- VII. = Julián Iskola Egyesület

Külgyminiszter állandó helyettese

- a. = Montréal
- b. = Winnipeg
- c. = Sztambul
- d. = Montevidéó
- e. = São-Pauló
- f. = Cleveland
- g. = Chicagó
- h. = New-York
- 1. = Ankara
- 2. = Bécs
- 3. = Berlin
- 4. = Buenos Aires
- 5. = Brüsszel
- 6. = Páris
- 7. = Rió de Janeiró
- 8. = Szófia
- 9. = Washington

Külgyminiszterium 9. osztálya

Budapest, 1934. április

Csathó Andor miniszteri osztálytanácsos beszámolója a Julián Egyesület elnökének a bécsi magyar tanfolyamokról

Dr. Petri Pál Öexcellenciájától, a Julián Iskola Egyesület alelnökétől folyó évi április hó 12-én kapott megbízás folytán folyó hó 19., 20., 21-én meglátogattam a bécsi magyar tanfolyamokat s ott szerzett tapasztalataimról az alábbiakban van szerencsém a t. Elnökségnek beszámolni:

Megbízatom első része: a nemrégiben Bécsbe küldött Bayer Irén tanítónő működését figyeltem meg. Mint ismeretes, Bayer a Museumstrasse-i tanfolyamon kb. 20 haladó iskolás gyermek oktatását, a floridsdorfi tanfolyamon pedig az ottani összes tanulók — kezdők és haladók — (számbelileg 13) oktatását látja el. Tekintettel arra, hogy alig két hete, hogy ottani működését megkezdte, természetesen nagy eredményt ezideig nem érhetett el. Összehasonlítva azonban a bécsi tanfolyamokon már régebben működő Ötsch Emilia tanítónő működésének eredményével, már a most tapasztaltakból is úgy látom, hogy Bayer tökéletesebb Ötschnél s könnyebben fognak tőle a gyermekek tanulni, mint a másiktól. Nem akarom ezzel Ötschnek eddigi érdemeit lerontani, mert hiszen lelkiismeretesen és szorgalmasan látta el eddig is kötelességét. Amint most is látogatásom alkalmával meggyőződtem, tőle telhetőleg Ötsch is igyekszik a nagyon is szűkre szabott idő keretében a gyermekek magyar nyelvű ismereteit gyarapítani.

Ez idő szerint, amint az egyesület t. Elnöksége előtt is ismeretes, Bécsben kb. 80 gyermek tanul a Julián Egyesület által fenntartott tanfolyamokon, éspedig a Museumstrasse-n 39, Aspern Alléén 28, Floridsdorfban pedig 13. Ezek közül a Museumstrasse-i tanfolyamon 19 kezdő heti két órában Ötsch, 20 haladó tanulót heti 3 órában Bayer tanít. Floridsdorfban kezdők és haladókat összevéve heti két órában Bayer, az Aspern Alléén pedig a kezdőket heti két órában és a haladókat heti egy órában Ötsch. Ha azt tekintjük, hogy a gyermekeknek a rendes osztrák-német iskolában a rendes tanuláson felül még ez a tanfolyam is rendszerint ad bizonyos elfoglaltságot, úgy mindenesetre észlelnünk kell, hogy sokkal többet ennél nem is lehetne időbeli elfoglaltságukból a gyermekeknél elvenni, úgyhogy ebből a szempontból meg kellene ennyivel is elégednünk. Viszont a célt és eredményt nézve nem lehetünk megelégedve, mert bizony a gyermekek nyelvi készsége a magyarban, különösen azoké, akiknek szülei már régebben Bécsben élnek, s otthon úgyszólván inkább németül beszélnek, nagyon alatta marad a követelményeknek.

Ezekből következtetve mind jobban megérlelődik bennem a gondolat, hogy ilyen módon, csak ilyen tanfolyamok fenntartásával nem érjük el azt a célt, hogy a gyermekek magyarul rendszeresen beszéljenek. Így érek e megbízatásom második feléhez, a rendes magyar nyelvű iskola létesítésének kérdéséhez.

Amint a követségen és az ottani magyar életben erősebben szereplő egyéniségekkel folytatott beszélgetéseimből meggyőződtem, a lélektani momentuma tényleg megvolna most annak, hogy a rendes magyar iskola létesítése iránt az első szükséges előkészítő lépéseket már most megtegyük. Ez irányban már történt is kezdő lépés. Nevezetesen a bécsi rendőrség a nála rendelkezésre álló statisztikai adatokat hajlandó rendelkezésre bocsátani s az új tanítónő, Bayer Irén már rendszeresen jár is oda, hogy ezeket az adatokat összegyűjtse és feldolgozza. Ez a legelső és legfontosabb kérdés, mert addig, amíg nem ismerjük az ottani magyarságnak számát és a városban területenkénti elhelyezkedési helyét, addig nem tudnánk dönteni abban, hogy hol és mennyi iskolának létesítését kérjük a bécsi községi tanácstól, illetőleg a szövetségi kultuszminisztériumtól. Ezek a munkálatok természetesen hosszabb időt igényelnek, de remélhetőleg június végéig befejezhetők lesznek.

Másik kérdés ezzel kapcsolatban, hogy a vonatkozó osztrák iskolaügyi törvények ilyen iskola létesítése szempontjából milyen rendelkezéseket tartalmaznak. Ezt sajnos ottlétem alatt még nem sikerült megtudnom, mert a követség nincsen ilyen irányban tájékozva, magam pedig sem az illetékes minisztériumba, sem pedig a községi tanácshoz nem mehettem felvilágosításért. Kértem azonban a követséget, hogy ezt a legrövidebb idő alatt tudja meg s engemet tájékoztasson.

Abból következtetve, hogy Bécs városa az ottani osztrák állampolgárságú cseheknek rendes iskolákat tart fenn, nézetem szerint ugyanezt az elbánást az osztrák állampolgárságú magyar kisebbségek részére is kérhetjük, úgyhogy ilyen iskola fenntartása reánk valószínűleg nem róna anyagi terhet. Más az ottani magyar állampolgárok gyermekei részére létesítendő iskola kérdése, amelyet minden körülmények között a saját anyagi erőnkől kellene fenntartani, hacsak valamilyen megoldást nem találhatunk, hogy ezek is az ottani osztrákok által fenntartott magyar kisebbségi iskolákba volnának beíráthatók.

Fentiekben voltam bátor vázolni azokat a tapasztalatokat, amelyeket rövid főntlétem alatt észleltem.

Hazafias üdvözlettel és tisztelettel.

Tisztázat — K 28. 302—1934/176—178 (153. cs.)

Budapest, 1934. május

Beszámoló a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája ötévi működéséről

Beszámoló ötévi működésünkről (1929—1934)

A külföldi magyarok 1929-ben Budapesten világkongresszust tartottak és ennek határozata alapján a Magyar Nemzeti Szövetség helyiségében központi irodát létesítettek. Az iroda irányításával elnökeiket bízta meg a kongresszus és kötelességükre tette, hogy az irányítást az óhazai társadalmi szervek bevonásával, valamint a külföldön élő magyarok által országonként választott egy-egy megbízott munkájának igénybevételével végezzék.

Ennek az irodának feladata: a külföldön élő magyarok tömörítése, szociális, kulturális és gazdasági érdekeink szemmel tartása és ápolása, a külföldön élő magyarság és az óhaza között minél szorosabb kapcsolatoknak létesítése.

Ha elgondoljuk, hogy a külföldön élő magyarság megszervezése szempontjából évtizedeken keresztül nem történt semmi, ha figyelembe vesszük, hogy az az öt esztendő, amióta az iroda működik, az egész világon a legsúlyosabb gazdasági válságok ideje volt, amely válságok a külföldön élő magyar testvéreinket is érzékenyen sújtották és sújtják, de itthon is anyagilag majdnem mindent megbénítanak, — akkor még jobban kell minden elfogulatlan bírálónak méltányolni az irodának azt a becsületes törekvését, amellyel igyekezett és igyekszik a kongresszus utasításait teljesíteni és a kongresszus által s ezen keresztül a külföldi magyarság által belé helyezett bizalomnak megfelelni.

A sokoldalú szociális tevékenységünk megnyilvánul abban, hogy minden ellenszolgáltatás nélkül, azokat, akik látogatóba hazajönnek, minden ügyes-bajos dolgaikban tanácsokkal látjuk el, a betegen hazaérkezetteket igyekszünk kórházi ápoláshoz juttatni, eljárunk családi vonatkozású ügyekben is, segítségére vagyunk mindenben az óhazai iskolákon tanuló külföldi magyar fiatalságnak. Közbelépésünkre egyik-másik bajba jutott külföldi magyar közösséget a közelben levő másik magyar közösség útján segítséghez juttatunk. Sokan fordulnak hozzánk tanácsért itthoni bíróság előtt fekvő ügyekben. Soknak jártunk el már biztosítási ügyekben; eljártunk már olyan ügyekben is, amikor egy külföldön élő magyart az időközben hazaérkezett társa súlyosan megkárosított. Nem egyszer fordultak már hozzánk tanácsért azok is, akiket a 19-es évek eseményei elkábítottak, de akikben mégiscsak felébredt később a magyar érzés és életük további berendezéséhez kérik a tanácsunkat.

A központi iroda további feladata a külföldön élő magyarság kulturális igényeinek istápolása. E tekintetben a kongresszuson nagyon sok kívánság hangzott el, köztük az óhaj aziránt, hogy minél több magyar laphoz jussanak hozzá, hogy a külföldön megjelenő magyar lapok hazuról minél frissebb megbízható híreket kapjanak. Magyar könyvtárak felállítását kérték, kérték a külföldi magyar gyermekek számára egységes olvasókönyvet, továbbá annak lehetővé tételét, hogy minél több külföldi magyar gyermek tanulhasson itthon, főleg a felsőbb iskolákon, hogy magyar gyermekeket hozzunk haza az óhazába — amint ezt az olaszok teszik, — hogy ezek a gyermekek magyar érzésben megerősödvé menjenek vissza új hazájukba, ahol azután az óhazáról soha többé meg ne feledkezzenek. Sok minden egyéb óhaj mellett ezek voltak főbb kulturális kívánságaik. Mindezeknek a kéréseknek a teljes megvalósítása nagy anyagi áldozatokkal jár, de a magyar társadalom — egyesek, intézmények, lapkiadó-, könyvkiadó-vállalatok stb. — ezekben a nehéz időkben is átérezte a külföldi magyarsággal szemben fennálló kötelességét s ennek tudható be, hogy a magyar lapkiadók áldozatkészségéből 70 olyan helyre jár külföldre már évek óta magyar napilap, ahol a szegény sorsban lévő magyar testvéreink a költségeket nem tudják viselni.

A mai mostoha viszonyok között nagy könyvtárakat természetesen nem tudunk felállítani, de hogy mennyire igyekeztünk a kongresszus óhajának megfelelni, annak igazolására örömmel közölhetjük, hogy fennállásunk óta 164 külföldi magyar telepre 10.600 kötet könyvet juttattunk már el s ebben a számban nincsenek benne azok a folyóiratok, amelyeket a kórházban sínylődő külföldi magyar testvéreink közé, a szükségmunka-telepeken dolgozó és az idegenlégióban szolgáló magyarjaink közé juttattunk el. A könyvek kiküldése sok ezer pengő kiadásunkba kerül, de minden költséget megér az, hogy általunk sok olyan helyre jutott el a magyar betű, ahol azt már évtizedek óta nélkülözték.

A Magyar Tudományos Akadémia áldozatkészségéből megvalósult az az óhaj is, hogy a külföldön élő magyar gyermekek egységes magyar tankönyvet kapjanak. Ebből az egységes tankönyvből (földrajz) 10.000-nél több példány forog már kezében a külföldi magyar gyermekek között, még ma is lépten-nyomon kérik a könyvet tőlünk és — hála Istennek — eddig még minden igényt ki tudtunk elégíteni. Erősen bízunk abban, hogy ilyen könyv alakjában el tudjuk juttatni közéjük a magyar történelmet is. De amit már eddig tudtunk nyújtani, az is nagyon alkalmas arra, hogy a külföldi magyar gyermekekben megőrizze a magyar érzést és hogy erre serkentsük is őket, több helyen már harmadik éve iskolai versenyeket rendeznek, amelyeknek győztesei számára jutalomkönyveket küldünk ajándékkul. A Magyar Képviselőház, Budapest Székesfőváros, a Szent István Társulat, a Légrédy Könyvkiadó Vállalat, az Athenaeum, az Egyetemi Nyomda s a Magyar Nemzeti Szövetség Pécs-Baranyai Köre voltak ennek az elgondolásunknak hűséges támogatói, de a Kókai Könyvkiadó Vállalat lehetővé tette azt is, hogy műkedvelői előadásra alkalmas nagyobb számú színdarabot is tudjunk úgy a felnőttek, mint

* Mészöly Géza: *Amerikai magyar fiú Magyarországon*. Budapest, 1932

különösen a fiatalság közé juttatni, mert a magyar gyermekek tanításával foglalkozók jelentéseiből azt a meggyőződést szereztük, hogy a műkedvelői előadások igen alkalmasak arra, hogy a gyermekek és a fiatalság a magyar nyelvben jártasságot szerezzenek új hazájuk nyelve mellett. Itt megjegyezzük, hogy a magyar könyvkiadók a külföldi magyar egyesületeknek — közbenjárásunkra — a könyvvásárlásnál tetemes engedményt adnak, amit már közvetítésünkkel sokszor igénybe is vettek.

Ennek a gondolatnak a megvalósításánál azonban még tovább megyünk. Az a meggyőződésünk, hogy a külföldön, főleg Észak-Amerikában legfontosabb a magyarság szempontjából az úgynevezett „második generáció” kérdése, amelyet állandóan az a veszély fenyeget, hogy a magyarság számára teljesen elvész. Ezért kapcsolódtunk bele az Amerikai Magyar Népszava New York-i magyar napilap által a második generáció részére kiírt írásbeli pályázatba s azonkívül, hogy a legjobb első 30 pályamunka íróit könyvjutalmakban részesítettük, a két legjobb dolgozat szerzőjét a nyárra hazahozatjuk látogatóba azon célból, hogy az óhazát megismerjék, magyar érzést szívjanak magukba és az új hazájukba azzal a szent meggyőződéssel menjenek vissza mint apostolok, hogy magyarnak lenni dicsőség.* Igaz, hogy amikor az olaszok évenként 20—30 ezer olasz ifjú csemetét hoznak Olaszországba külföldről, két fiatal magyarnak a hazahozatala egy csepp a tenger vizében, de az a meggyőződésünk, hogy az eredmény nem fog elmaradni és ennek az egész akciónak ez csak a kezdete lesz. Mindenesetre az igazán nehéz időkben megtettük a legelső lépést a kongresszus egyik fő óhajának a megvalósítására.

A külföldön élő, főleg az amerikai magyar szülők a kongresszus óta mindig jobban és jobban kezdik átérzeni annak a jelentőségét, ha gyermekeiket az óhaza felsőbb iskoláin képeztetik ki. Jelenleg körülbelül 30 amerikai fiatal magyar tanul itthon az egyetemeken, ezekkel a legszorosabb kapcsolatban vagyunk, irodánk mintegy a második otthonuk, úgy érzik magukat köztünk, mintha családjuknak a tagjai lennének. De mellettük is vagyunk minden jóban és rosszban egyaránt. Ezek is mind magyar apostolok lesznek amellet, hogy új hazájuknak jó polgárai. Visszakerült közülük már nem egy a tanulmányai befejezése után új hazájába és ott már tetteikkel bizonyítgatja magyar érzését. Ezt mi tudjuk és tapasztaljuk, mert amikor visszamennek, köztük és köztünk az összeköttetések nem szakadnak meg.

És ezek az apostolok nagyon át tudják érezni, mivel tartoznak gazdasági tekintetben is az óhazájuknak. Már szolgálják, innen hazulról is, a magyar idegenforgalmi propagandát, amit új hazájukban természetesen hatványozottabb mértékben tudnak folytatni. De különben is meg kell állapítanunk, hogy már maga a kongresszus szinte kötelességévé tette a külföldön élő magyaroknak, úgy az egyéneknek, mint az egyesületeknek azt, hogy új hazájuknak a figyelmét felhívják barátaik, ismerőseik, intézmények révén Magyarországra és Budapestre, mert a magyar *idegenforgalom* emelése úgy gazdasági szempontból, mint azért is nagy-

* L. Fejős Zoltán: Magyar gyökerek Amerikában. *Válóság*, XXXV. 1992. 4. sz. 73—82.

fontosságú, hogy minél több barátot szerezzünk hazánknak. Mi, természetesen, igyekszünk gondoskodni arról, hogy e tekintetben minél tökéletesebb propaganda anyag álljon a rendelkezésükre. Számtalan helyre küldöttünk és küldettünk Magyarországot és Budapestet ismertető és más tájékoztató anyagot.

A külföldi magyarság állandóan kutatja az eszközöket és módokat, amelyek a magyar export növelésére alkalmasak lennének. Az óhaza érdekeire féltékenyen vigyáznak, a magyar cikkeknek propagandát csinálnak és sok esetben figyelmeztetnek az export terén esetleg elkövetett molesztálásokra és visszaélésekre.

Az óhaza leszegényedését mindnyájan annyira átérzik, hogy a mostani nehéz helyzetben szinte nem is várnak ellenszolgáltatást, de viszont az óhaza javát mindenütt szolgálni akarják. De, természetesen, él bennük a vágy, hogy ha hazajönnek, a pénzük elhelyezésénél, földvásárlásnál stb. megfelelő védelemben részesüljenek és minden reményük megvan arra, hogy ezen vágyuk teljesüléséről gondoskodás történik.

Nagyjában ez volna öt éves működésünknek az ismertetése. De hiányos lenne az, ha nem említünk meg, hogy az iroda állandó figyelemmel kíséri 40—50 külföldi magyar lapon keresztül a külföldi magyarok életét, szinte az ütőerükön tartja a kezét, ismeri a gondolkodásukat.

A külföldi magyarokkal való kapcsolatokat erősítve, bizalmukat megnyerve készítjük elő a *második világtkongresszust*, amely hivatva lesz a magyarság világszervezetének szabályait véglegesen megalkotni, hogy így biztosítsuk az együttműködést és egységet, hogy az egységben rejlő erő alapján új hazájukban dicsőséget szerezzenek az óhazának, a magyar névnek és amellet jólétet önmaguknak is.

Báró Perényi Zsigmond s. k.
elnök

Sokszorosított (nyomdai) másolat — K 28. 390—1934—A—15637 (186. cs.)

28.

Milánó, 1934. október 14.

Jegyzőkönyv a Milánói Magyar Egyesület magyar tanfolyamának első szülői értekezletéről

Felvétetett 1934. október 14-én vasárnap du. 5 órakor a milánói Magyar Egyesületben, a magyar tanfolyam szülői értekezletén.

Jelen vannak a mellékelt íven aláírottak; azonkívül Pözel Tibor m. kir. főkonzul, Mezey Emil kormányfőtanácsos, Langer Béla mérnök, a Magyar Egyesület elnö-

ke, Klimkóné Szabó Frida a magy. tanfolyam vezetője és az érdekelt, az íven aláírottakon kívül még harmincan.

Pözel Tibor főkonzul melegen üdvözli megjelent honfitársait és megnyitja az értekezletet. Méltatja a nap nagy jelentőségét a milánói magyar kolóniára nézve. Őszinte örömeinek ad kifejezést, hogy a magyar tanfolyam valóra vált és reményli, hogy ez az itt élő magyarokat szorosabb kapcsolatba fogja hozni.

Majd Mezey Emil kormányfőtanácsos emelkedett szólásra, aki szintén örömeinek ad kifejezést, hogy régi kedves terve valóra vált. Visszaemlékezik gyermekkorára, amelynek legszebb emlékei közé tartozik az iskolaidő.

Elmondja, hogy a tanítás teljesen ingyenes, a tankönyveket és iskolaszereket is ingyen kapják a gyermekek. Elmondja, hogy a tanfolyam nem tesz különbséget sem vagyoni, vagy társadalmi politikai és vallási tekintetben. Nem kér a szülőktől semmit, de hozzáfűzi, hogy ha akadna a szülők közül valaki, aki az iskola céljaira áldozni tud és akar, az adományokat szívesen veszi és személyes garanciát nyújt afelől, hogy minden egyes fillér az iskola céljait fogja szolgálni. Bejelenti, hogy ha akadnának olyan gyermekek, akiknek villamos költségeit a szülők nehezen tudnák előteremteni, úgy ezeket a költségeket a tanfolyam viseli.

Hálás köszönetet mond dr. Petri Pál államtitkár úr Ő Nagyméltóságának, aki a legnagyobb jóindulattal pártolta a tanfolyam megalakulását s akinek egyedül köszönhető, hogy egy állami tanerő átengedésével és a Julián Iskola Egyesület hozzájárulásával a milánói magyarság magyar tanfolyamhoz jutott. Javasolja, hogy az értekezlet sürgönyileg üdvözölje Ő Nagyméltóságát. Beszédét azzal végzi, hogy mi ma nemzetünk és fajunk fenntartása érdekében újra egy szerény mécses gyújtottunk meg. E szerény lángból közös erővel egy fáklya születhetik, mely fényét és melegét az egész milánói magyarságra fogja árasztani. Majd ha minden külföldi városban meggyulladnak a magyar kultúra mécsesei és ha mi magyarok kül- és belföldön nemes megértéssel a haza ügyeinek előmozdítására vállalkozunk, akkor a mi mindennapi imádságunk: A Magyar Hiszekegy írott malasztja lángoló boldogító igazság lesz.

Langer Béla, az egyesület elnöke emelkedett szólásra. Ő is igen nagy jelentőségűnek tartja a mai napot a milánói magyarság életében. Reményli, hogy a magyar tanfolyam a gyermekeken keresztül még nagyobb összetartásra fogja hozni a szülőket s így az egyesületi élet itt még az eddiginél is bensőségesebb, melegebb lesz.

Klimkóné Szabó Frida, a tanfolyam vezetője köszönetet mond a kedves honfitársainak, a magyar szülőknek, akik őt, a teljesen idegent házukban oly szívesen fogadták. Nagy örömmel tölti el az a tudat, hogy a szülők mindannyian felfogták a tanfolyam megszervezésének nagy horderejét. Az itt élő magyar gyermekeknek az olasz iskola igazán sok tudást nyújt, de még a nagyobbak sem tudják, mit jelent e három szó: Nem, nem, soha; nem tudják, mi rejlik a magyar imádság ez utolsó sorában: Hiszek Magyarország feltámadásában! Nem tudják, mit jelent e gyászos szó: Trianon! Nem ismerik Magyarország térképét, nem tudják, mit jelentenek számunkra az új határok. De nem tudják azt sem, ki volt Petőfi, Arany, Jókai, nem

tanultak Kossuthról, Széchenyiről, Deákról s még nagyon sok nagy magyarról. És ami a legszomorúbb, nem ismerik a magyar abc-t, így magyarul írni sem tudnak. Mindezekről fognak tanulni a magyar tanfolyamon, minden gyermek korához és fejlettségi fokához mérten.

Kéri a szülőket, legyenek segítségére, hogy a gyermekek nagy iskolai elfoglaltságuk mellett az iskolaszék által megállapított és lehetőleg minden szülő kívánalmának megfelelő órarend pontos látogatását elősegítsék.

A tanfolyam egy igen szép olasz községi iskolában, a Via Carlo Poerion nyer elhelyezést. Az iskola igazgatója felsőbb engedély folytán a legkészségesebben bocsátja rendelkezésünkre a szükséges tantermeket. (Egyet a kisebb, egyet a nagyobb gyermekek részére.) A tanítási időt a következőképpen lehetett csak összeállítani a gyermekek nagy elfoglaltsága miatt. A kicsinyek részére 6-tól 10 éves korig hetenként négyszer lesz tanítás két csoportba osztva, u. m. I. csoport csütörtökön, d.e. 10—12-ig, vasárnap d.u. 3—5-ig és szombat d.u. 5—7-ig.

A vasárnapi tanítási időt kénytelenek voltunk beállítani, mert van néhány gyermek, aki az izraelita iskolába jár, s ezeknek csak szombat d. u. és vasárnap délután van idejük.

A nagyok 10—14 éves korig kedden, pénteken és szombaton délután 5—7-ig nyernek oktatást. A szombati órák közösek, amikor is énekkel és szavalással fogunk foglalkozni. A tanítás egy héten belül kezdetét veszi.

A szülők a legnagyobb figyelemmel vettek részt az értekezleten és hálásan vettek tudomást mindenről.

Mezey Emil iskolaszéki elnök zárószavai után a beiratkozás megkezdődött. A tanulók létszáma eddig 32. Remélhető azonban, hogy ez a szám még emelkedni fog.

Több tárgy nem lévén elnök az ülést bezárja.

K. m. f.

Mezey Emil s. k.

Da-Rui Rudolf s. k.

Klimkóné Szabó Frida s. k.
jegyző, a magyar tanfolyam vezetője

Tisztázat — K 28. 304—1934—A—15447 (153. cs.)

[Szófia, 1935. január]

Nagy József tanító jelentése a szófiai magyar iskola 1934. második félévi működéséről

Kegyelmes Uram!

A szófiai Magyar Iskola 1934. évi október—december havi működéséről a következőket vagyok bátor jelenteni.

Az iskolába 29 mindennapi tanuló iratkozott be, akik szorgalmasan tanulják a tantárgyakat. Az iskola 1931-től 14 gyermeket mentett meg az elbulgárosodástól, vagyis ezek magyarul már nem beszéltek s az iskolában tanulták a magyar nyelvet. Mint minden évben, az idén is 5 első osztályos tanuló közül 2 nem tudott magyarul az iskolai év kezdetén. Jelenleg ezek is értenek és beszélnek egy keveset. Az iskolát november hóban Rudnay Lajos kegyelmes úr, december hónapban lovag Rothkugel István m. kir. követségi titkár úr látogatta meg. A gyermekek bátor, jó felelete, a tanító és a tanítvány közti szeretet nagy hatással volt a vendégekre, akik a hallottak és látottak felett elismerésüket nyilvánították.

Középiskolai tanfolyam

A középiskolás tanfolyamra az idén 14 tanuló iratkozott be, akik a magyar elemi után az itteni bolgár, német, francia középiskolába járnak, de szombaton délutánonként a magyar iskolába tömörülnek és itt történelem, földrajz és magyar nyelvi ismereteiket gyarapítják.

Ifjúsági könyvtár

Nagyméltóságod által adományozott 138 db. és a múlt évben a m. kir. követség által vásárolt 80 db. könyv képezi az ifjúsági könyvtárt, amelyet a mindennapi és a középiskolás tanfolyamisták szeretettel olvasnak. Különösen a történelmi tárgyú könyvek a legolvasottabbak.

Bolgár tanfelügyelet

A jelenlegi bolgár kormány az itteni külföldi iskolák működését nem szívesen veszi. Érthető ez a propaganda iskoláknál, mint a német, francia, olasz, amelyek növendéke 95%-kal bolgárokból áll. De nem tesznek kivételt a tisztán kolóniai iskolánál sem, mint a magyar iskola is. A bolgár nyelv tanítását fő tantárgynak

tekintik és az idén a bolgár nyelv és történelmi tárgyi órák számát 8-ról 12 órára emelték, ami természetesen a magyar tantárgyak rovására megy. Tárgyaltam és engedékenységre akartam bírni a tanfelügyelőséget, de nem értem eredményt. Jelentettem a követségnek, ahol megígérték, hogy lépéseket tesznek az órák csökkentése érdekében, de addig a bolgár rendeletet az iskola működése érdekében végre kell hajtani, habár tudjuk, hogy Budapesten működő bolgár iskoláknál semmi nehézséget nem támaszt a m. kir. vall. közoktatásügyi minisztérium és a magyar órák száma is sokkal kevesebb Pesten a bolgár iskolában, mint amennyi bolgár órát követelnek a vezetésem alatt álló iskolától.

Iskolai ünnepélyek

Kormányzó úr Öfömméltósága bevonulása 15 éves jubileumát november hó 17-én tartottuk meg a Petöfi Kultúrkörben, ahol ez alkalommal műsoros előadás volt. Kérésemre Rudnay kegyelmes úr tartotta az ünnepi beszédet, melyben méltatta a Kormányzó úr Öfömméltósága érdemeit.

December hó 6-án az iskolában bensőséges keretek között ünnepeltük meg a Kormányzó úr névnapját. A gyermekek vers és énekszámokkal szerepeltek. Majd minden tanuló ajándécsomagot kapott.

Mint a múltban, az idén is a m. kir. követség engedélyével gyűjtő ívet bocsátottam ki az iskolás gyermekek karácsonyi segélyezésére, melynek eredménye 8520 leva volt. Ezen összegben 12 tanulónak ruhát, télikabátot, cipőt, a leányoknak ruhának valót, karácsonyfát és 43 iskolás és 35 kisebb gyermek részére ajándécsomagot vásároltam. A munkanélküli magyaroknak 1 tonna szenet osztottam ki, 2 munkásnak cipőt vásároltam. December 24-én este a Magyar Egylet helyiségében megtartottuk az iskola karácsonyfa-ünnepélyét, melyen a tanulók karácsonyi énekeket és verseket mondtak. Majd a Magyar Egylet uzsonnával vendégelte meg a gyermekeket.

December 25-én délután a szófiai börtönben látogattam meg 8 magyart, akik büntetésüket ott töltik és a m. kir. követségnek levélben írták meg szomorú sorukat. Ezeknek vittem be — cipőt, ruhát, élelmet — amit a tehetős magyaroktól szedtem össze, hogy Ők is érezzék a szeretetnek egy parányi szikráját.

A m. kir. követség intézkedésére Jugoszláviából kiülődözött testvéreink részére gyűjtöttem a kolónia tagjai között és a gyűjtés eredményét, 3800 lv., a követségnek adtam át.

Bolgármagyar tanfolyam

Az idén november közepén az iskolával kapcsolatban a bolgár felnöttek részére magyar tanfolyamot kezdtem, melyen 25 bolgár felnőtt jelentkezett. A tanfolyamon Berlitz-féle módszerrel tanítok. Nagy érdeklődéssel tanulnak a hallgatók s örömmre az eredmény is jó.

Társadalmi működés

A Szófia Magyar Egyletben már egy éve a pénztárosi teendőt végzem, mindenki megelégedésére. Majd mikor az Egylet konyhája deficitbe jutott a gondatlan kezelés miatt, dr. Fehér Géza tanár úr (elnök) és a választmányi tagok kérésére a konyha vezetését is átvettem s örömmel állapíthatom meg, hogy rövid idő alatt 6800 leva adósságot lefizettem és jelenleg 2000 leva készpénzhez juttattam az egylet konyháját, habár hónapok óta ingyen étkeztetünk 2 magyar tanulót és naponta 1-2 munkanélküli magyarnak adunk ingyen ebédet.

Jelentésemet a m. kir. követségen bemutattam.

Jelentésem jóváhagyását kérve, maradok Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálója.

Tisztázat — K 28. 303—1935/59—60 (153. cs.)

30.

Budapest, 1935. május

Jelentés a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája 1934. évi működéséről

Öt éves beszámolómat, amely egyúttal az 1933. évben kifejtett működésünket is ismertette, számos példányban eljuttattuk külföldi magyar testvéreink közé. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy működésünk megismerése a külföldi magyarság körében megelégedést váltott ki és az a visszhang, amely munkásságunk iránt rólunkról megnyilvánul, elismeréséül vehető annak a csendes, de céltudatos magyar munkának, amelyet a kongresszus megbízásából idáig végeztünk, különösen súlyt helyezve arra, hogy az óhaza társadalma mindjobban irányítsa figyelmét a külföldi magyarság felé.

Látván a külföldi magyarságnak ezt a megértését, egyesületeikhez, egyházaikhoz, de egyesekhez is kérdőíveket küldöttünk szét, hogy az ezekre érkezett válaszok alapján a külföldi magyarságra vonatkozólag minél pontosabb adatokat kapjunk s ezeknek alapján érdekeiket még jobban munkálhassuk. Felhívásunkra nagyon szépen érkeznek a válaszok, egyesületek, egyházak, de egyesek is a legnagyobb készséggel támogatják azt a törekvésünket, hogy az összmagyarság világszervezetét teljesen kiépítsük.

A múlt évben is folytattuk a külföldi magyarságnak könyvekkel való ellátását. 2384 darab könyvet kaptak, sok iskolakönyvet és folyóiratot azok, akik arra rászorultak. Örömmel kell megállapítanunk, hogy még a mai mostoha viszonyok között is vásárolgatnak már a külföldi magyarok is itthonról könyveket könyvtáraik részére és felhasználják azt a kedvezményt, amit a magyar könyvkiadók közbenjárásunkra nyújtanak a külföldi magyar egyesületeknek. Köszönet illesse ezért a megértésért a magyar könyvkiadókat, az Athenaeumot, az Egyetemi Nyomdat, a Franklin Társulatot, a Kókai Lajos céget, a Légrády Könyvkiadóvállalatot, a Szent István Társulatot ezenkívül még azért is, mert könyvadományaikkal a külföldi magyarságot külön is támogatták. Köszönetet mondunk azonkívül a magyar képviselőháznak, Budapest Székesfőváros közönségének, a belügy-, külügy- és kultusz-minisztériumoknak, a Szent László Társulatnak, a Magyar Nemzeti Szövetség Pécs-Baranyai Körének a hathatós támogatásért. Megemlítjük még, hogy az Országos Közművelődési Szövetség közreműködésünkkel a külföldi magyar könyvtárak segítségére könyvgyűjtési akciót indított, reméljük, hogy ez az akció is buzdítani fogja a magyar társadalmat a külföldi magyarság segítségére [sic!].

Köszönetet mondunk a budapesti napilapok kiadóinak, hogy áldozatos segítségükkel lehetővé tették a múlt évben is azt, hogy körülbelül 80 arra rászorult külföldi magyar egyesület kapott magyar napilapokat.

Az 1933. évet ismertető jelentésünk szerint tervbe vettük a világkongresszus azon határozatának a megvalósítását is, hogy a külföldről magyar származású fiatalokat hozzunk haza abból a célból, hogy bennük a magyar gondolkodást és a magyar érzést megőrizzük. Az elmúlt év folyamán Észak-Amerikából haza is hoztunk és vendégül láttunk két fiatal magyart, akik az Amerikai Magyar Nép-szava által rendezett és intézményünk által felülbírált magyar tárgyú írásbeli verseny győztesei voltak. Ez csak az első lépés volt, de máris látjuk, hogy a kezdeményezés megmozgatta magyar irányban az amerikai magyarság második generációját, aminek egyik szimptomája az, hogy mind sűrűbben és sűrűbben kezdik főleg az amerikai magyar egyletek megalakítani ifjúsági osztályaikat. (Egyik ilyen alakulat kérésére — a Clevelandi Szent István Király Ifjúsági és Betegségélyző Egylet — 40 éves jubileuma alkalmából koszorút helyeztünk el Szent István király és Washington szobraira.)

Az a két fiatal, aki itthon volt, egymás után tartotta és tartja — nemcsak a magyarok, de az amerikaiak előtt is — az előadásokat, amelyekben Magyarországot, Budapestet s általában a magyar ügyet ismertetik. Az itthon látottakról és tapasztalataikról cikketeket írnak nemcsak magyar, hanem amerikai lapokban is, és mint a magyar idegenforgalom apostolai is nagy szolgálatot tesznek hazánknak, aminthogy ugyanezt cselekszik az itthon tanuló magyar származású amerikai főiskolások is amerikai ismerőseik és barátaik között. Látva ezeket az eredményeket, ez évben is hazahozunk két amerikai magyar fiatalot, kettőt pedig az

* A külügyminisztérium 1930 óta évi 10 ezer pengő anyagi támogatást biztosított az iroda működéséhez. L. a 37. sz. iratot!

Amerikai Magyar Népszava küld haza, de egyébként is kilátásunk van arra, hogy a nyár folyamán nagyobb számú második generációs magyar fog az óhazába áthajózni. Általában mint tényt kell leszögeznünk azt, hogy a külföldi magyarságnak a világ minden táján egyik legfőbb törekvése az, hogy Magyarország és Budapest szépségei iránt felhívják a figyelmet s azok révén, akiket egyszer megnyertek az iskolalátogatásra, a magyarság részére barátokat szerezzenek.

A világtkongresszuson felmerült óhajok között a legelsők között szerepelt a külföldi magyarságnak az a kívánsága, hogy a magyar rádióval kapcsolatot kapjanak és hogy a külföldi magyar lapok minél gyorsabban és minél hitelesebben kapjanak hazulról híryanagot. Itthoni illetékes tényezőink állandóan a legnagyobb szeretettel foglalkoztak és foglalkoznak ezzel a két kéréssel s a múlt év vége óta a magyar rádió és külföldi magyarság számára külön ad le híreket s a külföldi magyar lapok hírelátása is a legjobb úton van. Érdekes különben, hogy a rádiót külföldön a magyarság eddig is használta oly módon, hogy egyes nagyobb adóállomások magyar leadásokat végeznek. Dél-Amerikából például éppen most kaptuk a hírt, hogy a március 15-i magyar hazafias ünnepek alkalmából a dél-amerikai adóállomások hangosak voltak a magyar szótól.

A külföldi magyar lapokból, a hozzánk érkezett levelekből, a visszaérkezett kérdőívekből kétségtelenül látjuk, hogy a céltudatos munkánkkal megmozgatott külföldi magyarság kezd öntudatra ébredni, kezdi az egységben rejlő erőt felismerni és minden reményünk megvan arra, hogy ez a felébredés — különösen, ha munkánk itthon megkapná azt a támogatást, amelyet főleg kulturális téren kérnek tőlünk a kérdőíveken adott válaszaikban, s ha irányító munkánkat itthon, vagy külföldön zavaró körülmények nem fogják gátolni — előbb-utóbb meg fogja hozni kisebb egységekben majd az egész világra kiterjedőleg a magyarságnak az egységét, amelyért dolgozunk immár hat éve s amelyért dolgozni akarunk ezután is abban a biztos tudatban, hogy így tesszük a legnagyobb szolgálatot úgy a külföldi magyarságnak, mint magyar hazánknak.

Báró Perényi Zsigmond s. k.
elnök

Sokszorosított másolat — K 28. 390—1935—A—15670 (186. cs.)

Trieszt, 1935. június 5.

A trieszti konzul jelentése a külügyminiszternek a Fiumei Magyar Kaszinó tevékenységéről

Fiumében az 1927-ben alakult „Magyar Segélyegylet”-en kívül létezik még egy „Magyar Kaszinó” nevű egyesület, amely a háború előtti időből származik és valamikor jelentős szerepet játszott az ottani társadalmi életben, de azóta, a változott viszonyok folytán, a Fiumei magyar társadalommal együtt jóval alacsonyabb nivóra süllyedt.

Tagjainak legnagyobb része — a politikai és gazdasági helyzet nyomása alatt — felvette az összeomlás után az olasz állampolgárságot, úgy hogy ma már alig van igazi magyar állampolgár a Kaszinóban, sőt egyes újabb tagjai már nem is tudnak magyarul. De ennek dacára megtartotta a „Magyar Kaszinó” elnevezését, magyar ajkú tagjai magyarul társalognak benne egymással, ápolják a magyar szellemet és gondolkodási módot, siratják a régi jó időket stb., szóval még mindig magyar szívetet képez e kaszinó a ma-holnap teljesen elolaszosodó városban.

Hivatali elődeim nagy tartózkodással viseltettek a „Magyar Kaszinó”-val szemben, ennek oka pedig az volt, hogy az összeomlás után és főleg a magyar kommün alatt, illetve az azt követő időben túlzottan szabadelvű tendenciák mutatkoztak a kaszinó vezetőségénél.

A helyzet azonban azóta teljesen megváltozott és a vezetőségben is már régen személycsere állt be. Az akkori bűnök ma már nem időszerűek, annál kevésbé, mert a Magyar Kaszinó már évek óta minden politikától távol tartja magát és kizárólag ártatlan nyárspolgári összejöveteleket, főleg pedig kártyapartikat szolgál.

A magyar külképviseleti hatóság réserve-je nagyon bántja a kaszinó magyar tagjait, akik ebben Magyarország iránti hü érzelmeiknek kormányunk részéről való lekicsinylését látják.

Fiumében, ahol tulajdonképp nem is „magyar kolóniáról”, hanem olasz állampolgárságú „magyar kisebbségről” kell beszélnünk, szerény nézetem szerint mindent el kell követni, hogy a magyarság összezsugorodását és a magyar szellem eltűnését legalább is meglássítsuk és a még magyarul érző volt honfitársainkban minden rendelkezésre álló eszközzel ébren tartsuk a Hazánk iránti szeretetet, még akkor is, ha szerényebb és jelentéktelenebb emberekről is van szó és ha politikai színezetük esetleg el is tér a mienktől.

Elhatároztam tehát, hogy a „Magyar Kaszinó”-val felvegyem [sic!] a szorosabb kapcsolatokat, ami azért is ésszerűnek látszott, mert a Kaszinó magyar tagjai kivétel nélkül egyúttal tagjai a Magyar Segélyegyletnek is, amellyel mindig a legjobb vi-

szonyt tartotta fenn a konzulátus. Teljesen illogikusnak tartom tehát, hogy ugyanazokkal az egyénekkal szemben ridegen és elutasítóan viselkedjem, amikor a kaszinó helyiségében tartózkodnak, viszont meleg szívéllyel kezeljem őket, ha a segélyegylet ülésén találkozom velük.

Egyik utolsó Fiumei látogatásom alkalmából kilátásba helyeztem tehát a Magyar Kaszinó vezetőségének, hogy úgy én, mint a Fiumei kirendeltség vezetője tagságot fogunk vállalni, amihez tisztelettel kérem Nagyméltóságod hozzájárulását.

Jelentésem másolatát a római m. kir. követségnek és a Fiumei konzuli kirendeltségnek tudomásul megküldöm.

Miske s. k.
m. kir. konzul

Tisztázat — K 28. 304—1935—A—15779 (153. cs.)

32.

Budapest, 1936. április

Jelentés a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája 1935. évi működéséről

Az elmúlt esztendőben már hetedik esztendeje folytattuk a külföldön élő magyarság megszervezését célzó munkánkat, ebben az évben is szigorúan ragaszkodva a világkongresszus által megszabott irányelvekhez. Zaj nélkül, csendesen, de annál céltudatosabban igyekeztünk végezni feladatunkat, lépésről-lépésre keresve a külföldön élő magyar testvéreink felé az új kapcsolatokat és erősítve a már meglévő összeköttetéseinket.

E munka során a múlt esztendőben is több új magyar telepet fedeztünk fel, ezeket igyekeztünk lehetőség szerint egységes nevezőre hozni és tudomásukra hozni, hogy az óhazai társadalom kész gondoskodó szeretetet feléjük is kiterjeszteni s ahol magyar olvasmányok iránt felmerülő óhajt tapasztalunk, igyekeztünk azt hamarosan teljesíteni, de segítségükre siettünk egyéb magyar vonatkozású ügyekben is.

A külföldi magyar egyesületekkel, intézményekkel és egyénekkal meglévő összeköttetéseinket tervszerűen igyekeztünk megerősíteni. A már felállított könyvtárakat, többek között a Kanadai Magyar Újság és a braziliai magyar vándorkönyvtárakat a múlt évben is gyarapítottuk. Több mint kétezer darab szépirodalmi könyvet juttattunk el a múlt évben is a külföldi magyarok közé, nem szólva a nagyobb mennyiségű folyóiratokról és egyéb olvasmányokról. Öröndetesen tapasztaltuk a múlt évben is, hogy munkánk révén mind jobban és jobban felébred

a magyar öntudat. Egyik jele ennek például az, hogy magyarságuk dokumentálására mind gyakrabban kérnek tőlünk a külföldi magyar egyesületek nemzeti színű zászlót, amivel természetesen törekedtünk is őket a lehetőség szerint ellátni.

Mondanunk sem kell, hogy összeköttetéseink gyarapodásával intézményünk kiadásai is évről-évre emelkednek. A könyvek küldésével és a kapcsolatok ápolásával felmerülő levelezés költségei már igen tetemes összeget emésztenek fel. Ezen a helyen is kötelességünknek tartjuk a magyar társadalmat ismételten segítségül hívni, nehogy fennakadást szenvedjen az óhaza és a külföldi magyarság közötti kapcsolatok minél tökéletesebb kiépítése.

Köszönetünket fejezzük ki mindazoknak, akik munkánk támogatásával segítségünkre voltak. Köszönjük a magyar Képviselőháznak, Budapest székesfőváros közönségének, a belügy-, külügy- és kultuszminisztériumnak, a Magyar Tudományos Akadémiának, a Szent László Társulatnak, a Magyar Nemzeti Szövetség Pécs-Baranyai Körének, valamint a magánosoknak a múlt évben nyújtott könyvadományait, és minden egyéb segítségüket, amivel megkönnyítették a külföldi magyar egyesületnek magyar könyvekkel való ellátását.

Köszönetet mondunk a budapesti napilapok kiadóinak azért az áldozatkészségükért, hogy az arra rászoruló külföldi magyar egyesületeknek csupán a portódíj ellenében küldik a lapjaikat. Ez áldozatkészségük folytán 106 helyre járt a múlt évben hazai újság.

De köszönettel tartozunk a külföldi magyar lapok tulajdonosainak is, akik — amint nagyon jól tudjuk — a legnagyobb nehézségek árán tartják lapjuk által olvasóikban a magyar lelket s mégis meghozzák azt az áldozatot, hogy lapjukat intézményünk részére állandóan ingyen megküldik, így módot adnak nekünk arra, hogy külföldi magyar testvéreink életét, ügyes-bajos dolgaikat állandóan figyelemmel kísérjük.

Örömmel jelentjük, hogy a tehetősebb külföldi magyar egyesületek a múlt évben is elég gyakran igénybe vették az óhazai könyvkiadóknak intézményünkön keresztül történt vásárlásoknál adott kedvezményét. Az Athenaeum, az Egyetemi Nyomda, a Kókai Lajos cég, a Légrády Vállalat, valamint a Szent István Társulat vezetőségének ezért az áldozatukért köszönetet mondunk.

A Világkongresszus egyik óhajának tettünk eleget akkor, amikor a múlt évben kiadtuk a dr. Kun Andor által szerkesztett „Tudod-e. mit köszönhet a világ a magyarságnak” című füzetet. E füzet 20.000 példányban forog már a külföldi magyarság körében. Hogy ezzel nem végeztünk hiábavaló munkát, annak bizonyítéka a hazai és a külföldi magyar sajtó elismerése és a külföldi magyarság részéről — illetékesektől és magánosoktól — beérkezett jelentések. A Világkongresszus azért sürgette ennek a gondolatnak a megvalósítását, hogy a külföldi magyarság második és harmadik generációja, amely már nemigen van tisztában a magyarság értékeivel, egy ilyen munka alapján ismerje meg azokat, ami bizonyára fokozni fogja az óhaza iránti ragaszkodásunkat. Hogy Amerika magyarsága mennyire értékeli ezt a munkát, annak legjobb bizonyítéka az, hogy már több oldalról sürgetik annak angol nyelvű kiadását. Örömmel jelenthetjük, hogy az

angol fordítás készül is, de készül már Dél-Amerika számára a spanyol fordítás is,* mert ott a magyar értékek megismertetése nemcsak a magyar fiatalság szempontjából fontos, hanem annak a sok téves és rosszakaratú híresztelésnek eloszlátása szempontjából is, amely különösen Dél-Amerikában van elterjedve rólunk.

A külföldi magyar fiatalság, az úgynevezett második generáció megmentéséért a múlt esztendőben is szakadatlanul dolgoztunk. Hazahoztunk jutalmul az Amerikai Magyar Népszavával karöltve Észak-Amerikából négy fiatal magyart, akikkel megismertettük a magyar kultúra szépségeit, hazánk fővárosát és a vidéket. E négy fiatalnál is azt tapasztaltuk, amit az előző esztendőkben, hogy ez a legjobb eszköz az öntudat emelésére, mert láttuk, hogy visszamenetelük után teljes erejükben igyekeznek meghálálni óhazájuk szeretetét propagandamunkájukkal, amelyet a rádióban, lapokban és előadásaikkal végeznek. Köszönjük a MÁV igazgatóságának, Debrecen, Kecskemét, Pécs és Szeged városoknak, hogy ezek a fiatalok Magyarországot alaposan megismerhették.

Örömmel jelentjük, hogy az ötven éves jubileumát ülő amerikai Verhovay Segélyegylet — amelyet egyébként a Világkongresszus nevében külön üdvözlöttünk — átérezve a második generáció fontosságát, ebben az évben egymaga 12 fiatalot küld haza jutalomképpen az óhazába. Intézményünk két fiatalot hozat haza egy pályázat révén, az Amerikai Magyar Népszava pedig szintén kettőt küld át s így e nyáron legkevesebb 16 fiatal magyar látogat haza csoportosan Amerikából. Más nemzetek hasonló intézkedéseire képest csekélység még ez is, de köszönetet kell mondanunk a Verhovay Egyletnek, hogy ezt a magyar szempontból nagyon fontos áldozatot meghozta. A jelek szerint ezekkel a fiatalokkal, akik júliusban érkeznek meg, nagyobb számban jönnek haza látogatóba amerikai magyar testvéreink is.

Egyébként külföldi honfitársaink a világ minden részén elkövetnek mindent, hogy ismerőseiket, barátaitat minél nagyobb számban rábeszéljék arra, hogy Magyarországra ellátogassanak. Ezzel hazánkat ismertté teszik és a magyar idegenforgalmat nagyban szolgálják. Argentínai és brazíliai magyaroktól több helyről kaptuk az értesítést, hogy rábeszélésükre számosan ellátogattak már hazánkba és a nyáron is nagyon sokan készülnek ide.

Az illetékes körök áldozatkészsége folytán mindjobban megvalósul az első Világkongresszus óhaja, hogy a külföldi magyar újságok minél gyakrabban kapjanak óhazai híreket.

Az egész világ magyarsága nevében köszönettel kell megemlítenünk a magyar rádió igazgatóságának azt az áldozatkészségét, amelyet meghoz azért, hogy a külföldi magyarság minél gyakrabban hallja az óhaza édes nyelvét, zenéjét, szerető biztatását. Kérni fogjuk a magyar rádió igazgatóságát, hogy ezeket a leadásokat programszerűleg állandósítsa s adjon majd alkalmat ezután is, amint ezt a múlt évben is megtette, hogy az itt tartózkodó külföldi magyarok üzeneteket küldhessenek haza. A magyar rádióknak ezt az áldozatkészségét, természetesen, élvezték az itt tanuló amerikai magyar főiskolások is.

* V. ö. a 35. sz. dokumentummal!

Velük a múlt évben is szeretetteljes gondoskodással foglalkoztunk, összejeveleket tartottunk, irodánk második otthonuk volt. Közülük ketten már mint kész orvosok mentek haza több évi itt-tartózkodás után, hogy új hazájukban bemutassák a magyar tudományt és hogy a magyar ügy apostolai legyenek.

Mindig több és több gondot okoznak intézményünknek a visszavándorló külföldi magyar testvéreink. Voltak, akiket kórházi ápoláshoz kellett juttatni, másoknak foglalkozást kellett szerezni és segítséget nyújtani okmányok beszerzésével és egyéb eljárásokkal.

Munkánkat szívesen és céltudatosan végezzük, hogy a külföldi magyarság minden vonatkozásban érezze az óhaza szeretetét. Tapasztaljuk, hogy ezt ők örömmel viszonyozzák és ragaszkodásuk mind jobban kifejlődik az óhaza iránt. Minden alkalmat megragadnak arra, hogy az őket befogadó állam iránti hűségük megtartása mellett megmutassák, hogy szülőföldjüket nem felejtik el soha és szívvel-lélekkel osztoznak annak dicsőségében és szomorúságában. Merjük hinni, hogy a legközelebbi világkongresszuson, amelynek megtartása iránt az elnökség már az első lépéseket megtette, a külföldi magyarság legnagyobb része benne lesz abban az egységben, amit intézményünk végeredményben meg akar teremteni: a Magyarok Világszövetségében.

Báró Perényi Zsigmond s. k.
elnök

Sokszorosított másolat — K 28. 313—1935—15740 (155. cs.)

33.

São Paulo, 1937. március 22.

A São Paulo-i konzulátus jelentése a Buenos Aires-i követségnek a São Paulo-i magyarok március 15-ikei ünnepeiről

Tisztelettel jelentem, hogy a São Paulo-i magyar kolónia a március 15-i nemzeti ünnepet ebben az évben is hazafias lelkesedéssel ülte meg; különösen kivették részüket az ünneplésből az egyházi szervezetek és az iskolák.

A legső ünnepi megnyilatkozás március 13-án, szombaton este Ypirangán volt, ahol Kordás tanító szervezett meg egy kedves ünnepi estét, amin részt vettek az abban a kerületben működő magyar egyesületek képviselői és főleg az iskola közönsége, a szülők.

Március 15-ike itt hétköznapra esvén az azt megelőző vasárnapon, vagyis március 14-én tartatott meg a katolikus szentmise és a református istentisztelet.

Mindkét alkalmon szép számban jöttek össze magyarok is — mint ez az utóbbi évben tapasztalható — főleg a zsidóságból alkotott városi klub vezetősége is küldöttségileg megjelent a szentmisén, a tanítók pedig az iskolásgyermeket vezették el a szentmisére, illetve az istentiszteletre.

Délután a református egyház rendezett szokásos civikus ünnepi megemlékezést délután 4 órától kezdve, amelyen szép számú közönség jelent meg. Ugyanabban az időben tartott a katolikus egyház is — ebben az évben első ízben — polgári jellegű ünnepi hangversenyt és így a két egyház egymással versengve az előadás látogatottságában egymást gyengítette.

Ugyanezen vasárnap este a Brazíliai Magyar Segélyegylet magyar rádióórát szervezett kedves és jól sikerült zenei programmal; ezen rádióóra keretében a hivatalvezető is szólt először a vendégszerető brazilokhoz, majd utána a magyarsághoz Széchenyi szellemében munkára intve őket.

A São Paulo-i Magyar Sportklub a múlt évben a m. kir. konzulátustól kapott nemzeti színű zászlót, továbbá az itteni állami munkaügyi hivatal igazgatójától ajándékozott brazil zászlót felavatandó, március 21-ére tüzte ki sporttelepén az ünnepet. Az egész napon szakadó eső következtében azonban az ünnep két héttel elhalasztatott.

A magyar iskolákban a tanítók ismertették a tanulók előtt a márciusi napok jelentőségét, március 15-e napján pedig tanítási szünetet tartottak. Az itteni két magyar újság alkalmi cikkében emlékezett meg a magyar szabadságharcról és március 15-e jelentőségéről.

A most lezajlott hazafias ünneplés alkalmával a következő megfigyeléseimet vagyok bátor bejelenteni:

1.) A két keresztény egyháznak az egyidőben tartott polgári jellegű ünnepében kifejeződött versengése, ami már korábban más testületek között is megtörtént, főleg abban találja okát, mert nincs megfelelő központi és ilyen célra alkalmas magyar terem, ahol gondoskodás történhetnék arra, hogy ilyen ünnepi összejövetel egyetemes jelleggel és költség nélkül megtartható lenne. Jelenleg egy megfelelő terem bérlete délutáni órákra is többszáz milreisbe kerül.

Ezen szempontból is indokolt lenne a São Paulo-i magyar kolónia évek óta vajdó „magyar ház” kérdésének anyagi felkarolása.

2.) A március 15-i megünneplésére szolgáló szentmisén Szelecz páter prédikált és szentbeszédében az ünnepi alkalomról néhány szóban megemlékezve főleg azzal foglalkozott, hogy ama ismert bibliai mondásból, hogy „adjátok meg Istennek, ami Istené és adjátok meg a császárnak, ami a császáré” újabban inkább csak a császárra vonatkozó részt akarják megtartani; a továbbiakban pedig a magyar belvonatkozásban érdeklél nem bíró fajvédő állampolitikát hosszan kritizálta.

Ezen magyar vonatkozásban, de főleg a magyar szabadságünnepen helyén nem való politikai jellegű prédikációhoz hasonlóan beszélt a református templomban Apostol lelképásztor is, aki „különböző félrevezető jelszavakkal újból a magyar nyakára akarják ültetni a Habsburgokat”-hoz hasonló kitételekkel figyelmeztette a magyarságot, hogy legyen résen a Habsburg kérdésben.

Beszélgetés közben mindkét lelkészt figyelmeztettem arra, hogy a külföldön élő magyarságot nem aktuális politikai problémákkal zavarni és főleg a szöszékről politizálni nem kívánatos.

3.) A harmadik körülmény, ami feljegyzést kíván, [az] az, hogy a São Paulo-i Magyar Sportklub a m. kir. konzulátustól kapott nemzeti színű zászlót papjaink által felszenteltetni kívánta és hogy ezen terv a katolikus papok (Horváth páter) magatartása következtében elejtetett.

A sportklub elnöke felkereste Apostol ref. lelkészt és Horváth páttert is, akikkel közölte, hogy a zászlót elvinni szándékoznak a katolikus és református templomba, hogy ott azt a két felekezet papja megáldja. Ezt a tervet Apostol készségesen fogadta, de Horváth kijelentette, hogy ha a zászlón más felekezet papja is végezne valamilyen szertartást, akkor ők azt nem áldják meg.

Erre a Sportklub (zsidó vallású) elnöke kijelentette, hogy ezek után a zászlót papi közreműködés nélkül fogják felavatni. Ez a múlt vasárnapon csak azért nem történt meg, mert az eső az ünnep megtartását akadályozta.

Ezen esettel kapcsolatban tisztelettel kérném, hogy a katolikus papok zászló-megáldási jogát és lehetőségeit megvizsgáljatni méltóztassék.

São Paulóban magyar egyesületek hasonló — a vallásosság megbecsülésére irányuló — törekvése már ismételten vallott kudarcot a katolikus pap (Horváth páter — mert Szelec például a São Bernardo-i Egyesület esetében hajlandóan nyilatkozott a zászló megáldására) szembeszegülő álláspontján.

A külföldi magyarság szervezésében feltétlenül szükségesnek látszanék, hogy éppen a valláserkölcsi és nemzeti alapot hirdető két magyar keresztény egyház papjai a valláserkölcsi és ezzel a nemzeti alapra visszatérő polgári egyletek szemeláttára ne viaskodjanak és, hogy a katolikus magyar pap ne hozza a m. kir. külképviseleti hatóságot is lehetetlen helyzetbe akkor, amikor ez utóbbinak az egyházi szervezetek és a vallásosság megbecsülésére irányuló tevékenységének mutatkozó eredményeit azzal lerontja, hogy a magyar összetartásnak különösen külföldön megbecsült szimbólumát, a magyar nemzeti zászlót nem hajlandó papi áldásban részesíteni.

Ha erre vonatkozólag nem állnak fenn egészen szigorú tiltó egyházi rendelkezések, akkor Horváthéknak kellene felettes egyházi hatóságuktól értesítést kapni arra nézve, hogy a más, a magyar törvények szerint bevett magyar felekezet által is megáldandó zászlókat ők is részesítsék papi áldásban.

A katolikus papnak a magyar nemzeti lobogó megáldása ügyében tanúsított jelenlegi magatartása csak arra alkalmas, hogy a nemzeti érzésű emberekben megingassa annak hitét, hogy az egyházak a magyar egységet, a magyar nemzeti ügyet szolgálnák és alkalmas arra is, hogy az itt amúgy is nehezen meghonosuló vallásos érzés helyett a kínálkozó szabadszellem és a nemzetietlenség fészkelje be magát a magyarok között.

A március 15-i nemzeti ünnepre vonatkozó lapkivágatokat van szerencsém tisztelettel idecsatolni.

Dr. Bogdán László s. k.
ideiglenes hivatalvezető

Tisztázat — K 28. 316—1937—J—16206 (155. cs.)

34.

Buenos Aires, 1937. április 16.

A Buenos Aires-i követ jelentése a Külügyminisztériumnak a dél-amerikai magyar kolóniák március 15-iki ünnepélyeiről

Szabadságünnepünket a működési területemhez tartozó argentinai, brazíliai, chilei és uruguayi magyar kolóniák az idén is lelkesen és szép külsőségek mellett ünnepelték meg. Ezek lefolyásáról van szerencsém a következőkben beszámolni.

Argentína

Buenos Airesben vasárnap, 14-én a Szent Ferenc-rendiek templomában ünnepi szentmisét tartattam, amelyet az egyik magyar ferencrendi lelkész szolgáltatott. A mise alatt az énekhar egyházi és hazafias énekeket adott elő. Az ünnepi szentbeszéd a nap jelentőségét méltatta és hazaszeretetre, összetartásra és egymás megértésére buzdítva azt hangsúlyozta, hogy a vallásos ember szívéből minden mesterkedés dacára sem lehet kiölni annak a földnek és nemzetnek a szeretetét, amelyben született és amelyhez vérségi és egyéb kötelékek fűzik. Az istentisztelet végén a jelenvoltak Himnuszunkat énekelték el. A misére, noha közvetlenül előtte felhőszakadás volt, elég szép számmal jöttek el magyarjaink; én családommal és a követség tisztikara hozzátartozóikkal jelen voltunk. Az itteni villadevotoi szeminárium két magyar papnövendéke meghívásomra szintén részt vett a misén.

Templom után a Magyar Házba vonult a közönség, ahol a Magyar Egyesületek Szövetsége egyszerű buffet-vel vendégelte meg őket. A szövetségi elnök hatásos beszédben engem és családomat üdvözölve, ama reményének adott kifejezést, hogy azok, akik a rossz idő miatt nem jöttek el, lélekben szintén jelen vannak és ünneplik a szabadságharc halottait.

Válaszomban a szentbeszédnek a kiolthatatlan hazaszeretetre vonatkozó részébe bekapcsolódva és az ünnepi szónoknak a távollévókról tett megjegyzésére reflektálva hangsúlyoztam, hogy a külföldön élő magyarságnak is vannak a haza iránti kötelezségei és bár a haza a mai körülmények között nem is kíván élet- és véráldozatot, mindazonáltal a külföldi magyaroknak is kell csekély áldozatot hozni hazájáért, mert az óhaza csak együttérzést a sors változataival és összetartást

a nehéz időkben kér a messze külföldön élő fiaitól és leányaitól. Végül ama reményemnek adtam kifejezést, hogy az ideai szabadságünnep bevezetője lesz annak a koloniális korszaknak, amely megértést hoz és együttműködést biztosít. Szavaim láthatóan megértésre találtak, mert beszédem folyamán gyakran tört ki a helyeslés és a végét hosszantartó éljenzés kísérte.

Ezután hazafias versek előadása és a Talpra Magyar elszavalása következett, mely hatást keltve a jelenlévőknél.

Délután a magyar evangélikusok és reformátusok tartottak ünnepi istentiszteletet, amelyen a lelkész méltatta a nap jelentőségét és két kisleány hazafias verseket szavalt. A gyülekezet a Szózat hangjai mellett oszlott szét. A követség ez istentiszteleten szintén képviselve volt.

Ugyancsak a délután folyamán a megfelelően feldíszített pineyroi és Valentin Alsina-i^{*} iskolánkban tartattam szabadságünnepélyt, amelyen a szülők is részt vettek. A tanítónők a nap történelmi jelentőségét méltatták, a gyermekek hazafias költeményeket szavaltak, végül pedig az otthonról érkezett ajándékkönyveket osztottam szét a növendékek között.

A következő szombaton este a Dock-Sudi Magyar Egyesület tartott egy igen szépen sikerült szabadságünnepélyt egyleti helyiségében, amelyen a vezetőség meghívására én is részt vettem. Az egylet elnöke hatásos beszédében, a nap méltatása után, a Dock-Sudi Magyar Egyesület életének nehéz időszakairól emlékezett meg, amit azonban már a múlténak mondott, mert immár szebb reményekkel néznek a jövő elé, miután — szerinte — a jelenlevő magyar követtel egyetértésben sikerült végre az egyesületi ház ügyét kedvezően megoldani azáltal, hogy a 10 év előtt az egyesületnek juttatott belügyminiszteri adomány folyósítása legközelebbre várható. Ez a bejelentés nagy tapsot váltott ki a szép számban megjelent közönségből.

Ezután hazafias költeményeket és énekeket adtak elő meglepően jól az egyszerűbb tagok; végül tánc következett.

Ugyancsak ezen az estén — mintegy ellensúlyozásul — az egyik disszidens csoport szintén szabadságünnepélyt rendezett az itteni antifasiszta olasz egyesület helyiségében, amelyen értesülesem szerint, a nagy reklám ellenére, csak kevesen vettek részt. Az ünnepi beszédet Kőszegfalvi,^{**} az itteni kommunista irányzatú Argentínai Magyar Újság szerkesztője tartotta.

A március 14-i szabadságünnep alkalmából a Faragó Rezső, a Délamerikai Magyarság szerkesztője által rendszeresített „Magyar Rádió-óra” programja teljesen ez ünnepnek volt szentelve és magyar dalokat, a Himnuszt és a Szózatot közvetítette. A Magyar lapja, a „Magyar Szó”^{***} március 15-i számának egy teljes oldalán spanyol nyelvű cikkben ismertette a történelmi napot.

Az argentinai spanyol nyelvű sajtó szabadságünnepünk jelentőségét rokonszenvesen kommentálta.

* Buenos Aires két külvárosa

** Kőszegfalvi Endre haláláig, 1938-ig szerkesztette az *Argentínai Magyar Újságot*.

*** Magyar Vilmos Ferdinánd 1924–58 között volt alapító szerkesztője a *Magyar Szónak*

A *leguizamoni* magyar telepeseink részére az ottani iskolánkban rendeztettem szabadságünnepet. Délelőtt istentiszteletet tartottak a feldíszített iskolateremben, azután közös ebéd következett az iskola udvarán; majd délután a tanítónő ünnepi beszédben ismertette a nap jelentőségét és a növendékeivel hazafias verseket és költeményeket adatott elő. Végezetül szintén a hazuról érkezett könyveket osztattam ki a gyermekek között.

A *cordobai* kis magyar kolónia Bialoskurski Ödön vezetésével szintén megünnepelte — az idén első ízben — március 15-ikét, amelynek folyamán igen lelkes kijelentések hangzottak el magyar érzelmeikről és hűségükről.

A *Rosariói* Magyar Társaskör ezidén is tartott szabadságünnepélyt egyleti helyiségében, szépszámú közönség jelenlétében.

Brazília

A Rio de Janeiróban az újonnan alakult magyar egyesület által rendezett szabadságünnepről Szentmiklóssy Andor ügyvivőnk 455/1937. számú jelentésével közvetlenül számolt be.

A São Paulo-i szabadságünnepélyekről ottani konzulátusunk jelentését van szerencsém csatoltan eredetben felterjeszteni.*

Chile

Asantiagói magyar kolónia március 20-án egy ünnepi vacsora keretében tartott szabadságünnepet, amelyen az utódállamokbeli magyarsággal együtt 92-en vettek részt. Az ünnepi beszédet ottani tb. konzulátusunk irodavezetője tartotta.

Uruguay

A montevideói magyar katolikusok részére az e célra kiküldött egyik ferenc-rendi lelkészünk mondott vasárnap, március 14-én ünnepi szentmisét, amelyen az ottani másvallású magyarjainkból is sokan részt vettek.

Délután a reformátusok istentiszteletük keretében ünnepelték meg március 15-ét, amelyen prédikátoruk méltatta a nap jelentőségét.

Előző este a montevideói Magyar Kör és Sportklub új egyleti helyiségének felavatását kötötte össze a szabadságünnep megülésével, amely mindvégig hazafias keretekben folyt le.

A másik montevideói magyar egyesület, a „Magyar Otthon” rendes szombati összejövedele keretében ünnepelte meg a szabadságnapot.

Haydin s. k.

rk. követ és megh. miniszter

Tisztázat — K 28. 316—1937—J—16206 (155. cs.)

* L. a 33. sz. iratot!

Budapest, 1937. május

Jelentés a Magyarok Világkongresszusának Állandó Szervezeti Irodája 1936. évi működéséről

Működésünket a múlt esztendőben is az első világkongresszus utasításai szerint folytattuk.

A már régebben kiépített kapcsolatainkat illetőleg az volt a törekvésünk, hogy azokat még szorosabbra fűzzük, de megszerveztünk több újonnan felfedezett magyar telepet is, elláttuk őket magyar olvasmányokkal és egyéb megfelelő anyaggal, hogy minél több külföldön élő testvérünk érezze az óhaza társadalmának szeretetét.

Az első világkongresszus óta saját kiadványainkon kívül már 20.000-nél több könyvet és folyóiratot juttattunk el a külföldi magyarok közé. A múlt évben is 110 óhazai napilapot járattunk az arra rászoruló külföldi magyar egyesületekhez, amelyeknek adott esetekben segítségükre voltunk könyvek, zászlók és egyéb dolgok beszerzésénél, ügyes-bajos dolgaik elrendezésénél és jó lelkiismerettel mondhatjuk, hogy tőlünk telhetőleg igyekeztünk segítségükre lenni.

Láttuk az elmúlt évben is, hogy a külföldön élő testvéreink lépten-nyomon több és több bizonyosságát adják az óhazához való ragaszkodásuknak, nemcsak azok, akik vándorbottal a kezükben hagyták el az óhazát, hanem gyermekeik, az úgynevezett második generáció is.

Ezekre a fiatalokra a múlt esztendőben is nagy súlyt helyeztünk. Az elmúlt nyáron nemcsak azok a pályadíjnyertesek voltak itthon, akiket az Amerikai Magyar Népszavával karöltve hoztunk haza, mint pályadíjnyerteseket, hanem az amerikai Verhovay Magyar Segélyegylet is küldött haza 12 fiatal amerikai magyart — ebben az esztendőben 15-öt akar hazahozni. Hogy ebben a második generációban a magyar érzést megtartsuk, az elmúlt esztendőben egyik legfőbb törekvésünk az volt, hogy a külföldi és az óhazai magyar fiatalság között — úgy az elemi, mint a közép, valamint a felsőbb iskolások között — a levelezést minél nagyobb mértékben kifejlesszük. A csereleveleket alig tudja az ember meghatottság nélkül olvasgatni, amint hogy legnagyobb örömmel olvastuk azokat a kis magyar dolgozatokat is, amelyeket a dél-amerikai magyar gyermekek iskolai versenyeiről kaptunk.

Örömmel jelenthetjük, hogy a kiadásunkban megjelent és dr. Kun Andor által szerkesztett „Tudod-e, mit köszönhet a világ a magyarságnak?” című munkát kiadtuk angol és spanyol nyelven és ezek a fordítások észak-, illetve a dél-amerikai magyar fiatalság kezei között forognak már.*

Eddig szerzett tapasztalataink alapján bátran merjük állítani, hogy ezek a törekvések meg fogják teremni gyümölcsüket és csak hálával emlékezhetünk meg a miniszterelnök úrnak ezekre a fiatalokra vonatkozólag nemrégiben tett kijelentéseiről, amelyek különben azt mutatják, hogy ezekkel a problémákkal az itthoni illetékes tényezők szeretettel foglalkoznak.

Nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy ha nem is tudunk annyit nyújtani a külföldön élő magyar testvéreinknek, mint a németek, olaszok, svédek, lengyelek stb. nemzetek hasonló intézménye, becsületes törekvéseinket a külföldön élő véreink mindig jobban és jobban kezdik megbecsülni, amit legjobban igazol a hozzánk beérkező sok-sok köszönet.

Munkánkat az elmúlt évben is sok megértéssel támogatták a magyar lapok kiadói, úgy az itthoniak, akik önköltségen bocsátják rendelkezésünkre a lapokat, mint a külföldiek, akik állandóan küldik intézményünknek példányaikat abból a célból, hogy a külföldi magyarság ügyes-bajos dolgairól tájékoztassanak minket. Köszönetet mondunk nekik ezért az áldozatkészségükért, úgyszintén a magyar könyvkiadóknak a külföldi magyarság részére intézményünkön keresztül juttatott kedvezményekért. Különös szeretettel emlékezünk meg azonban azokról a közép- és elemi iskolás itthoni tanulókról, akik a könyvadományozóink közé szintén beléptek. Ajándékkönyveikben szeretetteljes sorokat írnak a külföldi fiatal magyarokhoz s a visszhangokból látjuk, hogy sokban ébreszti fel az esetleg már szunnyadó magyar érzést. Külön is meg kell emlékeznünk a Váli-utcai polgári fiúiskola tanulóiról, akik ennek a mozgalomnak a kezdeményezői voltak.

Köszönetet mondunk a m. kir. miniszterelnökségnek, a kül-, belügy- és kultusz-minisztériumnak, a székesfőváros közönségének, a MÁV igazgatóságának, a Magyar Tudományos Akadémiának, akik az elmúlt évben is hathatós támogatásban részesítették munkánkat.**

Mulasztást követnénk el, ha nem emlékeznénk meg a magyar rádió igazgatóságáról, amely az elmúlt esztendőben sem kímélte az áldozatokat, hogy a külföldi magyarok számára a magyar leadásokat minél gyakoribbá és minél tökéletesebbé tegye.

Az elmúlt esztendő vége felé megtettük a kezdeményező lépéseket a második világkongresszus egybehívására. Eleget akarunk ezzel tenni az első világkongresszus utasításának, a külföldön élő magyarok részéről felmerült óhajoknak, de egyébként is úgy érezzük, hogy az 1938-as nemzeti esztendő ünnepeiről a külföldi magyarok nem hiányozhatnak. 1938 közepe táján készülünk a kong-

* Andrew Kun: *A Country Men Forget. A Little Book of 1000 Facts about 1000-year-old Hungary*, Winnipeg, Canadian Hungarian News, 1936.

** V. ö. a 37. sz. irattal!

resszust megtartani, a felhívásokat már szét is küldöttük; meg akarjuk alkotni végre a magyarok világszövetségét, amelynek révén talán elérjük azt — amiről éppen most ankétezik az amerikai magyarság az egyik amerikai magyar napilapban —, hogy a külföldön élő magyarság és az óhaza társadalma teljesen egymásra találjon.

Báró Perényi Zsigmond s. k.
elnök

Sokszorosított másolat — K 28. 422 (191. cs.)

36.

Buenos Aires, 1937. május 6.

Az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetségének tájékoztatója a magyar kormány részére az Argentínába kivándorolt magyarságról

1. Az Argentínába kivándorolt és itt élő magyarság száma óvatos becsléssel mintegy 12—15 ezerre tehető. Ennek a tömegnek csak kis része ered Csonka-Magyarországból, a nagyobb rész utódállambeli.

2. Az argentínai magyarság túlnyomóan Buenos Aires fővárosban és környékén helyezkedett el. Vannak egymást ismerő csoportok az ország nagyobb városaiban, mint Rosario, La Plata, Córdoba, Santa Fé. Vannak csoportos szabad földműves települések, mint Villa Angela a Chaco territóriumon és egy jelentéktelen irányított település Leguizamonban.

3. Sok magyar — elsősorban földműves — él az óriási területű ország elszórt tanyáin mint mezőgazdasági munkás, avagy városkaiban mint egyéb alkalmazott vagy kisvállalkozó. Ezek nincsenek érintkezésben a magyar kolónia zömével, elszigetelten élnek. Argentína térségei nyom nélkül nyelik el ezeket az elszigetelt magyarokat.

4. Az Argentínában élő magyarokról meg kell állapítani, hogy mind magyaroknak vallják magukat, elevenen él bennük magyarságuk tudata, ragaszkodnak a magyar nyelvhez, kultúrához, hagyományokhoz és hűek a magyar haza gondolatához.

Fölöttébb ritka jelenség, hogy egy-egy kivándorolt magyar szándékosan szakítsa el előző élete magyar kapcsolatait és tagadja meg a magyar közösséghez való tartozását, bár vannak ilyen esetek is.

5. Megfigyelhető, hogy olyan kivándoroltak, akik az óhazában vagy az utódállamokban helyzetüket elsősorban osztálykülönbségek vagy a munkásmozgalom szempontjából ítélték meg, az emigrációban, — környezetükből kiszakítva, kapcsolataiktól eltávolodva, a kérlelhetetlen kenyérharc által teljesen igénybe véve, bármi politikai tevékenységben vagy szervezkedésben való részvételnek még csak a lehetőségétől is teljesen elvágyva — magyarságukhoz, magyar kultúrájukhoz kifogástalanul ragaszkodó tagjai az itt élő magyarságnak.

6. Meg kell állapítani azt a tényt, hogy az Argentínába kivándorolt magyarban egy új embertípus alakul ki. Minden egyes a maga emberségéből éri el a maga megélhetését, a maga keresményéből támogatja esetleg otthoni hozzátartozóit, senki sem segíti, senkitől sem kérhet, az ország közigazgatási szerkezeténél fogva annak hatóságaival alig érintkezik, egyéni dolgaiba senki bele nem avatkozhat, közterhei alig vannak, teljes szabadságot élvez, politikai ügyektől tökéletesen távol áll, befolyásolástól mentesen alkot magának képet a dolgokról, szabadon hallatja véleményét és elfogulatlanul hallgatja meg a másét. A kenyérharc, a gondolat- és szólásszabadság légköre a társadalmi korlátozottságoztól való mentesség a kivándorolt magyarban kifejlesztik az amerikai magyar jellegzetes demokrata típusát, amely ténnyel számolni kell.

7. Az Argentínában élő magyar tömeg gazdaságilag ma már többé-kevésbé elhelyezkedett. Általában szerény eredményekkel. Ez a tömeg — talán kevés kivétellel — mind vágyódik haza. De ösztönösen tudja, hogy nem volt még példa visszatelepített emigrációra. Számol tehát avval, hogy — csekély számú kivételtől eltekintve — egész tömegében itt kell leélnie életét, kényszerből választott új hazájában. Gyermekei itt növekednek föl és ha az első nemzedékben nem is teljesen, de a másodikban már maradéktalanul beolvadnak ennek a nagyjövőjű országnak a népességébe, elfeledve nyelvet, szokást, hagyományt, talán még emléket is elfeledve a magyar származásnak. A leendő beolvadásnak az első jeleit ki-ki magán tapasztalja, amikor megállapítani kénytelen, hogy emlékezetéből ki-kiesik egy-egy magyar szó vagy kifejezés és nyelvkincsébe mind inkább benyomulnak az új környezet nyelvének szavai és kifejezései. További intő jel az a tény, hogy gyermekei már csak fogymatékosan vagy egyáltalában nem beszélnek magyarul, a játszótársak meg a köziskolák már az új nyelvet szerettetik meg az egyébként gyérszámú új nemzedékkel.

8. A magyarság lehető megtartásának gondolata az indító oka annak, hogy az argentinai magyar kolónia nagyszámú egyesületet létesített a maga kebelében. A bizonyos körzetekben lakók ösztönösen is tömörülnek a maguk körzetében, mert érzik, hogy föl kell keresniök egymást, ahol egymással magyarul beszélhetnek, magyar szokások szerint érintkezhetnek és szórakozhatnak, magyar kultúrájukra emlékezhetnek és azt művelhetik, magyar színdarabokat adhatnak elő, egyszóval igenelhetik létezésük magyar formáját. Az egyesületek az élet magyar formája kiélésének az intézményei, az egyesületek tagsága pedig a magyarnak maradás

gondolatának a megvalósításában az élcsapat, a kolóniának az etnikai és nemzeti szempontból vett elitje és annak természetes képviselője.

9. Ezen ok miatt alapvetően fontos jelenségek az egyesületek a kivándorolt magyarság életében. Az egyesületek nem politikai egységek, mert nem is lehetnek azok. Az egyesületek tisztán társadalmi közületek, tisztán a népi gondolat termékei, amit bizonyít az is, hogy mindenütt előállnak, ahol csak magyarok csoportosan élnek. Egyébként a politikától való teljesen távol állást bizonyítja az, hogy egész Argentínában nem lehet egyetlen magyar egyesületet sem találni, amely alapszabályaiban ne hangsúlyozná, hogy nem foglalkozik politikával. Nincs olyan magyar egyesületi alapszabály, amely ne tartalmazná azt a kitétel, hogy az egyesülés célja a magyar összetartozás és a magyar kultúra ápolása, mentesen minden politikai, vallási vagy világnézeti állásfoglalástól.

10. Az Argentínában élő magyarság egyesületeit ebből a szempontból kell és csakis ebből a szempontból szabad megítélni. Politikai avagy politikai irányzattal bíró egyesületei az argentinai magyarságnak nincsenek. Vidékek szerint vagy városrészek szerint lehetnek egyesületek, amelyeknek tagjai túlnyomóan földművesek, munkások, iparosok, alkalmazottak vagy kispolgárok. De teljesen elhibázott dolog a magyar egyesületek között csak egyet is találni akarni, amely valami politikai irányzatot képviselne. Súlyosan tévedne, aki azt vélné, hogy létezik egyetlen magyar egyesület is Argentínában, amely nem vallja céljának a magyar összetartozandóság és a magyar kultúra ápolását.

Súlyos tévedés volna szélsőséges irányzatú argentinai magyar egyesületek létezésében hinni, föltéve, hogy egyáltalában van valami értelme vagy értéke szóban, írásban és alapszabályokban ismételtelen lefektetett megnyilatkozásoknak.

11. Az igazságnak megfelelően meg kell jegyezni, hogy az életképes, erős, tényleg működő és kultúrmunkát végző egyesületek mellett vannak legyengült, csak látszatéletet élő, vagy nem tényleges szükségletek hatása alatt, hanem egyéni ambíciók folytán létesült egyesületek is, mint a koloniális élet másodlagos jelenségei.

12. Amily mértékben végbement az utóbbi években szünetelő kivándorlás miatt számban alig gyarapodó magyar kolónia gazdasági elhelyezkedése, ugyanoly mértékben tört elő az a gondolat, hogy az elszórtan és elkülönülten élő magyar egyesületeket egységbe kell foglalni.

13. Táplálta az egyetlen egységbe való tömörülés gondolatát az a tény, hogy amikor a kolónia kialakulni és magára eszmélni kezdett, azonnal jelentkeztek koloniális szükségletei. A kolónia egyre tisztábban érezte, hogy nincsenek szociális intézményei. Gondoskodni kell arról, hogy az új magyar nemzedék megmaradjon magyar anyanyelve ismeretében. Megvalósítandónak mutatkozik a betegségyezés, az ipari továbbképzés, a tanoncképzés, a nyelv kultiválása úgy a műkedvelő színjátszás révén, mint jó olvasmányok útján, a sport tervszerű művelése, a kis hitelek kérdésének megoldása stb. Mindezen szociális feladatok megoldása csak az egész kolónia együttes erejével képzelhető el, aminek viszont az adott viszonyok

között egyedül lehetséges feltétele a létező egyesületeknek szövetségbe való tömörítése. A szövetségbe való tömörülést a magyar egységnek egyre erősebben nyilvánuló kívánása követelte. A szövetség gondolata nem egyéni kitalálás, hanem logikus következménye és terméke egy végbement fejlődési folyamatnak.

14. Nem célja jelen soroknak a kolónia egységesülésének történetét adni, azonban meg kell említeni, hogy már számos évvel ezelőtt megtörtént az akkori csekély számú magyar egyesületnek bizonyos szövetkezése, azonban pontosabban körülírt munkaterv és kifejezett átfogó koloniális jelleg nélkül. A magyar külügyi képviselőt égisze alatt működve ez a szövetség lassan legyengült, tagegyesületei vagy feloszlottak vagy elvesztették jelentőségüket. A magyar kolóniák zöme mindmáig távol maradt ettől a szövetségtől, főképp annak exkluzív jellege és magatartása miatt.

15. Éppen ezért, mivelhogy ez az elsatnyult szövetség nem képviselte a magyar egységet, kibővítésének a szükségessége merült föl a meglévő életerős egyesületekkel való egybekapcsolódása útján. Az erre vonatkozó tárgyalások megindultak az utóbbiak kívánságára is. Azonban nem vezettek a kívánt eredményre, — főként át nem hidalható személyi és felfogásbeli ellentétek VALAMINT OLY ELEMEEK BEAVATKOZÁSA MIATT, AKIK ELŐTT NEM A MAGYAR EGYSÉG GONDOLATÁNAK A MEGVALÓSÍTÁSA VOLT A LEGFONTOSABB.

16. Az egység gondolata, mely immár elemi erővel jelentkezett a túlnyomóan demokrata felfogású magyar kolóniában, oda vitte a helyzetet, hogy az 1936. év folyamán e vezető magyar egyesületek nyilvánvaló többségük tudatában megalakították az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetségét.

17. Az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetsége az argentínai magyar kolóniának DEMOKRATIKUS TÖBBSÉGI ALAPON ALAKULT, a magyar nemzeti gondolat és a magyar kultúra alapján álló, minden politikai tevékenységtől vagy irányzattól mentes képviselője.

18. Az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetségének célkitűzései annak idevágó alapszabályzati pontjaiból félreértés nélkül kiolvashatók. Az alapszabályzatokat akár magyar nemzeti, akár hazafias szempontból kifogásolni aligha lehet. Az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetségéről véleményt alkotni — minden ESETLEG ELLENKEZŐ ÉRTELMI INFORMÁCIÓ MELLŐZÉSÉVEL — kizárólag és csakis alapszabályai alapján lehet, feltéve, hogy írásba foglalt megnyilatkozásoknak egyáltalában van értelmük.

19. Az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetségébe máig tömörült egyesületek a következők:

- Avellaneda Magyar Egyesület, Avellaneda
- Hungária Sportklub, Buenos Aires
- La Platai Magyar Egyesület, La Plata
- Magyar Nők Önképzőköre, Buenos Aires
- Magyarul Beszélő Zsidók Egyesülete, Buenos Aires

Rákóczi Sport és Társadalmi Klub, Buenos Aires.
Rosariói Magyar Kultúregyesület, Rosario
Törekvés Sportklub, Buenos Aires
Valentín Alsinaí Dalkör, Valentín Alsina

20. Jelen tájékoztató arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy AZ ARGENTÍNAI MAGYAR EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE AZ ARGENTÍNÁBA KIVÁNDOROLT MAGYAROKNAK — A KIFEJTETTEK ALAPJÁN — HIVATOTT ÉS JOGOSULT TÁRSADALMI KÉPVISELETE, AMELY IGÉNYT TART ARRÁ, HOGY AZ ARGENTÍNAI MAGYAR KOLÓNIA T ÉRINTŐ MINDEN ÜGYBEN MINT ILYEN VÉTESSÉK SZÁMBA. Amire különösen a jövő évben megtartandó Külföldi Magyarok Világkongresszusára való tekintettel szükséges rámutatni.

21. Az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetsége szükségesnek látja megokolni ezen tájékoztató megjelenését. Az a tény, hogy a magyar királyi kormány 1936 őszén kiküldte Dr. Böszörményi László külügyminiszteri tanácsost kolóniánk viszonyainak tanulmányozására, nemkülönben az, hogy a kiküldött úr tapasztalataink szerint elsősorban szövetségi ügyek iránt érdeklődött, megengedi a Szövetség részéről annak a föltevését, hogy a magas kormányt érdekli az argentinai magyarság szövetségi ügye.

22. Az elmúlt 1936. év ősze óta az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetsége több egyesület csatlakozása révén még jobban kibővült és jelenleg magában foglalja a magyar egyesületek kétségbevonhatatlanul túlnyomó részét. Az elmúlt hónapok tapasztalatai mellett szólnak, hogy ez a tömörülés tartós és megbízható, mert elvi alapokon, nem pedig személyi kiválogatáson nyugszik. A Szövetség hivatottságot érez magában ahhoz, hogy elvégezze, amit a kolónia tőle vár. Ámbar nem állnak rendelkezésre azok a javak és összegek, amelyeket előző magyar kormányok jutattak az egyetemese argentinai magyar kolónia támogatására a nemzeti megmaradásért folytatott küzdelmeiben — a Szövetség bizalommal halad feladatainak megoldása felé.

Kelt Buenos Aires, 1987. május hó 6-án.

Argentínai Magyar Egyesületek Szövetsége
(BUENOS AIRES, PIEDRAS 378)

Jelen tájékoztató eredeti példányát, amely az Argentínai Magyar Egyesületek Szövetségének irattárában fekszik, szabályszerű aláírásával és bélyegzőjével látta el úgy maga a Szövetség, mint a fentiek 19. pontjában felsorolt egyesületek mindegyike.

Sokszorosított másolat — K 28. 316—1937—J—15965 (155. cs.)

* Böszörményi László miniszteri tanácsos útjelentése és utazási naplója megtalálható a külföldön élő magyar állampolgárok gondozását ellátó osztály irataiban (OL K71. 1936—V6 196—208.).

** A dokumentum mellékleteként a szövetség felterjesztette 9 oldalas nyomtatott alapszabályát.

Budapest, 1937. július 2.

**A Külügyminisztérium átirata a belügyminiszternek
a külföldi magyarok gondozása
és a Magyarok Világkongresszusának
Állandó Szervezeti Irodája anyagi támogatása ügyében**

Fentidézett nagybecsű átiratával Nagyméltóságod szíves volt közölni velem, hogy az Amerikai Egyesült Államokból a folyó év nyarán Magyarországra érkező 25 ifjú — köztük 15 magyar származású ifjú — itthoni látogatásával kapcsolatos költségek fedezésére a Magyarok Világkongresszusa állandó szervezeti irodájának 2000 pengő rendkívüli segílyt méltóztatott engedélyezni és hogy ezt az összeget Nagyméltóságod egyidejűleg folyósította is.

Van szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni, hogy a kivándorlási ügykör megosztása tárgyában 1927. március 9-én hozott minisztertanácsi határozat alapján — amely a külföldre kivándorolt magyarság gondozásával kapcsolatos összes teendőket külügyminiszteri hatáskörbe utalta — a külügyminisztérium mindenkor saját feladatának tekintette nemcsak a külföldön létező magyar szervezetek istapolását, hanem az említett ügykör keretein belül azoknak az itthoni szervezeteknek az anyagi támogatását és ezzel kapcsolatban azok kizárólagos irányítását is, amelyek a külföldre kivándorolt magyarsággal fennálló kapcsolatok kifejlesztését, végeredményben a magyarság e részének kulturális és szociális gondozását általánosabban annak nemzeti irányú gondozását tüzték ki feladatukul.

Ennek megfelelően ebben az ügykörben a külügyminisztérium szoros és állandó összeköttetésben áll az itthoni egyházi főhatóságokkal és ezeknek a külföldi magyarság egyházi gondozásával megbízott szerveivel, úgyszintén a Julián Iskolae-gyesülettel és természetesen a Magyarok Világkongresszusának fentebb említett állandó szervezeti irodájával is.

Az utóbbi irodát a külügyminisztérium az 1930. évtől kezdve állandóan évi 10.000 pengő anyagi támogatásban részesíti azzal a kikötéssel természetesen, hogy működésénél mindenben a külügyminisztérium intenciói szerint tartozik eljárni. Ezenkívül esetről esetre a felmerülő szükséghez mérten külön támogatásban részesíti a külügyminisztérium a többször említett iroda egyéb akcióit is, amennyiben az indokolt. Így a Verhovay Segélyegylet által, ennek költségére hazaküldött 15 magyar ifjú itthoni látogatásával kapcsolatban felmerülő kiadásokra, tehát nyilván ugyanarra a célra, mint amely célra Nagyméltóságod a fentebb említett 2000 pengőt engedélyezni méltóztatott, a Magyarok Világkongresszusa

állandó irodájának kérésére — úgy mint hasonló célra az előző években is — 400 pengőt engedélyeztem és utaltattam ki az iroda részére. Ennek az összegnek az engedélyezésénél figyelembe vettem, hogy a kereskedelemügyi miniszter úr a magyar vasutakra nevezettek részére ingyen vasúti jegyek engedélyezését helyezte kilátásba és hogy az iroda Budapest fővárostól és társadalmi gyűjtés útján is szokott kiadásainak fedezésére pénzt gyűjteni.

Természetesen csak örömmel veszem tudomásul Nagyméltóságod fentidézett nagybecsű átiratából, hogy a Kivándorlási Alap pénzgazdálkodása lehetővé teszi, hogy a külföldre kivándorolt magyarság gondozásának céljaira a külügyminisztérium rendelkezésére bocsátani szokott évi 300.000 pengőn felül még további összegeket is fordíthassunk ezekre a célokra. Az említett évi 300.000 pengő összeg ugyanis csak igen szűkösen fedezi a programba vett akciók költségeit és ennek folytán a külföldre szakadt magyarság megszervezésének munkája sokkal lassabban halad előre, mint az nemzeti érdekből kívánatos lenne.

Ugyanezért a külföldre kivándorolt magyarság az eddiginél nagyobb mérvű anyagi támogatásának lehetőségét és Nagyméltóságod eziránti hajlandóságát természetesen a legnagyobb köszönettel kell tudomásul vennem. A külföldre szakadt magyarság rendkívül komplikált gondozási munkájának egyöntetű irányításához fűződő érdekekre való tekintettel azonban tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy — amennyiben valamely okból netán súlyt méltóztatnék helyezni arra, hogy a külügyminisztérium [a] rendes dotációján túlmenő segélyeket közvetlenül juttassa el egyes arra érdemes szervezeteknek — e segélyek engedélyezése előtt a m. kir. külügyminisztériumot megkérdeztetni és ily segélyeket csak előzetes hozzájárulással méltóztatnék folyósíttatni. De célirányosabbnak látnám, ha a kivándorlási alap feles jövedelmét a külügyminisztérium évi járandóságának megállapítása alkalmával méltóztatnék figyelembe venni és a külföldi magyarság gondozására szánt felesleget — az eddigi gyakorlatnak megfelelően a miniszterelnökség útján — a külügyminisztériumnak méltóztatnék rendelkezésére bocsátani.

Nagyméltóságod bizonyára egyetért velem abban, hogy a kérdés rendezését a fentebb kifejtett okokon kívül a kivándorlási alap jövedelmeinek gazdaságos és célirányos felhasználása és a hatósági tekintély fenntartásához fűződő érdekek is kívánatosá teszik.

Tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy Nagybecsű elhatározását velem mielőbb közölni méltóztatnék.

Jelen átiratomat másolatban egyidejűleg közlöm a m. kir. miniszterelnök úrral.

A miniszter helyett:
Apor s.k.

Tisztázat — K 28. 313—1937—16000 (155. cs.)

São Paulo, 1938. február 1.

Kordás Ferenc tanító beszámolója a Julián Egyesület elnökségének az ypirangai magyar iskola működéséről és saját tevékenységéről

Mindenekelőtt szíves elnézésüket kérem, amiért ezzel a jelentéssel egy hónapot megkéstem, de a közbejött jundiahy-i Magyar Nap megrendezése annyira lekötött január hónapban, hogy az évvégi jelentés megírásához csak most juthattam hozzá.

Az 1937. iskolaév eseményeit és eredményeit a következőkben foglalhatom össze:

1. Az ypirangai magyar iskolában* az 1937. tanévben beiratkozott magyar tanuló 60, brazil tanuló 56, összesen az óvodásokkal együtt 116 gyermek. Ebből az évet befejezte és bizonyítványt kapott magyar tanuló 30, brazil tanuló 23, összesen 53 tanuló.

Brazil vizsgát tettek és diplomát nyertek a következő magyar tanulók: Detki Mihály, 13 éves (ma borbélyinas), Tiglia István, 12 éves (otthon segít) Váradi Erzsébet 13 éves (cseléd).

2. Az iskolai élet eseményei közül megemlítem a fontosabbakat:

a) Február hó 24-én a brazil inspector meglátogatta az iskolát s mindent rendben talált.

b) Február 25-én megvolt a Julián-tanítók brazil nyelvvizsgálója, mely kitűnően sikerült mindháromónknak.

c) Március 13-án „Magyar Szabadság-ünnepet” tartottunk az Ypirangai Magyar Sportegylettel karöltve, melyet bankett és táncmulatság követett.

d) Március 31-én kiköltöztem Ypirangára, hogy közel legyek az iskolához és a szülőkhöz; azóta ott lakom.

e) Április 14-én jól sikerült iskolai kirándulás 45 magyar gyermekkel az ypirangai tóhoz; majd cserkészkirándulás Jabaquarára.

f) Június 6-án megtartottuk a „Hősök Vasárnapját” a Cruzeiro do Sul rádióállomás stúdiójában, hol a vezetésem alatt álló Magyar Barátság Dalkör dalestélyt adott.

g) Június 15-től július 5-ig interiori** tanulmányút Árpádfalvára és Boldogasszonyfalvára.

* Alakult 1928 júniusában; Kordás Ferenc 1936 elején vette át az iskola vezetését.

** A. m. az ország belsejében. Árpádfalva São Paulótól 800 km-re, Boldogasszonyfalva 800-ra feküdt.

h) Július 21-én Szentmiklössy Andor m. kir. ügyvivő úr meglátogatta iskolánkat.

i) Augusztus 20-án Szent István ünnepély a Cruzeiro do Sul rádióállomás stúdiójában, hol dr. Boglár Lajos konzul magyar és brazil nyelvű ünnepi beszédet mondott, a Barátság dalárda pedig magyar dalokat adott elő, én pedig Sajó S.: Magyaroknak lenni c. versét szavaltam.

j) Október 6-án ünnepély az iskolában.

k) Október 10-én nagyszerű gyermekdelután az Ypirangai Magyar Sportklubban, gyermekek meguzsonnáztatása, utána bál a felnőtteknek.

l) Október 18-án Haydin Albert meghatalmazott miniszter úr látogatása iskolánkban.

m) Október 21-én az „Édes mostoha” c. magyar film bemutatása az Apolló moziban, melyen 365 magyar gyermek vett részt.

n) December 17-én magyar vizsga, rajz- és kézimunkakiállítás az iskolában.

o) December 18-án gyermekelőadás az IMSE-ben a gyermekek karácsonyi felruházása javára.

p) December 26-án karácsonyi szeretetvendégség az IMSE-ben.

r) Január 16-án közös szüreti mulatság a gyermekek felruházása javára.

3. Magyar Nap Jundiahyn

Meg kell még említenem a jundiahyn Magyar Napot, melyet az országos szöllőszeti [sic!] és borászati kiállítással kapcsolatban rendeztünk január hó 23-án, mely jól sikerült s a kolónia erkölcsi színvonalát s a velünk szemben megnyilatkozó általános megbecsülést és szeretetet nagyban emelte. Az ünnepély előkészítését, a táncok és dalok betanítását énám bízták, ami annyira igénybe vette a január hónapomat, hogy e jelentést csak most készíthettem el.

4. Elszívargás a magyar iskolából brazil iskolába

A tanulók létszáma év végére erősen lecsökken, aminek az az oka, hogy mire a magyar iskola megtanítja a gyermeket írni-olvasni s a közismereti tárgyakba is bevezeti, akkor itt hagyják a magyar iskolát s így a mi tanítási eredményeinket a brazil grupo-iskolák aratják le. A probléma azonban sokkal mélyebb s nekünk ezt nem szabad elhallgatnunk. A magyar iskolák meglehetősen hiányos felszerelésűek gazdasági okok miatt; bár az ypirangai iskola ezek között még tűrhető állapotban van. Az épület ugyan beázik, mennyezet nincs, a világítást egy tetőablakkal egészítettük ki, a padok régi rendszerűek, festetlenek, kopottak, a falakon néhány brazil történelmi kép, két címer, egy rozoga szekrény és három szürke tábla, egy tanítói asztal dobogó nélkül, néhány szék, ennyiből áll a berendezésünk. Iskolánk külső-belső berendezésének, bútorainak rendbehozása, általában a szükséges iskolai környezet és hangulat megteremtése azért nagyon fontos, mert hatásos nevelés csak megfelelő környezetben lehetséges. Itt ugyanis a szülői nevelésről alig lehet szó, a szülők gyárakban dolgoznak s így a gyermek leginkább az utcán nő fel. Az a nevelő hatás, amit a szűkös berendezésű magyar iskolában kap, hamar lehull róla, mert a beolvasztó tényezők sokkal erősebbek, minthogy ilyen egyszerű módon ellensúlyozni tudnánk, különösen ha csak az ismeretszerzésre, tehát az oktatásra tesszük a súlyt, mint ahogy ez eddig gyakorlatban volt.

Szerintem azonban a koloniális iskolákban az oktatási szempont állandó figyelembevétel mellett nekünk sokkal nagyobb gondot kell fordítanunk a gyermek nevelésére, a nevelő szempont kihangsúlyozására, mint eddig tettük, mert csak a nevelésen keresztül tarthatjuk meg e generációt magyarnak. (Ez sokkal fontosabb probléma, minthogy egy jelentős kapcsán napirendre térhetnénk fölötte, alkalomadtán a Pedagógiai Szeminárium gyűlésein nagyobb tanulmányban erre még visszatérek.)

5. A brazil iskolák berendezése és tanítási módszere

Az új brazil elemi iskolák modern berendezésűek, ahova tiszta, csinos egyenruhában járnak a tanulók. Egyelőre túlszűfoltak ezek az iskolák, mert a tan kötelezettségi törvény erősen követeli a beiskolázást, mivel azonban nincs elegendő iskola, kénytelenek naponta három-négy turnusban tanítani, ami a délutáni nagy meleget tekintve nagyon egészségtelen megoldás; de ez az oka annak, hogy a partikuláris iskolák működhetnek, mert az iskolahatóságoknak ezekre legalább kevesebb gondja esik, néhány év múlva azonban kiépül az új brazil iskolarendszer ezer és ezer új iskolával s akkor a kisebbségi iskolák működése nehezebb lesz.

A brazil iskolák tanítási módszere leginkább a hazai latin és az észak-amerikai modern módszerek után igazodik, önálló brazil módszer még nem alakult ki, bár minden iskolában folynak a kísérletek. E módszerjavító kísérleteket nekünk figyelemmel kell kísérnünk, s mivel gyermekeink félnapos brazil tanításban vesznek részt, a két módszer között nem lehet nagy a különbség.

6. A családi és iskolai nevelés harmóniája

Az iskola külön életet él, szívvel-lélekkel foglalkozik a gyermek testi és lelki nevelésével és oktatásával, a család azonban keveset törődik a gyermekkel és az iskolával. A havi 4—5\$/000 (2 P) megfizeti úgy-ahogy, a gyermeket elküldi az iskolába, de mivel a szülők nagyjából egész nap dolgoznak, nem kérdezhetik fel [sic!] a gyermekek leckéjét s az iskolával szorosabb kapcsolatot nem tarthatnak fenn.

7. Szülői értekezletek tartása

A szülők megnyerése és pedagógiai tájékoztatása szempontjából időnként szülői értekezleteket hívunk össze, ahol a legszükségesebb iskolai ügyeket megtárgyaljuk. Az egész napi fárasztó munka után azonban a szülők csak gyéren látogatják ezeket az összejöveteleket. Ezen ügy segítettem, hogy magam jártam el a családokhoz, mivel azonban Ypirangán nagy távolságok vannak a családok között, e látogatásokat tökéletesen lebonyolítani nem lehet.

8. Az iskola elhelyezkedése

Meg kell említenem, hogy az ypirangai iskola a Lima e Silva utca 746. sz. alatt van s települési szempontból nagyobb teleppel érintkezik: Villa Ypiranga (az egész telep összefoglaló neve) Villa Prudente, Alto do Ypiranga, Villa Dom Pedro, „Baixo”, Villa Moinho Velho s ezekre a telepekre máris készülnek a pompásan felszerelt új brazil grupo-iskolák, amelyek lassanként felszívják a magyar gyermekeket is, mert közelebb vannak, mint a magyar iskola.

9. Az iskolaszék működése

Év elején új iskolaszéket választottunk, mely az előző évi háborgások után becsületesen dolgozott s lelkesen kitartott az iskola mellett. Meg kell azonban mondanom, hogy a mai körülmények között az iskolaszék csak formálisan működik, mert mindent a tanító végez, mivel néhány jóindulatú, de hozzá nem értő emberre itt a dolgokat bízni nem lehet.

10. Brazil tanítónő működése

Brazil tanítónőnk: D. Donathilia Maria da Cunha, aki a délutáni brazil tanítást évek óta lelkiismeretesen ellátta, az idén is szívvél-lélekkel dolgozott, mivel azonban délelőtt egy nagy brazil iskolában tanít s különórákat is tart, utóbbi időben már elfáradt és sokszor a testvérét küldte el a délutáni tanításra.

11. Egészségi állapotok

A gyermekek egészségi állapota kielégítő; sem járványos, sem súlyos betegség nem fordult elő az iskolában. A gyermekek soványak, vékonyak, gyengék, idegesek, nyugtalanok, aminek elsősorban az egyoldalú és hiányos táplálkozás, másodsorban pedig a környezeti asszimilálódás az oka. A klimatikus kilengéseket azonban máris sokkal jobban bírják, mint szüleik.

12. A II. Rákóczi Ferenc Kultúrház ügye

Mindnyájan tudjuk, hogy az iskola a legfontosabb kultúrintézmény a kolóniában, azonban önmagában nem felelhet meg azoknak a folyton növekvő követelményeknek s a kolónia erősödő szellemi igényeinek, amiket a brazíliai magyar élet előír; ha tíz éven belül nem lesz kultúrház Ypirangán (amelynek szükségességéről minden jelentésemben részletesen írtam), akkor az iskola működése nagy nehézségekbe ütközik. Tisztán kell látnunk az eljövendő nehézségeket s a magam részéről azt mondom, hogy a brazíliai magyarság akkor marad meg igazán magyar-nak, ha megmaradásának létfeltételét, a kultúrházakat megvalósítjuk, tehát: legyenek a kultúrházak a koloniális magyarság kultúrvárai s legyenek a magyar iskolák e vár védőbástyái és tartóoszlopai.

Az itteni magyarság saját kezdeményezéséből a kultúrházakat ma még nem építheti fel, mert jelentőségét nem tudja úgy átfogni, mint ahogy azt mi látjuk s ezért nem lehet kívánni sem, hogy egy tökéletesen meg nem értett ügyért messzemenő anyagi áldozatot hozzanak; ha azonban egy központi szervezésű propaganda indulna el ebben az irányban, amelyhez az első lépés az lenne, hogy az építkezésekért a Magyar Segélyegylet, vagy megfelelő vagyonnal rendelkező honfitársak formálisan, jogilag jótállanának, mert a báírói magyarság a havi 3—4000\$/000-es (120 pengő) törlesztéseket örömmel vállalná s ennek eleget is tenne: akkor a kultúrházak egy félév alatt felépülnének. A kültelki szegény magyar munkásságtól azonban nem lehet azt várnunk, hogy önerejéből, saját kis vagyónkájából álljon jót az összmagyarság érdekét szolgáló kultúrházért s mikor a havi részleteket vállalja, eleget tesz kötelességének.

A kultúrház ügye tehát azon fordul meg, hogy a felépítéséhez szükséges 30—40 contot (15 ezer pengő) hogyan tudjuk kölcsönképpen megszerezni, vagy az építkezési társaságnak a jótállást papír szerint ki biztosítja, mivel a valóságos törlesz-

tést a kültelki magyarság vállalja. Azt azonban meg kell fontolnunk, hogyha a kultúrházak rövidesen nem valósulnak meg, s az első generáció elhal, amely ma még lelkesen kitart a magyar ügyek mellett, a második generáció anyagilag már nem áldoz annyit magyarságáért, mert az óhazát nem ismeri s a közben kiépült új brazil iskolarendszer és kultúrpolitika mindjobban beolvasztja a nagy brazil nemzettestbe. Ezt a folyamatot csak a kultúrházakban megszervezett öntudatos, művelt, tájékozott, szívben-léleekben, gondolkozásban magyarrá nevelt új magyar fiatalság, a második generáció szellemi elitgárdája tudná csak késleltetni, vagy esetleg megakadályozni; e réteg kinevelése egyik legfontosabb kötelességünk, de ez csak az egyetemes magyar nemzeti szempontok szerint vezetett kultúrházakban valósítható meg. Ha a keretekről előre nem gondoskodunk, akkor a fiatalság egészen kicsúszik a kezünkől, mert az egyházak mentési kísérletei szerint részint egyoldalú felekezeti [sic!], másrészt pedig az ifjúságnak csak egy részét foglalkoztatják, a másik érdeklődő rész meg egyoldalú sportkultuszt űz, a nagy tömeg azonban teljesen beszervezetlen és tájékozatlan s ez nemcsak az ifjúságra vonatkozik, hanem a brazíliai magyarságra általában: hiába van a sok egyesület, a magyarság nagy tömegei teljesen szervezetlenül küzdenek a beolvasztó tényezők ellen. Ez az annyira szükséges szervező munka szintén a Magyar Ház feladata lenne.

A brazíliai magyarság legfontosabb kultúrintézménye a S. Paulo-i Központi Magyar Ház lenne, melynek a megvalósításáért a legmesszebbmenő anyagi és erkölcsi áldozatot is meg kell hoznunk. A több mint 20 féle különböző egyesület úgyis annyira divergálja a kolóniát, hogy egy központi konvergens kultúr szervezet létrehozása elsőrendű fejlődési szükségszerűség és koloniális követelmény.*

13. A Julián-könyvtár

A Julián-könyvtárt hiány nélkül megkaptuk. Gálos Rezső tanító vette át s kezeli. Mivel azonban ez a könyvtár csak a gyermekek részére való meséskönyveket tartalmaz, felmerült annak a gondolata, hogy a brazíliai magyar tanítótestület számára szerveznünk kellene egy 50—100 kötetből álló modern pedagógiai szakkönyvtárt a tanítók továbbképzése szempontjából. Ezért nagyon sajnáljuk, hogy az általam kért szakkönyvekből nem kaphattunk egy darabot sem s ismételten kérjük a Julián Egyesületet, hogy amennyiben lehetséges, a kért könyvekből néhány darabot megküldeni szíveskedjék, mert ezzel nekünk Julián-tanítóknak, s rajtunk keresztül a brazíliai magyar ügynek megbecsülhetetlen szolgálatot tenne az Egyesület.

14. Térképek, szemléltető eszközök

Az általam kért és meg is kapott magyar térképeket az iskola leltárába átvettem s a magam s az iskolaszék nevében tisztelettel megköszönöm.

15. Interiori tanulmányutam

A téli vakációt (jún. 15-től júl. 5-ig) egy önként vállalt interiori-szociográfiai tanulmányútra használtam fel. Meglátogattam a két legnagyobb magyar telepét,

* V. ó. az 51. sz. irattal.

Árpádfalvát és Boldogasszonyfalvát, ahol beható néprajzi feljegyzéseket tettem, utóbbi helyről pedig gazdag csángó-magyar néprajzi tárgyakkal tértem haza; utam eredményét röviden össze is foglaltam s helyi konzulátuson leadtam, hol munkám folytatására a messzemenő erkölcsi támogatáson kívül az eddig összegyűlt adatokat, leveleket, aktákat, beszámolókat, újságcikkeket stb. is megkaptam. A részletes feldolgozás most van folyamatban. Számításom szerint eljött az ideje annak, hogy az interiori magyar telepek tizenötéves küzdelmeit feldolgozzuk, a még megmaradt és élő néprajzi hagyományokat megőrizzük s egy Brazíliai Magyar Néprajzi Múzeum számára összegyűjtjük s mindenekelőtt felvázoljuk azt a sajátos brazil-magyar életformát, amely tudományos és nemzeti szempontból rendkívül tanulságos. A magyar népi-fajú erő és tehetség korszerű dokumentálása olyan feladat, amely minden fáradtságot megér, mert a konkrét segítséghez vezet el bennünket. E feladat engem mélységesen megragadott még otthon, szolgálatom vállalása előtt, s ha ezen a téren a Julián Egyesületen keresztül megfelelő támogatásban részesülök, akkor elvállalom az interiori telepek néprajzi feldolgozását mint vándortanító s ezzel nemcsak az interiori telepek iskoláztatását látom el, hanem ezenkívül beható szociográfiai tanulmányokat is végzek, melyet könyv alakban is megjelentetünk. A helyi kiadáshoz egy brazil nyelvű összefoglalást illesztjenék, a hazai kiadáshoz pedig már ma meglenne a kiadó. A könyv címe: Magyar telepek Brazíliában. Szociográfiai adatok a Brazíliai Magyarság Monográfiájához.*

E munka elvégzése nekem lelkiismereti-kulturális kötelességem, melyre rászántam ezt a három évet, a bedolgozásra még egy évet, mert tudom, hogy ezzel milyen sokat használhatok az itteni magyarságnak.

16. Brazíliai magyar folyóirat

A „Magvető” c. brazíliai magyar kultúrszemle ügye anyagi és személyi akadályok miatt elakadt, azóta újabb lapterv merült fel: Brazíliai Magyarság címen, mely azonban szintén csak kísérlet és álom maradt. Szerintem ma még nem ért meg a kolónia arra az egyetemes magyar történelmi kultúrszemlére [sic!], amelynek az érvényesítése a lap szellemi biztosítója lenne, így néhány hónapi hasztalan erőfeszítések után a tervek felbomlanak. Itt csak egyet lehet tenni: tovább ápolni önmagunkban és a kolóniában, a személyi vonatkozásokban éppúgy, mint a közügyekben, azt az annyira óhajtott egyetemes magyar szintetikus szempontot, amelyre mindnyájan törekszünk, mert a folyóirat csak akkor lesz életképes, ha az ilyenirányú koloniális szellemi szükséglet természetes gyümölcse lesz.

17. Önképzésem

Végül megemlítem, hogy bármily sok volt is a munkám, pedagógiai, szociológiai és irodalmi önképzésemet s ilyen irányú aktív munkásságomat ez évben sem

* Kordás Ferenc összefoglaló műve nem jelent meg, pedig kötetnyi cikket, tanulmányt írt a brazíliai magyar telepekről. Árpádfalváról és Boldogasszonyfalváról kisebb újságcikkek mellett igényes szociográfiákat is publikált: Boldogasszonyfalva. *Válasz*, 1938. június, 313–320.; Árpádfalva. *Láthatár*, 1940. 8. sz. 213–222.; Árpádfalva (Magyar falu a brazil őserdőben). *Forrás*, 1989. 9. sz. 79–91.

hanyagoltam el, sőt ahogy az egyházi munkától felszabadultam, brazil nyelvtanfolyamokon vettem részt s hetente négyszer német, angol, francia és brazil nyelvórákat vettem, az utóbbi időben pedig szabadidőmet a jogegyetemi hatalmas könyvtárban töltöttem, ahol tanulmányaimat folytatom. Könyvekre meglehetősen sokat áldozok havonta s ma már elég szép könyvtáram van. Számításom szerint tanulmányaimat otthon a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumon és Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatni szeretném, hogy itteni szolgálatom letelte után a hazai pedagógiai társadalomnak munkásságommal hasznára lehessenek.

Jól tudom, hogy mit jelent Julián-tanítónak lenni külföldön s tolem telhetőleg azon vagyok, hogy ennek a magasztos hivatásnak minden téren megfeleljek.

Hazafias tisztelettel

Tisztázať — K 28. 317—1938—I—15414 (155. cs.)

39.

São Paulo, 1938. február 5.

Gálos Rezső Julián-tanító beszámolója a Paraná állam északi részén fekvő magyar telepekről

A nyári szünetben, most már második alkalommal kerestem fel az észak-paranai magyarságot.*

Január 1-én este 7 órakor indultam São Pauloból s megérkeztem Londrinára 2-án este 6 órakor. Kivittem 50 darab vándorkönyvtári könyvet, valamint 50—60 drb. iskolai könyvet. Itt két részre osztottam a könyveket; egyik részét másnap magammal vittem Rolandiára.

Rolandian nem sok szerencsém volt, mert azt lehet mondani, hogy majdnem mindig esett az eső s ez a tervezett összejöveleteket meggátolta; ha meg egy kicsit jó idő volt, az emberek lázasan dolgoztak, hogy a már megérett kevés babjukat megmentsek a kicsirázástól.

A 24 darab vándorkönyvtári könyvet Zanyik Andrásnál helyeztem el, aki azt lehet mondani, a magyar kolónia közepe táján lakik s mindenki által könnyen megközelíthető.

Az elmúlt év folyamán a rolandiai magyar kolónia 13 családdal szaporodott, s így a magyar családok száma ott 42-re emelkedett. Itt megjegyzem, hogy az arapongási magyarság szintén 2 családdal szaporodott s így számuk 9-re emelkedett.

* A São Paulói állammal délről szomszédos Paraná állam észak-keleti részén két kisebb magyar kolónia alakult ki: Bethlen telep Londrina es Boeskey telep Rolandia mellett.

Ezenkívül Londrinán lakik jelenleg 13 magyar család, akiknek jó része Árpádfalváról való. Heimtal környékén 27 család lakik. Ezekhez hozzávehető még 10—12 család, akik különböző helyeken elszórtan élnek. Így a kint lakó magyar családok száma mintegy 105-re tehető.

Kint találkoztam Horváth főtisztelendő úrral s a rolandiai látogatásom egy részét vele együtt közösen végeztük. Látogatásaim során nagyon sok panaszt kénytelen voltam meghallgatni csaknem minden család részéről. Ezek a panaszok a következőkben foglalhatók össze:

1) Apostol János tiszteletes úr a magyarság részére kért telket s mikor azt megkapta, a református egyházra íratta, dacára annak, hogy a kolónia túlnyomó része róm. kath. vallású. (Mintegy 70%.)

2) A telek kiválasztásánál nem hallgatták meg a magyar családokat s az iskola, melyet a református egyház épített, oly helyen fekszik, hogy oda csak nagyon kevesen küldhetik gyermekeiket, mert a legtöbbször 4—5 km-t kellene gyalogolnia, hogy az iskolába elérjen. Az iskola, ha ugyan annak lehet nevezni, az 5 km-nél van és sem a kolónia-fuziak, sem pedig a 10,5 és 10 km környékén lakók nem küldhetik gyermekeiket ilyen távolságra. Ebből a szempontból, véleményünk szerint, legjobban megfelelne Zanyik András környéke, aki a 7 km-nél lakik s a legmesszebb eső magyar család (csak 1 család) 3,5 km-re lakik tőle. Itt az Arapongás felé vezető országút mellett, éppen a 7-es km-nél van Malónyai Istvánnak 10 alqueire földje, aki hajlandó lenne, iskola részére, földjéből egy darabot átadni.

3) A családok között teljes széthúzás. Néhányan haragszanak a katolikus papra, mert véleményük szerint az csinálta meg a széthúzást a kolónián; mások gyűlölik a református papot, aki avval, hogy a ref. egyházra íratta a kapott telket, bontotta meg a kolónia egységét, valamint Bagossy tanítót, aki állítólag tiszteletlenül beszélt a magyar állam képviselőjéről és hamis híreket terjesztett. Megkérdezték sokan, hogy mi a véleményem az itteni dologról? Kijelentettem nyomatékosan, hogy ezekben a dolgokban véleményt nem mondhatok, ha panaszaik vannak, forduljanak bizalommal a konzul úrhoz, akár levélben, akár élőszóval.

4) Olyan hírek vannak elterjedve, hogy a konzulátus nem törődik az ottani magyarokkal, pedig kötelessége lenne segíteni, mert Magyarországról jönnek a contók s abból oda nem jut semmi.

5) A következő dolgot is említették, azonban bizonyosságot nem volt módomban szerezni. Állítólag, mikor annak idején telket kértek iskola részére, az egy alqueire földet Rólandiához közel kapták meg s amelynek az értéke ma már 10—12 conto^{**}, ha nem több s ezt a földet állítólag, hogy Mohácsihoz közel legyen, kicserélték egy 700\$ /000 értékű földre, amely az 5-ös km-nél fekszik.

6) A nagy többség szerint az csinálta meg a kolónia felbomlását, hogy a magyarok részére kért telket a református egyházra írtatták. S dacára annak, hogy a tiszteletes úr kijelentette: az építendő iskola az összmagyarságé lesz felekezeti különbség nélkül, nem hajlandók támogatni, mert egyrészt nem a megfelelő he-

* 1 alqueire = 2,5 hektár

** 1 conto = 1000 escudo

lyen van, másrészt a református egyháznak nem hajlandók adni semmit. Különösképpen azután nem, mikor meghallották egy volt anastaciói lakostól, hogy a tiszteletes úr Anastacion az iskolában le akarta venni a falról a feszületet.

Látogatásaim során mindenhol a legnagyobb örömmel fogadtak s ennek kifejezést is adtak. Sokan hangsúlyozták, minden rendbe jöjjön ott kint, ha én mehetnék ki tanítónak, mert akkor mindenki támogatná az iskolát.

A kint eltöltött hét után ismét visszamentem Londrinára az otthagytott könyveért. Onnan Sántáék, akik Horváth főtisztelendő urat hozták be Heimtaltól kocsival, engem is kivittek oda. Mikor megérkeztem, találkoztam Szilágyi Ferencsel, aki azonnal elpanaszolta, hogy itt volt a főtisztelendő úr és a reformátusokat nem hívta meg az általa tartott misére s ez nekik nagyon rosszul esett. Később kisült, hogy az emberek, akik értesítették a családokat, nem hívták meg a reformátusokat, de erről Horváth főtisztelendő úr nem tudott. Később megkérdeztem tőle, hol gondolja legalkalmasabbnak az esti összejövetelek tartását? Szerinte, valamint Szabó József szerint, akivel később szintén találkoztam, legjobb az összejöveteleket megtartani az iskolában, amit ők építettek. Ti. véleményük szerint ott nem zavarunk senkit. Én nem ismerve a körülményeket beleegyeztem s ilyen értelemben értesítettük a kolóniát még aznap estére. Legnagyobb meglepetésemre, a gyermekeken kívül alig jött el 10—12 személy. Azok, akik eddig örömmel jelentek meg mindannyiszor, mikor összejövetelt tartottam, hiányoztak. Akkor este értesítettem a magyarságot, hogy ittlétem alatt szeretném a gyermekeket is tanítani délelőttönként s legyenek ott másnap az iskolában. Másnap reggel alig jött össze 7—8 gyermek, ellenben kaptam egy levelet az egyik családtól, hogy nagyon sajnálja, de gyermekeit az iskolába nem engedheti el s mások sem engedik oda. Nagyon meglepődtem, nem tudtam mire vélni a dolgot. Délután azután látogatásaim során elmondták, hogy ők majdnem mindnyájan az iskola mellett voltak, dacára annak, hogy [az] iskolatelek a református egyházra volt íratva, abban a hiszemben, hogy az iskola a kolóniáé lesz. Azonban, amikor a felvett jegyzőkönyvből értesültek, hogy minden ingó és ingatlan, ami a telekhez tartozik, a ref. egyház tulajdonát képezi s amennyiben az egyháztól valaki kimenne, úgy annak kötelesek mindent fenntartás nélkül átadni és rendelkezésére állani, félreálltak, mert véleményük szerint az nem iskola, hanem református imaház, amelyben nekik semmi helyük nincs s ahonnan őket bármelyik pillanatban kiutasíthatják. Ezért nem mennek ők oda s gyermekeiket sem engedik.

Mikor én az egyik, éppen a legtöbb gyermekes szülőt, Bálint Lajost kértem, hogy hát abban nincs semmi, hogy gyermekei oda jöjjenek, azt felelte: kedves Tanító úr! én a gyermekeimet elengedem bárhova, de oda nem. Mert abban nekem nem parancsol senki, sem a Tanító úr, sem más, hogy gyermekeimet hova engedem el s hova nem.

A nagy többség nem is ment az iskolába s így mit volt tennem, megkértem Szilágyi Imrét, aki a kolónia közepe táján lakik s megfelelő nagy helyiséggel rendelkezik, engedje meg az esti összejövetelek megtartását házánál, valamint

azt is, hogy az iskolásgyermekek délelőttönként ott összejöjjenek. Ezentúl ott tartottuk az összejöveleteket.

Az összejövetelen előadást tartottam a magyar történelemből, mondákkal fűszerezve s néhány hasznos tudományágból. Végigvezettem őket az egész magyar történelmen, megismertetve velük szomorú balsorsukat, de felkeltettem bennük az ezeréves Magyarországra vetett rendíthetetlen hitet és reménységet. Örömmel, néma csendben hallgatták előadásaimat, úgy, hogy néha még másfél órás beszéd után is kértek, hogy mondjak még valamit. Hiszen oly keveset hallanak régi hazájukról, amelyet talán sohasem látnak viszont. A hangulat nagyon jó volt. Minden összejövetelünket a magyar Himnusz hangjaival fejeztük be. Itt az ósvadonban mily lelkesen énekeltek az ideszakadt árva magyarok.

Ottléttem alatt délelőttönként összegyűjtöttem a gyermekeket. Itt Szilágyi Imrénél összejött mintegy 20 gyermek. Ide viszont az iskolaépítők nem engedték el gyermekeiket. Beszélgettem gyermekekkel sok mindenféléről. Többek között a magaviseletről otthon, idegen helyen, a tanulás fontosságáról, engedelmességről, a történelemből, egy keveset számtanból, mértékekről stb. Mindég nagy örömmel jöttek az iskolába, ahogy ők mondták.

Az esti összejöveleteken felelevenítettük a régi szép magyar nótákat, valamint azokat is, amelyeket előbbi látogatásom alkalmával tanítottam. Meglepetve vettem észre, hogy milyen jól megtanulták azokat. Sőt vasárnap „bált” is rendeztek, amely igen vidám hangulatban telt el.

Itt is nagyon sok panaszt kellett meghallgatnom, amelyek részben azonosak a rolandiaiak panaszával, csakhogy itt jóval nagyobb a gyűlölködés, mint ott. Itt a református családok s egynéhány katolikus, mintegy 10–12 család, akik az iskolát felépítették, szintén a főtisztelendő urat vádolják az egység megbontásával; a nagy többség viszont azt állítja, hogy őket becsapták s azért nem támogatják az iskolát. Állítólag azt az ígéretet kapták, hogy mindent megbeszélnek a konzul úrral s vele egyetértve fognak cselekedni, azonban amikor arra került a sor, hogy a konzul úr válaszát és álláspontját előadják, kísült, hogy még csak nem is beszéltek vele. Ők ugyanis követelték, hogy mindent a konzul úr beleegyezésével csináljanak, mert ő a magyar állam hivatalos képviselője.

Az elutazásom napján Szabó József akart megleckéztetni, hogy nem tettem meg a kötelességemet, mert szerinte nekem az lett volna a kötelességem, hogyha látom, a magyarok nem akarnak menni az iskolába, akkor fogtam volna magamat s azonnal haza utaztam volna São Paulóba jelentve az egészet a konzul úrnak. Megmagyaráztam neki, hogy én azért jöttem ideki, hogy a magyarokat összegyűjtssem s velük elbeszélgessek s hogy ez teljes mértékben nem sikerült, nem rajtam múlt, de egyébként, hogy nekem mi a kötelességem(...)

Egyébként az iskola ügyében semmiféle felvilágosítást, vagy tanácsot nem adtam, csak amire a konzul úr felhatalmazott s ezt ki is jelentettem. Mely szerint, amennyiben csinálnak iskolát s oda szereznek ideiglenes tanítót, a konzulátus támogatni fogja az iskolát erkölcsileg és anyagilag is: éspedig a tanítót ellátja

utasítással, tananyagbeosztással, valamint havi 1000\$/000 segéllyel, amint azt a többi interiori iskolák is kapják, ezenkívül az iskolát tankönyvekkel.

A kivitt 26 drb. vándorkönyvtári könyvet Kocsis Istvánnál hagytam, aki vállalkozott a könyvtár megőrzésére és kezelésére. Nagy örömmel fogadták a könyveket. Az iskolai könyveket szétosztottam közöttük.

Az ottaniak élete javulást mutat. Egyre több család vásárol lovat, tehenet. Soknak már szép disznóhízaldája is van. Amint a földek árát kifizetik, mind jobban lábrakapnak. A termények ára alacsony ugyan, de mindent el lehet adni. A mostani árak 60 kg-ként számítva:

bab	18—20\$/000
burgonya	11—13\$/000
kukorica	9—10\$/000
rizs (hántott)	100 \$/000 körül.

Viszont a szükséges vásárlandó holmik drágák, ugyancsak 60 kg-ként számítva:

liszt	65—67\$/000
cukor	90\$/000
só	31\$/000

Húst nem kell venniök, mert majorsággal mind el van látva bőven.

Egy 5—6 tagú családnak havi kiadása 100—130\$/000-re tehető. Ebbe az összegbe természetesen a ruházkodás nincs beleszámítva.

Az idén nem valami jól adott a bab. Azonban volt olyan család, aki csak babból 1.800\$/000 körül árult. Általában lehet mondani, hogy aki szorgalmasan dolgozik, szépen halad előre.

Mindég örömmel emlékszem vissza a közöttük töltött kedves napokra. Egyrészt azért, mert oly szíves, magyaros vendégszeretettel fogadtak, másrészt mert megmaradtak magyaroknak ugyannyira, hogy nem is igen beszélük az itteni nyelvet s amikor velük együtt voltam, úgy éreztem magamat köztük, mintha édes hazánkban egy ideszakadt darabján lennék.

Tisztázat — K 28. 317—1938—J—15414 (155. cs.)

São Paulo, 1938. február 8.

Gálos Rezső Julián-tanító beszámolója a Villa Pompeia-i magyar iskola 1937. évi munkájáról

I. Rövid beszámoló

Az 1937. esztendőben* a beiratkozások megkezdődtek január hó 10-én. A rendes iskolai előadások január 20-án kezdődtek. Ezideig ugyanis a tanulók kevés létszámmal iratkoztak be.

Az iskolai év folyamán megtartottuk a március 15-i ünnepélyt, amikor is az ünnep méltatásán kívül néhány szép énekkel és szavalattal ünnepeltük meg a magyar szabadság napját. Ezenkívül ünnepélyt tartottunk Szent István napkor s megemlékeztünk a 13 aradi vértanúról. A brazíliai törvények értelmében két ünnepélyt rendeztünk: A 7 de Setembro és a Dia de Bandeira. Mind a két ünnepély brazil nyelven folyt le.

Az év folyamán meglátogatták iskolánkat ipolynyéki Haydin Albert követ úr, Szentmiklóssy Andor követségi ügyvivő úr, dr. Boglár Lajos konzul úr kíséretében. Mindkét alkalommal sok-sok virággal feldíszített terem fogadta a kedves vendégeket. A végzett munka felett való örömüknek és meglegedésüknek adtak kifejezést. Brazil inspektor 4 alkalommal (febr. 22., máj. 18., aug. 26. és okt. 19.) látogatta meg az iskolát. Általában meg volt elégedve az iskola munkájával.

Az iskola tanulói két alkalommal vettek részt kiránduláson. Egy alkalommal voltak Jabaquarán, más alkalommal Cantareirán.

Az évváró ünnepély december 16-án de. 9 órakor volt. A vizsgán megjelent dr. Boglár Lajos konzul úr és b. családja. Szelecz Arnold főtisztelendő úr, Szentpétery Klára és Kordás Ferenc tanítók, valamint sok érdeklődő szülő. Az évváró vizsgán szép bizonyítékát adták a tanulók egész évi munkájuknak.

December 21-én volt a tanulók karácsonyfa ünnepélye, amikor is a szülők áldozatkészségéből gyönyörű szép karácsonyfát állítottunk fel az iskolában. Ünnepélyes keretek között folyt le a megszokott karácsonyi ruhakiosztás is. Ezenkívül a gyermekek sok cukorajándékban is részesültek.

* Villa Pompeia São Paulo egyik dinamikus fejlődő kerülete; a magyar iskola 1928-ban szerveződött meg.

II. Az iskola tanulói

a) Az év végén vizsgázott tanulók létszáma:

	I. o.	II. o.	III. o.	IV. o.	
fiúk:	22	15	3	3	43
leányok:	20	7	4	2	33
összesen:	42	22	7	5	76

b) A következő osztályba léptek:

	I. o.	II. o.	III. o.	IV. o.	
fiúk:	11	8	2	2	23
leányok:	10	4	4	2	20
összesen:	21	12	6	4	43

Nem kapott osztályzatot 20 tanuló, kik részben későn iratkoztak be, vagy pedig nem töltötték be a 6 évet.

c) Vallási megoszlás:

Róm. kath.	67 tanuló	88,16%
gör. kath.	2 tanuló	2,63%
református	7 tanuló	9,21%

d) Születésre nézve:

Brazíliában született	57 tanuló	57,00%
Magyarországon született	1 tanuló	1,32%
Jugoszláviában született	12 tanuló	15,78%
Romániában született	5 tanuló	6,58%
Uruguayban született	1 tanuló	1,32%

e) A tanulók névsora:

I. oszt.

Becsei Mihály	Erdősy Endre	Gajda István	Henesz József
Jakas István	Jakas János	Kiss János	Körösy János
Luiz Benedicto	Kuiz Pachieco	Marcilio Romano	Mezei Mihály
Mille Lajos	Molnár Zoltán	Németh István	Nyitray Gábor
Pregun Béla	Salvador Monano	Saturno Hernandez	Szűcs János
Teobald Géza	Vámos Dezső	Ambrus Júlia	Erdősy Emma
Égető Annus	Égető Mária	Györfi Borbála	Jakab Katalin

Kattarov Erzsébet	Kiss Annus	Kiss Júlia	Klujber Katalin
Knipl Erzsébet	Knipl Katalin	Körösy Mária	Lídia Pereira
Sebok Mária	Selmeczi Mária	Teobald Valéria	Teréza Gonzalve
Tolgyesy Magda	Tóth Mária	Szalai József	Szokovics Rudolf
Zsummera Károly	Gazda Anna	Gálfi Mária	Golobics Anna
Halász Piroska	Láng Júlia	Molnár Emma	Reder Anna

II. oszt.

Benedicto Garcia	Gyuresics István	Kalmár Sándor
Kemény Imre	Kiss József	Korcsog János
Kovács Sándor	Krányák Ferenc	Pilecsuk Ferenc
Sótanyi István	Sörös János	Szabó János

III. oszt.

Bakos István	Ferró József	Knipl József
Égető Matild	Honfi Margit	Szalmásy Valéria

IV. oszt.

Becsei József	Kiss Károly	Vastag Ferenc
Bakos Veronika	Horváth Ilona	

Beiratkozott	119 tanuló
levizsgázott	76 tanuló
évközben kimaradt	43 tanuló

A) A beiratkozott tanulók létszámkimutatása:

	I. o.	II. o.	III. o.	IV. o.	
Beiratkozott	72	30	7	10	119 tanuló

B) Vallási megoszlása:

Róm. kath.	105 tanuló	88,24%
gör. kath.	4 tanuló	3,36%
református	10 tanuló	8,40%

C) A tanulók életkora:

[született]	I. o.	II. o.	III. o.
1922-ben	1	—	—
1923-ban	—	1	1
1924-ben	—	2	—
1925-ben	2	1	2
1926-ban	2	6	1
1927-ben	11	7	3
1928-ban	11	8	—
1929-ben	14	5	—
1930-ban	18	—	—
1931-ben	10	—	—
1932-ben	3	—	—
Összesen:	72	30	7

III. A szülők

a) származási helye:

Magyarországról	2 tanuló szülei	1,69%
Brazíliából	21 tanuló szülei	17,68%
Jugoszláviából	51 tanuló szülei	42,85%
Romániából	45 tanuló szülei	37,81%

b) Vármegyék szerint:

Arad vármegyéből	15 gyermek szülei
Baranya vármegyéből	2 gyermek szülei
Bács-Bodrog vármegyéből	20 gyermek szülei
Bihar vármegyéből	12 gyermek szülei
Krassószörény vármegyéből	1 gyermek szülei
Pozsega vármegyéből	1 gyermek szülei
Pest P. S. K. vármegyéből	2 gyermek szülei
Szatmár vármegyéből	11 gyermek szülei
Szilágy vármegyéből	2 gyermek szülei
Temes vármegyéből	4 gyermek szülei
Torontál vármegyéből	5 gyermek szülei
Verőcze vármegyéből	23 gyermek szülei

c) Mikor jöttek Brazíliába?

1922-ben	1 gyermek szülei
1923-ban	3 gyermek szülei
1924-ben	33 gyermek szülei
1925-ben	21 gyermek szülei
1926-ban	12 gyermek szülei
1927-ben	22 gyermek szülei
1928-ban	1 gyermek szülei
1929-ben	1 gyermek szülei
1930-ban	1 gyermek szülei
1932-ben	1 gyermek szülei
1935-ben	2 gyermek szülei

d) Megoszlás foglalkozás szerint:

asztalos	1	ács	4	bádogos	1	gyári munkás	53
háztartásb.	2	kárpitós	2	kereskedő	4	kömüves	5
kútfúró	1	lakatos	3	mechanikus	16	napszámos	16
pék	2	portás	1	sofőr	5	szakács	4
szobafestő	2	takarítónő	7	vasutas	1	villamosvezető	2

IV. Tandíjak

Az iskola tanulói havi 4\$/000-et fizetnek tandíj képpen, kevés kivétellel.

Ugyanis teljesen tandíjmentes volt	8 tanuló
féltandíjmentes	2 tanuló
részben tandíjmentes	2 tanuló

Tandíjmentességet kaptak az árva gyermekek vagy pedig kiknek szülei, szegénységüknél fogva, képtelenek voltak a tandíjat megfizetni. Ez esetekben az iskolaszék állapította meg a tandíjmentességet. Fél tandíjmentességben részesültek a félárva, vagy pedig olyan családok gyermekei, akiktől 2, vagy több gyermek jött iskolába.

V. Az iskolaszék működése

A Villa Pompeiai-i magyar iskola vezetősége 12 tagból állott, éspedig a következőképpen:

Elnök:	Honfi Anza	isk. széki tagok:	Lapos Sándor
alelnök:	Teobald Gyula		Bakos Sándor
jegyző:	álos Rezső		Kolocsi József

II. jegyző: Kiss István
titkár: Bakos Illés
pénztáros: Ugri István
II. pénztáros: Beer Péter

Major József
Mezei András
Ambrus József
Jakas Mihály
Jakas Mihály

Nigliczky János. Az iskolaszék hetenként szombaton este 8 órakor tartotta gyűléseit az iskola helyiségében.

Munkája egyrészt a tanító támogatása, másrészt az építendő új iskolára való gyűjtésben merült ki. A gyűjtések és a dományok eredményeképpen [az] iskolaszék az év végéig mintegy 2,000\$/000-t helyezett el a Caixa Economica-ban.

Tisztázat — K 28. 317—1938—I—15414 (155. cs.)

41.

New York, 1938. május 24.

Kovach Gyula levele a magyar miniszterelnöknek a New York-i magyar információs könyvtár feltételezett szerepéről

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Nagy reményekkel eltelve olvastam az amerikai lapokban, hogy a mi szeretett Magyarországnak sorsait az Ön vaskezei közé helyezték. Mint jó hazafi örömmel olvastam Önnek azt a kijelentését is, hogy a leghatározottabban megszünteti a kártékony reakciós propagandát Magyarországon és biztosra veszem, hogy az is érdekében áll Önnek, hogy az ilyen színben tűnjön fel Amerikában is.

Arról van szó ugyanis, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum megalapított itt New Yorkban egy úgynevezett információs könyvtárt (Hungarian Reference Library), azonban én és sok amerikai barátom nem tudják megérteni, hogy tulajdonképpen mi is a célja ennek az intézménynek.

Elsősorban kibéreltek és berendeztek egy helyiséget, amely egyáltalában nem kelti egy könyvtár benyomását, inkább úgy néz ki mint egy iroda, s ahol két gépirólány állandóan kopogtat az írógépen. Ott olvasni nem lehet, mert nincs

* A magyar kormány Feleký Karoly gyűjteményének megvásárlásával alakította ki a könyvtárat 1938 elején. L. Szentkirályi József: A Newyorki [sic!] magyar könyvtár. *Láthatár*. 1940. 4. 97—100. Működéséhez l. továbbá a Washingtoni Követség ír., ÓL K 106. 162. cs. 121. t.: Külföldi kulturális kapcsolatok ír., K 639. 5—7. cs. A könyvtárat mint ellenséges vagyont a második világháború alatt az amerikai kormány lefoglalta. A gyűjtemény a későbbiekben szétszóródott.

berendezve mint egy olvasóterem. A könyveket nem adják ki olvasás végett, ennélfogva az egésznek nincs értelme és létjogosultsága. Ez mind úgy tűnik fel, mintha ez a könyvtár nem művelődés és felvilágosítás céljából, hanem valami más ösmeretlen célból lett volna felállítva.

Az egészet rosszul állította be a vezetőség elejétől fogva. A múlt év szeptemberétől kezdve hétről-hétre ezer számra küldtek ki meghívókat, hogy közönséget gyűjtsenek, ingyenes uzsonnákkal édesgetve a hallgatóságot az ő varieté előadás-szerű összejöveteleikre. Sokan azt kérdezik, hogy hogy kerül a szendvics (sandwich) a könyvtárba? Ez komikusan hangzik, de valójában szomorú dolog, hogy ennyire lealacsonyították az egész intézmény nivóját.

Ezzel a methodussal azt a benyomást keltették általában, mintha ez egy propaganda vállalat lenne s a könyvek csak háttérül és kifogásul szolgálnának valami egyébnek és szorosan ezzel kapcsolatban összehasonlítják a könyvtárt a rosszhíré német „Bund”-ok aktivitásaival, ami bizony nagyon sok kárt okozhat Magyarországnak. Ha idegenforgalmi propagandát akarnak folytatni, úgy hagyják azt az utazási irodának, amit itt New Yorkban felállítottak, mert egy ilyen könyvtárból folytatott propaganda inkább árt az idegenforgalomnak, mint használ.

A Magyar Nemzeti Múzeum pedig sok feleslegesen kidobott pénzt takarítana meg, ha beszüntetné ezt a gyerekjátékszerű furcsa könyvtárt s a pénzt biztosan sokkal érdemesebb dolgokra tudnák otthon fordítani.

Azt is tudom, hogy a könyvtár megnyitására La Guardia new-yorki polgármester és más előkelő hivatásos közegek megjelenését is hirdették, de azok nem jelentek meg, hanem visszahúzódtak. A megnyitáson pedig Pelényi nagykövet a beszédjében erősen és hangsúlyozottan szabadkozott az ellen, mintha a könyvtár egy propaganda intézmény lenne; valószínűleg ő hozzá is eljutottak bizonyos, erre vonatkozó hírek.

Attól tartva, hogy emiatt az „Információs” könyvtár miatt még sok kellemetlenség fog háarulni Magyarországra, én mint jó magyar hazafi azt tanácsolnám, hogy jó lenne ezt az értékes könyvgyűjteményt mielőbb hazaszállítani, nehogy Isten ments valami baj történjen azzal.

Itt mellékelek egy fotokópiát, amely válasz egy levelemre a könyvtár igazgatójától.* Ebből a levélből az tűnik ki, hogy máris kezdenek kéregetni egy, a magyar kormány védelme alatt álló intézmény javára, ugyanakkor, mikor a magyar kormány felajánlja Amerikának egy régi adósság visszafizetését.**

Tisztázat — K 28. 1938—J—16104 (155. cs.)

* Ebben Telkes László, a könyvtár vezetője arra utal, hogy reméli, az amerikai magyarok segítségével lehetőség lesz a könyvtár kedvezőtlen anyagi helyzetén javítani.

** A külügyminisztérium a miniszterelnöknek küldött átiratában a levélben foglaltakat „legnagyobb-részt rosszindulatú állítások”-nak minősíti. Továbbá megállapítják: „A kezdeti nehézségekkel küzdő, de már is szép eredményeket felmutatni tudó Amerikai Magyar Tájékoztató Könyvtár működése ellen komoly helyről eddig kifogás még nem merült fel.”

São Paulo, 1938. augusztus 6.

**Szentpétery Klára Julián-tanító jelentése az anastációi,^{*}
ill. más São Paulo környéki magyar iskolákról
1938. április hó 1-től augusztus 1-ig**

Mielőtt jelentésemre térnék, hálás köszönetemet fejezem ki a Julián-Iskola-Egyletnek, hogy a brazíliai idegen iskolákra vonatkozó törvényeket magyar fordításban a Julián-tanítóknak megküldette.

Az iskolát látogató inspektorok a törvények életbeléptekor felhívták a figyelmünket ezeknek fokozott mértékben való betartására. Mi mindenben alkalmazkodunk az előirt törvényekhez. Az inspektor kívánságára a tanteremben kifüggesztettük a brazil nemzeti zászlót. Tanteremben csak brazil szemléltető képeket teszünk ki.

Idegen nyelvű tanításra napi egy órát engedélyeztek, amelynek a beosztását az órarendben fel kellett tüntetni. Minden iskolától bekérték az órarend pontos másolatát a Directoria Ensino megfelelő ügyosztályára.

Tekintettel arra, hogy iskolánkban délelőtti és délutáni tanítás folyik, az órarendben az egy órai magyar tanítást két részre osztottam: 30 perc délelőtt és 30 perc délután, az órarend szerint. És csak a IV. osztályosok részére. Mivel a jelenlegi iskolahelyiségben csak egy nagy terem van és abban négy osztály, kénytelen vagyok a brazil tanító előtt az alsó fokú osztályoknak brazil leckét adni. Az I—II. oszt. magyar tanítását úgy oldottam meg, hogy az otthon tartott magyar olvasókönyvből fokozatosan haladva adom fel a házi feladatot, amit minden reggel a brazil feladattal együtt kérek számon. A brazil tanítónő de. fél 11-kor befejezi a tanítást, ezután foglalkozom a II—IV. osztállyal. Délután fél 1-től fél háromig csak brazil nyelvű tanítás folyik és 3—4-ig csak magyar. Úgyhogy kellő óvatossággal el tudom végezni az előirt anyagot és elérem azt a magasztos és szent célt, amiért itt az idegenben munkálkodunk.

Mint legutóbbi jelentésemben is beszámoltam, az iskola az anastációi Magyar Sportklub helyiségében van. Ez egy nagy terem, amelyből egy kisebb helyiség, az ivó nyílik. Ebben a helyiségben helyeztük el a brazil növendékeket és óvodásokat. De még így is nagyon szűken vagyunk, a növendékek létszáma egyre nő. Jelenleg 170 tanulója van az iskolának. Most van egy 25x25 méteres hatalmas zárt udvarunk. Meleg napokon itt helyezem el az óvodásokat. Az udvaron tartom a játé-

* Anastáción — São Paulo egyik kultvárosa — 1927. július 31-én nyílt meg a magyar iskola.

délutánokat és amint felmelegszik az idő, itt fogom megkezdeni a szabadtéri oktatást. Dacára a szigorított törvényeknek az előírt félévi anyagot elvégeztük. A brazil anyaggal is pontosan haladnak. Az új törvények szerint az egyes osztályokban a tanulók 50%-a elfogadható brazil nyelvű vizsgát kell tgyen.

Július elején a brazil közegészségügyi hatóság általános oltást rendelt el. Az iskolában is megjelent egy hivatalos személy és az összes növendékeket beoltotta.

Az elmúlt hónapokban iskolámban egy látogatás volt. Július hó 2-án gróf Semsey Andor és felesége, dr. Boglár Lajos konzul és Szelecz Arnold bencés tanár kíséretében rövid látogatást tettek iskolámban.

Megünnepeltük a brazil nemzeti ünnepeket és a katolikus ünnepnapokat. Hosszabb szünet volt az előírt téli vakáció, amely jún. 15-től júl. 1-ig tartott. Július 22, 23 és 25-én Getulio Vargas brazil államelnök São Paulo-i látogatása alkalmával iskolai szünet volt.

Az iskolán kívüli népművelést a legnagyobb óvatossággal kell végezzük. Minden összejövetelnél azonnal ott van a brazil titkosrendőr. Már két ízben az iskolában is megjelent. Egyik alkalommal igazolásra szólítottam fel. Akkor tudtam meg, hogy tulajdonképpeni hatásköre az egyesületek ellenőrzése.

Segédtanítóm jelenleg nincs. Leopold Ilona az ipojucai iskolába helyeztetett át, mivel az oda beállított tanítónak, GyermeK Kálmánénak előbb brazil nyelvű vizsgát kellett tennie.

Utolsó jelentésem idejétől meglátogattam az összes São Paulo-i magyar iskolákat. Az ipojucai* iskola, amióta Micsik Györgyné sz. Leopold Ilona átvette, igen kedvező változáson ment át. Az iskolai rend és fegyelem már az iskola külső képén is látszik. A tanulók előmenetele teljesen kielégítő, ezzel érdemelte ki az iskola a brazil inspektor dicséretét.

Az ypirangai iskolának 42 növendéke van, ezek közül 39 magyar. Ez a környék a legnehezebben kezelhető. Az iskolában rend és tisztaság uralkodik. A tanulók zöme 10 éven aluli, így Kordás tanító úr a tulajdonképpeni magyar anyagból nem sokat mutathat fel, mert alig van III., IV. osztályos növendéke. A nagyobb gyermekeket brazil iskolába írátták.

Meglepően sokat tudnak a moócai** magyar iskola növendékei. Ez is nagy létszámú iskola. Népes a villa és a magyarság szereti az iskolát, de elsősorban szereti a tanítóját, Németh Lászlót. A növendékek a magyar történelmet és földrajzot oly apró részleteiben tudják, amely tudás bármelyik iskolának dicséretére válna.

A pompeiai iskola 75 növendékét Gálos Rezső tanító úr katonai fegyelemmel neveli. Talán egyik iskolánál sem sikerült a hazai iskolai fegyelmet annyira meghonosítani, mint a pompeiai iskolánál. Jóleső érzés ez, mert az ember úgy érzi magát, mintha egyik hazai iskolába lépne be. A mi kis magyarjaink már hozzászoktak a szabadabb élethez, ahhoz, hogy a gyermek az úr Brazíliában. Éppen ezért szembeötlő a friss mozgású, előzékeny, katonásan felelő gyermek. Külön

* Ipojucán 1930-ban kezdődött el a magyar iskola munkája.

** Brazília első magyar iskolája; megnyílt 1927. január 15-én.

felemlítést érdemel a pompeiai iskola énekkara és szavalókórusa, amely hazai viszonylatban is megállja a helyét.

A Santo André-i iskola^{*} São Paulotól kissé távol esik. Igazi kis falusi iskola. Elnyújtott „dicsértesség” fogadja a látogatót és verbénából, papucsvirágból és szarkalázból kötött csokor. Valami furcsa érzés szorongatja az ember torkát, amikor a zamatos falusi beszéd felcsendül a gyermekek ajkán. Magyar versek viszik haza az ember lelkét, haza az akácvirágos faluba; a búboskemencés „tisztaszobába”. Király Pálné a Santo André-i magyar iskola tanítója, őt dicséri az apró iskola 12 növendékének zengő lélekkel telt magyar tudása.

A fregueziai^{**} iskola mindenben a többi magyar iskola nyomdokait követi. Elrejtve húzódik meg a fregueziai fák lombjai között. Ott is magyar és brazil munka folyik, mint a többi iskoláknál. Az idős tanítónő, Szücs Béláné fáradhatatlanul dolgozik, küzd, bajlódik a keményfejű apró magyarokkal.

Minden iskola egy kis magyar sziget, ahol magyar lelkek, magyar szívek ontják magukból a tudást, az életrevalóságot, a magyar hazaszeretetet.

Hisszük, hogy munkánk eredménye maradandó és az idegen földre vetett mag magyar színekben pompázó virágot hajt. Ez a hit ad erőt a további munkához, amellyel édes hazánk, a mi szép Magyarországunk javát szolgáljuk. Mindennapi imánk tengerentúl is: Hiszek Magyarország feltámadásában!

Tisztázat — K 28. 317—1938—I—15414 (155. cs.)

43.

Jeruzsálem, 1938. augusztus 29.

A jeruzsálemi konzulátus jelentése a Külügyminisztériumnak a tartózkodási engedély nélkül Palesztinában élő magyar zsidók helyzetéről

A palesztinai rendőr-igazgatóságnak legutóbb — illegális itt tartózkodás miatt Palesztinából kiutasított magyar zsidók ügyében e konzulátushoz intézett — útvévl vagy útiokmány kiállítása iránti kérelmével kapcsolatban a következőket vagyok bátor tisztelettel jelenteni:

Palesztina becslésen alapuló 1.300.000 lakosából (megbízható statisztikai adatok itt nincsenek) az itteni angol adatok szerint kb. 410.000 a zsidó, az arab szerint 385.000 s a zsidók szerint több mint 550.000 zsidó él Palesztinában. A zsidók ugyanis beleveszik e számba a tartózkodási engedély nélkül itt élő nagyszámú

* Indult 1936 áprilisában.

** Freguezia d'Or magyar iskolája 1931-ben szerveződött.

zsidót is, az angol hatóságok népszámlálási kísérleteikor ezek az illegálisok nem jelentkeznek, az arab viszont szívesen mutat ki itt kevés zsidót.

Azt mindenütt — az itteni angol hivatalos körök is természetesen — igen jól tudják, hogy kb. 100.000, sőt 150.000 zsidó is él itt tartózkodási engedély nélkül. (Ezen kívül sok a szomszédos országokból beszivárgott illegális arab és egyéb népség is.) Az illegális zsidók azt lehet mondani zavartalanul dolgoznak s élnek elvegyülve a legális zsidó lakosság között. Sokan közülük önálló s tekintélyes existenciát is teremtettek maguknak. Ezek között az illegálisok között állítólag 2000-en is felül van a magyar zsidók száma.

A legális és illegális zsidó jogi helyzetét illetően a különbség igen nagy, mert amíg az illegálisnak ittléte alatt éveken át bizonyos mértékig óvatosnak kell lennie, bujkálnia kell a hatóságok elől s ráadásul kevés a reménye az itt tartózkodási engedély megszerzésére, addig a legális, a tartózkodási engedéllyel rendelkező, 2 évi állandó itt tartózkodás után már a palesztinai állampolgárságot is kérelmezheti s ha kéri meg is kapja.

Az itteni angol hivatalos körök jelenleg a tolerancia álláspontjára helyezkedtek az illegálisokkal szemben. Jól tudnak róluk, de nem üldözik őket. Az a fontos, hogy ne adjon az illegális dolgot a hatóságoknak, különösen a rendőrségnek, mert ez esetben hamar megindítják ellene a kitoloncoltatási eljárást.

Az angol tolerancia háttérében elsősorban a Balfour-deklaráció* áll, amely nemzeti otthont ígér a zsidóságnak Palesztinában, részben a Nemzetek Szövetségétől kapott mandátum Palesztinára vonatkozólag, de az is oka az elnézésnek, hogy gyenge s tökéletlen itt a hivatalos (gyarmati jellegű) adminisztráció ahhoz, hogy az illegálisok ellenőrizhetők lennének. (A zavargások kötik le a rendőrséget.) Ezen kívül közismerten erős úgy az angol, mint a világ zsidóságának a befolyása is az angol közéletben s a kormányzatban is, amely részben ezért is tartózkodik velük szemben erélyesebb rendszabályoktól.

Az 1929. évi arab—zsidó zavargások után — amelyet már akkor a zsidóság számának itteni szaporodása s intenzív területi és kulturális térhódítása s ennek következményeképpen az arabok addig szunnyadó nemzeti érzésének ébredése, féltékenykedése s irigykedése váltott ki — rájött az angol kormányzat a komplikációra s veszélyre, melyet a cionista zsidóság számának itteni nagyobb mérvű elszaporodása okozhat s az arab lakosság megnyugtatósára korlátozni kezdte a bevándorlás engedélyezését s elkezdte az akkori illegálisok üldöztetését s deportálását. A zsidóság — különösen Tel Avivban — nagy összetartással állt ellen illegális tagjai üldöztetésének. Az illegálist bekísérni akaró rendőrökre vetették magukat az utcákon s hogy abban az időben a hatósági szervek még gyengébbek voltak s katonaság is alig volt itt, könnyen kiszabadították az illegálist a rendőr kezéből s sokszor a rendőr húzta a rövidebbet. Nagyobb feszültség és zavaroknak elejét veendő, úgy oldották meg akkor a kérdést, hogy hosszú huzavona után 1931-ben amnesztiát s tartózkodási engedélyt adtak az illegálisoknak.

* Balfour angol külügyminiszter nyilatkozata 1917. június 18-án.

Azóta a tartózkodási engedély nélküliek száma különösen nagyon elszaporodott, hogy a legális bevándorlás mindinkább meg lett nehezítve. Ezek egyetlen reménysége most egy újabb amnesztia, ami elől azonban az angol hivatalos körök egyelőre — legfőképpen belpolitikai okokból — elzárkóznak, bár ezt úgy a külföldi, mint az itteni zsidó társadalmi s önkormányzati szervek — élükön a jeruzsálemi Jewish Agency (zsidó minisztérium-féle) — állandóan szorgalmazzák, annál is inkább, mert az angol kormányzat jelenleg csak nagyon kevés számú bevándorlási engedélyt bocsát a Jewish Agency rendelkezésére.

Az illegálisokkal szembeni angol türelmességnek s a kevés számú bevándorlási engedélynek a következménye, hogy a Jewish Agency a félévenként előre megállapított s kapott bevándorlási engedélyekből (a jelen félévre 1000 engedélyt kaptak) azt lehet mondani egyet sem bocsát a már itt élő illegális zsidók rendelkezésére, ami által legálisokká válhatnának. Az Agency azt mondja: ezek már itt vannak. Fő célja minél több zsidót idehozni, tehát az új bevándorlási engedélyeket az európai országokban szorított s idevándorolni kívánók részére tartja fenn. Így sem tudja kielégíteni az igénylők nagy számát. (Megjegyzem, hogy az 1000.- fonton felüli összeggel rendelkező ún. kapitalista zsidó, a félévi quotán felül külön kap bevánd. engedélyt a kormányzattól.)

A bevándorlási korlátozás következtében a zsidók száma itt legálisan tényleg alig gyarapodhat, mert amennyi bejöhet, annyi kb. el is hagyja az országot részben a zavargások, részben a leromlott gazdasági viszonyok miatt. Ez sokakat visszatart már a bevándorlástól is.

Bár a Jewish Agency szívesen látja s közvetve támogatja is az illegális bevándorlást, mégis politikai és tekintélyi okokból egy lépést sem tesz a hatósági kézre került illegális érdekében (különösen ha bármilyen más bűn is terheli őt), azonban megmozdulnak ilyenkor a társadalmi szervek s a barátok, sokszor a Jewish Agency tudtával és támogatásával. Ügyvéd útján érintkezésbe lépnek a rendőrséggel s a legtöbb esetben 50 font biztosíték ellenében sikerül is az illegálist ismét szabadlábra helyeztetni. Ha szegény az illető, sokszor anyagilag támogatják társadalmi úton, sőt néha közpénzeikből is.

A rendőrség részéről a deportálási eljárások sem nem komolyak, sem rendszeresség nincs bennük. Egy-egy pechesen elcsipett illegális esetéből — különösen zavargások idején — ügyet csinálnak, azonban nem annyira a zsidótól akarnak megszabadulni, mint inkább a zsidóság felé is erélyt mutatva az arab kedélyeket megnyugtanni s ha lehet egy kis garanciát — állami bevételt — kéréselni a delikvensből vagy hozzátartozói és barátaiból. Sok esetben meg sem indítják a deportálási eljárást, ha az elfogott illegálisnak van pénze s azonnal hajlandó a garanciát fizetni.

Ha a deportálási eljárás már megindult s nincs pénz vagy garantáló, könnyebben megy az illegális szabadlábra helyeztetése, ha nincs útlevele, vagy ha van is, azt a rendőrség nem találja meg s ha nem kaphat az illető útlevelet a konzulátustól sem. Ezt minden i legális jól tudja, azért ha itt akar maradni, úgy útlevelét sok esetben már ide érkeztekör egyszerűen megsemmisíti, vagy elrejtí a lakásán kívül, hogy azt a rendőrség meg ne találja. Ezért oly sok Palesztinában az elveszett

útlevélügy. Sokan önkényesen felvett idegen — sokszor héberesített néven élnek itt s ha lehet, igazi nevüket a rendőrségen sem árulják el (ha csak ki nem pofozzák belőlük). Elővezetve a konzulátusra itt is bizalmatlanok s hamis adatokat közölnek néha, hogy személyazonosságuk és állampolgárságuk megállapítható ne legyen, hogy útlevelet ne kaphassanak s ne legyenek kitoloncolhatók. Ha van útlevele az ilyennek, úgy kitoloncolják menthetetlenül. Fizeti a rendőrség a hajó- és vasútjegyét hazája határáig.

A palesztinai rendőrigazgatóság e konzulátus fennállása (1937 május) óta csupán 16 esetben fordult e konzulátushoz deportálandó illegális magyar zsidók útleveleinek a meghosszabbítása, illetve útiokmány kiállítása végett. 11 esetben az illetők a hosszabb idei bezárástól megmenekülnendő, el akartak innen menni s hogy nem volt pénzük, szívesen vették a rendőrség útiköltség támogatását. Ezeknek volt rendes útlevelük. 5 ízben útlevéllel nem rendelkező magyar zsidót kívánt a rendőrség csupán illegalitás miatt kitoloncoltatni, azonban, hogy e konzulátusnak a személyazonosság s állampolgárság megállapításával kapcsolatban a hazai hatóságoknak bevezetett eljárása elhúzódott, hármat pár havi fogság után már régebben szabadon engedtek, kettő szabadon bocsátása most van folyamatban.

A fenti számok mutatják, hogy magyar viszonylatban tényleg aránylag jelentéktelen az illegális itt tartózkodás miatt indított deportálási eljárások száma s az elől előadott általános helyzetképből következtetve e téren a helyzet rosszabbodása egyelőre nem fog bekövetkezni.

Az európai államok itteni konzulátusai általában lehetőleg kitérnek a rendőrség útlevélkérelmei elől kitoloncoltatás céljából. Egyik másik, mint pld. a német, ily célból egyáltalában nem ad útlevelet, még ha az illető el is kívánna innen menni.

E konzulátus is arra törekszik, hogy az illegális magyar zsidók lehetőleg itt maradhassanak. Ezt a munkát megkönnyíti az a körülmény, hogy a legtöbb esetben tulajdonképpen ők is maradni szeretnének, mert mint mondják: „Hát hol látnak ma bennünket szívesen Európában.”

A tb. konzul helyett:

Dr. Nemes s. k.
konzuli ir. igazgató

Tisztázat — K 28. 315—1938—L—17327 (155. cs.)

[Budapest, 1938. december]

Bizalmi egyén információja a miniszterelnöknek a magyarországi zsidó kivándorlási tanács Eviánhoz intézett jelentéséről

A magyarországi zsidó testületekből szervezett „kivándorlási tanács” az eviani értekezlet hatalmainak állandó londoni bizottsága elé terjesztette a magyarországi zsidóság helyzetéről és kívánságairól felvett összefoglaló jelentését.

A jelentés szerint a magyarországi zsidóság — a zsidóellenes hatósági intézkedések eddigi tempója mellett — kb. 3 éven belül teljesen ellátatlan lesz. Emellett számolni kell olyan radikális változással is, amely egy csapásra megszünteti az itteni zsidók személyi és gazdasági biztonságát.

Az érvényben lévő és kilátásba helyezett kormányintézkedések figyelembevételével a magyarországi „kivándorlási tanács” 150.000-re teszi azoknak a zsidóknak számát, akiknek számára ez év végén megszűnik minden kereseti lehetőség és így mielőbbi külföldi letelepítése halaszthatatlan szükségét képezi.

A jelentés szerint a kivándorlásra készülő magyarországi zsidók közül kb. 30.000-en szeretnének Palesztinában letelepedni, nagyobb részét fiatalok, akik ott a rendfenntartó szolgálatban is hajlandók résztvenni.

A hazai zsidóságból 25—30 ezerre becsüli a jelentés azon családok számát, amelyeknek módjukban áll anyagi biztosítékot felmutatni oly államokban való letelepedés céljából, mely államokban az átlagos 1000 font sterling értékű biztosítékhoz általában ragaszkodnak. De hangsúlyozza a jelentés, hogy ezek a garancia-összegek csak a magyar kormány engedélye mellett volnának transzferálhatók, esetleg kompenzációs alapon, vagy áruexport útján, mivel ilyen összegű valuta a magyar nemzeti banknak megközelítőleg sem áll rendelkezésére.

A jelentés szerint a magyarországi zsidóság áldozatkészsége lehetővé teszi kb. 20—25.000 kivándorló utazási költségének elvállalását, további 10.000 kivándorló útiköltségének fedezésére becsüli az amerikai magyar zsidók gyűjtésének eredményét.

Legalább 100.000 magyarországi zsidó a sajátjából tudja fedezni az utazási költséget, de ezen túlmenő anyagi eszközökkel nem rendelkeznek.

A „kivándorlási tanács” jelentése ezután részletes számadatokat és statisztikai összeállítást közöl a magyarországi zsidóság helyzetéről, elhelyezkedési és kereseti lehetőségének csökkenéséről, elszegényedéséről stb., végül felsorolja a kivándorlás szempontjából számbajöhető országokat és domíniumokat.

[Budapest, 1939. január]

Bizalmi egyén jelentése a miniszterelnöknek a magyarországi zsidók Szovjetunióba való kivándorlási tervéről

December eleje óta a magyarországi zsidók újabb rohamokat intéznek a külföldi követségek ellen, hogy letelepedési engedélyt szerezzenek. Kérésüket általában visszautasítják, mert még azok az államok is, melyek az eviani egyezség alapján készek volnának a zsidók korlátozott számban való befogadására [sic!]. Ezek ezt az engedményt csak a német zsidók számára nyújtják, minthogy az eviani konferencia is kifejezetten a német zsidók érdekében ült össze.

Minthogy reménytelennek látszik a magyarországi zsidó kivándorlóknak az a terve is, hogy Palesztinába az eddiginél is nagyobb kontingens alapján mehessenek ki, inkább kényszerűségből, mint lelkesedésből sok csoport magáévá tette azt a titkos propaganda útján terjesztett eszmét, hogy a nincstelen magyarországi zsidó kivándorlók a Szovjetunióhoz tartozó Birobidzsánban telepedjenek le, ahol termelészövetkezetek útján segíti elő a szovjet a letelepedést.

A birobidsáni zsidó szovjetköztársaságot a külföldi nemzetközi zsidó szervezetek nem igen ajánlották eddig tömeges letelepedés céljaira, elsősorban azért nem, mert ez az állam közel fekszik Mandzsukuohoz és így az ott élő zsidók könnyen áldozatul eshetnének az időnként fellobbanó háborús csatározásoknak. De megnehezítette a Szovjet és a zsidó nemzetközi szervezetek megállapodását utóbbiak antibolsevista beállítottsága.

Most Magyarországon a baloldali cionista szervezetek (Poále Cion stb.) tagjai határozták el a Birobidzsánba való kivándorlást, nem törődve azzal, az alaposnak látszó ellenérvvel, mely szerint a Szovjet most a japánok elleni harcra akarja felhasználni az erőteljesebb földalatti agitációval kicsabítandó zsidókat.

Tisztázat — K 28. 363—1939—T—15401 (160. cs.)

[Budapest, 1939. február]

Bizalmi egyén jelentése a miniszterelnöknek franciaországi magyarok baloldali szervezeteinek tevékenységéről

Katonai kötelezettség külföldiek részére Franciaországban

Rendkívüli jelentőségű törvényjavaslat készül Franciaországban, amely sok ezer magyart érint. A francia kormány törvényben kívánja kötelezni az ország területén lakó idegeneket katonai szolgálatra. A tervezet szerint a szolgálat békében 2 évi időre terjedne. Aki a katonai szolgálatot megtagadja, örök időre kitiltják Franciaországból. Előzetes számítások szerint békében 30.000, háborúban 50.000 fővel gyarapodna így módon a francia hadsereg.*

...Nem tudni, hogyan jutottak vissza francia hivatalos körök ilyen egyedülálló elhatározásra, de minden valószínűség szerint jelentős szerepük volt bizonyos emigráns köröknek, akik múlt év elején és nyarán a háborús hírekre felajánlkoztak a francia hadsereg számára saját hazájuk ellen... Sajnálatos módon e tekintetben jelentős szerepük volt a magyar emigránsoknak is, akik a „Békét és Szabadságot Védő Bizottság” irodája útján ajánlkoztak katonai szolgálatra a „fascista Németország és Magyarország” ellen, melynek részleteit annakidején több jelentésben ismertettük.

Franciaországi magyarok

Párisban, sőt egész Franciaország területén, ahol magyarok nagyobb számban élnek, soha nem látott méretekben indult meg a baloldali szervezkedés és propaganda. A baloldali aktivitás fokozódásához nagy mértékben hozzájárulnak az újabban tömegesen érkezett magyarok és az ezzel összefüggő aktuális magyarországi belpolitikai események. Párisi informátorom szerint újabban olyan személyek is csatlakoznak a Békét és Szabadságot Védő Bizottság** munkájához, akik a múltban teljesen távol tartották magukat a politikai mozgalmaktól. Ennek magyarázata, hogy a baloldali szocialisták és kommunisták összejöveleken, lapjuk-

* Ilyen törvény nem született. 1939. március 23-án és április 12-én megjelent egy törvényerejű rendelet, amely lehetővé tette, hogy a 18—40 éves külföldiek katonai szolgálatot teljesíthetnek a francia hadseregnek erre a célra létesített külön hadtestében.

** Alakult 1937. február 14-én; 1939. februárjában a bizottságok átalakultak a Franciabarát Magyarok Szövetségévé.

ban, röpirataikban féktelen izgatást folytatnak Magyarország „hitlerizálásával” kapcsolatban és az elképzelhető rémhírek tömegét terjesztik arról, mi lesz Magyarországon a legközelebbi időkben. A Franciaországban élő magyarok mindegyikének hozzátartozói élnek Magyarországon és így érthető, ha félelemmel teli érdeklődéssel reagálnak e hírekre.

...A vész híreket alátámasztani látszanak az anyaországból érkezett levelek is, amelyekben mindenki, természetesen elsősorban a zsidók, a kiutazás lehetőségeiről, sürgős kivándorlásról érdeklődnek... Ezt a pánikhangulatot a baloldal igyekszik a maga céljaira kihasználni és nem eredménytelenül, mert rendezett előadásait, összejöveteleiket máris lényegesen többen látogatják mint akár a közelmúltban... Miután pedig az érdeklődés további fokozódására számítanak, fokozzák az előadások és összejövetelek számát is... A B.Sz.V.B. legutóbbi összehívóhatározatáról — ahol a K.M.P. céljaira való pénzgyűjtés erőteljes szorgalmazását határozták el — jelentettük és így ennek további fokozódására lehet számítani... A szervezkedés nagyságát mi sem bizonyítja jobban, mint az előadások sorozata, amint az az alábbiakból kitűnik: ...A magyar nőkomité minden hét szerdáján este 1/2 8 órától a rue de Temple 83. sz. alatt előadással és „információs negyedórával” kapcsolatos teaestet tart. Az előadások legközelebbi programja: ... február 1. József Attila élete és művei, február 15. Taggyűlés. Beszámoló a múlt évről és a jövő tervek... február 22. A magyar sajtó... február 8. Műsoros est a Palais de la Mutualité épületében a spanyol menekültek javára. Rendezi: Bölöni Györgyné... Baloldali magyar írók irodalmi estje február 2-án a Café du Bon Coin emeleti helyiségben. Közreműködnek: Palotás Imre, Gereblyés László, Bölöni György stb. A bevétel teljes összege a K.M.P.-é... A barbès-i csoport február 5-én 4 órai kezdettel műsoros teadélután rendez a rue Puteaux 4. alatt. A tiszta jövedelmet a spanyol menekültek és a K.M.P. között osztják fel... A roubaix-i csoport február 18-án este 8 órai kezdettel zenés estet tart a café Pandore (rue Pauvrée 28) nagytermében. A tiszta jövedelem ugyancsak a fenti célt szolgálja... *B.Sz.V.B. ülések és előadások:* február 2. Bastille-ben: „A felkelők Spanyolországa”. Február 27. Ukrajnáról. Február 3. Opera kerület: „A hazaárulás”. Február 4. Marseille-ben. Február 5. Grande Combe-ban. Február 8. St. Etienne-ben. Február 11. Lyonban. Február 14. Audincourt-ban. Február 17. Strasbourg-ban. Február 26. Roubaix-ban (Egyébként itt f. hó 29-én Lenin, Liebknecht és Rosa Luxemburg emlékestet tartottak) ...Mindezeknél sokkal nagyobb jelentőségűnek ígérkezik a franciaországi magyar kommunisták február 19-re hirdetett évi konferenciája, ahol számba veszik az elmúlt év eseményeit, meghatározzák az 1939. év programját és döntenek a Kommunisták Magyarországi Pártja sorsáról, illetőleg meginduló tevékenységéről... Informátorom szerint ez utóbbi célra — beleszámítva a kaliforniai magyarok küldeményét is — több mint 60.000 frank áll rendelkezésre... A konferencián résztvevők személyéről — különösen a külföldről érkezőkről — közelebbi adatok nincsenek, mert a konspirálás minden eddigig felülmúlt, de február 4-én módjában lesz közölni, mert a konferenciát előkészítendő, a páriskeleti vezetőség február 4-en ülést tart.

A párisi Szabad Szó

A Párisban megjelenő Szabad Szó január 21-i számának vezércikkében a következők olvashatók: „Igaz magyar szavak”... Az amerikai Magyar Liberális Blokk december 11-én megtartott New York-i nagygyűlése szigorú szavakkal ítélte el a magyarországi félfascista kormány hitlerista népelnyomó fajgyűlölő politikáját és határozatilag mondotta ki, hogy Amerika demokratikus magyarsága éles harcot fog indítani Magyarország függetlenségéért, az elnyomott magyar nép felszabadításáért, továbbá a zsidóüldözések ellen... Az óriási sikerű nagygyűlésen egymás után szólaltak fel az amerikai magyarság szervezeteinek kiküldöttjei s egyöntetűen állapították meg, hogy Magyarország mai kormánya „a magyar nemzet egyetemes érdekeit sértő politikát gyakorol s ezzel komolyan veszélyezteti Magyarország függetlenségét”. A felszólalók ama aggodalmuknak adtak kifejezést, hogy Imrédyék politikája Hitlerék vazallusává fogja Magyarországot süllyeszteni, majd kemény szavakkal ostromozták a magyar nép elnyomását és kizsákmányolását... A nagygyűlésen olyan nemes emberi szavak, olyan igazi magyar szavak hangzottak el, amelyek azt bizonyítják, hogy az amerikai magyarság szívében őszinte magyar érzelmek tüze lángol. Különösen kiemelkedő volt Harsányi László lelkész nagy hatást keltő beszéde, amelyben éles szavakkal ítélte el a „fajgyűlölet átkos bacillusát”, mert amint mondotta: „nem magyar ember, aki felekezetek ellen izgat és a fajgyűlölet posványába akarja süllyeszteni a világot.”... Harsányi általános helyeslés közepette mondotta még a következőket: „Amikor millió és millió ember szenved és az elnyomatásban pusztul, amikor ezer és ezer szívet, agyat, lelket és testet törnek össze, amikor felekezeti békétlenséget szítanak, akkor fel kell emelni minden igaz embernek a szavát a szabadság, a jog és a szeretet védelmében. Különösen kötelessége ez minden igaz magyar embernek. A náciizmus borzalmaira gondolva, szegyenkezve és pirulva állok itt, mert szomorúan látom, hogy nem Jézus Krisztus kereszténysége simult Krisztushoz, hanem a kereszténység süllyedt a mai fajgyűlölet és a felekezeti türelmetlenség posványába. Itt a helyem nekem is, mert nekem is harcolni kell a gyűlölet ellen.”.. Tanulhatnának tőle Magyarország politikusai, lelkészei.”... A lap ugyane számában az 5-ik oldalon „Magyarország a horogkereszt árnyékában” foglalkozik magyar kül- és belpolitikai kérdésekkel, amelyeknek jellemzésére idézzük a következőket: „Magyarország gyors tempóban halad a teljes fascizálódás útján. Az elmúlt hét eseményei még jobban meggyőztek bennünket arról, hogy azok, akik ősnemesi árja származásukra hivatkozva jogokat formálnak maguknak arra, hogy Magyarország ügyeit intézzék, egyszerűen eladták az országot és szerencsétlen népét ki akarják szolgáltatni a hitleri csizma rúgásainak, a hit erizmus minden barbárságának.” „...Magyarország nem képes megállni azon a lejtőn, amelyre vezetői juttatták.” „...Mivel azonban a Duna kettészeli Magyarországot, a két osztozkodó abban állapodott meg, hogy politikailag Magyarország Hitleré, gazdaságilag azonban »condominium«, azaz mindkét diktátor szabad rablási területévé válik.” „Magyarország sorsa, sajnos az előjelek arra engednek következtetni, megpecsételtetett.

A kormány külpolitikájában a fascista kalandorpolitikát fogja folytatni, belpolitikájában pedig a magyar nép leigázását, hitleri módszerekkel való kihasználását.

Tisztázat — K 28. 307—1939—T—15659 (154. cs.)

47.

Santiago, 1940. december 31.

A chilei konzulátus jelentése a magyar kolónia 1940. évi tevékenységéről

A chilei magyarság a születéseket figyelmen kívül hagyva a most zárult évben számban nem növekedett tovább, minthogy az utolsó bevándoroltak csoportja 1939. dec. utolsó napján érkezett ide, amióta a bevándorlást lezárták. Az itt élő magyarság lélekszáma, becslés szerint kb. 1000 főre tehető, mint az elmúlt évben is volt. A kolónia tagjai 80%-ban Santiagóban élnek.

Mivel újabb tagokkal nem szaporodott a kolónia, annak összetételében, az elmúlt évekhez mérten, változás nem állott be: túlnyomórészt intellektuális elemekből tevődik össze, akiknek vagyoni, kereseti viszonyai sem mutatnak fel említésre méltó változásokat. Mint örvendetes körülményt, felemlítjük, hogy 1939. év végén érkezettek kivétel nélkül elhelyezkedtek és megélhetésükről gondoskodni tudnak, sőt többen igen kedvező életkörülmények közé kerültek. Az 1940-es évben mint azelőtt is csak elvétve fordultak elő esetek, amidőn a kolóniának valamely tagja támogatásra szorult volna és azok is mind hosszas, súlyosabb betegséggel voltak magyarázhatók. Ilyenkor az itteni magyar egyesület, de még nagyobb mértékben a kolónia egyes tagjai, minden elvალasztó különbség félretételével, sietnek a bajba jutott honfitárs segítségére.

Mindezek dacára a kolónia összefogásában, főleg az év utolsó szakában, sajnálatos visszaesés észlelhető. A zsidókérdéssel kapcsolatos hazai helyzetben érdekelték részéről elzárkózást tapasztaltunk, amely odáig fejlődött, hogy néhány vallási fanatikus által egy „magyarul beszélő zsidók” egyesülete megalakításához vezetett. A kolónia zsidó vallású tagjainak csak elenyésző kis része az, amely ezen egyesületet támogatni hajlandó és az előjelek szerint ez az alakulat nem lesz hosszú életű.

A chilei magyarok egyesülete, nagy általánosságban céljának megfelelő működést fejtett ki az év folyamán, de hiányzott belőle az a meggyőző, magyar szellemű lendület, amit az elmúlt években oly örömmel látni lehetett. A március 15-ének megünneplésén és az augusztusi Szent István bálon nem kívánták felhasználni

* A dokumentum itt félbeszakad.

és a könyvtár céljaira hozott áldozatokon kívül, amellyel lényegesen szaporították annak állományát, továbbá a rendszeresített színelőadások, irodalmi estélyeken kívül csupán még segélyek nyújtására szorítkoztak, de a társadalmi összejeveteleket is teljesen elhanyagolták és nem fedezhető fel teljesített programjában semmi olyan tény, amely alkalmas arra, hogy a kolónia tagjait összetartsa. Még nem látni tisztán, vajon az új vezetősége, avagy tagjai terhére rovandó ez a körülmény, de a kolónia számos tagjától hallott kritikai megjegyzések egyrészt az elnökség hibájaként tüntetik fel e helyzetet, másrészt viszont arra nyújtanak reményt, hogy a kívánatos változás be fog következni.

A koloniális életben kiemelkedő események is fordulnak elő, de azok nem a kolónia összességének voltak életmegnyilvánulásai, mint pld. az év elején itt időzött Tábor Jenő művész által rajzaiból rendezett kiállítása, az év közepén Cseney Vucsetich László festőművész kiállítása, aki ez évben már másodízben nyerte meg a chilei festői nagy aranyérmét és az év végén nagynevű magyar festők munkáiból rendezett képkiallítás, amellyel kapcsolatosan az itteni sajtóban a legkedvezőbb kritikák láttak napvilágot, kivétel nélkül dicsérve és kiemelve a magyar festőművészet kivételes kiválóságát.

1940-ben jelent meg Grez tanár könyve az erdélyi kérdéstről és a chilei sajtóban a legrokonszenvesebben emlékezett meg róla néhány lap; ugyancsak ez évben jelent meg dr. Miklós Elemér könyve „Hungaria Pintoresca”, amellyel éppoly szimpátiával foglalkozott az itteni sajtó. E két mű bizonyonnyal sok barátot szerzett Magyarországnak és hivatva van arra, hogy a jövőben ezen barátaink számát szaporítsa, mivel azok a chilei közkönyvtárakhoz eljutottak.

Talán még külön felemlítést érdemel, hogy a magyar állampolgárság fenntartására vonatkozó bejelentésekkel kapcsolatban a kolónia legnagyobb része életjelt adott magáról és tömegesen kellett visszautasítani oly jelentkezőket, akikre jelentkezési kötelezettséget még nem jelentett e rendelet, ugyancsak — szinte kivétel nélkül — máris jelentkeztek itt azon magyarok, akik Erdély egy részének visszacsatolásával illetőségi helyük jogán kérni kívánják magyar állampolgárságukat. Ezek oly jelenségek, amelyek igazolni látszanak azon körülményt, hogy a kolónia tagjai ragaszkodnak Hazájukhoz és magyarságukhoz.

E jelentésem elején felemlített — vallási kérdésekkel kapcsolatos — azon áramlat, amely a kolónia egyes tagjainál rezerváltságot eredményezett magyar nemzeti kérdésekkel szemben, volt az okozója annak, hogy az erdélyi menekültek részére lefolytatott gyűjtés nem járt oly sikerrel, amilyent várni lehetett. Voltak olyanok, akik azon kijelentés kíséretében tagadták meg hozzájárulásukat, hogy kérik: jelentsem, miszerint ők azért nem járulnak hozzá a gyűjtéshez, mert őket nem tekintik Magyarországon magyarnak, hanem zsidónak, holott ők magyarnak érzik magukat és amíg ezt nem orvosolják, passzív viselkedést tanúsítanak. Ezen incidensek felemlítését azért látom szükségesnek, mivel ezen felfogás rohamosan terjed a kolóniában, még olyanok között is, akik azelőtt legelsők voltak mindig, amikor magyar kérdéstről volt szó.

Még az év elején zajlottak le azon hangversenyek, amelyeket a Léner quartett a chilei állami egyetem megbízásából rendezett (Beethoven sorozatos koncertek) és amelyek a magyar kultúrának számottevő sikert jelentettek itt.

A jelentésért felelős:
Balázs Aurél s. k.

Tisztázat — K 28. 316—1941—A—17392 (155. cs.)

48.

Budapest, 1941. január 16.

A magyarországi református egyetemes konvent elnökségének levele a külügyminiszterhez az észak-franciaországi magyar reformátusok utolsó csoportjának hazatelepítése ügyében

Molnár Ida észak-franciaországi szociális missziós testvérnek az észak-franciaországi magyar reformátusok helyzetére vonatkozó jelentését szíves tudomás és megfelelő intézkedés kérésével az alábbiak kapcsán van szerencsénk Nagyméltóságodnak visszakérően tisztelettel megküldeni.

A jelentés szerint az észak-franciaországi bányá- és textilvidéken élő, egyházi és nemzeti gondozás alatt álló s erre a gondozásra méltó magyar reformátusok száma ma már csak mintegy 80. Az ezen a vidéken tartózkodott magyar reformátusok közül azok, akiknek hazautazását korábbi politikai magatartásuk nem akadályozta s útiköltséggel rendelkeztek, már hazajöttek. A még kintlévő mintegy 80, az útiköltség hiánya miatt önerejéből hazautazni nem tudó református magyar helyzete teljesen reménytelen, mert csak a német hatóságok jóindulatától függően s alkalmi munkák vállalásával tudják magukat úgy, ahogy fenntartani. Az élelmezési viszonyok a dolog természetéből kifolyóan rendkívül szomorúak s attól kell tartani, hogy ha ezt a 80 lelket idejében haza nem telepítjük, vagy elvesznek, vagy testileg-lelkileg leromolva, munkaképtelen állapotban kerülnek haza.

Van szerencsénk Nagyméltóságodat tisztelettel arra kérni, méltóztassék ennek a 80 református magyarnak hazautazását a vasúti jegy megváltásához szükséges rendkívüli segély engedélyezésével lehetővé tenni és az észak-franciaországi magyar református missziói munkásokat megbízni, hogy ezeknek lehetőleg egységes, zárt csoportban való hazatelepítését szervezzék meg.

Mintthogy a német hatóságok a zárt csoportban való hazatelepítést a vasúti költség hitelezésével is hajlandók előmozdítani, ha az előálló költségek megfizetéséért a m. kir. kormány vagy annak külügyi képviselője jóállást vállal, célszerűnek látszanék, ha méltóztatnék utasítani akár a párisi követséget, akár — mert

az érintkezés lehetősége könnyebb volna — a brüsszeli követséget a szükséges garancialevél kiadására.

Ezzel kapcsolatban felmerül az észak-franciaországi misszióban szolgáló lelkész és két missziós testvér hazarendelésének kérdése is.

Tiszteletteljes véleményünk szerint Molnár Ida és Udvarhelyi Erzsébet szociális missziós testvéreknek a hazatelepülőkkel együttesen kellene visszatérniök. Högye Mihály lelkészünk pedig a belgiumi magyar reformátusok számbavételével és gondozásával volna megbízandó azzal, hogy a belgiumi magyar reformátusok hazatelepítését készítse elő s mihelyt a megvalósításra alkalmas tervzet rendelkezésre áll, jelentse, hogy ezekkel együtt ő is végleg hazatérhessen.*

Van szerencsénk Nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe kérni azt a tiszteletteljes véleményünket, hogy ennek a hazatelepítésnek a lehető legrövidebb időn belül meg kellene történnie, mert attól tartunk, hogy a várható nagyobb arányú hadműveletek nemcsak a hazatelepítést, de még az érintkezés lehetőségét is megakadályozhatják.

Őszinte köszönettel vennők, ha Nagyméltóságod a Molnár Ida jelentésében, valamint jelen előterjesztésünkben foglaltakra vonatkozó nagybecsű észrevételeit s tett nagybecsű intézkedéseit méltóztatnék velünk közölni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletünk őszinte nyilvánítását.

A református egyetemes konvent elnöksége:

Dr. Balogh Jenő s. k.
főgondnok, világi elnök

Dr. Ravasz László s. k.
püspök, lelkészi elnök

Tisztázat — K 28. 307—1941—D—15497 (154. cs.)

49.

Nizza, 1941. február 1.

A Côte d'Azur-i Francia—Magyar Művészkör kérvénye a miniszterelnökhöz hazai élelmiszersegély juttatásáért a magyarok nagy nyomorára való tekintettel

Alulírott Côte d'Azur-i Francia—Magyar Művészkör elnöksége, a Nice-ben és a Côte d'Azur-on élő, nagyszámú magyarság nevében, a m. kir. Követség útján, alábbi alázatos kérelmünket terjesztjük Nagyméltóságod elé:

* Az utolsó csoport 1941 novemberében érkezett haza, Högye Mihály 1942-ben Berlinbe került, ahol a németországi magyar munkások gondozását kapta feladatul.

Méltóztassék az arra illetékes hatóság útján a Nice-ben és lehetőleg az egész Côte d'Azur területén élő, állandóan itt tartózkodó, az adott helyzet következtében roppant nagy nélkülözések között, sőt mondhatjuk, nagy nyomorban élő magyarság nyomorának enyhítésére, sürgős, természetbeni élelmiszer-küldeményekkel segítségünkre lenni.

Az itt élő magyarság — erre magatartásával mindenkor reá is szolgálván — másodiknak vallott hazájában, Franciaországban, mindenkor megértő, szeretetteljes elbánásban részesült, sőt még most is, az ország súlyos helyzetében, ami a racionalizált élelmiszereket illeti, a belföldiekkel teljesen egyenlő élelmiszer-ellátásban részesül. A nagyrészen munka és pénz és keresetnélküli magyarság által meg nem fizethető magas piaci arakon kívül, ez is egyik fő motívuma annak, hogy magunkon valamiképpen segítsünk, mert így a súlyos helyzetben lévő élelmiszer piacot — saját magunkat legalább részben fedezve — valamennyire mentesíthetnők.

Elgondolásunk szerint, Nagyméltóságod helyeslését és beleegyezését remélve, a nagyméltóságú m. kir. Kormány által hozzánk eljuttatandó élelmiszer mennyiségeknek felhasználását illetőleg, terveink a következők:

1.

A Nice-ben élő, mintegy 150 *sürgős* ellátásra utalt személy részére, lehetőleg több havi időre, mérsékelt étkezés szolgáltatására konyhát létesítenénk. A konyha költségeinek fedezetére, minden igénybe vett étkezésért, a nyomorban szenvedő magyarság teherviselő képességének megfelelő minimális kis összeg lenne fizetendő.

2.

A Nice-ben élő, nélküli magyarság 150 személyes étkezési akcióján kívül, az Alpes-Maritimes vármegye különböző egyéb városaiban és községeiben, a nice-i közös konyhát igénybe nem vehető kb. 350 személynek természetbeni, pro rata élelmiszer-segélyt nyújtani. Amennyiben a kézhezveendő élelmiszer mennyiségek ezt lehetővé tennék, az akcióban részesülők száma $150+350=500$ lenne.

3.

Amennyiben mennyiségileg még megfelelőbb élelmiszer-segélyben részesülhetnénk, úgy a Nice-ben tervezett közös konyha akción kívül nemcsak az Alpes-Maritimes vármegyében, hanem a szomszédos vármegyékben élő, kb. 500-ra tehető magyarságot is természetbeni élelmiszersegéllyel látnók el. Számokban kifejezve, ez esetben $150+350+500=1000$ személynek nyújtandó, részben étkezési, részben természetbeni élelmiszer-kvóta jöhetne számításba.

Terveink egyik vagy másik módozat szerinti, kellő ellenőrzés melletti kivitele, Nagyméltóságod bölcs határozatától és a hazai küldemények mennyiségétől függ.

Szabad legyen alázatos tisztelettel felsorolnunk az itt ez idő szerint legszükségesebb és részben teljesen nélkülözött élelmiszereket: Burgonya, az összes számtásba jövő szárazfőzelék, vöröshagyma, rizs, lisztdara, árpakása, tarhonya, zsír, paprika, kukoricaliszt, főzelék-konzervek stb., továbbá savanyított és fejes káposzta, tojás kondenzált-tej és szállításra alkalmas mindennemű zöldségféle.

A Côte d'Azur-i Francia—Magyar Művészkör, amely alapszabályszerű rendeltetéséhez híven tagjai, illetve az itt élő magyarság javára szociális és emberbaráti tevékenységet fejt ki, ezen akciója keresztülvitele esetén roppant nagymértékben enyhítené a magyarság kétségbeejtő helyzetét. Ez oknál fogva, szabad legyen reményt táplálnunk, hogy alázatos kérelmünk Nagyméltóságod bölcs megértésére fog találni és mint szeretett hazánk hű fiai bizalommal kérjük nagybecsű döntését és kegyes intézkedését.

Alulírott vitéz Désy Zoltán, a Côte d'Azur-i Francia—Magyar Művészkör elnöke, Nagyméltóságodnak az 1922/24. években volt hű tanítványa, hálás visszaemlékezéssel, a saját maga részéről is alázatosan kéri Nagyméltóságod jóindulatú támogatását.*

Nagyméltóságod kegyes jóindulatáért esedezve, vagyunk

alázatos szolgálói:
vitéz Désy Zoltán s. k.
elnök

Tisztázat — K 28. 307—1941—16935 (154. cs.)

50.

Budapest, 1941. március

Összefoglaló jelentés a Magyarok Világszövetségének 1940. évi működéséről

„Jól tudom, hogy közületek sokan már más államoknak vagytok polgárai. És Ti hűséggel tartoztok azoknak, akik valamikor befogadtak Titeket, Nektek kenyeret, boldogulást adtak.”

A magyarok első világkongresszusát megnyitó elnöki beszéd során hangzottak el ezek a szavak 1929. augusztus 22-én.

„Legyetek erősek, legyetek hívek önnön véretekhez, nemzeti hagyományaitokhoz!”

* A kérés — a válasz szerint — nem volt teljesíthető.

Ezeket írta a múlt év őszén James McGuigan torontói érsek egyik pásztorlevelében a kanadai és amerikai magyarokhoz.

Ez a két gondolat irányította mindenkor munkánkat és ennek a két gondolatnak szem előtt tartását ajánlottuk mindenkor a külföldön élő magyarság figyelmébe és ajánljuk, különösen most, e nagy világégés közepette. Meg vagyunk győződve, hogy e vezéreszmék loyális megtartásával a külföldön élő magyarság nemcsak saját magának fog használni, de előmozdítja óhazája érdekeit is.

E gondolatokat szem előtt tartva végeztük alapszabályainkban előírt köteleseégeinket a múlt évben is, csendesen, céltudatosan. Hála Istennek, a nagy nehézségek ellenére sem szakadtak meg a külföldi magyarsággal az összeköttetéseink; a múlt évben a nehéz szállítási viszonyok mellett is körülbelül 1000 darab könyvet tudtunk a külföldi magyarsághoz eljuttatni. Igyekeztünk mindazoknak, akik hozzánk fordultak, segítségül lenni, akár írásban kértek erre — 1800 ilyen kérést intéztünk el —, akár személyesen kerestek fel bennünket ebből a célból. Ezek az utóbbiak különösen sokan voltak az idén, mert a külföldről, főleg Franciaországból hazaköltözött magyar testvéreink, százával fordultak hozzánk mindenféle ügyesbajos dolgaikkal (elhelyezkedés, vámügyek, útlevél, honosítás, birtokvásárlás stb.). Az írásbeli kérések legnagyobb része is ilyen volt, mert Észak-Amerikában élő magyar testvéreink — az amerikai nyugdíjtörvény intézkedései miatt — százával kérték tőlünk itthoni okmányaik beszerzését. Sok munkát adott azonkívül a múlt esztendőben a Franciaországban maradt magyarok és az itthoni hozzátartozóik között való érintkezés elősegítése.

Minden hozzánk érkezett kérést igyekeztünk legjobb tudásunk szerint teljesíteni és amellet törekedtünk a múlt évben is tovább folytatni azt a munkánkat, amely a világkongresszus határozati javaslatainak az életbe való átültetését célozza.

Több helyre juttattunk a múlt évben is gramofonlemezeket, egy helyre a Szent László Társulat segítségével oltárképet küldöttünk. Erdély visszacsatolása alkalmából készült fényképekből nagyobb mennyiséget juttattunk leközlés végett külföldi magyar lapokhoz; elősegítettük a Magyarok Világnaptárának megjelenését képgyűjteményünk átengedésével.

Tovább gyűjtöttük a külföldi magyarság életére vonatkozó fényképeket, albumainkban őrzött sok százra menő képeinken kívül 370 nagyobb képet őrzünk már múzeumunkban. Házikönyvtárunkban szaporítottuk azoknak a könyveknek számát, amelyek a külföldi magyarsággal foglalkoznak, a külföldi magyar lapokból továbbra is gyűjtöttük a külföldi magyarság nagyobb megmozdulásaira vonatkozó adatokat. Ez a gyűjteményünk már most is történelmi beccsel bír, valamikor pedig nélkülözhetetlen forrásmunka lesz azok számára, akik a külföldi magyarság történetével akarnak foglalkozni. A külföldi magyarság minden nagyobb megmozdulásánál igyekeztünk — rádió útján vagy más megfelelő módon — együttérzésünknek kifejezést adni.

Örömmel állapítjuk meg, hogy a külföldi magyarság a múlt évben is igyekezett — amennyire csak az adott körülmények megengedték — magyarsága megőrzése

érdekében lehetőleg mindent megtenni. Az amerikai Verhovay Segélyegylet magyar ábécés könyvet készíttetett,^{*} magyar regény pályázatot írt ki és az óhazai árvíz-károsultak javára külföldön élő véreink gyűjtéseket rendeztek. Különösen Erdély visszacsatolása alkalmával láttuk a külföldi magyarság megmozdulását, amikor is mindenütt örömnépeket rendeztek és özönével küldték haza az üdvözlő táviratokat. A ragaszkodást nagy örömmel láttuk azoknál az amerikai fiataloknál, akik az utóbbi évek alatt itthon jártak és akikről elmondhatjuk, hogy minden úton igyekeznek itthon szerzett tapasztalataikat új hazájukban minél szélesebb körben továbbadni. Egy ilyen itthon járt fiatal büszkén emlegeti egyik levelében, hogy óhazai utazásairól már 35 előadást tartott.

A magyar rádió az elmúlt esztendőben is minden este szólt rövidhullámon a külföldi magyarsághoz és kedd esténként a Magyarok Világszövetségének üzeneteit közvetíti hozzájuk. Köszönjük a budapesti rádió igazgatóságának ezt a készséget és előzékenységét, amellyel a külföldi magyarságért folytatott munkánkat mindenkor támogatja.

Köszönetet mondunk a magyar kir. kormánynak, Budapest székesfőváros közönségének, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének, a Magyar Államvasutaknak, a városoknak, vármegyéknek és magánosoknak, akik az elmúlt évben munkánkat könyvek adományozásával vagy egyéb más módon elősegítették. A Magyar Tudományos Akadémiának külön is megköszönjük azt az áldozatkészséget, amellyel a külföldi magyarság ismeretinek előmozdítását célzó munka megjelenését akarta lehetővé tenni a kiírt pályázatával.

Köszönjük a magyar napilapok kiadóinak, hogy az elmúlt évben is lehetővé tették, hogy száznál több arra rászoruló külföldi magyar intézményhez juttathatunk magyar napilapokat. De köszönetet mondunk ama külföldi magyar lapok szerkesztőinek és kiadóinak is, akik a mai nehéz időkben is elküldik nekünk lapjaikat, hogy a külföldi magyarság életéről némi képet kapjunk.

Külön megemlékezünk az elmúlt esztendő ama kimagasló eseményéről, hogy sikerült a külföldi magyarsággal foglalkozó itthoni egyházi és társadalmi intézmények között a legszorosabb együttműködést létrehozni. Ennek az együttműködésnek a gyakorlati nagy hasznát már a múlt esztendőben is nem egy esetben tapasztaltuk. Ha ez az egység más téren is létrejön, a külföldi magyarságért még céltudatosabb munkát végezhetünk.

Szorosan véve nem tartozik ugyan az elmúlt év eseményei közé, de kegyelettel kell megemlékeznünk gróf Csáky István külügyminiszter haláláról, akiben az egész világ magyarsága hazánk egyik nagy fiát gyászolja. Az elhunyt mindenkor megértő támogatója és tiszteleti tagja is volt Világszövetségünknek. Koporsójára az egész világ magyarsága nevében koszorút helyeztünk; emlékét e sorokkal is hálával örökítjük meg.

Bejelentjük végül, hogy a Világkongresszus határozata értelmében megépítendő Magyar Ház céljaira az elmúlt év végén 2797.40 Pengő állott rendelkezésünkre,

* *Magyar betű, magyar szó.* Szerkesztette: Bogár Károly, Pittsburgh, Verhovay Segély Egylet, 1940.

a Bandholtz-alap és az alapító tagdíjakból egybegyűlt összeg 9653 Pengőre emelkedett és az év végével 6209.20 Pengő áll rendelkezésünkre külföldi kiváló fiatal magyarok megjutalmazására.

E bejelentésünk kapcsán kérni fogjuk az igen tisztelt Közgyűlést, szíveskedjék ezeket tudomásul venni, ezt a jelentésünket elfogadni a múlt évről készült zárószámadásunkkal együtt.

Kérjük az elnökség, a központi iroda, az ellenőr és a felügyelő bizottság részére a felmentés megadását, kérjük az előterjesztendő költségvetés elfogadását és kérjük a közgyűlés bizalmát, hogy a külföldi magyarságért továbbra is sikeresen folytathassuk munkánkat.

Báró Perényi Zsigmond
elnök

Sokszorosított másolat — K 28. 390—1942—A—19341 (186. cs.)

51.

São Paulo, 1941. március 6.

A São Paulo-i konzul jelentése a Rio de Janeiro-i követségnek egy Magyar Ház létesítése ügyében

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a saõpaulói magyar kolóniában már hetek óta egy olyan mozgalom van folyamatban, ami egy saõpaulói központi „magyar ház” céljára szolgáló ingatlan megvásárlásához érdeklődőket, illetve részes társakat igyekszik szerezni.

A mozgalom élén az itteni „magyar ház”-kérdés régi harcosa, Pável Béla áll, akinek igen tevékenyen Apostol János református lelkész segédkezik. Pável akcióját mindjárt az elején ismertette előttem és kikérte ahhoz támogatásomat. A Pável-féle tervezetet nagyjában a mellékelt lapkivágat ismerteti és abból áll, hogy kezdetben 15—20 vagyonosabb ember összesen 150—200 kontót jegyezne és az ezen jegyzőkből alakult magyar ház bizottság az öt év alatt részletekben letörlesztendő összegnek az aláíráskor esedékes 20%-a lefizetése után az ingatlan megvásárolja. Az ilyképpen magyar ház céljára szerzett ingatlant részben a segélyegyleti közintézmények, részben pedig egy városi klub részére tataroztatja és átalakítja. A második nagy lépés pedig az lenne, hogy a megvásárolandó kellő kiterjedésű telken egy, a kolónia ilyen irányú igényeit (nemzeti ünnepek, műkedvelő színi előadások, filmbemutatók, fogadó ünnepek, kiállítások, torna-bemuta-

* 1 conto = 1000 escudo.

tásokra is alkalmas) kielégítő nagy termet építtetne; ezen terem építési költsége 150 kontóra tervezetik.

Pável aláírást gyűjtő akciója annyira előrehaladt, hogy már körülbelül 120 kontó biztosítva van. Az akció csak most szándékozik a nagyközönség elé kimenni és remélik, hogy a jegyzés hamarosan 200 kontó fölé kerül és hogy az év végéig talán eléri a tervezett 300 kontót is.

Újabban Pável elgondolásába egy érdekes újdonság lépett, éspedig az, hogy Bonfiglioli Albert olasz származású bankár érdeklődését sikerült az akció iránt olyan mértékben felkeltenie, hogy ő a „magyar ház”-bizottsággal — amely a kolónia tíz tagjából most van megalakulóban — kötendő ideiglenes adásvételi szerződés (compromisso de venda e compra) alapján az ingatlan vételhez szükséges 200 kontót készpénzben előlegezné. Az így a tíz egyén felelősségére kölcsönadott összeget a magyar ház bizottság a részvényt jegyzők havi amortizációs befizetéseiből, továbbá a majdan üzembe helyezendő magyar ház jövedelmeiből törlesztené mérsékelt kamattal.

A magyar ház bizottság egy tíz tagból álló intéző szervezet választ meg, éspedig előreláthatólag egy öttagú igazgatóságot (Pável, Battay Ferenc, Valkó Sándor, Walter János, az ötödik még nincs meg), továbbá egy öttagú felügyelő bizottságot (helyettem valószínűleg dr. Katoch Gyula, dr. Jordán Emil, Apostol János, ifj. Poor Lajos, az ötödik kiszemelendő). Ezek intézik az ingatlan ügyeit és havonta ülést tartanak, félévenként pedig a részvényesek teljes gyűlésének beszámolnak, illetve kérnek esetleg újabb elhatározásokhoz felhatalmazást. A „magyar ház” bizottság egyelőre kizárólag az ingatlan megszerzéssel foglalkozik és csak annak lebonyolítása után kerül sor a magyar ház tartalommal való kitöltésére.

Jelenleg több ingatlan is van kiszemelve. A legtöbb valószínűsége ma az Alameda Visconde de Rio Branconak az elnöki palota felé eső részén elterülő összesen kb. 16 méter széles és 60 méter mély — átalakítással használható házakkal ellátott — ingatlanairól lehet szó. A szóban forgó ingatlanokon van elegendő hely ahhoz, hogy az udvaron egy kb. 35 x 15 m² [sic!] nagyságú nagy terem építtessék.

A konzulátus ehhez a tervhez a következőkben viszonnylik. Pável felkért, hogy én is jegyezsek a saját nevem alatt egy bizonyos összeget, mert anélkül nem remél sikert a kolónia komolyabb tagjainál. Bár saját részemről az ügy sikere szempontjából fontosnak nem tartom, mégis, hogy Pávelt el ne kedvetlenítsem, jegyeztem a saját nevem alatt öt kontót és így belekerültem mint magánember a „magyar házat” megvásárló szövetkezésbe. Pável még arra helyezett volna súlyt, hogy az akciója tekintélyét emeljem azzal, hogy a felügyelő bizottság élére álljak. Ezt semmi esetre sem tartottam kívánatosnak. Azonban tekintettel az ügy nagy fontosságára és a koloniális érdekek megvédésének szükségére, felajánlottam, hogy a felügyelő bizottságba delegálnám helyettem dr. Katoch Gyulát, a konzulátus tisztviselőjét. Katoch doktorral ma közöltem ezt az elgondolást; mivel Katoch is csak abban az esetben vehetne részt a felügyelő bizottságban, ha szintén jegyezne, most tanulmányozza az anyagi vonatkozásokat s csak azután dönt, hogy mekkora összeggel vegyen részt a közérdekű vállalkozásban.

Pável Béla argumentuma a részvételemmel kapcsolatban főleg az volt, hogy a konzulátusnak így legyen biztosítható a nemzeti szempontból szükséges irányítási joga.

A „magyar ház” tartalmára és működésére nézve körülbelül az alábbi elgondolások állnak fenn:

A megvásárolandó ingatlanon levő ház olyképpen átalakíttatik, hogy annak felső részén elhelyezést nyerjen egy városi magyar klub. Ezen klub alakulna a jelenleg São Paulóban klubon kívül élő igényesebb városi magyarságból és a Club Cultural Paulistano jobb elemeiből. Ugyanitt foglalhatna helyet egy létesítendő brazil—magyar kultúrtársaság, esetleg egy kereskedelmi kamara, nőszövetség stb. Ez a klub, amely a magyar társasági élet mellett jövedelmezőségi szempontokat is szolgálna, egy kontó körüli havi bért fizetne a magyar ház igazgatóságának.

Az épület alsó részén, esetleg a szomszédos kisebb házban foglalna helyet a Brazíliai Magyar Segélyegylet, orvosi rendelő, kölcsönkönyvtár, iroda, tanácsterem, iskolaszövetség és esetleg kisebb egyletek, mint dalárda, torna, sportszövetség, nemkülönbön továbbképző tanfolyamok stb. Ezen épületrészt, ami tulajdonképpen az altruisztikus jelleget örzi, a Brazíliai Magyar Segélyegylet venné bérbe kb. havi 600\$000-ért (most is ennyit fizet a segélyegylet a jóval kisebb helyiségért).

A harmadik részt alkotná az azonnal megépítendő nagy terem. Erre nézve az az elgondolás, hogy ez a nagy terem a segélyegylet, vagy a konzulátus rendelkezésére állna 10—12 esetre nemzeti ünnep, fogadás, bemutató és hasonló közcélokra. Azután a segélyegylet kibérelhetné a városi és a kültelki műkedvelő színészek előadásaira (bér: a tiszta bevétel 25%-a). Egyébként pedig szigorú üzleti alapon bevételi forrásnak számítana a nagy terem a fennálló terhek törlesztésére (idegeknek minél gyakrabban és minél magasabb áron bérbeadni).

A kissé optimisztikusan végzett számítások szerint az ingatlan három év alatt kifizetné magát. A bizottság államsegélyre egyáltalán nem számít. Azonban a berendezésnél szeretné, hogyha Magyarország a kolóniának segítségére lenne.

A szervezendő bizottság Pável javaslatára „Árpád-ház”-nak nevezné el a létesítendő magyar házat. Az építendő nagy dísztermet pedig Horthy-teremnek neveznék el.

Még arra vagyok bátor rámutatni, hogy Com. Alberto Bonfiglioli, a hasonló nevű bank és vámügynöki cég tulajdonosa már évek óta foglalkozik a magyar kolóniával részben üzleti összeköttetései révén, részben pedig időnként jótékony célra adott adományaival is. Újabban minekután Pável Béla a magyar ház ügynek megnyerte, magam is találtam alkalmat arra, hogy Bonfigliolit a magyar kolónia ezen fontos ügyének kézbevitelére biztassam. Vagyok bátor megjegyezni, még annak idején Castruccio főkonzultól hallottam, hogy a magyarbarát Bonfiglioli igen nagyon örvendene, hogyha legmagasabb helyről egy magyar kitüntetésben részesítenék. Valószínűleg ezen erkölcsi ambíciójából is táplálkozik a mostani igen jelentékeny anyagi érdekelttség vállalása.

Tisztelettel jelentem, hogy a mostani viszonyokra való tekintettel akár átutalási, akár a helyi korlátozó törvények szempontjából ez a legegészségesebb elgondolás egy saõpaulói magyar ház megvalósítására.

Szerény véleményem szerint, ha számítunk is a magyarságnak a háború után várható nagyobb arányú visszavándorlására, São Paulóban még évtizedek után is élénk magyar élet lesz. És éppen azért a külföldi magyarság gondozása még évtizedek múltán is erős tevékenységet fog igényelni ebben a városban. De normális viszonyok beálltával az itteni városi magyarság, különösen az újabban kivándoroltak, akik ebben az idegen környezetben — a hazai törvényhozástól függetlenül — a magyar névhez már csak prestige okokból is ragaszkodni fognak, kedvezően felhasználható lesz akár a magyar kivitel propagálása, akár magyar idegenforgalmi propaganda szempontjából. De nem téveszthető szem elől az sem, hogy São Paulo államban a vidéket elnéptelenítő urbanizmus az ország belsejében élő és vagyonosodó magyarságot bár lassan, de feltartóztathatatlanul a központba szívja.

Mindezen körülmények azt igazolják, hogy érdemes a sãopaulói magyar ház kérdésének figyelmet szentelni, azt erkölcsileg támogatni és megvalósítását elősegíteni.

Az ügy fejleményeiről leszek bátor annak idején jelentést tenni.*

Dr. v. Boglár Lajos s. k.
II. oszt. konzul

Tisztázat — K 28. 317—1942—A—26754 (155. cs.)

52.

Cleveland, 1941. március 28.

A clevelandi konzul jelentése a washingtoni követségnek az Amerikai Magyar Szövetség politikai tevékenységéről

Egy évtizedet meghaladó időn belül nem írtak semmiféle magyar megmozdulásról annyi cikket a kerületbeli magyar lapok, mint az Amerikai Magyar Szövetség most folyó mozgalmáról.** E mozgalomnak látszólag ügyes megkezdése, az

* A Magyar Ház nem valósult meg.

** Az Amerikai Magyar Szövetség 1941. január 7-én deklarációt bocsátott ki, amelyben leszögezték: „A magyar származású amerikai polgárok megdöbbenéssel értesültek arról, hogy Magyarország kormánya nem térhetett ki a tengely-hatalmak közötti szerződés aláírása elől és abban a meggyőződésben vannak, hogy a szerződés aláírása következtében a magyar kormány elveszítette szabad cselekvő képességét és hogy Magyarország népének nincs lehetősége akaratának szabad kifejezésére, és hogy e szerződés egyenes veszélyt jelent Magyarország — a mi ős hazánk — független fennmaradására. Ennek nyomán a Szövetség kötelességét érzi mozgalmat vezetni független Magyarország fennmaradásáért és magyar nép szabadságáért.” A deklarációt benyújtották az amerikai kormánynak.

Amerikai Magyar Szövetségben egyesült nagy egyletek presztízse, a várható gyűjtés eredményéből a lapok által remélt hirdetési díjak, főleg azonban az amerikai kormány által való támogatás elhíresztelése folytán 3 lapot kivéve a kerület többi állást foglaló lapja mind mellé csatlakozott. A kerületnek az Amerikai Magyar Szövetség mozgalmáról cikkező 21 lapja közül egy napilap, 8 Himler* lap, 9 egyéb hetilap és 3 vallásos havi folyóirat.

A mozgalomnak az itteni magyarságra tett hatását illetőleg beszéltem Cleveland 3 legmagasabb állásban levő magyar közéleti emberével és 2 újságíróval.

Gombos, a Szabadság szerkesztője és tulajdonosa, a mozgalom híve, amit főleg azzal indokol meg, hogy német vereség esetén legalább a megszervezett amerikai magyarság emelheti fel szavát Magyarország érdekében és ezt megelőzőleg a szervezet révén helyesen informálhatja a washingtoni kormány közegeit.

Az egyik magyar közéleti ember nézete szerint „a Kerekes-féle mozgalom nem népszerű, túlságosan theoretikus arra, hogy megértse az átlagember, kinek véleménye ez: 'A magyar kormány igen jó és ügyes politikát csinál, országrészeket visszaszerzett, miért legyünk ellene, miért legyek én magyarságomhoz hűtlen'”.

Egy, a népet kitűnően ismerő bíró a következőket mondta: „A legtöbb magyar ember nem tudja, hogy miben áll ez a mozgalom. Akik valamit hallottak, vagy olvastak felőle, azok már gyürköztek, hogy az Amerikai Magyar Szövetség májusra tervezett clevelandi konvencióján a mozgalom szervezőit kibuktatják. A mozgalmat, ha más nem, a gyűjtésnek célul kitűzése és annak helytelen megszervezése megbuktatja. Az Amerikai Magyar Szövetség pénztárosát Király Imrét megkérdeztem: 'Hogy lehet ilyen rosszul kezdeni és levezetni egy mozgalmat magának, aki Clevelandban megtanulhatta a magyarság szervezésének ábécéjét?' Király ezzel mentette magát: 'Hátam mögött csinálta Kerekes'.** Király szerint két főhiba történt: 1. pénzgyűjtés helytelen kezdettel, mely úgy néz ki, mintha belőle mások hasznot csinálnának maguknak, 2. egyes régi hibáikról ismert személyek nevei vannak az élén, kik többet taszítanak, mint vonzanak.

Azt is közölte velem Király, hogy a konvenció már nem lesz Clevelandban megtartva és az a terv, hogy a mozgalom főhelye Cleveland legyen, szintén el van ejtve. E helyett szeptemberben lesz konvenció másutt. Hol lesz akkorra már az egész mozgalom? Megöregszik, nem adnak rá semmit, mondtam erre. A mozgalmat annyiban helyeslem, hogy a csehek módjára a magyaroknak is lenne valami szervük, de nem egy ilyen rosszul megszervezett valami. Legjobb, ha kimúlik és talán lehet a helyébe valami egészen újat és jót szervezni. Így például, ha Cleveland választana (pro forma) néhány jól megválogatott vonzó nevű embert. Azután a mozgalom jó publicitást kapna kevés szóval világos célra. Úgy, ahogy most van, csak Gombosnak tetszik, mert sokat lehet róla írni és Tarcsainak (a Szabadság konkurense), hogy mindezt ellenezni lehet.

* Himler Márton újságíró, kiadó részvénytársaság formában több amerikai magyar hetilapot jelentetett meg.

** Kerekes Tibor történész, az Amerikai Magyar Szövetség Fotitkára.

A sok írás (újságcikk) miatt senki sem tudja, miről van szó. A társas életet élő intelligencia, üzletemberek, egyleti vezetők berkeiben a kedélyek háborognak: 'Ottó királyi herceg látogatása, függetlenségi mozgalom, Horthy kormányzó és Rooseveltnélképének felavatása, mindez két hónapon belül bankettekkel és körülbelül ugyanazon szereplő személyekkel.'"

A mozgalommal nem rokonszenvező újságíró révén a következőket hallottam: „Sem Clevelandban, sem Detroitban senki sem lelkesedik a mozgalomért, kivéve a cikkírókat. A legtöbb átlag magyar nem tudja, hogy miről van szó. Aki tud róla, az bírálhatja azzal, hogy a magyar kormány kitűnő politikát folytat, miért hát támadni. A clevelandi Verhovay tagság nagyon Daragó-ellenes,* el akarják mozditani állásából. Amióta a mozgalom tart, Himler minden héten egyszer Washingtonba repül, azonkívül állandóan utazik különböző városokba, kizárólag repülőgépen és detroiti értesülesem szerint egy volt magas állású magyar diplomatától 10.000 dollárt kapott a mozgalom megszervezésére.”

A harmadik magyar politikus, ki nekem ismételtelen kifejtette az Amerika Magyar Szövetség mozgalma vonatkozó nézeteit, tegnap a következőket jelentette ki előttem: „A magyarság 80 százaléka ellene van az Amerikai Magyar Szövetség mozgalmanak, eltekintve attól, hogy igen sokan nem tudnak róla semmit. Gyűjtésről szó sem lehet a mozgalomnak mostani keretei között. Amennyiben a clevelandi magyarságnak sikerül az Amerikai Magyar Szövetség mostani mozgalomvezetőit eltávolítani és egy új a clevelandi, illetve az amerikai magyarság hozzájárulásával választott vezetőséget bejuttatni, akkor a mozgalom sikeresebb lehet. Az úgynevezett csatlakozott református egyház (új néven Evangeliumi és Református Egyház Magyar Egyházkerülete) a jövő hónapban konvenciót tart, melyen véleményem szerint mozgalom-ellenes álláspontot fog elfoglalni. A mozgalom kezdetekor 4000 dollárt meghaladó összeg állott az Amerikai Magyar Szövetség rendelkezésére, melyhez még a három nagy egylet és más tényezők havi hozzájárulásai jönnek. Erre való tekintettel amerikai államsegélyre a mozgalomnak eddig nem volt szüksége.”

Alexy Lajos s. k.
m. kir. főkonzul

Tisztázat — K 28. 313—1941—A—20222 (154. cs.)

* Daragó József a Verhovay Segélyegylet elnöke, az Amerikai Magyar Szövetség „függetlenségi mozgalmanak” egyik fő támogatója.

[Budapest, 1941. augusztus]

Bizalmi egyéntől származó jelentés a miniszterelnöknek az amerikai oktobrista emigráció tevékenységéről

A Budapesten élő egykori oktobrista politikusok kerülő utakon elég gyakran kapnak értesítéseket az Angliában és Amerikában dolgozó magyar emigránsok tevékenységéről... Az ideérkezett hírek szerint sem Anglia, sem az Egyesült Államok nem hajlandók tudomásul venni egy magyar pseudo-kormány felállítását. Ehelyett azt a tanácsot adták a magyar emigránsoknak, hogy állítsanak fel egy egységes magyar komitét, mely az összes frakciókat egyesíti. De az amerikai magyarok között olyan éles ellentétek állnak fenn, hogy mindeztideig nem sikerült őket közös nevezőre hozni és egységes bizottságba tömöríteni. Így most az egyes frakciók külön dolgoznak és ezek között valóságos versenyfutás indult meg a hivatalos elismertetésért... Az amerikai magyarság körében legnagyobb súlya Eckhardt Tibornak van, aki rendelkezik a Kerekes György* vezetése alatt álló Amerikai Magyar Szövetség és a Verhovay-egyletek támogatásával, ezenkívül [Habsburg] Ottóval is megállapodása van. De Eckhardt nem tud egységes bizottságot alapítani, mert nem hajlandó együttműködni Göndör Ferenc jelentős csoportjával, még kevésbé a kommunistákkal. A különböző frakciók közötti megállapodás legnagyobb akadálya Magyarország területi kérdésében fennálló ellentét. Eckhardt és társai ugyanis az integritás alapján állnak, ennél fogva nem tudják teljesíteni azt az angol óhajt, hogy a határkérdésben a magyarok már most állapodjanak meg az egykori kisantantnak emigrációban élő vezetőivel. A baloldal hajlandó lemondani a magyar honvédség által visszafoglalt területekről és legfeljebb békés revíziót akar a tiszta magyar lakosságú területeken az önrendelkezési jog alapján... A magyar emigránsok közül az angol és amerikai politikusok előtt ma legnagyobb hitele Vámbéry Rusztemnek van, akinek régi angolszász kapcsolatai vannak és aki Jászi Oszkárral és Károlyi Mihállyal dolgozik együtt. Vámbéry Eckhardt Tiborral is kapcsolatban áll, sőt az amerikai irredenták sem tagadják meg vele teljesen a közösséget. De a Vámbéry és a csehek között fennálló közismert kapocs lehetetlenné teszi, hogy a magyar emigrációs front Vámbéry személye körül jegecesedjék ki.

...Lónyay Károly gr. kezdetben általánosan népszerű volt, de ezt később kormányzó-ellenes kirohanásai miatt elvesztette... Budapestre főleg Vámbéry Rusztem társaságából érkeztek igen értékes „információk”. Az angol és amerikai poli-

* Helyesen: Tibor.

tikusokkal való tárgyalásai során Vámbéry arra a meggyőződésre jutott, hogy Anglia — ha megnyeri a háborút — Magyarország sorsát aszerint fogja elbírálni, hogy miképpen fogunk viselkedni a német összeomlás előestéjén? ...A magyar kormány jelenlegi és eddigi magatartása tekintetében — Vámbéry szerint — az angolok elismerik a reánk nehezedő kényszerhelyzetet, amely elől nem tudtunk kitérni, de a döntő pillanatban megkövetelik, hogy csatlakozzunk a Németország elleni világszövetséghez és tevékeny részt vállaljunk a német birodalom összeropantásában... Másik érdekes közlése Vámbérynek, hogy Anglia ezúttal nem fogja az egyes államok szabad tetszésére bízni a felelős személyek vád alá helyezését, hanem a német birodalommal szemben nemzetközi bíróságot fog igénybe venni, a német szövetséges államok, tehát Magyarország tekintetében is, már a békeszerződésben fogja kikötni mindazoknak a felelősségrevonását, akik a fennálló kényszerhelyzeten túlmenően szorgalmazták az ország „hitlerizálását” és a német katonai akciókban való részvételt... Vámbéry az angol kormány „nagylelkűségére” akar rámutatni abban az információjában, amely szerint az ország régi területeinek visszaszerzésére irányuló harcokat az angolok nem tekintik megtorlást követelő „bűnös” akciónak. Ezzel szemben a békeszerződésben ki fogják kötni a felelősségrevonást azokkal szemben, akik az ország alkotmányával ellentétes törvények és intézkedések meghozatalában részt vettek. Külön radikális eljárást fognak követelni a személyes szabadság megsértésével vádolt közegek ellen, végül a nemzetiségi és vallásfelekezeti üldözések előkészítői és végrehajtói ellen... Vámbéry úr „információja” viszont arra már nem terjedt ki, hogy angol kormány mikor és egyáltalán lesz-e abban a helyzetben, hogy nekünk feltételeket diktálhasson és hogy találnak-e olyan magyar kormányzatot, mely a fenti tartalmú „békeszerződést” aláírná és végrehajtaná?

Tisztázat — K 28. 263—1941—A—20522 (133. cs.)

54.

Budapest, 1941. november 2.

Egy magyar egyetemi hallgató jelentése a külügyminisztériumnak a burgenlandi magyarság helyzetéről

A nyári egyetem* befejezése után, rövid időre, Burgenlandba mentem. (Burgenland, mint ilyen tulajdonképpen nem létezik többé, a németek egy részét Steiermark, másikat Niederdonau tartományokhoz csatolták.) Bár utamnak más célja

* Semmeringen.

volt, rendkívül érdekelt azonban az ottani magyarok élete, ezért módját ejtettem annak, hogy őket és helyzetüket közelről megismerjem.

Nem volt ugyan lehetőségem, hogy egész Nyugat-Magyarországon tájékozódjam, de bejártam néhány magyar falut, s beszéltem lakóival. Felkerestem egyszerű és képzettebb embereket — meglepődve tapasztaltam azonban mindenütt azt, hogy mennyire meggátolják, hogy magyarok maradhassanak. Különösen azon csodálkoztam, hogy az egyes helyeken zárt többségben élő magyarok számára — ellentétben a német—magyar kisebbségi egyezmény nyomán, a magyarországi németekkel — bármilyen magyar egyesület alakítása, vagy gyermekeik részére az a jog, hogy az iskolákban legalább magyarul írni és olvasni megtanuljanak — lehetetlen. (Itt tartom szükségesnek azt is megemlíteni, hogy a Semmeringen találok egy Pozsonyligetfaluból való magyar nővel, aki szintén nagyon panaszkodott, mert a németek az ott élő — nagyszámú [szerinte kb. 800] — magyar lakosság gyermekei részére sem engedélyeztek az iskolákban semmiféle magyar tanítást.)

A németek, az általában istenfélt burgenlandi magyarok nem kis fájdmájára, még a legelvontabb vallási egyesületek (pl. rózsafüzér társulat, Mária-kongregációk stb.) működését is beszüntették.

Ezek a magyarok részünkről is nagyon magukra vannak hagyatva. Annyi nehéz idegen év súlya alatt úgy érzik, hogy a Haza már teljesen megfélemezte róluk. — Egy odaváló úr, Szeberényi János ny. ev. lelkész, felsőlövői lakos elmondotta, hogy utoljára 1938-ban beszélt Magyarországból jött emberrel. Viszont felsorolt több németet, akik hetente és havonta járnak át Magyarországra (Sopron, Kőszeg, Szombathely), hogy itt Németország részére, enyhén szólva, propagandát csináljanak. — Panaszolták, hogy a Kismarton (Eisenstadt)-ban élő hg. Eszterházy Pál, aki vagyona és műveltsége segítségével a nagyrészt szegény és fizikai munkában elfoglalt burgenlandi magyarokért kulturális téren még ma is tehetne valamit, sem mutatkozik áldozatkésznek ezen a téren.

Tudomásom szerint, Bécsben működik ugyan egy magyar egyesület (Szt. István Egylet), azonban úgy látszik, ennek a részére is túlságosan nagy áldozatot jelentene, hogy a burgenlandi magyarokkal egy keveset törődjön.

A nyugat-magyarországi magyar községek közül meglátogattam Felsőört. Felkerestem a helység magyar plébánosát, Pál Hugót (régebben gödöllői premontrai kispap volt), aki elmondotta, hogy a legutóbbi német népszámlálás itt már csak 800 magyar lakost mutatott ki. Szerinte a község kb. 5000 lakójából mintegy 1800 református és 1000 katolikus ma is magyar. Az itt élő nagyszámú magyarnak, természetesen semmiféle kulturális, közművelődési vagy vallási egyesülete sincs. Sőt a plébános hangoztatta, hogy egyszerre több emberrel nyilvános helyen össze sem jöhet. Szerinte a magyarok számára különösen a gyakori vegyes házasságok (németek és magyarok között) hatnak igen csökkentően, mely esetben az utódok majdnem kivétel nélkül már németek. Úgy hallottam, hogy a község jellege régen túlnyomóan magyar volt.

Az elnémetesítés módja a következő: A lakosság idősebbje, akiket nemigen lehet már ezen a téren megváltoztatni, magyarul beszél. A felnőttek között igen sok derék magyart lehet találni. A gyermekek lelkivilágát azonban a német nevelés (német iskola, Hitlerjugend, Mädchenschaft stb.) rendkívül megváltoztatja. Még leginkább a munkásszülők nagyszámú gyermekei maradnak meg magyarnak. Ezeknek a szülőknek nem áll módjukban gyermekeiket annyira iskoláztatniok és így azok viszonylag hosszabb ideig lehetnek egymás között.

Az elnémetesítés másik igen hatásos módja az, hogy a községbe a nagyszámú hivatalnokon kívül igen sok besszarábiai németet is telepítettek. Ezek számára egy egész kis városrészt építettek. (Burgenland más részén, így Pinkafön is találtam egy besszarábiai német telepet.)

A fent említett német törekvésekkel szemben a felsőöri magyar lakosság népi erejét bizonyítja még ma is az az eset, amit Borostyánkőn hallottam — az afrikai háborúból szabadságra hazaérkezett — gr. Almásy Lászlótól. Várukban ezen a nyáron egy grázi származású német villanyszerelő dolgozott, aki a gróf legnagyobb csodálkozására magyarul kezdett vele beszélni. Elmondotta, hogy 1938 óta Felsőörön él és az ottani magyarok között kénytelen volt ő is megtanulni magyarul.

Felsőörörről átmentem Alsóörre. Ez a falu, amely Vöröstorony (Rotenturm)-mal van összeépítve, távolabb esik a forgalomtól. Lakói (kb. 1200—1300-an) egytől-egyig magyarok. És én csodálkoztam, hogy milyen jó magyarok. Emberek, amikor megtudták, hogy Magyarországból jövök, behívtak a házukba, összeültek páran és elpanaszolták, hogy mi fáj nekik. Sohasem hittem volna, hogy egyszerű parasztkokban ennyire él — igazán minden mesterséges propaganda nélkül — [a] nemzetükhöz való ragaszkodás. Vagy talán azért, mert a község lakói még ma is nagyon jól tudják, hogy nekik ezen a helyen egy hivatásuk volt, őket 700 évvel ezelőtt éppen a német betörések megakadályozására telepítették ide a magyar királyok. A községben még ma is két nyelven vannak az üzletek cégtáblái, s lakóinak nagy része még most sem tud németül. Azonban ezek a magyarok is, éppen úgy mint Felsőörön, teljesen magukra vannak hagyva. Ide nem jönnek falukutatók, itt nincs Sprachinselforschung. Mi magyarországiak nem merünk beszélni róluk és tenni értük — a németek, ők az egészet agyonhallgatják és közben lendületesen németesítenek tovább.

Az emberek, akikkel Alsóörön beszéltem, elmondották, hogy milyen nehezen viselik ezt a számukra annyira idegen életet. Eleinte még küzdöttek, támogatták tőlük telhetően a nyugat-magyarországi harcok magyar felkelőit, később azonban, a véget érni nem akaró idegen uralom mind fásultabbá és közönyösebbé tette őket. Elmondották, hogy az osztrákok alatt a maihoz képest sokkal jobb dolguk volt. Gyermekeik akkor mindenesetre tanulhattak magyarul. Jelenleg pedig a szülők csüggedten panaszoznak, hogy az iskolában a németek még írni-olvasni sem engedik megtanulni magyarul gyermekeiket, ami szerintük azt eredményezi, hogy ezek amikor otthonról elkerülnek — a csak magyarul beszélő szüleikkel —, levelezni sem fognak tudni.

Szerencsére a német nevelés, ebben a községben, ma még csak aránytalanul kis eredményt ér el. Ennek az egy tömbben lakás és egyéb tényezőkön kívül az még az oka, hogy a parasztok gyermekeikkel rendszerint csak a kötelező legalsóbbfokú iskolát végeztetik el, és nem igen törekednek arra — különösen a német világ alatt —, hogy fiaik valamilyen jobb hivatalt kapjanak, ami azok szellemi átalakulását is maga után vonná. Beszéltem egy alsóóri fiatalemberrel azonban, aki Felsőörön végzi középiskoláit, őrajta ez az átformálódás már érezhetően meglátszott.

Néhány alsóóri paraszt elmondotta nekem, hogy milyen szívesen költöznének vissza Magyarországra, ha erre lehetőségük nyílna, csakhogy újra odahaza lehessenek.

Az a tény, hogy a falu lakói nagyrészt csak magyarul tudnak, számukra azzal az előnnyel is jár, hogy Alsóór és Sziget bevonult férfitaláltságából nemigen adódik háborús áldozat. A nyelvhiány ugyanis a komoly kiképzés számára túl nagy akadályt jelent, miért is sok odavaló katonakötelest csak segédszolgálatra osztanak be. (Lovászoknak stb.)

Magyar voltuk mellett, ezek az emberek igen vallásosak. (Az egész falu katolikus.) Barátságot kötöttem a helység német nyelvű, de magyar érzésű plébánosával, Rafel Jenővel, akit előző állomáshelyéről éppen magyarsága miatt utasítottak ki. Ő, aki tanulmányait Magyarországon végezte, jelenleg is csendőri megfigyelés alatt áll.

Nem kevésbé fáj ezeknek a magyaroknak — ellentétben az osztrák községekkel, ahol a vallás mindig kisebb jelentőséget képvisel —, hogy a Birodalom hitük szabad gyakorlása elé is akadályokat gördít. Legjellemzőbb talán a falu lelkivilágára az, hogy Ostmarkban ez volt az egyetlen hely, ahol amikor a plébánossal az utcán végigmentem, a gyerekek nem úgy köszöntek, hogy „Heil Hitler” — egyébként ez az üdvözlési mód itt nem túlságos közszeretnek örvend — hanem „Diszértessék a Jézus Krisztus”. Aki ismeri a mai Németországot, tudja, hogy mit jelent ez.

Olyan volt ez a község, mintha egy darab Magyarországon jártam volna.

Alsó- (Unter)- és Felsőör (Oberwart) azonban nem az egyetlen magyar telep Burgenlandban. Találtam magyarokat, Felsőlövön (Oberschützen), Borostyánkőn (Bernstein), Tarcsafürdön (Tatzmannsdorf). Magyarok munkájáról tanúskodik a Máriafalvai (Mariasdorf) gyönyörű gót stílusú templom is, amely állítólag még Szt. István korából való. Egy odavaló elbeszélése szerint azonban, a templomot valamelyik gr. Batthyányi építtette. (Mindenesetre a templom mögött falba épített kis temetőben, találtam egy ilyen nevű sírt.)

A fent említett községeken kívül, burgenlandi ismerőseim más falvakat is felsoroltak, ahol most is élnek magyarok. Ezek: Pinkafő (néhány család), Vöröstorony (szintén egy-két család), Alsólövő, Karasztos (kb. 150-en), Rohonc (néhány család), Szentmihály, Sziget (egész falu, kb. 300 ember, ennek nevét ma is így írják), Dornó, Klára-major, Felső-, Közép-, és Alsópulya. Azonban a magyar tanulási lehetőség, tudomásom szerint, mindegyik helyen igen rossz.

Ezeket a falvakon kívül természetesen még számos más magyar telep található ma is Burgenlandban.

Nyugat-Magyarországról nyújtott kép azonban nagyon hiányos volna, ha a magyar lakosságon kívül egyéb fontos ottani tényezőket figyelmen kívül hagynék.

Meg kell emlékezni, a burgenlandi osztrák lakosságról, akik a magyar falvakkal szemben határozottan többségben vannak. Ezeknek idősebbje még ma is feltűnően jól beszél magyarul, gyermekeik azonban már egy szót sem tudnak. Hallottam, hogy néhány évvel ezelőtt a lövői gimnázium egyik tanára indítványozta azt, hogy a gimnáziumban, mint az egyik idegen nyelvet, tanítsák a magyart; természetesen nem lett belőle semmi.

Ami a burgenlandi lakosság gazdasági viszonyait illeti, megállapítható, hogy a parasztnak rendkívül olcsón oda kell adniok — a nagyon szerényre szabott szükségletükön kívül — minden termésüket az államnak. Magyarok elmesélték nekem, hogy éppen ezért, azon felül, ami nekik kell, nemigen igyekeznek többet termelni. Érdekes, hogy akadt osztrák paraszt, aki kérdésemre elmondotta, hogy mennyivel jobb volt nekik, amikor ez a föld még Magyarországhoz tartozott. Ahogy egy magyartól hallottam, az itteni parasztnak különösen attól féltek, hogy egy szép napon néhány holdjukat az állam — a nagyobb terméshez érdeklődésben — nem-e fogja [sic!] kisajátítani és átalakítja 30—40 holdas mintagazdaságokká, régebbi tulajdonosaiból pedig munkásokat csinál. A háború elvesztése — egy ott élő magyar szerint — könnyen forradalmat eredményezhetne.

Mint érdekességet említem, hogy burgenlandi magyarok elbeszélése szerint, július illetve augusztus folyamán a csendőrség Nyugat-Magyarországon széjjelágazó összeesküvést leplezett le. Ennek következtében Felsőőről mintegy 20, Rohoncról 70, Pinkaföldről 40 embert, férfiakat és nőket vegyesen és 3 katolikus tanítót elvittek, akikről azóta sem tudnak semmit. (A számokat nem állt módomban hitelesen ellenőrizni.) Ezzel kapcsolatban a német hatóságok azt híresztelték, hogy az összeesküvés kommunista célzatú volt. A lakosság szerint azonban ez nem igaz; általában az a meggyőződés, hogy a mozgalom legitimista irányú volt.

Az én benyomáson leginkább azonban az volt, hogy az osztrák lakosságot az ügyesen népszerűsített német államvezetés megnyerte magának; különösen áll ez a mindkét nembeli ifjúságra. Meg kell jegyezni azt is, hogy szociális téren a németek tényleg sokat tesznek. A legutolsó faluban is többféle ilyen célú intézmény működik (pl. segély német anyák részére stb.). Az egész pedig úgy szervezik, hogy a nép minden tagjának segítenie kell az arra rászoruló többieknek. Ez természetesen nagyfokú összetartást és áldozatkészséget fejleszt ki egymás iránt; ami küzdelmük folytatásához nélkülözhetetlen.

Szeberényi János ny. ev. lelkész említette még, hogy azok a németek, főleg tanítók és tanárok, akik Magyarországra olyan gyakran átjönnek, Burgenlandban azt híresztelik, hogy ideát semmi sincs, végtelen nagy a drágaság, és az itt élő németek, akikkel mi rosszul bánunk, mennyire kívánják a Birodalomhoz való csatolást. Ezek az urak azonban még azt is beszélnek, hogy Magyarországból először Sopront és környékét, Köszeget és Szombathelyet harapják le. Azután a Balatonig

mennek (bakonyi svábok). Végül továbbhaladnak és a határt egészen a Duna vonaláig tolják ki (budai és tolnai svábok).

Érdekes, hogy Burgenlandban, 30—40 km. szélességben figyelemre méltó számú horvát község is található. Sajnos ezek egyikében sem jártam, s így az ottani viszonyokról nem áll módomban közelebbit mondani. (Úgy hallani, hogy saját magukat a németeknél is jobban szeretik.)

Az tény, hogy Nyugat-Magyarország lakosságának nagy része nem magyar, de sokkal több és jobb magyar él itt, semhogy a Haza megfélemlézhetne róluk.

Tisztázat — K 28. 302—1941—2242 (153. cs.)

55.

Berlin, 1942. február 17.

Szentirmay István tanító jelentése a Julián Egyesületnek a berlini magyar iskoláról és az ottani magyarok helyzetéről

Méltóztassék megengedni, hogy egy hónapi berlini tartózkodásom után megkezdett munkámról és itt szerzett tapasztalataimról az alábbiak szerint beszámoljak.

Beutazási engedélyemet az illetékes német hatóságoktól 1942. január közepén megkapva, január 20-án Kistarcsáról útra keltem és 21-én délután értem Berlinbe. Azonnal jelentkeztem a Collegium Hungaricumban dr. Szent-Iványi Béla h. elnök, másnap reggel pedig dr. Farkas Gyula iskolaegyesületi elnök uraknál. Mindketten lekötelezően finom udvariassággal fogadtak s részletesen tájékoztattak az itteni állapotokról és helyzetről.

A gyermekek nem voltak magukra hagyatva a tanítóhiány idejében sem, mert a konzulátuson szolgálatot teljesítő Nagy Ilona tanárnő, hetenkint két délutánon foglalkozott velük. A gyermekeket legelső összejövételük alkalmával átvettem s azóta rendszeresen foglalkozom velük. A tanfolyamot a Collegium Hungaricum társalgójában tartjuk. Később, ha az idő enyhül, átmegyünk a téli kertbe, mely világosabb, mint a társalgó.

Az iskolabajárás bizony sok kívánnivalót hagy hátra. A gyermekek rendszertelenül járnak, de ennek legnagyobb részben nem is ők, hanem a rendkívüli viszonyok az okai. Csak akkor jöhetnek, amikor idejük engedi. Ez az idő pedig alaposan szét darabolt. Az itteni iskolaépületekből igen sok le van foglalva katonai célokra s a tanulók a fennmaradt épületekbe vannak összezsúfolva. Egy-egy épületben naponta háromszoros, egymást követő turnusokban tanulnak. Ezek a turnusok azután még hetenkint egymást váltogatják. Vannak délelőtti, déli és délutáni csoportok. Ezenkívül vannak még torna és zeneórák. A gyermekek ide akkor jönnek, amikor éppen szabad idejük van. Ezért rendszeres beosztásról, idő vagy

csoportokba való tagolásról szó sem lehet. Hogy mégis elérhessek valami eredményt, minden időmet rászánva, úgy oldottam meg a kérdést, hogy mindenki annyiszor és akkor jöjjön, amikor ideje van rá. Egyelőre bent lakom a Collegiumban, mert Berlinben ma lakást kapni lehetetlen. Így a gyermekek mindenkor megtalálják. Rendszerint de. 9—12-ig és du. 3—5-ig foglalkozunk. A bejáró gyermekek száma most 25, de néhányan, akik még nem iratkoztak be, jelezték jövetelüket. Sokan vannak olyanok is, akik a szülők nemtörődömsége vagy a nagy távolság miatt nem jönnek. Az ilyen szülőket igyekszem felkeresni és felvilágosítani. Különben ahogy időm engedi, felkeresem az összes szülőket. Többeket már meg is látogattam s igyekszem az iskola és a szülők közötti kapcsolatokat intenzívvé és barátságossá tenni. Hogy anyagi okok miatt egy gyermek se maradjon el, az Iskolaegyesület nagylelkű határozata folytán a szegényebbek az utazási költségeket megkapják. Általánosságban az a helyzet, hogy a gyermekek egy része hetenkint egyszer, más része kétszer jön — minden rendszer nélkül. Az iskolaidőre bejön sokszor egy, máskor kettő-három-öt-tíz, néha tizenkettő-tizenöt, de néha bizony egy sem. A megtartott órákról pontos naplót vezetek. Kéthetenként elmegyek dr. Békássy konzul úrhoz s beszámolok a történekekről és a végzett munkáról.

Még nem iskolaköteles korú 4—5 éves gyermekeket is elhoznak a szülők csak azért, hogy magyarul tanuljanak. Nem utasítom ezeket sem vissza, bejárnak rendszeresen. Írni-olvasni nem tanulnak, de a beszédgyakorlatokat együtt mondják a többiekkel.

Beszámolok most a gyermekek magyar nyelvi készségéről is. Ez bizony elég szomorú. A legtöbb nem tud magyarul, vagy csak igen keveset tud. Alig van egykettő, aki valamennyire türethően beszél. E tudatlanságnak nem ők az okai. Német iskolákba járnak s otthonukban is mindig németül beszélnek. Legtöbbnek az anyja német, aki nem tud magyarul. De még ott is, ahol mindkét szülő magyar, ott is németül beszélnek. Most igyekszem a szülőket rávenni, hogy a német mellett gyakoroltassák a magyar nyelvet is, mert ilyen kevés idő, hogy hetenkint egyszer-kétszer, egy-két órára bejönnek, nem elegendő a nyelv elsajátítására. Úgy vettem észre, hogy egy-két helyen máris jó eredményt értem el. Az itt vázolt helyzet indította dr. Békássy konzul urat a Gyermekvédő Ligához intézendő kérelem indítványozására (ez az indítvány az Iskolaegyesület választmányi ülésén történt), hogy a nyaralni menő gyermekek lehetőleg olyan környezetbe osztassanak be, ahol nem tudnak németül s magyarul kell beszélniök. Ilyen beosztással sokat tanulnának. Jellemzésül felemlíték egy esetet. Egyik fiútól megkérdeztem, hogy lehet az, hogy semmit sem tud magyarul, talán még nem volt Magyarországon nyaralni? De igen, felelte, már háromszor voltam a Balatonnál a budapesti gyermekekkel. Nos, hát ott semmit sem tanultál? Nem, mert X néni tudott németül és mindig németül beszélünk. Ha a gyermekek Magyarországon nem magyarul, hanem németül beszélnek, akkor nem sok értelme van a nagy anyagi áldozatokkal járó nyaraltatásnak.

A nyaraltatási akciót különben propagandisztikus célokra is felhasználom, amennyiben azt mondtam és mondom a gyermekeknek, hogy csak az fog nyáron

Magyarországon nyaralni, aki a magyar tanfolyamot szorgalmasan látogatja és a magyar nyelv tanulásában előrehaladást mutat. Természetesen ezt annak idején nem vehetjük alapul.

A gyermekek tanfolyama mellett beállítottam a felnőttek tanfolyamát is olyan magyar állampolgárok részére, akik nem tudnak magyarul. Ezek az esti órákban jönnek, hetenkint egyszer, csütörtökön. Érdekes megemlíteni, hogy németek is számosan érdeklődnek a magyar nyelv iránt. A németeket külön órákban igyeke-zünk ellátni.

A nagyméltóságú Követ úrnál, valamint a m. kir. követség többi urainál is, úgyszintén a m. kir. főkonzulátuson bemutatkoztam. Mindenütt a legkedvesebben fogadtak. Ki kell emelnem a nagyméltóságú Követ úrnál tett látogatásomat, aki elismerő szavakkal emlékezett meg elődöm munkájáról s nagyszerű élelátással és tudással magyarázta meg itteni feladataimat. Felvetette azt az eszmét is, hogy a gyermekeket némi élelmiszer juttatással is be kellene csalogatni az iskolába. Ennek megvalósítása érdekében intéztem az ide mellékelte kérést és tervezetet a nagyméltóságú Követ úrhoz.*

Beszámolok még általánosságban a berlini magyarság helyzetéről. Úgy értesültem, hogy Németország területén ez idő szerint kb. 45.000 magyar él, ebből kb. 6000 Berlinben. Mikor ide jöttem, két egyesületben a „Kultúr Egyesület”-ben s a „Nemzeti Front”-ban tömörültek. Azóta egy új csoport megalapította a „Petőfi Egyesület”-et. A két első politikamentes, a „Petőfi” nemzeti szocialista irányú. Ez utóbbiak hevesek. A magyarság ide is magával hozza nemzeti betegségét, a szét-húzást s állandóan elég sok elsimítani való akad közöttük. Általában azt tapasztalom, hogy a nemzeti érzés jó és fejlett. Egyhangú a vélemény, jobb otthon.

Igen nagy hiány, hogy az itt élő magyarságnak semminemű összekötő kapcsa nincs. Ezen a hiányon segíteni kell, ha azt karajuk, hogy a magyarságot megtart-suk magunknak. Kétségtelen, hogy a kint élő magyarság nagy része vissza fog vándorolni, de egy részük itt marad, feltétlenül szükséges volna tehát egy magyar nyelvű újság megindítása és egy magyar otthon felállítása. Ez anyagi áldozatokkal járna s erről állami támogatással kellene gondoskodni. A kolónia anyagi ereje nem elegendő arra, hogy ezeket megvalósítsák. Rendes koloniális életről addig szó sem lehet, míg ez a két dolog meg nem valósul. Ez volna a legfőbb vágya az itten élő magyarságnak.

Ezeket voltam bátor eddigi tapasztalataimról és munkámról beszámolni. El-nézést kérek, hogy egy kissé hosszú lett beszámoló, de úgy gondoltam, jó szol-gálatot teszek, ha részletesen feltárom helyzetünket.

Tisztázat — K 28. 306—1942—A—17454 (153. cs.)

* Az iratok között a kérvény nem található.

Budapest, 1942. március

Összefoglaló jelentés a Magyarok Világszövetségének 1941. évi működéséről

Az elmúlt esztendőben majdnem napról-napra növekedtek a nehézségek, amelyekkel meg kellett küzdenünk, hogy az alapszabályokban előírt munkánkat el tudjuk végezni.

A sok nehézség azonban arra ösztönzött bennünket, hogy még nagyobb odaadással igyekeztünk külföldön élő magyar testvéreink segítségére sietni ott, ahol csak lehet és úgy, ahogy a körülmények megengedik. Atézérték ezt ők is, amint a külföldi magyar közösségeknek — párisi, wieni, milanói, isztanbuli stb. — hozzánk juttatott köszönetei mutatják. Hiszen tapasztalták ők is, hogy a hozzánk érkezett kéréseket, még azokat is, amelyek a legmesszebről érkeztek, alig egy-két esettől eltekintve, érdemlegesen elintéztük. Több száz külföldön élő testvérünket segítettük hozzá a nélkülözhetetlen okmányok megszerzéséhez, lettek légyen azok családi vagy más egyéb vonatkozásúak, de segítségére voltunk minden hozzánk fordulónak egyéb más dolgában is.

Helyiségeinkben sokszor valóságos népvándorlás volt, amikor az itthoniak általunk igyekezték külföldön élő hozzátartozóikkal összeköttetéseket szerezni és (mondanunk sem kell), mindent elkövertünk, hogy ezek a kívánságok is teljesedjenek. Hálát kell mondanunk a M. kir. Külügyminisztériumnak, amely ezt a munkánkat is a leghathatósabban támogatta.

Ugyancsak nagy érdeklődés volt helyiségeinkben akkor is, mikor a külföldről hazaérkezett magyar szociális gondozóknak lehetővé tettük, hogy gondozottaikról itthoni rokonaiknak felvilágosítást tudjanak adni.

Azoknak a honfitársainknak pedig, akik végleg hazajöttek, teljes erőnkkel törekedtünk a segítségükre lenni. Köszönetet mondunk a Menekültügyi Kormánybiztosságnak azért a jóindulatért, mellyel ezeket a kéréseinket meghallgatta, de köszönet illesse azokat a már itthon letelepedett honfitársainkat, hogy a hazatértek elhelyezkedésénél segítségünkre voltak.

Egy végleg hazakerült csoport november 21-én bensőséges, szép ünnepséget rendezett helyiségünkben. A hazatelepülés folytán megszűnt észak-franciaországi magyar protestáns misszió megbízottai átadták nekünk megőrzés végett azokat a magyar zászlóikat, amelyek az idegenben magyarságuk szimbólumai voltak. Ugyanakkor kegyszereiket a szolyvai ref. egyháznak adták át. Az ünnepség fényét nagyban emelte, hogy résztvett azon a Magyar Református Egyetemes Konvent elnöksége, amely munkánkat egyébként is mindenkor hathatósan támogatta.

Franciaországból hazakerült sok olyan fiatal magyar is, akik odakint a magyar iskolák tanulói voltak. Ezeket havonta egy alkalomra összegyűjtjük s a legnagyobb szeretettel foglalkozunk velük, hogy szüleik és a franciaországi magyar iskolák által beléjük csepegtetett magyar érzést megőrizzék és segítségükre legyünk abban, hogy nyelvtudásukat és külföldön szerzett tapasztalataikat maguk és az összmagyarság javára minél jobban tudják hasznosítani. Szeretettel foglalkoztunk azzal a pár fiatal amerikai magyarral is, akik a háborús állapotok ellenére is itthon folytatják főiskolai tanulmányaikat.

Sok száz magyar könyvet juttattunk el a múlt évben is külföldi magyar testvéreinkhez; juttattunk azonkívül könyveket az orosz fronton kórházba került katonáinknak és a Bukovinából hazatelepített magyar testvéreinkhez is.

Az elmúlt évben is járattunk óhazai lapokat a külföldi magyar egyesületeknek, bár a világhelyzet miatt nem annyi helyre, mint ahogy azt szeretttük volna. Fáj nekünk ez a kényszerhelyzet és — biztosra vesszük — fáj azoknak is, akik számára emiatt megint elveszett egy láncszem azokból a kapcsolatokból, amelyek őket az óhazához fűzik.

Különben minden kapcsolatunkat csak igen sok nehézséggel és nagyon sok költséggel tudjuk fenntartani, hiszen hónapok óta jóformán alig van erre más eszközünk, mint a repülőposta és a rádió.

Kötelességünk itt is hálás köszönetet mondani a magyar lapkiadóknak azért az áldozatkészségért, amellyel a lapok küldését számunkra megkönnyítették. De köszönetet mondunk a M. kir. Kormánynak, Budapest székesfőváros közönségének, a munkánkat támogató vármegyéknek és városoknak, a Magyar Tudományos Akadémiának, a TĚBE-nek, az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatalnak, a Hangya Fogyasztási Szövetkezetnek, a Gazdák Biztosító Szövetkezetének, a Szent István Társulatnak és mindazoknak, akik munkánkat anyagilag és más módon támogatni szívesek voltak. Különösen melegen emlékezünk meg a nagykátai polgári iskola tanulóiról, akik igazgatójuk buzdítására nagyon szép albumokat bocsátottak rendelkezésünkre, hogy azokat juttassuk el külföldi magyar gyermekekhez. A szófiai magyar iskola tanulói kapták ezeket a magyar tájakat ábrázoló képeket és magyar népművészeti minták rajzait tartalmazó albumokat és ők ezeket hasonló figyelemmel fogják viszonzni.

A magyar rádió igazgatósága az elmúlt évben is a legnagyobb jóindulattal támogattott bennünket. Minden kedden szólhattunk rövid hullámon a külföldi magyarsághoz. Ezen az úton is több ízben kértük őket, — s ezt a figyelmeztetésünket e jelentésünkben is megismételjük — hogy tisztelje minden magyar annak az államnak a törvényeit, amelyben él és ha polgára lett annak, legyen hűséges polgára, végezze becsületesen munkáját ott, ahová őt a Gondviselés állította. Köszönjük a magyar rádió támogatását is és örömmel várjuk a nagy leadókészüléknek üzembe helyezését, amely lehetővé teszi majd a külföldi magyarsággal való intenzívebb érintkezést.

Teljes erővel igyekeztünk az elmúlt esztendőben is előkészíteni a jobb jövőt és különös gonddal készültünk arra az időre, mikor majd külföldről minél több fiatal kint született magyart hozhatunk haza, hogy megismerje óhazáját. A múlt évben is gyűjtögettünk erre a célra anyagi eszközöket és hálásak vagyunk mindazoknak, akik e célra anyagi támogatást nyújtottak.

Szeretettel vettünk gondjainkba egy törökországi magyar fiút, akinek dédapja Kossuth Lajossal emigrált Törökországba s akit édesapja azért küldött most haza, hogy iskoláit itthon végezve erősödjék meg magyar érzésben. E célra hathatós támogatást nyertünk a Szent László Társulattól, amellyel az elmúlt évben is a legnagyobb harmóniában tudtunk megvalósítani sok szép magyar elgondolást. Köszönetet mondunk ezért a támogatásért, de köszönetet mondunk a többi hasonló rendeltetésű intézményeknek is, melyekkel szintén a legnagyobb egyetértésben tudtunk dolgozni a külföldi magyarságért.

Az elmúlt esztendőben meg tudtuk valósítani egyik régi vágyunkat. A „Mindenkinek karácsonyfája” mozgalom keretében felállítottuk a Ferenciek-terén azt a karácsonyfát, amely azt akarta kifejezni, hogy a szeretet ünnepén gondolunk a külföldi magyar testvéreinkre is. Ezt a karácsonyfát évről-évre fel akarjuk állítani, hogy itthon ezáltal is minél jobban felébredjünk a külföldi magyarság problémái iránt való érdeklődést, a külföldi magyar testvéreink pedig érezzék az óhaza szeretetét.

A sok nehézség ellenére is sikerült gyarapítani múzeumunk anyagát. Az albumokban elhelyezett képeken kívül kb. 400 képet örzünk már és gyarapítottuk azokat a könyveket is, amelyek a külföldi magyarsággal foglalkoznak és ennek a kérdésnek a forrásmunkái.

Indítványt terjesztünk a közgyűlés elé: írjunk fel a M. kir. Kormányhoz és kérjük hozzájárulását ahhoz, hogy a legközelebbi világkongresszust, amelyet az alapszabályok értelmében már a jövő évben kellene megtartani, akkor tarthassuk majd meg, ha a világhelyzet megengedi.

Kötelességünk ebben a jelentésünkben kegyelettel megemlékezni a múlt évben elhunyt gróf Teleki Pál miniszterelnökről. Tiszteleti tagja volt a Magyarok Világszövetségének is és egyike azoknak a magyar államférfiaknak, akik a Magyarok Világszövetségének elgondolásait teljesen átérték. Haláláról a Világszövetség múlt évi közgyűlésén külön is megemlékeztünk.

Megemlékeztünk arról a másik nagy veszteségről is, amely a Világszövetséget kiváló társelnökének, vitéz leveldi Kozma Miklósnak halálával érte. Egyik leghatásosabb támogatója volt a Világszövetségnek úgy anyagi, mint egyéb más tekintetben és mindenképpen igyekezett a külföldi magyarság és az óhaza között a kapcsolatokat megerősíteni. Haláláról külön gyászjelentésben emlékeztünk meg, a temetésén testületileg vettünk részt, a közgyűlés elé pedig azt az indítványt terjesztjük, hogy emlékét a jegyzőkönyvben örökítsük meg.

Végül pedig arra kérjük az igen tisztelt Közgyűlést, szíveskedjék e jelentésünket tudomásul venni, zárószámadásunkat elfogadni, az elnökségnek, a központi irodának, az ellenőrnek és a számvizsgáló bizottságnak a felmentvényt

megadni és szíveskedjenek a közgyűlés során bemutatandó költségvetés-tervezet-
hez hozzájárulni.

Báró Perényi Zsigmond
elnök

Sokszorosított másolat — K 28. 390—1942—A—19341 (186. cs.)

57.

Bécs, 1943. október

A bécsi főkonzulátus jelentése a miniszterelnöknek a felsőpulyai magyarok iskolai viszonyairól

Folytatólagosan fenti számú felterjesztésemhez* tisztelettel jelentem, hogy a felsőpulyai (Oberpullendorf) magyar iskola és az ottani magyar anyanyelvű iskolakötelesek helyzetét illetően — ugyancsak a helyszínen szerzett beható tájékozódás alapján — az alábbiakat állapítottam meg:

A tanulók A, B és C kategóriákba vannak beosztva.

Az A kategóriájú iskolába járnak a németajkúak és a német nyelvet jól bíró idegenajkúak. Ennek az iskolának 4 évfolyama van (1., 2., 3., 4. osztály). Az oktatás nyelve kizárólag német.

A B kategóriájú iskolába járnak azok a magyar ajkú gyermekek, akiknek német nyelven történő oktatását a szülők kívánják. 1—8 osztálya van. A tanítási nyelv kizárólag német. Azok a tanulók, akik az A kategóriából nem mennek a „Hauptschule”-kba (a mi polgári iskolánknak felel meg), a B kategória 5. osztályába léphetnek.

A C kategóriájú iskolába csakis magyar anyanyelvű gyermekek iratkozhatnak be. A tanítás nyelve itt magyar, hetenként azonban 8 órában a német nyelvet oktatják. Ez az iskola is 8-osztályos.

Bátor vagyok röviden felemlíteni azokat a hátrányokat is, amelyek a magyar ajkú iskolaköteleseket sújtják:

Az A kategóriájú iskolába csak azok a gyermekek irathatók be, akik már német óvodába jártak.

A C kategóriájú iskolából senki sem léphet a 4. osztály elvégzése után a „Hauptschule”-ba, míg az A és B iskolából általában akadálytalanul léphetnek

* E tájékoztatás szerint a hatóságok nyolcosztályos iskolát nyitottak Felsőőrön, azonban a szülőket, a papot és a magyar tanítónőt csak 24 órával a beiratkozás előtt értesítették. Alsóőrön és Orszigeten pedig továbbra sincs magyar iskola.

át. Feltételcsupán az, hogy a gyermeket az iskolába a Hauptschuleba való átlépésre alkalmasnak nyilvánítsa. A magyar gyermekeknél persze szigorúbb mértéket alkalmaznak.

A magyar nyelvű iskolában nincsenek tankönyvek. A tanulási eredmény is megfelelően gyenge. Az iskola egyébként nem Felsőpulyán, hanem a kb. 1 km-re fekvő, bár közigazgatásilag Felsőpulyához tartozó Középpulyán van. Bögöti magyar tanítóról úgy értesültem, hogy erősen nemzetiszocialista beállítású. A katolikus pap azonban jó magyar ember, aki Felsőőrött már rövidebb időre letartóztatásban is volt. A vallásoktatás elé ezideig a helyi hatóságok nem gördítettek akadályt.

1942—43. tanévben az

A iskola 1—4 osztályába járt	43 tanuló
B iskola 1—8 osztályába járt	160 tanuló
C iskola 1—8 osztályába járt	34 tanuló
Összesen:	237 tanuló

A legközelebb fekvő Csáva (Stoob) község „Hauptschule”-jába kb. 20—25 magyar ajkú gyermek jár.

Jelentésem másolatát egyben a berlini m. kir. Követségnek is felterjesztettem.

A m. kir. főkonzulátus id. vezetője:
dr. Kartal s. k.
min. osztályfőnök

Tisztázat — K 28. 306—1944—A—25908 (153. cs.)

58.

Bécs, 1944. augusztus 9.

A bécsi főkonzulátus jelentése a Külügyminisztériumnak a németországi (burgenlandi) magyar kisebbség helyzetéről

Hivatkozással Nagyméltóságod rendeletére, tisztelettel jelentem, hogy a burgenlandi magyar kisebbség helyzetét a bécsi m. kir. főkonzulátus legutóbbi idevonatkozó jelentései óta is figyelemmel kísértem, de mivel ezirányú javaslatainkra és jelentéseinkre azóta utasítás nem érkezvén, konkrét lépésekre részemről sor nem kerülhetett.

Mielőtt konkrét javaslataim megtenném két elvi kérdést bátorkodom előterjeszteni:

1.) A burgenlandi magyar kisebbség Niederdonau és Steiermark Gauokban* él megoszolva. Niederdonau a bécsi m. kir. főkonzulátus joghatósága alá tartozik, míg Steiermark a gráci konzulátushoz. Mivel a kisebbségi ügyben steiermarki és niederdonau-i hivatalos személyekkel kell valószínűleg tárgyalásokat folytatni, fontosnak látnám annak tisztázását, hogy illetékes-e a bécsi főkonzulátus a steiermarki, nevezetesen a Felsőőrön és környékén élő magyarság ügyeinek az intézésére. Ezideig a vezetésem alatt álló hivatal beosztottjai jártak el a felsőöri hatóságoknál, de amikor a gráci Gauleiterrel kellett volna a tárgyalások eredményét végleges formába önteni, kérdésessé vált, hogy ezt a megbeszélést a gráci konzulátus székhelyén, a bécsi konzulátus vagy pedig a gráci konzul folytassa-e le. Tekintettel arra, hogy megfelelő utasítás e tárgyalások folytatására nem érkezett volt, azokra nem is került sor, de most szükségesnek látom az illetékesség kérdését felvetni, mert Nagyméltóságod fenti rendelete időszerűvé teszi a kisebbségi kérdés egyes problémáinak esteleges letárgyalását.

2.) A magyarság helyzetében az elmúlt esztendő óta — a háborús nehézségektől eltekintve — említésre méltóbb változás nem történt. A felsőöri és a felsőpulyai magyar iskola folytatja működését s a helyi hatóságokhoz a múlt évi magyar—német jegyzékváltás szellemében nem érkezett olyan rendelkezés, amelynek a magyarságra nézve kihatása lenne. Megállapítható tehát, hogy az ügyben tett eddigi lépéseink csupán a kisebbség helyzetének tüzetesebb megismeréséhez, nem pedig konkrét eredményekre vezettek. Ezt bizonyos fokig a mai helyzetben kedvezőnek kell mondani, mert a magyarság kérdéseibe való mélyebb beavatkozás, különösen magyar népcsoport alakítása, könnyen kudarccal végződhetnék, mivel a magyarság egy része attól tart, hogy hátrányok származnak rá, ha hivatalosan is felvételi magát magyar kisebbségi jogi keretbe. Ezek a hátrányok, amelyek a németiség megerősítését szolgáló kedvezmények nyújtásának megvonásából állanak, elsősorban abban mutatkoznak, hogy a nem németek elesnek az állami és a nemzeti-szocialista jóléti szervezetek támogatásától. E tények máris azt eredményezték, hogy magyarok közül sokan nem vallják magukat magyaroknak. Magyar népcsoport felállítására vagy népi jogi keretek létesítésére a mai időket éppen ezért nem tartom alkalmasnak, hanem meglevő keretek kiépítését és konkrét esetek elintézését látom a célszerű megoldásnak.

Ezek előrebocsátása után a következő javaslatokat bátorodom tenni:

1.) Bízassék meg a bécsi főkonzulátus két beosztottja a kisebbségi kérdések állandó figyelemmel kísérésével, helyszíni tárgyalásokkal, és a kérdés egyöntetű irányításával. E munkára dr. Stephaich Pál alkonzult és Tóth Bálint miniszteri s. titkár-sajtóelőadót bátorodom javaslatba hozni.

2.) Az elvi kérdések ideiglenes mellőzésével, az iskolai sérelmek orvoslásának szorgalmazása helyeztessék előtérbe. Itt elsősorban a működő magyar iskolák tankönyvvel való ellátása a legsürgősebb feladat, mert az új iskolai év rövidesen megkezdődik. Ezzel párhuzamosan fontosnak látnám, ha Nagyméltóságod mel-

* Tartományokban.

tóztatna a német tanügyi hatóságok figyelmét felhívni arra tényre, hogy az említett magyar iskolák növendékei a most fennálló német rendelkezések miatt felsőbb iskolába nem léphetnek, s ezért igen sok magyar szülő nem akarja gyermeke továbbtanulásának útját vágni azzal, hogy magyar iskolába íratja. A legfontosabb kérdések egyike lenne tehát a rendelkezés megváltoztatása. Ugyanekkor szükséges lenne a magyar tanerők számát is szaporítani — lehetőleg Magyarországról küldendő — egy-egy tanerővel. Őrszigeten és Alsóőrön a siker reményében szorgalmazni lehetne magyar iskola felállítását. A nehézség azonban az, hogy az alsóöri magyarok egy küldöttsége a felsőöri Kreisleitertől e terv felmerülésekor azt kérte, hogy a gyermekek továbbra is a német iskolát látogassák. A küszöbön álló iskolai évben tehát nem látszik helyesnek e kérdés felvetése, csupán az előkészítő tárgyalásokat javaslom megindítani és ezeken a német hatóságok előtt hangsúlyozni azt, hogy a magyar kormány is állított fel Magyarországon olyan közösségeiben német iskolát, amelyeknek német nemzetiségű lakossága ellenezte ezt és a gyermekeket kötelezte a német iskola látogatására.

3.) A legfontosabb iskolai kérdések elintézése mellett szükséges lenne egy Felsőört, Alsóört, Őrszigetet és Jobbágyit magában foglaló Kulturális Egyesület engedélyezése ügyében eljárni a gráci, s egy ligetfalusi ilyen egyesület ügyében a niderdonai hatóságoknál. Az egyesületek részére könyvtár felállítása és magyar újságok küldése is engedélyezendő lenne. A kulturális egyesület vezetői számára német részről lehetővé tétetendő évenként többszöri magyarországi hivatalos utazás, hogy felvehessék az állandó érintkezést az anyaországbeli párhuzamos tényezőkkel.

Kívánatos lenne továbbá a magyar nyelv használatának törvény által biztosított engedélyezése hivatalokban és a közéletben. E célból az ilyen hivatalok tisztviselői magyarul beszélő egyénekből rekrutálódjanak, vagy legalább is köteleztesenek állandó magyar tolmács alkalmazására.

Mivel e kérdésben újabb magyar—német jegyzékváltás eredményének bevétele nagy késedelmet okozna, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy e konkrét javaslataim figyelembevételével méltóztassék felhatalmazást adni arra, hogy hivatkozással a német külügyi hivatal tavalyi jegyzékére a niderdonai és steiermarki hatóságokkal félhivatalos tájékoztató megbeszélést folytathassunk és e tárgyalások befejeztével az elérhető eredményekről és további lépésekről jelentést tehessünk. Csupán a magyar tankönyvek elküldésének nincs elvi akadály és ismételten kérem az 1943. évi okt. hó 19-én 89/pol. sz. alatt kelt felterjesztésében [sic!] foglaltaknak megfelelően Nagyméltóságod sürgős intézkedését.

Jelentésem másolatát egyidejűleg a berlini m. kir. követség vezetőjének is felterjesztettem.

A m. kir. főkonzulátus ideiglenes vezetője:
dr. Kartal s.k.
miniszteri osztályfőnök

Névmutató

A

Abdurahman, a romániai török népközönség egyik vezetője 391
Ackerman Jenő 66
Adamescu, Gh. 187, 193, 196
Ady Béla 329
Ajtay Gábor 332
Akšamović, Antun 453
Albert József 329
Albert Sándor 327, 545
Albu Dezső, Z. 331
Áldássy József 590, 591
Alexy Lajos 687
Almásy László, gróf 691
Alvear, Marcelo Torcuato de 591
Ambrózy Lajos, gróf 536, 550, 560
Ambrus József 661
Ambrus Júlia 657
Anday Piroska 560
Andrényi, magyar állampolgár 254
Anghel vámfőfelügyelő 246, 248
Anghelescu, C. 192
Antal Géza 521
Anton, Peter 301, 302
Antonescu, Em. 185
Antonescu, Ion 302, 304, 365, 377, 387, 390, 394, 399
Antonescu, Mihail 302, 307, 308, 389, 394
Apor Gábor 251, 644
Apostol János 631, 632, 652, 682, 683
Arany János 619
Argetonianu, Constantin 215
Athanasz, őrnagy 246, 248
Ausnit, Max 387, 390
Avender, jugoszláviai német politikus 465
Averescu, I. 169, 212, 213, 215

B

Babicsák József 333
Bacsinszki, eperjesi kommunista vezető 132
Baczó Lajos 328
Bagossy, tanító 652
Báics Béla 427
Bajcsuk Józsefné 66
Bakay, fogházorvos 25
Bakk Imre 330
Bakk Sándor 326
Bakos Illés 661
Bakos István 658
Bakos Sándor 660
Bakos Veronika 658
Balassa Bálint 126
Baláz János 88, 89
Balázs Aurél 676
Balázs József 330
Balfour, Arthur James, Earl 666
Bálint Lajos 653
Balogh Jenő 330, 677
Balogh László 333
Balogh V. Mihály 528, 531, 532
Baltazár Dezső 534
Bandré György 588
Bánffy Miklós, gróf 218, 524, 527
Bárándy Oszkár 530
Bárdossy László 247, 249, 251
Baricskó András 588
Barkóczy György 593, 594
Barna Bertalan 589
Bároc János 330
Bartha Endre 328
Barthou, Jean Louis 460
Bartus Jenő 333
Battay Ferenc 683
Batthyány Lászlóné, herceg 554, 556
Batthyányi, gróf 692
Bauer, Anton 453
Bauer Leó 486
Baumgartner Sándor 276
Bayer Irén 613, 614
Becsei József 658
Becsei Mihály 657

Bedő Áron 330
Bedő B., lelkész 328
Beer Péter 661
Beethoven, Ludwig van 676
Békássy László 246, 248, 251, 695
Beldiman, Alexandru 214
Béldy Ferenc, gróf 396
Bella Method, ifj. 43
Bellay József 35
Bencsik, eperjesi kommunista vezető 132
Benedicto, Luiz 657
Beneš, Eduard 14, 34, 41, 65, 107, 119, 395
Benke Ferenc 327
Benkő Ármin 589
Benkő Elek 329
Benkő József 329
Benkő Kálmán 330
Benkő Zoltán 330
Berecz Károly 58
Bereczky I. 332
Bereczky Lajos 586
Berényi János 457
Bergman, képviselő 41
Berkó D. Géza 588, 589
Berneckzi Szokolyi Alajos 610
Bertalan József 330
Berthold, katonatiszt 30
Bethlen István, gróf 2, 3, 146, 166, 168, 224, 258, 383, 406, 524, 527
Bialoskurski Ödön 635
Bianu, Constantin 395
Bibescu, román herceg 214
Birissel, államtitkár 301
Bíró Ferenc 331
Bíró György 326
Bíró Lajos 330
Bíró Sándor 329
Biskoroványi Vilmos 528, 529
Bitay Loránd 332
Bitay Pál 329
Bjelik, püspök 173
Blanc, Aristid 215
Blaskovich Miklós 249, 251
Bodnár Ödön 592, 595

Bodola Gyula, Z. 330
Bodor Bertalan 310
Boér Elek 527, 547
Bogár Lajos 528, 531, 532
Bogdán László 633
Boglár Lajos 646, 656, 664, 685
Bognár L. Pál 528, 529
Bögöti, tanító 701
Bohač, A. 54, 55, 56
Bohm Károly 529, 530
Bojárszky Gabriella 17, 18
Bojárszky Gyula 17
Bokor Ferenc 530
Bokor Sándor 332
Bolla Lajos Gyula 494
Bölöni György 672
Bolsz István 437
Bonfiglioli, Alberto 683, 684
Borgongini, vatikáni államtit-
kár 221, 223
Bornemissza József 328
Boros Ferenc 333
Boros György 587
Borovecz József 66
Borovszky András 587
Borza, romániai szenátor 225
Boschan Ferenc 553
Böszörményi László 641
Böszörményi Sándor 88
Botos, kiadói munkatárs 169
Brandsch, Rudolf 217, 225, 226
Brătianu, Ion I. C. 198, 202, 214,
215
Braun József 585
Briger József 389
Broser, Michael 301
Brown, Arthur I. 534
Brücker Lajos 437
Brunner, államrendőrségi főka-
pitány 30
Bucsy Endre, B. 331
Buczolics Lajos 556
Budák, horvát politikus 464
Budánovics Lajos 453
Bugyi János 332
Bujora, szociáldemokrata képvisel-
elő 389
Burics Sándor 66
Butea, Aurel 395
Buthi Sándor 332
Buza László 398

C

Calinescu, Armand 240, 241
Capolna, Cariolan 397
Carnegie, Andrew 537
Castruccio, olasz főkonzul 684
Catargi, Marcelle 333
Čatloš, Ferdinand 132, 133
Caviglia, tábornok 590
Cerbore, olasz követségi taná-
csos 334
Chamberlain, Neville 202
Chernitzky István 582, 589
Churchill, Sir Winston Leonard
Spencer 120, 390
Ciano, Galeazzo, gróf 119, 130
Ciapu, V. 147
Ciorman, iskolaigazgató 158
Ciparanu, államtitkár 179
Clark, Dr. 415
Cocea, tábornok 216
Codreanu Zelea, Corneliu 231,
235, 295
Colban, Erik 179, 198
Constantinescu, egyetemi tanár
395
Constantinescu, földművelésü-
gyi miniszter 176, 178, 179,
180
Cornish, Louis C. 199
Costa, Foru 215
Csáky István, gróf 258, 681
Csányi János 604
Csárszky István 132, 552, 553
Császik István 528
Csatay Lajos 365, 376
Csathó Andor 613
Csathó András 5
Csekó Pál 574
Cseney Vucsetich László 675
Csép Gergely 332
Cserni Ferenc 583
Csernoch János, hercegprímás
530
Csia Pál 326, 396
Csizik, államtitkár 310
Csongrádi Kornél 589
Csöply Gábor 583
Csöpey Dénes, ifj. 296, 583
Csorsz János 585
Csorogár Anna 157
Csuka János 457
Csuka Zoltán 408
Csulak Ferenc 328

Csulak Sámuel 329
Csulen Konstantin 128, 129
Cunha, Donathilia Maria da 648
Cuza, A. C. 233
Czapfalvy J. 333
Czénner Andorné, özv. 428
Czira László 327
Czövek Róbert 330

D

Da-Rui Rudolf 620
Daday Lóránt 388
Dali Gyula 329
Daly István 330
Danianu, gör. kat. esperes 179
Daragó József 687
Darányi Ignác 527, 534
Daróczy Sándor 582
Davidescu, követ 307
Deák, kapitány 253
Deák Ferenc 620
Deák József 326
Deák L., lelkész 331
Deák Leó 441, 442, 466, 471,
473, 475, 478
Debreceni I. 332
Degenfeld család 172
Degenfeld József 526, 534, 536
Dehmel, alezredes 334, 337
Dej, román kommunista (Ghe-
orghiu-Dej?) 389
Demeter András 109
Dénes Sándor 219
Denk, lelkész 569
Derczy Imre 333
Désy Zoltán 679
Detki Mihály 645
Dezső János 588
Diaz, Armando Vittorio 273
Diószegi István 397
Dobos András 585
Dobrescu, Aurel 215
Dohányos Pál
Dokus Gábor 583
Domonkos Pál Péter 276
Dougherty, pap 583
Dózsa Imre 397
Dragalina, Corneliu 372
Duca, Ion Gheorghe 184, 185,
199, 225
Dudás János 380
Duhaj, csehszlovák agrárpárti
szenátor 44

Dukesz, detektív 25
Duras, Dr. 41
Dvořák, cseh agrárpárti titkár
43
Dvorák, lelkész 415
Dzubay Sándor István 528

E

Eckhardt Tibor 688
Eftimiu, Victor 388, 389, 390
Egan, kanadai bevándorlásügyi
miniszter 566
Égető Annus 657
Égető Mária 657
Égető Matild 658
Eisner Ignác 66
Elekes Gyula 332
Eminger, tábornok 65
Eördögh Elemér 528, 529, 530,
531
Erdődy Vilmos 95
Erdei I. 333
Erdélyi Anna 339, 552, 561
Erdősy Emma 657
Erdősy Endre 657
Esperay, Franchet d' 273
Esterházy János, gróf 12, 14, 75,
83, 84, 85, 86, 87, 90, 97, 100,
101, 102, 103, 104, 112, 113,
115, 116, 117, 124, 125, 126,
132
Esterházy Pál, herceg 690
Ewald, Hans 301

F

Fadrusz János 34, 398
Faludy Gyula 586
Faluhelyi Ferenc 77
Faragó Rezső 634
Farkas Edith 548
Farkas Gyula 694
Farkas Imre 454
Farkas József 584
Farkas Károly 326
Farkas K. 331
Farkas Sámuel 586
Farkas Vilmos 584
Fazekas Sándor 328
Fedor Miklós 111, 113
Fehér Dezső 219
Fehér Ferenc 109
Fehér Géza 623
Fehér György 66

Fehér Imre 586
Fehér Vilmos 66
Fejér Pál 329
Fejes Dezső 331
Fekete Aladár 331
Fekete György 346
Fekete Lajos 330
Feleky Károly 661
Fényes Elek 502, 503, 506, 507,
508, 509
Fenyves, Dr. 444
Ferenc Árpád 333
Ferenczi Zsigmond 240, 241
Ferenczy György 315, 560
Fernbach Péter 432
Ferró József 658
Festetics herceg leányai 557
Fiala János 484
Fiala Tivadar 484
Filep Albert 328
Filep Árpád 329
Fínaly Rudolf 604
Finta János 327, 328
Fintor Boldizsár 109
Fintor Lajos 109
Fintor Veronika 109
Fischer, román parlamenti kép-
viselő 238
Flachbart Ernő 5
Fleischmann Gyula 30, 119
Flesariu, százados 314
Florea, I. 181
Fogarasy Bálint 332
Földess Mária 109
Fosztó Dénes 331
Franasovici, Richard 181, 186
Franyó Zoltán 345, 346
Friedman Izsó 585
Fritz, Gejza 113
Fromm, Kurt 301
Fuchs Jakab 587
Fudkovics Mózes 66
Furó Gyula 326
Fuska István 109

G

Gaal Jenő 541
Gaal Imre 426
Gafencu, Grigore 254
Gajda István 657
Galfi Mária 658
Galla János 43

Gallé, keresztényszocialista ve-
zetőségi tag 30
Gálos Rezső 649, 651, 656, 660,
664
Ganarache, román közíró 389
Gara, lapszerkesztő 218
Garcia, Benedicto 658
Gartner Herman 584
Gáspár Imre 499
Gasparrri, bíboros államtitkár
221, 223
Gáti József 63, 66
Gaulle, Charles de 120
Gazda Anna 658
Gazda Lajos 328
Gazdig József 496
Geblesou, követségi tanácsos
334
Gecse János, id. 329
Gecse János, ifj. 329
Géczi János 586
Gegely Károly 330
Gellért, Szent 165, 431, 452, 454
Gencsi Géza 486
Gencsy, földbirtokos 180
Geréb Ádám 326
Gereblyés László 672
Gerenday Mór 588
Gergely József 427
Gergely, parasztgazda 150, 151
Gerlits 594
Ghibu, Onisifor 197, 198
Ghiulea, N. 224
Ghiulea, V. 238
Ghyczy Jenő 365
Gidófalvy Károly 331
Gigurtu, Ion 301
Gillich Fülöp 346
Gillyén F. 327
Giraud, Henri Honore 120
Glattfelder Gyula 160, 162, 163
Glondys, Viktor 230, 303
Gluzeky Aranka, Prohaska alez-
redes neje 553
Göfftner Dénes 486
Golobics Anna 658
Gombás Ferenc 109
Gombos, amerikai magyar új-
ságíró 685
Göndör Ferenc 589, 688
Gonzalve, Teréza 658
Good, James I. 534
Gorzas Sándor 585
Gottlieb Miksa 585

Gráf József 328
Grassl György 436
Grek, iskolaügyi referens 112
Grez, tanár 675
Groll Milán 434, 456
Groza, Mihail 307
Groza, Petru 394
Gruzda János 327
Guardia, La, New York polgármestere 662
Gudor Lajos 330
Gusti, Dimitrie 236, 237
Guta Péter, id. 151
Gyárfás Elemér 334, 348
Gyenge Károly 329
Gyepes Anna 109
Györfi Borbála 656
György, parasztgazda 151
Gyermek Kálmánné 664
Gyuk József 31
Gyulai Lajos 330
Gyurcsák János 587
Gyurcsics István 658
Gyűrűk Pál 330

H

Haan, M. R. 589
Habsburg család 631
Habsburg Ottó, királyi herceg 687, 688
Hácha, Emil 14
Hada, kassai magyar 31
Hadzsega Mihály 66
Haitinger Imre 528, 529
Hajagos Pál 24
Hajdú Mihály 587
Hajós László 560
Halász Piroska 658
Hamar Béla 327
Haraszthy Sándor 457
Harsányi László (Ladislaus) 534, 582, 673
Hartel József 528
Háry Dániel 610
Hatiegănu Emil 398
Hatiegănu Gyula 392
Hatvány Lajos, báró 218
Haulik Istvánné 108
Haydin Albert 545, 571, 577, 635, 646, 656
Hegedűs Nándor 225, 398
Högye Mihály 677
Hegyi István 326

Hegyi Károly 332
Hencke, követ 334
Henesz József 657
Henzereit Gusztávné 586
Herberger, Julius 181, 182, 183, 184, 187
Herczeg Ferenc 431
Hermann Nándor 397
Hernandez, Saturno 657
Himmler, Heinrich 395
Himmler Márton 686, 687
Hitler, Adolf 85, 132, 252, 302, 303, 365, 377, 465, 483, 673
Hlinka, Andrej 80, 106, 120, 121, 133
Höbling Ferenc 560
Hodža, Milan 507
Hoffmann Ferenc 546, 547, 569
Hoffmann Géza 518
Holinka Zdenko 555
Hollósy-Kuthy Lajos 398
Holubek, Zuffa 43
Honfi Anza 660
Honfi Margit 658
Hoover, Herbert (Clark) 199
Hordóssy Iván 567, 568, 569, 570
Horn Ferenc 589
Hornyk János 499
Horthy Miklós 252, 253, 421, 424, 622, 687
Horváth Anzelm 609, 632, 652, 653
Horváth Bertalan 397
Horváth Elek 587
Horváth György 345
Horváth Ilona 658
Horváth István 588
Horváth Jenő 327
Horváth József 103, 113
Horváth Károly 432
Horváth Lőrinc 528, 529, 530
Hrabovszky Zoltán 118
Hrušovský, képviselő 84, 85, 100
Hubay Jenő 559
Hun Nándor 339, 344
Hunder Károly
Hüni-Mihacsek Felicia 560
Hunyadi János 146, 180
Hunyadi József 586
Húsvéthy, nyomdatulajdonos 169
Husz János 53

I

Igyártó Sándor 332
Ilea, erdélyi román költő 315
Illy Géza, De 584
Illyés Géza 329
Imre Sándor 143
Imrédy Béla 69, 673
Incze Péter 5
Ionescu, egyetemi tanár 392
Ionescu, D. 226
Ionescu, Take 213
Iorga, Nicolae 216, 277
István, I., Szent 123, 129, 264, 468, 489, 530, 554, 557, 558, 575, 589, 594, 616, 624, 646, 656, 674, 692, 698
Istvánffy, Kanadai Magyar Népszava szerkesztője 569, 570
Ivánka Milán 44
Ivkovics-Ivandékics Imre 434, 455

J

Jacobovits Benjamin 585
Jabloncai Elek 179
Jäger Gábor 397
Jakab György 330
Jakab Gyula 327
Jakab Katalin 657
Jakab Lajos 329
Jakab Viktor 332
Jakab Zsigmond 327
Jakabffy Elemér 168, 169, 170, 341, 345
Jakas István 657
Jakas János 657
Jakas Mihály 661
Jancsó Benedek 3, 166
Jankovics Velizár 444
János, parasztgazda 50, 51 53
Jánossy, Kanadai Magyar Bevándorló Védő Iroda adminisztratív vezetője 567, 571
Járay Márton 331
Jaross Andor 12
Járy Árpád 330
Jászi Oszkár 2, 447, 688
Jenei Sándor 330
Jermann Jenő 591
Jeszenszky, tanú 31
Jevtić, Bogoljub 468
Jézus Krisztus 165, 673, 692
Jinga Viktor 392

Jókai Mór 619
Jordán Emil 683
Jósika János, báró 230, 231,
235, 238
Jovanović, Slobodan 436
József, II. 175
József Attila 672
Juhász Albert 346
Juhász András 333
Juhász Mihály 528
Juhász János 432
Juhnász Gy. 332
Juhos Miklós 328
Jurics Márkó 434
Juskovits, Harry 584

K

Kacsmarik József 588
Kadácsi Zoltán 331
Kafka, igazgató 41
Kain Herman 585
Kalassay Sándor 519, 520, 521,
522, 523, 525, 528, 529, 530,
531, 537
Kállay Ferenc 329
Kállay István 327
Kállay József 44
Kállay Nándor 346
Kalmár Özséb 583
Kalmár Sándor 658
Kandó Mihály 326, 331
Kántor Dezső 330
Karakasevics, csendőrszázados
427, 428
Karas Elek 109
Karmasin, Franz 75, 83, 84, 85,
133
Károly, I. román király 214
Károly, II. román király 214,
301, 387
Károlyi család 43, 44, 172
Károlyi Árpád 551
Károlyi Mihály, gróf 688
Kartal Jenő 701, 703
Karvaly, százados 100
Karvas, szlovák politikus 120
Katoch Gyula 683
Kattarov Erzsébet 658
Kausch, romániai német politi-
kus 217
Kaviak, Vendelin 25
Kazár, járási főnök 108
Kehr Mihály 585
Kelemen, Dr. 31
Kelin Kálmán 585
Kellner Miklós 66
Kemény Imre 658
Kende Ferenc 466
Kenéz János 332
Kerekes Béla 528
Kerekes István 63, 66
Kerekes Tibor 686, 687, 688
Keresztes János 328
Keresztes József 332
Kessler Gyula 589
Kicsi J. 332
Kiljanovics József 171
Killinger, bukaresti német követ
308, 394
Kinczel Ferenc 586
Kinizsi Pál 146
Király Imre 686, 689
Király Pálné 542
Kirst Károly 422
Kiss Aladár 583
Kiss Annus 658
Kiss Emil 589
Kiss Endre 326
Kiss Ferenc 330
Kiss Géza 332
Kiss István 661
Kiss János 657
Kiss József 658
Kiss Júlia 658
Kiss Károly 658
Kiss Mihály 329
Kiss Pál 416
Klee Arnold 555
Klekner Rezső 118
Klenner Hubert 529
Klimkóné Szabó Frida 619, 620
Klujber Katalin 658
Knipl Erzsébet 658
Knipl József 658
Knipl Katalin 658
Knízl, torzsai lakos 422
Kocsis, Dr. 133,
Kocsis Antal 496
Kocsis István 655
Kocsmár Boldizsár 332
Koczi Pál 587
Kojics, miniszter 444
Kočíl, képviselő 109
Koller József 151
Koller Lajos 275, 529
Kolocsi József 660
Kölonte Tibor 331
Koloszi Sándor 556
Kolumbán Bendegúz 330
Komjáthy Ernő 582
Komporday Ágoston 528
Koncz Ferenc 331
Kónya Gyula 328
Kónya Pál 331
Kopilovics, rendőrfővezető 427
Koponya János 496
Korcog János 658
Kordás Ferenc 630, 645, 656,
664
Koreny, jegyző 108
Korik János 587
Korkovics Vladimir 438
Korocz Géza 583
Korompai József 552, 555
Körösi György 588
Körösi Kálmán 588
Körösy János 657
Körösy Mária 658
Kósa András 583
Kósa János 588
Kósa Mihály 330
Kosian, Florian 555
Kosinar Aurél 108
Koso, belügyminiszteri tanácsos
113
Kossuth Lajos 426, 620, 699
Kostyenszky Jenő 132
Kószáky István 552
Kőszegfalvi Endre 634
Kőszörű Károly 63, 66
Kosztá Ákos 584
Kotrecz Ferenc 109
Kovach Gyula 661
Kovács Áron 331
Kovács Béla 583
Kovács Imre 388
Kovács János 546
Kovács Károly 327
Kovács Lajos, lapszerkesztő 346
Kovács Lajos, lelkész 528, 530
Kovács P., lelkész 331
Kovács Sándor 658
Kovácsfy, aljegyző 423
Kovácsi Albert 329
Kovaliczky Viktor 528, 529, 531,
583, 589
Kováts Kálmán 529
Kováts Lajos 575
Kováts Pál 346
Kovrig Béla 5
Kövér Sándor 537

Kövess Hermann, báró 554
Kozma Béla 582
Kozma Miklós 699
Kózsáky István 552
Kraft István 434, 436, 438
Král, a csehszlovák földhivatal
közigazgatási bizottságának
vezetője 41
Kramer Gyula 473
Krányák Ferenc 658
Krauss A. 585
Krausz Bertalan 587
Krenner Miklós 217
Kristóf György 330
Krno, Ivan 43
Krsztics Vászó 437
Kubán Endre 147
Kubek Antal 583
Kucsera, cseh agrárpárti titkár
43
Küffer, katonatiszt 30
Kuhl Lajos 113, 116, 118
Kuhn Ottóné, báró, sz. Ráday
Anna grófnő 557
Kuhn Zoltán 332
Kuloványi Lajos 118
Kun Andor 628, 637
Kuthy Zoltán 522, 523, 524, 536

L

Laár Ferenc 224, 225, 232, 233,
238
Lábán Antal 552, 555
Labanc József 585
Lakatos László 584
Lamadyn Erny 560
Láng Julia 658
Langer Béla 618, 619
Langfelder Jenő 66
Langsing, R. 199
Lapis Károly 495
Lapos Sándor 660
László János 331
László Levente 415
László, parasztgazda 151
László Zoltán 328
Lates, tanfelügyelő 192
Lázár Aurél 189
Lazar, Ilie 224
Lelbach László 425
Lelbach Péter 432
Lenin, Vlagyimir Iljics 672
Letkovics Lajos 584

Létmányi Sándor 456
Liebknecht, Karl 672
Limbacher, újságíró 85
Linder, kassai lakos 31
Linder Béla 447
Link József 586
Lisaievi, alezredes 246, 248
Litomsky, tanár 66
Lits Ernő 599
Lohinya János 109
Lónyay Károly, gróf 688
Lőrincz Béla 331
Lőrinczy Ádám 326
Lorković, Ivan 464
Lorx Tibor 246, 248
Ludmann Sándor 582
Lukács László 328
Lukács Ede 586
Lukács József, id. 585
Lukáts László 328
Lupu, főszerkesztő 214, 395
Lusztig Dezső 585
Luther Márton 205
Luxemburg, Rosa 672

M

Macek, Vladimír 463, 464
Maček, képviselő 43
Mach, Alexander 79, 80, 98, 112,
113, 117, 119, 120, 130, 132
Madgearu, Virgil 230, 231, 232,
234, 236, 237
Magi János 328
Magrini, olasz hírlapíró 590
Magyari Lajos 329
Magyari Vilmos Ferdinánd 634
Mailáth Gusztáv Károly, gróf
173
Major István 67
Major József 442, 661
Makara, iskolaigazgató 110
Makkay György 332
Malasics Béla 583
Maldonyi Antalné 19
Malónyai István 652
Maly, Vacláv 66
Maniu, Juliu 184, 185, 186, 227,
231, 236, 275, 314, 394, 395
Maniu, Lupu 395
Manu, Jelkész 236
Marczinkó József 529, 583, 589
Marghiloman, Alexandru 213
Mária Terézia 34, 175
Markl, Vlaszta 66
Márkó Ödön 328
Markovics Lázár 444
Marton Manó 219
Márton rom. kat. pap 262
Márton Lajos 586
Masaryk, Tomáš Garrigue 12
Masirevich Szilárd 557
Matei, államtitkár 191
Máthé Rózi 560
May, Walter 301
Mayer Dénes 112
Mayer, gyálai Kulturbund-veze-
tő 484
McGuigan, James 680
Medriczky, Gejza Szlovákia gaz-
dasági minisztere 130
Medveci Ferenc 25
Meixensberger István 332
Melegh Gyula 528
Mertens Alfréd 88, 90
Metes, prefektus 179, 350
Mezei András 661
Mezei Mihály 657
Mezey Emil 618, 619, 620
Micsik Györgyné sz. Leopold Ilo-
na 664
Mihailescu, P. 241
Mihályfalvi István 328
Miklós Elemér 675
Mikula Erzsébet 63, 66
Milics Ivó 434, 453
Milkó Izidor 457, 458
Mille, Constantin 201, 214, 215
Mille Lajos 657
Miron, Christea 145
Misa, orosz kommunista 389
Miske Lajos 330
Miske-Gerstenberg Jenő 627
Misley Pál 588
Mixics, jegyző 437
Moldován Valér 384, 385
Moldovanu, Victor 181, 182,
183, 184, 186, 187
Möller, Oredi 217
Molnár Ida 330, 676, 677
Molnár Emma 658
Molnár Lajos 588
Molnár Zoltán 657
Moloiu, nyug. ezredes 390
Monano, Salvador 657
Monszport Imre 588
Morávesik Antal 133
Moró Jakab 587

Mószmer József 552
Mozer János 434
Mračna, követ 114, 115, 118
Mudrony János 36
Müller Antal 436
Müller Béla 332
Müller Jakab 437
Müller Rezső 24
Muresan Mici 157
Musnai László 331
Mussolini, Benito 464
Muzsnay Ödön 329

N

Náday István 372
Nagy Árpád, báró 553, 555
Nagy Béla 330
Nagy Domokos 329
Nagy Elek 221, 223
Nagy Elemér 329
Nagy Endre 345
Nagy Géza, T. 329
Nagy Gyula 328, 329, 528
Nagy Ilona 694
Nagy István 333, 416
Nagy Iván 466, 471, 473
Nagy János 326
Nagy József 327, 528, 621, 623
Nagy Kálmán 246
Nagy Károly 330
Nagy Lajos 326, 528, 530, 531, 532
Nagy László 62, 248, 307, 308,
Nagy László, S. 241, 242
Nagy Márton 332
Nagy Mózes 331
Nagy Ödön 443
Nagyatádi Szabó István 429
Nánássy László 522, 523, 528, 531, 537, 583
Nánásy Dániel 332
Nemes, jeruzsálemi konzuli iroda igazgatója 668
Nemes E., jelkész 332
Német Dezső 261
Németh István 657
Németh János 589
Németh László 664
Neuner Vilmos 434
Niculescu-Ritz, román országos kereskedelmi szövetség elnöke 387, 391
Nigliczky János 661

Nitescu, Voicu 215, 224, 225, 226
Nits István 332
Nyitray Gábor 657

O, Ö

Öcs (Ötsch) Emilia 552, 613
Öffenberger (Abafáy) Gusztáv 386, 391
Okossy János 108
Olarasu, kormánytisztviselő 183
Ölvedi László 594
Oravetz Erzsébet 112
Orleanu, kamarai elnök 178
Ormai János 582
Ormos, lapszerkesztő 218
Orosz Antal 588
Osusky, Stefan 37
Osváth Ferenc 397
Osztós, tanító 25
Oszwald György 5
Ottlik László 5
Ozinga, Fekke 390

P

Pacha Ágoston 165, 221, 223
Pachieco, Kuiz 657
Pál Hugó 690
Palásthy Ödön 435
Palcsó László 415
Pálkáné, özv. 43
Palló Imre, operaénekes 560
Palló Imre, nyilas képviselő 484
Pálmay Ilka 560
Palotás Imre 672
Pánczél Dénes 329
Pap Dezső 160, 330
Pápai, jegyző 24
Papp Antal 3, 143, 152, 153, 241
Papp Béla 151
Papp Dezső 589
Papp Károly 583
Papp-Váry Elemérné 460
Parcher Félix 377, 400, 401
Pašić, Nikola 435, 444, 448
Pásint Ödön 5, 246
Paskó Lajos 587
Patai István 332
Pataky Gyula 327
Pataky Pál 329
Pataky Tibor 4, 88, 601
Patrus Endre 66
Pável Béla 682, 683, 684
Peéry Bonaventura 15, 16, 582
Pekár Gyula 430, 431
Pelényi János 519, 526, 527, 532, 535, 662
Pelle György 151
Pellegrinetti, pápai nuncius 453
Pereira, Lidia 658
Perényi Zsigmond, báró 606, 618, 625, 630, 638, 682, 700
Perkő, katonatiszt 30
Perley Lajos 592
Pessenlehner Antal 529
Pete, eperjesi keresztényszocialista 30
Pethő Mihály 329
Petőfi Sándor 113, 619
Petrvich Gyula 76
Petri Pál 3, 143, 604, 613, 619
Petrini, államtitkár 179
Petro, Jozef 130, 183
Petrovici, Emil 213
Petrovics János 428
Petrovics, Milivoj 453
Pichi Vasiliu 391
Pilcsuk Ferenc 658
Plán Jenő 560
Plattner Herman 205
Plener Ernőné sz. báró Eotvös Mariska 557
Pleskovics Lukács 434, 447
Pogány Béla 589
Polcsik Mihály 66
Pollák János 588
Polodcek, kassai lakos 31
Poor Lajos, ifj. 683
Pop, Ionel 226
Pop, Miron 397
Pop, Romul 241
Pop, Valér 307, 377
Popély Gyula 13, 16
Popescu János 379
Popescu, Stelian 213
Popoviciu, Petru 180
Porzsolt Ernő 528
Pozel Tibor 618, 619
Pregun Béla 657
Prelipceanu, V. T. 224
Pribičević, Svetozar 435, 448, 474
Priborszky, Vladimir 66
Price, Bernard 585
Prikaszky, tanfelügyelő 108
Propper Sándor 587

- Pteancu, vezérigazgató-elnök 173
Pünkösti Lajos 330
Pünkösty Zoltán 327
Puskás Kálmán 326
- R**
- Radić, Stepan 457
Rádl, Emanuel 42
Radóczy Károly 529
Radonics Jova 434
Rafajics, lapszerkesztő 453
Rafel Jenő 692
Ragulyi István 555
Raisz István 246, 248, 249
Rákosi Dezső 329
Ravasz László 677
Récsey Miksa 432
Reder Anna 658
Rédli Károly 437
Régeni István 327
Rehák, Dr. 18
Rehan Antal 585
Reissenberger, Hans 301
Reiter Móric 66
Rencz Ferenc 331
Renner, börgyáros 218
Rényey Viktor 303, 304
Réthy Imre 239
Révhegyi Olga 560
Révy Ferenc 554, 561
Ribbentrop, Joachim 465
Richter József 582
Romano, Marcilio 657
Rommel, Erwin 350
Rónai András 318
Roosevelt, Franklin Delano 119, 687
Rosculeț, Radu 224
Rosta Lajos 399
Rostás János 548
Roth, Hans Otto 228, 230, 238, 301
Rothkugel István, lovag 621
Rubidó-Zichy Iván 172
Rudnay Lajos 24, 25, 621, 622
Ruszkay Istvánné 586
Ruzsa István 531
Ruzsás Lajos 415
- S**
- Sáfrány Lajos 180
Sajó Sándor 646
- Sándor, I., jugoszláv király 460
Sándor János 585
Sánta, Braziliában élő magyar 653
Sántha család 442
Schaffer Sándor 529
Scharl András 588
Schlachta Margit 548, 562
Schlesinger, Walter 591
Schmidt, Andreas 301, 302, 303, 304, 308
Schmidt Ferenc 560
Schmidt Károly 422
Scholtze László 112
Schreiber Frigyes 67
Schülz, eperjesi keresztényszocialista vezetőségi tag 30
Schubert, Sam. 584
Schumacher Sámuel 434
Schwarczinger Imre 586
Scossa Gyula 602
Sebők Mária 657
Sebess Dénes 318
Sebestyén Endre 528, 530
Selmecei Mária 658
Semián, miniszteri tanácsos 117
Semsey Andor, gróf 664
Serdici, V. 223, 224, 225, 226, 227, 240, 241
Serédi Jusztinián 221
Seton-Watson, Robert Williams 15
Sigmund, Dr. 210
Sikó Gergely 327
Sima, Horia 301, 387
Simándy, főhadnagy 334
Siménfalvy Sándor 384
Simon András 588
Simon Gábor 331
Sípos András 552, 553
Sipos Árpád 331
Sipos Károly 585
Sivák, Josef 109, 115
Sladky, képviselő 41
Sohár Lajosné 585
Sokol, szlovák politikus 120
Soó Sándor 328
Soos, lelkes 569
Soós József 326
Sorg, főmérnök 415
Sörös János 658
Sótányi István 658
Spenik Sándor 66
Spineanu, Cezar 224, 225
- Spišiak Jan 96, 97, 98, 99, 118
Spörl Rudolf 328
Šrobár, Vavro 43
Staedel, Wilhelm 303
Stavar, ezredes 387
Steflea, rendőrfelügyelő 246
Stelzer, német követségi tanácsos 334
Stephaich Pál 702
Stern Salamon 584
Stodola Kornél 44
Stone, J. Timothy 518
Strak Dezső 28
Strasser Ernő 554, 561
Streblecy, tanú 31
Streitmann, szenátor 213
Streleczy Sándor 332
Striho, Petre 348
Sturdza herceg 389
Sükösd Sándor 330
Sütő Ákos 583
Svecz Józsefné 109
Szabados Mihály 5
Szabalyár Kornél 333
Szabó Alajos 588
Szabó András 583, 587
Szabó Béla 90
Szabó Endre 328
Szabó Dénes 331
Szabó György 87, 657
Szabó János 329, 528, 583, 588, 658
Szabó József 583, 653, 654
Szabó Károly 330
Szabó Lajos 332
Szabó László 331, 523
Szabó Márton 454
Szabó Miklós 528, 529
Szabó Pál 496
Szabó Sándor 583
Szabó Tamás 584
Szabó Z. 328
Szakács Géza 333
Szalaczký Ágoston 584
Szalai József 658
Szalmásy Valéria 658
Szaniszló András 588
Szántó Ferenc 389
Szántó Jenő 560
Szántó Róbert 457
Szapáry Tibor 553, 555, 556
Szász István 345
Szász Károly 133
Szász Lajos 310

Szathmáry Gyula 331
Szatmáry Román 610
Száva György 379
Szeberényi János 690, 693
Széchenyi Béla, gróf 410
Széchenyi István, gróf 620, 631
Szeghő András 331
Székely Béla 331, 345
Székely Mózes 388
Szekulics Milán 436
Szelezec Arnold 609, 630, 631,
656, 664
Szenteleky Kornél 408
Szentgyörgyi Mihály 327
Szentirmay István 694
Szent-Iványi Béla 694
Szent-Iványi József 12
Szentmiklóssy Andor 635, 646,
656
Szentpétery Klára 656, 663
Szenyes Ferenc 496
Sziklay Ferenc 48
Szikula, tanú 31
Szilágyi Ferenc 653
Szilágyi Imre 563, 654
Szilágyi Sándor 333
Szilassy Károly 554
Szilvási, vasúti pályafelügyelő
26
Szirmai Károly 407
Szivák János 109
Szivák Lajos 109
Szmodics Béla 583
Szmoliga Béla 529
Szöcs Endre 326, 329
Szögyéni Kiss Endre 345
Szöke Sándor 329
Szokovics Rudolf 658
Szombatfalvy György 473, 474
Szondy G. 332
Szónyi Géza 329
Sztotyi L. 331
Sztálin, Joszif Visszarionovics
133
Sztanaszin Szvetozár 436
Sztankay Zoltán 308, 309, 334
Sztérényi Malvin 560
Sztrelics Béla 434
Szubotics, pápa 439
Szücs Béláné 665
Szücs István 333
Szücs János 657
Szüllő Géza 12
Szuszadik János 587

T

Tábor Jenő 675
Taft, William Howard 199
Takács János 585
Takács József 585
Takarcsik, eperjesi kommunista
vezető 132
Takaró Géza 547, 582
Tallian Tibor, báró 488
Tamás István 457
Tamás János 330
Tankó József 327
Tankovics, tanító 103
Tar Mihály 327
Tarcsai, amerikai magyar újság-
író 686
Tarnóczy István 332
Tartaru, kolozsvári tartomány-
főnök 261
Tatarescu, Ion 388
Tegze László 583
Teleki Ádám, gróf 345
Teleki Pál, gróf 3, 295, 408, 699
Teleky Mihály 328
Telkes László 662
Telléri Gyula 33
Teobald Géza 657
Teobald Gyula 660
Teobald Valéria 658
Teplánszky, tanító 43
Teutsch, Oswald 301
Thegze János 582
Tieder Izidor 584
Tiglia István 645
Tilea, Viorel 395
Tiso, Jozef 14, 73, 74, 75, 76, 84,
87, 120, 121, 128, 132
Tisza István, gróf 535
Titulescu, Nicolae 230
Tóbiás Jenő 328
Tökés Béla 332
Tökés Gyula 332
Tokos Jenő 331
Tölgyesy Magda 658
Tomka, eperjesi 30
Tomonkó László 620
Tomba Mihály 151
Tondura András 584
Tornya Gyula 179
Török Béla 338
Tót testvérek 519
Tóth Aron 332
Tóth Lajos 331

Tóth János 587
Tóth Jánosné, szul. Fiala Anna
484
Tóth József
Tóth Kálmán 427
Tóth Mária 658
Tóth S. 414
Tóth Sándor 521
Tóth Pál 702
Tövissy József 331
Tuka, Vojtech 84, 86, 113, 115,
116, 117, 120, 121, 132
Turák István 28
Turina, horvát külügyi államtit-
kár 501, 502
Turner, tanácsos 489
Tusa Gábor 309
Tutsek testvérek 381

U, Ű

Udvarhelyi Erzsébet 677
Uglis György 157
Ugrai János 157
Ugray Jánosné 157
Ugri István 661
Újlaki Nagy Árpád 262, 274
Ullmann Adolf, báró 561
Urbán István 582
Urbány, adótiszt 30
Urbich Jakab 438
Urlep Gyula 455
Űrményi család 180
Ursini, brünni tanár 43
Uzunovics, jugoszláv politikus
458

V

Vadaieff, perzsa 391
Vagaonescu, M. 241
Vaida-Voevod, Alexandru 198,
199, 215, 231, 275
Văitoianu, Alexandru 183
Văitoianu, Arthur 181, 183, 184,
185, 186, 187
Valkó Sándor 683
Vámbéry Rusztem 688, 689
Vámos Dezső 657
Vancea, Viktor 389
Váradí Erzsébet 645
Várady Arthur 582
Várady Imre 447, 452, 466, 471
Varga István 587
Varga János 435, 441

Varga József 295
Vargas, Getulio 664
Vargha Albert
Várlaky Sándor 528, 530, 531
Varró Mózes 326
Vasas József 587, 588
Vaska Lajos 331
Vass József 595
Vastag Ferenc 658
Vasvári Aladár 46, 396
Vasváry Ödön 528
Vécsey Jenő 528
Velics László 574, 600
Vendel János 604, 605
Veres, boksai lelkész 416
Vértesy Géza 554
Vesely Lajos 66
Vesmás Károly, V.333
Vetter család, gróf 172
Vida András 329
Viktor András 528
Viktor János 109
Villani Frigyes, gróf 220, 221,
593

Vincze Sándor 583
Virág Venánc 610
Vladár Ervin 304, 306, 333, 336
Vladoyano, meghatalmazott mi-
niszter 246, 247, 248, 250
Voinescu, ezredesné 390
Vojtovich, tanító 30
Vozenilek, a csehszlovák földhi-
vatal elnöke 44
Vuchetich Endre 345
Vujics Demeter 456

W

Wache Béla 586
Walkó János 588
Walter János 115, 683
Wámoscher Ervin 435
Washington, George 519, 624
Weiss Herman 584
Weiss Márton 584
Weiszler Pál 112
Wenckheim Stefánia grófné 556
Wilson, Thomas Woodrow 39, 203

Winter Károly 581

Woderka Péter 610
Wolff, Helmut 301

X

Xenopol, nagyiparos 387

Z

Zach Aglája, báró 560
Zádor Jenő 561
Zájcsék, szobafestő 253
Zajdó László 588
Zanyik András 651, 652
Zelenák Boldizsár 109
Zima Tibor 218
Zoch, Samuel 44
Zöld Mihály 332
Zorbay, h. lelkész 415
Zsumbera Károly 658
Zwieden, tábornok 307

Helynévmutató

A, Á

- Abrudbánya (Abrud, Gross-Schlatten) ROM 172, 253, 327, 350
 Ada JUG 446, 473, 478, 491, 506
 Ádámos (Adámuş) ROM 329
 Adjud ROM 286
 Adjudeni ROM 284
 Adria 313, 408, 469
 Ágas ROM 281
 Ágya (Adea) ROM 332
 Aknasugatag (Ocna Şugatag) ROM 292
 Aknasugatagi járás 292
 Aknaszlatina (Szolotvina) UKR 63, 67
 Alabama állam USA 581
 Ajadár-puszta HRV 419
 Albánia 130, 131, 423, 456
 Albeni ROM 279
 Alberta állam Kanada 549
 Aldoboly (Dobolii de Jos) ROM 326
 Alexandria ROM 279
 Algír 611
 Algyógy (Geoagiu) ROM 327
 Alibunári járás JUG 485
 Alpes-Maritimes megye Franciaország 678
 Alpestes (Peştişu Mare) ROM 327
 Alpha, N.J. USA 583, 585
 Alsóapsa (Gyibrova) UKR 64, 68
 Alsóbodok (Dolné Obdokovce) SLK 102, 109
 Alsóboldogfalva (Bodogaia) ROM 326
 Alsócepidlak HRV 410
 Alsódetrehem (Tritenii de Jos) ROM 330
 Alsó-Fehér vármegye 64, 263, 265, 266, 267, 271, 273, 274
 Alsóittebe, Magyarittebe (Novi Itebej) JUG 450
 Alsójára (Iara) ROM 328
 Alsólendva (Lendava) SLV 429, 430, 480
 Alsólövö (Unterschützen) AUT 692, 693
 Alsómiholjác HRV 419
 Alsóór (Unterwart) AUT 691, 692, 703
 Alsópulya (Unterpullendorf) AUT 692
 Alsórákos (Racoş) ROM 331
 Alsóschönborn (Ujfalu, Nové Selo, Novoje Szelo) UKR 59, 60
 Alsószopor (Supuru de Jos) ROM 291
 Alsószopori járás 291
 Alsózsember (Dolné Žemberovce) SLK 25
 Alto do Ypiranga (Brazília) 647
 Alvinc (Vinţu de Jos) ROM 327
 Amerika 4, 14, 17, 18, 26, 43, 210, 433, 513, 514, 518, 519, 520, 521, 523, 524, 525, 526, 527, 530, 531, 535, 536, 538, 539, 543, 546, 547, 569, 602, 617, 628, 629, 661, 662, 669, 673, 680, 681, 688, 698
 Amerikai Egyesült Államok (Észak-amerikai Egyesült Államok, USA) 17, 18, 19, 21, 22, 199, 201, 203, 220, 513, 514, 516, 517, 518, 520, 522, 526, 528, 530, 531, 532, 544, 545, 546, 547, 549, 550, 565, 567, 569, 577, 578, 579, 580, 589, 590, 601, 610, 643, 685, 688
 Ámszterdam Hollandia 591
 Anastaciön (Brazília) 653, 663
 Andrásfalva (Maneuţi) ROM 278, 327
 Andriesesti ROM 279
 Anglia 201, 203, 611, 666, 667, 687, 688, 689
 Aninózsza bányatelep (Aninoasa) ROM 327
 Ankara Törökország 612
 Ant ROM 332
 Antalfalva (Kovačiča) JUG 452
 Antunovác HRV 410, 419
 Apatin (Apatin, Abthausen) JUG 437, 475, 479
 Arad ROM 170, 171, 193, 194, 197, 198, 239, 252, 253, 254, 261, 262, 263, 296, 301, 307, 325, 332, 342, 343, 345, 346, 347, 376, 389, 393, 400
 Arad vármegye 178, 180, 263, 266, 267, 268, 270, 271, 273, 274, 297, 348, 393, 659
 Aradszentmárton (Sinmartin, Arad-St-Martin) ROM 296
 Aramoaii ROM 286
 Aranyosegerbegy (Viişoara) ROM 330
 Aranyosgerend (Luncani) ROM 330
 Aranyosgyéres (Cîmpia Turzii) ROM 330
 Aranyosmarót (Zlaté Moravce) SLK 65, 108
 Aranyospolyán (Poiana de Ari-eş) ROM 330
 Árapatak (Araci) ROM 326
 Arapongas (Brazília) 651, 652
 Ardeluta-Broses ROM 286
 Ardevani ROM 281
 Argentína 221, 513, 515, 590, 591, 592, 610, 611, 629, 633, 634, 638, 639, 640, 641, 642
 Árpád (Arpăşel) ROM 329, 332
 Árpádfalva (Brazília) 515, 602, 645, 650, 652
 Arras Franciaország 592
 Arva ROM 289
 Asau ROM 281
 Aşky járás Csehország 58
 Astoria, L.I. USA 584
 Asszonynépe (Asinip) ROM 330
 Audincourt (Franciaország) 672
 Ausztrália 185, 611
 Ausztria 56, 64, 65, 67, 209, 550, 551, 554, 557, 558, 573, 611
 Auzin (Franciaország) 594
 Avasújtárosi járás (Oraşu Nou, Oaş) ROM 292
 Avasújtárosi járás ROM 292
 Avellaneda (Argentína) 641

Azuga ROM 289, 327

B

Babadac ROM 290

Babinác HRV 419

Babinagora HRV 410, 412, 419

Babylon 164

Bács (Bač, Batsch) JUG 507

Bácsalmás 502, 508

Bács-Bodrog vármegye 421, 428,
441, 442, 443, 445, 455, 457,
473, 503 659

Bácsbokod 502

Bácsfalu (Baciu) ROM 334, 346

Bácsfeketehegy (Feketić,
Schwarzenberg) JUG 416

Bácsföldvár (Bačko Gradište)
JUG 504

Bácsgyulafalva (Telečka) JUG
503, 510

Bácsi (Băcia) ROM 327

Bácska 97, 366, 405, 408, 408,
416, 429, 446, 448, 450, 451,
452, 453, 455, 459, 464, 465,
466, 467, 470, 478, 480, 491,
500, 502, 503, 504, 505, 506,
507, 515

Bácsordas (Karavukovo, Wolfin-
gen) JUG 437

Báctóváros (Tovariševo, Teich-
feld) JUG 507

Bácsvaskút JUG 424

Bágy (Bădeni) ROM 386

Bágyon (Bădeni) ROM 330

Baia megye 286, 328

Baixo (Brazília) 647

Baja 273, 502, 508

Bajaszentistván 508

Bajghir ROM 282

Bajmok (Nagelsdorf) JUG 504,
505

Bajsa (Bajša) JUG 507

Bajta (Bajtava) SLK 65

Bákó (Bacău) ROM 276, 279

Bakony 595, 694

Balánbánya (Balan) ROM 231

Balaneasa ROM 283

Balaton 693, 695

Balázsfalva (Blaj) ROM 325, 327

Baleni ROM 287

Báline (Balint) ROM 153, 158

Balkán 264, 438, 407, 408, 445,
464, 452, 470

Baltati ROM 287

Balucesti ROM 285

Bánffyhyunyad (Huedin) ROM
293, 311

Bánffyhyunyadi járás 293

Banja Luka 449

Bankó-hegy SLK 64, 68

Bankovci HRV 496

Bánság 137, 182, 216, 245, 270,
296, 297, 341, 301, 315, 316,
317, 332, 341, 343, 406, 408,
409, 416, 450, 451, 452, 459,
464, 465, 466, 467, 470, 480,
482, 483, 484, 485, 487, 488,
489, 490, 491, 494, 498

Bara ROM 285

Baranya 405, 416, 435, 449, 451,
455, 456, 462, 464, 465, 467,
470, 659

Baranyai háromszög 366, 408,
449, 462, 491

Baranyavár (Popvac) HRV 463

Barati ROM 279

Barbès (Franciaország) 672

Barbinceni ROM 282

Barcaşug 386

Barcaújfalu (Satu Nou) ROM
334

Bargaoani ROM 286

Barlad ROM 287

Barót (Baraolt) ROM 294

Baróti járás 294

Bártfa (Bardejov) SLK 30, 132

Barticesti ROM 284

Barzulesti ROM 283

Bátos (Batoş, Botsch) ROM 378

Bazarcic ROM 290

Bazga ROM 282

Becmen (Becsmen) HRV 414,
415, 416, 450

Bécs (Wien) 24, 69, 87, 130, 131,
142, 275, 291, 302, 311, 312,
313, 315, 316, 317, 337, 341,
346, 352, 356, 358, 359, 363,
364, 365, 368, 376, 377, 405,
518, 550, 551, 553, 554, 555,
557, 558, 559, 613, 614, 615,
690, 697, 700, 701, 702

Bedenik HRV 410, 412, 419

Bégahosszúpatak (Valea Lungă
Română) ROM 153, 159

Bégamonostor (Mănăstior)
ROM 153, 158, 332

Begecs (Begeč, Neusatz) JUG
507

Belényes (Beiuş) ROM 243, 311,
332, 345

Belényessonkolyos (Şfunciuş)
ROM 332

Belényesújlak (Uleacu de Beiuş)
ROM 332

Belgium 514, 515, 610, 611, 677

Belgrád 273, 406, 415, 416, 436,
448, 452, 454, 457, 459, 461,
469, 470, 471, 472, 485, 487,
488, 489, 494

Bellye (Bilje) HRV 449

Belovár-Körös vármegye 418,
419, 420

Bélzerénd (Zerindu Mic) ROM
332

Bereck (Breţcu) ROM 258

Béreg (Bački Breg) JUG 502

Beregi járás 57, 58, 59, 81

Beregszász (Berehovo, Berego-
vo) UKR 13, 63, 67, 292

Beregszászi járás 292

Bereg vármegye 292

Beresti ROM 279

Beresztóc (Banatski Brestovac,
Rustendorf) JUG 437

Berettyóújfalu 291

Berettyóújfalusi járás 291

Berindesti ROM 279

Berlin 14, 100, 131, 295, 301,
308, 377, 612, 677, 694, 695,
696, 701, 703

Bertalan ROM 386

Berzászka (Berzasca) ROM 154,
159

Beska HRV 450

Besszarábia 171, 213, 220, 259,
260, 275, 308, 312, 382, 384,
394, 395, 690

Beszterce (Bistriţa, Bistritz)
ROM 197, 263, 273, 293

Besztercebánya (Banská Bystrica)
SLK 94, 105, 106

Beszterce-Naszód vármegye
263, 265, 271, 273, 293

Bethlen (Beclean) ROM 293

Bethlenháza (Bethausen) ROM
153, 154, 159

Bethleni járás 293

Bethlenszentmiklós (Siin-
miclăuş) ROM 327

Bethlen telep (Brazília) 651

- Bihács (Bihać) (Bosznia-Hercegovina) 448
- Bihar-hegység 138
- Biharkeresztes 291
- Biharkeresztesi járás 291
- Biharnagybajom 291
- Bihar vármegye 187, 190, 242, 243, 256, 263, 266, 267, 270, 271, 273, 274, 291, 297, 314, 408, 659
- Binghampton, N.Y. USA 582
- Bingula JUG 419
- Birobidzsán SZU 670
- Biste (Byšta) SLK 64, 67
- Bistrita járás ROM 279, 286
- Bitoly (Monasztir) (Macedónia) 448
- Bjelina (Bosznia-Hercegovina) 420
- Bjelovári járás HRV 496
- Blagesti ROM 279
- Bled SLV 408, 459
- Blidari ROM 282
- Bocskay telep (Brazília) 651
- Bodola (Budila) ROM 326
- Bodrog 64, 68, 428
- Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) SLK 64, 68
- Bogdanesti ROM 282
- Bogdanvoda ROM 279
- Boghicea ROM 285
- Bogyán (Bođani) JUG 505, 507
- Bohlui-Cas ROM 287
- Bohusi ROM 286
- Boksánbánya (Bocşa Montana, Bokschan) ROM 153, 154, 158, 171, 270, 272, 389
- Boldogasszonyfalva (Gospodin-ci) JUG 508
- Boldogasszonyfalva (Brazília) 515, 645, 650
- Boldogfalva (Sîntămărie) ROM 329
- Bóni tanya 150
- Bonyha (Bahnea) ROM 329
- Borbátvíz (Riu Bărbat) ROM 328
- Borberek (Vurpăr) ROM 327
- Borosjenő (Ineu) ROM 332
- Boroskrakkó (Cricău) ROM 327
- Borossebes (Sebiş) ROM 332
- Borostyánkő (Bernstein) AUT 691, 692
- Borova HRV 419
- Borovakosza HRV 419
- Borsa (Borşa) ROM 253
- Borsi (Borşa) SLK 64, 67
- Börvény (Berveni) ROM 172
- Borzesti ROM 282
- Bosanska Gradiška (Bosznia-Hercegovina) 439
- Boska HRV 416
- Bosznia 408, 417, 418, 420, 436, 439, 449, 464, 467, 469
- Bosznia-Hercegovina 410, 418, 438, 444, 448, 452, 464, 469
- Botházca (Boteni) 328
- Bozovics (Bozovici) ROM 154, 159
- Brád (Brad) ROM 328, 350
- Bradu ROM 279
- Braila ROM 288
- Braila megye 288
- Brailita ROM 288
- Braniztea ROM 287
- Brassó (Braşov, Kronstadt) 215, 261, 270, 271, 296, 302, 307, 308, 310, 312, 325, 326, 333, 334, 336, 346, 347, 364, 385, 386, 392, 395, 396, 398, 399
- Brassói járás 326, 346, 347
- Brassó vármegye 263, 265, 267, 314, 346, 386
- Bratesti ROM 283
- Bratila-de-Jos ROM 283
- Brazília 20, 23, 179, 181, 182, 183, 184, 186, 220, 513, 515, 516, 590, 591, 602, 611, 627, 629, 631, 633, 635, 647, 649, 650, 657, 659, 660, 664, 684
- Brcska (Bosznia-Hercegovina) 420
- Bregalnica (Macedónia) 448
- Brekinjaka HRV 450
- Brekinska HRV 416
- Brezoiu ROM 290
- Bridgeport, Conn. USA 528, 582, 587, 588, 589
- Brinjáni HRV 419
- Broaza ROM 287
- Brooklyn, N.Y. 584
- Brumoasa ROM 286
- Brünn 13, 43, 53
- Brüsszel 573, 612, 677
- Brusturoasa ROM 281
- Buchila ROM 279
- Buciuunu ROM 287
- Buda ROM 279, 286
- Budakovác HRV 410, 419
- Budapest 15, 16, 17, 23, 29, 32, 39, 46, 54, 96, 98, 99, 117, 119, 126, 143, 146, 152, 153, 160, 168, 170, 212, 220, 241, 246, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 259, 260, 262, 274, 276, 291, 295, 296, 297, 326, 334, 349, 352, 365, 371, 378, 386, 391, 398, 399, 407, 410, 414, 417, 421, 422, 430, 435, 447, 448, 452, 454, 457, 460, 461, 462, 463, 468, 470, 471, 473, 482, 491, 493, 500, 502, 523, 524, 526, 532, 534, 535, 539, 541, 542, 543, 544, 546, 548, 566, 568, 573, 590, 592, 595, 600, 603, 604, 605, 613, 615, 616, 617, 618, 622, 623, 624, 625, 627, 628, 636, 643, 644, 669, 670, 671, 672, 676, 679, 681, 688, 689, 694, 695, 697, 698
- Buenos Aires 515, 591, 602, 610, 612, 630, 633, 638, 641, 642
- Buffalo, N.Y. USA 529, 582
- Bug ROM 313
- Buhanca ROM 285
- Buhociu ROM 282
- Bukarest 137, 147, 149, 169, 172, 173, 179, 196, 200, 201, 215, 216, 219, 220, 228, 230, 240, 246, 249, 252, 254, 258, 261, 276, 278, 288, 296, 301, 304, 326, 327, 333, 341, 345, 348, 377, 385, 391, 392, 394, 399
- Bukovina 137, 217, 220, 266, 276, 278, 394, 395, 408, 493, 505, 698
- Bulgária 121, 611
- Bunyaszegszárd (Bunea Mică) ROM 153, 159
- Burgenland 4, 550, 552, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 701
- Bürkös (Birghiş) ROM 331
- Buruenesti ROM 285
- Buruenis ROM 281
- Busteni ROM 289, 327
- Butea ROM 285
- Butucari ROM 283
- Buzásbesenyő (Valea Izvoarelor, Beşineu) ROM 329

Buzásbocsárd (Bucerdea Grino-
ass) ROM 327
Buzau ROM 288
Buzau megye ROM 288

C

Cadiuti ROM 285
Cajuti-Sat ROM 282
Cajuti-Targ ROM 282
Calafat ROM 290
Calarasi ROM 288
Calcaiu ROM 282
Calugara ROM 279
Calugareni ROM 285
Camanca ROM 281
Campeni ROM 283
Campina ROM 289
Cantareira (Brazília) 656
Cantiseni ROM 285
Capata ROM 282
Caracal ROM 290
Caraclau ROM 283
Carmen-Silvia ROM 290
Casin-Manastirea ROM 282
Catelesti ROM 279
Cattaro-i (Kotori) öböl 469
Cerna-Voda ROM 290
Cetatuia ROM 283
Cetinje JUG 449
Chaco territórium 638
Chambersburg, Pa. USA 519
Chebsky járás Csehország 58
Chetrosu ROM 279
Chicago, Ill. USA 518, 612
Chile 611, 633, 635, 674, 675,
676
Chilea-Benei ROM 282
Chineni ROM 280
Chirdingeni ROM 287
Chotek JUG 505
Chrome és Carteret, N.J. 583
Ciobanus ROM 281
Ciocani ROM 279
Ciughes ROM 281
Cleja ROM 279
Cleveland, O. 518, 519, 528, 530,
531, 537, 538, 539, 548, 612,
624, 685, 686, 687
Codru járás 287
Coman ROM 283
Comanesti ROM 281
Congo, O. 528

Connecticut állam (Conn.) USA
581, 582
Constanța ROM 327, 390
Copou ROM 287
Córdoba (Argentína) 635, 638
Cordova provincia 591
Corgu ROM 282
Corhana ROM 279, 284
Cornu Luncii ROM 286
Cosa ROM 286
Cosmesti ROM 286
Costeju ROM 279
Costineni ROM 283
Costita ROM 279
Côte d'Azur 677, 678, 679
Cotnari ROM 287
Covurlui megye 287
Craiova ROM 290
Cremenea ROM 279
Csacsak (Čačak) JUG 449
Csacsinci HRV 496
Csácsó (Čačov, Cacovo) SLK 43
Csajkás kerület 480, 502, 505,
506, 507
Csajkásgyörgye JUG 507
Csakovci (Čakovci) JUG 410,
419
Csanád vármegye 162, 263, 268,
270, 271
Csantavér (Čantavir) JUG 504,
505
Csap (Csop) UKR 67, 68, 69
Csata (Čata) SLK 65
Csátalja JUG 424
Csáva (Stoob) AUT 701
Csávás (Ceuaș) 329
Csávoly JUG 424, 502, 508
Csávós (Grăniceri, Tschawosch)
ROM 332
Cséffa (Cefa) ROM 291
Cséffai járás 291
Csehország 17, 26, 43, 46, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 57, 58
Csehszlovákia 11, 13, 14, 17, 20,
23, 24, 32, 36, 37, 38, 39, 40,
42, 45, 46, 47, 50, 54, 55, 57,
62, 63, 66, 67, 68, 70, 71, 72,
76, 115, 119, 122, 123, 129,
133, 137, 566, 611
Csekelaka (Cecălaca) ROM 330
Csemernica-puszta JUG 411,
419
Csenger 150, 151, 292
Csengeri járás 292

Csengerújfalú 150
Csermő (Cermei) ROM 258, 332
Csernovic JUG 217, 278
Cservenka (Crvenka) JUG 421,
422, 424, 450, 476
Csik vármegye 137, 175, 176,
190, 231, 258, 263, 267, 294
Csikéria 508
Csiklóbánya (Ciclova Montană)
ROM 154, 159
Csiksomlyó (Șumuleu) ROM
231, 276
Csikszentmárton (Sinmartin)
ROM 294
Csikszentmártoni járás 294
Csikszereda (Miercurea-Ciuc)
ROM 258, 294
Csikszeredai járás 294
Csóka (Čoka) JUG 490
Csomaköz (Ciumești) ROM 172,
180
Csombord (Ciumbud) ROM 330
Csonoplya (Cănoplja, Hügel-
horst) JOG506
Csörgő (Čerhov) SLK 67
Csoroszlya 502
Csüdötélke (Cuștelnic) ROM
329
Csukás (Știuca) ROM 154, 159
Csurog (Čurug) JUG 506
Csuzs (Suza) HRV 449
Cuchinisú ROM 281
Cucuieți ROM 283
Cumpulung ROM 289
Curtea de Argeș ROM 288, 385
Cuza-Voda ROM 284

D

Dalmácia 130, 131, 448, 449,
464, 469
Dányán (Daia) ROM 329
Darmanesti ROM 281
Daruvár (Darova, Darowa)
ROM 154, 159
Daruvár (Darovar) HRV 412,
416, 418, 419, 450
Daruvári járás 496, 497
Dealu-Nou ROM 279
Debreccen 215, 523, 629
Dedrád (Dedrad, Deutsch-Zep-
ling) ROM 378

- Dél-Amerika 181, 185, 514, 515, 545, 549, 592, 625, 629, 633, 636, 637
- Delaware állam USA 581
- Dél-Bácska 503
- Dél-Erdély 142, 297, 303, 315, 316, 317, 333, 334, 336, 337, 338, 341, 344, 345, 347, 350, 352, 354, 363, 364, 365, 366, 372, 380, 384, 385, 386, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 399, 400
- Dél-Franciaország 610
- Délkelet-Európa 131
- Dél-Makedónia 469
- Dél-Szerbia 436, 440, 445, 488
- Dél-Szlovákia 13
- Délvidék 3, 405, 407, 408, 409, 421, 424, 425, 428, 431, 452, 454, 455, 457, 458, 481, 491, 492, 493, 494, 498, 499, 500
- Denain (Franciaország) 594
- Dénesd (Dunajska Lužna) SLK 109
- Derby, Conn. USA 587
- Derecske 291
- Derecskei járás 291
- Dernye (Deronje) JUG 437
- Dés (Dej, Deesch) ROM 293
- Dési járás 293
- Detroit, Mich. USA 529, 687
- Detschin (Csehország) 53
- Déva (Deva, Diemrich) 144, 181, 182, 183, 184, 197, 270, 272, 325, 328, 376
- Dicsőszentmárton (Tirnăveni, Diciosinmărtin) ROM 329
- Dienet ROM 282
- Diószeg (Velký Diosek, Sládkovičovo) SLK 63, 67
- Djakovói járás 496, 497
- Dnyeper 313
- Dnyeszter 308, 343
- Dobrovni HRV 450
- Dobruzsza 278
- Dobsina (Dobšina) SLK 105, 107, 116, 119
- Dochia ROM 287
- Dofteana ROM 282
- Dognácska (Dognecea, Dognatschka) ROM 154, 159
- Dolj megye ROM 290
- Dolnji-Miholjáci járás JUG 497
- Dolny Jug 439
- Domány (Doman) ROM 154, 159
- Dombos (Văleni) ROM 331
- Domnita-Maria ROM 280
- Domucu ROM 279
- Dopszin HRV 496
- Dornó AUT 692
- Dorosló (Doroslovo) JUG 505, 507
- Douai (Franciaország) 595
- Dragesani ROM 290
- Dragomérfalva (Dragomirești) ROM 292
- Dragomérfalvi járás 292
- Dragomir ROM 283
- Dragutinovac HRV 410, 420
- Dráva 462
- Drávai bánóság 460
- Drávántúl 413
- Drenje HRV 419
- Drenovci HRV 415
- Drina JUG 469, 470
- Drinamellék 449
- Drob ROM 283
- Dubrovnik (Raguza) HRV 449
- Duna 33, 64, 65, 74, 80, 275, 388, 406, 456, 459, 462, 485, 506, 507, 551, 673, 694
- Dunacséb (Čelarevo, Čib, Bleyersdorf) JUG 507
- Dunagálos (Gložan) JUG 503
- Dunai bánóság (Dunabánóság, Dunai Segédbán Törvényhatósága) 485
- Dunamellék 449
- Dunabrava ROM 286
- Duquesne, Pa. USA 528
- E, É**
- East Chicago, Ind. USA 529
- East Norwalk, Conn. USA 587
- Égei-tenger 313
- Egerbegy (Agribiciu) ROM 260
- Egeres (Aghireșu) ROM 293
- Egeresi járás ROM 293
- Egrestő (Agristeu) ROM 329
- Egyiptom 611
- Élesd (Aleșd) ROM 256, 261, 291
- Élesdi járás 291
- Enachesti ROM 283
- Enyedsszentkirály (Sincrai) ROM 330
- Eperjes (Prešov) SLK 12, 13, 16, 30, 31, 34, 88, 102, 105, 106, 112, 113, 132
- Erdély 3, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 166, 168, 174, 175, 178, 180, 181, 185, 186, 194, 199, 201, 204, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 224, 227, 228, 232, 233, 234, 240, 244, 245, 252, 256, 257, 259, 262, 267, 272, 274, 275, 277, 278, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 326, 338, 341, 350, 365, 378, 384, 388, 395, 465, 515, 526, 675, 680, 681
- Erdőd (Ardud) ROM 292
- Erdődi járás ROM 292
- Erdőgyarak (Ghiorac) ROM 332
- Erdőhegykisjenő 3(Ghișeneu-Criș) ROM 32
- Erdőszentgyörgy (Singeorgiu de Pădur) ROM 293
- Erdőszentgyörgyi járás 293
- Erdővég (Erdevik) JUG 419, 496
- Erőd (Ariușd) ROM 326
- Érkörtvélyes (Curtuișeni) ROM 172
- Érmihályfalva (Valea lui Mihai) ROM 243, 252, 291
- Érmihályfalvi járás 291
- Érsekcsanád JUG 424
- Érsekújvár (Nové Zámky) SLK 12, 13, 65, 79, 80
- Érsemjén (Șimșian) ROM 180
- Érszeg (Ersig) ROM 153, 158
- Erzsebetváros (Dumbrăveni, Elisabethstadt) ROM 329
- Észak-Amerika 21, 185, 203, 617, 624, 629, 637, 647, 680
- Észak-Bukovina 384
- Észak-Erdély 142, 291, 297, 307, 309, 313, 315, 318, 336, 337, 341, 342, 344, 348, 352, 353, 354, 357, 358, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 369, 375, 376, 377, 378, 379, 384, 391, 392, 393, 394, 396, 399
- Észak-Franciaország 592, 594, 676, 677, 697
- Északkelet-Erdély 350, 351
- Eszék (Osijek) HRV 439, 449, 450, 463, 496, 497
- Eszéki járás 449, 496

- Európa 16, 20, 56, 100, 127, 131, 142, 228, 238, 366, 388, 412, 468, 514, 519, 521, 559, 564, 566, 601, 668
 Evian (Svájc) 669, 670
- F**
- Facsád (Fåget, Fatschet) ROM 153, 157, 158
 Falticeni ROM 286
 Faluszlatina (Szeló Szolotvina) 64, 68
 Fantaneanu ROM 283
 Fantanele ROM 280, 286, 288
 Faracani ROM 280
 Fareaseni ROM 284
 Fehéregyháza (Albești) ROM 331
 Fehérgyarmat 292
 Fehérgyarmati járás 292
 Fehértemplom (Bela Crkva, Weisskirchen) ROM 491
 Fehértemplomi járás 485
 Fehérvíz (Riu Alb) ROM 328
 Fekete (Finate) ROM 329
 Feketegyarmat (Iermata Neagră) 332
 Feketehegy (Crno Brdo) JUG 438, 450
 Feketetót (Tăuț) ROM 333
 Felek 377
 Felenyed (Aiudul de Sus) ROM 330
 Felsőapsa (Verhnyeye Vogyanoje) UKR 64, 68
 Felsőbácska JUG 508
 Felsőbánya (Baia Sprie, Mittelstadt) ROM 180, 292
 Felsőör (Oberwart) AUT 690, 691, 692, 693, 700, 701, 702, 703
 Felsőlövő (Oberschützen) AUT 690, 692
 Felsőpulya (Oberpullendorf) AUT 692, 700, 701, 702
 Felsőszentmihály (Mihai Viteazu, Sinmihaiu-de-Sus) ROM 330
 Felsővisó (Vișeu de Sus) ROM 292
 Felsővisói járás 292
 Felvidék (Felső-Magyarország) 3, 13, 17, 23, 24, 25, 26, 35, 36, 37, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 69, 70, 71, 72, 126
 Felvinc (Unirea, Vințul de Sus) ROM 330
 Fény (Foeni) ROM 172
 Ferdinand ROM 280
 Ferenc-csatorna 466, 502
 Ferencfalva (Våling, Franzdorf) 154, 159
 Ferencfőde JUG 437, 452
 Ferestrau ROM 282
 Ferestrau-Oituz ROM 282
 Filesti ROM 287
 Fiume (Rijeka) HRV 591, 626, 627
 Flocesti ROM 282
 Floresti ROM 280
 Florida USA 581
 Focuri ROM 288
 Fogadjisten (Iacobesti) ROM 279
 Fogaras ((Fågăraș, Fogarasch) ROM 275, 334, 335
 Fogaras vármegye 263, 271, 272, 331
 Francesbad (Csehország) 23
 Franciaország 17, 203, 514, 515, 516, 536, 592, 595, 610, 611, 671, 672, 678, 680, 698
 Frasinoina ROM 280
 Fratauti-Vecchi ROM 278
 Fratélia (Fretelia) ROM 332
 Freguezia d'Or (Brazília) 665
 Fundurisul ROM 283
 Fundi-Racaciun ROM 280
 Furnicari ROM 283
- G**
- Gacsiste JUG 418
 Gaidar ROM 283
 Gainesti ROM 286
 Galați ROM 327
 Galánta (Galanta) SLK 43
 Galántai járás 63, 67
 Galata ROM 287
 Galeri ROM 283
 Galgóc (Hlohovec) SLK 66
 Galoeni ROM 280
 Galovác JUG 412, 419
 Gálszécs (Sečovce) SLK 68, 88
 Ganreni ROM 287
 Gara JUG 424, 502
 Garam 32
 Garbovana ROM 282
 Garfield, N.J. USA 587
 Garleni ROM 280
 Garoafa ROM 286
 Gary, Ind. USA 529
 Gasteni ROM 280
 Genf 174
 Genova (Génua) 591
 Georgia állam USA 581
 Geoseni ROM 283
 Gerendkeresztúr (Grindeni) ROM 330
 Gh. Buzdugan ROM 280, 328
 Gheraesti ROM 284
 Ghymes (Jelenec, Gymes) SLK 108
 Giurgiu ROM 289
 Gleg JUG 424
 Glodosu ROM 284
 Gloduri ROM 281
 Glozsdje-puszta HRV 410, 419
 Gödöllő 690
 Goioasa ROM 281
 Gölnicbánya (Gelnica) SLK 105, 106, 116, 119
 Gombos (Bogojevo) JUG 507, 687
 Gömörhosszúszó (Díha Ves) SLK 29
 Gömör vármegye 28, 32, 38, 69, 72
 Gorj megye 290
 Görögország 202, 469, 611
 Govedjepolje HRV 419
 Gradina-puszta HRV 410, 419
 Grande Combe (Franciaország) 672
 Graz 691, 702, 703
 Grbavác HRV 410, 419, 496
 Grdjváci járás HRV 496
 Gropile ROM 282
 Grozesti ROM 282
 Grubsinopolje HRV 419
 Grubsinopoljei járás 496, 497
 Gura Văii ROM 280
 Gura-Racatau ROM 283
 Gúta (Kolárovo) SLK 44
 Gutinas ROM 282
 Gyála (Dala) JUG 484
 Gyalár (Ghelar) ROM 328
 Gyanta (Ginta) ROM 333
 Gyarak (Ghioroc) ROM 333
 Gyergyóditró, Ditró (Ditrău) ROM 192

Gyergyószentmiklós (Gheorgheni) ROM 181, 192, 294
 Gyergyószentmiklósi járás 294
 Gyergyótölgyes (Tulgheș) ROM 294
 Gyertyámos (Cărpiniș) ROM 171
 Győr 408
 Györgyfalva (Georghieni) ROM 328
 Gyulafehérvár (Alba Iulia, Karlsburg, Weissenburg) ROM 137, 138, 139, 141, 225, 226, 227, 325, 327, 350, 399
 Gyulafehérvári református egyházmegeye 327
 Gyulatelep (Sălbăgel, Eichen-tal) ROM 154, 159

H

Hadikfalva (Doresti) ROM 278
 Hadiknépe JUG 505, 509
 Hadrév (Hădăreni) ROM 330
 Hága 519, 521, 524, 537
 Hahasesti ROM 285
 Hajdúdorog 508
 Halaucesti ROM 284
 Halmi (Halmeu) ROM 292
 Halmok (Kanada) 546
 Hamburg 573
 Hamejus ROM 280
 Hamilton (Kanada) 569, 570
 Hanusfalva (Spișske Hanušov-ce) SLK 133
 Harangláb (Hărănglab) ROM 329
 Harasztí (Hrastin) HRV 415, 450, 496
 Harasztos (Călărași) ROM 330
 Hardicsa (Zemplínske Hradište) SLK 88
 Hari (Heria) ROM 330
 Harja ROM 282
 Haró (Hărău) ROM 328
 Háromszék vármegye 190, 231, 258, 263, 267, 271, 294
 Hartford, Conn. USA 588
 Hátszeg (Hațeg) ROM 296, 328
 Havasalföld 276, 278
 Hazleton, Pa. USA 584
 Héderfája (Idrifaia) ROM 329
 Heerlen (Hollandia) 604
 Heimtal (Brazília) 652, 653

Héjjasfalva (Vinători) ROM 331
 Hendorf ROM 385
 Hénin-Liétard (Franciaország) 592, 594, 595
 Hercegovina 420, 438, 439, 464, 469
 Hercegszöllös (Kneževi Vinogradi) HRV 449
 Hertelendifalva (Voljovica) JUG 450
 Hídalmás (Hida) ROM 293
 Hídalmási járás 293
 Hidasnémeti 29
 Hídvég 326, 334(Hághig) ROM
 Hlincea ROM 287
 Hódság (Ođzaci, Hanfhausen) JUG 437, 479, 507
 Hollandia 521, 595, 603, 611
 Homestead, Pa. USA 528
 Homonna (Humenné) SLK 88
 Homoród (Homorod, Hameruden) 378
 Horgesti ROM 283
 Horgos (Horgoš) JUG 504
 Horlesti ROM 287
 Horthyvára JUG 505
 Horvátország 121, 130, 405, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 418, 436, 448, 450, 451, 452, 464, 465, 467, 469, 470, 481, 495, 500
 Hosdát (Hășdat) ROM 328
 Hosszúaszó (Valea Lunga, Langenthal) ROM 331
 Hrtkovci JUG 418
 Humljani HRV 410, 419, 496
 Hunyad vármegye 187, 190, 263, 265, 267, 271, 273, 274, 376
 Hunyadi református egyházmegeye 327

I

Iași megeye 287
 Igazfalva (Dumbrava) ROM 153, 157, 332
 Igazpüspöki, Püspöki (Biskupice) SLK 101, 102, 103, 104, 111
 Igló (Spišská Nová Ves) SLK 29, 34, 100, 105, 117, 118, 130
 Ilfov megeye 288
 Iliesti ROM 281

Ilava (Ilava) SLK 91
 Ilok HRV 452, 496
 Iloki járás 496, 497
 Ilosva (Irsava) UKR 63, 66
 Illyefalva (Ilieni) ROM 231
 Indián JUG 422
 Indijai járás HRV 496, 497
 Ipojuca (Brazília) 664
 Ipoly 32, 64, 65
 Ipolybél (Bielovce) SLK 65
 Ipolypásztó (Pastovce) SLK 65
 Ipolyság (Šahy) SLK 13, 65
 Ipolyszalka (Salka) SLK 64, 65, 66
 Ipolyvisk (Vyškovce nad Ipľom) SLK 43
 Irig HRV 418, 495
 Irigi járás 496, 497
 Ismail 275
 Istensegíts (Tibeni) ROM 278
 Istvánfalva (Ștefănești) ROM 154
 Istvánháza (Iștihaza) ROM 330
 Isovoarele ROM 280
 Isztambul (Konstantinápoly) 604, 605, 610, 612, 697
 Itesti ROM 280
 Ivanovci HRV 420
 Izgár (Izgar) ROM 158

J

Jabaquara (Brazília) 645, 656
 Jabukovci JUG 438
 Jalomita megeye ROM 288
 Jamarica HRV 420
 Jankovci HRV 414
 Jankovo JUG 438
 Japán 203, 670
 Jásatomity járás JUG 485
 Jászvásár (Iași) ROM 276, 287
 Jáva Indonézia 611
 Jazul-Porcolui ROM 288
 Jegalia ROM 288
 Jenci tanya 150
 Jeruzsálem 665, 667
 Jilava ROM 289
 Jobbágyi AUT 703
 Johnstown, Pa. USA 528
 Josupeni ROM 287
 Józseffalva ROM 279, 488
 Juesesti ROM 285
 Jugani ROM 284

- Jugoszlávia (Szerb-Horvát-Szlovén Királyság) 14, 17, 43, 137, 162, 251, 275, 405, 406, 407, 408, 409, 418, 429, 430, 431, 433, 435, 438, 439, 441, 444, 448, 453, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 473, 491, 611, 622, 657, 659
- Jundiahy (Brazília) 645, 646
- K**
- Kabul JUG 506
- Kalotaszegi református egyházmegye 138, 328
- Kanada (Kanadai Egyesült Államok) 20, 513, 514, 516, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 562, 566, 567, 568, 569, 574, 576, 610, 627, 680
- Kápolnokmonostor (Copalnic-Mănăştur) ROM 292
- Kápolnokmonostori járás 292
- Karancs (Karanac) HRV 449
- Karánsebes (Caransebeş, Karansebesch) ROM 153, 154, 158, 171, 175, 302, 325, 332
- Karcfalva (Cîrţa) ROM 231
- Károlyváros (Karlovac) HRV 449
- Kárpátalja (Kárpát-Ukrajna, Ruszka-Krajna, Ruténföld, Ruszinszkó) 3, 11, 12, 14, 17, 37, 42, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 76, 77, 78, 81, 82
- Kárpátok 59, 273
- Kassa (Košice) SLK 13, 24, 29, 30, 31, 64, 68, 69, 79, 80, 97, 99, 112, 117, 118, 132
- Katona (Cătina) ROM 328, 427
- Káty (Kač) JUG 506
- Katymár 502, 508
- Kaukázus 119
- Kazsó (Kožuchov) SLK 88
- Keasbey, N.J. USA 586
- Kecskemét 629
- Kecskend (Kozarac) HRV 463
- Kecső (Kečovo) SLK 28
- Kékes (Chiochiş) ROM 293
- Kékesi járás 293
- Kelebia 461, 508
- Kelet-Ausztria 451
- Kelet-Közép-Európa 15
- Kelet-Szlovákia 76, 120, 123
- Kemenceszék (Cuptoara, Cuptoare Secu) ROM 154, 159
- Kercsed (Stejeriş) ROM 330
- Kerény (Kljajičevo, Kernei) JUG 437
- Keresztvár (Teliv) ROM 326
- Késmárk (Kežmarok) SLK 117, 118, 133
- Kevevára (Kovin) JUG 450
- Kézdivásárhely (Tirgu Secuiesc) ROM 294, 310
- Kézdivásárhelyi járás 294
- Kína 611
- Kipling (Kanada) 569
- Királyhágó 141, 237, 262, 326
- Királyhelmece (Kráľovský Chlmec) SLK 64, 68
- Királyi (Horná Kráľová) SLK 103
- Királykegye (Tirol, Königsgnad) ROM 154, 159
- Királymező (Uszty-Csorna) UKR 59
- Kisazar (Malé Ozorovce) SLK 88
- Kisbarcsa (Bircea Mică) ROM 328
- Kisened (Singătin) ROM 327
- Kisinyov (Moldova) 171
- Kiskapus (Copşa Mică) ROM 335
- Kiskarasztos (Kleinbachstelten) AUT 692
- Kiskér (Bačko Dobro Polje, Pribičevičevo, Kleinwiesen) JUG 422
- Kisköszeg (Batina, Donau-Daru-Winkel) HRV 435
- Kis-Küküllő vármegye 263, 267, 271, 325
- Kismajtény (Moftinu Mic) ROM 256
- Kismarton (Eisenstadt) AUT 690
- Kispereg (Pergiu Mic) ROM 332
- Kispest 548
- Kisradince HRV 420
- Kisszeben (Sabinov) SLK 30
- Kistarcsa 694
- Kitid (Chitid) ROM 328
- Klára-major AUT 692
- Klopódia (Clopodia) ROM 332
- Kő (Kamenac) HRV 449
- Kőhidgyarmat (Kamenný Most) SLK 65
- Kolbáska (Brezina) SLK 88
- Köln 573
- Kolon (Koliňany) SLK 109
- Kolozsborsa (Borşa) ROM 293
- Kolozsborsai járás 293
- Kolozspata (Pata) ROM 328
- Kolozsvár (Cluj-Napoca, Klausenburg) ROM 144, 173, 196, 197, 198, 199, 205, 213, 215, 218, 220, 233, 236, 239, 245, 253, 259, 260, 261, 263, 270, 273, 276, 293, 309, 311, 328, 339, 352, 366, 372, 373, 377, 380, 383, 384, 386, 389, 392, 395, 396, 398, 399, 400
- Kolozsvári járás 293, 309, 311
- Kolozs vármegye 263, 267, 271, 273, 274, 309, 311, 314, 293
- Kölpény (Kulpin) JUG 503
- Komárom (Komárno) SLK 13, 65
- Komáromcsehi (Čechy) SLK 108
- Komárom vármegye 38
- Kopács (Kopačevo) SLK 449
- Koritna HRV 496
- Kórógy (Korog) HRV 415, 416, 450
- Korompa (Korompachy, Krompach) SLK 29, 31, 118, 119
- Körödszentmárton (Coroiu S. Martin) ROM 329
- Körösbánya (Baja de Criş) ROM 180, 328
- Körös (Križevci) HRV 508
- Körös-vidék 137
- Körtés (Rastina, Kruševlje) JUG 424
- Kossuthfalva JUG 446, 450, 504
- Köszeg 690, 693
- Koszovo (Rigómező) JUG 464
- Koszovszka-Mitrovica JUG 464
- Kötegyán ROM 243, 261
- Kovacsicsai járás JUG 485
- Kovarc (Kovarce) SLK 43
- Kovászna (Covasna) ROM 294
- Kovásznai járás 294
- Kövend (Plăeşti) ROM 386
- Kovini járás 485
- Középpapsa (Szrednyeje Vogvanoje) UKR 64, 68
- Közép-Európa 142, 127, 131, 264, 559, 564, 567

- Középpulya (Mitterpullendorf) AUT 692, 701
 Kozma (Kuzmice) SLK 64, 68
 Kragujevac JUG 449
 Kranszkij Kotar JUG 438
 Krassófüzes (Fizeş) ROM 153, 158, 263, 265, 268, 332, 658
 Krassó-Szörény vármegye 152, 153, 155, 168, 263, 265, 268, 270, 325, 659
 Kraszna (Crasna) ROM 291
 Krasznai járás 291
 Krestelovac HRV 410, 418
 Krim-félsziget 394
 Kristyór (Crişior) ROM 328
 Krivaja-puszta HRV 410, 412, 420
 Krusevác (Kruševac) JUG 449
 Kuba 611
 Kucora (Kucura) JUG 422, 423, 503
 Küküllőalmás (Alma) ROM 331
 Küküllői református egyházmegye 329
 Küküllőszéplak (Suplac) ROM 329
 Küküllővár (Cetatea de Baltă) ROM 329
 Kula JUG 421, 422, 423, 432, 476, 479, 504, 507
 Kumán JUG 488
 Kunság 405
 Kürt (Strekov) SLK 65
 Kürtös (Curtici) ROM 258, 261
 Kuszonya-puszta HRV 420
 Kutina HRV 451
- L**
- Lacháza (Vladislavci) HRV 410, 418
 Lackawanna, N.Y. USA 528, 582
 Laloaia ROM 281
 La Plata 638, 641
 Larguta ROM 280
 Laskó (Lug) HRV 449
 Laszovác HRV 412, 420
 Lasztóc (Lastovce) SLK 88
 Lasztómér (Lastomir) SLK 88
 Lavidul ROM 284
 Lázárföld (Lazarevo) JUG 438
 Leaca-Ungureni ROM 283
 Lédéc (Ladce) SLK 108
 Légen (Legii) ROM 329
- Legenye (Luhya) SLK 67
 Leguizamon (Argentína) 635, 638
 Lengyelország 31
 Lens (Franciaország) 593, 595
 Leontinesti ROM 281
 Leorda ROM 281
 Leorzeni ROM 281
 Lespesi ROM 280
 Lespezi ROM 286
 Létánfalva (Letanovce) SLK 70
 Léva (Levice) SLK 65, 111
 Libeň (Csehország) 19
 Lilieci ROM 280
 Liliomos (Lalić) JUG 503
 Lille (Franciaország) 515
 Lipcse Németország 452
 Lipik HRV 412, 420
 Lippa (Lipova) ROM 302, 325, 332
 Liptóújvár (Liptovský Hrádok) SLK 70
 Ljubljana (Laibach) 449
 Ljubuski (Bosznia-Hercegovina) 439
 Löcse (Levoča) SLK 20, 29, 33
 Lökösháza 258, 259, 339
 London 119, 133, 198, 395, 527, 669
 Londrina (Brazília) 651, 652, 653
 Lorain, O. USA 528, 529
 Lőrincréve (Leorinţ) ROM 330
 Losonc (Lučenec) SLK 13
 Lozsád (Jeledinţi) ROM 328
 Lucacesti ROM 281
 Lugos (Lugoj, Lugosch) ROM 153, 154, 155, 156, 159, 168, 169, 171, 177, 197, 265, 296, 302, 325, 332, 345, 347
 Luizii-Calugara ROM 280
 Lunca de Jos ROM 281, 331
 Luncasi ROM 284
 Lupény (Lupeni) ROM 328
 Lyon 672
- M**
- Macedónia (Makedónia) 438, 444, 464
 Macin ROM 290
 Magüresit ROM 281
 Magla ROM 285
 Magyarbece (Beta) ROM 330
- Magyarbénye (Bia) ROM 327
 Magyarböd (Bidovce) SLK 88
 Magyarbóly HRV 462
 Magyarbükös (Bichiş) ROM 330
 Magyardellő (Dileu Nou) ROM 329
 Magyarfenes (Vlaha) ROM 328
 Magyarfráta (Frata) ROM 329
 Magyargyerőmonostor (Mănăstireni) ROM 328, 393
 Magyarherepe (Herepea) ROM 330
 Magyarigen (Ighiu) ROM 327
 Magyarizsép (Vižný Žipov) SLK 88
 Magyarakályán (Căianu) ROM 329
 Magyarkanizsa (Kanjiža, Stara Kanjiža) JUG 445, 479, 504
 Magyarapud (Căpuđ) ROM 327
 Magyarkirályfalva (Crăieşti) ROM 329
 Magyarlapád (Lopadea Nouă) ROM 330
 Magyarláros (Lăpuş) ROM 293
 Magyarlárosi járás 293
 Magyarléta (Liteni) ROM 328
 Magyarország (Magyar Királyság, Csonka-Magyarország) 11, 13, 14, 15, 24, 29, 32, 33, 36, 38, 42, 46, 47, 57, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 98, 99, 103, 106, 108, 112, 114, 115, 122, 125, 126, 130, 131, 132, 142, 143, 144, 162, 153, 177, 179, 193, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 252, 253, 257, 260, 261, 265, 269, 270, 271, 276, 295, 299, 308, 310, 312, 335, 337, 338, 339, 342, 344, 345, 353, 356, 362, 363, 365, 366, 367, 376, 382, 383, 384, 388, 393, 408, 410, 415, 417, 423, 424, 430, 459, 460, 464, 466, 468, 470, 471, 483, 489, 490, 491, 492, 493, 497, 513, 515, 518, 519, 520, 521, 526, 527, 529, 530, 531, 532, 536, 537, 539, 542, 551, 559, 562, 563, 566, 572, 573, 574, 578, 579, 590, 581, 582, 583, 589, 591, 594,

- 595, 603, 605, 607, 608, 609, 617, 618, 619, 624, 625, 626, 629, 638, 643, 652, 654, 657, 659, 661, 662, 665, 669, 670, 671, 672, 673, 676, 684, 685, 686, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 703
- Magyarózd (Ozd) ROM 330
- Magyarremete (Remetea) ROM 333
- Magyarrétfalu (Retfala) JUG 450
- Magyarsülye (Șilea) ROM 330
- Magyarszentbenedek (Sinbenedic) ROM 330
- Magyarszovát (Suatu) ROM 329
- Magyarvalkó (Văleni) ROM 328, 393
- Maine állam USA 581
- Makó 405, 433
- Malacka (Malacky) SLK 52, 133
- Málca (Malčice) SLK 88
- Malo Gaciste HRV 410
- Mandzsukuo 670
- Manitoba állam Kanada 545, 548, 549, 562
- Maradék (Maradik) JUG 411, 416, 419, 450, 495, 496
- Máramarossziget (Sighetu Marmației) ROM 193, 198, 253, 292, 395
- Máramarosszigeti járás 292
- Máramaros vármegye 137, 190, 242, 258, 263, 265, 266, 292
- Marascu ROM 283
- Marasesti ROM 286
- Margin.-Raezesi ROM 280
- Margineni ROM 280
- Margitta (Marghita) ROM 291
- Margittai járás 291
- Maria ROM 287
- Máriafalva (Mariasdorf) AUT 692
- Maribor (Marburg) 449
- Marokkó 611
- Maros 265, 271, 273
- Marosbogát (Bogat) ROM 330
- Marosdécse (Decea) ROM 330
- Marosgeze (Gheja) ROM 330
- Marosgombás (Gimbaș) ROM 331
- Maroshévíz (Toplița, Toplitz) ROM 145, 293
- Marosillye (Ilia) ROM 328
- Marosludas (Luduș) ROM 178, 331
- Marosnagylak (Noșlac) ROM 331
- Marosnémeti (Mintia) ROM 328
- Marosszentimre (Sîntimbru) ROM 179, 327
- Maros-Torda vármegye 172, 190, 263, 267, 271, 273, 293
- Marosugra (Ogra) ROM 329
- Marosújvár (Ocna Mureș) ROM 331
- Marosvásárhely (Tirgu Mureș, Neumarkt) ROM 196, 198, 219, 263, 273, 293, 309, 310, 378, 379, 386, 391
- Marosvásárhelyi járás 293
- Marseille Franciaország 460, 672
- Martin-Berzunt ROM 284
- Martinci HRV 420
- Martinci-pusztta HRV 420
- Martonos (Martonoș) JUG 504
- Maryland állam USA 581
- Márvány-tenger 313
- Massachusetts állam USA 581
- Mátészalka 292
- Mátészalkai járás 292
- Mátyáskirályfalva (Brazília) 515
- McKeesport, Pa. USA 528, 529
- Mecenzéf (Medzev) SLK 106
- Medgyes (Mediaș, Mediasch) ROM 205, 211, 296, 302, 325, 331
- Megigía ROM 290
- Mehedinti megye 290
- Melence (Melenci) JUG 488
- Mericourt (Franciaország) 592, 593
- Mérlegföldvár ROM 344
- Mezőbaj (Boiu) ROM 333
- Mezőbánd (Band) ROM 293
- Mezőbándi járás 293
- Mezőbodon (Papiu Ilarian) ROM 329
- Mezőcsán (Ceanu Mare) ROM 331
- Mezőkapus (Căpușu de Cîmpie) ROM 329
- Mezőkeszű (Cheșau) ROM 329
- Mezőköbölkút (Fintinița) ROM 329
- Mezőkövesd 429
- Mezőmehes (Miheșu de Cîmpie) ROM 330
- Mezőpágozca (Pogăceaua) ROM 330
- Mezőségi református egyházmegye 329
- Mezőszengyel (Singer) ROM 330
- Mezőújlak (Delureni) ROM 330
- Mezőzáh (Zau de Cîmpie) ROM 330
- Mexikó 610
- Miava (Myjava) SLK 26
- Miclauzeni ROM 285
- Mihai-Bravu ROM 289
- Mihályfalva (Boarta) ROM 331
- Miholjacki Martinci HRV 410
- Mikefalva (Mica) ROM 329
- Mikeszásza (Micăsasa) ROM 331
- Milánó Olaszország 618, 619, 697
- Militics (Srpski Miletic) JUG 437
- Mircesti ROM 187, 284
- Mirisló (Mirăslău) ROM 331
- Mirkovci JUG 438
- Miron-Costin járás ROM 284
- Misérd (Nové Košariská) SLK 109
- Misle ROM 289
- Mizil ROM 288
- Mocs (Mociu) ROM 329
- Mocsonok (Sládečkovce) SLK 103
- Mogosesti ROM 284
- Mohács 505, 508
- Mohácsi (Brazília) 652
- Mohol (Mol) JUG 446, 473, 478
- Moldva 137, 170, 260, 276, 277, 278, 394, 408, 493
- Montenegró 448, 449
- Montevideo 515, 612, 635
- Montreal Kanada 545, 562, 569, 574, 577, 612
- Mooca (Brazília) 664
- Morava JUG 449
- Moreni ROM 284, 289, 327
- Móricföld (Măureni, Moritzfeld) ROM 275
- Morvaország 17, 26, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56
- Mosnica (Moșnița) ROM 177
- Moszkva 214, 384, 395
- Mosztár (Mostar) 420, 439

- München 14, 572, 573, 574, 596, 600
 Munelul-de-Sus ROM 284
 Munkács (Mukačevo, Mukacsevo) UKR 22, 59, 63, 66, 67, 81, 82, 83, 292
 Munkácsi járás 59, 83, 292
 Muntele járás ROM 279, 281
 Munténia ROM 170
 Muraköz 173, 408, 410, 429, 440, 452, 470, 491
 Muraszombat (Murska Sobota) SLV 430, 480
 Muravidék 429, 406, 491
 Murgeni ROM 287
 Muscel megye ROM 289
 Musina SLK 133
 Muzsla (Mužla) SLK 65
- N**
- Nadrág (Nádrag, Steinacker) ROM 154, 159
 Nagybánya (Baia Mare, Frauenbach) ROM 172, 256, 292
 Nagybányai járás 292
 Nagybecskerek, Becskerek (Zrenjanin, Veliki Bečkerek, Gross-Betschkerek) JUG 434, 444, 450, 452, 454, 459, 485, 486, 487, 488, 489, 491, 494
 Nagybecskerek-i járás 485
 Nagyberezna (Velikij Bereznij) UKR 63, 66
 Nagybodófalva (Bodo) ROM 153, 157
 Nagybrsljanica HRV 420
 Nagycepidlak HRV 420
 Nagyenyed (Aiud) ROM 270, 325, 326, 331, 345, 346, 347, 383, 393
 Nagyenyedi református egyházmegye 330
 Nagyilonda (Ileanda) ROM 293
 Nagyilondai járás 293
 Nagykapos (Velké Kapušany) SLK 64, 68
 Nagykároly (Carei, Carol) ROM 172, 256, 262, 292
 Nagykárolyi járás 292
 Nagykáta 698
 Nagykikinda (Kikinda, Velika Kikinda, Grosskikinda) JUG 450, 484, 487, 489, 491
 Nagykikindai járás 485
 Nagyküküllő vármegye 263, 265, 267, 271, 385
 Nagylak (Nádlac) ROM 332
 Nagymajtény (Moftinu Mare) ROM 242, 256
 Nagymedvés (Medveš) ROM 331
 Nagymihály (Michalovce) SLK 64, 68, 88, 105, 106, 116, 119, 132
 Nagymoha (Grinari) ROM 331
 Nagyölyves (Ulieș) ROM 330
 Nagypestyén (Peșteana) ROM 328
 Nagypisznica, Nagypiszsanica JUG 416, 418, 451
 Nagyrápolit (Rapoltu Mare) ROM 328
 Nagysármás (Sărmașu) ROM 330
 Nagysomkút (Șomcuta Mare) ROM 292
 Nagysomkúti járás 292
 Nagysurány (Șurany) SLK 97, 98, 99
 Nagyszalánc (Slanec) SLK 88
 Nagyszalonta (Salonta) ROM 291
 Nagyszalontai járás 291
 Nagy-Szamos 273
 Nagyszeben (Sibiu, Hermannstadt) 143, 169, 210, 211, 215, 216, 217, 252, 260, 296, 301, 302, 303, 331, 334, 391, 392
 Nagyszebeni református egyházmegye 331
 Nagyszered ((Veliko Središte) SLK 450
 Nagyszőlős (Vinogradov) UKR 61, 63, 67, 292
 Nagyszőlősi járás 292
 Nagyszombat (Trnava) SLK 26, 43, 105, 112
 Nagyvárad (Oradea, Grosswardein) ROM 141, 173, 189, 194, 196, 218, 233, 237, 239, 243, 253, 258, 260, 262, 263, 273, 291, 344, 345
 Nagyváradi járás 291
 Nagyszerénd (Zerind) ROM 333
 Nándorhegy (Oțelu Roșu, Ferdinand) ROM 154, 159
 Nanesti ROM 283
 Narta HRV 420
 Nasicei járás HRV 496, 497
 Nasoesti ROM 284
 Naszód (Näsăud, Nassod) ROM 175, 273, 293
 Naszód-i járás 293
 Neamț megye ROM 286
 Nedelcu Chercea ROM 288
 Negotin JUG 438
 Negri ROM 285
 Nemesmilitics (Svetožar Miletić) JUG 510
 Nemesoroszi (Kukučinov) SLK 44
 Németgurab (Nemecky Grob) SLK 94, 116, 119
 Németmokra (Komszomolszk) UKR 59
 Németország 14, 15, 17, 23, 63, 67, 74, 90, 119, 130, 209, 216, 275, 302, 303, 309, 338, 349, 352, 365, 408, 438, 463, 464, 465, 483, 484, 485, 490, 514, 516, 559, 573, 611, 668, 671, 676, 677, 689, 690, 692, 693, 696, 701
 Netecs HRV 411
 Netecs-pusztá HRV 420
 Newark, N.Y. USA 583
 New Brunswick, N.J. USA 529, 583, 586, 589
 New Hampshire állam USA 581
 New Haven, Conn. USA 588
 New Jersey állam (N.J.) USA 513, 581, 583
 New York, N.Y. USA 199, 522, 528, 530, 531, 535, 577, 578, 582, 584, 585, 588, 589, 612, 617, 661, 662, 673
 New York állam (N.Y.) USA 513, 581, 582
 Nickyfalva (Nițchidorf, Nicky-dorf) ROM 343
 Niederdonau tartomány AUT 689, 702, 703
 Nikinci HRV 411, 414, 415, 416, 419, 450
 Nikolinstan HRV 410
 Nikolinstan-pusztá HRV 420
 Ninive (ókori közelkeleti város) 165

- Nis (Niš) JUG 449, 464
 Nisporesti ROM 284
 Nizza (Nice) Franciaország 677, 678, 679
 Njemce (Nijemci) HRV 414, 416, 450
 Nógrád megye 405
 Nord megye Franciaország 515
 Nörinse (Nevrincea) ROM 153, 158
 North Carolina állam USA 581, 582
 North Norwalk, Conn. USA 587
 Nyárádszereda (Miercurea Nirajului) ROM 293
 Nyárádszeredai járás 293
 Nyitra (Nitra) SLK 32, 65, 66, 88, 91, 94, 99, 102, 105, 108, 109, 110, 116
 Nyitraegerszeg (Jelšovec, Jagerseg) SLK 103
 Nyitra vármegye 105
 Nyugat-Európa 4, 15
 Nyugat-Kanada 546, 562, 569, 570, 575, 576
 Nyugat-Magyarország 451, 690, 691, 692, 693
- O, Ö**
- Öbéh (Beba Veche, Alt-Beba) ROM 256
 Óbecse (Becej, Stari Becej, Alt-Betsche) JUG 470, 473, 476, 502
 Oboreceni ROM 285
 Odera Lengyelország—Németország 74
 Odessza UKR 311, 315, 394
 Odobesti ROM 286
 Ófutak (Futog, Eugenwall) JUG 504, 506
 Ohio állam (O.) USA 513, 519
 Oituz járás 279, ROM 282
 Ójankovác (Stari Jankovci) JUG 410, 419
 Ókér (Zmajevo, Pasičevo, Altwiesen) JUG 507
 Oklánd (Ocland) ROM 294
 Oklándi járás 294
 Oláhbrettye, Románbrettye (Bretea Română) ROM 328
 Oláhdellő (Dileu Vechi) ROM 329
 Oláhújfalú, Románújfalú (Nou Român) ROM 331
 Olaszország 119, 121, 130, 203, 352, 365, 378, 460, 464, 466, 536, 591, 610, 611, 617
 Olmütz (Olomuc) 53
 Olt megye ROM 289
 Olténia ROM 170, 278
 Olthévíz (Hoghiz) ROM 326
 Ólubló (Stará Lubovňa) SLK 19
 Onesti ROM 282
 Ontario állam Kanada 563
 Óradna (Rodna, Alt-Rodna) ROM 293
 Óradnai járás 293
 Orahovica HRV 496
 Óraljابدogfalva (Sintămăria-Orlea) ROM 328
 Orasa ROM 284
 Oravicabánya (Oravița, Oravitz) ROM 154, 155, 158, 302, 325, 388
 Oravicafalu (Oravița Romana) ROM 153, 154, 158
 Orbenii-de-Jos ROM 286
 Órisziget (Siget in der Wart) AUT 691, 703
 Orló (Orlov) SLK 30, 133
 Orosháza 484
 Oroszka (Pohronský Ruskov) SLK 43
 Oroszmokra (Russzkaja Mokraja) UKR 59
 Oroszország 120, 160, 278, 350
 Orsova (Orșova) ROM 153, 154, 157, 302, 325
 Órszállás (Stanišić, Tannenschütz) JUG 424, 502, 506
 Osob.-Margin ROM 280
 Osobitii ROM 280
 Ósové (Stare Šove) JUG 436, 450
 Ostmark AUT 692
 Oszekovo HRV 420
 Ószerbia 439, 484, 485
 Ószivác (Sivac, Eimannsrüh) JUG 421, 422, 450, 479
 Osztrák—Magyar Monarchia 175, 452, 468, 522
 Ótátrafüred (Starý Smokovec) SLK 12, 96, 127
 Oteleni ROM 285
 Otopeni ROM 288
 Ótorda (Turda Veche) ROM 331
 Ottawa Kanada 562
 Otthon (Kanada) 546
 Óverbász (Stari Vrbas) JUG 479, 504, 507
- P**
- Pacsér (Pačir) JUG 450
 Padova (Padua) Olaszország 273
 Padureni ROM 285
 Palanca ROM 281
 Palánka (Bačka Palanka) JUG 470, 479, 507
 Palesztina 22, 59, 220, 665, 666, 667, 669, 670
 Paliszállás HRV 410, 419
 Palona (Plavna) JUG 507
 Pályin (Palin) SLK 89
 Pancesti ROM 283, 285, 286
 Pancsova (Pančevo) JUG 434, 450, 485, 487, 491, 494
 Pancsovai járás 485
 Pankota (Pincota) ROM 333
 Pannónia 313
 Parajd (Praid) ROM 294
 Parajdi járás 294
 Parana állam Brazília 651
 Paravulesti ROM 282
 Parincea-Targ ROM 283
 Paripás (Ratkovo, Parabuć, Gutacker) JUG 507
 Párizs 43, 80, 174, 190, 194, 198, 203, 227, 234, 460, 524, 573, 594, 595, 612, 671, 673, 676, 697
 Parjel ROM 284
 Párkány (Parkaň, Šturovo) SLK 26, 27, 64, 65, 66
 Pascani ROM 286
 Pas-de Calais megye Franciaország 515
 Pasián HRV 420
 Passaic, N.J. USA 528, 529, 583, 585, 586, 587, 589
 Pécs 76, 273, 629
 Peletutii de Jos ROM 280
 Peletutide Sus ROM 280
 Pélmonostor (Beli Manastir) HRV 462, 463
 Pennsylvania állam, (Pa.) USA 513, 528

- Perth Amboy, N.J. USA 522, 528, 531, 583, 585, 586, 588, 589
- Peru 221
- Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 659
- Petek (Petecu) ROM 326
- Pétervárad járás JUG 497
- Petróc (Bački Petrovac) JUG 116, 473, 475
- Petrozsény (Petroșani, Petroșeni) ROM 144, 272, 328
- Philadelphia, Pa. USA 529
- Philipsburg, N.J. USA 585
- Piatra Neamț ROM 286
- Pildești ROM 284
- Pincéd (Pivnice) JUG 503
- Pinkafő (Pinkafeld) AUT 691, 692
- Piros (Rumenka) JUG 450, 506
- Pisen-Rusului ROM 285
- Piski (Simeria) ROM 171, 328
- Pitești ROM 327, 386
- Pittsburgh, Pa. USA 525, 528, 535, 537, 538
- Platicsevo HRV 419
- Ploești ROM 327, 387, 390
- Poarta ROM 281
- Podeni ROM 281
- Podenia ROM 281
- Podgoria ROM 287
- Podul-Iloaili ROM 287
- Podul-Schiopa ROM 286
- Poiana-Jurascu ROM 285
- Pókafalva (Păuca, Törnen) ROM 327
- Popeni ROM 282
- Popești ROM 287
- Popoiu ROM 281
- Poprád (Poprad) SLK 117, 118
- Portage, Pa. USA 528
- Pöstyén (Piešťany) SLK 27, 65
- Pöstyénfürdő SLK 64, 68, 95
- Pozsarevác (Požarevac) JUG 449
- Pozsega vármegye 418, 419, 420, 659
- Pozsony (Bratislava) 13, 16, 21, 23, 24, 25, 35, 48, 50, 52, 53, 61, 63, 65, 73, 78, 79, 80, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 96, 97, 98, 100, 104, 105, 106, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 124, 126, 130, 132, 689
- Pozsony-Ligetfalu (Petržalka) SLK 113, 690, 703
- Prága 11, 14, 19, 20, 21, 22, 34, 36, 37, 38, 53, 54, 61, 64, 65, 67
- Prahova ROM 289
- Prajesti ROM 280
- Prajoaia ROM 284
- Pralea ROM 282
- Predeal ROM 289, 333
- Prelici ROM 281
- Příbram (Csehország) 53
- Principele-Carol ROM 285
- Principele-Ferdinand ROM 285
- Principesa-Maria ROM 285
- Prisaca ROM 284
- Pristina (Priština) JUG 449
- Prut ROM—Moldávia 308
- Pucheni ROM 288
- Pufesti ROM 286
- Pustina ROM 284
- Pusztakamarás (Cămărașu) ROM 330
- Pusztaszentmihály (Sankt Michael im Burgenland) AUT 692
- Putna megye ROM 286
- R**
- Racatau-Razesii ROM 283
- Racauti ROM 282
- Rachineti ROM 285
- Rachitisu ROM 280
- Racila ROM 280
- Racova ROM 280, 283
- Racuciuni ROM 280
- Radamor SLV 429
- Radauti megye ROM 278
- Radeana ROM 282
- Radnai járás ROM 180
- Radomiresti ROM 283
- Rahó (Rahov) UKR 63, 66, 67
- Rajinca ROM 280
- Rákosd (Răcăștia) ROM 328
- Ramnicu-Valcea ROM 290
- Ramnicul Sarat ROM megye 289
- Rapa-Epei ROM 284
- Raska Jug 449
- Rastoara ROM 280
- Recea ROM 285
- Regát (Órománia) 170, 171, 220, 232, 233, 244, 252, 256, 261, 265, 266, 267, 270, 272, 277, 278, 297, 301, 326, 385, 388, 393
- Régeni alsó járás ROM 293
- Régeni felső járás ROM 293
- Regöce (Ridica) JUG 508
- Rém JUG 424
- Resicabánya (Reșița, Reschitza) ROM 153, 154, 270, 272, 275
- Resica ROM 155, 156, 160, 296, 302, 332, 387
- Rétfalu (Retfala, Madjarska Retfalu) HRV 415, 450
- Rezovác HRV 420
- Rhode Island állam USA 581
- Rimaszombat (Rimavská Sobota) SLK 13
- Rio de Janeiro 515, 591, 612, 635, 682
- Rodostó (Tekirdag) Törökország 604
- Rohonc (Rechnitz) AUT 692, 693
- Rolandia (Brazília) 651, 652, 654
- Róma 221, 295, 389, 470
- Román megye ROM 276, 278, 284, 331
- Roman-Voda ROM 284, 285
- Romanati megye ROM 290
- Románia (Román Királyság) 14, 17, 43, 76, 121, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 150, 152, 160, 162, 163, 166, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 179, 183, 184, 185, 188, 190, 193, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 212, 219, 220, 221, 222, 224, 226, 237, 238, 243, 244, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 262, 264, 265, 266, 267, 270, 271, 273, 274, 295, 296, 301, 302, 308, 311, 313, 326, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 349, 350, 351, 352, 353, 356, 359, 362, 365, 366, 375, 376, 379, 380, 383, 384, 385, 386, 387, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 491, 566, 611, 657, 659
- Rosario (Argentina) 635, 638, 642

- Roseton, N.Y. USA 585
 Rotunda ROM 285
 Roubaix (Franciaország) 515, 594, 595, 672
 Roziiori ROM 285
 Rozsnyó (Rožňava) SLK 29
 Rufino (Argentína) 591
 Rumai járás HRV 496, 497
 Ruszkabánya (Rusca Montană) ROM 153, 154, 159
- S**
- Šabac JUG 449
 Sabacani ROM 285
 Sagna ROM 285
 Saint-Germain-en-Lay Franciaország 39
 Saint Etienne Franciaország 672
 Sajkásszentiván (Šajkaš, Sajkaški Sveti Ivan, Schatzdorf) JUG 438
 Sambrea ROM 281
 San Juan Kolónia (Argentína) 515
 Santa Fé (Argentína) 638
 Santiago (Chile) 635, 675
 Santo André (Brazília) 665
 São Paulo 515, 602, 609, 610, 612, 630, 631, 632, 635, 645, 649, 651, 654, 656, 663, 664, 665, 682, 684, 685
 São Bernardo (Brazília) 632
 Sarata ROM 280, 393
 Sárd (Sard) ROM 327
 Sarlei ROM 284
 Sáró (Šarovec) SLK 43
 Sáros vármegye 32, 87
 Sárréti járás 291
 Sascut ROM 286
 Saskatchewan állam Kanada 545, 547, 548, 549, 562
 Saskatoon (Kanada) 547, 569
 Sátoraljújhely 64, 66, 67
 Satrinca JUG 410, 420
 Saucesti ROM 280
 Saveni ROM 288
 Scariga ROM 284
 Scheia ROM 285
 Scorteni ROM 284
 Secatura ROM 280
- Segesvár (Sigişoara, Schässburg) ROM 211, 226, 272, 296, 302, 331, 335, 385
 Selmechánya (Baňská Štiavnica) SLK 13, 133
 Semendria JUG 449, 454
 Semmering AUT 690
 Sepse (Kotlina) HRV 449
 Sepsiszentgyörgy (Sfintu Gheorghie) 261, 294, 364, 391
 Sepsiszentgyörgyi járás 294
 Serbesti ROM 280
 Sesuri ROM 281
 Shelton, Conn. USA 587
 Sidney Ausztrália 611
 Sidski Banovci HRV 414, 415, 416, 451
 Silistra ROM 290
 Sinai hegye Egyiptom 162
 Sinaia ROM 172, 289, 307, 333
 Sinfalva (Corneşti) ROM 386
 Sipoteni ROM 281
 Siret járás ROM 279, 282
 Skandinávia 611
 Slana-Voda HRV 496
 Slanic ROM 282, 289
 Slatina ROM 289
 Slatinai járás 496, 497
 Slobozia ROM 282, 285, 287
 Slobozia-Racatan ROM 283
 Slovenské Nové Mestó SLK 67, 68
 Socola ROM 288
 Sofracesti ROM 285
 Solout ROM 281
 Somusca ROM 280
 Sopron 690, 693
 Sotu-Nou ROM 287
 South Bend, Ind. USA 528, 530
 South Carolina állam USA 581, 582
 South Norwalk, Conn. USA 583, 587, 588
 South River, N.J. USA 583, 585
 Sövényfalva (Corneşti) ROM 329
 Sovoja ROM 286
 Spanyolország 63, 67, 611, 672
 Split (Spalato) HRV 449
 Sprinceanu ROM 287
 Springdale, Pa. USA 528
 Stamford, Conn. USA 588
 Stanesti ROM 281
 Staoropoleos ROM 289
- Stájerlakanina (Anina, Steierdorf-Anina) ROM 153, 158, 272, 275, 296
 Steiermark AUT 689, 702, 703
 Sterea ROM 289
 Stip (Štip) JUG 448
 Stockholm (Kanada) 562
 Stolzendorf ROM 335
 Stósz (Štos) SLK 105
 Straja ROM 286
 Strasbourg Franciaország 672
 Stufu ROM 284
 Sturza ROM 285
 Stuttgart Németország 465
 Suhopolje HRV 451
 Suhopoljei járás 496, 497
 Sulina ROM 290
 Sulta ROM 281
 Sumadia JUG 449, 456
 Supanu ROM 282
 Suran HRV 450
 Surdu ROM 281
 Suseni ROM 282
 Svájc 416, 611
 Svatoborice SLK 18, 21, 22,
 Svedlér (Švedlár) SLK 105
 Szabadka (Subotica) JUG 273, 416, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 434, 441, 444, 447, 450, 454, 455, 456, 457, 458, 461, 470, 472, 473, 474, 476, 477, 478, 498, 493, 502, 504, 508, 510
 Szabolcs vármegye 150
 Szakállas SLK 65
 Szalánchuta (Slanská Huta) SLK 64, 68
 Szalárd (Sálar) ROM 291
 Szalárdi járás 291
 Szalontavidéki református egyházmegye 332
 Szamos 219
 Szamoskrassó (Căraşeu) ROM 180
 Szamosújvár (Gerla, Neuschloss) ROM 293
 Szamosújvári járás 293
 Szandzsák JUG 464
 Szaniszló (Sanislău) ROM 172
 Szapáryfalva (Țipari) ROM 153, 157, 332
 Szarajevó Bosznia 420, 449, 469
 Szárazajta (Aita Seacă) ROM 231

- Szászskabánya (Saska Montană, Saska) ROM 154
- Szászrégen (Reghin, Säschisch-Regen) ROM 293, 378, 379
- Szászsebes (Sebeş, Mülbach) ROM 327
- Szászváros (Orăştie, Broos) ROM 194, 325, 328
- Szatmári járás 292
- Szatmárnémeti (Satu Mare, Sathmar) 194, 197, 219, 253, 254, 256, 257, 258, 260, 263, 273, 292
- Szatmár vármegye 141, 144, 172, 178, 190, 192, 242, 256, 263, 267, 270, 271, 273, 274, 292, 314, 408, 659
- Száva 456
- Szeben vármegye 263, 271
- Szederjes (Mureni) ROM 326
- Szeged 163, 405, 425, 432, 500, 629
- Székágyepü, (Preszáka, Presaca) ROM 350
- Székelyföld 138215, 219, 224, 270, 271, 274
- Székelyföldvár (Războieni-Cetate) ROM 331
- Székelyhid (Săcueni) ROM 256
- Székelyhidi járás 291
- Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc) ROM 190, 294
- Székelykocsárd (Lucna Mureşului) ROM 331
- Székelymuzsna (Mujna) ROM 326
- Székelyszenterzsébet (Eliseni) ROM 326
- Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc) ROM 219, 294, 312, 378
- Székelyudvarhelyi járás 294
- Szemerédpuszta SLK 43
- Szentágota (Agnita, Agnethein) ROM 385
- Szentes 258
- Szentfülöp (Bački Gračac, Filipovo) JUG 437
- Szentgyörgy (Jur pri Bratislave) SLK 130
- Szentistvánfalva (Brazília) 515
- Szentlászló (Skorenovac, Laslovo) HRV 415, 450
- Szentleányfalva (Sinleani) ROM 333
- Szenttamás (Srbobran) JUG 479, 505, 506, 509
- Szepes vármegye 21, 32, 87
- Szepesség 105, 123
- Szépvíz (Frumoasa) ROM 294
- Szépvízi járás 294
- Szerbia 406, 408, 421, 432, 448, 449, 456, 464, 470, 483, 487, 488, 490, 494
- Szered (Sered) SLK 27
- Szerém vármegye 411, 418, 419, 420, 422
- Szerémség 438, 449, 464, 481
- Szeretfalva (Sărăţel) ROM 293
- Szeretfalvi járás 293
- Szete (Kubáňovo) SLK 65
- Szigetmonostor 595
- Szilágycseh (Cehu Silvaniei) ROM 291
- Szilágycsehi járás 291
- Szilágyi (Svilojevo) JUG 503, 507, 658
- Szilágynagyfalva (Nuşfalău) ROM 181
- Szilágypér (Pir) ROM 181
- Szilágyság 138
- Szilágysomlyó (Şimleu Silvaniei) ROM 181, 291
- Szilágysomlyói járás 291
- Szilagy vármegye 190, 231, 263, 266, 267, 270, 271, 273, 274, 291, 314, 659
- Szilagyvorony ROM 181
- Szilbács (Silbaš) JUG 507
- Szilázia 17, 27, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56,
- Sziltarcsa ROM 243
- Szilvás tanya 150
- Szimó (Zemné) SLK 44
- Szinérváralja (Seini) ROM 292
- Szinérváraljai járás 292
- Szkala-hegy SLK 65
- Szkopje (Skopje, Ūszküb) Macedonia 426, 449
- Szlatina (Slatina) HRV 412, 420
- Szlavónia 405, 406, 410, 451, 504, 507
- Szlovákia (Szlovák Köztársaság, Szlovenszkó) 11, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 24, 30, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 46, 47, 48,
- 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 60, 61, 62, 64, 73, 74, 75, 76, 83, 84, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 100, 101, 104, 105, 108, 114, 115, 116, 117, 119, 122, 123, 124, 126, 127, 130, 132, 507
- Szlovénia 405, 448, 449, 452
- Szobránc (Sobrance) SLK 68
- Szófia Bulgária 612, 621, 622, 623, 698
- Szökefalva (Seuca) ROM 329
- Szokolác HRV 420
- Szolnok-Doboka vármegye 245, 263, 265, 266, 267, 271, 273, 274, 293
- Szolnok-puszta JUG 410, 420
- Szolyva (Szvaljava) UKR 59, 697
- Szombathely 690, 693
- Szomolnok (Smolnik) SLK 105, 106
- Szomolnokhuta (Smolnicka Huta, Schmöllnitz Hütte) SLK 105, 119
- Szöregpuszta JUG 505
- Szot (Sot) JUG 420, 496
- Szovjetunió 670
- Szörényordas (Gărina, Wolfsberg) ROM 154, 159
- Sztálingrád 389
- Sztapár (Stapar) JUG 432, 479
- Sztarin HRV 410, 420
- Szudéta-vidék Csehország 14
- Szunyogdi (Komárov) SLK 102, 111

T

- Talpa ROM 280, 287
- Tamaseni ROM 285
- Tamáshida (Tamaşda) ROM 333
- Tamási ROM 283
- Tarata ROM 284
- Tarcau ROM 286
- Tarcsafüredő (Tatzmannsdorf) AUT 692
- Targasarul Nou ROM 289
- Targu Ocna ROM 279
- Targul ROM 286
- Taslau ROM 286
- Tasnád (Tăşnad) ROM 291
- Tasnádi járás 291
- Tátra SLK 127

- Tazlau (Tázó) járás ROM 279, 283
- Těcsó (Tyacsev) UKR 63, 66, 292
- Těcsói járás 292
- Teke (Teaca) ROM 293
- Tekei járás 293
- Tekerópaták (Valea Strâmbă) ROM 192
- Töketerebes (Trebišov) SLK 68
- Tel Aviv Izráel 666
- Teleorman megye ROM 289
- Temerin (Theresiensring) JUG 505
- Temesfő (Brebu Nou, Weidenthal) ROM 154, 159
- Temes-Torontál vármegye 178
- Temesvár (Timișoara, Temeschwar) ROM 141, 146, 147, 149, 162, 166, 169, 170, 171, 197, 216, 217, 219, 222, 252, 262, 263, 275, 296, 301, 302, 303, 325, 332, 339, 341, 342, 343, 345, 346, 347, 385, 389, 465
- Temes vármegye 263, 266, 267, 268, 270, 271, 274, 465, 659
- Tengermelléki hánság 449, 460
- Tenke (Tinca) ROM 333
- Tercigol ROM 290
- Terezinopolje HRV 410, 420
- Tescani ROM 284
- Teschén Csehország 14
- Thesszaloniki (Szaloniki) Görögország 469
- Tiganumea ROM 280
- Timok JUG 449
- Tirgoviște (Targoviste) ROM 288
- Tirgu-Jiu (Targu-Jiu) ROM 290, ROM 386, 390
- Tisza 253, 312, 365, 366, 377, 394, 470, 480, 491, 503
- Tiszabökény (Bobovoje) UKR 27
- Tiszakálmánfalva (Budisava) JUG 416, 450, 506
- Tiszántúli református egyházkerület 237
- Tiszaujlak (Vilok) UKR 27
- Tiszavidék 502, 504, 506
- Titel JUG 437, 479, 491, 503
- Tociloasa ROM 283
- Toledo, O. 528, 531
- Tolna vármegye 694
- Tompa 508
- Tompaháza (Rădești) ROM 331
- Topolya (Bačka Topola) JUG 457, 480, 504, 505
- Torda (Turda, Thorenburg) ROM 253, 270, 311, 314, 325, 344, 345, 346, 347, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 393
- Torda-Aranyos vármegye 190, 245, 263, 267, 271, 273, 274, 383
- Tordaszentlászló (Sävädisla) ROM 328
- Tordaszentmihály ROM 385
- Tordatúr (Turení) ROM 331
- Tordinci HRV 415, 451
- Tordos (Turdaș) ROM 328
- Törökbecse (Novi Bečej, Vološino, Türkisch-Betsche) JUG 490
- Törökbecsei járás 485
- Törökkanizsa (Novi Kneževac, Nova Kanjiža, Neu-Kanischa) JUG 482, 483, 484, 488, 489, 491
- Törökország 175, 605, 611, 699
- Torontál vármegye 263, 265, 268, 270, 271, 421, 429, 444, 659
- Torontálvásárhely (Debeljača) JUG 450
- Toronto Kanada 569, 680
- Torrington, Conn. USA 583, 588
- Torzsa (Savino Selo, Torža, Torschau) JUG 422, 450, 507
- Tóvis (Teiuș) ROM 327
- Traian ROM 283, 285
- Transisztria 343, 390, 394, 395
- Tratos ROM 279
- Travnik (Bosznia) 449
- Trebisu ROM 280
- Trencsén vármegye 26, 35
- Trenton, N.J. USA 583, 586, 588
- Trianon 15, 85, 137, 176, 177, 237, 249, 336, 338, 460, 462, 500, 515, 551, 619
- Trieszt Olaszország 626
- Tulcea ROM 290
- Tunisz 611
- Tupilati ROM 285
- Turia járás ROM 287
- Türkös (Turcheș) ROM 334
- Turluianu ROM 284
- Turnu Severin ROM 290
- Turnu-Magurile ROM 289
- Túrócszentmárton (Martin) SLK 11
- Turtucaia ROM 290
- Tusa (Tušice) SLK 88
- Tuson (Tușinu) ROM 330
- Tutova megye ROM 287
- Tuzla (Bosznia-Hercegovina) 449
- Tyuprija JUG 449

U

- Udvarhely vármegye 190, 231, 263, 267, 271, 294, 310
- Ugocsa vármegye 27, 81, 263, 267, 270, 271, 273, 292
- Újarad (Aradu Nou, Neuarad) 296
- Új Józseffalva (Vorniceni) ROM 279
- Újkanizsai járás JUG 485
- Újkaránsebes (Caransebeșul Nou, Neukaransebesch) ROM 154, 158, 159
- Újmosnica (Moșnița Nouă) ROM 332
- Újsóvé (Ravno Selo, Novi Šove, Neu-Schowe) JUG 437, 450, 507
- Újszarajevó Bosznia 120
- Újszékely (Secuieni) ROM 326
- Újszentes (Dumbrănița, Uisentes) ROM 178
- Újszivác (Novi Sivac, Sivatz) JUG 421, 436, 450
- Újtorda (Turda Noua) ROM 331
- Újverbász (Vrbas, Novi Vrbas, Neu-Werbass) JUG 472, 473, 476, 477, 478, 507
- Újvidék (Novi Sad, Neusatz) JUG 422, 423, 434, 448, 450, 453, 454, 458, 459, 472, 473, 475, 477, 478, 481, 485, 498, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509
- Ukrajna 672
- Uljanik HRV 451
- Ung megye 32, 87
- Ungvár (Užhorod, Uzsgorod) UKR 59, 60, 63, 66, 67
- Ungvári járás 57
- Úrszentiván (Despotovo, Despot Sveti Ivan) JUG 507

Uruguay 221, 515, 592, 611, 633, 635, 657
Uzdiszentpéter (Sinpetru de Cîmpiei) ROM 330
Uzsice JUG 449

V

Vadász (Vinători) ROM 333
Vág SLK 32
Vágújhely (Nové Město nad Váhom) SLK 43
Vajasd (Oiejde) ROM 327
Vajdahunyad (Hunedoara, Eisenmarkt) 270, 272, 325, 328
Vajdaság 405, 429, 438, 440, 441, 444, 448, 454, 456, 457, 458, 459, 466, 467, 469, 470
Vajola (Uila, Weilau) ROM 378
Vajszka (Vajska) JUG 505, 507
Valcea megye ROM 290
Valea-Buduluj ROM 281
Valea de Sus ROM 281
Valea Draga ROM 281
Valea-Lunga ROM 331
Valea-Lupului ROM 288
Valea Mare ROM 281
Valea-Maresti ROM 283
Valea-Maso ROM 285
Valea-Me-Sus ROM 281
Valea-Rea ROM 284
Valea-Seaca ROM 282
Valencienne (Franciaország) 594, 595
Valeni ROM 283, 285, 331
Valenidi Munte ROM 216
Valentin Alsina (Brazília) 642
Valjevo JUG 448
Valkány (Válcani) ROM 332
Valpovói járás HRV 497
Vám (Vinești) ROM 180
Vámosgálfalva (Gănești) ROM 329
Varasd (Varaždin) HRV 429, 440
Várasfenes (Finiș) ROM 333
Várboксán Bocșa Româna) ROM 154, 159
Várदारóc (Vardarac) HRV 449
Várfalva (Moldovenești) ROM 386
Varnita ROM 283
Varsó Lengyelország 574
Vásáros (Tirgoviște) ROM 153, 158

Vásárosnamény 292
Vásárosnaményi járás 292
Vaslui ROM 287
Vassafalva (Vasiova) ROM 153, 154, 159
Vasszentgothárd ROM 344
Vas vármegye 451
Vatikán 221, 222
Vecseháza (Petroasa Mare, Wetschehausen) ROM 154, 159
Végvár (Tormac) ROM 332, 348, 349
Velence Olaszország 34
Velika Breljanica HRV 412
Velimirovac HRV 415, 416, 451
Venezuela 221
Vepröd (Kruščić, Veprovac, Ebersdorf) JUG 421, 437, 506
Verbász, Újverbász (Vrbas, Novi Vrbas, Werbass) JUG 422, 452, 507
Verebély (Vrable) SLK 79, 80
Vereknye (Vrakuňa) SLK 102, 111
Verespatak (Roșia Montană) ROM 327
Vermesti ROM 282
Vermont állam USA 581
Verőcei járás 496, 497
Verőce vármegye 418, 419, 420, 659
Versec (Vršac, Werschetz) JUG 450, 454, 486, 487, 491, 494
Verseci járás 485
Versesti-de-Jos ROM 284
Versesti-de-Sus ROM 284
Vicsápapáti (Vyčapy-Opatovce) SLK 103
Victoria (Kanada) 545
Vidrány (Vydraň) SLK 109
Viforeni ROM 283
Villa Angela (Brazília) 638
Villa Dom Pedro (Brazília) 647
Villa Moinho Velho (Brazília) 647
Villa Pompeia 656, (Brazília) 660, 664, 665
Villa Prudente (Brazília) 647
Villa Ypiranga (Brazília) 647
Vingárd (Vingard, Weingarts-kirchen) ROM 327
Visztula Lengyelország 313

Vizakna (Ocna Sibiului) ROM 331, 334
Vizantea ROM 286
Vladnicu ROM 283
Vlasca ROM 282, 289
Voinesti ROM 279
Voronyezs Oroszország 119
Vörösmart (Zmajevac) HRV 449, 456
Vöröstorony (Rotenturm) AUT 691, 692
Vránya (Vranja) JUG 448
Vrbas JUG 449, 450, 460
Vrdnik JUG 420, 496
Vučsiak (Bosznia-Hercegovina) 420
Vuka HRV 496
Vukovár HRV 414, 415, 416, 449, 451
Vukovári járás 497
Vulkán (Vulcan, Wolkendorf) ROM 328

W

Wallingford, Conn. USA 583
Washington, D.C. USA 577, 612, 661, 685, 687
Welland (Kanada) 569
Wharton, N.J. USA 586
Windber, Pa. USA 528
Windsor (Kanada) 569
Winnipeg (Kanada) 545, 546, 548, 562, 563, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 576, 612
Woodbridge, N.J. USA 585
Woodhaven, N.Y. USA 585

Y

Yonkers, N.Y. USA 585
Yorkton (Kanada) 546
Youngstown, O. USA 528, 531
Ypiranga (Brazília) 630, 645, 646, 647, 648, 664

Z

Zagorje HRV 438
Zágráb (Zagreb) HRV 406, 409, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 449, 451, 452, 469, 470, 471, 481, 501
Zajecsár (Zaječar) JUG 449
Zala vármegye 429, 451, 480

Zalaba SLK 65	Zifkovca JUG 466	453, 456, 459, 470, 473, 475,
Zalatna (Zlatna) ROM 327, 350	Zilah (Zaläu, Zillenmarkt) ROM	477, 478, 502, 507, 509, 510
Zdenci HRV 496	291	Zrinszka HRV 420
Zdenci-puszta HRV 410, 412,	Zilahi járás 291	Zsdála HRV 419
420	Zimánd ROM 258	Zselíz (Želizovec) SLK 43, 65
Zemplén (Zenplín) SLK 68	Zimony (Zemun) JUG 275, 452,	Zsibó (Jibou) ROM 291
Zemplén megye 32, 87, 105	494	Zsibói járás 291
Zenta (Senta) JUG 436, 440,	Zlatari ROM 283	Zsitvaújfalú (Nová Ves nad Žita-
446, 472, 473, 474, 476, 504	Zlodica ROM 287	vou) SLK 100
Zentai bánóság 460	Zólyom (Zvolen) SLK 88	Zslebina-puszta HRV 410, 419
Zernest (Zärnești) ROM 326	Zombor (Sombor) JUG 416, 421,	Zsolna (Žilina) SLK 18, 105
Zeta, Montenegro 449	423, 425, 432, 434, 436, 450,	Zsombolya (Jimbolia) ROM 424

Kiadja a Teleki László Alapítvány
Felelős kiadó: Diószegi László
Műszaki szerkesztő: Benda István
Tördelőszerkesztő: Antal Béla
Szedés és tördelés: Teleki László Alapítvány szerkesztősége
Nyomdai munkák:
VESZPRÉMI NYOMDA RT.
Felelős vezető: Fekete István

A SOROZATBAN MEGJELENT

- I. Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706, I–II. kötet.
Szerk.: Benda Kálmán (1989)
- II. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl
Szerk.: Fejös Zoltán–Küllös Imola (1990)
- III. A kolozsvári magyar egyetem 1945-ben
Szerk.: Barabás Béla–Joó Rudolf (1990)
- IV. A beregszászi magyar gimnázium története
Szerk.: Benda István–Orosz László (1991)
- V. Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989
Szerk.: Diószegi László–R. Süle Andrea (1990)
- VI. Tökés István: A romániai magyar református egyház élete 1944–1989
(1990)
- VII. Népi kultúra és nemzettudat
Szerk.: Hofer Tamás (1991)
- VIII. Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz (1991)
- IX. Diószegi István: Üllő és kalapács (A nemzetiségi politika a XIX. századi Európában) (1991)
- X. Enyedi Sándor: Öt év a kétszázból. A Kolozsvári Magyar Színház története 1944 és 1949 között (1991)
- XI. Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről.
Szerk.: Kontra Miklós (1991)
- XII. Liszka József: Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából (1992)
- XIII. Pávai István: Az erdélyi és moldvai magyarság népi tánczenéje (1993)
- XIV. Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből
Szerk.: Gráfik Imre (1994)
- XV. Túl a kecegárdán
Szerk.: Kontra Miklós (1995)

ELŐKÉSZÜLETBEN

A marosvásárhelyi magyar nyelvű orvos- és gyógyszerészképzés
Szerk.: Barabás Béla—Péter Mihály—Péter H. Mária